

जैन-आगम-ग्रन्थमाला

ग्रन्थाद्ध ९

भाग २

जैन-आगम-ग्रन्थमाला : ग्रन्थाङ्क ९ (भाग २)

सिरिसामज्जवायगविरइयं

पण्णवणासुत्तं

परिशिष्ट-प्रस्तावनात्मको द्वितीयो भागः

सम्पादकाः

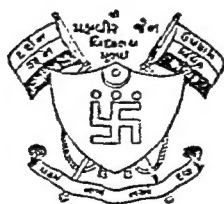
पुण्यविजयो मुनिः

[जिनागमरहस्यवेदिजैनाचार्यश्रीमद्विजयानन्दसूरिवर(असिद्धनाम-आत्मारामजीमहाराज)-
शिष्यरत्न-प्राचीनजैनभाण्डागारोद्धारकप्रवर्तकश्रीमत्कान्तिविजयान्तेवासिनां श्रीआत्मानन्द-
जैनग्रन्थमालासम्पादकानां मुनिप्रवरश्रीचतुरविजयानां विनेयः]

पण्डित दलसुख मालवणिया

पण्डित अमृतलाल मोहनलाल भोजक

इत्येतौ च

श्री महावीर जैन विद्यालय

वम्बई - ३३

Jaina-Āgama Series No. 9 (Part 2)

PANNAVANASUTTAMĪ

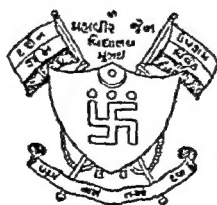
Editors

MUNI PUNYAVIJAYA
Pt. DALSUKH MĀLVANĪĀ
Pt. AMRITLĀL MOHANLĀL BHOJAK

Introduction Translated Into English

By

Dr. NAGIN J. SHAH

SHRI MAHĀVĪRA JAINA VIDYĀLAYA
BOMBAY - 36

Jaina-Agama-Series

General Editors

MUNIRAJ SHRI PUNYAVIJAYAJI

PI. DALSUKH MALVANIA

गंथसप्तपणं

णंदिकरो णय-णिकखेवविविहभंगेहिं भूसिओ पवरो ।
भवभयवोच्छेयकरो अणुओगो रक्खिओ जेहिं ॥ १ ॥

पण्णवणोवंगड्डियसमग्गसद्धत्थसंगहाइमओ ।
गंथोऽयं भगवंताण ताण थेराण पुज्जाणं ॥ २ ॥

वरए पुण्णपवित्ते करजुयकमलम्मि विणयणइजुत्ता ।
मुणिपुण्णविजय-दलसुखभाई-अमया समप्पेमो ॥ ३ ॥ विसेसयं ॥

तुम्ह पसाया लद्धं वत्थुं तुम्हाण अप्पयंताणं ।
अम्हाण वालचरियं खमंतु पुज्जा खमासमणा ! ॥ ४ ॥

ગ્રંથસમર્પણ

મંગલકારી, સંસારના ભયને દૂર કરનાર, નય-નિક્ષેપ આદિ અનુયોગ-
દ્વારના પ્રકારો દ્વારા અનુયોગની-આગમની વ્યાખ્યાના માર્ગની-અખંડ તેમ
જ વિશુદ્ધ પરંપરાની જોગ્યોએ રક્ષા કરી છે તે પૂજ્ય સ્થવિર ભગવતોના
પુણ્યશાળી, પવિત્ર અને વરદ કરકમળમાં અમે-મુનિ પુણ્યવિજય, દલસુખ
માલવણિયા અને અમૃત ભોજક-પ્રજ્ઞાપનોપાંગસૂત્રના અર્થસહિત સમગ્ર
શબ્દો આદિના સંગ્રહરૂપ આ ગ્રંથ ભેટ ધરીએ છીએ. આપના જ કૃપા-
પ્રસાદથી મેળવેલી વસ્તુ આપને જ સમર્પિત કરવાની અમારી બાલકીકાને
આપ ક્ષમાશ્રમણ ભગવંતો ક્ષમા કરશો.

પ્રકાશકીય નિવેદન

ધર્મસ્થાનો અને ધર્મશાસ્ત્રો જનસમૂહમાં ધર્મભાવનાનું સિંચન કરવાનાં અને ધર્મશ્રદ્ધાને જગાડીને એની પુષ્ટિ અને વૃદ્ધિ કરવાનાં શ્રેષ્ઠ સાધનો છે. તેથી જ ધર્મસ્થાનો અને ધર્મશાસ્ત્રોનું જતન કરવું એ પવિત્ર ધર્મકૃત્ય લેખવામાં આવ્યું છે. જૈન સંઘે છેક પ્રાચીન સમયથી લઈને આ દિશામાં જે ગૌરવભરી કામગીરી બજાવી છે, અને અત્યારે પણ બજાવી રહેલ છે, તેની સાક્ષી હજારો દેવમંદિર, અનેક તીર્થસ્થાનો અને સંખ્યાબંધ જ્ઞાનમંદિરો આપી રહ્યાં છે.

કંઈકે આવી જ ભાવનાથી પ્રેરાઈને શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયે જૈનધર્મ-દર્શનના બધા જ પવિત્ર મૂળ આગમગ્રંથો, પૂજ્યપાદ આગમપ્રભાકર, શ્રુતશીલવારિધિ મુનિવર્ય શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ તથા પંડિત શ્રી દલસુખભાઈ માલવણિયાની સક્રિય રાહબરી નીચે, પ્રકાશિત કરવાની મોટી યોજનાની જવાબદારી સ્વીકારી છે. આ યોજના મુજબ જૈન-આગમ-ગ્રંથમાલામાં “નંદિસુત્તં અણુઓગદ્વારાહં ચ” તથા “વળ્લવળાસુત્તં”નો પહેલો ભાગ—એ બે ગ્રંથો અત્યાર પહેલાં પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યા છે; અને અત્યારે “વળ્લવળાસુત્તં”નો બીજો ભાગ પ્રકાશિત થઈ રહ્યો છે, એનો અમતે આનંદ છે.

આ ગ્રંથનું સંપાદન પણ, પહેલાં બે ગ્રંથોની જેમ, પૂજ્યપાદ આગમપ્રભાકર મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ, પંડિત શ્રી દલસુખભાઈ માલવણિયા તથા પંડિત શ્રી અમૃતલાલ મોહનલાલ ભોજનકે સંયુક્ત રીતે કર્યું છે. તેઓએ આ પ્રકાશનને સર્વોગસંપૂર્ણ કરવા માટે કેટલી બેહદ જહેમત ઉઠાવી છે, તે આ ગ્રંથનો તથા ગ્રંથકારનો સવિસ્તર પરિચય આપતી તેમ જ અનેક આનુબંધિક બાબતોની વિશદ છણાવટ કરતી માહિતીપૂર્ણ વિસ્તૃત પ્રસ્તાવના ઉપરથી પણ જાણી શકાય એમ છે. આ માટે અમે પૂજ્યપાદ પુણ્યવિજયજી મહારાજનો જેટલો ઉપકાર માનીએ તેટલો ઓછો છે. પંડિત શ્રી દલસુખભાઈ માલવણિયા તથા પંડિત શ્રી અમૃતલાલભાઈના પણ અમે ખૂબ આભારી છીએ. આગમ-પ્રકાશન કાર્ય પ્રત્યે આત્મીયતા દર્શાવી, આ પ્રવૃત્તિને વેગ આપવા બદલ શ્રી રતિલાલ દીપચંદ હેસાઈને ધન્યવાદ ધરે છે. આગમ પ્રકાશન યોજના સંબંધી બધી માહિતી આ ગ્રંથમાળાના પહેલાં ગ્રંથમાં વિગતવાર આપવામાં આવી છે, એટલે જિજ્ઞાસુઓ એમાંથી જોઈ શકશે.

શ્રી જિનાગમ પ્રકાશિની સંસદની ઉદ્દેશતા

પૂજ્યપાદ મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજને દીક્ષા લીધાને સાઠ વર્ષ પૂરાં થતાં હોવાથી, બે વર્ષ પહેલાં (તા. ૯-૨-૧૯૮૦ રોજ), વડોદરામાં, વડોદરાના શ્રીસંઘ તરફથી દીક્ષાપર્યાયપટ્ટિપૂર્તિ-સમારોહ જીવવામાં આવ્યો હતો. એ પ્રસંગે, મહારાજશ્રીની પ્રેરણાથી પાટણમાં સ્થપાયેલ શ્રી જિનાગમ પ્રકાશિની સંસદના સંચાલકોએ, એમની પાસેનું આગમપ્રકાશન માટેનું રૂ. ૧,૩૫,૫૬૬નું ફંડ આગમપ્રકાશનના કાર્યમાં વાપરવા માટે વિદ્યાલયને અર્પણ કરવાની જાહેરાત કરી હતી; અને એ રકમ સંસ્થાને મળી ગઈ છે. ધર્મના પ્રાણરૂપ ધર્મશાસ્ત્રોના રક્ષણ-પ્રકાશન માટે આવી દાખલારૂપ ઉદારતા દર્શાવવા બદલ અમે શ્રી જિનાગમ પ્રકાશિની સંસદના સંચાલકોનો અને ખાસ કરીને શ્રી કેશવલાલ કીલાચંદ શાહનો ખૂબ ખૂબ આભાર માનીએ છીએ. આ અંગેનો ઝગચાળો અમે આ ગ્રંથમાં અન્યત્ર કર્યો છે.

શ્રી ભગવતીસૂત્ર માટે સહાય

મૂળ પાટણના વતની અને હાલ મુંબઈમાં રહેતા શ્રી પનાલાલ મક્તલાલ શાહે વિ. સં. ૨૦૨૬ના કાર્તિકી પૂર્ણિમાના પર્વદિવસે પૂજ્યપાદ મુનિવર્ય શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજનું ચતુર્ભાસપરિવર્તન પોતાને ત્યાં કરાવ્યું હતું. આ પ્રસંગની યાદરૂપે, શ્રી ભગવતીસૂત્રના પહેલા ભાગના ખર્ચ માટે, રૂ. પાંત્રીસ હજાર પાટણવાળા શાહ મક્તલાલ જીવાચંદ, શ્રી ચીમનલાલ લહેરચંદ અને શ્રી નેમચંદ જેશિંગલાલના સ્મરણાર્થે તેમના પુત્રો તરફથી આપવાની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી. થોડા વખત પહેલાં તેઓ તરફથી આ રકમ સંસ્થાને મળી પણ ગઈ છે. વિદ્યાલયના આગમપ્રકાશનના કાર્યમાં હર્ષોદ્દાસપૂર્વક આવી ઉદાર સહાય આપવા બદલ અમે આ મહાનુભાવોનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ.

બીજી સહાય

- છેલ્લાં બે વર્ષ દરમિયાન આ કાર્યને માટે સંસ્થાને જે સહાય મળી છે, તે નીચે મુજબ છે
- રૂ. ૭૫૦૦૦.૦૦ શ્રી પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ લોહારચાલ જૈન સંઘ, મુંબઈ.
 - રૂ. ૫૦૦૦૦.૦૦ શ્રી વાડીલાલ સારાભાઈ દેરાસરજી ટ્રસ્ટ, મુંબઈ.
 - રૂ. ૨૦૦૦૦.૦૦ શ્રી શાંતિલાલ વર્ધમાનની પેઢી, પાલેજ.
 - રૂ. ૨૦૦૦૦.૦૦ શ્રી જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક મંદિર, બેંગલોર.
 - રૂ. ૨૦૦૦૦.૦૦ શ્રી આદિનાથ જન શ્વેતાંબર મંદિર, બેંગલોર.
 - રૂ. ૧૧૪૧૦.૦૦ શ્રી જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ, શ્રીઆત્માનંદ જૈન ઉપાશ્રય, વડોદરા.
 - રૂ. ૧૦૦૦૦.૦૦ શ્રી આદિનાથ જૈન શ્રાવિકાસંઘ, બેંગલોર.
 - રૂ. ૩૬૦૦૦.૦૦ શ્રી જૈન સંઘ, આકોલા.
 - રૂ. ૨૫૧-૦૦ મેસર્સ પીતાંબર લાલજી એન્ડ સન્સ.
 - રૂ. ૧૦૧-૦૦ શ્રી કલાવતીબહેન.
 - રૂ. ૧૦૦-૦૦ શ્રી અંજિતકુમાર સુંદરજી.
 - રૂ. ૫૦-૦૦ શ્રી આકોલા જૈન સંઘની બહેનો, આકોલા.
- આ સૌના અમે આભારી છીએ.

જુડે ટ્રસ્ટ

આગમપ્રકાશન અંગે વિદ્યાલય હસ્તક એક જુડે ટ્રસ્ટ રચવામાં આવ્યું છે. અને આ ટ્રસ્ટને સરકારે આવકવેરામાંથી મુક્તિ આપી છે.

આ ટ્રસ્ટના ટ્રસ્ટીઓ નીચે મુજબ છે :

- શ્રી ભોગીલાલ લેહેરચંદ
- શ્રી પ્રવીણચંદ હેમચંદ કાપડિયા
- શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ
- શ્રી વાડીલાલ ચત્રભુજ ગાંધી
- શ્રી કપુરચંદ નેમચંદ મહેતા

આગમ પ્રકાશન સમિતિ

આગમપ્રકાશનના કાર્ય અંગે જરૂરી સલાહમુલ્યના આપવા બદલ અમે આગમ પ્રકાશન સમિતિના નીચેના સભ્યોના ઋણી છીએ :

શ્રી કેશવલાલ કીલાચંદ શાહ	જો. રમણલાલ ચીમનલાલ શાહ
શ્રી પોપટલાલ ભીખાચંદ	જો. જયંતીલાલ સુરચંદ બદામી
શ્રી સેવંતીલાલ ખેમચંદ	શ્રી પ્રાણલાલ કાનજીભાઈ દોશી
(પાટણ જૈન મંડળના પ્રતિનિધિઓ)	શ્રી જયંતીલાલ રતનચંદ શાહ
શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ	શ્રી બાલચંદ ગાંડાલાલ દોશી
શ્રી પરમાનંદ કુંવરજી કાપડિયા	શ્રી રતિલાલ ચીમનલાલ કોઠારી
શ્રી સેવંતીલાલ ચીમનલાલ શાહ	શ્રી વૃજલાલ કપૂરચંદ મહેતા : કોપાધ્યક્ષ

મંત્રીઓ

આ ગ્રંથની સુવિસ્તૃત પ્રસ્તાવનાનો આધારભૂત અંગ્રેજી અનુવાદ અમદાવાદના લાલભાઈ દક્ષપતભાઈ ભારતીય સંસ્કૃતિ વિદ્યામંદિરના ડેપ્યુટી ડાયરેક્ટર જો. શ્રી નગીનદાસ જીવણલાલ શાહે કરી આપ્યો છે. અમારાં અન્ય પ્રકાશનોની જેમ આ ગ્રંથનું સ્વચ્છ-સુધ્ધ મુદ્રણ મૌજ પ્રિન્ટિંગ પ્લૂસોએ ખૂબ ચીવટ અને ધીરજથી કરી આપ્યું છે. એ બન્નેનો અમે હાર્દિક આભાર માનીએ છીએ.

ઓગસ્ટ ક્રાન્તિમાર્ગ }
મુંબઈ-૩૬ }
તા. ૪-૩-૧૯૭૧ }

જયંતીલાલ રતનચંદ શાહ
બાલચંદ ગાંડાલાલ દોશી
રતિલાલ ચીમનલાલ કોઠારી
માનદ મંત્રીઓ

ઋણ સ્વીકાર

જન આગમચંથોના સંશોધન-સંપાદન અને પ્રકાશનના કાર્યમાં
વેગ આપવાના ઉદ્દેશથી, વિં સં ૨૦૦૧ ની સાલમાં,
પાટણ (ઉ. ગુ.)માં, પૂજ્યપાદ મુનિમહારાજ શ્રી પ્રાણવિજયજી
મહારાજની પ્રેરણાથી અને મુ. શ્રી કેશવલાલ દીલાચંદના
પ્રયાસોથી સ્થપાયેલ શ્રી જિનાગમ પ્રકાશિની સંસદ (ઉ. શ્રી
પાટણ જૈન મંડળ, ૭૭, મરીન ડ્રાઈવ, મુંબઈ-૨૦) તરફથી
શ્રીમહાવીર જૈન વિદ્યાલય (મુંબઈ)ની મૂળ જૈન આગમો
પ્રકાશિત કરવાની યોજના માટે રૂ. ૧,૩૫,૫૬૬-૦૦ અંકે
એક લાખ, પાંત્રીસ હજાર, પાંચસો છાસઠ રૂપિયા પૂરા
મળ્યા છે; આ લઘુ સહકાર માટે અમે શ્રી જિનાગમ
પ્રકાશિની સંસદનો, શ્રી પાટણ જૈન મંડળનો તથા એ બન્ને
સંસ્થાના કાર્યકરોનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ.

જયંતીલાલ રતનચંદ શાહ

બાલચંદ ગાંડાલાલ દોશી

રતિલાલ ચીમનલાલ કોકારી

માનદ મંત્રીઓ

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય

અસાધારણ ખોટ

પૂજ્યપાદ, શ્રુતશીલવારિધિ, આગમપ્રભાકર, મુનિવર્ય શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ સ્મૃતિશેષ થઈ ગયા !

પત્તણાસૂત્રના આ ખીજા ભાગના પ્રકાશનનો ઉત્સવ, જોકે એનું કેટલુંક છાપકામ ખાટી હતું છતાં, તેઓશ્રીની હયાતીમાં જ થયો હતો. જોકે મહિના પહેલાં, વિ. સં. ૨૦૨૭ના ફાગણ વદિ ૨, તા. ૧૪-૩-૭૧, રવિવારના રોજ સવારના, મુંબઈમાં, ભાવખલામાં, પરમપૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયસમુદ્રસૂરિજી મહારાજના સાંનિધ્યમાં, સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન ડૉ. શ્રી હીરાલાલજી જૈનના શુભ હસ્તે એનું પ્રકાશન આનંદ-ઉલ્લાસપૂર્વક થયું હતું. અને એ જ ગ્રંથમાં પરમપૂજ્ય આગમપ્રભાકર શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજના સ્વર્ગવાસ નિમિત્તે શ્રદ્ધાંજલિના શબ્દો લખવાનો વખત આવે એને લવિતવ્યતાની કૂરતા, કુરુણતા કે વિચિત્રતા જ કહેવી જોઈ એ. એની આગળ માનવી કેવો લાચાર બની જાય છે !

આ વાતની વિગતો આ પ્રમાણે છે : પૂજ્યપાદ પુણ્યવિજયજી મહારાજ પરમપૂજ્ય યુગદર્શી આચાર્યદેવ શ્રી વિજયવદલભસૂરીશ્વરજી મહારાજની જન્મશતાબ્દી માટે જ વિ. સં. ૨૦૨૫માં મુંબઈ પધાર્યા હતા. એટલે ગત (સને ૧૯૭૦ના) ડિસેમ્બરની આખરે જન્મ-શતાબ્દી સમારોહની શાનદાર રીતે ઊજવણી થઈ ગયા પછી તરત જ તેઓશ્રી ગુજરાત-અમદાવાદ તરફ વિહાર કરવા ધસી જતા હતા. અમારી એવી તીવ્ર ધસી હતી કે તેઓશ્રી મુંબઈથી વિહાર કરે તે પહેલાં, તેઓની હાજરીમાં જ, મુંબઈમાં આ ગ્રંથનું પ્રકાશન કરવામાં આવે. દરમ્યાનમાં એક બાજુ કંઈક નાદુરસ્ત તબિયતને કારણે તેઓનો વિહાર લંબાયો અને ખીજા બાજુ, આ ગ્રંથની વિસ્તૃત ગુજરાતી પ્રસ્તાવના તેઓશ્રીએ તપાસી લીધી હોવાથી, પ્રેસમાં થોડીક ઝડપ કરવાથી આ ગ્રંથ તૈયાર થઈ જવાની શક્યતા લાગી. એટલે આ ગ્રંથનું પ્રકાશન તેઓશ્રીની ઉપસ્થિતિમાં મુંબઈમાં કરવાની અમારી વિનંતિ તેઓએ માન્ય રાખી એટલું જ નહીં, એ માટે ડૉ. હીરાલાલજી જૈનને આમંત્રણ આપવાનું સૂચન પણ તેઓશ્રીએ જ કર્યું. એ રીતે આ ગ્રંથનું પ્રકાશન, ઉપર સૂચવ્યું તેમ, તા. ૧૪-૩-૭૧ ના રોજ મુંબઈમાં થયું.

પણ, આ ગ્રંથની વિસ્તૃત ગુજરાતી પ્રસ્તાવનાના મોટા ભાગનું અંગ્રેજી ભાષાંતર એ વખતે તૈયાર થઈ ગયેલ હોવા છતાં એનું મુદ્રણ ગ્રંથના પ્રકાશન વખતે પૂરું થાય એ શક્ય ન હતું. એટલે મૂળ પ્રસ્તાવનાના અંગ્રેજી અનુવાદ વગર જ એનો પ્રકાશન-સમારોહ ઊજવવાનું અમારા માટે અનિવાર્ય થઈ ગયું, અને એ રીતે એ સમારોહ ઊજવવામાં આવ્યો.

એ પછી, જાણે કોઈ દુઃખદ લવિતવ્યતા કામ કરતી હોય-એમ, એક બાજુ અંગ્રેજી પ્રસ્તાવનાનું મુદ્રણ આગળ ચાલવા લાગ્યું, અને ખીજા બાજુ પૂજ્યપાદ પુણ્યવિજયજી મહારાજની તબિયત પણ અવારનવાર અસ્વસ્થ થવા લાગી. પરિણામે તેઓએ મુંબઈમાંથી વિહાર કરવાનો વિચાર જતો કર્યો અને વિ. સં. ૨૦૨૭નું ચોમાસું પણ, વિ. સં. ૨૦૨૫ અને ૨૦૨૬નાં ચોમાસાંની જેમ, મુંબઈમાં વાલકેશ્વરના ઉપાશ્રયમાં જ કરવાનું નક્કી કર્યું.

આ દરમ્યાન તબિયત ખરાબર સારી થાય એવા ઉપચારો ચાલુ જ હતા. તબિયતમાં

વિશેષ અસ્વસ્થતા બતાવતાં, જરૂરી ઉપચારો માટે, તેઓશ્રીને ઇસ્પતાલમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા. ત્યાં તળિયતમાં એકંદર સુધારો થતો લાગ્યો; અને હવે તો બે-ત્રણ દિવસમાં ઇસ્પતાલમાંથી રજા મળશે એવી સંતોષદારક સ્થિતિ લાગી. પણ એવામાં જ, બાળ પોતાના સાધુજીવનથી જ જીવનની અને સંસારની અનિશ્ચિતતાનો મર્મગ્રોધ આપવા માગતા હોય એમ, પરમપૂજ્ય મહારાજશ્રી વિ. સં. ૨૦૨૭ના નેટ વર્ક ૬, તા. ૧૪-૬-૭૧, સોમવારના રોજ રાતના, પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી, ૮-૫૦ વાગતાં પૂરી સ્વસ્થતા, શાંતિ અને સમાધિપૂર્વક સ્વર્ગવાસ પામ્યા. આ અતિ આઘાતજનક દરુણ ઘટનાને લીધે, જે ગ્રંથનો પ્રકાશનવિધિ તેઓની પવિત્ર હાજરીમાં થયો હતો તેને વેચાણ માટે મુકવાનું કાર્ય અમારે તેઓશ્રીની ણિનહયાતીમાં કરવું પડ્યું છે, અને આ ગ્રંથમાં જ તેઓશ્રીને શ્રદ્ધાંજલિ અર્પણ કરવી પડી છે ! કેવી દરુણતા !

મહારાજશ્રીના આજીવાર્યા સ્વર્ગવાસથી જૈન શાસનને, દેશ-વિદેશમાં ચાલતા જૈન વિદ્યા અને ભારતીય વિદ્યાના અધ્યયન-સંશોધન તેમ જ સમગ્ર જ્ઞાનોદ્ધારના કાર્યને તથા વિદ્યાલયની આગમ પ્રકાશન યોજનાને એવી અસાધારણ મોટી ખોટ પડી છે કે જે પૂરી થવી શક્ય નથી. સંસ્થાની આગમ પ્રકાશન યોજનામાં સક્રિય સાથ આપવા ઉપરાંત સંસ્થાના વિકાસ માટે તેઓશ્રી જે ભડી લાગણી ધરાવતા હતા અને મોર્ગદર્શન આપતા હતા તે માટે સંસ્થા તેઓનો જેટલો ઉપકાર માને તેટલો ઓછો છે. મહારાજશ્રી પ્રત્યેની ઊંડી કૃતજ્ઞતાની લાગણીથી પ્રેરાઈને વિદ્યાલયની વ્યવસ્થાપક સમિતિએ તા. ૨૪-૭-૭૧ના રોજ નીચે મુજબ દરખાસ્ત કર્યો છે :—

“પરમપૂજ્ય, માત:સ્મરણીય, આગમપ્રભાકર, શ્રુતશીલવારિધિ મુનિરાજ શ્રી પુણ્ય-વિનયજી મહારાજનું સ્થાન અને માન ભારતીય વિદ્યા અને જૈન વિદ્યાના દેશ-વિદેશના વિદ્વાનોમાં અનન્ય હતું. જૈન શ્રુતના તેઓ પારગામી વિદ્વાન હોવા ઉપરાંત સમગ્ર જૈન વાહુમયના પણ મર્મઝાલી અને સર્વસ્પર્શી વિશેષજ્ઞ વિદ્વાન હતા. ઉપરાંત, તેઓએ ભારતીય સાહિત્યનું પણ ખૂબ આદર અને ભક્તિથી અવગાહન કર્યું હતું. શાસ્ત્રીય તેમ જ ઇતર સાહિત્યનું તેઓશ્રીનું અધ્યયન તેમ જ સંશોધન સાંપ્રદાયિક કદાચહથી સર્વથા મુક્ત તેમ જ સત્યપ્રાહી હતું; તેઓશ્રીની જ્ઞાનોપાસનાની આવી વિરલ વિશેષતા હતી, અને તેથી જ તેઓ વિદ્વદ્ભગતમાં ખૂબ આદર અને આહવા મેળવી શક્યા હતા.

“તેઓ જ્ઞાત્રા અને સંપૂર્ણ અર્થમાં જ્ઞાનોદ્ધારક હતા. પ્રાચીન જૈન જ્ઞાનભંડારોના સમુદ્ધારનું, પ્રાચીન જીર્ણુ વિરલ પ્રતોને ચિરજીવી બનાવવાનું, જૈન આગમમૂત્રો તેમ જ અન્ય દુર્ગમ પ્રાચીન ગ્રંથોનું સંશોધન-સંપાદન કરવાનું, અને દેશ-વિદેશના વિદ્વાનોને પૂરી ઉદારતા અને સહાયતા સાથે દરેક પ્રકારની સહાય કરવાનું મહારાજશ્રીનું કાર્ય આદર્શ, બેનમૂન અને શકવર્તી કહી શકાય એવું હતું. મહારાજશ્રીનું જ્ઞાનોદ્ધારનું આ કાર્ય તેઓશ્રીના પરમપૂજ્ય દાદાશુર પ્રશાંતમૂર્તિ પ્રવર્તક શ્રી કાંતિવિનયજી મહારાજ તથા પરમપૂજ્ય આજીવન વિદ્યાસેવી ગુરુવર્ચ શ્રી ચતુરવિનયજી મહારાજે શરૂ કરેલી શ્રુતભક્તિની પરંપરાનું ખૂબ ગૌરવ વધારે એવું હતું. પૂજ્યપાદ પુણ્યવિનયજી મહારાજે જ્ઞાનોદ્ધારના ક્ષેત્રમાં કરેલું કાર્ય એટલું વિરાટ છે અને તેઓશ્રીના સ્વર્ગવાસથી આ ક્ષેત્રમાં એટલી મોટી ખોટ જાણી થઈ

છે કે તે ક્યારે, કેવી રીતે પૂરી થશે તેની કલ્પના કરવી પણ આજે તો મુશ્કેલ લાગે છે. એક સતત કાર્યશીલ સંસ્થા કરી શકે એટલું મોટું કાર્ય તેઓશ્રીએ કર્યું છે. તેઓશ્રીના જીવન સાથે વણાઈ ગયેલી અપ્રમત્તતા અને ઉત્કટ શ્રુતભક્તિનું જ આ સુપરિણામ છે.

“જ્ઞાનોપાસક વિદ્વાન હોવા ઉપરાંત મહારાજશ્રી શ્રમણધર્મના ઉદ્દેશ અને સારસ્વ આત્મસાધનામાં પણ એવા જ મગ્ન અને સતત નગરૂક હતા. નિર્ભય સંયમની આરાધના તેઓના જીવન સાથે સાવ સહજપણે એવી ઓતપ્રોત બની ગઈ હતી કે એની મધુર અને પવિત્ર છાપ તેઓના વિચારોમાં, કથનમાં અને વર્તનમાં જેવા મળતી હતી. નિર્દેભપણું, નિર્દેશપણું, નિરભિમાનતા, સરળતા, નિષ્પાલસતા, સૌમ્ય નિર્ભયતા, સમભાવ, કરુણા-પરાયણતા, પરોપકારિતા, નમ્રતા, વિવેકશીલતા જેવા અનેકાનેક ગુણોથી તેઓશ્રીનાં જીવન અને વ્યવહાર સ્ફટિક સમાં વિમળ બન્યાં હતાં. તેઓ આદર્શ સાધુતાની મૂર્તિ અને શ્રમણજીવનના શ્રેષ્ઠ પ્રતીક હતા.

“આપણી સંસ્થા શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય સાથેના તેઓના આત્મીયતાભર્યા ધર્મસ્નેહનો અને તેઓએ સંસ્થા ઉપર કરેલા ઉપકારોનો વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે તો બહુ જાણ-સ્વીકાર માટેના મોટામાં મોટા શબ્દો પણ ઓછા પડતા હોય એમ લાગે છે. તેઓશ્રીની પ્રેરણાથી જ સંસ્થાએ આપણાં બધાં પવિત્ર મૂળ આગમસૂત્રોને પ્રગટ કરવાની મોટી યોજના શરૂ કરવાની હિંમત કરી હતી. અને આ બાબતમાં માત્ર સલાહ કે માર્ગદર્શન આપીને જ સંતોષ ન માનતાં એ યોજનાને અમલી બનાવવા માટે જૈન આગમ ગ્રંથમાળાના મુખ્ય સંપાદક તરીકેની જવાબદારી પણ તેઓશ્રીએ હૃદયસપૂર્વક સ્વીકારી હતી. આવા મોટા કાર્યની જવાબદારી સ્વીકારીને મહારાજશ્રીએ ન કેવળ આપણી સંસ્થા ઉપર કે જૈન સમાજ ઉપર જ ઉપકાર કર્યો છે, ખરો રીતે એથી જૈન વિદ્યા અને ભારતીય વિદ્યાના દેશ-વિદેશના વિદ્વાનો અને વિજ્ઞાસુઓ પણ ઉપકૃત બન્યા છે. તેઓની આ નિઃસ્વાર્થ જ્ઞાનસેવાનો લાભ સૌને સદાને માટે મળતો રહેશે, એમાં શક નથી. વળી, આપણી સંસ્થાના એક હિતચિંતક તરીકે તેઓશ્રી જે ચિંતા સેવતા રહેતા હતા એથી તો તેઓ સંસ્થાના એક શિરોધર જ બન્યા હતા.

“આવા એક જ્ઞાનતપસ્વી અને જ્ઞાનગરિમાથી શોભતા, સંત પ્રકૃતિના પ્રભાવક મુનિવરનો મુંબઈમાં વિ. સં. ૨૦૨૭ ના જેઠ વદિ ૬, તા. ૧૪-૬-૭૧, સોમવારના રોજ સ્વર્ગવાસ થતાં આપણી સંસ્થાને, જૈન સંઘને અને દેશ-વિદેશના વિદ્વત્સમાજને ભાગ્યે જ પૂરી શકાય એવી મોટી ખોટ પડી છે. શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયની આ સભા જ્ઞાન-આદિત્રી શોભતી આવી હૃદય કોટિની વિમૂલિતા ઉપકારોનું કૃતજ્ઞતાપૂર્વક સ્મરણ કરે છે અને તેઓશ્રીને ભાવપૂર્વક અનેકાનેક વંદના કરીને તેઓશ્રીનાં અધૂરાં કાર્યો પૂરાં કરવાની શક્તિ અને ભાવના આ સંસ્થામાં તેમ જ શ્રીસંઘમાં પ્રગટે એવી પ્રાર્થના કરે છે.”

સૌ કોઈને એ સુવિદિત છે કે પૂજ્યપાદ પુણ્યવિજયજી મહારાજે જ્ઞાનોદ્ધારને જ પોતાનું જીવનકાર્ય બનાવીને અને છેલ્લાં ચાલીશ વર્ષ દરમિયાન આગમસંશોધનનું પાયાનું કામ ખૂબ ભક્તિ, એકાગ્રતા અને ચીવટપૂર્વક કરતાં રહીને, આગમસંશોધન માટેની વિપુલ સામગ્રી પોતાના હાથે જ તૈયાર કરેલી છે. એ સામગ્રીનો સમુચિત ઉપયોગ કરીને

તેઓએ શરૂ કરેલ આગમસંશોધનના કાર્યને વળવળવું આગળ વધારવું એ આગમી પવિત્ર ફરજ છે; તેઓશ્રીને સાચી શ્રદ્ધાંજલિ પણ એ જ છે : કેમકે આવી લાગણીથી પ્રેરાઈને, પૂજ્યપાદ મહારાજશ્રીના સ્વર્ગવાસ બાદ પંડિત શ્રી દલસુખભાઈ માલવણિયા મુંબઈ આવ્યા ત્યારે, તેઓની હાજરીમાં, વિદ્યાલયની આગમ પ્રકાશન સમિતિ તથા વિદ્યાલય દસ્તકના જિનાગમ દૂરદૂરી સંયુક્ત સભા તા. ૨૨-૧-૭૧ ના રોજ આ અંગે વિચારણા કરવા બોલાવવામાં આવી હતી; અને એમાં વિગતવાર ચર્ચા-વિચારણાને અંતે, આગમપ્રકાશનનું કાર્ય ચાલુ રાખવા અંગે, સર્વસંમતિથી, નાંચે મુજબ નિર્ણય લેવામાં આવ્યો હતો :—

“૧. પૂજ્યપાદ આગમપ્રભાકર મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજના સ્વર્ગવાસને કારણે તેઓશ્રીની પ્રેરણાથી વિદ્યાલયે શરૂ કરેલ આગમ પ્રકાશનના કાર્યમાં ન પૂરી સહાય એવી મોટી ખોટ ઊભી થઈ છે. પણ તેઓએ જીવનભર, આગમોના સંશોધન માટે, લગભગ જ્યાં પવિત્ર આગમસૂત્રોનાં પાઠ-પાઠાંતરો નોંધીને પાઠશુદ્ધિ પાયાનું કાર્ય કરેલું છે તે જોતાં, તથા આગમોની શુદ્ધ વાચનાઓ છપાવવાની તેઓની ઉત્કટ ભાવના જોતાં, આગમપ્રકાશનના કાર્યને ચાલુ રાખવું અને જનની ત્વરાએ એને પૂરું કરવું.

“૨. આત્યાર સુધી આ કાર્યમાં પંડિત શ્રી દલસુખભાઈ માલવણિયા તથા પંડિત શ્રી અમૃતલાલ મોહનલાલ જે પ્રકારનો સહકાર આપતા રહ્યા છે, તે પ્રકારનો સહકાર તેઓની પાસેથી લેવાનું ચાલુ રાખવું; અને જ્યાં પણ કોઈ શંકા ઊભી થાય ત્યાં એનું નિરાકરણ કેવી રીતે લાવવું એ માટે પરમપૂજ્ય આચાર્ય શ્રી વિજયસમુદ્રસૂરિજી મહારાજશ્રીનું માર્ગદર્શન મેળવવું.

“૩. આ કાર્યને વેગ મળે એ માટે પરમપૂજ્ય મુનિરાજ શ્રી વળવળવળ મહારાજ, અન્ય જે મુનિરાજો તથા જે વિદ્વાનો આમાં સહજભાવે સહકાર આપવા તૈયાર હોય તેઓનો સહકાર લેવો.

“૪. આ કાર્ય માટે જરૂરી માર્ગદર્શન મેળવવા માટે આગમ પ્રકાશન સમિતિના સભ્યોએ પૂનામાં ચતુર્માસ ગિરાજતા પરમપૂજ્ય આચાર્ય શ્રી વિજયસમુદ્રસૂરિજી મહારાજને અને તેટલાં વહેલાં મળવું અને પછી ખીલઓનો સહકાર મેળવવાની દિશામાં આગળ વધવું.”

અંતમાં, અમે પૂજ્યપાદ મુનિવર્ય શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજના અનેકવિધ ઉપકારોનું પુનઃ પુનઃ સ્મરણ કરીને તેઓશ્રીને ફરી અમારી અંતરની શ્રદ્ધાંજલિ અર્પણ કરીએ છીએ; અને સંસ્થાએ શરૂ કરેલ આગમપ્રકાશનની મહાન યોજના સાંગોપાંગ પૂરી કરવાની ભાવના અને શક્તિ અમારામાં જગતી રહે એવી પ્રાર્થના સાથે અમારું આ નિવેદન પૂરું કરીએ છીએ.

ઓગસ્ટ ક્રાંતિ માર્ગ

મુંબઈ-૩૬

તા. ૨૦-૬-૧૯૭૧

જયંતીલાલ રતનચંદ શાહ

બાલચંદ ગાંડાલાલ દોશી

રતિલાલ ચીમનલાલ કોકરી

માનદ મંત્રીઓ

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય

ગ્રન્થાનુક્રમ

	પૃષ્ઠાંક
પ્રકાશકીય નિવેદન	૯
ઋણસ્વીકાર	૧૨
અસાધારણ ખોટ	૧૩
ગુજરાતી પ્રસ્તાવનાનાં અનુક્રમ	૧૮
Contents of Introduction	20
સંકેતસૂચિ	૨૩
શુદ્ધિપત્રકમ્	૨૫
‘ પપ્પણવણાસુત્તં ’ સૂલગ્રન્થસ્ય (ભાગ ૧) શુદ્ધિપત્રકવિશેષઃ	૨૭
પ્રસ્તાવના ગુજરાતી	૧
Introduction	201-487
પદ્યમં પરિસિદ્ધં—ગાહાણુક્રમો	૧
વીર્યં પરિસિદ્ધં—સદાણુક્રમો સક્રયત્થસહિઓ	૫
તદ્વ્યં પરિસિદ્ધં—વિસેસણામાણુક્રમો	૪૦૮-૧૬

પ્રસ્તાવનાનો વિષયાનુક્રમ

	૫૪
અંગત્રાણ ગ્રંથોની રચના; તેનો અંગ સાથે સંગ્રહ	૧
પ્રજાપના નામ	૭
પ્રજાપના શબ્દનો પ્રયોગ અને અર્થ	૭
પ્રજાપનાનો આધાર દૃષ્ટિવાદ છે	૮
પ્રજાપનાની રચનાશૈલી	૧૦
વિષય વિભાગ (સાત તત્ત્વમાં, દ્રવ્યાદિ ચારમાં વિભાગ)	૧૨
૫૬ વિભાગ અને નિરૂપણનો ક્રમ	૧૩
ભગવતી અને પ્રજાપના ભગવતી	૧૩
પ્રજાપના અને હવાહવાભિગમ	૧૪
પ્રજાપના અને પદ્મપ્રાગમ	૧૬
પ્રજાપનાના કર્તા અને એકનો સમય	૨૨
પ્રજાપનાનું મંગળ અને પંચનમસ્કાર મંત્ર	૨૫
પ્રથમ પદ : હવ અને અહવના પ્રકારો	૨૬
અહવનિરૂપણ-૨૯; હવના ભેદ-પ્રબેદો-૨૯; સિદ્ધતા ભેદો-૨૯; સંસારી હવો-૩૬;	
બીજું 'સ્થાન' પદ : હવોનું નિવાસસ્થાન	૪૭
ત્રીજું 'બહુવક્તવ્ય' પદ : હવો અને અહવોનું સંખ્યાગત તારતમ્ય	૫૨
દ્રવ્યોનું સંખ્યાગત તારતમ્ય-૫૩; હવોનું સંખ્યાગત તારતમ્ય-૫૩; સમગ્ર હવોનું સંખ્યાગત તારતમ્ય-૫૪	
ચોથું 'સ્થિતિ' પદ : હવોની સ્થિતિ = આયુ	૫૮
પાંચમું 'વિશેષ' પદ : હવ અને અહવ દ્રવ્યતા ભેદો અને પર્યાયો	૬૦
હવોની અને તેમના પર્યાયોની સંખ્યા-૬૪; અહવના ભેદો અને પર્યાયો-૬૫	
છઠ્ઠું 'વ્યુત્ક્રાન્તિ' પદ : હવોની ગતિ અને આગતિ	૬૭
હવોના ઉપપાતનો અને ઉદ્વર્તનાનો વિરહકાળ (ઉત્કૃષ્ટ)-૬૮; એક સમયમાં કેટલા હવોનો ઉપપાત અને ઉદ્વર્તના-૭૦; હવો ક્યા ભવમાંથી આવે ?-૭૧	
સાતમું 'ઉચ્છ્વાસ' પદ : હવોના શ્વાસોચ્છ્વાસ	૭૫
હવોની શ્વાસોચ્છ્વાસક્રિયાનો વિરહકાલ-૭૫	
આઠમું 'સંજ્ઞા' પદ : હવોની સંજ્ઞા	૭૬
નવમું 'યોનિ' પદ : હવોનું ઉત્પત્તિસ્થાન	૭૭
દસમું 'ચરમ' પદ : દ્રવ્યો વિષે ચરમ અચરમનો વિચાર	૭૮
ચરમ અને અચરમ-રત્નપ્રભા આદિનું-૭૮; હવોની યોનિઓ-૭૯; ચરમાદિનું અદ્વૈતબુદ્ધિ (તારતમ્ય)-૮૧; પરમાણુપુદ્ગલ અને પુદ્ગલસ્કંધ વિષે ચરમાદિ વિચાર-૮૨; સંસ્થાન વિષે ચરમાદિ-૮૪; હવો વિષે ચરમાદિ-૮૪	
અગિયારમું 'ભાષા' પદ : ભાષાવિચારણા	૮૪
ભાષાનું સ્વરૂપ અને ઉત્પત્તિ-૮૫; લોકાન્તગમન-૮૬; ભાષાના પ્રકાર-૮૭	

ખારસું પદ : જીવોનાં શરીર	૯૮
દંડોમાં શરીરો-૯૦; બદ્ધ અને મુક્ત શરીરોની સંખ્યા આદિ-૯૧; દંડોમાં બદ્ધ અને મુક્ત શરીરોની સંખ્યા-૯૨	
તેરસું ' પરિણામ ' પદ : પરિણામવિચાર	૯૩
જીવના પરિણામો-૯૪; અજીવપરિણામો-૯૪; જીવદંડોમાં પરિણામો-૯૬	
ચાદસું ' કષાય ' પદ : કષાયનિરૂપણ	૯૭
પંદરસું ' ઇન્દ્રિય ' પદ : ઇન્દ્રિયનિરૂપણ	૯૭
સોળસું ' અયોગ ' પદ : અયોગ-આત્માનો ંયાપાર	૧૦૧
સત્તરસું ' લેશ્યા ' પદ : લેશ્યાનિરૂપણ	૧૦૪
અઠારસું ' કાયસ્થિતિ ' પદ	૧૦૭
ઓગણીસસું ' સમ્યક્ત્વ ' પદ : સમ્યક્ત્વ વિષે	૧૧૧
વીશસું ' અન્તક્રિયા ' પદ	૧૧૨
એકવીશસું ' અવગાહનાસંસ્થાન ' પદ : શરીરનું સંસ્થાન અને અવગાહના	૧૧૭
બાવીશસું ' ક્રિયા ' પદ : ક્રિયાવિચારણા	૧૧૯
તેવીશથી સત્તાવીશ કર્મપ્રકૃતિ-કર્મબંધ-કર્મબંધવેદ-કર્મવેદબંધ-કર્મવેદવેદક પદો : કર્મવિચાર	૧૨૪
અઠ્ઠાવીશસું ' આહાર ' પદ : જીવોનો આહાર	૧૩૪
ઓગણત્રીશ, ત્રીશ અને તેત્રીશમાં ' ઉપયોગ, પશ્યતા, અવધિ ' પદો : જીવોનો બોધંયાપાર	૧૩૭
ઉપયોગ-૧૩૮; પશ્યતા-૧૩૮	
એકત્રીશસું ' સંજ્ઞિ ' પદ : સંજ્ઞિવિચાર	૧૪૨
બત્રીશસું ' સંયમ ' પદ : સંયમવિચાર	૧૪૪
ચોત્રીશસું ' અવિચારણા ' પદ : પરિચારણા (મૈથુન વિચાર)	૧૪૫
પાંત્રીશસું ' વેદના ' પદ : જીવોની વેદના	૧૪૮
છત્રીશસું ' સમુદ્ધાત ' પદ : સમુદ્ધાતવિચારણા	૧૫૦
પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની ંયાખ્યાઓ	૧૫૨
(૧) આચાર્ય હરિભદ્રકૃત પ્રદેશ વ્યાખ્યા-૧૫૨; (૨) આચાર્ય અભંયદેવકૃત પ્રજ્ઞાપના-તૃતીયપદસંગ્રહણી અને તેની અવચૂર્ણિ-૧૫૩; (૩) આચાર્ય મહાયોગિરિકૃત વિવૃત્તિ-૧૫૪; (૪) શ્રી મુનિચંદ્રસૂરિકૃત વનસ્પતિવિચાર-૧૫૭; (૫) પ્રજ્ઞાપના-બીજક-૧૫૮; (૬) શ્રી પદ્મચંદ્રકૃત અવચૂરિ-૧૫૮; (૭) શ્રી ધનવિમલકૃત ટપો (બાલાવબોધ)-૧૫૮; (૮) શ્રી જીવવિજયકૃત ટપો (બાલાવબોધ)-૧૫૯; (૯) શ્રી પરમાર્નવકૃત સ્તવક-૧૫૯; (૧૦) શ્રી નાનકચંદ્રકૃત સંસ્કૃત છાયા-૧૬૦; (૧૧) અજ્ઞાતકર્તૃક વૃત્તિ-૧૬૦; (૧૨) પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર ભાષાંતર-૧૬૦; (૩) પ્રજ્ઞાપના પર્યાય-૧૬૦	
પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર ટીકા અને ટીકાકાર	૧૬૧
પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની મુદ્રિત આવૃત્તિઓનો પરિચય	૧૬૪
પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાદોનું પર્યાલોચન	૧૭૦

Contents of Introduction

	Page No.
Aṅgabāhya works and their relation to Aṅga works	201
Title—Prajñāpanā	210
Usage and Meaning of the term 'Prajñāpanā'	210
Drṣṭivāda—the Source of Prajñāpanā	212
Style and Structure of Prajñāpanā	213
Analysis of the contents	217
Literary Division of the Text into Padas And the System of Treatment	218
Bhagavatī And Prajñāpanā Bhagavatī	219
Prajñāpanā and Jivājivābhigama	220
Prajñāpanā and Śaṭkhaṇḍāgama	223
The Author of Prajñāpanā and His Date	231
Prajñāpanā Benediction And Pañcanamaskāra-Mantra	235
Classes of Living Substance And Non-living Substance	241
Treatment of Non-living Substance	241
Divisions and Sub-divisions of Jivas	247
Divisions of Siddhas	247
Souls in Bondage	251
Dwelling Places of Living Beings	263
Classes of Living Beings and their Svasthānas	266
Relative Numerical Strength of Living Beings And of Non-living Substances	270
Relative Numerical Strength of Substances	271
Relative Numerical Strength of the Classes of Living Beings	272
Relative Numerical Strength of all the Classes of Living Beings	274
Life-duration of Living Beings	278
Classes of Living Beings and their Life-durations	279
Classes and Modes of Living and Non-living Substances	281
Numbers of Living Beings contained in Different Classes and Numbers of Modes of Living Beings	288
Classes and Modes of Non-living Substance	289

Transmigration of a Living Being from one Class to Another	292
Maximum duration in which no Birth (or no Death) takes place	294
Numbers of Living Beings that can Simultaneously be Born and Also Numbers of Living Beings that can Simultaneously Die in Different Classes	297
Classes which Living Beings of this or that class should belong to in their immediately preceding births	298
Breathings of Living Beings	305
Temporal Interval between one Breathing and another of a Living Being belonging to Different Classes	305
Signs or Instincts of Living Beings	308
Relative Numerical Strength	309
Birth places of Different Classes of Living Beings	310
Discussion on Carama-Acarama Features of All Substances	313
Relative Numerical Strength of Carama, etc.	315
Consideration of the Features carama, etc. in connection with physical Atom and physical Aggregate	317
The Problem of Features carama etc. in connection with Structure or Figuration	318
Features carama etc. of Living Beings	319
On Spoken Language	321
Nature and Origination of Spoken Language	321
Journey of the particles upto the end of Loka	324
Types of Spoken Language	324
Bodies of Living Beings	327
Number of the types of bodies that are possible in this or that class of living beings	329
Numerical Strength of Baddha and Mukta Bodies	330
Number of Baddha and Mukta Bodies found in this or that class of living beings	331
On Transformation or Change	332
Calculation of Modes	334
Modes possible in this or that class of Living beings	336
On Passions	338

On Sense-organs	340
Sense-organ and Minimum time the process of cognition requires for its completion	342
Activity of Soul	345
Colour-Indexes to Temperament	350
Period of Continuous Persistence of one Mode	355
Religious Faith	361
End-causing Activity	362
Bodily Structure and Size	370
On Activity	375
Speculation on Karma	383
On Feeding	394
Cognitive Activity of Living Beings	399
Sañjñā Living Beings	406
Grades of Moral Discipline	410
Sexual Behaviour	411
Feelings	417
On Samudghāta	420
Commentaries On Prajñāpanāsūtra	424
Pradeśavyākhyā by Āc. Haribhadra	424
Prajñāpanā-tṛtiyapada-saṅgrahaṇi by Āc. Abhaya-deva and its Avacūṛṇi	426
Vivṛti by Āc. Malayagiri	426
Vanaspativicāra by Municandrasūri	431
Prajñāpanābījaka	431
Avacūri by Padmasundara	432
Ṭabo by Dhanavimāla	432
Ṭabo by Jivāvijaya	433
Stabakā by Paramānanda	434
Sanskrit Chāyā by Nānakacandrajī	434
Vṛtti by an anonymous Author	434
Translation of Prajñāpanāsūtra	434
Prajñāpanāparyāya	435
Malayagiri and His Commentary on Prajñāpanāsūtra	436
Account of the Printed Editions of Prajñāpanāsūtra	440
Examination of Some of the readings of Prajñāpanāsūtra	447
Acknowledgements	487

सङ्केतसूचि

अ० – अध्ययन

उत्त०, उत्तरा० – उत्तराध्ययनमूत्र

क्रि० वि० – क्रियाविशेषण

गा., गा० – गाथा

च० प० – चतुर्थ्यर्थे पष्ठी

ज्ञाता० – ज्ञाताधर्मकथांगसूत्र

टि० – टिप्पणी

टी० – टीका

तृप० प० – तृतीया-पञ्चम्यर्थे पष्ठी

तृ० प० – तृतीयार्थे पष्ठी

तृ० स० – तृतीयार्थे सप्तमी

दशवै० – दशवैकालिकसूत्र

प० – पत्र

पतृ० प० }
प-तृ० प० } – पञ्चमी-तृतीयार्थे पष्ठी

पं० – पंक्ति

पु० – पुस्तक

पृ० – पृष्ठ

प्र० गा० – प्रक्षिप्तगाथा

प्रज्ञा० – प्रज्ञापनासूत्र

वृहत्० – वृहत्कल्पभाष्य

विशेषा० – विशेषावश्यकभाष्य

स० – सप्तमी

स० तृ० – सप्तम्यर्थे तृतीया

स० द्वि० – सप्तम्यर्थे द्वितीया

स० प० – सप्तम्यर्थे पञ्चमी

स० प्र० – सप्तम्यर्थे प्रथमा

स० प० – सप्तम्यर्थे पष्ठी

सू० – सूत्र

P. T. S. – (पृ० २) Prakrit Text Society

„ – (पृ० ३६) Pali Text Society

शुद्धिपत्रकम्

पक्षस्स	विभागस्स	पंतीए	असुद्धं	सोहणीयं
१०	२	३३	०भवरथ०	०भवस्थ०
१२	शिर्षके		०ट्टाई	०ट्टाई
॥	१	१६	अट्ट०	०-अट्ट०
२५	१	२७	०नाराचसं	०नाराचसं-
॥	२	३५	अद्धस०	अद्धास०
३४	१	१०	०विट्टाई	०विट्टाई
३५	१	३७	अलङ्क०	अलङ्क०
३८	२	१४	०यमाणे	०यमाणे
४७	१	५	अरुः	अङ्कुरः
५९	२	६	०प्रातप्र०	०प्रातप्र०
६०	२	२	छावाक	छावाक्
६३	२	२९	०का-वा०	०का-वा०
७०	१	१७	हरिद्वन०	हरितवन०
९०	२	२	०स्थान	०स्थान-
९४	२	८	०फास	०फास-
१०१	२	१५	०प्रहृतीः	०प्रहृतीः
१०२	२	२९	कम्मा	०कम्मा
१०३	१	१४	कर्म	कर्म
१०८	१	३०	०प्रवीचा०	०प्रविचा०
॥	॥	३३	॥	॥
॥	॥	३४	॥	॥
१२१	१	२१	वनस्पति०	वनस्पति०
१२४	१	३७	०चरमेणं	०चरिमेणं
१३१	२	१८	गातम	गौतम
१४४	१	३	०समयसि	०समयंसि
१५१	१	३२	पडवि०	पड्वि०
॥	२	३२	पटच०	पट्च०
१६२	१	३२	जगराणं	जागराणं
१८७	१	२४	निर्व०	निर्वर्तनता-निर्व०
१९१	२	२१	०मूः	०मू
१९७	२	२७	॥	॥ (च. प.)
२१४	१	२४	ति	ति
२२६	२	२९	०नामा	०नाम
२३६	१	२१	निर्व०	निर्वर्तनता-निर्व०
२५७	१	३७	प्रवीचा०	प्रविचा०

पत्रसं	विभागम्	पंतीण	अमृतं	सोदपीयं
२५७	२	२	प्रतीचा°	प्रतिना°
"	"	४	"	"
"	"	८	"	"
२५८	२	२०	परिशीणं	० परिशीणं
२५९	२	३८	°कम	°कम्
२७०	२	३०	रपृष्ट	म्पृष्टम्
"	"	"	गा. मू.	गा.
२७८	२	२०	°प्रवी°	°प्रवि°
२८०	१	३३	चक्षेलग	चक्षेलग
२८७	२	१३	हरिडन°	हरितयन°
३०३	२	३२	"	"
३०५	१	२८	°प्रवीचा°	°प्रविचा°
"	"	३०	"	"
३१३	२	७	-	-
३२९	१	३५	°श्रुभिया	°श्रुभिया
३३१	२	१४	चजभ्यः	चजभ्यः
"	"	३४	°वेयङ्	°वेयङ्
३३४	शिर्षके		पणवण्णा°	पणवण्णा°
३४७	१	१०	°द्वीप	°द्वीप-
३५०	२	१	सुल°	मूल°
३५१	२	१२	वीरिय°	वीरिय°
३५६	२	१३	द्वितीय	द्वितीय-
३५८	२	१७	रवकानि	स्वकानि
३५९	१	१०	°भाससाए	°भाससाए
३६१	२	१	सुत्त°	सुत्त°
३७४	२	३८	-	-
३७५	२	२८	"	"
३७८	शिर्षके		पणवण्णा°	पणवण्णा°
३८४	२	२६	संवृत्°	संवृत्°
३८५	१	९	-	-

પ્રસ્તાવના

અંગબાહ્ય ગ્રંથોની રચના; તેનો અંગ સાથે સંબંધ

શ્વેતામ્બર સંમત વિદ્યમાન જૈન આગમોની રચનાના જે અનેક તબક્કા છે તેમાં પ્રથમ તબક્કામાં અંગ ગ્રંથોની સંકલના કે રચના થઈ. પરંપરા પ્રમાણે અંગ ગ્રંથોની રચના ગણધરો કરે છે. એટલે કે તીર્થંકરના સાક્ષાત્ મુખ્ય શિષ્યો દ્વારા તે અંગ ગ્રંથોની રચના થાય છે. આથી કહી શકાય કે વિદ્યમાન જૈન આગમોમાં સૌથી પ્રાચીન રચના અંગ ગ્રંથોની છે. તે રચનામાં મુખ્યપણે ભગવાન મહાવીરના ઉપદેશનું અને તેમના છવ્વનના પ્રસંગોનું સંકલન ગણધરોએ કર્યું છે. વિદ્યમાન અંગ ગ્રંથોની સંકલના કે રચના ગણધર સુધર્મા દ્વારા થયેલી છે. અને તે આપણને પરંપરાથી શ્રુતરૂપે પ્રાપ્ત છે. ભગવાન મહાવીરે જે ઉપદેશ આપ્યો એ પ્રકારના ઉપદેશની એક પરંપરા ચાલી આવતી હતી તેને અનુસરીને તેમાં કાલાનુસારી સંશોધન-પરિવર્તન-પરિવર્ધન કરીને ભગવાન મહાવીરે ઉપદેશ આપ્યો હતો—એમ માનવાને કારણ છે. પરંપરા સ્પષ્ટ કરે છે કે દ્વાદશાંગીની રચના ‘પૂર્વ’ને આધારે છે.

આ ‘પૂર્વ’ને નામે પ્રસિદ્ધ આગમ અત્યારે ઉપલબ્ધ નથી, માત્ર નામો અને તેમાં પ્રતિપાદ્ય વિષયની સૂચી ઉપલબ્ધ છે. પણ ‘પૂર્વ’ એ શબ્દ જ સૂચવે છે કે તે ભગવાન મહાવીર પૂર્વનું કોઈ પરંપરાપ્રાપ્ત શ્રુત હશે. પરંપરા એમ પણ કહે છે કે તે પૂર્વનો સમાવેશ બારમા અંગ દષ્ટિવાદમાં કરી લેવામાં આવ્યો હતો અને દુર્ભાગ્યે એ બારમું અંગ વિદ્યમાન નથી. પણ એવા ઘણા ગ્રંથો અને અધ્યયનો વિદ્યમાન છે જેમાં અથવા જેમને વિષે સ્પષ્ટપણે કહેવામાં આવ્યું છે કે તેની રચના દષ્ટિવાદના આધારે કરવામાં આવી છે, અથવા તો દષ્ટિવાદગત અમુક પૂર્વના આધારે કરવામાં આવી છે.^૧

૧. શુદ્ધિંગ દષ્ટિવાદ અને પૂર્વ વિષે ચોક્કસ શું મત ધરાવે છે તે તેમના લખાણ ઉપરથી તારવવું મુશ્કેલ પડે છે. પણ તેમનાં એક-એ વિધાનોથી ચોક્કસ કહી શકાય તેમ છે કે પૂર્વો એ પ્રાચીન ગ્રંથો હતા અને તેને આધારે અમુક ગ્રંથો બન્યાની જે વાત કહેવામાં આવે છે તે તેમને મતે એક બ્રાન્ત સમજ અથવા તો ગેરસમજ છે.^૨ તેઓ એ પણ નક્કી કરી શક્યા નથી કે એ દષ્ટિવાદગત વિવિધ પ્રવાદો (પૂર્વને પ્રવાદ તરીકે ઓળખાયા છે.) વસ્તુતઃ વિદ્યમાન હતા કે માત્ર કાલ્પનિક છે.^૩ પરંતુ તેમને મતે અમુક પ્રવાદોનાં એવાં ન સમગ્ર તથા તેવાં નામો છે, જે તેમને બનાવવી હોવાનું સમર્થન કરે છે.^૪

તેમનાં ઉક્ત મંતવ્યો વિષે સંમત થઈ શકાય તેમ નથી, કારણ કે શ્વેતામ્બર અને દ્વિગંબર બન્ને પરંપરામાં દષ્ટિવાદ વિષેની અને તેનાં પ્રકરણો આદિની અને ખાસ કરી પૂર્વો વિષેની

૧. આગમયુગ્મકા લેનદર્શન, પૃ ૨૦.

૨. Schubring : Doctrine of the Jainas § 38, p. 74—“It is in harmony with the misunderstanding according to which ” etc.

૩. એબન, § 38, p. 75—“Whether the Pavāya of the Diṭṭhivāya (the 12th Aṅga) were fiction or fact we do not know.”

૪. એબન, § 38, p. 75—“The names of 2 Aggeṇiya.....for their obscurity all speak in favour of their factitive nature.”

પ્રસ્તાવના

અંગબાહ્ય ગ્રંથોની રચના; તેનો અંગ સાથે સંબંધ

શ્વેતામ્બર સંમત વિદ્યમાન જૈન આગમોની રચનાના જે અનેક તળકા છે તેમાં પ્રથમ તળકામાં અંગ ગ્રંથોની સંકલના કે રચના થઈ. પરંપરા પ્રમાણે અંગ ગ્રંથોની રચના ગણધરો કરે છે. એટલે કે તીર્થંકરના સાક્ષાત મુખ્ય શિષ્યો દ્વારા તે અંગ ગ્રંથોની રચના થાય છે. આથી કહી શકાય કે વિદ્યમાન જૈન આગમોમાં સૌથી પ્રાચીન રચના અંગ ગ્રંથોની છે. તે રચનામાં મુખ્યપણે ભગવાન મહાવીરના ઉપદેશનું અને તેમના જીવનના પ્રસંગોનું સંકલન ગણધરોએ કર્યું છે. વિદ્યમાન અંગ ગ્રંથોની સંકલના કે રચના ગણધર સુધર્મા દ્વારા થયેલી છે. અને તે આપણને પરંપરાથી શ્રુતરૂપે પ્રાપ્ત છે. ભગવાન મહાવીર જે ઉપદેશ આપ્યો એ પ્રકારના ઉપદેશની એક પરંપરા ચાલી આવતી હતી તેને અનુસરીને તેમાં કાલાનુસારી સંશોધન-પરિવર્તન-પરિવર્ધન કરીને ભગવાન મહાવીરે ઉપદેશ આપ્યો હતો—એમ માનવાને કારણ છે. પરંપરા સ્પષ્ટ કરે છે કે દ્વાદશાંગીની રચના ‘પૂર્વ’ને આધારે છે.

આ ‘પૂર્વ’ને નામે પ્રસિદ્ધ આગમ અત્યારે ઉપલબ્ધ નથી, માત્ર નામો અને તેમાં પ્રતિપાદ્ય વિષયની સૂચી ઉપલબ્ધ છે. પણ ‘પૂર્વ’ એ શબ્દ જ સૂચવે છે કે તે ભગવાન મહાવીર પૂર્વનું કોઈ પરંપરાપ્રાપ્ત શ્રુત હશે. પરંપરા એમ પણ કહે છે કે તે પૂર્વનો સમાવેશ ખારમા અંગ દષ્ટિવાદમાં કરી લેવામાં આવ્યો હતો અને દુર્ભાગ્યે એ ખારમું અંગ વિદ્યમાન નથી. પણ એવા ઘણા ગ્રંથો અને અધ્યયનો વિદ્યમાન છે જેમાં અથવા જેમને વિષે સ્પષ્ટપણે કહેવામાં આવ્યું છે કે તેની રચના દષ્ટિવાદના આધારે કરવામાં આવી છે, અથવા તો દષ્ટિવાદગત અમુક પૂર્વના આધારે કરવામાં આવી છે.^૧

ડૉ. શુક્લીંગ દષ્ટિવાદ અને પૂર્વ વિષે ચોક્કસ શું મત ધરાવે છે તે તેમના લખાણ ઉપરથી તારવવું મુશ્કેલ પડે છે. પણ તેમનાં એક-એ વિધાનોથી ચોક્કસ કહી શકાય તેમ છે કે પૂર્વો એ પ્રાચીન ગ્રંથો હતા અને તેને આધારે અમુક ગ્રંથો બન્યાની જે વાત કહેવામાં આવે છે તે તેમને મતે એક ભ્રાન્ત સમજ અથવા તો ગેરસમજ છે.^૨ તેઓ એ પણ નક્કી કરી શક્યા નથી કે એ દષ્ટિવાદગત વિવિધ પ્રવાહો (પૂર્વને પ્રવાહ તરીકે ઓળખાવ્યા છે.) વસ્તુતઃ વિદ્યમાન હતા કે માત્ર કાલ્પનિક છે.^૩ પરંતુ તેમને મતે અમુક પ્રવાહોનાં એવાં ન સમજાય તેવાં નામો છે, જે તેમને બનાવટી હોવાનું સમર્થન કરે છે.^૪

તેમનાં ઉક્ત મંતવ્યો વિષે સંમત થઈ શકાય તેમ નથી, કારણ કે શ્વેતામ્બર અને દ્વિગંબર બન્ને પરંપરામાં દષ્ટિવાદ વિષેની અને તેનાં પ્રકરણો આદિની અને ખાસ કરી પૂર્વો વિષેની

૧. આગમયુગ્મકા જૈનદર્શન, પૃ ૨૦.

૨. Schubring : Doctrine of the Jainas § 38, p. 74—“It is in harmony with the misunderstanding according to which” etc.

૩. એજન, § 38, p. 75—“Whether the Pavāya of the Dīṭṭhivāya (the 12th Aṅga) were fiction or fact we do not know.”

૪. એજન, § 38, p. 75—“The names of 2 Aggeṇiya.....for their obscurity all speak in favour of their factitive nature.”

માન્યતામાં નહીંવો ભેદ છે, તે સૂચવે છે કે બન્ને સંપ્રદાયો જુદા પડ્યા તે પહેલાં તે બન્ને પાસે એક સામાન્ય પરંપરા હતી, જેને અનુસરીને બન્નેએ એકસરખી હકીકતો દર્શિવાદ અને પૂર્વો વિષે કહી છે. અંગ અને અંગબાહ્ય અને ઇતર ગ્રંથોનું મૂળ, જે દર્શિવાદમાં અથવા અમુક પૂર્વમાં જણાવવામાં આવ્યું છે, તેને બ્રાન્ત સમજ અગર ગેરસમજ શા માટે માનવી તે સમજાતું નથી. કારણ કે આ બાબતનો છેક નિર્ધારિતકાળમાં અને પ્રસ્તુત ગ્રંથ પ્રસાપના જેવામાં સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે. વળી, ન સમજતાં નામોને કારણે કોઈ ને બનાવટી માનવાની દલીલ પણ ગળે ઊતરે તેવી નથી.

અંગ અને પૂર્વના સંગંધ વિષે ડૉ. શુક્ષ્મિ સમવાયાંગની અભ્યદેવની ટીકાના ઉદ્દરણને આધારે જે નિષ્કર્ષ કાઢ્યો છે તે પણ ઉચિત જણાતો નથી. એક વાત તો તેમણે એ જણાવી છે કે અભ્યદેવ અંગોનો આધાર પૂર્વને માનતા નથી; અને બીજી એ કે પૂર્વ અને અંગો બન્ને સ્વતંત્ર હતાં, એકબીજાના આધારરૂપ નથી. તેમના આ બન્ને^૫ નિષ્કર્ષ ઉચિત છે કે નહિ તેના નિર્ણય માટે અભ્યદેવની ટીકા અમે ઉદ્ધૃત કરીએ છીએ અને વિદ્વાનોને જ વિનંતિ કરીએ છીએ કે તેઓ આ બાબતમાં સ્વયં અભ્યદેવનો શો મત છે તે અને તેને આધારે ડૉ. શુક્ષ્મિ જણાવેલ નિષ્કર્ષ ફલિત થઈ શકે છે કે નહિ તેનો નિર્ણય લે—

“અથ કિં તત્ પૂર્વગતમ્ ? ઉચ્યતે—યસ્માત્ તીર્થકરઃ તીર્થપ્રવર્તનકાલે ગણધરાણાં સર્વસૂચા-ધારત્વેન પૂર્વે પૂર્વગતં સૂત્રાર્થં ભાષતે, તસ્માત્ પૂર્વાળીતિ મળિતાનિ । ગણધરાઃ પુનઃ શ્રુતરચનાં વિદધાના આચારાદિક્રમેણ રચયન્તિ, સ્થાપયન્તિ ચ । મતાન્તરેણ તુ પૂર્વગતસૂત્રાર્થઃ પૂર્વમ્ બર્હતા ભાષિતો ગણધરૈરપિ પૂર્વગતશ્રુતમેવ પૂર્વે રચિતં પશ્ચાદ્ આચારાદિ । નન્વેવં યદાચારનિર્ણયમભિહિતં—‘સર્વેસિં આયારો પદ્મો’^૬ ઇત્યાદિ તત્ કથમ્ ? ઉચ્યતે । તત્ર સ્થાપનામાશ્રિત્ય તથોક્તમ્ । ઇહ તુ અક્ષરરચનાં પ્રતીત્ય મળિતં ‘પૂર્વે પૂર્વાળિ કૃતાનિ’ ઇતિ ।” —સમવાયાજ્ઞટીકા, પત્ર ૧૩૦-૧૩૧ ।

આચાર્ય અભ્યદેવે જે વાત સંસ્કૃતમાં કહી તે જ વાત તેથી પણ પૂર્વે નંદીચૂર્ણિમાં જિનદાસે કહી છે અને તેને જ આચાર્ય હરિભદ્રે નંદીની પોતાની ટીકામાં (૫૦૮૮) જેમની તેમ લઈ લીધી છે. ચૂર્ણનો પાઠ આ પ્રમાણે છે—

“સે કિં તં પુવ્વગતં ? તિ, ઉચ્યતે—જમ્હા તિત્થકરો તિત્થપવત્તણકાલે ગણધરાણ સ્વસ્વસુતા-ધારત્તણતો પુવ્વં પુવ્વગતસુતત્થં ભાસતિ તમ્હા પુવ્વ ત્તિ મળિતા । ગણધરા પુણ સુત્તરચણં કરેન્તા આયારાઙ્કમેણ રચંતિ ઠવેંતિ ય । મળ્ણાયરિયમતેણં પુણ પુવ્વગતસુત્તત્થો પુવ્વં બરહતા ભાસિતો, ગળહરેહિ વિ પુવ્વગતસુતં ચેવ પુવ્વં રહતં પચ્છા આયારાઙ્ક । ઇવમુક્તે ચોદક આહ—ગળ્ણ પુવ્વાવર-વિરુદ્ધં । કમ્હા ? જમ્હા આયારિજ્જુત્તીણ મળિતં “સર્વેસિં આયારો” ગાહા [આચારાઙ્કનિર્ણયિક્તિ ગા૦ ૮] । આચાર્ય આહ—સત્યમુક્તમ્ । કિન્તુ સા ઠવળા । ઇમં પુણ અકલરરચણં પહુચ્ચ મળિતમ્—પુવ્વં પુવ્વા કતા ઇત્યર્થઃ ।

—નંદીસુત્તચુળી (P. T. S.), p. ૭૫.

વળી, આ બાબતમાં આચાર્ય જિનભદ્રનું સ્વોપસરૂત્તિ સાથેનું વિશેષાવશ્યકલાખ્ય જે મન્તવ્ય ધરાવે છે તે પણ જાણવા જેવું હોઈ તેનો નિર્દેશ અહીં જરૂરી અને છે—

૫. એન. ૪, § 37, p. 74—“But he does not derive the Angas from the Purvas Hence it follows that the two series were parallel to, not dependent on, each other.”

૬. આચાર્યનિર્ણયિક્તિ, ગાથા ૮.

“આહ—શ્રૂયતે હિ પૂર્વે પૂર્વાણ્યેવોપનિવ્રત્યન્તે પૂર્વપ્રણયનાદેવ ચ પૂર્વાણિ—ઇતિ । તત્ર ચ સમસ્તમસ્તિ વાહ્યમ્નયમતઃ કિમિહ શેષાઙ્ગૈરજ્ઞવાહ્યૈશ્ચેતિ ? ઉચ્યતે—

જતિ વિ ય મૃતાવાદે સવ્યસ્ત વયોગતસ્સ ઓતારો ।

ગિજ્ઞહૃણા તથા વિ હુ દુમ્મેવે પપ્પ ઇત્થી ય ॥ ૫૪૮ ॥

જતિ ગાહા । યદ્યપિ દૃષ્ટિવાદે સમસ્તવાહ્યયાવતારઃ, તથાપિ દુર્મેધસામયોગ્યાનાં સ્ત્રીणां ચાનુ-
પ્રહાર્થમન્યશ્રુતવિરોધોપદેશઃ, શ્રાવકાણાં ચ ॥”

—વિશેષાવશ્યકભાષ્ય, ૫૦ ૧૧૫.

નીચે ભગવાન મહાવીર પૂર્વેના તીર્થંકરોના શિષ્યોના અધ્યયન વિષે ઉલ્લેખો આપવામાં આવે છે :—

જ્ઞાતાધર્મકથામાં અરિષ્ટનેભિના શિષ્યો થાવચ્ચાપુત્ર (સૂ. ૫૪) અને પાંચે પાંચ બંધુઓ (સૂ. ૧૨૮ અને ૧૩૦), તથા થાવચ્ચાપુત્રના શિષ્ય શુકપરિવ્રાજક (સૂ. ૫૫), મલ્લિ જિનના શિષ્યો (સૂ. ૭૮)—એ સૌ વિષે એમણે સામાયિકાદિ ચતુર્દશ પૂર્વોનું અધ્યયન કર્યું—‘સામાહ્ય-માહ્યાઈં ચોદસ પુવ્વાઈં’—એવા ઉલ્લેખો મળે છે.^{૧૦}

ભગવતીસૂત્રમાં તીર્થંકર મુનિસુત્રતના શિષ્ય કાર્તિક શેઠ વિષે ઉલ્લેખ છે કે તેમણે ‘સામાહ્ય-માહ્યાઈં ચોદસ પુવ્વાઈં’ નું અધ્યયન કર્યું (સૂ. ૬૧૭).

તીર્થંકર વિમલના પ્રશિષ્ય મહાબલ વિષે પણ એવો જ ઉલ્લેખ છે (સૂ. ૪૩૨).

અન્તકૃદ્દશામાં પણ તીર્થંકર અરિષ્ટનેભિના શિષ્યો વિષે ચૌદ પૂર્વ ભણ્યાના ઉલ્લેખો છે (સૂ. ૪, ૫, ૭). અપવાદ માત્ર તેમના એક શિષ્ય ગૌતમનો છે, જેમને વિષે ઉલ્લેખ છે કે તેમણે ‘તતે જં સે ગોયમે...સામાહ્યમાહ્યાઈં ઇકારસ અંગાઈં અહિજ્ઞતિ’ (સૂ. ૧).

ઉપરના ઉલ્લેખોને આધારે એટલું તો કહી શકાય છે કે ભગવાન મહાવીર પૂર્વેના તીર્થંકરોના કાળમાં ‘પૂર્વ’નું મહત્ત્વ હતું, ‘અંગ’નું નહિ. અને તે ઉપરથી એમ કહી શકાય કે આગમોના સંકલનાકારને મતે ‘અંગ’ની અપેક્ષા ‘પૂર્વ’ એ જૂનું સાહિત્ય હતું. આથી જ તે સાહિત્યનો સંગ્રહ દૃષ્ટિવાદમાં ‘પૂર્વગત’ એવા મથાળામાં કરવામાં આવ્યો હોય એમ માનવામાં અસંગતિને અવકાશ નથી.

‘પૂર્વ’નું ‘શ્રુત’ તરીકે મહત્ત્વ એથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે કર્મસાહિત્યમાં અને અન્યત્ર જ્યાં શ્રુતનો વિચાર કરવામાં આવે છે ત્યાં માપદંડ તરીકે ‘અંગ’ નહીં પણ ‘પૂર્વ’ને રાખવામાં આવે છે. હવે જો ‘પૂર્વ’ જેવું કંઈ હોય જ નહિ તો આવું મહત્ત્વ શાથી અપાય? શ્રુતના તારતમ્યનો વિચાર વિશેષાવશ્યકભાષ્યમાં આવશ્યકનિર્ણયક્રિતનો આધાર લઈ કરવામાં આવ્યો છે, ત્યાં ‘પૂર્વધર’ શબ્દ છે, ‘શ્રુતધર’ કે ‘અંગધર’ શબ્દ નથી.—ગા. ૧૪૧, ૫૩૧, ૫૩૬, ૫૫૫. આમાંની ગા. ૫૩૬ બૃહત્કલ્પભાષ્ય (ગા. ૧૩૮) માં પણ છે. નંદીસૂત્ર (સૂ. ૭૧) માં કહેલું છે—“હચ્ચેચં

૭. આ ગાથા બૃહત્કલ્પભાષ્યમાં પણ છે—ગા. ૧૪૫. તથા જુઓ આવશ્યકચૂર્ણ, પૃ. ૩૫.

૮. મરણસમાધિપ્રકીર્ણકમાં યુધિષ્ઠિરને ચતુર્દશપૂર્વો અને શેષ ચાર પાંડવોને એકાદશાંગીના જ્ઞાતા જણાવ્યા છે (ગા. ૪૫૬).

૯. શુકના શિષ્ય શેલક સામાયિકાદિ અગિયાર અંગ ભણ્યા, એવો ઉલ્લેખ છે—જ્ઞાતા. ૨૦ ૫૬.

૧૦. મલ્લિઅધ્યયનમાં પૂર્વભવની કથા પ્રસંગે મહાવિદેહમાં સ્થવિર પાસે દીક્ષિત થનાર ‘બલ’ સામાયિક આદિ અગિયાર અંગ ભણ્યા—એવો ઉલ્લેખ છે—જ્ઞાતા. ૨૦ ૬૪.

દુવાલપૂર્વે ગણિપિણં ચોદસપુલ્લિચ્ચમ સમસુતં, અભિષેકસપુલ્લિચ્ચમ સમસુતં, તેણ વરં ચિળેસુ મયયા।” તે ઉપરથી પણ કહી શકાય કે ‘પૂર્વો’ને અગ્રદશ્યુતના આપદઃ તરીકે સ્વીકાર્યા તે એ પૂર્વોનું અસ્તિત્વ જ ન હોય તો કેમ બને ?

આચાર્ય દરિભટ્ટ, શીલાંક અને અન્ય ત્રીકાકારોને મતે શ્રુતદેવત્રી અને અતુદ્દેશપૂર્વી સમાન જ છે; અર્થાત્ અતુદ્દેશપૂર્વી હોય તેનાથી શ્રુતની કોઈ જ વાત અજાત રહેતી નથી, એવું તે બંનેનું મતભવ છે — “જ અતુદ્દેશપૂર્વધિદઃ પ્રજાવર્તીયં કિંચિદ્ અધિવિત્તમસ્તિ” પ્રજાપત્તા, દરિભટ્ટવ્રત્તિ, પૃ. ૧૮; શીલાંક આચાર્યત્રીકા, પત્ર ૧૮૩, ૧૮૫; પ્રજાપત્તા, મલ્લમગિરિવ્રત્તિ, પત્ર ૭૨.

વ્યવહારભાષ્યમાં જગ્યાત્વં છે કે પૂર્વકાળે અતુદ્દેશપૂર્વીને ગીતાર્થ માનવામાં આવતા, પણ હવે જ પ્રદેશપર હોય તે ગીતાર્થ છે — ઉદ્દેશ ૩, આથા ૧૭૩. આ પણ તો જ બંને એ કોઈ કાળે પૂર્વનું અસ્તિત્વ અને મહત્ત્વ સ્વીકૃત હોય.

પ્રજાપત્તાત્રીકામાં મલ્લમગિરિ ગૌતમ ગમ્યધરને અતુદ્દેશપૂર્વી કહે છે (પત્ર ૭૨). વળી, કલ્પવૃક્ષમાં ભગવાન મહાવીરના અતુદ્દેશપૂર્વધારી શિષ્યોની સંખ્યા આપવામાં આવી છે — કલ્પવૃક્ષ (શ્રીમુખ્યવિ. સંખ્યા) સુ. ૧૩૭, પરંતુ દ્વાદશાંગધર શિષ્યોની સંખ્યા નથી આપી, તે પણ બતાવે છે કે શ્રુતપર તરીકે પૂર્વધરોનું મહત્ત્વ હતું. તે જ પ્રમાણે ભગવાન પાર્શ્વ આદિના પણ અતુદ્દેશપૂર્વધરોની સંખ્યા (સુ. ૧૫૭, ૧૬૬ આદિ) આપવામાં આવી છે, પણ અંગધારીઓની નથી આપી. આથી પણ એ વાત તો નક્કી થઈ જ શકે છે કે ‘પૂર્વ’ નામે કોઈ શાસ્ત્ર હતું જ.

કલ્પવૃક્ષમાં જ નહિ પણ જંબૂદીપપ્રજાપિમાં પણ અપભ્રંશવત્તા અતુદ્દેશપૂર્વીઓની સંખ્યા આપવામાં આવી (સુ. ૩૧) છે.

નંદીશંકરવત્રીમાં નાગાર્જુનાચાર્યની પ્રશસ્તિમાં (શા. ૩૫) તેમને ક્ષણિકશ્રુત(અંગ)ના અને પૂર્વના ધારક કહ્યા છે. તેથી સિદ્ધ થાય છે કે ક્ષણિકશ્રુત અર્થાત્ અંગથી પૂર્વનું પાર્થક્ય હતું. નંદી(સુ. ૭૮)માં ગમિકને દૃષ્ટિવાદ અને અગમિકને ક્ષણિક-જંમાં શેષ ૧૧ અંગો વગર છે — કહ્યું છે તેથી તે બંનેનું પાર્થક્ય સિદ્ધ છે.

અતુદ્દેશપૂર્વકીર્ત્યકની નીચેના આથા દ્વાદશાંગધર કરતાં ચૌદપૂર્વધરનો ઉલ્લેખ ૧૬૬૦ કરે છે તે પણ તેનું સ્વાતન્ત્ર્ય સિદ્ધ કરે છે —

વિષે પ્રધાનપણે ચૌદ પૂર્વ ભણ્યાના ઉલ્લેખો છે. આથી એક બાબતનું અનુમાન આપણે કરી શકીએ કે ભગવાન મહાવીર પહેલાંનું જે શ્રુત હતું તેને જ ‘પૂર્વ’ નામે ઓળખાવવામાં આવ્યું હોય, તેવો પૂરો સંભવ છે. એ પૂર્વને આધારે અંગરચના થઈ એ આપણે જોઈ ગયા છીએ. એટલે તે પૃથક્ અને સ્વતંત્ર છતાં આધારભૂત બન્યું અને ક્યારેક તેનો સમાવેશ બારમા અંગમાં ‘પૂર્વગત’ એ નામે કરી લેવામાં આવ્યો—એમ માનીએ તો તે ઉચિત ગણાશે.

એક બાબત અહીં નોંધવા જેવી એ છે કે આપણે એક માન્યતા વિષે પૂર્વે જોયું કે સ્ત્રી આદિના હિતાર્થે પૂર્વને આધારે અંગરચના કરવામાં આવી છે. જ્યાં સાધ્વીના અધ્યયનની વાત છે ત્યાં સર્વત્ર ભગવાન મહાવીર પૂર્વેની અથવા ભગવાન મહાવીરના કાળની સાધ્વીઓના અધ્યયન વિષેના ઉલ્લેખોમાં એક જ પ્રકારનો ઉલ્લેખ છે—કે તેઓએ અગિયાર અંગોનું અધ્યયન કર્યું. કોઈ પણ સાધ્વી વિષે પૂર્વોનો અભ્યાસ કર્યાનો ઉલ્લેખ મળતો નથી. આથી ઉક્ત માન્યતાનું સમર્થન થાય છે. જ્ઞાતાં માં જણાવ્યું છે કે દ્રૌપદીએ અગિયાર અંગોનું અધ્યયન કર્યું, પણ પાંડવોએ તો ૧૪ પૂર્વોનું. —જ્ઞાતાં, સૂ. ૧૨૯. અરિષ્ટનેમિત્રી આર્યા પદ્માવતી વિષે પણ એવો જ (અગિયાર અંગના અભ્યાસનો) ઉલ્લેખ છે. —અંતગડ, સૂ. ૯. ભગવાન મહાવીર કાળે શ્રેણિકની પત્નીઓ દીક્ષિત થઈ તો તેમને વિષે પણ જણાવ્યું છે કે તેમણે ૧૧ અંગોનું અધ્યયન કર્યું. —અંતગડ, સૂ. ૧૬.

પૂર્વનું મહત્ત્વ હોવાથી જ તેના જ્ઞાનને એક પ્રકારની ઋદ્ધિ કે લખ્ધિ ગણવામાં આવે તેમાં આશ્ચર્ય નથી. આવશ્યકનિર્ણયક્રિતમાં લખ્ધિધરોને ગણાવતાં પૂર્વધરોને પણ તેમાં ગણાવ્યા છે, તે સૂચવે છે કે ‘પૂર્વ’નું મહત્ત્વ શ્રુતમાં વિશેષ હતું. —ગાથા ૬૯; વિશેષાં, ગા. ૭૭૬.

આગમવ્યવહાર અથવા તો પરોક્ષવ્યવહારની ચર્ચાને પ્રસંગે આગમવ્યવહારમાં ચૌદ-દશ-નવ પૂર્વધર અને ગંધર્વસ્ત્રીનો ઉલ્લેખ છે. —જિતકલ્પભાષ્ય, ગા. ૧૧૨, ૧૧૩. વળી, પૂર્વધરોના વિચ્છેદ સાથે પ્રાયશ્ચિત્તનો પણ વિચ્છેદ થયો છે એવો મત કોઈ ધરાવતા હતા તેનો ઉલ્લેખ આચાર્ય જિનભદ્રે કર્યો છે (એજન, ગા. ૨૫૬-૨૬૨) અને તેનો પ્રતિવાદ પણ કર્યો છે (ગા. ૨૬૩ થી). જો ‘પૂર્વ’જેવી કોઈ પરંપરા હતી જ નહિ તો આ બધી ચર્ચા નિરર્થક જ હરે, માટે માનવું જોઈએ કે ક્યારેક પણ ‘પૂર્વ’નામે ઓળખાતું શ્રુત વિદ્યમાન હતું. તે માત્ર કલ્પિત છે એમ માનવાને કોઈ આધાર નથી. એ પૂર્વનો સમાવેશ દષ્ટિવાદમાં ‘પૂર્વગત’ને નામે કરી દેવામાં આવ્યો હતો—આ પરંપરા નિરાધાર નથી.

સૈદ્ધાન્તિક ગ્રંથો અને આગમનાં કેટલાંક પ્રકરણોમાં ‘પૂર્વ’નો જ અથવા તો દષ્ટિવાદનો જ આધાર શા માટે લેવામાં આવ્યો, વિદ્યમાન અંગોમાંથી જ તે તે ગ્રંથોની સામગ્રી શા માટે લેવામાં ન આવી, તેવો પ્રશ્ન સહજ છે, પણ જ્યારે સ્વયં અંગોની જ રચના ‘પૂર્વ’ને આધારે થઈ હોય એમ મનાતું હોય ત્યારે અંગ કરતાં ‘પૂર્વ’નું મહત્ત્વ વિશેષ છે જ, તો પછી તે કારણે ગ્રંથકાર ‘પૂર્વ’નો આધાર લે તેમાં શું ખોટું છે? વળી, જે અત્યારે વિદ્યમાન નથી તે, તે કાળે પણ વિદ્યમાન નહોતું હોય તેમ માનવાને કારણ નથી. કારણ, તેનો વિચ્છેદ પણ સમય જતાં થયો છે. વળી, દષ્ટિવાદ એ નામ જ સૂચવે છે કે દાર્શનિક માન્યતાઓ—પછી તે સ્વયં જૈનદર્શનની હોય છે કે અન્ય દર્શનની કે ઉભય દર્શનની—દષ્ટિવાદમાં સમાવેશ પામી હશે. એટલે દાર્શનિક કે સૈદ્ધાન્તિક ચર્ચાનું મૂળ અન્ય અંગ કરતાં જો દષ્ટિવાદમાં શોધવામાં આવે તો તે ઉચિત ગણાવું જોઈએ. અને બન્યું પણ એમ જ છે. અંગબાહ્ય ગ્રંથોમાં જે ગ્રંથો સૈદ્ધાન્તિક અર્થાત્ તાત્ત્વિક ચર્ચા સાથે સંબંધ ધરાવે છે તેનું મૂળ સામાન્ય રીતે દષ્ટિવાદમાં છે એમ કહેવામાં આવ્યું છે. દિગંજર સંપ્રદાયના સિદ્ધાન્ત ગ્રંથો

પટ્ખંડાગમ અને કપાયપાહુનો સંગંધ દષ્ટિવાદ અને પૂર્વ સાથે જોડવામાં આવ્યો છે. શ્વેતાંબર-દ્વિગંબર બન્નેને સંમત કર્મસાહિત્યના પ્રાચીન કર્મપ્રકૃતિ, પંચસંગ્રહ જેવા સૈદ્ધાન્તિક ગ્રંથોનું મૂળ પણ ‘પૂર્વ’માં મનાયું છે. તે જ પ્રમાણે પ્રસ્તુતમાં સૈદ્ધાન્તિક ગ્રંથ પ્રજાપનાનો સંગંધ પણ દષ્ટિવાદ સાથે જ છે. વિશેષતા એ છે કે પટ્ખંડાગમનું મૂળ દષ્ટિવાદમાં છે એમ તેના ટીકાકાર ધવલામાં સ્પષ્ટ કરે છે; જ્યારે પ્રસ્તુતમાં તો સ્વયં ગ્રંથકર્તા પ્રજાપનાનો સંગંધ દષ્ટિવાદ સાથે જણાવે છે.

પૂર્વો વિદ્યમાન હતાં, તો પછી એ ઉપેક્ષિત કેમ થયાં અને વિચ્છિન્ન કેમ થયાં—આવો પ્રશ્ન સ્વાભાવિક છે. આનો ઉત્તર એ છે કે તેમને આધારે વધારે વ્યવસ્થિત ગ્રંથોની રચના થઈ તેથી તેમની પ્રથમ ઉપેક્ષા અને પછી સહજ ભાવે વિચ્છેદ થાય—એવો ક્રમ માનવામાં ઔચિત્ય છે. દ્વિગંબરોએ શ્વેતાંબર સંમત આગમો વિચ્છિન્ન છે એમ તો માન્યું, પણ તેમને મતે પણ સૌથી વધારે પ્રામાણ્ય અને મહત્ત્વ પટ્ખંડાગમ જેવા સૈદ્ધાન્તિક ગ્રંથોનું હતું. છતાં પણ તેની એક માત્ર પ્રતિ ઉપલબ્ધ થાય અને તે અધ્યયન-અધ્યાપનમાંથી છેલ્લા હજાર વર્ષથી દૂર થાય તેનું કારણ શોધીએ તો આ પ્રશ્નનો ઉત્તર મળી રહે છે. જેમ પૂર્વ ગ્રંથોમાંથી અંગ અને અન્ય ગ્રંથોની રચના થઈ ત્યારે પૂર્વનું પ્રામાણ્ય અને મહત્ત્વ છતાં તે ક્રમે ઠરી ઉપેક્ષિત થાય અને અધ્યયન-અધ્યાપનમાંથી બાકાત થાય અને છેવટે વિચ્છિન્ન પણ થાય, તેમ જ્યારે ગોમટસાર જેવા વ્યવસ્થિત અને સારભૂત ગ્રંથોની રચના પટ્ખંડાગમને આધારે થઈ, ત્યારે પટ્ખંડાગમ પણ ઉપેક્ષિત થઈ માત્ર એક પ્રતિમાં વિદ્યમાન રહે—એ સ્વાભાવિક છે. પછી આવા ગ્રંથોનું ઐતિહાસિક મહત્ત્વ તો રહે જ છે, પણ અધ્યયન-અધ્યાપનમાં તો ઉપેક્ષિત જ થાય છે. અને વિચ્છેદનું એકમાત્ર કારણ આ ઉપેક્ષા બને છે.

આ જ પ્રક્રિયા પ્રમાણે પ્રાચીન દ્વિગંબર મતે અંગોનો અધિક ભાગ લુપ્ત થઈ ગયો, માત્ર આંશિક અંગો વિદ્યમાન રહ્યાં, અને આધુનિક માન્યતા પ્રમાણે સર્વાંશે લુપ્ત થઈ ગયાં. પણ શ્વેતાંબર મત પ્રમાણે અંગોનો સર્વથા લોપ નથી થયો; તેના અંશોનો લોપ થયો છે.

જેમ પૂર્વમાંથી અંગોનું નિર્માણ થયું તેમ પૂર્વ અને અંગોને આધારે અંગબાહ્ય ગ્રંથોની રચના કાળક્રમે થઈ. તેનું નિર્માણ સ્થવિરોએ કર્યું. જેમ પૂર્વમાંથી રચાયેલ અંગમાં પૂર્વ કરતાં વધારે રચનાસૌષ્ઠ્ય હોય, તેમ પૂર્વ અને અંગને આધારે રચાયેલ અંગબાહ્ય ગ્રંથોમાં કાળક્રમે વધારે રચના-સૌષ્ઠ્ય આવે તે સ્વાભાવિક છે. આથી વિપયનિરૂપણની બાબતમાં વ્યવસ્થા, અંગ કરતાં અંગ-બાહ્યમાં વધારે સારી હોય—વાચકને સુગમ અને અતુરૂળ હોય—તેમ બનવું સ્વાભાવિક છે. આવી વ્યવસ્થાનું—સુંદર અને વાચકને અતુરૂળ વ્યવસ્થાનું—પ્રમાણપત્ર માત્ર આજે જ આપણે આપીએ છીએ તેમ નથી, પણ અંગ ગ્રંથોની અંતિમ વાચનામાં અંગબાહ્ય ગ્રંથોને આનું પ્રમાણપત્ર આપવામાં આવ્યું છે, અને તે, તે તે વિપયનું નિરૂપણ વિશેષાર્થિએ તે તે અંગબાહ્યમાં જોઈ લેવું તેમ સૂચવીને આપ્યું છે. આથી જ આપણે જોઈએ છીએ કે અંગ કરતાં નંદી, અનુયોગદ્વાર કે પ્રજાપના કાળદષ્ટિએ પછીની રચના છતાં ભગવતી જેવા મહત્ત્વના અંગ ગ્રંથમાં નંદી, અનુયોગદ્વાર કે પ્રજાપનામાં તે તે વિપય જોઈ લેવાની લક્ષમણ કરવામાં આવી છે. આમ પ્રામાણ્યની દષ્ટિએ પૂર્વ અને અંગ વિશેષ મહત્ત્વનાં છતાં વિષયનિરૂપણની દષ્ટિએ તેમના કરતાં અંગબાહ્ય ગ્રંથો વિશેષ મહત્ત્વ ધરાવે છે—એ બાબત લક્ષ્યમાં લેવા જેવી છે.

અંગ ગ્રંથોમાં સૈદ્ધાન્તિક ચર્ચા નથી જ એમ તો ન કહેવાય. પણ સ્થાનાંગ-સમવાયંગમાં સંખ્યાને આધારે થયેલ છે, વિપયને આધારે નહીં; જ્યારે ભગવતીમાં સૈદ્ધાન્તિક ચર્ચા મુખ્ય છતાં—તેનું પ્રાધાન્ય છતાં—તેનો ક્રમ વ્યવસ્થિત નથી, કારણ કે તેમાં જુદા જુદા વિપયને લગતી પ્રસંગ-પ્રાપ્ત ચર્ચા થયેલી છે; જ્યારે અંગબાહ્ય ગ્રંથોમાં તેમ નથી. તેમાં તો વિપયનિરૂપણ મુખ્ય છે. તેથી

નિશ્ચિત ક્રમે તેમાં વિપયોની વ્યવસ્થિત ચર્ચા કરવામાં આવી છે. આ જ વિશેષતાને કારણે અંગ કરતાં અધ્યયન-અધ્યાપનની દૃષ્ટિએ અંગબાહ્યનું મહત્ત્વ વિશેષ છે.

અંગમાં ભગવાન મહાવીરના વિહાર અને જીવનપ્રસંગો સાથે સૈદ્ધાન્તિક ચર્ચાને વાણી લેવામાં આવી છે તેથી ઘોઘ પણ વિપયનું સર્ગણ વર્ણન તેમાં મળવું મુશ્કેલ હતું. આ ક્રમીની પૂર્તિ અંગબાહ્ય ગ્રંથોની રચના કરીને આચાર્યોએ કરી છે. પાલિપિટકમાં પણ આમ જ બન્યું છે. સુત્તપિટકમાં ભગવાન યુદ્ધના ઉપદેશ પ્રસંગે યત્ર તત્ર સૈદ્ધાન્તિક ચર્ચા થયેલ છે, પણ તેથી સમગ્ર બૌદ્ધ દર્શનનું સ્વરૂપ ઉપસ્થિત થતું નથી; પણ તેની પૂર્તિ અભિધર્મપિટકમાં કરવામાં આવી છે. આથી બૌદ્ધ-સિદ્ધાન્તનું સ્વરૂપ બાહ્યવાની ઇચ્છા ધરાવનાર માટે અભિધર્મનું અધ્યયન જેમ અનિવાર્ય છે તેમ જૈન દર્શનની સૈદ્ધાન્તિક દૃષ્ટિ માટે અંગબાહ્ય ગ્રંથોમાંના પ્રજ્ઞાપના, જીવાભિગમ આદિ ગ્રંથો અનિવાર્ય છે. એટલે એમ કહી શકાય કે જૈન આગમ ગ્રંથોની રચનાનો જે ખીન્ને તત્ત્વજ્ઞો—એટલે કે વ્યવસ્થિત વિપયનિરૂપક રચનાનો સમય—તે અંગબાહ્ય ગ્રંથોની રચનાનો સમય છે. અને તે સમયની રચના પ્રજ્ઞાપના છે.

*

પ્રજ્ઞાપના-નામ

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રનું સામાન્ય નામ ગ્રંથકર્તાએ ‘અધ્યયન’ એવું આપ્યું છે^૧ અને વિશેષ નામ ‘પ્રજ્ઞાપના’ ફક્ત થાય છે, કારણ, ગ્રંથકર્તાએ સ્પષ્ટ કર્યું છે કે ભગવાન મહાવીરે સર્વ ભાવોની ‘પ્રજ્ઞાપના’^૨ કરી છે તે પ્રમાણે જ હું કરવાનો છું. એટલે ઉત્તરાધ્યયનની જેમ આ ગ્રંથનું પણ પૃચ્છું નામ ‘પ્રજ્ઞાપનાધ્યયન’ કહી શકાય. આ સમગ્ર ગ્રંથ એક અધ્યયનરૂપ છે; જ્યારે ‘ઉત્તરાધ્યયન’માં અનેક અધ્યયનો છે તે ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે. પ્રત્યેક ‘પદ’ને અંતે ‘પણ્ણવણા મગવત્તી’ એવો ઉલ્લેખ મળે છે તેથી પાંચમા અંગ વ્યાખ્યાપ્રગ્નપ્તિની જેમ ઉપાંગોમાં પ્રજ્ઞાપનાનું વિશેષ મહત્ત્વ સૂચિત થાય છે. ‘મગવત્તી’ એવો ઉલ્લેખ ગ્રંથકર્તાને અભિપ્રેત નહીં હોય, કારણ, ગ્રંથાંતે તો “પણ્ણવણા સમત્તા”—એટલું જ મળે છે.

‘પ્રજ્ઞાપના’ શબ્દનો પ્રયોગ અને અર્થ

સ્વયં પ્રજ્ઞાપનામાં જણાવ્યા પ્રમાણે (સૂ. ૩) જીવ અને અજીવ વિષેની પ્રજ્ઞાપના એટલે કે નિરૂપણ તે પ્રજ્ઞાપના છે. આથી જેમાં જીવ-અજીવનું નિરૂપણ હોય તે શાસ્ત્ર પણ પ્રજ્ઞાપના કહેવાય.

ભગવાન મહાવીરને કેવળજ્ઞાન થયું તે પહેલાં તેમણે દશ મહાસવખ્નો જોયાં હતાં. તેમાં તીર્થ મહાસવખ્ના વર્ણન પ્રસંગે તેનું ફળ બતાવતાં ભગવતી (શં ૧૬, ઉં ૬)માં જણાવ્યું છે— “સમણે મગ્ગં મહાવીરે વિચિત્તં સસમય-વરસમદ્દયં દુવાલસંગં ગણિપિઢં આગવેતિ પન્નવેતિ પરુવેતિ.....” આ ઉપરથી સ્પષ્ટ છે કે ભગવાન મહાવીરના ઉપદેશને પ્રજ્ઞાપયતિ, પ્રરૂપયતિ—એવી ક્રિયાથી જણાવવામાં આવ્યો છે. તેને આધારે જ તેમનો ઉપદેશ ‘પ્રજ્ઞાપના’ કે ‘પ્રરૂપણા’ કહેવાય એ સ્વાભાવિક છે, તેથી તેમના ઉપદેશનો આધાર લઈ જે ગ્રંથ રચાય તેને પણ ‘પ્રજ્ઞાપના’

૧. ‘અજ્ઞયણમિણં ચિત્તં’—ગા. ૩ ।

૨. ઉવદંસિયા મગવયા પણ્ણવણા સ્વવમાવાણં... ..જહ વણ્ણયં મગવયા અહમવિ તહ વણ્ણદસ્સમિ ગા. ૨-૩ ।

એવું નામ આપી શકાય અને તેથી આર્ય શ્યામાચાર્યે પોતાના ગ્રંથને ‘પ્રજ્ઞાપના’ એવું નામ આપ્યું છે તે ઉચિત જ છે.

વળી, જ્યાં પણ અંગમાં ‘ભગવાને આ કહ્યું છે કે આત્મ નિરૂપણ કહ્યું છે’ તેમ બતાવવાનું હોય છે ત્યાં પણ સર્વત્ર ‘પન્નત્તે’ (પ્રજ્ઞાપ્તઃ) એવો શબ્દપ્રયોગ જોવા મળે છે. તેથી પણ જૈન શાસ્ત્રની શૈલીમાં આ પ્રજ્ઞાપના શબ્દનું પ્રાધાન્ય જણાય છે. એથી આર્ય શ્યામાચાર્યે એ શબ્દ પસંદ કર્યો તે ઉચિત જ છે.

સ્વયં ભગવાન મહાવીર પણ પોતાના ઉપદેશ માટે આ જ શબ્દનો પ્રયોગ કરે છે તે ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે—

“एवं खलु मए खंदया चउव्विहे लोए पन्नत्ते “ભગવતી, ૨-૧-૯૦. આ જ પ્રકારના પ્રયોગો આચાર્યોગ આદિ શાસ્ત્રોમાં અનેક ઠેકાણે મળે છે. વળી, અંગમાં મહત્ત્વપૂર્ણ લેખાતા પાંચમા અંગનું નામ ‘વિયાહપન્નતિ’ ‘વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞાપ્તિ’ છે તે પણ ભગવાનના ઉપદેશ માટે ‘પ્રજ્ઞાપના’ શબ્દનું પ્રાધાન્ય સૂચવે છે. તેથી આ શબ્દનું વિશેષ મહત્ત્વ જૈન પરંપરામાં સ્વીકારાય તે સ્વાભાવિક છે. અને, દીકાકારના જણાવ્યા પ્રમાણે, આ શબ્દપ્રયોગમાં પ્ર ઉપસર્ગ જે મૂકવામાં આવ્યો છે તે ભગવાન મહાવીરના ઉપદેશની વિશેષતાનો સૂચક છે એટલે કે ભગવાન મહાવીરે જીવ, અજીવ આદિ તત્ત્વોનું જે નિરૂપણ કહ્યું છે તે વિશિષ્ટ પ્રકારનું છે; જૈનેતર શાસ્ત્રોમાં તે પ્રકારનું નિરૂપણ જોવામાં આવતું નથી—તેવો ભાવ પણ એ શબ્દના પ્રયોગમાં રહેલો છે. એટલે કે આ નિરૂપણ જૈન શાસ્ત્રમાં આગવી રીતે થયેલું છે, જે અન્યત્ર દુર્લભ છે. અને તે વસ્તુસ્થિતિનું પણ સૂચક છે જ. આ પ્રકારનું નિરૂપણ અન્યત્ર તે કાળનાં શાસ્ત્રોમાં જોવામાં આવતું નથી, એ સૂચક છે.

વળી, ભાષાપદમાં પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં જ ભાષાના ભેદોનો જે વિચાર છે તેમાં ‘પણ્ણવણી’ પણ ભાષાનો એક પ્રકાર છે (૮૩૨). તેનો દીકાકાર અર્થ કરે છે—“પ્રજ્ઞાપની-પ્રજ્ઞાપ્યત્તેડચોડનયેતિ પ્રજ્ઞાપની”—પત્ર ૨૪૯ અ; અને તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરતાં કહે છે કે—“યથાવસ્થિતાર્થામિધાનાદિયં પ્રજ્ઞાપની”—પત્ર ૨૪૯ બ; અર્થાત્ અર્થ-વસ્તુ જે પ્રકારે વ્યવસ્થિત હોય તેનું કથન જે ભાષા વડે થાય તે ભાષા પ્રજ્ઞાપની કહેવાય. વળી, તે જ ભાષાપદમાં પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં જ ભાષાના ‘પજ્જત્તિયા’ અને ‘અપજ્જતિયા’ એવા બે ભેદ કર્યા છે (૮૬૦) અને ‘અપજ્જતિયા’ના વિવરણ પ્રસંગે ‘અસન્નામોસા’ એટલે કે જેને સત્ય કે મિથ્યા સાથે સંબંધ નથી પણ કેવળ વસ્તુનું નિરૂપણ કરવા પ્રવૃત્ત છે, તેવી ભાષાના જે ચાર પ્રકાર જણાવ્યા છે તેમાં પાંચમો પ્રકાર પણ્ણવણી (૮૬૬) ભાષા છે. એટલે કે એવી ભાષા, જે વસ્તુનું નિરૂપણ કરવા પ્રવૃત્ત છે, તે પણ્ણવણી કહેવાય છે. પ્રજ્ઞાપનાનો આ સામાન્ય અર્થ છે. એટલે કે જેમાં કોઈ ધાર્મિક વિધિનિયેધનો પ્રશ્ન નથી પણ વસ્તુનિરૂપણ માત્ર થયું હોય તે પ્રજ્ઞાપની ભાષા કહેવાય છે. દીકાકારે આ ભાષા વિષે જે વિવરણ કહ્યું છે તેથી પણ પ્રસ્તુત ‘પ્રજ્ઞાપના’ નો અર્થ વિશેષ સ્પષ્ટ થાય છે. તેમાં દીકાકારે અન્યકૃત ગાથાનું ઉદ્ધરણ દીધું છે—

“વાણિવહાઝ નિયત્તા હવંતિ દીહાઝયા અરોગા ય ।

एमाई पण्णत्ता पण्णवणी वीयरगेहिं ॥”

—પ્રજ્ઞાપનાદીકા, પત્ર ૨૫૯ વ

સારાંશ કે “જેઓ પ્રાણિવધથી નિવૃત્ત થયા છે તેઓ (ભયાન્તરમાં) દીર્ઘાયુ અને અરોગ થાય છે.” આ પ્રકારનો ઉપદેશ કે કથન તે પ્રજ્ઞાપની ભાષાનું ઉદાહરણ છે. આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે પ્રસ્તુતમાં

‘હિંસા ન કરો’ એવી આજ્ઞા કે ઉપદેશ નથી પણ વસ્તુસ્થિતિનું નિરૂપણ છે કે જેઓ હિંસા નથી કરતા તેઓ દીર્ઘાયુ અને નીરોગ થાય છે; આથી ભાષાનો આ પ્રકાર પ્રજ્ઞાપની છે. પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં પણ છવ્વ અને અછવ્વ વિધે આ જ ભાવની પ્રજ્ઞાપના છે. તેથી તેનું ‘પ્રજ્ઞાપના’ નામ યથાર્થ હરે છે.

બૌદ્ધ પાલિપિટકમાં પુમ્મલપઙ્ગત્તિ એ નામનો ગ્રંથ છે. તેમાં નાના પ્રકારના પુદ્ગલના એટલે કે પુરુષોના અનેક પ્રકારે ભેદોનું નિરૂપણ છે. એ નામમાં વપરાયેલ પ્રજ્ઞપિત (પઞ્ચપિત્તિ) અને પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપના (પણ્ણવણા) નામમાં તાત્પર્ય સરખું જ છે.

પ્રાકૃત પણ્ણવણા અથવા પણ્ણત્ત જેવા શબ્દોના સમાનાર્થક શબ્દો પાલિમાં પણ વપરાયા છે. તે છે—પઙ્ગત્ત, પઙ્ગાપન આદિ.

પ્રજ્ઞાપનાનો આધાર દષ્ટિવાદ છે

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર એ ચોથું ઉપાંગ છે. જૈન આગમમાં અંગ બાર છે, પણ બારમું અંગ દષ્ટિવાદ વિશિષ્ટ છે, છતાં ઉપાંગની સંખ્યા તો બાર છે અને બારેય ઉપાંગો ઉપલબ્ધ છે. તે તે અંગ સાથે તે તે ઉપાંગોનો સંબંધ ક્યારથી જોડાયો તે નક્કી કરવું કઠણ છે, પણ સંસ્કૃત ટીકાઓ લખાવી શરૂ થઈ ત્યારથી તો એવો સંબંધ બતાવવામાં આવે છે. તે પ્રમાણે પ્રસ્તુત ઉપાંગ પ્રજ્ઞાપના, સમવાય નામના ચોથા અંગનું ઉપાંગ છે—એમ ટીકાકાર આચાર્ય મલયગિરિ જણાવે છે—‘इयं च समवायाख्यस्य चतुर्थाङ्गस्योपाङ्गम्, तदुक्तार्थप्रतिपादनात्—’ પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પત્ર ૧। પરંતુ આવો કોઈ સંબંધ પ્રાચીન કાળમાં જોડવામાં આવતો નહિ—અને તેવો સંબંધ હોતો પણ નહીં તે તો સ્પષ્ટ છે. કારણ, સ્વયં પ્રજ્ઞાપનાના પ્રારંભમાં જ કર્તાના જણાવ્યા પ્રમાણે આ પ્રજ્ઞાપના^૩ દષ્ટિવાદમાંથી ઝરતો રસ છે—

अज्ज्ञयणमिणं चित्तं सुयरयणं दिष्टिवायणीसंदं ।

जह वणिगयं भगवया अहमवि तह वण्णइस्समि ।’ ૩ ॥

આર્ય શ્રામાચાર્યે આ ગ્રંથનો સીધો સંબંધ દષ્ટિવાદ સાથે જોડ્યો છે એ તો નિશ્ચિત છે જ, પણ આપણી સમક્ષ દષ્ટિવાદ છે નહિ તેથી તેના કયા પ્રકરણ સાથે પ્રજ્ઞાપનાનો સંબંધ છે તેની તો કલ્પના જ કરવી રહી. અને એ કલ્પના પ્રમાણે દષ્ટિવાદના ૧૪ પૂર્વોમાંથી નીચેના પૂર્વો સાથે પ્રજ્ઞાપનાના વિષયનો સંબંધ જોડી શકાય તેમ છે—

જ્ઞાનપ્રવાદ, આત્મપ્રવાદ અને કર્મપ્રવાદ.

પરંતુ પટ્ટખંડાગમની ટીકા ધવલામાં પટ્ટખંડાગમનો સંબંધ આગ્રાયણી પૂર્વ સાથે પણ જોડવામાં આવ્યો છે તે જોતાં અને પ્રજ્ઞાપના અને પટ્ટખંડાગમનો ચર્ચિત વિષય સમાન છે એ જોતાં પ્રજ્ઞાપનાનો સંબંધ આગ્રાયણી પૂર્વ સાથે પણ હોવાનો સંભવ ખરો જ.

આચાર્ય મલયગિરિના મતે સમવાયાંગમાં કહેલ અર્થનું જ વર્ણન પ્રજ્ઞાપનામાં પણ છે. તેથી તે સમવાયાંગનું ઉપાંગ છે. પણ સ્વયં કર્તા એવું કોઈ સૂચન કરતા નથી પણ તેનો સંબંધ દષ્ટિવાદ સાથે સ્પષ્ટપણે જણાવે છે. અને તે ઉચિત જ છે. કારણ, દષ્ટિવાદમાં મુખ્યપણે દષ્ટિ-દર્શનનું વર્ણન

૩. આ સ્થિતિમાં શ્વેતાંશરોમાં બારમા અંગનો સર્વથા અભાવ હોવાની સૂચના પટ્ટખંડાગમમાં (પુરતક ૧, પ્રસ્તાવના, પૃષ્ઠ ૭૧) કરવામાં આવી છે તે વિચારણીય છે.

૪. પટ્ટખંડાગમ, પુરતક ૧, પ્રસ્તાવના, પૃષ્ઠ ૭૨.

હતું તેથી જૈન દર્શનને માન્ય પદ્ધતિઓનું વ્યવસ્થિત નિરૂપણ કરનાર પ્રજ્ઞાપનાનો સંબંધ દષ્ટિવાદ સાથે હોય તે વધારે ઉચિત પણ છે.

અને જે આધારે પરંપરા ૩૬ થઈ તે પરંપરાને અનુસરી આચાર્ય મલયગિરિએ જણાવ્યા મુજબ સમવાયાંગમાં પણ જીવ-અજીવ આદિ તત્ત્વોનું જ નિરૂપણ છે તેથી પ્રજ્ઞાપનાને તેનું ઉપાંગ માનવામાં કશો વિરોધ પણ નથી.

પ્રજ્ઞાપનાની રચનાશૈલી

ગ્રંથના પ્રારંભમાં સ્તુતિરૂપ મંગલ કરીને ગ્રંથરચનાની પ્રતિજ્ઞા બાદ પ્રતિપાદ્ય વિષયનો નિર્દેશ કરતી ગાથાઓ આપી છે. આમાં ૩૬ વિષયોનો નિર્દેશ છે તેથી ગ્રંથને ૩૬ પ્રકરણમાં વહેંચી દેવામાં આવ્યો છે અને પ્રત્યેક પ્રકરણને ‘પદ’ એવું સામાન્ય નામ આપવામાં આવ્યું છે, જેની સૂચના તે તે પ્રકરણને અંતે સમાપ્ત થતા પ્રતિપાદ્ય વિષય સાથે આપવામાં આવી છે. આચાર્ય મલયગિરિ ‘પદ’ની વ્યાખ્યા કરતાં કહે છે કે—‘પદં પ્રકરણમ્ અર્થાધિકાર ઇતિ પર્વાયાઃ’ પ્રજ્ઞાપના-ટીકા, પૃષ્ઠ ૬ અ. એટલે કે ‘પદ’ શબ્દનો અર્થ અહીં પ્રકરણ^૫ કે અર્થાધિકાર એમ સમજવાનો છે.

સમગ્ર ગ્રંથની રચના પ્રશ્નોત્તર રૂપમાં છે. પ્રારંભમાં ૮૧ સૂત્ર સુધી પ્રશ્નકર્તા કે ઉત્તરદાતા કોણ તેના વિષેની કોઈ સૂચના નથી, માત્ર પ્રશ્નો અને ઉત્તરો છે. પણ ત્યાર પછીના ૮૨મા સૂત્રમાં ભગવાન અને ગૌતમનો સંવાદ છે. વળી, ૮૩થી ૯૨માં સામાન્ય પ્રશ્નોત્તર દેખાય છે અને અચાનક ૯૩મા સૂત્રમાં ગૌતમ અને ભગવાનના પ્રશ્નોત્તરો છે. ત્યાર પછી વળી સામાન્ય પ્રશ્નોત્તરો ચાલુ થાય છે તે ૧૪૭મા સુધી ચાલે છે. પછીની રચનામાં જ્યાં ગૌતમ અને ભગવાનના પ્રશ્નોત્તરો છે તે આ પ્રમાણે છે : સૂત્ર ૧૪૮-૨૧૧ અર્થાત્ સમગ્ર ખીજું પદ, તીજ પદમાં સૂત્ર ૨૨૫-૨૭૫, ૩૨૫, ૩૩૦-૩૩૩; ચોથા પદથી બધાં જ પદોના સૂત્રોમાં છે. માત્ર પ્રારંભમાં, વચ્ચે કે અંતે આવતી ગાથાઓમાં અને સૂત્ર ૧૦૮૬ માં તે નથી.

અને એક અપવાદ છે, જેનો પ્રારંભ આ પ્રમાણે છે, સૂત્ર ૩૩૪ “અહ મંતે ! સર્વજીવણ્-વહું મહાદંડયં વત્તહસામિ” ।—આ રીતે શિષ્ય (તે કોણ છે તે જાણવામાં આવે તેમ નથી) ગુરુની સમક્ષ ‘મહાદંડક રચવાની પ્રતિજ્ઞા કરીને સર્વ જીવોનું અદ્ય-અહત્ય વર્ણવે છે. આની ટીકામાં આચાર્ય મલયગિરિએ આ પ્રમાણે ખુલાસો કર્યો છે—

“અત્તેન એતદ્ જ્ઞાપયતિ—તીર્થંકરાનુજ્ઞામાત્રસાપેક્ષ એવ મળવાનું ગણધરઃ સૂત્રરચનાં પ્રતિ પ્રવર્તતે, ન પુનઃ શ્રુતામ્યાસપુરઃસરમ્ ઇતિ । યદ્વા એતદ્ જ્ઞાપયતિ—કુશલેડપિ કર્મણિ વિનેયેન ગુરુમનાવૃચ્છય ચ ન પ્રવર્તિતચમ્, કિન્તુ તદનુજ્ઞાપુરઃસરમ્ । અન્યથા વિનેયત્વાયોગાત્ ।” —પણ્ણવળાટીકા, પૃષ્ઠ ૧૬૩ અ ।

આચાર્ય મલયગિરિ પોતે નિઃશંક નથી. તેથી વિકલ્પે એ બાબતો રજૂ કરે છે. પ્રથમમાં તેમણે માન્યું છે કે અહીં પણ શિષ્ય તરીકે ગણધર ગૌતમ વિવક્ષિત છે. ખીજા વિકલ્પમાં માત્ર ગુરુ-શિષ્ય એવું સામાન્ય રૂપે વિવક્ષિત છે.

વળી, જેમ પ્રારંભમાં સમગ્ર ગ્રંથની અધિકારગાથાઓ મૂકવામાં આવી છે, તેમ કેટલાં:

૫. “સૂત્રમ્સૂત્રઃ પ્રકરણમ્” ન્યાયવાર્તિક, પૃષ્ઠ ૧.

૬. આવો જ ‘મહાદંડક પદ’ખંડાગમમાં પણ છે. તેની ચર્ચા આગળ આવશે.

૭. પ્રારંભમાં જ આચાર્ય રથામ દષ્ટિવાદને આધારે પ્રજ્ઞાપનાની રચના કરે છે એમ તેમણે જ જણાવ્યું કે નિરૂપિત સંબંધ છે કે પ્રવરુન ભાગ આંગનો અંશ હોય અને તે રીતે એને ગણધરની રચના કહી શકાય.

પદોના પ્રારંભમાં પણ વિષયનિર્દેશક ગાથાઓ રચવામાં આવી છે. —જુઓ ૩, ૧૮, ૨૦, ૨૩ ઇત્યાદિ પદોનો પ્રારંભ. તે જ પ્રમાણે ઉપસંહારમાં પણ કેટલીક વાર સંગ્રહગાથાઓ મૂકવામાં આવી છે, જેમ કે દશમા પદના અંતમાં. ગ્રંથની વચ્ચે પણ જ્યાં જરૂરી જણાયું છે ત્યાં આચાર્ય ગાથાઓ મૂકે છે.

સમગ્ર ગ્રંથનું શ્લોક પ્રમાણ ૭૮૮૭ છે અને તેમાં કુલ ગાથાઓ, પ્રક્ષેપ બાદ કરતાં, ૨૩૨ છે, એટલે સમગ્રભાવે મુખ્યપણે આ ગ્રંથની રચના ગદ્યમાં છે એમ કહી શકાય.

ગાથાઓમાં સામાન્ય રીતે જીવના વિશેષ ભેદો અથવા સંખ્યાઓ (સૂત્ર ૨૪, ૪૦, ૧૦૨ ઇત્યાદિ) આપવામાં આવી છે, પણ ક્યાંઈક પ્રતિપાદ્ય વિષયનું સ્વરૂપ પણ વર્ણિત જોવામાં આવે છે, જેમ કે સિદ્ધ વિષે—સૂત્ર ૨૧૧. સિદ્ધ વિષેની આ ગાથાઓ અને ઉવવાદ્યને અંતે આવતી ગાથાઓ લગભગ એકસરખી છે. આથી પ્રજાપનામાં આવતી બધી જ ગાથાઓ આર્ય શ્યામાચાર્યે રચી હોવાનો સંભવ નથી. કારણ, મૂળમાં જ કોઈકે વાર પોતે “હમાઓ ગાહાઓ બળુ-ગંતવાઓ—” (સૂત્ર ૫૫[૩], ૧૮૭) એમ નિર્દેશપૂર્વક ગાથાઓ મૂકે છે તે સૂચવે છે કે તે ગાથાઓ પરંપરાપ્રાપ્ત છે. વિશેષ રૂપે ‘તં જહા’ (સૂત્ર ૨૪, ૩૮, ૪૦, ૪૧, ૪૨, ૪૩, ૫૦, ૫૪, ૧૦૨, ૧૧૦, ૧૬૭ ઇત્યાદિ) એમ કહીને જે ગાથાઓ મૂકવામાં આવી છે તેમાં પણ તેમની પોતાની^૮ અને અન્યની રચના હોવા સંભવ છે. શ્યામાચાર્યે કેટલીક ગાથાઓને ‘સંગ્રહણિગાથા’ (સૂત્ર ૧૯૪, ૨૦૬[૨]) કહી છે. તે ગાથાઓ સંભવ છે કે અન્યની હોય. કેટલીક ગાથાઓને આચાર્ય મલયગિરિએ ‘સંગ્રહગાથા’ કે ‘સંગ્રહણિગાથા’ એવું નામ આપ્યું છે^{૧૦} તે ગાથાઓ કોની રચના છે તે જાણવું કઠણ છે.

પ્રજાપનાના સમગ્રભાવે અધ્યયનથી એની નિરૂપણશૈલી વિષે જે કેટલીક બાબતો નક્કી થાય છે તે આ છે—તેમાં ૩૬ પદોમાં સર્વ પ્રથમ જે જીવના ભેદો પ્રથમ પદમાં જણાવ્યા છે, તેમાં સંસારી અને સિદ્ધ એ મુખ્ય ભેદો પછી જીવના ઇન્દ્રિયોના હીનાધિક્યને આધારે એટલે કે એકેન્દ્રિયથી માંડી પંચેન્દ્રિયના ભેદ-પ્રભેદો ગણાવ્યા છે. સારાંશ કે સંસારી સકલ જીવોનો સમાવેશ એકેન્દ્રિયથી પંચેન્દ્રિયમાં કર્યો છે. એટલે કે જીવભેદોનું મુખ્ય નિયામક તત્ત્વ ઇન્દ્રિયોની ક્રમિક વૃદ્ધિ એ છે. જીવના સ્થાનનો વિચાર બીજા પદમાં છે. તે જીવભેદોના સ્થાનની વિચારણામાં પણ જીવોના ઉક્ત પ્રથમ પદમાં ભેદનિરૂપણનો જે ક્રમ—એટલે કે ઇન્દ્રિયપ્રધાન—છે તે જ અપનાવાયો છે. ભેદ છે તે એ કે આમાં એકેન્દ્રિયને બદલે પૃથ્વીકાય શબ્દ વપરાયો છે, કારણ, એકેન્દ્રિયના પૃથ્વીકાયોદિ જે ભેદો છે તેને ક્રમે એકેકને લઈને વિચારણા છે. પણ નિરૂપણક્રમ એકેન્દ્રિયથી માંડી પંચેન્દ્રિય એ છે. અને બહુવક્તવ્ય નામના તીજ પદમાં પણ પ્રારંભમાં તો ઉક્ત પ્રકારે જ જીવભેદો લીધા છે. પરંતુ તે પછી જીવોનું અન્ય પ્રકારે એટલે કે ગતિ આદિને આધારે, જે વિભાજન થાય છે, તેનું પણ ગ્રહણ કર્યું છે; સૂત્ર ૨૧૬ માંથી ગતિને આધારે

૮. ગ્રંથના અંતની ગાથાનો અંક ૨૩૧ છે, પણ તે ૨૩૨ ભેદોએ, કારણ કે ૨૧૭ માં ગાથાનો અંક ભેરણયો છે.

૯. આચાર્ય મલયગિરિના નિમ્ન ઉલ્લેખો સૂચવે છે કે તે ગાથાઓ આર્ય શ્યામની હશે—“તાવત્ સંયમીતુકામ ગાહ ‘અદુત્તરં ચ’ ઇત્યાદિ ગાથાદયન્” —પ્રજાપનાટીકા, પત્ર ૮૪ બ। “સંયમ્યાર્થમિદમાહ—‘નાણાવિહે’, ત્યાદિ” પત્ર ૩૩ બ। “ગાથાદશકમાહ” પત્ર ૩૫ વ। તથા જુઓ પત્ર ૧૧૩ વ, ૧૧૨ વ, ૩૧૬ બ, ૪૧૮ બ ઇત્યાદિ.

૧૦. પ્રજાપનાટીકા, ૫૦ અ, ૮૪ અ, ૧૦૫ અ, ૨૫૮ અ, વ, ૨૧૨ વ, ૪૧૪ અ, ૫૩૪ વ।

જીવવિભાજન દિશાઓમાં વિચારાયું છે અને પુનઃ સૂત્ર ૨૨૫ થી ગતિ, ઇન્દ્રિય, કાય, યોગ, વેદ, કપાય, લેશ્યા, સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન, દર્શન, સંયત, ઉપયોગ, આહાર, ભાષક, પરિત્ત, પર્યાપ્ત, સૂક્ષ્મ, સંજી, ભવ, અસ્તિકાય, ચરિત્ર, જીવ, ક્ષેત્ર, બંધ—આ બધી દૃષ્ટિથી પણ જીવના જે નાના પ્રકારે ભેદ પડે છે તેને લઈને અદ્યપમહુત્વનો વિચાર છે. પરંતુ પ્રજ્ઞાપનામાં ત્રીજા પદ પછીનાં પદોમાં, અમુક અપવાદ સિવાય^{૧૧} સર્વત્ર, નારકથી માંડી ૨૪ દંડકમાં^{૧૨} વિભાજિત જીવોને લઈને જ વિચારણા છે. અર્થાત્ ઉક્ત ગતિ આદિ અનેકને પ્રધાન માની વિવિધ પ્રકારે જીવને જે અનેક રીતે વર્ગીકૃત કરવામાં આવે છે, તે વર્ગીકરણોનો સ્વીકાર કરીને વિચારણા નથી; તેવી વિચારણા તો પટ્ટખંડાગમમાં છે. સારાંશ કે માત્ર ૨૪ દંડકને ક્રમે જીવોનું જે વિભાજન છે તે એક જ વિભાજનને સ્વીકારીને વિચારણા છે. તેથી ઉલટું, પટ્ટખંડાગમમાં તો જીવના ગતિને લઈને, ઇન્દ્રિયને લઈને, કાયને લઈને તે જ રીતે અન્ય યોગાદિને લઈને જે બાર વિભાજનપ્રકારો છે, તે સૌ વિભાજનપ્રકારોમાં વિચારણા છે. એટલે નાના પ્રકારે તાળો મેળવવાનો પ્રયાસ છે. આમ આ વિચારણા પ્રજ્ઞાપનાથી સૂક્ષ્મ છે.

વિષયવિભાગ (a) સાત તત્ત્વમાં

આચાર્ય મહાયગિરિ ગાથા ૨ની વ્યાખ્યા પ્રસંગે પ્રજ્ઞાપનાગત વિષયવિભાગનો સંબંધ જીવા-જીવાદિ સાત તત્ત્વોના નિરૂપણ સાથે નીચે પ્રમાણે જોડી આપે છે—

૧-૨ જીવ-અજીવ	૫૬ ૧, ૩, ૫, ૧૦ અને ૧૩ = ૫ પદો
૩ આસ્રવ	૫૬ ૧૬ અને ૨૨ = ૨ „
૪ બંધ	૫૬ ૨૩ = ૧ પદ
૫-૭ સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષ	૫૬ ૩૬ = ૧ „

અને બાકીનાં પદોમાં કોઈક વાર કોઈ તત્ત્વનું નિરૂપણ થયેલ છે—શેષેષુ તુ સ્થાનાદિપદેષુ ક્વચિત્કસ્યચિદિતિ—પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પૃષ્ઠ ૫ અ.

(b) દ્રવ્યાદિ ચારમાં વિભાગ

જૈન સંમત બધાં તત્ત્વોનો સમાવેશ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવ આ ચારમાં પણ થાય છે, તેથી તે ચાર વિષયોનું નિરૂપણ પ્રજ્ઞાપનામાં ક્યાં થયું છે તે પણ આચાર્ય મહાયગિરિએ જણાવ્યું છે—

દ્રવ્યનું	પ્રથમ પદમાં
ક્ષેત્રનું	બીજા પદમાં
કાલનું	ત્રીયા પદમાં
ભાવનું	શેષ પદોમાં

—પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પૃષ્ઠ ૫ અ

આમાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ—આમ ચાર ભેદમાં વિષયનિરૂપણ કરવાની પદ્ધતિ જૂની જણાય છે. ભગવતીમાં અનેક વિષયોમાં તે જોવામાં આવે છે.^{૧૩} પરંતુ તત્ત્વ સાત પ્રકારનું છે,

૧૧. આ અપવાદ માટે જુઓ ૫૬ ૧૩, ૧૮ અને ૨૧.

૧૨. જીવોને ૨૪ દંડકમાં વિભક્ત કરવાનું મૂળ પણ બીજી રીતે તો ગતિનો જ વિસ્તાર છે, પણ તેમાં ગતિને ભૌતિક દૃષ્ટિએ નીચેથી ઉપર એમ ગોઠવી છે.

૧૩. ન્યાયાસનાનર્નાર્નકરણિ, પ્રસ્તાવના, પૃષ્ઠ ૫૦-૫૧.

આ વ્યવસ્થા મોડી છે. તેથી આચાર્ય મલ્લયગિરિએ અહીં પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપનાના વિષયને જે રીતે સાતમાં વહેંચવા પ્રયત્ન કર્યો છે તે પ્રકારની વહેંચણી સ્વયં આર્ય શ્યામાચાર્યને અભિપ્રેત હતી તેમ માની શકાય નહિ, પણ પોતાના કાળમાં જે પરંપરા સ્થિર થઈ હતી તેની સાથે પ્રજ્ઞાપનાના નિરૂપણનો મેળ એસાવાનો પ્રયત્ન આચાર્ય મલ્લયગિરિનો છે, તેમ માનવું જોઈએ. સ્વયં પ્રજ્ઞાપનામાં સરાગ દર્શનાર્યના નિરૂપણમાં નિર્સર્ગરૂચિ જીવના લક્ષણમાં જે ગાથા (૧૨૦) આપી છે, તેમાં પણ સાત તત્વનો ઉલ્લેખ નથી, એ ધ્યાનમાં લેવા જેવી વાત છે.

‘પદ’વિભાગ અને નિરૂપણનો ક્રમ

સૂત્રકાલીન સાહિત્યની એ વિશેષતા છે કે ગ્રંથના પ્રારંભમાં જ પ્રતિપાદ્ય વિષયોની સૂચિ આપી દેવામાં આવે છે, જેનું પારિભાષિક નામ ઉદ્દેશ છે. ન્યાયસૂત્ર આદિ ગ્રંથોમાં આ પદ્ધતિનું અનુસરણ જોવામાં આવે છે. પ્રજ્ઞાપનામાં પણ પ્રારંભમાં તેનો વિષયવિભાગ (સૂત્ર ૨) પ્રજ્ઞાપના આદિ ૩૬ પદોમાં ઉદ્દેશરૂપે નિર્દિષ્ટ છે. અને પછી તે ક્રમે ૩૬ પદ ગત એકેક વિષયનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે.

સામાન્ય નિયમ એવો છે કે ઉદ્દેશમાં જે ક્રમ નિર્દિષ્ટ હોય તેનું જ અનુસરણ નિરૂપણમાં કરવામાં આવે છે. આ ગ્રંથમાં ૩૬ પદોનું નિરૂપણ નિર્દિષ્ટ ક્રમે જ કરવામાં આવ્યું છે. પરંતુ વિષયનિરૂપણપ્રસંગે આ ગ્રંથ લક્ષણપ્રધાન નથી, પણ વિભાગપ્રધાન છે. એટલે કે વિષયનું નિરૂપણ પ્રથમ લક્ષણ કરીને કરવામાં આવ્યું નથી પણ વિભાગ અતાવવામાં આવ્યા છે અને પાછા તે તે વિભાગોના ઉપવિભાગો અને તેના પણ ઉપવિભાગો એમ માત્ર ભેદ-પ્રભેદોનું જ નિરૂપણ છે. ભેદોનો જે ક્રમે નિર્દેશ હોય છે, તે જ ક્રમે ઉપભેદોનું નિરૂપણ સામાન્ય રીતે થાય, પણ ગ્રંથકાર જ્યાં જે ઉપભેદનું નિરૂપણ સંક્ષિપ્ત હોય છે ત્યાં તે ઉપભેદનું નિરૂપણ પ્રથમ કરીને પછી વિસ્તૃત ભેદવાળા ઉપભેદનું નિરૂપણ કરે છે, જેમ કે સૂત્ર ૩ માં પ્રથમ જીવપ્રજ્ઞાપના નિર્દિષ્ટ છે અને પછી અજીવ-પ્રજ્ઞાપના. પણ ચોથા સૂત્રમાં પ્રથમ અજીવ પ્રજ્ઞાપના કરીને પછી ચૌદમા સૂત્રથી જીવપ્રજ્ઞાપનાના પ્રભેદો નિર્દિષ્ટ છે. વળી, તે જ ન્યાયે ૪ થા સૂત્રમાં રૂપીઅજીવપ્રજ્ઞાપના પછી અરૂપીઅજીવ-પ્રજ્ઞાપના નિર્દિષ્ટ છે, છતાં પણ પાંચમા સૂત્રમાં પ્રથમ અરૂપીઅજીવપ્રજ્ઞાપનાનું વર્ણન કરીને પછી જઠ્ઠા સૂત્રમાં રૂપીઅજીવપ્રજ્ઞાપના કરવામાં આવી છે. એ જ ન્યાયે જીવપ્રજ્ઞાપનાના સૂત્ર ૧૪ માં સંસારી અને અસંસારી એવા બે ભેદ કરી પ્રથમ સંક્ષેપને કારણે ૧૫ મા સૂત્રમાં અસંસારીનું વર્ણન કરી પછી સંસારી જીવોનું નિરૂપણ ૧૮ મા સૂત્રથી છે. આવા ક્રમભંગનું કારણ, આત્માર્ય મલ્લય-ગિરિએ જાણાવ્યા પ્રમાણે, અલ્પવક્તવ્ય વિષયનું નિરૂપણ પ્રથમ કરીને પછી બહુવક્તવ્ય વિષયને હાથમાં લેવામાં આવ્યો છે^{૧૪} તે છે અને તે ઉચિત જાણાય છે.

પરિભાષામાં કહેવું હોય તો કહી શકાય કે આ ગ્રંથમાં ઉદ્દેશ, નિર્દેશ અને વિભાગ છે પણ પરીક્ષા નથી. ન્યાયસૂત્ર જેવા દર્શનિક ગ્રંથોમાં ઉદ્દેશ, નિર્દેશ, વિભાગ ઉપરાંત પરીક્ષા હોય છે, પરંતુ આમાં પરીક્ષાનો અભાવ છે તે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ.

લગવતી અને પ્રજ્ઞાપના લગવતી

પાંચમું અંગ વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞાપ્તિ છે છતાં વ્યવહારમાં તે લગવતીને નામે વિશેષ પ્રચલિત છે.

૧૪. પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પત્ર ૭ વ—“આદી અલ્પવક્તવ્યત્વાદ્ બહુવક્તવ્યપ્રજ્ઞાપનાં પ્રતિવિષયવિષયુઃ । વળી, જુઓ પત્ર ૮ અ; પત્ર ૧૮ વ.

પ્રજ્ઞાપનાને પણ ‘ભગવતી’ એવું વિશેષણ આપવામાં આવ્યું છે તે તેની વિશેષતા સૂચવે છે. ભગવતીમાં પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રનાં ૧, ૨, ૫, ૬, ૧૧, ૧૫, ૧૭, ૨૪, ૨૫, ૨૬ અને ૨૭ માં પદોમાંથી વિષયની પૂર્તિ કરી લેવાની લક્ષામણ કરવામાં આવી છે,^{૧૫} તે સૂચવે છે કે તે તે વિષયોની પ્રતિપાદનશૈલી પ્રજ્ઞાપનામાં વધારે વ્યવસ્થિત હતી. તેથી બિહદું, પ્રજ્ઞાપનામાં ભગવતીની લક્ષામણ નથી, એ પણ એમ સૂચવે છે કે, જોકે પ્રજ્ઞાપનાનો આધાર અંગ ગ્રંથ છે છતાં, વિષયનિરૂપણ પ્રજ્ઞાપનામાં વધારે વ્યવસ્થિત રીતે કરવામાં આવ્યું છે, તેથી પ્રજ્ઞાપનાના વિષયની પૂર્તિ અન્યત્રથી કરવાની જરૂર બીજી થતી નથી.

મહાયાન બૌદ્ધોમાં પ્રજ્ઞાપારમિતા વિષે લખાયેલ ગ્રંથોનું પણ સર્વાધિક મહત્ત્વ હોઈ અષ્ટ-સાહસ્રિકા પ્રજ્ઞાપારમિતા ગ્રંથનો માત્ર ભગવતી એવા નામે પણ ઉલ્લેખ થતો એમ અહીં નોંધવું જોઈ એ—જુઓ, શિક્ષાસમુચ્ચય, પૃ. ૧૦૪, ૧૧૨ છત્યાદિ અને પૃ. ૨૦૨ (સૂત્રી).

પ્રજ્ઞાપના અને જ્ઞવાજ્ઞવાલિગમ^{૧૬}

પ્રજ્ઞાપનામાં જ્ઞવ અને અજ્ઞવની પ્રજ્ઞાપના છે (સૂત્ર-૩) અને જ્ઞવાજ્ઞવાલિગમમાં પણ જ્ઞવ અને અજ્ઞવનો અલિગમ છે. પ્રજ્ઞાપના અને અલિગમ શબ્દનો ભાવાર્થ એક જ છે. બન્ને અંગબાહ્ય ગ્રંથો છે. અને બન્ને સ્થવિરકૃત છે. બન્ને ‘અધ્યયન’ નામે રચાયા છે. પ્રજ્ઞાપના ચોથા અંગ સમવાયના ઉપાંગ તરીકે મધ્યકાળમાં ગણાયું અને જ્ઞવાજ્ઞવાલિગમ સ્થાન નામના ત્રીજા અંગનું ઉપાંગ ગણાયું. બન્નેનો વિષય-મુખ્ય વિષય-એક છતાં એકને સ્થાન સાથે અને બીજાને સમવાય સાથે જોવામાં આવ્યું તેમાં કાંઈ ઐતિહાસિક ક્રમ જેવું છે કે નહીં એ તપાસવું જરૂરી છે.

જ્ઞવાજ્ઞવાલિગમનો મુખ્ય વિષય જ્ઞવ-અજ્ઞવ પ્રારંભમાં પ્રજ્ઞાપનાની જેમ જ ચર્ચિત છે. તેમાં પણ જ્ઞવ-અજ્ઞવ એ બેમાંથી પ્રથમ અજ્ઞવનું નિરૂપણ કરીને પછી જ જ્ઞવનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. જ્ઞવનિરૂપણનો ક્રમ જ્ઞવાજ્ઞવાલિગમમાં-સમગ્ર ગ્રંથમાં-તેના જે વિવિધ પ્રકારે ભેદો છે તેને મુખ્ય રાખીને છે. એટલે કે પ્રથમ સંસારી જ્ઞવોના બે ભેદોથી માંડી દશ ભેદોનું નિરૂપણ અને પછી સર્વ જ્ઞવોના બેથી માંડીને દશ ભેદોનું વર્ણન છે. આમ જ્ઞવાજ્ઞવાલિગમમાં ભેદોને મુખ્ય રાખીને નિરૂપણ ક્રમે ક્રમે આગળ વધે છે અને અંતે સર્વ જ્ઞવોના દશ ભેદોના વર્ણનમાં તે સમાપ્ત થાય છે. એક બાબત ધ્યાનમાં રાખવી જરૂરી છે કે સ્થાનાંગમાં પણ દશ સ્થાનો છે, એટલે કે જ્ઞવ-અજ્ઞવને લગતી એક, બે, ત્રણ એમ દશ સુધીની બાબતો તેમાં સંખ્યાક્રમે નિરૂપવામાં આવી છે. અને જ્ઞવાજ્ઞવાલિગમમાં જ્ઞવના બેથી માંડી દશ ભેદો—પ્રથમ માત્ર સંસારી જ્ઞવના અને પછી સર્વ જ્ઞવના—નિરૂપવામાં આવ્યા છે. આમ બેથી દશનું નિરૂપણ બન્નેમાં સરખું છે. સંભવ છે કે પ્રજ્ઞાપના અને જ્ઞવાજ્ઞવાલિગમમાં જ્ઞવાજ્ઞવની ચર્ચા સમાન છે છતાં આ પ્રકારે બેથી માંડી દશનું નિરૂપણ સ્થાન અને જ્ઞવાજ્ઞવાલિગમમાં સરખું હોઈ તે બન્નેને અંગ અને ઉપાંગ તરીકે ગણવામાં આવ્યા હોય.

પણ આપણી મુખ્ય સમસ્યા એ છે કે પ્રજ્ઞાપના અને જ્ઞવાજ્ઞવાલિગમમાં કાંઈ ઐતિહાસિક ક્રમ સ્થાપી શકાય છે કે નહીં; તેનું સમાધાન તો હજી બાકી જ રહે છે. જ્ઞવાજ્ઞવા-

૧૫. જુઓ ભગવતીસાર, પૃ. ૨૬૧, ૩૧૨, ૩૬૧-૬૨, ૩૬૬-૭, ૪૦૪, ૪૫૭, ૬૨૭, ૬૮૦, ૭૨૭.

૧૬. પ્રરગુનમાં દેવવંદ લાલભાઈની ઈ. સ. ૧૯૧૬ની જ્ઞવાજ્ઞવાલિગમની આવૃત્તિના સૂત્રાંકો આપવામાં આવ્યા છે.

લિગમમાં પ્રજાપના અને તેનાં પદોનો ઉલ્લેખ અનેકવાર છે. (સૂત્ર ૪, ૫, ૧૩, ૧૫, ૨૦, ૩૫, ૩૬, ૩૮, ૪૧, ૮૬, ૯૧, ૧૦૦, ૧૦૬, ૧૧૩, ૧૧૭, ૧૧૯-૧૨૨); વળી, રાજપ્રશ્નીય (સૂત્ર ૧૦૯, ૧૧૦) અને ઔપપાતિક (સૂત્ર ૧૧૧) સૂત્રોનો પણ ઉલ્લેખ છે. એમાંથી ઔપપાતિકનો ઉલ્લેખ તો આગમોના લેખન કાળનો હોવો જોઈએ, એટલે કે વલ્મીવાચનાના કાળમાં તે સગવડ ખાતર કરવામાં આવ્યો છે, એમ માની શકાય છે. પરંતુ પ્રજાપનાનો ઉલ્લેખ પણ તે જ કાળે કરવામાં આવ્યો છે કે રચયિતાએ જ ક્યો છે તે નક્કી કરવા માટે તે બન્નેનું પૌર્વાપર્ય અન્ય પ્રકારે નક્કી કરવું જરૂરી છે.

જીવાજીવાલિગમની સામાન્ય રચના એવી છે કે તેમાં ક્રમે ક્રમે જીવભેદોનું નિરૂપણ અને તે ભેદોમાં તે તે જીવની સ્થિતિ, અંતર, અલ્પબહુત્વ આદિનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. સામાન્ય રીતે એમ કહી શકાય કે સમગ્ર ગ્રંથ બે વિભાગમાં વહેંચાઈ જાય છે. પ્રથમ વિભાગમાં અજીવનું અને સંસારી જીવોના ભેદોનું અને બીજામાં સમગ્ર જીવોનું એટલે કે સંસારી અને સિદ્ધ એ બન્નેનો સમાવેશ થાય એવી રીતે ભેદનિરૂપણ છે. તે તે બે ભેદ, ત્રણ ભેદ ઇત્યાદિ દશ ભેદોનું નિરૂપણ કરતી વખતે તેમાં સ્થિતિ વગેરે બાબતોનું કથન કરવામાં આવ્યું છે. પરંતુ પ્રજાપનામાં પણ મુખ્ય વિષય તે જ છતાં તેમાં નિરૂપણપદ્ધતિ જુદી છે. તેમાં તે ગ્રંથને ૩૬ પદોમાં વિભક્ત કરવામાં આવ્યો છે, અને ભેદનિરૂપણ માત્ર પ્રથમ પદમાં કરવામાં આવ્યું છે. એટલે કે જીવ-અજીવના બે ભેદ-પ્રભેદો છે તેનું સમગ્રભાવે ચિત્ર પ્રથમ પ્રજાપનાપદમાં મળી રહે છે. ત્યાર પછીનાં પદોમાં જીવોનાં સ્થાન, અલ્પબહુત્વ, સ્થિતિ ઇત્યાદિ અનેક વિષયોનો ક્રમે વિચાર છે. સારાંશ કે તે તે જીવભેદની સ્થિતિ આદિનો વિચાર તે તે જીવભેદના વર્ણન પ્રસંગે આપણે જીવાજીવાલિગમમાં જાણી શકીએ; પણ પ્રજાપનામાં તો તે તે પદમાં બધા જ જીવોની સ્થિતિ આદિ વિષયોનો એકત્ર પરિચય પ્રાપ્ત કરીએ છીએ. વળી, જે અનેક વિષયોની ચર્ચા પ્રજાપનાનાં શેષ ૩૫ (૨ થી ૩૬) પદોમાં છે, તે સર્વ વિષયોની ચર્ચા જીવાજીવાલિગમમાં નથી—આમ નિરૂપણપદ્ધતિનો ભેદ બન્નેમાં છે જ; ઉપરાંત, પ્રજાપનામાં વસ્તુવિચારનું પણ આધિક્ય છે.

આ ઉપરથી સહેજે એમ માનવા મન થાય છે કે જીવાજીવાલિગમની રચના પ્રજાપનાથી પૂર્વે કદાચ થઈ હશે. અને તેમાં પ્રજાપનાનો ઉલ્લેખ અંગમાં એટલે કે ભગવતીમાં કરવામાં આવ્યો છે, તેમ સંક્ષેપ ખાતર કરવામાં આવ્યો હશે.

વળી, જેમ અંગ ગ્રંથોમાં પ્રારંભમાં મંગળ નથી દેખાતું તેમ પ્રસ્તુત જીવાજીવાલિગમમાં પણ મંગળ કરવામાં આવ્યું નથી, પણ માત્ર એટલું જ કહેવામાં આવ્યું છે કે જિનમત, જિનાનુ-મત...જિનદેશિત...જિનપ્રશસ્તનું અનુચિંતન કરીને તેમાં શ્રદ્ધા ધરાવીને સ્થવિર ભગવંતોએ આ જીવાજીવાલિગમ નામના અધ્યયનની પ્રજાપના કરી છે. ગ્રંથપ્રારંભની આ પદ્ધતિ અંગરચનાનું અનુકરણ છે. તેમાં જેમ ‘एवं मे सुयं’—એ પ્રકારે પ્રાપ્ત થયેલ શ્રુતનો ઉપદેશ આર્ય સુધર્માં જંબૂને આપે છે તેમ અહીં સૂચના છે કે સ્થવિરોએ જે જિનોપદેશ પ્રાપ્ત કર્યો હતો તેમાં શ્રદ્ધા ધરાવીને તેમણે આ ગ્રંથની પ્રરૂપણ કરી છે.

પરંતુ પ્રજાપનાના પ્રારંભમાં તો મંગળ એટલે કે સિદ્ધ વગેરેને વંદના કરવામાં આવી છે અને પછી જ જિનવરના ઉપદેશને આધારે રચના કરવામાં આવી છે તેવો નિર્દેશ છે. આમ જીવાજીવાલિગમના પ્રારંભમાં અંગશૈલીનું અનુકરણ છે, જ્યારે પ્રજાપનામાં મંગલપૂર્વક શાસ્ત્ર-રચના થઈ છે. આથી પણ કહી શકાય કે મંગલ કરીને જ શાસ્ત્ર રચવાની પદ્ધતિ શરૂ થયા પછી પ્રજાપનાની રચના થઈ હશે; જ્યારે, સંભવ છે કે, જીવાજીવાલિગમની રચના તે પહેલાં થઈ ગઈ હતી.

પ્રજ્ઞાપના અને પદ્મખંડાગમ

પ્રજ્ઞાપના અને પદ્મખંડાગમ બન્નેનું મૂળ દષ્ટિવાદ નામના અંગ સૂત્રમાં છે. એટલે સામગ્રીનો આધાર એક જ છે. બન્ને સંગ્રહગ્રંથો છે. છતાં પણ બન્નેની નિરૂપણશૈલીમાં જે ભેદ છે તે સમજવા જેવો છે. પ્રજ્ઞાપનામાં જીવને કેન્દ્રમાં રાખીને ૩૬ ‘પદો’ છે, જ્યારે પદ્મખંડાગમમાં જીવસ્થાન નામના પ્રથમ ખંડમાં કર્મના હાસને કારણે નિષ્પન્ન ગુણુસ્થાનો, જે જીવસમાસને નામે નિર્દિષ્ટ છે, તેની માર્ગણા જીવનાં માર્ગણુસ્થાનો ગત્યાદિ દ્વારા કરવામાં આવી છે. તે સમાપ્ત થયે શેષ ખંડમાંથી ખુદાબંધ, બંધસ્વામિત્વ, વેદના, એ ખંડોમાં કર્મને કેન્દ્રમાં રાખીને જીવનો વિચાર છે, એમ કહેવાય. અને વર્ગણાખંડમાં પણ મુખ્ય તો કર્મવર્ગણા જ છે; શેષ વર્ગણાની ચર્ચા તો તેને સમજવા માટે છે. છટ્ટો ખંડ તો મહાબંધને નામે જ ઓળખાય છે, એટલે તેમાં પણ કર્મચર્ચા જ મુખ્ય છે. પ્રજ્ઞાપનાનાં ૩૬ પદોમાંથી કર્મ (૨૩), કર્મબંધક (૨૪), કર્મવેદક (૨૫), વેદ-બંધક (૨૬), વેદવેદક (૨૭), વેદના (૩૫)—એ પદોનાં નામો, જે પ્રજ્ઞાપના મૂળમાં આપવામાં આવ્યાં છે અને પદ્મખંડમાં જે તે તે ખંડનાં નામો ટીકાકાર દ્વારા સૂચિત કરવામાં આવ્યાં છે, તેની તુલના કરવા જેવી છે. તે તે નામનાં ‘પદો’માં જે ચર્ચા પ્રજ્ઞાપનામાં જેવા મળે છે તેથી ધણી વધારે ચર્ચા—સૂક્ષ્મ ચર્ચા—પદ્મખંડાગમમાં સમાન નામે સૂચિત ખંડોમાં છે. આમ પ્રજ્ઞાપનામાં જીવપ્રધાન અને પદ્મખંડાગમમાં કર્મપ્રધાન નિરૂપણ છે.

પ્રજ્ઞાપનામાં અંગસૂત્રમાં અપનાવાયેલી પ્રશ્નોત્તરપ્રધાન શૈલી જેવા મળે છે. અને ધણે પ્રસંગે તો ગૌતમ અને લગવાનના જ પ્રશ્નોત્તરો હોય એમ પણ સ્પષ્ટ છે. પરંતુ પદ્મખંડાગમમાં ઉદ્દેશ-નિર્દેશ-વિભાગ એ શાસ્ત્રપ્રક્રિયાનું અનુસરણ છે. કવચિત જ પ્રશ્ન અને ઉત્તરો જેવા મળે છે.^{૧૭}

પ્રજ્ઞાપના એક જ આચાર્યની સંગ્રહકૃતિ છે, પણ પદ્મખંડાગમ વિષે તેમ નથી. પ્રજ્ઞાપનામાં કોઈ ચૂલિકા નથી, પણ પદ્મખંડાગમમાં અનેક ચૂલિકાઓ^{૧૮} ઉમેરવામાં આવી છે. તે ઉમેરો કોણે ક્યારે ક્યો તે જાણી શકાયું નથી; પણ ચૂલિકા નામ જ સૂચવે છે કે તે પાછળથી ઉમેરવામાં આવી છે—જેમ દશવૈકલિક વગેરે આગમ ગ્રંથોમાં જેવા મળે છે.

પ્રજ્ઞાપના મૌલિક સૂત્રરૂપે લખાયેલ છે, જ્યારે પદ્મખંડાગમ સૂત્ર ઉપરાંત અનુયોગ=વ્યાખ્યાની શૈલીને પણ અનુસરે છે, કારણ, તેમાં ઘણીવાર અનુયોગનાં દ્વારો વડે વિચારણા કરવામાં આવી છે, જે વ્યાખ્યાની શૈલીને સૂચવે છે; જેમ કે ‘અણિઓગદ્વારાણિ’ એમ અનેક દ્વારો સૂચવીને પછી તે દ્વારોના ક્રમે વિચારણા છે.^{૧૯} ઉપરાંત કૃતિ, વેદના, કર્મ—જેવા શબ્દોની વ્યાખ્યા નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય, ભાવ આદિ નિર્લેપો દ્વારા પણ કરવામાં આવી છે, જે જૈનાગમોની નિયુક્તિ-પ્રકારની વ્યાખ્યાશૈલીનું સ્પષ્ટ અનુસરણ છે.^{૨૦} ‘અનુગમ’^{૨૧}, ‘સંતપરૂવણા’^{૨૨},

૧૭. પદ્મખંડાગમ, પુસ્તક ૮, ‘બંધસામિત્તિચય’ પ્રકરણ જેવા સ્થાનોમાં કવચિત પ્રશ્નોત્તરશૈલી છે.

૧૮. પદ્મખંડાગમ, પુસ્તક ૬માં કુલ નવ ચૂલિકા છે, પુસ્તક ૧૦માં એક છે, પુસ્તક ૧૧માં બે ચૂલિકા છે, પુસ્તક ૧૨માં ત્રણ ચૂલિકા છે. પુસ્તક ૧૪માં તો સૂત્ર ૫૮૧માં જ જણાવ્યું છે કે “ઇત્થો ઉવરિમંથો ચૂલિયા ણમ” ।

૧૯. પદ્મખંડાગમ, પુસ્તક ૧, સૂત્ર ૫; પુસ્તક ૬, સૂત્ર ૪૫; પુસ્તક ૧૦, સૂત્ર ૧; પુસ્તક ૧૧, સૂત્ર ૧; પુસ્તક ૧૧, સૂત્ર ૧૬૫; પુસ્તક ૧૨, સૂત્ર ૧; પુસ્તક ૧૩, સૂત્ર ૨ ઇત્યાદિ.

૨૦. પદ્મખંડાગમ, પુસ્તક ૬, સૂત્ર ૪૫ થી માંદીને આ પ્રક્રિયા પુસ્તક ૧૪ સુધી બરાબર જેવા મળે છે.

૨૧. એવળ, પુસ્તક ૧, સૂત્ર ૭; પુસ્તક ૩, સૂત્ર ૧ ઇત્યાદિ.

૨૨. એવળ, પુસ્તક ૧, સૂત્ર ૭; પુસ્તક ૬, સૂત્ર ૭૧.

‘નિર્દેશ’^{૨૩}, ‘વિહાસા’^{૨૪}, (વિમાપા)^{૨૫} જેવા શબ્દોનો પ્રયોગ પણ વ્યાખ્યાસૈદ્ધી પ્રત્યે ઇશારો કરી દે છે.

તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં જે અનેક પ્રકારે અનુયોગદ્વારોનું પ્રથમ અધ્યાયમાં વર્ણન છે તેની વ્યવસ્થા પ્રજ્ઞાપનામાં હજી થઈ ન હતી તેમ જણાય છે, કારણ, તેમાં પ્રથમ એ અનુયોગદ્વારોને ગણાવીને કોઈ નિરૂપણ નથી; પરંતુ પટ્ટખંડાગમમાં તો આઠ અનુયોગદ્વારોના નિર્દેશપૂર્વક^{૨૬} સ્પષ્ટ નિરૂપણ છે. એવાં અનુયોગદ્વારોની નિર્માણભૂમિકા તો પ્રજ્ઞાપનામાં ખડી થઈ છે, જેને આધારે આગળ જઈ અનુયોગદ્વારોનું નિરૂપણ થવા લાગ્યું. તત્ત્વાર્થસૂત્ર (૧. ૮.)માં સતસંખ્યા ઇત્યાદિ આઠ અનુયોગદ્વારોનો નિર્દેશ છે. આનો કોઈ નિર્દેશ પ્રજ્ઞાપનામાં નથી. પરંતુ તેમાં જુદાં જુદાં પદોમાંથી આ અનુયોગદ્વારોનું સંકલન કરવું સંભવ છે. એવા નિશ્ચિત સંકલનનો ઉપયોગ પટ્ટખંડાગમમાં થયો છે, જે તે બન્નેના કાળ વિષે અવશ્ય પ્રકાશ ફેંકે છે, અને સિદ્ધ કરે છે કે પટ્ટખંડાગમ પ્રજ્ઞાપના પદ્ધતિની જ રચના કે સંકલન હશે.

‘ગદિયાણુવાદેણ’, ‘હંદિયાણુવાદેણ’, ‘કાયાણુવાદેણ’ ઇત્યાદિ^{૨૭} શબ્દોથી તે તે માર્ગણુ-દ્વારોની ચર્ચાનો પ્રારંભ કરવાની પદ્ધતિ પટ્ટખંડાગમમાં સર્વત્ર અપનાવવામાં આવી છે, જેનું અનુસરણ પ્રજ્ઞાપનામાં કવચિત જ નેવા મળે છે. માત્ર ‘દિસાણુવાદેણ’ અને ‘સ્થેત્તાણુવાદેણ’ એ બે શબ્દો^{૨૮} વપરાયા છે, પણ ગતિ આદિની ચર્ચામાં ‘ગદ્ધઅણુવાદેણ’ જેવો પ્રયોગ નથી.

પ્રજ્ઞાપના અને પટ્ટખંડાગમમાં કેટલેક સ્થળે તો નિરૂપણ ઉપરાંત શબ્દસામ્ય પણ છે, જે સૂચવે છે કે બન્ને પાસે સમાન પરંપરા હતી. નિરૂપણસામ્ય એટલે કે તે તે બાબતોમાં મતૈક્ય તો અધિકાંશે બન્નેમાં નેવા મળે જ છે. તેથી તેની જુદી નોંધ લેવી જરૂરી નથી. પણ જ્યાં શબ્દ-સામ્ય સ્પષ્ટ છે તેની નોંધ લેવી જરૂરી છે.

સામાન્ય રીતે કહી શકાય કે બન્ને ગ્રંથો ગદ્યમાં લખાયા છે, પરંતુ તેમાં ગાથાઓ પણ છે. તે ગાથાઓમાંથી કેટલીક તો પારંપરિક સંપ્રદાયીગાથાઓ જ હોવી જોઈએ, એમ જણાય છે. પ્રજ્ઞાપનાની ગાથા નં. ૯૯, ૧૦૦ અને ૧૦૧ પટ્ટખંડાગમમાં પણ મળે છે, તે આ પ્રમાણે—

પુસ્તક ૧૬, સૂત્ર ૧૨૧—“તત્ય ઇમં સાહારણલક્ષણં મણિદં

સૂત્ર ૧૨૨ સાહારણમાહારો સાહારણમાણવાણગહર્ણં ચ ।

સાહારણજીવાર્ણં સાહારણલક્ષણં મણિદં ॥

સૂત્ર ૧૨૩ એયસ્સ અણુગહર્ણં વહૂણ સાહારણાણમેયસ્સ ।

એયસ્સ જં વહૂણં સમાસદો તં પિ હોદિ એયસ્સ ॥

સૂત્ર ૧૨૪ સમગં વક્કંતાણં સમગં તેસિં સરીરણિપ્પત્તી ।

સમગં ચ અણુગહર્ણં સમગં ઉસ્સાસણિસ્સાસો ॥

૨૩. એજન, પુસ્તક ૧, સૂત્ર ૮; પુસ્તક ૩, સૂત્ર ૧ ઇત્યાદિ.

૨૪. એજન, પુસ્તક ૬, સૂત્ર ૨, પૃષ્ઠ ૪; પુસ્તક ૬, સૂત્ર ૧, પૃષ્ઠ ૧૪૫; પુસ્તક ૧૪, સૂત્ર ૧.

૨૫. બૌદ્ધોમાં વિભાષાને મહત્ત્વ આપનાર મત વૈભાષિક તરફે જાણીતો છે, તેની અહીં નોંધ લેવી જોઈએ.

૨૬. પટ્ટખંડાગમ, પુ. ૧, સૂ. ૭, પૃ. ૧૫૫.

૨૭. એજન, પુસ્તક ૧, સૂત્ર ૨૪, ૩૩, ૩૬ ઇત્યાદિ.

૨૮. પ્રજ્ઞાપના, સૂત્ર ૨૧૩-૨૨૪, ૨૭૬-૩૨૪, ૩૨૬-૩૨૯.

પટ્ટખંડાગમમાં ધ્યાન દેવા જેવી એક વાત એ છે કે તેમાં મણિદં કહીને આ ગાથાઓ ઉદ્ધૃત કરવામાં આવી છે, જ્યારે પ્રજ્ઞાપનામાં તેવો કોઈ નિર્દેશ નથી. જે ક્રમે પ્રસ્તુતમાં ઉદ્ધરણ છે તે અનુક્રમે પ્રજ્ઞાપનામાં નં. ૧૦૧, ૧૦૦, ૯૯ છે. અર્થાત્ ત્રણે ગાથા વ્યુત્ક્રમે પ્રજ્ઞાપનામાં મળે છે. વળી, પ્રસ્તુત સૂત્ર ૧૨૨ ગત ગાથામાં “લક્ષણં મણિદં” એવો પાઠ છે, જ્યારે પ્રજ્ઞાપનામાં ગાથા ૧૦૧ માં “લક્ષણં ઇયં” એવો પાઠ છે. સૂત્ર ૧૨૩ગત ગાથા અને પ્રજ્ઞાપનાગત ગાથા ૧૦૦ એક જ છે, પણ પટ્ટખંડાગમ કરતાં પ્રજ્ઞાપનાગત પાઠ વિશુદ્ધ છે; જ્યારે પટ્ટખંડાગમમાં તે અવ્યવસ્થિત થઈ ગયો છે. સૂત્ર ૧૨૪ગત ગાથા અને પ્રજ્ઞાપનાગત ગાથા ૯૯ એક જ છે, પણ તેમાં પણ પાઠાંતરો છે. પ્રજ્ઞાપનાગત પાઠ વિશુદ્ધ છે.

પ્રજ્ઞાપનામાં જીવોના અલ્પખલુત્વવિચાર પ્રસંગે ‘મહાદંડય’નો પ્રારંભ આમ છે—
“અહ મંતે! સ્વજીવવ્પવ્ત્તું મહાદંડયં વત્તહસ્સામિ—સ્વત્થોવા ગમ્મોવક્કંતિયા મણુસ્સા...” અને અંત આમ છે—“સજોગી વિસેસાહિયા ૧૬, સંસારત્થા વિસેસાહિયા ૧૭, સ્વજીવા વિસેસાહિયા ૧૮ ॥” સૂત્ર ૩૩૪.

પટ્ટખંડાગમમાં પણ ‘મહાદંડય’ છે જ. તેમાં તેનો પ્રારંભ આ પ્રમાણે છે—“एत्तो सव्वजीवेसु महादंडओ कादव्वो भवदि। स्वतथोवा मणुस्सपज्जत्ता गम्मोवक्कंतिया” અને અંતે “गિનોદજીવા વિસેસાહિયા ॥” —પુસ્તક ૭, સૂત્ર ૧-૭૯ ।

વિચારણામાં બન્નેમાં થોડો જે ફેર છે, તે એ કે પ્રજ્ઞાપનામાં આ અલ્પખલુત્વમાં કુલ ૯૮ ભેદો લીધા છે, જ્યારે પટ્ટખંડાગમમાં તેની સંખ્યા ૭૮ છે. આનું કારણ પ્રભેદોનો ગૌણ-મુખ્ય ભાવ ગણવું જોઈએ. પણ ખાસ વાત તો એ છે કે બન્ને આ વિચારણાને^{૧૯} ‘મહાદંડક’ એવું એક જ નામ આપે છે, જે બન્નેની સામાન્ય પરંપરાનું સૂચન કરે છે. વળી, પ્રજ્ઞાપનાગત ‘વત્તહસ્સામિ’ પ્રયોગ અને પટ્ટખંડાગમગત ‘કાદવ્વો’ પ્રયોગ પણ સૂચક છે.

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રનું ખીજું પદ ‘સ્થાનપદ’ છે. તેમાં નાનાપ્રકારના—એકેન્દ્રિયથી માંડીને સિદ્ધના—જીવો લોકમાં ક્યાં ક્યાં છે તેનું વર્ણન છે. આ જ પ્રકારનું વર્ણન પટ્ટખંડાગમના ખીજા ખંડમાં ક્ષેત્રાનુગમ નામના પ્રકરણમાં (પુસ્તક ૭, પૃષ્ઠ ૨૯૯થી) છે. ભેદ માત્ર એ છે કે તેમાં ગતિ આદિ દ્વારો વડે ક્ષેત્રનો વિચાર છે, જ્યારે પ્રજ્ઞાપનામાં ક્રમે એકેન્દ્રિયથી માંડી સિદ્ધ સુધીના જીવોના ક્ષેત્રનો વિચાર છે. પ્રજ્ઞાપનામાં નિરૂપણ વિસ્તૃત છે, જ્યારે પટ્ટખંડાગમમાં સંક્ષિપ્ત છે.

પ્રજ્ઞાપનામાં અલ્પખલુત્વ અનેક દ્વારો વડે વિચારાયું છે. તેમાં જીવ-અજીવ બન્નેનો વિચાર છે. પટ્ટખંડાગમમાં પણ ૧૪ ગુણસ્થાનોમાં ગત્યાદિ માર્ગણસ્થાનો વડે જીવના અલ્પખલુત્વનો વિચાર છે^{૨૦}, જે પ્રજ્ઞાપનાથી વધારે સૂક્ષ્મ છે. ઉપરાંત, પટ્ટખંડાગમમાં માત્ર ગત્યાદિ માર્ગણાની દૃષ્ટિએ પણ^{૨૧} અલ્પખલુત્વનો વિચાર જેવા મળે છે; તેમાં પ્રજ્ઞાપનાના અલ્પખલુત્વની માર્ગણાનાં દ્વારો ૨૬ છે, જ્યારે પટ્ટખંડાગમમાં ગત્યાદિ ૧૪ દ્વારો છે. તેમાંનાં ગત્યાદિ ૧૪ બન્નેમાં સમાન છે, જે નીચેની સૂચીથી જાણવા મળે છે—

૨૬. પટ્ટખંડાગમમાં અન્યત્ર પણ ‘મહાદંડય’ શબ્દનો પ્રયોગ છે. —પુસ્તક ૧૪, સૂત્ર ૬૪૩, પૃષ્ઠ ૫૦૧; પુસ્તક ૧૧, સૂત્ર ૩૦ માં—‘ઓગાહનમહાદંડયો ।’ પુસ્તક ૬, સૂત્ર ૧, પૃષ્ઠ ૧૪૦, ૧૪૨.
૩૦. પટ્ટખંડાગમ, પુસ્તક ૫, પૃષ્ઠ ૨૪૧ થી.
૩૧. એવન, પુસ્તક ૭, પૃષ્ઠ ૫૨૦ થી.

પ્રજ્ઞાપના

૧. દિશાવર
૨. ગતિ
૩. ઇન્દ્રિય
૪. કાય
૫. યોગ
૬. વેદ
૭. કપાય
૮. લેસ્થા
૯. સમ્યક્ત્વ
૧૦. જ્ઞાન
૧૧. દર્શન
૧૨. સંયત
૧૩. ઉપયોગ
૧૪. આહાર
૧૫. ભાષક
૧૬. પરિત
૧૭. પર્યાપ્ત
૧૮. સૂક્ષ્મ
૧૯. સંસી
૨૦. ભવ
૨૧. અસ્તિકાય
૨૨. ચરિત
૨૩. જીવ
૨૪. ક્ષેત્ર
૨૫. બંધ
૨૬. પુદ્ગલ

પદ્મખંડાગમ (પુસ્તક ૭, પૃષ્ઠ ૫૨૦)

-
૧. ગતિ
૨. ઇન્દ્રિય
૩. કાય
૪. યોગ
૫. વેદ
૬. કપાય
૧૦. લેસ્થા
૧૨. સમ્યક્ત્વ
૭. જ્ઞાન
૯. દર્શન
૮. સંયમ
-
૧૪. આહારક
-
-
-
-
૧૩. સંસી
૧૧. ભવ્ય
-
-
-
-
-
-

ધ્યાન દેવાની વાત એ છે કે પ્રજ્ઞાપના અને પદ્મખંડાગમ બન્નેમાં આ પ્રકરણને અંતે ‘મહાદંડક’ છે.—જુઓ પુસ્તક ૭, પૃષ્ઠ ૫૭૫.

પહેલાં જણાવ્યા પ્રમાણે આ મહાદંડકમાં ૯૮ જીવભેદો પ્રજ્ઞાપનામાં છે; જ્યારે પદ્મખંડાગમમાં ૭૮ છે. ઉપરની સૂચીથી એ પણ જણાય છે કે વિચારણીય દ્વારોની સંખ્યા પણ પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં પ્રજ્ઞાપનામાં વધારે છે. આ ઉપરથી કહી શકાય કે પ્રજ્ઞાપનાનું પ્રસ્તુત પ્રકરણ વિચારણાનો વિકાસ સૂચવે છે, જ્યારે પદ્મખંડાગમમાં તે પ્રકરણ તેથી જૂની પરંપરા પ્રમાણે સ્વીકારી લેવામાં આવ્યું છે.

ખરી વાત એવી જણાય છે કે પ્રથમ જીવસ્થાન નામના ખંડમાં ૧૪ ગુણસ્થાનમાં ૧૪ ગત્યાદિ માર્ગણસ્થાનો ઘટાવ્યાં છે, પરંતુ બીજા ખંડ ખુદ્ધાબંધમાં પ્રક્રિયા ગદ્યકાર્ષ જાય છે. તેમાં

બંધક = જીવ આદિનો વિચાર ૧૪ માર્ગણુસ્થાનોમાં કરવામાં આવ્યો છે. તેમાં ગુણુસ્થાનને લક્ષ ને વિચાર નથી. આથી પ્રજ્ઞાપના અને ષટ્પંડાગમની શૈલી આ પ્રકરણમાં એકજેવી છે.

તેવી જ રીતે જીવની સ્થિતિનો વિચાર અનેક રીતે ષટ્પંડાગમમાં છે. તેમાંથી કાલાનુગમમાં (પુસ્તક ૭, પૃષ્ઠ ૧૧૪થી) જીવોની કાલસ્થિતિ ગત્યાદિ ૧૪ દ્વારો વડે વિચારાઈ છે. પરંતુ પ્રજ્ઞાપનામાં ૨૪ દંડકને નામે ઓળખાતા જીવના મુખ્ય ૨૪ ભેદો અને તેના પ્રભેદોને લક્ષ ને કાલ-વિચાર છે. —પ્રજ્ઞાપના, સ્થિતિપદ ઓયું.

આ જ પ્રમાણે ‘અવગાહના’, ‘અંતર’ આદિ અનેક બાબતોની સમાન વિચારણા બન્નેમાં છે, પરંતુ તે વિષે વિશેષ લખવાનું મોકુફ રાખી અત્યારે એટલું જ સૂચવવું બસ થશે કે આ બન્ને ગ્રંથોની સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી તુલના કરવા જેવી છે અને તેથી જૈનોના જીવવિચારમાં અને કર્મવિચારમાં કયે કર્મે વિચારવિકાસ થયો છે તે જાણવાનું એક સુદઢ સાધન આ બન્ને ગ્રંથો છે, એ પ્રત્યે ધ્યાન દોરવા આટલું લખ્યું છે.

વળી, બન્નેની એક બીજી સમાનતા પણ આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેવી છે. ગત્યાગતિની ચર્ચામાં જ બન્નેમાં તીર્થંકર, ચક્રવર્તી, બલદેવ, વાસુદેવ પદની પ્રાપ્તિની ચર્ચા છે. —પ્રજ્ઞાપના, સૂત્ર ૧૪૪૪-૧૪૬૫. ષટ્પંડાગમ, પુસ્તક ૬, સૂત્ર ૨૧૬, ૨૨૦ ઇત્યાદિ. પણ પ્રજ્ઞાપનામાં માંડલિક પદ વિશેષ છે અને રત્નપદ પણ વિશેષ છે. —પ્રજ્ઞાપના, સૂત્ર ૧૪૬૬-૬૯.

જેમ પ્રજ્ઞાપનામાં નિર્ચુકિતની અનેક ગાથાઓ છે, તેમ ષટ્પંડાગમમાં પણ તે ગાથાઓ મળી આવે છે તે સૂચવે છે કે નિર્ચુકિતમાં સમાન પરંપરામાંથી ગાથાઓ સંઘરવામાં આવી છે. આથી નિર્ચુકિત વિષે સ્વતંત્ર વિચાર કરીને તેમાં આચાર્ય ભદ્રબાહુ, તે પ્રથમ હોય કે બીજા, તેમની ગાથાઓ કેટલી અને તેમને પરંપરાપ્રાપ્ત કેટલી?—જુઓ ષટ્પંડાગમમાં ગાથાસૂત્રો, પુસ્તક ૧૩ માં સૂત્ર ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯, ૧૨, ૧૩, ૧૫, ૧૬ ઇત્યાદિ અને આવશ્યકનિર્ચુકિત, ગાથા ૩૧ થી; વિશેષાવશ્યક, ગાથા ૬૦૪ થી.

પ્રજ્ઞાપના ઉપાંગ એ આર્ય શ્યામાચાર્યની રચના છે, પરંતુ તેનો અર્થ એવો નથી કે તેમાંની બધી જ બાબતો તેમણે પોતે જ વિચારીને રજૂ કરી છે. કારણ, તેમનું પ્રયોજન તો શ્રુતપરંપરા-માંથી હકીકતોનો સંગ્રહ કરવાનું અને તેની માત્ર ગોઠવણી અસુક પ્રકારે કરવી એ હતું. આથી આપણે નેઈ શકીએ છીએ કે પ્રારંભમાં પ્રથમ પદમાં જીવના જે અનેક ભેદો જણાવ્યા છે, તે જ ભેદોમાં એટલે કે તે બધા જ ભેદોમાં દ્વિતીય ‘સ્થાન’ આદિ ‘દ્વારો’—બાબતોની ઘટના તેઓએ રજૂ કરી નથી. સ્થાન આદિ દ્વારોનો વિચાર તેમની સમક્ષ જે રીતે-જે વિવિધ રીતે-તેમની પૂર્વેના આચાર્યોએ કર્યો હતો, તે વિદ્યમાન હતો, એટલે તે તે દ્વારોમાં તે તે વિચારોનો સંગ્રહ કરી લેવો—એ કાર્ય આર્ય શ્યામાચાર્યનું હતું. આથી ‘સ્થાન’ આદિ દ્વારોમાં થયેલ વિચાર યદ્યપિ સર્વ જીવોને સ્પર્શે છે, પણ વિવરણ એટલે કે જીવના ક્યા ભેદોમાં તે તે દ્વારોનો વિચાર કરવો, તેમાં ઐકમત્ય નથી. તે તે દ્વારોના વિચારપ્રસંગે જીવોના ક્યા ક્યા ભેદ-પ્રભેદોનો વિચાર કરવો તે, તે તે વિષયના નિરૂપણની સરલતાની દૃષ્ટિએ થયું છે. ને એક જ વ્યક્તિ પોતે જ બધું વિચારીને નિરૂપવા એસે તો જુદી રીતે જ વર્ણવી શકે એમ સંભવ છે, પણ આમાં એમ નથી બન્યું. આમાં તો જુદા જુદા આચાર્યોએ જુદે જુદે કાળે જે જે વિચાર કર્યો, તે પરંપરાથી આર્ય શ્યામાચાર્યને પ્રાપ્ત થયો અને તે વિચારપરંપરાને તેમણે આમાં એકત્ર કરી છે. આ દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો પ્રજ્ઞાપના જે તે કાળની વિચારપરંપરાનો વ્યવસ્થિત સંગ્રહ છે. આ જ કારણ છે કે ન્યારે આગમોનું લેખન ઇત્યુ ત્યારે તે તે વિષયની સમગ્ર વિચારણા મારે પ્રજ્ઞાપના નેઈ લેવાની લલામણુ કરવામાં આવી.

જૈન આગમના મુખ્ય એ વિષયો છે—હવ અને કર્મ. એક વિચારણાનો ઓક એવો દેખાય છે કે તેમાં હવને મુખ્ય રાખીને તેના અનેક વિષયો, જેવા કે તેના કેટલા પ્રકાર છે, તે ક્યાં રહે છે, તેનું આયુ કેટલું છે, તે મરીને એક પ્રકારમાંથી ખીજ ક્યા પ્રકારમાં જઈ શકે છે કે તે તે પ્રકારમાં આવી શકે છે, તેની ઇન્દ્રિયો કેટલી, વેદ કેટલા, જ્ઞાન કેટલાં, તેમાં કર્મ ક્યાં—ઇત્યાદિની વિચારણા થાય છે; પરંતુ ખીજ પ્રકારની વિચારણાનો ઓક કર્મને મુખ્ય રાખીને છે. તેમાં કર્મ કેટલા પ્રકારનાં અને તે વિવિધ પ્રકારના હવોના વિકાસ કે દ્વાસમાં કેવો ભાગ ભજવે છે—આવો વિચાર મુખ્ય આવે છે. આથી આમાં હવના વિકાસક્રમને લક્ષીને ૧૪ ગુણુસ્થાનો, જે હવસમાસને નામે ઓળખાયાં, તેની માર્ગણા—શોધ માટે ચૌદ માર્ગણુસ્થાનો નક્કી કરવામાં આવ્યાં. આ માર્ગણુસ્થાનો એટલે કે શોધ માટેનાં દ્વારો તે હવોના ગતિ આદિને કારણે થતા વિવિધ પ્રકારે ભેદો છે.

પ્રથમ પ્રકારના ઓકનું દષ્ટાન્ત **પ્રજ્ઞાપના** પૂરું પાડે છે. અને દ્વિતીય પ્રકારનો ઓક પ્રાચીન કર્મપદ્ધતિ આદિ કર્મસાહિત્ય, પટ્ટખંડાગમ વગેરેમાં જોવા મળે છે.

વસ્તુસ્થિતિ આવી હોઈ પૌર્વાપર્યની વિચારણા ઘણી કઠણ બની જાય છે. પંદરમી શતાબ્દી કે તે પછી પણ જ્યારે સ્થાનકવાસી પરંપરાએ આગમોની વિચારણાને ભાષામાં થોકડાડપે રજૂ કરવા પ્રયત્ન કર્યાં, ત્યારે એનાં એ જ માર્ગણુદ્વારો વગેરે બાલ હવને સરલ રીતે સમજાવ્યે એવી રીતે રજૂ કર્યાં અને અંગ ગણાતા સ્થાનાંગમાં પણ તે જ સંખ્યાને મુખ્ય રાખીને હકીકતા રજૂ કરવામાં આવી છે. પણ જે કાળનું સ્થાનાંગ છે તે જ કાળમાં જટિલ રીતે પણ હવ અને કર્મની હકીકતો રજૂ કરવામાં આવી હતી. આથી માત્ર વિષયનિરૂપણની સરલ કે જટિલ પ્રક્રિયા અથવા તો વિષયની સૂક્ષ્મ કે ગંભીર ચર્ચા જોઈને પૌર્વાપર્યનો વિચાર નિર્ણાયક બની શકે એમ નથી. કારણ, એવી રચનાનો આધાર લેખકના પ્રયોજન ઉપર છે, નહીં કે તેમાં ચર્ચાતા સૂક્ષ્મ કે સ્પષ્ટ વિષય ઉપર. આથી પ્રજ્ઞાપના કરતાં પટ્ટખંડાગમની ચર્ચા ઘણી જ આગળ વધી ગયેલી જણાય છે, છતાં પણ માત્ર તે બન્નેમાં ચર્ચિત વિષયની સૂક્ષ્મતા કે સ્પષ્ટતા ઉપરથી તેમના પૌર્વાપર્યને નક્કી કરવામાં ગંભીર ભૂલ થવા સંભવ છે. આથી કોઈખીજે જ માર્ગ લઈને તેવા ગ્રંથોનો નિર્ણય સ્વતંત્ર રીતે કર્યા પછી જ તેમનું પૌર્વાપર્ય નક્કી થઈ શકે. બન્ને પ્રકારના સાહિત્યનું મૂળ બન્નેને મતે દષ્ટિવાદ છે. આથી દષ્ટિવાદના જ વિષયને અનેક રીતે, અનેક પ્રયોજન સિદ્ધ કરવા, અનેક આચાર્યોએ નિરૂપિત કર્યાં છે. આ પણ એક મુશ્કેલી છે—જેથી પૌર્વાપર્ય નક્કી કરવામાં સ્પષ્ટ કે સૂક્ષ્મ વિચાર પ્રસ્તુતમાં બાધક બને છે. અન્યથા એ કહેવું બહુ સરલ હતું કે પટ્ટખંડાગમમાં જે વિચારની સૂક્ષ્મતા દેખાય છે તે પ્રકારની સૂક્ષ્મચર્ચા પ્રજ્ઞાપનામાં નથી માટે તે પટ્ટખંડાગમ કરતાં પ્રાચીન છે. પરંતુ ઉપર જણાવેલી મુશ્કેલીને કારણે માત્ર આ દલીલને આધારે પ્રજ્ઞાપનાને પ્રાચીન ઠરાવવું એ અયોગ્ય જણાય છે. તેથી તે માર્ગ છોડી દેવો એ જરૂરી છે. અને પટ્ટખંડાગમ અને પ્રજ્ઞાપના—એ બેમાં કોણ પ્રાચીન એની વિચારણા જુદી જ રીતે કરવી જરૂરી છે. એ કર્યા પછી ઉક્ત દલીલનો ઉપયોગ થઈ શકે.

એક વાત તો નિશ્ચિત જ છે કે પટ્ટખંડાગમમાં—તેના કેટલાક ભાગોમાં—જે પ્રકારે અનુયોગ-દ્વારસૂત્રમાં અનુયોગદ્વાર વડે વ્યાખ્યા કરવાની પદ્ધતિ એટલે કે નયનિલેપ આદિ પદ્ધતિ દ્વારા વસ્તુનિરૂપણ કરવાની જે પદ્ધતિ મળે છે, તેનું જ અનુસરણ સ્પષ્ટ છે. એવું કાંઈ જ પ્રજ્ઞાપનામાં નથી, એ આખત પ્રજ્ઞાપનાની પટ્ટખંડાગમ કરતાં પ્રાચીનતા નિર્વિવાદપણે સિદ્ધ કરે છે. વળી, પ્રજ્ઞાપનાનો સમય, આગળ જણાવવામાં આવશે તે પ્રમાણે, ઈસ્વીસન પૂર્વેનો જ છે; જ્યારે

પટ્ટખંડાગમની રચના વીર નિર્વાણ પછી ૬૮૩ (ઈ. ૧૫૬) વર્ષ પછી જ ક્યારેક થઈ છે. તેથી તો નિર્વિવાદપણે કહી શકાય કે પ્રજાપના એ પટ્ટખંડાગમથી પૂર્વવર્તી જ છે.

વળી, ૧૪ ઊવરસ્થાન, ૧૪ ગુણસ્થાન જેવી સ્થિર પ્રક્રિયા જે કાળમાં નિશ્ચિત થઈ, એટલે કે વિચારણાનાં અનેક દ્વારો વડે પૂર્વકાળે જે વિચાર થતો હતો તેને સ્થાને ૧૪ ઊવરસ્થાન અને ૧૪ ગુણસ્થાનને લઈને વિચાર કરવાની પદ્ધતિ જે કાળે સ્થિર થઈ, ત્યાર પછીના કાળે તેનું અનુસરણ બરાબર થયું છે. આવી કોઈ નિશ્ચિત પરંપરા પ્રજાપનામાં દેખાતી નથી, પરંતુ પટ્ટખંડાગમમાં સ્પષ્ટ છે. આથી સિદ્ધ થઈ શકે છે કે પ્રજાપના કરતાં પટ્ટખંડાગમ એ પછીના કાળની રચના છે. આમ પ્રજાપના અને પટ્ટખંડાગમનું પૌર્વાપર્ય અનેક રીતે સિદ્ધ કરી શકાય છે, એટલે પ્રજાપનાને પટ્ટખંડાગમથી પૂર્વવર્તી ગ્રંથ માનવો જરૂરી છે.

પ્રજાપનાના કર્તા અને એમનો સમય

પ્રજાપનાના મૂળમાં તો ક્યાંય તેના કર્તાનો નિર્દેશ નથી. પણ તેના પ્રારંભના મંગલ પછી બે ગાથાઓ છે, જેની વ્યાખ્યા આચાર્ય હરિભદ્રે અને આચાર્ય મલયગિરિએ પણ કરી છે. છતાં તેઓ બન્ને તે બન્ને ગાથાઓને પ્રક્ષિપ્ત જ માને છે. તે ગાથાઓમાં આર્ય શ્યામાચાર્યનો કર્તા તરીકે ઉલ્લેખ છે. એટલે આચાર્ય હરિભદ્રના સમયપૂર્વે પણ પ્રજાપના શ્યામાચાર્યની કૃતિ તરીકે પ્રસિદ્ધ હતું એમ માની શકાય.

આચાર્ય મલયગિરિએ તો તેમને વિષે “મગવાન્ આર્યશ્યામોઽપિ હૃત્યમેવ સૂત્રં રચયતિ” (ટીકા, પત્ર ૭૨) “મગવાન્ આર્યશ્યામઃ પઠતિ” (ટીકા, પત્ર ૪૭), “સર્વેષામપિ પ્રાવચનિકસૂરીણાં મતાનિ મગવાન્ આર્યશ્યામ ઉપદિષ્ટવાન્” (ટીકા, પત્ર ૩૮૫), “મગવદાર્યશ્યામપ્રતિવક્તૌ” (ટીકા, પત્ર ૩૮૫)૨૩ ઉત્પાદિ પ્રયોગોમાં ભગવાનનું પદ આપી દીધું છે. તે તેમનું મહત્ત્વ સૂચવે છે. ઉક્ત બે પ્રક્ષિપ્ત ગાથા ઉપરથી પણ ફલિત થાય છે કે આર્ય શ્યામ વાયકવંશમાં થયા છે અને તેઓ પૂર્વશ્રુતમાં વિશારદ હતા. પ્રજાપનાની રચનામાં તેમણે એવા પ્રકારની કુશળતા દેખાડી છે કે અંગ-ઉપાંગમાં પણ અનેક વિષયોની વિસ્તૃત ચર્ચા માટે પ્રજાપનાની ભલામણ કરવામાં આવી છે.

નન્દીસૂત્રની પદ્માવલીમાં સુધર્માથી માંડીને એક પછી એક જે નામો આપ્યાં છે તેમાં ૧૧ મું નામ “વંદિમો હારિયં ચ સામજં”—એ પ્રકારે આર્ય શ્યામનું નામ આવે છે અને તેમને હારિત ગોત્રના ગણાવ્યા છે. પરંતુ ઉક્ત પ્રજાપનાના પ્રારંભની પ્રક્ષિપ્ત ગાથામાં તેમને વાયકવંશમાં ૨૩મા જણાવ્યા છે તેને અનુસરીને આચાર્ય મલયગિરિ પણ તેમને ત્રેવીસમી પાઠે ગણે છે. એમાં માત્ર ૨૩મી પાઠનો નિર્દેશ છે, પણ સુધર્માથી શ્યામાચાર્ય સુધીનાં નામો વિષેની કોઈ નોંધ નથી.

પદ્માવલિઓ ઉપરથી ત્રણ કાલકાચાર્ય થયાની હકીકત જાણવા મળે છે. એક કાલક જેઓ વીર નિર્વાણ ૩૭૬ માં મૃત્યુ પામ્યા (ધર્મસાગરીય પદ્માવલી પ્રમાણે; બ્યારે ખરતરગચ્છીય પદ્માવલી પ્રમાણે—‘આઘઃ પ્રજ્ઞાપનાકૃત્ હન્દ્રસ્ય અગ્રે નિગોદવિચારવક્તા શ્યામાચાર્યપરિનામા । સ તુ વીરાત્ ૩૭૬ વર્ણજાતઃ’). બીજા ગર્દભિલ્લોચ્છેદક કાલકાચાર્ય વીર નિર્વાણ ૪૫૩ માં થયા = વિક્રમ પૂર્વે ૧૭ માં. અને ત્રીજા વીર નિર્વાણ ૯૯૩ = વિક્રમ ૫૨૩ માં થયા, જેમણે સંવત્સરી તિથિ પાંચમની ચોથ કરી.

૨૩. આ ઉલ્લેખોની શ્રી ધં. એવરહાસજીએ ભગવતીસૂત્ર, દ્વિતીય ખંડ, પૃષ્ઠ ૧૩૫ માં પ્રજાપના વિષેની તેમની કાલકાવલીમાં નોંધ લખી છે.

આ ત્રણમાંથી પ્રથમ કાલક અને શ્યામાચાર્ય, જેમણે પ્રજાપતાની રચના કરી, તેઓ એક છે એવી પરંપરા પદ્મવલીઓમાં જણાય છે. પરંતુ પદ્મવલીમાં તેમને ૨૩મું સ્થાન અપાયું નથી; જ્યારે ઉક્ત પ્રક્ષિપ્ત ગાથામાં તેમને ૨૩મી પાટ ગણવામાં આવ્યા છે. આથી પાટ વિષેનો ઉલ્લેખ ગૌણ કરીને જ તેમના સમયનો વિચાર કરવો જરૂરી બને છે.

અંતિમ કાલક, જેઓ વીર નિર્વાણ ૯૯૩=વિક્રમ ૫૨૩ માં થયા, તે તો પ્રજાપતાના કર્તા સંભવી શકે નહિ, કારણ, નંદી, જે વીર નિર્વાણ ૯૯૩=વિક્રમ ૫૨૩ પહેલાં જ રચાયું છે, તેમાં પ્રજાપતાને આગમસૂચીમાં સ્થાન મળ્યું છે.

એટલે પ્રથમ બે કાલકમાંથી કયા કાલક તે શ્યામાચાર્ય છે તે પ્રશ્નનું નિરાકારણ બાકી રહે છે.

ગો. ઉમાકાન્તને મળે જો તે બન્ને કાલકને એક માનવામાં આવે તો અગિયારમી પાટ ઉદ્ધિષ્ટિત શ્યામાચાર્ય અને ગદ્ધિલ્લોચ્છેદક કાલકચાર્ય એક ફરે છે. પદ્મવલીમાં જ્યાં તે બન્નેને શુદ્ધ ગણ્યા છે, ત્યાં પણ એકની તિથિ વીર ૩૭૬ અને બીજાની ૪૫૩ છે. ખરી રીતે ૩૭૬ માં 'નત' છતાં તે તેમની મૃત્યુતિથિ જ અન્યત્ર ગણાઈ, તે જ પ્રમાણે બીજા કાલકની ૪૫૩ એ મૃત્યુતિથિ જ હશે. એટલે તે બન્નેના સમયમાં બહુ ફેર નથી. 'નત:' જેમનું તેમ માનીએ તો-પણ બન્નેમાં માત્ર ૭૭ વર્ષનો ફરક છે. એટલે ગમે તેણે પ્રજાપતા રચ્યું હોય, ચાહે તેઓ પ્રથમ કાલક હોય કે બીજા, અગર બન્ને એક હોય, પણ તે વિક્રમ પૂર્વે થનાર કાલકની રચના છે—એટલું તો નિશ્ચિત રૂપે કહી જ શકાય છે.

પ્રજાપતામાં જે કેટલીક ગાથાઓ મળે છે તેમાંની કેટલીક સૂત્રકૃતાંગ, ઉત્તરાધ્યયન, આવશ્યક અને આચારાંગનિર્ધુક્તિમાં પણ મળે છે. તે વિષે કાંઈક તુલના કરવી જરૂરી હોઈ નીચે કેટલીક ગાથાઓની તુલના આપવામાં આવે છે :

પ્રજાપતા	સૂત્રકૃતાંગ	ઉત્તરાં અ. ૩૬	આચારાંગનિર્ધુક્તિ
સૂ. ૨૪. ગા. ૮	૨. ૩. ૧૯. ગા. ૧	ગા. ૭૪	ગા. ૭૩
" " ૯	" " ૨	ગા. ૭૫	ગા. ૭૪
" " ૧૦	" " ૩	ગા. ૭૬	ગા. ૭૫
" " ૧૧	" " ૪	ગા. ૭૭	ગા. ૭૬

આચારાંગનિર્ધુક્તિ (ગા. ૭૨, ૭૬) અને ઉત્તરાધ્યયન (ગા. ૭૩)માં ૨૫૪ ૩૬ બેદો હોવાનું જણાવ્યું છે, છતાં ઉત્તરાધ્યયનમાં ૪૦ બેદો છે, જ્યારે આચારાંગનિર્ધુક્તિમાં ૩૬ જ છે. અને સૂત્રકૃતાંગ અને પ્રજાપતામાં ૪૦ બેદો છે. આથી સિદ્ધ થાય છે કે મૂળે ૩૬ બેદો ગણાતા હતાં તેમાં આ ગાથાઓમાં ચાર ઉમેરવામાં આવ્યા છે. તેથી પ્રજાપતામાં તે ગાથાઓ અન્યત્રથી ઉદ્ધૃત જ માનવી પડે અને તેમાં સંશોધન થયાનું પણ માનવું પડે. સૂત્રકૃતાંગમાં પણ તે જ ગાથાઓ છે. તે ગાથાઓનું સૌથી જૂનું રૂપ આચારાંગનિર્ધુક્તિમાં ઉપલબ્ધ થાય છે એમ માનવું પડે. તે ગાથાઓ સૂત્રકૃતાંગમાં પણ ઉદ્ધૃત થઈ હોય એવી સંભવ છે. ૮૫

૩૪. મૂલાચારમાં (પ. ૮-૧૨) પણ પૃથ્વીના ૩૬ જ બેદો ગણાવ્યા છે. તેની ગાથાઓ પણ પાશંતરો સાથે આવી જ છે.

૩૫. સૂત્રકૃતાંગમાં આ ગાથાઓ ઉદ્ધૃત હોય એમ જણાય છે, કારણ, 'દમાઓ ગાહાઓ અનુગંતવ્વાઓ' એમ કહીને ગાથાઓ આપી છે. અને અંતે વળી 'પ્રયાઓ ઘણુ મળિયવ્વાઓ ગાહાઓ જાવ મુરંતંત્તાપ વિઝંતિ'—એમ જણાવ્યું છે. તુલના કરો, પ્રજાપતા, સૂ. ૫૫ માં " ઘણસિ જં દમાઓ ગાહાઓ અનુ-ગંતવ્વાઓ " એ વાક્ય.

નિર્યુક્તિઓ પ્રથમ કે દ્વિતીય આચાર્ય ભદ્રાબાહુની રચના માનીએ તોપણ તેમાંની બધી ગાથાઓ આચાર્ય ભદ્રાબાહુએ જ રચી હોય તેવો સંભવ ઓછો છે. પણ તેમાં ઘણી સંગ્રહણી-ગાથાઓનો સમાવેશ કરી લેવામાં આવ્યો હશે એમ માનવું યોગ્ય થશે. એટલે નિર્યુક્તિને આધારે પ્રજ્ઞાપનાના સમયનો વિચાર કરવો યોગ્ય નથી.

ઉત્તરાધ્યયનનું જીવાજીવવિભક્તિ નામનું ૩૬મું અધ્યયન અને પ્રજ્ઞાપનાના પ્રથમપદની તુલના કરવાથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે ઉત્તરાધ્યયન પછીની ભૂમિકાએ પ્રજ્ઞાપનામાં જીવવિચાર કરવામાં આવ્યો છે. આથી ઉત્તરાધ્યયનનું તે અધ્યયન પ્રસ્તુત રૂપમાં પ્રજ્ઞાપનાથી પ્રાચીન જ છે. પરંતુ સ્વયં ઉત્તરાધ્યયનને વિષે વિદ્વાનોએ એક જ આચાર્યની કૃતિ નહીં માનતાં એને સંકલનગ્રંથ માનવા તરફ વલણ ધરાવ્યું છે. એટલે તેને આધારે પણ પ્રજ્ઞાપનાનો સમય નક્કી કરવામાં મુશ્કેલી જ છે.

પ્રજ્ઞાપના અને ઉવવાધ્યયમાં પણ સિદ્ધો વિષેની ગાથાઓ મળી આવે છે, જેમાંની ઉત્તરાધ્યયનમાં પણ જોવામાં આવે છે અને આવશ્યકનિર્યુક્તિમાં પણ છે—

પ્રજ્ઞાપના સૂ. ૨૧૧	ઉવવાધ્યય	ઉત્તરા. અ. ૩૬	આવશ્યક નિ. (વિશે.)
ગા. ૧૫૮	×	×	×
ગા. ૧૫૯	§ ૧૬૮	૫૬	૬૭૮ (૩૯૭૮)
ગા. ૧૬૦	§ ૧૬૯	૫૭	૬૭૯ (૩૭૭૯)
ગા. ૧૬૧	§ ૧૭૧	તુલના-૬૫	૯૬૪ (દી.) (૩૮૧૦)
ગા. ૧૬૨	§ ૧૭૦	×	૯૬૩ (દી.)
ગા. ૧૬૩	§ ૧૭૨	×	૯૬૫ (દી.) (૩૮૧૧)
ગા. ૧૬૪	§ ૧૭૩	×	૯૬૬ (દી.) (૩૮૧૨)
ગા. ૧૬૫	§ ૧૭૪	×	૯૬૭ (દી.) (૩૮૧૩)
ગા. ૧૬૬	§ ૧૭૫	×	૯૬૮ (દી.) (૩૮૧૪)
ગા. ૧૬૭	§ ૧૭૬	×	૬૮૦ (૩૮૨૮)
ગા. ૧૬૮	§ ૧૭૭	×	૬૮૧ (૩૮૨૯)
ગા. ૧૬૯	§ ૧૭૮	×	૬૮૨ (૩૮૩૫)
ગા. ૧૭૦	§ ૧૭૯	×	૬૮૩ (૩૮૩૬)
ગા. ૧૭૧	§ ૧૮૦	×	૬૮૫ (૩૮૪૭)
ગા. ૧૭૨	§ ૧૮૧	(તુલના) તુલના-૬૭	૬૮૬ (૩૮૪૮)
ગા. ૧૭૩	§ ૧૮૨	×	૬૮૭ (૩૮૪૯)
ગા. ૧૭૪	§ ૧૮૩	×	૬૮૮ (૩૮૫૦)
ગા. ૧૭૫	§ ૧૮૪	તુલના-૬૭	૬૮૯ (૩૮૫૧)
ગા. ૧૭૬	§ ૧૮૫	×	૬૯૦ (૩૮૫૨)
ગા. ૧૭૭	§ ૧૮૬	×	૬૯૧ (૩૮૫૩)
ગા. ૧૭૮	§ ૧૮૭	×	૬૯૨ (૩૮૮૯)
ગા. ૧૭૯	§ ૧૮૮	×	૬૯૩ (૩૮૯૦)
×	§ ૧૮૯	×	×

ઉપરની તુલના ઉપરથી એક વાત ઓછસ થાય છે કે ઉત્તરાધ્યયનમાં સિદ્ધો વિષેની ગાથાઓ ભૂમિકારૂપ છે અને અન્યમાં તેનો વિસ્તાર છે. આથી એ પણ સિદ્ધ થાય છે કે ઉત્તરાધ્યયનનું આ

પ્રકરણ, જેનો વિરોધ સંબંધ પ્રજાપના સાથે છે, તે પ્રજાપના કરતાં પ્રાચીન છે. ઉવવાધ્ય અને પ્રજાપનામાં પ્રારંભ અને અંતની ગાથા વિષે વિભેદ છે. સંભવ તો વધારે એ જણાય છે કે પ્રજાપના ઉવવાધ્ય કરતાં પ્રાચીન હોવું જોઈએ.

પરંપરા પ્રમાણે નિગોદવ્યાખ્યાતા ‘કાલક’ અને ‘શ્યામ’ આચાર્ય એક મનાયા છે, કારણ, એ બન્ને શબ્દો એકાર્થક જ છે. પરંપરા પ્રમાણે તેઓ વીર નિર્વાણ ૩૩૫ માં યુગપ્રધાન થયા અને ૩૭૬ સુધી જીવ્યા. આથી પ્રજાપના જે તે જ કાલકની રચના હોય તો વીરનિર્વાણ ૩૩૫-૩૭૬ વચ્ચેની રચના હશે. અર્થાત્ વિક્રમ પૂર્વે ૧૩૫-૯૪, ઇસ્વીસન પૂર્વે ૭૯-૩૮ વચ્ચે તે રચાયું હશે.^{૭૬} પ્રથમ ભદ્રબાહુકૃત નિર્ચુકિત માનવામાં આવે—અને તેમાં મૂળે જીવભેદો ઉત્તરાધ્યયન પ્રમાણે ‘૩૬’ જ સ્વીકારાયા હતા, તેમ માનવાને કારણે છે—તો પ્રજાપના નિર્ચુકિત પછીની રચના હશે. અને ઉક્ત પ્રજાપનાના સમય સાથે પ્રથમ ભદ્રબાહુના સમયનો પણ વિરોધ નથી, કારણ, તેઓ પ્રજાપનાના સમય કરતાં પ્રાચીન જ મનાયા છે.

પટ્ટખંડાગમ તેના વિદ્યમાન રૂપે ભદંત પુષ્પદંત-ભૂતબલિ એ બે આચાર્યોની રચના છે અને તેઓનો સમય વીર નિર્વાણ ૬૮૩ પછી ક્યારેક ચનાર ધરસેનાચાર્ય પછી છે, એથી પ્રજાપના પટ્ટખંડાગમ પૂર્વની રચના છે તે નિશ્ચિત થાય છે. આથી કહી શકાય કે પટ્ટખંડાગમમાં જે વિચારની પ્રૌઢતા અને વ્યવસ્થા તથા અનુયોગશૈલીનું અનુસરણ દેખાય છે તે તેની ઉત્તરકાલીન સ્થિતિ હોવાને કારણે છે.

નંદીસૂત્રની આગમસૂત્રીમાં પ્રજાપનાનો ઉલ્લેખ છે અને નંદી વિક્રમ સંવત્ ૫૨૩ પૂર્વની રચના છે. આથી તેના સમય સાથે પણ પ્રજાપનાના ઉક્ત સમયનો કશો વિરોધ નથી.

પ્રજાપનાનું મંગલ અને પંચનમસ્કાર મંત્ર

પ્રજાપનાના પ્રારંભમાં જે મંગલ ગાથાઓ છે તેમાં સર્વપ્રથમ સિદ્ધને નમસ્કાર છે, પછી જિનવરેન્દ્ર ભગવાન મહાવીરને નમસ્કાર કર્યો છે. પટ્ટખંડાગમમાં પણ ધવલાકાર પ્રમાણે પ્રારંભમાં પંચનમસ્કારમંત્રનો નિર્દેશ છે. પ્રજાપના મૂળ સૂત્રની લખાણેલી બધી જ પ્રતોમાં પણ પંચનમસ્કારનો નિર્દેશ મળે છે. પરંતુ આચાર્ય હરિભદ્ર અને મલ્લગિરિએ તેની વ્યાખ્યા નથી કરી તેથી તે મૂળ સૂત્રાંતર્ગત નથી એવી માન્યતા સંપાદકોની છે, જેનો નિર્દેશ પ્રસ્તુત આવૃત્તિના પ્રારંભમાં પૃષ્ઠ ૧ ના ટિપ્પણ ૧ માં કરવામાં આવ્યો છે. સામાન્ય રીતે આવી માન્યતાનું મૂળ એ છે કે જ્યારથી પંચનમસ્કારમંત્રનું માહાત્મ્ય વધ્યું છે, ત્યારથી જૈનાગમોની પ્રતોમાં પ્રારંભમાં તે લખવાની પ્રથા અપનાવવામાં આવી હશે. તેથી તે વસ્તુતઃ તે તે ગ્રંથના પ્રારંભમાં ગ્રંથકર્તાએ મૂક્યો છે કે નહિ તેની ચકાસણી કરવી આવશ્યક છે.

પ્રજાપનાના પ્રારંભના મંગળમાં પ્રથમ સિદ્ધને નમસ્કાર છે અને પછી અરિહંતને, તે તરફ પણ ધ્યાન દેવું જરૂરી છે. કારણ, પંચ નમસ્કારમાં પ્રથમ અરિહંત અને પછી સિદ્ધને નમસ્કાર છે. પ્રાચીન ઉલ્લેખો પ્રમાણે તીર્થંકરો દીક્ષા લેતી વખતે માત્ર સિદ્ધને નમસ્કાર કરે છે, તે પ્રત્યે ધ્યાન દેવામાં આવે તો મંગળપ્રથાના પ્રારંભમાં જૈનોમાં સિદ્ધને નમસ્કાર કરવાની પ્રથા શરૂ થઈ હતી તેમ માની શકાય. પરંતુ તીર્થંકરો—અરિહંતો પ્રત્યક્ષ ઉપકારી હોવાથી પંચનમસ્કારમાં તેમને

પ્રથમ સ્થાન આપવામાં આવ્યું, ૭૭ ત્યારથી પંચનમસ્કારને અનુસરી સામાન્ય રીતે અરિહંતન પ્રથમ વંદના કરવામાં આવે છે.

નમસ્કાર-વંદના સ્વરૂપમાં પાંચ પદ ક્રમે કેવી રીતે આવ્યાં હશે તેનો વિચાર કરીએ તો કાંઈકે આવું બન્યું હશે એમ માની શકાય—તીર્થસ્થાપના થઈ ન હોય ત્યાં સુધી તો સિદ્ધો જ વંદનીય હશે છે. તે પ્રમાણે તીર્થંકર જ્યારે દીક્ષા લે છે ત્યારે માત્ર સામાન્ય સિદ્ધને જ નમસ્કાર કરે છે. પણ તીર્થંકરની ઉપસ્થિતિમાં અરિહંત-તીર્થંકર મહત્ત્વ પામે એ સ્વાભાવિક છે. અને જ્યારે તેઓ નિર્વાણ પામે ત્યારે સિદ્ધકોટિમાં ગણાય. છતાં, ભલે તે સિદ્ધ થઈ ગયા હોય તોપણ, આસન ઉપકારી હોવાથી તેમને અરિહંત તરીકે જ યાદ કરવામાં આવે. આ પ્રકાર આપણે ‘લોગસ્સ’ સૂત્રમાં જોઈએ છીએ. અને તેનું અનુસરણ અન્ય અનેક પ્રાચીન મંગલાચરણમાં પણ જોવા મળે છે. જ્યારે આ પ્રકારે અરિહંત અને સિદ્ધ બન્ને વંદનીય હ્યાં ત્યારે અમુક સમય સુધી સિદ્ધને પરંપરા પ્રમાણે પ્રથમ યાદ કરી પછી જ અરિહંતને યાદ કરવાનું બન્યું હોય; પણ પછી એ ક્રમ બદલાઈને અરિહંત અને સિદ્ધરૂપે અરિહંત તથા સર્વ સિદ્ધ એમ સિદ્ધમાં સર્વનો સમાવેશ કરી વંદનાક્રમમાં પ્રથમ અરિહંત અને પછી સિદ્ધ—આ ક્રમ ઈસ્વીસન પૂર્વમાં પ્રચલિત થઈ ગયો હતો તેમ ખારવેલના શિલાલેખથી જાણવા મળે છે. પણ આનો અર્થ એમ તો ન જ લઈ શકાય કે તે કાળે પણ માત્ર આ એક જ ક્રમ હતો. વંદના એ વ્યક્તિની રુચિનો પ્રશ્ન છે. તેથી ગ્રંથના પ્રારંભમાં વંદના લખવાની અને ન લખવાની અને લખવામાં પણ કોઈ નિશ્ચિત સર્વસંમત એવા ક્રમ વિના લખવાની પ્રથાનાં દર્શન ઘણા લાંબા સમય સુધી થાય છે. તોપણ એટલું તો નક્કી થઈ શકે કે અરિહંતને સિદ્ધની પહેલાં વંદના કહવાની પણ પ્રથા ઈસ્વીસન પૂર્વમાં પ્રચલિત થઈ ગઈ હતી, જે આગળ જતાં પંચપરમેષ્ઠિભગલરૂપે સ્થિર થઈ. જ્યારે તીર્થંકર પણ ન હોય ત્યારે તેમની પરંપરાના રક્ષક આચાર્ય અને પછી ઉપાધ્યાય—આ બંનેનું મહત્ત્વ વધે. પણ તેઓ વંદનાકોટિમાં આવે તે જ સાથે પ્રવચન યા શાસન જે લિપિમાં લખાયેલ હોય તે લિપિ પણ આદરણીય બને અને તે કારણે જ પ્રવચન કે શાસનના રક્ષક તરીકે તેમનું મહત્ત્વ ગણાય. રક્ષણીય કરતાં રક્ષકનું મહત્ત્વ હંમેશાં વિશેષ ગણાતું આવ્યું છે તે ક્રમે પ્રવચન કે શાસન કે લિપિને સ્થાને તેના ધારકો-રક્ષકો આચાર્ય અને ઉપાધ્યાય જ વંદનીય રૂપે મહત્ત્વ પામ્યા અને તેમને પંચનમસ્કારમાં સ્થાન મળ્યું અને પ્રવચન વગેરે ગૌણ બન્યાં. છેવટે સંયતોમાંથી માત્ર સામાન્ય સાધુ જ બાકી રહેતા હતા, તેમને પણ ખરી રીતે તો શ્રાવકોની દૃષ્ટિએ, પણ છેવટે સર્વની દૃષ્ટિએ વંદનામાં સ્થાન મળ્યું—આનો કંઈક ક્રમ પંચનમસ્કારની ઘટનામાં હશે એમ માની શકાય.

નમસ્કારસૂત્ર-પંચપરમેષ્ઠિનમસ્કારમંત્ર-ના કર્તા કોણ, એની ચર્ચાનું ઉત્થાન આવશ્યકસૂત્રની નિર્યુક્તિમાં સર્વપ્રથમ જોવા મળે છે. પ્રથમ અધ્યયન સામાયિક નામે છે. એટલે પ્રથમ પ્રશ્ન એ થયો કે એ સામાયિક અધ્યયન કોણે કર્યું? શા માટે કર્યું? એ પ્રસંગે આચાર્ય ભદ્રગાહુએ સ્પષ્ટ કર્યું છે કે—

તિત્યકરો કિં કારણ માસતિ સામાય્યં તુ અજ્ઞયર્ણં ।

તિત્યકરણામગોત્તં વદ્દં મે વેદિતત્ત્વં તિ ॥ ૫૨૬ ॥

તં ચ કર્થં વેતિજતિ ઇગિલાણ ધમ્મદેસણાદીહિ ।

વજ્ઞસતિ તં તુ ભગવતો તતિયમ્વોસકઙ્ગચ્છાણં ॥ ૫૨૭ ॥

૩૭. ખારવેલનો શિલાલેખ, જે ઈ. સ. પૂર્વેનો છે, તેમાં પ્રથમ અરિહંતને નમસ્કાર છે, પછી સિદ્ધને, એટલે તે પહેલાં આ પ્રથા શરૂ થઈ હશે. વળી, તેમાં આ બેને જ નમસ્કાર છે તે પણ ધ્યાન દેવા જેવી વાત છે. અપરોક્તના શિલાલેખોના પ્રારંભમાં નમસ્કાર નથી એની નોંધ લેવી જરૂરી છે.

ગોતમમાતી સામાઙ્યં તુ કિં કારણં ણિસમેન્તિ ।

જાણસ્સ તં તુ સુંદરમંગુલભાવાણ ઉવલ્લહી ॥ ૫૨૮ ॥

—વિશેષાવશ્યક, ૨૫૧૪-૧૬

સારાંશ કે તીર્થંકર ભગવાન મહાવીરે સામાયિક અધ્યયનનું એટલે કે તેના અર્થનું કથન કર્યું અને ગૌતમાદિ શિષ્યોએ તે સાંભળ્યું. આથી આચાર્ય ભદ્રાબાહુને મને સામાયિકના અર્થકર્તા તીર્થંકર છે અને સૂત્રકર્તા ગણધર છે, આમ દ્વિતિય થાય છે. ૯૮ અને નમસ્કાર મંત્ર એ સામાયિકનો પ્રારંભ છે—અથવા તો એમ કહેવાય કે શિષ્ય પ્રથમ પંચનમસ્કારમંત્ર વડે વંદના કરે પછી ૯૯ તેને સામાયિક શ્રુતનો પાઠ આપવામાં આવે છે. તેથી તે આવશ્યકસૂત્રમાં સામાયિક અધ્યયનના પ્રારંભમાં મૂકવામાં આવ્યો છે. હવે પ્રશ્ન એ છે કે મૂળે તે આવશ્યકનો અંશ છે કે અન્યત્રથી આનીત છે ?

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આચાર્ય જિનભદ્રે આપ્યો છે કે નંદીસૂત્રમાં પંચનમસ્કારને પૃથક્ શ્રુતસ્કંધ ગણવામાં આવ્યો નથી. છતાં પણ તે સૂત્ર તો છે જ. વળી, તે પ્રથમ મંગલ પણ છે, તેથી તેને સર્વસૂત્રાન્તર્ગત ગણવો જોઈએ. ૪૦ આ જ કારણ છે કે સર્વપ્રથમ નમસ્કારની વ્યાખ્યા કર્યા પછી જ સામાયિક અધ્યયનના સૂત્રની વ્યાખ્યા કરવામાં આવે છે. ૪૧ આ જ ક્રમ તેમણે પણ વિશેષાવશ્યકમાં અપનાવ્યો છે.

આચાર્ય જિનભદ્રની આ ચર્ચા ઉપરથી એક વાત તો નક્કી જણાય છે કે નમસ્કારમંત્ર એ માત્ર આવશ્યકસૂત્રનો જ અંશ નથી, પણ સર્વ શ્રુતની આદિમાં નમસ્કારરૂપ મંગલ બ્યારથી શરૂ થયું ત્યારથી તેને સર્વપ્રથમ આવશ્યકમાં સ્થાન મળ્યું હશે, કારણ, શ્રુતમાં સર્વપ્રથમ સામાયિકનો જ પાઠ આપવાની પ્રથા છે અને તે આપતાં પહેલાં મંગલ-પંચનમસ્કાર જરૂરી હોવાથી તે તેના એક અંશરૂપે ગણાયો. પણ તે તેનો જ અંશ છે એમ નથી. પણ એ જ પ્રકારે જે કોઈ શ્રુતનો પાઠ આપવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે પ્રારંભમાં તે નમસ્કાર કરવો જરૂરી હોઈ તે સર્વશ્રુતાંતર્ગત ગણાયો. આ ઉપરથી એક વાત તો નક્કી થાય છે કે તે કોઈ એક શ્રુતનો અંશ નથી, વળી સ્વતંત્ર શ્રુત તરીકે પણ ગણાયો નથી, પરંતુ તેનું માહાત્મ્ય તો હતું જ, ક્રમે વધતું જતું હતું, તેથી તેને શ્રુત કે સૂત્રમાં સ્થાન તો આપવું જરૂરી હતું જ. તેથી તેને સર્વશ્રુતાંતર્ગત ગણવામાં આવ્યો. આથી સ્પષ્ટિત એ પણ થાય છે કે આ મંત્ર તે રૂપમાં ક્યારેક કોઈ એ રચ્યો હશે અથવા ક્રમે ક્રમે તેનું આત્મ રૂપ ધરાયું હશે. તેના કર્તૃત્વ વિષે કોઈ ચોક્કસ પરંપરાની નોંધ આચાર્ય ભદ્રાબાહુએ નિર્યુક્તિમાં લીધી નથી; માત્ર તેની વ્યાખ્યા પ્રસંગે જે દ્વારોની ચર્ચા જરૂરી છે તેની નોંધ લીધી છે અને તેમાં પ્રથમ દ્વાર ઉત્પત્તિ—એટલે કે નમસ્કારની ઉત્પત્તિ-અનુત્પત્તિ—ની ચર્ચા વિવિધ નયોની અપેક્ષાએ કરી છે. તેમાંથી તેના કર્તા કોણ, ક્યારે—એ કંઈ જ દ્વિતિય થતું નથી, પણ જેમ સમગ્ર શ્રુત વિષે શાશ્વત-અશાશ્વતની ચર્ચા નય દૃષ્ટિએ કરવામાં આવે છે, તેમ આ નમસ્કારમંત્ર વિષે પણ

૩૮. સામાન્ય માન્યતા પ્રમાણે તો બધા જ તીર્થંકરો સામાયિકનો ઉપદેશ આપે છે—નિર્યુક્તિ, ગાથા ૨૩૮; વિશેષાવશ્યક, ગાથા ૧૬૭૬; પરંતુ વિવિધાન શ્રુતતા ઉપદેશક મહાવીર છે, તેથી સામાયિકના કર્તા પણ તેઓ જ છે—વિશેષાવશ્યક, ગાથા ૧૫૪૪. વળી, જુઓ નિર્યુક્તિ, ગાથા ૮૬-૯૦; વિશેષાવશ્યક, ગાથા ૧૦૬૧-૬૨ ॥

૩૯. કતપંચનમોક્કારસ્સ દેન્તિ સામાઙ્યં વિધિણા । —વિશેષાવશ્યક, ગાથા ૫.

૪૦. વિશેષાવશ્યકસામાન્ય, રવોપજ્ઞ કીકા, ગાથા ૧૦.

૪૧. એજન, ગાથા ૧૧.

નયદષ્ટિએ શાશ્વત-અશાશ્વતની ચર્ચા કરી છે. ૪૨ અને તે બાબતમાં આચાર્ય જિનભદ્રે વિસ્તૃત લાખ્ય રચ્યું છે. એટલે કે આમાં તો દાર્શનિક દષ્ટિએ શબ્દનિસાનિત્યની ચર્ચા જ મુખ્ય ભાગ લખ્યે છે. તેની ઉત્પત્તિમાં સમુત્થાન, વાચના, લઙ્ઘિ^{૪૩} એ ત્રણ નિમિત્તોમાંથી મુખ્ય કયું તેની પણ વિસ્તૃત ચર્ચા લાખ્યમાં જોવા મળે છે. તે ચર્ચા પણ નયદષ્ટિએ જ કરવામાં આવી છે. ૪૪ એટલે મુખ્ય પ્રશ્ન તે મંત્ર રચ્યો કોણે અને ક્યારે રચાયો તે અજ્ઞાત જ રહે છે. અથવા તો સામાન્ય રીતે કહેવાય કે અર્થોપદેશ ભગવાન મહાવીરે આપ્યો અને સૂત્રરૂપે ગણુધરોએ રચ્યો, કારણ, આ જ બાબત સમગ્ર શ્રુતના કર્તૃત્વ અંગે સામાન્ય છે. તાત્પર્ય કે, આચાર્ય જિનભદ્રે મતે, અન્ય શ્રુતના કર્તાથી કોઈ જુદા કર્તા નમસ્કારમંત્રના નથી, કારણ, તે સર્વશ્રુતાભ્યંતર છે.

પરંતુ મહાનિશીય (અધ્યયન ૫), જેનો ઉદ્ધાર આચાર્ય હરિભદ્રે કર્યાનું મનાય છે, તેમાં આ મંત્રના ઉદ્ધારની (કર્તૃત્વની નહિ) ચર્ચા છે અને તેના ઉદ્ધારનો યશ^{૪૫} આર્ય વજ્રવામીને આપવામાં આવ્યો છે. પરંતુ આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે આચાર્ય હરિભદ્ર પછી થનાર ધવલાદીકાકારને મતે તે નમસ્કારના કર્તા પુષ્પદંતાચાર્ય^{૪૬} હરે છે. આ પરંપરા ધવલાકાર પૂર્વેના કોઈ ગ્રંથમાં અસ્તિત્વમાં હતી કે નહીં તે જાણવાનું સાધન નથી, પણ સામાન્યપણે એમ કહી શકાય કે ધવલાકાર સમક્ષ પટ્ટપંગ્ગમની જે પ્રત હશે તેમાં આદિમાં પંચનમસ્કાર લખાયેલ હશે, તેથી તેને ગ્રંથકર્તા દ્વારા નિષ્ક્રમ્ભંગ ભાનીને આચાર્ય વીરસેને તેનું કર્તૃત્વ પુષ્પદંતાચાર્યનું છે એમ માની લીધું છે. સંભવ છે કે તેમની સમક્ષ તે બાબતની કોઈ પરંપરા હોય. પણ તે વિષેનું કોઈ સ્પષ્ટ અન્યત્ર મળતું નથી. આ ઉપરથી એક વાત તો નક્કી થાય છે કે આ મંત્ર મૂળે આગમ એટલે કે અંગ આગમમાં હતો નહીં, તેની રચના અંગરચના પછી ક્યારેક થઈ છે. તે કોણે રચ્યો તે મતભેદનો વિષય છે. માહાત્મ્યને કારણે તેને સર્વશ્રુતાભ્યંતર ગણીને આચાર્ય જિનભદ્રે નિર્ચુક્રિતને અનુસરીને તીર્થંકર-ગણુધરોને કર્તા ઠરાવ્યા છે; ક્યારે વીરસેન આચાર્ય તેના કર્તા તરીકે આચાર્ય પુષ્પદંતને જણાવે છે. આચાર્ય અભયદેવ તો ભગવતીના પ્રારંભમાં ઉપસ્થિત પંચનમસ્કારમંત્રને ભગવતી-સૂત્રનો પ્રારંભ માને છે, તેથી તે મંત્રની દીકા પણ કરે છે.

*

૪૨. આવશ્યકનિર્ચુક્રિ, ગાથા ૬૪૪-૪૬; વિશેષાવશ્યક, ગાથા ૩૩૩૫-૩૭ અને તે ગાથાઓની લાખ્યગાથાઓ વિશેષાવશ્યક, ગાથા ૩૩૩૮ થી જોવી.

૪૩. આવશ્યકનિર્ચુક્રિ, ગાથા ૬૪૬; વિશેષાવશ્યક, ગાથા ૩૩૩૭.

૪૪. વિશેષાવશ્યક, ગાથા ૩૩૫૭ થી.

૪૫. ધ્યાન દેવું જરૂરી છે કે આર્ય વજ્ર નમસ્કારમંત્રના ઉદ્ધારક મનાયા છે. તેનું કર્તૃત્વ તો વૃદ્ધપરંપરા પ્રમાણે તીર્થંકર-ગણુધરોનું જ છે, જે નિર્ચુક્રિ-લાખ્યમાં પણ છે.

૪૬. ધવલાદીકા, પુરાનક ૧, પૃષ્ઠ ૪૧. આ બાબતની વિશેષ ચર્ચા માટે જુઓ, ધવલાદીકાની પ્રસ્તાવના, પુરાનક ૨, પૃષ્ઠ ૩૩-૪૧. આદો એક ભ્રમનિવારણ આવશ્યક છે: ધવલાની આ પ્રસ્તાવનામાં લખ્યું છે કે ભગવતીશ્રુતના પ્રારંભમાં પંચમ પદ 'જમો લોણ સવ્વસાદ્ધન' ને બદલે 'જમો વંમીણ સ્વિવીણ' એવો પાદ મે. પરંતુ વરુણ: ઉપ પંચમ પદ તેમાં છે જ, ઉપરાંત બ્રાહ્મી લિપિને નમસ્કાર છે.

પ્રથમ પદ : જીવ અને અજીવના પ્રકારો

અજીવનિરૂપણ

પ્રજ્ઞાપનામાં પ્રથમ પદમાં જ જૈનદર્શનસંમત મૌલિક તત્ત્વોની વ્યવસ્થા ભેદ-પ્રભેદો યતાવીને કરવામાં આવી છે. અને ત્યાર પછીનાં પદોમાં તે જ તત્ત્વોનું વિશદ રૂપે નિરૂપણ આવે છે. નિરૂપણપદ્ધતિ સમગ્ર ગ્રંથમાં ભેદ-પ્રભેદો યતાવીને જ કરવામાં આવી છે. તે અનુસારે પ્રજ્ઞાપના એટલે કે નિરૂપણને બે વિભાગમાં વહેંચી દેવામાં આવ્યું છે : જીવ અને અજીવની પ્રજ્ઞાપના (સૂત્ર ૩). પ્રથમ અજીવપ્રજ્ઞાપના (સૂત્ર ૪-૧૩) એટલા માટે કરી છે કે તે વિષેનું વક્તવ્ય થોડું છે અને પછીના સમગ્ર ગ્રંથમાં, થોડા અપવાદ સિવાય, સર્વત્ર જીવો સંબંધી જ સમગ્ર ભાવે વિવિધ રીતે વિચાર કરવામાં આવ્યો છે.

અજીવના નિરૂપણમાં રૂપી અને અરૂપી અજીવના ભેદો કરીને તેનું વિવરણ છે. રૂપીમાં પુદ્ગલ દ્રવ્યનો સમાવેશ છે અને અરૂપીમાં બાહ્યીનાં ધર્માસ્તિકાયાદિ તત્ત્વોનો. એક વસ્તુ ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે કે પ્રસ્તુતમાં મૌલિક ભેદોના નિરૂપણ પ્રસંગે દ્રવ્ય, તત્ત્વ કે પદાર્થ જેવાં સામાન્ય નામોનો ઉપયોગ નથી કરવામાં આવ્યો; તે આ ગ્રંથની પ્રાચીનતા પુરવાર કરે છે.

ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશ એ ત્રણને તે તે ઉપરાંત દેશ અને પ્રદેશના ભેદોમાં પણ વિભક્ત કરવામાં આવ્યા છે. તેમનું લક્ષણ શું છે તે તો સમગ્ર ગ્રંથમાં ક્યાંય જણાવ્યું નથી. તે ત્રણે સાથે જોડાયેલ અસ્તિકાયશબ્દનો અર્થ પણ મૂળ ગ્રંથમાં જોવામાં આવતો નથી. પણ અદ્વાસમય સાથે અસ્તિકાય શબ્દ જોડાયેલો નથી, તે ઉપરથી તે બન્નેનો ભેદ તે બાબતમાં છે, એટલું તો સ્પષ્ટ થાય છે. વળી, મૌલિક ભેદ જીવ સાથે પણ પ્રસ્તુતમાં અસ્તિકાય શબ્દનો પ્રયોગ નથી, પણ એનો અર્થ એ નથી કે જીવના પ્રદેશો ગ્રંથકારને અભિમત ન હતા. પાંચમા પદમાં જીવના પ્રદેશોને લઈને વિચાર છે જ (સૂત્ર ૪૪૦ આદિ).

વળી, પ્રસ્તુત પ્રથમ પદમાં જીવ અને અજીવના મૌલિક ભેદો જેને કહેવામાં આવ્યા છે તેમને જ પાંચમા વિશેષ પદમાં જીવપર્યાયો અને અજીવપર્યાયો એવા નામથી અને તેરમા પદમાં પરિણામ નામથી જણાવવામાં આવ્યા છે.^૧ પ્રથમ પદમાં નારક આદિ જે જીવ ભેદો છે, તેમને પાંચમામાં અને તેરમામાં ક્રમે જીવપર્યાયોમાં અને જીવપરિણામોમાં સમાવિષ્ટ કર્યા છે,^૨ અને પ્રસ્તુત પ્રથમ પદમાં જે રૂપી અને અરૂપી તથા તેના જે ભેદ-પ્રભેદો છે તેમને અજીવ પર્યાયોને નામે પાંચમા પદમાં ઓળખાવ્યા છે.^૩

૧. સૂત્ર ૪૩૮. ૨. સૂત્ર ૪૩૬ થી.

૩. સૂત્ર ૫૦૦ થી. બન્ને પદના વિષયમાં શો ભેદ છે તેની ચર્ચા આગળ કરવામાં આવી છે.

અજીવના લેદ-પ્રલેદોનો નકશો નીચે પ્રમાણે છે :-

અજીવ

૧ અરૂપી

(૧) ધર્માસ્તિકાય	(૪) અધર્માસ્તિકાય	(૭) આકાશાસ્તિકાય	(૧૦) અક્ષાસમય
(૨) „ દેશ	(૫) „ દેશ	(૮) „ દેશ	
(૩) „ પ્રદેશ	(૬) „ પ્રદેશ	(૯) „ પ્રદેશ	

૨ રૂપી

(૧) સ્કન્ધો	(૨) સ્કન્ધદેશો	(૩) સ્કન્ધપ્રદેશો	(૪) પરમાણુપુદ્ગલો

(૧) વર્ણપરિણુત	(૨) ગંધપરિણુત	(૩) રસપરિણુત	(૪) સ્પર્શપરિણુત	(૫) સંસ્થાન-
પરિણુત |
|----------------|---------------|--------------|------------------|------------------------|

૧. કૃષ્ણવર્ણ-
પરિણુત	૧. સુરભિગંધ-
પરિણુત	૧. તિક્તરસ-
પરિણુત	૧. કર્કશસ્પર્શ-
પરિણુત	૧. પરિમંડલ-
સંકાણુપરિણુત
૨. નીલવર્ણ-
પરિણુત	૨. દુરભિગંધ-
પરિણુત	૨. કટુકરસ-
પરિણુત	૨. મૃદુસ્પર્શ-
પરિણુત	૨. વૃત્તસં.-
પરિણુત
૩. લોહિતવર્ણ-
પરિણુત	૨ +	૩. કષાયરસ-
પરિણુત	૩. ગુરુકરસ્પર્શ-
પરિણુત	૩. ત્ર્યસસ.-
પરિણુત
૪. હારિદ્રવર્ણ-
પરિણુત		૪. અમ્લરસ-
પરિણુત	૪. લઘુકરસ્પર્શ-
પરિણુત	૪. ચતુરસ્રસંકાણુ-
પરિણુત
૫. શુકલવર્ણ-
પરિણુત		૫. મધુરરસ-
પરિણુત	૫. શીતસ્પર્શ-
પરિણુત	૫. આયતસંકાણુ-
પરિણુત
પ +		પ +	૬. ઉશ્ણસ્પર્શ-
પરિણુત	પ
			૭. દિનઞ્ચસ્પર્શ-
પરિણુત	
			૮. રૂક્ષસ્પર્શ-
પરિણુત	
			૮ +	

$$૫ + ૨ + ૫ + ૮ + ૫ = ૨૫$$

જે રૂપી પદાર્થ કૃષ્ણ વર્ણમાં પરિણત હોય તે એ ગંધ, પાંચ રસ, આઠ સ્પર્શ અને પાંચ સંસ્થાન—સર્વ મળી (૨ + ૫ + ૮ + ૫ = ૨૦) કાળક્રમે કરી ૨૦ પ્રકારે પરિણત થાય છે. તેથી કૃષ્ણ વર્ણના ૨૦ પરિણામો થાય. તે જ પ્રમાણે શેષ નીલાદિ વર્ણના પણ પરિણામો સંભવે. તેથી $૫ \times ૨૦ = ૧૦૦$ વર્ણપરિણામોના ભેદ થાય. તે જ પ્રમાણે ગંધ વગેરેના પરિણામો સમજી લેવાના. એટલે

$$\begin{array}{rcl}
 ૫ \text{ વર્ણ} & \times ૨૦ \text{ શેષ ગંધાદિ} & = ૧૦૦ \\
 ૨ \text{ ગંધ} & \times ૨૩ \text{ શેષ વર્ણાદિ} & = ૪૬ \\
 ૫ \text{ રસ} & \times ૨૦ \text{ શેષ વર્ણાદિ} & = ૧૦૦ \\
 ૮ \text{ સ્પર્શ} & \times ૨૩ \text{ વર્ણાદિ} & = ૧૮૪ \\
 ૫ \text{ સંસ્થાન} & \times ૨૦ \text{ શેષ વર્ણાદિ} & = ૧૦૦ \\
 & \hline
 & ૫૩૦
 \end{array}$$

પુદ્ગલના આ ૫૩૦ પ્રકારના પરિણામો મૂળ સૂત્રમાં (૯-૧૩) એકેકનું નામ દઈને ગણાવવામાં આવ્યા છે. ટીકાકાર આ ભેદોનું પારિભાષિક નામ ‘વર્ણાદિનો પરસ્પર સંબંધ’ એવું આપે છે (ટીકા, પત્ર ૧૩ અ). આમાં વર્ણાદિ કુલ ૨૫ છે; તેમાં સ્પર્શ આઠ છે, તેના સંવેધમૂલક ભેદો ખીન્ન કરતાં વધારે છે, તેનું કારણ એ છે કે કોઈ એક કર્કશ સ્પર્શનો પરિણામ પણ ખીન્ન છ સ્પર્શના પરિણામો ધરાવી શકે છે; માત્ર પોતાનાથી વિરોધી પરિણામ ધરાવી શકતો નથી, જેમ કે કર્કશ પરિણામ હોય ત્યારે મૃદુ પરિણામને ધરાવી શકે નહિ. પરંતુ કૃષ્ણવર્ણ પરિણામ ખીન્ન કોઈ વર્ણના પરિણામને ધરાવી શકતો નથી. એ જ ન્યાય ખીન્ન ગંધ આદિ પરિણામને પણ લાગુ પડે છે.

પ્રસ્તુતમાં ટીકાકાર સ્પષ્ટીકરણ કરે છે (પત્ર ૧૭ વ,) કે પરિણામો રંધ્રની અપેક્ષાએ પણ છે. અને રંધ્રમાં તો અમુક અંશમાં કૃષ્ણ પરિણામ હોય તો ખીન્ન અંશમાં અન્ય વર્ણના પરિણામો પણ સંભવે છે. અને તે દૃષ્ટિએ તો ભંગો અધિક થવા જોઈએ. પરંતુ પ્રસ્તુતમાં તે ગણવામાં નથી આવ્યા એટલે વ્યવહારદૃષ્ટિએ જેને કાળો રંધ્ર કહેવામાં આવે, જેમ કે શરીરમાં આંખનો અમુક ભાગ, તેવા રંધ્રની અપેક્ષાએ આ ભંગો સમજવાના છે. વળી, આ જે સંખ્યા ભંગોની છે તે પણ પરિસ્થિતિન્યાયની અપેક્ષાએ જ સમજવાની છે, કારણ, એક કાળો વર્ણ પણ અનંત પ્રકારનો હોય છે. તેવા ભેદોને અહીં ધ્યાનમાં લીધા નથી.

વિશેષતા એ છે કે રૂપરસાદિને તેઓ વસ્તુના પરિણામ નહીં પણ વસ્તુથી અત્યંત ભિન્ન ગુણો માને છે; જ્યારે જૈન મતે વસ્તુથી રૂપરસાદિનો કથયિત્ અભેદ પણ છે. આથી પરિણામની પરિભાષામાં રૂપરસાદિનું પ્રસ્તુતમાં જે નિરૂપણ છે તે જૈન દર્શનના તે સંબંધી સ્થિત થયેલા વિચારને અનુરૂપ જ છે.

પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં મૂળમાં વર્ણપરિણયા (વર્ણપરિણતા:), ગંધપરિણયા (ગંધપરિણતા:) ઇત્યાદિ પ્રયોગ છે, તેનો અર્થ આચાર્ય મલયગિરિ પ્રમાણે— “વર્ણતા: પરિણતા: વર્ણપરિણામમાજ્ઞાત્યર્થ: ।પરિણતા ઇત્યતીતકાલનિર્દેશો વર્તમાનાનાગતકાલોપલક્ષણમ્.....તતો વર્ણપરિણતા ઇતિ વર્ણરૂપતયા પરિણતા: પરિણમન્તિ પરિણમિષ્યન્તીતિ દ્રઢવ્યમ્। एवं गन्धरूपपरिणता इत्याद्यपि भावनीयम्।” ટીકા, પત્ર ૧૦. સારાંશ કે પુદ્ગલો તે તે રસાદિરૂપે પરિણામને પામે છે. એટલે કે પુદ્ગલોના એ બધા પરિણામો છે.

પ્રસ્તુતમાં જે પરિણામો અભિપ્રેત છે, તે બધાનો જ ઉદ્દેશ પાંચમા પદમાં પર્યાય શબ્દથી થયેલ છે. વળી, તે પદનું નામ તો વિશેષપદ છે, છતાં ભેદો બતાવતી વખતે વિશેષ શબ્દને બદલે પર્યાય શબ્દનો પ્રયોગ છે. વળી, તેરમા પદમાં તે જ બધાને ‘પરિણામ’ નામે ઓળખાવ્યા છે. તો વિચારવાનું એ છે કે પરિણામ, વિશેષ અને પર્યાય—એ શબ્દો ભિન્નાર્થક છે કે એકાર્થક ?

આચાર્ય મલયગિરિ પ્રમાણે તો પુદ્ગલ દ્રવ્યોની જે વિવિધ અવસ્થાઓ છે, તે પરિણામો છે એમ ઉક્ત વ્યાખ્યા ઉપરથી ક્ષણિત થાય છે. પાંચમા વિશેષપદનો કશો જ અર્થ પદોની ગણતરી સમયે (સૂત્ર ૨) આચાર્ય મલયગિરિ કરતા નથી. અને પાંચમા પદના પ્રારંભમાં તે પર્યાયપદ હોય એમ જ વ્યાખ્યા શરૂ કરે છે. એટલે કે તેમને મતે વિશેષ અને પર્યાય એકાર્થક જ છે. અને સૂત્રકારને મતે પણ તેમ જ છે, કારણ, પ્રારંભમાં પ્રત્તાપનાનાં ૩૬ પદો (સૂત્ર ૨) ગણાવ્યાં ત્યારે પદનું નામ ‘વિશેષ’ આપ્યું. પણ પાંચમા પદનો પ્રથમ શ્લોક છે “કઙ્કવિહા ણં મંતે વજ્જવા વણ્ણતા ?” (સૂત્ર ૪૩૮)—આથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે સૂત્રકાર પર્યાય અને વિશેષને એકાર્થક માને છે. આ જ વસ્તુને પર્યાય શબ્દની વ્યાખ્યા કરતાં આચાર્ય મલયગિરિ કહે છે—“તત્ત્વ પર્યાયા ગુણા વિશેષા ધર્મા ઇત્યનર્થાન્તરમ્” ટીકા, પત્ર ૧૭૯. પ્રસ્તુતમાં પર્યાયનો સમાનાર્થક શબ્દ ‘ગુણ’ પણ આચાર્ય જણાવ્યો છે. તેનું કારણ એ છે કે પ્રથમ પદમાં રસ વગેરે, જેને બીજા દર્શનિકો “ગુણ” કહે છે, તે પણ ખરી રીતે તો પર્યાય જ છે, કારણ, પ્રથમ પદમાં તેનો સંબંધ પરિણામ સાથે છે, એ તો સ્પષ્ટ છે. આથી સૂત્રકારને મતે પરિણામ, પર્યાય, ગુણ અને વિશેષ એ બધા શબ્દો સમાનાર્થક છે. બૌદ્ધો રૂપરસાદિને ‘ધર્મ’ શબ્દથી ઓળખાવે છે તેથી તેનો પણ સમાવેશ પર્યાયના સમાનાર્થક શબ્દોમાં કર્યો છે.

પ્રસ્તુતમાં આચાર્ય મલયગિરિએ ગુણ અને પર્યાયને સમાનાર્થક શબ્દો જણાવ્યા છે, પરંતુ પર્યાય અને ગુણ જુદા છે કે એક છે એ વિષેનો વિવાદ છે. અને તેના મૂળમાં ઉત્તરાધ્યયન, અ. ૨૮, ગા. ૫ માં દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાયનો પૃથક્કર ઉદ્દેશ અને તે પછી ત્રણેનાં લક્ષણો કર્યાં છે તે, અને ‘ગુણસ્વાયવદ્ દ્રવ્યમ્’ આચાર્ય ઉમાસ્વાતિનું સૂત્ર (પ. ૩૧) હોય એમ જણાય છે. કારણ સ્વયં ઉમાસ્વાતિએ ભાષ્યમાં તેની જ વ્યાખ્યા કરી છે, તેમાં તદ્દુભયં ચત્ર વિદ્યતે તદ્ દ્રવ્યમ્ (પ. ૩૭) એમ જણાવ્યું છે. તેથી તેમને મતે ગુણ અને પર્યાય જુદા ઠરે છે. પરંતુ ટીકાકાર સિદ્ધસેને તો “વસ્તુતઃ પર્યાયા ગુણા ઇત્યૈકાત્મ્યમ્”—એવી વ્યાખ્યા કરીને આચાર્ય મલયગિરિનો માર્ગ સરજ કરી આપ્યો છે. ગુણ અને પર્યાયની સમગ્રભાવે ચર્ચા માટે સન્મતિતર્ક પ્રકરણ ભાગ ૫, પૃ. ૧૩૧, ટિપ્પણ નં. ૪ જોડું જરૂરી છે. વળી, ગુણ શબ્દના દ્રવ્યાદિ નિર્દેશો વિષે આચાર્યાંગ નિર્ધુક્તિ, ગા. ૧૬૯ થી જોવી જરૂરી છે.

પણ એક પ્રશ્ન થાય કે તો પછી પ્રથમ પદ અને પાંચમા પદનો વિષય એક કેમ નહિ? પ્રથમ પદની પાંચમા પદમાં પુનરાવૃત્તિ શા માટે ન માનવી? આનો ઉત્તર એ છે કે પ્રથમ પદમાં દ્રવ્ય મુખ્ય છે; તે તે પર્યાયોરૂપે પરિણત દ્રવ્યોની ગણતરી પ્રથમ પદમાં છે; જ્યારે પાંચમા પદમાં તે તે દ્રવ્યના પર્યાયોની ગણતરી છે. આ પ્રકારે પાંચમા પદમાં પ્રથમ પદના વિષયનું પુનરાવર્તન નથી.

પ્રસ્તુત જીવ-અજીવપણુવણુ સાથે ઉત્તરાધ્યયનના જીવાજીવવિભક્તિ અને મૂલાચારના પંચાચાર અધિધારગત જીવ અને અજીવનું નિરૂપણ સરખાવવા જેવું છે. મૂલાચારમાં પ્રથમ જીવનું નિરૂપણ કરીને પછી જ અજીવનું નિરૂપણ છે, જ્યારે પ્રજ્ઞાપના અને ઉત્તરાધ્યયનમાં પ્રથમ અજીવ અને પછી જીવનું નિરૂપણ છે. મૂલાચારમાં પણ પ્રજ્ઞાપના અને ઉત્તરાધ્યયનની જેમ જીવોના સંસારી અને સિદ્ધ એવા ભેદ કર્યા છે, પરંતુ સિદ્ધના પ્રભેદો કરવામાં આવ્યા નથી. પ્રજ્ઞાપનામાં તીર્થંકરસિદ્ધ આદિ ૧૫ ભેદો સિદ્ધના છે, પરંતુ ઉત્તરાધ્યયનમાં એટલા ભેદ નથી, જે નીચેની તુલના પરથી જણાશે :

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર ૧૬-૧૭	ઉત્તર ૧૦, અ. ૩૬, ગા. ૫૦ થી
(અ) ૧. તિત્થ	×
૨. અતિત્થ	×
૩. તિત્થગર	×
૪. અતિત્થગર	×
૫. સયંબુદ્ધ	×
૬. પત્તેયબુદ્ધ	×
૭. બુદ્ધબોહિય	×
૮. ઇત્થીલિંગ	ઇત્થી
૯. પુરિસલિંગ	પુરિસ
૧૦. નપુંસકલિંગ	નપુંસગ
૧૧. અલિંગ	સલિંગ
૧૨. અણ્ણલિંગ	અન્નલિંગ
૧૩. ગિહિલિંગ	ગિહિલિંગ
૧૪. એગ	{ ગા. ૫૨ માં લિંગભેદે એક સમયમાં સિદ્ધ થનારની સંખ્યા ગણાવી છે.
૧૫. અણેગ	
(વ) પ્રથમસમય આદિ	×

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ છે કે ઉત્તરાધ્યયનના અ. ૩૬ પછી જ પ્રજ્ઞાપના રચાયું છે.

જીવના ભેદ-પ્રભેદો

સિદ્ધના ભેદો

પ્રસ્તુતમાં જે જીવના ભેદ-પ્રભેદોની ગણતરી છે તે પ્રમાણે જીવો સર્વ દાળમાં અસ્તિત્વમાં હોય છે એમ સમજવાનું છે. અહીં જણાવેલ એક પણ ભેદથી શત્રુ ક્યારેય પણ લોકે હતો નહીં, હશે નહિ અને છે પણ નહિ.

જીવોના મુખ્ય બે ભેદ છે—સંસારી^૫ અને સિદ્ધ^૬ (સૂત્ર ૧૪). સિદ્ધ એટલે મોક્ષને પામનાર = મુક્ત. આમાંથી સિદ્ધના ભેદોની જે ગણતરી છે તેમાં ખરી રીતે એ ભેદો સિદ્ધના નથી પણ સમયની અપેક્ષાએ એટલે કે તે તે જીવ સિદ્ધ થયાને—મોક્ષ પામ્યાને—કેટલો સમય થયો તેની ગણતરીની દૃષ્ટિએ ભેદો કરવામાં આવ્યા છે. તેમાં જે સિદ્ધોનો તે અવસ્થાને પ્રાપ્ત કર્યાને હજી પ્રથમ સમય જ છે તેઓ જે પરિસ્થિતિને અનુસરીને સિદ્ધ થયા હોય તેને ધ્યાનમાં રાખીને તેમના પંદર ભેદ કરવામાં આવ્યા છે (સૂત્ર ૧૬). એ પંદર ભેદો પરસ્પર અત્યંત વ્યાવૃત્ત છે એમ નથી સમજવાનું, પણ પ્રથમ સમય વીત્યા પછી તો માત્ર કાળની ગણતરી જ મુખ્ય રહે છે. આથી પ્રથમ સમયના સિદ્ધોનું પારિભાષિક નામ છે—અણંતરસિદ્ધ = અનન્તરસિદ્ધ = પ્રથમસમયસિદ્ધ; અને જેને બે સમય કે તેથી વધારે સમય થયા હોય તે બધા પરંપરસિદ્ધ = પરમ્પરસિદ્ધ કહેવાય છે. આ પરંપર-સિદ્ધોના તો અનંત ભેદો થઈ શકે છે, કારણ, અનંત સમયથી સિદ્ધો થતા આવ્યા છે (સૂત્ર ૧૭).

અનન્તરસિદ્ધોના જે પંદર ભેદ (સૂત્ર ૧૬) ગણાવવામાં આવ્યા છે, તેથી એક બાબત સ્પષ્ટપણે સિદ્ધ થાય છે કે જીવ કોઈ પણ ગુરુના ઉપદેશ વિના પણ મુક્ત થઈ શકે છે. તેને વેશનું બંધન નથી, જાતિનું બંધન નથી; ગમે તે વેશમાં હોય તોપણ તે મુક્તિ પામી શકે છે. સ્ત્રી હોય કે પુરુષ જાતિનો હોય તોપણ મુક્તિ પામી શકે છે. જૈનધર્મનું આ તાત્ત્વિક સ્વરૂપ છે. ધર્મને કોઈ નામ આપવામાં આવ્યું નથી કે અમુક ધર્મની શ્રદ્ધા હોય તો જ તેને મુક્તિ મળે, અન્યથા નહિ, એવું કોઈ બાધક તત્ત્વ આમાં નથી. જૈનધર્મની સ્થાપના થઈ, અર્થાત્ ભગવાન અપભ્રેષ્ટે તીર્થંત્રી સ્થાપના કરી, તે પહેલાં પણ જે સિદ્ધ થયા તે અતીર્થસિદ્ધ કહેવાય છે. જૈન-ધર્મમાં પ્રચલિત જે વેશ છે તે વિના પણ સિદ્ધ થનાર અન્યલિંગસિદ્ધ તરીકે માન્ય છે. વળી, સાધુનો વેશ સ્ત્રીકાયો ન હોય અને ગૃહસ્થના વેશમાં રહ્યા હોય છતાં પણ સિદ્ધ થયા હોય તેમને ગિહિલિંગસિદ્ધ = ગૃહિલિંગસિદ્ધ કહ્યા છે. આમ જૈનધર્મનું જે તાત્ત્વિક સ્વરૂપ છે તે આથી દ્વિત થાય છે.

જૈનધર્મના મુખ્ય બે સંપ્રદાયો છે. તેમાં શ્વેતાંબર સંપ્રદાય તો સ્ત્રીનો પણ મોક્ષ માને જ છે, પણ દિગંબર સંપ્રદાય, નમ્રતાના આપહતે કારણે, સ્ત્રીના મોક્ષનો નિષેધ કરવા લાગ્યો. આ નિષેધ પ્રારંભમાં હતો નહિ તેની સાક્ષી દિગંબર સંપ્રદાયના સિદ્ધાંતગ્રંથ પટ્ટખંડાગમમાં છે. પરંતુ શ્વેતાંબર સાથેના વાદવિવાદને પરિણામે, વસ્ત્રના સદંતર અસ્વીકારના પરિણામ સ્વરૂપે, આચાર્ય કુંદકુંદ અને બીજાઓ સ્ત્રીમોક્ષનો નિષેધ કરવા લાગ્યા. પરિણામે પટ્ટખંડાગમની ધવલા ટીકામાં તેનો પડઘો પડ્યો અને મૂળની વ્યાખ્યા જુદી જ રીતે થવા લાગી અને સામે પક્ષે સ્ત્રીમોક્ષનું સમર્થન પણ થવા લાગ્યું. આચાર્ય મલયગિરિ પ્રસ્તુત સૂત્ર (સૂત્ર ૧૬)ની ટીકા (પત્ર ૨૦ વ)માં સ્ત્રીમોક્ષનું સમર્થન વિસ્તારથી કરે છે, કારણ, મૂળમાં રૂઝીલિંગસિદ્ધા એવો એક ભેદ પણ સિદ્ધોનો બતાવવામાં આવ્યો છે.

પ્રસ્તુત પંદર ભેદમાં સયંબુદ્ધસિદ્ધ, પત્તેયબુદ્ધસિદ્ધ અને બુદ્ધવોહિયસિદ્ધ એવા ત્રણ ભેદોનો ઉલ્લેખ છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરવું જરૂરી છે. નંદીચૂર્ણિને આધારે આચાર્ય મલયગિરિએ જે વિવરણ આપ્યું છે તેનો સાર આ પ્રમાણે છે : સયંબુદ્ધ = સયંબુદ્ધ તે છે, જેઓ કોઈ પણ બાહ્ય પ્રત્યય = કારણ વિના બોધિને પ્રાપ્ત કરે છે; આંતરિક કારણ જાતિસ્મરણ સંભવે છે. આ સયંબુદ્ધના બે

૫. સંસારસ્માવગ્ગીવ = સંસારસ્માવગ્ગીવ ।

૬. અસંસારસ્માવગ્ગીવ = અસંસારસ્માવગ્ગીવ ।

પ્રકાર છે : એક તે, જેઓ તીર્થંકર હોય છે; અને બીજા તે, જે તીર્થંકર નથી હોતા. પ્રસ્તુતમાં એટલે કે સિદ્ધના ભેદોમાં તીર્થંકર સિવાયના જે સ્વયંબુદ્ધ છે તે અભિપ્રેત છે, કારણ, તીર્થંકર-સિદ્ધનો ઉદ્દેશ્ય આ પંદર ભેદમાં થયેલો જ છે. સ્વયંબુદ્ધ બાહ્ય કારણ વિના પ્રતિબોધ પામે છે, પણ પ્રત્યેકબુદ્ધ બાહ્ય કારણથી પ્રતિબોધ પામે છે. તેઓ એકલા વિચરતા હોઈ પ્રત્યેકબુદ્ધ કહેવાય છે; ગચ્છવાસીની જેમ તેઓ સમૂહમાં વિચરતા નથી. સ્વયંબુદ્ધ અને પ્રત્યેકબુદ્ધ વચ્ચે બોધિમાં કારણકૃત ઉક્ત મુખ્ય ભેદ છે. ઉપરાંત, ઉપધિ—ઉપકરણ, સિંગ—વેશ અને શ્રુતની અપેક્ષાએ પણ બન્નેમાં ભેદ છે તે એ કે પાત્રાદિ બાર પ્રકારની ઉપધિ સ્વયંબુદ્ધને હોય છે, પણ પ્રત્યેકબુદ્ધને જઘન્યથી એ ઉપધિ—ઉપકરણ હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટ નવ પ્રકારની ઉપધિ હોય છે. તેમાં પ્રાવરણનો—વસ્ત્રનો સમાવેશ થતો નથી. સ્વયંબુદ્ધને બોધિ પ્રાપ્ત થયાં પહેલાં શ્રુતજ્ઞાન હોય અને ન પણ હોય તેમ બને. જે શ્રુત હોય અને બોધિ પ્રાપ્ત થાય તો તેઓ ગુરુ પાસે જઈ ને વેશનો સ્વીકાર કરે છે, અથવા દેવતા આવીને તેમને વેશ સમર્પિત કરે છે.^૭ આવા સ્વયંબુદ્ધ પોતાની ધૃચ્છા હોય તો ગચ્છમાં રહે છે, અન્યથા એકલા પણ વિચરે છે. અને જે બોધિ પ્રાપ્ત થયા પહેલાં આ પ્રકારના સ્વયંબુદ્ધને શ્રુતનો બોધ ન હોય તો તે અવશ્ય ગુરુ પાસે જાય છે અને વેશનો સ્વીકાર કરીને ગચ્છમાં અવશ્ય રહે છે, એકલા વિચરતા નથી. સ્વયંબુદ્ધને ઉપર પ્રમાણે શ્રુતના સંભવ વિષે વિકલ્પ છે, પણ પ્રત્યેકબુદ્ધને તો બોધિ પ્રાપ્ત થયા પહેલાં શ્રુતનો બોધ હોય જ છે. અને તે જઘન્યથી અગિયાર અંગના જ્ઞાતા હોય અથવા ઉત્કૃષ્ટે ભિન્નદશપૂર્વક સંભવે. પ્રત્યેકબુદ્ધ માટે વેશ અનિવાર્ય નથી; તે ધારણ કરે પણ ખરા અને ન પણ કરે; ધારણ કરે તો દેવે દીધેલ વેષ હોય.

સ્વયંબુદ્ધ કે પ્રત્યેકબુદ્ધને બોધિમાં બીજાના ઉપદેશની જરૂર નથી; તે વિના જ એ બન્ને બોધિ પ્રાપ્ત કરે છે. પરંતુ બુદ્ધબોધિય=બુદ્ધબોધિત સિદ્ધ વિષે તેમ નથી. તેઓ કોઈ પણ બુદ્ધ એટલે કે આચાર્ય દ્વારા બોધિત થાય છે એટલે કે ઉપદેશને પામે છે. એટલે કે તેઓ સ્વયંસૂચી બોધિને પામેલા નથી, પણ બીજાના ઉપદેશથી બોધિને પામ્યા છે. તેથી બુદ્ધબોધિત સિદ્ધ કહેવાય છે.^૮

ખરી રીતે તીર્થસિદ્ધ અને અતીર્થસિદ્ધ—એ બે ભેદમાં જ બાકીના ભેદો સમાઈ જાય છે, પરંતુ માત્ર એ બે ભેદો જ કરવામાં આવે તો સિદ્ધોની પૂર્વાવસ્થામાં જે વિવિધતા હોય છે—વિશેષતા હોય છે—તે વિષેનો કશો ખ્યાલ આવના સંભવ નથી, તેથી એ વિશેષતાનું જ્ઞાન કરાવવા નિસ્તારથી ભેદનિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે.^૯

પ્રસ્તુત જૈન મતના અનુસંધાનમાં બૌદ્ધ મત બાણવો લાભપ્રદ છે. બૌદ્ધ મતે (સ્થવિરવાદમતે) બોધિના ત્રણ પ્રકાર છે : સાવકબોધિ, પચ્ચેકબોધિ અને સમ્માસંબોધિ (શ્રાવકબોધિ, પ્રત્યેક-બોધિ અને સમ્યક્સંબોધિ). સમ્યક્સંબોધિ ધરાવનાર સમ્યક્સંબુદ્ધ કહેવાય છે. તેમના ઉપદેશથી જે અર્હતપદને પામે (=જૈન મતે કેવળીપદને પામે) તેને સાવકબોધિ ધરાવનાર કહેવાય. સારાંશ કે ઉપાસકને બીજાના ઉપદેશથી જે બોધિ પ્રાપ્ત થાય છે, તે બોધિ સાવકબોધિ છે. આ સાવક-સંબુદ્ધ પણ બીજાને ઉપદેશ આપવાના અધિકારી છે (વિનયપિટક, મહાવગ્ગ, ૧.૨૧).

૭. અહીં સ્પષ્ટ છે કે દેવતાની વાત પાછળથી દાખલ થઈ છે. તાત્ત્વિક રીતે તો વેશપરિવર્તન પણ આવશ્યક નથી; પણ ત્યારે કોઈ પણ ધર્મપરંપરા સુદૃઢ બને છે અને તેનો બાહ્યાચાર સુસ્થિર થઈ જાય છે ત્યારે વેશ એ પરંપરાનું અનિવાર્ય અંગ બની જાય છે, તેનું આ પણ એક ઉદાહરણ છે.

૮. ઉક્ત ત્રણેય વિષે જુઓ પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પન ૧૬ વ ધી.

૯. પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પન ૨૩ અ.

જૈન મતની જેમ જ પચ્ચેકબોધિને પ્રાપ્ત કરનાર ખીજના ઉપદેશની અપેક્ષા રાખતા નથી, પણ તે સ્વયંસંયુક્ત છે. તેઓ ઉપદેશ આપતા નથી, ખીજને સંયુક્ત કરી શકતા નથી; માત્ર ખીજ માટે તેમનું જીવન ઉદ્દાહરણરૂપ બને છે.

સમ્માસંગોધિને પ્રાપ્ત કરનાર પણ, પોતાના પ્રયત્નથી જ—ખીજના ઉપદેશ વિના જ—તે પ્રાપ્ત કરે છે અને ખીજને બોધિ પ્રાપ્ત કરાવવા સમર્થ હોય છે. જૈન મત પ્રમાણે તીર્થંકરની જે યોગ્યતા છે તેવી જ યોગ્યતા સમ્માસંગોધિ ધરાવનાર સમ્માસંયુક્તમાં હોય છે. સામાન્ય પરિભાષામાં આપણે તેમને યુક્ત તરીકે બાણીએ છીએ.^{૧૦}

સંસારી જીવો

પ્રજ્ઞાપતાના પ્રથમ પદમાં સિદ્ધ જીવોનું નિરૂપણ કર્યા પછી સંસારી જીવોના ભેદ-પ્રભેદો ગણાવ્યા છે. એ ગણતરીનો મુખ્ય આધાર ઇન્દ્રિયો છે. તેના પ્રભેદોમાં જીવોની સૂક્ષ્મતા અને સ્થૂલતા તથા પર્યાપ્તિ અને અપર્યાપ્તિને ભેદે જીવોના પ્રભેદો થાય છે. વળી, જન્મના પ્રકારને લઈને ભેદ પડે છે. એકન્દ્રિયથી ચતુરિન્દ્રિય સુધીના સંમૂર્ચિષ્ઠ, ત્રિચંદ્રિયપંચેન્દ્રિય અને મનુષ્યમાં ગર્ભજ અને સંમૂર્ચિષ્ઠ અને નારક તથા દેવનો ઉપપાત જન્મ છે. નારક અને સંમૂર્ચિષ્ઠ નિયમતઃ નપુંસક જ હોય, ગર્ભજમાં ત્રણે લિંગ હોય, દેવોમાં પુરુષ અને સ્ત્રી હોય છે. આમ લિંગભેદે પણ તે તે જીવોનો ભેદ છે. પંચેન્દ્રિય જીવોમાં જે ભેદો પડે છે તેનો આધાર નરકાદિ ચાર ગતિ છે. ઉપરાંત, ગર્ભજ તથા સંમૂર્ચિષ્ઠ એ પણ ભેદનિયામક છે. મનુષ્યના ભેદનિયામકોમાં દેશભેદ, સંસ્કારભેદ, વ્યવસાયભેદ, જ્ઞાનાદિશક્તિભેદ જેવી બાબતો લેવામાં આવી છે. નારક અને દેવોનો ભેદ સ્થાન-ભેદથી છે.

આટલી સામાન્ય હકીકત બાણ્યા પછી જીવભેદ-પ્રભેદોની સૂચી, જે નીચે આપવામાં આવે છે, તે સમજવી સહેલી થઈ પડશે. સૂચીમાં મૂળમાં જ્યાં—જેમ કે વનસ્પતિની બાબતમાં—મોટી સંખ્યામાં ભેદો આપ્યા છે, ત્યાં માત્ર સંખ્યાક આપીને જ સંતોષ માન્યો છે. જિજ્ઞાસુએ તેવે સ્થળે મૂળ જોઈ લેવું જોઈએ. જીવોના આ જ ભેદ-પ્રભેદો વિષે દ્વિતીય આદિ પદોમાં અનેક બાબતો—જેવી કે તેમનાં રહેવાનાં સ્થાન, તેમનું પરસ્પર સંખ્યાની દૃષ્ટિએ તારતમ્ય, આયુ, તેમના વિશેષ-પર્યાયો ઇલાદિ અનેક બાબતો—નો વિચાર થયો છે. તેથી તે દૃષ્ટિએ આ સૂચી જરૂરી છે.

૧. જીવ (સૂત્ર ૧૪)

૧. ૧ અસંસારસમાપન (સિદ્ધ) (૧૫)

૧. ૧. ૧ અનન્તરસિદ્ધ (૧૬)

૧. ૧. ૧. ૧ તીર્થસિદ્ધ

.૨ અતીર્થસિદ્ધ

.૩ તીર્થંકરસિદ્ધ

.૪ અતીર્થંકરસિદ્ધ

.૫ સ્વયંયુક્તસિદ્ધ

.૬ પ્રચ્ચેકબુદ્ધસિદ્ધ

.૭ યુદ્ધબોધિતસિદ્ધ

.૮ સ્ત્રીલિંગસિદ્ધ

.૯ પુરુષલિંગસિદ્ધ

.૧૦ નપુંસકલિંગસિદ્ધ

.૧૧ સ્વલિંગસિદ્ધ

.૧૨ અન્યલિંગસિદ્ધ

૧૦. પ્રસ્તુત ચર્ચા માટે જુઓ ઉપાસકજ્ઞનાલંકારની પ્રસ્તાવના, પૃ. ૧૬ અને તે જ પુસ્તકનું લોકુત્તરસંપત્તિ-નિદેસ (પૃ. ૩૪૦) નામનું પ્રકરણ (P. T. S.).

.૧૩ ગૃહિલિંગસિદ્ધ

.૧૪ એકસિદ્ધ

.૧૫ અનેકસિદ્ધ

૧. ૧. ૨. પરંપરસિદ્ધ (૧૭)

૧. ૧. ૨. ૧ અપ્રથમસમયસિદ્ધ

.૨ દ્વિસમયસિદ્ધ

.૩ ત્રિસમયસિદ્ધ

.૪ ચતુઃસમયસિદ્ધ

.૫.....અ. અનંતસમયસિદ્ધ

૧. ૨ સંસારસમાપન્ન (સંસારી) (૧૮) [અ. પર્યાપ્ત, વ. અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. એકન્દ્રિય (૧૯) [અ. પર્યાપ્ત, વ. અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. ૧ પૃથ્વીકાયિક (૨૦) [(અ.) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. ૧. ૧. સૂક્ષ્મ-અ. પર્યાપ્ત, વ. અપર્યાપ્ત (૨૧)

૧. ૨. ૧. ૧. ૨. બાહર - (૨૫) [અ. પર્યાપ્ત, વ. અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. ૧. ૨. ૧. શ્લક્ષણબાહરપૃથ્વી (૨૩)

૧. ૨. ૧. ૨. ૨. ૧. ૧. કૃણુમૃત્તિકા^{૧૧}

.૫ શુક્લમૃત્તિકા

.૨ નીલમૃત્તિકા

.૬ પાંડુમૃત્તિકા

.૩ લોહિતમૃત્તિકા

.૭ પનકમૃત્તિકા

.૪ હારિદ્રમૃત્તિકા

૧. ૨. ૧. ૧. ૨. ૨ અરબાદર પૃથ્વી (૨૪)

૧. ૨. ૧. ૧. ૨. ૨. ૧ પૃથ્વી^{૧૨}

.૧૩ સુવર્ણ

.૨ શર્કરા

.૧૪ વજ્ર

.૩ વાલુકા

.૧૫ હરિતાલ

.૪ ઉપલ

.૧૬ હિંગુલક

.૫ શિલા

.૧૭ મનઃશિલા

.૬ લવણ

.૧૮ સાસંગ

.૭ ભાપ

.૧૯ અંગત

.૮ અથસ્ત

.૨૦ પ્રવાલ

.૯ તામ્ર

.૨૧ અબ્રપટલ

.૧૦ ત્રપુસ

.૨૨ અબ્રવાલુકા

.૧૧ સીસક

.૨૩ ગોમેન્નકમણિ

.૧૨ રૂપ્ય

.૨૪ રુપ્યકમણિ

૧૧. ઉત્તરાં, અં ૩૬, ગાં ૭૩ માં આ સાતેયનો ઉલ્લેખ છે; સૂત્રકૃતાંગ અને દશવૈકલિકમાં નથી. મૂલાચારમાં પણ નથી. પરંતુ આચારાંગનિર્ણયિત (ગાં ૭૨)માં પાંચ બેદો છે.

૧૨. ઉત્તરાં, અં ૩૬, ગાં ૭૩-૭૮ માં 'બેદો ઇતીશ છે' એમ કલાં છતાં ગાથાઓમાં પ્રવૃત્ત લેખ ૪૦ બેદો છે. મૂલાચાર-પંચાચારાપિકારમાં ગાં ૮-૧૨ માં ૩૬ બેદો ગણાવ્યા છે. આચારાંગનિર્ણયિતમાં પણ (ગાં ૭૩-૭૬) ઇતીશ બેદો ગણાવ્યા છે.

.૨૫ અંકમણિ	.૩૩ ગૈરિકમણિ
.૨૬ રક્તિકમણિ	.૩૪ હંસગર્ભમણિ
.૨૭ લોહિતાક્ષમણિ	.૩૫ પુલકમણિ
.૨૮ મરકતમણિ	.૩૬ સૌગન્ધિકમણિ
.૨૯ મસારગદ્ધમણિ	.૩૭ ચંદ્રપ્રભમણિ
.૩૦ ભુજમોચકમણિ	.૩૮ વૈદ્યમણિ
.૩૧ ઇન્દ્રનીલમણિ	.૩૯ જલકાંતમણિ
.૩૨ ચન્દનમણિ	.૪૦ સૂર્યકાંતમણિ

ઇત્યાદિ.

૧. ૨. ૧. ૨ અષ્ટાધિક (૨૬) [અ પર્યાપ્ત, બ અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. ૨. ૧ સૂક્ષ્મ-(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૨૭)

૧. ૨. ૧. ૨. ૨ બાદર-(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૨૮)

૧. ૨. ૧. ૨. ૨ .૧ ઓસ^{૧૩}

.૨ હિમ

.૩ મહિકા

.૪ કરક

.૫ હરતનુ

.૬ શુદ્ધોદક

.૭ શીતોદક

.૮ ઉષ્ણોદક

.૯ ક્ષારોદક

.૧૦ ખટ્વોદક

.૧૧ અમ્લોદક

.૧૨ લવણોદક

.૧૩ વારુણોદક

.૧૪ ક્ષીરોદક

.૧૫ ધૃતોદક

.૧૬ ક્ષોદોદક

.૧૭ રસોદક

ઇત્યાદિ.

૧. ૨. ૧. ૩ તેજઃકાયિક (૨૯) [(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. ૩. ૧ સૂક્ષ્મ-(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૩૦)

૨. બાદર-(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૩૧)

૧. ૨. ૧. ૩. ૨ .૧ અંગાર^{૧૪}

.૨ જવાલા

.૩ મુર્મુર

.૪ અર્ચિ

.૫ અલાત

.૬ શુદ્ધાગ્નિ

.૭ ઉલ્કા

.૮ વિદ્યુત

.૯ અશનિ

.૧૦ નિર્ધાત

.૧૧ સંઘર્ષસમુત્થિત

.૧૨ સૂર્યકાંતમણિનિઃસૃત

ઇત્યાદિ.

૧૩. ઉત્તરાં, અં ૩૬, ગાં ૮૬ માં પાંચ અને આચારંગનિર્ણયમાં (ગાં ૧૦૮) પણ પાંચ જ લેદ છે. સુત્ર-કૃતાંગ (૨. ૩. ૧૭)માં પ્રથમ છનો નિર્દેશ છે. દશવેં (૪. ૮.)માં પ્રથમ છનો નિર્દેશ છે. અને મૂલાચારમાં કરક સિવાયના પ્રથમ છ અને ઘનોદકનો એમ કુલ ૬ નો ઉલ્લેખ છે, ગાં ૫. ૧૩.

૧૪. આચારંગનિર્ણયમાં, ગાં ૧૧૮માં પાંચ, મૂલાચારમાં પાંચ (૫. ૧૪), ઉત્તરાં (૩૬. ૧૧૦, ૧૧૧)માં સાતનો ઉલ્લેખ છે.

૧. ૨. ૧. ૪ વાયુકાયિક (૩૨) [(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. ૪. ૧ સૂક્ષ્મ-(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત (૩૨)

.૨ આદર-(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત (૩૪)

૧. ૨. ૧. ૪. ૨ .૧ પ્રાચીનવાત^{૧૫}

.૧૧ વાતમંડલી

.૨ પ્રતીચીનવાત

.૧૨ ઉત્કલિકાવાત

.૩ દક્ષિણવાત

.૧૩ મંડલિકાવાત

.૪ ઉદીચીનવાત

.૧૪ ગુંગવાત

.૫ બિધ્વવાત

.૧૫ ઝંઝાવાત

.૬ અધોવાત

.૧૬ સંવર્તકવાત

.૭ તિર્થગવાત

.૧૭ ધનવાત

.૮ વિદ્વિગવાત

.૧૮ તનુવાત

.૯ વાતોદ્ભ્રમ

.૧૯ શુદ્ધવાત

.૧૦ વાતોત્કલિકા

ધ્યાદિ

૧. ૨. ૧. ૫ વનસ્પતિકાયિક (૩૫) [(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. ૫. ૧ સૂક્ષ્મ-(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત (૩૬)

.૨ આદર-(૩૭) (અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત (૫૪)

૧. ૨. ૧. ૫. ૨. ૧ પ્રત્યેકશરીર (૩૮)

૧. ૨. ૧. ૫. ૨. ૨ સાધારણશરીર (૫૪)

૧. ૨. ૧. ૫. ૨. ૧ પ્રત્યેકશરીર આદરવનસ્પતિકાયિક (૩૮)

૧. ૨. ૧. ૫. ૨. ૧. ૧ વૃક્ષ^{૧૬} (૩૯)-(અ) એકાસ્થિક (૪૦), (વ) બહુખીજક (૪૧)

.૨ ગુચ્છ (૪૨)-અનેક પ્રકાર

.૩ ગુદ્મ (૪૩) ”

.૪ લતા (૪૪) ”

.૫ વૃક્ષી (૪૫) ”

.૬ પર્વગા (૪૬) ”

.૭ તૃણ (૪૭) ”

.૮ વલય (૪૮) ”

.૯ હરિત (૪૯) ”

.૧૦ ઔષધિ (૫૦) ”

.૧૧ જલરુદ્ધ (૫૧) ”

.૧૨ કુહણ (૫૨) ”

૧૫. ઉત્તરાં (૩૬.૧૧૬, ૧૨૦)માં પાંચ, આચારાંગનિં (ગાં ૧૬૫, ૧૬૬)માં પાંચ અને મૂલાચારમાં પણ પાંચ છે (૫.૧૫). ઉત્તરાધ્યયનમાં તેજ અને વાયુને ત્રસ ગણ્યા છે તેની પણ નોંધ લેવી ધરે—૩૬.૧૦૮. આચાં નિં, ગાં ૧૫૩માં તેજ-વાયુને લબ્ધિત્રસ કહ્યા છે.

૧૬. ઉત્તરાં, ૩૬. ૬૫-૬૬ ગાથામાં ક્રમબદ્ધે આ જ બેદો બતાવ્યા છે. વનસ્પતિના બેદો માટે જુદે ક્રમે જુઓ-મૂલાચાર, ૫. ૧૬-૧૮; સૂત્રકૃતાંગ, ૨. ૩. ૧, ૨. ૩. ૧૨, ૨. ૩. ૧૩; દર્શનં ૪. ૧. પ્રસ્તુત પ્રજાપનાની ગાં ૧૨ આચારાંગનિર્મુદ્ધિમાં પણ છે ગાં ૧૨૬. વળી, પ્રજાપનાની ગાં ૪૫-૪૬ આચારાંગનિર્મુદ્ધિમાં ગાં ૧૩૧-૧૩૨ છે.

૧. ૨. ૧. ૫. ૨. ૨ સાધારણશરીર બાદરવનસ્પતિકાયિક—અનેક પ્રકાર^{૧૭} (૫૪)

૧. ૨ ૨. દ્વીન્દ્રિય—(૫૬) (અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૫૬)

૧. ૨. ૨ .૧ પાણકૃમિ ^{૧૮}	.૧૦ જલોથા	.૧૯ કલુય
.૨ કુક્ષિકૃમિ	.૧૧ જલોઉથા	.૨૦ વાસ
.૩ ગંડૂથલક	.૧૨ સંખ	.૨૧ એકાવર્ત
.૪ ગોલોમ	.૧૩ સંખણુગ	.૨૨ ઉભયાવર્ત
.૫ શ્વેતર	.૧૪ ધુલ્લ	.૨૩ નંદાવર્ત
.૬ સોમંગલગ	.૧૫ ખુલ્લ	.૨૪ સંપુક્ક
.૭ વંસીમુહ	.૧૬ વરાડ	.૨૫ માધવાહ
.૮ સૂ ધમુહ	.૧૭ સોત્તિય	.૨૬ શુક્તિસંપુટ
.૯ ગોજલોથા	.૧૮ મોત્તિય	.૨૭ ચન્દનક ઇત્યાદિ

૧. ૨. ૩ ત્રીન્દ્રિય—(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૫૭)

૧. ૨. ૩ .૧ ઓવધય	.૧૧ તણાહાર	.૨૧ તઉસમિન્જિય	.૩૧ ઇદિકાધય
.૨ રોહિણીય	.૧૨ કઢાહાર	.૨૨ કપાસદ્વિ-	.૩૨ ઇદગોવય
		સમિન્જિય	
.૩ કુંથુ	.૧૩ માલુય	.૨૩ હિલ્લિય	.૩૩ ઉરુલુંચક
.૪ પિપીલિયા	.૧૪ પત્તાહાર	.૨૪ ઝિલ્લિય	.૩૪ કોત્થલવાહગ
.૫ ઉર્લસગ	.૧૫ તણવિંટિય	.૨૫ ઝિંગિર	.૩૫ જૂય
.૬ ઉદ્દેહિય	.૧૬ પત્તવિંટિય	.૨૬ ઝિંગિરિડ	.૩૬ હાલાહલા
.૭ ઉક્કલિય	.૧૭ પુષ્કવિંટિય	.૨૭ પાહુય	.૩૭ પિસુય
.૮ ઉપાય	.૧૮ ફલવિંટિય	.૨૮ સુભગ	.૩૮ સતવાધય
.૯ ઉક્કડ	.૧૯ ખીયવિંટિય	.૨૯ સોવચિય	.૩૯ ગોમ્હી
.૧૦ ઉપાડ	.૨૦ તેદુરણ-	.૩૦ સુયવિંટ	.૪૦ હત્થિસોડ ^{૧૯}
	મિન્જિય		ઇત્યાદિ

૧. ૨. ૪ ચતુરિન્દ્રિય—(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૫૮)

૧. ૨. ૪ .૧ અંધિયર ^{૨૦}	.૫ પર્યંગ
.૨ શ્વેતિય	.૬ દિકુલુ
.૩ મચ્ચિય	.૭ કુક્કુડ
.૪ મગમિગકીડ	.૮ કુક્કુલ

૧૭. ઉત્તરાં ૩૬. ૯૭-૧૦૦. પ્રજાપના ગાં ૬૬ પદ્મલગમમાં ખં. ૫, પુસ્તક ૧૪ માં મળિદં કહીને ઉદ્ધત છે
૫૦ ૨૨૬; પ્રજાં ગાં ૧૦૦ પણ પદ્મં ૫૦ ૨૨૮ માં ઉદ્ધત છે. અને એ જ ગાયા આચાં નિં ગાં ૧૩૭
છે. પ્રજાં ગાં ૧૦૧ પદ્મં માં ૫૦ ૨૨૬ માં ઉદ્ધત છે. અને તે જ આચાં નિં માં ગાં ૧૩૬ છે.

૧૮. ઉત્તરાં ૩૬. ૧૨૬-૧૩૦ માં આથી ઓછા ભેદો છે.

૧૯. ઉત્તરાં ૩૬. ૧૩૮-૧૪૦ માં ઓછા ભેદો છે.

૨૦. પ્રજાં, ગાં ૧૧૦ અને ઉત્તરાં, ૩૬. ૧૪૭ માં ચોટું સામ્ય છે. બેદો માટે ઉત્તરાં ૩૬. ૧૪૭-૧૪૯, તેમાં
૧૫ ભેદો છે.

.૯ નંદાવત્ત	.૨૪ અચ્ચિવેલ
.૧૦ સિંગિરિડ	.૨૫ સારંગ
.૧૧ કિણ્ડપત્ત	.૨૬ ભેઉલ
.૧૨ નીલપત્ત	.૨૭ દોલ
.૧૩ લોહિયપત્ત	.૨૮ ભમર
.૧૪ હાલિદ્વપત્ત	.૨૯ ભરિલી
.૧૫ સુકિલપત્ત	.૩૦ જરુલ
.૧૬ ચિત્તપકપ	.૩૧ તોટ
.૧૭ વિચિત્તપકપ	.૩૨ વિચ્છુત
.૧૮ ઓભંજલિય	.૩૩ પત્તવિચ્છુય
.૧૯ જલચારિય	.૩૪ જાણુવિચ્છુય
.૨૦ ગંભીર	.૩૫ જલવિચ્છુય
.૨૧ છીણિય	.૩૬ પિયંગાલ
.૨૨ તંતવ	.૩૭ કણુગ
.૨૩ અચ્ચિરોડ	.૩૮ ગોમયકીડ

ધત્યાદિ

૧. ૨. ૫. પંચેન્દ્રિય-(૫૯) [(અ) પર્યાપ્ત, (ઘ) અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૫. ૧ નૈરયિક-(અ) પર્યાપ્ત, (ઘ) અપર્યાપ્ત (૬૦)

૧. ૨. ૫. ૧ .૧ રત્નપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક
- .૨ શર્કરાપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક
- .૩ વાલુકાપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક
- .૪ પંકપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક
- .૫ ધમપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક
- .૬ તમઃપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક
- .૭ તમસ્તમઃપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક

૧. ૨. ૫. ૨ તિર્યચ-(૬૧) [(અ) પર્યાપ્ત સંમૂર્ચિષ્ઠમ, (ઘ) અપર્યાપ્ત સંમૂર્ચિષ્ઠમ,
(ક) પર્યાપ્ત ગર્ભજ, (ઙ) અપર્યાપ્ત ગર્ભજ]

૧. ૨. ૫. ૨. ૧ જલચર પર્યાપ્ત ગર્ભજરૂ, (૬૨), (૬૮)

૧. ૨. ૫. ૨. ૧. ૧ મત્સ્ય (૬૩)

(૧) સપ્તલ	(૭) રોહિય
(૨) અવલલ	(૮) હલીસાગર
(૩) જુગ	(૯) ગાગર
(૪) વિન્નિઝડિય	(૧૦) વડ
(૫) હલિ	(૧૧) વડગર
(૬) મગ્ગરિ	(૧૨) તિમી

(૧૩) તિર્મિંગિલ
(૧૪) છુકક
(૧૫) તંદુલમચ્છ
(૧૬) કણિકામચ્છ

(૧૭) સાલિસચ્છિયા
(૧૮) લંભણ
(૧૯) પડાગ
(૨૦) પડાગાતિપડાગ
ધત્યાદિ

.૨ કચ્છલ (૬૪)

(૧) અટ્ટિકચ્છલ

(૨) મંસકચ્છલ

.૩ ગાહ (૬૫)

(૧) દિલી
(૨) વેઢલ
(૩) મુદ્ધય

(૪) પુલગ
(૫) સીમાગાર

.૪ મગર (૬૬)

(૧) સોંડ

(૨) મટ

.૫ સુંસુમાર (૬૭)

—એકાકાર

૧. ૨ પ. ૨. ૨ સ્થલચર-(૬૯) [(અ) પર્યાપ્ત સંમૂર્ચિમ, (બ) અપર્યાપ્ત સંમૂર્ચિમ,
(ક) પર્યાપ્ત ગર્ભજ, (ઢ) અપર્યાપ્ત ગર્ભજ (૭૫)]

૧. ૨. ૫. ૨. ૨. ૧ ચતુષ્પદ (૭૦)

૧. ૨. ૫ ૨. ૨. ૧. .૧ એગખુર (૭૧)૨૨

(૧) અરસ
(૨) અરસતર
(૩) ધોડગ
(૪) ગદલ

(૫) ગોરકખર
(૬) કંદલગ
(૭) સિરિકંદલગ
(૮) આવત

ધત્યાદિ

.૨ દુખુર (૭૨)

(૧) ઉટ
(૨) ગોણ
(૩) ગવય
(૪) રોજ્જ
(૫) પસય
(૬) મહિસ
(૭) મિય
(૮) સંવર

(૯) વરાહ
(૧૦) અય
(૧૧) એલગ
(૧૨) રુરુ
(૧૩) સરલ
(૧૪) ચમર
(૧૫) કુરંગ
(૧૬) ગોધર્ણ

ધત્યાદિ

.૩ ગંડીપદ (૭૩)

- (૧) હૃત્પી
(૨) પૃથ્વય
(૩) મંદુરુહૃત્પી

- (૪) ખગ્ગ
(૫) ગંડ
ધૃત્યાદિ.

.૪ સણપદ (૭૪)

- (૧) સીહ
(૨) વગ્ધ
(૩) દીવિય
(૪) અગ્ધ
(૫) તરગ્ધ
(૬) પરરસર
(૭) સિયાલ

- (૮) ગિડાલ
(૯) સુણગ
(૧૦) કોલસુણગ
(૧૧) કોદ્યંતિય
(૧૨) સસગ
(૧૩) ચિત્તગ
(૧૪) ચિત્તલગ
ધૃત્યાદિ.

૧. ૨. ૫. ૨. ૨. ૧. ૨ પરિસર્પ (૭૬)

૧. ૨. ૫. ૨. ૨. ૧. ૨. ૧ ઉરપરિસર્પ (૭૭)

(અ) અહિરૂઢ (૭૮)

.૧ દબ્વીકર (૭૯)

- (૧) આસીવિસ
(૨) દિટ્ટિવિસ
(૩) ઉગ્ગવિસ
(૪) ભોગવિસ
(૫) તથાવિસ
(૬) લાલાવિસ
(૭) ઉરસાસવિસ

- (૮) નિરસાસવિસ
(૯) કણ્ઠસપ્પ
(૧૦) સેદસપ્પ
(૧૧) કાઓદર
(૧૨) દન્તઝપુપ્પ
(૧૩) કોલાહ
(૧૪) મેલિનિદ
ધૃત્યાદિ.

.૨ મહિલી

- (૧) દિવ્યાગ
(૨) ગોણુસ
(૩) કસાહીય
(૪) વમહિલ
(૫) ચિત્તલિ

- (૬) મંડલિ
(૭) માલિ
(૮) અહિ
(૯) અહિસલાગ
(૧૦) પગાગ
ધૃત્યાદિ.

(વ) અયગર (એકાકાર) (૮૧)

(ક) આસાલિયા (૮૨)

(ઙ) મહોરગ (૮૩)

૧. ૨. ૫. ૨. ૨. ૧. ૨. ૨ લુપ્તપરિસર્પ (૮૫)

(૧) છુલ્લર૪	(૯) વિસ્સંભરા
(૨) ગોહા	(૧૦) મૂસ
(૩) સરડા	(૧૧) મંગૂસ
(૪) સત્લા	(૧૨) પયલાધય
(૫) સરંઠ	(૧૩) છીરવિરાલિયા
(૬) સાર	(૧૪) જાહ
(૭) ખારા	(૧૫) ચઉખપાધયા
(૮) ધરોધલા	ધત્યાદિ.

૧. ૨. ૫. ૨. ૩ ખેચર (૮૬)

૧. ૨. ૫. ૨. ૩ .૧ ચમ્મપકખીર૫ (૮૭)

(૧) વગ્ગુલી	(૫) જીવંજીવ
(૨) જલોયા	(૬) સમુદ્વાયસ
(૩) અડિલા	(૭) કણ્ણુત્તિય
(૪) ભારંડ	(૮) પકિખિરાલી
	ધત્યાદિ.

.૨ લોમપકખી (૮૮)

(૧) હંક	(૧૭) મેસર
(૨) કંક	(૧૮) મસૂર
(૩) કુરલ	(૧૯) મયૂર
(૪) વાયસ	(૨૦) સતવચ્છ
(૫) ચક્રકાગ	(૨૧) ગહર
(૬) હંસ	(૨૨) પોંડરીય
(૭) કલહંસ	(૨૩) કાગ
(૮) પાયહંસ	(૨૪) કામંજુગ
(૯) રાયહંસ	(૨૫) વંજુલગ
(૧૦) અડ	(૨૬) તિત્તિર
(૧૧) એડી	(૨૭) વટ્ટગ
(૧૨) બગ	(૨૮) લાવગ
(૧૩) બલાગ	(૨૯) કવોય
(૧૪) પારિખવ	(૩૦) કવિંજલ
(૧૫) કોચ	(૩૧) પારેવય
(૧૬) સારસ	(૩૨) ચિંગ

૨૪. સૂત્રતાંગ, ૨. ૩. ૧૫ માં આ પંદર ભેદોમાં પાઠાંતરો છે.

૨૫. સૂત્રગદમાં જલચર પંચેન્દ્રિયના ભેદો તરીકે ચર્મપક્ષી, લોમપક્ષી, સમુદ્ગકપક્ષી અને વિતતપક્ષી—એવા ભેદો છે. આમાં જલચર—એવો પાઠ બરાબર જણાતો નથી. —સયગદ ૨. ૩. ૧૫. પણ તેમાં ઉત્તર ભેદોનો ઉલ્લેખ નથી.

(૩૩) ચાસ	(૩૭) મદણસલાગ
(૩૪) કુકકુડ	(૩૮) કોષ/ક
(૩૫) સુગ	(૩૯) સેહ
(૩૬) બરહિણુ	(૪૦) વરેલગ

.૩ સમુગપકખી (૮૯)

.૪ વિતતપકખી (૯૦)

૧. ૨. ૫. ૩ મનુષ્ય^{૨૬} - (૯૨) [(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૫. ૩ .૧ સંમૂર્ચિતમ (ગંદકીમાં ઉત્પન્ન થાય તેવાં ૧૪ સ્થાન ગણાવી છતાંદિ કહ્યું છે.) (૯૩)

.૨ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક^{૨૭}

- (૧) અન્તર્દ્રષિક (૨૮ પ્રકારના, સૂત્ર. ૯૫)
- (૨) અકર્મભૂમિક (૩૦ પ્રકારના, સૂત્ર. ૯૬)
- (૩) કર્મભૂમિક (૧૫ પ્રકારના, સૂત્ર. ૯૭)

(૩) કર્મભૂમિક મનુષ્ય

(અ) મ્લેચ્છ (૯૮)

(૧) સગ	(૨૦) પુલિંદ	(૩૯) શુક્લ
(૨) જપણ	(૨૧) હારોસ	(૪૦) ચીણ
(૩) ચિલાય	(૨૨) ઝોંગ	(૪૧) હસિય
(૪) સખર	(૨૩) વોક્કાણ	(૪૨) ખસ
(૫) બખ્ખર	(૨૪) ગંધાહારક	(૪૩) ખાસિય
(૬) કાય	(૨૫) બહલિય	(૪૪) શ્વેદર
(૭) મુરુંડ	(૨૬) અજ્જલ	(૪૫) મંદ
(૮) ઉકુ	(૨૭) રોમ	(૪૬) ઝોંગિલક
(૯) ભાગ	(૨૮) પાસ	(૪૭) લહિસ
(૧૦) શિણુગ	(૨૯) પહિસ	(૪૮) બહિસ
(૧૧) પક્ષણિય	(૩૦) મલય	(૪૯) ક્રેક્રય
(૧૨) કુલકખ	(૩૧) ચુંચુય	(૫૦) અરબાગ
(૧૩) ગોંડ	(૩૨) મૂયલિ	(૫૧) ફણ
(૧૪) સિંહલ	(૩૩) કોંકણુગ	(૫૨) રોસગ
(૧૫) પારસ	(૩૪) મેય	(૫૩) ભરુગ
(૧૬) ગોંધ	(૩૫) પલ્લવ	(૫૪) રુય
(૧૭) ઉડંગ	(૩૬) માલવ	(૫૫) વિલાય
(૧૮) દમિલ	(૩૭) મગર	
(૧૯) ચિલ્લલ	(૩૮) આભાસિય	

૨૬. મનુષ્યના કર્મભૂં, અકર્મભૂં, અન્તર્દ્રીં, આર્ય અને મ્લેચ્છ એવા મુખ્ય બેદો સૂચક ૨. ૩. ૧૪ માં છે, ઉત્તર બેદો નથી.

૨૭. ઉત્તરાં ૩૬. ૧૯૫ માં આ જ ત્રણ બેદો છે અને ઉત્તર બેદોની માત્ર સંખ્યાનો નિર્દેશ ગાં ૧૯૬ માં છે.

(વ) આર્થ (૯૯)

(A) ઋદ્ધિપ્રાપ્તિ (૧૦૦)

૧-અરિહંત

૪-વાસુદેવ

૨-અઙ્ગવટ્ટી

૫-ચારણ

૩-અલદેવ

૬-વિજ્ઞાનહર

(B) અનૃદ્ધિપ્રાપ્તિ (૧૦૧)

૧-ક્ષેત્રાર્થ (મગધાદિ સાગ્ર પચીસ દેશના, સૂત્ર-૧૦૨)

૨-જ્ઞાતિઆર્થ (અંબકુ આદિ ધર્મજ્ઞાતિ છે, સૂત્ર-૧૦૩)

૩-કુલઆર્થ (ઉગ્રાદિ છ કુલ, સૂત્ર-૧૦૪)

૪-કર્મઆર્થ (દોરિસય આદિ અનેક, સૂત્ર-૧૦૫)

૫-શિષ્યઆર્થ (તુણ્ણાગ આદિ અનેક, સૂત્ર-૧૦૬)

૬-ભાષાઆર્થ (સૂત્ર-૧૦૭)

૭-જ્ઞાનઆર્થ (સૂત્ર-૧૦૮)

૮-દર્શનઆર્થ૨૮ (સૂત્ર-૧૦૯)

૯-ચારિત્રઆર્થ (સૂત્ર-૧૨૦)

૧. ૨. ૫. ૪ દેવ (૧૩૯) [(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૫. ૪. ૧ ભવનવાસી (અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત (૧૪૦)

(૧) અસુરકુમાર

(૬) દ્વીપકુમાર

(૨) નાગકુમાર

(૭) ઉદ્ધિષ્ઠકુમાર

(૩) સુપર્ણકુમાર

(૮) દિક્કકુમાર

(૪) વિદ્યુત્કુમાર

(૯) વાયુકુમાર

(૫) અગ્નિકુમાર

(૧૦) સ્તનિતકુમાર

૧. ૨. ૫. ૪. ૨ વ્યન્તર (અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત (૧૪૧)

(૧) કિન્નર

(૫) યક્ષ

(૨) કિંપુરુષ

(૬) રાક્ષસ

(૩) મહોરગ

(૭) ભૂત

(૪) ગંધર્વ

(૮) પિશાચ

૧. ૨. ૫. ૪. ૩ જ્યોતિષક (અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત (૧૪૨)

(૧) ચન્દ્ર

(૪) નક્ષત્ર

(૨) સૂર્ય

(૫) તાગ

(૩) ગ્રહ

૧. ૨. ૫. ૪. ૪. ચૈમાનિક (અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત (૧૪૩)

(૧) દરૂપોપગ (૧૪૪)

૧-સૌંધર્મ	૭-મુદ્ધ
૨-દશાન	૮-સદસાર
૩-સનદુમાર	૯-આનત
૪-માહેન્દ્ર	૧૦-પ્રાણુત
૫-અન્નસોદ	૧૧-આરણુ
૬-સાંતક	૧૨-અચ્યુત

(૨) દરૂપાતીત (૧૪૫)

A-ઐવેયક (નવ પ્રકાર)

B-અનુત્તરોપપાતિક

૧-વિનય	૪-અપરાગિત
૨-વૈનયંત	૫-સર્વાર્થસિદ્ધ
૩-નયંત	

*

ખીજું 'સ્થાન' પદ : જીવોનું નિવાસસ્થાન

જીવો એ પ્રકારના છે : સંસારી અને સિદ્ધ. તેમના અનેક પ્રકાર પ્રથમ પદમાં ગણાવ્યા. હવે ખીજા પદમાં તે તે પ્રકારના જીવોનું નિવાસસ્થાન ક્યાં છે તે જાણવું જરૂરી છે. તેથી તેનો વિચાર 'સ્થાન' પદમાં કરવામાં આવ્યો છે. સ્થાનના વિચારમાં કાયમી નિવાસસ્થાન અને પ્રાસંગિક, એમ બે પ્રકાર સંભવે છે. પ્રસ્તુતમાં કાયમી નિવાસસ્થાનને—એટલે કે જીવ જન્મ કારણે ક્યાં પછી તે મરણ પર્યંત ક્યાં રહે છે તેને—'સ્વસ્થાન' નામે ઓળખાવ્યું છે. અને પ્રાસંગિક નિવાસસ્થાનનો વિચાર 'ઉપપાત' અને 'સમુદ્ધાત'—એમ બે પ્રકારે કરવામાં આવ્યો છે. જૈન શાસ્ત્રની પરિક્ષાપા પ્રમાણે પૂર્વભવમાં મૃત્યુ થાય એટલે કે પૂર્વભવનું આયુ સમાપ્ત થાય એટલે નવા ભવનાં નામ, ગોત્ર અને આયુનાં નિયામક કર્મોનો ઉદય થઈ જતો હોવાથી મૃત્યુ પછી જીવ નવે નામે ઓળખાય છે, જેમ કે પૂર્વભવમાં દેવ હોય અને મરીને તે જીવ મનુષ્ય થવાનો હોય તો દેવાયુ સમાપ્ત થાય એટલે તે મનુષ્ય નામે ઓળખાય. પણ જૈન મતે જીવ વ્યાપક નથી.^૧ તેથી મૃત્યુ પછી તેણે નવા જીવનનો સ્વીકાર કરવા માટે યાત્રા કરીને સ્વજન્મ-સ્થાનમાં જવું પડે છે. આવી યાત્રાના કાળમાં તેણે દેવલોક તો ઓડી દીધો, મનુષ્યલોકમાં હજી આવ્યો નથી, તો તે યાત્રા દરમિયાન તેણે જે પ્રદેશની યાત્રા કરી તે પણ તેનું 'સ્થાન' તો કહેવાય. આ 'સ્થાન' ને 'ઉપપાત' સ્થાન કહ્યું છે. સ્પષ્ટ છે કે આ પ્રાસંગિક છે, છતાં પણ તે અનિવાર્ય તો છે જ. તેથી જીવના સ્થાનનો વિચાર કરતી વખતે તેને પણ લક્ષમાં લેવું તો જોઈએ. અને તીર્થ 'સમુદ્ધાત' સ્થાન છે. આપણો અનુભવ છે કે જ્યારે કોઈ કોઈ કરતો હોય છે ત્યારે તેનો ચહેરો કાલ-કાલ થઈ જાય છે, તે જ પ્રકારે જ્યારે કોઈ વેદના થતી હોય ત્યારે પણ

૧. આત્માના પરિક્ષામ વિષે જુઓ ગણધરવાદ, પ્રસ્તાવના, પૃ. ૬૨.

શરીરમાં વિકૃતિ જણાય છે. જૈન માન્યતા પ્રમાણે આવે પ્રસંગે જીવના પ્રદેશોનો વિસ્તાર થાય છે. તેને પરિભાષામાં ‘સમુદ્ધાત’ કહેવામાં આવે છે. આવા સમુદ્ધાત અનેક પ્રકારના છે. તેને વિષે વિશેષ નિષ્પણુ પ્રજ્ઞાપનાના ૩૬ મા પદમાં છે જ. એટલે આ ‘સમુદ્ધાત’ની અપેક્ષાએ જીવના નિવાસસ્થાનનો વિચાર પણ જરૂરી બને છે. આમ પ્રસ્તુત પદમાં જીવોના જે નાના પ્રકારો છે તે વિષે સ્વસ્થાન, ઉપપાતસ્થાન અને સમુદ્ધાતસ્થાન એમ ત્રણે પ્રકારનાં નિવાસસ્થાનનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે.

પ્રસ્તુત સ્થાનપદમાં હવે પછી જીવોના જે ભેદોનાં સ્થાનોનો વિચાર અને ક્રમ જણાવ્યો છે તે ઉપરથી જણાશે કે પ્રથમ પદમાં જીવભેદોમાં નિર્દિષ્ટ ‘એકેન્દ્રિય’ જેવા કેટલાક સામાન્ય ભેદોનો વિચાર નથી કરવામાં આવ્યો, જ્યારે ‘પંચેન્દ્રિય’ જેવા સામાન્ય ભેદોનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. વળી, વિશેષભેદ-પ્રભેદોમાંથી પણ બધાનો વિચાર નથી. આમ જીવના ભેદો અને તેના પ્રભેદો વિષે પ્રથમ પદમાં જે માહિતી છે, તે બધા વિષેનાં શુદ્ધાં શુદ્ધાં સ્થાનોનો વિચાર પ્રસ્તુત પદમાં નથી, પણ તેમાંથી મુખ્ય મુખ્યનો છે. પ્રજ્ઞાપનામાં થયેલી આ વિચારણા સાથે અન્યત્ર થયેલી આ વિષયની વિચારણાની તુલના તેના સંક્ષેપ-વિસ્તારનો ધૃતિહાસ જાણવામાં ઉપયોગી થશે અને ક્રમે કરી વિષયવિસ્તાર કેમ થતો ગયો તેનું અધ્યયન કરવામાં જ નહિ પણ તે તે ગ્રંથોના સમય-નિર્ધારણમાં પણ આ હકીકતો ઉપકારી થવા સંભવ છે. તેથી તેને અહીં આપવી જરૂરી જણાય છે.

પણ જીવના આ નિવાસસ્થાનનો વિચાર શા માટે જરૂરી છે એ પણ પ્રશ્ન છે. તેનું સ્પષ્ટીકરણ એ છે કે માત્ર જૈન દર્શનમાં જ આત્માને શરીરપ્રમાણુ માન્યો છે; તે વ્યાપક નથી. તેથી સંસારમાં તેની નાના જન્મ વખતે ગતિ થાય છે અને નિયત સ્થાનમાં જ તે શરીર ધારણ કરી શકે છે. તેથી ક્યો જીવ ક્યાં હોય તે વિચારવું પ્રાપ્ત થતું હોઈ તેનું વિવરણ જરૂરી બને છે અને તેથી જૈનધર્મની આત્માના પરિણામ વિષેની જે માન્યતા છે તેની પણ પુષ્ટિ આથી થાય છે. અન્ય દર્શનમાં આત્મા સર્વવ્યાપક મનાયો હોઈ તેમને નિવાસસ્થાનનો વિચાર માત્ર શરીરદૃષ્ટિએ જ કરવો પ્રાપ્ત છે, પણ જીવ તો સર્વત્ર સદૈવ લોકમાં ઉપલબ્ધ છે તેથી જીવના સ્થાનનો વિચાર તેમને અનિવાર્ય નથી.

બૌદ્ધ દર્શનમાં જીવ નથી પણ ચિત્ત તો છે જ અને તે ચિત્તની દૃષ્ટિએ લોકમાં તેનું સ્થાન નક્કી કરવામાં આવ્યું છે. તે માટેની વ્યવસ્થા જિજ્ઞાસુએ અભિધર્મપિટકમાં જોઈ લેવી.

જીવોના જે ભેદો-પ્રભેદો વિષે ‘સ્થાન’ વિચાર છે તે ત્રણે સ્થાનનો છે. પરંતુ સિદ્ધ વિષે માત્ર સ્વસ્થાનનો જ વિચાર છે. તેનું કારણ એ જણાય છે કે જે ઉપપાતદૃષ્ટિએ સ્થાન છે તે સિદ્ધોને ‘ઉપપાત’ ન હોવાથી હોઈ શકે નહિ. સિદ્ધોનો ઉપપાત એટલા માટે નથી કે બીજા જીવોને તે તે જન્મસ્થાન પ્રાપ્ત કરતાં પહેલાં તે તે નામ-ગોત્ર-આયુ-કર્મનો ઉદય હોય છે તેથી તે નામ ધારણ કરી નવો જન્મ લેવા તે ગતિ કરતા હોય છે. સિદ્ધોને તો કર્મનો અભાવ છે તેથી સિદ્ધરૂપે તેમનો જન્મ થતો નથી, પણ જીવ પોતાના સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરે છે તે જ સિદ્ધિ છે. વળી, નવો જન્મ લેતી વખતે અન્ય જીવોની જે ગતિ છે તે આકાશપ્રદેશોનો સ્પર્શ કરીને થતી હોઈ તે તે પ્રદેશોમાં તેનું ‘સ્થાન’ થયું એમ કહેવાય. પણ સિદ્ધના જીવોની સિદ્ધિમાં અથવા તો મુક્ત જીવોને રહેવાના સ્થાનમાં જે ગતિ થાય છે તે આકાશપ્રદેશોને સ્પર્શાંતિ નથી થતી—એવી જૈન માન્યતા છે, તેથી તે ગતિ અસ્પૃશ્યગતિ કહેવાય છે.^૨ આમ મુક્ત જીવનું ગમન છતાં આકાશ-

૨. ભગવતી, ૨૦ ૧૪, ઉં ૪; ભગવતીસાર, પૃ ૩૧૩; ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજીએ અસ્પૃશ્યગતિવાદ નામે પ્રકરણ રચ્યું છે.

પ્રદેશોનો સ્પર્શ ન હોઈ તે તે પ્રદેશમાં સિદ્ધોનું ‘સ્થાન’ થયું કહેવાય નહિ. આથી ઉપપાતસ્થાન સિદ્ધોને છે નહિ. સમુદ્ધાત પણ સિદ્ધજીવોને સંભવતો નથી. કારણ, તે સકર્મ જીવોને હોય છે; સિદ્ધ તો અકર્મ છે—કર્મ રહિત છે. તેથી સિદ્ધના સમુદ્ધાતસ્થાનનો વિચાર પણ અસ્થાને છે. આમ માત્ર સ્વસ્થાન—સિદ્ધિસ્થાન જ સિદ્ધજીવોને સંભવતું હોઈ તેનો જ વિચાર સિદ્ધના જીવો વિષે છે.

સામાન્ય રીતે એમ કહી શકાય કે એકેન્દ્રિય જીવો સમગ્ર લોકમાં પ્રાપ્ત થાય છે.^૩ પણ જ્યારે આમ કહીએ છીએ ત્યારે એ બાબત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે આ એક વ્યક્તિની વાત નથી પણ સમગ્રભાવે—સામાન્ય રૂપે એકેન્દ્રિય જાતિની છે. વળી, સમગ્ર લોકમાં પ્રાપ્ત થાય છે એમ કહીએ છીએ ત્યારે પણ તે જીવનાં ત્રણે સ્થાનોની જુદી જુદી દૃષ્ટિ રાખી નથી, પણ ત્રણે સ્થાનો સમગ્રભાવે સમજવાનાં છે. દ્વીન્દ્રિય જીવો સમગ્ર લોકમાં નહિ પણ તેના અસંખ્યાતમા ભાગમાં છે. એ જ બાબત ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિયને પણ લાગુ પડે છે. પંચેન્દ્રિય^૪ વિષે તેમનું સ્થાન લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં કહ્યું છે. અને સિદ્ધો લોકોએ છે.^૫ તે પણ લોકનો અસંખ્યાત ભાગ જ સમજવો જોઈએ.

જીવભેદો

કયાં હોય

(૧) બાહ્યપૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત (૧૪૮)	ત્રણે લોકમાં સ્વસ્થાન ^૬ પ્રાપ્ત થાય છે. ^૭
” અપર્યાપ્ત ^૮ (૧૪૯)	”
(૨) સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત (૧૫૦)	”
(૩) બાહ્યઅધ્યાયિક ” ” (૧૫૧-૨)	”
(૪) સૂક્ષ્મઅધ્યાયિક ” ” (૧૫૩)	”

૩. સૂત્ર ૧૫૦, ૧૫૩, ૧૫૬, ૧૫૯, ૧૬૨ માં “સ્વલોચપરિચાવળગા” કહ્યા છે.

૪. પંચેન્દ્રિય વિષે જે નિર્દેશ છે (સૂત્ર ૧૬૧) તે સામાન્ય પંચેન્દ્રિય વિષે છે એમ ટીકાકાર જણાવે છે. અને તે યોગ્ય છે. કારણ, તે પછી નારક, તિર્યચપંચેન્દ્રિય, મનુષ્ય અને દેવો વિષે પૃથક્ નિર્દેશ છે. પરંતુ આ સૂત્રમાં એક અસંગતિ જણાય છે તે એ કે મનુષ્યસૂત્ર ૧૭૬માં—‘સમુગ્ધાણ સ્વલોચ’ એમ કહ્યું છે. તેથી તેને અનુસરીને પ્રસ્તુત સૂત્ર ૧૬૬માં પણ તેમ જ હોવું જોઈએ, પણ તેમ નથી અને ‘સમુગ્ધાણ લોચસ્ત અસંલેજ્જમાગે’ એમ છે. આ અસંગતિ દૂર કરવા માટે ટીકાકારે મનુષ્યસૂત્ર (૧૭૬)માં સમુગ્ધાણ સ્વલોચ આ સૂત્રપાઠની ટીકામાં કેવલિસમુદ્ધાતમધિકૃત્ય એમ ખુલાસો કર્યો છે. આથી એમ લાગે છે કે પંચેન્દ્રિયસૂત્ર (૧૬૬)માં અસંલેજ્જમાગે એમ જે જણાવ્યું છે તે ઇત્યાદિક સમુદ્ધાતને લક્ષીને જ છે. કેવલિસમુદ્ધાતનો વિષય અલ્પ હોવાથી ૧૬૬માં સૂત્રમાં તેની વિવક્ષા કરી નથી. પદ્યખંડાગમમાં (પૃ. ૭, સૂ. ૧૧-૧૨, પૃ. ૩૧૦-૧૧) આ વિષયનાં બે સૂત્રો જુદાં કર્યો છે. તે ઉપરથી પણ એમ સમજાય છે કે પ્રાચીન પરંપરામાં ઇત્યાદિક સમુદ્ધાતને લક્ષીને જ આ વસ્તુ કહેવામાં આવતી હશે.

૫. સિદ્ધશિલા અથવા ઈપત્રાગ્રહારા પૃથ્વીનું વર્ણન તથા સિદ્ધોનું સ્વરૂપ, તેમનું સુખ અને તેમની જઘન્યાદિ અવગાહના વિષે મૂળમાં સુંદર નિવેદન છે, તે સૂત્ર ૨૧૧માં જોઈ શકાય.

૬. પ્રસ્તુતમાં માત્ર સ્વસ્થાનની નોંધ લીધી છે. કારણ, ખરી રીતે તે જ કાયમી હોઈ તેનું સ્થાન વિચારણીય છે. ઉપપાત અને સમુદ્ધાતસ્થાન તો કાદાચિત્ક છે તેથી મૂળમાં તેનો નિર્દેશ છતાં પ્રસ્તુત સૂત્રીમાં તેનો નિર્દેશ કર્યો નથી. વળી, સમુદ્ધાતપદ (૩૬) અને વ્યુત્કાન્તપદ (૬)ના કત્તોકાર (સૂત્ર-૬૩૯-૬૬૫)માં તે બાબતોનું વિશેષ વિવરણ છે જ.

૭. પ્રસ્તુતમાં સામાન્ય નિર્દેશ કર્યો છે. એટલે કે ભૂર્વ, અધઃ અને તિર્યગ્લોકમાં ગમે ત્યાં સમગ્રમાં કે અંશમાં તે પ્રાપ્ત થતા હોય તો તે ત્રણે લોકમાં છે એમ સામાન્ય નિર્દેશ કર્યો છે. વિગતે જાણવા માટે મૂળ જોવું.

૮. મૂળમાં નિર્દેશ છે કે જે સ્થાનો પર્યાપ્તનાં છે અપર્યાપ્તનાં પણ તે જ છે. જુઓ સૂત્ર ૧૪૯ આદિ.

(૫) આદરતેજઃકાયિક	પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત	(૧૫૪-૫)	ત્રણે લોકમાં સ્વસ્થાન પ્રાપ્ત થાય છે.
(૬) સૂક્ષ્મતેજઃકાયિક	”	(૧૫૬)	”
(૭) આદરવાયુકાયિક	”	(૧૫૭-૮)	”
(૮) સૂક્ષ્મવાયુકાયિક	”	(૧૫૯)	”
(૯) આદરવનસ્પતિકાયિક	”	(૧૬૦-૧)	”
(૧૦) સૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયિક	”	(૧૬૨)	”
(૧૧) દ્વીન્દ્રિય	”	(૧૬૩)	”
(૧૨) ત્રીન્દ્રિય	”	(૧૬૪)	”
(૧૩) ચતુરિન્દ્રિય	”	(૧૬૫)	”
(૧૪) પંચેન્દ્રિય	”	(૧૬૬)	”
(૧૫) નારક	”	(૧૬૭)	અધોલોકની સાત પૃથ્વી
(૧૬-૨૨) પ્રથમથી સાતમીના નારકો	પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત (૧૬૮-૧૭૪)		તે તે પૃથ્વીમાં
૨૩ પંચેન્દ્રિયતિર્યચ	પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત (૧૭૫)		ત્રણે લોકમાં
(૨૪) મનુષ્ય, પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત (૧૭૬)			અઠી દ્વીપમાં, તિર્યગ્લોકમાં, મનુષ્યક્ષેત્રમાં.
(૨૫) ભવનવાસી દેવ,	પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત (૧૭૭)		રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પ્રથમ કાંડમાં
(૨૬) અસુરકુમાર,	”	(૧૭૮)	”
(૨૭) દક્ષિણના અસુરકુમાર,	”	(૧૭૯) ^૯	”
(૨૮) ઉત્તરના અસુરકુમાર,	”	(૧૮૦)	”
(૨૯-૩૧) નાગકુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના			
નાગકુમાર,	”	(૧૮૧-૮૩)	”
(૩૨-૩૪) સુપર્ણકુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના			
સુપર્ણકુમાર,	”	(૧૮૪-૮૬)	”
(૩૫-૩૭) વિદ્યુત્કુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના			
વિદ્યુત્કુમાર,	”	(૧૮૭)	”
(૩૮-૪૦) અગ્નિકુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના			
અગ્નિકુમાર,	”	(૧૮૭)	”
(૪૧-૪૩) દ્વીપકુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના			
દ્વીપકુમાર,	”	”	”
(૪૪-૪૬) ઉદયિકુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના			
ઉદયિકુમાર,	”	”	”
(૪૭-૪૯) દિઘ્નકુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના			
દિઘ્નકુમાર,	”	”	”
(૫૦-૫૨) વાયુકુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના			
વાયુકુમાર,	”	”	”

૯. અસુરકુમાર આદિ દસ ભવનપતિના દક્ષિણ-ઉત્તરના ઇન્દ્રોનો પણ પૃથક્ નિર્દેશ છે, જેની અહીં જુદી નોંધ લેવાઈ નથી.

(૫૩-૫૫) સ્તનિત કુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના			
સ્તનિતકુમાર,	પર્યામિ-અપર્યામિ	(૧૮૭)	રત્નપ્રભાપૃથ્વીના પ્રથમ કાંડમાં
(૫૬) અન્તર,	" "	(૧૮૮)	"
(૫૭) પિશાચ,	" "	(૧૮૯)	"
(૫૮-૫૯) પિશાચ, દક્ષિણ અને ઉત્તરના ^{૧૦}	" "	(૧૯૦)	"
(૬૦-૬૨) ભૂત, દક્ષિણના અને ઉત્તરના,	" "	(૧૯૨)	"
(૬૩-૬૫) યક્ષ, દક્ષિણના અને ઉત્તરના,	" "	"	"
(૬૬-૬૭) રાક્ષસ, દક્ષિણના અને ઉત્તરના,	" "	"	"
(૬૮-૭૦) કિતર, દક્ષિણના અને ઉત્તરના,	" "	"	"
(૭૧-૭૩) કિંપુરુપ, દક્ષિણ-ઉત્તરના,	" "	"	"
(૭૪-૭૬) ભુગ્ગપતિ મહાકાય,			
દક્ષિણ-ઉત્તરના,	" "	"	"
(૭૭-૭૮) ગંધર્વ ^{૧૧} દક્ષિણ-ઉત્તરના,	" "	"	"
(૭૯) ન્યોતિષ્ઠદેવ- ^{૧૨}	" "	(૧૯૫)	ભાર્ગવલોકમાં—[આ પદ્ધતિના ઉત્તરોત્તર ઉપર સમજવા]
(૮૦) વૈમાનિકદેવ—	" "	(૧૯૬)	"
(૮૧) સૌધર્મદેવો	" "	(૧૯૭)	"
(૮૨) ઇશાનદેવો	" "	(૧૯૮)	"
(૮૩) સનતકુમારદેવો	" "	(૧૯૯)	"
(૮૪) માહેન્દ્રદેવો	" "	(૨૦૦)	"
(૮૫) અલ્પલોકદેવો	" "	(૨૦૧)	"
(૮૬) કાંતકદેવો	" "	(૨૦૨)	"
(૮૭) મહાશુક્રદેવો	" "	(૨૦૩)	"
(૮૮) સહસ્ત્રારદેવો	" "	(૨૦૪)	"
(૮૯-૯૦) આનંત-પ્રાણુતદેવો	" "	(૨૦૫)	"
(૯૧-૯૨) આરણ્ય-અચ્યુતદેવો	" "	(૨૦૬)	"
(૯૩) હેમકૃતિ ગ્રેવેયકદેવો	" "	(૨૦૭)	"
(૯૪) મધ્યમ " "	" "	(૨૦૮)	"
(૯૫) ઉવરિમ " "	" "	(૨૦૯)	"
(૯૬) અનુત્તરૌપપાતિકદેવો ^{૧૩}	" "	(૨૧૦)	"
(૯૭) સિદ્ધો		(૨૧૧)	સૌથી ઉપર

૧૦. પિશાચ આદિ વ્યંતરના ઇન્દ્રોનો પણ પૃથક્ નિર્દેશ છે, તેની નોંધ અહીં જુદી લીધી નથી.

૧૧. વ્યંતરના પિશાચાદિ આઠ પ્રકાર ઉપરાંત અસ્વપિચ્ચ આદિ આઠ અચાન્તર પ્રકારનો પણ નિર્દેશ મૂળમાં છે (મૂળ ૧૮૮, ૧૯૪), પણ તેની જુદી નોંધ અહીં લીધી નથી.

૧૨. તેમના ચન્દ્ર અને સૂર્ય બે ઇન્દ્રો છે. મૂળ ૧૯૫[૨].

૧૩. વિજ્યાદિ પાંચને જુદા ગણાવ્યા નથી. મૂળમાં પાંચને અનુનરસામાન્યમાં જ ગણાવી લીધા છે.

પ્રશ્ન થાય કે અજીવના સ્થાન વિષે વિચાર કેમ નથી કર્યો? એમ જણાય છે કે જેમ જીવોના પ્રભેદોમાં અમુક નિશ્ચિત સ્થાન કલ્પી શકાય છે તેમ પુદ્ગલ વિષે નથી. પરમાણુ અને સ્કંધો સમગ્ર લોકાકાશમાં છે અને તેમનું સ્થાન કોઈ નિશ્ચિત નથી. ગમે ત્યારે ગમે ત્યાં હોય એમ સંભવે છે—જેને પાંચમા પદમાં તેમની અવગાહનાનો અનેક રીતે વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. એક રીતે તે તેમના સ્થાનનો વિચાર કહી શકાય. પણ ‘સ્થાન’માં જે પ્રસ્તુતમાં અભિપ્રેત છે તેનું નિશ્ચિત કોઈ સ્થાન પુદ્ગલો વિષે કલ્પી શકાતું નથી. તેથી તેમના સ્થાન વિષે પ્રસ્તુતમાં ચર્ચા જરૂરી નથી. વળી, ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશના સ્થાનની જુદી ચર્ચા જરૂરી નથી, કારણ, પ્રથમ એને તો સમગ્રલોકવ્યાપી માનવામાં આવ્યા છે અને આકાશ તો અનંત છે. એટલે પ્રસ્તુતમાં છે તેવી ચર્ચા તેમને વિષે જરૂરી નથી.

પદ્મપ્રગમમાં જીવોના સ્થાન-ક્ષેત્રની ચર્ચા આવે છે, પણ તેમાં જીવોનું ક્રમે કરી પ્રજાપનાની જેમ નહિ પણ ગતિ આદિના ભેદોમાં નિરૂપણ છે. પુસ્તક ૭, ૫૦ ર૯૯ થી ખેત્તાણુગમના પ્રકરણમાં આ ચર્ચા છે, તેમાં પણ સ્વસ્થાન, ઉપપાત અને સમુદ્ધાતને લઈને સ્થાન-ક્ષેત્રનો વિચાર છે.

*

ત્રીજું ‘ખલ્લુવક્તવ્ય’પદ : જીવો અને અજીવોનું સંખ્યાગત તારતમ્ય

પ્રસ્તુત ત્રીજા પદમાં તત્ત્વોનો સંખ્યાની દૃષ્ટિએ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. ભગવાન મહાવીરના સમયમાં અને ત્યાર પછી પણ તત્ત્વોનો સંખ્યાવિચાર મહત્વ ધરાવે છે. ઉપનિષદોમાં સમગ્ર વિશ્વ એક જ તત્ત્વનો પરિણામ કે વિવર્ત છે એવો મત એક તરફ છે, તો ખીજી તરફ જીવો અનેક પણ અજીવ એક જ એવો સાંખ્યોનો મત છે. ખૌદ્ધો ચિત્ત અનેક માને છે અને રૂપ પણ અનેક માને છે. આ વિષે જૈન મતનું સ્પષ્ટીકરણ આવશ્યક હતું તે આ પદમાં કરવામાં આવ્યું છે. અન્ય દર્શનોમાં માત્ર સંખ્યાનું નિરૂપણ છે, જ્યારે પ્રસ્તુતમાં તે સંખ્યાનો વિચાર અનેક દૃષ્ટિએ કરવામાં આવ્યો છે. મુખ્ય વિચારતંતુ તારતમ્યનું નિરૂપણ એટલે કોણ કોનાથી ઓછા કે વધારે છે, તે છે. પરંતુ પ્રસ્તુતમાં એ વિચારણા અનેક રીતે કરવામાં આવી છે.

પ્રથમ પૂર્વાદિમાંથી કઈ દિશામાં જીવો વધારે છે અને કઈ દિશામાં ઓછા—એમ દિશાને આધારે વિચારણા છે. વળી, તેમાંની કઈ દિશામાં તે તે પ્રકારના જીવોમાં ઓછા-વધતા છે તેનો વિચાર છે, એટલું જ નહિ પણ જીવોના તે તે પ્રકારના ભેદ-પ્રભેદોમાં પણ પરસ્પર કઈ દિશામાં ઓછા વધતા છે, તેનું પણ નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે (૨૧૩-૨૨૪).

તે જ પ્રમાણે ગતિ (૨૨૫), ઇન્દ્રિય (૨૨૭), કાય (૨૩૨), યોગ (૨૫૨) ઇત્યાદિ અનેક રીતે જીવોના જે પ્રકારો છે તેમાં સંખ્યાનો વિચાર કરીને છેવટે સમગ્ર જીવોના જે વિવિધ પ્રકારો છે તેમાં કયો પ્રકાર ક્રમમાં સૌથી ઓછીસંખ્યાવાળો અને સંખ્યાક્રમે ઉત્તરોત્તર કયા જીવો વધારે છે અને છેવટે સૌથી વધારે કોણ છે તે રીતનો સમગ્ર જીવોનો સંખ્યાક્રમ નિર્દિષ્ટ છે (૩૩૪).

માત્ર જીવોનું જ નહિ પણ ધર્માસ્તિકાય આદિ ૭ દ્રવ્યોનું પણ પરસ્પર સંખ્યાગત તારતમ્ય નિરૂપવામાં આવ્યું છે અને તે તારતમ્ય દ્રવ્યદૃષ્ટિએ (૨૭૦) અને પ્રદેશદૃષ્ટિએ વિચારાયું છે (૨૭૧). પરસ્પર ઉપરાંત તે તે ધર્માસ્તિકાય આદિ પ્રત્યેક દ્રવ્યમાં પણ ઉક્ત બે દૃષ્ટિથી સંખ્યાવિચાર છે (અન ૨૭૨). અને છેવટે બંને દૃષ્ટિએ બંને દ્રવ્યોના તારતમ્યનું નિરૂપણ છે (૨૭૩).

પ્રારંભમાં દિશાને મુખ્ય રાખીને સંખ્યાવિચાર છે તો આગળ જઈ ઊર્ધ્વ, અધઃ અને તિર્યક્ લોક એમ ત્રણ લોકની દૃષ્ટિએ સમગ્ર જીવોના પ્રકારનો સંખ્યાગત વિચાર છે (૨૭૬).

જીવોની જેમ પુદ્ગલોની સંખ્યાનું તારતમ્ય પણ તે તે દિશામાં, તે તે ઊર્ધ્વ લોકાદિ ક્ષેત્રમાં તો નિર્ણયિત થયું જ છે, ઉપરાંત દ્રવ્ય, પ્રદેશ અને ગતિ દૃષ્ટિએ પણ પરમાણુ અને સ્કંધોની સંખ્યાનો વિચાર છે (૩૨૬-૩૩૦). અને તે પછી પુદ્ગલોની અવગાહના, કાલસ્થિતિ તથા તેમના પર્યાયોની દૃષ્ટિએ પણ સંખ્યાવિચાર છે (૩૩૧-૩૩૩).

દ્રવ્યોનું સંખ્યાગત તારતમ્ય

અહીં જ્યે દ્રવ્યોનું જે સંખ્યાગત તારતમ્ય છે તેની સૂચી ચડિયાતા ક્રમે આપવામાં આવે છે, જેથી કયું દ્રવ્ય કોનાથી સંખ્યામાં સરખું અથવા વધારે છે તે જણાઈ આવશે. જીવોનો જે સંખ્યાની દૃષ્ટિએ ચડિયાતો ક્રમ છે તેની સૂચી પૃથક્ આપવામાં આવી છે. તેથી આ સૂચીમાં અજીવ દ્રવ્યોનો તે ક્રમ વિશેષરૂપે સમજવાનો છે (સૂત્ર-૨૭૩).

- ૧ (૧) ધર્માસ્તિકાયદ્રવ્ય } ધર્માસ્તિકાયાદિ પ્રત્યેક, દ્રવ્યથી એક હોય ત્રણે સરખા છે.
 (૨) અધર્માસ્તિકાયદ્રવ્ય } અને સંખ્યામાં સૌથી થોડા.
 (૩) આકાશાસ્તિકાયદ્રવ્ય }
- ૨ (૧) ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો } પ્રત્યેકના પ્રદેશોની સંખ્યા અસંખ્યાત-અસંખ્યાત છે અને
 (૨) અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો } સરખી જ છે. પૂર્વ કરતાં અસંખ્યાતગુણુ અધિક.
- ૩ જીવાસ્તિકાય દ્રવ્યો...જીવદ્રવ્યો અનંત સંખ્યામાં છે તેથી પૂર્વ કરતાં અનંતગુણુ.
- ૪ જીવાસ્તિકાયપ્રદેશો...પ્રત્યેક જીવના અસંખ્યાત પ્રદેશ હોઈ પૂર્વ કરતાં અસંખ્યાતગુણુ અધિક.
- ૫ પુદ્ગલાસ્તિકાય દ્રવ્યો...અનંત પુદ્ગલદ્રવ્યો છે અને તે પૂર્વ કરતાં અનંતગુણુ અધિક છે.
- ૬ પુદ્ગલપ્રદેશો...અધા મળી પુદ્ગલપ્રદેશોની સંખ્યા પુદ્ગલદ્રવ્યો કરતાં અસંખ્યાતગુણુ અધિક છે.
- ૭ અદ્વાસમયદ્રવ્યો...પૂર્વ કરતાં અનંતગુણુ છે. અદ્વાપ્રદેશ હોતા નથી.
- ૮ આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશો પૂર્વ કરતાં અનંતગુણુ અધિક છે.

જીવોનું સંખ્યાગત તારતમ્ય

નીચે જણાવેલ ક્રમે નાના પ્રકારના જીવો ઉત્તરોત્તર અધિક સંખ્યામાં છે. કેટલીકવાર પૂર્વથી ઉત્તર વિશેષાધિક એટલે કે માત્ર થોડા અધિક હોય છે, તો વળી કેટલીકવાર સંખ્યાતગુણુ અધિક હોય છે તો કેટલીકવાર અસંખ્યાતગુણુ અને કેટલીકવાર અનંતગુણુ હોય છે. પ્રસ્તુત સૂચી તૃતીયપદ્ધત મહાદંડક (સૂત્ર ૩૩૪) ને આધારે છે.^૧ તૃતીયપદ્ધતે અંતે છેલ્લા સૂત્રમાં આ સૂચી છે. સ્વયં તૃતીય પદ્ધતિ ગત્યાદિ અનેક પ્રકારે વર્ગીકરણ કરીને અલ્પઅલ્પનો વિચાર કર્યો છે. એ વિચારનો તાળો મેળવવાનો આમાં પ્રયત્ન છે અથવા તો સમગ્રભાવે જીવોનું અલ્પઅલ્પ કેવું નક્કી થાય છે તે આ સૂચીથી દ્વિત કરવામાં આવ્યું છે. તેથી આનું વિશેષ મહત્ત્વ હોઈ તે અહીં આપવી ઉચિત જણાય છે. વળી, સંખ્યાની ગાંધતમાં સૂળમાં સામાન્ય સૂચન છે. પરંતુ ટીકાકારે તે તે સંખ્યાઓ કેટલી છે તે સમજાવવા અને તેની સંગતિ સુક્તિપૂર્વકે બતાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

૧. પ્રસ્તુત ભાગની ટીકા માટે જુઓ પ્રગાપનાર્ટીકા, પૃ ૧૬૩ અ ધા.

આ સૂચી ઉપરથી જે કેટલીક બાબતો ફક્ત થાય છે તે આ પ્રમાણે છે—તે કાળે પણ આચાર્યોએ જીવોની સંખ્યાનું તારતમ્ય બતાવવાનો આ પ્રકારે પ્રયત્ન કર્યો છે તે મુખ્ય બાબત છે. વળી, પુરુષ કરતાં સ્ત્રીઓની સંખ્યા—પછી તે મનુષ્ય હોય દેવ હોય કે તિર્યંક હોય—વધારે માનવામાં આવી છે. અધોલોકમાં નારકોમાં પ્રથમથી સાતમી નરકમાં ક્રમે ઘટે છે. એટલે કે સૌથી નીચેના નરકમાં સૌથી ઓછા જીવો છે. આથી જીલટો ક્રમ જીર્ણલોકના દેવોમાં છે; તેમાં સૌથી નીચેના દેવોમાં સૌથી વધારે જીવો છે એટલે કે સૌધર્મમાં સૌથી વધારે અને અનુત્તરમાં સૌથી ઓછા છે. પણ મનુષ્યલોકની નીચે ભવનવાસી દેવો છે તેથી તેમની સંખ્યા સૌધર્મ કરતાં વધારે છે અને તેથી જોયે છતાં વ્યંતર દેવો સંખ્યામાં વધારે અને તેથી પણ વધારે જ્યોતિષ્કો છે, જેઓ વ્યંતર કરતાં પણ જોયે છે.

સૌથી ઓછી સંખ્યા મનુષ્યોની છે, તેથી તે ભવ દુર્લભ ગણાય તે સ્વાભાવિક છે. જેમ ઇન્દ્રિયો ઓછી તેમ જીવોની સંખ્યા વધારે અથવા તો એમ કહી શકાય કે વિદ્યસિત જીવો કરતાં અવિદ્યસિત જીવોની સંખ્યા વધારે. અનાદિ કાળથી આજ સુધીમાં જેમણે પૂર્ણતા સાધી છે એવા સિદ્ધતા જીવોની સંખ્યા પણ એકેન્દ્રિય જીવો કરતાં ઓછી જ છે. સંસારીની સંખ્યા સિદ્ધોથી વધી જ નય છે. તેથી લોક સંસારી જીવથી શન્ય થશે નહિ, કારણ, પ્રસ્તુતમાં જે સંખ્યાઓ આપી છે તેમાં કદી પરિવર્તન થવાનું નથી; એ ધ્રુવસંખ્યાઓ છે.

સાતમી નરકમાં અન્ય નરક કરતાં સૌથી ઓછા નારક જીવો છે, તો સૌથી જોયા દેવ. લોક અનુત્તરમાં પણ અન્ય દેવલોક કરતાં સૌથી ઓછા જીવો છે. તે સૂચવે છે કે જેમ અત્યંત પુણ્યશાળી થવું દુષ્કર છે, તેમ અત્યંત પાપી થવું પણ દુષ્કર છે. પણ જીવનો જે ક્રમિક વિકાસ માનવામાં આવ્યો છે તે પ્રમાણે તો નિકૃષ્ટ કોટિના જીવો એકેન્દ્રિય છે. એકેન્દ્રિયમાંથી જ આગળ વધીને જીવો ક્રમે વિકાસ પામે છે.

એકેન્દ્રિય અને સિદ્ધોની સંખ્યા અનંત કોટિમાં પહોંચે છે. અભવ્ય પણ અનંત છે, અને સિદ્ધ કરતાં સમગ્રભાવે સંસારીની સંખ્યા પણ અધિક છે. અને તે સંગત છે. કારણ, અનાગત કાળમાં સંસારીમાંથી જ સિદ્ધ થવાના છે; તે ઓછા હોય તો સંસાર ખાલી થઈ જશે એમ માનવું પડે.

એકેન્દ્રિયથી પંચેન્દ્રિય સુધી ક્રમે જીવોની સંખ્યા ઘટે છે—આ ક્રમ અપર્યાપ્તમાં (નં. ૪૬-૫૩) જળવાયો છે, પણ પર્યાપ્તમાં વ્યુત્ક્રમ જણાય છે (નં. ૪૪-૪૮). તેનું રહસ્ય જાણવામાં નથી.

સમગ્ર જીવોનું સંખ્યાગત તારતમ્ય

૧. ગર્ભજ મનુષ્ય પુરુષ સર્વથી ઓછા

૨. મનુષ્ય સ્ત્રી (સંખ્યાતગુણ અધિક)

૩. પાદર તેજઃકાય

(અસંખ્યાતગુણઅધિક)

૪. અનુત્તરોપપાતિકદેવ

(અસંખ્યાત , ,)

૨. મનુષ્યમાં સ્ત્રી-પુરુષનો નિશ્ચિત ધ્યાનમાં લીધો છે, પણ નરેસક વિષે મૌન સેવ્યું છે, જોકે સંખ્યાક્રમ મનુષ્ય, જેઓ નરેસક છે, તેમને જુદા ગણ્યા છે. જુઓ અંક ૨૪.

૩. સંખ્યાય કોટી X કોટી—એવી સંખ્યા શ્રીકાકારે સૂચવી છે. અને પછીના માટે પણ સંખ્યા અને તેની સંગતિ શ્રીકાકારે સૂચવે છે તે જિજ્ઞાસુએ શ્રીકાકારે જોઈ લેવું.

૪. શ્રીકાકારે પુરુષ કરતાં સ્ત્રીની સંખ્યા ૨૭ ગણી વધારે ગણાવી છે.

૫. ઉપલા (ત્રણ) ઐવેયકના દેવ	(સંખ્યાતગુણઅધિક)
૬. મધ્યમ (ત્રણ) „ „	(સંખ્યાત „)
૭. નીચલા (ત્રણ) „ „	(સંખ્યાત „)
૮. અચ્યુત કલ્પના દેવો	(સંખ્યાત „)
૯. આરણ્ય કલ્પના દેવો	(સંખ્યાત „)
૧૦. પ્રાણત „ „	(સંખ્યાત „)
૧૧. આનત „ „	(સંખ્યાત „)
૧૨. સાતમી નરકના નારકો	(અસંખ્યાત „)
૧૩. ષટ્ઠી નરકના નારકો	(અસંખ્યાત „)
૧૪. સહસ્રાર કલ્પના દેવો	(અસંખ્યાત „)
૧૫. મહાશુકના દેવો	(અસંખ્યાત „)
૧૬. પાંચમી નરકના નારકો	(અસંખ્યાત „)
૧૭. લાંતક કલ્પના દેવો	(અસંખ્યાત „)
૧૮. ચોથી નરકના નારકો	(અસંખ્યાત „)
૧૯. બ્રહ્મલોક કલ્પના દેવો	(અસંખ્યાત „)
૨૦. તૃતીય નરકના નારકો	(અસંખ્યાત „)
૨૧. માહેન્દ્ર કલ્પના દેવો	(અસંખ્યાત „)
૨૨. સનતકુમાર કલ્પના દેવો	(અસંખ્યાત „)
૨૩. બીજી નરકના નારકો	(અસંખ્યાત „)
૨૪. સંમૂર્ષિજમ મનુષ્યો	(અસંખ્યાત „)
૨૫. ઇશાન કલ્પના દેવો	(અસંખ્યાત „)
૨૬. ઇશાન કલ્પની દેવીઓ	(સંખ્યાત „)
૨૭. સૌધર્મ કલ્પના દેવો	(સંખ્યાત „)
૨૮. „ કલ્પની દેવીઓ	(સંખ્યાત „)
૨૯. ભવનવાસી દેવ	(અસંખ્યાત „)
૩૦. „ દેવીઓ	(સંખ્યાત „)
૩૧. પ્રથમ નરકના નારકો	(અસંખ્યાત „)
૩૨. ખેતર પંચેન્દ્રિય તિર્થંચ પુરુષો	(અસંખ્યાત „)
૩૩. „ „ „ સ્ત્રીઓ	(સંખ્યાત „)
૩૪. રથસચર „ „ પુરુષો	(સંખ્યાત „)
૩૫. „ „ „ સ્ત્રીઓ	(સંખ્યાત „)
૩૬. વાસચર „ „ પુરુષો	(સંખ્યાત „)
૩૭. „ „ „ સ્ત્રીઓ	(સંખ્યાત „)
૩૮. વ્યનતર દેવો	(સંખ્યાતગુણઅધિક)
૩૯. „ દેવીઓ	(સંખ્યાતગુણઅધિક)
૪૦. જ્યોતિષક દેવો	(સંખ્યાત „)
૪૧. „ દેવીઓ	(સંખ્યાત „)
૪૨. ખેતર પંચેન્દ્રિયતિર્થંચ નામુસક	(સંખ્યાત „)

૪૩. સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્થેચ નપુંસક	(સંખ્યાતગુણઅધિક)
૪૪. જલચર " " "	(સંખ્યાત ")
૪૫. ચતુરિન્દ્રિય પર્યાપ્ત	(સંખ્યાત ")
૪૬. પંચેન્દ્રિય "	(વિશેષાધિક)
૪૭. દ્વીન્દ્રિય "	(")
૪૮. ત્રીન્દ્રિય "	(")
૪૯. પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત	(અસંખ્યાતગુણઅધિક)
૫૦. ચતુરિન્દ્રિય "	(વિશેષાધિક)
૫૧. ત્રીન્દ્રિય "	(")
૫૨. દ્વીન્દ્રિય "	(")
૫૩. પ્રત્યેકબાહરવનરપતિ પર્યાપ્ત	(અસંખ્યાતગુણઅધિક)
૫૪. બાહર નિગોદ પર્યાપ્ત	" "
૫૫. બાહર પૃથ્વી "	" "
૫૬. બાહર અષ્ટકાય "	" "
૫૭. બાહર વાયુકાય "	" "
૫૮. બાહર તેજઃકાય અપર્યાપ્ત	" "
૫૯. પ્રત્યેકબાહરવનરપતિ અપર્યાપ્ત	" "
૬૦. બાહર નિગોદ અપર્યાપ્ત	" "
૬૧. બાહર પૃથ્વી "	" "
૬૨. બાહર અષ્ટકાય "	" "
૬૩. બાહર વાયુકાય "	" "
૬૪. સૂક્ષ્મ તેજઃકાયિક "	" "
૬૫. સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક "	(વિશેષાધિક)
૬૬. સૂક્ષ્મ અષ્ટકાયિક "	"
૬૭. સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક "	"
૬૮. સૂક્ષ્મ તેજઃકાયિક પર્યાપ્ત	(સંખ્યાતગુણઅધિક)
૬૯. સૂક્ષ્મ પૃથ્વી "	(વિશેષાધિક)
૭૦. સૂક્ષ્મ અષ્ટકાયિક પર્યાપ્ત	(વિશેષાધિક)
૭૧. " વાયુકાયિક "	(વિશેષાધિક)
૭૨. " નિગોદ અપર્યાપ્ત	(અસંખ્યાતગુણઅધિક)
૭૩. " " પર્યાપ્ત	(સંખ્યાતગુણઅધિક)
૭૪. અભવસિદ્ધિક	(અનંતગુણઅધિક)
૭૫. પ્રતિપતિતસમ્યક્ત્વ	"
૭૬. સિદ્ધો	"
૭૭. બાહરવનરપતિ પર્યાપ્ત	"
૭૮. બાહર પર્યાપ્ત	(વિશેષાધિક)
૭૯. બાહરવનરપતિ અપર્યાપ્ત	(અસંખ્યાતગુણઅધિક)
૮૦. બાહર અપર્યાપ્ત	(વિશેષાધિક)

૮૧. આદર છવો	(વિશેષાધિક)
૮૨. સૂક્ષ્મ વનરપતિ અપર્યાપ્ત	(અસંખ્યાતગુણઅધિક)
૮૩. „ અપર્યાપ્ત	(વિશેષાધિક)
૮૪. સૂક્ષ્મવનરપતિ પર્યાપ્ત	(સંખ્યાતગુણઅધિક)
૮૫. સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત	(વિશેષાધિક)
૮૬. „ છવો	(વિશેષાધિક)
૮૭. ભવસિદ્ધિ	„
૮૮. નિગોદ છવ	„
૮૯. વનરપતિ	„
૯૦. એકેન્દ્રિય	„
૯૧. તિર્થંચ	„
૯૨. મિથ્યાદષ્ટિ	„
૯૩. અવિરત	„
૯૪. સકપાપ	„
૯૫. છઠ્ઠસ્થ	„
૯૬. સયોગી	„
૯૭. સંસારી	„
૯૮. સર્વ છવો	„

પટ્ખંડાગમમાં પ્રસ્તુત પદ્યગત વિચાર જે રીતે કરવામાં આવ્યો છે તેની પણ નોંધ અહીં લેવી જરૂરી છે. પ્રજાપનાસૂત્ર ૨૧૨માં અલ્પખલુત્વનો વિચાર ૨૭ દ્વારો વડે કરવામાં આવ્યો છે; પરંતુ પટ્ખંડાગમમાં ગત્યાદિ ૧૪ દ્વારો વડે છવોના અલ્પખલુત્વનો વિચાર છે (પુ૦ ૭, પૃ૦ ૫૨૦); જ્યારે પ્રસ્તુત પ્રજાપનામાં તે ૧૪ દ્વારો ઉપરાંત પણ દ્વારો છે. આ ચર્ચા પટ્ખંડાગમના પુ૦ ૭માં દ્રવ્યપ્રમાણાતુગમ નામે પ્રકરણમાં પણ પૃ૦ ૨૪૪ થી છે. વળી, તેમાં અસંખ્યાત જેવી સંખ્યાનું સ્પષ્ટીકરણ પણ મૂળમાં જ છે, જે પ્રજાપનાની રીકામાં છે; પટ્ખંડાગમ, પુ૦ ૭, પૃ૦ ૨૪૪ થી. વળી, પટ્ખંડાગમમાં આ ચર્ચા અન્યત્ર પણ જોવા મળે છે. પુ૦ ૧૪, સૂત્ર ૫૬૮, પૃ૦ ૪૬૫માં છવોના અલ્પખલુત્વનો વિચાર દ્રવ્યપ્રમાણ અને પ્રદેશપ્રમાણની દૃષ્ટિએ પણ કરવામાં આવ્યો છે. પ્રજાપનાના અત્યિકાય દ્વાર સૂત્ર ૨૭૦માં દ્રવ્યાર્થિક અને પ્રદેશાર્થિક—એ બે દૃષ્ટિઓ છે, તે એ રીતે જુદી છે કે પટ્ખંડાગમમાં પટ્કાયનો વિચાર છે, જ્યારે પ્રજાપનામાં પટ્કાયોને લક્ષ્ણને વિચાર છે. પ્રજાપનાનો (સૂત્ર ૩૩૪) મહાદંડક અને પટ્ખંડાગમનો મહાદંડક પણ તુલનીય છે (પુ૦ ૭, પૃ૦ ૫૭૫ થી—). બન્નેમાં સર્વ છવની અપેક્ષાએ અલ્પખલુત્વનો વિચાર છે.

ઓથું 'સ્થિતિ' પદ : જીવોની સ્થિતિ=આયુ

ઓથા પદમાં નાના પ્રકારના જીવોની સ્થિતિ અર્થાત્ આયુનો વિચાર છે.^૧ જીવોની તે તે નારકાદિરૂપે સ્થિતિ-અવસ્થાન કેટલો કાળ હોય તેની વિચારણા આમાં હોવાથી આ પદનું નામ 'સ્થિતિ' પદ છે. અર્થાત્ આમાં જીવોના જે વિવિધ પર્યાયો છે, તેના આયુનો વિચાર છે. જીવદ્રવ્ય તો નિત્ય છે, પણ તે જે નાના રૂપો-નાના જન્મ-ધારણ કરે છે તે પર્યાયો તો અનિત્ય છે, તેથી તે ક્યારેક તો નષ્ટ થાય જ છે. આથી તેમની સ્થિતિનો વિચાર કરવો પડે છે. અને તે પ્રસ્તુતમાં કરવામાં આવ્યો છે. જઘન્ય આયુ કેટલું અને ઉત્કૃષ્ટ આયુ કેટલું એમ બે પ્રકારે તેનો વિચાર પ્રસ્તુતમાં છે. આમાં માત્ર સંસારી જીવોને જ આયુ હોઈ તેમના ભેદોનો વિચાર છે. સિદ્ધો તો 'સાદીયા અપજ્જવસિતા'—(પૃષ્ઠ ૭૮, પં. ૧૪, સૂત્ર ૨૧૧) કહ્યા છે, તેથી તેમના આયુનો વિચાર અપ્રાપ્ત હોઈ તે કયો નથી. વળી, અજીવદ્રવ્યના પર્યાયોની સ્થિતિનો વિચાર પણ આમાં નથી. કારણ, તેમના પર્યાયો જીવના આયુની જેમ અમુક મર્યાદામાં કાલની દૃષ્ટિએ મૂકી શકાય તેમ નથી. તેથી તે વિચાર ઊંડી દેવામાં આવે તે સ્વાભાવિક છે.

પ્રસ્તુત પદમાં આયુનો નિર્દેશક આ પ્રકારે છે : પ્રથમ તે તે જીવોનો સામાન્ય પ્રકાર લઈને તેના આયુનો નિર્દેશ છે; પછી તેના અપર્યાપ્ત અને પર્યાપ્ત ભેદોનો નિર્દેશ છે, જેમ કે પ્રથમ સામાન્ય નારકનું આયુ, પછી નારકના અપર્યાપ્તનું અને ત્યાર પછી પર્યાપ્તનું આયુ નિર્દિષ્ટ છે. આજ ક્રમે એકેક નારક આદિ લઈને સર્વ પ્રકારના જીવોનો આયુવિચાર છે.

નીચે અપાતી સૂચીમાં સામાન્યનું આયુ આપવામાં આવ્યું છે, પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત ભેદોને આપ્યા નથી. વળી, આયુનો વિચાર જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ એમ બે પ્રકારે છે, તેથી તે બંને પ્રકારનો સૂચીમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

સ્થિતિની જે સૂચી છે તે ઉપરથી પણ એ તો ફલિત થાય જ છે કે પુરુષ કરતાં સ્ત્રીનું આયુ ઓછું છે. નારક અને દેવોનું આયુ મનુષ્ય અને તિર્થંક કરતાં વધારે છે. એકેન્દ્રિયમાં અગ્નિશાયનું આયુ સૌથી ઓછું માનવામાં આવ્યું છે તે, અગ્નિ ઓલવાઈ જતો અનુભવમાં આવે છે, તે ઉપરથી જણાય છે. એકેન્દ્રિયમાં પૃથ્વીકાયિકનું આયુ સૌથી વધારે છે, પણ દ્વીન્દ્રિય કરતાં ત્રીન્દ્રિયનું આયુ ઓછું માનવા પાછળ શું કારણ હશે તે જણાતું નથી. વળી, ચતુરિન્દ્રિયનું આયુ ત્રીન્દ્રિય કરતાં વધારે છે, પણ દ્વીન્દ્રિય કરતાં ઓછું છે, એ પણ રહસ્ય છે.

જીવભેદ

જઘન્ય

ઉત્કૃષ્ટ

૧. નારક (૩૩૫)	દશ હજાર વર્ષ	૩૩ સાગરોપમ
(૧) રત્નપ્રભા (૩૩૬)	"	૧ "
(૨) શર્કરાપ્રભા (૩૩૭)	૧ સાગરોપમ	૩ "
(૩) વાલુકાપ્રભા (૩૩૮)	૩ "	૭ "
(૪) પંકપ્રભા (૩૩૯)	૭ "	૧૦ "

૧. પદ્મરાગમમાં કાલાનુગમ નામે આ જ વિચાર છે (પુ. ૭, પૃ. ૧૧૪ અને ૪૬૨). ભેદ એ છે કે ગત્યાદિ ૧૪ કારો વડે એકેક જીવનો અને નાના જીવોની અપેક્ષાએ પણ વિચાર છે. આ વિચારની તુલના ઉત્તરાં, ૩૬. ૮૦ આદિમાં સંતતિની અપેક્ષાએ જે કાલવિચાર છે તેની સાથે છે.

૨. નારકોમાં પ્રથમાદિ પૂર્વનારકનું જે ઉત્કૃષ્ટ આયુ તે જ પછીના ક્ષિતિગાદિ નારકમાં જઘન્ય મનાયું છે. તે ઉપરની સૂચીથી ફલિત થાય છે.

...[૫૯]...

(૫) ધૂમપ્રભા (૩૪૦)	૧૦ સાગરોપમ	૧૭ સાગરોપમ
(૬) તમઃપ્રભા (૩૪૧)	૧૭ "	૨૨ "
(૭) અધઃસપ્તમ (૩૪૨)	૨૨ "	૩૩ "
૨. (અ) દેવ (૩૪૩)	દશ હજાર વર્ષ	૩૩ "
(બ) દેવી (૩૪૪)	"	૫૫ પદ્યોપમ
(૧) ભવનવાસી દેવ (૩૪૫)	"	૧ સાગરોપમથી કંઈક અધિક
" દેવી (૩૪૬) ^૩	"	૪૬ પદ્યોપમ
[અસુરકુમારાદિ વિષે મૂળમાં જોવું]		
૩. પૃથ્વીકાયિક (૩૫૪)	અન્તર્મુહૂર્ત	૨૨૦૦૦ વર્ષ
(૧) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક (૩૫૫) ^૪	"	અન્તર્મુહૂર્ત
(૨) બાહ્યર " (૩૫૬)	"	૨૨૦૦૦ વર્ષ
૪. અપકાયિક (૩૫૭)	"	૭૦૮૦ વર્ષ
૫. તેજઃકાયિક (૩૬૦)	"	ત્રણ રાત-દિન
૬. વાયુ " (૩૬૩)	"	૩૦૦૦ વર્ષ
૭. વનસ્પતિ " (૩૬૬)	"	૧૦૦૦૦ વર્ષ
૮. દ્વીન્દ્રિય (૩૬૯)	"	૧૨ વર્ષ
૯. ત્રીન્દ્રિય (૩૭૦)	"	૪૯ રાત-દિન
૧૦. ચતુરિન્દ્રિય (૩૭૧)	"	૭ માસ
૧૧. પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ (૩૭૨)	"	૩ પદ્યોપમ
(અ) સંમૂર્ઝિમ (૩૭૩)	"	૧ પૂર્વકોટિ
(બ) ગર્ભજ (૩૭૪)	"	૩ પદ્યોપમ
(૧) જલચર (૩૭૫) ^૫	"	૧ પૂર્વકોટિ
(૨) ચતુષ્પદ સ્થલચર (૩૭૮)	"	૩ પદ્યોપમ
(૩) ઉરપરિસર્પ (૩૮૧)	"	૧ પૂર્વકોટિ
(૪) ભુજપરિસર્પ (૩૮૪)	"	"
(૫) ખેચર (૩૮૭)	"	પદ્યાસંખ્યેયભાગ
૧૨. મનુષ્ય (૩૯૦) ^૬	"	ત્રણ પદ્ય
૧૩. વપન્તર દેવ (૩૯૩)	૧૦૦૦૦ વર્ષ	૧ પદ્યોપમ
" દેવી (૩૯૪)	"	૬ પદ્યોપમ
૧૪. વ્યોતિષ્ઠ દેવ (૩૯૫)	૬ પદ્યોપમ	૧ પદ્યોપમ + ૧ લાખ વર્ષ

૩. આ પછી સૂત્ર ૩૪૭-૩૫૩ સુધીમાં અસુરકુમારાદિ દશ ભવનપતિનાં દેવ-દેવીનું આશુ છે.

૪. સૂક્ષ્મ આકાશ, તેજઃકાય, વાયુ અને વનસ્પતિની ત્રિપતિ આ જ પ્રમાણે છે. - સૂત્ર ૩૫૮, ૩૬૧, ૩૬૪, ૩૬૭.

૫. જલચરાદિમાં પણ ગર્ભજ અને સંમૂર્ઝિમની રિપતિ જુદી જુદી ગણાવી છે, પણ તે સૂચીમાં નથી લખી. સૂત્ર ૩૭૬ આદિ.

૬. મનુષ્યમાં પણ ગર્ભજ અને સંમૂર્ઝિમની રિપતિ જુદી ગણાવી છે. - સૂત્ર ૩૯૧-૯૨.

જ્યોતિષક દેવી (૩૯૫)^૭

$\frac{1}{2}$ પલ્યોપમ

$\frac{1}{2}$ પલ્યોપમ + ૫૦૦૦૦ વર્ષ

[ચન્દ્રાદિની વિગત મૂળમાં જોવી]

૧૫. વૈમાનિક દેવ (૪૦૭)

૧ પલ્યોપમ

૩૩ સાગરોપમ

,, દેવી (૪૦૮)

૫૫ પલ્યોપમ

[સૌંદર્યાદિની સ્થિતિ^૮ મૂળમાં જોવી]

પ્રસ્તુતમાં અણ્વની સ્થિતિનો વિચાર નથી. તેનું કારણ એ જણાય છે કે ધર્મ, અધર્મ અને આકાશ તો નિત્ય છે અને પુદ્ગલોની સ્થિતિ પણ એક સમયથી માંડી અસંખ્યાત સમયની છે તે પાંચમાં પદમાં કહ્યું જ છે (૫૧૫-૫૧૮). તેથી તેનો જુદો નિર્દેશ જરૂરી નથી. વળી, પ્રસ્તુતમાં તો આયુર્કર્મકૃત સ્થિતિનો વિચાર છે, તે અણ્વમાં અપ્રસ્તુત છે.

*

પાંચમું ‘વિશેષ’ પદ : જીવ અને અજીવ દ્રવ્યના ભેદો અને પર્યાયો

પ્રસ્તુત પાંચમા પદનું નામ ‘વિસેસ’-વિશેષ પદ છે. વિશેષ એટલે જીવાદિ દ્રવ્યના વિશેષ અર્થાત્ પ્રકારો. અને બીજો અર્થ છે જીવાદિ દ્રવ્યના વિશેષ અર્થાત્ પર્યાયો. પ્રથમ પદમાં જીવ અને અજીવ એ બે દ્રવ્યોના પ્રકારો, ભેદ-પ્રભેદ સાથે, ગણાવી દીધા છે. તેનું અહીં પણ સંક્ષેપમાં પુનરાવર્તન કર્યું છે, તે એટલા માટે કે પ્રસ્તુતમાં જે બાબત સ્પષ્ટ કરવાની છે તે એ કે જીવ અને અજીવના જે પ્રકારો છે તે પ્રત્યેકના અનંત પર્યાયો છે. જે પ્રત્યેકના અનંત પર્યાયો હોય તો સમગ્રના પણ અનંત હોય જ. અને દ્રવ્યના જે પર્યાયો-પરિણામો હોય તો તે દ્રવ્ય દૃશ્યનિત્ય ન ઘટી શકે, પણ તેને પરિણામિનિત્ય માનવું જોઈએ—આવું સૂચન પણ ફલિત થાય છે. અને વસ્તુનું સ્વરૂપ દ્રવ્ય અને પર્યાયરૂપ છે એ પણ આથી ફલિત થાય છે.

એક બાબત, જે ધ્યાનમાં રાખવાની છે, તે એ પણ છે કે પદનું નામ ‘વિસેસ’ આપ્યા છતાં તે શબ્દનો ઉપયોગ સૂત્રોમાં કર્યો નથી; પણ સમગ્ર પદમાં તેને માટે પર્યાય શબ્દ વાપર્યો છે (સૂત્ર ૪૩૮-). જૈન શાસ્ત્રમાં આ પર્યાય શબ્દનું વિશેષ મહત્ત્વ છે. ગ્રંથકારે આથી પ્રથમ તો એ સૂચન કર્યું કે પર્યાય કહો કે વિશેષ કહો એમાં કાંઈ ભેદ નથી. જે નાના પ્રકારના જીવો દેખાય છે, કે અજીવો દેખાય છે, તે સૌ તે તે દ્રવ્યના પર્યાયો જ છે. પછી ભલે તે સામાન્યના વિશેષરૂપે-પ્રકારરૂપે-હોય અગર દ્રવ્યવિશેષના પર્યાયરૂપે હોય. જીવના જે ભેદો ગણાવ્યા છે, જેમ કે નારકાદિ, તે ગંધા પ્રકારો તે તે જીવદ્રવ્યના પર્યાયો પણ છે. કારણ, અનાદિ કાળમાં જીવ અનેક વાર તે તે પ્રકારે અવતર્યો હોય છે. અને જેમ કોઈ પણ એક જીવના તે પર્યાયો છે તેમ સકલ જીવોની સમાન યોગ્યતા હોઈ તે ગંધાએ પણ તે તે નારકાદિરૂપે જન્મ લીધો જ હોય છે. આમ જેને પ્રકાર કે ભેદ કે વિશેષ કહેવામાં આવે છે તે પ્રત્યેક જીવદ્રવ્યની અપેક્ષાએ પર્યાય જ છે, તે જીવની એક વિશેષ અવસ્થા જ છે, પર્યાય કે પરિણામ જ છે. પર્યાયશબ્દ દ્રવ્ય કદી હોતું જ નથી. એટલે તે તે દ્રવ્ય તે તે પર્યાયઅવસ્થામાં જ હોય છે—આવું સૂચન પ્રસ્તુત પદમાંથી ફલિત થાય છે, કારણ, જેને દ્રવ્ય કહેવામાં આવે છે તેને પણ પ્રસ્તુતમાં પર્યાયના નામે જ ઓળખાવવામાં

૭. ચન્દ્રાદિનાં દેવો-દેવીઓની સ્થિતિ પણ વર્ણન છે. - સૂત્ર ૩૯૭-૪૦૬.

૮. સૂત્ર ૪૦૬-૪૨૬.

આવ્યાં છે (૪૩૯). સારાંશ કે દ્રવ્ય અને પર્યાયનો અભેદ છે, એવું સૂચન આમાં છે. તેથી જ ગ્રંથકારે દ્રવ્યના પ્રકાર માટે પણ પર્યાય શબ્દ વાપર્યો છે (૪૩૯, ૫૦૧). આ વસ્તુ આચાર્ય મહાયગિરિએ પણ નોંધી છે.^૧

આમ દ્રવ્ય અને પર્યાયનો અભેદ છતાં ગ્રંથકારને એ પણ સ્પષ્ટ કરવું હતું કે દ્રવ્ય અને પર્યાયનો ભેદ પણ છે, અને કોઈ એક જ દ્રવ્યના આ બધા પર્યાયો-પરિણામો નથી : આ ગાયતની સૂચના જુદાં જુદાં દ્રવ્યોની સંખ્યા અને પર્યાયોની સંખ્યામાં જે ભેદ છે તે દર્શાવીને કરી છે, જેમ કે તેમણે નારકોને અસંખ્ય કહ્યા (૪૩૯), પણ નારકના પર્યાયોને અનંત કહ્યા છે (૪૪૦). જીવોના જે નાના પ્રકારો છે, તેમાં વનરપતિ અને સિદ્ધ એ જે જ પ્રકારો એવા છે, જેના દ્રવ્યોની સંખ્યા અનંત છે. તેથી સમગ્રભાવે જીવદ્રવ્યો અનંત કહી શકાય, પણ તે તે પ્રકારોમાં તો ઉક્ત બેના અપવાદ સિવાય બધાં જ દ્રવ્યો અસંખ્યાત છે, અનંત નહિ. અને છતાં તે બધા જ પ્રકારોના પર્યાયોની સંખ્યા અનંત છે તે વસ્તુ પ્રસ્તુત પદમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવી છે.

ગ્રંથકારનાં આવાં સૂચનોને આધારે જ જૈન દાર્શનિકોએ તિર્યક્સામાન્ય અને ઊર્ધ્વતા-સામાન્યની માન્યતા સ્વીકારી છે. દૈશિક ભેદોનું જે સામાન્ય છે તે તિર્યક્સામાન્ય છે અને કાલિક ભેદોનું જે સામાન્ય છે તે ઊર્ધ્વતાસામાન્ય છે. ઊર્ધ્વતાસામાન્ય જ દ્રવ્યને નામે ઓળખાય છે. ઊર્ધ્વતાસામાન્ય એક છે અને તે અભેદજ્ઞાનમાં નિમિત્ત બને છે; જ્યારે તિર્યક્સામાન્ય અનેક છે, અને તે સમાનતામાં નિમિત્ત બને છે. જીવસામાન્ય એ અનેક જીવોની અપેક્ષાએ તિર્યક્સામાન્ય છે, પણ એક જ જીવના નાના પર્યાયોની અપેક્ષાએ તે ઊર્ધ્વતાસામાન્ય છે. કાલક્રમે દાર્શનિકોએ દ્રવ્ય, પર્યાય, સામાન્ય અને વિશેષ એ બધાં વિશે અન્ય દર્શનોની તુલનામાં જે સ્પષ્ટીકરણો કર્યાં છે, તેનાં મૂળ આ ગ્રંથમાં સ્પષ્ટપણે જોઈ શકાય છે. અને પ્રસ્તુતમાં પણ જે સ્પષ્ટતા કરવામાં આવી છે તેનું મૂળ ભગવતી જેવા અંગગ્રંથોમાં ઉપલબ્ધ છે જ.^૨

વેદાન્તની જેમ જૈન મતે જીવદ્રવ્ય એક નથી પણ અનંતસંખ્યામાં છે. એટલે જીવસામાન્ય જેવી સ્વતંત્ર એક વસ્તુ કોઈ નથી, પણ અનેક જીવોમાં જે ચૈતન્યધર્મો દેખાય છે તે નાના છે, અને તે, તે તે જીવમાં જ પરિવ્યાપ્ત છે અને તે ધર્મો અજીવથી જીવને જુદો પાડનાર છે, તેથી નાના છતાં એકસરખી રીતે અજીવથી જીવને ભિન્ન સિદ્ધ કરવાનું કાર્ય કરતા હોવાથી સામાન્ય કહેવાય છે. આ સામાન્ય તિર્યક્સામાન્ય છે. તે એક નથી પણ નાના છે, તેથી તેની સમાનતા છતાં એકતા એ ભ્રમ છે; અથવા દરિપત એકતા છે^૩—વાસ્તવિક એકતા નથી. તે જ પ્રમાણે અજીવદ્રવ્ય કોઈ જુદું એક દ્રવ્ય નથી, પણ અનેક અજીવદ્રવ્યો-અચેતનદ્રવ્યો છે, તે બધાં જીવથી જુદાં છે માટે તે અર્થમાં તેમની સમાનતા અજીવદ્રવ્ય કહેવાથી વ્યક્ત થાય છે, તેથી તે સામાન્ય અજીવદ્રવ્ય તિર્યક્સામાન્ય છે. આ તિર્યક્સામાન્યના પર્યાયો-વિશેષો-ભેદો તે પ્રસ્તુતમાં જીવ અને અજીવના પર્યાયો-વિશેષો-ભેદો છે (૪૩૯, ૫૦૧) એમ સમજવાનું છે.

પણ જૈન મતે કોઈ પણ એક દ્રવ્ય અનેક રૂપે પરિણત થાય છે, જેમ કે કોઈ એક જીવદ્રવ્ય નારકાદિ અનેક પરિણામોને ધારણ કરે છે. આ પરિણામો કાળક્રમે બદલાયા કરે છે, પણ જીવદ્રવ્ય દ્રુવ છે, અર્થાત્ તેનો જીવરૂપે કદી નાશ થતો નથી, નારકાદિ પર્યાયોરૂપે નાશ થાય છે. અનેક

૧. શ્રીકા, પત્ર ૧૭૬ વ, ૨૦૨ અ.

૨. આ વિષયની અર્થાં માટે જુઓ ન્યાયાવતારવાર્તિકવૃત્તિની પ્રસ્તાવના, પૃષ્ઠ ૨૫-૩૧; અને આગમ યુગકા જૈન દર્શન, પૃષ્ઠ ૭૬-૮૬.

૩. આવી કલ્પિત એકતાની દૃષ્ટિએ જ સ્થાનાંગમાં આવતાં 'એકે બાયા' ઇત્યાદિ વાક્યો સમજવાનાં છે.

નારકાદિ પર્યાયો ધારણ કરવા છતાં તે અચેતન બની જતું નથી. આ જીવદ્રવ્યને સામાન્ય-ઊર્ધ્વતાસામાન્ય-કહ્યું છે, અને તે એક છે. અને તે સામાન્યના નાના પર્યાયો-પરિણામો-વિશેષો-ભેદો છે. પ્રસ્તુતમાં નૈરયિકાદિના જે પર્યાયોની ચર્ચા છે (૪૪૦, ૫૦૪), તે આ ઊર્ધ્વતાસામાન્યની અપેક્ષાએ કરવામાં આવી છે. તેથી તે તેના પર્યાયો-પરિણામો છે, એમ સમજવું.

આમ પ્રસ્તુતમાં પર્યાય શબ્દ પ્રકાર-ભેદ અર્થમાં અને અવસ્થા કે પરિણામ એમ બે અર્થમાં પ્રયુક્ત છે. અને તે બન્નેનું સામાન્ય જુદું જુદું છે, એ ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે. ભેદોનું તિર્યકસામાન્ય વાસ્તવિક છતાં એક નથી, જ્યારે પર્યાયોનું ઊર્ધ્વતાસામાન્ય એક છે અને વાસ્તવિક છે.

જીવસામાન્યના નારકાદિ અનેક ભેદો-વિશેષો છે, તેથી તેને જીવના પર્યાયો કહ્યા છે. અને જીવસામાન્યના અનેક પરિણામો-પર્યાયો પણ છે, તેથી તેને જીવના પર્યાયો કહ્યા છે. આ જ પ્રકારે અજીવ વિષે પણ સમજી લેવાનું છે. આમ ગ્રંથકારે પર્યાય શબ્દને બે અર્થમાં વાપર્યો છે તે ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે. અને પર્યાય અને વિશેષ એ બન્ને શબ્દોને એકાર્થક જ સ્વીકાર્યા છે. જૈનોમાં અંગગ્રંથમાં પર્યાય શબ્દ જ પ્રચલિત હતો તેથી તે શબ્દ વિવરણમાં રાખ્યો છે. પરંતુ વૈશેષિક દર્શનમાં વિશેષ શબ્દનો પ્રયોગ થવા લાગ્યો હતો તેથી તે શબ્દનો પણ પ્રયોગ પર્યાય અર્થમાં અને વસ્તુના ભેદ અર્થમાં પણ થઈ શકે છે તે સૂચવવા આચાર્યે પ્રકરણનું નામ 'વિસેસ' એમ રાખ્યું હોય તેમ જણાય છે.

વળી, એક બીજી વાતનું ધ્યાન રાખવાનું છે તે એ કે સંસારી અવસ્થાના જીવોમાં કર્મકૃત જે અવસ્થાઓ છે, એટલે કે જેને આધારે જીવ સાથે પુદ્ગલો સંબંધ થાય છે અને તે સંબંધને લઈને જીવની નાના અવસ્થાઓ-પર્યાયો બને છે, તે પૌદ્ગલિક પર્યાયો પણ જીવના પર્યાયો ગણવામાં આવ્યા છે. આમ સંસારી અવસ્થામાં જીવ અને પુદ્ગલનો બાજુ કે અભેદ હોય તેમ માનીને જીવના પર્યાયોનું વર્ણન છે. જેમ સ્વતંત્ર રીતે વર્ણુ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શની વિવિધતાને કારણે પુદ્ગલના અનંત પર્યાયો થાય છે (૫૧૯-), તેમ જ્યારે તે પુદ્ગલ જીવસંબંધ હોય ત્યારે તે બધા જ જીવના પર્યાયો (૪૪૦-) પણ ગણવામાં આવ્યા છે. આનું કારણ એ છે કે જ્યારે જીવ સાથે તે સંબંધ હોય છે ત્યારે પુદ્ગલમાં થતા પરિણમનમાં જીવ પણ કારણ છે, તેથી તે પર્યાયો પુદ્ગલના છતાં જીવના છે એમ માનવામાં આવ્યું છે. અને આથી જ એ સ્પષ્ટ થાય છે કે સંસારી અવસ્થામાં જીવ અને પુદ્ગલનો કથંચિત્ અભેદ પણ છે. અનાદિ કાળથી આ અભેદ ચાલ્યો આવે છે અને તેને જ કારણે જીવોમાં આકાર, રૂપ આદિનું વૈવિધ્ય છે; અન્યથા સિદ્ધજીવોની જેમ સૌ જીવો એકસરખા જ રહે, માત્ર વ્યક્તિભેદ રહે, પરંતુ જે વિવિધ પ્રકારે સંસારી જીવોમાં નારકાદિ રૂપે ભેદ પડે છે તે પડે નહિ. આથી તે ભેદના નિયામક તરીકે જીવ અને પુદ્ગલનો કથંચિત્ અભેદ સ્વીકારવામાં આવ્યો છે. જ્યારે કર્મના આવરણથી જીવ મુક્ત થાય છે, ત્યારે જીવમાં કોઈ પણ પ્રકારનું પુદ્ગલનું બંધન રહેતું નથી તેથી તેમાં કોઈ પણ બાહ્યકારનો ભેદ પણ-રૂપ આદિનો પણ-રહેતો નથી. જેમ કર્મના ઉત્થને કારણે જીવમાં બાહ્ય આકાર-પ્રકારમાં ભેદ પડે છે અને નાના પર્યાયોનું સર્જન થાય છે, તેમ જીવમાં જે તેનું સ્વરૂપ જ્ઞાનાદિ છે, તેને કારણે પણ નાના પર્યાયોનું સર્જન થાય છે. આમ જીવના અનંત પર્યાયોની સંગતિ ગ્રંથકારે જણાવી છે.

આ રીતે પ્રસ્તુત પદમાં જીવ અને અજીવ દ્રવ્યોના ભેદો અને પર્યાયોનું નિરૂપણ છે. ભેદો વિષે તો પ્રથમ પદમાં નિરૂપણ હતું જ, પણ તે પ્રત્યેક ભેદોમાં અનંત પયાયો છે, તેનું સૂચન કરતું એ પ્રસ્તુત પાંચમા પદની વિશેષતા છે. પ્રથમ પદમાં ભેદો ગતાવ્યા હતા અને ત્રીજા પદમાં તેમની

સંખ્યા જાણવી હતી, પણ તીવ્ર પદમાં સંખ્યાગત તારતમ્યનું નિરૂપણ મુખ્ય હોઈ કયા વિશેષની કેટલી સંખ્યા છે તે જાણવાનું બાકી રહી જતું હતું, તેથી પ્રસ્તુતમાં તે તે ભેદોની સંખ્યા પણ જાણવી દીધી છે. અને પછી તે તે ભેદોના પર્યાયોની સંખ્યા પણ જાણવી દીધી છે. પર્યાયોની સંખ્યા તો બધા જ દ્રવ્યભેદોની અનંત છે. ભેદોની સંખ્યામાં કેટલાક અસંખ્યાત તો કેટલાક અનંત છે. માત્ર વનસ્પતિ અને સિદ્ધોની સંખ્યા જીવભેદોમાં અનંત છે, બાકીના બધા જીવભેદો અસંખ્યાત છે. વળી, પ્રસ્તુતમાં પ્રથમપદનિર્દિષ્ટ બધા જ ભેદ-પ્રભેદોને લઈને વિવરણ નથી, પણ સંસારી જીવોમાં મુખ્ય મુખ્ય જીવભેદો, જેને 'ચોવીસ દંડક' નામે ઓળખવામાં આવે છે, તેમની તથા સિદ્ધોની સંખ્યા અને પર્યાયોનો વિચાર છે તે ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે. આગળ ઉપર એ સૂચી આપવામાં આવે છે, તે જ્ઞેવાથી એ સ્પષ્ટ થશે. તેમાં નં. ૧ થી ૨૪ સંસારી જીવોના ભેદો છે, તેને ચોવીસ દંડક કહેવામાં આવે છે અને ૨૫મો નંબર સિદ્ધોનો છે.

જીવદ્રવ્યના નારકાદિ ભેદોના પર્યાયોનો વિચાર અનેક પ્રકારે-અનેક દૃષ્ટિથી-કરવામાં આવ્યો છે. અને તેમાં જૈનસંપત્તિ અતેકાંતદૃષ્ટિનો ઉપયોગ સ્પષ્ટ છે. જીવના નારકાદિ જે ભેદોના પર્યાયોનું નિરૂપણ છે, તેમાં દ્રવ્યાર્થતા (દ્વવ્યદ્વયા), પ્રદેશાર્થતા (પદેસદ્વતા), અવગાહનાર્થતા (ઓગાહણદ્વતા), સ્થિતિ (ઠિઈ), કૃષ્ણાદિ વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, જ્ઞાન અને દર્શન—આ દશ દૃષ્ટિઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે (સૂત્ર ૪૪૦-૪૫૪).

વિચારણાનો ક્રમ આવી છે—પ્રથમ છે કે નારક જીવોના કેટલા પર્યાયો છે. ઉત્તરમાં જાણાવ્યું છે કે નારક જીવોમાં અનંત પર્યાયો છે. આ અનંત પર્યાયોની સંગતિ જાણાવવા માટે ઉક્ત દશ દૃષ્ટિથી તે પર્યાયોની સંખ્યા જાણાવી છે. તેમાં કેટલીક દૃષ્ટિથી સંખ્યાત તો કેટલીક દૃષ્ટિથી અસંખ્યાત અને કેટલીક દૃષ્ટિથી અનંત સંખ્યા થાય છે. અનંતદર્શક દૃષ્ટિને ધ્યાનમાં લઈને નારકના પર્યાયોને અનંત કહ્યા છે, કારણ કે તે દૃષ્ટિએ સૌથી વધારે પર્યાયો ધટે છે. વળી, તે તે સંખ્યાઓને સીધી રીતે નથી જાણાવી, પણ એક નારકની અન્ય નારક સાથે તુલના કરીને તે સંખ્યા ક્ષિત કરવામાં આવી છે, જેમ કે—

દ્રવ્યાર્થતા વડે કોઈ નારક અન્ય નારકોથી તુલ્ય છે, આમ કહ્યું. આનો અર્થ એ છે કે દ્રવ્યદૃષ્ટિએ કોઈ નારક એક દ્રવ્ય છે તેમ અન્ય નારક પણ એક દ્રવ્ય છે. સારાંશ કે કોઈ પણ નારકને દ્રવ્યદૃષ્ટિથી એક જ કહેવાય, તેની સંખ્યા એકથી વધારે હોય નહિ અર્થાત્ તે સંખ્યાત છે. તે જ રીતે—

૧ પ્રદેશાર્થતા વડે પણ નારક જીવો પરસ્પર તુલ્ય છે. આનો અર્થ એ છે કે જેમ એક નારક-જીવના પ્રદેશો અસંખ્યાત છે, તેમ અન્ય નારકના પ્રદેશો પણ અસંખ્યાત છે. સારાંશ કે પ્રદેશોની અપેક્ષાએ કોઈ પણ એક નારક અસંખ્યાત છે એમ કહેવાય.

અવગાહનાર્થતા વડે એટલે કે જીવના શરીરની ઊંચાઈની અપેક્ષાએ વિચારવામાં આવે તો એક નારક અન્ય નારકથી હીન પણ હોય, તુલ્ય પણ હોય અને અધિક પણ હોય. જીવપ્રદેશોની દૃષ્ટિએ સરખા જતાં નારકોમાં શરીરની ઊંચાઈને લઈને જે ભેદ પડે છે, તે ઉક્ત ત્રણ પ્રકારનો છે. સંખ્યાની પરિભાષામાં આ વસ્તુ જાણાવવી હોય તો એ જાણવું જરૂરી બને છે કે નારકની ઓછામાં ઓછી અવગાહના કેટલી ? રત્નપ્રભામાં જઘન્ય અવગાહના અંગુલનો અસંખ્યાતમાં

૪. જીવદ્રવ્ય ધર્માસ્થિતકાયાદિની જેમ સપ્રદેશ હોવાથી આ દૃષ્ટિએ વિચાર જરૂરી બને છે. વળી, કાળ અને પરમાણુ અપ્રદેશી છે તેથી સમગ્ર જીવાજીવનો વિચાર હોય ત્યાં પ્રદેશદૃષ્ટિએ વિચારણા જરૂરી છે.

વળી, એક બીજી વાતનું જ્ઞાન રાખવાનું છે તે એ કે સંસારી અવસ્થાનાં ઉવોમાં કર્મકૃત જે અવસ્થાઓ છે, એટલે કે જેને આધારે ઉવ સાથે પુરુષનો સંબંધ થાય છે અને તે સંબંધને શકેને ઉવની નાના અવસ્થાઓ-પર્યાયો અને છે, તે પૌરુષોદિક પર્યાયો પણ ઉવના પર્યાયો ગણવામાં આવ્યા છે. આમ સંસારી અવસ્થામાં ઉવ અને પુરુષદત્તો બંને કે અલેક હોય તેમ માનીને ઉવના પર્યાયોનું વર્ણન છે. જેમ સ્વતંત્ર રીતે વર્ણુ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શની વિવિધતાને કારણે પુરુષદત્તના અનંત પર્યાયો થાય છે (૫૧૬-), તેમ જ્યારે તે પુરુષદ્વ ઉવસંબંધ હોય ત્યારે તે જ્યાં જ ઉવના પર્યાયો (૪૪૦-) પણ ગણવામાં આવ્યા છે. આનું કારણ એ છે કે જ્યારે ઉવ સાથે તે સંબંધ હોય છે ત્યારે પુરુષદત્તમાં થતા પરિણમનમાં ઉવ પણ કારણ છે, તેથી તે પર્યાયો પુરુષદત્તના હતાં ઉવના છે એમ માનવામાં આવ્યું છે. અને આથી જ એ સ્પષ્ટ થાય છે કે સંસારી અવસ્થામાં ઉવ અને પુરુષદત્તો કથંચિત્ અલેક પણ છે. અતઃકિ કારણી આ અલેક ચાલ્યો આવે છે અને તેને જ કારણે ઉવોમાં આકાર, રૂપ આદિનું વૈવિધ્ય છે; અન્યથા સિદ્ધઉવોની જેમ સૌ ઉવો એકસરખા જ રહે, માત્ર અક્રિયરહે રહે, પરંતુ જે વિવિધ પ્રકારે સંસારી ઉવોમાં નારકાદિ રૂપે ભેદ પડે છે તે પડે નહિ. આથી તે ભેદના નિયામક તરીકે ઉવ અને પુરુષદત્તો કથંચિત્ અલેક સ્વીકારવામાં આવ્યો છે. જ્યારે કર્મના આવરણથી ઉવ મુક્ત થાય છે, ત્યારે ઉવમાં કોઈ પણ પ્રકારનું પુરુષદત્તનું બંધન રહેતું નથી તેથી તેમાં કોઈ પણ બાહ્યકારણો ભેદ પણ-રૂપ આદિની પણ-રહેતી નથી. જેમ કર્મના હિસાબે કારણે ઉવમાં બાહ્ય આકાર-પ્રકારમાં ભેદ પડે છે અને નાના પર્યાયોનું સર્ગન થાય છે, તેમ ઉવમાં જે તેનું સ્વરૂપ જ્ઞાનાદિ છે, તેને કારણે પણ નાના પર્યાયોનું સર્ગન થાય છે. આમ ઉવના અનંત પર્યાયોની સંગતિ ગ્રંથકારે જણાવી છે.

આ રીતે પ્રસ્તુત પદમાં ઉવ અને અહવ દ્રવ્યોના બેટો અને પર્યાયોનું નિરૂપણ છે. બેટો વિશે તો પ્રથમ પદમાં નિરૂપણ હતું જ, પણ તે પ્રત્યેક બેટોમાં અનંત પદાર્થો છે, તેનું સૂચન કરતું એ પ્રસ્તુત પાંચમા પદની વિશેષતા છે. પ્રથમ પદમાં બેટો જ્ઞાતાવ્યા હતા અને ત્રીજા પદમાં તેમની

સંખ્યા જણાવી હતી, પણ તીજ પદમાં સંખ્યાગત તારતમ્યનું નિરૂપણ મુખ્ય હોઈ ક્યા વિશેષની કેટલી સંખ્યા છે તે જણાવવાનું બાકી રહી જતું હતું, તેથી પ્રસ્તુતમાં તે તે ભેદોની સંખ્યા પણ જણાવી દીધી છે. અને પછી તે તે ભેદોના પર્યાયોની સંખ્યા પણ જણાવી દીધી છે. પર્યાયોની સંખ્યા તો બધા જ દ્રવ્યભેદોની અનંત છે. ભેદોની સંખ્યામાં કેટલાક અસંખ્યાત તો કેટલાક અનંત છે. માત્ર વત્સરપતિ અને સિદ્ધોની સંખ્યા જીવભેદોમાં અનંત છે, બાકીના બધા જીવભેદો અસંખ્યાત છે. વળી, પ્રસ્તુતમાં પ્રથમપદનિર્દિષ્ટ બધા જ ભેદ-પ્રભેદોને લઈને વિવરણ નથી, પણ સંસારી જીવોમાં મુખ્ય મુખ્ય જીવભેદો, જેને ‘ચોવીસ દંડક’ નામે ઓળખવામાં આવે છે, તેમની તથા સિદ્ધોની સંખ્યા અને પર્યાયોનો વિચાર છે તે ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે. આગળ ઉપર એ સૂચી આપવામાં આવે છે, તે જોવાથી એ સ્પષ્ટ થશે. તેમાં નં. ૧ થી ૨૪ સંસારી જીવોના ભેદો છે, તેને ચોવીસ દંડક કહેવામાં આવે છે અને ૨૫મો નંબર સિદ્ધોનો છે.

જીવદ્રવ્યના નારકાદિ ભેદોના પર્યાયોનો વિચાર અનેક પ્રકારે—અનેક દૃષ્ટિથી—કરવામાં આવ્યો છે. અને તેમાં જૈનસંમત અનેકાંતદૃષ્ટિનો ઉપયોગ સ્પષ્ટ છે. જીવના નારકાદિ જે ભેદોના પર્યાયોનું નિરૂપણ છે, તેમાં દ્રવ્યાર્થતા (દ્વલ્લક્ષ્યતા), પ્રદેશાર્થતા (પદેસદ્વત્તા), અવગાહનાર્થતા (ઓગાહનદ્વત્તા), સ્થિતિ (વિદ્ધિ), કૃણાદિ વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, જ્ઞાન અને દર્શન—આ દશ દૃષ્ટિઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે (સૂત્ર ૪૪૦-૪૫૪).

વિચારણાનો ક્રમ આવો છે—પ્રથમ છે કે નારક જીવોના કેટલા પર્યાયો છે. ઉત્તરમાં જણાવ્યું છે કે નારક જીવોમાં અનંત પર્યાયો છે. આ અનંત પર્યાયોની સંગતિ જણાવવા માટે ઉક્ત દશે દૃષ્ટિથી તે પર્યાયોની સંખ્યા જણાવી છે. તેમાં કેટલીક દૃષ્ટિથી સંખ્યાત તો કેટલીક દૃષ્ટિથી અસંખ્યાત અને કેટલીક દૃષ્ટિથી અનંત સંખ્યા થાય છે. અનંતદર્શક દૃષ્ટિને ધ્યાનમાં લઈને નારકના પર્યાયોને અનંત કહ્યા છે, કારણ કે તે દૃષ્ટિએ સૌથી વધારે પર્યાયો ધરાવે છે. વળી, તે તે સંખ્યાઓને સીધી રીતે નથી જણાવી, પણ એક નારકની અન્ય નારક સાથે તુલના કરીને તે સંખ્યા ક્ષિત કરવામાં આવી છે, જેમ કે—

દ્રવ્યાર્થતા વડે કોઈ નારક અન્ય નારકોથી તુલ્ય છે, આમ કહ્યું. આના અર્થ એ છે કે દ્રવ્યદૃષ્ટિએ કોઈ નારક એક દ્રવ્ય છે તેમ અન્ય નારક પણ એક દ્રવ્ય છે. સારાંશ કે કોઈ પણ નારકને દ્રવ્યદૃષ્ટિથી એક જ કહેવાય, તેની સંખ્યા એકથી વધારે હોય નહિ અર્થાત્ તે સંખ્યાત છે. તે જ રીતે—

ભાગ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સાત ધનુષ, ત્રણ હાથ અને છ અંગુલ પ્રમાણ છે. આ અવગાહના ઉત્તરોક્ત જમણી વધતી જાય છે અને સાતમી નરકમાં ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના પાંચસો ધનુષ છે.^૫ સારાંશ કે જઘન્ય અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ ૫૦૦ ધનુષ; આ બે વચ્ચેની સંખ્યાઓનું તારતમ્ય તે હીનાધિકતાનું નિયામક અને છે. તેથી કોઈ નારક અન્યથી હીન હોય તો અસંખ્યાત ભાગ કે સંખ્યાતભાગ હીન હોય; અથવા તો સંખ્યાતગુણ કે અસંખ્યાતગુણ હીન હોય. અધિક હોય તોપણ ઉક્ત પ્રકારની સંખ્યાથી જ અધિક હોય. આ રીતે નારકના અવગાહનાની દૃષ્ટિએ અસંખ્યાત પ્રકારના પર્યાયો અને છે.

સ્થિતિની અપેક્ષાએ વિચારવામાં આવે તોપણ અવગાહનાની જેમ જ છે. એટલે કે ઉક્ત અસંખ્યાતભાગહીન આદિ ચતુઃસ્થાનકે હીન અને અધિક હોય છે, અથવા તો તુલ્ય હોય છે. સારાંશ કે અસંખ્યાત પ્રકારે પર્યાયો અને છે.

કૃષ્ણાદિવર્ણની અપેક્ષાએ વિચારવામાં આવે તો તેના અનંત પર્યાયો અને છે, કારણ કે એકગુણ કૃષ્ણથી માંડીને અનંતગુણ કૃષ્ણ હોવાનો સંભવ છે.

આ જ બાબત ગંધ, રસ અને સ્પર્શને પણ લાગુ પડે છે. એટલે કે તે ને દૃષ્ટિએ નારકના અનંત પર્યાયો ધરી શકતા હોઈ તેના અનંત પર્યાયો છે.

આમ નારક જીવના અનંત પર્યાયોની સંગતિ વર્ણ-રસ-ગંધ-સ્પર્શના પર્યાયો ધ્યાનમાં લેવામાં આવે તો છે, એમ ગ્રંથકારે સ્પષ્ટ કર્યું છે.

તે જ પ્રમાણે જ્ઞાન અને દર્શનની દૃષ્ટિએ પણ તેના અનંત પર્યાયો છે, તેમ ગ્રંથકાર જણાવે છે. વર્ણાદિ પર્યાયો પૌદ્ગલિક છતાં તે જીવના છે, તે સ્પષ્ટીકરણ પ્રથમ થઈ જ ગયું છે. અને જ્ઞાનાદિ તો જીવના સ્વરૂપન જ પર્યાયો છે. તેથી પણ જીવના-નારક જીવના-અનંત પર્યાયોની સંગતિ છે.

આચાર્ય મલ્લયગિરિ નોંધે છે કે પ્રસ્તુત જે દશ દૃષ્ટિઓ છે તેને સંક્ષેપમાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ—એ ચાર દૃષ્ટિમાં વિભક્ત કરી શકાય છે. દ્રવ્યાર્થતા અને પ્રદેશાર્થતા એ દ્રવ્યમાં, અવગાહના એ ક્ષેત્રમાં, સ્થિતિ એ કાલમાં અને વર્ણાદિ તથા જ્ઞાનાદિ એ ભાવમાં સમાવિષ્ટ છે.^૬

આ જ ન્યાયે દંડકોનો વિચાર છે (૪૪૧-૪૫૪). અવગાહના અને સ્થિતિને લઈને તથા વર્ણાદિ અને જ્ઞાનાદિને લઈને જીવોમાં હીનાધિકતા છે, એ આપણે જ્ઞેયું. તેથી પુનઃ જઘન્ય-અવગાહનાવાળા, મધ્યમઅવગાહનાવાળા અને ઉત્કૃષ્ટઅવગાહનાવાળા નારકાદિ ચોવીશે દંડકો, અને તે જ પ્રમાણે સ્થિતિ-જ્ઞાન-દર્શનને લઈને ચોવીશે દંડકોના પર્યાયોની ક્રમે ચિંતા કરવામાં આવી છે (સૂત્ર-૪૫૫-૪૯૯) અને તે અનંત છે એમ સિદ્ધ કર્યું છે. એ સમાપ્ત થયે અજીવ-પર્યાયોનો વિચાર છે.

જીવોની અને તેમના પર્યાયોની સંખ્યા

જીવલેદવિશેષ

દ્રવ્યસંખ્યા

પર્યાયસંખ્યા

જીવ

અનંત (૪૩૯)

અનંત^૭

૫. પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પત્ર ૧૮૧ અ.

૬. પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પત્ર ૧૮૨ અ.

૭. સૂત્ર ૪૩૯માં સમગ્રભાવે જીવપર્યાયા (દ્રવ્યો)ને અનંત કહ્યા છે. અને પછી ક્રમે ૪૪૦ આદિ સૂત્રોમાં જીવના તે તે પ્રકારને અનંત પર્યાયવાળો જણાવ્યો છે. આથી ફલિત થાય છે કે જીવના પર્યાયો અનંત છે.

૧. નારક	અસંખ્ય (૪૩૯)	અનંત (૪૪૦) ^૮
૨. અસુર	" "	" (૪૪૧)
૩. નાગ	" "	" (૪૪૨)
૪. સુપાર્ણ	" "	" "
૫. વિદ્યુત્કુમાર	" "	" "
૬. અગ્નિકુમાર	" "	" "
૭. દીપકુમાર	" "	" "
૮. ઉદધિકુમાર	" "	" "
૯. દિક્કુમાર	" "	" "
૧૦. વાયુકુમાર	" "	" "
૧૧. સ્તનિતકુમાર	" "	" "
૧૨. પૃથ્વીકાયિક	" "	" (૪૪૩)
૧૩. અપ્કાયિક	" "	" (૪૪૪)
૧૪. તેજઃકાયિક	" "	" (૪૪૫)
૧૫. વાયુકાયિક	" "	" (૪૪૬)
૧૬. વનરપતિ	અનંત	" (૪૪૭)
૧૭. દ્વીન્દ્રિય	અસંખ્ય	" (૪૪૮)
૧૮. ત્રીન્દ્રિય	" "	" (૪૪૯)
૧૯. ચતુરિન્દ્રિય	" "	" (૪૫૦)
૨૦. પંચેન્દ્રિયતિર્યચ	" "	" (૪૫૧)
૨૧. મનુષ્ય	" "	" (૪૫૨)
૨૨. વ્યન્તર	" "	" (૪૫૩)
૨૩. જ્યોતિષ્ઠ	" "	" (૪૫૪)
૨૪. વૈમાનિક	" "	" (૪૫૪)
૨૫. સિદ્ધ	અનંત	—

અછવના ભેદો અને પર્યાયો

પ્રથમ પદમાં અછવના ને પ્રકારે ભેદો કર્યા છે (૪-૬), તે જ ભેદો પ્રસ્તુત પાંચમા પદમાં પણ છે. પણ ફરક એ છે કે પ્રથમમાં તે પ્રજાપનાને નામે છે અને અહીં પર્યાયને નામે (૫૦૦-૫૦૨) છે. પ્રથમ પદમાં પુદ્ગલ એટલે કે રૂપી અછવ, ને નાના પ્રકારે પરિણત થાય છે, તે પણ આપણે જોઈ ગયા છીએ. પ્રસ્તુતમાં તો મુખ્ય પ્રશ્ન છે તે ગણાવેલ ભેદોના પર્યાયોની સંખ્યાનો, એટલે તેનો ઉત્તર આપ્યો છે કે તે અનંત છે (૫૦૩). પણ રૂપી અછવના રક્ષાદિ ને ચાર ભેદો છે, તેમાં વિચારણામાં તો મુખ્યત્વે એ જ એટલે કે પરમાણુ અને રક્ષં જ લેવામાં આવ્યા છે કારણ, રક્ષ-દેશ અને રક્ષપ્રદેશ એ ખરી રીતે તો રક્ષાન્તર્ગત જ છે. તેથી પરમાણુ, ને રક્ષથી જુદો છે, તે અને અનેક પરમાણુ જ્યારે ભેગા મળે ત્યારે ને પિઃ અને છે તે રક્ષં, એમ એ જ મુખ્ય ભેદ

૮. શ્લ ૪૩૯ નારકોને અસંખ્ય જણાવે છે અને ૪૪૦માં નારકના પર્યાયો અનંત જણાવે છે, તેથી પ્રથમ ક્રમ-પરક ને અને બીજું પર્યાયપરક, એ ૨૫૦૮ ને.

પુદ્ગલના અને છે. તેથી પ્રથમ સમાનભાને ક્ષી અહ્યના પર્યાયોની સંખ્યા અનંત કદી (૫૦૮) અને પાછી પરમાણુ (૫૦૪), દ્વિપ્રદેશી રક્ષ (૫૦૫), ત્રિપ્રદેશી રક્ષ (૫૦૬), ચાવત દ્વિપ્રદેશી (૫૦૭) અને સંખ્યાતપ્રદેશી (૫૦૮), અસંખ્યાતપ્રદેશી (૫૦૯) અને અનન્નપ્રદેશી (૫૧૦) એ પ્રત્યેકના પર્યાયો અનન્ન કલા છે.

તે સૌના પર્યાયોનો વિચાર હવેના જેમ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ અને બાવથી કરવામાં આવ્યો છે. તે ઉપરથી પરમાણુ વિષે જે બાબત ખાનમાં લેવા વેળી છે તે એ કે જ્યારે પરમાણુ રક્ષથી જુદો હોય ત્યારે તેના બાજુ જ સ્વતંત્ર પરમાણુની અવગાહના સમાન છે, એટલે કે સૌ સરખું ક્ષેત્ર રોકે છે (૫૦૪). પણ તેમની કાલિક રિયનિમાં બેદ છે. કોઈ પરમાણુ એક જ સમયની રિયનિમાં હોય છે, તો કોઈ બે સમયની રિયનિમાં, યાવત અસંખ્યાત કાલની રિયનિમાં હોય છે. 'વરમાણોઃ સમવાદારણ્ય ડકર્પતોઽસંસૃયેયકાલમવસ્થાનમ્'—પ્રજાપનાટીકા, પૃ ૨૦૨ વ. પણ સ્વતંત્ર પરમાણુની અનંતકાળની રિયનિ નથી, તેથી એક પરમાણુ અન્ય પરમાણુની કાલિક રિયનિથી અપેક્ષાએ હીન પણ હોય, તુલ્ય પણ હોય અને અધિક પણ હોય. હીનાધિક હોય તો અતુરસ્થાનપતિત છે, એટલે કે સંખ્યાતભાગ, અસંખ્યાતભાગ, સંખ્યાતશુણ્ય અને અસંખ્યાતશુણ્ય હીન કે અધિક હોય. પણ પરમાણુના વર્ણાદિ પર્યાયો-પરિણામો તો અનંત પ્રકારના છે, તેથી કોઈ એક પરમાણુ અન્ય પરમાણુની ગુણનામાં હીન-અધિક હોય તો પરસ્થાનપતિત કહેવાય છે એટલે કે અનંતભાગ, અસંખ્યાતભાગ, સંખ્યાતભાગ, સંખ્યાતશુણ્ય, અસંખ્યાતશુણ્ય અને અનંતશુણ્ય હીન કે અધિક હોય છે (૫૦૪). આ રીતે પરમાણુના પર્યાયો ભાવની અપેક્ષાએ અનંત સિદ્ધ થતા હોવાથી અનંત કહેવાય છે.

દ્વિપ્રદેશી, ત્રિપ્રદેશી યાવત અનંતપ્રદેશી રક્ષોની બાબતમાં જે ધ્યાનમાં લેવાનું છે તે એ કે પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તે તે રક્ષો સમાનપ્રદેશી રક્ષો સાથે તુલ્ય હોવા છતાં પણ તેમની જે અવગાહના છે, એટલે કે ક્ષેત્રના જેટલા પ્રદેશો તે રક્ષો રોકે છે, તેમાં તફાવત પડે છે. દ્વિપ્રદેશી રક્ષ આકાશના એક પ્રદેશમાં પણ રહી શકે છે અને બે પ્રદેશમાં પણ રહી શકે છે (૫૦૫). તે જ પ્રમાણે ત્રિપ્રદેશી રક્ષ ત્રણ, બે અથવા એકમાં રહી શકે છે (૫૦૬). અને તે જ પ્રમાણે સંખ્યાત સુધીમાં જેટલા પ્રદેશો જે રક્ષના હોય તે રક્ષો પોતપોતાના પ્રદેશોની સંખ્યા જેટલા આકાશ-પ્રદેશો રોકે છે. અને ક્રમે ઘટે તો યાવત આકાશના એક પ્રદેશમાં પણ સંખ્યાતપ્રદેશી રક્ષ સમાર્પ શકે છે (૫૦૭-૮). અને અસંખ્યાતપ્રદેશી રક્ષ એક પ્રદેશથી માંડીને અસંખ્યાત પ્રદેશો રોકી શકે છે (૫૦૯). પણ અનંતપ્રદેશી રક્ષ એકથી માંડી અસંખ્યાત પ્રદેશમાં જ સમાર્પ શકે છે; તેને અનંત પ્રદેશની જરૂર નથી (૫૧૦). આમ માનવાનું કારણ એ છે કે લોકાકાશના પ્રદેશો તો અસંખ્યાત જ છે, તેથી અનંતપ્રદેશી રક્ષને તેટલા જ પ્રદેશોમાં સમાર્પ જવું પડે છે, કારણ કે લોકાકાશની બહાર તો આકાશ સિવાય કોઈ દ્રવ્ય છે જ નહિ. આ બાબતને પ્રદીપદષ્ટાંતથી પણ સમજાવવામાં આવે છે.^૯

પરમાણુની જેમ રક્ષોની સ્થિતિ પણ એક સમયથી માંડી અસંખ્યાત કાળથી વધારે નથી. પરમાણુની જેમ રક્ષોના પણ વર્ણાદિ પર્યાયો અનંત જ છે (૫૦૫-૫૧૦).

આમ પ્રથમ પરમાણુથી માંડીને અનંતપ્રદેશી રક્ષોના પર્યાયોનો જે વિચાર થયો, તેમાંથી ફલિત એ થયું કે પુદ્ગલો આકાશના એક પ્રદેશમાં, બે પ્રદેશમાં, યાવત સંખ્યાત પ્રદેશમાં અને અસંખ્યાત પ્રદેશમાં સમાવેશ પામે છે, તે જ પ્રમાણે એક સમયથી માંડીને યાવત અસંખ્યાત કાળની

સ્થિતિ ધરાવે છે. તેથી એકપ્રદેશાવગાદથી માંડીને અસંખ્યાતપ્રદેશાવગાદ (૫૧૧-૫૧૪) અને એકસમયસ્થિતિદથી માંડીને અસંખ્યાતસમયસ્થિતિદ પુદ્ગલોના પર્યાયો વિષે (૫૧૫-૫૧૮) પણ જુદી વિચારણા કરીને તે અધ્યાયના પર્યાયો પણ અનંત છે તેમ જણાવી દીધું. આમાં પણ દ્રવ્યક્ષેત્ર-કાલ-સાવની દૃષ્ટિએ જ વિચાર છે. એ જ ન્યાયે વર્ણુ આદિકૃત પુદ્ગલના જે બેદો છે, તેમાં પણ અનંત પર્યાયો સિદ્ધ કર્યા છે (૫૧૯-૫૨૪). આ ઉપરાંત અવગાહના, સ્થિતિ અને વર્ણુદિકૃત જે બેદો છે તેના જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ એવા માત્ર ત્રણ બેદો પાડીને તેમના પર્યાયોને પણ અનંત કહ્યા છે (૫૨૫-૫૫૮). આમ અનેક રીતે એક જ વાત કહેવામાં આવી છે કે પુદ્ગલના પર્યાયો અનંત છે.

વિશેષમાં એ જણવું જરૂરી છે કે પરમાણુવાદી ન્યાય-વૈશેષિકો પરમાણુને નિત્ય માને છે; તેના પરિણામો માનતા નથી; ત્યારે જૈનો પરમાણુને પરિણામી નિત્ય માને છે. તે સ્વતંત્ર હોય ત્યારે પણ તેમાં પરિણામો થાય છે, તે પ્રસ્તુત અને પ્રથમ પદના નિરૂપણથી સ્પષ્ટ થાય છે જ. વળી, ત્યારે તે સંઘના પ્રદેશરૂપે હોય છે ત્યારે પણ, સંઘ અને પરમાણુમાં, ન્યાય-વૈશેષિકના અવયવ અને અવયવીના અત્યંત બેદની જેમ, અત્યંત બેદ નથી. પરમાણુ સંઘરૂપે પરિણત થાય છે; અને તે સંઘના વળી પરમાણુઓ બને છે : આવી પ્રક્રિયા જૈનાભિમત છે.

વળી, પરમાણુ વિષે ખીજ એક વાત જે સ્પષ્ટ થાય છે તે એ કે પરમાણુમાં નૈયાયિક-વૈશેષિકની જેમ વ્યતિબેદ નથી. એટલે કે પાર્થિવ પરમાણુ આદિરૂપે જુદી જુદી વ્યતિના પરમાણુઓ નથી, પણ કોઈ પણ એક પરમાણુ પૃથ્વી આદિ અનેક રૂપે પરિણત થઈ શકે છે. કોઈ પણ એક પરમાણુમાં રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ એ ચારેય હોય છે. અને તે ચારેયના તારતમ્યને કારણે તેના અનંત પરિણામો બને છે. આથી વિરુદ્ધ ન્યાય-વૈશેષિકનો મત છે. તેમાં પ્રત્યેક પરમાણુમાં રૂપરસાદિ ચારેય અનિવાર્ય નથી.

*

છઠું 'વ્યુત્કાન્તિ' પદ : જીવોની ગતિ અને આગતિ

પ્રસ્તુત પદના વિષયની સૂચના પ્રારંભમાં વર્ણવેલી—(સૂત્ર ૨) 'વ્યુત્કાન્તિ' એ શબ્દથી આપવામાં આવી છે. કીકાકાર એ વિષે પ્રારંભમાં કર્યું જ વ્યાખ્યાન કરતા નથી, પણ છટ્ટા પદના પ્રારંભમાં જે અધિકારગાથા આપવામાં આવી છે (સૂ. ૫૫૯) અને તેની જે વ્યાખ્યા છે, તે ઉપરથી સ્પષ્ટ છે કે પ્રસ્તુત પદનો વિષય નાના પ્રકારના જીવોની વ્યુત્કાન્તિ એટલે કે તે તે ગતિમાં ઉત્પત્તિ અને તે તે ગતિમાંથી અન્યત્ર ઉત્પત્તિને લગતા પ્રશ્નોની ચર્ચા કરવી એ છે. સારાંશ કે જીવોની ગતિ અને આગતિનો વિચાર પ્રસ્તુત પદમાં છે. અને તે વિચારણા નીચેના મુદ્દાઓ વિષે કરવામાં આવી છે—

૧. (અ) ઉપપાતવિરહકાલ—નારકાદિ તે તે પ્રકારના જીવો તે તે રૂપે ઉત્પન્ન થયા કરે છે, તેમાં વચ્ચે ઉત્પત્તિશૂન્ય કાળ છેટલો, તેની ચર્ચા.

(બ) ઉદર્તનાવિરહકાલ—નારકાદિ જીવો મર્યા કરે છે તેમાં વચ્ચે મરણશૂન્ય કાળ છેટલો. તેની ચર્ચા.

આમાં નારક, નિર્વ્ય, મનુષ્ય અને દેવ એ ચારેય ગતિમાં જઘન્ય એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ બીજા સુદૃઢ ઉપપાતવિરહકાળ અને ઉદર્તનાવિરહકાળ દોવાથી પ્રથમ અધિકારનું નામ કારત્ત્વ-બાર એમ રાખ્યું છે (૫૬૦-૫૬૮).

૨. અને તે તે ગતિના પ્રબંધોનો વિચાર કરવામાં આવે તો ઉપપાતવિરહકાળ અને ઉદ્ધર્તના-વિરહકાળ પ્રથમ નરકમાં જન્મ્ય એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ ઓવીશ મુહૂર્ત હોવાથી ખીન અધિકારનું નામ અઉવીસા-ઓવીશ એમ રાખ્યું છે (૫૧૬-૧૦૮).

સિદ્ધગતિમાં ઉપપાત તો છે, કારણ, મનુષ્યનું નિર્વાણ થાય છે ત્યારે તે સિદ્ધગતિમાં જન્મ છે, પણ સિદ્ધગતિમાંથી ઉદ્ધર્તના નથી, એટલે કે જે જન્મ સિદ્ધ થઈ ગયા છે તેને તે સિદ્ધગતિ કદી પણ ઓવાની નથી. આથી સિદ્ધગતિ વિગે ઉપપાતવિરહકાળનો પ્રશ્ન ઉપરિચિત થતો હોવાથી તેનો ખુલાસો કર્યો છે કે સિદ્ધગતિમાં ઉપપાતવિરહકાળ જન્મ્ય એક સમય છે અને ઉત્કૃષ્ટ જ માસનો (૫૧૪), પણ ઉદ્ધર્તનાવિરહકાળ વિગે તો પ્રશ્ન જ હોતો નથી. આથી મોક્ષમાંથી પુનરાગમન સંસારમાં નથી થતું એવી જૈનોની માન્યતા ફક્તિ થાય છે એ ચોક્કસ છે, તે ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે.

આચાર્ય મહાયગિરિએ દીક જ પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો છે કે આગામી સૂત્રોમાં એક પણ નરકનો ઉપપાતવિરહકાળ ૧૨ મુહૂર્ત જણાવ્યો નથી, પણ ૨૪ મુહૂર્ત અને તેથી વધારે છે, તો સામાન્યમાં ઉત્કૃષ્ટ ૧૨ મુહૂર્ત વિરહકાળ કેવી રીતે થટે? તેનો ખુલાસો તેમણે આપ્યો છે કે જ્યારે રત્ન-પ્રભાદિ એકેક નારકનો વિચાર કરવામાં આવે છે, ત્યારે ઉત્કૃષ્ટ ૨૪ મુહૂર્ત આદિ વિરહકાળ છે, છતાં પણ સાતેય નરકોને એકસાથે રાખીને વિચાર કરીએ તો ખાર મુહૂર્ત પછી તો કોઈ ને કોઈ નરકમાં જન્મ ઉત્પન્ન થાય જ છે, તેથી તેમાં બાધ નથી. આ જ ન્યાય અન્ય ગતિ વિષે પણ છે.—“યद्यपि हि नाम रत्नप्रभादिषु एकैकनिर्धारणेन चतुर्विंशतिमुहूर्तादिप्रमाण उपपातविरहो वक्ष्यते, तथापि यदा सप्तापि पृथिवी: समुदिता अपेक्ष्य उपपातविरहश्चिन्त्यते तदा स द्वादशमुहूर्तप्रमाण एव लभ्यते, द्वादशमुहूर्तानन्तरमवश्यमन्यतरस्त्वं पृथिव्यामुत्पादसम्भवात् । तथा केवलवेदतोपलब्धे: । यस्तु ‘प्रत्येकमभावे समुदायेऽप्यभाव:’ इति न्याय: स कारणकार्यधर्मानुगमचिन्तायां नान्यत्र—इत्यदोष: ।” પ્રતાપનાટીકા, પત્ર ૨૦૫ વ.

એ વસ્તુનું ધ્યાન રાખ્યું જરૂરી છે કે જીવપ્રભેદોમાં બધાને સરખી રીતે ઉત્કૃષ્ટ વિરહકાળ ૨૪ મુહૂર્ત નથી પણ ઓછો-વધતો પણ છે. અને છતાં અધિકારનું નામ ‘અઉવીસા’ રાખ્યું છે તેનું કારણ એ જણાય છે કે પ્રભેદોમાં રત્નપ્રભાથી ગણતરી શરૂ કરી છે અને તેનો ઉપપાત અને ઉદ્ધર્તનાવિરહકાળ ઉત્કૃષ્ટ ૨૪ મુહૂર્ત છે, તેથી તે પ્રારંભનું ૫૬ પદ્ધતિને અધિકારનું નામ આપ્યું હોય એવો સંભવ છે.

વળી, આર્ય શ્યામાચાર્ય એ ધ્યાનમાં લેવા જણાવે છે કે જ્યોતિષક અને વૈમાનિક દેવો વિષે ઉદ્ધર્તના શબ્દનો પ્રયોગ કરવો નહિ પણ ‘અવન’ શબ્દનો પ્રયોગ કરવો (૧૦૮).

જીવપ્રભેદોમાં ઉપપાતવિરહકાળ અને ઉદ્ધર્તનાવિરહકાળ સમાન જ છે, તેથી સાથેની સૂચીમાં તે આપવામાં આવે છે અને બધા જ જીવોનો જન્મન્ય વિરહકાળ તો એક સમય જ અભિપ્રેત છે તેથી તેનો જુદો નિર્દેશ જરૂરી નથી.

જીવોના ઉપપાતનો અને ઉદ્ધર્તનાનો વિરહકાળ (ઉત્કૃષ્ટ)

૧. નિરયગતિ	૧૨ મુહૂર્ત	(૫૧૦)૧
૧-૧. રત્નપ્રભા નરક	૨૪ ”	(૫૧૬)
૧-૨. શર્કરાપ્રભા નરક	૭ રાત-દિન	(૫૭૦)

૧. બધાના ઉદ્ધર્તનાવિરહકાળ માટે સૂત્ર ૬૦૭ અને ૬૦૮ જોવાં. કૌંસમાં આપેલ સૂત્રો ઉપપાતવિરહકાળ માટે છે.

૧-૩. વાયુકાપ્રભા નરક	અર્ધમાસ	(૫૭૧)
૧-૪. પંકપ્રભા "	૧ માસ	(૫૭૨)
૧-૫. ધૂમપ્રભા "	૨ માસ	(૫૭૩)
૧-૬. તમા નરક	૪ માસ	(૫૭૪)
૧-૭. અધઃસત્તમી નરક	૬ માસ	(૫૭૫)
૨. તિરિયગતિ	૧૨ મુહૂર્ત	(૫૬૧)
૨-૧. પૃથિવીકાયિક	અણુસમયમવિરહિયં = વિરહકાળ નથી (૫૭૬)	
૨-૨. અગ્નિકાયિક	"	(૫૮૦)
૨-૩. તેજઃકાયિક	"	(૫૮૦)
૨-૪. વાયુકાયિક	"	(૫૮૦)
૨-૫. વનસ્પતિ	"	(૫૮૦)
૨-૬. દ્વીન્દ્રિય	અન્તમુહૂર્ત	(૫૮૧)
૨-૭. ત્રીન્દ્રિય	"	(૫૮૨)
૨-૮. ચતુરિન્દ્રિય	"	"
૨-૯. સંમૂર્ચિષ્ઠમ પંચેન્દ્રિય	"	(૫૮૩)
૨-૧૦. ગર્ભચ્યુક્કાન્તિક પંચેન્દ્રિય	૧૨ મુહૂર્ત	(૫૮૪)
૩. મનુષ્યગતિ	"	(૫૬૨)
૩-૧. સંમૂર્ચિષ્ઠમ	૨૪ "	(૫૮૫)
૩-૨ ગર્ભચ્યુક્કાન્તિક	૧૨ "	(૫૮૬)
૪. દેવગતિ	૧૨ મુહૂર્ત	(૫૬૩)
૪-૧. અસુરકુમાર	૨૪ "	(૫૬૪)
૪-૨-૧૦. નાગકુમારાદિ	" "	(૫૬૫-૭૮)
૪-૧૧. વાણભંતર	" "	(૫૮૭)
૪-૧૨. બ્રહ્મોત્તિષ્ઠ	" "	(૫૮૮)
૪-૧૩. સૌધર્મ	" "	(૫૮૯)
૪-૧૪. ધૃતિાન	" "	(૫૯૦)
૪-૧૫. સતતકુમાર	નવ રાત્રિનિ + ૨૦ મુહૂર્ત	(૫૯૧)
૪-૧૬. માહેન્દ્ર	૧૨ રાત્રિનિ + ૧૦ "	(૫૯૨)
૪-૧૭. બ્રહ્મલોક	૨૨ ૬ રાત્રિનિ	(૫૯૩)
૪-૧૮. લાંતક	૪૫ "	(૫૯૪)
૪-૧૯. મહાશુક્ર	૮૦ "	(૫૯૫)
૪-૨૦. સહસ્ત્રાર	૧૦૦ "	(૫૯૬)
૪-૨૧. આનંત	સંખ્યાત માસ	(૫૯૭)
૪-૨૨. પ્રાણુત	" "	(૫૯૮)
૪-૨૩. આરણ્ય	" વર્ષ	(૫૯૯)

૨. તિરિયગતિનો જ્યન્ય એક સમય અને ઉત્ક્રાંતિ બાર મુહૂર્ત વિરહકાળ કલો છે (૫૬૧); અને પ્રવૃત્તમાં વિરહકાળ નથી જ એમ ફલિન થાય છે; તો આત્મી સંગતિ શી હોઈ શકે તે બાબતમાં આચાર્ય મલયગિરિ કશો બુલાસો કરતા નથી.

૪-૨૪. અપર્યાપ્ત	અપર્યાપ્ત પાત્ર (૧૦૦)
૪-૨૫. દેવિમ પ્રતિપક્ષ સાત (૧૦૧)
૪-૨૬. મનિષ્યમ અપર્યાપ્ત (૧૦૨)
૪-૨૭. ઉપરિમ સાત (૧૦૩)
૪-૨૮-૩૧. વિરત્યાદિ	અસંખ્યાતકાળ (૧૦૪)
૪-૩૨. સર્વાર્થસિદ્ધિ	પર્યાપ્ત સંખ્યાતકાળ (૧૦૫)
૫. સિદ્ધગતિ	૭ માસ (૧૦૬) / ૧ માસ ઉપપાત- / વિદ્ય છે
૫-૧. સિદ્ધ	.. (૧૦૬) ઉદ્વર્તના સિદ્ધિને નથી

૩. સાંતર દારમાં એ નક્કી કરવામાં આવ્યું છે કે તે ને ને અપર્યાપ્તમાં નિરંતર અવોનો ઉપપાત અને ઉદ્વર્તના થયા કરે છે કે તેમાં અવધાન પાળુ છે? આનું અપર્યાપ્તકાળ એ છે કે સાંતર એટલે કે અવધાન પાળુ છે અને નિરંતર પાળુ છે=અવધાન રહિત પાળુ છે. પ્રથમ બે દારમાં જે અવધોતોને લીધા છે, તે જ બેઠોને પ્રસ્તુતમાં પાળુ લીધા છે. ઉક્ત નિયમમાં અપર્યાપ્ત માત્ર પ્રત્યક્ષવિધિ, અપ્રત્યક્ષવિધિ, તેજઃકાવિધિ, વાયુકાવિધિ અને વનસ્પતિકાવિધિનો છે. તેમાં નિરંતર જ ઉપપાત થયા કરે છે અને ઉદ્વર્તના પાળુ નિરંતર જ છે (૬૧૭-૬૧૮, ૬૨૫); સાંતરનો વિદ્યક પરીકાળો નથી.

અહીં પાળુ પ્રથમ થાય છે કે પ્રથમ બે દારોમાં વિરત્યાદિનું વિધાન છે, તો પછી પ્રસ્તુત દારમાં 'નિરંતર' કહેવાનું તાત્પર્ય શું છે? અહીં આચાર્ય મલ્લવગિરિએ પાળુ કંઈ ખુલાસો નથી કર્યો. અહીં પાળુ સંભવ એવો જણાય છે કે સમગ્રભાવે નરકો લઈએ તો નિરંતર દોષ અને એ કે નરકગતિ લઈએ તો તેમાં નારકનો ઉપપાત નિરંતર ન દોષ પણ અવધાન પાળુ દોષ.

પર્યાપ્તગમમાં આ ચર્ચા જુદી રીતે આવે છે તેની પાળુ અહીં નોંધ લેવી જોઈએ. અને વિવરણમાં તુલના કરતાં મતભેદ પણ જણાય છે, તે જિજ્ઞાસુએ તુલના કરી જોઈ લેવું જોઈએ. પર્યાપ્તગમમાં અંતરાનુગમ પ્રકરણમાં એક જુદાં તે તે ગતિ આદિમાં ફરી ક્યારે આવે તેના અંતરનો વિચાર (પુ. ૭, પૂ. ૧૮૭), નાના જીવોની અપેક્ષાએ અંતર છે કે નહિ તેનો વિચાર (પુ. ૭, પૂ. ૨૩૭), તથા નાના જીવની અપેક્ષાએ નરકો આદિમાં નારક જીવો આદિ કેટલો કાળ રહી શકે છે તેનો વિચાર (પુ. ૭, પૂ. ૪૬૨) છે. અને પર્યાપ્તગમની પદ્ધતિ પ્રમાણે ગત્યાદિ ૧૪ માર્ગણાદારોને લઈને એ વિચાર છે તે તેની વિશેષતા છે. ઉપરાંત, જુઓ પર્યાપ્તગમ, પુ. ૫ માં અંતરાનુગમ પ્રકરણ, પૂ. ૧ થી.

૪. એકસમયદારમાં એ નક્કી કરવામાં આવ્યું છે કે તે તે જીવોમાં એક સમયમાં કેટલાનો ઉપપાત અને કેટલાની ઉદ્વર્તના છે? આનું વિવરણ નીચેની સૂચી પ્રમાણે છે. ઉપપાત અને ઉદ્વર્તનાની સંખ્યામાં પણ ભેદ નથી, તે ધ્યાનમાં લેવાનું છે. પણ તેનો અર્થ એ નથી કે એક સમયમાં જેટલા ઉત્પન્ન થાય છે તેટલા જ મરણ પામે છે, કારણ, ઉપપાત અને ઉદ્વર્તનાની સંખ્યામાં વિકલ્પો છે.

એક સમયમાં કેટલા જીવોનો ઉપપાત અને ઉદ્વર્તના

૧. નારકો (૧-૭) જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત અથવા તો અસંખ્યાત (૬૨૬-૬૨૭).

૩. કૌંસમાં મુક્ત સૂત્રો ઉપપાત માટે છે, ઉદ્વર્તના માટે સૂ. ૬૩૭-૬૩૮.

૨. અસુરકુમારાદિ (૧-૧૦) જ્ઞાન્ય એક, બે અથવા ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત અથવા તો અસંખ્યાત (૬૫૮-૯).

૩. પૃથ્વીકાયિક યાવત્ વાયુ પ્રત્યેક સમયમાં નિરંતર અસંખ્યાત (૬૩૦-૩૧).

૪. વનસ્પતિ (અ) સ્વસ્થાન અર્થાત્ વનસ્પતિમાંથી મરીને વનસ્પતિરૂપે ઉત્પન્ન થનાર પ્રત્યેક સમયમાં નિરંતર અનંત છે (૬૩૨).

(ક) પરસ્થાન અર્થાત્ પૃથ્વી આદિમાંથી મરીને વનસ્પતિરૂપે ઉત્પન્ન થનાર પ્રત્યેક સમયમાં નિરંતર અસંખ્યાત છે (૬૩૨).

આ જ પ્રમાણે ઉદ્ધર્તના વિષે પણ સમજવું (૬૩૮).

૫. દ્વીન્દ્રિય જ્ઞાન્ય એક, બે કે ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત કે અસંખ્યાત (૬૩૩).

૬. ત્રીન્દ્રિય	} જ્ઞાન્ય એક, બે ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત કે અસંખ્યાત (૬૩૪).
૭. ચતુર્વિન્દ્રિય	
૮. સંમૂર્ચિત્તમ પંચેન્દ્રિયતિર્થ્ય	
૯. ગર્ભજ પંચેન્દ્રિયતિર્થ્ય	
૧૦. સંમૂર્ચિત્તમ મનુષ્ય	

૧૧. ગર્ભજ મનુષ્ય જ્ઞાન્ય એક, બે, કે ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત (૬૩૫).

૧૨. વાણમંતર—

૧૩. જ્યોતિષક—

૧૪. સૌધર્મ યાવત્ સહસ્રાર જ્ઞાન્ય એક, બે કે ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત કે અસંખ્યાત (૬૩૪).

૧૫. આનત યાવત્ અનુત્તર જ્ઞાન્ય એક, બે, ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત (૬૩૫).

૧૬. સિદ્ધ જ્ઞાન્ય એક, બે કે ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ ૧૦૮ (૬૩૬).

પ. કત્તો (કુતઃ)^૪ દ્વારમાં જીવો તે તે પ્રભેદમાં ક્યાંથી મરીને ઉત્પન્ન થાય એ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપ્યો છે. એટલે કે જીવના જે નાના પ્રકારો છે, તેમાં ઉત્પન્ન થવાની યોગ્યતા સૌની સરખી છે કે તેમાં કંઈ અપવાદ છે? સામાન્ય રીતે બધા જ જીવો નાના ભવ એટલે કે બધા જ ભવોને યોગ્ય છે. પરંતુ અમુક પ્રકારના જીવરૂપે ઉત્પન્ન થવાનું હોય તો અવ્યવહિત પૂર્વમાં તે જીવનો ક્યો ભવ હોવો જરૂરી છે તેનો નિર્ણય પ્રસ્તુતમાં કરવામાં આવ્યો છે.

જીવો કયા ભવમાંથી આવે ?

૧. નારક (અ) તિર્થ્યપંચેન્દ્રિય પર્યામના બધા જ ભેદોમાંથી; સિવાય કે અસંખ્યાત વર્ણાયુવાળા ચતુષ્પદ રથભયર અને ખેચર (૬૩૯ [૧-૨૨]).

(આ) કર્મભૂમિજ સંખ્યાત વર્ણાયુવાળા ગર્ભજ પર્યાપ્ત મનુષ્યમાંથી (૬૩૯ [૨૩-૨૬]).

(૧) પ્રથમ રત્નપ્રભામાં સામાન્ય નારકની જેમ (૬૪૦).

(૨) શર્કરામાં સંમૂર્ચિત્તમ તિર્થ્યપંચેન્દ્રિય સિવાયના ઉપર પ્રમાણે (૬૪૧).

(૩) વાલુકામાં ભુજપરિસર્પ સિવાયના શર્કરા પ્રમાણે (૬૪૨).

(૪) પંકપ્રભામાં ખેચર સિવાયના વાલુકા પ્રમાણે (૬૪૩).

૪. જીવોની ગતિ-આગતિ વિષેની ચર્ચા પદ્મસાગરમાં પોતાના રીતે ૧૪ માર્ગલાઘારો વડે કરવામાં આવી છે.

—પુસ્તક ૬, ૫૦ ૪૧૮ થી.

- (૫) ધૂમપ્રભામાં ચતુષ્પદ સિવાયના પંકપ્રભા પ્રમાણે (૬૪૪).
 (૬) તમામાં સ્થલચર સિવાયના ધૂમપ્રભા પ્રમાણે (૬૪૫).
 (૭) સપ્તમીમાં (અ) જલચર તિર્યચપંચેદ્રિય પર્યાપ્ત અને
 (વ) ગર્ભજ પર્યાપ્ત.
 (ક) કર્મભૂમિજ સંખ્યાતવર્ણાયુવાળા ગર્ભજ પર્યાપ્ત મનુષ્ય—પુરુષ અને
 નપુંસક (૬૪૬-૬૪૭).
૨. અસુરકુમારાદિ (૧-૧૦) (અ) પર્યાપ્ત તિર્યચપંચેદ્રિયમાંથી } (૬૪૮)
 (વ) ગર્ભજ પર્યાપ્ત મનુષ્યમાંથી } (૬૪૯)
૩. પૃથ્વીકાયિક (અ) તિર્યચમાંથી (૬૫૦[૧-૧૦]).
 (વ) મનુષ્યમાંથી (૬૫૦ [૧૧-૧૨]).
 (ક) દેવોમાંથી; સિવાય કે સનતકુમારથી માંડીને અનુત્તરના દેવો
 (૬૫૦[૧૩-૧૮]).
૪. અધ્યાય ઉપર પ્રમાણે (૬૫૧).
૫. તેજ અને વાયુ (અ) તિર્યચ અને (વ) મનુષ્યમાંથી (૬૫૨).
૬. વનરપતિ પૃથ્વીકાયિકની જેમ (૬૫૩).
૭. દ્વીન્દ્રિય }
 ત્રીન્દ્રિય } તેજ-વાયુ પ્રમાણે (૬૫૪)
 ચતુરિન્દ્રિય }
૮. પંચેન્દ્રિયતિર્યચ (અ) નારકમાંથી.
 (વ) તિર્યચમાંથી.
 (ક) મનુષ્યમાંથી.
 (ઢ) દેવોમાંથી; સિવાય કે આનતથી માંડીને ઉપરના દેવો—(૬૫૫).
૯. મનુષ્ય (અ) નારકમાંથી; સિવાય કે સપ્તમી.
 (વ) તિર્યચમાંથી; સિવાય કે તેજ અને વાયુ.
 (ક) મનુષ્યમાંથી.
 (ઢ) દેવોમાંથી. (૬૫૬).
૧૦. વાણ્વંતર અસુરકુમારાદિની જેમ (૬૫૭).
૧૧. જ્યોતિષ્ક (અ) ગર્ભજ તિર્યચપંચેદ્રિય, સિવાય કે અસંખ્યાત વર્ણાયુવાળા ખેચર.
 (વ) મનુષ્યમાંથી, સિવાય કે અન્તરદ્વીપજ મનુષ્ય. (૬૫૮).
૧૨. સૌધર્મ અને ઈશાન જ્યોતિષ્ક પ્રમાણે. (૬૫૯).
૧૩. સનતકુમાર યાવત સહસ્રાર અસંખ્યાત વર્ણાયુવાળા અને અકર્મકભૂમિ સિવાયના
 ઉપર પ્રમાણે. (૬૬૦, ૬૬૧).
૧૪. આનત, યાવત અચ્યુત સમ્પૂર્ણદષ્ટિ અથવા મિશ્રાદષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યેય-
 વર્ણાયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોમાંથી. (૬૬૨-૬૬૩).
૧૫. કૌલેયક સંયત મનુષ્યમાંથી. (૬૬૪).
૧૬. અનુત્તરોપપાતિક અપ્રમત્ત સંયત મનુષ્યમાંથી. (૬૬૫).
- ઉપરની સૂચી ઉપરથી જે કેટલીક આજ્ઞાતો ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે તે આ છે—
૧. સાતમી નરકમાં મનુષ્યસ્ત્રી જતી નથી.

૨. નારક મરીને નારક થતો નથી, દેવ થતો નથી.
૩. દેવ મરીને દેવ થતો નથી કે નારક થતો નથી, તેમ જ તેજ અને વાયુ અને વિદ્યેન્દ્રિયમાં જતો નથી, પણ પૃથ્વી, અપ્ અને વનસ્પતિમાં જઈ શકે છે અને મનુષ્ય પણ થઈ શકે છે.
૪. પંચેન્દ્રિયથી ઓછી ઇન્દ્રિયવાળા મરીને નારક કે દેવ થતા નથી.
૫. જ્યાં નારકો મરીને પંચેન્દ્રિયતિર્થેય થાય છે. અને સાતમી નરક સિવાયના નારકો મનુષ્ય પણ થાય છે. પણ કોઈ પણ નારક એકેન્દ્રિયથી ચતુરિન્દ્રિયવાળા થતા નથી.
૬. તેજ અને વાયુની બાબતમાં અન્ય પૃથ્વી આદિથી જુદી વાત છે. તેમાં માત્ર મનુષ્ય અને તિર્થેયમાંથી જન્મે છે. અને મરીને તેઓ મનુષ્ય થઈ શકતા નથી.
૭. મિથ્યાદષ્ટિ મનુષ્ય સદસારથી ઊંચેના દેવલોકમાં જઈ શકતા નથી.
૮. અસંયત અને સંયતાસંયત મનુષ્ય ઐવેયક અને અનુત્તરમાં જતા નથી.
૯. મનુષ્ય મરીને આરેય ગતિમાં જઈ શકે છે, પણ સાતમીનો જીવ મરીને મનુષ્ય થતો નથી.

૧. ‘લઘ્વજ્ઞા’—ઉદ્ભવના એટલે કે જીવો મરીને ક્યાં જાય તેનો વિચાર જઠ્ઠા દ્વારમાં છે. પાંચમા દ્વારને ઉલટાવીને વાંચીએ તો આ જઠ્ઠા દ્વારનો વિષય સ્પષ્ટ થાય છે. પાંચમામાં જીવો ક્યાંથી આવે તે જણાવ્યું છે, તે ઉપરથી જ જીવો મરીને ક્યાં જાય છે તેનું પણ સ્પષ્ટીકરણ થઈ જ જાય છે. આથી આની જુદી સૂચી આપવાની જરૂર જણાતી નથી (૬૬૬-૬૭૬).

૭. ‘પરમવિયાડયં’ અર્થાત્ પરભવનું એટલે કે આગામી નવા ભવનું આયુ જીવ ક્યારે બાંધે છે, તેની ચર્ચા આ દ્વારમાં કરવામાં આવી છે. જીવે જે પ્રકારનું આયુ બાંધ્યું હોય તે જ પ્રકારનો નવો ભવ તે ધારણ કરે છે, તેથી જીવની ગતિ-આગતિની વિચારણા સાથે આ પ્રશ્નનો સંબંધ છે જ. તેનું નિરાકરણ આ દ્વારમાં કરવામાં આવ્યું છે.

આયુના બે ભેદ છે : સોપક્રમ અને નિરુપક્રમ.^૫ તેમાં દેવ અને નારકને તો નિરુપક્રમ જ આયુ હોય છે એટલે કે તેમને આકસ્મિક મૃત્યુ હોતું નથી. અને તેઓ આયુના છ માસ શેપ રહે છે ત્યારે નવા આગામી ભવનું આયુ બાંધે છે (૬૭૭, ૬૭૮, ૬૮૩).

એકેન્દ્રિયથી માંડીને ચતુરિન્દ્રિય સુધીના જીવોને ઉક્ત બન્ને પ્રકારનાં આયુ હોય છે. નિરુપક્રમ હોય તો આયુનો તીજે ભાગ શેપ રહે ત્યારે પરભવનું આયુ બાંધે છે અને સોપક્રમ હોય તો ત્રિભાગ, ત્રિભાગનો ત્રિભાગ કે ત્રિભાગના ત્રિભાગનો ત્રિભાગ શેપ રહે ત્યારે પરભવનું આયુ બાંધે છે (૬૭૯, ૬૮૦). પંચેન્દ્રિય તિર્થેય અને મનુષ્યમાં જે અસંખ્યાતવર્ષાયુવાળા હોય છે તે નિયમથી આયુના છ માસ શેપ રહે ત્યારે, અને સંખ્યાતવર્ષાયુવાળામાંથી જે નિરુપક્રમ આયુવાળા હોય છે તે આયુનો ત્રિભાગ શેપ રહે ત્યારે અને જે સોપક્રમ આયુવાળા હોય છે તે પૂર્વોક્ત સોપક્રમ આયુવાળા એકેન્દ્રિય આદિની જેમ પરભવનું આયુ બાંધે છે (૬૮૧, ૬૮૨).

૮. ‘અતારિસ’—આકર્ષ. તે તે પ્રકારના પ્રયત્ન વડે થતું કર્મનું ઉપાદાન તે આકર્ષ છે, જેમ કે આપણે એક ગ્લાસ પાણી પીતું હોય તો એક જ ઘૂંટડે પી જઈએ છીએ અથવા તો એક ઘૂંટમાં નથી પી જતા પણ તેના અનેક ઘૂંટ કરીએ છીએ, તેમ કર્મપુહ્ગલોનું ગ્રહણ પણ એક કે અનેક આકર્ષમાં થાય છે. પ્રસ્તુતમાં પ્રથમ તે તે જીવોમાં આયુકર્મના કેટલા પ્રકારો છે તેનું નિરૂપણ કરીને તે તે આયુકર્મના પુહ્ગલોનું ગ્રહણ કેટલા આકર્ષમાં થાય છે તેની ચર્ચા કરવામાં આવી છે.

૫. યોગસૂત્ર, ૩. ૨૨ અને તેનું ભાષ્ય જુઓ.

અધા જ જીવો છ પ્રકારનો આયુષધ કરે છે (૬૮૫) અને અધા જ જીવો એકથી માંડીને ઉત્કૃષ્ટ આઠ આકર્ષમાં આયુના પુલ્ગલોનું ગ્રહણ કરી લે છે (૬૮૭-૬૯૦). આકર્ષ એકથી માંડીને વિકલ્પે આઠ સુધી થાય છે એટલે વળી એક આકર્ષ કે તેથી વધારે આકર્ષ કરનારાઓનું તારતમ્ય પણ નિરૂપવામાં આવ્યું છે. તેમાં ક્રમ એવો છે કે આઠ આકર્ષ કરનારા સૌથી થોડા છે. અને પછી જેમ જેમ આકર્ષ ઓછા તેમ તેમ તેમની સંખ્યા ક્રમે સંખ્યાતગુણ છે, અર્થાત્ સૌથી વધારે સંખ્યા એક આકર્ષ કરનારાઓની છે (૬૯૧-૬૯૨).

આયુર્વેદના છ પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે (૬૮૪):—

૧. જાતિનામનિધત્ત આયુ : નિધત્ત = નિષિક્ત. સામાન્ય નિયમ એવો છે કે જીવો એક સમયમાં જેટલા કર્મપ્રદેશોનું ગ્રહણ કરે છે તેની ગોઠવણી કે રચના તે જે ક્રમે અનુભવમાં આવવાના હોય છે તે પ્રમાણે કરી નાખે છે. આ રચના નિષેઽ કહેવાય છે. તેથી આવી રચનામાં જે ગોઠવાયું તે નિધત્ત = નિષિક્ત કહેવાય છે. નામકર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિઓમાં એકેન્દ્રિયાદિ પાંચ જાતિઓ છે. એ જાતિનામકર્મ સાથે જે આયુ નિધત્ત હોય તે જાતિનામનિધત્ત આયુ છે.

૨. ગતિનામનિધત્ત આયુ : નામકર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિઓમાં નરકાદિ ચાર ગતિ છે. તે ગતિનામકર્મ સાથે જે આયુ નિધત્ત હોય તે ગતિનામનિધત્ત આયુ છે.

૩. સ્થિતિનામનિધત્ત આયુ : તે તે ભવમાં સ્થિર કરનાર જે કર્મ ઉદયમાં હોય તે સ્થિતિનામ છે. તેને ગતિ, જાતિ અને શરીરાદિ નામકર્મથી ભિન્ન સમજવાનું છે, કારણ કે તેમનો જુદો ઉદ્દેશ્ય કરવામાં આવ્યો જ છે (જુઓ નં. ૧, ૨, ૪ આદિ). એ સ્થિતિ સાથે જે આયુ નિધત્ત હોય તે સ્થિતિનામનિધત્ત આયુ છે.

૪. અવગાહનામનિધત્ત આયુ : અવગાહના એટલે જેમાં જીવ અવગાહીને રહે તે. અર્થાત્ શરીર-ઔદારિકાદિ પાંચ શરીર-નામકર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિઓ છે. તેમની સાથે જે આયુ નિધત્ત હોય તે અવગાહનામનિધત્ત આયુ છે.

૫. પ્રદેશનામનિધત્ત આયુ : કર્મપરમાણુઓ પ્રદેશ કહેવાય છે. જે કર્મોનો અનુભવ માત્ર પ્રદેશરૂપે થાય એટલે કે જેનો વિપાકોદય નહિ પણ પ્રદેશોદય હોય છે તેવા પ્રદેશો સાથે જે આયુ નિધત્ત હોય તે પ્રદેશનામનિધત્ત આયુ છે.

૬. અનુભાવનામનિધત્ત આયુ : કર્મના વિપાક-ફળને અનુભાવ કહેવામાં આવે છે. પ્રસ્તુતમાં તે વિપાક તેના પ્રકૃષ્ટ રૂપમાં સમજવાનો છે. એટલે કે પ્રકૃષ્ટ વિપાક દેનારા કર્મની સાથે જે આયુ નિધત્ત હોય તે અનુભાવનામનિધત્ત આયુ છે.

પ્રસ્તુતમાં આચાર્ય મલયગિરિ સ્પષ્ટીકરણ કરે છે કે આયુના આ ભેદો કરવાનું રહસ્ય એ છે કે ઉક્ત જાતિ, ગતિ આદિમાં આયુકર્મ પ્રધાન છે. કારણ કે તેનો ઉદય થવાથી જ તે તે જાતિ આદિ કર્મનો ઉદય થાય છે.^૬

સાતમું ‘ઉચ્છ્વાસ’ પદ : જીવોના શ્વાસોચ્છ્વાસ

આપણે જાણીએ છીએ કે જીવનધારણ માટે શ્વાસોચ્છ્વાસનું ઘણું મહત્વ છે. પ્રસ્તુત સાતમા પદમાં સિદ્ધ સિવાયના બધા જ સંસારી જીવોના શ્વાસોચ્છ્વાસના કાલની ચર્ચા છે. આ સમગ્ર ચર્ચા ઉપરથી જે એક વાત ફલિત થાય છે તે તરફ આચાર્ય મલયગિરિએ ધ્યાન દોર્યું છે અને તે યથાર્થ જ છે કે જેમ દુઃખ વધારે તેમ શ્વાસોચ્છ્વાસ વધારે અને અત્યંત દુઃખીને તો તે નિરંતર જ ચાલ્યા કરે; અને જેમ સુખ વધારે તેમ શ્વાસોચ્છ્વાસની ક્રિયાનો વિરહકાલ વધારે, કારણ કે શ્વાસોચ્છ્વાસની ક્રિયા એ પણ દુઃખ છે. આ વાત આપણા અનુભવની છે, અને શાસ્ત્ર પણ તેનું સમર્થન કરે છે.

આચાર્ય મલયગિરિએ પ્રસ્તુત ચર્ચાને આધારે જે એક નિયમ તારવી આપ્યો છે તે એ છે કે દેવોમાં જેમની જેટલા સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેમનો તેટલાં પખવાડિયાં શ્વાસોચ્છ્વાસનો વિરહકાળ સમજવાનો છે.^૩

મૂળ સૂત્રમાં “આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ઝસસંતિ વા નીસસંતિ વા” એવો પાઠ છે. આચાર્ય મલયગિરિ આણમંતિ અને ઝસસંતિને એકાર્થક ગણે છે અને પાણમંતિ અને નીસસંતિને પણ એકાર્થક ગણે છે. પણ તેમણે આ બાબતમાં અન્યનો મત પણ નિર્દિષ્ટ કર્યો છે, જેમાં પ્રથમ બે પદોને આન્તરિક શ્વાસોચ્છ્વાસક્રિયાના અર્થમાં અભિપ્રેત કરવામાં આવ્યા છે.^૪

જીવોના શ્વાસોચ્છ્વાસક્રિયાનો વિરહકાલ

૧. નારક	સતત ચાલ્યા કરે છે.		
૨. અસુરકુમાર	જઘન્ય સાત સ્તોક,	ઉત્કૃષ્ટ પખવાડિયાથી	ચોડી વધારે.
૩. નાગકુમાર યાવત્ સ્તનિતકુમાર	જઘન્ય સાત સ્તોક,	„	મુહૂર્તપૃથક્ત્વ
૪. તિર્થંચ અને મનુષ્ય	વિમાત્રાએ = અનિશ્ચિત,	„	વિમાત્રાએ
૫. વાણમંતર	જઘન્ય સાત સ્તોક,	„	મુહૂર્તપૃથક્ત્વ
૬. જ્યોતિષક	જઘન્ય મુહૂર્તપૃથક્ત્વ	„	„
૭. વૈમાનિક	„	„	૩૩ પખવાડિયાં
(અ) ૧. સૌધર્મ	„	„	૨ „
૨. ઇશાન	„ થી અધિક	„	૨ „
૩. સનતકુમાર	જઘન્ય બે પક્ષ	„	૭ „
૪. માહેન્દ્ર	„ બે પક્ષથી અધિક	„	૭ પખવાડિયાં- થી અધિક

૧. “અતિદુઃખિતા હિ નૈરયિકાઃ, દુઃખિતાનાં ચ નિરંતરં ઉચ્છ્વાસનિઃશ્વાસી, તથા લોકે દર્શનાત્.” પ્રજાપનાટીકા, પૃષ્ઠ ૨૨૦ વ.
૨. “મુખિતાનાં ચ યથોત્તરં મહાનુચ્છ્વાસનિઃશ્વાસક્રિયાવિરહકાલઃ.” પ્રજાપનાટીકા, પૃષ્ઠ ૨૨૧ બ.
૩. યથા યથાઽઽયુષઃ સાગરોપમવૃદ્ધિસ્તથા તથોચ્છ્વાસનિઃશ્વાસક્રિયાવિરહપ્રમાણસ્યાપિ પક્ષવૃદ્ધિઃ ।
૪. પ્રજાપનાટીકા, પૃષ્ઠ ૨૨૦ .

	જઘન્ય ૭ પક્ષ	ઉત્કૃષ્ટ	૧૦	પખવાડિયાં
૫. બ્રહ્મલોક				
૬. લાંતક	„ ૧૦ પક્ષ	„	૧૪	„
૭. મહાશુક	„ ૧૪ પક્ષ	„	૧૭	„
૮. સહસ્રાર	„ ૧૭ પક્ષ	„	૧૮	„
૯. આનત	„ ૧૮ પક્ષ	„	૧૯	„
૧૦. પ્રાણુત	„ ૧૯ પક્ષ	„	૨૦	„
૧૧. આરણુ	„ ૨૦ પક્ષ	„	૨૧	„
૧૨. અચ્યુત	„ ૨૧ પક્ષ	„	૨૨	„
(વ) ૧. ઐવેયક નીચલાના નીચલા	„ ૨૨ પક્ષ	„	૨૩	„
૨. ઐવેયક નીચલાના મધ્યમ	„ ૨૩ પક્ષ	„	૨૪	„
૩. ઐવેયક નીચલાના ઉપલા	„ ૨૪ પક્ષ	„	૨૫	„
૪. ઐવેયક મધ્યમના નીચલા	„ ૨૫ પક્ષ	„	૨૬	„
૫. ઐવેયક મધ્યમના વચલા	„ ૨૬ પક્ષ	„	૨૭	„
૬. ઐવેયક મધ્યમના ઉપલા	„ ૨૭ પક્ષ	„	૨૮	„
૭. ઐવેયક ઉપલાના નીચલા	„ ૨૮ પક્ષ	„	૨૯	„
૮. ઐવેયક ઉપલાના વચલા	„ ૨૯ પક્ષ	„	૩૦	„
૯. ઐવેયક ઉપલાના ઉપલા	„ ૩૦ પક્ષ	„	૩૧	„
(ક) ૧. અનુત્તર વિજયાદિ ૧-૪	„ ૩૧ પક્ષ	„	૩૩	„
૨. સર્વાર્થસિદ્ધ	૩૩ પખવાડિયાં અજઘન્ય-અનુત્કૃષ્ટ (૬૯૩-૭૨૪)			

*

આઠમું ‘સંજ્ઞા’ પદ : જીવોની સંજ્ઞા

પ્રસ્તુતમાં જીવોની સંજ્ઞા એટલે કે જેને લક્ષ્ણે તે જીવ છે તે જાણી શકાય છે તે, અર્થાત્ જીવોમાં થતી આહારાદિ પ્રાપ્તિની ક્રિયા એ સંજ્ઞા છે. પ્રારંભના સૂત્રમાં (૭૨૫) દશ સંજ્ઞાઓ ગણાવી છે અને તે સંસારી સર્વ જીવોમાં છે, એ પણ તે પછી સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે (૭૨૬-૭૨૯); પરંતુ ત્યાર પછી જે સંજ્ઞા વિષે ચોવીશે દંડકની અપેક્ષાએ વિચાર કર્યો છે, તેમાં (સૂત્ર ૭૩૦, ૭૩૨ આદિ) અને સંજ્ઞાસંપન્ન જીવોનો જે અલ્પબહુલવ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે તેમાં (૭૩૧, ૭૩૩ આદિ) માત્ર પ્રથમની ચાર એટલે કે આહાર, ભય, મૈથુન અને પરિગ્રહને જ સ્વીકારી છે, તે બતાવી આપે છે કે વસ્તુતઃ પ્રાચીન કાળમાં ચાર સંજ્ઞાઓ જ મનાતી હશે અને પછીથી તેની દશ સંખ્યા કરવામાં આવી છે, તે આ પ્રમાણે છે.—

૧. આહાર, ૨. ભય, ૩. મૈથુન, ૪. પરિગ્રહ. ૫. ક્રોધ, ૬. માન, ૭. માયા, ૮. લોભ, ૯. લોક અને ૧૦. ઓધ.

આહારાદિ સંજ્ઞાનો અર્થ નામથી જ સ્પષ્ટ છે. પણ લોક અને ઓધની વ્યાખ્યા જરૂરી અને છે. શબ્દાદિ અર્થનો સામાન્ય યોધ લોવો તે ઓધ સંજ્ઞા છે અને તેમનો વિશેષ અવબોધ તે લોકસંજ્ઞા છે—એમ આચાર્ય મહાયગિરિએ વ્યાખ્યા કરી છે. પણ અન્ય મતે જે વ્યાખ્યા તેમણે નોંધી છે તે પ્રમાણે વસ્તી આદિનું જે (વગર ત્રિચર્યે) આરોહણ થાય છે તે ઓધસંજ્ઞા છે અને લોકમાં જે હેય પ્રગ્તિ છે તે લોકસંજ્ઞા છે.

જીવોમાં સંજ્ઞાનો વિચાર એક તો ઉત્સન્ન (ખાદુલ્ય)ની દૃષ્ટિએ અને ખીન્ને સંતતિભાવ (સાતત્ય)ની દૃષ્ટિએ કરવામાં આવ્યો છે, અને નોંધવામાં આવ્યું છે કે નારકોમાં ભય સંજ્ઞાનું ખાદુલ્ય છે અને સાતત્ય તો ચારેય સંજ્ઞાનું છે (૭૩૦). તિર્યચમાં આહારસંજ્ઞાનું (૭૩૨), મનુષ્યમાં મૈથુનનું (૭૩૪) અને દેવોમાં પરિગ્રહનું ખાદુલ્ય છે (૭૩૬). પણ તે બધામાં સાતત્ય તો ચારેય સંજ્ઞાનું છે.

અદ્યખાદુલ્યનો વિચાર નીચે પ્રમાણે છે :—

૧. નારકો — મૈથુનસંજ્ઞાવાળા સૌથી થોડા, તેથી —
 — આહારસંજ્ઞાવાળા સંખ્યાતગુણ, તેથી —
 — પરિગ્રહસંજ્ઞાવાળા સંખ્યાતગુણ, તેથી —
 — ભયસંજ્ઞાવાળા સંખ્યાતગુણ છે (૭૩૧).
૨. તિર્યચ — પરિગ્રહસંજ્ઞાવાળા સૌથી થોડા, તેથી —
 — મૈથુનસંજ્ઞાવાળા સંખ્યાતગુણ, તેથી —
 — ભયસંજ્ઞાવાળા સંખ્યાતગુણ, તેથી —
 — આહારસંજ્ઞાવાળા સંખ્યાતગુણ છે (૭૩૩).
૩. મનુષ્ય — ભયસંજ્ઞાવાળા સૌથી થોડા, તેથી —
 — આહારસંજ્ઞાવાળા સંખ્યાતગુણ, તેથી —
 — પરિગ્રહસંજ્ઞાવાળા સંખ્યાતગુણ, તેથી —
 — મૈથુનસંજ્ઞાવાળા સંખ્યાતગુણ છે (૭૩૫).
૪. દેવ — આહારસંજ્ઞાવાળા સૌથી થોડા, તેથી —
 — ભયસંજ્ઞાવાળા સંખ્યાતગુણ, તેથી —
 — મૈથુનસંજ્ઞાવાળા સંખ્યાતગુણ, તેથી —
 — પરિગ્રહસંજ્ઞાવાળા સંખ્યાતગુણ છે (૭૩૭).

તવમું ‘યોનિ’પદ : જીવોનું ઉત્પત્તિસ્થાન

એક ભવમાંથી મૃત્યુ પામે છે ત્યારે જીવ તેની સાથે કાર્મણ અને તૈજસ શરીર લઈને જાય છે, પણ જે સ્થાનમાં તે નવા જન્મને લાયક ઔદારિક આદિ શરીરના પુદ્ગલોનું ગ્રહણ કરે છે, તેને યોનિ અથવા તો ઉત્પત્તિસ્થાન કહેવામાં આવે છે. પ્રસ્તુતમાં એ યોનિનો અનેક રીતે વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. પ્રથમ શીતાદિ સ્પર્શને લઈને (૭૩૮), પછી તે સ્થાન સચિત્ત છે કે કેવું છે તેને લઈને (૭૫૪) અને ત્યાર પછી તે સંવૃત્ત છે કે વિવૃત્ત (૭૬૪) ધસાદિને લઈને સકલ જીવોની યોનિનો વિચાર પ્રસ્તુત પદમાં છે. વિશેષમાં, મનુષ્યજન્મની યોનિની જે વિશેષતા છે, તેનું પણ (૭૭૩) નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે, કે કૃમીનિતા, શંખાવર્તા અને વંશીપત્રા એ ત્રણ પ્રકારે પણ મનુષ્યની યોનિ છે. કૃમીનિતા યોનિમાં તીર્થકરાદિ મદાપુરુષો જન્મધારણ કરે છે. સ્ત્રીરત્નને શંખાવર્તા યોનિ હોય છે, પણ તેમાં અનેક જીવો આવે છે અને ગર્ભનું ચયન પણ થાય છે, પણ

તેમાંથી કોઈનો જન્મ થતો નથી; જન્મ પહેલાં જ તે બધા અવી જાય છે,^૧ કોઈની નિષ્પત્તિ થતી નથી. સામાન્ય રીતે મનુષ્યસ્ત્રીમાં વંશીપત્રયોનિ હોય છે (૭૭૩). તે તે જીવોમાં યોનિની અપેક્ષાએ અલ્પબહુત્વનો પણ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે (૭૫૩, ૭૬૩, ૭૭૨). મનુષ્યની જે વિશેષ યોનિની ચર્ચા છે (૭૭૩), તેમાં અલ્પબહુત્વનો વિચાર નથી.

(આ નિરૂપણનું કોષ્ટક પૃ. ૭૬માં જુઓ)

યોનિની અપેક્ષાએ તારતમ્ય (૭૫૩, ૭૬૩, ૭૭૨)

૧. શીતોગ્ન્યોનિવાળા જીવો સૌથી થોડા,
ઉગ્ન્યોનિક તેથી અસંખ્યાતગ્ન્ય,
અયોનિક (સિદ્ધ) તેથી અનંતગ્ન્ય,
શીતયોનિક તેથી અનંતગ્ન્ય.
૨. મિશ્રયોનિક સૌથી થોડા,
અચિત્તયોનિક તેથી અસંખ્યાતગ્ન્ય,
અયોનિક તેથી અનંતગ્ન્ય,
સચિત્તયોનિક તેથી અનંતગ્ન્ય.
૩. સંવૃતવિવૃતયોનિક સૌથી થોડા,
વિવૃતયોનિક તેથી અસંખ્યાતગ્ન્ય,
અયોનિક તેથી અનંતગ્ન્ય,
સંવૃતયોનિક તેથી અનંતગ્ન્ય.

*

દસમું ‘ચરમ’ પદ : દ્રવ્યો વિષે ચરમ-અચરમનો વિચાર

ચરમ અને અચરમ — રત્નપ્રભા આદિહું

જગતમાં રચના છે, તો તેમાં કોઈ ચરમ-અંતે હોય અને કોઈ અચરમ હોય = અન્તે ન હોય = મધ્યમાં હોય એમ બંને. આથી પ્રસ્તુતમાં વિલિખ દ્રવ્યો વિષે તે બાબતનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. રત્નપ્રભા આદિ પૃથ્વી સમગ્ર લોકનો એક એક ખંડ છે, તેમ પરમાણુ અને તેના વિવિધ-સંખ્યાવાળા પ્રદેશોથી બનેલા સ્કંધો પણ જુદા જુદા ખંડો છે. તે જ રીતે જુદા જુદા જીવો પણ ખંડો છે. તેથી એ ખંડોનો એકેક ખંડ લઈને અને લોક-અલોકને સમગ્રભાવે પણ લઈને ચરમ-અચરમનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. ધ્યાનમાં રાખવાની બાબત એ છે કે કોઈને ચરમ કે અચરમ કહેવું હોય તો બીજા કોઈની અપેક્ષાએ ચરમ કે અચરમ કહેવાય, પણ તેવી અપેક્ષા વિના તો તેને ચરમ પણ ન કહેવાય અને અચરમ પણ ન કહેવાય (એકવચનમાં), અને ચરમો કે અચરમો (બહુવચનમાં) પણ ન કહેવાય ઇત્યાદિ નિરૂપણ પ્રસ્તુતમાં છે.

તેની દ્વે વિગતે ચર્ચા કરીએ —

સૌથી પ્રથમ રત્નપ્રભાદિ સાત અને આઠમી ઈપિત્રાગસારા (સિદ્ધાલય) પૃથ્વીઓ ગણાવી છે

૧. આસાંયે મધ્યગિદિ વૃદ્ધ પ્રવાહ નોંધે છે કે સ્ત્રીરત્નમાં અતિપ્રચલ કામાગ્નિ હોઈને ગર્ભનો ધ્વંસ થઈ નય છે. પ્રજાપનાદીકા, પાન ૨૨૮ અ

નિયમા અચરિમં ચ નરમાણિ યઃ નરિમંતપદેશા ય અનરિમંતપદેશા ય (૧૪૬૫).

આનો શો અર્થ કર્યો એ વિચારણીય છે. ટીકાકારે જે કૃત્યકરના કૃત્ય છે તે આ પ્રમાણે છે :
જ્યારે રત્નપ્રભાને અર્ખઃ એક માનવામાં આવે ત્યારે નો ઉક્ત કરે પ્રદેશો નિર્ણય ન કરવા પડે.
પણ તેને જો તે અસંખ્ય પ્રદેશમાં અવગાઢ હોઈ અનેક અવયવોમાં વિભક્ત માનવામાં આવે તો
તેને વિશે ઉક્ત વિધાન સંબંધિત બને. એટલે કે તેને તેના ચરમ ભાગમાં રહેલા (અર્થા દિશામાં
રહેલા) અવયવો (ચરમો) અને મધ્ય ભાગનો એક ખંડ (અચરમ) — તે બંનેના સમુદાયરૂપે વિવક્ષિત
કરવામાં આવે અને એક અર્ખઃ માત્ર અવયવી કે રક્ષકરૂપે વિવક્ષિત કરવામાં ન આવે, તો તે
અચરમ એટલે કે મધ્યમ ખંડ અને ચરમો એટલે કે તેના સર્વે દિશામાં રહેલા ચરમ ખંડો, એ
બંનેના સમુદાયરૂપ કહેવાય; આથી તેને “અચરિમં ચ નરિમાણિ ય” એમ ઉભય રૂપે નિર્દિષ્ટ
કરવામાં આવી છે. આને ચિત્રમાં બતાવવું હોય તો આ રીતે બતાવી શકાય :

ચારેય તરફથી ચાર લીંટીઓ છે તે તેના ચરમો કહેવાય અને વચ્ચેનો ભાગ અચરમ કહેવાય,
તેથી તે ‘અચરમ અને ચરમો’ એમ ઉભય રૂપ કહેવાય.^૧ આ ઉત્તર, દક્ષિણ એટલે કે અવયવી
તેના અનેક અવયવોમાં વિભક્ત છે એમ માનીને આપવામાં આવ્યો છે. આમાં દ્રવ્યને પ્રધાન
માનવામાં આવ્યું.

પ્રદેશ એટલે કે તેના અવયવોને પ્રધાન માનવામાં આવે તો જે ઉત્તર મળે તે આ છે—

“ચરિમંતપદેશા ય અચરિમંતપદેશા ય”^૨ | એટલે કે રત્નપ્રભા પૃથ્વી અનેક પ્રદેશોરૂપ છે અને તે
જે ભાગમાં વહેંચાયેલા છે. ચારેય લીંટીમાં રહેલા પ્રદેશો તે ચરમાન્ત પ્રદેશો છે અને મધ્યમાં

૧. પ્રસ્તુતમાં ટીકાકારે બહુવ્રીહિ સમાસ નથી કર્યો; અર્થ એ છે કે રત્નપ્રભાને એક દ્રવ્યરૂપે નહિ પણ તે
અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ હોઈ તેને માત્ર તેના પ્રદેશોરૂપ માનવામાં આવે તો તે અનેક પ્રદેશોરૂપ
છે (૭૭૫).

૨. પ્રસ્તુત ચરમ અને અચરમ આદિની અન્ય વ્યાખ્યા પણ ટીકાકાર નોંધે છે. પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પાન ૨૨૯ બ.

રહેલા પ્રદેશો તે અચરમાન્ત પ્રદેશો છે : આમ એ બન્ને પ્રકારના પ્રદેશો મળીને રત્નપ્રભા પૃથ્વી કહેવાય, તેથી તેને “ચરમાન્તપ્રદેશો અને અચરમાન્તપ્રદેશો” એમ ઉભય રૂપે નિર્દિષ્ટ કરવી જોઈએ.

જૈનદર્શનમાં સ્થિત થયેલ અવયવ અને અવયવીના ભેદાભેદવાદનું મૂળ પ્રસ્તુત ચર્ચામાં જોઈ શકાય છે. ૩

ચરમાદિનું અલ્પબહુત્વ (તારતમ્ય)

પ્રારંભનાં સૂત્રો (૭૭૪-૭૭૬)માં રત્નપ્રભાદિ વિષે ચરમ આદિનો વિચાર કર્યા પછી તેમના અલ્પબહુત્વની ચિંતા (૭૭૭-૭૮૦) કરવામાં આવી છે, તે આ પ્રમાણે છે—

૧. રત્નપ્રભા વિષે.

(અ) દ્રવ્યાર્થિક નયથી

(૧) અચરમ એક હોઈ સૌથી સ્તોક, તેથી—

(૨) ચરમો અસંખ્યાતગુણ, તેથી—

(૩) અચરમ + ચરમો વિશેષાધિક છે. પ્રસ્તુતમાં પ્રથમ અને ત્રીજાનો સરવાળો સમજવાનો છે.

(વ) પ્રદેશાર્થિક નયથી

(૧) ચરમાન્ત પ્રદેશો સૌથી સ્તોક, તેથી—

(૨) અચરમાન્ત પ્રદેશો અસંખ્યાતગુણ, તેથી—

(૩) ચરમાન્ત પ્રદેશો + અચરમાન્ત પ્રદેશો વિશેષાધિક છે.

(ક) દ્રવ્ય-પ્રદેશ ઉભય નયથી—

આમાં દ્રવ્યાર્થિક અને પ્રદેશાર્થિક બન્નેનું પૂર્વોક્ત તારતમ્ય ક્રમે મૂકી દેવામાં આવ્યું છે, તેથી દ્રવ્યાર્થિકના ત્રણ + પ્રદેશાર્થિકના ત્રણ—એમ એકથી છના ક્રમમાં તારતમ્ય છે. વિશેષમાં એટલું કે દ્રવ્યાર્થિકમાંના ત્રીજાના કરતાં પ્રદેશાર્થિકનો પ્રથમ અસંખ્યાતગુણ સમજવાનો છે.

૨-૩. જે પ્રકારનું તારતમ્ય ઉપર રત્નપ્રભા વિષે જણાવ્યું છે, તે જ પ્રકારનું તારતમ્ય શેષ છ નરકો, સૌંદર્યદિ અર્થાં વિમાનો, ઈપત્રાગ્ભારા પૃથ્વી અને આ બધું મળીને થતો લોક—એ પ્રત્યેકનું સમજવાનું છે; કારણ, લોકના પ્રદેશો પણ અસંખ્યાતથી તો વધારે નથી જ.

જે ભેદ પડે છે તે અલોક વિષે છે, કારણ, પ્રદેશાર્થિકની દૃષ્ટિએ અલોકના પ્રદેશો અનંત સંખ્યામાં છે. આથી અલોકની ચિંતામાં અચરમાન્ત પ્રદેશો સંખ્યાતગુણને બદલે અનંતગુણ સમજવાના છે (૭૭૬) અને પછી લોક અને અલોકને સાથે રાખીને (૭૮૦) જે તારતમ્યની સૂચી આપી છે તે નીચે પ્રમાણે છે :—

૪. લોક-અલોક વિષે

(અ) દ્રવ્યાર્થિકથી

(૧) બન્નેનો એક-એક અચરમ સર્વસ્તોક, તેથી—

- (૨) લોકના ચરમો અસંખ્યાતગુણ, તેથી—
 (૩) અલોકના ચરમો અસંખ્યાતગુણ, તેથી—
 (૪) બંનેના અચરમો (૧) + બંનેના ચરમો (૨-૩) વિશેષાધિક છે.

(ગ) પ્રદેશાર્થિકથી

- (૧) લોકના ચરમાન્ત પ્રદેશો સર્વસ્તોક છે, તેથી—
 (૨) અલોકના ચરમાન્ત પ્રદેશો વિશેષાધિક, તેથી—
 (૩) લોકના અચરમાન્ત પ્રદેશ સંખ્યાતગુણ, તેથી—
 (૪) અલોકના અચરમાન્ત પ્રદેશ અનંતગુણ, તેથી—
 (૫) લોક અને અલોકના ચરમાન્ત પ્રદેશો (૧-૨) + અચરમાન્ત પ્રદેશો (૩-૪) વિશેષાધિક છે.

(ક) ઉલ્લેખ નયથી

- (૧) લોક-અલોક બંનેના એક-એક અચરમ સર્વસ્તોક, તેથી—
 (૨) લોકના ચરમો અસંખ્યાતગુણ, તેથી—
 (૩) અલોકના ચરમો વિશેષાધિક, તેથી—
 (૪) લોક-અલોક બંનેના અચરમો અને ચરમો [= (૧) + (૨), (૩)] વિશેષાધિક, તેથી—
 (૫) લોકના ચરમાન્ત પ્રદેશો અસંખ્યાતગુણ, તેથી—
 (૬) અલોકના ચરમાન્ત પ્રદેશો વિશેષાધિક, તેથી—
 (૭) લોકના અચરમાન્ત પ્રદેશો અસંખ્યાતગુણ, તેથી—
 (૮) અલોકના અચરમાન્ત પ્રદેશો અનંતગુણ, તેથી—
 (૯) લોક અને અલોકના ચરમાન્ત (૫ + ૬) + અચરમાન્ત (૭ + ૮) પ્રદેશો વિશેષાધિક, તેથી—
 (૧૦) સર્વ દ્રવ્યો વિશેષાધિક, તેથી—
 (૧૧) સર્વ પ્રદેશો અનંતગુણ, તેથી—
 (૧૨) સર્વ પર્યાયો અનંતગુણ છે. (૭૮૦)

પરમાણુપુદ્ગલ અને પુદ્ગલરકંઠ વિષે ચરમાદિ વિચાર

પરમાણુ અને રકંઠના ચરમાદિ વિચાર પ્રસંગે પ્રશ્નમાં જીવીશ (૨૬) ભંગો કરવામાં આવ્યા છે. અને પછી પરમાણુ અને દ્વિપ્રદેશિક આદિ રકંઠોમાં ઉક્ત ૨૬ ભંગોમાંથી કયાનું વિધાન કરવું અને કયા શેષનો નિષેધ કરવો, તે સ્પષ્ટ કર્યું છે (૭૮૧-૭૮૬) અને અંતે તે ભંગોની બાબતમાં સંગ્રહણીગાથાઓ પણ આપવામાં આવી છે (૭૯૦).

ચરમ, અચરમ અને અવકતવ્ય એ ત્રણ મૂળ ભંગો છે. તેના એકવચન અને બહુવચનને લઈને અને એ ત્રણેને પરસ્પર મેળવીને જે જીવીશ ભંગો થાય છે તે આ પ્રમાણે છે (૭૮૧) :—

(૧) ૧. ચરમ	૪. ચરમો
(૨) ૨. અચરમ	૫. અચરમો
(૩) ૩. અવકતવ્ય	૬. અવકતવ્યો

(૪) ૭. ચરમ અને અચરમ	૮. ચરમ અને અચરમો	} પ્રથમ ચતુર્ભંગી
	૯. ચરમો અને અચરમ	
	૧૦. ચરમો અને અચરમો	
(૫) ૧૧. ચરમ અને અવકતવ્ય	૧૨. ચરમ અને અવકતવ્યો	} દ્વિતીય ચતુર્ભંગી
	૧૩. ચરમો અને અવકતવ્ય	
	૧૪. ચરમો અને અવકતવ્યો	
(૬) ૧૫, અચરમ અને અવકતવ્ય	૧૬. અચરમ અને અવકતવ્યો	} તૃતીય ચતુર્ભંગી
	૧૭. અચરમો અને અવકતવ્ય	
	૧૮. અચરમો અને અવકતવ્યો	
(૭) ૧૯, ચરમ, અચરમ અને અવકતવ્ય	૨૦. ચરમ, અચરમ અને અવકતવ્યો,	
	૨૧. ચરમ, અચરમો અને અવકતવ્ય,	
	૨૨. ચરમ, અચરમો અને અવકતવ્યો,	
	૨૩. ચરમો, અચરમ અને અવકતવ્ય,	
	૨૪. ચરમો, અચરમ અને અવકતવ્યો,	
	૨૫. ચરમો, અચરમો અને અવકતવ્ય,	
	૨૬. ચરમો, અચરમો અને અવકતવ્યો.	

ઉપરના છઠ્ઠીશ ભંગોને એ રીતે લખ્યા છે કે જેથી એકવચનમાં પ્રયુક્ત ભંગો જુદા તરી આવે. પ્રયોજન એ છે કે જૈન દાર્શનિકોએ સપ્તભંગીને નામે જે સ્યાદ્વાદની પ્રરૂપણા કરી છે, તેનું મૂળ આ પ્રકારના ભંગોમાં રહેલું છે તે સ્પષ્ટ થાય. આ જ પ્રકારની સપ્તભંગી ભગવતીસૂત્રમાં પણ મળે છે, તે અન્યત્ર સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે, તેથી તે વિષે વિશેષ વિચારણા અહીં જરૂરી નથી. આગમયુગ પછીના અનેકાંતયુગમાં આ ભંગોમાંથી બહુવચનને લઈને જે ભંગો થાય છે, તે દૂર કરીને જૈન દાર્શનિકોએ સપ્તભંગીની પ્રરૂપણા કરી છે તે સ્પષ્ટ થાય છે, એટલું જ સૂચવવું અહીં પર્થાપ્ત છે.

હવે પરમાણુ આદિમાં આ ભંગોમાંથી કયા ભંગો લાગુ પડે છે તે જોઈએ (૭૮૧-૭૮૬) :

૧. પરમાણુ માત્ર એક ભંગ નં. ૩.
૨. દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ એ ભંગ = નં. ૧, ૩.
૩. ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ ૪ ભંગ = નં. ૧, ૩, ૯, ૧૧.
૪. ચતુઃપ્રદેશિક ૭ ભંગ = નં-૧, ૩, ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૨૩.
૫. પંચપ્રદેશિક ૧૧ ભંગ = નં. ૧, ૩, ૭, ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૨૩, ૨૫.
૬. છપ્રદેશિક ૧૫ ભંગ = નં. ૧, ૩, ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૯, ૨૩, ૨૪, ૨૫, ૨૬.
૭. સપ્તપ્રદેશિક ૧૭ ભંગ = નં. ૧, ૩, ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૯, ૨૦, ૨૧, ૨૩, ૨૪, ૨૫, ૨૬.
૮. અષ્ટપ્રદેશિક ૧૮ ભંગ = નં. ૧, ૩, ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૯, ૨૦, ૨૧, ૨૨, ૨૩, ૨૪, ૨૫, ૨૬.
૯. નવ પ્રદેશી માંડીને સંખ્યાત, અસંખ્યાત અને અનંતપ્રદેશી, એ ત્રણેક સ્કંધોના ભંગો પણ ૧૮ જ છે; તે ઉપર પ્રમાણે-અષ્ટપ્રદેશિક સ્કંધની જેમ-સમજવાના છે (૭૮૯).

૪. કોઈને મતે આમાં ૧૪ બાંગ છે. તે પ્રમાણે નં. ૮મો સંમત નથી. પ્રજાપનાટીકા, પૃ. ૨૩૮ વ.

સંસ્થાનોમાં ચરમાદિ વિચારમાં પૂર્વોક્ત (૭૭૫) જેમ છ વિકલ્પો કરીને તેનો નિષેધ તે ૦ પ્રમાણે કરવામાં આવ્યો છે અને વિધિ પણ પૂર્વવત્ (૭૭૫) છે (૭૯૭-૮૦૧). આનો ખુલાસા કરવામાં આવ્યો જ છે એટલે અહીં તેનું પુનરાવર્તન જરૂરી નથી.

અલ્પબહુવચનો વિચાર પણ રત્નપ્રભાને (૭૭૭) અનુસરતો જ છે (૮૦૨-૮૦૬), તેથી વિધે પણ વિશેષ લખવું જરૂરી નથી; પણ એક વિશેષતા છે, તે છે—‘ઘવરં સંક્રમે ઘર્ણતશુણા (૮૦૫, ૮૦૬); આનું સ્પષ્ટીકરણ દીકાકાર કરે છે કે જ્યારે ક્ષેત્રવિચારમાંથી દ્રવ્યવિચારમ સંક્રમણ થાય ત્યારે ‘અનન્તશુણુ’નું વિધાન કરવું, તે આ પ્રમાણે—

૧. અચરમ સર્વસ્તોક છે; ૨. તેથી ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ ચરમો અસંખ્યાતશુણુ છે; ૩. પણ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ ચરમો અનંતશુણુ છે. અને ૪. અચરમ + ચરમો તેથી વિશેષાધિક છે. પ્રજાપના દીકા, પત્ર ૨૪૪ વ.

છવો વિષે ચરમાદિ

નારકાદિ ચોવીશ દંડકના છવોનો, સંગ્રહણીગાથામાં જણાવ્યા પ્રમાણે (૮૨૯), ગત્યા અગિયાર અપેક્ષાએ ચરમાદિનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે (૮૦૭-૮૨૯), જેમ કે ગતિન અપેક્ષાએ ચરમ એ કહેવાય જે હવે અન્ય કોઈ ગતિમાં જવાનો નથી, મનુષ્યગતિમાંથી સીધું મોક્ષમાં જવો છે. પણ મનુષ્યમાંથી કાંઈ બધા મોક્ષમાં જવાના નથી તેથી જેના લવ હજી બાક હોય તે બધા છવો ગતિની અપેક્ષાએ અચરમ કહેવાય. આ પ્રમાણે સ્થિતિ આદિની અપેક્ષાએ પણ છવોનો ચરમાચરમવિચાર પ્રસ્તુતમાં કરવામાં આવ્યો છે.

*

અગિયારમું ‘ભાષા’પદ : ભાષાવિચારણા

અગિયારમું ભાષાપદ ભાષાની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થાય છે, એ ક્યાં રહે છે, તેની આકૃતિ કેવી છે, એ તથા તેનું સ્વરૂપ તથા ભેદો અને તેને બોલનાર ધ્યાદિ અનેક મહત્વના પ્રશ્નો ચર્ચે છે. અનેક દેકાણે થયેલ ભાષાવિચારના એકત્ર સંગ્રહરૂપે હોય એમ જણાય છે. આ ભાષાવિચારને સંરળતાથી સમજાવવા માટે સૂત્રો તેના ક્રમે બદલે વ્યુત્ક્રમમાં લેવાં પડ્યાં છે, તેની વાચક નોંધ લે.

ભેદીને અર્થાત્ તેના વિભાગ કરીને બહાર કાઢે^{૧૦} (તો તે પિંગો સૂક્ષ્મ થઈ જાય છે અને તેથી શીઘ્ર ધ્વંસ પામતા નથી, ઊલટું સંપર્કમાં આવનાર અન્ય પુદ્ગલોને વાસિત કરે છે = ભાષાસ્પે પરિણત કરી દે છે.) તો તેથી તે અનંતગુણ વૃદ્ધિ પામતાં પામતાં લોકના અંતને સ્પર્શે છે (૮૮૦).

પુદ્ગલોનું આનું ભેદન અનેક પ્રકારે થાય છે. તેના ખંડ, પ્રતર, ચૂર્ણિકા, અનુતરિકા અને ઉલ્કરિકા એવા પાંચ ભેદ સૂત્રમાં દૃષ્ટાન્તો સાથે જણાવ્યા છે (૮૮૧-૮૮૭), એટલું જ નહિ પણ એ પાંચેયનું અરૂપબહુત્વ પણ નિર્દિષ્ટ છે. (૮૮૭)

ભાષાના પ્રકાર

પ્રસ્તુત પદમાં ભાષાના ભેદો અનેક રીતે વર્ણવ્યા છે (૮૩૦, ૮૪૯, ૮૫૯, ૮૭૦, ૮૯૬), પણ તે ભેદોનું વ્યવસ્થિત નિરૂપણ સૂ. ૮૬૦-૮૬૬ માં થયું છે, તેથી ભેદો માટે તે સૂત્રને મુખ્ય માનીને અહીં વિવરણ કરવામાં આવશે.

ભાષાના એ પ્રકાર છે : પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા (૮૬૦). રીકાકારે આનું વિવરણ કર્યું છે, તદનુસાર જેના પ્રતિનિયત સ્વરૂપનો નિશ્ચય થઈ શકે છે, તે પર્યાપ્તા છે અને જેના વિષે એવો નિશ્ચય નથી થઈ શકતો તે અપર્યાપ્તા છે. નિશ્ચય યથાર્થ પણ હોય છે અને અયથાર્થ પણ હોય છે. યથાર્થ હોય તો સત્ય કહેવાય અને અયથાર્થ હોય તો મૃપા અથવા મિથ્યા કહેવાય. આથી જે ભાષા યથાર્થ નિશ્ચય કરાવતી હોય તે ભાષા સત્ય છે અને અયથાર્થ નિશ્ચય કરાવતી હોય તે મૃપા છે; આમ પર્યાપ્તાના ભેદ એ છે : સત્યભાષા અને મૃપાભાષા (૮૬૧). યથાર્થ કોને કહેવું એ પણ અપેક્ષાભેદથી નક્કી કરવું પડે છે. આથી સત્યભાષાના અપેક્ષાભેદે દશ ભેદો છે : ૧. જનપદસત્ય, ૨. સમ્મતસત્ય, ૩. સ્થાપનાસત્ય, ૪. નામસત્ય, ૫. રૂપસત્ય, ૬. પ્રતીત્યસત્ય, ૭. વ્યવહારસત્ય, ૮. ભાવસત્ય, ૯. યોગસત્ય અને ૧૦. ઔપમ્યસત્ય (૮૬૨).^{૧૧} અસત્ય અથવા તો મૃપા બોલવા પાછળ અનેક કારણો હોય છે, આથી એ કારણભેદે મૃપા અર્થાત્ અસત્યભાષાના જે ભેદો છે તે પણ દશ છે : ૧. ક્રોધનિઃસૃત, ૨. માનનિઃસૃત, ૩. માયાનિઃસૃત, ૪. લોભનિઃસૃત, ૫. પ્રેમનિઃસૃત, ૬. દ્વેષનિઃસૃત, ૭. હાસ્યનિઃસૃત, ૮. ભયનિઃસૃત, ૯. આખ્યાનિકાનિઃસૃત, ૧૦. ઉપધાતનિઃસૃત (૮૬૩).

અપર્યાપ્તા ભાષાના એ પ્રકાર છે : સત્યા-મૃપા અને અસત્યા-મૃપા (૮૬૪). આમાંથી સત્યા-મૃપાના દશ (૮૬૫) અને અસત્યા-મૃપાના બાર ભેદો છે (૮૬૬). જેમાં અર્ધસત્ય અભિપ્રેત હોય તે સત્યા-મૃપા કહેવાય. અને જેમાં સત્ય કે મિથ્યાનો સંયંધ ન હોય તે અસત્યા-મૃપા; એટલે કે કોઈ ને બોલાવવો હોય તો કહેવું કે એ દેવદત્ત ! છત્રાદિ. તેના ભેદોનું વિવરણ રીકાકારે કર્યું છે, તેથી અહીં તેનો વિસ્તાર કરવાની જરૂર નથી (પ્ર. ૮૦, ૨૫૯).

એથી માંડી માત્ર ચાર સ્પર્શવાળાનું જ ગ્રહણ થાય છે. અને સમગ્રભાવે જોઈએ તો નિયમતઃ ચાર સ્પર્શવાળાનું ગ્રહણ થાય છે (૮૭[૧૩]).

પુદ્ગલો તો સમગ્ર લોકાકાશમાં ભર્યા પડ્યા છે, પણ આત્મા તો શરીર પ્રમાણ જ છે, તેથી પ્રશ્ન થાય કે તે ગમે ત્યાંથી ભાષાપુદ્ગલોનું ગ્રહણ કરે છે કે નહિ? આનો ખુલાસો પ્રજ્ઞાપનામાં એ છે કે માત્ર સ્પૃષ્ટ એટલે કે આત્મા સાથે સ્પર્શમાં આવેલા જ પુદ્ગલોનું ગ્રહણ થાય છે, બીજાનું નહિ (૮૭[૧૫]). વળી, આત્માના પ્રદેશોનું અવગાહન આકાશના જેટલા પ્રદેશોમાં હોય તેટલા જ પ્રદેશોમાં રહેલ ભાષાના પુદ્ગલોનું ગ્રહણ થાય છે, અન્યનું નહિ (૮૭[૧૬]). આત્માના તે તે પ્રદેશો વડે ભાષાપુદ્ગલોનું ગ્રહણ થાય છે. આથી સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે કે તે તે આત્મ-પ્રદેશથી જે ભાષાપુદ્ગલો નિરંતર હોય—એટલે કે આત્માના તે તે પ્રદેશમાં અવ્યવહિત ભાવે જે ભાષાપુદ્ગલો હોય, તે તે આણુ કે બાદર રૂપે હોય—તેમનું જ ગ્રહણ થાય છે, વ્યવહિતનું નહિ (૮૭[૧૭-૧૮]). આવાં ગ્રહણ કરતાં દ્રવ્યો ઊર્ધ્વ, અધઃ કે તિર્યક્ દિશામાં સ્થિત હોય છે. અને આદિ, મધ્ય કે અંતમાં પણ ગ્રહણ કરે છે (૮૭[૧૯-૨૦]). જીવ પોતાના વિષયમાં—પ્રદેશમાં આવેલને = સ્પૃષ્ટાવગાહ અનન્તરાવગાહને ગ્રહણ કરે છે અને તે આનુપૂર્વી = ક્રમે = જે આસન્ન હોય તેને જોઈ દિશામાંથી આવેલને ગ્રહણ કરે છે (૮૭[૨૧-૨૩]).

આ ભાષાપુદ્ગલોનું ગ્રહણ સાન્તર કે નિરંતર હોય છે, અર્થાત્ જોલવાનું ચાલુ ન રાખે તો ગ્રહણમાં વ્યવધાન પડે છે તેથી તે સાંતર કહેવાય છે. અને જોલવાનું અસુક સમય સુધી સતત ચાલુ રાખે તો નિરંતર ગ્રહણ કરવું પડે છે. આમાં સમજવાનું એ છે કે પ્રથમ સમયમાં તો ગ્રહણ જ છે, નિર્ગમ નથી, પણ બીજા સમયમાં ગ્રહણ અને નિર્ગમ બન્ને સંભવે છે, કારણ કે પ્રથમ સમયમાં ગૃહીત પુદ્ગલોનું દ્વિતીય સમયમાં નિર્ગમન છે અને તૃતીય સમયમાં જેનું નિર્ગમન થવાનું છે તેનું દ્વિતીય સમયમાં ગ્રહણ છે. આમ વચ્ચેના બધા જ સમયમાં ગ્રહણ અને નિર્ગમન બન્ને થાય છે અને અંતે માત્ર નિર્ગમન છે, ગ્રહણ નથી, તેમ પ્રથમ સમયમાં માત્ર ગ્રહણ છે, નિર્ગમ નથી (૮૭૮-૮૭૯), કારણ કે નિર્ગમ દ્વિતીય સમયથી શરૂ થાય છે.

લોકાન્તગમન

પ્રથમ એ કહેવાઈ ગયું છે કે ભાષા લોકાન્ત સુધી ગમન કરે છે, તેનો ખુલાસો કરતાં પ્રજ્ઞાપનામાં જણાવ્યું છે કે ગૃહીત પુદ્ગલોનું નિર્ગમન બે રીતે થાય છે : એક તો જે પ્રમાણમાં ગૃહીત કર્યા હોય તે સર્વ પુદ્ગલોના પિંડનું એમ ને એમ નિઃસરણ થાય છે—અર્થાત્ વક્તા ભાષા-વર્ણણાના પુદ્ગલોના પિંડને અખંડ રૂપમાં જ બહાર કાઢે છે. આ પિંડ અસુક યોજન ગયા પછી પ્વંસ પામે છે, અર્થાત્ તેનું ભાષારૂપ પરિણમન સમાપ્ત થાય છે. પણ બે વક્તા ગૃહીત પુદ્ગલોને

૭. ૮૭૭ [૩] માં માત્ર અનન્તપ્રદેશોનું જ ગ્રહણ થાય છે એમ સ્પષ્ટ કર્યું છે અને અહીં આણુનું પણ ગ્રહણ થાય છે તેમ જણાવ્યું છે. આમાં વિરોધ નથી સમજવાનો, કારણ કે પ્રસ્તુતમાં આણુશબ્દનો અર્થ પરમાણુ નથી, પણ આણુ એટલે ઓછા પ્રદેશમાં રહેનાર, અને બાદર એટલે વધારે પ્રદેશમાં રહેનાર એવો છે. પ્ર૦ ટી૦, ૨૬૩ વ.

૮. પ્ર૦ ટી૦, ૨૬૩ અંતર્મુદૂર્તકાળ પર્યંત તે પુદ્ગલ ગ્રહણયોગ્ય છે. તેમાં આદિ, મધ્ય કે અંત સમયે તે ગ્રહણ કરે છે, એમ સમજવું.

૯. પ્ર૦ ટી૦, પૃષ્ઠ ૨૬૪ માં વિરોધાવશ્યકભાષ્ય (ગા૦ ૩૭૧) ને આધારે સ્પષ્ટ કર્યું છે કે એક જ સમયમાં બે દિશાનો વિરોધ નથી; માત્ર બે ઉપયોગનો વિરોધ છે.

ભેદોને અર્થાત્ તેના વિભાગ કરીને બધાર કાઢે^{૧૦} (તો તે પિંડો સૂક્ષ્મ થઈ જાય છે અને તેથી શીઘ્ર ધ્વંસ પામતા નથી, હિલકું સંપર્કમાં આવનાર અન્ય પુદ્ગલોને વાસિત કરે છે = ભાષારૂપે પરિણત કરી દે છે.) તો તેથી તે અનંતગુણ વૃદ્ધિ પામતાં પામતાં લોકના અંતને સ્પર્શે છે (૮૮૦).

પુદ્ગલોનું આવું ભેદન અનેક પ્રકારે થાય છે. તેના ખંડ, પ્રતર, ચૂર્ણિકા, અનુતટિકા અને ઉત્કરિકા એવા પાંચ ભેદ સૂત્રમાં દર્શાવ્યા છે (૮૮૧-૮૮૭), એટલું જ નહિ પણ એ પાંચેયનું અવપગાદય પણ નિર્દિષ્ટ છે. (૮૮૭)

ભાષાના પ્રકાર

પ્રસ્તુત પદમાં ભાષાના ભેદો અનેક રીતે વર્ણવ્યા છે (૮૩૦, ૮૪૯, ૮૫૯, ૮૭૦, ૮૯૬), પણ તે ભેદોનું વ્યવસ્થિત નિરૂપણ સં. ૮૬૦-૮૬૬ માં થયું છે, તેથી ભેદો માટે તે સૂત્રને મુખ્ય માનીને અહીં વિવરણ કરવામાં આવશે.

ભાષાના બે પ્રકાર છે : પર્યામા અને અપર્યાપ્તા (૮૬૦). ટીકાકારે આનું વિવરણ કર્યું છે, તદનુસાર જેના પ્રતિનિધિત રૂપનો નિશ્ચય થઈ શકે છે, તે પર્યામા છે અને જેના વિષે એવો નિશ્ચય નથી થઈ શકતો તે અપર્યાપ્તા છે. નિશ્ચય યથાર્થ પણ હોય છે અને અયથાર્થ પણ હોય છે. યથાર્થ હોય તો સત્ય કહેવાય અને અયથાર્થ હોય તો મૃપા અથવા મિથ્યા કહેવાય. આથી જે ભાષા યથાર્થ નિશ્ચય કરાવતી હોય તે ભાષા સત્ય છે અને અયથાર્થ નિશ્ચય કરાવતી હોય તે મૃપા છે; આમ પર્યાપ્તાના ભેદ બે છે : સત્યભાષા અને મૃપાભાષા (૮૬૧). યથાર્થ કોને કહેવું એ પણ અપેક્ષાભેદથી નક્કી કરવું પડે છે. આથી સત્યભાષાના અપેક્ષાભેદે દશ ભેદો છે : ૧. જનપદસત્ય, ૨. સમ્મતસત્ય, ૩. સ્થાપનાસત્ય, ૪. નામસત્ય, ૫. રૂપસત્ય, ૬. પ્રતીત્યસત્ય, ૭. વ્યવહારસત્ય, ૮. ભાવસત્ય, ૯. યોગસત્ય અને ૧૦. ઔપમ્યસત્ય (૮૬૨).^{૧૧} અસત્ય અથવા તો મૃપા બોલવા પાછળ અનેક કારણો હોય છે, આથી એ કારણભેદે મૃપા અર્થાત્ અસત્યભાષાના જે ભેદો છે તે પણ દશ છે : ૧. ક્રોધનિઃસૃત, ૨. માનનિઃસૃત, ૩. માયાનિઃસૃત, ૪. લોભનિઃસૃત, ૫. પ્રેમનિઃસૃત, ૬. દ્વેષનિઃસૃત, ૭. હાસ્યનિઃસૃત, ૮. ભયનિઃસૃત, ૯. આખ્યાનિકાનિઃસૃત, ૧૦. ઉપધાતનિઃસૃત (૮૬૩).

અપર્યાપ્તા ભાષાના બે પ્રકાર છે : સત્યા-મૃપા અને અસત્યા-મૃપા (૮૬૪). આમાંથી સત્યા-મૃપાના દશ (૮૬૫) અને અસત્યા-મૃપાના બાર ભેદો છે (૮૬૬). જેમાં અર્ધસત્ય અભિપ્રેત હોય તે સત્યા-મૃપા કહેવાય. અને જેમાં સત્ય કે મિથ્યાનો સંબંધ ન હોય તે અસત્યા-મૃપા; એટલે કે કોઈને બોલાવવો હોય તો કહેવું કે એ દેવદત્ત ! ઇત્યાદિ. તેના ભેદોનું વિવરણ ટીકાકારે કર્યું છે, તેથી અહીં તેનો વિસ્તાર કરવાની જરૂર નથી (પ્ર. ૮૦, ૨૫૯).

‘માનું છું’, ‘ચિંતવું છું’—આ પ્રકારની ભાષા અવધારણી-નિશ્ચયાત્મક કહેવાય છે (૮૩૦) અને તે સત્યાદિ ચારેય પ્રકારે સંભવે છે. જે ભાષા બોલવાથી ધર્મની આરાધના થાય તે સત્ય, જેથી ધર્મની વિરાધના થાય તે અસત્ય, મિશ્રણવાળી સત્ય-મૃપા ભાષાથી આરાધના-વિરાધના બન્ને થાય છે, પણ અસત્યામૃપા ભાષાનો સંબંધ આરાધના કે વિરાધના સાથે નથી (૮૩૧, ૮૫૬).

૧૦. કોઈકગત ભાગ મૂળમાં નથી પણ સ્પષ્ટતા ખાતર જોડ્યો છે. જુઓ, વિશેષાં, ગાં ૩૭૮ અને પ્ર. ૮૦, પૃ. ૨૬૫ વ.

૧૧. સ્થાનાંગ-સમવાયંગ, પૃ. ૧૨૨-૨૩; પ્ર. ૮૦ પૃ. ૨૫૭.

પ્રજ્ઞાપતી ભાષા, જે અસત્યમૃપાનો એક ભેદ છે (૮૬૬), તે ગ્રામ્યતામાં પ્રવૃત્ત પદમાં વિગતે ચર્ચા છે તે આવી છે—(ભાષાના શબ્દોમાં તો સ્ત્રી, પુરુષ કે નપુંસકનો ભાવ હોતો નથી, છતાં પણ જાતિવાચક) ગો આદિ શબ્દોમાં પુર્લિંગનો પ્રયોગ થાય છે, તો તેવા શબ્દોને મૃપાભાષા ન કહેવાય, પણ તે પ્રજ્ઞાપતી ભાષાના નમૂના ગણાય (૮૩૨), (કારણ કે તે શબ્દોથી અમુક અર્થનું નિરૂપણ થાય છે. તે જ પ્રમાણે શબ્દોમાં લિંગ નથી, છતાં પણ) કેટલાક શબ્દો પુર્લિંગી (૮૫૨) છે, કેટલાક સ્ત્રીલિંગી (૮૫૧) છે અને કેટલાક નપુંસકલિંગી (૮૫૩) છે, (પણ તેમનો પ્રતિપાદ્ય અર્થ તો તે શબ્દગત લિંગ ધરાવતો નથી છતાં) તે પણ મૃપાભાષા ન કહેવાય, પણ પ્રજ્ઞાપતી કહેવાય (૮૩૩, ૮૫૪, ૮૫૭). (ભાષાના શબ્દો વડે ગમે તે લિંગ ધરાવનારને આજ્ઞા પણ કરવામાં આવે છે અને સાંભળનાર આજ્ઞા પ્રમાણે કરે કે ન કરે તેમ પણ બને છે, છતાં પણ)^{૧૨} આજ્ઞાપતી ભાષાને મૃપા ન કહેવાય, પણ માત્ર પ્રજ્ઞાપતી ભાષા કહેવાય (૮૩૪, ૮૫૫); પુરુષાદિ ત્રણે લિંગનાં લક્ષણોનું પ્રજ્ઞાપન કરનારી ભાષા પણ મૃપા ન કહેવાય, પણ પ્રજ્ઞાપતી કહેવાય (૮૩૫); (પછી ભલેને તે તે લિંગધારીમાં સમગ્રભાવે તે તે લક્ષણો ઉપલબ્ધ થતાં ન હોય). જાતિવાચક શબ્દોમાં પુર્લિંગાદિ ત્રણે લિંગો દેખાય છે (પણ જાતિમાં તો કોઈ લિંગ નથી), તોપણ તે મૃપા નથી પણ પ્રજ્ઞાપતી છે (૮૩૬). તે જ પ્રમાણે જાતિને લક્ષ કરીને આજ્ઞા કરવામાં આવી હોય કે તેનાં પુર્લિંગાદિ લક્ષણોનું નિરૂપણ થયું હોય તો તે ભાષા પણ મૃપા ન ગણાય, પણ પ્રજ્ઞાપતી કહેવાય (૮૩૭, ૮૩૮, ૮૫૬).

ભાષાના શબ્દોનું વર્ગીકરણ અન્ય રીતે પણ કરવામાં આવ્યું છે અને તેના સોળ પ્રકાર જણાવ્યા છે. તેમાં લિંગ,^{૧૩} સંખ્યા^{૧૪} અને કાળના ત્રણ-ત્રણ ભેદોને લઈને વચનના નવ પ્રકાર છે : પ્રત્યક્ષ વચન, પરોક્ષ વચન અથવાત્મવચન આદિ જેવા; શેષ પણ શુદ્ધ શુદ્ધ અપેક્ષાથી ભિન્ન છે (૮૬૬). આ બધા જ પ્રકારોનો સમાવેશ પ્રજ્ઞાપતીમાં કરવામાં આવ્યો છે અને તે મૃપા નથી તેમ જણાવ્યું છે (૮૬૭).

*

બારમું પદ : જીવોનાં શરીર

પ્રવૃત્ત બારમા પદમાં જીવોના શરીર વિષે ચર્ચા છે. શરીર પાંચ છે^૧ : ઔદારિક, વૈદ્ય, આહારિક, તૈજસ અને કાર્મણ (૮૦૧). ઉપનિષદોમાં આત્માના પાંચર કોષની ચર્ચા મળે છે, તેમાં માત્ર અન્નમય કોષ સાથે ઔદારિક શરીરની તુલના થઈ શકે તેમ છે. અને પછીથી સાંખ્ય આદિ દર્શનોમાં અવ્યક્ત, સૂક્ષ્મ કેટલે લિંગશરીર માનવામાં આવ્યું છે તે જૈનસંમત કાર્મણને સ્થાને છે.

૧૨. આજ્ઞાપતી એ અસત્યમૃપાનો પણ એક ભેદ છે. સૂ. ૮૬૬.

૧૩. લિંગભેદથી શબ્દભેદ માટે જુઓ સૂ. ૮૫૧, ૮૫૨, ૮૫૩.

૧૪. સંખ્યાભેદથી શબ્દનો ભેદ સૂ. ૮૪૬-૮૫૦માં પણ છે. પણ ત્યાં સંસ્કૃતભાષાસંમત દ્વિવચનનો નિર્દેશ નથી, કારણ કે પ્રાકૃતમાં તે છે નહિ.

૧. ભગવતી, ૧૭-૧, સૂ. ૫૬૨.

૨. તૈત્તિરીય ઉપનિષદ, મૃગુવહી; બેલવલકર અને રાનડે, History of Indian Philosophy, P. 250.

૩. સાંખ્યકારિકા ૩૬-૪૦; બેલવલકર અને રાનડે, History of Indian Philosophy, P. 358, 430, 370; માલવણિયા "ગણધરવાદ", પ્રવૃત્તિ, પૃ. ૧૨૧-૧૨૩.

નારકાદિ ૨૪ દંડોમાં તે પાંચમાંથી ક્યાં ક્યાં દોતે હોય છે તેનું નિરૂપણ કરીને (૯૦૨-૯૦૯) તે પાંચે શરીરોના બે બેદો બદ્ધ = વર્તમાનમાં બંધાયેલ, અને મુક્ત = પૂર્વકાળે બાંધીને ત્યજી દીધેલાં શરીરો વિષે વિચારણા કરવામાં આવી છે કે તેમનું સંખ્યાપરિમાણ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર અને કાલની અપેક્ષાએ કેટલું છે (૯૧૦). અને પછી ૨૪ દંડોમાં એ બન્ને પ્રકારનાં શરીરોની સંખ્યાનો દ્રવ્યાદિની અપેક્ષાએ વિચાર છે (૯૧૧-૯૨૪).

કાલની દૃષ્ટિએ સંખ્યા એટલે સૂત્રમાં જણાવેલ કાલમાનના જેટલા સમય થતા હોય તેટલા સમય જેટલી તે સંખ્યા સમજવી. અને તે જ પ્રમાણે ક્ષેત્ર એટલે તે તે સૂચિત ક્ષેત્રમાં જેટલા આકાશપ્રદેશ હોય તેટલી સંખ્યા ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ સમજવાની છે. અસંખ્યાત અને અનંત સંખ્યા ક્રમશઃ અસંખ્યાત અને અનંતપ્રકારની સંભવે છે, તેથી સામાન્ય રૂપે અસંખ્ય કે અનંત કહેલ, છતાં તે સંખ્યા ક્યા પ્રકારની અસંખ્ય કે અનંત સમજવી તે દર્શાવવા માટે વચ્ચે વચ્ચે અનેક જાતમાં સમીકરણો સૂત્રમાં સૂચવ્યાં છે, તે ગણિતમાં રસ ધરાવનાર માટે પણ રસપ્રદ થઈ પડે તેવાં છે. ટીકાકારે તેની વિસ્તૃત સમજૂતી આપી છે.

ઔદારિક આદિ શરીરવાચક શબ્દોના અર્થ તેના પ્રયોજનની દૃષ્ટિએ ટીકાકારે સમજાવ્યા છે, તે પ્રમાણે જોઈએ તો જે માંસ-અસ્થિ-આદિયુક્ત સ્થૂલ શરીર છે તે ઔદારિક છે, છતાં તે શરીર પ્રધાન પણ છે, કારણ કે સૌથી ઊંચે વસનારા અનુત્તર વિમાનના દેવો કરતાં પણ તે શરીરનું મહત્ત્વ એટલા માટે વધારે છે કે તે ઔદારિક શરીર જ એવું છે જે તીર્થંકર આદિને હોય છે, અને દેવોને દુર્લભ તો શું પણ સંભવતું જ નથી; નારક અને દેવ સિવાયના જીવોને આ શરીર જન્મથી હોય છે.

વળી, ઔદારિક આદિ શરીરો જે ક્રમે નિર્દિષ્ટ છે તે ક્રમે જ ઉત્તરોત્તર સૂક્ષ્મ છે. પ્રદેશોની સંખ્યા ઉત્તરોત્તર શરીરોમાં વધારે છતાં ક્રમે કરી ઉત્તરોત્તર સૂક્ષ્મ છે, એ વસ્તુ ટીકાકારે જણાવી છે.

જે શરીર વિવિધ પ્રકારની ક્રિયા કરી શકે છે, એટલે કે અનેક પ્રકારનાં રૂપો ધારણ કરી શકે છે, તે વૈકલ્પિક છે. આ શરીર દેવ-નારકને જન્મથી છે અને મનુષ્યને ઋદ્ધિરૂપે પ્રાપ્ત થાય છે.

અતુર્દશપૂર્વી મુનિ પ્રયોજન ઉપસ્થિત થયે યોગબલથી જેની રચના કરે છે તે આહારક શરીર છે. કોઈ બાબતની શંકા ઉપસ્થિત થયે સમાધાન અર્થે તીર્થંકર પાસે જવા માટે આ શરીરનો ઉપયોગ છે.

શરીરમાં જે તેજસ્ અર્થાત્ પાચન આદિમાં અગ્નિનું કાર્ય કરે છે તે તૈજસ શરીર છે. અને કર્મેનિર્મિત જે સૂક્ષ્મ શરીર છે તે કાર્મેણ છે. તૈજસ અને કાર્મેણુ આ બે શરીર જીવથી કદી વિયુક્ત થતાં નથી; માત્ર સિદ્ધિ સમયે તેમનાથી જીવ વિમુક્ત બને છે. અનાદિ કાળથી આ બન્ને શરીર જીવ સાથે જોડાયેલાં જ છે. પુનર્જન્મ માટે ગમન કરનાર જીવને પણ આ બે શરીરો તો હોય જ છે, અને પછી ઔદારિક આદિ શરીરોની રચના થાય છે.

પૃથ્વ્યગ્રામમાં જીવનાં આ શરીરોની વિચારણામાં બદ્ધ અને મુક્ત-એવા બેદોનો વિચાર નથી થયો, પરંતુ સત્પદ્મપ્રરૂપણા, દ્રવ્યપ્રમાણાનુગમ આદિ આઠ અનુયોગદ્વારો વડે જીવનાં શરીરો સંબંધી વિસ્તૃત વિચાર જોવા મળે છે (પુરતક ૧૪, સૂ. ૧૨૯, ૫૦ ૨૩૭), એટલું જ નહિ પણ શરીરપ્રરૂપણા પણ કરવામાં આવી છે, જેમાં નામ, નિરુક્તિ આદિ છ અનુયોગદ્વારો વડે વિચાર છે (પુ. ૧૪, સૂ. ૨૩૬, ૫૦ ૩૨૧).

શરીર વિષેની એકત્ર માહિતી માટે જુઓ સ્થાનાંગ-સમવાયાંગ, પૃં ૩૯૯. દંડકોમાં શરીરવિચાર બાહ્ય અને આભ્યંતર એમ બે ભેદે પણ થયો છે.

આ પદનો સાર નીચેના કોષકોથી મળી રહેશે.

સૂં ૯૦૧-૯૦૬

દંડકોમાં શરીરો

	ઔદારિક	વૈક્રિય	આહારક	તૈજસ	કાર્મણ
૧. નારક	×	”	×	”	”
૨-૧૧. અસુર યાવત } સ્તનિત	×	”	×	”	”
૧૨. પૃથ્વીકાય	”	×	×	”	”
૧૩. અપ્કાય	”	×	×	”	”
૧૪. તેજઃકાય	”	×	×	”	”
૧૫. વાયુકાય	”	”	×	”	”
૧૬. વનસ્પતિકાય	”	×	×	”	”
૧૭. દ્વીન્દ્રિય	”	×	×	”	”
૧૮. ત્રીન્દ્રિય	”	×	×	”	”
૧૯. ચતુરિન્દ્રિય	”	×	×	”	”
૨૦. પંચેન્દ્રિયતિર્થેય	”	”	×	”	”
૨૧. મનુષ્ય	”	”	”	”	”
૨૨. વાણવ્યંતર	×	”	×	”	”
૨૩. જ્યોતિષક	×	”	×	”	”
૨૪. વૈમાનિક	×	”	×	”	”

સંખ્યા		કાલસમીકરણ		કેવસમીકરણ		દ્રવ્યસમીકરણ	
શરીર		૧. સંખ્ય	૨. અસંખ્ય	૩. અનંત	૧. અસંખ્ય	૨. અસંખ્ય	૩. અનંત
૧. ઔદારિક		૧. અર્ધ	૨. સુક્ર	૧. અસંખ્ય	૨. અસંખ્ય	૩. અસંખ્ય	૧. અસંખ્ય
૧. ઔદારિક		—	—	—	—	—	—
૨. સુક્ર		—	—	—	—	—	—
૨. વૈક્રિય		—	—	—	—	—	—
૧. અર્ધ		—	—	—	—	—	—
૨. સુક્ર		—	—	—	—	—	—
૩. આદારક		—	—	—	—	—	—
૧. અર્ધ		—	—	—	—	—	—
૨. સુક્ર		—	—	—	—	—	—
૪. તૈજસ		—	—	—	—	—	—
૧. અર્ધ		—	—	—	—	—	—
૨. સુક્ર		—	—	—	—	—	—
૫. કાર્મણ		—	—	—	—	—	—
૧. અર્ધ		—	—	—	—	—	—
૨. સુક્ર		—	—	—	—	—	—

તૈજસ પ્રમાણે

{ અભવ્યથી અનંત-
ગુણ = સિદ્ધિનો
અનંતભાગ

{ ઔદારિકપ્રમાણે

{ ઔદારિક પ્રમાણે

{ સિદ્ધિ અનંતગુણ
= સર્વ જીવનો
અનંતભાગ
સર્વ જીવથી
અનંતગુણ =
જીવવર્ગનો
અનંતભાગ

દંડકોમાં બદ્ધ થવને મુક્ત શરીરોની સંખ્યા (૯-૧૧-૨૪)

૧. નારક	ઔદારિક-બદ્ધ, મુક્ત				વૈકિય-બદ્ધ, મુક્ત				તૈજસ-બદ્ધ, મુક્ત				કાર્મણ-બદ્ધ, મુક્ત			
	×	અનંત	અસંખ્ય અનંત	અનંત	×	અનંત	અસંખ્ય અનંત	અનંત	×	અસંખ્ય અનંત	અનંત	અસંખ્ય અનંત	×	અસંખ્ય અનંત	અનંત	અસંખ્ય અનંત
૨-૧૧. અસુર યાવત્ સ્તનિત	×	”	”	”	×	”	”	”	×	”	”	”	×	”	”	”
૧૨. પૃથ્વીકાય	અસંખ્ય	”	×	”	×	”	”	”	×	”	”	”	×	”	”	”
૧૩. અપકાય	”	”	×	”	×	”	”	”	×	”	”	”	×	”	”	”
૧૪. તેજકાય	”	”	×	”	×	”	”	”	×	”	”	”	×	”	”	”
૧૫. વાયુકાય	”	”	અસંખ્ય	”	અસંખ્ય	”	”	”	×	”	”	”	×	”	”	”
૧૬. વનસ્પતિકાય	”	”	×	”	×	”	”	”	×	”	અનંત	અનંત	×	અનંત	અનંત	અનંત
૧૭. ક્ષીન્દ્રિય	”	”	×	”	×	”	”	”	×	”	અસંખ્ય	અસંખ્ય	×	અસંખ્ય	અસંખ્ય	અસંખ્ય
૧૮. ત્રીન્દ્રિય	”	”	×	”	×	”	”	”	×	”	”	”	×	”	”	”
૧૯. ચતુરિન્દ્રિય	”	”	×	”	×	”	”	”	×	”	”	”	×	”	”	”
૨૦. પંચેન્દ્રિય તિર્થિય	”	”	અસંખ્ય	”	અસંખ્ય	”	”	”	×	”	”	”	×	”	”	”
૨૧. મનુષ્ય	સંખ્ય અથવા અસંખ્ય	”	સંખ્ય	”	સંખ્ય	”	”	”	૧ થી માંડી સહસ્ત્રશૃંગત્વ	”	સંખ્ય અથવા અસંખ્ય	સંખ્ય અથવા અસંખ્ય	”	સંખ્ય અથવા અસંખ્ય	”	”
૨૨. વાણવ્યંતર	×	”	અસંખ્ય	”	અસંખ્ય	”	”	”	×	”	અસંખ્ય	અસંખ્ય	”	અસંખ્ય	અસંખ્ય	અસંખ્ય
૨૩. જ્યોતિષક	×	”	”	”	”	”	”	”	×	”	”	”	”	”	”	”
૨૪. વૈમાનિક	×	”	”	”	”	”	”	”	×	”	”	”	”	”	”	”

તેરમું ‘પરિણામ’ પદ : પરિણામવિચાર

ભારતીય દર્શનોમાં સાંખ્ય આદિ પરિણામવાદી છે, જ્યારે ન્યાય આદિ પરિણામવાદી નથી. ધર્મ અને ધર્મીનો અત્યંત ભેદ માનનારે પરિણામવાદનો ત્યાગ કર્યો અને ધર્મ-ધર્મીનો અભેદ માનનારે પરિણામવાદનો સ્વીકાર કર્યો છે. આને જ કારણે ભારતીય દર્શનોમાં ત્રણ પ્રકારની નિત્યતાનો વિચાર દાખલ થયો છે. સાંખ્ય, જૈન અને વેદાન્તીઓમાંથી રામાનુજ જેવાઓએ પરિણામિનિત્યતા સ્વીકારી; તેમાં પણ સાંખ્યોએ માત્ર પ્રકૃતિમાં પરિણામિનિત્યતા સ્વીકારી; પણ પુરુષમાં તો કૂટસ્થનિત્યતા માની.^૧ અને એ જ કૂટસ્થનિત્યતા નૈવાયિકાદિએ યદા પ્રકારની નિત્ય વસ્તુમાં માની અને પરિણામિનિત્યતાનો ત્યાગ કર્યો; કારણ કે તેમને મતે ધર્મ અને ધર્મીનો અત્યંત ભેદ હતો. ખ્રીસ્તીઓએ ક્ષણિકવાદ માન્યા છતાં પુનર્જન્મ તો માન્યો છે. તેથી તેમને મતે નિત્યતાનો વળી એક ત્રીજો પ્રકાર થયો અને તે છે સંતતિનિત્યતા.

પ્રસ્તુતમાં જૈન મતે જીવ અને અજીવ બન્ને પ્રકારના પદાર્થોના પરિણામો? ગણાવ્યા છે, તેથી સાંખ્ય આદિ સંમત પુરુષકૂટસ્થવાદ જૈનોને અમાન્ય છે તે સૂચિત થાય છે (૯૨૫). પ્રથમ જીવના પરિણામોના ભેદ-પ્રભેદો ગણાવ્યા છે (૯૨૬-૯૩૭) અને પછી નારકાદિ ચોવીશે દંડકોમાં તે પરિણામોનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે (૯૩૮-૯૪૬). અને અંતે અજીવના પરિણામોના ભેદ-પ્રભેદોની ગણતરી આપી છે (૯૪૭-૯૫૭). આ ઉપરથી એક ધ્યાન દેવા જેવી વાત એ દ્વિતિ થાય છે કે અજીવ-પરિણામોમાં માત્ર પુદ્ગલના પરિણામોની ગણના છે; ધર્માસ્તિકાયાદિ અર્થપી દ્રવ્યોના પરિણામો ગણાવ્યા નથી. તે સૂચવે છે કે એક કાળ એવો હતો જ્યારે ધર્માસ્તિકાયાદિ અર્થપી અજીવ દ્રવ્યોમાં પરિણામો મનાતા નહિ હોય. ભગવતી શ. ૨, ઉ. ૧૦ માં અને સ્થાનાંગ (સૂ. ૪૪૧) માં ધર્માસ્તિકાયાદિના વર્ણનમાં “કાલઑ ન કયાહ નાસી, ન કયાહ ન મવતિ, ન કયાહ ન મવિસ્સહિ ત્તિ, મુવિ મવતિ મવિસ્સતિ ચ ધુવે પિતિણ સસતે અક્ષણ અવ્વણ અવહિતે પિન્નવે । માવતો અવન્ને અગંધે અરસે અફાસે” ઇત્યાદિ ઉલ્લેખ છે તે પણ સિદ્ધ કરે છે કે તેમના પરિણામો વિષેની માન્યતા પ્રાચીન નથી, પરંતુ એ માન્યતા પછીના કાળે ક્યારેક શરૂ થઈ, જ્યારે વસ્તુનું લક્ષણ ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રોવ્ય એ ત્રિપદી વડે કરવામાં આવ્યું. અને પરિણામ સ્વરૂપે આપણે તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં જોઈએ છીએ કે તેમાં ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રોવ્ય—એ સતતની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી (પ. ૨૯) એટલું જ નહિ પણ નિત્યની વ્યાખ્યા પણ તેને જ અનુસરીને કરવામાં આવી કે ‘તદ્વાવાવ્યયં નિત્યમ્ (પ. ૩૦). આ લક્ષણ ઉપર પાતંજલ યોગસૂત્રની પરંપરાની જાપ સ્પષ્ટ છે. પાતંજલના વ્યાસ-ભાષ્યમાં નિત્યની વ્યાખ્યા છે—‘યસ્મિન્ પરિણમ્યમાને તત્ત્વં ન વિહન્યતે તન્નિત્યમ્’—યોગભાષ્ય, ૪-૩૩. તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં પરિણામની વ્યાખ્યા છે—તદ્વાવઃ પરિણામઃ ।—પ. ૪૧.

ભગવતી અને સ્થાનાંગમાં ધર્માસ્તિકાયાદિ ભાવો = પરિણામોના વિચારપ્રસંગે એટલું કહ્યું હતું કે તેમાં રૂપ, રસ આદિ નથી, પણ શું છે તે આગત મૌન છે. સ્થાનાંગસૂત્ર, ૪૪૧; ભગવતી, ૨-૧૦, સૂ. ૧૧૮.

પ્રસ્તુત પ્રજાપતામાં અજીવના દશ પરિણામોમાં એક ‘અગુરુલધુ’ પરિણામ પણ છે

૧. “દ્વયી ચેયં નિત્યતા કૂટસ્થનિત્યતા પરિણામિનિત્યતા ચ । તત્ર કૂટસ્થનિત્યતા પુરુષસ્ય । પરિણામિનિત્યતા ગુણાનામ્ ।” પાતં. માખ્ય, ૪, ૩૩.

૨. ભગવતીમાં પણ પન્નવણાની જેમ જ પરિણામો સમજ લેવાનું કહ્યું છે—પરિણામપદં નિરવસેસં માણિયવ્વં —૧૪. ૪, સૂ. ૫૧૪.

(૯૪૭), પરંતુ તે વિષે સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે તે 'દ્વાગારે' (૯૪૬) છે. એટલે તેના વિશેષ પરિણામોનો સંભવ ઘટે નહિ. ભગવતીમાં ગુરુલઘુનો વિચાર અનેક ઠેકાણે છે. તે સમગ્ર ચર્ચાથી એક બાબત એ ફલિત થાય છે કે સૂક્ષ્મ પુદ્ગલપરમાણુ અને અરૂપી દ્રવ્યોને 'અગુરુલઘુ' કહ્યા છે. એટલે એ પ્રમાણે જીવ, ધર્મ, અધર્મ, આકાશ અને કાલ એ 'અગુરુલઘુ' સિદ્ધ થાય છે. અહીં એ ધ્યાનમાં લેવાનું છે કે સાપેક્ષ ગુરુ અને લઘુને તો 'ગુરુલઘુ' નામ આપ્યું જ છે, એટલે 'અગુરુલઘુ' શબ્દથી તેનો નિર્ણય જ સમજી શકાય. એટલે કે જે દ્રવ્યો 'અગુરુલઘુ' તરીકે ઓળખાયાં તેમાં ગુરુ કે લઘુ એ ગેમાંથી એકેય કે સાપેક્ષ 'ગુરુલઘુ' એ ભાવો નથી એમ જ સમજાય. ગુરુ-લઘુની ચતુર્ભેગીમાં એ ચોથો ભંગ છે. તેથી પણ એ નિર્ણય જ સૂચવે છે. આમ એ ધર્મથી કોઈ વિધિરૂપ ધર્મ કે ભાવ સૂચવાતો નથી, એમ ભગવતીની ગુરુલઘુની ચર્ચા (૧. ૯. સૂ. ૭૩) થી સમજાય છે, પરંતુ ભગવતીમાં જ સંકેતના અધિકારમાં પાછું લોકના અનંત અગુરુલઘુ પર્યાયો હોવાનું જણાવ્યું છે, એટલું જ નહિ પણ જીવ, સિદ્ધિ અને સિદ્ધના (૨. ૧. સૂ. ૯૧) અનંત અગુરુલઘુ પર્યાયો કહ્યા છે. આમ શૂન્યમાંથી સર્જનની પ્રક્રિયા દેખાય છે અને તેથી ભગવતીમાં જુદા જુદા વિચારના સ્તરો હોવાનું જણાય છે. અને એથી એટલું કહી શકાય કે બધી વસ્તુના પર્યાયો-પરિણામો હોવા જોઈ એ; એ નવા વિચારના પરિણામ-સ્વરૂપે ધર્માસ્તિકાયાદિમાં પણ તે ઘટાવવાનો આ પ્રયાસ છે. આ વિચારવિકાસની એ પણ એક ભૂમિકા છે, જે તત્વાર્થ સૂત્રમાં જોવા મળે છે, જ્યાં પરિણામોના અનાદિ અને આદિ એવા ભેદ કરીને (૫. ૪૨) અરૂપીમાં અનાદિ પરિણામો હોવાનું ભાષ્યમાં જણાવ્યું છે (૫. ૪૨). આ સૂત્રની માન્યતા અને વ્યાખ્યામાં જે મતભેદો થયા તેનું પણ એ જ કારણ છે કે આ વિચાર નવો હતો અને તેણે સ્થિરભૂમિકા પ્રાપ્ત કરી ન હતી.

ગુરુ, લઘુ, ગુરુલઘુ અને અગુરુલઘુ વિષેની વિશેષ તાર્કિક વિચારણા માટે આચાર્ય જિનભદ્રનું વિશેષાવસ્થાભાષ્ય (ગા. ૧૫૪-૧૬૩) જેવું જોઈ એ.

પરિણામોનું ગણન આ પ્રમાણે છે :—

જીવના પરિણામો (૯૨૬-૯૩૭)

અજીવ પરિણામો (૯૪૭-૯૫૬)

૧. ગતિ (નરકાદિ ૪)
૨. ઇન્દ્રિય (શ્રોત્રાદિ ૫)
૩. કપાય (ક્રોધાદિ ૪)
૪. લેશ્યા (કૃષ્ણાદિ ૬)
૫. યોગ (મન આદિક ૩)
૬. ઉપયોગ (સાકાર-અનાકાર)
૭. જ્ઞાન (આભિનિયોષિક આદિ ૫)
૮. દર્શન (સમ્યગ્ આદિ ૩)
૯. ચારિત્ર (સામાયિકાદિ ૫)
૧૦. વેદ (ત્રી આદિ ૩)

૧. બંધન (રિનગ્ધ-રૂક્ષ)
૨. ગતિ (સ્પૃશદ્-અસ્પૃશદ્ અથવા દીર્ઘ-હ્રસ્વ)
૩. સંસ્થાન (પરિભંડાદિ ૫)
૪. ભેદ (ખંડ આદિ ૫)
૫. વર્ણ (કૃષ્ણ આદિ ૫)
૬. ગંધ (સુરભિ-દુરભિ)
૭. રસ (તિક્ત આદિ ૫)
૮. સ્પર્શ (કકખઃ આદિ ૮)
૯. અગુરુલઘુ (એક)
૧૦. શબ્દ (સુખિલ-દુઃખિલ)

અજીવપરિણામોના બંધનપરિણામ પ્રસંગે જે ગાથા નં. ૨૦૦ છે તે જ ગાથા પૃષ્ઠાંગમમાં ૧૭ ઉપસબ્ધ થાય છે. તેમાં પાંદતર છે. (પુસ્તક ૧૪, સૂત્ર, ૩૬, પૃ. ૩૩)

અછવગતિપરિણામના જે બે પ્રકાર છે તે આ છે—સ્પૃશદ્ગતિપરિણામ અને અસ્પૃશદ્-ગતિપરિણામ (૯૪૯). જૈન માન્યતા પ્રમાણે આકાશપ્રદેશ તો સર્વત્ર વિદ્યમાન છે જ, પરંતુ પ્રસ્તુતમાં તે પ્રદેશને સ્પર્શ કરીને અને તે વિના—એમ બે પ્રકારની ગતિ છે એવો અર્થ નથી સમજવાનો એમ આચાર્ય મલયગિરિનો અભિપ્રાય છે. પણ અન્ય મત પ્રમાણે તેથી ઊલટું છે. તેને વિષે મલયગિરિ કહે છે કે આ કેમ સંભવે તે અમને સમજાતું નથી—અન્યે તુ વ્યાચક્ષતે સ્પૃશદ્ગતિપરિણામો નામ યેન પ્રયત્નવિશેષાત્ ક્ષેત્રપ્રદેશાન્ સ્પૃશન્ ગચ્છતિ, અસ્પૃશદ્ગતિપરિણામો યેન ક્ષેત્રપ્રદેશાન્સ્પૃશન્નેવ ગચ્છતિ—તન્ન બુદ્ધ્યામદે, નમસઃ સર્વવ્યાપિતયા તત્પ્રદેશસંસ્પર્શવ્યતિરેકેણ ગતેરસમ્ભવાત્ । વહુશ્રુતેભ્યો વા પરિભાવનીયમ્” પ્ર૦ ટીકા, પૃ ૨૮૯ અ ।

આચાર્ય મલયગિરિએ સ્પૃશદ્ગતિ અને અસ્પૃશદ્ગતિનું દૃષ્ટાંત આપ્યું છે કે તળાવમાં જ્યારે હીકરી તિરછી દિશામાં ફેંકવામાં આવે છે ત્યારે તે વચ્ચે વચ્ચે જલને સ્પર્શ કરતી અને સ્પર્શ ન કરતી એમ જાય છે. પ્રસ્તુતમાં મતાન્તર થવાનું કારણ એ જણાય છે કે આકાશનું અસ્તિત્વ સ્વીકારવામાં આવ્યું અને તેના પ્રદેશોને સ્વીકારવામાં આવ્યા, તે પહેલાંની પ્રસ્તુત ચર્ચા પરંપરામાં થઈ હશે તે એમની એમ ચાલી આવી છે. આ અસંગતિનો તાર્કિક ખુલાસો કરવાનો પ્રયત્ન ઉપાધ્યાય યશોવિજયજીએ અસ્પૃશદ્ગતિવાદમાં કર્યો છે. આ ખુલાસો એટલા માટે પણ જરૂરી હતો કે એક તરફ એમ માનવામાં આવ્યું કે સિદ્ધતા જીવો એક જ સમયમાં સિદ્ધિસ્થાને પહોંચી જાય છે, પરંતુ બીજી તરફ એમ કહેવામાં આવ્યું હતું કે જીવના મૃત્યુસ્થાન અને સિદ્ધિસ્થાન વચ્ચે અસંખ્યાત આકાશપ્રદેશોનું અંતર હોય છે. અને ગતિનિયમ એવો છે કે એક પ્રદેશથી બીજા પ્રદેશમાં પહોંચતાં એક સમય લાગે છે. એટલે સિદ્ધિગતિમાં પ્રસ્થાન કરનારા જીવને ઓછામાં ઓછા અસંખ્યાત સમય તો થવા જ નોંધ્યે. આ અસંગતિ ટાળવા માટે અસ્પૃશદ્ગતિનો આશ્રય લેવામાં આવ્યો છે : આ સમગ્ર ચર્ચા એક મુદ્દા ઉપર તો આપણું ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે જ છે કે જૈનધર્મની માન્યતાઓમાં કોઈ એક જ કાળે બધું કહેવાઈ ગયું હતું અથવા તો મનાઈ ગયું હતું એમ માની લેવાનું નથી.

૧. નામક	૨. ઇતિ-નરક	૩. ક્યાય	૪. લેશ્યા	૫. યોગ	૬. ઉપયોગ	૭. જ્ઞાન	૮. દર્શન	૯. ચારિત્ર	૧૦. શ્રેદ
	નરક	પંચેન્દ્રિય	કૌંધ, માન, માયા, લાભ	કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત	મન, વચન, કાય	સાક્ષર-અનાકાર	{ સમ્યદ્, મિથ્યા, સામ્યગ્મિથ્યા }	અચારિત્રી	નપુસ્ક
૨૧. ભવનવાસી દેવ	"	"	"	"	"	"	"	"	પુરુષ, સ્ત્રી
૧૨. પૃથ્વીકાય	{ તિયેય ઓકેન્દ્રિય }								
૧૩. અગ્નિકાય					કાય	મતિઅજ્ઞાન	મિથ્યા		નપુસ્ક
૧૪. વનસ્પતિકાય					"	"	"	"	"
૧૫. તેજસ્કાય	{ "								
૧૬. વાયુકાય					"	આભિન્ન, શુભ, મતિઅજ્ઞાન, શુભઅજ્ઞાન,	સમ્યદ્, મિથ્યા	"	"
૧૭. દ્વિન્દ્રિય	"	દ્વિન્દ્રિય	"	"	કાય, વચન	"	"	"	"
૧૮. ત્રીન્દ્રિય	"	ત્રીન્દ્રિય	"	"	"	"	"	"	"
૧૯. ચતુરિન્દ્રિય	"	ચતુરિન્દ્રિય	"	"	"	"	"	"	"
૨૦. પંચેન્દ્રિય-તિયેય	"	પંચેન્દ્રિય	"	પચ્ચેય	ત્રણયોગ	આભિન્ન, શુભ, અભિન્ન, મતિઅજ્ઞાન, મિલેય	સમ્યદ્, મિથ્યા, સમ્યગ્મિથ્યા	{ અચારિત્રી, ચારિત્રી, ચારિત્રી }	ત્રણ
૨૧. મનુષ્ય	મનુષ્ય	{ અર્ચિન્દ્રિય } આકાશી	"	જી, અલેસ્ય	ત્રણ, અયોગ	પાંચ જ્ઞાન ત્રણ અજ્ઞાન	"	{ ચારિત્રી, અચારિત્રી, ચારિત્રીનાચારિત્રી }	
૨૨. વાણવ્યંતર	દેવ	પંચેન્દ્રિય	આરકાયા કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત, તેજ	ત્રણયોગ	"	આભિન્ન, શુભ, અભિન્ન, મતિઅજ્ઞાન, મિલેય	"	અચારિત્રી, પુરુષ, સ્ત્રી	
૨૩. જ્યોતિષક	"	"	તેજ	"	"	"	"	"	"
૨૪. વૈમાનિક	"	"	તેજ, પદ્મ, શુક્લ	"	"	"	"	"	"

ચૌદમું 'કપાય' પદ : કપાયનિરૂપણ

આ પદમાં ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચારે કપાયો (૯૫૮) જીવોના ચોવીશે દંડોમાં સંભવે છે (૯૫૯) એમ જણાવીને કપાયની આત્મામાં, પરમાં, ઉલ્લસમાં પ્રતિષ્ઠા અને અપ્રતિષ્ઠા ચોવીશે દંડના સકલ જીવોની અપેક્ષાએ દર્શાવી છે (૯૬૦). આમાં ક્રોધના ભાજન-અભાજનની અપેક્ષાએ પ્રતિષ્ઠા-અપ્રતિષ્ઠા શબ્દનો પ્રયોગ છે. ઘણીવાર એવું બને છે કે અકારણ કપાય થાય છે સારે કપાયનું પાત્ર કોઈ હોતું નથી. તે અપ્રતિષ્ઠિત કપાય છે, એમ દીકાકારે આ બાબતમાં સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે.

ક્ષેત્ર, વસ્તુ, શરીર અને ઉપધિને લઈને કપાયની ઉત્પત્તિ સકલ સંસારી જીવોના ચોવીશે દંડોમાં છે (૯૬૧).

કપાયોના ઉત્તરભેદોમાં અનંતાનુબંધી, અપ્રત્યાખ્યાન, પ્રત્યાખ્યાન અને સંસ્વલન એવા ઉત્તરોત્તર મંદ, મંદતર કપાયો છે (૯૬૨). વળી, તેના આભોગનિર્વર્તિત, અનાભોગનિર્વર્તિત, ઉપશાંત અને અનુપશાંત-એવા પણ ભેદો છે (૯૬૩). તેમાં કારણ ઉપસ્થિત થયે, તેને સમજીને કપાય કરવો તે આભોગનિર્વર્તિત છે. અને વગર સમજે કપાય કરવો તે અનાભોગનિર્વર્તિત છે. કપાયનો ઉદય ન થાય ત્યાં સુધી તે ઉપશાંત કહેવાય અને ઉદયાવસ્થામાં તે અનુપશાંત કહેવાય છે.

જૈન આગમમાં આત્માના દોષોનું વર્ણન અનેક રીતે કરવામાં આવ્યું છે. અને તે દોષોનો સંગ્રહ પણ જુદી જુદી રીતે કરવામાં આવે છે. તેમાંનો એક સંગ્રહપ્રકાર રાગ-દ્વેષ-મોહ એ છે, પરંતુ કર્મસિદ્ધાન્તમાં ઉક્ત ચાર કપાયોને અને મોહને આધારે જ વિચારણા થઈ છે, તેથી તે સંગ્રહપ્રકાર જૈનસંમત દોષવર્ણનનું અંતિમ રૂપ હોય એમ જણાય છે.^૨

આ પૂર્વેના પદમાં આત્માના વિવિધ પરિણામો દર્શાવ્યા છે, તેમાંનો જ કપાય એ પણ એક પરિણામ છે તેની નોંધ લેવી જોઈએ (૯૨૬).

આ કપાયો જ મુખ્યરૂપે કર્મબંધનું કારણ છે, તેથી પ્રસ્તુતમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે ત્રણેય કાળમાં આદ્ય કર્મપ્રવૃત્તિના ચયનનાં સ્થાનો-પ્રકારો ચોવીશે દંડોના જીવોમાં ચારે કપાયો જ છે. માત્ર ચયન જ નહિ પણ ઉપચયન, બંધ, ઉદારણા, વેદના અને નિર્જરાનાં પણ ચારેય કપાયો જ સ્થાનો છે (૯૬૪-૯૭૧).

કપાયપ્રકરણને અંતે વિષયનિર્દેશક સંગ્રહણીગાથા આપવામાં આવી છે.

સુ. ૯૯૩ માં આર્યાગ્નિષ્ઠ સમુદ્ધાન વખતે જે દર્શનપદ્યોની નિર્દેશ થાય છે, એટલે જે પરમાણુઓએ પોતાના દર્મરૂપ પરિણામનો ત્યાગ કર્યો હોય છે, તે પરમાણુઓ મુદ્ગ દોષ છે, એવું વિધાન કરવામાં આવ્યું છે. અને એવું પણ વિધાન છે કે તેના પરમાણુ સમગ્ર લોકમાં દોષ છે. વળી, સુ. ૯૯૪ માં એવું પણ વિધાન છે કે જગદ્રથ છવો એ મુદ્ગ પરમાણુઓને વનખીંદેખી શકતા નથી. કેટલાક દેવો પણ એવા છે, જે તે મુદ્ગ પદ્મસાને વનખીંદેખી શકતા નથી, તો સામાન્ય મનુષ્યની તો વાત જ શું કરવી !

તે પછી જ્યના ૨૪ દંડોની ચર્ચામાં જણાવ્યું છે કે કેટલાક છવો તે મુદ્ગ પરમાણુઓને વનખીંદેખીને આહારમાં લે છે અને કેટલાક વનખા-દેખ્યા વગર (સુ. ૯૯૫-૯૯૮).

સુ. ૯૯૯ માં આદર્શ-દર્પણ, અસિ આદિ ચક્રચક્રિત પદાર્થોમાં જે પ્રતિબિંબ પડે છે તેને જોનાર શું જુએ છે તે ચર્ચાપ્રસંગે આદર્શ આદિને અને પોતાને વેતો નથી પણ માત્ર પ્રતિબિંબને જુએ છે એમ જણાવ્યું છે. પ્રસ્તુતમાં પ્રતિબિંબ માટે પ્રતિભાગ (વલ્લિભાગ) એ શબ્દનો પ્રયોગ છે. આ સૂત્રના પાઠમાં આદર્શને જુવે કે નહિ, તે જાગતમાં પાઠાંતર છે. આચાર્ય મહાયગિરિને મતે આદર્શને પણ જુવે એવો પાઠ છે, પણ અન્ય બધી પ્રતોમાં અને જૂના ગુરુરાત્રી ટિપ્પામાં તેથી વિરુદ્ધ પાઠ છે. આનું સમાધાન એ હોઈ શકે કે માત્ર દ્રશ્ય વિષયની અભેદાએ આચાર્ય મહાયગિરિએ બ્યાખ્યા કરી અને આદર્શ પણ દ્રશ્ય છે એમ માન્યું. પરંતુ દ્રશ્ય ગમે તે હોય, પણ જે વિષયનો ઉપયોગ અથવા તો વિકલ્પ આત્માને થાય તેને જ દ્રશ્ય માનીએ તો પ્રતિબિંબ જોતી વખતે આપણને ભાન-ઉપયોગ કે વિકલ્પ તો આદર્શગત પ્રતિબિંબ વિષય જ હોય છે. આથી આદર્શને જોતો નથી એમ કહેવું હોય તો ઉપયોગ-ભાનની દૃષ્ટિએ એમ પણ કહી શકાય.

પ્રતિબિંબ વિષેની રોચક ચર્ચા નિશીથભાષ્યમાં ગા. ૪૩૧૮ થી છે. અને સ્વાદ્વાદરત્નાકરમાં તો તે સમગ્ર ચર્ચા વિસ્તારથી છે, પૃ. ૮૫૮ થી. તત્ત્વાર્થસૂત્રની સિદ્ધસેનીય ટીકામાં પણ પ્રતિબિંબની રોચક ચર્ચા છે, પ. ૨૪, પૃ. ૩૬૪.

કંબલસાટક (કામળો) ને ગાઢ વણવામાં આવે કે પાંખો વણવામાં આવે, પણ તે સરખા પ્રદેશોને જ સ્પર્શે છે, આ વાત ઇન્દ્રિયના પ્રકરણમાં સ્પર્શસામ્યને કારણે મૂકવામાં આવી હોય તેમ જણાય છે (૧૦૦૦).

શ્રુણુ-સ્તંભ ઊભો હોય કે આડો પડ્યો હોય પણ તે સરખી જ જગ્યા રોકે છે, એ હકીકતનો નિર્દેશ પણ ઇન્દ્રિયવિપયને લક્ષીને જ હશે (૧૦૦૧).

આ જ પ્રમાણે આગાસથિગ્ગલ = લોક વગેરે લૌગીલિક પદાર્થો વિષે ધર્માસ્તિકાપાદિના સ્પર્શનો વિચાર પણ કરવામાં આવ્યો છે (૧૦૦૨-૫), તેમાં આચાર્ય મલયગિરિની વ્યાખ્યા પ્રમાણે આગાસથિગ્ગલ (૧૦૦૨) અને લોક (૧૦૦૪) એ બન્ને દ્વારોનો વિષય એક જ છે, માત્ર શબ્દો જુદા છે.^૧ પરંતુ જો તેમ હોય તો બે દ્વારો જુદાં ક્રમ રાખ્યાં એ પ્રશ્ન થાય છે. આચાર્ય મલયગિરિનો મત, બન્ને દ્વારોમાં સ્પર્શ વિષેનું નિરૂપણ એકસરખું જ ગણવામાં આવ્યું છે તેથી બંધાવો હશે, પરંતુ મૂળકારને પણ માત્ર શબ્દભેદ જ અભિપ્રેત હશે કે નહિ તે પ્રશ્નનો ઉત્તર આથી મળતો નથી.

પ્રસ્તુત પંદરમા પદના બીજા ઉદ્દેશમાં ચાર દ્વારો છે, તેમનો નિર્દેશ પ્રારંભમાં જ છે (૧૦૦૬).

ઇન્દ્રિયોનો ઉપચય ૨૪ દંડકોમાં વર્ણવવાના ઉદ્દેશે જેને જેટલી ઇન્દ્રિયો હોય તે જુવ તેટલી ઇન્દ્રિયોના નિર્માણ માટે પુરૂષલોનું ગ્રહણ કરે છે (૧૦૦૭-૧૦૦૮) તેમ જણાવીને તે જ પ્રમાણે ઉપચયન થયા પછી તે તે ઇન્દ્રિયોનું તે તે જુવ નિર્માણ કરે છે તે જણાવ્યું છે (૧૦૦૯) અને તેવા નિર્માણમાં બધા જ જીવોને અસંખ્યાત સમય જેટલા અંતર્મુહૂર્તનો કાળ લાગે છે (૧૦૧૦). ૨૪ દંડકોમાં ઇન્દ્રિયલગ્નિનો નિર્દેશ કરીને (૧૦૧૧) તે તે ઇન્દ્રિયોનો ઉપયોગકાળ ૨૪ દંડકના જીવોમાં હોય છે તે જણાવ્યું છે (૧૦૧૨). ઇન્દ્રિયોના ઉપયોગકાળનું અદ્યપ્યદુત્વ નીચે પ્રમાણે છે (૧૦૧૩) :-

૧. ચક્ષુનો	ઉપયોગકાળ જઘન્ય છે તે સૌથી ઘોગ્ર છે
૨. શ્રોત્રનો	“ “ “ “ “ “ તે તેથી વિશેષાધિક
૩. કાણેન્દ્રિયનો	“ “ “ “ “ “ “ “ “ “
૪. ગિહ્વાન્દ્રિયનો	“ “ “ “ “ “ “ “ “ “
૫. સ્પર્શેન્દ્રિયનો	“ “ “ “ “ “ “ “ “ “

આ જ ક્રમ ઉત્તરોત્તર ઉત્કૃષ્ટમાં પણ સમજી લેવાનો છે. અને પરસ્પરમાં જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ વિષે પણ એમ સમજવાનું છે કે સ્પર્શેન્દ્રિયના ઉપયોગનો જે જઘન્ય કાળ છે તેથી વિશેષાધિક ચક્ષુનો ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગકાળ છે. પછી ક્રમે તેથી વિશેષાધિક ઉત્કૃષ્ટ કાળ શ્રોત્ર, કાણ, ગિહ્વા અને સ્પર્શેન્દ્રિયનો છે.

૨૪ દંડકોના જીવોમાં ઇન્દ્રિયો વંદ ઓગાહણા (અવગ્રહણ) = પરિચ્છેદ, અવાય, ઠહા, ઉગ્ગલ (અવગ્રહ) — અર્થ અને વ્યંગન બન્ને પ્રકારો — વંદ એનું નિરૂપણ છે (૧૦૧૪-૧૦૨૩). આમાં ધ્યાન દેવા જેવું એ છે કે જે દ્વારો પ્રારંભમાં (૧૦૦૬) નિર્દિષ્ટ છે તેમાં ઠહા પછી વ્યંગનાવગ્રહનો નિર્દેશ છે. પણ નિરૂપણમાં (૧૦૧૭) અવગ્રહના બે પ્રકારો જણાવી પછી બન્નેનું નિરૂપણ છે. વળી, જ્ઞાનનો જે ક્રમ તત્ત્વાર્થસૂત્ર, નંદી આદિમાં સ્વીકૃત થઈ ગયો છે, તે ક્રમમાં પણ નિરૂપણ નથી પણ વ્યુદ્ભ છે. વળી, એ પણ ધ્યાનમાં લેવું કે માત્ર ચાર ઇન્દ્રિયોના જ વ્યંગનાવગ્રહ

૧. “ પૂર્વમાકાશયિગ્ગલસચ્ચંદન લોકઃ પથ્થેડપુના લોકસચ્ચંદનં તં વિચ્છિદ્ધુગ્ગલ ” — પ્રજ્ઞપના ટીકા, પૃથ ૩૦૮ અ. સમગ્ર આકાશમાં લોકલાગ સાવ યોગે હોવાથી તે થીંગડા જેવો છે એવા અભિપ્રાયથી લોક માટે આકાશયિગ્ગલ શબ્દનો પ્રયોગ છે એમ આચાર્ય મલયગિરિએ સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે, એજન, પૃથ ૩૦૭ નં.

છે, ચક્રાવર્તી નથી (૧૦૧૮) અને અર્ચાવરણ નો જ પ્રકારનો છે, જેમાં પાંચ દિવસનો ઉપવાસ, નોદિન્દ્રિય = મન પણ સમાવિષ્ટ છે (૧૦૧૯). પરંતુ અવરણ (૧૦૧૮), દેવ (૧૦૧૯) અને અવાય (૧૦૧૫) ના માત્ર દિવસોના પાંચ બેદ પાંચ પ્રકારોનું જ કથન છે. આદંતર કે અવરણ, અવાય અને દિવસો માત્ર દિવસોનાં સમાવેશ, અનિન્દ્રિયનાં નિદિ: પરંતુ ઉગ્રાદ (અવરણ) માં ઇન્દ્રિય-અનિન્દ્રિય બન્નેને વધારામાં લીધા છે. આ ઉપરાંત શું એમ સમજવું કે દેવ, અવાય અને અવરણમાં મનનો ઉપયોગ અભિપ્રેત નથી? પછીના કાળે મન:ક્રમ પણ બેદ દેવ અને અવાયનો પડે જ છે, જે આમાં નથી. ૨. વળી, ધારણા નામનો બેદ તો દરેકમાં નિર્દિષ્ટ નથી એ પણ ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે. શું એમ બને કે ૧૦૧૪ માં સત્રમાં ઓગાદણા-અવરણની જે પાત્ર છે તેથી ધારણા અભિપ્રેત હોય? કારણ કે ઓગાદણા અને ઉગ્રાદ-એ બન્નેને પ્રસ્તુતમાં દેવ ગણાવ્યા છે. અને ઉગ્રાદના વ્યવસ્થાપક, અર્ચાવરણ એવા જે બેદો પાછા તેથી તે તો અવરણ સિદ્ધ થાય છે, અને ઓગાદણા-અવરણ તેથી સુદ્ધ નિર્દિષ્ટ છે, નો તેથી ધારણા અભિપ્રેત નોય એમ સંભવે. એટલું નક્કી કે પ્રસ્તુતમાં જ્ઞાનનિરૂપણનો આ સ્તર પ્રાચીન છે.

આ પછી ઇન્દ્રિયોના બેદો વળી કુદરી રીતે ક્યાં છે: દ્રવ્યેન્દ્રિય અને ભાવેન્દ્રિય (૧૦૨૪); પરંતુ વિલક્ષણતા એ દેખાય છે કે તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં પાંચે દ્રવ્યેન્દ્રિયોના નિરૂતિ અને ઉપકરણ એવા બે બેદો ક્યાં છે, એટલે દશ દ્રવ્યેન્દ્રિય થાય (તત્ત્વાર્થસૂત્ર ૨. ૧૭).

પ્રજ્ઞાપનામાં ઇન્દ્રિયપદનાં દારોમાં ઇન્દ્રિયોપચય, ઇન્દ્રિયનિર્વર્તન, ઇન્દ્રિયસહિય, ઇન્દ્રિયોપયોગાદિ એવાં જે દારો છે તેની તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં વ્યવસ્થા કરીને દ્રવ્યેન્દ્રિયમાં પ્રથમ બેનો અને ભાવેન્દ્રિયમાં અંતિમ બેનો સમાવેશ કરી લીધો હોય એમ સંભવે છે. પરંતુ પ્રજ્ઞાપનામાં આગળ આવી દ્રવ્યેન્દ્રિયના આઠ બેદો બતાવ્યા છે. ગિહ્વા અને રૂપરૂ સિવાયની ઇન્દ્રિયોના જ બળે બેદો છે (૧૦૨૫). એ બન્ને બેદોને તત્ત્વાર્થસૂત્રની જેમ કોઈ નામ અપાયાં નથી. અને પછી ૨૪ દંડોમાં એ આઠ દ્રવ્યેન્દ્રિયો કોને કેટલી છે તેનો નિર્દેશ છે (૧૦૨૬-૧૦૨૮). આથી પ્રસ્તુતમાં દ્રવ્યેન્દ્રિયના બે બેદ તત્ત્વાર્થસૂત્રસૂચિત નિવૃત્તિ અને ઉપકરણ અભિપ્રેત હોય તેમ જણાતું નથી; અને પ્રજ્ઞાપનાગત ઉપચય અને નિર્વર્તન અભિપ્રેત હોય એમ પણ જણાતું નથી. કારણ કે તત્ત્વાર્થસૂત્ર અને પ્રજ્ઞાપના બન્નેમાં એ બેદો બધી જ ઇન્દ્રિયોના છે, જ્યારે આઠ પ્રજ્ઞાપનામાં (સૂ. ૧૦૨૫) માત્ર ત્રણ જ ઇન્દ્રિયોના બે બે બેદ જણાવ્યા છે.

સાર પછી ૨૪ દંડોના છવોમાં એ પણ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે કે તે તે છવોને અતીતમાં, વર્તમાનમાં અને ભવિષ્યમાં કેટલી દ્રવ્યેન્દ્રિયો હોય છે (૧૦૩૦-૧૦૫૪)?

ભાવેન્દ્રિયોના પાંચ પ્રકાર (૧૦૫૬) જણાવીને ૨૪ દંડના છવોમાં તેનો વિનિયોગ ક્યાં છે (૧૦૫૬-૧૦૬૭).

ઇન્દ્રિયો વિષે ભારતીય દાર્શનિકોની વિચારણા માટે પ્રમાણુમીમાંસા (સિંધી જૈન ગ્રંથમાળા), ભાષાટિપ્પણ, પૃ. ૩૮-૪૧ જોવું.

સોળમું 'પ્રયોગ' પદ : પ્રયોગ-આત્માનો વ્યાપાર

મન-વચન-કાય એ ત્રણના આધારે થનાર આત્માના વ્યાપારને યોગ કહેવામાં આવે છે. તેનો જ નિર્દેશ પ્રસ્તુત પદમાં પ્રયોગ શબ્દથી છે. તે આત્મવ્યાપાર^૧ એટલા માટે કહેવાય છે કે આત્મા ન હોય તો એ ત્રણેની વિશિષ્ટ ક્રિયા થઈ શકતી નથી. જૈન પરિભાષા પ્રમાણે એ ત્રણે પુહ્લલભય છે અને પુહ્લલનો જે સામાન્ય વ્યાપાર ગતિ એ તો આત્મા વિના પણ તેમાં હોઈ શકે, પરંતુ જ્યારે પુહ્લલનો મન-વચન-કાયરૂપે પરિણત થયા હોય છે ત્યારે તેમને આત્માના સહકારથી જે વિશિષ્ટ પ્રકારનો વ્યાપાર થાય છે, તે તો તે તે રૂપે અપરિણતમાં સંભવે નહિ. વળી, પુહ્લલનો મન આદિ પરિણામ પણ આત્માના કર્મને જ અધીન છે. તેથી તેમના વ્યાપારને આત્મવ્યાપાર કહી શકાય છે. એ વ્યાપાર-પ્રયોગના ૧૫ ભેદ (૧૦૬૮)નો નિર્દેશ કરી સામાન્ય જીવમાં અને વિશેષ રૂપે ૨૪ દંડોમાં પ્રયોગની યોજના જણાવી છે (૧૦૬૯-૧૦૮૪). આ યોજનામાં અમુક પ્રયોગ હોય ત્યારે એની સાથે અન્ય કેટલા પ્રયોગ હોય એની પણ ભંગરચના કરી બતાવી છે.

પદ્મપ્રાગમમાં પણ યોગના, પ્રજ્ઞાપનાની જેમ જ, પંદર ભેદો છે અને તેની યોજના જીવોને લગતાં માર્ગશુદ્ધારોને અવલંબીને છે.—પુ. ૧, પૃ. ૨૭૮ થી. પદ્મપ્રાગમમાં મન-વચન-કાય એ ત્રણ મૂળ ભેદોનો 'પ્રયોગકર્મ' માં સમાવેશ છે, પણ તેના ઉત્તર ભેદોની ગણના ધવલામાં છે.—પુ. ૧૩, પૃ. ૪૩.

પ્રયોગના પંદર ભેદ નીચે પ્રમાણે છે (૧૦૬૮) :

૧. સત્યમન:પ્રયોગ.
૨. અસત્યમન:પ્રયોગ.
૩. સત્ય-મૃપામન:પ્રયોગ.
૪. અસત્ય-મૃપામન:પ્રયોગ.
- ૫-૮. એ જ પ્રમાણે વચનના પ્રયોગના ચાર ભેદ.
૯. ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગ.^૨
૧૦. ઔદારિકમિત્રશરીરકાયપ્રયોગ.
૧૧. વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગ.
૧૨. વૈક્રિયમિત્રશરીરકાયપ્રયોગ.
૧૩. આહારકશરીરકાયપ્રયોગ.

૧. “પ્રયોગ: પરિસ્પન્દક્રિયા, આત્મવ્યાપાર इत्यर्थः”—પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પૃ. ૩૧૭.

“આત્મપ્રવૃત્તે: કર્માદાનનિવચનવીર્યાત્પાદો યોગ: । અથવા આત્મપ્રદેશાનાં સંપ્રોચવિકોનો યોગ: ”—ધવલા, ૧, પૃ. ૧૪૦.

આત્મારાગનિર્મુખિમાં (ગા. ૧૮૩) કર્મના દશ ભેદોમાં એક 'પ્રયોગકર્મ' એવો ભેદ છે. તેની વ્યાખ્યામાં આત્મારૂપ શીલક ૧૫ ભેદો ગણાવે છે. પૃ. ૬૪.

૨. પદ્મપ્રાગમમાં 'કાયપ્રયોગ' માં 'શરીર' પદ નથી. 'ઔદારિકકાયયોગો' એવા પાલો છે. પદ્મપ્રાગ પુ. ૧, પૃ. ૨૮૬. વળી, મનના ચાર, વચનના ચાર અને કાયના સાત એમ દેવો ગણાવ્યા છે.

૧૪. આધારક્રમિશ્ચરીરકાપપ્રયોગ.

૧૫. કર્મશરીરકાપપ્રયોગ.^૩

આચાર્ય મલયગિરિએ સત્ય-મૃત્યુમનઃપ્રયોગ અને એ બે પ્રકારના વચનપ્રયોગને આચાર્યક્રિદા-નયની અપેક્ષાએ મિશ્ર, પણ નિશ્ચયનાની અપેક્ષાએ તો અસત્ય બે જાણ્યા છે. અસત્ય-મૃત્યુ-મનઃપ્રયોગ અને વચનપ્રયોગ સ્વરૂપમાવનું પર્વાંગીયન અને વચન છે. આગાપદક વાક્યોનો પ્રયોગ, જેમાં સત્ય-અસત્યને કાંઈ સંબંધ નથી તે પણ અસત્ય-મૃત્યુમનઃપ્રયોગ છે. નિશ્ચયને તો વિપ્રતારણુદ્વિધી આવી પ્રયોગ લોગ તો તે અસત્ય બે જાણ્યા. કાપપ્રયોગમાં મૃત્યુકાપપ્રયોગનો ઉલ્લેખ નથી તે ધ્યાન દેવા મંત્રી વાન છે.

પ્રયોગ પદમાં પંદર પ્રકારના પ્રયોગોની ચર્ચા સમાપ્ત થયાં પછી ‘ગતિ’પ્રવાય-અનિપ્રવાય-નું નિરૂપણ છે (૧૦૮૬-૧૧૨૩); આ પ્રાસંગિક સંબંધની દ્રષ્ટિએ જાણ્યા છે. આમાં ‘જ્યાં’ ‘ગતિ’ નો સંબંધ છે તે બધા અવધારનો સંબંધ કરી તેના પાંચ પ્રકાર જાણ્યા છે, તે આ છે—

૧. પ્રયોગગતિ, ૨. તતગતિ, ૩. ગંધનછેદનગતિ, ૪. ઉપપાતગતિ, ૫. વિદ્યુત્તોગતિ (૧૦૮૫). આમાંની પ્રયોગગતિની ૨૪ દંડકના છવોમાં યોજના કરી છે. આદ્યની વિગતે તેમ કહ્યું નથી.

આમાં પ્રથમ પ્રયોગગતિ તો તે જ છે, જેના પંદર પ્રકારની ચર્ચા પૂર્વે (૧૦૬૮-) થઈ જ ગઈ છે. એનું અહીં પુનરાવર્તન જ છે (૧૦૮૬-૧૦૮૮).

તતગતિ વિષે જાણ્યાં છે કે જ્યાં પદોચવાનું લોચ ત્યાં પદોચ્યા પદોચાંની બધી ગતિને તત-ગતિ કહે છે, તે એટલા માટે કે તે વિસ્તીર્ણ છે (૧૦૮૦).

છવ અને શરીર વચ્ચેનું ગંધન છૂટી જવાથી જે ગતિ તે ગંધનછેદનગતિ છે (૧૦૮૧).

ભવોપપાતગતિના ચાર પ્રકાર છે, દેવ, નારક, મનુષ્ય, તિર્યચ; એ ચાર ભવમાં જે ગતિ એટલે કે છવનો તે રૂપે કર્મજન્ય પર્યાય તે ભવોપપાતગતિ છે. પૂર્વનિર્દિષ્ટ ક્ષેત્રનો પાંચમો ભેદ સિદ્ધ-ગતિ આમાં નથી, કારણ કે અહીં કર્મજન્ય ગતિ વિવક્ષિત છે, જે સિદ્ધમાં નથી.

ઉપપાતગતિના ત્રણ ભેદ છે : ક્ષેત્રોપપાત, ભવોપપાત અને નોભવોપપાત ગતિ. છવો તે તે ક્ષેત્રમાં ગતિ કરે તે ક્ષેત્રોપપાતગતિ. છવોનો તે તે કર્મને આધારે નારકાદિ ગતિરૂપ ભવ થાય તે ભવોપપાતગતિ છે (૧૦૮૨-૮૯).

નોભવોપપાતગતિના એ ભેદ છે : પુદ્ગલોની અને સિદ્ધોની ગતિ. આ બન્નેની ગતિ કર્મજન્ય નથી તેથી તે ગતિને નોભવોપપાતગતિ કહી છે (૧૧૦૦).

કોઈ પણ દિશાના એક છેડેથી બીજા છેડે માત્ર એક સમયમાં પુદ્ગલની જે ગતિ થાય છે તેને પુદ્ગલની નોભવોપપાતગતિની સંજ્ઞા આપી છે (૧૧૦૧), પરંતુ સિદ્ધ વિષે પ્રસ્તુતમાં સિદ્ધના

૩. આચાર્ય મલયગિરિને મતે ‘તૈજસ-કાર્મણ્યશરીરપ્રયોગ’ એવું નામ અહીં અભિપ્રેત છે. પરંતુ પદ્મઅંગમમાં પણ પાઠ છે — ‘કમ્મજ્ઞકાયજોગો’.—પુ. ૧, પુ. ૨૮૯. આચાર્ય મલયગિરિને શંકા થઈ હશે કે કાય-પ્રયોગમાં તૈજસનું કયાંય નામ આવતું નથી, તેથી કાર્મણ સાથે તૈજસ જોડીને તેની વ્યાખ્યા કરી. પ્રજ્ઞા. ૦ ટીકા, પૃ. ૩૧૯. આવી કોઈ શંકા ધવલામાં જોવામાં આવી નહિ.

૪. “ગમનં ગતિઃ પ્રાસિરિત્યર્થઃ । પ્રાસિશ્ચ દેશાન્તરવિપયા પર્યાયાન્તરવિપયા ચ.... ૧ । ગતેઃ પ્રપાતો ગતિપ્રપાતઃ.... ૧ । ગતિશબ્દપ્રવૃત્તિરુપનિપતતીત્યર્થઃ.”—પ્રજ્ઞા. ૦ ટીકા, પૃ. ૩૨૮.

પૂર્વોક્ત ભેદો (સૂ. ૧૫-૧૭) ૧૮ ગણાવ્યા છે. તેમની પણ ગતિ પરમાણુની જેમ એક સમયમાં થાય છે તેવો કોઈ નિર્દેશ પ્રસ્તુતમાં નથી (૧૧૦૨-૪).

વિદ્યાયોગતિના ૧૭ ભેદો છે (૧૧૦૫), જેનું વિવરણ નીચે પ્રમાણે છે :—

૧. સ્પૃશ્ઘગતિ—સ્વતંત્ર પરમાણુની અન્ય પુદ્ગલોને સ્પર્શ કરતાં કરતાં જે ગતિ થાય તે (૧૧૦૬).

૨. અસ્પૃશ્ઘગતિ—સ્પર્શ કર્યા વિના પરમાણુની જે ગતિ થાય તે (૧૧૦૭).

૩. ઉપસંપઘમાનગતિ—કોઈનું અવલંબન લઈને જે ગતિ થાય તે, જેમ કે કોઈ રાજ્ય વગેરેનો આશ્રય લઈને યાત્રા કરે તે (૧૧૦૮).

૪. તેથી વિરુદ્ધ કોઈના અવલંબન વિના સ્વતંત્ર ભાવે ગતિ કરવી તે અનુપસંપઘમાનગતિ છે (૧૧૦૯).

૫. પરમાણુપુદ્ગલ યાવત્ અનંતપ્રદેશી પુદ્ગલસંઘની જે ગતિ તે પુદ્ગલગતિ છે (૧૧૧૦).

૬. કૂદી કૂદીને ગતિ કરવી તે મંદગતિ (૧૧૧૧).

૭. નૌક દ્વારા ગતિ કરવી તે નૌગતિ (૧૧૧૨).

૮. નયગતિ—નૈગમાદિ એક નયે કરીને વિચારણા તે નયગતિ. અથવા સમગ્ર નયો વડે વિચારણા તે નયગતિ (૧૧૧૩).

૯. છાયાનું અવલંબન લઈને ગતિ કરવી તે છાયાગતિ (૧૧૧૪).

૧૦. વસ્તુ પ્રમાણુની છાયા પડે તે છાયાનુપાતગતિ (૧૧૧૫).

૧૧. એક કોઈ કૃષ્ણાદિ લેશ્યા અન્ય લેશ્યાના સંપર્કથી તેણે પરિણમે તે લેશ્યાગતિ (૧૧૧૬).

૧૨. લેશ્યાનુપાતગતિ તે છે કે જેમાં જે તે લેશ્યાને અનુસરીને મરણ પછી જીવની જે તે લેશ્યા થાય (૧૧૧૭).

૧૩. કોઈને નિમિત્તે—જેમ કે આચાર્ય આદિને ઉદ્દેશીને—ગતિ તે ઉદ્દિશ્યપ્રવિભક્તગતિ છે (૧૧૧૮).

૧૪. પ્રસ્થાન અને પર્યવસ્થિતિને સહીને ચતુઃલંગીની અપેક્ષાએ પુરુષની જે ગતિ તે ચતુઃપુરુષપ્રવિભક્તગતિ; જેમ કે ચાર પુરુષો સાથે આત્મા અને સાથે જ સ્થિર થયા; સાથે આત્મા પણ સ્થિરતામાં સાથે રહ્યા નહિ; સાથે આત્મા નહિ પણ સાથે સ્થિર થયા; અને આત્મા પણ સાથે નહિ અને સ્થિર પણ સાથે થયા નહિ (૧૧૧૯).

૧૫. વદ ગતિના ચાર પ્રકાર—ધટ્ટનતા એટલે લંગાની ગતિ; સ્તંભનતા એટલે ધમણ આદિનું સ્તંભ્ય થઈ જવું, અથવા સ્થિર થાય ત્યારે પોતાના શરીરના અંગોનું સ્થિર થવું તે; ક્લેષણના એટલે કે શરીરનાં અંગોનો પરસ્પર ક્લેષ થવો તે; પતનતા એટલે કે હાલા રહેતાં કે આસતાં પડી જવું તે (૧૧૨૦).

૧૬. પંદગતિ એ છે કે જે કાદવમાં આડની વખતે દોય છે તે.

૧૭. ગંધનવિમોચનગતિ—દૂધો પાકાં થઈ ગંધ છૂટી જવાથી જે નિમ્ન ગતિ થાય તે (૧૧૨૧).

આ ગતિના જે સ્વર ભેદ બતાવ્યા છે તે એવા નથી કે જે પરસ્પરને વ્યાપ્ત કરના દોષ, પણ ગતિની જે નાના પ્રકારની વિશેષતા દેખાય છે. તે તરફ ધ્યાન દોરવા માટે આ અનંત ભેદો વર્ણવ્યા છે.

	કૃષ્ણ	નીલ	કાપોત	તેજ	પદ્મ	શુકલ
એકન્દ્રિય વનરપતિ	”	”	”	”	×	×
” તેજ	”	”	”	×	×	×
” વાયુ	”	”	”	×	×	×
દ્વીન્દ્રિય	”	”	”	×	×	×
ત્રીન્દ્રિય	”	”	”	×	×	×
ચતુરિન્દ્રિય	”	”	”	×	×	×
પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ	”	”	”	”	”	”
સંમૃગ્ધિમ ”	”	”	”	×	×	×
ગર્ભજ ”	”	”	”	”	”	”
તિર્યંચણી	”	”	”	”	”	”
૩. મનુષ્ય	”	”	”	”	”	”
— સંમૃગ્ધિમ	”	”	”	×	×	×
— ગર્ભજ	”	”	”	”	”	”
મનુષ્યણી	”	”	”	”	”	”
૪. દેવ	”	”	”	”	”	”
દેવી	”	”	”	”	×	×
ભવનવાસી દેવ	”	”	”	”	×	×
” દેવી	”	”	”	”	×	×
વાણુચંતર દેવ	”	”	”	”	×	×
” દેવી	”	”	”	”	×	×
ન્યોતિપ દેવ	×	×	×	”	×	×
” દેવી	×	×	×	”	×	×
વૈમાનિક દેવ	×	×	×	”	”	”
” દેવીક	×	×	×	”	×	×

મૂત્ર ૧૧૭૦ માં લેશ્યાની અપેક્ષાએ છવોના અલપઅહુત્વનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે :—

૧. શુકલેશ્યાવાળા સૌથી થોડા.
૨. પદ્મલેશ્યાવાળા તેથી અસંખ્યાતશુણા.
૩. તેજલેશ્યાવાળા ” ”
૪. અલેશ્ય ” અનંતશુણા.
૫. કાપોતલેશ્યાવાળા ” ”
૬. નીલલેશ્યાવાળા ” વિશેષાધિક.
૭. કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ” ”
૮. લેશ્યાવાળા ” ”

પરંતુ નરકના જીવોમાં અદ્વપબહુત્વનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે (૧૧૭૧) :—

૧. કૃષ્ણલેશ્યાવાળા સૌથી થોડા.
૨. નીલ " તેથી અસંખ્યાતગુણા.
૩. કાપોત " " "

આનું કારણ એ છે કે જેમ જેમ નીચેની નરક તેમ તેમ તેમાં જનારની સંખ્યા ઓછી. આથી સાતમી નરકમાં જનાર કૃષ્ણલેશ્યાવાળાની સંખ્યા ઓછી હોય એ સ્વાભાવિક છે.

તિર્થંચમાં અદ્વપબહુત્વનો ક્રમ વળી નારકથી જાણ્યો છે. તે સામાન્ય ક્રમને (૧૧૭૦) અનુસરે છે. ફેર એટલો કે તેમાં અલેશ્ય નથી હોતા.

તિર્થંચોમાં એકન્દ્રિય આદિનો જુદો વિચાર પણ કરવામાં આવ્યો છે (૧૧૭૩-૧૧૮૦), તેમાં ક્યાંક ક્યાંક સંખ્યાની દૃષ્ટિએ ભેદ પણ પડે છે. લેશ્યાની અપેક્ષાએ મનુષ્યો અને દેવોમાં પણ અદ્વપબહુત્વનો વિચાર છે (૧૧૮૧-૧૧૮૭). પણ આમાં ભવનવાસી આદિ ચારે પ્રકારના દેવોનું લેશ્યાની અપેક્ષાએ પરસ્પર અદ્વપબહુત્વ પણ વિચારાયું છે એ વિશેષતા છે (૧૧૮૮-૧૧૯૦). ઋદ્ધિની અપેક્ષાએ તે તે લેશ્યાવાળા જીવોમાં તારતમ્યનો વિચાર પણ છે. તેમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે કે કૃષ્ણલેશ્યાવાળા આદિથી ઉત્તરોત્તર લેશ્યાવાળા મહર્દિક હોય છે. એટલે કે શુક્લલેશ્યાવાળા અન્ય પ્રકારની લેશ્યાવાળા જીવો કરતાં સર્વાધિક ઋદ્ધિવાળા હોય છે (૧૧૯૧), અને પછી ઉદ્દેશને અંતે ચારેય ગતિમાં લેશ્યાની અપેક્ષાએ જીવોની ઋદ્ધિનું અદ્વપબહુત્વ વિચારાયું છે (૧૧૯૨-૧૧૯૭).

અંતિમ સૂત્ર છે “કેઢ મળંતિ—ચઢવીસદંડણં હઢ્ઢી માણિયન્વા ।” (૧૧૯૮) એટલે કે ગતિની અપેક્ષાએ અહીં ઋદ્ધિનો વિચાર કર્યો છે તેને બદલે પ્રસ્તુતમાં ૨૪ દંડકના જીવોને લઈને લેશ્યાની અપેક્ષાએ ઋદ્ધિનું અદ્વપબહુત્વ કહેવું. આ ઉપરથી જણાય છે કે આ વાચનાભેદ પ્રજાપનાના પાઠ વિષેનો છે. એથી એ પણ સિદ્ધ થાય છે કે પ્રજાપનાના પુસ્તકનું સંકલન થયું ત્યારે આ બાબતમાં વાચનાભેદ ચાલુ હશે.

તીજ ઉદ્દેશ (૧૧૯૯-૧૨૧૭) માં તે તે જન્મ અને મૃત્યુ કાળની લેશ્યા વિષેની ચર્ચા (૧૧૯૯-૧૨૧૪) અને તે તે લેશ્યાવાળા જીવોના અવધિજ્ઞાનની વિષયમર્યાદા તથા તે તે લેશ્યાવાળા જીવને કેટલાં જ્ઞાન હોય તે પણ જણાવ્યું છે (૧૨૧૫-૧૭).

ચોથા ઉદ્દેશમાં એક લેશ્યાનું અન્ય લેશ્યારૂપે જે પરિણમન થાય છે, તે તથા તેના વર્ણ-રસ-ગંધ-સ્પર્શની વિસ્તૃત ચર્ચા છે (૧૨૧૯-૧૨૪૧). આ ચર્ચાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે લેશ્યા એ જીવોને નિમિત્તે થતા પુદ્ગલના પરિણામરૂપ છે.

સૂત્ર ૧૨૪૨માં લેશ્યાના વિવિધ રીતે થતા પરિણામોની ગણના છે. અને તે પછી તેના પ્રદેશ (૧૨૪૩), અવગાહનક્ષેત્ર (૧૨૪૪), વર્ગણ (૧૨૪૫), સ્થાન (૧૨૪૬) અને અદ્વપબહુત્વ (૧૨૪૭-૪૯) નો વિચાર સ્થાનની અપેક્ષાએ દ્રવ્ય અને પ્રદેશને લઈને કરવામાં આવ્યો છે.

પાંચમા ઉદ્દેશના પ્રારંભમાં તો ચોથા ઉદ્દેશના પરિણામ પ્રકરણની પુનરાવૃત્તિ છે અને પછી તે તે લેશ્યાનું અન્ય લેશ્યામાં પરિણમન નથી થતું એવું નિરૂપણ છે (૧૨૫૨-૧૨૫૫). આચાર્ય મહાયગિરિનું કહેવું છે કે ચોથા ઉદ્દેશમાં પરિણમનનો જે સ્વીકાર છે તે તિર્થંચ અને મનુષ્યની અપેક્ષાએ સમજવાનો છે અને પ્રસ્તુતમાં પરિણમનનો અસ્વીકાર છે તે દેવનારકની અપેક્ષાએ

સમજવાનો છે (પ્રજ્ઞા૦ ટી૦ પત્ર ૩૭૧). સૂત્ર ૧૨૫૨-૫૫ વિષે આચાર્ય મહાયગિરિ જે નાથે છે તે ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે—

“અમૂનિ ચ સૂત્રાણિ સાક્ષાત્ પુસ્તકેષુ ન દ્રશ્યન્તે કેવલમર્થતઃ પ્રતિપત્તવ્યાનિ, તથા મૂલટીકા-કારેણ વ્યાખ્યાનાત્” —પ્રજ્ઞા૦ ટીકા, પત્ર ૩૭૨.

છટ્ટા ઉદ્દેશમાં નાના ક્ષેત્રોમાં રહેતા મનુષ્ય અને મનુષ્યણીની લેશ્યાનો વિચાર છે (૧૨૫૬-૧૨૫૭). અને પક્ષી જનક અને જનનીની લેશ્યા જે હોય તે જ જન્યની લેશ્યા પણ હોવી જોઈએ—એવો નિયમ નથી, એ આખતનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. જન્ય-જનક અને જન્ય-જનનીની સમ અને વિપમ લેશ્યા સંભવી શકે છે એ દ્વિત કરવામાં આવ્યું છે (૧૨૫૮).

પ્રસ્તુત પ્રજાપનાનું લેશ્યાસંબંધી પ્રકરણ આટલું વિસ્તૃત છતાં તેમાં, તે તે લેશ્યાવાળા જીવોના અધ્યવસાયો કેવા હોય તે ચર્ચા, જે અન્યઃ ગ્રંથોમાં વિસ્તારથી જોવા મળે છે તેનો તથા લેશ્યાના દ્રવ્ય-ભાવ-એવા બે બેદોની ચર્ચા જે અન્યત્ર છે^૫ તેનો સંદંતર અભાવ છે તે પ્રસ્તુત પ્રજાપનાના સંકલનની પ્રાચીનતા તરફ ધારો કરી જાય છે તે નોંધવું જોઈએ.

પ્રસાપના

૧. ઇવ
૨. ગ્નિ
૩. મન્દિય
૪. કાપ
૫. પોગ
૬. મેદ
૭. કાપા
૮. કાપા
૯. સમ્યકન્ય
૧૦. જાન
૧૧. દર્શન
૧૨. સ્વપત
૧૩. ઉપયાગ
૧૪. આધાર
૧૫. ભાષક
૧૬. પરિત
૧૭. પર્યાપન
૧૮. મુદ્ધમ
૧૯. સંસી
૨૦. ભવ (સિદ્ધિ)
૨૧. અસ્તિ (કાય)
૨૨. અસ્તિ

વ્યવહાર

૧. ગ્નિ
૨. મન્દિય
૩. કાપ
૪. પોગ
૫. મેદ
૬. કાપા
૭. કાપા
૮. સમ્યકન્ય
૯. જાન
૧૦. દર્શન
૧૧. સ્વપત
૧૨. આધાર
-
-
-
-
-
૧૩. સંસી
૧૪. ભવ
-
-

પ્રસ્તુતમાં એક બાબત સ્પષ્ટ કરવી જોઈએ કે નારક મરીને નારક થતો નથી અને દેવ મરીને દેવ થતો નથી એટલે તે બંનેની 'સ્થિતિ' ભવસ્થિતિ-એક ભવની આધુર્ભાદા (શુઓ ચોથું 'સ્થિતિ' પદ)-અને 'કાયસ્થિતિ'માં કાંઈ ભેદ પડતો નથી. તિર્થંક અને મનુષ્યમાં ભવસ્થિતિ અને કાયસ્થિતિમાં ભેદ પડે છે. એટલે જિજ્ઞાસુએ ચોથા પદ અને પ્રસ્તુતની તુલના કરી લેવી જોઈએ.

૨૨ દારોમાં પ્રથમ દાર છે 'જીવ'. જીવનું અસ્તિત્વ સર્વ કાળમાં છે (૧૨૬૦) એમ જાણવું છે, એટલે કે જીવ અનાદિકાળથી છે; તે જીવરૂપે ક્યારેય ઉત્પન્ન થયા નથી અને જીવરૂપે કદી નષ્ટ પણ થશે નહિ-એવો સિદ્ધાન્ત આથી દર્શિત થાય છે. ટીકાકારે 'પ્રાણધારણ' એવી વ્યાખ્યા જીવનની કરી છે અને પ્રાણની વ્યાખ્યામાં કહ્યું છે કે દ્રવ્ય-ઇન્દ્રિયાદિ અને ભાવ-જ્ઞાનાદિ એ બંને પ્રકારના પ્રાણ છે. ભાવપ્રાણમાં જ્ઞાનનો સમાવેશ થતો હોઈ સિદ્ધાન્તો પણ જીવોમાં જ સમાવેશ છે.૩

- સંક્ષિપ્તચેન્દ્રિય તિર્થંક અને મનુષ્યના પણ ઉત્કૃષ્ટ આઠ ભવ જ સતત થાય છે.—પ્રજ્ઞાં ટીકા, પૃ. ૩૭૬.
પ્રજ્ઞાં ટીકા, પૃ. ૩૭૫.

કાલનો વિચાર બે પ્રકારે મૂળમાં બેવા મળે છે (૧૨૬૨-૧૨૮૬ આદિ), તેનો ખુલાસો ટીકાકારે કર્યો છે કે કાલનો કાય દષ્ટિએ અને ક્ષેત્ર દષ્ટિએ વિચાર કર્યો છે. સારાંશ એ છે કે ‘અનંત’ સંખ્યા અનંત પ્રકારની હોઈ કાલના સમયની સંખ્યાની તુલના આકાશપ્રદેશની સંખ્યા સાથે કરવાથી સંખ્યાનું તારતમ્ય સમજાઈ જાય છે.^૪

ટીકાકારે તિર્યંચ યોનિમાં નિર્દિષ્ટ કાયસ્થિતિ (૧૨૬૨) વિષે સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે કે આ સ્થિતિ વનસ્પતિની અપેક્ષાએ સમજવાની છે. શેષ તિર્યંચમાં આટલી સ્થિતિ હોતી નથી.^૫

દેવીની કાયસ્થિતિ (૧૨૬૪) વિષે પણ ટીકાકારે જણાવ્યું છે કે આ સ્થિતિ ઈશાનની દેવીની અપેક્ષાએ સમજવાની છે.^૬

તિર્યંચોની કાયસ્થિતિમાં જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ (૧૨૬૮) જણાવી છે તે દેવકુરુમાં થનાર તિર્યંચની અપેક્ષાએ સમજવાની છે (પ્રજ્ઞાં ટીકા, પત્ર ૩૭૭). દ્વીન્દ્રિયની કાયસ્થિતિ ‘સંખ્યાતકાળ’ કહી છે (૧૨૭૩). તેનું સ્પષ્ટીકરણ એ છે કે તે ‘સંખ્યેયાનિ વર્ષસહસ્રાણિ’ સમજવી (પ્રજ્ઞાં ટીકા, પત્ર ૩૭૮).

સૂત્ર ૧૨૭૭માં અપર્યાપ્તનો ઉલ્લેખ છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ એ છે કે પ્રસ્તુતમાં લગ્નિય અને કરણ-બંધે પ્રકારના અપર્યાપ્ત સમજવા (પ્રજ્ઞાં ટીકા, પત્ર ૩૭૮).

સૂત્ર ૧૨૭૯માં અને બીજાં સૂત્રોમાં પણ પર્યાપ્ત શબ્દથી લગ્નિયપર્યાપ્ત સમજવા (પ્રજ્ઞાં ટીકા, પત્ર ૩૭૮).

કાયદ્વાર (૧૨૮૫-૧૩૨૦) માં કાય શબ્દ શરીરના અર્થમાં લેવાનો છે અને સૂત્ર ૧૨૮૫ માં ‘કાય’ શબ્દથી કાર્મણુ અને તૈજસ એ બે જ શરીરના અર્થમાં કાયશબ્દ પ્રયુક્ત છે એમ સમજવું (પ્રજ્ઞાં ટીકા, પત્ર ૩૭૯).

સૂત્ર ૧૨૮૮માં વનસ્પતિની કાયસ્થિતિ ‘અસંખેજા વોગલપરિવહા’ જણાવી છે, તો તેનો અર્થ એ થાય કે કોઈ પણ વનસ્પતિ જીવ અનાદિ કાળથી વનસ્પતિરૂપે રહી શકે નહિ; તેણે વનસ્પતિ સિવાયનો પણ ભવ કર્યો હોવો જોઈએ. પરંતુ આ ભ્રમ દૂર કરવા માટે વનસ્પતિના વ્યવહારરાશિ અને અવ્યવહારરાશિ એવા બે ભેદ બતાવ્યા અને નિગોદ જીવોનું સ્વરૂપ વર્ણવ્યું. આ આખી રસપ્રદ ચર્ચા મરુદેવીનો જીવ અનાદિકાળથી વનસ્પતિમાં હતો એવી અને એના જેવી બીજી ઘટનાઓની પુષ્ટિમાં કરવામાં આવી છે (પ્રજ્ઞાં ટીકા, પત્ર ૩૭૯ તથા પત્ર ૩૮૫).

સૂત્ર ૧૩૦૫માં પૃથ્વીકાય આદિના આદરસામાન્ય સૂત્રમાં કહ્યું છે કે તેમની કાયસ્થિતિ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી નેટલો કાળ છે અને તેનું ક્ષેત્ર સાથે સમીકરણ કરતાં જણાવ્યું છે કે અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ. એટલે સહેજે પ્રશ્ન થાય કે અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગમાં નેટલા આકાશ પ્રદેશ હોય તેટલા જ સમય અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીના કેવી રીતે થાય? આનું સ્પષ્ટીકરણ એ છે કે કાળ કરતાં ક્ષેત્ર સૂક્ષ્મ છે તેથી એ શક્ય બને છે (પ્રજ્ઞાં ટીકા, પત્ર ૩૮૨).

સેન્દ્રિય જીવો (૧૨૭૧), સકાય જીવો (૧૨૮૫), સન્નેગી જીવો (૧૩૨૧), સવેદ જીવો (૧૩૨૬) આદિના ભેદોમાં અનાદિ-અનંત જીવો એવી પણ એક ભેદ ગણવામાં આવ્યો છે, તે સૂચવે છે કે જીવોમાં કેટલાક જીવો અભવ્ય પણ છે, જે કદી મુક્ત થવાના નથી.

૪. પ્રજ્ઞાં ટીકા, પત્ર ૩૭૫.

૫. એજન, પત્ર ૩૭૫.

૬. એજન, પત્ર ૩૭૬.

યોગદ્વાર (૧૩૨૧-૨૫) માં જ્ઞાન દેવા જેવી વાત એ છે કે મનોભોગ અને વચનભોગનો જ્ઞાન્ય કાળ એક સમય જેટલો કલાં છે અને ઉત્કૃષ્ટ કાળ અન્તર્મુહર્ત જેટલો દર્શાવ્યો છે; આ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે સતત વચનભોગની અને મનોભોગની એટલે કે જ્ઞાનની ઉત્કૃષ્ટ માત્રા અન્તર્મુહર્ત જ સંભવે. ત્યાર પછી વચનભોગ કે મનોભોગ ઉપરન થઈ જાય છે, એવો જ્ઞાનનો સ્વભાવ છે. કાળ સૂક્ષ્મ હોવાથી એ ઉપરતિ જ્ઞાનમાં આવતી નથી એમ સ્પષ્ટીકરણ દીકાકારે ક્યું છે (પ્રજ્ઞાં દીકા, પત્ર ૩૮૨).

વેદવિચારણામાં સ્ત્રીવેદના કાળ વિષે પાંચ મતભેદોનો ઉલ્લેખ ગૌતમ અને ભગવાનના સંવાદરૂપે મૂળ સૂત્રમાં (૧૩૨૭) છે. તે પાંચે મતોનું સ્પષ્ટીકરણ આચાર્ય મલયગિરિએ ક્યું તો છે, પરંતુ એમાં કયો મત સમીચીન છે અને ભગવાન અને ગૌતમના સંવાદમાં આવું કેમ બને?—એ બાબતમાં દીકાકારે જે કહ્યું છે તે આ છે—

“અમીપાં ચ પજ્ઞાનામાદેશાનામન્યતમાદેશસમીચીનતાનિર્ણયોઽતિશયજ્ઞાનિભિઃ સર્વોત્કૃષ્ટશ્રુત-લઘિસમ્પન્નૈર્વા કર્તું શક્યતે । તે ચ ભગવદાર્યશ્યામપ્રતિપત્તૌ નાસીરન્ । કેવલં તત્કાલાપેક્ષયા ચે પૂર્વ-પૂર્વતમાઃ સૂરયઃ તત્ત્કાલમાવિગ્રન્યપૌર્વાપર્યપચ્ચાલોચનયા યથાસ્વમતિ સ્ત્રીવેદસ્ય સ્થિતિ પ્રરુપિતવન્તસ્તેપાં સર્વેપામપિ પ્રાવચનિકસૂરીણાં મતાનિ ભગવાનાર્યશ્યામ ઉપદિષ્વાન્ । તે ચ પ્રાવચનિકસૂરયઃ સ્વમતેન સૂત્રં પઠન્તો ગૌતમપ્રશ્નભગવન્નિર્વચનરૂપતથા પઠન્તિ । તતસ્તદવસ્થાન્યેવ સૂત્રાણિ લિખતા ગૌતમા ! ઇત્યુક્તમ્ । ધન્યયા ભગવતિ ગૌતમાય નિર્દેશરિ ન સંશયકથનમુપપચ્ચતે, ભગવતઃ સક્લસંશયાતીતવાત્ ।—પ્રજ્ઞાં દીકા, પત્ર ૩૮૫.

પદ્મપ્રાગમમાં આ બાબતમાં એક જ મત આપવામાં આવ્યો છે; સાં મતભેદોની ચર્ચા નથી.

સમ્યક્ત્વદ્વાર (૧૩૪૩-૪૫)માં દીકાકારે સમ્યગ્દષ્ટિ, મિથ્યાદષ્ટિ અને સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે કરી છે : જિનભગવાન પ્રણીત જીવાદિ સમગ્ર તત્ત્વો વિષે અવિપર્યસ્ત દષ્ટિ જેને હોય તે સમ્યગ્દષ્ટિ; ભગવાન પ્રણીત તત્ત્વોની બાબતમાં જેને જરા પણ વિપ્રતિપત્તિ હોય તે મિથ્યાદષ્ટિ; અને જેને તે બાબતમાં સમ્યક્શ્રદ્ધા પણ ન હોય અને તે બાબતમાં વિપ્રતિપત્તિ પણ ન હોય તે સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ છે. શતકચૂર્ણિને આધારે ચોખ્ખા આદિથી અજ્ઞપણા માણસને જેમ તે પ્રત્યે રુચિ કે અરુચિ એ બેમાંથી એકેય નથી તેમ આ સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિને જિનપ્રણીત પદાર્થોની બાબતમાં રુચિ પણ નથી તેમ જ અરુચિ પણ નથી. પ્રજ્ઞાં દીકા, પત્ર ૩૮૮.

દીકાકારે અવધિર્દર્શન (૧૩૫૬)ના કાળના પ્રસંગે વિલંબજ્ઞાનીને અવધિર્દર્શન હોવા ન હોવા વિષેના સૂત્રકાર અને કાર્મગ્રન્થિકના મતભેદની ચર્ચા આચાર્ય જિનભદ્રને અનુસરીને કરી છે (પ્રજ્ઞાં દીં, પં ૩૯૧).

ઉપયોગદ્વાર (૧૩૬૨-૬૩) પ્રસંગે સૂત્રકારે જ્ઞાન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ કાળ અન્તર્મુહર્ત જણાવ્યો છે તે બાબતમાં દીકાકારે સ્પષ્ટીકરણ ક્યું છે કે આ કાળ સંસારી જીવની અપેક્ષાનો છે, પરંતુ કેવળીને એક સમયનો ઉપયોગ હોય છે તે અહીં વિવક્ષિત નથી (પ્રજ્ઞાં દીકા, પત્ર ૩૯૨). ખરી વાત એવી છે કે કેવળીને જ્ઞાન-દર્શનોપયોગ ક્રમે હોય છે કે યુગપદ્ એ ચર્ચા જ્યારથી શરૂ થઈ ત્યાર પહેલાંની આ સૂત્રની રચના છે. એટલે તેમાં પછીથી એ બાબતમાં જે સ્પષ્ટીકરણ થયું તે આ સૂત્રમાં વિવક્ષિત હોવાનો સંભવ જ નથી.

આવી અનેક વિવક્ષાઓ આચાર્ય મલયગિરિએ પોતાની દીકામાં સ્પષ્ટ કરી છે, તે માટે જિજ્ઞાસુએ દીકામાં જોઈ લેવું. અહીં તો માત્ર કેટલાક નમૂના આપ્યા છે, તે એ સૂચવવા કે વિચારણા જેમ આગળ વધતી જાય છે તેમ વિચારમાં વ્યવસ્થા આવતી જાય છે.

...[૧૧૧]...

૧૯મું 'સમ્યક્ત્વ' પદ : સમ્યક્ત્વ વિષે

આમાં જીવ સામાન્ય, સિદ્ધ અને ૨૪ દંડકમાં જીવોમાં સમ્યગ્દષ્ટિ, મિથ્યાદષ્ટિ અને સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિની વિચારણા છે (૧૩૯૯-૧૪૦૫) તે આ પ્રમાણે—

	સમ્યગ્	મિથ્યા	સમ્યગ્મિથ્યા
જીવ	”	”	”
૧. નરકના જીવો	”	”	”
૨-૧૧. ભવનપતિ	”	”	”
૧૨. પૃથ્વીકાય	×	”	×
૧૩. અપકાય	×	”	×
૧૪. તેજઃકાય	×	”	×
૧૫. વાયુકાય	×	”	×
૧૬. વનસ્પતિકાય	×	”	×
૧૭. દ્વીન્દ્રિય	”	”	×
૧૮. ત્રીન્દ્રિય	”	”	×
૧૯. ચતુરિન્દ્રિય	”	”	×
૨૦. પંચેન્દ્રિયતિર્થેય	”	”	”
૨૧. મનુષ્ય	”	”	”
૨૨. વાણવ્યંતર	”	”	”
૨૩. ન્યોતિષ્ઠક	”	”	”
૨૪. વૈમાનિક	”	”	”
સિદ્ધ	”	×	×

આના ઉપર થી એમ ક્ષતિ થાય છે કે સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ માત્ર પંચેન્દ્રિય જ હોય છે, અને એકન્દ્રિય મિથ્યાદષ્ટિ જ હોય છે. દ્વિ-ચન્દ્રિયથી માંડી ચતુરિન્દ્રિય સુધીમાં સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ હોતા નથી. પદ્મપ્રગમમાં સંસ્રી અને અસંસ્રી પંચેન્દ્રિય એવા ભેદો પાડીને અસંસ્રી પંચેન્દ્રિયને માત્ર મિથ્યાદષ્ટિ જ કહ્યા છે.—પદ્મપ્રગમ, પુસ્તક ૧, પૃં ૨૫૮, ૨૬૧, આ બધું આ વિચારણા કેવી રીતે આગળ વધી તે સૂચવે છે.

પદ્મપ્રગમમાં જીવો સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન કરે તો ક્યા કારણે તેની ચર્ચા પણ છે.—પુસ્તક ૬, પૃં ૪૧૮-૪૩૭. પછી મૃત્યુ વખતે તે બાળતમાં પરિસ્થિતિ કેવી હોય તેનું વર્ણન છે. —પૃં ૪૩૭.

વીશમું 'અન્તક્રિયા' પદ

ભવનો અંત કરનાર ક્રિયા તે અંતક્રિયા. એ ક્રિયાથી બે પરિણામ આવે; નવો ભવ અથવા મોક્ષ. એટલે અન્તક્રિયા શબ્દ અહીં મોક્ષ અને મરણ એ બન્ને અર્થમાં વપરાયો છે. એ અંતક્રિયાનો વિચાર ચોવીશે દંડકના જીવોમાં દશ દ્વારો વડે કરવામાં આવ્યો છે :—

૧. નારકાદિ જીવો અંતક્રિયા (મોક્ષ) કરે છે ?
૨. નારકાદિ જીવો અનન્તર ભવમાં કે વ્યવધાનથી અન્તક્રિયા (મોક્ષ) કરે છે ?
૩. નારકાદિ જીવો અનન્તર ભવમાં અન્તક્રિયા (મોક્ષ) કરે તો એકસમયમાં કેટલા કરે ?
૪. નારકાદિ જીવો ઉદ્દૃષ્ટ થઈ (મરીને) કેઈ યોનિમાં જાય ?
૫. નારકાદિ જીવો મરીને તીર્થંકર થઈ શકે ?
૬. " " " ચક્રવર્તી થઈ શકે ?
૭. " " " બ્રહ્મેવ થઈ શકે ?
૮. " " " વાસુદેવ થઈ શકે ?
૯. " " " માંડલિક " ?
૧૦. " " " રાત્રી " ?

આ દ્વારોને આધારે કહી શકાય કે અન્તક્રિયા શબ્દ બે અર્થમાં વપરાયો છે. પ્રથમ ત્રણ દ્વારોમાં અન્તક્રિયા એટલે મોક્ષની ચર્ચા છે, અને પછીનાં દ્વારોનો સંબંધ પણ અન્તક્રિયા સાથે છે, પણ ત્યાં તેનો અર્થ મરણ લઈ એ તો ઘટે. ઉપરાંત, આ દ્વારોમાં અન્તક્રિયાનો અર્થ મોક્ષ પણ ઘટે, કારણ કે તે દ્વારોમાં તે તે યોનિમાં ઉદ્દર્ભના આદિ કરનારને મોક્ષ સંભવે કે નહિ એવો પ્રશ્ન પણ ઉપસ્થિત કર્યો છે.

પ્રથમ દ્વારનો સાર એ છે કે માત્ર મનુષ્યો જ મોક્ષ પામી શકે છે, અને તે પણ બધા જ નહિ—(૧૪૦૮ [૩]). જીવના નારકાદિ અનેક પર્યાયો થાય છે એટલે નારકાદિ પર્યાયમાં રહેલો જીવ મનુષ્યભવમાં જઈ મુક્ત થઈ શકતો હોઈ નારકાદિ વિષે પણ એમ તો કહી શકાય કે કોઈ નારકાદિ મુક્ત થાય છે અને કોઈ નથી થતા (૧૪૦૭ [૨]).

બીજા દ્વારમાં એ વિચારણા છે કે નારકાદિ જીવો અનન્તરાગત કે પરંપરાગત થઈને અંતક્રિયા કરે છે ? એટલે કે નારકાદિ ભવમાંથી મરીને વ્યવધાન વિના જ મનુષ્યભવમાં આવીને મોક્ષ પામે છે કે નારકાદિ પછીના એક કે અનેક ભવો કરી પછી મનુષ્યભવમાં મુક્તિ પામે છે ? આનો ઉત્તર એ છે કે પ્રથમ ચાર નરકમાંથી આવનારમાં બન્ને પ્રકાર સંભવે છે. પરંતુ પછીના ત્રણ નરકોમાંથી આવનાર માત્ર પરંપરાગત હોય તો (એક કરતાં વધુ ભવ કરે તો) જ અંતક્રિયા કરે અર્થાત્ મોક્ષ પામે.

બધા જ ભવનપતિ, પૃથ્વી, અપ્સરા અને વનરપતિમાંથી આવનારમાં બન્ને પ્રકાર સંભવે છે. તેજ, વાયુ, દિ-ચન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિયમાંથી આવનારમાં, જે માત્ર પરંપરાગત હોય તેમાં અને શેષ જીવોમાં બન્ને પ્રકાર સંભવે છે (૧૪૧૦-૧૩).

આચાર્ય મહાયગિરિએ સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે કે તેજ અને વાયુ મરીને મનુષ્ય થતા જ નથી, માટે અને દિ-ચન્દ્રિયાદિનો એવો સ્વભાવ છે માટે અનન્તરાગતની અન્તક્રિયા તેમને નથી (૫૦ ૩૯૭) હોતી.

અનન્તરાગત વિશે તીજ દ્વારમાં પ્રશ્ન છે કે એક સમયમાં તેઓ કેટલી સંખ્યામાં અન્તક્રિયા કરે? (૧૪૧૪-૧૬).

અનન્તરાગત ^૧	જઘન્ય સંખ્યા	ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યા
નારક	૧, ૨, ૩	૧૦
„ ૧-૩	„ „ „	૧૦
„ ૪	„ „ „	૪
ભવનપતિ દેવો	„ „ „	૧૦
„ દેવીઓ	„ „ „	૫
પૃથ્વી, અપ્	„ „ „	૪
વનસ્પતિ	„ „ „	૬
પંચેન્દ્રિય તિર્થંચ	„ „ „	૧૦
„ „ સ્ત્રી	„ „ „	૧૦
મનુષ્ય	„ „ „	૧૦
„ સ્ત્રી	„ „ „	૨૦
વાયુવ્યંતર	„ „ „	૧૦
„ વ્યંતરી	„ „ „	૫
જ્યોતિષ્ઠ દેવ	„ „ „	૧૦
„ દેવી	„ „ „	૨૦
વૈમાનિક દેવ	„ „ „	૧૦૮
„ દેવી	„ „ „	૨૦

ઓથા ઉદ્ધર્તદ્વારમાં હવ મરીને ક્યાં જઈ શકે તેનો વિચાર છે. પ્રજાપતામાં આ પ્રકરણમાં ઉદ્ધૃત શબ્દ બધી ગતિમાં થતા મરણને માટે પ્રયુક્ત છે. પરંતુ પદ્મસંગમમાં તેને સ્થાને ઉદ્ધૃત, ક્ષણગત અને ચ્યુત એવા ત્રણ શબ્દોનો પ્રયોગ છે. નરક, ભવનવાસી, વાનવ્યંતર અને જ્યોતિષ્ઠ ગતિમાંથી મરીને જનાર માટે ‘ઉદ્ધૃત’નો, તિર્થંચ અને મનુષ્યગતિમાંથી મરીને જનાર માટે ‘ક્ષણગત’ શબ્દનો અને વૈમાનિકમાંથી અન્યત્ર જનાર માટે ‘ચ્યુત’ શબ્દનો પ્રયોગ દેખાય છે.^૨

મરીને તે તે સ્થાને ગયા પછી તે હવ ક્રમે કરી ૯ ધર્મનું શ્રવણ, ઓધ, શ્રદ્ધા, મતિ-શ્રુતજ્ઞાન, વ્રતશ્રદ્ધ, અવધિજ્ઞાન, આયુગારત્વ, મનઃપર્યાયજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન અને સિદ્ધિ આ બધામાંથી શું શું પ્રાપ્ત કરી શકે છે તેની પણ ચર્ચા કરવામાં આવી છે. પદ્મસંગમમાં ઉક્ત જ્ઞાનનો ઉપરાંત અન્ય જ્ઞાનનો—જેવી કે તીર્થંકરપદ, ચક્રવર્તીપદ આદિનો—પણ સમાવેશ કરી લેવામાં આવ્યો છે.^૩ પરંતુ પ્રજાપતામાં તીર્થંકર આદિ પદોની વિચારણા ગુદાં દ્વારો વડે કરવામાં આવી છે,^૪ તે

૧. સૂચ ૧૪૧૦-૧૩ માં જે અનન્તરાગત અન્તક્રિયા કરે છે, તેમને વિશે જ આ વિચારણા છે.

૨. પદ્મસંગમ, પુ. ૬, પૃ. ૪૭૭ માંનો વિશેષાર્થ.

૩. તુલના માટે ઉત્તર ૦ અ. ૨૬ મું સ્ત્રોત. તેમાં સંવેગથી માંડી ૭૩ પદો છે. તથા જુઓ તથાનાંગ-સમવાચાંગ, પૃ. ૩-૮.

૪. પુરુષ ૬, પૃ. ૪૮૪-૪૦૨.

૫. જુઓ પરશુત નીચામાં પદના પાંચમાથી દશમા સુધીનાં શ્લોકો.

પ્રજ્ઞાપનાની વિચારણાનું મૂળ જૂનું હોય એમ સૂચવી જાય છે, અને પદ્મપ્રાગમમાં તે વધારે વ્યવસ્થિત છે. વળી, એક બાબત નોંધવા જેવી એ છે કે પ્રજ્ઞાપનાના પ્રસ્તુત દ્વારમાં ભૌગોલિક (દ્વાર ૬ મું) અને રત્ન (દશમું દ્વાર) એ પદો અધિક છે, જેનો અભાવ પદ્મપ્રાગમના પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં છે. પદ્મપ્રાગમમાં જે પદોની પ્રાપ્તિ ગણાવી છે તેની ગણતરીનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે : આલિ-નિબોધિક, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યાયજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન, સમ્યગ્મિથ્યાત્વ, સમ્યક્ત્વ, સંયમાસંયમ, સંયમ, બલદેવત્વ, વાસુદેવત્વ, ચક્રવર્તિત્વ, તીર્થકરત્વ, નિર્વાણ (પુસ્તક ૭, પૃ. ૪૯૪). આ સૂચિત કરે છે કે આ ક્રમ પ્રાપ્તિનો નથી, પણ જ્ઞાન-દર્શન-આરિત્ર અને અન્ય વિશિષ્ટ પદો—એ ક્રમે પરિગણના છે.

એથી ઉદ્ધૃતદ્વારનો સાર આ પ્રમાણે છે (૧૪૧૭-૪૩) :

જીવ	મરી ક્યાં જઈ શકે	મરીને નવા જન્મમાં
નારક	{ પંચેન્દ્રિય તિર્થંચ મનુષ્ય }	ધર્મશ્રવણાદિનો સંભવ દેશસંયમી અને અવધિજ્ઞાન મોક્ષ
ભવનપતિ	{ પૃથ્વી, અપ્, વનરપતિ પંચેન્દ્રિયતિર્થંચ મનુષ્ય }	X નારક જેમ નારક જેમ
પૃથ્વી, અપ્, વનરપતિ	{ પૃથ્વી, અપ્, તેજ, વાયુ } દ્વિ-ત્રિ-ચતુરિન્દ્રિય પંચેન્દ્રિયતિર્થંચ મનુષ્ય }	X નારક જેમ નારક જેમ
તેજ, વાયુ	{ પૃથ્વી યાવત્ ચતુરિન્દ્રિય પંચેન્દ્રિયતિર્થંચ }	X ધર્મશ્રવણ
દ્વિન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય	{ પૃથ્વી યાવત્ પંચેન્દ્રિયતિર્થંચ મનુષ્ય }	પૃથ્વી જેમ મનઃપર્યાય
પંચેન્દ્રિયતિર્થંચ	{ નારક ભવનપતિ એક યાવત્ ચતુરિન્દ્રિય પંચેન્દ્રિયતિર્થંચ મનુષ્ય વાણવ્યંતર જ્યોતિષક વૈમાનિક }	{ સમ્યક્ત્વ અવધિજ્ઞાન પૃથ્વી જેમ નારક જેમ "
મનુષ્ય	ઉપર પ્રમાણે	"
વાણવ્યંતર જ્યોતિષક વૈમાનિક ભવનપતિ જેમ		" નારક જેમ

પાંચમા તીર્થકરદ્વારમાં નારકાદિ મરીને અનન્તર (મનુષ્યભવમાં) તીર્થકરપદ પામી શકે કે નહિ તેની વિચારણા છે. ૭ સાથે જ તીર્થકરપદ ન પામી શકે તો વિકાસક્રમમાં શુ પામી શકે તેનો પણ નિર્દેશ જોવા મળે છે. તેનો સાર આ પ્રમાણે છે (૧૪૪૪-૧૪૫૮) :

૬. મૂળમાં “સીલં વા વયં વા ગુણં વા વેરમણં વા પચ્ચક્કલાણં વા પોસહોવવાસં વા” (૧૪૨૦ [૬]) માં એનો પાઠ છે. ૧૪૨૦ [૮] અણગારની વાત છે તેથી આ દેશસંયમી ગણવા જોઈએ. શીલાદિની વ્યાખ્યા માટે જુઓ ટીકા (પૃ. ૩૬૬).

૭. પ્રસ્તુત ૨૦મા પ્રજ્ઞાપનાપદની તીર્થકર આદિ સંપદા વિષેના કોષક માટે જુઓ, યંત્રપૂર્વક ક્રમાંદિવિચાર, પૃ. ૧૧૮

મનુષ્યનો અનન્તર પૂર્વભાવ

રત્નપ્રભા યાવત્ વાલુકાપ્રભા

પંકજપ્રભા

ધૂમપ્રભા

તમા

સાતમી નરક

ભગ્નપતિ

પૃથ્વી, અપ

તેજ-વાયુ

વનરપતિ

દ્વિ-ત્રિ-અતુરિન્દ્રિય

પંચેન્દ્રિયતિર્યચ

મનુષ્ય

વાણવ્યંતર

જ્યોતિષક

વૈમાનિક

મનુષ્યમાં શેનો સંભવ ?

તીર્થંકરપદ

મોક્ષ

વિરતિ

વિરતાવિરતિ

સમ્યક્ત્વ

મોક્ષ

”

ધર્મશ્રવણુ

મોક્ષ

મનઃપર્યાય

મોક્ષ

મોક્ષ

મોક્ષ

મોક્ષ

તીર્થંકરપદ

આ હિરણ્યી જણાય છે કે માત્ર નારકી અને વૈમાનિકમાંથી મરી મનુષ્ય થનાર જ તીર્થંકર-પદ પામી શકે છે.

ચક્રવર્તીપદને યોગ્ય પ્રથમ નરક અને દેવોમાંથી અનન્તર મનુષ્યભવમાં જન્મ લેનાર છે, અન્ય નહિ (૧૪૫૯-૬૩). તે જ પ્રમાણે બલદેવપદ વિષે છે. પરંતુ એમાં વિશેષતા એ કે શર્કરા-પ્રભામાંથી પણ જન્મ લેનાર આ પદની યોગ્યતા ધરાવે છે (૧૪૬૪). વાસુદેવપદ વિષે પણ બળદેવ જેમ જ છે, પરંતુ એમાં વિશેષતા એ કે વૈમાનિકોમાંના અનુત્તરોપપાતિકમાંથી જન્મ લેનાર વાસુદેવપદ પામતા નથી (૧૪૬૫). માંડલિકપદ માત્ર સાતમી નરક, તેજ અને વાયુમાંથી જન્મ લેનાર પામતા નથી (૧૪૬૬).

દશમા રત્નદ્વારમાંની હકીકતનો સાર આ પ્રમાણે છે (૧૪૬૭-૬૯)—

સેનાપતિ, ગાથાપતિ, વર્ધકિ, પુરોહિત અને સ્ત્રીરત્નપદ માટે સાતમી નરક, તેજ, વાયુ અને અનુત્તરમાંથી આવનાર અયોગ્ય છે. અશ્વ અને હરિતરત્નપદ માટે નરકથી માંડી સહસ્ત્રાર દેવલોક સુધીના યોગ્ય છે. અને ચક્ર, છત્ર, ચર્મ, દંડ, અસિ, મણિ, કાકિણી—આ બધાં રત્નો માટે અસુરકુમારથી માંડીને ઇશાન દેવલોકમાંથી આવનાર યોગ્ય છે.

રત્નદ્વારને અંતે અન્ય બાળતો વિશે ચર્ચા છે, જેનો રત્ન સાથે શું સંગ્રહ છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ ટીકાકાર કરતા નથી. આમાં નીચેની વ્યક્તિઓ દેવલોકમાં ક્યાં જાય તેની ચર્ચા છે (૧૪૭૦) :

૧. અસંયત ભવ્યદ્રવ્યદેવ

ભવનવાસીથી માંડી ઐવેયક.

૨. સંયમનો અવિરાધક

સૌધર્મથી માંડી સર્વાર્થસિદ્ધિ.

૩. સંયમનો વિરાધક

ભવનવાસીથી માંડી સૌધર્મ સુધી.

૮. આ શબ્દનો શું અર્થ કરવો તેમાં વિવાદ છે. કોઈને મતે એનો અર્થ સમ્યક્દષ્ટિ યાચ છે. પરંતુ આચાર્ય મહાયજિરિ એ અર્થને માન્ય કરતા નથી અને તેનો અર્થ ત્રિશ્યાદષ્ટિ છતાં શ્રમણ વેશમાં રહી શ્રમણોની ચર્ચાનું પાલન કરનાર ભવ્ય કે અભવ્ય જીવો આવો આપે છે.—પ્રજ્ઞા ૦ ટી ૦, પૃ ૪૦૪.

૬. જેઓ માત્ર પાંદડાં વગેરે ઉપર જીવે છે, તેવા તપસ્વી, તાપપર્મ કે જેઓ જૈનશ્રમણ ધર્મને તપસ્યા નથી કરતા, ભારતમાં તાપસીની પરંપરા બહુ જૂની છે. જૈન પરિભાષામાં તેઓની સંખ્યા 'આત્મતપસ્વી' છે; ત્યારે જૈનશ્રમણ તપસ્યા કરનાર પંડિતતપસ્વી કહેવાય. સર્વપ્રથમ તાપસનો ઉલ્લેખ બૃહદારણ્યકમાં ૪. ૩. ૨૨ માં છે. બુદ્ધો, વૈદિક ઇન્ડોકસ.
૧૦. સંયમ છતાં જે હાર્યશ્રનક વચન કે શ્રેષ્ઠા દ્વારા અન્યને દસાવે તે કાંદર્પિક, એવું લક્ષણ બૃહત્કેદપભાષ્ય ગા. ૧૨૯૪-૧૩૦૧ માં છે, જેનું અવતરણ આચાર્ય મલયગિરિએ પ્રજ્ઞા. ૬૦ પન ૪૦૫ માં કર્યું છે.
૧૧. ટીકાકારે ચરક એવા પરિમાળક અથવા ચરક અને પરિમાળક એવો અર્થ કર્યો છે. પ્રથમમાં નિર્દેશી અર્થ છે, અને બીજામાં ચરક એટલે કચ્છોટક-કચ્છોટી મારીને રહેનાર, અને પરિમાળક એટલે સાંખ્ય પરિમાળકો એવો અર્થ કર્યો છે.
૧૨. જ્ઞાન, કેવળી, ધર્મચાર્ય અને સર્વ સાધુનો નિદક અને માયી તે કિલ્બપિક કહેવાય છે. તેનું લક્ષણ બૃહત્કેદપ-ભાષ્યમાં (ગા. ૧૩૦૨-૧૩૦૭) છે, જેનું અવતરણ પ્રજ્ઞા. ૬૦ માં આચાર્ય મલયગિરિ કરે છે. જ્ઞાનની નિદાપ્રસંગે બૃહત્કેદપભાષ્યની ટીકામાં જણાવ્યું છે કે સૂર્યપ્રકાશિત આદિ ભ્યોતિપ્રકાસ અને યાત્રિપ્રાભૂત જેવા ગ્રંથોની મોક્ષાર્થોને શું જરૂર છે ?—આમ કહેનાર જ્ઞાનાવર્ણવાદી છે (ગા. ૧૩૦૩ ની ટીકા).
૧૩. ગોશાલકના અનુયાયી.
૧૪. વિદ્યામંત્રાદિ વડે વશીકરણાદિ કરનાર. તેનું વિવરણ બૃહત્કેદપભાષ્ય (ગા. ૧૩૦૮-૧૩૧૪) માં છે. તેનું જ અવતરણ પ્રજ્ઞા. ૬૦ માં આચાર્ય મલયગિરિએ કર્યું છે. આયુર્નું કૃત્ય જો પોતાના ગૌરવ માટે કરે તો દોષાવહ છે, અન્યથા નહિ—બૃહત્કેદપભાષ્ય, ગા. ૧૩૧૪.

૨૧ મું 'અવગાહનાસંસ્થાન' પદ : શરીરનું સંસ્થાન અને અવગાહના

આ પદમાં જીવોનાં શરીર વિષે નીચેની આગતો વિચારાઈ છે :—

૧. શરીરના ભેદો.
૨. સંસ્થાન—આકૃતિ.
૩. પ્રમાણ—શરીરનું માપ.
૪. શરીરનિર્માણ માટે પુરુષલોનું ચપન.
૫. જીવમાં એકસાથે ક્યાં ક્યાં શરીરો હોય ?
૬. શરીરોનાં દ્રવ્ય અને પ્રદેશોનું અલ્પઅહુત્વ.
૭. અવગાહનાનું અલ્પઅહુત્વ.

આમાંના નં ૧, ૨ અને ૩ ની વિચારણા શરીરના તે તે ભેદોના વર્ણન પ્રસંગે જ કરવામાં આવી છે, અને એ વિચારણા પૂરી થયે ક્રમશઃ નં. ૪ થી ૭ દ્વારો લેવામાં આવ્યાં છે. એ શરીર વિષેની વિચારણાની બે ક્રમિક ભૂમિકા સૂચવે છે.

ગતિ આદિ અનેક દ્વારો વડે જીવની વિચારણા પૂર્વકાળમાં થતી (પ્રજ્ઞાપના, પદ ૩ અને ૧૮); અને જીવના ગતિ આદિ પરિણામોનો વિચાર થતો (પ્રજ્ઞાપના, પદ ૧૩); પરંતુ તે ગતિ આદિ દ્વારોમાં શરીરદ્વાર નથી. પદ્મપ્રગમમાં પણ સર્વપ્રથમ શરીરવિચારણા પ્રકૃતિસમુદ્ધીર્તન નામની ચૂલિકામાં આવે છે. શુઓ પુ ૬, પૃ ૫૦. નામકર્મની પ્રકૃતિમાં ગતિ અને જ્ઞાતિ પછી શરીર સંબંધી અનેક પ્રકૃતિને સ્થાન મળ્યું છે.

પ્રથમ 'વિધિ' દ્વારમાં શરીરના પાંચ ભેદ—ઔદારિક, વૈક્રિય, આદારક, તૈજસ, કાર્મણ (૧૪૭૪)—પછી ક્રમશઃ ઔદારિક આદિ શરીરના ભેદો વગેરેની ચર્ચા છે, તેમાં ઔદારિક શરીરના ભેદોની ગણનામાં એકન્દ્રિયથી માંડી પંચેન્દ્રિયમાં મનુષ્ય સુધીના જેટલા જીવભેદ-પ્રભેદો તેટલા જ ભેદ ઔદારિક શરીરના ગણાવ્યા છે (૧૪૭૬-૮૭). ઔદારિક શરીરનું સંસ્થાન-આકૃતિ પણ એટલા જ જીવભેદોની વિચારાઈ છે, તેમાં પૃથ્વીનો મમ્બરની દાળ જેવો, આકાશનો સ્પિન્ડલિફોર્મ (સ્થિર જલમિન્દુ) જેવો, તેજસ્કાયનો સ્ફીકલાપ (સોયોના સમદ) જેવો, વાયુકાયનો પનાકા જેવો, વનસ્પતિનો નાના પ્રકારનો આકાર છે. દ્વીન્દ્રિયથી અનુન્દ્રિય જીવોનું સંસ્થાન, અને સંમૂર્ચિષ્ઠ સિવાયના આકાશના ઔદારિક શરીરવાળા પંચેન્દ્રિયોને જ્યે પ્રકારનાં સંસ્થાનો દોષ છે. સંમૂર્ચિષ્ઠને હું સંસ્થાન છે (૧૪૮૮-૧૫૦૧). ૭ સંસ્થાનો આ છે—

૧. સમચતુરસ, ૨. ત્ર્યંશોષપરિમંડલ, ૩. આદિ, ૪. વામન, ૫. દેવ, ૬. મુનિ.

ઔદારિકાદિ શરીરના પ્રમાણનો અર્થાત્ કિયાઈનો વિચાર પણ એકન્દ્રિયાદિ જીવોની અપેક્ષાએ કરવામાં આવ્યો છે (૧૫૦૨-૧૩).

જૈનસંમત કાર્મણ સાથે અન્ય દર્શનોમાં જે સૂક્ષ્મ શરીર માનવામાં આવ્યું છે, તેની તુલના માટે જુઓ ગણધરવાદ, પ્રસ્તાવના, પૃં ૧૨૧.

દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અલ્પખણ્ડત્વનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે : આહારક, વૈક્રિય, ઔદારિક, તૈજસ-કાર્મણ.

પ્રદેશની અપેક્ષાએ તે આ પ્રમાણે છે : આહારક, વૈક્રિય, ઔદારિક, તૈજસ, કાર્મણ.

દ્રવ્ય અને પ્રદેશ બન્નેને સાથે રાખીને તે ક્રમ આ પ્રમાણે છે : આહારક દ્રવ્યો, વૈક્રિય દ્રવ્યો, ઔદારિક દ્રવ્યો, આહારક પ્રદેશો, વૈક્રિય પ્રદેશો, ઔદારિક પ્રદેશો, તૈજસ-કાર્મણ દ્રવ્યો, તૈજસ પ્રદેશો, કાર્મણ પ્રદેશો (૧૫૬૫).

અવગણનાનું અલ્પખણ્ડત્વ જઘન્ય, ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ વિચારાયું છે તે ક્રમે આ પ્રમાણે છે : જઘન્યમાં—ઔદારિક, તૈજસ-કાર્મણ, વૈક્રિય, આહારક. ઉત્કૃષ્ટમાં—આહારક, ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ-કાર્મણ. જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટમાં—ઔદારિક (જ), તૈજસ-કાર્મણ (જ), વૈક્રિય (જ); આહારક (જ), આહારક (ઉ), ઔદારિક (ઉ), તૈજસ-કાર્મણ (ઉ) (૧૫૬૬).

*

૨૨ મું 'ક્રિયા'પદ : ક્રિયાવિચારણા

કર્મ એટલે વાસના કે સંસ્કાર, જેને કારણે પુનર્જન્મ થાય છે, તેની વિચારણા ભારતમાં પ્રાચીન કાળથી થતી રહી છે. આત્માના જન્મ-જન્માન્તરની કલ્પના કે સંસારચક્રની કલ્પના સાથે કર્મની વિચારણા અનિવાર્ય હતી. પ્રાચીન ઉપનિષદોમાં કવચિત જ આ વિચારણા નેવા મળે છે. પરંતુ જૈન અને જૌદ્ધ સાહિત્યમાં, ખાસ કરી જૈન આગમોમાં, આ કર્મની વિચારણા વિસ્તારથી નેવા મળે છે.^૧ તેની પણ બે ભૂમિકા તો સ્પષ્ટ જણાય છે. પ્રાથમિક ભૂમિકામાં કર્મ માટે ક્રિયા શબ્દનો પ્રયોગ થતો હશે એમ લાગે છે, કારણ કે સુકૃત-દુષ્કૃત, પુણ્ય-પાપ, કુશલ-અકુશલ કર્મ અને તેને માનનાર માટે જૂના શબ્દો છે દિરિયા અને દિરિયાવાઈ, જે સમાન રૂપે જૈન આગમ^૨ અને પાલિ પિટકમાં^૩ વપરાયા છે. આથી જ આપણે નેઈએ ક્ષીએ કે જૈન આગમોમાં તે કાળના વાદોનું જે વર્ગિકરણ આપ્યું છે, તેમાં ક્રિયાવાદી, અક્રિયાવાદી ઇત્યાદિ ચાર ભેદો છે^૪ અને જૌદ્ધ પિટકમાં જેઓ સુકૃત-દુષ્કૃત કે પુણ્ય-પાપને માને છે તેમને ક્રિયાના ઉપદેશક કહ્યા છે; અને સ્વયં ભગવાન શુદ્ધ પોતાને ક્રિયાવાદી તરીકે ઓળખાવે છે. અને તેમને કર્મવાદી અને ક્રિયાવાદી કહી તેમની પ્રસંસા કરવામાં આવી છે.—દીઘં, સોણુંદામુત્ત. અને શુદ્ધતા અનાત્મવાદને કારણે તેમને કોઈ અક્રિયાવાદી કહેતા હશે, એટલે અક્રિયાવાદ શબ્દનો શુદ્ધ પોતાની રીતે જ અર્થ કર્યો. અને તે અર્થમાં શુદ્ધને કોઈ અક્રિયાવાદી કહે તો તેમાં તેમને વાંધો હતો નહિ.^૫ તાત્પર્ય એટલું જ

૧. જૈન આગમોમાંની ક્રિયાવિચારણા માટે જુઓ, ક્રિયાકોશ, સંપાદક શ્રી મોહનલાલ આહિયા તથા શ્રી શ્રીચંદ્ર ચોરડિયા, કલકત્તા, ૧૯૬૬.

૨. ગણધરવાદ, પ્રસ્તાવના, પૃં ૧૦૬.

૩. સુનદૃનાંગ, ૧ ૧૨. ૧

૪. દીઘં સામયિકસુત્ત.

૫. ભગવતી, ૩૦. ૧; ભગવતી સાર પૃં ૫૭૦, અન્ય પાદો માટે જુઓ ક્રિયાકોષ, પૃં ૨૫૬.

૬. પિનગણિકક, મહાવચ્ચ ૬. ૩૧; અંશુતરનિકાય, ૪, ૧૭૬; તથા જુઓ, આગમ મુગ્ધા લેનદર્શન, પૃં ૭૪.

સમગ્રવાનું છે કે તે કાળમાં ક્રિયાવાદ શબ્દ કર્મને માનનાર માટે અને અક્રિયાવાદ શબ્દ તેને નહિ માનનાર માટે પ્રચલિત હતો. પરંતુ કોમ કરી ક્રિયા શબ્દ ઉપરાંત કર્મ શબ્દનો પણ વ્યવહાર થવા લાગ્યો. ત્યારે પ્રારંભમાં તો ક્રિયાવાદ અને કર્મવાદ બંને શબ્દોનો એકબીજાના પર્યાયરૂપે એકસાથે પ્રયોગ થવા લાગ્યો. અને ત્યારે એ નક્કી થઈ જાયું કે બંને એકસાથે જ છે ત્યારે ક્રિયાવાદ શબ્દ તો ભૂંસાઈ જાયો, અને કર્મવાદ શબ્દ જ પ્રચલિત થઈ ગયો. આમ થવાનું એક બીજું કારણ એ પણ છે કે કર્મવિચારની સરખામણી સરખામણી કરતાં જ્યાં જ્યાં ક્રિયાવિચારની તે દૂર પણ થતો ગયો. એટલે એને જ્યાં ક્રિયાવિચારની પદ્ધતિ સાથે એવી સંગતિ રહી નહિ, પરિણામ એ આવ્યું કે ક્રિયાવિચાર એ કર્મવિચારની પર્વતગિરિરૂપે એટલે કે એક અનિવાર્ય કદીરૂપે જ આપણી સમક્ષ ઉપસ્થિત છે. અને તે કેવો હતો તેની જાણી પ્રગટ પ્રજાપતાનું ક્રિયાવાદ, સૂત્રકૃતાંગત ક્રિયારથાન (૨.૨) અને પ્રત્યાખ્યાનક્રિયા (૨.૪) એ બે અધ્યયનો તો કરાવે જ છે, ઉપરાંત ભગવતીમાં અનેક પ્રસંગે જે ક્રિયા અને ક્રિયાવાદની સ્પર્શ કરવામાં આવી છે તે પણ તે કાળે ક્રિયારથાનું કેટલું મહત્ત્વ હતું તે સૂચવી બતાવે છે. ક્રિયાવિચારનું મહત્ત્વ ઘટી કર્મવિચારનું મહત્ત્વ વધ્યું, એ બાબતમાં એક એ પણ પ્રમાણ છે કે પટ્ટખંડાગમમાં કર્મવિચારના તો ભરી પડી છે, પણ આગમોમાં— ખાસ કરી પ્રજાપતા અને ભગવતીમાં— જે પ્રકારની ક્રિયાવિચારણા છે તેવી વિચારણા પટ્ટખંડાગમમાં બેવામાં આવતી નથી.

વળી, એ બાબત પણ બાગુચી વડે છે કે ક્રિયાવિચારકોમાં એવા પણ હતા, જેઓ ક્રિયાથી જુદું કોઈ કર્મરૂપ આવરણ માનતા નહિ. તેમના જાતને વિભંગજાન કહેવામાં આવ્યું છે. આ સૂચવે છે કે પૌદ્ગલિક કર્મ, જે આત્માના આવરણરૂપે કર્મવાદમાં જેન આગમમાં મનાયું છે, તે મૂળે ક્રિયાવિચારના પ્રારંભમાં મનાતું ન હતું. જે ક્રિયા-કર્મનું કૃણ ભળવાનું લોચ અને તે પણ લાંબા કાળે, તો ક્રિયા તો નહિ થઈ જતી હોવાથી ક્રિયાજન્ય એક સંસ્કાર, વાસના કે આવરણરૂપે કર્મ માનવામાં આવ્યું અને તે કર્મ પૌદ્ગલિક હોવું જોઈ એ એવું પણ કોમ સ્થિર થયું. આમ ક્રિયા અને કર્મ મૂળે એકબીજાના પર્યાયો હતા તે સિદ્ધાંત થઈ ગયા. તે સિદ્ધાંત થયા પહેલાંની ભૂમિકા એ છે કે પ્રાણુતિપાતને જ ક્રિયા કહી તે પ્રથમ ભૂમિકા (૧૫૭૨) અને પ્રાણુતિપાત વડે થતી ક્રિયા (= કર્મ) તે બીજી ભૂમિકા (૧૫૭૪) અને પછી ક્રિયા સ્થાને કર્મનો પ્રયોગ, એ ત્રીજી ભૂમિકા (૧૫૮૫). તેથી કર્મવાદનો પર્યાયવાચી ક્રિયાવાદ શબ્દ પણ ભૂંસાઈ ગયો અને માત્ર કર્મવાદ શબ્દ જ દાર્શનિકોમાં પ્રચલિત થઈ ગયો.

દષ્ટિવાદમાં પૂર્વગતમાં ક્રિયાવિશાલ નામે એક પૂર્વ છે, પણ કર્મપ્રકૃતિનો સંબંધ આગ્રાપણી. પૂર્વ પટ્ટખંડાગમમાં જણાવાયો છે ૧૧, તે પણ સૂચવે છે કે પ્રથમ ભૂમિકામાં ક્રિયા જ કર્મ હતું અને કોમ કરી ક્રિયાથી કર્મ જુદું થઈ ગયું.

પ્રસ્તુત પ્રજાપતાનો ક્રિયાવિચાર ૧૧ પણ ક્રિયા વિશે અનેક રીતે થયેલી વિચારણાનો સંગ્રહ

૭. આચારંગસૂત્રનો પ્રારંભિક ભાગ અને હીથનું સોણદંડસુત્ર, બંનેમાં બંને શબ્દો એકસાથે જ વપરાયા છે.
૮. ભગવતીમાં જણાવ્યું છે કે પ્રથમ ક્રિયા પછી વેદના. અને શ્રમણને પણ પ્રમાદ અને યોગને કારણે ક્રિયા છે. સૂ. ૧૫૧, ૧૫૨, (૩. ૩.). વળી, કહ્યું છે કે ક્રિયા છે ત્યાં સુધી મુક્તિ પણ નથી.—સૂ. ૧૫૩.
૯. ૧. ૧૦; ૩૦. ૧; ૩. ૩; ૭. ૧; ૭. ૧૦; ૨. ૮; ૧૮. ૮; ૬. ૩. જુઓ ભગવતીસાર, પૃ. ૩૪, ૫૬૭.
૧૦. સ્થા. ૫૪૨.
૧૧. પુસ્તક ૯, સૂ. ૪૫, પૃ. ૧૩૪.
૧૨. ક્રિયાવિચારના માટે જુઓ—સ્થાનાંગ-સમવાયોગ, પૃ. ૪૧૦, જ્યાં સમગ્રભાવે ક્રિયાવિચાર સંકલિત કરવામાં આવ્યો છે. અને સમજૂતી પણ કરવામાં આવી છે.

જ કરે છે, અને ક્રિયાવિચાર કેવા ક્રમે થયો હશે તેની ઝાંખી કરાવે છે—જેમ કે ક્રિયાના પ્રથમ પ્રકારે પાંચ ભેદ બતાવ્યા તે માત્ર અહિંસા-હિંસાના વિચારને લક્ષીને જ છે^{૧૩} (મૂ. ૧૫૬૭-૭૨; ૧૬૦૫). ક્રિયાની ખીણ રીતે વિચારણા થઈ તે વળી (મૂ. ૧૫૭૪-૮૦) માત્ર પાંચેય મહાવ્રતોને જ લઈ ને નહિ પણ તે જેમાં સમાવિષ્ટ થઈ જાય છે તે અદાર પાપસ્થાનોને લઈ ને છે.^{૧૪} અને વળી તીજ પ્રકારે ક્રિયાના જે પાંચ ભેદો વર્ણવ્યા છે તે તદ્દન જુદા જ પ્રકારે છે. તે પાંચેય પ્રકારો એક થા ખીણ રીતે અદાર પાપસ્થાનોમાં સમાવી શકાય તેમ છે (૧૬૨૧). વળી, સૂત્રકૃતાંગમાં પણ ક્રિયાસ્થાનોની ચર્ચા છે. આમ ક્રિયાવિચાર અનેક રીતે થતો હતો; પણ તે વિચાર નિશ્ચિત ભૂમિકા પ્રાપ્ત કરે તે પહેલાં કર્મવિચારણા વ્યવસ્થિત થઈ ચૂકી હતી અને તેમાં દોષોની સુનિશ્ચિત વિચારણા થઈ, એટલે આ જૂના વિચારનો લાભ તો લેવાયો પણ તેને તે રૂપમાં જ મંજૂરી મળી નહિ.

જીવોમાં કોણ સક્રિય અને કોણ અક્રિય તેનો વિવેક કરવામાં આવ્યો છે અને નક્કી કરવામાં આવ્યું છે કે સિદ્ધો તો અક્રિય જ છે, તેમને કોઈ પણ પ્રકારની ક્રિયા હોતી નથી. સંસારી જીવોમાં માત્ર શૈલેશી જ એટલે કે અયોગી કેવલી જ અક્રિય છે, શેષ સર્વ સક્રિય જ હોય છે (૧૫૭૩). ખરી રીતે જીવોના સક્રિય-અક્રિય ભેદો જણાવતું આ સૂત્ર સર્વપ્રથમ હોયું જોઈતું હતું અને પછી ક્રિયાના ભેદો અને તેમાંનો કયો ભેદ કયા જીવમાં લાભે તેની ચર્ચા સંગત થાત. પણ, ઉપર જણાવ્યું તેમ, આ પદ ક્રિયા વિષેની જુદી જુદી વિચારણાનો સંગ્રહ હોઈ આમ બન્યું છે. તેથી પ્રથમ ક્રિયાના પાંચ ભેદો અને તેના ઉત્તર ભેદો જ ગણાવ્યા (૧૫૬૭-૭૨); પછી જીવો સક્રિય છે કે અક્રિય છે એ પ્રશ્નની ચર્ચા કરી (૧૫૭૩).

ક્રિયાના મૂળ અને ઉત્તર ભેદો પ્રજાપનામાં નીચે પ્રમાણે ગણવામાં આવ્યા છે—

પાંચ ક્રિયા ૧૫૬૭-૭૨^{૧૫}; ૧૬૦૫ અદાર પાપસ્થાન જે વડે પાંચ ક્રિયા (૧૬૨૧)
ક્રિયા (૧૫૭૪-૮૦)

૧. કાષ્ઠયા (કાયિકી)	૧. પ્રાણાતિપાત	૧. આરંભિયા
૧. આયુવરયકાષ્ઠયા	૨. મૃપાવાદ	૨. પારિગ્રહિયા
૨. દુષ્પ્રકૃતકાષ્ઠયા	૩. અદત્તાદાન	૩. માયાવત્તિયા
૨. આદિગરણિયા (આધિકરણિકી ^{૧૬})	૪. મૈથુન	૪. અપચ્ચકમાણુદિરિયા
૧. સંતેયણાદિગરણિયા	૫. પરિગ્રહ	૫. મિચ્છાદંસણુવત્તિયા
૨. નિવ્યત્તણાદિગરણિયા	૬. ક્રોધ	
૩. પાદોક્તિયા (પ્રાદેશિકી)	૭. માન	
૧. સ્વપ્રતિ અશુભમન	૮. માયા	
૨. પરપ્રતિ „	૯. લોભ	
૩. તદુભયપ્રતિ „	૧૦. મ્રેમ	

૧૩. ક્રિયાભેદોનો આ વિચાર જૂનો હોવા સંભવ છે. કારણ કે આગળના સૂત્ર ૧૫૮૫ વગેરેમાં, ત્યાં માત્ર ક્રિયાનો નિર્દેશ છે ત્યાં, ક્રિયાના આ જ ભેદો અભિપ્રેત છે. આ પાંચે ક્રિયાનું સામાન્ય નામ આયોનિકા-સંસારમાં ભેદી રાખનારી—એવું પણ છે (૧૬૧૭).

૧૪. આની તુલના કરો, વેદનાપ્રત્યયવિદ્યાન મૂનો સાથે, વર્ણાંગમ, પૃ. ૧૨, પૃ. ૨૭૫.

૧૫. જુઓ, ભગવતીસાર, પૃ. ૩૪; ભગવતી, શાંક ૩, ઉદ્દેશક ૩.

૧૬. ભગવતી, ૧૬. ૧. ૫૬૪-૫૬૫; ભગવતીસાર, પૃ. ૩૬૭.

૪. પારિતાપનિષ્ઠા (પારિતાપનિષ્ઠા)	૧૧. ૩૧
૧. સ્વને અસાતાની ઉદ્ધરણા	૧૨. ૬૫૬
૨. પરને અસાતાની	૧૩. અધ્યાપ્ત્યાન
૩. ઉભયને	૧૪. પેદાન્ય
૫. પાણનિવાન (પ્રાણનિવાન)	૧૫. ૫૨૫રિયાદ
૧. સ્વનો પાણનિવાન	૧૬. અગ્નિ-રેનિ
૨. પરનો	૧૭. માયાપ્રત્યયા
૩. ઉભયનો	૧૮. મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા

આવીં તુલના માટે અનુદાનગંગ (૨. ૨) દિવારમાનો તથા રચનાંગન (૪૧૯) દિવા
આપવામાં આવે છે- ..

૧૩ ક્રિયાસ્થાનો	૨૫ ક્રિયા
૧. અર્થદંડ	(૧) ૧. આરંભિષ્ઠા
૨. અનર્થદંડ	૨. પારિગ્રહિષ્ઠા
૩. દિસાદંડ	૩. માયાપ્રત્યયા
૪. અધરમાત્ દંડ	૪. અપ્રત્યાપ્ત્યાનક્રિયા
૫. દૃષ્ટિવિપર્યાસદંડ	૫. મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા
૬. મૃતપ્રત્યયા	(૨) ૬. ક્રાપિષ્ઠા
૭. અદત્તાદાનપ્રત્યયા	૭. આધિકરણિષ્ઠા
૮. અધ્યાત્મપ્રત્યયા	૮. પ્રાદેપિષ્ઠા
૯. માનપ્રત્યયા	૯. પારિતાપનિષ્ઠા
૧૦. મિત્રદ્વેષપ્રત્યયા	૧૦. પ્રાણુતિપાતક્રિયા
૧૧. માયાપ્રત્યયા	(૩) ૧૧. દર્શનપ્રત્યયા
૧૨. લોભપ્રત્યયા	૧૨. પ્રશ્નપ્રત્યયા
૧૩. ધર્મપથિક	૧૩. પ્રતીત્યક્રિયા
	૧૪. સામન્તોપનિકા
	૧૫. સ્વદરિતક્રિયા
	(૪) ૧૬. નિસૃગ્નિકા
	૧૭. આનાયનિકા
	૧૮. વૈદારણિકા
	૧૯. અનાસોગપ્રત્યયા
	૨૦. અનવકાંક્ષાપ્રત્યયા
	(૫) ૨૧. પ્રેમપ્રત્યયા
	૨૨. દ્વેષપ્રત્યયા
	૨૩. પ્રયોગક્રિયા
	૨૪. સમુદાનક્રિયા
	૨૫. ધર્મપથિકા

૧૭. લોચ અને તપોગુહાનથી થતી અસાતાનો આમાં સમાવેશ ન કરવો જોઈએ એવું સ્પષ્ટીકરણ ટીકાકાર કરે
છે, કારણ કે લોચનું અતે ક્ષણ સારું છે અને અશક્ય તપોગુહાન તો નિષિદ્ધ જ છે. પૃ. ૪૩૬.

પ્રજાપતામાં ક્રિયા શેમાં થાય છે તેનો વિચાર પણ કરવામાં આવ્યો છે; જેમ કે પ્રાણાતિપાત-થી થતી ક્રિયા^{૧૮} ૭ પ્રકારના હવો વિષે થાય છે એટલે કે નારકાદિ ૨૪ દંડકના હવો ૭યે પ્રકારના હવોનો પ્રાણાતિપાત કરે છે (૧૫૧૪-૫). હવો મુપાવાદ સર્વ દ્રવ્યો વિષે કરે છે (૧૬૭૬). અદ્વત્તાદાન, જે દ્રવ્યોનું ગ્રહણ થઈ શકે તેને વિષે કરે છે (૧૫૭૭). મૈથુનક્રિયા રૂપ અને રૂપવાળાં દ્રવ્યો વિષે (૧૫૭૮) કરે છે. પરિગ્રહ પણ સર્વ દ્રવ્યોનો કરે છે (૧૫૭૯). આ ૪ પ્રમાણે શેષ ક્રોધ, માન આદિ પાપસ્થાનો વિષે પણ નારકાદિ હવોમાં સમજી લેવાની ભલામણ કરવામાં આવી છે (૧૫૮૦).

હવો એ પ્રાણાતિપાત ક્રિયા આદિ અદ્યાર પાપસ્થાનોને કારણે કર્મની ડેટડેટલી પ્રકૃતિનો બંધ કરે તે પણ વિચારાયું છે. તેમાં સામાન્ય રીતે એ સમજવાનું છે કે મોટે ભાગે હવો આયુ સિવાયની સાત મૂળ કર્મપ્રકૃતિનો બંધ કરતા હોય છે અને ક્વચિત્ આદ્યે કર્મપ્રકૃતિનો બંધ તે તે પ્રાણાતિપાત આદિ ક્રિયા વડે કરે છે (૧૫૮૧-૮૪).

તેથી કાલકી રીતે એમ પણ વિચારાયું છે કે હવ જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મપ્રકૃતિનો બંધ કરતો હોય ત્યારે કેટલી ક્રિયાવાળો તે હોય (૧૫૮૫-૮૬)? આ વિચારણામાં ફેર એ છે કે ઉક્ત અદ્યાર પાપસ્થાનની ક્રિયાને ધ્યાનમાં લીધી નથી, પરંતુ પાંચ ક્રિયાઓને ધ્યાનમાં લીધી છે. પરંતુ એ પાંચ કઈ લેવાની તેનો નિર્દેશ મૂળમાં નથી, પરંતુ ટીકાકારે કાયિછી આદિ પાંચ ક્રિયાભેદો અભિપ્રેત છે એમ જણાવ્યું છે. વળી, તેમણે એમ પણ સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે કે હવ જ્યારે પ્રાણાતિપાત વડે કર્મ બાંધતો હોય ત્યારે એ પ્રાણાતિપાતની સમાપ્તિ કેટલી ક્રિયાથી થાય—એવો પ્રશ્ન અહીં અભિપ્રેત છે.^{૧૯} આના જવાબમાં મૂળમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે ત્રણ, ચાર કે પાંચ ક્રિયા હોય (૧૫૮૫-૮૭), પણ તે કઈ લેવી તેનો નિર્દેશ નથી. ટીકાકારે કાયિછી આદિ કર્મે સમજવી એવો ખુલાસો કર્યો છે (ટીકા ૫૦ ૪૪૦ વ).

આ પછી આરંભિકી આદિ પાંચ ક્રિયાના વિચાર છે, નમા નના રચના પ્રમન સ્વપ્ન આદિ જાણ્યા છે (૧૬૨૨-૨૬). અને પછી ૨૪ દેહના જીવોમાં રચામિત્વની પ્રક્રિયા છે (૧૬૨૭). અને આરંભિકી આદિનો સંભાવ પાળ નારકાદિ જીવોમાં વિચારાયો છે. (૧૬૨૮-૩૬) અને અને સમય અને પ્રદેશની અપેક્ષાએ પાળ સંભાવનો વિચાર કર્યો છે (૧૬૩૬).

આ પૂર્વે (૧૫૭૮-૮૦) પ્રાણાતિપાત આદિ અદાર પાપરચાનોનો વિચાર કર્યો અને અને પછી પ્રાણાતિપાતવિરમણ આદિનો વિચાર જીવોમાં કરવામાં આવ્યો છે (૧૬૩૭-૧૬૪૧), અને જાણ્યાનું છે કે માત્ર મનુષ્ય સિવાય કોઈમાં પ્રાણાતિપાત આદિ ૧૭ જાળનોની વિરતિ નથી અને મિથ્યાદર્શનનું વિરમણ એકન્દ્રિય-વિક્ષેપન્દ્રિયમાં નથી, કાળમાં સંભવે.

આ પછી અદાર પાપરચાનમાંથી પ્રાણાતિપાત આદિ પ્રત્યક્ષની વિરતિને લક્ષ્ણે નિરૂપણ છે કે તે તે વિરતિ વખતે કેટલી કર્મપ્રકૃતિનો બંધ હોય. તેના ૨૭ બંગો જીવોમાં જાણ્યા છે અને દંડોમાં તે બંગો કેટલા હોય તેની પણ વિચારણા કરી છે (૧૬૪૨-૧૬૪૯).

વળી, પ્રાણાતિપાત આદિથી વિરતને આરંભિકી આદિ ક્રિયાઓ હોય કે ન હોય અને હોય તો કેટલી તેનો વિચાર કર્યો છે (૧૬૫૦-૬૨).

અંતે આરંભિકી આદિ ક્રિયાના અવધાનુલ્લનો વિચાર છે, તેનો ક્રમ આ પ્રમાણે ચર્ચિતા ક્રમે છે : મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા, અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા, પાદિગ્રહિકી, આરંભિકી, માત્રાપ્રત્યયા (૧૬૬૩). આમ કહેવાનું તાત્પર્ય દીકાકારે સમજાવ્યું છે કે માત્ર મિથ્યાદર્શિને જ પ્રથમ મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા હોય છે, પણ અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા તો અવિરતસમ્યગ્દર્શિ અને મિથ્યાદર્શિ બન્નેને હોય છે. તે જ ન્યાયે માયાપ્રત્યયા અપ્રમત્તસંયત, પ્રમત્તસંયત, દેશવિરત અને મિથ્યાદર્શિ એ સૌમાં હોય છે. તેથી તે સર્વાધિક છે.—દીકા પત્ર ૪૫૨.

આ આખા ક્રિયાવિવરણમાં સાંપરાધિક અને ઔર્ધ્વાપધિક એવા ક્રિયાના જે જે ભેદ પછીથી પ્રચલિત થયા છે તેને સ્થાન નથી મળ્યું, તે આ ચર્ચાના સ્તરની પ્રાચીનતા સૂચવે છે.

*

૨૩ થી ૨૭ કર્મપ્રકૃતિ-કર્મબંધ-કર્મબંધવેદ-કર્મવેદબંધ-કર્મવેદવેદક પહેલો : કર્મવિચાર

પૃષ્ઠગમનો ચોથો ખંડ વેદનાખંડ નામે ઓળખાય છે અને પાંચમો વર્ગણાખંડને નામે છે. પણ ખરી રીતે કર્મપ્રકૃતિનાં જે ચોવીશ અનુયોગદ્વારો છે (પુ. ૯. સૂ. ૪૫ પૃ. ૧૩૪) તેમાં બીજું દ્વાર વેદના છે તેના ઉપરથી વેદનાખંડ નામ પડ્યું અને છઠ્ઠું બંધનદ્વાર છે, તેની વિલાખા (વિવરણ) બંધ, બંધક, બંધનીય અને બંધવિધાનરૂપે છે (પુ. ૧૪, સૂ. ૧, પૃ. ૧), તેમાંના બંધનીયના વિવેચન પ્રસંગે વર્ગણાનું જે નિરૂપણ છે (પુ. ૧૪, સૂ. ૬૮, પૃ. ૪૮) તેને આધારે

સમગ્ર પાંચમા ખંડનું નામ વર્ણણખંડ પડ્યું છે.^૨ પદ્મખંડાગમમાં પ્રથમના ત્રણ ખંડો પછી આવતા આ બે ખંડો ખરી રીતે એક, અખંડ અને સ્વતંત્ર પુસ્તકરૂપ સ્વીકારવા યોગ્ય છે. જેમ પ્રથમ-ખંડમાં પ્રારંભમાં નમસ્કારમંગલ કરી તેમાં ૧૪ જીવસમાસનાં ૧૪ માર્ગણસ્થાન દ્વારા પ્રથમ ત્રણ ખંડમાં વિવેચના કરવામાં આવી છે, તેમ આ બન્ને ખંડોમાં પણ પ્રથમ નમસ્કારમંગલ કરી કર્મ-પ્રકૃતિનાં ૨૪ અનુયોગદ્વારોનો નિર્દેશ કરી એકેક અનુયોગદ્વારનું વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. આથી ભલે ગમે તેણે આ બે ખંડોનો વિભાગ કરી નિર્દેશ કર્યો, પરંતુ વસ્તુતઃ તે એક, અખંડ સ્વતંત્ર ગ્રંથ છે. અને છઠ્ઠા ખંડ મહાઅંધમાં પણ છઠ્ઠા અંધનદ્વારાના એક ભેદ અંધનવિધાનનું જ વિવેચન છે.^૩

વેદનાખંડના પ્રારંભમાં જણાવ્યા પ્રમાણે આગ્રાયણી પૂર્વની પાંચમી વસ્તુનું ચોથું પ્રાભૂત કર્મ-પ્રકૃતિ છે (પુ. ૯, સૂ. ૪૫, પં. ૧૩૪). અને એ જ કર્મપ્રકૃતિનું ૨૪ અનુયોગદ્વારો વડે વિવેચન પદ્મખંડાગમમાં વિસ્તારથી કરવામાં આવ્યું છે. એ વિવેચન અને પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપનાનાં ૨૩ થી ૨૭ માં પદોમાં આવતી કર્મવિચારણાની તુલના કરીએ તો જણાય છે કે પ્રજ્ઞાપનાગત કર્મવિચારણાનો સ્તર પદ્મખંડાગમની વિચારણા કરતાં પ્રાચીન છે, કારણ કે પદ્મખંડાગમમાં^૪ નિલેપ કરીને વ્યાખ્યા કરવાની જેવી પદ્ધતિ અપનાવવામાં આવી છે, તેવી વ્યાખ્યાપદ્ધતિનાં દર્શન પ્રજ્ઞાપનામાં થતાં નથી. અને વિચારણાના અન્ય વિષયોની તુલના કરીએ તો પણ જણાય છે કે પ્રજ્ઞાપનાની ભૂમિકા પ્રાચીન છે. પ્રજ્ઞાપનામાં જે વિષયો ચર્ચાયા છે તે બહુ જ સ્થૂલ છે. અંધના પ્રકૃતિ આદિ ચાર પ્રકારોનો નિર્દેશ કરી, એ ક્રમે વિવેચન કરવાને બદલે પ્રકૃતિ, અનુભાવ અને સ્થિતિનું ક્રમ વિના સ્વતંત્ર નિરૂપણ છે. પ્રદેશઅંધની તો ચર્ચા જ નથી. એટલું જ નહિ પણ કર્મવિચારણાની સૂક્ષ્મ અને સ્થિર ભૂમિકા અને પરિભાષાઓ, જેનો સ્વીકાર પછીના સાહિત્યમાં શ્વેતાશ્વર-દિગંબર બન્નેએ કર્યો છે, તે ભૂમિકાનાં દર્શન પ્રજ્ઞાપનામાં થતાં નથી. ઉદાહરણ તરીકે કર્મઅંધના કારણ તરીકે માત્ર રાગ અને દ્વેષને જણાવ્યા છે (૧૬૭૦) : આ બાપત સર્વમાન્ય હોવા છતાં કર્મઅંધનાં કારણોનો વિચાર પછીના શ્વેતાશ્વર સાહિત્યમાં અને દિગંબર સાહિત્યમાં જુદી જ રીતે છે અને જુદી જ ભૂમિકાએ થયો છે, એ નિર્વિવાદ છે. પ્રસ્તુતમાં યોગ પણ કર્મઅંધનું કારણ છે તેનો નિર્દેશ જ નથી એ ધ્યાનમાં લઈએ તો પ્રજ્ઞાપનાની વિચારણાનો સ્તર પ્રાચીન છે તે જણાયા વિના રહેશે નહિ. કર્મપ્રદેશની ચર્ચા પ્રજ્ઞાપનામાં છે જ નહિ^૫ તેથી તેના સાથે સંકળાયેલ યોગની કારણતાનો નિર્દેશ પ્રજ્ઞાપનામાં ન હોય તે સ્વાભાવિક છે. અનુભાવઅંધની ચર્ચા પણ (૧૬૭૯) એના સ્તરની પ્રાચીનતા જ સૂચવે છે.

પ્રજ્ઞાપનામાં કર્મપ્રકૃતિના મૂળ આઠ ભેદો અનેક વાર ગણાવ્યા છે (૧૬૬૫, ૧૬૮૭, ૧૭૫૪, ૧૭૬૬, ૧૭૭૫, ૧૭૮૭). અને એ ભેદો તે તે પ્રકરણના પ્રારંભે ગણાવ્યા છે તેથી અનુમાન થઈ શકે છે કે પ્રજ્ઞાપનાનું આ પદ અને પછીનાં કર્મ સંબંધી પદો જુદાં જુદાં પ્રકરણો હતાં, જેનો સંગ્રહ પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપનામાં કરી લેવામાં આવ્યો છે. એ પણ સ્પષ્ટ છે કે પ્રજ્ઞાપનાના ૨૩ માં પદનો પ્રથમ

૨. પુરતક ૧૩ નો વિષયપરિચય પૃ. ૧.

૩. પુ. ૧, પ્રજ્ઞાપના, પૃ. ૬૭.

૪. વેદનાનાં ૧૬ અનુયોગદ્વારો માટે જુઓ પદ્મખંડાગમ, પુરતક ૧૦, પૃ. ૧. કર્મના નિલેપ માટે જુઓ પુરતક ૧૩, પૃ. ૩૮.

૫. ક્રમે બદ અને સ્પૃષ્ટ તથા બદસ્પૃષ્ટ તથા સંચિત વગેરે વિશેષણો આપ્યાં (૧૬૭૬) છે, પરંતુ કર્મના પ્રદેશઅંધની ચર્ચા નથી. માત્ર પ્રકૃતિ, સ્થિતિ અને અનુભાવની ચર્ચા એવા મતે છે.

ઉદ્દેશ અને ખીલેલ ઉદ્દેશ એ બન્ને વદ્યા વદ્યા કાળની રચના છે. પ્રથમ ઉદ્દેશ પ્રાચીન છે અને પ્રાચીન રત્ન સુગમે છે, ત્યારે ખીલેલ ઉદ્દેશ પ્રથમ ઉદ્દેશનાં સ્ત્રી સંસ્કૃતી કળાને દૂર દેવ છે તેથી તે પદ્યોનો છે. આવી તેમનો પરિચય પણ એકલાએ જ દેવાનું હિમ્મત માન્ય છે.

કર્મકૃતિના મૂળ અને ઉત્તર ભેદો (૧૬૮૮-૯૬) આ પ્રમાણે છે. -

કર્મપ્રકૃતિ મૂળભેદો:
(૧૬૬૫, ૧૬૮૭, ૧૭૫૪,
૧૭૬૬, ૧૭૭૫, ૧૭૮૭)

ઉત્તર ભેદો
(૧૬૮૮-૧૬૯૬)

૧. જ્ઞાનાવરણીય.

૧. આગિનિગ્ધાધિકજ્ઞાનાવરણીય
૨. શ્રવજ્ઞાનાવરણીય
૩. અવધિજ્ઞાનાવરણીય
૪. મનઃપ્રાપ્તજ્ઞાનાવરણીય
૫. કલ્પજ્ઞાનાવરણીય

૨. દર્શનાવરણીય

૧. નિદ્રાપંચક :

૧. નિદ્રા
૨. નિદ્રાનિદ્રા
૩. પ્રચક્ષા
૪. પ્રચક્ષાપ્રચક્ષા
૫. રત્નાનર્દિ

૨. દર્શનચતુષ્ટ :

૧. અનુદર્શનાવરણીય
૨. અવધનદર્શનાવરણીય
૩. અવધિદર્શનાવરણીય
૪. કલ્પદર્શનાવરણીય

૩. વેદનીય

૧. સાતા વેદનીય :

૧. મનોજ શબ્દ
૨. મનોજ રૂપ
૩. મનોજ ગંધ
૪. મનોજ રસ
૫. મનોજ રપર્શ
૬. મનઃસુખતા
૭. વચનસુખતા
૮. કાયસુખતા

૬. કર્મપ્રકૃતિના મૂળ આઠ ભેદોનો વિચાર રૂઝમા પદના પ્રથમ ઉદ્દેશમાં છે. તેમાં કર્મબંધ શાથી થાય છે વગેરેની પણ ચર્ચા છે. અને તેના મીઠા ઉદ્દેશમાં ઉત્તર પ્રકૃતિને ગણાવીને પછી તેની જીવોમાં રિયતિ આદિનો વિચાર છે.

૭. શિકાકારે પ્રવૃત્ત કર્મનો જે ક્રમે નિર્દેશ છે તે ક્રમનું સમર્થન કર્યું છે. —ટી. ૦ પત્ર ૪૫૪ અ.

૨. અસાતાવેદનીય :

૧-૫. અમનોન્ન શબ્દાદિ પાંચ

૬. મનઃકુઃખતા

૭. વચનકુઃખતા

૮. કાયકુઃખતા

૪. મોહનીય

૧. દર્શનમોહનીય :

૧. સમ્યક્ત્વવેદનીય.

૨. મિથ્યાત્વવેદનીય.

૩. સમ્યક્-મિથ્યાત્વવેદનીય.

૨. ચારિત્રમોહનીય :

૧. કપાયવેદનીય :

૧. અનન્તાનુબંધી ક્રોધ.

૨. „ માન.

૩. „ માયા.

૪. „ લોભ.

૫. અપ્રત્યાખ્યાન ક્રોધ.

૬. „ માન.

૭. „ માયા.

૮. „ લોભ.

૯. પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ.

૧૦. „ માન.

૧૧. „ માયા.

૧૨. „ લોભ.

૧૩. સંજ્વલન ક્રોધ.

૧૪. „ માન.

૧૫. „ માયા.

૧૬. „ લોભ.

૨. નોકપાયવેદનીય :

૧. સ્ત્રીવેદ.

૨. પુરુષવેદ.

૩. નપુંસકવેદ.

૪. હાસ્ય.

૫. રતિ.

૬. અરતિ.

૭. ભય.

૮. શોક.

૯. જુગુપ્સા.

૫. આયુ.

૧. મૈત્રિકઆયુ.
૨. નિર્મલઆયુ.
૩. મનુષ્યઆયુ.
૪. દેવઆયુ.

૬. નામ.

૧. મનિનામ :

૧. નરકમનિ.
૨. તિર્થમનિ.
૩. મનુષ્યમનિ.
૪. દેવમનિ.

૨. ભનિનામ :

૧. ઐશ્વર્ય ભનિ.
૨. દીપ્તિ ભનિ.
૩. શ્રીશ્રી ભનિ.
૪. ચતુર્શ્રી ભનિ.
૫. પંચશ્રી ભનિ.

૩. શરીરનામ :

૧. ઔદારિક શરીર.
૨. શૈલ્ય શરીર.
૩. આહારિક શરીર.
૪. તંત્ર શરીર.
૫. કાર્મણ્ય શરીર.

૪. શરીરંગોપાંગનામ :

- ૧-૩. ઔદારિકશરીરંગોપાંગ આદિ.

૫. શરીરગ્રન્થનનામ :

- ૧-૫. ઔદારિકશરીરગ્રન્થન આદિ.

૬. શરીરસંઘાતનામ :

- ૧-૫. ઔદારિકશરીરસંઘાત આદિ.

૭. સંહનનામ :

૧. વજ્રપલનારાયસંહન.
૨. ત્ર્યપલનારાયસંહન.
૩. નારાયસંહન.
૪. અર્ધનારાયસંહન.
૫. કીલિકાસંહન.
૬. સેવાર્તસંહન.

૮. સંસ્થાનાનામ :

૧. સમયતુરસ્સંસ્થાન.
૨. ન્યગ્રોધપરિમંડલસંસ્થાન.
૩. સાદ્દિસંસ્થાન.
૪. વામનસંસ્થાન.
૫. કુન્દસંસ્થાન.
૬. હુંડસંસ્થાન.

૯. વર્ણનામ :

૧. કૃષ્ણ.
૨. નીલ.
૩. રક્ત.
૪. પીત.
૫. શુક્લ.

૧૦. ગંધનામ :

૧. સુરભિગંધ.
૨. દુરભિગંધ.

૧૧. રસનામ :

૧. તિક્ત.
૨. કટુ.
૩. કપાચ.
૪. અમ્લ.
૫. મધુર.

૧૨. સ્પર્શનામ :

૧. કર્કશ.
૨. મૃદુ.
૩. લઘુ.
૪. ગુરુ.
૫. સ્નિગ્ધ.
૬. રૂક્ષ.
૭. શીત.
૮. ઉષ્ણ.

૧૩. અગુરુલઘુનામ.

૧૪. ઉપધાતનામ.

૧૫. પરાત્રાતનામ.

૧૬. આનુપૂર્વીનામ :

૧. નૈરયિક આનુપૂર્વી.
૨. તિર્યચ આનુપૂર્વી.

૪. રૂપવિશિષ્ટતા.
૫. તપવિશિષ્ટતા.
૬. શ્રુતવિશિષ્ટતા.
૭. લાભવિશિષ્ટતા.
૮. ઐશ્વર્યવિશિષ્ટતા.

૨. નીચ ગોત્ર :

૧. જાતિવિહીનતા.
૨. કુલવિહીનતા.
૩. બ્રહ્મવિહીનતા.
૪. રૂપવિહીનતા.
૫. તપવિહીનતા.
૬. શ્રુતવિહીનતા.
૭. લાભવિહીનતા.
૮. ઐશ્વર્યવિહીનતા.

૮. અંતરાય

૧. દાનાન્તરાય.
૨. લાજાન્તરાય.
૩. લોગાન્તરાય.
૪. ઉપલોગાન્તરાય.
૫. વીર્યાન્તરાય.

કર્મની આઠે મૂળ પ્રકૃતિ નૈરયિકાદિ જીવના ચોવીશે દંડકમાં હોય છે (૧૬૬૬). જીવો કેવી રીતે આઠેય કર્મપ્રકૃતિ બાંધે તેનો ખુલાસો કરતાં જણાવ્યું છે કે જ્ઞાનાવરણીયનો ઉદય હોય ત્યારે દર્શનાવરણીયનું આગમન થાય છે.^{૧૦} દર્શનાવરણીયના ઉદયથી દર્શનમોહનું અને દર્શનમોહના ઉદયથી મિથ્યાત્વનું અને મિથ્યાત્વ ઉદીર્ણ થયે આઠે કર્મનું આગમન થાય છે (૧૬૬૭). બધા જ જીવોમાં આઠે કર્મના આગમનનો આલો જ ક્રમ છે (૧૬૬૮).^{૧૧} જીવો જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મ બાંધે છે તેનાં બે કારણો છે : રાગ અને દ્વેષ. રાગમાં માયા અને લોભનો તથા દ્વેષમાં ક્રોધ અને માનનો સમાવેશ છે (૧૬૭૦-૧૬૭૪).^{૧૨} જીવો જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, મોહનીય અને અંતરાય વેદે પણ ખરા અને ન પણ વેદે. તે જ પ્રમાણે ચોવીશ દંડકમાંના મનુષ્યો વેદે પણ ખરા અને ન પણ વેદે; બ્રાહ્મીના જીવો વેદે જ. પરંતુ વેદનીય, આયુ, નામ, ગોત્ર-આ ચાર કર્મોં તો ચોવીશે દંડકમાં જીવો વેદે જ વેદે (૧૬૭૫-૭૮). આ સૂત્રમાં કર્મવેદનાની વાત કહી છે. આની તુલના પટ્ટાંગમનાં વેદનાસમિત સૂત્રો સાથે કરવી; પુસ્તક ૧૨, પૃં ૨૯૪. આ પછીના સૂત્રમાં ‘વેદના’ માટે જ ‘અનુભાવ’ શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે, તે પરિભાષાનો વિકાસ સૂચવે છે. ‘અનુભાવ’ માટે ‘વેદના’ શબ્દ જૂનો

૧૦. આને માટે ‘નિયચ્છતિ’ શબ્દનો પ્રયોગ છે.

૧૧. આચાર્ય મલયગિરિને આની વ્યાખ્યામાં યોડી મુશ્કેલી જણાઈ છે. તેથી તેઓ આ સૂત્રને ‘પ્રાયિક’ સમજવું એમ સૂચવે છે. વળી, આ પ્રકારે કર્મના આગમનની ચર્ચા પછીના ગ્રંથોમાં તો પૂટી જ ગઈ છે, તે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ. પ્રસ્તુત સૂત્રનું તાત્પર્ય એટલું જ છે કે કર્મથી કર્મ આવે છે.

૧૨. અહીં કર્મબંધના કારણમાં યોગને સ્થાન મળ્યું નથી, માત્ર કષાયને જ સ્થાન મળ્યું છે, તે ધ્યાનમાં લેવા જેવી વાત છે.

૨. મનોજ્ઞ રૂપ	૬. મનઃસુખતા
૩. મનોજ્ઞ ગંધ	૭. વચનસુખતા
૪. મનોજ્ઞ રસ	૮. કાયસુખતા

અસાતાવેદનીયનો અનુભાવ (૧૬૮૧[૨]) :

સાતાવેદનીયથી વિપરીત અમનોજ્ઞ શબ્દ આદિનો અનુભાવ થાય છે.

મોહનીયનો અનુભાવ પાંચ પ્રકારે છે (૧૬૮૨) :

૧. સમ્યક્ત્વવેદનીય	૩. સમ્યક્ મિથ્યાત્વવેદનીય.
૨. મિથ્યાત્વવેદનીય	૪. કપાયવેદનીય

૫. નોકપાયવેદનીય

આયુનો અનુભાવ ચાર પ્રકારે (૧૬૮૩) :

૧. નરકાયુ	૩. મનુષ્યાયુ
૨. તિર્થંચાયુ	૪. દેવાયુ

શુભ નામનો^{૧૫} અનુભાવ ચૌદ પ્રકારે છે (૧૬૮૪[૧]) :

૧. ઇષ્ટ શબ્દ ^{૧૬}	૮. ઇષ્ટ લાવણ્ય ^{૧૬}
૨. ઇષ્ટ રૂપ	૯. ઇષ્ટ યશઃકીર્તિ
૩. ઇષ્ટ ગંધ	૧૦. ઇષ્ટ ઉત્થાન-કર્મ-બલ-વીર્ય-પુરુષકાર-પરાક્રમ
૪. ઇષ્ટ રસ	૧૧. ઇષ્ટ સ્વર
૫. ઇષ્ટ રૂપશી	૧૨. ક્રાંત સ્વર
૬. ઇષ્ટ ગતિ ^{૧૬}	૧૩. પ્રિય સ્વર
૭. ઇષ્ટ સ્થિતિ ^{૧૬}	૧૪. મનોજ્ઞ સ્વર

દુઃખ નામનો^{૧૫} અનુભાવ પણ શુભ નામના અનુભાવથી વિપરીત ૧૪ પ્રકારે છે (૧૬૮૪[૨]) :

ઉચ્ચ ગોત્રનો અનુભાવ આઠ પ્રકારે છે (૧૬૮૫[૧]) :

૧. જાતિવિશિષ્ટતા	૫. તપોવિશિષ્ટતા
૨. કુલવિશિષ્ટતા	૬. શ્રુતવિશિષ્ટતા
૩. બલવિશિષ્ટતા	૭. લાભવિશિષ્ટતા
૪. રૂપવિશિષ્ટતા	૮. ઐશ્વર્યવિશિષ્ટતા

નીચ ગોત્રનો અનુભાવ એથી વિપરીત રીતે આઠ પ્રકારનો છે (૧૬૮૫[૨]); જેમ કે જાતિવિહીનતા આદિ.

અંતરાયકર્મનો અનુભાવ પાંચ પ્રકારે છે (૧૬૮૬) :

૧. દાનાંતરાય	૩. ભોગાંતરાય
૨. લાભાંતરાય	૪. ઉપભોગાંતરાય

૫. વીર્યાંતરાય

૧૫. નામકર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિ તો ૪૨ ગણાવી, પણ અહીં અનુભાવમાં ૧૪ પ્રકાર જ છે. નામકર્મના અનુભાવ આ સૂચી પ્રાચીન સ્તરની સૂચક છે.

૧૬. દીકાકાર વ્યાખ્યા ભેદ નોંધે છે.—પન ૪૬૩.

૨૮ મું 'આદાર' પદ : જીવોનો આદાર

પ્રજાપનામાં આદારપદ અત્રત્તમ છે, જ્યારે પદ્મપંડાગમમાં ૧૪ માર્ગશાસ્ત્રોમાં છેલ્લું દ્વાર આદાર છે. તેથી એમ નિશ્ચય કરી શકાય છે કે આદારની વિચારણાનું મહત્ત્વ જેન વિચારકોના મનમાં હતું.

આદાર પદના બે ઉદ્દેશો છે. તેમાં પ્રથમ ઉદ્દેશમાં અગિયાર દ્વારો વડે અને જીવન ઉદ્દેશમાં તેર દ્વારો વડે આદાર સંબંધી વિચારણા છે. જીવન ઉદ્દેશનાં તેર દ્વારો સાથે પદ્મપંડાગમનાં ૧૪ માર્ગશાસ્ત્રોની તુલના કરવા જેવી છે—

પ્રજાપના ૧૮૬૫

પદ્મપંડાગમ પુ. ૧, પૃ. ૧૩૨

૧. આદાર

૧. ગતિ

૨. ભવ્ય

૨. દિન્દિપ

૩. સંતી

૩. કાપ

૪. લેશ્યા

૪. યોગ (૯)²

૧૭. આચાર્ય મહથગિદિએ “પતાવતા ચ થદુક્તમાગ્રાયણીયાસ્યે દ્વિતીયપૂર્વે કર્મમકૃતિપ્રાપ્તે વન્ધવિધાને સ્થિતિવન્ધાધિકારે—ચત્વાર્યનુયોગદ્વારાણિ તથથા—સ્થિતિવન્ધરચાનપ્રરૂપણા અગ્રાધાનગ્વપ્રરૂપણા જ્ઞકૃષ્ટ-નિષેકપ્રરૂપણા અલ્પશ્લુષ્પ્રરૂપણા ચ સ્તિ” આ પ્રમાણે શ્રીકામાં બે ઉલ્લેખ કર્યો છે (૫૫ ૪૭૯) તેને પદ્મપંડાગમના ઉપર જણાવેલા સ્થાનની સાથે સરખાવી શકાય.

૧. પદ્મપંડાગમ, પુ. ૧, પૃ. ૧૩૨, ૪૦૬; પુ. ૩, પૃ. ૪૮૩; પુ. ૪, પૃ. ૧૩૭, ૩૦૮, ૪૮૬; પુ. ૫, પૃ. ૧૭૩, ૨૩૮, ૩૪૬; પુ. ૭, પૃ. ૨૪, ૧૧૨, ૧૮૪, ૨૩૬, ૨૪૩, ૨૬૮, ૩૬૫, ૪૬૧, ૪૭૭, ૪૬૩, ૫૧૮, ૫૭૪; પુ. ૮, પૃ. ૩૬૭.

૨. કૌંસમાં નંબર પ્રજાપનાના છે.

૫. દષ્ટિ	૫. વેદ (૧૧)
૬. સંયત	૬. કપાય (૭)
૭. કપાય	૭. જ્ઞાન (૮)
૮. જ્ઞાન	૮. સંયમ (૬)
૯. યોગ	૯. દર્શન
૧૦. ઉપયોગ	૧૦. લેશ્યા (૪)
૧૧. વેદ	૧૧. ભગ્ય (૨)
૧૨. શરીર	૧૨. સમ્યક્ત્વ (૫)
૧૩. પર્યાપ્તિ	૧૩. સંજી (૩)
	૧૪. આહાર (૧)

પૃષ્ઠાગમમાંનાં ૧૪માંથી દશ તો પ્રજાપતામાં એ જ નામે છે. પ્રારંભના ત્રણ પ્રજાપતામાં નથી, પરંતુ તેમાં શરીર અને પર્યાપ્તિ વધારે છે. પૃષ્ઠાગમમાં જ્ઞાન-દર્શન જુદાં જુદાં છે, પરંતુ પ્રજાપતામાં જ્ઞાન અને ઉપયોગ જુદાં જુદાં છે, તેમાં આ સંશોધન છે. ઉપયોગમાં જ્ઞાન-દર્શન આવી જ જાય છે; પછી જ્ઞાનને જુદું કરવાની જરૂર રહેતી નથી. સમ્યક્ત્વ માટે દષ્ટિ શબ્દ પ્રાચીન છે તે પ્રજાપતામાં વપરાયો છે; જ્યારે પૃષ્ઠાગમમાં ‘સમ્યક્ત્વ’ શબ્દ પ્રયુક્ત છે. આહારની વિચારણામાં આહાર એક જુદું દ્વાર હોય તે જરૂરી જણાતું નથી. આથી જણાય છે કે તેર દ્વારની એક સૂચી તૈયાર હતી તેનો જ ઉપયોગ પ્રસ્તુતમાં કર્યો છે. અને એ પણ સ્પષ્ટ જણાય છે કે ૧૪ દ્વારની સૂચી વધારે વ્યવસ્થિત છે તેથી તે ૧૩ દ્વારની સૂચી કરતાં પ્રાચીન હોઈ શકે નહિ.

પ્રથમ ઉદ્દેશનાં દ્વારોમાં પ્રથમ દ્વારમાં છે—૨૪ દંડોના જીવોને આહાર સચિત્ત હોય, અચિત્ત હોય કે મિશ્ર?—એ પ્રશ્ન. એનો ઉત્તર છે કે વૈકલ્પ શરીર ધરાવનાર જીવોનો આહાર અચિત્ત જ હોય, પરંતુ ઔદારિક શરીરી જીવો ત્રણ પ્રકારનો આહાર લે છે (૧૭૬૪). આ પછી નારક જીવો વિષે તેઓ આહારાર્થી છે કે નહિ? કેટલા કાળે આહારાર્થી હોય? આહારમાં શું લે? બધી દિશામાંથી ગ્રહણ કરી બધું જ પરિણામે છે? લીધેલ પુદ્ગલોનો સર્વભાવે આહાર લે છે કે અમુક ભાગનો? ગ્રહણ કરેલ બધા જ પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે? આહારમાં લીધેલા પુદ્ગલોનું શું થાય છે?—આટલાં ૭ દ્વારોનો એકસાથે વિચાર કરીને (૧૭૬૫-૧૮૦૫) પછી અન્ય ભવનવાસી આદિ ૨૩ દંડોમાં ક્રમે તે સાતેય દ્વારોનો વિચાર કરે છે (૧૮૦૬-૧૮૫૨). આમાં નોંધવા જેવી હકીકતો એ છે કે આહાર જે લેવામાં આવે છે તે આલોગનિર્વર્તિત અને અનાલોગ-નિર્વર્તિત હોય છે. એટલે કે પોતાની ધ્રુષ્ઠા થાય અને આહાર લે તે અને ધ્રુષ્ઠા વિના જ આહાર લેવાનો રહે તે. ધ્રુષ્ઠા થાય અને લેવાય તેમાં, તે તે જીવોમાં જુદી જુદી કાલમર્યાદા છે. પણ ધ્રુષ્ઠા વિના લેવાતો આહાર તો નિરંતર લેવાતો જ રહે છે (૧૭૬૬ અને ૧૮૦૬ આદિ).

આહારમાં વર્ણ-રસાદિસંપન્ન પુદ્ગલો લેવાય છે. તેનો સ્કંધ ઓછામાં ઓછો અનંતપ્રદેશી, અસંખ્યાતપ્રદેશી ક્ષેત્રમાં અવગાહીને રહી શકે તેવો અને આત્મપ્રદેશથી સ્પૃષ્ટ હોવો જરૂરી છે (૧૭૯૭-૧૮૦૦). નારકમાં મોટે ભાગે તો અશુભ વિપાકવાળા વર્ણાદિનું ગ્રહણ થાય છે (૧૮૦૧).

૩. ધવલામાં આહારમાર્ગણમાં આહાર શબ્દથી કવલ, લેપ, હન, મન, કર્મ—એ આહાર નહીં, પણ નોકર્મઆહાર અભિપ્રેત છે એમ જણાવ્યો છે. પૃ. ૧, પૃ. ૪૦૬.

૪. શ્રીકાકાર સ્પૃષ્ટીકરણ કરે છે કે મૂળમાં એક વર્ણ આદિ કહ્યું છે તે વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ. નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ તો પાંચેય વર્ણવાળો સ્કંધ આહાર યોગ્ય છે.—પત્ર ૫૦૧.

આધારના પુદ્ગલોનું શબ્દનું અર્થ દિશાથી માપ છે (૧૮૦૨). આ પાછી આધાર અને લીધેલા પુદ્ગલોમાંનો અસંખ્યાતમો ભાગ આધારરૂપે પરિણમી છે અને તેના અનંતમાં બાકીનો આધાર લેવામાં આવે છે (૧૮૦૩). આધાર માટે લીધેલા પદ્ય પુદ્ગલોનો આધાર કરે છે (૧૮૦૪). આધારમાં લીધેલા પુદ્ગલોનો પાંચ દિશાનું પરિણામ આપ અને નારકને તો તે દુષ્કરનાક પરિણામરૂપે ૬૮ પરિણમે (૧૮૦૫), પરંતુ દેશદિને તેનો સ્વરૂપ પરિણામ આપ (૧૮૦૬). જેની જેટલી ઇન્દ્રિય દોષ તેને તે આધાર જેટલી દિશાના પરિણામરૂપે પરિણમે (૧૮૧૨, ૧૮૧૬, ૧૮૨૦, ૧૮૨૩, ૧૮૨૫).

નવમા દ્વારમાં આધારરૂપે શબ્દનું કરેલા પુદ્ગલો ઐક્યના શરીરરૂપે દોષ છે કે પાછી ચાલતું પંચેન્દ્રિયના શરીરરૂપે દોષ છે, તેની ૨૪ દંડોમાં ગણી છે. ગણાનો આર એ છે કે જે પુદ્ગલોનું શબ્દનું અર્થ દોષ છે તે જનકાળમાં તો ગમે તેના શરીરરૂપે દોષ પણ વર્તમાનમાં તો તે જે જીવને જેટલી ઇન્દ્રિય દોષ તેટલી દિશાના પાળાનું શરીર આધારરૂપે છે, તેમ સમજવું. કારણ કે લીધેલ આધાર લેનારના શરીરરૂપે પરિણમ આપ છે નથી તેટલી દિશાના પાળાનું શરીર છે તેમ કહેવાય (૧૮૫૩-૧૮૫૮).

દશમા દ્વારમાં ૨૪ દંડના જીવોમાં કોયુ લોમાધાર અને કોયુ પ્રશ્નોપાધાર કરે તેની ગણના જીવોનું છે કે નૈરપિક, દેવો અને ઐક્યના લોમાધારી છે (૧૮૫૯-૬૦).

દ્વીન્દ્રિયથી માંડી પંચેન્દ્રિય મનુષ્ય અને પ્રકારનો આધાર કરે છે (૧૮૬૧). ઐક્યના મોટું હોતું નથી અને નારક-દેવના વૈકલ્યશરીરમાં મુખ છતાં તેમને પ્રશ્નોપની આવશ્યકતા ન પડે તેવો તે શરીરનો સ્વભાવ છે, માટે તેમને માત્ર લોમાધાર છે—એવું સ્પષ્ટીકરણ દીકાર કરે છે (પત્ર ૫૦૯). વળી, લોમાધાર માત્ર પર્યાપ્તને જ હોય, અપર્યાપ્તને ન હોય એમ પણ દીકારે ખુલાસો કર્યો છે (પત્ર ૫૦૯).

અગિયારમા દ્વારમાં કયા જીવને ઓળ આધાર અને મનથી લક્ષણ હોય છે તેનો ખુલાસો કરતાં જીવોનું છે કે નારકો માત્ર ઓળ આધાર કરે છે, મનથી લક્ષણ કરતા નથી (૧૮૬૨). અને બધા જ ઔદારિક શરીરો વિષે પણ એ જ નિયમ છે (૧૮૬૩). માત્ર દેવો ઓળ આધારવાળા અને મનથી લક્ષણ કરનારા છે (૧૮૬૪); એટલે કે તેમને બધારે મનમાં આધાર લેવાની ઇચ્છા થાય કે તરત તેમની આધારકામનાની પૂર્તિ થઈ જાય છે (૧૮૬૪). જે સ્થાને જીવની ઉત્પત્તિ થવાની હોય ત્યાં જે આધારયોગ્ય પુદ્ગલો હોય તેનો આધાર તે ઓળ આધાર. અપર્યાપ્ત જીવને આ આધાર જ સંભવે છે—એવું સ્પષ્ટીકરણ દીકાર કરે છે (પત્ર ૫૧૦). આ અર્થાત્ અંતે સૂત્રકૃતાંગની નિર્દુક્તિની નિમ્ન ગાથાઓ દીકારે ઉદ્ધૃત કરી છે, તે આ પ્રકરણના સારરૂપ છે :

“સરીરેજોયાહારો તયાય ફાસેણ લોમઆહારો ।

પક્ષેવાહારો પુણ કાવલિયો હોઈ નાયવ્વો ॥ ૧૭૧ ॥

ઓયાહારા જીવા સન્ને અપજત્તયા મુણેયવ્વા ।

પજત્તયા ય લોમે પક્ષેવે હોંતિ મહ્યવ્વા ॥ ૧૭૨ ॥

અગિયારમા દ્વારમાં કયા જીવને ઓળ આધાર અને મનથી લક્ષણ હોય છે તેનો ખુલાસો કરતાં જીવોનું છે કે નારકો માત્ર ઓળ આધાર કરે છે, મનથી લક્ષણ કરતા નથી (૧૮૬૨). અને બધા જ ઔદારિક શરીરો વિષે પણ એ જ નિયમ છે (૧૮૬૩). માત્ર દેવો ઓળ આધારવાળા અને મનથી લક્ષણ કરનારા છે (૧૮૬૪); એટલે કે તેમને બધારે મનમાં આધાર લેવાની ઇચ્છા થાય કે તરત તેમની આધારકામનાની પૂર્તિ થઈ જાય છે (૧૮૬૪). જે સ્થાને જીવની ઉત્પત્તિ થવાની હોય ત્યાં જે આધારયોગ્ય પુદ્ગલો હોય તેનો આધાર તે ઓળ આધાર. અપર્યાપ્ત જીવને આ આધાર જ સંભવે છે—એવું સ્પષ્ટીકરણ દીકાર કરે છે (પત્ર ૫૧૦). આ અર્થાત્ અંતે સૂત્રકૃતાંગની નિર્દુક્તિની નિમ્ન ગાથાઓ દીકારે ઉદ્ધૃત કરી છે, તે આ પ્રકરણના સારરૂપ છે :

સેસાણં જીવાણં સંસારત્થાણ પક્ષેવો ॥ ૧૭૩ ॥”

૫. અહીં દીકારે સૂત્રોમાં પૂર્વાપર વિરોધ ન આવે તેમ બ્યાખ્યા કરવી જોઈએ એવું સૂચન કર્યું છે. માટે ‘આધાર માટે લીધેલા’નો અર્થ પૂર્વસૂત્રમાં જે અસંખ્યાતમો ભાગ કહ્યો છે તે જ અભિપ્રેત છે, શબ્દ કરેલા બધા જ પુદ્ગલો નહિ.—દીકા, પત્ર ૫૦૪.

...[૧૩૭]...

લોમાહારા ઇન્દિયા ડ નેરશ્યસુરગણા ચેવ ।

સેસાળ આહારો લોમે પક્ષેવઓ ચેવ ॥

ઓયાહારા મળમક્ષિણો ય સવે વિ સુરગણા હોંતિ ।

સેસા હવંતિ જીવા લોમે પક્ષેવઓ ચેવ ॥

અંતિમ એ ગાથાઓ સુદ્રિત સૂત્રકૃતાંગનિર્ણયક્રિતમાં મળતી નથી.

પ્રસ્તુત પદના ખીભ ઉદ્દેશમાં ૧૩ દ્વારોની અપેક્ષાએ (૧૮૬૫) જીવો આધારક છે કે અનાધારક, આ એ વિષ્ણુની ચર્ચા કરી છે. આમાં આધારના પ્રથમ ઉદ્દેશમાં નિર્દિષ્ટ આધારના ભેદોની ડોઈ ચર્ચા નથી (૧૮૬૬-૧૯૦૭). પણ વિશેષતા એ છે કે તેમાં આધારક અને અનાધારક એ પદોને આધારે જ ભંગોની રચના કરીને તે તે જીવમાં કેટલા ભંગો લાભે તેનું નિરૂપણ કર્યું છે. ઉત્કૃષ્ટ જ ભંગોની રચના માટે જુઓ સૂ. ૧૮૮૦; આ રચનાનો આધાર એકવચન-બહુવચન છે.

તીભ ‘સંસી’ દ્વારમાં ટીકાકારે શંકા-સમાધાન કર્યું છે તેની નોંધ લેવી જરૂરી છે. સંસી એટલે સમનરક. વિગ્રહગતિમાં જીવને મન તો હોતું નથી, તો પછી વિગ્રહગતિમાં અનાધારક જીવને સંસી કેમ કહેવાય? આનું સ્પષ્ટીકરણ કર્યું કે જીવ વિગ્રહગતિમાં હોય છે ત્યારે સંસી જીવના આયુર્કર્મની વેદના કરતો હોવાથી તેને સંસી કહી શકાય—ભલેતે તેને મન ન હોય (૫૦ ૫૧૪). ખીજી શંકા એ છે કે નૈરયિક, ભવનપતિ અને વાનમંતરને અસંસી કેમ કહ્યા (૧૮૧૮[૨], ૧૮૮૦)? ઉત્તર આપ્યો છે કે એ ત્રણેયમાં ઉત્પન્ન થનારા જીવ અસંસીમાંથી પણ મરીને આવે છે તે અપેક્ષાએ તેમને અસંસી કહી શકાય (૫૦ ૫૧૪).

*

૨૯, ૩૦ અને ૩૩ મા ‘ઉપયોગ, પશ્યત્તા, અવધિ’ પદો : જીવોનો બોધવ્યાપાર

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમાં જીવોના બોધવ્યાપાર અથવા જ્ઞાનવ્યાપાર વિષે ત્રણ પદોમાં ચર્ચા છે : ઉપયોગ પદ ૨૯ મું, પશ્યત્તા પદ ૩૦ મું અને અવધિપદ ૩૩ મું. એટલે એ ત્રણેને અહીં એકસાથે લીધાં છે.

આચારાંગ સૂત્રમાં—“જે આયા સે વિજ્ઞાયા, જે વિજ્ઞાયા સે આયા । જેણ વિજ્ઞાણઈ સે આયા” આચારાંગસૂત્ર, પ. ૫, સૂત્ર ૧૬૫.

સવે સરા નિયટંતિ, તક્કા જત્ય ન વિજ્ઞહ્ । મઈ તત્ય ન ગાહિયા । ઓઈ અપ્પઈદ્ધાણસ્સ સેયન્ને । સે ન દીહે, ન હસ્સે, ન વહે, ન તંસે, ન ચરંસે, ન પરિમંડલે, ન કિણ્હે, ન સીલે, ન લોહિણ, ન હાલિદ્દે, ન સુક્કિલે, ન સુરમિંગ્વે, ન દુરમિંગ્વે, ન તિત્તે, ન કહુણ, ન કસાણ, ન અંબિલે, ન મહુરે, ન કક્કલ્લે, ન મડણ, ન ગુરુણ, ન લહુણ, ન સીણ, ન ડણ્ણે, ન નિલ્લે, ન લુક્કલે, ન કાઠ, ન રુદ્દે, ન સંગે, ન ઇત્થી, ન પુરુસે, ન અન્નહા, પરિણે સન્ને ડવમા ન વિજ્ઞહ્ । અરુઠ્ઠી સત્તા અપયસ્સ પયં નત્થિ । સે ન સદ્દે ન રુવે ન ગંવે ન રસે ન ફાસે-હચ્ચેયાવંતિ—ત્તિ વેમિ ॥

આચારાંગસૂત્ર, પ. ૬. સૂત્ર ૧૭૦-૧૭૧.

સારાંશ કે આત્મા એ વિજ્ઞાતા છે. તેમાં ડોઈ પણ પ્રકારના રસ, રૂપ આદિ નથી. તે અશ્પી હોવા છતાં સત્ છે.

গণপ্রজাতন্ত্রী বাংলাদেশ সরকার

“अवण्णे अग्गे अरसे अफासे अन्नी जीवे मग्गए अपट्टिए लोमइं । ने मग्गामउं
 पंचविहे पण्णे । तं जहा—द्वयो भव गुणयो । द्वयो णं जीवित्वाए अण्णाई जीवद्वयाई,
 सेत्तओ लोमप्यमाणसेत्ते, कात्थो न पयाए न आवि, न पयावि जग्गि, जग्गि निच्चे, मावओ पुण
 अवण्णे अग्गे अरसे अफासे, गुणयो उवओमग्गे ।” २. १०. ११८.

આનો સાર પણ એ જ છે કે આત્મા સ્વર્ગી છે, સંતપ્રભાવ છે, નિત્ય છે અને તેનો મુખ્ય ઉપયોગ છે, તેની સંખ્યા અનંત છે, આત્માનો મુખ્ય ઉપયોગ કરી તે સંપ્રપ્રથમ સ્વર્ગી બન્યો છે.

પ્રસ્તુતમાં જ્યાંપિ ઉપયોગમાં આવેલો સમગ્રોત્તર અર્થ લખ્યો છે, તે જ્યાં તેનું ગુરુ પ્રકરણ સમજાવ્યું ત્યાંપણ એ લખાયો છે કે તે કાળ સંસ્કૃતિમાં અવધિ વિશે વિસ્તૃત વિચાર અર્થ ગમી જતો તેથી તેને ગુરુ પદમાં સ્થાન મળ્યું છે.

પ્રથમ આપણે ઉપરોક્ત અર્થ પરચના વચ્ચે શો બંદ છે તે સમજાવ્યા માટે તેના જે બંદો છે તેની તુલના કરીએ. કારણ કે મૂળમાં તે બન્નેની કોઈ વ્યાખ્યા છે નહિ. પ્રાચીન પદ્ધતિ પ્રમાણે બેદો એ જ વ્યાખ્યા બની રહે છે.

¹ ઉપયોગ (૧૯૦૮-૧૦)

¹ 1924年 (1931-34)

૧. સાકારોપયોગ?

१. सारसंख्यप्रकाशः

१. आसिनिगोधिज्ञानसाधनोपयोग

.....X.....X.....

२. श्रुतज्ञानसाधारोपयोग

1. श्रुतज्ञानसाक्षरपश्यता

૩. અવધિજ્ઞાનસાધારોપયોગ

२. व्ययविज्ञानसाधारण्यता

४. मनःपर्ययज्ञानसाधारोपयोग

३. भवः पर्ययज्ञानसाधारणश्च

५. देवज्ञानसाक्षीपथयोग

४. देवज्ञानसाक्षरपश्यता

६. भक्तिग्यानसाधारोपयोग

✕ ✕

७. श्रुतअज्ञानसाधारोपयोग

६. श्रुतअज्ञानसाधारपर्ययता

८. विलिंगजनसाधारणयोग

१. विलिंगज्ञानसाक्षरपर्यता

૨. અત્રાહારોપયોગ

૨. અનાદિરૂપશ્યતા

१. अक्षुद्दर्शनमनादाशोपयोग

૧. અસુદર્શનઅનાદિરૂપરૂપતા

૨. અવ્યક્તદર્શનઅનાદારોપયોગ

× ×

૩. અવધિર્દર્શનઅનાદ્યારોપયોગ

૨. અવધિદર્શનઅનાકારપ્રયત્ના

४. द्वैतसदृशनानुसारोपयोग

२. द्वैतसदृशनयनाद्वारपश्यता

આચાર્ય અભયદેવસૂરિએ પશ્યતાને ઉપયોગવિશેષ જ કહી છે; વળી સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે કે જે બોધમાં કેવલ ત્રૈકાલિક અવબોધ હોય તે પશ્યતા, પરંતુ જે બોધમાં વર્તમાનકાલિક જ બોધ હોય તે ઉપયોગ છે. આ જ કારણે મતિજ્ઞાન અને મત્તજ્ઞાન સાકારપશ્યતાના હોદ્દોમાં લીધાં નથી. કારણ કે મતિજ્ઞાન અને મત્તજ્ઞાનનો વિષય વર્તમાનકાલિક અવિનષ્ટ પદાર્થ જ બને છે. અનાકારપશ્યતામાં અચક્ષુદર્શનનો સમાવેશ કેમ નથી—એનો ઉત્તર આચાર્યે આપ્યો છે કે પશ્યતા એ પ્રકૃષ્ટ ઈક્ષણ છે

૧. ભગવતીમાં આ યન્ને વિષે પ્રજ્ઞાપનાની ભલામણ છે. ૧૬, ૭, ૫૮૨.

૨. મૂલાચાર પંચાચારાધિકાર ગાથા ૩૧ માં પણ સાકાર-અનાકાર ઉપયોગને જીવનું લક્ષણ બતાવ્યું છે.

અને પ્રેક્ષણ તો માત્ર ચક્રદર્શનમાં જ સંભવે છે, બીજી ઇન્દ્રિયો દ્વારા થતા દર્શનમાં નહિ. બીજી ઇન્દ્રિયો કરતાં ચક્રનો ઉપયોગ અલ્પકાલીન હોય છે અને જ્યાં અલ્પકાલીન ઉપયોગ હોય છે ત્યાં બોધક્રિયામાં ઝડપ વધારે હોય છે. આ જ તેની પ્રકૃષ્ટતામાં કારણ છે.—ભગવતી ટીકા, પૃ ૭૧૪.

આચાર્ય મલયગિરિએ આચાર્ય અભયદેવનું જ અનુસરણ કર્યું છે; વિશેષમાં રૂપદ્રીકરણ કર્યું છે કે પશ્યતા શબ્દ રૂઢિને કારણે ઉપયોગ શબ્દની જગ્યા સાકાર અને અનાકાર બોધનો પ્રતિપાદક છે, એમ સમજવું (પ્રજ્ઞાપના ટીકા, પૃ ૫૨૯). વિશેષમાં એ જણાવ્યું છે કે જ્યાં દીર્ઘકાલ ઉપયોગ હોય ત્યાં ત્રૈકાલિક બોધ સંભવે. મતિજ્ઞાનમાં દીર્ઘ કાલનો ઉપયોગ નથી માટે તેથી ત્રૈકાલિક બોધ ન થાય, તેથી તેને પશ્યતામાં સ્થાન નથી.—પ્રજ્ઞાપના ટીકા, પૃ ૫૩૦.

આ સિવાય ઉપયોગ અને પશ્યતામાં શો ભેદ તે જણાવવાનું કોઈ સાધન નથી.

ઉપયોગ અને પશ્યતા—એ બન્નેની પ્રરૂપણા જીવોના ૨૪ દંડકોમાં વિચારાર્થ છે તે આ પ્રમાણે છે—૧૯૧૨-૧૯૨૭; ૧૯૪૦-૧૫૫૩. (આ કોષ્ટક ૧૩૯ સે પાને મૂક્યું છે.)

૨૪ દંડકોમાં જીવોના ઉપયોગ અને પશ્યતાનો વિચાર કર્યા પછી બન્ને પદોમાં ઉપયોગવાળા જીવોનો વિચાર છે. હકીકતમાં કશો ભેદ પડતો નથી (૧૯૨૮-૧૯૩૫; ૧૯૫૪-૧૯૬૨). તેથી તે વિષે વિશેષ ચર્ચા જરૂરી નથી. પરંતુ પશ્યતા પદમાં અંતે કેવલીના જ્ઞાન-દર્શનનો ઉપયોગ યુગપત્ત છે કે ક્રમે છે, તેની ચર્ચા કરી છે, અને દલીલ કરી છે કે જ્ઞાન સાકાર છે અને દર્શન અનાકાર છે તેથી કોઈ પણ વસ્તુને એક સમયમાં જાણ-દેખે નહિ (૧૯૬૩-૬૪). આ ચર્ચા માટે સન્મતિપ્રકરણનો બીજો કાંડ બેવો બોધ્યો, જ્યાં ઉપયોગમાં ક્રમ, યોગપદ્ધતિ અને અભેદ એ એ ત્રણે પક્ષો ૨૭૬ કરવામાં આવ્યા છે.

ઉપયોગ અને પશ્યતા વિષે અન્ય કશી જ ચર્ચા કરવામાં આવી નથી, પરંતુ અવધિપદમાં અવધિજ્ઞાન વિષે તેના ભેદો આદિ સાત મુદ્દાઓ લઈ અવધિજ્ઞાનની વિસ્તૃત ચર્ચા કરી છે. ૩ તે સાત બાબતો આ છે : ૧. ભેદ, ૨. વિષય, ૩. સંસ્થાન, ૪. આભ્યંતર અને બાહ્ય અવધિ, ૫. દેશાવધિ, ૬. અવધિની ક્ષય-વૃદ્ધિ, ૭. પ્રતિપાતિ-અપ્રતિપાતિ (૧૯૮૧). પદ્મખંડાગમમાં અવધિ-જ્ઞાનની ચર્ચા કર્મના આવરણ પ્રસંગે કરવામાં આવી છે અને ત્યાં અવધિના અનેક ભેદોની તથા સંસ્થાન આદિની ચર્ચા છે (પુ. ૧૩, પૃ. ૨૮૯-૩૨૮). તેમાં ધ્યાન દેવાની વાત એ છે કે આવશ્યકનિર્યુક્તિની અવધિની ચર્ચાનો જે કાળ છે તે પછીના કાળની ચર્ચા પદ્મખંડાગમની હોવાનો સંભવ છે; કારણ કે ક્ષેત્રથી જઘન્યાવધિમાં આવશ્યકનિર્યુક્તિમાં પણકનું દર્શાવે છે, જ્યારે પદ્મખંડાગમમાં સૂક્ષ્મ નિગોદનું છે (આવ. નિ. ૨૯; વિશેષાવશ્યક પૃ ૮૫; પદ્મખંડાગમ પુ. ૧૩, પૃ. ૩૦૧). વળી, આવશ્યકનિર્યુક્તિગત ગાથાઓ ગાથાસૂત્રને નામે પણ પદ્મખંડાગમમાં દેખા દે છે (આવશ્યકનિર્યુક્તિ, ગા. ૩૧ થી ઘણી ગાથાઓ પદ્મખંડાગમમાં છે; પુ. ૧૩ ને અંતે જુઓ 'ગાથાસૂત્રાણિ' નામનું પરિશિષ્ટ, પૃ. ૧૧). ગાથાઓમાં પાશંતરો નજરે પડે છે. સંભવ છે કે આ ગાથાઓ પ્રાચીન નિર્યુક્તિની હોય, જે આવશ્યકનિર્યુક્તિ અને પદ્મખંડાગમમાં લેવામાં આવી હોય.

જૈન આગમોમાં આચારાંગ જેવા પ્રાચીન ગ્રંથમાં તો અવધિની ચર્ચા, નથી પરંતુ જ્યારથી અંગઆગમોમાં ઉપાસક જેવા કથાગ્રંથોનો સમાવેશ થયો ત્યારથી તો અવધિજ્ઞાનની ચર્ચા શરૂ

૩. ભગવતીમાં આ પદના સૂત્ર ૧૯૮૨ થી પ્રારંભ કરી આખું અવધિપદ સમજાવેલાની સૂચના છે. ૧૬, ૧૦, ૫૮૧.

...[૧૪૧]...

થઈ ગઈ છે; અને એ ચર્ચાઓ ઉપરથી જણાય છે કે ઉપાસકને થતા અવધિજ્ઞાનની મર્યાદામાં સ્વયં ઇન્દ્રભૂતિને પણ શંકા થાય છે, એ આશ્ચર્યજનક ઘટના છે (ઉવાસગદસાઓ - હોર્નેલ, ૧૦૮૪).

આપણે કર્મના પ્રકરણમાં પણ જોયું કે તેમાં એક કેટલાં માત્ર પાંચ ઇન્દ્રિયો અને તેથી થતા વિજ્ઞાનના આવરણની ચર્ચા છે, પરંતુ અવધિ આદિ જ્ઞાનો વિષે મૌન સેવાયું છે. આથી અવધિ આદિ જ્ઞાનોની ચર્ચા જૈન આગમોમાં પછીથી ક્રમે કરી દાખલ થઈ હોય એવો સંભવ રહે છે.

અવધિજ્ઞાનના બે ભેદ છે : એક તો જન્મથી પ્રાપ્ત થતું અને બીજું કર્મના ક્ષયોપશમથી મળતું. દેવ-નારકને તો જન્મથી જ હોય છે અને મનુષ્ય અને તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયને ક્ષયોપશમિક (૧૮/૨) હોય છે.

પણ જૈન આગમમાં આ ‘સંજ્ઞા’ શબ્દના અર્થનો વિસ્તાર થયો હોય એમ જણાય છે. અને તેને કારણે ક્યાં સંજ્ઞા શબ્દનો શું અર્થ લેવો એ એક સમસ્યારૂપ બની બંધ છે.

સ્થાનાંગમાં—“એગા તક્કા, એગા સન્ના, એગા મન્ના, એગા વિઙ્ગુ” (સુ. ૨૯-૩૨) એવો પાઠ આવે છે. એ ઉપરથી પણ જણાય છે કે ‘સંજ્ઞા’ એ નામે કોઈ જ્ઞાન તે કાણે પ્રસિદ્ધ તો હતું જ. સ્થાનાંગમાં જ અન્યત્ર સંજ્ઞાના ચાર પ્રકાર જણાવ્યા છે : આદાર, લય, મૈથુન, પરિગ્રહ (સ્થા. ૩૫૬, સમવાયાંગ ૪). વળી, અન્યત્ર સ્થાનાંગમાં જ સંજ્ઞાના દશ ભેદ છે : ૧-૪. ઉપર પ્રમાણે, ૫. ક્રોધ, ૬. માન, ૭. માયા, ૮. લોભ, ૯. લોક, ૧૦. ઓધ. અને આ દશે સંજ્ઞા ૨૪ દેહકના છવોમાં હોય છે તેમ પણ જણાવ્યું છે (સ્થા. ૭૫૨). આચારાંગનિર્યુક્તિમાં સંજ્ઞા વિષે જણાવ્યું છે—

દવ્વે સચ્ચિત્તાર્હે માવે અણુમવ્વણજાણના સળ્ળા ।

મતિ હોહ જાણના પુણ અણુમવ્વણા કમ્મસંજુત્તા ॥ ૩૮ ॥

આહાર મય પરિગ્ગહ મેહુણ સુહ હુલ્લ મોહ વિતિગિચ્છા ।

કોહ માણ માય લોહે સોગે લોગે વ ધમ્મોહે ॥ ૩૯ ॥

અને અન્ય પ્રકારે પણ સંજ્ઞા શબ્દનો અર્થ જૃદ્ધલ્પભાષ્ય અને વિશેષાવશ્યકભાષ્યમાં કરવામાં આવ્યો છે. તેમાં કાલિક, હેતુ અને દષ્ટિવાદોપદેશ—એ ત્રણ સંજ્ઞાને આધારે સંસ્રી-અસંસ્રીનો વિચાર છે. અને એનો નિષ્કર્ષ એ છે કે શાસ્ત્રમાં પ્રાયઃ કાલિક-સંજ્ઞાને આધારે સંસ્રી-અસંસ્રી એવો વિભાગ કરેલો છે અને તેનું તાત્પર્ય તો સમનરક્-અમનરક્માં છે. જૃદ્ધલ્પ, ગા. ૭૮-૮૭; વિશેષા. ૫૦૨-૭.

પૃષ્ઠાંગમ ભૂખામાં માર્ગણાદારમાં સંસ્રીદાર છે. પણ સંજ્ઞાનો અર્થ શો અભિપ્રેત છે તે જણાવ્યું નથી. પરંતુ મિથ્યાદષ્ટિથી લઈ ક્ષીણુકપાય-વીતરાગ-જઝરજ-ગુણસ્થાન સુધીના છવો સંસ્રી હોય છે અને એકન્દ્રિયથી માંડી અસંસ્રી પંચેન્દ્રિય સુધીના છવો અસંસ્રી છે, એમ જણાવ્યું છે (પુ. ૧, પૃ. ૪૦૮). અને સંસ્રી ક્ષાયોપશમિક લગ્નિયથી, અસંસ્રી ઔદયિક ભાયથી અને નસંસ્રી-અસંસ્રી ક્ષાયિક લગ્નિયથી થાય છે, એમ પણ જણાવ્યું છે (પુ. ૭, પૃ. ૧૧૧-૧૧૨). આના સ્પષ્ટીકરણમાં ધવલામાં જે કહ્યું છે તે અને પ્રારંભમાં સંજ્ઞાનો જે અર્થ કર્યો છે તે ઉપરથી સામાન્ય ધારણા એવી બને કે મનવાળા સંસ્રી,^૫ પરંતુ ધવલામાં પણ સંસ્રી શબ્દની એ પ્રકારની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે તે સ્પષ્ટ છે : સમ્યગ્ વાનાતિ હિતિ સંજ્ઞમ્-મનઃ, તદસ્યાસ્તીતિ સંસ્રી । નૈકેન્દ્રિયાદિનાડતિવસજ્ઞઃ, તસ્ય મનસોડનાવાત્ । અથવા શિક્ષાક્રિયોપદેશાલાપગ્રાહી સંસ્રી । ઉક્તં ચ—

સિક્કવાક્રિયુવદેસાલાવગ્રાહી મળોવલંબેણ ।

જો જીવો સો સળ્ળો તવ્વિવરીવો અસળ્ળો દુ ॥ -પુ. ૧, પૃ. ૧૫૨.

આ બીજી વ્યાખ્યામાં પણ મનનું આવલંબન તો સ્વીકૃત છે જ, એટલે તાત્પર્યમાં કશો ભેદ પડતો નથી. આચાર્ય જૂલ્યપાદે તત્ત્વાર્થભાષ્યનું અનુકરણ કરી તત્ત્વાર્થની ટીકામાં (૨.૨૫) સંસ્રીની જે વ્યાખ્યા આપી છે તે પૃષ્ઠાંગમના સંસ્રી શબ્દના પ્રયોગને ધ્યાનમાં લઈને છે; તેનું તાત્પર્ય એ છે કે ‘સંજ્ઞા’ શબ્દ અનેક અર્થમાં છે તેથી અનિષ્ટની વ્યવસ્થિતિ સારુ મુદ્દામાં ‘સમનરક્કાઃ’ એવું વિશેષણ આપ્યું છે, જેથી સંજ્ઞાવાળા છતાં જેને મન ન હોય તે સંસ્રી કહેવાય નહિ, પણ અસંસ્રી કહેવાય.

૩. મૂલાચાર, શીલગુણાધિકાર, ૩.

૪. ગુલના કરો જૃદ્ધલ્પભાષ્ય, ગા. ૮૭.

૫. તલના—“સંસ્રિનઃ સમનરક્કાઃ” તત્ત્વાર્થમૂલ ૨. ૨૫—તેની વિવિધ દિગંબરશય ટીકાઓ સાથે.

મૂલાચારમાં જ પર્યાપ્તિના વિવેચન પ્રસંગે અસંજીને પાંચ અને સંજીને જ પર્યાપ્તિ કહી છે, તેથી સ્પષ્ટ થાય છે કે જેને મન હોય તે સંજી ગણાય.—મૂલાચાર, પર્યાપ્ત્યધિકાર, ૫-૬, ૮૬.

સ્થાનાંગમાં સર્વ જીવોના સંજી, અસંજી અને નોસંજીનોઅસંજી—એવા ત્રણ ભેદ બતાવ્યા છે, કારણ કે સિદ્ધોને પણ એમાં ગણી લીધા છે. પરંતુ તેમાંથી સંજી કોણ અને અસંજી કોણ એ ફલિત થતું નથી (સૂ. ૧૬૨). સંસારી જીવમાં ૨૪ દંડકોમાં સંજી અને અસંજી એ બન્ને ભેદો હોય છે (સ્થા. ૭૬, સમવા. ૧૪૯), એમ કહ્યું ત્યારે પણ મનવાળા સંજી એવું સિદ્ધ થતું નથી, કારણ કે એકન્દ્રિયાદિમાં તો મન નથી જ, છતાં તેમાં પણ સંજી-અસંજી એ બન્ને ભેદ જણાવ્યા. અને જ્યાં મન અવશ્ય હોય છે તેવા નારકાદિમાં પણ સંજી-અસંજી એવા બન્ને ભેદ જણાવ્યા છે.

આ ઉપરથી એક વાત નક્કી થાય છે કે પર્યાપ્તિનો વિચાર થયો તે પહેલાં જ સંજાનો વિચાર થઈ ગયો હતો. તેથી પર્યાપ્તિના વિચાર સાથે એ સ્પષ્ટ થયું કે સંજા અને મન એ બન્ને જેને હોય તેને જ સંજી કહેવા.

સંજી-અસંજીની સમસ્યાનું સમાધાન કરવાનો પ્રયત્ન વાચક ઉમાસ્વામિએ તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં કર્યો છે. તેમણે સૂત્ર બતાવ્યું છે કે—“સંજિનઃ સમનસ્કાઃ (૨.૨૫); અર્થાત્ સંજી જીવો મનવાળા હોય છે. અને ભાખ્યામાં તેમણે સ્પષ્ટીકરણ કર્યું કે પ્રસ્તુતમાં સંજી શબ્દથી તે જ જીવો અભિપ્રેત છે, જેને સંપ્રધારણ સંજા હોય. અર્થાત્ માત્ર સંપ્રધારણ સંજાવાળા જીવોને મન હોય છે, અન્યને નહિ. સંપ્રધારણ સંજાની વ્યાખ્યા કરી છે કે—“ઈહાપોહ્યુક્તા ગુણદોષવિચારણામિકા સમ્પ્રધારણ-સંજા ।”—તત્ત્વાર્થભાષ્ય ૨. ૨૫. આહારાદિ સંજાને કારણે જે સંજી કહેવાય તેવા જીવો અહીં અભિપ્રેત નથી, એટલે કે મન તો તે જ સંજી જીવોને હોય, જેઓ સંપ્રધારણ સંજાને કારણે સંજી કહેવાતા હોય.

*

૩૨મું ‘સંયમ’ પદ : સંયમવિચાર

સંયત, અસંયત, સંયતાસંયત અને નોસંયતનોઅસંયતનોસંયતાસંયત—એવા સંયમના ચાર ભેદોનો વિચાર સકલ જીવોમાં કરવામાં આવ્યો છે. તેનો સાર એ છે કે નારક, એકન્દ્રિયથી માંડી ચતુર્વિન્દ્રિય જીવો, વાણ્વ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક એ અસંયત હોય છે. પંચેન્દ્રિય તિર્યચ અસંયત અને સંયતાસંયત હોય છે. મનુષ્યમાં પ્રથમ ત્રણ પ્રકાર છે, પણ સિદ્ધોમાં સંયમનો ચોથો પ્રકાર નોસંયતનોઅસંયતનોસંયતાસંયત છે (૧૯૭૪-૮૦). પદને અંતે આપેલ ગાથામાં સિદ્ધનો વિચાર નથી. પટ્ટખંડાગમનાં ૧૪ માર્ગશુદ્ધારમાં પણ એક દ્વાર સંયમ છે. આથી સંયમને આધારે જીવોનો વિચાર કરવાની પદ્ધતિ મહત્ત્વ ધરાવે છે, એમ કહી શકાય. પટ્ટખંડાગમમાં સંયમદ્વારમાં સામાયિકશુદ્ધિસંયત, છેદોપસ્થાપનશુદ્ધિસંયત, પરિહારશુદ્ધિસંયત, સદ્મસંપરાયશુદ્ધિસંયત, યથાખ્યાત-વિકારશુદ્ધિસંયત, સંયતાસંયત અને અસંયત—એવા ભેદો કરીને ૧૪ ગુણસ્થાનોમાં તેનો વિચાર છે, પુ. ૧, ૫૦ ૩૬૮.

*

૩૪ મું ‘પ્રવિચારણા’ પદ : પરિચારણા (મૈથુનવિચાર)

પ્રજ્ઞાપનાના પ્રારંભમાં જ્યાં વિષયસ્ત્રી આવી છે, ત્યાં પ્રસ્તુત પદ માટે ‘પ્રવિચારણ’ (પ્રવિચારણ) શબ્દનો પ્રયોગ થયો છે અને તે જ શબ્દ આચાર્ય ઉમાસ્વામિના ‘પ્રવીચાર’ શબ્દનું મૂળ જણાય છે (તત્ત્વાર્થસૂત્ર ૪૦૮). પરંતુ પ્રસ્તુત પદના પ્રારંભમાં જ્યાં દ્વારો ખતાવ્યા છે ત્યાં ‘પરિચારણા’ (૨૦૩૨) અને મૂળમાં પણ ‘પરિચારણયા’ (પરિચારણતા) (૨૦૩૩) એવો પાઠ છે. અને એ દ્વારની ચર્ચા પ્રસંગે ‘પરિચારણા’^૧ ‘પરિચારણા’ (૨૦૫૨) શબ્દનો પ્રયોગ મળે છે. ઉપરાંત, ‘સપરિચારા’ (સપરિચારા:), ‘અપરિચારા’ (અપરિચારા:), (૨૦૫૧), કાયપરિચારણા (કાયપરિચારણા), ફાલપરિચારણા, સ્વપરિચારણા, સદ્વપરિચારણા, મળપરિચારણા (૨૦૫૨) જેવા પ્રયોગો મળે છે. તેથી જણાય છે કે પ્રવિચારણ, પરિચારણયા અને પરિચારણા એ ત્રણે શબ્દો એક જ અર્થ માટે વપરાયા છે. પરંતુ યદ્યપે વપરાશ ‘પરિચારણા’ એ રૂપનો છે; ‘પ્રવિચારણા’ નો પ્રયોગ માત્ર પ્રારંભમાં અને અંતે છે (પ્રવિચારણાપયં સમત્તં). ઉપનિષદોમાં ‘પરિચાર’ નો પ્રયોગ મૈથુનસેવનના અર્થમાં મળે છે—इमा रामाः सरथाः सद्य्या न हीदृशा लम्भनीया मनुष्यैः। आभिर्मत्प्रताभिः परिचारयस्व नचिकेतो मरणं मानुप्राक्षीः। કઠોપ ૧.૨૫. પાલિમાં ‘પરિચરણ’, ‘પરિચરતિ’, ‘પરિચારણા’, ‘પરિચારેતિ’ જેવા પ્રયોગો છે—જુઓ પાલિકોપ (P.T.S.). બૌદ્ધ સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં ‘પરિચરણા’, ‘પરિચર્યા’, ‘પરિચારણા’, ‘પરિચારયતિ’, ‘પરિચારેતિ’ જેવા શબ્દો મળે છે. ઉપરાંત ‘પ્રવિચાર’, ‘પ્રવિચારણ’, ‘પ્રવિચારણા’, ‘પ્રવિચારયતિ’, ‘પ્રવિચારેતિ’ આદિ પ્રયોગો પણ જોવા મળે છે. અને તે બધા પ્રયોગો પ્રજ્ઞાપનાના પ્રસ્તુત પદમાં જે અર્થ અભિપ્રેત છે, તે અર્થ માટે પણ જોવા મળે છે. એટલે કહી શકાય કે ક્રીડા, રતિ, ઇન્દ્રિયોનાં કામલોગ અને મૈથુન માટે સંસ્કૃતમાં પ્રવીચાર અથવા પ્રવિચારણા અને પ્રાકૃતમાં પરિચારણા અથવા પ્રવિચારણા શબ્દનો પ્રયોગ થયો છે. પરિચારણા ક્યારે કોને સંભવે અને ક્યા પ્રકારની હોય, એ વિષયની મુખ્ય ચર્ચા પ્રસ્તુત પદમાં દંડકોને આધારે કરી છે. તેમાં નારકોની ખાખતમાં રહ્યું છે કે તેઓ ઉપપાત-ક્ષેત્રમાં આવીને તરત જ આહાર લેવાનું શરૂ કરે છે, એટલે તેમના શરીરની નિષ્પત્તિ થાય છે, એટલે ચારે તરફથી પુદ્ગલોનું ગ્રહણ શરીરનાં અંગોપાંગથી શરૂ કરે છે અને તે તે પુદ્ગલોને શરીરની ઇન્દ્રિયાદિ રૂપે પરિણત કરતા થઈ જાય છે. આમ ઇન્દ્રિયો પુષ્ટ થયે તેઓ પરિચારણા શરૂ કરે છે, એટલે કે શબ્દાદિ બધા વિષયોનો ઉપલોગ શરૂ કરે છે. અને પરિચારણા ક્યાં પછી જ વિદુર્વણા—નાના રૂપ ધારણ કરવાની પ્રક્રિયા—શરૂ કરે છે (૨૦૩૩). પરંતુ દેવોમાં આ ક્રમમાં ભેદ એ છે કે વિદુર્વણા ક્યાં પછી પરિચારણા છે (૨૦૩૪, ૨૦૩૭). એકેન્દ્રિયોમાં પરિચારણાનો ક્રમ નારક જેમ છે, પણ તેમાં વિદુર્વણા નથી. પરંતુ વાયુકાયમાં વિદુર્વણા છે. દ્વીન્દ્રિય-ત્રીન્દ્રિય-ચતુરિન્દ્રિયમાં એકેન્દ્રિય જેમ (૨૦૩૫-૩૬) પરિચરિત છે. પંચેન્દ્રિયતિર્યક અને મનુષ્યમાં નારક જેમ સમજવું (૨૦૩૬).

પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં પ્રાસંગિક^૨ ચર્ચા એ પણ કરવામાં આવી છે કે જીવોમાં આહારનું ગ્રહણ આલોગનિર્વર્તિત હોય છે કે અનાલોગનિર્વર્તિત? એકેન્દ્રિય સિવાયના બધા જીવો આલોગ-

૧. અને માટે પાઠાંતર છે—‘પરિચારણયા’ પૃ. ૪૨૧, દિ. ૧.

૨. “કાયપ્રવીચારો નામ મૈથુનવિષયોપસેવનન્” તત્ત્વાર્થભાષ્ય, ૪૦૮, “પ્રવીચારો મૈથુનોપસેવનન્” સર્વાર્થસિદ્ધિ, ૪.૭.

૩. આ ચર્ચા ખરી રીતે આહારપદમાં આવતી જોઈતી હતી, પણ આ પદમાં આવી છે તેથી તેને પ્રાસંગિક કહી છે.

નિર્વર્તિત અને અનાલોગનિર્વર્તિત આધાર લે છે. પરંતુ એકેન્દ્રિયમાં માત્ર અનાલોગનિર્વર્તિત જ છે (૨૦૩૮-૩૯). પ્રસ્તુતમાં આલોગનિર્વર્તિતનો અર્થ ટીકાકાર “મનઃપ્રણિધાનપૂર્વમાદારં ચક્ષુન્તિ” —(પત્ર ૫૪૫) એવો કરે છે અને એકેન્દ્રિય વિષે ૨૫૮ કરે છે કે “એકેન્દ્રિયાણામતિસ્તોકા-પદમનોદ્રવ્યલઘ્વિયમ્પત્રત્વાત્ પદુતર આમોગો નોપજાયતે ઇતિ તેષાં સર્વદાડનામોગનિર્વર્તિત ઇત્થં આહારો ન પુનઃ કદાચિદ્વ્યામોગનિર્વર્તિતઃ” —(પત્ર ૫૪૫).

આમાં આચાર્ય મલયગિરિ અપદુ પણ મન એકેન્દ્રિયને હોય છે—એવું લખે છે તે મનોલઘ્વિ બધા જીવોમાં છે એવી માન્યતાને આધારે છે. પરંતુ ખરી વાત તો એવી જણાય છે કે જીવો પોતાની ઇચ્છાપૂર્વક અને પોતાના ઉપયોગપૂર્વક આધાર લે તે આલોગનિર્વર્તિત અને ઇચ્છા ન હોય છતાં લોભાદાર વગેરે અન્ય પ્રકારના આધારનું સતત ગ્રહણ થયા કરે છે તે અનાલોગ-નિર્વર્તિત કહેવાય.

આધારપદમાં આલોગનિર્વર્તિત આધારની ચર્ચા છે, તેને આધારે આવો અર્થ કરી શકાય (૧૭૯૬, ૧૮૦૬ આદિ), પરંતુ મનઃપ્રણિધાનની વાત, જે આચાર્ય મલયગિરિએ લખી છે, તેનો સમન્વય કેવી રીતે કરવો એ એક પ્રશ્ન છે. કારણ કે જેમ એકેન્દ્રિયને અપદુ મન છે, તેમ દ્વીન્દ્રિયથી માંડી ચતુરિન્દ્રિય સુધી પણ અપદુ મન જ છે; તો એકેન્દ્રિયમાં જ કેમ અનાલોગ અને ખીન્નમાં કેમ નહિ, એ પ્રશ્નનું સમાધાન થતું નથી. એમ લાગે છે કે રસનેન્દ્રિયવાળા પ્રાણીને મુખ હોય છે તેથી તેને ખાવાની ઇચ્છા થતી હોઈ તે બધામાં આલોગનિર્વર્તિત આધાર માન્યો હોય અને રસનેન્દ્રિય વિનાનાને અનાલોગનિર્વર્તિત માન્યો હોય એમ બને.

આધારમાં લેવાના પુદ્ગલો વિષે ચર્ચા છે કે આધાર કરનાર તે પુદ્ગલોને જાણે છે, દેખે છે કે જાણતો-દેખતો નથી?—તેના વિષેના વિકલ્પો કયાં છે તેનો સાર આ પ્રમાણે છે—(૨૦૪૦-૪૬).

	જાણે	દેખે	ન જાણે	ન દેખે
નારક, લવનવાસી, વાણવ્યંતર, જ્યોતિષક	૦	૦	”	”
એકેન્દ્રિયથી ત્રીન્દ્રિય	૦	૦	”	”
ચતુરિન્દ્રિયમાં—				
૧. કેટલાક	૦	”	”	૦
૨. ”	૦	૦	”	”
પંચેન્દ્રિયતિર્થેય,				
૧. કેટલાક	”	”	૦	૦
તથા મનુષ્ય	૨. ”	”	૦	”
૩. ”	૦	”	”	૦
૪. ”	૦	૦	”	”
વૈમાનિક—				
૧. ”	”	”	૦	૦
૨. ”	૦	૦	”	”

અધ્યવસાનસ્થાનોની પણ પ્રાસંગિક ચર્ચા પ્રસ્તુત પદમાં છે. પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત એવાં અધ્યવસાનસ્થાનો ૨૪ દંડકના જીવોમાં અસંખ્યાત પ્રકારનાં હોય છે એમ જણાવ્યું છે (૨૦૪૭-૪૮). આટલી જ હકીકત પ્રત્તાપનામાં છે, પરંતુ આ વિષે ષટ્પંચાગમમાં વિસ્તૃત ચર્ચા જોવા મળે છે. કર્મના સ્થિતિબંધનાં અધ્યવસાનસ્થાનોની ચર્ચા માટે પ્રથમ ચૂલિકામાં ઘણો વિસ્તાર છે; તેમાં ખાસ કરી સર્વસ્તોકબંધસ્થાનના સ્વામીથી માંડી સર્વોદ્દૃષ્ટબંધનું સ્થાન કોને,

જીવોમાં સંકલેશ અને વિશુદ્ધિનું તારતમ્ય, અલ્પબહુલ્ય આદિની ચર્ચા છે (પુ. ૧૧, પૃ. ૧૩૯). બીજી ચૂલિકા તો સ્થિતિઅંધના અધ્યવસાયસ્થાનોની પૂરી ચર્ચા માટે જ છે (પુ. ૧૧, પૃ. ૩૦૮). આ પછી પણ ભાવવિધાન નામના પ્રકરણમાં બે ચૂલિકા છે, જેમાં એકમાં ઉપશમ અને ક્ષપક-શ્રેણીનું તારતમ્ય (પુ. ૧૨, પૃ. ૮૦) અને બીજીમાં અનુભાગઅંધનાં અધ્યવસાયસ્થાનોની વિસ્તૃત ચર્ચા છે (પુ. ૧૨, પૃ. ૮૭).

પરિચારણાદ્વારમાં દેવોની બાબતમાં પરિચારણાની દૃષ્ટિએ આ પ્રમાણે ચાર વિષયોનો સંભવ બતાવ્યો છે (૨૦૫૧) :

૧. દેવો	સદેવી	સપરિચાર
૨. ”	”	અપરિચાર
૩. ”	અદેવી	સપરિચાર
૪. ”	”	અપરિચાર

પરંતુ જણાવ્યું છે કે એવું બનતું નથી કે દેવ સદેવી હોય છતાં પણ અપરિચાર હોય, એટલે કે ઉક્ત ચારમાંથી બીજાને વિરુદ્ધ સંભવતો નથી (૨૦૫૧). આનું સ્પષ્ટીકરણ એ છે કે ભવનપતિ, વાણવ્યંતર, જ્યોતિષક અને વૈમાનિકોમાંથી પ્રથમનાં બે વિમાનો—સૌધર્મ અને ઇશાન—માં દેવીઓ હોય છે તેથી તે સૌમાં પ્રથમ વિરુદ્ધ છે; એટલે કે તેમાં કયારેક પરિચારણા છે—દેવદેવીનું મૈથુન હોય છે (૨૦૫૨). સનતકુમારથી માંડી અચ્યુતકલ્પ સુધીનાં વિમાનોમાં માત્ર દેવો જ હોય છે, દેવી હોતી નથી, તેથી તેમાં તીજને વિરુદ્ધ છે એટલે કે તે વિમાનોમાં દેવીઓ નથી છતાં પરિચારણા છે (૨૦૫૧). પરંતુ ત્રૈવેયક અને અનુત્તર વિમાનોમાં દેવી પણ નથી અને પરિચારણા પણ નથી. તેથી તેમાં કોઈ વિરુદ્ધ છે (૨૦૫૧)^૪

દેવી નથી છતાં પરિચારણા કેમ સંભવે તેનું સ્પષ્ટીકરણ એ છે કે (૨૦૫૨) :

૧. સનતકુમાર-માહેન્દ્રકલ્પમાં સ્પર્શપરિચારણા.
૨. અભ્રાહ્મિક-ક્રાંતકલ્પમાં રૂપપરિચારણા.
૩. મહાશુક્ર-સહસ્રારમાં શબ્દપરિચારણા.
૪. આણુત-પ્રાણુત-આરણુ-અચ્યુતકલ્પમાં મનઃપરિચારણા.

કાયપરિચારણામાં જ્યારે દેવોને ‘ધૃત્વામન’ ની ઉત્પત્તિ—એટલે કે કાયપરિચારણાની ઇચ્છા—થાય છે, ત્યારે દેવીઓ—અપ્સરાઓ મનોરમ રૂપ, ઉત્તરવૈદિક શરીર ધારણ કરીને હાજર થાય છે (૨૦૫૨ [૨]). આવી ‘ધૃત્વામન’ શબ્દ ધ્યાન દેવા જેવો છે. આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે હજી મનની બાબતની સ્પષ્ટ કલ્પના નિશ્ચિત થઈ ન હતી. પરિચારણા સમાપ્ત થયે ઇચ્છામન આદ્યું વ્યય છે.

અપ્સરાઓ સાથે દેવોની કાયપરિચારણાનું રીકામાં સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે કે મનુષ્ય જેમ જ મૈથુનસેવન (દી. ૫૪૫૯, ૫૫૦૦). મૂળમાં એ પણ જણાવ્યું છે કે એ દેવોમાં શુદ્ધતા પુરુષો હોય છે અને તે અપ્સરામાં જઈને પાંચ ઇન્દ્રિયોરૂપે પરિણમે છે અને અપ્સરામાં રૂપ-કાવચવત્તા વર્ધક પણ બને છે. આવી એ ધ્યાન દેવા જેવું છે કે આમાં પણ પાંચ ઇન્દ્રિયોનો ઉલ્લેખ છે, મનનો નથી (૨૦૫૨ [૨]). આવી એ પણ જણાવ્યું જરૂરી છે કે દેવના એ શુદ્ધી અપ્સરામાં

૪. આ રીતોમાં પરિચારણા નથી, છતાં તેમને અપ્સરાઓ ન કહેવાય; કારણ કે તેમનામાં આદિત્યપરિણામ નથી.
—દી. ૫૪૫૯.

ગર્ભાધાન થતું નથી,^૫ કારણ કે દેવોને વૈક્રિયશરીર છે અને તેની ઉત્પત્તિ ગર્ભમાં નથી પણ ઔપપાતિક છે.

જ્યાં સ્પર્શાદિથી પ્રવિચારણા હોય છે તે તે દેવલોકમાં દેવી નથી હોતી, પણ જ્યારે ધમ્મથાયા છે ત્યારે અસ્પર્શાઓ વિકુર્વણા કરીને હાજર થાય છે^૬. અને તે દેવો અનુક્રમે સ્પર્શાદિથી જ સંતુષ્ટિ અનુભવે છે (૨૦૫૩[૫]); તે જ તેમની પરિચારણા છે. તે દેવોમાં પણ શુદ્ધવિસર્જન છે, પરંતુ ટીકાકારે ખુલાસો કર્યો છે કે “પુદ્ગલસંક્રમો દિવ્યપ્રમાવાદવસેયઃ” અર્થાત્ દેવ-દેવીનો સંપર્ક નહીં છતાં દેવીમાં દેવી પ્રભાવને ક્રમે શુદ્ધસંક્રમણ થાય છે અને તેનું પરિણમન પણ તેમના રૂપલાવણ્યમાં વૃદ્ધિકારક બને છે (ટી૦ પત્ર ૫૫૧).

આરણ્યથી માંડીને માત્ર મનઃપરિચારણા છે અને તેથી તે તે દેવોની પરિચારણાની ધમ્મથાથે દેવીઓ પોતાને સ્થાને રહીને જ મનોરમ શૃંગાર ધારણ કરે છે અને તે તે દેવો પોતાને સ્થાને રહ્યા રહ્યા જ મનઃસંતુષ્ટિ મેળવે છે (૨૦૫૨[૬]). અને દેવીઓ પણ પોતાને સ્થાને રહી રહી રૂપલાવણ્યવતી બની જાય છે.

અંતે દેવોનું પરિચારણાની દૃષ્ટિએ અલ્પખણ્ડત્વ વિચારાયું છે; તેમાં ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિગત ક્રમ આવો છે : અપરિચારકો, મનઃપરિચારકો, શબ્દપરિચારકો, રૂપપરિચારકો, સ્પર્શપરિચારકો, કાયપરિચારકો (૨૦૫૩).

પરંતુ પરિચારણામાં ઉત્તરોત્તર સુખની વૃદ્ધિની દૃષ્ટિએ આથી ઊંચડો ક્રમ છે; સૌથી ઓછું સુખ કાયપરિચારણામાં, પણ સૌથી વધારે સુખ અપરિચારણાવાળા દેવોમાં છે. (ટી૦ પત્ર ૫૫૨).

*

૩૫ મું ‘વેદના’ પદ : જીવોની વેદના

^૧દંડકોમાં જીવોને નાના પ્રકારની વેદનાનો જે અનુભવ થાય છે, તેની ચર્ચા આ પદમાં છે. વેદનાના અનેક રીતે પ્રકારો બતાવવામાં આવ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે :

- (૧) શીત, ઉષ્ણ, શીતોષ્ણ (૨૦૫૫).
- (૨) દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ (૨૦૬૬).
- (૩) શારીરિક, માનસિક, શારીરિક-માનસિક (૨૦૬૩).
- (૪) સાતા, અસાતા, સાતાસાતા (૨૦૬૬).
- (૫) દુઃખા, સુખા, અદુઃખા-અસુખા (૨૦૬૯).
- (૬) આભ્યુપગમિકી, ઔપક્રમિકી (૨૦૭૨).
- (૭) નિદા, અનિદા (૨૦૭૭).^૨

૫. “કેવલં તે વૈક્રિયશરીરાન્તર્ગતાં ઇતિ ન ગર્ભાધાનહેતવઃ” — ટી૦, પત્ર ૫૫૦.

૬. આમ સહસ્રાર સુધી દેવીઓ જાય છે. અને ક્યાં સુધી કેટલા આયુવાળી દેવીઓ જાય તે માટે જુઓ ટીકા, પત્ર ૫૫૨ બ.

૧. જુદાં જુદાં નરકો સંપ્રધી વેદના વિષે સ્. ૨૦૫૭ ની ટીકામાં—‘જ્ઞાતવત્સર્ગં ચિરન્તનેષ્વવિપ્રતિપત્ત્યા શ્રૂયતે । કેન્નિદાચાર્યાઃ પુનરેતદ્વિપયમધિકમપિ સર્ગં પઠન્તિ તતસ્તન્મતમાહ’—આચાર્ય મલયગિરીએ આ પ્રમાણે કહ્યું છે. ટીકા, પત્ર ૫૫૫.

૨. ભગવતી, ૧૯. પ. ૬૫૬ માં આ જ બાબત છે અને તે માટે પ્રજાપનાની ભલામણ છે. અહીં મલયગિરી કહે છે—‘નિદાનિદાદિગતસ્તુ વિશેષો ન સદ્ગૃહીતો વિવિત્તવાત્ સ્વગતઃ’—પત્ર ૫૫૪

પટ્ટપંગમમાં વેદનાખંડ યોથો છે તે પુ. ૯ થી શરૂ થાય છે. તેમાં કર્મપ્રકૃતિનું વિવરણ ૨૪ અનુયોગદ્વારો વડે કરવામાં આવ્યું છે. તેમાં ખીજું દ્વાર ‘વેદના’ નામે છે. તે ‘વેદના’ દ્વારનું વિવરણ પુસ્તક ૧૦ માં છે. અને તે વેદનાનું વિવરણ ૧૬ અનુયોગદ્વારો વડે કરવામાં આવ્યું છે. તેમાં પ્રજાપનાગત વેદનાનો ખીજો પ્રકાર, જે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ—એ રૂપે છે, તેનું વિસ્તારથી વિવરણ એ જ નામનાં ચાર દ્વારો વડે કરવામાં આવ્યું છે. (પુ. ૧૦, પૃ. ૧, ૧૮; પુ. ૧૧, પૃ. ૧, ૭૫; પુ. ૧૨, પૃ. ૧). વેદનાના સ્વામીની અર્થા પ્રજાપનામાં દંડકોને આધારે કરી છે, જ્યારે પટ્ટપંગમમાં સ્વામિત્વનો વિચાર નયદષ્ટિએ ‘સ્યાત્’ શબ્દના યોગ વડે ભંગોમાં કર્યો છે (પુ. ૧૨, પૃ. ૨૯૪). ઉપરાંત, દ્રવ્ય આદિ દ્વારોમાં સ્વામિત્વનો વિચાર છે જ (પુ. ૧૦, પૃ. ૨૬૮; પુ. ૧૧, પૃ. ૧૧, ૧૩૨; પુ. ૧૨, પૃ. ૧૨).

એમ લાગે છે કે કર્મના વિપાકનો પૂરો વિચાર નિશ્ચિત રૂપ ધારણ કરે તે પહેલાં તેનો વિચાર ‘વેદના’ નામે થતો હતો અને એ ‘વેદના’ વિષે જે વિવિધ વિચારણાઓ પ્રાચીનોએ કરી હતી તેનો સંગ્રહ પ્રસ્તુત પદમાં છે. આ માટે વિશેષ રૂપે ભગવતી ૩.૩ ભેતું, જ્યાં ક્રિયા અને વેદનાનો વિચાર છે. અને વળી શુઓ, ભગવતી ૭.૬. (ભગવતીસાર, પૃ. ૪૮૧); ૧૯.૩; ૧૯.૪; ૧૯.૫; ૬.૧; ૧૬.૪ (ભગવતીસાર, પૃ. ૪૬-૫૦).

વેદનાના પ્રકારોમાં નિદા-અનિદા એ પ્રકાર વિષે આચાર્ય અભયદેવ ભગવતીની ટીકામાં જે સ્પષ્ટીકરણ કરે છે તે આ છે — “નિવતં દાનં શુદ્ધિર્જીવસ્ય ‘દૈવ્ શોષતે’” इति वचनात् निदा ज्ञानमा-भोगः—इत्यर्थः । तदुक्ता वेदनाऽपि निदा-आभोगवतीत्यर्थः । — ભગવતીટીકા, ૧૬. ૫. ૬૫૬. પૃ. ૭૬૯.

અને આચાર્ય અભયગિરિએ તેનું વિવરણ આ પ્રમાણે કર્યું છે : “નિતરાં નિશ્ચિતં વા સમ્યક્ દીયતે ચિત્તમસ્વામિતિ નિદા, बहुलाधिकारात् ‘उपसर्गादात्’ इत्यधिकरणे षष्, सामान्येन चित्तवती—सम्यक्विवेकवती वा इत्यर्थः ।” ટીકા, પત્ર ૫૫૭.

‘નિદા’ ને પાદઅસદ્મહાણુવોમાં દેશ્ય શબ્દ જણાવ્યો છે.

શીતોળશુ વેદના વિષે ટીકાકારે શંકા કરી છે કે ઉપયોગ ક્રમિક છે તો શીત અને ઉષ્ણ એ બન્નેનો યુગપદ્મુલવ કેવી રીતે થાય ? એનું સ્પષ્ટીકરણ એ કર્યું છે કે વસ્તુતઃ ઉપયોગ ક્રમિક જ છે. પણ શીઘ્ર સંચારને કારણે અનુભવમાં ક્રમ નથી જણાતો તેથી તે અપેક્ષાએ સૂત્રમાં શીતોળશુની વેદના યુગપદ્મ સમજાવી. — ટી. ૦ પત્ર ૫૫૫. આ જ ન્યાય શારીરિક-માનસિક સાતાસાતા વિષે પણ છે. પત્ર ૫૫૬ અ, ૫૫૬ બ.

અદુઃખા-અસુખા વેદનાનો અર્થ ટીકામાં છે — સુખદુઃખાત્મિકા એટલે કે જેને સુખ સંજ્ઞા ન આપી શકાય, કારણ કે એમાં દુઃખનો પણ અનુભવ છે; અને દુઃખ સંજ્ઞા પણ ન આપી શકાય, કારણ કે એમાં સુખનો પણ અનુભવ છે — એવી વેદના. પત્ર ૫૫૬.

સાતા-અસાતા અને સુખ-દુઃખ, એમાં શો ભેદ છે ? — આ પ્રશ્નનો ટીકાકાર ઉત્તર આપે છે કે વેદનીય કર્મનાં પુદ્ગલોનો ક્રમપ્રાપ્ત ઉદય થવાથી જે વેદના થાય તે સાતા-અસાતા, પરંતુ જ્યારે ખીજો દોષ ઉદારણા કરે અને જે સાતા-અસાતાનો અનુભવ થાય તે સુખ-દુઃખ કહેવાય. ટી. ૦ પત્ર ૫૫૬.

પોતે જે શરીરખીજને સ્વીકારે તે આવ્યુપગમિષ્ટી, જેમ કે કેશના લોચ આદિથી થતી ખીજા. કર્મના ઉદારણાકારણ વડે વેદનીયનો ઉદય કરવાથી થતી ખીજ તે ઔપકમિષ્ટી. ટીકા, પત્ર ૫૫૬.

૫. તૈજસ સમુદ્ધાતમાં તૈજસશરીરનામકર્મની.

૬. આહારક સમુદ્ધાતમાં આહારકશરીરનામકર્મની.

૭. કેવલિસમુદ્ધાતમાં સદસહ્વેદનીય કર્મ, શુભાશુભ નામકર્મ, ગિય-નીચ ગોત્રકર્મની.

—પ્રજ્ઞા ૦ ટી ૦, પત્ર ૫૫૯.

સમુદ્ધાતના સમયની મર્યાદા આ પ્રમાણે છે : કેવલિસમુદ્ધાત આઠ સમયનો છે, પરંતુ અન્ય અસંખ્યાત સમયના અન્તર્મુહૂર્તકાળના છે (૨૦૮૭-૮૮).

સાતમાંથી કેટલા કયા જીવોને હોય તેનું સ્પષ્ટીકરણ છે કે નારકમાં પ્રથમના ચાર; ભવનપતિ, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, વાણુવ્યંતર, જ્યોતિષક અને વૈમાનિકમાં પ્રથમ પાંચ; વાયુ સિવાયના એકેન્દ્રિયથી માંડી ચતુરિન્દ્રિયમાં પ્રથમના ત્રણ; વાયુમાં પ્રથમના ચાર; અને મનુષ્યમાં સાતેય સમુદ્ધાત હોય છે (૨૦૮૯-૨૦૯૨).

એક જીવમાં અને તે તે દંડકોના નાના જીવોમાં અતીત કાલમાં કેટલી સંખ્યામાં કયા કયા સમુદ્ધાતો હોય અને ભવિષ્યમાં કેટલી સંખ્યામાં કયા કયા સંભવે તેની સૂચના પ્રજ્ઞાપનામાં છે (૨૦૯૩-૨૧૦૦). ઉપરાંત, એક દંડકના એક જીવને કે તે તે દંડકના જીવોને તે તે રૂપે (સ્વસ્થાને) અને અન્ય દંડકના જીવરૂપે (પરસ્થાને) ભૂત-ભવિષ્યમાં કેટલા અને કયા સમુદ્ધાતો સંભવે તેની ચર્ચા પણ કરવામાં આવી છે (૨૧૦૧-૨૧૨૪).

સમુદ્ધાતની અપેક્ષાએ જીવોનું અદ્યપખલુત્વ વિચારાયું છે તેમાં જઘન્ય સંખ્યા આહારક સમુદ્ધાત કરનારની છે અને સૌથી વધારે સંખ્યા વેદનાસમુદ્ધાત કરનારની છે, પણ તેથી પણ અધિક એવા જીવો છે, જેઓ સમુદ્ધાત વિનાના છે (૨૧૨૫). દંડકોમાં પણ આવી સમુદ્ધાતની અપેક્ષાએ અદ્યપખલુત્વની વિચારણા કરવામાં આવી છે (૨૧૨૬-૨૧૩૧).

કપાયસમુદ્ધાતના ચાર પ્રકાર જણાવ્યા છે અને એ ચારેની અપેક્ષાએ દંડકોમાં અતીત કાળ તથા ભવિષ્યકાળના સમુદ્ધાતોની વિચારણા એક જીવ અને નાના જીવોની અપેક્ષાએ કરવામાં આવી છે (૨૧૩૭-૨૧૩૮). આમાં પણ સ્વસ્થાન અને પરસ્થાનની અપેક્ષાએ એટલે કે નારક હોય તો નારકરૂપે અને ધરતર રૂપે તેને કેટકેટલા અતીત-ભવિષ્યમાં કપાયસમુદ્ધાતો સંભવે તેનો પણ વિચાર છે (૨૧૩૯-૨૧૪૧), એટલું જ નહિ પણ તેમાં અદ્યપખલુત્વનો વિચાર પણ કરવામાં આવ્યો છે (૨૧૪૨-૪૬). કેવળી સિવાયના જ જાદાર્થિક સમુદ્ધાતો છે અને તેમાંના કયા કય તે તે દંડકોમાં હોય એની વિચારણા કરવામાં આવી છે (૨૧૪૭-૫૨).

પરંતુ ધ્યાન દેવા જેવી વાત એ છે કે સૂત્રમાં માત્ર અસુરકુમાર દેવો સિવાયના કોઈ પણ દેવોના દંડકોનો ઉલ્લેખ નથી. સંભવ છે કે આ તુટિને નિવારવા આચાર્ય મલ્લયગિરિએ લખ્યું કે—
“અસુરકુમારાદીનાં સર્વેષામપિ દેવાનામાહારકસમુદ્ધાતવર્જાઃ શેષાઃ પદ્મ સમુદ્ધાતાઃ।—ટી ૦, પત્ર ૫૯૦ અ.

આ પછી વેદના આદિ સમુદ્ધાતોનો અવગાહન અને સ્પર્શની દૃષ્ટિએ વિચાર છે, તેમાં તે તે સમુદ્ધાત વખતે તે તે જીવની અવગાહના અને સ્પર્શના કેટલી હોય તે જણાવ્યું છે, અને તે અવગાહના અને સ્પર્શ કેટલા કાળનાં હોય તે પણ જણાવ્યું છે (૨૧૫૩-૨૧૭૨). સાથે સાથે સમુદ્ધાત વખતે તે તે જીવને કેટલી ક્રિયા હોય તેનો પણ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે (૨૧૫૩

ઇત્યાદિ). આમાં વિશેષતઃ કેવલસમુદ્ધાતની ચર્ચા વિસ્તારથી છે (૨૧૬૮-૨૧૭૫), તેમાં સ્થોગી તો સિદ્ધ થાય નહિ તેથી કરીને ક્રમે મન, વચન અને કાયયોગનો નિરોધ કરી અયોગી થયે તે સિદ્ધ થાય છે એમ જણાવ્યું છે, કારણ કે હવે નવા કર્મનું યોગ દ્વારા આગમન બંધ થાય છે અને જૂનાં કર્મોને ક્રમે કરી ક્ષીણ કરી નાખે છે, અને સાધાર ઉપયોગમાં વર્તમાન સિદ્ધ થાય છે (૨૧૭૫). ગ્રંથને અંતે સિદ્ધના સ્વરૂપની ચર્ચા છે (૨૧૭૬).

✽

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની વ્યાખ્યાઓ

(૧) આચાર્ય હરિભદ્રકૃત પ્રદેશવ્યાખ્યા

આ પ્રદેશવ્યાખ્યા પ્રસિદ્ધ લવવિરહ હરિભદ્રસૂરિએ લખી છે. પ્રારંભમાં ‘પ્રજ્ઞાપનાલ્કોપાન્ન-પ્રદેશાનુયોગઃ પ્રારમ્ભયતે’ કહ્યું છે તેથી પ્રજ્ઞાપનાના અમુક અંશોનો અનુયોગ-વ્યાખ્યાન અભિપ્રેત છે એમ સ્પષ્ટ છે. આચાર્ય હરિભદ્ર પ્રજ્ઞાપનાનો ઉપાંગ તરીકે ઉલ્લેખ કરે છે, પરંતુ આચાર્ય મહાયગિરિની જેમ તે ‘સમવાયંગનું ઉપાંગ છે’ તેમ જણાવતા નથી. આથી અમુક અંગનું અમુક ઉપાંગ એવી અવસ્થા ક્યારેક આચાર્ય હરિભદ્ર પછી, પણ આચાર્ય મહાયગિરિ પૂર્વે, થઈ ગઈ હશે એમ માનવું રહ્યું.

વળી, આ વ્યાખ્યાને ‘અવચૂર્ણિકા’ એવું નામ પણ આપી શકાય તેમ છે, કારણ કે આચાર્ય હરિભદ્ર એક દેકાણે—“અલ્પનતિપ્રવક્તેન અવચૂર્ણિકામાત્રમેતદિતિ”-૫૦ ૨૮, ૧૧૩-આ પ્રમાણે જણાવે છે.

આચાર્ય હરિભદ્રે આ પ્રદેશવ્યાખ્યા લખી તે પહેલાં પણ કોઈ એ પ્રજ્ઞાપના ઉપર નાની-મોટી દીકા અવશ્ય લખી હશે, અને તે ચૂર્ણીરૂપે હશે એમ જણાય છે, કારણ કે ઘણે દેકાણે—‘एतदुक्तं भवति’, ‘क्लृप्तं भवति’, ‘अयमत्र भावार्थः’, ‘इदमत्र हृदयम्’, ‘एतेति भावणा’ ઇત્યાદિ શબ્દો સાથે કે તે વિના જે વિવરણ મળે છે તે પ્રાકૃતમાં હોય છે અને કવચિત્ સંસ્કૃતમાં પણ મળે છે.—૫૦ ૧૨, ૧૬, ૧૭, ૧૯, ૨૧, ૨૩, ૨૭, ૨૯, ૩૦, ૩૫, ૪૧, ૫૨, ૬૮, ૬૯, ૭૦, ૭૨, ૧૦૯, ૧૧૨ ઇત્યાદિ.

એ ચૂર્ણિકાર કોણ હશે તે કહેવું કઠણ છે, પણ સંભવ એવો છે કે તે આચાર્ય હરિભદ્રના ગુરુ હોય, કારણ કે ‘एवं तावत् पूज्यतादा व्याचक्षते’ ૫૦ ૭૫, ‘गुरुस्तु’ ૧૧૮, ‘इह तु पूज्याः’ ૫૦ ૧૨૨, ‘अत्र गुरुो व्याचक्षते’ ૫૦ ૧૪૧, ૧૪૭, ‘गुरुो व्यावर्णयन्ति’ ૫૦ ૧૫૨—એવા ઉલ્લેખો આ વ્યાખ્યામાં મળે છે.

વળી, એ વાતનો નિશ્ચિત જ છે કે આની ઉક્ત ચૂર્ણિ સિવાય પણ અન્ય એક કે અનેક વ્યાખ્યા આચાર્ય હરિભદ્ર પૂર્વે હશે જ, કારણ કે પ્રસ્તુત વ્યાખ્યામાં મતાંતરની વ્યાખ્યાનાં અનેક સ્થળો નોંધ્યાં છે, જેમાં એવાં કેટલાંક સ્થળો હોવાનો સંભવ ખરો કે જે અન્ય ગ્રન્થોની વ્યાખ્યાનાંથી લીધાં હોય. ઉપરાંત, એવાં પણ અનેક સ્થળો છે, જે આ જ ગ્રંથની વ્યાખ્યાની સૂચના

૧. આચાર્ય હરિભદ્રના વિરૂદ્ધ પરિચય માટે ‘સમવર્ણો આચાર્ય હરિભદ્ર’ જોવું.

૨. ચૂર્ણિનો ઉલ્લેખ આચાર્ય મહાયગિરિ પણ કરે છે. —પૃથ ૨૬૯, ૨૭૧.

આપી દે તેવાં છે. આવાં મતાંતરો માટે જુઓ ૫૦ ૧૩, ૧૪, ૧૬, ૧૯, ૨૦, ૨૧, ૨૩, ૩૬, ૩૭, ૬૦, ૬૧, ૬૫, ૭૧, ૭૫, ૭૮, ૭૯, ૮૩, ૧૧૬, ૧૧૭, ૧૧૯, ૧૨૦, ૧૩૩, ૧૩૪, ૧૪૫ ઇત્યાદિ.

દેટલાંક મતાંતરે વિધે તો આચાર્ય હરિભદ્રે પોતાનો સ્પષ્ટ નિર્ણય જણાવ્યા વિના માત્ર ગુરુનો મત ૨૦૪ કર્યો છે — “एवं तावत् पूज्यपादा व्याचक्षते, अन्ये पुनरन्यथा, तदभिप्रायं पुनरति-
गम्भीरत्वान्न वयमवगच्छामः” — ૫૦ ૭૫, ૧૧૮; તો ૫૧ીં દેટલાંક જાણ્યો દેટલાંકના વિધાનને
અસંગત જણાવેલ છે — “अत्र कैश्चिदतिगहनत्वात् प्रस्तुतस्य भ्रान्त्या लिखितं किलोपशमश्रेण्य-
नन्तरं क्षपकश्रेणीं प्रतिपद्यत इति । एतदपकर्णयितव्यम्...” ૫૦ ૧૧૬.

વાચક ઉમાસ્વાતિના તત્ત્વાર્થસૂત્રનો નામ વિના ઉલ્લેખ અનેક સ્થાનોએ કર્યો છે અને ભાષ્યમાંથી પણ અવતરણો લીધાં છે. — ૫૦ ૯૯, ૧૪૯, ૧૫૩, ૧૫૮ ઇત્યાદિ. વળી, વાચક ઉમાસ્વાતિને ‘સંપ્રહકાર’ એવા સામાન્ય નામે ઉલ્લેખીને તત્ત્વાર્થસૂત્રમાંથી સૂત્ર ઉદ્ધૃત કરે છે — ૫૦ ૧૦૧. તેઓ પોતાની આવશ્યકટીકા (૫૦ ૨) ઉપરાંત ખીન્ન અનેક ગ્રંથોનો અને ગ્રંથકારોનો નામ દર્શાવે તે કે નામ વિના ઉલ્લેખ કરે છે — જેમ કે ‘નિર્યુક્તિકારેણ’ — ૫૦ ૧૦૫; સિદ્ધપ્રામૃત ૫૦ ૧૧; અનુયોગદ્વાર ૫૦ ૩૨; શ્વાભિગમ ૫૦ ૨૮; પ્રજ્ઞપ્તિ (ભગવતી) ૫૦ ૩૩; ઉત્તરાધ્યયન — ૫૦ ૧૧૧; ‘વિવરણગ્રન્થેન’ ૫૦ ૧૦૫; ‘ભગિયં ચ હૃદ્ગાયરિણિ’ ૫૦ ૨૯; ‘સદ્ગ્રહણિકાયામ્’ ૫૦ ૫૩; કર્મપદ્ધતિસદ્ગ્રહણિકાયામ્ અથવા ‘કમ્પયડીસંગહણીય’ ૫૦ ૫૧, ૫૯, ૧૦૦, ૧૨૯, ૧૪૦; ‘સદ્ગ્રહણીકાર’ ૫૦ ૪૨; ‘વાદિમુલ્યેન’ ૫૦ ૪. આખી ટીકામાં ‘ઉક્તં ચ’ કહીને અનેક પ્રાકૃત ગાથાઓ આપવામાં આવી છે અને સંસ્કૃત કારિકાઓ પણ છે, જે આચાર્ય હરિભદ્રનું ખડુમુખી પાંડિત્ય પ્રદર્શિત કરે છે.

આચાર્ય મલયગિરિએ આ વ્યાખ્યાનો સંપૂર્ણ રીતે ઉપયોગ કર્યો જ છે અને તેનો નિર્દેશ પણ કર્યો છે. જે કેટલાંક વાદસ્થાનો આચાર્ય મલયગિરિની વ્યાખ્યામાં દેખાય છે તેનો આધાર પણ પ્રસ્તુત રીકા છે એ બંનેની તુલના કરવાથી સહેજે સમજાઈ જાય તેમ છે.

આચાર્ય હરિભદ્રનો સમય લગભગ નિશ્ચિત જ છે અને તે ઈ. સ. ૭૦૦-૭૭૦ માનવામાં આવે છે.

(૨) આચાર્ય અભયદેવકૃત પ્રજ્ઞાપનાતૃતીયપદસંગ્રહણી અને તેની અવગૃહ્ણિ

પ્રજાપતામાં સર્વ છવોના અલ્પબાહુત્વ વિષેની ચર્ચા તીવ્ર પદમાં છે. તે પદને ૧૩૩ ગાથામાં બદ્ધ કર્યું છે. આચાર્ય અભયદેવે (સં. ૧૧૨૦-) જ તેને ‘સંગ્રહ’ એવી સંજ્ઞા આપી છે—

“इय अद्वाणउइपयं सव्वजियप्पन्नहमिइ पयं तइयं ।

पन्नवणाए सिरिअभयदेवसूरीहिं संगहियं ॥”

પરંતુ તે 'વર્માલ્લસહુગ્રહણી' એ નામે તથા પ્રજાપતોદ્ધાર એ નામે પણ ઓળખાય છે. કારણ કે તેની સમાધિને અંતે અને તેની અવચૂર્ણિને અંતે પણ એ નામનો નિર્દેશ છે; જુઓ, કલમંગનકૃત અવચૂર્ણિ—લા. દ. સંગ્રહ, લા. દ. વિદ્યામંદિર, હસ્તપ્રત નં. ૩૬૭૩ અને મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજીનો સંગ્રહ નં. ૬૬૪.

આ સંપ્રહણીની અવચૂર્ણિ કુલમંડન ગણિએ સં. ૧૪૪૧ માં રચી છે—

“શ્રીદેવસુન્દરગુરોઃ પ્રસાદતોડવગતજિનવચોડર્થલવઃ ।

કુલમણ્ડનગણિરલિલદવચૂર્ણિમેકાઘિમુવનાન્દે ॥”

આ પ્રજાપનાતૃતીયપદસંપ્રહણી તેની અવચૂર્ણિસહિત વિં સં. ૧૯૭૪ માં શ્રી આત્માનંદ જૈન સભા (ભાવનગર) દ્વારા પ્રસિદ્ધ થયેલી છે. અહીં જણાવેલી કુલમંડનગણિકૃત અવચૂર્ણિના બદલે આ મુદ્રિત અવચૂર્ણિ થોડા વિસ્તારથી લખાયેલી છે અને તેના કર્તાનું નામ નથી મળતું, એમ તેની પ્રસ્તાવનામાં જણાવ્યું છે. પણ સંભવ છે કે શ્રી કુલમંડનગણિકૃત અવચૂર્ણિને જ વધુ રૂપ કરવા ખાતર તેમાં કોઈ વિદ્વાને થોડોક વધારો કર્યો હોય, એમ અમને લાગે છે.

*

(૩) આચાર્ય મલયગિરિકૃત વિવૃત્તિ

આચાર્ય હરિભદ્રની પ્રદેશવ્યાખ્યા કરતાં લગભગ ચારગણી વિસ્તૃત વ્યાખ્યા આચાર્ય મલયગિરિએ (લગભગ સં. ૧૧૮૮-૧૨૬૦) પ્રજાપનાની કરી છે અને તે સંપૂર્ણ પ્રજાપનાને સમજવા માટે ઉત્કૃષ્ટ સાધનભૂત છે. સ્વયં આચાર્ય મલયગિરિ કહે છે કે આ વ્યાખ્યાનો આધાર આચાર્ય હરિભદ્રની પ્રદેશ વ્યાખ્યા છે,^૧ પરંતુ એ વ્યાખ્યા ઉપરાંત આચાર્ય મલયગિરિએ^૨ અન્ય અનેક ગ્રંથોનો સ્વતંત્ર લાભે ઉપયોગ કરીને આ વ્યાખ્યાને સમૃદ્ધ બનાવી છે; ઉ. ત. સ્ત્રી તીર્થંકર થાય છે કે નહિ એ ચર્ચા આચાર્ય હરિભદ્રે માત્ર સિદ્ધપ્રાભૂતનો હવાલો આપી (પૃ. ૧૧) સમાપ્ત કરી હતી, જ્યારે આચાર્ય મલયગિરિએ સ્ત્રીમોક્ષની ચર્ચા પૂર્વપક્ષ-ઉત્તરપક્ષ રચીને આચાર્ય શાકટાયનનો આધાર લઈને વિસ્તારથી કરી છે, પત્ર ૨૦. એ જ પ્રમાણે સિદ્ધના સ્વરૂપની ચર્ચા વખતે પણ અન્ય દર્શનિકોના મતોની તુલના કરીને જૈનમતની સ્થાપના કરી છે, પત્ર ૧૧૨.

પ્રજાપનાના પાઠાન્તરોની ચર્ચા પણ અનેક ઠેકાણે મળે છે—પત્ર ૮૦, ૮૮, ૯૬, ૧૬૫, ૨૯૬, ૩૭૨, ૪૧૨, ૪૩૦, ૬૦૦.

આચાર્ય મલયગિરિએ પોતાની ટીકાઓનાં અને બીજા અનેક લેખકો અને ગ્રંથોનાં ઉદ્ધરણો આપ્યાં છે તે ખતાવે છે કે આચાર્ય મલયગિરિનું પાંડિત્ય બહુમુખી હતું—

‘પાણિનિઃ સ્વપ્રાકૃતવ્યાકરણે’—પત્ર ૫; ૩૬૫; ‘હત્તરાધ્યયનનિર્યુક્તિગાથા’—પત્ર ૧૨; ‘સવિસ્તરં નન્દ્યધ્યયનટીકાયાં વ્યાખ્યાતાનિ’ પત્ર ૨૪, ૨૯૮, ૩૧૧, ૩૭૬; ‘પ્રજાપનામૂલટીકાકૃત્’ કે મૂલટીકાકારઃ’ પત્ર ૨૫, ૧૧૪, ૧૯૪, ૨૦૨, ૨૬૩, ૨૮૦, ૨૮૩, ૨૯૪, ૩૦૫, ૩૨૫, ૩૬૨, ૩૭૨, ૩૮૩, ૩૮૪, ૩૯૧, ૪૭૦, ૪૯૦, ૫૪૬, ૫૪૭, ૫૬૪, ૫૬૮; ‘સહ્યગ્રહણીમૂલટીકાકારો હરિભદ્રસરિઃ’ પત્ર ૪૧૮, ૫૫૨; ‘મૂલટીકાયામ્’ પત્ર ૫૪૪, ૫૪૭; ‘જીવામિગમટીકા’ પત્ર ૪૪, ૪૫, ૪૭, ૪૮, ૫૧; ‘જીવામિગમે’ પત્ર ૧૯૫; ‘જીવામિગમચૂર્ણો’ પત્ર ૩૦૮; ‘અત્રાક્ષેપપરિહારો ચન્દ્રપ્રજ્ઞસિટ્ટીકાયાં સૂર્યપ્રજ્ઞસિટ્ટીકાયાં ચામિહિતૌ હિતિ તતોડવથાયૌ’ પત્ર ૯૯; ‘ક્ષેત્રસમાસટીકા’ પત્ર ૧૦૭; ‘અનુયોગદ્વારેપુ’ પત્ર ૧૧૪; ‘વૃદ્ધાચાર્યૈઃ’ પત્ર ૧૩૫; ‘પ્રજ્ઞતૌ’ પત્ર ૧૪૧, ૧૪૯;

૩. હવનિ હરિભદ્રસિટ્ટીકાકૃત્ વિવૃત્તિવિમમાચાર્યઃ ।

દાગવનવશાદમનિ જ્ઞાનો ભેદેન વિવૃત્તિકરઃ ॥ પ્ર. ૧૦ ટી. ૧, પત્ર ૬૧૧.

૪. આચાર્ય મલયગિરિ વિષેની વિસ્તૃત માહિતી માટે આચાર્ય મલયગિરિકૃત શબ્દાનુશાસનની પ્રસ્તાવના જોવી.

“વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞતૌ” પત્ર ૨૬૨; “તથા ચાહ અસ્યા એવ પ્રજ્ઞાપનાયાઃ સદ્ગ્રહણીકારઃ—” પત્ર ૧૬૭; “કર્મપ્રકૃતિસદ્ગ્રહણ્યામ્” પત્ર ૧૮૨; ‘સદ્ગ્રહણીગાથાઃ’ પત્ર ૨૦૭; ‘ધર્મસદ્ગ્રહણી’ પત્ર ૧૧૧; ‘ધર્મસદ્ગ્રહણીટીકાયામ્’ પત્ર ૨૨૯, ૩૦૭; ‘શાકટાયનઃ’ પત્ર ૫૯૯; ‘શકટસુતુરપિ’ પત્ર ૨૪૯; ‘શાકટાયનન્યાસકૃત્’ પત્ર ૫૬૩; ‘સ્વોપગ્નશ્ચદ્વાનુશાસનવિવરણે’ પત્ર ૨૫૦, ૨૫૧; ‘તત્ત્વાર્થટીકાયાં ભાવિતમ્’ પત્ર ૨૫૧; ‘ભગવાન્ ભદ્રવાહુસ્વામી’ પત્ર ૨૫૬, ૨૫૭; ‘ભાષ્યકૃત્’ પત્ર ૨૬૪, ૨૬૫, ૩૦૦—૨, ૫૪૨, ૬૦૨, ૬૦૩, ૬૦૫, ૬૦૮; ‘૫ચૂર્ણિકૃત્’ પત્ર ૨૬૯, ૨૭૧, ૨૭૨, ૨૭૭; ‘૫પ્રજ્ઞાપનાયાશ્રણી’ પત્ર ૫૧૭; ‘પૂર્વાચાર્યાઃ’ પત્ર ૨૭૧; ‘પચ્ચસદ્ગ્રહે’ ૨૮૩; ‘મલ્લવાદિનઃ’ પત્ર ૨૮૪; ‘કર્મપ્રકૃતિટીકાયાં પચ્ચસદ્ગ્રહટીકાયાં ચ’ પત્ર ૨૯૨; ‘તત્ત્વાર્થસૂત્રકૃત્’ પત્ર ૨૯૩; ‘તત્ત્વાર્થટીકાદૌ’ પત્ર ૨૯૮, ૨૯૯; ‘આવશ્યકનિર્યુક્તૌ’ પત્ર ૨૯૮; ‘સ્તુતિકારોડ-પ્યાહ’ પત્ર ૩૦૩; ‘આવશ્યકપ્રથમપીઠિકાયામ્’ પત્ર ૫૪૭; આવશ્યકચૂર્ણી પત્ર ૬૧૦; ‘આવશ્યકે’ પત્ર ૩૦૪, ૪૩૮, ૬૦૬; ‘નન્દ્યધ્યયનચૂર્ણિકૃત્’ પત્ર ૩૧૦, ૩૧૧; ‘નિર્યુક્તિકારેણ’ પત્ર ૩૧૮; ‘કાર્મગ્રન્થિકાસ્તુ’ પત્ર ૩૧૯, ૩૯૧; ‘ભગવતા કર્મપ્રકૃતિકૃતા શિવશર્માચાર્યેણ શતકાણ્યે’ પત્ર ૩૩૧; ‘કર્મપ્રકૃતિટીકાદિપુ’ પત્ર ૩૩૧, ૪૮૦; ‘હરિભદ્રસૂરિ-પ્રભૃતિભિઃ’ પત્ર ૩૭૧; ‘શિવશર્માચાર્યઃ’ પત્ર ૩૩૯; ‘વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞતૌ’ પત્ર ૩૪૧; ‘ભાષ્યકારઃ’ પત્ર ૬૦૪, ૬૦૬, ૬૧૦; ‘જિનભદ્રગણિક્ષમાશ્રમણપૂજ્યપાદાઃ’ પત્ર ૩૮૦; ‘તથા ચાહ દુષ્પમાન્ધકાર-નિમગ્નજિનપ્રવચનપ્રદીપો ભગવાન્ જિનભદ્રગણિક્ષમાશ્રમણઃ’ પત્ર ૩૮૫; ‘શતકવૃહચૂર્ણી’ પત્ર ૩૮૮; ‘સદ્ગ્રહણીગાથા’—પત્ર ૩૪૪, ૩૪૯; ‘સિદ્ધપ્રાભૃતાદૌ’ પત્ર ૩૫૭; ‘ઉત્તરાધ્યયને’ પત્ર ૩૬૬; ‘આચારાઙ્ગે’ પત્ર ૩૬૭, ૫૦૩; ‘સૂત્રકૃતાઙ્ગનિર્યુક્તિ૦’ પત્ર ૫૧૧; ‘વિશેષણવત્યાં જિનભદ્રગણિક્ષમા-શ્રમણપૂજ્યપાદૈઃ’ પત્ર ૩૯૧; ‘વસુદેવચરિતે’ પત્ર ૪૦૩; ‘ભાષ્યકૃત્ સ્વકૃતભાષ્યટીકાયામ્’ પત્ર ૪૨૪, ૫૪૧. ‘ગન્ધહસ્તિ’ પત્ર ૪૬૭; ‘શ્રાવકપ્રજ્ઞાસિમૂલટીકાયામ્’ પત્ર ૪૭૪; ‘યદુક્તમ્ આપ્રાયણીયાણ્યે દ્વિતીયપૂર્વે કર્મપ્રકૃતિપ્રાભૃતે’ પત્ર ૪૭૯; ‘કર્મપ્રકૃતિસદ્ગ્રહણીકારઃ’ પત્ર ૪૮૮, ૪૮૯; ‘સિદ્ધસેનદિવાકર’ પત્ર ૫૩૨; ‘વૃદ્ધવ્યાખ્યા’ પત્ર ૬૦૦; ‘જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞત્યાદૌ’ પત્ર ૬૦૦; ‘ધર્મસારમૂલટીકાયાં હરિભદ્રસૂરિઃ’ પત્ર ૬૦૫; પચ્ચસદ્ગ્રહટીકા’ પત્ર ૬૦૯.

આ સૂચીને આધારે જે કેટલાંક તથો આપણી સમક્ષ આવે છે તે આ છે : પ્રજ્ઞાપનાની ચૂર્ણિ કોઈ પ્રાચીન આચાર્યે લખી હતી, જે આચાર્ય હરિભદ્ર અને આચાર્ય મહાયગિરિ બન્નેએ જોઈ હતી.

પ્રજ્ઞાપના ટીકામાં આચાર્ય મહાયગિરિએ પ્રજ્ઞાપના, સંગ્રહણી, શ્રાવકપ્રજ્ઞાપિત અને ધર્મસારની મૂલટીકાનો ઉલ્લેખ કરીને તેનાં અવતરણો આપેલાં છે. તેમાં સંગ્રહણી તથા ધર્મસારની મૂલટીકાના કર્તા આચાર્ય શ્રી હરિભદ્રસૂરિને જણાવ્યા છે; જ્યારે શ્રાવકપ્રજ્ઞાપિતની કેવળ મૂલ-ટીકાનો જ ઉલ્લેખ છે અને પ્રજ્ઞાપનાના સંબંધમાં મૂલટીકા, મૂલટીકાકાર કે મૂલટીકાકૃતનો ઉલ્લેખ છે. અર્થાત્ પ્રજ્ઞાપના અને શ્રાવકપ્રજ્ઞાપિતની મૂલટીકાના કર્તાના નામનો ઉલ્લેખ નથી થયો. આથી અમે પ્રજ્ઞાપના અને શ્રાવકપ્રજ્ઞાપિતની હરિભદ્રી વ્રત્તિ સાથે પ્રજ્ઞાપના-મહાયગિરિયા વૃત્તિમાં આવેલાં સમગ્ર અવતરણો મેળવી જોયાં અને તેથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આચાર્ય શ્રી મહાયગિરિએ જણાવેલી પ્રજ્ઞાપનામૂળટીકા અને શ્રાવકપ્રજ્ઞાપિતમૂળટીકા તે આચાર્ય શ્રી હરિભદ્ર-સૂરિકૃત ટીકા જ છે. અલબત્ત, કેટલાંક અવતરણોમાં અલ્પાધિક પાંદેદ છે, તે તો સુદૃઢ

૫. આમાં જે ઉદરણ આપેલાં છે તે પ્રાકૃતમાં છે, અને આચાર્ય હરિભદ્રમાં પણ તે ને જ પ્રાકૃતમાં મળે છે.—૫૦ ૮૫, ૮૬, ૮૭, ૯૧, ૧૪૮.

સમયના અંતરના લીધે પ્રત્યંતરરૂપે સમજી શકાય. પ્રજાપનાની સંગ્રહણી ગાથાપદ્ધ લખાઈ હતી અને ટીકા આચાર્ય હરિભદ્રે કરી હતી. આચાર્ય હરિભદ્રે ધર્મસારની પણ ટીકા લખી હતી. આચાર્ય જિનભદ્રે પોતાના ભાષ્યની સ્વયં ટીકા લખી હતી, જે હવે મુદ્રિત થઈ ગઈ છે. આચાર્ય મહયગિરિએ શબ્દાનુશાસન અને તેની સ્વોપજ ટીકા લખી હતી, જે મુદ્રિત થઈ છે.

સામાન્ય રીતે આચાર્ય મહયગિરિએ વ્યાખ્યા વિષેના મતભેદોની નોંધ જ લીધી છે, પરંતુ કોઈ કોઈ વાર તે આખતમાં પોતાનું મંતવ્ય પણ બતાવ્યું છે અને તે તે આખતમાં ‘આપણે અજ્ઞાની શો નિર્ણય લઈ શકીએ, એ તો કેવલિગમ્ય છે’ — એમ પણ જણાવ્યું છે. મતાંતરો માટે જુઓ — પત્ર ૨૮, ૩૮, ૭૩, ૭૪, ૭૬, ૭૭, ૮૬, ૧૪૬, ૨૨૦, ૨૨૨, ૨૨૯, ૨૩૮, ૨૬૨, ૨૭૭, ૨૮૩, ૩૧૯, ૩૩૧, ૩૯૧, ૪૦૪, ૪૯૧.

‘તત્ત્વં પુનઃ કેવલિનો વિદન્તિ, વિશિષ્ટશ્રુતવિદો વા’ પત્ર ૭૩, ૭૬, ૨૩૯, ૪૦૩; અન્યે વ્યાચક્ષતે.....તન્ન લુધ્યામહે’ પત્ર ૨૮૯; ‘અમીયાં પજ્ઞાનામાદેશાનામાન્યતમાદેશસમીચીનતાનિર્ણયોડ-તિશ્યજ્ઞાનિભિઃ સર્વોક્કૃષ્ટશ્રુતલઙ્ઘિસમ્પન્નૈર્વા કર્તું શક્યતે। તે ચ ભગવદાર્યવ્યામપ્રતિપત્તૌ નાસીરન્। કેવલં તત્કાલાપેક્ષયા યે પૂર્વતમાઃ સૂર્યસ્તત્કાલભાવિપ્રત્યપૌર્વાપર્યપર્યાલેચનયા યથાસ્વમતિ સ્ત્રીવેદસ્ય સ્થિતિ પ્રરુપિતવન્તસ્તેપાં સર્વેષામપિ પ્રાવચનિકસૂરીણાં મતાનિ ભગવાનાર્થશ્યામ ઉપદિષ્ટવાન્। તેડપિ ચ પ્રાવચનિકસૂરયઃ સ્વમતેન સૂત્રં પઠન્તો ગૌતમપ્રશ્નભગવન્નિર્વચનરૂપતયા પઠન્તિ। તતસ્તદવસ્થાન્યેવ સૂત્રાણિ લિખિત્વા ગોતમા ઇત્યુક્તમ્। અન્યથા ભગવતિ ગૌતમાય નિર્દેશરિ ન સંશયકથનમુપપદ્યતે, ભગવતઃ સકલસંશયાતીતત્વાત્ ॥” પત્ર ૩૮૫. અન્યે ત્વન્યથાડજ્ઞ ભાવનિકાં કુર્વન્તિ। સા ચ નાતિશ્લિષ્ટેતિ ન લિખિતા, ન ચ લૂપિતા, ‘કુમાર્મ ન હિ તિત્યક્ષુઃ પુનસ્તમનુધાવતિ’ ઇતિ ન્યાયાનુસરણાત્।” — પત્ર ૪૨૯.

“તેન યઃ પ્રાહ સૂત્રે ‘શક્તિવિશેષ એવ સંહનનમ્’ ઇતિ.....સ બ્રાન્તઃ.....ઇત્યલમ્ ઉત્સૂજ-પ્રભુપકવિસ્મન્દિતેપુ” — પત્ર ૪૭૦

“પ્રતાવત્સૂત્રં ચિરન્તેનપુ અવિપ્રતિપત્તયા શ્રૂયતે, કેચિદાચાર્યાઃ પુનરેતદ્વિષયમધિકમપિ સૂત્રં પઠન્તિ તતસ્તન્મતમાહ—‘કેહ.....’ પત્ર ૫૫૫

સૂત્રોની સંગતિ સિદ્ધ કરવી એ પણ વ્યાખ્યાકારનો ધર્મ છે અને એ આખતમાં આચાર્ય મહયગિરિ સિદ્ધહસ્ત છે. અનેકવાર જુદી જુદી નયદષ્ટિનો ઉપયોગ કરીને સૂત્રોની સંગતિ કરી બતાવે છે. — જુઓ પત્ર ૧૮, ૪૧, ૭૩, ૭૬, ૧૪૦, ૨૪૮, ૨૮૪, ૩૧૮, ૩૫૩, ૩૮૦, ૪૩૭, ૪૫૦, ૪૫૫, ૪૫૬, ૫૯૮, ૬૦૯; તો વળી અનેક આખતોમાં તેઓ માત્ર પૂર્વાચાર્યોની વ્યાખ્યાનો કે પૂર્વસંપ્રદાયનો લવાલો આપીને સંતોષ લે છે — પત્ર ૪૧, ૪૪, ૭૬, ૧૧૧, ૧૩૫, ૨૨૮, ૨૪૨, ૨૭૧, ૨૮૧, ૨૯૦, ૨૯૪, ૩૦૧, ૩૩૩, ૩૪૧, ૩૮૦, ૩૮૫, ૩૪૯, ૩૯૧, ૪૪૧, ૫૨૪.

આચાર્ય મહયગિરિની વ્યાખ્યાકૃશળતાદર્શક કેટલાંક સ્થાનો જોવા જેવાં છે, જેમ કે સંપંદની ચર્ચા તર્કાનુસારી અને અદ્વાનુસારીની દૃષ્ટિએ પત્ર ૨; જિનવરેન્દ્ર શબ્દની વ્યાખ્યા પત્ર ૩; આચાર્ય હરિભદ્રાનું અનુસરણ કરીને અનેક સ્થળોએ નિર્દેશના ક્રમનું યુક્તિથી સમર્થન કર્યું છે પત્ર ૯, ૨૬૯ આદિ; પ્રજાપનાની રચના આચાર્ય શ્યામે કરી છતાં એમાં ગૌતમ-મહાવીરનો સંવાદ કેમ? તથા ગૌતમ-મહાવીરનો સંવાદ હોવા છતાં એમાં અનેક મતભેદોનો ઉલ્લેખ આવે

છે તે કેમ?—છત્યાદિ ગ્રંથરચના સંબંધી પ્રક્રિયાના તાત્પર્યનું કથન પત્ર ૭, ૪૭, ૫૦, ૭૨, ૧૭૯, ૧૮૦; ૩૮૫; સિદ્ધના પંદર ભેદની વ્યાખ્યા પત્ર ૧૯, અને તેની સમીક્ષા પત્ર ૨૩; સ્ત્રીમોક્ષચર્યા પત્ર ૨૦; સ્ત્રીઓ પણ પડવશ્યક, કાલિક અને ઉત્કાલિક સૂત્રોનું અધ્યયન કરતી એવો ઉલ્લેખ પત્ર ૨૦; નિગોદ્યચર્યા પત્ર ૩૯; આમનગરાદિની વ્યાખ્યા ૪૭, ૫૦; મ્લેચ્છની વ્યાખ્યા પત્ર ૫૫; આગમ પ્રાકૃતમાં કેમ? પત્ર ૬૦; સિદ્ધનું પરિમાણ પત્ર ૧૦૯; સિદ્ધિની ચર્યા પત્ર ૧૧૨; અસંખ્યાત આકાશપ્રદેશમાં અનંતપ્રદેશી રહેવાનો સમાવેશ કેવી રીતે?—પત્ર ૨૪૨; વસ્તુધર્મની ચર્યા ૨૫૮; ભાષાના પુદ્ગલોના ગ્રહણ-નિસર્ગની ચર્યા પત્ર ૨૬૪; અનંત છવો છતાં શરીર અસંખ્યાત કેમ? પત્ર ૨૭૧; રાજ, માંડલિક આદિની વ્યાખ્યા પત્ર ૩૩૦; લેશ્યા અને કપાયની વિચારણા પત્ર ૩૩૦; કલ્ક શબ્દનો વિચાર પત્ર ૩૩૧; વનરપતિ અને મરુદેવીના નિર્વાણની ચર્યા ૩૭૯; સાંવ્યવહારિક છવ પત્ર ૩૮૦; કોષ્ટાદિ શુદ્ધિનું નિરૂપણ પત્ર ૪૨૪; તપ શક્યતુસાર કરવું પત્ર ૪૩૬—છત્યાદિ અનેક વિષયોનું સ્પષ્ટીકરણ આચાર્ય મહાયગિરીએ કર્યું છે.

*

(૪) શ્રી મુનિચન્દ્રસૂરિકૃત વનરપતિવિચાર

શ્રી મુનિચન્દ્રસૂરિએ (સ્વર્ગવાસ સં. ૧૧૭૮) પ્રજ્ઞાપનાના આઠ પદમાંનો વનરપતિવિચાર ૭૧ ગાથામાં ‘વનરપતિસપ્તતિકા’માં લખ્યો છે અને તેની અવચૂરિ પણ મળે છે. તે કોની છે તે જાણવાનું સાધન નથી. આમાં ખાસ કરી પ્રત્યેક અને અનંત પ્રકારની વનરપતિના ભેદોનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે, તેમ પ્રારંભમાં કહ્યું છે અને અંતે—

एवं पन्नवणाए पणवणाए लवो समुद्धरिओ ।

भविष्याण्डगुगहकए सिरिमंमुणिचंदसूरिहिं ॥ ૭૧ ॥

इति वणप्फइसत्तरी ॥

આ ‘વનરપતિસપ્તતિકા’ની વિક્રમના ૧૬ મા શતકમાં લખાયેલી પ્રતિ શ્રી લા. દ. વિદ્યામંદિરમાંના પૃ. મુનિરાજ શ્રી કીર્તિમુનિજી મહારાજના ગ્રંથસંગ્રહમાં છે. અને તેનો ક્રમાંક ૧૦૬૦૧ છે. આ સિવાય પણ આ સંગ્રહમાં આની એક મૂળની અને એક અવચૂરિ-સહિતની પ્રતિ છે.

આની એક પ્રતિ શ્રી લા. દ. વિદ્યામંદિરના ગ્રંથસંગ્રહમાં પણ છે. આ પ્રતિની ગાથાઓ ૭૭ છે. સંભવ છે કે આમાં ૭ ગાથાઓ પ્રક્ષિપ્ત થઈ હોય. આ પ્રકરણને ‘સપ્તતિકા’ના નામે ઓળખાવ્યું છે એટલે ૭૧ ગાથા મૌલિક માનવી જોઈએ. આ પ્રતિના અંતમાં ‘પ્રજ્ઞાપનાદ્યવદગતો વનરપતિવિચારઃ સમ્પૂર્ણઃ’ એમ લખેલું છે. આ સંપૂર્ણ પ્રતમાં પ્રારંભમાં અંચલગચ્છના મહેન્દ્ર-સૂરિકૃત વિચારસત્તરી અને તેની અવચૂરિ, પછી ઉક્ત વનરપતિવિચાર અવચૂરિ સાથે અને અંતે પ્રજ્ઞાપનાતૃતીયપદસંગ્રહણી તેની અભયદેવીયા અવચૂરિ સાથે લખાયેલ છે. આ અંતિમ અવચૂરિને અંતે કુલમંડનસૂરિના કર્તૃત્વનો ઉલ્લેખ છે. લા. દ. સંગ્રહની આ પ્રતનો ક્રમાંક ૩૬૭૪ છે અને લેખન સં. ૧૬૭૦ છે.

...[૧૫૮]...

(૫) પ્રજ્ઞાપનાળીજક

૮ હર્ષકુલ ગણિએ રચેલા ભગવતીના ળીજક સાથે પ્રજ્ઞાપનાળીજક પણ લખાયેલ ન્નેવા મળે છે, એટલે તે પણ હર્ષકુલ ગણિની રચના હોવા સંભવ છે—ન્નેક્ર એ બાબતની કોઈ સૂચના પ્રારંભમાં કે અંતે આપવામાં આવી નથી. આમાં પ્રજ્ઞાપનાના ૩૬ પદની વિષયસૂચી આપવામાં આવી છે. ભાષા સંસ્કૃત છે. લા. દ. વિદ્યામંદિરના લા. દ. સંગ્રહની પ્રત નં. ૫૮૦૫ છે, તેમાં પત્ર ૧૧ થી ૧૩ થઈ પત્ર ૧૪ અ માં તે સમાપ્ત થાય છે. લેખનસંવત્ છે—સં ૧૮૫૮.

*

(૬) શ્રી પદ્મસુંદરકૃત અવચૂરિ

આચાર્ય મલયગિરિની ટીકાને આધારે આ અવચૂરિ શ્રી પદ્મસુંદરે રચી છે. તેની એક હસ્તપ્રત લા. દ. સંગ્રહમાં નં. ૭૪૦૦ લા. દ. વિદ્યામંદિરમાં છે. તે હસ્તપ્રત સં. ૧૬૬૮ માં આગરાનગરમાં પાતશાહ જહાંગીરના રાજ્યકાલમાં લખાઈ છે. આ પદ્મસુંદર અકબર આદશાહના મિત્ર હતા અને તેમણે અકબરને ઘણાં જૈન-અજૈન પુસ્તકોની ભેટ આપી હતી. આ પદ્મસુંદર તપાગચ્છના હતા. તેમનું ‘અકબરશાહીશૃંગારદર્પણ’ નામનું પુસ્તક ગંગા ઓરિએન્ટલ ગ્રન્થમાલામાં સં ૨૦૦૦ માં પ્રકાશિત થયેલ છે. તેમના ‘યદુસુંદર’ નામના મહાકાવ્ય તથા ‘પાર્શ્વનાથચરિત’ મહાકાવ્યની હસ્તપ્રતો, તથા ‘પ્રમાણસુંદર’ નામના તત્ત્વજ્ઞાનના ગ્રંથની હસ્તપ્રત લાં ૬૦ વિદ્યામંદિરના સંગ્રહમાં છે. વિશેષ માટે જુઓ ‘અકબરશાહીશૃંગારદર્પણ’ની પ્રસ્તાવના.

*

(૭) શ્રી ધનવિમલકૃત ટખો (ખાલાવખોધ)

આની એક હસ્તપ્રત શ્રી લાલભાઈ દલપતભાઈ ભારતીય સંસ્કૃતિ વિદ્યામંદિરમાં રહેલા શ્રી કીર્તિમુનિજીના ગ્રંથસંગ્રહમાં છે, તેનો ક્રમાંક ૧૧૦૭૯ છે. અને તેનો લેખનસંવત્ ૧૭૬૭ છે. આથી આ ટખાનો રચનાસમય સં ૧૭૬૭ પહેલાનો છે તે સ્પષ્ટ જ છે. પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના ભાષાનુવાદની કૃતિઓમાં આ રચના સૌથી પ્રથમ હોવાનો સંભવ છે. ટખાકારે આદિ અને અંતમાં પોતાનો જે દૃષ્ટો પરિચય આપ્યો છે તે આ પ્રતિમાં આ પ્રમાણે લખાયેલો છે—

આદિ—પ્રણમ્ય શ્રીમહાવીરં નતાજોપસુરેશ્વરમ્ ।

પ્રજ્ઞાપનાપ્ય(સ્વ)સૂત્રસ્ય વક્ષે(સ્વ)ઽર્થ્યં લોકવાર્તયા ॥ ૧ ॥

સંરિ(તિ) વૃહટ્ટીકાયા(?)દયો ગ્રન્થા મનોહરા[:]

તથાપિ શ્વ(સ્વ)પરશિષ્યાનાં(ણાં) વિનોદાર્થ્યં કરોમ્યહમ્ ॥ ૨ ॥

સદ્ગુરું બુદ્ધિદં નત્વા વિનયાદ્વિમલામિષમ્ ।

સ્વપરાત્મપ્રવોધાય સ્તિસુકો લિખ્યતે મયા ॥ ૩ ॥

૮. આ હર્ષકુલ ગણિએ સં ૧૫૭૭ માં કુર્માપુત્રચરિતનું સંશોધન કર્યું હતું; સં ૧૫૮૩માં સૂત્રકૃતાંગની દીપિકાની રચના કરી હતી; સં ૧૫૯૧ માં હૃદિકાના રચયિતાને પ્રાકૃત વ્યાકરણ પણ હર્ષકુલે લખાવ્યું હતું; સં ૧૫૫૭ માં ‘વસુદેવ ચોપાઈ’ ની રચના કરી હતી.—જૈન સાં. સં ૬ વિદ્યાસ, પૃ ૫૧૬, ૫૨૦, ૫૨૬.

અન્ત—શ્રીમત્તવાગણવિભાસનતાપનામઃ

મ્યવ્યાગ્રમહ(મવ્યાસુમદ્)હૃદયકૈરવરાત્રં(ત્ર)રત્નમ્ ।

આસીદ્ધુ[ર]વિમલસોમગણાધિરાજઃ

તોન્દર્યધી(ધૈ)ર્યગુણમण्डलवारिराशिः ॥ ૧ ॥

ગચ્છે તત્ર વિશાલસોમગુરુ(ર)વઃ શ્રીસૂર્યઃ સામ્પ્રત(તં)

વત્રીત(તંન્તે) મહી(હિ)મण्डले गणपदप्राप्त[प्र]तिष्ठास्य(ष्टાસ્પ)દં ।

નાનાવાહ્યયઃ(હ્યમ)સાગરામ્બુતરણે સવુ(દ્વુ)દ્વિનાયાં(વાં)ચિત્રા(તાઃ)

ચારિત્રાચરણેન દુષ્કરતપઃ(પાઃ) શ્રીસ્થૂલભદ્રોપમા[:] ॥ ૨ ॥

તદ્ગચ્છેઽમૃત્ ક્રિયાપાત્ર(ત્રં) વિદ્વજ(જ)નશિરોમણી(ણિઃ) ।

શ્રીમદ્વિ[નયવિ]મલ[:] પંડિતઃ પંડિતાગ્રણી[:] ॥ ૩ ॥

તત્સિ(ચ્છિ)ષ્યસેવક સાધુ (?) સાધુષ(ર્ષ)નવિમલઃ સતઃ ।

પ્રજ્ઞાપનાખ્ય(ખ્ય)સૂત્રસ્ય વાર્તા ચક્રે મનોહરા(રાં) ॥ ૪ ॥

ઉપરની પ્રશસ્તિ ઉપરથી જાણી શકાય છે કે શ્રી સોમવિમલસૂરિ (સં ૧૫૯૧ થી ૧૬૩૩) ના ગચ્છમાં થયેલ શ્રી વિનયવિમળજીના શિષ્ય શ્રી ધનવિમળજીએ પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રનો આ ટપો રચ્યો છે. અહીં રચના સંવત્ આપ્યો નથી, પણ શ્રી સોમવિમળસૂરિનો સમય નિશ્ચિત છે તેથી અનુમાન કરી શકાય કે આ ટપાની રચના વિક્રમના ૧૭ મા શતકના ઉત્તરાર્ધમાં થયેલી હોવી જોઈએ.

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના ટપા (બાલાવખોધ)ની બીજી એકે હસ્તપ્રત પણ શ્રી લાં ૬૦ વિદ્યામંદિરમાં રહેલા મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજીના ગ્રંથસંગ્રહમાં છે. તેનો ક્રમાંક ૨૩૨૯ અને લેખનસંવત્ ૧૯૨૦ છે. આ પ્રતિમાં શ્રી ધનવિમલજીની સંપૂર્ણ પ્રશસ્તિ તથા આદિના ત્રીજા શ્લોકમાં ટપાકારે પોતાના ગુરુ શ્રી વિનયવિમળજીને વંદન કર્યું છે તે શ્લોક નથી. આમ છતાં શ્રી ધનવિમલજીના ટપાના આદિના બે શ્લોક આ પ્રતિમાં છે. આથી જો કે ધનવિમળજીના ટપાની અક્ષરશઃ નકલ-રૂપે આ પ્રતિ નથી જણાતી, છતાં સંભવ છે કે ધનવિમલજીના ટપાની જ નકલરૂપે આ પ્રતિ લખાયેલી હોવી જોઈએ.

*

(૮) શ્રી જીવવિજયકૃત ટપો (બાલાવખોધ)

આ બાલાવખોધની હસ્તપ્રતો મળે છે તેની નોંધ જિનરત્નકોપમાં લેવાઈ છે. આ રત્નખંડની રચના સં ૧૭૮૪ માં થઈ છે તેમ જિનરત્નકોપમાં નોંધ છે. લાં ૬૦ વિદ્યામંદિરમાં પણ આ બાલાવખોધની એકાધિક પ્રતો છે—મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજીના સંગ્રહમાં નં. ૧૦૫૮-૫૯; લાં ૬૦ સંગ્રહમાં નં. ૨૦૯૪ અને શ્રી કીર્તિમુનિસંગ્રહમાં નં. ૧૦૨૧૪, ૧૧૦૭૯. આ જ મુનિએ વિં ૧૮૦૩ માં કર્મગ્રંથ ઉપર પણ ટપાની રચના કરી છે તેમ જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ (૫૦ ૬૭૭) થી જાણવા મળે છે.

*

(૯) શ્રી પરમાનંદકૃત રત્નખંડ

શ્રી પરમાનંદકૃત રત્નખંડ—ટપો રાય ધનપતિસિંહ બાહાદુરની પ્રજ્ઞાપનાની આવૃત્તિમાં છપાયેલ છે. આ ટપાની રચના સં ૧૮૭૬ માં શ્રી પૂજ્ય લક્ષ્મીચંદ્રસૂરિના સમયમાં શ્રી આનંદચંદ્રજીના શિષ્ય પરમાનંદે કરી છે એવો ઉલ્લેખ ગ્રંથાન્તે છે.

(૧૦) શ્રી નાનકચંદ્રકૃત સંસ્કૃત છાયા

રાય ધનપતિસિંહ બહાદુરની આવૃત્તિમાં ટાઈટલમાં લૉકાગચ્છીય રામચંદ્ર ગણિકૃત સંસ્કૃતાનુવાદ એમ છાયું છે. પરંતુ પ્રશસ્તિમાં રામચંદ્ર ગણિના શિષ્ય નાનકચંદ્રજીએ સંસ્કૃતાનુવાદ કર્યો છે એમ સ્પષ્ટ કહેવામાં આવ્યું છે. અને એ પ્રજ્ઞાપનાનું સંપાદન-સંશોધન પણ શ્રી નાનકચંદ્રજીએ જ કર્યું છે; એટલે તેમનો અસ્તિત્વકાળ જે વર્ષમાં પ્રજ્ઞાપના છપાઈ પ્રકાશિત થયું તે હરે છે. અર્થાત્ ૪૦ સં ૧૮૮૪ માં તેઓ વિદ્યમાન હતા.

*

(૧૧) અજ્ઞાતકર્તૃક વૃત્તિ (?)

આનો ઉલ્લેખ જિનરત્નકોષમાં છે અને તેની અનેક હસ્તપ્રતો ઉપલબ્ધ છે, તેમ પણ ત્યાં જણાવ્યું છે.

*

(૧૨) પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર ભાષાંતર

પં ૦ શ્રી ભગવાનદાસ હરખચંદે રચેલ આ ભાષાંતર વિ ૦ સં ૧૯૯૧માં મુદ્રિત થયું છે.

ઉપર સૂચવેલ પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની વ્યાખ્યાઓ ઉપરાંત, આગળ જણાવ્યું તેમ, પ્રજ્ઞાપનાચૂર્ણિ પણ હતી, પરંતુ તેની હસ્તપ્રત ઉપલબ્ધ નથી. અને પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રસારોદ્ધારની હસ્તપ્રતની નોંધ પિટર્સનના રિપોર્ટ ભાગ એકના પરિશિષ્ટ—ખંભાતના શ્રી શાંતિનાથ ભંડારની સૂચીમાં—૫૦ ૬૩માં છે. પણ તે પ્રત અમારા જ્ઞેવામાં આવી નથી; અને તેની સૂચના મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજીએ તૈયાર કરેલા નવા સૂચીપત્રમાં પણ નથી, એટલે એ પ્રત અત્યારે ખંભાતમાં પણ ઉપલબ્ધ નથી એમ માનવું રહ્યું. આ અને આચાર્ય અભયદેવકૃત ‘પ્રજ્ઞાપનોદ્ધાર’ અથવા પ્રજ્ઞાપનાસંગ્રહણી બન્ને ગ્રંથો જુદા જ છે, કારણ કે પ્રજ્ઞાપનાસારોદ્ધાર તો ગદ્યરચના છે, જ્યારે ‘પ્રજ્ઞાપનોદ્ધાર’ ગાથાબદ્ધ છે.

*

(૧૩) પ્રજ્ઞાપનાપર્યાય

મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજીસંગ્રહ, લા. દ. વિદ્યામંદિર, નં. ૪૮૦૧ ની હસ્તપ્રત છે ‘સર્વસિદ્ધાન્ત-વિષમપદપર્યાય’; તેમાં પ્રારંભમાં પંચવસ્તુકના પર્યાયો આપ્યા છે. પછી આચારંગ આદિના પર્યાયો પત્ર ૨-૩ થી શરૂ થાય છે. તેમાં પત્ર ૫-૭ થી પ્રજ્ઞાપનાના પર્યાયો શરૂ થાય છે. આમાં ગ્રંથકારની પદ્ધતિ એવી છે કે જેનો પર્યાય આપવો હોય તે પદનું નામ આપી તે તે શબ્દનું વિવરણ કે પર્યાય આપે છે. પ્રસ્તુતમાં સૌથી પ્રથમ અઢારમા પદમાંથી અનાહારક શબ્દનું વિવરણ છે અને પત્ર ૬-૭ માં તો પ્રજ્ઞાપનાના પર્યાયો સમાપ્ત કરી દીધા છે અને નિશીઘ્રચૂર્ણિ આદિના પર્યાયો શરૂ કર્યા છે. પછી પત્ર ૬૩ ૭ થી પત્ર ૬૪ ૭ સુધીમાં પ્રજ્ઞાપનાવિવરણવિષમપદપર્યાયો છે.

આ પ્રતિના ૨૬મા પત્રમાં ‘પાક્ષિકસૂત્રપર્યાય’ પૂર્ણ થાય છે. આદિથી અહીં સુધીના (પાક્ષિકસૂત્રપર્યાય સુધીના) પર્યાયો જેવી એક તારપત્રીય પ્રતિ ખંભાતના ભંડારમાં છે. જુઓ Catalogue of palm-leaf manuscripts in the Shantinath Jain Bhandara Cambay [Part one] ૫૦ ૧૨૮ માં જણાવેલ ‘નિઃશેષસિદ્ધાન્તપર્યાય’. ખંભાતના ભંડારની આ પોથીના અંતમાં આવેલી ગ્રંથકારની પ્રશસ્તિના આધારે જાણી શકાય છે

કે ઉક્ત 'પાક્ષિકસૂત્રપર્યાય' સુધીના પર્યાયોના કર્તા ચન્દ્રકીર્તિસુરિ (વિ. સં. ૧૨૧૨) છે; આમ છતાં લા. દ. વિદ્યામંદિરની સૂચિત પ્રતિના ૨૬ મા પત્રમાં 'પાક્ષિકસૂત્રપર્યાય' પૂર્ણ થયા પછી ગ્રન્થ-કારની પ્રશસ્તિ આપી નથી પણ તે પછી 'નિરિયાવલિયાસૂત્રપર્યાય' આદિ અનેક ગ્રન્થોના પર્યાયો પત્ર ૨૬ થી ૬૯ સુધીમાં છે. સમગ્ર પ્રતિના અંતમાં પણ આના કર્તા માટે કોઈ માહિતી નથી મળતી. આથી એમ જાણી શકાય છે કે લા. દ. વિદ્યામંદિરની પ્રતિમાં વિપ્રમપદપર્યાયોની એ પ્રકારની કૃતિઓ સંગૃહીત થયેલી છે. આવી પ્રતિઓ પણ અન્યાન્ય ભંડારોમાં ઉપલબ્ધ છે.

*

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રટીકા અને ટીકાકાર

અમે પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની મૂળ વાચનાનું સંપાદન કર્યું છે તેથી ટીકા અને ટીકાકારના સંબંધમાં અમે વિચારી શકીએ એટલી સંપૂર્ણ હકીકતો આપવાનું અમારા માટે શક્ય ન હોય તે સ્વાભાવિક છે. આમ છતાં પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની મૂળ વાચના તૈયાર કરતાં ટીકા જોવાનો પ્રસંગ ડગલે ને પગલે આવે જ, કારણ કે ટીકા જોયા વિના પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની અથવા તો કોઈ પણ આગમની પ્રામાણિક મૂળ વાચના તૈયાર કરવાનું કોઈનુંય ગણું નથી. આજ પર્વત પ્રસિદ્ધ થયેલાં જે જે મૂળ સૂત્રોમાં વ્યાખ્યા-ગ્રંથોની મદદ લેવાઈ નથી અને લેવાઈ હોય તો કેવળ કોઈક સ્થળના અધૂરા અવલોકનરૂપે જ, આથી તે તે મૂળ સૂત્રોની વાચનાના સૂત્રપાઠોમાં એવાં અનેક સ્થળો છે કે જે પ્રામાણિક નથી. અસ્તુ.

અમારા પ્રસ્તુત સંપાદન-સંશોધન કાર્ય અન્વયે ટીકાના અવલોકનથી ટીકા^૧ અને ટીકાકાર માટેની જે અતિસ્વલ્પ માહિતી અમને મળી છે, તે અહીં જણાવીએ છીએ.

આગમસંશોધન કાર્ય માટે પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓ અને તેની વ્યાખ્યાઓ આ જે સામગ્રી તો મુખ્ય આધારરૂપે છે એમ અમે નિઃસંદેહ માનીએ છીએ અને આ અભિપ્રાય જ્યારે પણ પ્રસંગ આવ્યો ત્યારે જણાવતા રહ્યા છીએ. સાથે સાથે અહીં અમે એ પણ જણાવીએ છીએ કે સંશોધનકાર્યમાં વ્યાખ્યાગ્રંથોનો ઉપરછલ્લો ઉપયોગ કરવાથી ક્યારેક કોઈક પ્રસંગ એવો પણ આવે કે જ્યારે પ્રામાણિક વાચના તૈયાર કરવામાં મુખ્ય આધારરૂપ વ્યાખ્યાગ્રંથ પણ આપણને પ્રામાણિક પાઠથી દૂર દોરી જાય. આનો અર્થ એ થયો કે સંપાદનકાર્ય કરનાર અભ્યાસીએ પ્રતિઓના પાઠની સાથે વ્યાખ્યાની સાધકતા-આધકતાનો સ્વતંત્રપણે વિવેકપૂર્વક વિચાર કરવો જ જોઈએ. પ્રસ્તુત ગ્રંથના સંપાદનકાર્યમાં પણ અમને આ અનુભવ થયો છે. પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમાં કેટલાંક એવાં સ્થાન પણ છે, જ્યાં અમે ટીકાકારની વ્યાખ્યાથી વિરુદ્ધ જઈને પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓનો સૂત્રપાઠ સંગત માનીને તેને મૂળ વાચનામાં સ્વીકાર્યો છે. આવાં સ્થાનોનો નિર્ણય કરતાં અમને એમ જણાયું છે કે કાં તો ટીકાની રચના કર્યા પછી ગ્રંથકારે સમગ્ર ટીકાગ્રંથને શોધ્યો નથી અથવા શોધ્યો છે તો તે શોધેલા ટીકાગ્રંથના કુળનો આજે કોઈ આદર્શ ઉપલબ્ધ નથી.

અહીં મૂળ કથિતવ્યથી જરા દૂર જઈને પણ ટીકાકાર આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજીની પ્રતિભા અને જીવનસરણીની પ્રસંગોપાત્ત અતિસંક્ષિપ્ત રૂપરેખા જણાવીએ છીએ :

પુણ્યનામધેય મહર્ષિ મલયગિરિજીએ જૈન આગમ આદિ સાહિત્ય ઉપર અનેક મહાકાવ્ય વ્યાખ્યાગ્રંથો રચ્યા છે એટલું જ નહિ તેમનો દેહવિલય પણ વ્યાખ્યાગ્રંથ રચતાં રચતાં જ થયો છે.

૧. અહીં આચાર્ય શ્રી મલયગિરિ અને તેમની ટીકા સમજવી.

એ હકીકત તેમની અધૂરી રહેલી રચનાઓ દ્વારા સ્પષ્ટ જ છે. આવા અંતકાળ સુધી અવિરત અને અપ્રમત રહીને જૈન આગમ આદિ સાહિત્યના વાયકો, ચિંતકો અને શ્રોતાજનો ઉપર અસાધારણ ઉપકાર કરનાર આ મહાપુરુષના ચરણારવિંદમાં આગમ આદિ વિષયના અભ્યાસીઓનું તો શું સમગ્ર વિશ્વના વિદ્યારેમી કોઈ પણ વિદ્વાનનું મસ્તક નમી જાય તે તદ્દન સ્વાભાવિક છે. “શ્રુતજ્ઞાનની ભક્તિ માટે મેં શક્ય શ્રમ કર્યો છે અને તેમાં જે કોઈ ભણુપ રહી હોય કે અનવધાન થયું હોય તેનું પરિમાર્જન સુયોગ્ય શ્રુતોપાસક વાયક કરશે જ.” આવી અપેક્ષાથી પ્રેરાઈને ખુદ આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજીએ, પોતે રચેલા ગ્રંથોને ફરીથી સાદાંત જોવા કરતાં, અન્યાન્ય જટિલ સૂત્રગ્રંથોની વ્યાખ્યાઓ રચવામાં પોતાની સર્વ શક્તિ અને સમય અપાવ્યાં હોય, એવું અનુમાન કરીએ તો તે અનુચિત નહીં કહેવાય. અને જો આ અનુમાન સાચું હોય તો કોઈ પણ અભ્યાસીને આ પૂજ્યશ્રીના વ્યાખ્યાગ્રંથોમાં જવડે જ કોઈકે સ્થાને અનવધાન જેવું લાગે તો તેનું સંશોધન કરવામાં તો કરું જ અશુભાનું નથી; પણ આવી એકાદ સામાન્ય ક્ષતિ જોઈને, પોતાના અલ્પ જ્ઞાનના આવેશમાં, જો અનેક મહાકાય ગ્રંથોની દેણગી આપનાર આવા ઉપકારી વ્યાખ્યાકારો પ્રત્યે અવિવેક બતાવવામાં આવે તો તેને કોઈ પણ વિન વિચારક બાલિશતા જ કહેશે. અસ્તુ.

પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રનું સંપાદન કરતાં અમે જે સ્થળોમાં ટીકાકાર આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજીની વ્યાખ્યાથી વિરુદ્ધ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપેલા સૂત્રપાઠ પ્રમાણે મૂળ વાચનાનો પાઠ સ્વીકાર્યો છે. આ જે સ્થળ પૈકીના ૧૪૨૦ [૪] ક્રમાંકવાળા સૂત્રના સંબંધમાં અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની આવૃત્તિઓમાં ટીકાકારની વ્યાખ્યાથી ભિન્ન સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપેલો પાઠ જ મૂળ વાચનામાં લેવાયો છે. પ્રસ્તુત બે સ્થાન આ પ્રમાણે છે :

૧. સૂત્રાંક ૯૯૯ [૧]માં (૫૦ ૨૪૬) ગોચમા ! નો અઘાયં પેહતિ આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ટપાકારોરે પણ આ સૂત્રપાઠ પ્રમાણે જ અર્થ કરે છે (જુઓ ૫૦ ૨૪૬, ટિં ૨). અહીં આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજી ગોચમા ! અઘાયં પેહતિ આવા સૂત્રપાઠ પ્રમાણે વ્યાખ્યા કરે છે. બીધીય સૂત્રપ્રતિઓ ઉપરનો પાઠ આપે છે તેથી અને તે જ પાઠ અમને સુસંગત લાગવાથી ટીકાકારની વ્યાખ્યાથી વિરુદ્ધ જઈને પણ અમે ગોચમા ! નો અઘાયં પેહતિ પાઠને મૌલિક પાઠરૂપે સ્વીકાર્યો છે. વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ માટે જુઓ ૫૦ ૨૪૬, ટિં ૨. રાય શ્રી ધનપતિબાણુની તથા શ્રી અમોલકમ્બલિજીની આવૃત્તિમાં અહીં અમે સ્વીકાર્યો છે તેવો જ પાઠ છે. તેથી આ બે પ્રકાશનોમાં આધારરૂપે લેવાયેલી પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં પણ અમને મળેલી પ્રતિઓના જેવો જ પાઠ હોવી જોઈએ તે સ્પષ્ટ થાય છે; જ્યારે આગમોદય સમિતિની આવૃત્તિમાં અહીં ટીકાકારની વ્યાખ્યા પ્રમાણે નો પદ સિવાયનો સૂત્રપાઠ છે. પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની, શિલાગમની અને સુત્તાગમે ની આવૃત્તિમાં આ સ્થાનમાં સમિતિના પાઠનું જ અનુકરણ થયું છે.

૨. સૂત્રાંક ૧૪૨૦ [૪] નો પાઠ સમગ્ર હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં અને અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી આવૃત્તિઓમાં આ પ્રમાણે છે—

જે જં મંતે ! કેવલં વોહિં વુજ્જેજ્જા સે જં સદ્દેજ્જા પત્તિજ્જા રોજ્જા ? ગોચમા ! સદ્દેજ્જા પત્તિજ્જા રોજ્જા । (૫૦ ૩૨૧)

આ સૂત્રની ટીકા આ પ્રમાણે છે—“પુનરપિ પ્રશ્નયતિ-યો મદન્ત ! કેવલિકીં વોધિમર્થતોડ-વગચ્છતિ સોડયંતસ્તાં ‘અદ્ધધીત’ અદ્ધાવિપયાં કુર્યાત્ તથા ‘પ્રત્યયેત્’ પ્રતીતિવિપયાં કુર્યાત્, ‘રોચયેત્’ ચિકીર્ષામિ હત્યેવમપ્યવસેત્ ? મગવાનાહ—અત્યેગદ્દપ્, હત્યાદિ । (ટીકા, પત્ર ૩૯૯, પૃષ્ઠ ૨).

અહીં દીકાકાર મહારાજે જણાવેલા અત્યેગદ્વેષ અવતરણના આધારે વિચાર કરતાં એમ લાગે છે કે ઉપરના સૂત્રખંડમાં પ્રશ્નનો ઉત્તર આ પ્રમાણે હોવો જોઈએ—ગોચમા ! અત્યેગદ્વેષ સદ્દેજા પત્તિજ્ઞા રોજ્ઞા ।

પ્રસ્તુત સૂત્રખંડ અને તેના પૂર્વાપર સંબંધનું વસ્તુ આ પ્રમાણે છે :

(૧) પ્રશ્ન — નારક જીવ નરકમાંથી અનંતર નીકળીને પંચેન્દ્રિય તિર્યચોમાં ઉત્પન્ન થાય ?

ઉત્તર — કોષ્ઠકિ થાય અને કોષ્ઠકિ ન થાય. (સૂ. ૧૪૨૦[૧]).

(૨) પ્રશ્ન — જે નારક જીવ નરકમાંથી અનંતર નીકળીને પંચેન્દ્રિય તિર્યચોમાં ઉત્પન્ન થયો હોય તે કેવલિપ્રજ્ઞાત ધર્મને સાંભળે ?

ઉત્તર — કોષ્ઠકિ સાંભળે અને કોષ્ઠકિ ન સાંભળે (સૂ. ૧૪૨૦[૨]).

(૩) પ્રશ્ન — ઉપર જણાવેલો જે પંચેન્દ્રિય તિર્યચ કેવલિપ્રજ્ઞાત ધર્મને સાંભળે તે કેવળજ્ઞાનીએ ઉપદેશલા ધર્મની પ્રાપ્તિને અર્થાત્ બોધિને અર્થથી જાણે ?

ઉત્તર — કોષ્ઠકિ જાણે અને કોષ્ઠકિ ન જાણે (સૂ. ૧૪૨૦[૩]).

(૪) પ્રશ્ન — ઉપર જણાવેલો પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, જે કેવલિપ્રજ્ઞાત બોધિને અર્થથી જાણે તેનામાં શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ અને રુચિ હોય ?

ઉત્તર — તેનામાં શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ અને રુચિ હોય (સૂ. ૧૪૨૦[૪]).

અહીં ચોથા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ‘કોષ્ઠકિ ને શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ અને રુચિ હોય અને કોષ્ઠકિને ન હોય’ આવો નિર્દેશ દીકાની વ્યાખ્યાથી જાણી શકાય છે. ઉપર જણાવેલા ચાર પ્રશ્નો પૈકીના પહેલા ત્રણ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં મૂળ સૂત્રપાઠમાં અત્યેગદ્વેષ શબ્દ છે તે ચોથા પ્રશ્નની વ્યાખ્યા કરતાં દીકાકાર મહારાજના અનવધાનથી આવ્યો હશે કે પછી દીકાની પરિમાર્જિત શુદ્ધ પ્રતિની પરંપરાનો કોષ્ઠ આદર્શ આજે નથી રહ્યો એ કારણે આવ્યો હશે, એ એક વિચારણીય વસ્તુ છે.

રાય શ્રી ધનપતિયાસુની આવૃત્તિમાં આપેલા સંસ્કૃત અને ગુજરાતી અનુવાદમાં બધીય સૂત્રપ્રતિઓએ આપેલા પાઠ પ્રમાણે અનુવાદ છે, જ્યારે તેમાં છપાયેલી દીકાનો પાઠ ઉપર જણાવ્યો છે તેવો જ છે.

શ્રી અમોલકઋષિજીની આવૃત્તિમાં મૂળ પાઠ તો સર્વ પ્રતિઓએ આપેલા પાઠ જેવો જ છે, પણ તેમાં આપેલા હિંદી અનુવાદમાં દીકાની વ્યાખ્યા મુજબ અર્થ ક્યો છે.

પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમાં મૂળ પાઠ સર્વ પ્રતિઓએ આપ્યો છે તેવો જ છે, મૂળ પાઠનો અનુવાદ પણ તેને અનુસરીને આપ્યો છે, પણ વિવેચનમાં દીકાની વ્યાખ્યા પ્રમાણે અર્થ ક્યો છે.

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર ઉપર જે ટિપ્પાન્યો રચાયા છે. તેમાં પં. શ્રી ધનવિમળજીરચિત પ્રાચીન છે, તેમાં પ્રસ્તુત મૂળ પાઠ સર્વ પ્રતિઓએ આપ્યો છે તેવો જ છે અને તેનો અર્થ પણ મૂળ પાઠને અનુસરીને જ આ પ્રમાણે લખ્યો છે—જે મગવન(ન) કેવલ્લોઘઈં વુ(વૃ)ક્ષિ તે સદ્દે

પ્રતીત આળે રુચિ મનમાં વસે ? ગૌતમ ! સદ્દેહે પ્રતીતદં રુચિં (રોચે)૭; જ્યારે વિ૦ સં૦ ૧૭૮૪માં પં. શ્રી જીવવિજયજીએ રચેલા પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રટીકામાં મૂળ પાઠ તો સર્વ પ્રતિઓ આપે છે તેવો જ છે, પણ તેનો અર્થ ટીકાની વ્યાખ્યાને અનુસરતો છે, તે આ પ્રમાણે—જેહ મગવન્ ! કેવલીપ્રણીત બોધ પ્રતે જાણે વૃક્ષે તે બોધિ પ્રતે સદ્દેહે પ્રત્યય ધરે રુચ(ચિ) કરે ? હા ગૌતમ ! કોદ્દક સદ્દેહે પ્રત્યય ધરે રુચ(ચિ) ધરે કરે. ૪ અહીં એ વસ્તુ પણ જાણવી ઉપયોગી છે કે પં. શ્રી જીવવિજયજીએ પ્રસ્તુત ટીકાર્થ ટીકાને અનુસરીને બનાવ્યો છે તે તેમણે જ આદિમાં અને અંતમાં જણાવેલું છે.

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમાંના એક સ્થળનું વક્તવ્ય જીવાભિગમસૂત્રમાં પણ છે. આ બન્ને ગ્રંથોમાં આવેલા સમાન પદાર્થના નિરૂપણમાં એકસરખો પાઠ નથી. તે આ પ્રમાણે :

અમાસદ્દે તિવિહે પળ્લસે । તં જહા—અગાર્હૈવ વા અપજ્જવસિદ્દે ૧, અગાર્હૈવ વા સપજ્જવસિદ્દે ૨, સાદૈવ વા સપજ્જવસિદ્દે ૩ । (પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર, સૂ૦ ૧૩૭૫, ૫૦ ૩૧૫).

અમાસદ્દે દુવિહે પળ્લસે । તં જહા—સાતીતે વા અપજ્જવસિતે ૧, સાતીતે વા સપજ્જવસિતે ૨ । (જીવાભિગમસૂત્ર, પત્ર ૪૪૨, પૃષ્ઠ ૨).

અમે પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના સંશોધન માટે ઉપયોગમાં લીધેલી કાગળ ઉપર લખાયેલી પાંચ પ્રતિઓમાં આ સ્થાનમાં જીવાભિગમસૂત્રના પાઠ જેવો જ પાઠ છે. તેમ જ પં. શ્રી જીવવિજયજીકૃત પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના ટીકામાં પણ પ્રસ્તુત સ્થાનમાં જીવાભિગમસૂત્રના જેવો જ પાઠ સ્વીકારીને અભાષકના બે પ્રકાર જણાવ્યા છે. આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજીકૃત પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર અને જીવાભિગમસૂત્રની ટીકામાં પ્રસ્તુત સ્થાનમાં તે તે સૂત્રના મૂળ પાઠ મુજબ વ્યાખ્યા છે, અર્થાત્ પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની ટીકામાં અભાષકના ત્રણ પ્રકાર મુજબ અને જીવાભિગમસૂત્રની ટીકામાં અભાષકના બે પ્રકાર મુજબ વ્યાખ્યા છે. આથી વિશેષમાં આ બે સૂત્રોનાં સૂચિત સ્થાનોના પાઠભેદની નોંધ આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજીએ પોતાની કોઈ ટીકામાં લીધી નથી.

*

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની મુદ્રિત આવૃત્તિઓનો પરિચય

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની અમારી પ્રસ્તુત આવૃત્તિના પહેલાં એની છ આવૃત્તિઓ પ્રકાશિત થયેલી છે, તે આ પ્રમાણે :

૧. વિક્રમ સંવત્ ૧૯૪૦ માં ઋષિ શ્રી નાનકચંદ્રજી દ્વારા સંપાદિત થયેલું પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર રાય શ્રી ધનપતિસિદ્ધજી દ્વારા સર્વપ્રથમ પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યું હતું. આ ગ્રંથમાં પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર મૂળ, શ્રી રામચંદ્રગણિકૃત પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના મૂળ પાઠનો સંસ્કૃત અનુવાદ, આચાર્ય શ્રી મલયગિરિરચિત પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રટીકા તથા શ્રી પરમાનન્દપિંડીકૃત પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની ભાષાટીકા પ્રકાશિત કરવામાં આવેલ છે. આ પ્રકાશનમાં આવેલ પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રનો મૂળ પાઠ જ્ઞેતાં તેમાં અશુદ્ધિઓ તો ઘણી છે જ, ઉપરાંત અનેક સ્થળે શબ્દોના પદચ્છેદો પણ ખોટા છે. આમ હોવા છતાં આ આવૃત્તિમાં પ્રકાશિત થયેલા પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના મૂળ પાઠને તથાપ્રકારની કોઈ હસ્તલિખિત પ્રતિના પ્રામાણિક આધારવાળો

૩-૮. આ બે ટીકાર્થના પાઠ શ્રી લાલભાઈ દલપતભાઈ ભારતીય સંસ્કૃતિ વિદ્યામંદિર, અમદાવાદમાં સુરક્ષિત અનુક્રમે મુનિરાજ શ્રી પં. કીર્તિમુનિજી તથા મુનિ પ્રણયવિજયજીના હસ્તલિખિત ગ્રંથસંગ્રહમાં રહેલી પોથીઓમાંથી લખેલ છે. આ બેનો અનુક્રમે ક્રમાંક ૧૧૦૭૬ તથા ૧૦૫૮-૫૯ છે.

કહેવામાં જરાય વાંધા નથી. પ્રજાપનાના મૂળ પાઠ સિવાય આ આવૃત્તિમાં આવેલી ટીકા વગેરેનો અમે કોઈક અપવાદ વિના ઉપયોગ કર્યો નથી. એટલે તે માટે અમે અહીં વિશેષ નથી લખતા.

૨. વિં સં ૧૯૭૪-૭૫ માં પૂં ૫૦ પાં આગમોદ્ધારક આચાર્ય શ્રી સાગરાનંદસુરિય દ્વારા સંપાદિત અને શ્રી આગમોદય સમિતિ દ્વારા એ ભાગમાં પ્રકાશિત થયેલી પ્રજાપનાસૂત્રની આવૃત્તિ. આ ગ્રંથમાં પ્રજાપનાસૂત્ર મૂળ તથા તેની આચાર્ય શ્રી મહાયગિરિસુરિયિત ટીકા પ્રકાશિત કરવામાં આવેલ છે. આ ગ્રંથમાં પૂર્વેના પ્રકાશનની અપેક્ષાએ પ્રમાણમાં શુદ્ધિનું પ્રમાણ ધણું જ છે. અને આથી જ આ આવૃત્તિના પ્રકાશન પછી ચિકિત્સક અભ્યાસીઓએ આનો જ ઉપયોગ કર્યો છે. પૂં ૫૦ આગમોદ્ધારકજીએ સંપાદિત કરેલા અનેક ગ્રંથો જેતાં તેમના કાર્યની ઝડપ અને તાલાવેલી પારખી શકાય છે. આ અતિવેગમાં પ્રકાશિત કરેલા ગ્રંથોનું પ્રમાણ જેતાં તે તે ગ્રંથમાં રહેલી મૌલિક રખણનાઓનું પ્રમાણ ઓછું છે.

શ્રી આગમોદ્ધારકજી અને તેમનાં પ્રકાશનો માટે અમે અમારા આ અગાઉ સંપાદિત કરેલા નંદિસુત્તં ભગુઓગદ્વારાઈં ચ ગ્રંથના સંપાદકીયમાં લખ્યું જ છે. અહીં અમે એટલું જણાવીએ કે પ્રસ્તુત આવૃત્તિમાં પણ પ્રજાપનાસૂત્રની મૂળ વાચનામાં કેટલાંક સ્થળે નાની-મોટી રખણનાઓ રહી ગઈ છે, જે અમે આગળ ચર્ચાશું.

૩. વીર સં ૨૪૪૫ (વિં સં ૧૯૭૫)માં મુનિ શ્રી અમોલકઋષિય દ્વારા સંપાદિત અને લાલા શ્રી સુખદેવસહાયજી દ્વારા પ્રકાશિત થયેલી આવૃત્તિ. આ ગ્રંથમાં પ્રજાપનાસૂત્ર મૂળ તથા મુનિ શ્રી અમલોકઋષિયદ્વારા પ્રજાપનાસૂત્રનો હિંદી અનુવાદ પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યો છે. આ ગ્રંથમાંની પ્રજાપનાસૂત્રની મૂળ વાચના અતીવ અશુદ્ધ છે. મુનિ શ્રી અમોલકઋષિયએ તેમના પૂર્વેની રાય શ્રી ધનપતિસિદ્ધજીની આવૃત્તિનું અનુકરણ નથી કર્યું, પણ તથાપ્રકારની કોઈ એક હસ્ત-લિખિત પ્રતિ કે પ્રતિઓના આધારે પોતાની પદ્ધતિએ આ સંપાદન કર્યું છે એમ કહી શકાય. આ સંબંધમાં અમે આગળ લખેલી ચર્ચામાં આપેલા પાકો ઉપરથી અભ્યાસીઓ વિશેષ જાણી શકશે. અમે પ્રજાપનાસૂત્રના સૂત્રપાઠોના સંબંધની ચર્ચામાં આ આવૃત્તિની મૂળ વાચનાનો જ મર્યાદિત ઉપયોગ કર્યો છે, આથી અહીં તેના હિંદી અનુવાદ વિષે કંઈ પણ જણાવવું પ્રસ્તુત નથી.

૪. વિં સં ૧૯૯૧ માં પં. શ્રી ભગવાનદાસ હર્ષચંદ્ર દ્વારા સંપાદિત અને ત્રણ ભાગમાં પ્રકાશિત આવૃત્તિ. આ ગ્રંથમાં પ્રજાપનાસૂત્ર મૂળ, મૂળ વાચનાનો ગુજરાતી અનુવાદ તથા આચાર્ય શ્રી મહાયગિરિસુરિયિત પ્રજાપનાસૂત્રની ટીકાનો ગુજરાતી અનુવાદ પ્રકાશિત કરવામાં આવેલ છે. આ આવૃત્તિની મૂળ વાચના તૈયાર કરવામાં સમિતિની આવૃત્તિને મુખ્ય રાખીને વિશેષ સંશોધન માટે અમદાવાદના શ્રી શાંતિસાગરજીના ભંડારની એક સડીક અને ત્રુટિત પ્રજાપનાસૂત્રની હસ્તલિખિત પ્રતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. આ હડીકત પ્રસ્તુત પ્રકાશનની પ્રસ્તાવનામાં જણાવી છે. આથી કેટલેક સ્થળે સમિતિની આવૃત્તિના પાઠના બદલે આ પ્રકાશનમાં મૌલિક શુદ્ધ પાઠ મળે છે.^૧ આમ છતાં આ પ્રકાશનની મૂળ વાચનામાં પણ અનેક સ્થળે સમિતિના પ્રકાશન જેવી જ નાની-મોટી રખણનાઓ તો છે જ, પણ તે ઉપરાંત સમિતિની આવૃત્તિના સાચા પાઠને બદલે ખોટા પાઠ પણ થયા છે.^૨ મૂળ અને ટીકાનો જેવો પાઠ તેવો અનુવાદ કરવામાં આવ્યો છે. આથી કોઈક

૧. જુઓ આગળ આવતા 'પ્રજાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાઠોનું પર્ચાલોચન' શીર્ષકવાળા વિભાગની ૬૧ માં અને ૭૮ થી ૧૦૫ સુધીની કંદિકાઓ.

૨. જુઓ એજન, ૪૨ માં, ૪૬ માં અને ૭૦ થી ૭૭ સુધીની કંદિકાઓ.

સ્થળ એવું પણ છે કે જ્યાં એક જ સ્થાનમાં મૂળ અને ટીકાના અનુવાદની સંગતિ સંધાઈ નથી. આ પ્રકાશનની મૂળ વાચનાની ક્ષતિઓ પણ આગળ લખેલી ચર્ચામાંથી અભ્યાસીઓ જાણી શકશે.

૫. વિ. સં. ૧૯૯૮ (વીર નિ. સં. ૨૪૬૮) માં આગમમંદિર (પાલીતાણા) માં શિલામાં ઉત્કારી સમગ્ર આગમોને તૈયાર કરવા માટે મર્યાદિત સંખ્યામાં પ્રકાશિત કરેલા આગમરત્નમંજૂષા નામના મહાગ્રંથમાં પ્રકાશિત થયેલા પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની આવૃત્તિ. સમિતિની આવૃત્તિનાં સખલનાવાળાં સ્થાનો પૈકીનાં કેટલાંક સ્થાનમાં આ આવૃત્તિમાં શુદ્ધ પાઠ ઇમળે છે. બાકી તો આમાં કોઈકે સ્થળ એવું પણ છે કે, જ્યાં સમિતિની આવૃત્તિથી વિરુદ્ધ જઈને ખોટું સંશોધન કરવામાં આવ્યું છે. પ્રસ્તુત આવૃત્તિની મૂળ વાચનાને અમે સાદૃશ્ય મેળવી નથી, પણ મૂળ પાઠની ચર્ચા લખવામાં એ અનેકવાર જોયેલી હોવાથી તેના સંબંધમાં નીચેની હકીકત સહજભાવે જાણવીએ છીએ :

૭૭ મા પૃષ્ઠની (સૂત્ર ૨૧૦) આઠમી પંક્તિમાં આવેલા હ્રુદ્ શબ્દથી દસમી પંક્તિમાં આવેલા જોયળકોઢાકોઢીઓ ના પૂર્વના વહુગીઓ સૂત્રપદ સુધીનો સૂત્રપાઠ પ્રસ્તુત પ્રકાશનમાં પડી ગયો છે. જુઓ આગમરત્નમંજૂષા શિલાકલ્પક ૧૭૩-૪ ની છેલ્લી પંક્તિ. અહીં પડી ગયેલો પાઠ સમિતિની આવૃત્તિમાં છે. આ રીતે અન્યન્ય સ્થાનોમાં પણ મૂળ વાચનાનો પાઠ પડી ગયો છે કે કેમ ?— એ તો સમગ્ર આવૃત્તિને મેળવીએ તો જ જાણી શકાય. પ્રસ્તુત શિલાગમની આવૃત્તિની વિશેષતા તો એ છે કે તેમાં અનેક સ્થળે °આવાં પોલાં મીઠાં કરીને નાના-મોટા સૂત્રસંદર્ભોને, કોઈ પણ પ્રાચીન પ્રતિ, પદ્ધતિ કે પરંપરાના આધાર વિના, પૂ. પા. આગમોદ્ધારકજીએ પોતાની આગવી શૈલીથી ટૂંકાવ્યા છે. દા. ત. ૬૪ મા પૃષ્ઠની સાતમી પંક્તિમાં આવેલા પુસ્ત્તર શબ્દથી તે જ પૃષ્ઠની ૧૭ મી પંક્તિ સુધીનો સૂત્રસંદર્ભ છોડી દઈને આ સમગ્ર પાઠના સ્થાને °આવું પોલું મીઠું કર્યું છે. આ છોડી દીધેલો પાઠ પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની સમગ્ર હસ્તલિખિત પ્રતિઓ અને સમગ્ર પ્રકાશિત આવૃત્તિઓમાં છે. અમારા કામ પૂરતા અન્વેષણમાં પણ અમે આવાં પોલાં મીઠાં અનેક જોયાં છે, જેમાં સંક્ષેપ કરવાના આશયથી મૂળ વાચનાના નાના-મોટા સૂત્રસંદર્ભો છોડી દેવાયા છે. આથી શિલાગમની પ્રસ્તુત મૂળ વાચનાને પૂ. પા. આગમોદ્ધારકજીએ ખનાવેલી પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની સંક્ષિપ્ત વાચના કહી શકાય. આ સંક્ષેપમાં સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓમાં અને પ્રકાશિત આવૃત્તિઓમાં આવતા સુક્લેસ્તા કળ્હેસ્તા જેવા શબ્દોના સ્થાનમાં સુક્લા કળ્હા શબ્દો પણ છે. સૂત્રપાઠોનો આ રીતે સંક્ષેપ કરવા જતાં પાઠોનું મૂળ સ્વરૂપ વિદ્યુત બની જવાનો પૂરેપૂરો સંભવ હોવાથી આ પદ્ધતિ ચાલુ રહે એ કોઈ રીતે ઇષ્ટ નથી.

‘અંતિમ આવૃત્તિ પૂર્વનાં પ્રકાશનો કરતાં વધુ શુદ્ધ નહીં તોપણ તેથી ઊતરતા સ્વરૂપની તો ન હોવી જોઈએ’ આવી અપેક્ષા શિલાગમગત પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની આવૃત્તિથી સંતોષાતી નથી. આ પ્રકાશન અંગેની વિશેષ વિગતો આગળ આવતી ચર્ચામાંથી જાણી શકાશે.

૬. મુનિરાજ શ્રી પુષ્કલિકા-પુષ્પલિકા-કૃલચંદ્ર દ્વારા સંપાદિત થયેલા સુત્તાગમે નામના ગ્રંથના બીજા અંશમાં અંગ આગમ સિવાયના ૨૧ આગમો પ્રકાશિત કર્યા છે, તેમાં પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપના-સૂત્ર પણ સંપાદિત કરેલું છે. ઉક્ત સુત્તાગમેનો બીજો અંશ વિ. સં. ૨૦૧૧ માં સૂત્રાગમ સમિતિ ગુગાંવ ધાવણી દ્વારા પ્રકાશિત થયો છે. પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની અમે જોયેલી મુદ્રિત આવૃત્તિઓમાં

૩. જુઓ એજન : ૫, ૨૧, ૪૦, ૮૯, ૯૧, ૯૨, ૯૩, ૧૦૩ થી ૧૦૬ કંદિકાઓ તથા ૩૩ મી કંદિકાનો ચોથો પદાવિભાગ.

૪. જુઓ એજન : ૩ ૯, ૧૨ મા, ૧૬ મા, ૨૪ મા અને ૬૪ મા કંદિકાઓ.

સમયની દૃષ્ટિએ આ છેલ્લી આવૃત્તિ છે. આ આવૃત્તિમાં છપાયેલા પ્રજાપનાસૂત્રની મૂળ વાચના નેતાં કેવળ તેના માટે જ નહીં પણ સુત્તાગમેના બે અંશમાં છપાયેલા સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયને માન્ય ૩૨ સૂત્રગ્રંથોની વાચનાની પ્રામાણિકતાના સંબંધમાં પણ પૂરો સંદેહ થાય એવી સ્થિતિ છે. ‘કોઈ પણ ગ્રંથની ઉત્તરોત્તર પ્રકાશિત આવૃત્તિ ક્રમશઃ વધુ ને વધુ સારી હોવી જોઈએ’ આ એક-પ્રકારના સર્વજનસાધારણ અભિપ્રાયથી વિરુદ્ધ સુત્તાગમેનું પ્રકાશન થયું છે, એમ કહી શકાય. આ વસ્તુ સ્પષ્ટ કરવા માટે અમે આગળ જણાવેલા ‘પ્રજાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાઠોનું પર્યાલોચન’ આ શીર્ષકમાં લખેલી ૧૦૭ કંડિકાઓ અને તેમાંય ખાસ કરીને ૪૨ મી, ૪૯ મી અને ૬૪ થી ૭૭ સુધીની કંડિકાઓ નેવા લલામણ કરીએ છીએ. સુત્તાગમેના બે અંશની પ્રસ્તાવના-સંપાદકીયમાં કરેલાં વિધાનો માટે પણ અહીં થોડો ધશારો કરવો અમે ઉચિત માન્યો છે.

સુત્તાગમેના પહેલા અંશની પ્રસ્તાવનાના લેખક મુનિ શ્રી જિણ્યંદભિક્ષુ = જિનચંદ્રભિક્ષુ છે; અને બીજા અંશના સંપાદકીયના લેખક મુનિ શ્રી પુષ્પભિક્ષુ પોતે છે. સુત્તાગમેના પહેલા અંશની પ્રસ્તાવનાના ૨૫ મા પૃષ્ઠમાં અને બીજા અંશના સંપાદકીયના ૬૫ મા પૃષ્ઠમાં પ્રસ્તુત પ્રકાશનકી વિશેષતા આ શીર્ષકમાં જણાવેલાં વિધાનો પૈકી ત્રણ વિધાન આ પ્રમાણે છે : (૧) પાઠશુદ્ધિકા પૂરા ૨ ચ્વાલ રક્ષા ગયા હૈ । (૨) इसके संपादनमें शुद्ध प्रतियोंका उपयोग किया है । (૩) पाठान्तर नवीन पद्धतिसे दिए हैं ।

આ ત્રણ વિધાન પૈકીના પહેલા વિધાનમાં જણાવ્યું છે કે પાઠશુદ્ધિમાં પૂરેપૂરો ખ્યાલ રાખ્યો છે. આ બાબતમાં અમે અહીં એટલું જ જણાવીએ છીએ કે અમે આગળ જણાવેલી સુત્તાગમે ગત પ્રજાપનાસૂત્ર માટેની નોંધ અને પાઠ્યરચાં નેવાથી વિજ વાચકોને પ્રતીતિ થશે કે આગમોની પાઠશુદ્ધિની શાસ્ત્રીય પારખ સુત્તાગમેના સંપાદકશ્રમાં નથી, અર્થાત્ તેમનું આ વિધાન વસ્તુસ્થિતિથી વેગળું છે.

બીજા વિધાનમાં સુત્તાગમે ના સંપાદનમાં શુદ્ધ પ્રતિઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે, તેમ જણાવ્યું છે. આ વિધાન ઉપરથી ‘સુત્તાગમે ના સંપાદકશ્રએ શુદ્ધ હસ્તલિખિત પ્રતિઓનો ઉપયોગ કર્યો હશે’ આવું અનુમાન કોઈ કરે તો તે અસંભવિત નથી. હકીકતમાં આ બાબતમાં ભલે શ્રી પુષ્પભિક્ષુએ સ્પષ્ટ નથી લખ્યું પણ અમે વિશ્વાસપૂર્વક કહી શકીએ કે તેમણે સુત્તાગમે માં છપેલી પ્રજાપનાસૂત્રની મૂળ વાચનાને કોઈ હસ્તલિખિત પ્રતિ સાથે મેળવી નથી, અને કદાચ એકાદ હસ્તલિખિત પ્રતિ સાથે મેળવતાં કોઈક મહત્વનો પ્રામાણિક પાઠ મળ્યો હશે તો તેની મૌલિકતા તેઓએ વિચારી નથી. આ હકીકત પણ અમે આગળ લખેલા ‘પ્રજાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાઠોનું પર્યાલોચન’ આ શીર્ષકમાં આવતી ૧૦૭માંની એ સંબંધી કંડિકાઓ નેતાં સુસ્પષ્ટ થઈ જશે. સુત્તાગમે ના સંપાદકશ્રનું આવું શુદ્ધ પ્રતિઓના ઉપયોગ માટેનું સંદિગ્ધ વિધાન વાચકને ગેરમાર્ગે દોરનારું છે એમ પણ કહી શકાય. મુનિ શ્રી પુષ્પભિક્ષુએ પોતાના આ વિધાનમાં જણાવેલી શુદ્ધ પ્રતિઓને હસ્તલિખિત પ્રતિઓરૂપે સ્પષ્ટ જણાવી નથી, અને જે શુદ્ધ પ્રતિઓનો તેમણે ઉપયોગ કર્યો છે તે શુદ્ધ પ્રતિઓનો કોઈ પરિચય પણ તેઓએ આપ્યો નથી, એટલે આ બાબતમાં સદજલાલે સંદેહ જ રહે કે તેમણે જે શુદ્ધ પ્રતિઓનો ઉપયોગ કર્યો છે તે ‘કઈ’?

ત્રીજા વિધાનમાં પાઠાન્તરની નવીન પદ્ધતિની વાત કરી છે તે સમજવા માટે તેઓએ કશું જ

પ. અમારું આ વક્તવ્ય વાંચ્યા પછી પણ સુત્તાગમે ના સંપાદકશ્ર તેમણે જણાવેલી શુદ્ધ પ્રતિઓનો પ્રામાણિક પરિચય આપશે તો તે જરૂર સૌકોઈને આવકારને પાત્ર થશે જ.

સ્પષ્ટીકરણ કયું નથી, અર્થાત્ જે જે પાઠાન્તરો આપ્યા છે તે કોઈ હસ્તલિખિત પ્રતિના છે કે મુદ્રિત આવૃત્તિના એની કોઈ ચોખવટ એમણે કરી નથી.

ઉપર જણાવેલી હકીકતથી સુત્તાગમે ગત પ્રજાપનાસૂત્રની વાચના સંશોધનની દૃષ્ટિએ ટેટલી પાંગળી છે તે સ્પષ્ટ થાય છે.

સુત્તાગમેના પહેલા અંશની પ્રસ્તાવનાના ૨૩મા પૃષ્ઠમાં આગમોની પૂર્વપ્રકાશિત આવૃત્તિઓ માટે આ પ્રમાણે લખ્યું છે—इसके अतिरिक्त रायबहादुर धनपतिसिंह (मकसूदावादवाले) और आगमोदय समिति आदिने भी आगमोंका प्रकाशन किया है पर वे भी अशुद्धिओंसे खाली नहीं। આમ જણાવીને પ્રસ્તાવનાના લેખકે સુત્તાગમેની આવૃત્તિને શેષ આવૃત્તિઓ કરતાં શુદ્ધ જણાવવાનો આડકતરો પ્રયત્ન કર્યો છે. અને આથી જ અમે સુત્તાગમેની આવૃત્તિને શેષ આવૃત્તિઓ કરતાં વધુ શુદ્ધ અને પ્રામાણિક ધારીને તેનો વિશેષ ઉપયોગ કરવા તરફ લલચાયા, એટલું જ નહીં અમને જ્યારે જ્યારે મૂળ પાઠનો નિર્ણય કરવા માટે અન્યાન્ય સ્થળો જેવાની આવશ્યકતા જણાઇ ત્યારે ત્યારે સુત્તાગમે ગત પ્રજાપનાસૂત્રનાં અમે તે તે સમગ્ર સ્થાનો જોયાં પણ ખરાં. આથી આ બાબતમાં અમે એટલું નિઃશંકરીતે જણાવીએ છીએ કે સુત્તાગમે ગત પ્રજાપનાસૂત્રની વાચનામાં મૌલિક શાસ્ત્રીય શુદ્ધિ માટેનો કોઈ પ્રામાણિક પ્રયત્ન થયો નથી. અલ્પખત, સુત્તાગમેની આવૃત્તિમાં આગમોદય સમિતિની આવૃત્તિના પાઠના બદલે જે ૨૯ સ્થાનોમાં મૌલિક અને સંગત પાઠ આપ્યા છે તે સુત્તાગમેના પ્રકાશન પૂર્વે દશ વર્ષ પહેલાં વિ. સં. ૧૯૯૧માં પં. શ્રી ભગવાનદાસ હર્ષચંદ્ર દ્વારા સંપાદિત આવૃત્તિમાં સુધારીને આપેલા જ છે^૧. સુત્તાગમેના સંપાદકજીએ પં. શ્રી ભગવાનદાસજીનું કે આગમોદય સમિતિનું અનુકરણ લલે ન કર્યું હોય, પણ આગમોદય સમિતિ અને પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમાં જ્યાં જ્યાં ખોટા અને અમૌલિક પાઠ છે ત્યાં ત્યાં સર્વત્ર સુત્તાગમે માં તેવા જ પાઠ^૨ લીધા છે. આથી પણ વિશેષ ધ્યાનપાત્ર વાત તો એ છે કે આગમોદય સમિતિની વાચનાના સાચા અને મૌલિક પાઠના બદલે જ્યાં જ્યાં પં. ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમાં ખોટા અને અમૌલિક પાઠ છે ત્યાં ત્યાં સુત્તાગમે માં પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિના જેવા જ ખોટા અને અમૌલિક પાઠ^૩ આપ્યા છે. આ ઉપરથી કોઈને એમ લાગે કે સુત્તાગમેના સંપાદકજીએ મૂળ વાચનાનું સંશોધન કરવા માટે અન્યાન્ય પ્રકાશિત આવૃત્તિઓનો જ આધાર લીધો છે, તો એ માન્યતાને નિરાધાર જણાવી શકે એવી કોઈ રજૂઆત સુત્તાગમેના સંપાદકજીએ કરી નથી. અમારા આ મર્યાદિત વક્તવ્યની ખાતરી તો આગળ જણાવેલા ‘પ્રજાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્ર પાઠોનું પર્યાલોચન’ આ શીર્ષકમાં આપેલી વિગતો જોતાં થશે જ. અહીં સાથે સાથે જણાવી દઈએ છીએ કે અમે પૂર્વનાં પ્રકાશનોના સૂત્રપાઠોનાં સ્થાનમાં જે કોઈ મૌલિક અને પ્રામાણિક પાઠ મેળવી શક્યા છીએ તે પૈકીનો માત્ર એક હળવો પણ પ્રામાણિક પાઠ (કાયજોગે ના બદલે પ્રામાણિક પાઠ—કાયજોગ) સુત્તાગમેની જ આવૃત્તિમાં સ્વીકારાયો છે, જે પૂર્વની અન્ય કોઈ પણ આવૃત્તિમાં નથી. જુઓ ‘પ્રજાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાઠોનું પર્યાલોચન’ આ શીર્ષકની ૧૦૭ મી કંડિકા. અર્થાત્ આ એક સ્થાન સિવાય સુત્તાગમેના પ્રામાણિક પાઠવાળું એવું એક પણ સ્થાન નથી કે જે તેના પૂર્વની કોઈને કોઈ એક આવૃત્તિમાં ન હોય. બાકી, અહીં જણાવ્યા સિવાયની પણ સુત્તાગમેની નાની નાની આગવી કૃતિઓ તો સહજ લાવે જોતાં એવી જણાઈ છે કે જે તેના પૂર્વની કોઈ પણ આવૃત્તિમાં લાગ્યે જ હોય.

૧. જુઓ એનન : ૬૧ મા અને ૭૮ થી ૧૦૬ સુધીની કંડિકાઓ.

૭. જુઓ એનન : ૧ થી ૪૨, ૪૩ થી ૪૭, ૫૦ થી ૬૦, ૬૨ અને ૬૩ મી કંડિકાઓ.

૮. જુઓ એનન : ૬૧ મા તથા ૭૮ થી ૧૦૫ સુધીની કંડિકાઓ.

સુત્તાગમે માં છાપેલા આગમોમાંથી તેના સંપાદકજીએ કેટલે સ્થળે પાહો કાઢી નાખ્યા છે કે બદલ્યા છે તે તો તેમાં છાપેલા બધા આગમોને મેળવીએ ત્યારે જ કહી શકાય. છતાં તેમણે છાપેલા પ્રજાપનાસૂત્રમાં પાઠ કાઢી નાંખીને અને બદલીને જે ધાલમેલ કરી છે તે તો અમે આગળ લખેલા ‘પ્રજાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાહોનું પર્યાલોચન’ આ શીર્ષકમાંની ૬૪ થી ૬૯ સુધીની કંડિકાઓ વાંચતાં જિજ્ઞાસુઓ સ્પષ્ટ સમજી શકશે. અને તેથી અમે એમ કહી શકીએ કે સુત્તાગમે ગત અન્ય આગમોમાં પણ ધાલમેલ થઈ હોવી નોઈએ, આમ છતાં ‘ચોર કોટવાળને દંડે’ એ ન્યાયે ધાલમેલ કરનાર મુનિશ્રી પોતે જ પ્રાચીન આગમિક સાહિત્યમાં ધાલમેલ થયાનો આક્ષેપ કરે એ એમની બલિહારી જ કહી શકાય !^૮

અહીં એક હકીકતની સ્પષ્ટતા કરી દેવી અમને ઉચિત લાગે છે કે સમગ્ર જૈન આગમોની હનગરો પ્રતિઓ અમે બારીકાઈથી નોઈ છે. તેમાં તે તે આગમગ્રંથની મૂળ વાચનાના સંક્ષિપ્ત કે સંક્ષિપ્તતર મૌલિક સૂત્રપાઠને સરળતાથી સમજવા માટે જ, પ્રાયઃ તે તે આગમની ટીકાની વ્યાખ્યાના આધારે, કોઈકે અભ્યાસી વિદ્વાન મુનિઓએ સૂત્રપદોનો પ્રક્ષેપ કર્યો છે. અહીં પણ આનું ઉદાહરણ અમે આગળ લખેલા ‘પ્રજાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાહોનું પર્યાલોચન’ આ શીર્ષકમાં આવેલી ૩૪, ૪૪, ૫૩ અને ૫૭ મી કંડિકાઓ નેવાથી મળી રહેશે. કોઈવાર પ્રક્ષિપ્ત પાહો એવા પણ હોય છે કે જે સંગત ન હોય. આ વસ્તુ પણ અમે આગળ લખેલા ‘પ્રજાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાહોનું પર્યાલોચન’ આ શીર્ષકની ૪, ૫, ૧૦, ૧૬, ૧૭, ૨૨ અને ૩૮ આ કંડિકાઓ નેતાં સમજાશે. આથી એ પણ ફક્ત થાય છે કે તે તે વિષયના અધ્યયન અભ્યાસીઓ દ્વારા પણ કદાચ આવા પાહો ઉમેરાયા હોય. વળી, તે તે આગમગ્રંથના નાના-મોટા સૂત્રસંદર્ભોના વક્તવ્યની સમાપ્તિ પછી તે સમગ્ર વક્તવ્યને સંક્ષેપમાં આવરી લેતી અન્યાન્યગ્રંથગત સંગ્રહણીગાથા પણ તે તે સૂત્ર-સંદર્ભ પછી કોઈકે વાર ઉમેરાઈ હોય તેવું પણ બળ્યું છે. આવી ગાથા કોઈ વાર મૂળસૂત્રધારની પણ હોવાનો સંભવ હોઈ શકે, તો કોઈ વાર સ્વતંત્ર રીતે રચીને કોઈ વિદ્વાન મુનિએ પ્રક્ષિપ્ત કરી હોય તે પણ અસંભવિત નથી. આ રજૂઆતનું ઉદાહરણ પ્રસ્તુત પ્રજાપનાસૂત્રમાં પણ છે. જુઓ ૨૬ મા પૃષ્ઠની ૧૫-૧૬ પંક્તિમાં આવેલી પ્રક્ષિપ્ત ગાથા. આ ઉપરાંત પ્રસ્તુત ગ્રંથના પ્રારંભમાં આવતો પંચપરમેષ્ઠિનમસ્કારવાળો સૂત્રપાઠ તથા પ્રારંભની બે ગાથા પછી પ્રજાપનાસૂત્ર-ધારનો સંક્ષિપ્ત પરિચય આપતી બે ગાથાઓ પણ પ્રક્ષિપ્ત છે.

અમે સમગ્ર આગમગ્રંથોમાં સંગત કે અસંગત હોય તેવા અનેકાનેક પ્રક્ષિપ્ત પાહો નોંધેલા હોવાથી તે બધાય પ્રક્ષિપ્ત પાહો તે તે સ્પષ્ટ પ્રસ્તુતાર્થને સુરપષ્ટ કરવાના આશયથી જ ઉમેરાયા છે તે પણ ખાતરીપૂર્વક જણાવી શકીએ છીએ. આવા પ્રક્ષિપ્ત પાહો પ્રાચીનતમ પ્રતિઓમાં પ્રાયઃ નહીં મળતા હોવાથી અને તે તે આગમના વ્યાખ્યાગ્રંથોના આધારે આ પ્રક્ષિપ્ત પાહોની અમૌલિકતા તો દીવા જેવી સ્પષ્ટ થઈ જ જાય છે. આ ઉપરાંત આ સમગ્ર પ્રક્ષિપ્ત પાહોનો ખાસ પરિચય તો એ છે કે તેમાં કોઈ પણ વિદ્વાને પોતાની આગવી-અંગત માન્યતાનો પાઠ બનાવીને ઉમેર્યો હોય તેવું એક પણ સ્થળ અમે સૂત્રપ્રતિઓમાં નોંધ્યું નથી. આગમોમાં ધાલમેલ થઈ શકતી હોત તો તો વ્યાખ્યાકારો મૂંઝાત જ નહીં.

આ ઉપરાંત ‘પ્રજ્ઞાવનોપાઙ્ગની આચાર્ય શ્રી હરિભદ્રસૂરિકૃત પ્રદેશવ્યાખ્યાને પૂર્વ ભાગ અને ઉત્તર ભાગરૂપે અનુક્રમે ઈ. સ. ૧૯૪૭ માં ઋષભદેવ કેસરીમલ, રતલામ, દ્વારા અને ઈ. સ.

૮. આ સંબંધમાં પં. શ્રી કદ્યાણવિજયજીરચિત ‘પદ્મવલીપદાગસંગ્રહ’ પૃ. ૪૪૯ માં “લેન જાગમો મેં કાટછાંદ” શીર્ષક વક્તવ્યને જુઓ.

૧૯૪૬ માં જૈન પુસ્તક અચારક સંસ્થા, સૂરત દ્વારા પ્રકાશિત કરી છે. આ પ્રકાશનમાં પ્રજ્ઞાપના-સૂત્રની મૂલ વાચના આપવામાં આવી નથી.

*

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાઠોનું પર્યાલોચન

આ સંદર્ભ લખવાનો આશય, આગમસંશોધન માટે વિવિધ પ્રત્યંતરોના પાઠોની ધીરજ-પૂર્વક વિવિધ રીતે ચકાસણી કરવા માટેની અમારી આગમસંશોધનપદ્ધતિ આગમ આદિનું સંપાદન કરનાર અભ્યાસીઓને દોષ ને દોષ રીતે પ્રેરણારૂપ થશે, તે જ છે. આથી પૂર્વનાં પ્રકાશનોની વાચનાના વિષમ પાઠોનું નિરૂપણ અહીં આનુયંગિક રીતે જ જરૂરી બની ગયું હોઈ જે દોષ મહાનુભાવોની એ સંબંધમાં લાગણી દુભાય તેઓ સૌને અમારો મુખ્ય ઉદ્દેશ અવધારવા ક્ષમાપનાપૂર્વક વિનંતિ કરીએ છીએ.

અહીં જણાવેલી કુલ ૧૦૭ ઇંડિકાઓનું વર્ગીકરણ આ પ્રમાણે છે—

(અ) ૨૦, ૪૩, ૫૧, ૫૨, ૫૪, ૫૬, ૫૮, ૫૯, ૬૦, ૬૨ અને ૬૩—આ અગિયાર ઇંડિકાઓમાં જણાવેલા મૌલિક પ્રામાણિક પાઠના બદલે અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં ખોટા પાઠ છે, જેમાંથી ૨૦, ૪૩, ૫૧, ૫૬, ૫૮, ૫૯, ૬૦ અને ૬૩—આ આઠ ઇંડિકાઓમાં જણાવેલા ખોટા પાઠ અમને એક કે એકથી વધુ પ્રત્યંતરોમાં મળ્યા છે.

(આ) ૪૫ મી અને ૫૦ મી ઇંડિકામાં જણાવેલા મૌલિક પ્રામાણિક પાઠના બદલે રાય શ્રી ધનપતિસિંહજીની આવૃત્તિ સિવાયની શેષ પ્રકાશિત આવૃત્તિઓમાં ખોટો પાઠ છે. આ ખોટો પાઠ અમને પણ પ્રત્યંતરોમાં મળ્યો છે.

(ઇ) ૩૨, ૩૭ અને ૫૫ મી ઇંડિકામાં જણાવેલા મૌલિક પ્રામાણિક પાઠના બદલે મુનિ શ્રી અમોલકઋષિજીની આવૃત્તિ સિવાયની શેષ પ્રકાશિત આવૃત્તિઓમાં ખોટા પાઠ છે, જેમાંથી ૩૭ મી ઇંડિકામાં જણાવેલો ખોટો પાઠ અમને પણ પ્રત્યંતરોમાં મળ્યો છે.

(ઈ) ૧૮, ૨૩, ૨૫ અને ૪૬ મી ઇંડિકામાં જણાવેલા મૌલિક પ્રામાણિક પાઠને બદલે તેને અનુસરતા (જેને પ્રામાણિક પાઠભેદ કહી શકાય તેવા) સૂત્રપાઠો રાય શ્રી ધનપતિસિંહજી તથા મુનિ શ્રી અમોલકઋષિજીની આવૃત્તિમાં છે.

(ઉ) ૧, ૨, ૩, ૬, ૮, ૯, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૮, ૨૧, ૨૩, ૨૪, ૨૫, ૨૬, ૨૭, ૨૯, ૩૧, ૩૬, ૩૯, ૪૬ અને ૧૦૬—આ બાવીસ ઇંડિકાઓમાં જણાવેલા મૌલિક પ્રામાણિક પાઠના બદલે આગમોદય સમિતિની, પં. શ્રી લગવાનદાસજીની, આગમરતનમંજૂપાની—શિલાગમની અને સુત્તાગમેની આવૃત્તિમાં ખોટા પાઠ છે. આ પૈકીની ૩૯મી અને ૪૬મી ઇંડિકામાં જણાવેલા ખોટા પાઠ અમને પ્રત્યંતરોમાં મળ્યા છે. અહીં ફરક એટલો જ છે કે ૨૧ અને ૧૦૬ ક્રમાંકવાળી ઇંડિકામાં જણાવેલો મૌલિક પ્રામાણિક સૂત્રપાઠ શિલાગમની આવૃત્તિમાં છે.

(ઝ) ૪, ૫, ૧૦, ૧૬, ૧૭, ૨૨ અને ૩૮—આ ઇંડિકાઓમાં જણાવેલા મૌલિક પ્રામાણિક પાઠ ઉપરાંત અપ્રામાણિક વધારાના પાઠ આગમોદય સમિતિની, પં. શ્રી લગવાનદાસજીની, શિલાગમની અને સુત્તાગમેની આવૃત્તિમાં છે. અહીં ફરક એટલો જ છે કે પાંચમી ઇંડિકામાં જણાવેલો વધારાનો ખોટો પાઠ મુનિ શ્રી અમોલકઋષિજીની આવૃત્તિમાં પણ છે તેમ જ અમને પણ એક પ્રત્યંતરમાં મળ્યો છે, ત્યારે પાંચમી ઇંડિકાનો વધારાનો ખોટો પાઠ શિલાગમની આવૃત્તિમાં નથી.

(કઠ) ૩૪, ૪૪, ૫૩ અને ૫૭ મી ઇંડિકામાં જળાવેલા વધારાના સૂત્રપાઠ પ્રસ્તુતાર્થને વિશેષ સ્પષ્ટ કરે છે, પણ તે સ્પષ્ટીકરણ માટે પાઠગથી ઉમેરાયા હોવાથી તેને પ્રમાણભૂત ન કહેવાય. આમાંની ૫૩ મી અને ૫૭ મી ઇંડિકામાં જળાવેલો વધારાનો સૂત્રપાઠ અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં છે, જ્યારે ૩૪મી અને ૪૪મી ઇંડિકામાં જળાવેલો વધારાનો સૂત્રપાઠ આગમોદય સમિતિની, પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની, શિક્ષાગમની અને સુત્તાગમે ની આવૃત્તિમાં છે. અહીં માત્ર ૫૭ મી ઇંડિકામાં જળાવેલો વધારાનો સૂત્રપાઠ જ અમને એક પ્રત્યંતરમાં મળ્યો છે.

(ઋ) ૭, ૧૪, ૧૫, ૧૯, ૨૮, ૩૦, ૩૩, ૩૫, ૩૭, ૪૦ અને ૪૧—આ અગિયાર ઇંડિકાઓમાં જળાવેલા મદસ્ત્વના સૂત્રપાઠો આગમોદય સમિતિની, પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની, શિક્ષાગમની અને સુત્તાગમે ની આવૃત્તિમાં નથી, જે અમને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યા છે. અહીં ફરક એટલો જ કે ૭, ૩૦ અને ૩૭ મી ઇંડિકામાં જળાવેલો સૂત્રપાઠ તથા ૧૯ મી ઇંડિકામાં જળાવેલા સૂત્રપાઠવાળું સમગ્ર વાક્ય તથા શ્રી ધનપતિસિંહજીની આવૃત્તિમાં પણ નથી, જ્યારે ૩૩મી ઇંડિકામાં જળાવેલા પાંચ વિભાગ પૈકીના ચોથા વિભાગમાં જળાવેલો તથા ૪૦ મી ઇંડિકામાં જળાવેલો સૂત્રપાઠ શિક્ષાગમની આવૃત્તિમાં છે.

(લ) ૬૪ થી ૬૯ સુધીની ઇંડિકાઓમાં—સુત્તાગમે ની આવૃત્તિમાંથી એના સંપાદકશ્રીએ સ્વેચ્છાએ જે પાઠો કાઢી નાંખ્યા છે તે (ઇંડિકા ૬૪-૬૫-૬૬), સૂત્રાર્થને ન સમજવાથી સ્વેચ્છાએ સૂત્રપદોની વિભક્તિ બદલીને ખોટો પાઠ બનાવ્યો છે તે (ઇંડિકા ૬૭), સૂત્રપદોનું અમૌલિક પરિવર્તન સ્વેચ્છાએ કર્યું છે તે (ઇંડિકા ૬૮) અને મુદ્રણમાં થયેલ અનવધાનનું એક ઉદાહરણ (ઇંડિકા ૬૯) —આ હકીકતો જણાવી છે.

(ળ) ૪૨ મી, ૪૯ મી અને ૭૦ થી ૭૭ સુધીની ઇંડિકાઓ પૈકીની ૭૧ મી ઇંડિકા સિવાયની ઇંડિકાઓમાં જળાવેલા સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓના અને પૂર્વની આગમોદય સમિતિ આદિની આવૃત્તિઓના મૌલિક અને પ્રામાણિક પાઠના બદલે પં. શ્રી. ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમાં જ્યાં જ્યાં ખોટા પાઠ (ઇંડિકા ૭૦, ૭૫.), અપ્રમાણિત પાઠ (ઇંડિકા ૪૯, ૭૩, ૭૪), અમૌલિક પદવિપર્યાસ (ઇંડિકા ૭૬), પ્રક્ષિપ્ત પાઠ (ઇંડિકા ૭૨) અને અશાસ્ત્રીય સંશોધન (ઇંડિકા ૪૨, ૭૭) છે તે જળાવ્યાં છે. ઉપરાંત, આગમોદય સમિતિની આવૃત્તિ પ્રમાણે જ પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમાં સૂત્રોનો તદ્દન ખોટો ઉક્ત મેમ જ પાઠપતન છે તે ૭૧ મી ઇંડિકામાં જળાવ્યાં છે. આ ૭૧ મી ઇંડિકામાં આગમોદય સમિતિની આવૃત્તિની ક્ષતિ ઉપરાંત એક સ્થળે પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમાં એક વધુ પાઠપતન થયું છે તે પણ જળાવ્યાં છે. આ દશ ઇંડિકાઓમાં નિર્દિષ્ટ સ્થાનોમાં કેવળ પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિના જેવી જ અમૌલિક વાચના સુત્તાગમે ની આવૃત્તિમાં છે, તેમાંય ૭૧ મી ઇંડિકામાં પડી ગયેલા પાઠના સ્થાનમાં સુત્તાગમે માં સ્વમતિએ નવો અશાસ્ત્રીય પાઠ બનાવીને મૂક્યો છે તે પણ જળાવ્યાં છે.

(૦) ૬૧ મી અને ૭૮ થી ૧૦૫ સુધીની ઇંડિકાઓમાં જળાવેલા મૌલિક પ્રામાણિક પાઠોના સંબંધમાં આગમોદય સમિતિની આવૃત્તિની ક્ષતિ જણાવી છે અને પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત મૌલિક પ્રામાણિક પાઠો છે તે પણ જળાવ્યાં છે. પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમાં સ્વીકારાયેલા આ ૨૯ ઇંડિકાઓમાં જળાવેલા મૌલિક સૂત્રપાઠો સુત્તાગમે ની આવૃત્તિમાં પણ છે. અહીં ફરક એટલો જ કે ૮૦ મી ઇંડિકામાં જળાવેલા મૌલિક પાઠનો પં. શ્રી. ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમાં સંશોધનમાન્ય રીતે ઇશારો કરાયો છે, જ્યારે સુત્તાગમે માં તે મૌલિક પાઠ સ્પષ્ટપણે સ્વીકારાયો છે. તથા ૯૯ મી ઇંડિકામાં પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમાં જે બે સૂત્રપદો વધારે છે, જેને પ્રમાણિત કદી શકાય નહિ, તે પ્રમાણે જ સુત્તાગમે માં પણ બે સૂત્રપદો વધારે છે.

પ્રસ્તુત કંડિકાઓ પૈકીની ૮૯, ૯૧, ૯૨, ૯૩ અને ૧૦૩ થી ૧૦૫ સુધીની કંડિકાઓમાં જણાવેલા મૌલિક પાઠ શિક્ષાગમની આવૃત્તિમાં પણ છે, બાકીના આગમોદય સમિતિ પ્રમાણે છે.

(ઓ) ૧૦૭મી કંડિકામાં જે મૌલિક પ્રામાણિક પાઠ જણાવ્યો છે તે સુત્તાગમે સિવાયની તેના પહેલાંની કોઈ પણ આવૃત્તિમાં નથી તે જણાવ્યું છે.

ચર્ચિત આવૃત્તિઓની સંજ્ઞા

નીચેની કંડિકાઓમાં પ્રત્તાપનાસૂત્રની જે જે મુદ્રિત આવૃત્તિઓની ચર્ચા કરી છે તે આવૃત્તિઓની સંજ્ઞા નીચે મુજબ છે :—

ઘ : રાય શ્રી ધનપતિસિંહજીની આવૃત્તિ. મ : પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિ.
સ : આગમોદય સમિતિની આવૃત્તિ. શિ : શિક્ષાગમ (આગમરત્નમંજૂષા)ની આવૃત્તિ
અ : મુનિ શ્રી અમોલકઋષિજીની આવૃત્તિ. સુ : સુત્તાગમેની આવૃત્તિ.

સૂત્રપાઠોનું પર્યાલોચન

૧. ૧૮૮ મા સૂત્રમાં આવેલો સાળં સાળં મોમેજ્જનગરાવાસસતસહસ્સાળં (૫૦ ૬૫, પં ૧૦) આ પાઠ અમને બધીય સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે, ઉપરાંત જ્વાલવાલિગમસૂત્રની ટીકામાં આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજીએ પ્રત્તાપનાસૂત્રગત આ સમગ્ર વાનવ્યન્તરસૂત્ર આપ્યું છે તેમાં પણ પ્રસ્તુત પાઠ અહીં જણાવ્યા પ્રમાણે જ છે. સ આવૃત્તિમાં અને તદ્દનુસારે મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં પણ આ પાઠ આ પ્રમાણે છે—સાળં સાળં અસંલેજમોમેજ્જનગરાવાસસતસહસ્સાળં; જ્યારે ઘ અને અ આવૃત્તિમાં અહીં સ આવૃત્તિના પાઠની મતલબનો પાઠ આ પ્રમાણે છે— સાળં સાળં મોમેજ્જનગરાવાસસતસહસ્સા અસંલેજાળં.

૨. ૫૦૭ મા સૂત્રમાં દસપણિણ ગવવણસહીણે ત્તિ (૫૦ ૧૫૨, પં ૧૫) આ સૂત્રપાઠ બધીય પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. આ સ્થાનમાં સ આવૃત્તિમાં આવો પાઠ છે—દસપણિણ નવરં ગવવણસહીણે ત્તિ । આવો પાઠ કોઈ પણ પ્રતિ આપતી નથી, અને તેની જરૂર પણ નથી. ઘ અને અ આવૃત્તિમાં અહીં દસપણિણ ગવરં પદસહીણે ત્તિ આવો પાઠ છે, અર્થાત્ અમે સ્વીકારેલા પાઠમાં ગવ શબ્દ છે તેના બદલે આ બે આવૃત્તિઓમાં ગવરં શબ્દ છે. સંશોધન-શૈલીથી ટેવાયેલા વિદ્વાનો અહીં જાણી શકશે કે સાચા ગવ શબ્દનું અશુદ્ધ સ્વરૂપ ગવરં થયું અને તેમાંથી કેવળ ગવ ના બદલે ગવરં અને ગવ આવા બે શબ્દો બન્યા. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં અહીં સમિતિના પાઠનું જ અનુકરણ થયું છે.

૩. ૧૧૧૯ મા સૂત્રમાં ચતુઃપુરુષપ્રવિલક્ત ગતિના ચાર પ્રકારો આ પ્રમાણે છે—સમગં પઢિતા સમગં પજ્જવઢિતા ૧, સમગં પઢિયા વિસમં પજ્જવઢિયા ૨, વિસમં પઢિયા સમગં પજ્જવઢિયા ૩, વિસમં પઢિયા વિસમં પજ્જવઢિયા ૪ (૫૦ ૨૭૨-૭૩). આ પાઠ અમે ઉપયોગમાં લીધેલી બધી જ સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. સ આવૃત્તિમાં મૂળ વાચના સાથે ટીકા પણ પ્રકાશિત કરેલી છે અને આ સ્થાનની ટીકાનો પાઠ પૂ. પા. આગમોદ્ધારકજીને ખંડિત મળ્યો, તેથી શ્રી આગમોદ્ધારકજીએ આ સ્થાનના ઉક્ત પાઠને આગળપાછળ મૂકી દીધો હોય એમ લાગે છે. સ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠની ટીકા આ પ્રમાણે છે—તત્ત્વતુદ્ધર્ત્વે ‘સમગં પજ્જવઢિયા’ ઇત્યાદિના મત્યેન સ્વયમેવ વક્ષતિ (ટીકા, પત્ર ૩૨૯, પૃષ્ઠ ૧-૨). ટીકાના આ પાઠના આધારે સ આવૃત્તિમાં મૂળ પાઠ આ પ્રમાણે છે—સમગં પજ્જવઢિયા સમગં પઢિયા ૧, સમગં પજ્જવઢિયા વિસમં પઢિયા ૨, વિસમં પજ્જવઢિયા વિસમં પઢિયા ૩, વિસમં પજ્જવઢિયા સમગં પઢિયા ૪ । ટીકાની પ્રાચીન તાત્પર્યપ્રતિબંધિઓમાં આ સ્થાનની વ્યાખ્યામાં ઉપર જણાવેલી મુદ્રિત આવૃત્તિના ટીકાપાઠના બદલે સમગ્ર

સૂત્રપ્રતિઓના મૂળપાઠનો નિર્દેશ કરતો ટીકાપાઠ આ પ્રમાણે છે—તત્ત્વતુદ્ધાત્વં ‘સમગં પઢિયા સમગં પજ્જવઢિયા’ इत्यादिना ग्रन्थेन स्वयमेव वक्ष्यति। ટીકાના આ શુદ્ધ પાઠ ઉપરથી સમગ્ર શકાશે કે પ્રજાપતનાસૂત્રની બધીય સૂત્રપ્રતિઓએ આપેલો અમારા પ્રકાશનનો જ પાઠ પ્રામાણિક છે. આવાં ઉદાહરણોથી સંશોધનમાં રસ ધરાવનાર અભ્યાસીઓએ એટલો ધોર તો અવશ્ય લેવો જ કે કોઈ પણ ગ્રંથની ટીકાની મુદ્રિત આવૃત્તિના પાઠના આધારે સામાન્ય રીતે બધીય મૂળ સૂત્રની પ્રતિઓના પાઠને પરાવર્તિત કરવાને બદલે ટીકાનાં પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રત્યંતરો જેવાં જેઠાંએ, ટીકાના હસ્તલિખિત પ્રત્યંતરો મળવાનો સર્વથા અસંભવ હોય તોપણ મૂળ સૂત્રના પાઠને પરાવર્તિત કરવો એ તો કોઈ રીતે યોગ્ય નથી. ઘ આવૃત્તિમાં અહીં જણાવેલો સૂત્રપાઠ શબ્દસામ્યના લીધે વિચિત્ર રીતે ખંડિત થયો છે અને ઙ આવૃત્તિમાં આમ તો સ આવૃત્તિના જેવો જ પાઠ છે, પણ તેમાં ત્રીજા અને ચોથા પ્રકારમાં ફરક છે. મ અને સુ આવૃત્તિમાં કેવળ સ આવૃત્તિનું જ આ સ્થાનમાં અનુકરણ છે. પ્રસ્તુત સૂત્રમાં જ્યાં જ્યાં પજ્જવઢિયા પાઠ છે તેના બદલે શિ આવૃત્તિમાં ‘પજ્જુવઢિયા’ આવો ખોટો પાઠ મૂકીને નિરાધાર એક અશુદ્ધિનો વધારો કર્યો છે. આ સિવાય આ સ્થાનમાં શિ આવૃત્તિનો પાઠ પણ સ આવૃત્તિના જેવો જ છે.

૪. ૨૯૪ મા પૃષ્ઠની ૧૩ મી ટિપ્પણીમાં ઈંદ્રગોવે ઇ વા પાઠ છે તે સૌપ્રથમ કેવળ સ આવૃત્તિમાં મૂળ વાચનામાં લેવાયો છે. અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં આ પાઠ મળ્યો નથી, અને ઘ તથા ઙ આવૃત્તિમાં પણ આ વધારાનો પાઠ નથી. ટીકાની વ્યાખ્યાના વક્તવ્યને ધરાવત ન સમજવાના કારણે આ વધારાનો પાઠ અહીં કોઈ વિદ્વાને ઉમેર્યો હોય તેમ લાગે છે; આ હકીકત ટીકાનો પાઠ જેતાં સમજાશે. મૂળ સૂત્રમાં વાલિંદ્રગોવે ઇ વા પાઠ છે તેની ટીકા આ પ્રમાણે છે—
વાલેન્દ્રગોવકઃ સઘો જાતઃ ઇન્દ્રગોપકઃ, સ હિ પ્રવૃદ્ધઃ સન્ ઈપ્તવાણ્ડુરક્તો ભવતિ તતો વાલગ્રહણમ્; ઇન્દ્રગોવકઃ—પ્રાવૃદ્ધપ્રથમસમયમાત્રી કીટવિરોપઃ। પ્રસ્તુત સ્થાનમાં મૂળ સૂત્રની સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓની વાચના અને તદ્દનુસારી ટીકાકારની વ્યાખ્યા ઉપરથી સ્પષ્ટ જ છે કે અહીં ઇન્દ્રગોપ નહીં પણ બાલેન્દ્રગોપ જ પ્રસ્તુત છે. વાલિંદ્રગોવ—વાલેન્દ્રગોપ માં સૂચવાયેલા ઇન્દ્રગોપનો પરિચય ટીકાકારે આપ્યો તેના ઉપરથી જ કોઈએ મૂળ અને ટીકા—કારને અનલિખિત ઇંદ્રગોવે ઇ વા આ પાઠ મૂળમાં ઉમેરી દીધો હોય તેમ લાગે છે. સ આવૃત્તિ પછીની મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત વધારાનો ખોટો પાઠ સ આવૃત્તિની વાચના પ્રમાણે જ લેવાયો છે.

૫. ૧૨૩૮ મા સૂત્રમાં આવેલા અળોવમા ઇ વા (૫૦ ૨૯૭) આ સૂત્રપાઠના પહેલાં સ્વમા ઇ વા આવો વધારાનો સૂત્રપાઠ અમને મં સંગ્રહ સૂત્રપ્રતિમાં મળ્યો છે. અને પુ ૨ સંગ્રહ પ્રતિમાં આ વધારાનો પાઠ પાછળથી શોધકે ઉમેરેલો છે. આ સિવાયની અમે ઉપયોગમાં લીધેલી સર્વ સૂત્રપ્રતિઓમાં આ વધારાનો સ્વમા ઇ વા પાઠ નથી. સ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત વધારાનો પાઠ મૂળ વાચનામાં સ્વીકાર્યો છે. ટીકામાં પ્રસ્તુત સૂત્રમાં જણાવેલા મિષ્ટ ખાદ્ય પદાર્થો પૈકીના ગુલે શંકે અને મચ્છંડિયા શબ્દનો પરિચય આપ્યો છે. પવ્વહમોયણ પદ્ધતી અળોવમા સુધીનાં સૂત્રપદો માટે ટીકાકારે પર્વટમોદકાદયઃ સમ્રદાયાદવસેયાઃ આમ લખીને તજ્જ દ્વારા જાણી લેવાની ભલામણ કરી છે. પ્રસ્તુત સૂત્રમાં જણાવેલાં ઉદાહરણદર્શક પદો મિષ્ટ ખાદ્ય પદાર્થનાં છે એટલી વાત નક્કી છે. અને આથી જવદ્દે જ કોઈક પ્રતિમાં મળતો હોવા છતાં સ્વમા ઇ વા સૂત્રપાઠ અનુપયોગી અને પાછળથી ઉમેરાયેલો જણાય છે. સ્વમા નો અર્થ સ્વમા છે, જે આજે પણ મદ્રાસી વાનગી તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. સ્વમા ખારી હોય છે, એટલે આ સંદર્ભમાં સ્વમા શબ્દ ધરાવત નથી, પણ

ઉપમાથી વિપરીત રવાદ અર્થાત્ મિટ રવાદ જેનો હોય તે વાનગી અનુપમાના નામે પ્રાચીન કાળમાં પ્રચલિત હશે, જે અહીં મૂળ સૂત્રમાં અળોવમા શબ્દથી સૂચવાઈ છે. પ્રસ્તુત વધારાનો અપ્રમાણિત ડવમા ઇ વા પાઠ ધ અને શિ આવૃત્તિમાં નથી, જ્યારે અ અને તે પછીની મ તથા સુ આવૃત્તિમાં છે. અહીં અનુપમાના ઉલ્લેખથી ઉપમા નામની વાનગીની પ્રાચીનતા આનુવંશિક રીતે અનુપમા જેટલી જ નિશ્ચિત થાય છે.

૬. ૧૨૪૭ મા સૂત્રમાં આવેલું અણંતગુણ સૂત્રપદ અમને બધીય સૂત્રપ્રતિઓમાં મળ્યું છે, ધ તથા અ આવૃત્તિમાં પણ આ સ્થાનમાં આવો જ પાઠ છે; દીકામાં પણ આ પાઠ પ્રમાણે જ વ્યાખ્યા છે; જ્યારે સ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં અસંલેજગુણ આવો ખોટો પાઠ છે. મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સ આવૃત્તિના ખોટા પાઠનું જ અનુકરણ થયું છે.

૭. ૧૬૨૦ મા સૂત્રનો ચોથો ભંગક આ પ્રમાણે છે.—અત્યેગૃહ જીવે દગૃહ્યાઓ જીવાઓ જં સમયં કાઢ્યાદ આહિરગણિયાદ પાઓસિયાદ કિરિયાદ અપુદ્ધે તં સમયં પારિતાવણિયાદ કિરિયાદ અપુદ્ધે પાણાહવાચકિરિયાદ અપુદ્ધે ૪ । (૫૦ ૩૫૭, પં ૬-૮). અમને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપેલો આ સૂત્રપાઠ અ સિવાયની અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી કોઈ પણ આવૃત્તિમાં નથી. જે હસ્ત-લિખિત પ્રતિના આધારે મુદ્રિત થયેલી આવૃત્તિમાં આ પાઠ નથી તે હસ્તલિખિત પ્રતિમાં દીકાની વ્યાખ્યા ઉપલક દષ્ટિએ જેવાથી કદાચ પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ ન લેવાયો હોય તેવું અનુમાન કરી શકાય. પ્રસ્તુત સમગ્ર સૂત્રની દીકા આ પ્રમાણે છે — ‘જીવે જં મંતે ! જં સમયં કાઢ્યાદ અહિરગણિયાદ’ इत्यादि । अत्रापि समयग्रहणेन सामान्यतः कालो गृह्यते, प्रशसूत्रं सुगमम्, निर्वचनसूत्रे भङ्गत्रयी—कञ्चिज्जीवमधिकृत्य कश्चिज्जीवो यस्मिन् समये—काले क्रियान्नयेण स्पृष्टस्तस्मिन् समये पारितापनिक्यापि स्पृष्टः प्राणातिपातक्रियया चेत्येको भङ्गः, पारितापनिक्या स्पृष्टः प्राणातिपातेनास्पृष्ट इति द्वितीयः, पारितापनिक्या प्राणातिपातक्रियया चास्पृष्ट इति तृतीयः एष च तृतीयो भङ्गो बाणादेर्लक्ष्यात् परिभ्रंशेन घात्यस्य मृगादेः परितापनाद्यसम्भवे वेदितव्यः । यस्तु यस्मिन् समये यं जीव-मधिकृत्याद्यक्रियान्नयेणास्पृष्टः स तस्मिन् समये तमधिकृत्य नियमात् पारितापनिक्या प्राणातिपातक्रियया चास्पृष्टः, कायिक्याद्यभावे परितापनादेरभावात् । (દીકા, પત્ર ૪૪૬, પૃષ્ઠ ૧). આ દીકાપાઠમાં આવેલો મોટા અક્ષરવાળો દીકાપાઠ અહીં સૂચવેલા ચોથા ભંગકની જ વ્યાખ્યા છે. પ્રસ્તુત સૂત્રના પ્રશ્નવાક્યોનો ઉત્તર ૧ થી ૩ ભંગકમાં આવી જાય છે, એટલે જ દીકામાં નિર્વચનસૂત્રે ભઙ્ગત્રયી આમ જણાવ્યું છે. જેને આ સૂત્રનો પ્રશ્ન સ્પર્શતો નથી તે ચોથા ભંગકનું પણ સ્પષ્ટ નિરૂપણ કરવું તે એક વિશિષ્ટ રચનાશૈલીનો પ્રકાર છે. અમને લાગે છે કે ઉપર જણાવેલા દીકાપાઠમાં આવેલા ભઙ્ગત્રયી શબ્દના આધારે કોઈ કોઈ હસ્તલિખિત પ્રતિમાં પ્રસ્તુત ચોથો ભંગક ન પણ લેવાયો હોય.

૮. ૧૮૮૮ [૧] સૂત્રના પ્રારંભમાં આવતો આમિણિવોહિયનાણિ-સુત્તનાણીસુ આ પાઠ બધીય સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે, અને અર્થસંગતિની દષ્ટિએ, પૂર્વાપરનાં સૂત્રો જેતાં પણ, આ જ પાઠ પ્રામાણિક છે. ધ તથા અ આવૃત્તિમાં પણ અમારા પ્રકાશન જેવો જ શુદ્ધ પાઠ છે. સ આવૃત્તિમાં છપાયેલી દીકામાં પ્રસ્તુત પાઠનું ‘આમિણિવોહિયનાણી સુયનાણી ય’ આવું ખોટું અવતરણ હોવાને કારણે સ આવૃત્તિના મૂળ પાઠમાં પણ પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાને આમિણિવોહિયનાણી સુયનાણી ય આવો અપ્રમાણિત

૨. અમારા પ્રકાશનમાં દષ્ટિદોષથી ° સુત્રનાણિયુ છપાયું છે, જેની પ્રસ્તુત બીજા ભાગના શુદ્ધપત્રકમાં નોંધ લીધી છે.

પાઠ સ્વીકારાયો છે. ખંભાત અને જેસલમેરના ભંડારની દીકાની તાડપત્રીય પ્રતિઓમાં દીકાપાઠનું ઉક્ત અવતરણુ આ પ્રમાણે છે—આમિણિવોહિયણાણીસુ સુવનાણીસુ ય, જે સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓના શુદ્ધ પાઠને સંવાદી છે. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં સ આવૃત્તિના ખોટા પાઠનું અહીં અનુકરણુ જ છે.

૯. ૪૩૬ મા પૃથ્વી પહેલી પંકિતના પ્રારંભમાં આવેલા સંલેખગુણા (સૂ. ૨૧૨૬ [૧]) સૂત્રપદના બદલે સ આવૃત્તિમાં અસંલેખગુણા પાઠ છે. સ આવૃત્તિમાં પ્રકાશિત થયેલી દીકામાં પણુ આ સૂત્રપદની અસંલેખગુણાઃ આવી વ્યાખ્યા છે. પણુ એક તો અમે મૂળ વાચનામાં સ્વીકારેલો પ્રસ્તુત પાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે, તે ઉપરાંત ખંભાત-જેસલમેરના ભંડારની તાડપત્રીય પ્રતિઓ સહિત અમે જોયેલી ૧૬ મા-૧૭ મા શતકની કાગળ ઉપર લખાયેલી દીકાની પ્રતિઓમાં પણુ આ સ્થાનની વ્યાખ્યામાં સંલેખગુણાઃ પાઠ જ છે, આથી અમે મૂળમાં રાખેલો પાઠ પ્રમાણભૂત માન્યો છે. આ સ્થાનમાં ઘ અને અ આવૃત્તિમાં અમે સ્વીકારેલા પાઠ જેવો જ પાઠ છે; જ્યારે મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં સ આવૃત્તિના પાઠનું જ અનુકરણુ છે.

૧૦. ૨૧૭૫ મું સૂત્ર પૂર્ણ થયા પછી (૫૦ ૪૪૫) સ આવૃત્તિમાં આ પ્રમાણે વધારે પાઠ છે—તત્થ સિદ્ધો ભવતિ । આ પાઠ અમે ટિપ્પણીમાં નોંધ્યો છે, જુઓ ૫૦ ૪૪૫, ટિ. ૬. અમને આ વધારાનો પાઠ કોઈ પણુ સૂત્રપ્રતિએ આપ્યો નથી, અને તેની ઉપયોગિતા પણુ નથી. ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પણુ આ વધારાનો પાઠ નથી. દીકામાં પણુ આ વધારાના પાઠની વ્યાખ્યા નથી. પ્રસ્તુત ૨૧૭૫ મા સૂત્રની દીકા પૂર્ણ થયા પછી ૨૧૭૬ મા સૂત્રની ઉત્થાનિકાનો દીકાપાઠ આ પ્રમાણે છે—તદેવં કેવલી યથા સિદ્ધો ભવતિ તથા પ્રતિપાદિતમ્, ઇદાનીં સિદ્ધા યથાસ્વરૂપાસ્ત્રાવતિષ્ઠન્તે તથા પ્રતિપાદયતિ । દીકાની આ ઉત્થાનિકામાં આવેલા યથા સિદ્ધો ભવતિ પાઠ ઉપરથી કોઈ સૂત્રપ્રતિમાં કોઈએ પ્રસ્તુત વધારાનો પાઠ પ્રક્ષિપ્ત કર્યો હોય તેવી પ્રતિ પૂ. પા. આગમોદ્ધારકજીને મળી હશે તેમ લાગે છે; જોકે અમે જે પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓ જોઈ તેમાં આ અપ્રમાણિત પાઠ નથી જ. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં અહીં સ આવૃત્તિનું જ અનુકરણુ છે.

૧૧. ૧૭૩૭ [૨] સૂત્રમાં સત્ત ય વાસસહસ્સાઈ અવાહા । પાઠ છે તેના બદલે દૃષ્ટિદોષથી કે અનવધાનથી સ આવૃત્તિમાં સત્તર ય વાસસહસ્સાઈ અવાહા આવ્યો ખોટો પાઠ જાણ્યો છે, અને તેનું જ અનુકરણુ મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં થયું છે. પં. શ્રી ભગવાનદાસજીએ આ પાઠનો અર્થ તો સાત હજાર જ લખ્યો છે. સય=સો અને સહસ્સ=હજાર-આ બે સંખ્યાની પ્રતિપાદ્ય વિષયમાં સંગતિ વિચારાઈ હોત તો પ્રસ્તુત પાઠમાં સત્ત ના બદલે ખોટો સત્તરિ પાઠ ન બનત. અમે જોયેલી સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓમાં, ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પણુ આ સ્થાનમાં સત્ત જ પાઠ છે.

૧૨. બીજા સૂત્રમાં આવેલી જટ્ટી ગાથાનું ઉત્તરાર્ધ અમારી આવૃત્તિમાં સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓના પાઠ મુજબ આ પ્રમાણે છે—કમ્મસ્સ વંધણ ૨૪ કમ્મવેદણ ૨૫ વેદસ્સ વંધણ ૨૬ વેયવેયણ ૨૭ ॥ ૬ ॥ (૫૦ ૪). ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પણુ આવ્યો જ પાઠ છે. આના બદલે સ આવૃત્તિમાં તથા તદ્દનુસારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં [કમ્મસ્સ] વંધણ [કમ્મસ્સ] વેદ[ણ] વેદસ્સ વંધણ વેયવેયણ ॥ આવ્યો પાઠ છે. અહીં [] આવા કોષ્ટકમાં પાઠ મૂકવાનો આશય તો આર્યાઈંદનું ઉત્તરાર્ધ માત્રા-મેળથી બંધ બેસતું કરવાનો જણાય છે. પણુ આગમગ્રંથોમાં અનેક સ્થળે છંદોલંગ સ્વીકારીને રચાયેલી ગાથાઓ હીક હીક પ્રમાણમાં ઉપલબ્ધ થાય છે, તેનો ખ્યાલ રાખીને આપણે પ્રતિઓના પાઠની સાધક-બાધકતા વિચારવી જોઈએ. દીકાકારની વ્યાખ્યા પણુ સર્વ સૂત્રપ્રતિઓના પાઠ મુજબ જ છે, અર્થાત્ અહીં અમે સ્વીકારેલો પાઠ જ મૌલિક છે. આ સ્થાનમાં સ આવૃત્તિમાં [] આવા કોષ્ટકમાં મૂકેલા સાચા પાઠનું અનુકરણુ થતાં થતાં છેવટે એ અનર્થ થયો કે શિ આવૃત્તિમાં છંદોમેળ

અંધએસતો કરવા ખાતર આ કોષ્ટકમાં મૂકેલો પાઠ પણ રદ કરીને પ્રસ્તુત ઉત્તરાર્ધ આ પ્રમાણે આપ્યું છે—વંધણ વેદવેદસ્સ વંધણ વેયવેયણ ॥ શિલાગમનો—આગમમંદિરનો આ પાઠ મોટી ક્ષતિયુક્ત છે. પ્રસ્તુત સ્થાનમાં સ આવૃત્તિમાં અમારા પ્રકાશનના કમ્પેન્ડના ના બદલે [કમ્પેન્ડ] વેદ[ણ] પાઠમાં જે સ્સ છે તે કોઈ પણ પ્રતિ આપતી નથી.

૧૩. ૩૬૯ માં પૃષ્ઠની ચોથી અને એકવીસમી પંક્તિમાં આવતું સરીરંગોવંગનામે (સૂ. ૧૬૯૩ તથા સૂ. ૧૬૯૪[૪])—આ સૂત્રપદ તેમ જ આ જ પૃષ્ઠની ૨૨-૨૩ પંક્તિઓમાં આવતું 'સરીરંગોવંગનામે (સૂ. ૧૬૯૪[૪]) આ સૂત્રપદ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પણ આ પાઠ અમારી વાચના જેવો જ છે. ટીકામાં પણ આ પ્રામાણિક પાઠને અનુસરીને જ વ્યાખ્યા કરી છે, તે આ પ્રમાણે—'શરીરાજ્ઞોપાજ્ઞનામેતિ શરીરસ્યાજ્ઞાન્યથૌ શિરઃપ્રમૃત્તીતિ, ઉક્તં ચ—'સીસમુરોચરવિદ્ધી દો વાહુ ઝરુયા ય અઠંગા' इति, उपाज्ज्ञानि च अज्ज्ञावयवभूतान्यङ्गुल्यादीनि, शेषाणि तत्प्रत्यवयवभूतान्यङ्गुलिपर्वरेखादीनि अज्ज्ञોપाज्ज्ञानि, 'स्यादावसङ्गयेये' इत्येकशेषः, तन्निमित्तं नाम 'शरीराज્ज्ञોપાજ્ज्ञનામ । (ટીકા, પત્ર ૪૬૯, પૃષ્ઠ ૨). પ્રસ્તુત સરીરંગોવંગનામે સૂત્રપદના બદલે સ આવૃત્તિમાં અને તદનુસારે મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં પણ સર્વત્ર સરીરંગોવંગનામે આવો ખોટો પાઠ છે. આ પ્રમાણે ૧૭૦૨[૧૪]મા સૂત્રમાં આવેલા 'સરીરંગોવંગનામાણ આ સૂત્રપદના બદલે સ આવૃત્તિમાં અને તદનુસારે મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં 'સરીરંગોવંગનામાણ આવો ખોટો પાઠ છે. અહીં ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં આ સૂત્રપદ (૧૭૦૨[૧૪])નો પાઠ પડી ગયો છે.

૧૪. ૩૬૦ માં પૃષ્ઠની ૨૩ મી પંક્તિમાં આવેલો જહા કિરિયાસુ પાણાઙ્ગાયવિરતસ્સ (સૂ. ૧૭૮૪[૩]) આ સૂત્ર સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. પ્રસ્તુત સ્થાનમાં મૂળ વાચનામાં બધા લંગ્કો ન જણાવતાં, આ બધા લંગ્કો બાવીસમા 'ક્રિયા' નામના પદમાં આવેલા ૧૬૪૩ માં સૂત્રથી જણી લેવાની ભલામણ કરવા માટે અહીં મૂળ વાચનામાં પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ છે. ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પણ આ મૌલિક પાઠ છે જ. પણ સ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠ નથી સ્વીકારાયો. અને મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં સ આવૃત્તિનું અનુકરણ કરીને આ પાઠ સ્વીકારાયો નથી. અમને વિશ્વાસ છે કે જેમાં આ પાઠ ન હોય તેવી સૂત્રપ્રતિ. મળવાનો સંભવ નથી.

૧૫. ૧૭૮૬ માં સૂત્રમાં પ્રત્યાપનાસૂત્રના પચીસમા 'અંધ' નામના પદને જણાવતું વંધે સૂત્રપદ (પૂ. ૩૬૦) બધીય સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પણ આ પદ છે. અને ટીકાકારે પણ આ ૧૭૮૬ માં આપ્યું જ સૂત્ર ટીકામાં લખ્યું છે; તેમાં પણ પ્રસ્તુત 'અંધે' સૂત્રપદ છે જ (શુઓ ટીકા, પત્ર ૪૬૭, પૃષ્ઠ ૧). આ વંધે શબ્દ જે ન હોય તો ૧૭૮૬ માં સૂત્રનું શું વ્યક્તવ્ય છે તેની કોઈ સમજ પડે તેમ નથી. ટીકાની મુદ્રિત આવૃત્તિમાં ટીકાકારે આપેલા આ સૂત્રમાં આવતો વંધે શબ્દ [] આવા કોષ્ટકમાં મૂક્યો છે. પૂ. પા. આગમોદ્ધારકણને તેમણે ઉપયોગમાં લીધેલી મૂળ સૂત્રની પ્રતિમાં વંધે શબ્દ નહીં મળ્યો હોય તેથી ટીકામાં આવતો આ સૂત્રપાઠ કોષ્ટકમાં મૂક્યો હશે કે પીળત કોઈ કારણે, તે સમજાવતું નથી. સ આવૃત્તિની મૂળ વાચનામાં પ્રસ્તુત વંધે સૂત્રપદ નથી. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં અહીં સ આવૃત્તિનું અનુકરણ જ કર્યું છે. આ બે-અક્ષરપરિમિત સૂત્રપદ ન હોવાને કારણે તેનો અનુવાદ પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમાં આ પ્રમાણે છે—'જેમ જ્ઞાનાવરણીયને વેદતાં જેટલી પ્રકૃતિનો અંધ કહ્યો છે તેમ મોહનીય કર્મ વેદતાં કહેવો' આનું તાત્પર્ય એ થયું કે મોહનીય કર્મ વેદનાર સમવિધઅંધક પણ હોય, અવૃધિઅંધક

૩-૪. આ બે સ્થાનોમાં મુદ્રિત ટીકામાં અનુક્રમે સરીરોપાજ્ઞનામેતિ અને શરીરોપાજ્ઞનામ આવો પાઠ છે. ઉપરનો પાઠ અમને ટીકાની અનેક પ્રાચીન પ્રતિઓમાંથી મળ્યો છે.

પણ હોય, પદ્ધિવિધ્યંધક પણ હોય અને એકવિધ્યંધક પણ હોય (જુઓ જ્ઞાનાવરણીયવેદક જીવને લગતું સૂત્ર ૧૭૭૬ મું). અહીં દ્રુત એવક્ષરપરિમિત વંધે સૂત્રપદ્ધતી જાણી શકાય છે કે મોહનીય દર્મનો વેદક એકવિધ્યંધક હોતો નથી, જુઓ સૂ. ૧૭૫૫ (૫૦ ૩૮૫).

૧૬. ૧૨૫૨ મા સૂત્રમાં આવેલો કળ્હેસા જં સા, જો જલ સા જીલ્હેસા, તત્થ ગતા ઉસ્સક્કતિ (૫૦ ૩૦૦, પં. ૨૦) આ સૂત્રપાઠે બંધી ય હસ્તલિખિત સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ઘ તથા ઘ આવૃત્તિમાં પણ આવો જ પાઠ છે. ટીકાકાર પણ આ પાઠને અનુસરતી જ વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે કરે છે—પરમાર્થતઃ પુનઃ કૃષ્ણલેચ્યૈવ, નો જલ નીલલેચ્યા સા સ્વસ્વરૂપાપરિત્યાગાત્, ન જલ્વાદર્શાદયો જવાકુસુમાદિસન્નિધાનતસ્તત્પ્રતિવિગ્વમાત્રમાદધાના^૧ નાદર્શાદય ઇતિ પરિભાવનીયમેતત્, કેવલં સા કૃષ્ણલેચ્યા ‘તત્ર’ સ્વસ્વરૂપે ‘ગતા’ અવસ્થિતા સતી ઉત્પ્લવ્કતે તદાકારભાવમાત્રધારણતસ્તત્પ્રતિવિગ્વ-માત્રધારણતો વોત્સર્પતીત્યર્થઃ । (ટીકા, પત્ર ૩૭૨, પૃષ્ઠ ૧). આ પ્રમાણે મૂળ પાઠની સુરૂપટ વ્યાખ્યા હોવા છતાં સ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠનું અંતિમ વાક્ય આ રીતે છપાયું છે—તત્થ ગતા ઓસક્કહ ઉસ્સક્કહ વા. સ આવૃત્તિના આ પાઠમાં જે ઓસક્કહ શબ્દ વધારે છે તે તદ્દન ખોટો, કોઈ પણ હસ્તલિખિત પ્રતિના આધાર વિનાનો છે, કારણ કે કૃષ્ણલેચ્યાથી હીન બીજી કોઈ લેચ્યા નથી, જેથી તેનું અવગ્વચ્છણ બતાવતા ઓસક્કહ શબ્દની ઉપયોગિતા હોય. જેમ ૧૨૫૫ મા સૂત્રમાં શુક્લ લેચ્યાના સંબંધમાં તેનું અવગ્વચ્છણ જણાવ્યું છે, પણ ઉત્પ્લવ્કણ જણાવ્યું નથી, કારણ કે શુક્લ લેચ્યાથી કોઈ ઉચ્ચ લેચ્યા નથી, તેમ કૃષ્ણલેચ્યા માટે અવગ્વચ્છણ હોઈ શકે જ નહીં. અમે નિઃશંકપણે માનીએ છીએ કે ઉપર જણાવેલા ૧૨૫૨ મા સૂત્રમાં સ આવૃત્તિમાં જે વધારાનો ઓસક્કહ શબ્દ છે તે ખોટો છે. સ આવૃત્તિના આ ખોટા પાઠનું જ અનુકરણ મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં થયું છે. આથી ભલે સ આવૃત્તિની પછી પ્રદર્શિત થયેલી મ આવૃત્તિના પ્રદર્શનમાં હસ્તલિખિત પ્રતિનો ઉપયોગ થયો હોય તોપણ આવાં દેટલાંય સ્થળે મૌલિક પાઠોની ચકાસણી કોઈ એ કરી નથી. શિ આવૃત્તિમાં ઉપર જણાવેલા ૧૨૫૨ મા સૂત્રના વધારાના ખોટા પાઠનું સ આવૃત્તિ પ્રમાણે અનુકરણ તો થયું જ છે; આ ઉપરાંત શુક્લલેચ્યા સંબંધિત ૧૨૫૫ મા સૂત્રમાં આવતા તત્થગતા ઓસક્કહ આ સૂત્રપાઠની પછી પોહું મીહું છાપીને શુક્લલેચ્યાના ઉત્પ્લવ્કણસૂચક ઉસ્સક્કતિ શબ્દ સમજવા માટેનો નવો ભ્રમ લિખો કર્યો છે.

સૂત્રોના આધારે સ્વયં ઉમેરાયો હશે કે તેવી કોઈ હસ્તલિખિત પ્રતિ મળી હશે, તેની અમને ખબર નથી. અહીં અમે એટલું જ જણાવીએ છીએ કે આ વધારાનો પાઠ અમૌલિક અને વધારે પડતો છે. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં અહીં સ આવૃત્તિના ખોટા પાઠનું જ અનુકરણ થયું છે.

૧૮. ૧૦૭મા સૂત્રમાં આવેલા દામિલી (૫૦ ૩૮) નામના લિપિભેદના બદલે માત્ર પ્ર૦ સંસ્રક પ્રતિમાં દોમિલી પાઠ છે. અહીં દામિલી શબ્દના પહેલાં આવેલો ‘૧’ આવો દંડ જેને જોડાઈ જાય તો પડિમાત્રા બનીને દોમિલી બની જાય : આવું અનુમાન અસ્થાને નથી. પ્ર૦ સંસ્રક પ્રતિ સિવાયની બધી જ સૂત્રપ્રતિઓમાં અહીં દામિલી પાઠ છે અને તે દ્રાવિડી લિપિ સૂચવે છે તેમ સમજી શકાય છે. ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં આ સ્થાનમાં દોમિલી શબ્દ છે. સ આવૃત્તિમાં તથા તેને અનુસરીને મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં આ સ્થાનમાં^૬ દોમિલિલી પાઠ છે, જે અમને કોઈ પણ પ્રતિએ આપ્યો નથી.

૧૯. ૧૦૪૯મા સૂત્રમાં આવતું સદ્ધાણે (૫૦ ૨૫૮, પં ૯)–સૂત્રપદ સ આવૃત્તિમાં પડી ગયું છે અને તદનુસારે મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં પણ એ નથી. અ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદ છે. ઘ આવૃત્તિમાં આ સૂત્રપદ સાથેનું આખું વાક્ય પડી ગયું છે અર્થાત્ વળસ્સતિકાદ્યાણ સદ્ધાણે વઙ્ગેહ્લગા ભવન્તા આટલો સૂત્રપાઠ નથી.

૨૦. ૧૦૫મા સૂત્રમાં આવતો જરદાવણિયા (૫૦ ૩૮) શબ્દ પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સૂત્ર-પ્રતિઓ આપે છે. અહીં મ૦ અને પ્ર૦ સંસ્રક પ્રતિમાં જરવાવણિયા પાઠ છે. અને તેની શુદ્ધ સંગતિ કરી હોય તેવો પુ ૨ સંસ્રક પ્રતિમાં જરવાહણિયા પાઠ છે. અમારા સંશોધનકાર્યના અનુભવના આધારે અહીં અમે એટલું જણાવી શકીએ કે જરદાવણિયા શબ્દમાં આવેલા દા નો લિપિભેદે વા થવાનો અસંભવ નથી. અને તેથી મ૦ અને પ્ર૦ સંસ્રક પ્રતિમાં જરવાવણિયા પાઠ થયો હોય તેમ લાગે છે. પુ ૨ સંસ્રક પ્રતિના લેખક વિચક્ષણ છે એટલું તો તેની સમગ્ર વાચના જેતાં સમજી શકાય છે. આ કારણે જ તેમને મળેલો જરવાવણિયા શબ્દ બંધ બેસે તેવો ન લાગતાં તેમણે જરવાહણિયા શબ્દ લખ્યો હોય તેવું અનુમાન કરી શકાય. આવી જ એટલે પુ ૨ પ્રતિ જેવી જ કોઈ વિરલ પ્રતિના આધારે અઘાવધિ પ્રકાશિત સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં અહીં જરવાહણિયા શબ્દ છે. પ્રસ્તુત જરદાવણિયા શબ્દની સવિશેષ મૌલિકતા તો પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓના આધારે નિર્ણયિત થઈ જ છે. આ ઉપરાંત અનુયોગદ્વારસૂત્રમાં અમને જરદાવણિય શબ્દ મળ્યો છે, જેઓ શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય દ્વારા પ્રકાશિત નંદિસુત્તં અણુઓગદ્વારાઈ ચ ગ્રંથનું ૫૦ ૧૩૧, સૂ. ૩૦૩.^૭

૬. શ્રી આગમોદય સમિતિ દ્વારા પ્રકાશિત સમવાયાંગસૂત્રના ૧૮ મા સમવાયમાં પ્રસ્તુત લિપિભેદોનાં નામ ૧૮ ના બદલે ૨૦ હયાયાં છે. તેમાં મૃત્યલિલી શબ્દને ક્રમાંક આપ્યો નથી તોપણ લિપિભેદોની સંખ્યાનો ક્રમાંક ૧૮ ના બદલે ૧૬ નો બતાવ્યો છે. સુત્તાગમે ની સમવાયાંગની વાચનામાં પણ સમિતિ પ્રમાણે જ છે. તેમાં મૃત્યલિલી શબ્દને [] આવા કોષ્ટકમાં મૂકીને પણ સમિતિપ્રમાણે કુલ ૧૬ ભેદો જ જણાવ્યા છે.

૭. અનુયોગદ્વાર સૂત્રના સંશોધનમાં ઉપયોગમાં લીધેલી પ્રતિઓ પૈકીની જેસલમેરના લંડારની જે૦ સંસ્રક પ્રતિ અને શ્રી સંઘલંકાર-પાટણની સં૦ સંસ્રક પ્રતિ, આ બે તાહપત્રીય પ્રતિઓ અને અન્ય બે કાગળ ઉપર લખાયેલી પ્રતિઓ સિવાયની અનુયોગદ્વારસૂત્રની મોટા ભાગની સૂત્રપ્રતિઓમાં અને તેની અમારા સિવાયની સમગ્ર પ્રકાશિત આવૃત્તિઓમાં ઉપર જણાવેલો જરદાવણિય શબ્દ નથી. પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમાં આવના જરદાવણિયા શબ્દને લક્ષમાં રાખીને અમે અનુયોગદ્વારમાં અલ્પ પણ પ્રાચીન પ્રતિઓએ આપેલા જરદાવણિય શબ્દને મૂળ વાચનામાં સ્વીકાર્યો છે.

૨૧. ૯૨૨ મા સૂત્રમાં આવેલો વાળમંતરાણં જહા ગેરહ્યાણં ઓરાલિયા બાહારગા ય (૫૦ ૨૨૮, પં ૮)— આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આવે છે, એવં અઘાવધિ પ્રદાશિત થયેલી બધીય આવૃત્તિઓમાં પણ આ પ્રમાણે જ આ સૂત્રપાઠ છે. આ પાઠમાં વાનવ્યંતર દેવોના ઔદારિક અને આહારક શરીરના સંયંધમાં નારકો પ્રમાણે બાણી લેવાની લલામણુ ડરી છે. હવે વાનવ્યંતર દેવ સંયંધી આ જ સૂત્રમાં આગળ આવતા તેયા-ક્રમવા (૫૦ ૨૨૮, પં ૧૧) આ સૂત્રપાઠના પહેલાં સ આત્તિમાં આહારગસરીરા જહા અસુરકુમારાણં (અર્થાત્ વાનવ્યંતરનાં આહારક શરીરોનું વક્તવ્ય અસુરકુમારની પેઠે બાણી લેવું.) આટલો સૂત્રપાઠ વધારે છે. એક જ સૂત્રમાં અને તે પણ ૧૩-૧૪ શબ્દોના જ અંતરે એક જ વક્તવ્યની બે વાર લલામણુ ડરવી પડે તે યરાગર નથી, અને તેથી જ પુ ૨ સિવાયની પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સૂત્રપ્રતિઓમાં અને ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં આ વધારાનો સૂત્રપાઠ નથી. મ અને સુ આવૃત્તિમાં અહીં સ આવૃત્તિ જેવો વધારાનો અપ્રમાણિત પાઠ છે. શિ આવૃત્તિમાં આ વધારાનો બિનજરૂરી પાઠ નથી લેવાયો.

૨૨. ૯૮૫ [૭] સૂત્રના પ્રશ્નવાક્યમાં આવેલો ઓગાહણપણસદ્યાણ પાઠ અમને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. આ પ્રશ્નવાક્યના ઉત્તરવાક્યમાં-જવાબમાં પણ આ બે પદોનું પ્રાધાન્ય છે. આમ છતાં સ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં ઓગાહણદ્યાણ પણસદ્યાણ ઓગાહણ-પણસદ્યાણ આવો પાઠ છે. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં આ સ્થાનમાં ઉક્ત સ આવૃત્તિના ખોટા પાઠનું જ અનુકરણ થયું છે. ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં ઓગાહણદ્યાણ પણસદ્યાણ આમ બે પદ અલગ અલગ છે, અર્થાત્ સ આદિની આવૃત્તિમાં જે વધારાનું ત્રીજું પદ છે તે નથી.

૨૩. ૧૧૧૧ મા સૂત્રમાં મંદૂણ ઉષ્ફિડિયા આ પાઠ છે. અહીં ઉષ્ફિડિયા શબ્દને અનુસરીને ટીકામાં ઉત્પ્લુત્ય અર્થ ક્યો છે. આ સ્થાનમાં અમને પ્રત્યંતરોમાં મંદૂણ-ઉષ્ફિડિતા, ઉષ્ફિડિતા અને ઓષ્ફિડિતા આવા પાઠભેદ મળ્યા છે. ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં આ સ્થાનમાં મંદૂણ ઉષ્ફિડિતા પાઠ છે; જ્યારે સ આવૃત્તિમાં તથા તેને અનુસરીને મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં આ સ્થાનમાં મંદૂઓ ફિડિતા આવો અશુદ્ધ પાઠ છે.

૨૪. ૧૧૩૧ મા તથા ૧૧૪૫ મા સૂત્રમાં (૫૦ ૨૭૫ તથા ૨૭૮) આવેલા સ ચેવ પુચ્છા પાઠમાં ચ અને વ ના લિપિદોષનો ખ્યાલ ન આવવાના કારણે સ આવૃત્તિમાં અનુક્રમે एवं સર્વે વિ પુચ્છા અને સર્વે વિ પુચ્છા આવો ખોટો પાઠ થઈ ગયો છે. ૧૧૪૫ મા સૂત્રમાં અમે સ આવૃત્તિનો પાઠભેદ ટિપ્પણીમાં આપ્યો નથી. અહીં હકીકતમાં સ ચેવ પાઠના બદલે હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં મળેલા સર્વે વ પાઠને ઉતાવળથી શુદ્ધ કરવા જતાં સર્વે વિ પાઠ બની ગયો લાગે છે. બાકી, રચના અને અર્થની દૃષ્ટિએ આ બે સ્થાનોમાં સર્વે વિ પાઠ ઉપયોગી નથી. કોઈ સૂત્રપ્રતિ આવો પાઠ આપતી પણ નથી. ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત બે સ્થાનના પાઠના સ્થાને અનુક્રમે આ પ્રમાણે પાઠ છે—સો ચેવ પુચ્છા અને સર્વે વ પુચ્છા । અહીં શિ આવૃત્તિમાં અનુક્રમે एवं સર્વેસિં પુચ્છા અને સર્વે વ પુચ્છા આવો પાઠ છે. અહીં સર્વે વ પાઠ યરાગર ન જણાતાં તેને આધાર વિના શુદ્ધ કરવાની કોશિશ પૂરતો જ સર્વેસિં પાઠ બનાવી દેવાયો છે, જે સંગત ન કહેવાય. અસ્તુ મ અને સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત બે સ્થાનમાં સ આવૃત્તિના જેવો જ પાઠ છે.

૨૫. ૧૨૧૮ મા સૂત્રમાં આવતા પદેસાવગાહ (૫૦ ૨૯૧, પં ૨૬) પાઠના બદલે સ આવૃત્તિમાં પદેસોગાહ પાઠ છે. અમે ઉપયોગમાં લીધેલી સૂત્રપ્રતિઓ પૈકીની પુ ૧, પુ ૨ અને પુ ૩ આ ત્રણ પ્રતિઓ સિવાયની શેષ હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં પદેસા આટલો જ પાઠ

છે. અર્થાત્ અવગાહ-અધિકારને જણાવતો સૂત્રપાઠ પડી ગયો છે. પ્રસ્તુત પાઠની દીકા આ પ્રમાણે છે—^૮एकादशः प्रदेशप्ररूपणाधिकारः, द्वादशोऽवगाहाधिकारः (દીકા, પત્ર ૩૫૮, પૃષ્ઠ ૧). આથી ઉપર જણાવેલી ત્રણ પ્રતિઓએ અગિયારમા અને બારમા અધિકાર માટે જે પદેસોવગાહ પાઠ આપ્યો છે તેને શુદ્ધ અને પ્રામાણિક પાઠ કહી શકાય. આગળ ૧૨૪૪ મા સૂત્રના (૫૦ ૨૯૯) કળ્હેરુસા જ મંતે કણ્વણસોગાદા આ પાઠમાં ઓગાદ શબ્દ આવે છે તેના આધારે કોઈ સૂત્રપ્રતિમાં ઓગાદ શબ્દ લખાયો હોય તેવી પ્રતિના આધારે કે સ્વયં સંગતિ વિચારીને સ આવૃત્તિમાં પદેસોગાદ પાઠ સ્વીકારાયો હોય તેમ લાગે છે. ધ તથા ઝ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં અનુક્રમે પદેસોવગાહ અને પદેસોવગાહ આવો પાઠ છે. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સ્થાનમાં સમિતિની આવૃત્તિનું અનુકરણ થયું છે.

૨૬. ૧૨૨૮ મા સૂત્રમાં આવેલા તંવચ્છિવાહિયા ઇ વા (૫૦ ૨૯૪, પં. ૨) આ પાઠના બદલે સ આવૃત્તિમાં તથા તદ્દનુસારે મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં પણ તંવચ્છિવાહિયાઇ ઇ વા પાઠ છે. આ પાઠમાં ઇકાર વધારાનો અને નિરર્થક જ છે. ધ તથા ઝ આવૃત્તિમાં આ સ્થાને અનુક્રમે આવો અશુદ્ધ પાઠ છે—તંવચ્છિવા વિઢાહવા અને તંવચ્છિવા વિઢાહિતિવા.

૨૭. ૧૨૩૦ મા સૂત્રમાં આવેલો કળિયારકુસુમે ઇ વા (૫૦ ૨૯૪) આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ધ તથા ઝ આવૃત્તિમાં પણ આવો જ પાઠ છે. અહીં સ તથા તદ્દનુસારે મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં કળિયારકુસુમે ઇ વા પાઠ છે. આ પાઠ કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિ આપતી નથી. સમિતિ દ્વારા પ્રકાશિત થયેલી દીકામાં કળિયારકુસુમે ઇ વા આવું પ્રતીક છે તેના આધારે સ આવૃત્તિમાં કળિયારકુસુમે ઇ વા પાઠ આવ્યો હોય તેમ લાગે છે. કદાચ તેવી કોઈ મૂળ સૂત્રની પ્રતિ મળી પણ હોય, તોપણ સમિતિના પાઠને પ્રમાણિત ન કહી શકાય, કારણ કે દીકાની ખંભાતના ભંડારની તાડપત્રીય પ્રતિમાં કળિયારકુસુમે ઇ વા આવું સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓને સંવાદિ પ્રતીક મળે છે.

૨૮. ૧૨૩૧ મા સૂત્રમાં આવેલો સિંદુવારવરમહદામે આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ધ અને ઝ આવૃત્તિમાં પણ અહીં આવો જ પાઠ છે. આ સ્થાનમાં સ આવૃત્તિમાં અને તદ્દનુસારે મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં પણ સિંદુવારવરમહદામે પાઠ છે. અર્થાત્ અમે સ્વીકારેલા પાઠમાંનો વર શબ્દ તેમાં નથી. દીકામાં પ્રસ્તુત સૂત્રમાં આવેલા સાલિપિઠરાસી પદ્ધતી સેયચંદ્રુજીવણ સુધીનાં પદોની સંક્ષિપ્ત વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે—સાલિપિઠરાસિ-કુટજપુષ્પરાસિ-સિન્દુવારમાલ્યદામ-શ્વેતાશોક-શ્વેતકળવીર-શ્વેતવન્દુજીવાઃ પ્રતીતાઃ । અહીં દીકાની કોઈ પણ પ્રતિમાં સિન્દુવારવરમાલ્યદામ આવો મૂળ સૂત્રપદને અનુસરતો પાઠ મળતો નથી, પણ આનો અર્થ એ નથી કે સામાન્ય રીતે બધીય સૂત્રપ્રતિઓમાં મળતો વર શબ્દ મૂળ વાચનામાંથી દૂર કરવો. દીકામાં વર શબ્દ નથી તેનું સમાધાન બે રીતે થઈ શકે : ૧ સિન્દુવારના અંતમાં રહેલો ર અને વર શબ્દનો ર, આ બે રકારે લેખકને ચુકાલી દીધો હોય, અર્થાત્ વર શબ્દ પડી ગયો હોય. આમ સ્વીકારીએ તો દીકાનો પાઠ આ રીતે જણાવો જોઈએ—સિન્દુવાર[વર]માલ્યદામ. ૨. મૂળસૂત્રનાં છ પદોનો નામોદ્દેશ કરતું સામાસિક વાક્ય છે, તેથી સુપરિચિત વર શબ્દને આ વાક્યમાં લેવાની આવશ્યકતા દીકાકારને ન

૮. આગમોદ્યસમિતિ તરફથી પ્રકાશિત થયેલી આવૃત્તિમાં આ દીકાપાઠના પ્રારંભનો પાઠ આ પ્રમાણે છે—
एकादशोऽप्रदेशः प्रदेशप्ररूपणाधिकारः. અહીં ઉપર જણાવેલો પાઠ દીકાની જેસલમેર અને ખંભાતના ભંડારની તાડપત્રીય પ્રતિઓએ આપ્યો છે.

પણ લાગી હોય. અહીં તો અમે એટલો જ આગ્રહ રાખીએ કે મૂળ સૂત્રની બંધીય પ્રતિઓ પાઠ આપતી હોય તેને દૂર કરવો તે ગરત્યર નથી.

૨૯. ૧૩૬૨ મા સૂત્રમાં આવેલો સાગારોવડત્તે (૫૦ ૩૧૪) આ સૂત્રપાઠ અમને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. ઘ અને અ આવૃત્તિમાં પણ અહીં આવો જ પાઠ છે. સ આવૃત્તિમાં અને તદ્દનુસારે મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં આ સ્થાને સાગારોવઓગોવડત્તે પાઠ છે. આ પાઠ દોઠ પણ સૂત્રપ્રતિ આપતી નથી. અમને લાગે છે કે કદાચ મુદ્રિત ટીકામાં છપાવેલા સાગારોવઓગોવડત્તે ણં મંતે ! (ટીકા, પત્ર ૩૯૨, પૃષ્ઠ ૧) આ અવતરણ ઉપરથી સ આવૃત્તિમાં આ પાઠ સ્વયં સુધારીને સ્વીકાર્યો હોય. જેસલમેરના ભંડારની ટીકાની તાડપત્રીય પ્રતિમાં આ સ્થાને સાગારોવડત્તે ણં મંતે ! આવું સૂત્રપ્રતિઓના પાઠને સંવાદિ અવતરણ છે, આથી અહીં સ આવૃત્તિનો પાઠ આદરણીય નથી. પ્રસ્તુત સૂત્રના પછીના ૧૩૬૩ મા સૂત્રમાં અણાગારોવડત્તે પાઠ છે. આ પાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે અને સમિતિની આવૃત્તિ સહિત સમગ્ર પ્રકાશિત આવૃત્તિઓમાં પણ આવો જ-અણા-ગારોવડત્તે પાઠ છે. આથી પણ અમે અહીં જણાવેલા સાગારોવડત્તે પાઠની મૌલિકતા સ્પષ્ટ થાય છે.

૩૦. સૂત્રાંક ૧૫૯૭[૨] થી ૧૫૯૮[૧] સુધીનો સૂત્રપાઠ (અર્થાત્ ૩૫૪ મા પૃષ્ઠની ત્રીજીથી નવમી પંક્તિ સુધીનો સૂત્રપાઠ) અમે ઉપયોગમાં લીધેલી આઠ પૈકીની માત્ર ત્રણ જ સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. પ્રસ્તુત પાઠ તે તે લેખકોની ચૂકથી તેમની હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં પડી ગયો છે. ઘ તથા સ આવૃત્તિમાં અને તદ્દનુસારે મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં પણ આ સૂત્રપાઠ પડી ગયો છે; જ્યારે અ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ છે. આથી એ સ્પષ્ટ જ છે કે આપણે અન્યાન્ય પ્રત્યંતરે જોવાનો કંટાળો લાવીએ તો આવાં સ્થાનોમાં મૂળ વાચના ખંડિત રહેવાનો સંભવ રહે જ.

૩૧. ૨૦૫૨ [૬] ક્રમાંકવાળા સૂત્રમાં આવેલો પહારેમાળીઓ (૫૦ ૪૨૩, પં. ૪) આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પણ અહીં આવો જ પાઠ છે; જ્યારે સ આવૃત્તિમાં અને તદ્દનુસારે મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં સંપહારેમાળીઓ પાઠ છે.

૩૨. ૨૧૭૦ મા સૂત્રની પહેલી અને બીજી કંડિકામાં અનુક્રમે આવેલો સમોહણતિ (૫૦ ૪૪૩, પં. ૨૫) અને સમોહણંતિ (૫૦ ૪૪૩, પં. ૨૬) આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ટીકામાં પણ ‘સમોહણ્ઙ’ इति समवहन्ति (ટીકા, પત્ર ૬૦૨ અ) આ પ્રમાણે મૂળ પાઠનું પ્રતીક છે. આમ છતાં ઘ આવૃત્તિમાં અને સ આવૃત્તિમાં તેમ જ તેને અનુસરતી મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત બે શબ્દોના સ્થાનમાં અનુક્રમે સમોહણ્ઙ અને સમોહણંતિ શબ્દો છે. આવો પાઠ દોઠ પણ સૂત્રપ્રતિમાં નથી તેથી તેને સંગત કહી શકાય નહીં.

૩૩. સ આવૃત્તિમાં નીચેનાં પાંચ સ્થાનોમાં વર્ણસામ્યના લીધે સૂત્રપાઠ પડી ગયો છે અને તે પછીની મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં પણ તે તે સ્થાનમાં સ આવૃત્તિની જેમ સૂત્રપાઠ પડી ગયો છે. ક્રૂત શિ આવૃત્તિમાં આ પાંચ સ્થાન પૈકીના એક સ્થાનમાં પાઠપતન નથી થયું. આ સ્થાનો નીચે પ્રમાણે છે.—

(૧) ૧૩૮ સૂત્રમાં આવેલો સે સ્તં આરિયા (૫૦ ૪૪, પં. ૧૩) આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે, અને તે જોઈએ પણ ખરો. પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ સ આવૃત્તિમાં વર્ણસામ્યના લીધે પડી ગયો છે. અહીં ટીકામાં બધાં નિગમનો સુગમ જણાવ્યાં છે. ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ છે,

(૨) ૪૭૮ મા સૂત્રમાં આવેલો મતિઅણ્ણાણી વિ આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે અને ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પણ આ સૂત્રપાઠ છે. સ અને તદ્દનુસારે મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં વર્ણસામ્યના લીધે પ્રસ્તુત પાઠ પડી ગયો છે.

(૩) ૪૮૧[૨] સૂત્રમાં આવેલો તિહિં અણ્ણાણેહિં (૫૦ ૧૪૬, પં ૨૧) આ સૂત્રપાઠ પણ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે; અને ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પણ એ છે; જ્યારે સ અને તદ્દનુસારે મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં વર્ણસામ્યના લીધે પડી ગયો છે.

(૪) ૬૬૬[૨] સૂત્રમાં આવેલો પંચિદિદિસુ ઉવવજ્જંતિ (૫૦ ૧૭૯, પં ૫) આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ ઘ, સ તથા તદ્દનુસારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં વર્ણસામ્યના લીધે પડી ગયો છે. અ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રના પ્રથમવિભાગ પછીના સમગ્ર ઉત્તરવિભાગનો પાઠ પડી ગયો છે. શિ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠ લેવાયો છે.

(૫) ૧૬૮૪[૨] સૂત્રમાં આવેલું અણિદ્દસરયા (૫૦ ૩૬૭, પં ૬) આ સૂત્રપદ વર્ણસામ્યના લીધે સ આવૃત્તિમાં અને તદ્દનુસારે મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં પડી ગયું છે. ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠ છે.

૩૪. ૬૫૯ મા સૂત્રનો પાઠ અમને બધીય સૂત્રપ્રતિઓએ આ પ્રમાણે આપ્યો છે—एवं चेव वेमाणिया वि सोह्मीसाणया भाणियव्वा । ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પણ અહીં આવો જ પાઠ છે. આથી સહજ રીતે સ્પષ્ટ જ છે કે કોઈ વિરલ પ્રતિ સિવાયની સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓમાં અહીં ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેનો જ પાઠ છે. આ સંક્ષિપ્ત પાઠના સ્થાનમાં સ આવૃત્તિમાં તથા તદ્દનુસારે મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં આ પ્રમાણે વિસ્તૃત પાઠ છે—वेमाणिया णं मंते ! कओहितो उववज्जंति ? किं नेरइएहितो किं तिरिक्खजोणिएहितो मणुस्सेहितो देवेहितो उववज्जंति ? गोयमा ! णो णेरइएहितो उववज्जंति, पंचिदियतिरिक्खजोणिएहितो उववज्जंति, मणुस्सेहितो उववज्जंति, णो देवेहितो उववज्जंति । પ્રારંભમાં જણાવેલા સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓના સંક્ષિપ્ત પાઠથી પતિપાઘ વસ્તુનું વકતવ્ય સ્પષ્ટ થાય છે. આમ છતાં પ્રસ્તુત સંક્ષિપ્ત સૂત્રપાઠના (સ. ૬૫૯) પ્રારંભમાં આવેલા એવં શબ્દથી ૬૫૭ મું સૂત્ર જોવાની અને ૬૫૭ મા સૂત્રના વકતવ્યને સમજવા માટે તેમાં (૬૫૭ મા સૂત્રમાં) ૬૪૮ મા સૂત્રને (અર્થાત્ અસુરકુમારના વકતવ્યને) જોવાની તકલીફમાંથી મુક્ત થવા માટે અહીં કોઈ વિદ્વાને સમગ્ર સૂત્રપાઠ નોંધ્યો હશે તેવી જવલ્લે જ મળતી સૂત્રપ્રતિના આધારે સમિતિની વાચનામાં પ્રસ્તુત વિસ્તૃત સૂત્ર આવ્યું હોય તેમ લાગે છે. અહીં વિસ્તૃત સૂત્રથી કોઈ અશાસ્ત્રીય વસ્તુ બની જાય છે તેમ નથી; ફક્ત સૂત્રપ્રતિઓની પ્રામાણિક વાચના આપવી હોય તો અમે જે પાઠ સ્વીકાર્યો છે તે જરાજર લાગે છે.

૩૫. ૧૯૪ મા ૫૪ની પાંચમી પંક્તિમાં આવેલું દવ્વહયાદ (સૂ. ૭૭૯) આ સૂત્રપદ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. તથા ઘ અને અ આવૃત્તિમાં પણ અહીં જણાવેલું સૂત્રપદ છે જ; જ્યારે સ આવૃત્તિમાં તથા તદ્દનુસારે મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદ પડી ગયું છે.

૩૬. ૮૫૮ મા સૂત્રમાં આવેલું કિંપવ્વા (૫૦ ૨૧૩) સૂત્રપદ પુ ૨ સંજઞ્ઞ પ્રતિ સિવાયની બધીય સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે; ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પણ અહીં આવું જ સૂત્રપદ છે. દીકામાં પણ પ્રસ્તુત સૂત્રપદની ‘કિંપમવા’ કસ્માત્ પ્રમવઃ—उत्पादो यस्याः सा किंपमवा (દીકા, પત્ર ૨૫૬, ૫૪૮ ૨) આવી સ્પષ્ટ આખ્યા છે. અહીં પુ ૨ સંજઞ્ઞ પ્રતિનો પાઠ કિંપવ્વા (૫૦ ૨૧૩, ટિ. ૧) છે. આ પાઠભેદ કોઈ સાચો પાઠભેદ નથી પણ લેખકની ભૂલ છે. અનેક ગ્રંથોની દરતપ્રતિઓમાં જોવાને આવેલા તે તે વર્ણના સ્વરોને જેમના તેમ રાખીને વ્યંજનો આગળપાછળ લખવા એ

લેખકની સદ્ગતિ છે. સંશોધનકાર્યમાં હસ્તલિખિત પ્રતિઓનો ચોક્કસાધથી ઉપયોગ કરનાર સૌશેષ તે આ હુટ્ટકત સદ્ગતિ સમગ્રશે. આ વસ્તુના ઉદાહરણ માટે પ્રસ્તુત સૂત્રમાં આવેલા સરીરપ્પહવા અને ૮૫૯ મા સૂત્રની ૧૯૨ મી ગાથામાં આવેલા પ્પહવતિ તથા ૧૯૩ મી ગાથામાં આવેલા સરીરપ્પહવા આ ત્રણ સૂત્રપદોના બદલે અનુક્રમે મં સંજ્ઞક પ્રતિ સરીરપ્પહવા, ષં સંજ્ઞક પ્રતિ પ્પહવતિ અને સરીરપ્પહવા આવા પાઠભેદ આપે છે તે (૫૦ ૨૧૩, ટિ. ૨ થી ૪) જોવાથી ખ્યાલ આવશે. અસ્તુ. સ આવૃત્તિમાં અહીં પ્રારંભમાં જણાવેલા કિંપ્પહવા સૂત્રપદના સ્થાનમાં કિંપ્પહવા પાઠ છે અર્થાત્ અમને પુ ૨ સંજ્ઞક પ્રતિએ આપ્યો છે તેવો પાઠ છે. અહીં જણાવેલા ૮૫૮ મા સૂત્રમાં બીજી વાર આવેલું સરીરપ્પહવા, અને ૮૫૯ મા સૂત્રમાં પ્પહવતિ અને સરીરપ્પહવા આ ત્રણ સૂત્રપદો સ આવૃત્તિમાં અમે સ્વીકાર્યો છે તેવાં જ, એટલે સ આવૃત્તિમાં ૮૫૮ મા સૂત્રના પ્રારંભમાં આવેલો જે કિંપ્પહવા પાઠ છે તે પૂર્વાપરની સંગતિ વિનાનો પાઠ છે એમ કહી શકાય. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં સ આવૃત્તિના પ્રસ્તુત અશુદ્ધ પાઠનું જ અનુકરણ થયું છે.

૩૭. ૧૨૧૫ [૩] સૂત્રમાં આવેલો દુરુહિત્તા રુક્સં દુરુહતિ (૫૦ ૨૯૧) આ સૂત્રપાઠ અમને બંધીય સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. ઘ, સ અને તદ્દનુસારે મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ પડી ગયો છે. અ આવૃત્તિમાં આ પાઠ છે.

૩૮. ૧૩૮ મા ૫૪મી બારમી પંક્તિમાં આવેલો ઠિત્તીય સિય હીણે આ સૂત્રપાઠ અમને બંધીય સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. ઘ તથા મ આવૃત્તિમાં પણ અહીં આવો જ પાઠ છે; જ્યારે સ આવૃત્તિમાં અને તદ્દનુસારે મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં આ પ્રમાણે પાઠ છે—ઠિત્તીય તિદ્ધાણવડિય સિય હીણે. સ આદિ આવૃત્તિના પાઠમાં આવેલું વધારાનું આ તિદ્ધાણવડિય સૂત્રપદ અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં મળ્યું નથી.

૩૯. ૨૧૧૯ [૩] સૂત્રમાં મળૂસેસુ સૂત્રપદ છે તેના બદલે ષં મં પ્રં સંજ્ઞક પ્રતિઓમાં મળૂસસાળં પાઠ છે. અહીં દીકામાં સામાન્ય ઇશારો જ છે, કારણ કે આ સૂત્રનું વક્તવ્ય સમજવા માટે આ સંદર્ભની પહેલાં દીકાકારે વ્યાખ્યા કરી જ છે. આ સૂત્રની આગળ-પાછળનાં સૂત્રો વાંચતાં અભ્યાસી જિજ્ઞાસુઓને આ સ્થાનમાં મળૂસેસુ પાઠ સુસંગત જણાશે જ. ઘ અને અ આવૃત્તિમાં પણ અહીં મળૂસેસુ પાઠ છે; જ્યારે મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં અહીં સ આવૃત્તિના પાઠનું અનુકરણ થયું છે.

૪૦. ૧૦૫૦ [૩] સૂત્રના અંતમાં આવેલા વિ । (૫૦ ૨૫૮, પં ૧) થી આરંભી ૧૦૫૨ મા સૂત્રમાં આવેલા સ્વ્વહસિદ્ધદેવત્તે સુધીનો સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે તથા ઘ, મ અને શિ આવૃત્તિમાં પણ પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ છે જ; જ્યારે સૂચિત સૂત્રપાઠ સ આવૃત્તિમાં અને તદ્દનુસારે મ તથા સુ આવૃત્તિમાં પણ પડી ગયો છે.

૪૧. ૧૨૦૨ સૂત્રમાં આવેલું તેઝલેસ્સા (૫૦ ૨૮૮, પં ૨) આ સૂત્રપદ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. અહીં સ આવૃત્તિમાં તથા તદ્દનુસારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં કેવળ લેસ્સા આવું અર્થહીન સૂત્રપદ છે. તેમ જ ૧૨૦૩ [૩] સૂત્રમાં આવેલો તેઝલેસ્સે પુદ્ધવિક્કાણ (૫૦ ૨૮૮ પં ૧૦) આ સૂત્રપાઠ પણ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. સ આવૃત્તિમાં તથા તદ્દનુસારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ પડી ગયો છે. ઘ, અ તથા શિ આવૃત્તિમાં આ કંઈકમાં જણાવેલાં જે સ્થાન અમારી વાચનાના જેવાં જ છે.

૪૨. ૧૩૦૭ મા સૂત્રમાં આવતો જાવ વાદરવાઝકાણ વિ । (૫૦ ૩૦૮) આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે; ઘ અને અ આવૃત્તિમાં પણ આવો જ સૂત્રપાઠ છે; જ્યારે સ આવૃત્તિમાં

અને તદનુસારે શિ આવૃત્તિમાં આ પાઠના સ્થાને જાવ વાદરતેડકાદૃષ્ટિ વિ વાદરવાડકાદૃષ્ટિ વિ । આવો અસંગત પાઠ છે. મ અને સુ આવૃત્તિમાં સ આવૃત્તિના પાઠમાં રહેલો જાવ શબ્દ અસંગતિ-કારક જણાતાં નિરાધાર રીતે તેને દૂર કરીને, એટલે વાદરતેડકાદૃષ્ટિ વિ વાદરવાડકાદૃષ્ટિ વિ । આવો પાઠ રાખીને, સંગતિ જળવવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

૪૩. ૧૭૯૪ [૩] સૂત્રના પ્રારંભમાં આવેલું ઓરાલિયસરીરી (૫૦ ૩૯૨) આ સૂત્રપદ મં ૦ અને પુ ૨ સંજક પ્રતિ સિવાયની પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. આ પાઠના સ્થાનમાં અઘાવધિ પ્રેક્ષાશિત થયેલી સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં ઓરાલિયસરીરી આવો પાઠ છે. જોડે મુદ્રિત ટીકામાં આ સ્થાનની વ્યાખ્યામાં ઓરાલિયસરીરી આવું પ્રતીક છે (જુઓ ટીકા, પત્ર ૫૦૦ પૃષ્ઠ ૨), પણ ખંભાતના ભંડારની ટીકાની તાપત્રીય પ્રતિમાં, પ્રાચીન પ્રતિઓના પાઠ મુજબ, ઓરાલિયસરીરી આવું પ્રતીક મળવાથી અમે પ્રસ્તુત પાઠ મૂળમાં સ્વીકાર્યો છે.

૪૪. ૧૨૧૭ મા સૂત્રના અંતમાં આવેલો ઇગમ્મિ હોમાણે (૫૦ ૨૯૧, પં ૦ ૨૦) આ પાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ઘ તથા ઝ આવૃત્તિમાં આ પાઠના સ્થાને ઇગમ્મિ હોજમાણે આવો પાઠ છે; અર્થાત્ ક્ષત હોમાણે ના સ્થાને હોજમાણે આવો ખોટો પાઠ છે, જ્યારે સ તથા શિ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાને ઇગમ્મિ નાણે હોજા આવો અસંગત પાઠ છે, અને મ તથા સુ આવૃત્તિમાં ઇગમ્મિ નાણે હોમાણે પાઠ છે. અહીં સ આવૃત્તિમાં આવેલો નાણે શબ્દ અમતે કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં મળ્યો નથી. આ વધારાનો નાણે શબ્દ સ આવૃત્તિ પછીની બીજી આવૃત્તિઓમાં આવ્યો છે.

૪૫. ૧૬૭ મા સૂત્રમાં આવેલો પૂય-રુહિર (૫૪ ૫૦, પં ૦ ૨૦) આ સૂત્રપાઠ જે ૦ અને મં ૦ સંજક પ્રતિઓ સિવાયની સૂત્રપ્રતિઓનો છે. ઘ આવૃત્તિમાં અહીં આવો જ પાઠ છે. શેપ આવૃત્તિઓમાં અહીં ટિપ્પણીમાં આપેલા જે ૦ અને મં ૦ પ્રતિના પાઠ જેવો પૂયપડલ-રુહિર પાઠ છે. ટીકાકારે ટીકામાં અમે મૂળમાં સ્વીકારેલા પાઠનું જ પ્રતીક લીધું છે (જુઓ ટીકા પત્ર ૮૦, પૃષ્ઠ ૨). તેથી અને બહુસંખ્ય પ્રતિઓમાં હોવાને કારણે પણ અમે અહીં પૂય-રુહિર પાઠને મૂળ વાચનારૂપે સ્વીકાર્યો છે.

૪૬. ૧૮૮ મા સૂત્રમાં આવેલા વિયસંત (૫૦ ૬૪, પં ૦ ૨૫) શબ્દ પ્રમાણે ટીકાની વ્યાખ્યા છે અને તે જે ૦ તથા પુ ૨ સિવાયની સૂત્રપ્રતિઓ આપે પણ છે. આથી જે ૦ અને પુ ૨ સંજક પ્રતિઓએ પ્રસ્તુત પાઠના બદલે આપેલા વિહસંત શબ્દને અમે નીચે ટિપ્પણીમાં આપ્યો છે. સ આવૃત્તિમાં તથા તદનુસારે મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં અહીં વિહસંત શબ્દ છે. ઘ અને ઝ આવૃત્તિમાં અહીં અનુક્રમે વિયસિય અને વિયસિત પાઠ છે, અર્થાત્ અમારી વાચના સાથે સંવાદી પાઠ છે.

૪૭. ૧૯૫ [૧] સૂત્રમાં આવેલા ગગનતલમણુલિહમાણ (૫૦ ૬૮, પં ૦ ૧૬) આ સૂત્રપાઠમાં જે અણુલિહમાણ શબ્દ છે તેના બદલે જે ૦ ઘ ૦ અને પુ ૨ પ્રતિઓમાં અહિલંઘમાણ શબ્દ છે. અહીં ટીકામાં આ પ્રમાણે વ્યાખ્યા છે — અનુલિખત્-અતિલક્ષ્યત્. આથી અમે મૂળ વાચનામાં અણુલિહમાણ શબ્દ સ્વીકાર્યો છે. ઝ આવૃત્તિમાં અહીં અમારા જેવો જ મૂળ પાઠ છે, જ્યારે શેપ આવૃત્તિઓમાં અહિલંઘમાણ પાઠ છે. કારક એટલો જ કે સુ આવૃત્તિમાં અમિલંઘમાણ પાઠ છે.

૪૮. ૧૯૬ અને ૨૧૦ મા સૂત્રમાં આવેલા ગહ-ગન્ધવત્ (૫૦ ૬૯, પં ૦ ૨) અને ગહ-ગન્ધવત્ (૫૦ ૭૭, પં ૦ ૮) આ બે સૂત્રપાઠમાં આવેલા ગહ શબ્દના બદલે ૧૯૬ મા સૂત્રમાં માત્ર ઘ ૦ સંજક પ્રતિ અને ૨૧૦ મા સૂત્રમાં મં ૦ તથા પુ ૨ સંજક પ્રતિઓ ગહગણ શબ્દ આપે છે. અહીં કોઈ બાધક કારણ ન હોવાથી અમે બહુસંખ્ય પ્રતિઓના પાઠનું પ્રાધાન્ય ગણીને મૂળ વાચનામાં પ્રસ્તુત બંને સ્થળે ગ્રેહસૂત્રના નળવ્યા છે. ઝ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત બંને સ્થાનોમાં ગહગણ શબ્દ છે. અને તે સિવાયની

અન્ય આવૃત્તિઓમાં પ્રસ્તુત બે સ્થાનોમાં અનુક્રમે ગદ્ (સૂ. ૧૯૬) અને ગદ્ગણ (સૂ. ૨૧૦) પાઠ છે. ૬૨૬ એટલો જ કે શિ આવૃત્તિમાં ૨૧૦ માં સૂત્રના સ્થિત સ્થાનવાળો પાઠ પડી ગયો છે.

૪૯. ૬૫૭ માં સૂત્રના અંતમાં આવેલો જેહિંતો અસુરકુમારા । (૫૦ ૧૭૭) આ પાઠ અમને પ્ર. સંજ્ઞક પ્રતિ સિવાયની બધી પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. આ પાઠથી પ્રસ્તુત સૂત્રગત પ્રશ્નના ઉત્તરને સમજવામાં જરાય મુશ્કેલી પડતી નથી, એટલું જ નહીં, રચનાની દૃષ્ટિએ સૂત્રપાઠ આવો હોવો વધારે સંગત પણુ લાગે છે. પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં સ તથા શિ આવૃત્તિમાં જેહિંતો અસુરકુમારા તેહિંતો માણિયવ્વા આવો પાઠ છે. સમિતિની મુ. સંજ્ઞક પ્રતિનો આ પાઠ અમારી આવૃત્તિમાં નોંધવો રહી ગયો છે, તેથી તેને પ્રસ્તુત ગ્રંથના પહેલા ભાગના શુદ્ધિપત્રકમાં જણાવ્યો છે. ઘ તથા ઝ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં અનુક્રમે આવો પાઠ છે—જેહિંતો અસુરકુમારા તેહિંતો વિ માણિયવ્વા । તથા જેહિંતો અસુરકુમારા તેહિંતો વાળમંતરા વિ માણિયવ્વા । અહીં પ્ર. સંજ્ઞક પ્રતિનો પાઠ નીચે ટિપ્પણીમાં આપ્યો છે તે મુજબ મ તથા મુ આવૃત્તિમાં જેહિંતો અસુરકુમારા તેહિંતો વાળમંતરા ડવવજાવેયવ્વા । આવો પાઠ છે.

૫૦. ૧૭૬૫ [૨] સૂત્રના અંતમાં આવેલો એવં જબ મંગા । (૫૦ ૩૮૭) આ સંગત સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. ઘ આવૃત્તિમાં અહીં આવો જ પાઠ છે. અને તે સિવાયની અન્ય આવૃત્તિઓમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાને એવં એ જબ મંગા માણિયવ્વા પાઠ છે. અહીં ટિપ્પણીમાં મુ. સંજ્ઞક પ્રતિનો પાઠ અનવધાનથી મંગા માણિયવ્વા આવો છપાયો છે તેના બદલે એવં એ જબ મંગા માણિયવ્વા આવો પાઠ સમજવો.

૫૧. ૧૮૬૪ માં સૂત્રમાં બે વાર આવેલું વ્વ્વા (૫૦ ૪૦૦, પં. ૯-૧૦) સૂત્રપદ અમને પ્ર. અને પુ. ૨ સંજ્ઞક પ્રતિઓ સિવાયની અન્ય પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યું છે. અહીં પ્ર. અને પુ. ૨ સંજ્ઞક પ્રતિમાં અને અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં વ્વ્વ શબ્દ છે. પ્રાચીન બહુસંખ્ય પ્રતિઓના પાઠની દૃષ્ટિએ અને પ્રાચીન પ્રયોગની દૃષ્ટિએ પ્રસ્તુત વ્વ્વા શબ્દનું આગવું મહત્ત્વ છે. અભ્યાસીની અનુદૂળતા માટે કોઈવાર વિદ્વાન લેખક કે શોધક લખેલી કે શોધેલી પ્રતિઓમાં પ્રાચીન પ્રયોગનું પરિવર્તન થતું તેના ઉદાહરણરૂપે પ્રસ્તુત પાઠભેદ સૂચવી શકાય.

૫૨. ૧૩૧૯ માં સૂત્રમાં આવેલું દોણિ (૫૦ ૩૦૯) સૂત્રપદ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. પ્રસ્તુત સૂત્ર જ્યાં છે તે ચોથા દ્વારના પ્રારંભથી સૂત્રો નોવાથી પણુ અહીં પ્રથમા વિભક્તિ અર્થાત પ્રસ્તુત દોણિ પાઠ સંગત જ જણાય છે. આમ છતાં અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં પ્રસ્તુત શબ્દના બદલે દોણ શબ્દ છે. પછી વિભક્તિથી પણુ અર્થસંગતિ થઈ શકે તેમ છે જ, છતાં અમે ઉપયોગમાં લીધેલી પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓનો પૂર્વાપર સૂત્રસંદર્ભને અનુસરતો આ પાઠ સાચો છે.

૫૩. ૧૩૬૦ માં સૂત્રમાં આવેલો સંજયાસંજણ જહળ્ણેણં આ સૂત્રપાઠ અમે ઉપયોગમાં લીધેલી સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે તેથી તે મૌલિક પાઠ છે; જ્યારે અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી આવૃત્તિઓમાં આ પાઠના સ્થાનમાં સંજયાસંજણં પુચ્છા । ગો. જહળ્ણેણં આવો પાઠ છે. અર્થની દૃષ્ટિએ જરાય બાધક નહીં એવો આ પાઠભેદ વિરલ પ્રતિમાં મળતો હોવો નોંધ્યો.

૫૪. ૧૭૫૧ માં સૂત્રમાં આવેલો ડકોસસંકિલિટ્ટરિણામે વા તપ્પાડગવિસુજ્જમાણવરિણામે વા (૫૦ ૩૮૪, પં. ૧૩) આ સૂત્રપાઠ અમે ઉપયોગમાં લીધેલી સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. ઉદ્દૃષ્ટ આશુબ્ય બંધકના નિરૂપણરૂપ સંદર્ભમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ છે. આ પાઠની ટીકા આ પ્રમાણે છે

—ઉત્કૃષ્ટસંક્લિષ્ટપરિણામો નારકાયુર્વન્ધકઃ, તત્પ્રાયોગ્યવિશુદ્ધ્યમાનપરિણામોઽનુત્તરસુરાયુર્વન્ધકઃ (ટીકા, પત્ર ૪૯૧). આ પ્રમાણેની ટીકાની વ્યાખ્યાથી પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠની મૌલિકતા સ્પષ્ટ જ છે. આમ છતાં કોઈ પણ પ્રતિમાં નહીં મળતો અને ન જ નોંધ એ તેવો અસંકલિષ્ટપરિણામે વા આપો ખોટો પાઠ અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં છપાયો છે, તે આ પ્રમાણે ડૉ સંકલિષ્ટપરિણામે વા અસંકલિષ્ટપરિણામે વા તત્પ્રાયોગ્યવિશુદ્ધ્યમાનપરિણામે વા. આ પાઠમાં ડૉ છે તેના બદલે ઘ તથા ઝ આવૃત્તિમાં ડકોસેજ, મ આવૃત્તિમાં ડકોસં અને સુ આવૃત્તિમાં ડકોસ છે. અભ્યાસી વાચકો સહજ સમજી શકે તેમ છે કે તત્પ્રાયોગ્યવિશુદ્ધ્યમાનપરિણામે વા પાઠ જ અસંકલિષ્ટપરિણામે પાઠને યિતજરૂરી સાબિત કરે છે.

૫૫. ૧૪૦૯ મા સૂત્રમાં આવેલો ઇવમેતે ચઠવીસં ચઠવીસદંડગા ૫૭૬ મવંતિ । આ સંગત અને મૌલિક સૂત્રપાઠ પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓ આપે છે. આ પાઠમાં આવેલા ઇવમેતે પાઠના બદલે મૉ, પુ ૧, પુ ૩ સંજક પ્રતિઓ ઇવમેવ પાઠ આપે છે. ઝ આવૃત્તિ સિવાયની સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં અહીં ઇવમેવ પાઠ છે. અહીં અર્થની દૃષ્ટિએ પણ જોતાં ઇવમેતે પાઠ સુસંગત છે.

૫૬. ૧૦૭ મા સૂત્રમાં આવેલા પહરાહ્યાઓ (૫૦ ૩૮) આ સૂત્રપદના સ્થાનમાં કેવળ મૉ સંજક પ્રતિમાં પહરાહ્યા પાઠ છે. અહીં એક સિવાયની પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓ પહરાહ્યાઓ પાઠ આપે છે, તેથી પહરાહ્યા પાઠને સ્વીકારવાની લાલચ જતી કરીને પણ બહુસંખ્ય પ્રતિઓના પાઠને પ્રાધાન્ય આપ્યું છે. અઘાવધિ પ્રકાશિત બધીય આવૃત્તિઓમાં અહીં પહરાહ્યા પાઠ છે.

૫૭. ૧૨૨૪ મા સૂત્રના અંતમાં આવેલા સુક્લેસ્સં । આ સૂત્રપદના બદલે પુ ૨ સંજક પ્રતિમાં આ પ્રમાણે વિસ્તૃત પાઠ છે—સુક્લેસ્સં પપ્પ જાવ મુજો મુજો પરિણમહ? હંતા ગોયમા! તં ચેવ । અહીં અભ્યાસી વાચકોને ૧૨૨૦ થી ૧૨૨૩ સુધીનાં સૂત્રો જોતાં સહજભાવે જ જણાશે કે ૧૨૨૪ મા સૂત્રના પ્રારંભમાં આવેલો એવં શબ્દ જ અમે મૂળ વાચનામાં સ્વીકારેલા પાઠને સુસંગત સાબિત કરે છે. અહીં જણાવેલો પુ ૨ પ્રતિનો વધારાનો પાઠ કોઈ વિદ્વાને પ્રતિપાઠ વિપયને અતિ સુગમ કરવા ખાતર પાછળથી ઉમેરેલો છે એમ સ્પષ્ટ થાય છે. અઘાવધિ પ્રકાશિત સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં અહીં જણાવેલા પુ ૨ પ્રતિના જેવો વિસ્તૃત પાઠ છે. આ પાઠને મૌલિક માની શકાય નહિ.

૫૮. ૨૦૩૩ મા અને ૨૦૩૫ મા સૂત્રમાં આવેલા પરિયાહ્યણયા આ સૂત્રપદના સ્થાનમાં માત્ર પુ ૨ પ્રતિ અનુક્રમે પરિયાયણયા અને પરિયાહ્યણયા પાઠ આપે છે. અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં પ્રસ્તુત બન્ને સ્થાનમાં પરિયાહ્યણયા પાઠ છે, જે પછીના સમયની કોઈક જ પ્રતિ આપે છે, તેથી અમે મૂળ વાચનામાં તે સ્વીકાર્યો નથી. અહીં સુદ્રિત ટીકાના અવતરણમાં પણ પરિયાહ્યણયા પાઠ છે, છતાં ખંભાત અને જેસલમેરના લંકારની ટીકાની તાડપત્રીય પ્રતિઓમાં પરિયાહ્યણયા અવતરણ છે. આથી અમે સ્વીકારેલો પાઠ સુસંગત છે.

૫૯. ૯૮ મા સૂત્રમાં આવેલા સુંચુયા (૫૦ ૩૬) શબ્દના બદલે અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં ચંચુયા શબ્દ છે. અહીં જોડે જૉ, મૉ, પ્રૉ અને પુ ૨ સંજક પ્રતિઓ પણ ચંચુયા પાઠ આપે જ છે, છતાં અમે મૂળમાં સ્વીકારેલો પાઠ મૌલિક છે તેમ કહી શકીએ. પ્રસ્તુત સમગ્ર પાઠ ઉપરની ટિપ્પણીમાં પ્રવચનસારોદ્ધારનો મૂળ અને ટીકાનો પાઠ આપ્યો છે, તેમાં અનુક્રમે ચંચુય અને ચચ્ચુકાઃ પાઠ છે, તેથી અહીં જણાવેલા સુંચુયા શબ્દને અમે મૂળમાં સ્વીકાર્યો છે. અન્યાન્ય ગ્રંથો પાસે આપણને મૂળ વાચનાના નિર્ણયમાં ક્યારેક ઉપયોગી ઉદ્દેશ આપે છે, એ આ ઉપરથી નોંધ શકાય છે.

દીકાના પાઠમાં આવતા ક્ષેત્રમાયામતોડકુલાસંખ્યેયમાગપ્રમાણ આ પાઠના બદલે ક્ષેત્રમાયામતોડકુલ-સંખ્યેયમાગપ્રમાણ પાઠ આપે તો જ થાય છે. પણ દીકાની કોઈ પણ પ્રતિ આવો સંવાદી પાઠ આપતી નથી. અમારા મંતવ્ય પ્રમાણે આ કંડિકામાં આવેલા દીકાના પાઠનું મુદ્રણ આ પ્રમાણે કરવું જોઈ એ — તૈજસસમુદ્ઘાતમારમમાણાનાં જઘન્યતોડપિ ક્ષેત્રમાયામતોડકુલા(લ)સંખ્યેયમાગપ્રમાણં મવતિ, ન ત્વસંખ્યેયમાગમાનમ્ ।

૬૪. ૨૨૧મા પૃષ્ઠમાં આવેલાં ૮૯૮ અને ૮૯૯, આ બે સૂત્રો પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની પ્રાચીન-અર્વાચીન સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓમાં નિરપવાદરૂપે મળે છે અને તેથી જ સુ સિવાયની અઘાવધિ પ્રદર્શિત થયેલી પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં આ બે સૂત્રો છે જ. સુ આવૃત્તિમાં આ બે સૂત્રો નથી. આ બે સૂત્રો પૈકીનું ૮૯૮ મું સૂત્ર ૮૭૦ મા સૂત્ર સાથે અક્ષરશઃ મળતું હોવાથી ૮૯૮ મા સૂત્રની ઉત્પાદિકામાં દીકાકારે આ પ્રમાણે જણાવ્યું છે : સમ્પ્રતિ પ્રાગુક્તમેવ સૂત્રં સૂત્રાન્તરસમન્વયનાર્થે મૂયઃ પઠતિ । આથી ૮૯૮ મા સૂત્રની મૌલિકતા એવં ઉપયોગિતા સહજસિદ્ધ થાય જ છે. સુત્તાગમેના સંપાદકશ્રેણે ૮૭૦ મું સૂત્ર ફરી ૮૯૮ મા સૂત્રરૂપે આવે તે બરાબર નહીં લાગતાં તેમણે તેની મૌલિકતાને તપાસ્યા વિના જ કાઢી નાખ્યું તે તેમનો સંભ્રમ કદાચ શકાય તેવો છે.

૬૫. ૨૯૬-૯૭ મા પૃષ્ઠમાં આવેલા ૧૨૩૭ મા સૂત્રમાંથી અનેક સૂત્રપદો સુ આવૃત્તિમાં ધરાદાપૂર્વક લેવામાં નથી એમ જણાય છે. પ્રસ્તુત સૂત્રપદો આ છે : ૨૯૬ મા પૃષ્ઠની ૧૫ મી પંક્તિમાં બે વાર આવેલો તથા ૧૮ મી પંક્તિમાં આવેલો વર શબ્દ, ૧૮-૧૯ મી પંક્તિમાં આવેલો આસલા માસલા પેસલા ર્સીઓઢાવલંબિણી ર્સિં વોચ્છેયકઙ્કુરૂં ર્સી તંવચ્છિકરણી આ સૂત્રપાઠ, અને ૨૯૭ મા પૃષ્ઠની પહેલી પંક્તિમાં આવેલો આમાયણિજા વીસાયણિજા વીણણિજા વિંહણિજા વીવણિજા આ સૂત્રપાઠ તથા બીજી પંક્તિમાં આવેલું સત્ત્વિંદિયપલ્હાયણિજા આ સૂત્રપદ. અહીં કોઈ પણ સમજદાર વાચક સહજ સમજી શકે તેમ છે કે પ્રાચીન-અર્વાચીન સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓમાં નિરપવાદરૂપે મળતાં તેમ જ સુત્તાગમે સિવાયની સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં સ્વીકારાયેલાં ઉપરનાં (૧૨૩૭ મા સૂત્રનાં) સૂત્રપદો દષ્ટિદોષ (મુદ્રવાચન સંબંધિત) કે અનવધાનથી નહીં પણ પોતાને ઇષ્ટ પાઠ રજૂ કરવાની બુદ્ધિથી જ સુ આવૃત્તિમાં લેવામાં નથી.

૬૬. સૂત્ર ૯૭૨, ગાં ૨૦૩ માં જણાવેલાં અદ્વા ય અસી ય મળી હડ્ડવાણે તેહ્ન ફાણિય વસા ય આ સાત દારોના બદલે સ આવૃત્તિમાં હડ્ડવાણે ના બદલે દુદ્ધ અને પાણે બે દારો હોવાથી આઠ દાર મળે છે. આવો આઠ દારવાળો પાઠ પણ અનેક હસ્તલિખિત પ્રત્યંતરોમાં મળે છે. અહીં પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓમાં મળતો હડ્ડવાણે પાઠ પ્રામાણિક હોવાથી અમે સ્વીકાર્યો છે. કેવળ પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓ આપે છે એટલા જ કારણથી અમે આ પાઠને પ્રાધાન્ય આપ્યું છે તેમ પણ નથી; તદ્વચ્ચે વધુ સ્પષ્ટીકરણ કરીએ છીએ : આગળ ૯૯૯મા સૂત્રમાં પ્રસ્તુત દારોનું નિરૂપણ છે. ત્યાં અદ્વાય દારની વ્યાખ્યા કર્યા પછી અસિ દારથી વસા દાર સુધીનાં દારો માટે આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજીની દીકામાં એવમસિ-મળ્યાદિવિષયાણ્યપિ પટ્ સૂત્રાણિ માવનીયાનિ આવી સ્પષ્ટ વ્યાખ્યા છે. આથી આ સંદર્ભમાં, હડ્ડવાણે દાર જ મૌલિક અને પ્રમાણિત છે; તેના બદલે દુદ્ધ પાણે એમ બે દાર કરીએ તો દીકાકારે જણાવેલાં પટ્ સૂત્રાણિ = ૭ સૂત્રના બદલે સાત સૂત્ર થઈ જાય. પ્રસ્તુત દારગાથામાં આવેલા હડ્ડવાણે શબ્દની વ્યાખ્યા, દીકાની પ્રાચીન-અર્વાચીન સમગ્ર હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં પડી ગઈ છે. જો કે સમિતિ તરફથી પ્રદર્શિત થયેલી દીકાની આવૃત્તિમાં હડ્ડવાણેના બદલે નેના મળ પાઠમાં સ્વીકારેલા દુદ્ધ અને પાણે આ બે પદની વ્યાખ્યા છાપી છે, પણ તે દીકાનો મૌલિક પાઠ નથી, પણ કોઈક વિદ્વાને તે સ્વયં બનાવીને ઉમેરેલો છે, એ તો ઉપર

જાણાવેલા ૯૯૯મા સૂત્રની ટીકાના પાંચી જ સ્પષ્ટ છે. આ બાબતની વિશેષ ચોખવટ અમે પ્રથમ ભાગના ૨૩૭ મા પૃષ્ઠની ટિપ્પણીમાં કરી છે, તે જિજ્ઞાસુઓને જોવા લલામણુ છે.

પ્રસ્તુત પાંડના નિર્ણયમાં બીજો આધાર પણ અમને મળ્યો છે, જે નિશીથસૂત્રમાં આવે છે. નિશીથસૂત્રના ૧૩ મા ઉદ્દેશમાં મત્તદ અદ્વાદ અસીદ મળીદ ઉદ્ધુવાણે તેહ્લે ફાણિદ અને વસાદ આ સૂત્રપદો છે. અહીં પણ મુખ્ય જોવાનો વિષય પ્રસ્તુત દોઢ જેમાં જેમાં મુખ્ય જોઈ શકાય તે તે પદાર્થો જાણાવ્યા છે. પ્રત્યાપનાસૂત્ર તથા નિશીથસૂત્રના પ્રસ્તુત સંદર્ભો જોતાં ઉદ્ધુવાણે પાંડની એકાંત મૌલિકતા દેરે છે. અહીં એક વસ્તુ જાણાવીએ છીએ કે આચાર્ય શ્રી વિજયપ્રેમસૂરિજી તથા આચાર્ય શ્રી વિજયજીયસૂરિજી દ્વારા સંપાદિત નિશીથચૂર્ણિની સાઈકલોસ્ટાઇલ ડ્રોપીમાં અને તદનુસારે શ્રી કમલસુનિજીએ સંપાદિત કરેલી નિશીથચૂર્ણિની મુદ્રિત આવૃત્તિમાં આપેલી નિશીથ-સૂત્રની મૂળ વાચનામાં ઉપર જાણાવેલા ઉદ્ધુવાણેના બદલે કુદ્ધુવાણે પાંડ છે અને તેના પાંડાંતરમાં કુંડવાણિદ પાંડ આપ્યો છે. આ કુદ્ધુવાણે કે કુંડવાણિદ એ ઉદ્ધુવાણેનું લિપિદોષથી થયેલું સ્વરૂપ છે અને તે ચૂર્ણિની વ્યાખ્યાની અસરથી દોઢ એ કદખીને બનાવેલો શબ્દ છે. સંશોધનમાં રસ ધરાવનાર અભ્યાસીઓની જાણ ખાતર નિશીથસૂત્રના પ્રસ્તુત પાંડના સંબંધમાં પણ સવિશેષ માહિતી આપવી ઇષ્ટ માની છે. નિશીથસૂત્રના પ્રસ્તુત સૂત્રસંદર્ભની અમે ત્રણ પ્રકારની વાચના જોઈ છે, તે આ પ્રમાણે :

(૧) જે૦ મત્તદ અપ્પાણં દેહતિ દેહંતં વા સાતિજ્જતિ । एवं अद्वाए असीए मणीए उद्धुवाणे तेह्ले फाणिए वसाए अप्पाणं देहति देहंतं वा सातिज्जति । નિશીથસૂત્રનો આ પાંડ અમે પ્રાચીન તાડપત્રીય પ્રતિઓના આધારે તૈયાર કરેલી ડ્રોપીમાંથી નોંધ્યો છે.

(૨) જે મિક્કલૂ મત્તદ અત્તાણં દેહતિ દે૦૨ एवं જે પડિગ્ગહે૦ જે આદંસદ૦ જે૦ મણિમ્મિ૦ જે અસિમ્મિ૦ જે૦ આમરણંસિ૦ જે ઉદ્(હુ)વાણે૦ જે ઉદયકુંમે૦ જે મહુકું૦ જે તેહ્લકું૦ જે ઘયકું૦ જે ફાણિદ૦ જે વસાદ૦ । નિશીથસૂત્રનો આ પાંડ પાછળની એટલે અર્વાચીન નહીં પણ ૩૦૦-૪૦૦ વર્ષ પહેલાંની કેટલીક હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાંથી અમે નોંધ્યો છે.

પ્રથમ તો આપણે નિશીથસૂત્રના એક જ સૂત્રપાઠની ઉપર જણાવેલી ત્રણ પ્રકારની વાચનાઓના સંગ્રહમાં વિચારીએ :

(૧) પ્રાચીનતમ પ્રતિઓમાંથી મળેલી પ્રથમ વાચનામાં મત્તદ પદીનાં અઢાણ આદિ સાત પદો સંખ્યા અને ક્રમની તુલનાએ પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રનાં પદો સાથે તદ્દન મળી રહે છે. પ્રજ્ઞાપના-સૂત્રમાં નથી એવું આદિમાં આવેલું મત્તદ સૂત્રપદ નિશીથસૂત્રનું આગવું અને મૌલિક સૂત્રપદ છે, અને તેના ઉદ્દેશ્યથી ઉપલક્ષણથી અન્ય પાત્રોનું સૂચન સમજવું જોઈએ. અમને અમારા સંશોધન એવં પાઠપરીક્ષણના અનુભવથી આ પ્રથમ વાચના શુદ્ધ પ્રમાણિક એવં મૌલિક જણાય છે.

(૨) બીજી વાચનામાં આવેલાં વધારાનાં સૂત્રપદો, પ્રસ્તુત સૂત્રસંદર્ભની ચૂર્ણિ, નિશીથ-ભાષ્યાન્તર્ગત સંગ્રહણીગાથા અને તે ગાથાની ચૂર્ણિના વ્યાખ્યાનના આધારે પ્રક્ષિપ્ત થયાં હોય તેમ જણાય છે, તે આ પ્રમાણે—પ્રથમ મત્તદ પદની વ્યાખ્યા કરીને ચૂર્ણિમાં એવં પઢિમ્મહાદિદસુ વિ । આવી ઉપલક્ષણથી સમજવા માટેની વ્યાખ્યા છે, તેના આધારે આ નિશીથસૂત્રની બીજી વાચનાના સૂત્રપાઠમાં એવં જે પઢિમ્મહે આ પાઠ ઉમેરાયો હોય તેમ લાગે છે. પ્રસ્તુત સૂત્રસંદર્ભની અર્થદ્યોતક નિશીથભાષ્યાન્તર્ગત સંગ્રહણીગાથા આ પ્રમાણે છે—

દવ્વણ મણિ આમરણે સત્થ દદ માયણડણ્ણતરણ વા ।

તેલ્લ-મહુ-સપ્પિ-ફાણિત-મજ્જ-વસાસુત્તમાદીસુ ॥

આ ગાથામાં આવતાં બંધાયે પદો સૂત્રપદો છે તેમ માનવાને કોઈ કારણ નથી. અલગત, સૂત્રરૂપિણિ નિર્ધુક્તિગાથામાં સૂત્રપદોનો જ નિર્દેશ હોય છે, પણ આ સંગ્રહણીગાથા હોવાથી સૂત્રપદો ઉપરાંત પ્રસ્તુતને ઉપયોગી પદોનો તેમાં ઉપલક્ષણથી નિર્દેશ કર્યો હોય તેમ લાગે છે. આ અનુમાન અસંગત નથી. અર્થાત્ પ્રસ્તુત બીજી વાચનામાં આવેલો જેઠાં આમરણસિંઠે જે ઉદયકુંભેઠે જે મહુકુંભેઠે જે ઘવ્વકુંભેઠે આ સૂત્રપાઠ ઉપર જણાવેલી સંગ્રહણીગાથા અને તેની ચૂર્ણિની વ્યાખ્યાના આધારે ઉમેરાયેલો હોય તેમ જણાય છે.

(૩) ત્રીજી નંબરની વાચનામાં ૩૫ મા સૂત્રમાં આવેલું કુઢ્ડાપાણે સૂત્રપદ તો સઢ્ડાપાણેનું બ્રહ્મ ૩૫ જ છે, જે વિદ્વાન વાચકો અને શોધકો સહજ સમજી શકશે. બીજી વાચનાના વક્તવ્યમાં જણાવેલી સંગ્રહણીગાથામાં આવતા દદ શબ્દની ચૂર્ણિના વ્યાખ્યાનને આધારે આચાર્ય શ્રી વિજય-પ્રેમસૂરિજીની આવૃત્તિમાં કુઢ્ડાપાણે પાઠ ઉપર અર્થદર્શક ટિપ્પણી ૩૫ કુંડપાણિ શબ્દ આપ્યો છે. શ્રી કમલમુનિજીએ તેમની આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત કુંડપાણિ શબ્દને પ્રત્યંતરના પાઠભેદરૂપે આપ્યો અને સુત્તાગમે ગત નિશીથસૂત્રની વાચનામાં તો એથી પણ આગળ વધીને કુંડપાણિ શબ્દને જ મૂળ વાચનાના મૌલિક પાઠરૂપે પ્રકાશિત કર્યો. હકીકતમાં નિશીથસૂત્રની કોઈ પણ હસ્તલિખિત પ્રતિમાં કુંડપાણિ શબ્દ છે જ નહિ. ઉપર જણાવેલા દદ શબ્દની ચૂર્ણિ આ પ્રમાણે છે — ‘દ્દ’ વાનીચં, તત્ત્વ અણ્ણતરે કુઢ્ડાદિમાજ્ઞે સ્થિતમ્ । અસ્તુ. આ ત્રીજી નંબરની વાચનામાં જણાવેલાં પ્રથમ (૩૫ મું) સૂત્ર અને પ્રક્ષિપ્ત સૂત્ર સિત્તાયનાં સૂત્રોમાં આવેલાં મિલ્લ તથા અપ્પાણં થી સાત્તિજ્ઞતિ સુધીનાં સૂત્રપદો નિશીથસૂત્રની સૂત્રપ્રતિઓમાં મળતાં નથી. સૌ પ્રથમ ૩ આવૃત્તિમાં વિશેષ રૂપે દરવા માટે મત્તદ અઢાણ આદિ પ્રત્યેક સૂત્રપદનું સંપૂર્ણ સૂત્ર કોઈ પણ પ્રતિના આધાર વિના રચ્યં આવેલું હોય એમ લાગે છે. ત્યાર પછી પ્રસિદ્ધ યજેલી આચાર્ય શ્રી વિજયપ્રેમસૂરિજીની, શ્રી કમલમુનિજીની, સુત્તાગમેની અને મુનિ શ્રી નયમલજીની આવૃત્તિમાં પણ પ્રસ્તુત સૂત્રપદોના બદલે સંપૂર્ણ સૂત્રો જ આવેલાં છે. આમ છતાં ૩ અને મુનિશ્રી નયમલજીની આવૃત્તિમાં અમે પહેલાં જણાવેલી પ્રસ્તુત સૂત્રસંદર્ભની પાઠેલી વાચનામાં આવેલાં મૌલિક સૂત્રપદો જેટલાં જ સૂત્રો છે.

અર્થાત્ બીજી અને ત્રીજી વાચનામાં પ્રક્ષિપ્ત થયેલાં સૂત્રપદો પૈકીનું એક પણ વધારાનું સૂત્રપદ આ બે આવૃત્તિઓમાં નથી. ડૉ. વોલ્ટર શુર્ચીંગસંપાદિત નિશીથસૂત્રની વાચનામાં અહીં અમે પહેલી વાચનામાં જણાવ્યા પ્રમાણે જ સૂત્રપદો છે, અર્થાત્ એક એક સૂત્રપદનું સંપૂર્ણ સૂત્ર બનાવીને નથી આપ્યું, પણ હસ્તલિખિત પ્રતિઓની વાચના મુજબ જ પ્રમાણિત વાચના આપી છે. પહેલી વાચનામાં આવેલા રહુવાળે સૂત્રપદના બદલે ડૉ. વોલ્ટર શુર્ચીંગની વાચનામાં રહુવાળે છે, જે તે યુગમાં જર્મનીમાં વિશિષ્ટ પ્રત્યંતરો અને સંદર્ભગ્રંથોના અભાવે થાય તે સ્વાભાવિક છે. બાકી, તેમણે જે સાધનોથી નિશીથ આદિ સૂત્રોની વાચનાઓ તૈયાર કરી છે તેવી પણ વિપુલ સાધનોથી પણ જવડે જ કોઈ કરી શકે એમ કહેવામાં જરાય અતિશયોક્તિ નથી. ઇ આવૃત્તિમાં રહુવાળે ના બદલે રહુવાળે છે, ત્યારે સૌપ્રથમ મુનિ શ્રી નથમલજી સંપાદિત આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત રહુવાળે સૂત્રપદ મૂળ વાચનામાં સ્વીકાર્યું છે, તેમનો આ પાઠનિર્ણય પ્રમાણિક અને મૌલિક છે.

પ્રજ્ઞાપના તથા નિશીથસૂત્રના ઉપર જણાવેલા સૂત્રપાઠોના સ્થાનમાં મુનિશ્રી પુન્યપલિસ્રજીએ સુત્તાગમે માં જે પાઠો આપ્યા છે તેમાં તો એમની મનસ્વિતા જ કામ કરી ગઈ છે, તે જણાવીએ છીએ :

અને અણાસાહજમાણાં આ બે સૂત્રપદોનું અનુસંધાન પોગલે પદની સાથે છે, તે ટીકાની વ્યાખ્યા ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે. આમ છતાં સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત બે સૂત્રપદોને કોઈપણ આધાર વિના સ્વેચ્છાએ બદલીને અફાસાહજમાણાં અને અણાસાહજમાણાં આવાં બે ખોટાં સૂત્રપદો મૂળ વાચનામાં સ્વીકાર્યાં છે. ઉપર જણાવેલા સૂત્રપાઠમાં માગસસ્સાઈ શબ્દ છે તેના વિશેષણરૂપે આ બે સૂત્રપદોને માનીને, સૂત્રકારના હાર્દને સમજ્યા વિના જ, સુત્તાગમેમાં આ બે સૂત્રપદોની પઠીના બદલે પ્રથમા વિલક્ષિત કરી હોય તેમ લાગે છે. અહીં સુત્તાગમેના સંપાદકશ્રી ૧૮૧૭ માં સૂત્રના પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠના માત્ર એક જ શબ્દ પછી શરૂ થતા ૧૮૧૮ માં સૂત્રનો એતેસિ જ મંતે ! પોગલાળં અણાસાહજમાણાળ અફાસાહજમાણાળ ય (૫૦ ૩૯૬) આ સૂત્રપાઠ જે સુત્તાગમેમાં પણ છે જ, વાસ્તવિક શોધક દૃષ્ટિથી જોયો-વિચાર્યો હોત તોપણ તેઓ ખોટો પાઠ બનાવતાં કદાચ અચકાત.

૬૮. ૧૨૧૭ માં સૂત્રમાં આવેલા ગોયમા ! દોસુ વા તિસુ વા ચડસુ વા ઇગમ્મિ વા હોજ્જા, દોસુ હોમાણે આમિણિવોહિયણાળં एवं जहेव कण्हलेसाणं (સૂ. ૧૨૧૬ [૧]) તહેવ માણિયવ્વં જાવ ચડહિં, ઇગમ્મિ હોમાણે ઇગમ્મિ કેવલ્લણાળે હોજ્જા ! આ સૂત્રપાઠમાં પ્રથમ આવેલું ઇગમ્મિ સૂત્રપદ સ તથા મ આવૃત્તિમાં પડી ગયું છે અર્થાત્ પ્રારંભનો પાઠ આ બે આવૃત્તિમાં આવો છે—ગોયમા ! દોસુ વા તિસુ વા ચડસુ વા હોજ્જા; જ્યારે સુ આવૃત્તિમાં અહીં ગોયમા ! ઇગંસિ વા દોસુ વા તિસુ વા ચડસુ વા હોજ્જા ! આવો સ્વેચ્છાએ સુધારેલો પાઠ છે. અહિં પ્રસ્તુતમાં પ્રતિપાદિત વ્યક્તવ્યના સ્પષ્ટીકરણ માટે ઉપર નોંધેલા સૂત્રપાઠના ઉત્તરભાગના ભર્મનો વિચાર કરવામાં આવ્યો હોત તોપણ પ્રત્યંતર જોવાની જિજ્ઞાસા થાત અને વાસ્તવિક પાઠ મેળવી શકાત.

૬૯. ૨૮૩ માં પૃષ્ઠમાં આવેલું ૧૧૮૧ મું સૂત્ર સુ આવૃત્તિમાં અનવધાનથી પડી ગયું છે. પ્રસ્તુત સૂત્ર સમગ્ર પ્રતિઓ અને પ્રકાશિત આવૃત્તિઓમાં છે.

૭૦. ૪૬૪ માં સૂત્રની ખીણ કંડિકાનો एवं उक्कोसोगाहणए वि । एवं अजहन्नमणुक्कोसोगाहणए वि । नवरं उक्कोसोगाहणए वि असुरकुमारे ठितीए चउट्ठाणवडिए । (૫૦ ૧૪૩) આ સૂત્રપાઠ અમને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. આ પાઠમાં જે લખાણ મોટા અક્ષરોમાં મૂક્યું છે, તેના સ્થાનમાં મ આવૃત્તિમાં નવરં સદ્ધાણે ચડટ્ઠાણવડિએ આવો ભ્રામક અને ખોટો પાઠ છે. સુ આવૃત્તિમાં સમગ્ર પ્રતિઓમાં મળતા મૌલિક પાઠ પ્રમાણે છપાયેલા સ આવૃત્તિના પાઠથી વિરુદ્ધ જઈને મ આવૃત્તિના ખોટા પાઠનું અનુકરણ કેમ થયું ? તે સમજી શકાતું નથી. પ્રસ્તુત સ્થાનમાં ધ, સ અને શિ આવૃત્તિમાં અમારી વાચના જેવો જ પાઠ છે; જ્યારે અ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સ્થાનમાં તો મ આવૃત્તિ જેવો જ પાઠ છે, પણ તે પાઠ (એટલે જવરં સદ્ધાણે ચડટ્ઠાણવડિએ) પૂર્ણ થયા પછી તરત જ આવતો, સમગ્ર સૂત્રાદર્શો અને મુદ્રિત આવૃત્તિઓનો एवं जाव थणियकुमारा (સૂ. ૪૬૫) આ પાઠ છે, તેના બદલે અ આવૃત્તિમાં एवं जहा नेइया तहा असुरकुमारा एवं जाव थणियकुमारा ! આવો અનુપયોગી વધારે પાઠ છે. આ કારણે અહીં અમે સુત્તાગમેના પાઠનું મ આવૃત્તિ સાથે સામ્ય જણાવ્યું.

૭૧. ૫૦ ૩૦૬ માં આવેલા ૧૨૮૫ માં સૂત્ર પછી સ આવૃત્તિમાં ૧૨૮૯ થી ૧૨૯૩ સુધીનાં સૂત્રો (૫૦ ૩૦૭, પં. ૬ થી ૧૪) છે. અને ત્યાર પછી ૧૨૮૬, ૧૨૮૭ અને ૧૨૮૮ મું સૂત્ર અને તેના પછી ૧૨૯૪ મું સૂત્ર છે. અર્થાત્ અમારી વાચનાના ૧૨૮૫ થી ૧૨૯૪ સુધીનાં ક્રમિક સૂત્રોનો સ આવૃત્તિની વાચનામાં આ પ્રમાણે ઉલ્ક્રમ છે—૧૨૮૫-૧૨૮૯-૧૨૯૦-૧૨૯૧-૧૨૯૨-૧૨૯૩-૧૨૮૬-૧૨૮૭-૧૨૮૮-૧૨૯૪. અવ્યભાસી વાચકો અહીં સદૃઢ સમજી શકે તેમ છે કે સ આવૃત્તિમાં છપાયેલો આ ઉલ્ક્રમ તદ્દન અચાસ્કીય છે. આવો ઉલ્ક્રમ ત્રણપનાસૂત્રની કોઈ પણ

હસ્તલિખિત પ્રતિમાં નથી; ન જ હોય તે સ્વાભાવિક છે. અર્થાત્ સ આવૃત્તિમાં અહીં અનવધાન થયું છે. ટીકામાં પણ સમગ્ર પ્રતિઓની વાચના મુજબ અમે સ્વીકારેલા મૌલિક ક્રમ પ્રમાણે જ આ સૂત્રોની વ્યાખ્યા છે. વળી, વિશેષમાં સ આવૃત્તિમાં ઉપર જણાવેલા ઉલ્કમથી આવેલા ૧૨૮૯ મા સૂત્રના પ્રારંભમાં આવતો તસકાઈજ નં તસકાઈજ ત્તિ પુચ્છા । ગોયમા । (૫૦ ૩૦૭, પં. ૬) આટલો સૂત્રપાઠ પડી ગયો છે. મ આવૃત્તિમાં પણ અહીં સમિતિની આવૃત્તિ પ્રમાણે તો ઉલ્કમ અને પાઠપતન છે જ. ઉપરાંત, તેમાં ૧૨૯૩ મા સૂત્રના પ્રારંભમાં આવેલો સકાઈજપજ્જત્તજ્જ નં આટલો પાઠ પડી જવાથી ૧૨૯૨ અને ૧૨૯૩ આ બે સૂત્રના બદલે સાવ ખોટી રજૂઆતરૂપે એક સૂત્ર બની ગયું છે, તે આ પ્રમાણે— એવં તસકાઈજઅપજ્જત્તજ્જ પુચ્છા । ગોમયા । મ આવૃત્તિના આ ખોટા પાઠના બદલે તેના પહેલાંની પ્રદર્શિત આવૃત્તિઓમાં છપાયેલ અને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓમાં નિરવવાદરૂપે વિદ્યમાન સૂત્રપાઠને અમે અમારી વાચનામાં આ પ્રમાણે સ્વીકાર્યો છે—૧૨૯૨. એવં તસકાઈજઅપજ્જત્તજ્જ । ૧૨૯૩. સકાઈજપજ્જત્તજ્જ નં પુચ્છા । ગોયમા । અહીં વિન્ન વાચકો સમજી શકશે કે શાસ્ત્રકાર સ્થવિર ભગવંતે જે સમાધાન સકાયિક પર્યામ માટે કર્યું છે તે સમાધાનને મ આવૃત્તિનો પાઠ અપર્યામ ત્રસકાયના સંબંધમાં લઈ જાય છે, અર્થાત્ અપર્યામ ત્રસકાયની ઉત્કૃષ્ટી કાયસ્થિતિ સાગરોપમપૃથક્કવની છે તેમ જણાવે છે. પ્રસ્તુત ૧૨૯૨-૯૩ મા સૂત્રના સંબંધમાં સુત્તાગમેના સંપાદકશ્રીએ પં. ભગવાનદાસજીની ઉક્ત રખડનાને તો તેમની મૂળ વાચનામાં કાયમ રાખી છે જ, ઉપરાંત, આ કંડિકામાં જણાવેલો પાંચ સૂત્રોનો ઉલ્કમ સ અને મ આવૃત્તિના જેવો જ સુત્તાગમેમાં છે. વિશેષમાં અહીં પણ એક સ્થાનમાં સુત્તાગમે ના સંપાદકશ્રીએ સ્વેચ્છાએ ખોટો પાઠ ઊમેર્યો છે, તે આ પ્રમાણે—સ તથા તદ્દનુસારે મ આવૃત્તિમાં ૧૨૮૯ મા સૂત્રના પ્રારંભનો તસકાઈજ નં મંતે! તસકાઈજ ત્તિ પુચ્છા । ગોયમા । આટલો સૂત્રપાઠ પડી ગયેલો છે. અહીં સુત્તાગમેના સંપાદકશ્રીને કંઈક ઘટે છે તેમ જણાતાં તેમણે પોતાની સ્વેચ્છાએ જ પ્રસ્તુત પાઠના બદલે તત્ત્વ જ જે સે અં સં સે આટલો અશાસ્ત્રીય ખોટો પાઠ ઊમેરી દીધો છે. સરવાળે કહેવાનું એટલું જ કે સ આવૃત્તિમાં અને તદ્દનુસારે મ આવૃત્તિમાં આ કંડિકામાં જણાવેલો પાંચ સૂત્રોનો ઉલ્કમ છે તેવો જ ઉલ્કમ સુ આવૃત્તિમાં પણ છે, જે તત્ત્વ સૂત્રસંબંધને તોડી નાખે છે અને જે સમગ્ર હસ્તલિખિત સૂત્રપ્રતિઓમાં નથી, તેમ જ મ આવૃત્તિમાં ૧૨૯૩ મા સૂત્રનો આદિ ભાગ પડી ગયો છે (જે સ આવૃત્તિમાં છે), તેવી જ રીતે સુત્તાગમેની આવૃત્તિમાં પણ પડી ગયો છે, જે સમગ્ર હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં છે. તેમ જ ૧૨૮૯ મા સૂત્રના પ્રારંભનો સૂત્રપાઠ, જે સમિતિની આવૃત્તિમાં તથા તદ્દનુસારે મ આવૃત્તિમાં પડી ગયો છે તેના બદલે સુત્તાગમે માં સ્વેચ્છાએ રચીને ગોઠવી દીધેલો અશાસ્ત્રીય ખોટો પાઠ છે જે સમગ્ર હસ્તલિખિત સૂત્રપ્રતિઓમાં નથી. ઘ, ઘ તથા શિ આવૃત્તિમાં આ કંડિકામાં જણાવેલા સૂત્રપાઠો અમારી વાચના જેવા જ મૌલિક છે.

૭૨. ૬૩૫ મા સૂત્રના અંતમાં આવેલા ઉવવજ્ઞંતિ (૫૦ ૧૬૯, પં ૬) શબ્દ પછી મ અને તદ્દનુસારે સુ આવૃત્તિમાં ન અસંસ્ત્રેજા ઉવવજ્ઞંતિ આટલો સૂત્રપાઠ વધારે છે. આ વધારાનો સૂત્રપાઠ અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં મળ્યો નથી, તેમ જ અઘાવધિ પ્રદર્શિત શેષ આવૃત્તિઓમાં પણ નથી. અહીં ટીકાકારે વ્યાખ્યામાં વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ કરવા માટે નાસદ્ધવેયાઃ લખ્યું છે તેના આધારે, અથવા તો ટીકાની વ્યાખ્યાને અનુસરીને, કોઈક પ્રતિમાં કોઈએ મૂલ વાચનામાં પ્રસ્તુત પાઠ ઊમેર્યો હોય તેવી પ્રતિના આધારે, પ્રસ્તુત વધારાનો પાઠ મ આવૃત્તિમાં મૂળમાં આવ્યો હોય તેમ લાગે છે.

૭૩. ૧૯૩ મા પૃષ્ઠની ૨૧ મી પંક્તિમાં આવેલા વિસેસાહિમ્મઃ (અ. ૧૯૩) આ અવ્યય

પંછી અને ચરિમંતવણા સૂત્રપદના પહેલાં મ અને તદ્દનુસારે સુ આવૃત્તિમાં વણસદ્યાદ આટલો સૂત્રપાઠ વધારે છે, જે અમને કોઈ સૂત્રપ્રતિમાં નથી મળ્યો, અને આ જે સિવાય પ્રદર્શિત કોઈ પણ આવૃત્તિમાં નથી. અહીં ટીકામાં મૂળ પાઠનું પ્રતીક છે તેમાં પણ અમે સ્વીકારેલા પાઠના જેવો જ સૂત્રપાઠ છે (ટીકા, પત્ર ૨૩૧ બ).

૭૪. ૧૪૪૧ મા સૂત્રમાં આવેલો ઉવવ [૧ જ્ઞે] જ ત્તિ પુચ્છાદ મળિયાદ (પૃ૦ ૩૨૪) આ સૂત્રપાઠ અમને માત્ર खं० સંગ્રહ પ્રતિએ આપ્યો છે, તેમાં પણ જ્ઞે અક્ષર નથી. આ સ્થાનમાં અન્ય પ્રતિઓના પાઠભેદો અમે નીચે ટિપ્પણીમાં આપ્યા છે, તેમાં મુ० સંગ્રહ આદર્શનો એટલે સ આવૃત્તિનો જે પાઠ નોંધ્યો છે તે અનવધાનથી મ આવૃત્તિનો અપાર્ઠ ગયો છે. અહીં સ આવૃત્તિનો પાઠ [ઉવવજ્ઞે] પુચ્છા મળિયા આવો છે, જે અમે પ્રથમ ભાગના શુદ્ધિપત્રકમાં જણાવ્યો છે. અસ્તુ. પ્રસ્તુત સ્થાનમાં મ આવૃત્તિનો ઉવવજ્ઞે પુચ્છા મળિયા પાઠ અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં નથી મળ્યો. અહીં સુ આવૃત્તિમાં મ આવૃત્તિ જેવો જ પાઠ છે. ઘ અને ઝ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સ્થાનમાં અનુક્રમે આ પ્રમાણે પાઠ છે—ઉવવજ્ઞે પુચ્છા મળિયાદ અને ઉવવજ્ઞંતિ પુચ્છા મળિયા. શિ આવૃત્તિમાં તો પ્રસ્તુત ૧૪૪૧ મા અને તેના પંછીના ૧૪૪૨ મા સૂત્રનો પાઠ અનવધાનથી પડી ગયો છે. જુઓ શિલાગમગત પ્રજ્ઞાં શિલાદ્લક ૧૮૮-૨, પંક્તિ ખીજી.

૭૫. ૧૫૮૦ મા સૂત્રમાં આવેલો જીવ-જેરહ્યમેદેસુ માણિયવ્વં આ પ્રાચીનતમ પ્રતિઓનો સૂત્રપાઠ સંગત અને પ્રામાણિક છે. ઘ અને ઝ આવૃત્તિમાં પણ અહીં જણાવેલો જ પાઠ છે. આ પાઠના બદલે અમને પ્રત્યંતરોમાં જીવ જેરહ્યમેદેણ માણિયવ્વા આવો અશુદ્ધ પાઠ મળ્યો છે, જે અમે ટિપ્પણીમાં નોંધ્યો છે. સ અને શિ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત ટિપ્પણીમાં આપેલો જ પાઠ મૂળ વાચનામાં છે, જ્યારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં અહીં જીવજેરહ્યમેદેણ માણિતવ્વા આવો ખોટો પાઠ છે, જે કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં નથી.

૭૬. ૯૨૧ [૧] સૂત્રમાં આવેલો અહવળં છઢો વગ્ગો પંચમવગ્ગપહુવ્વણો આ સૂત્રપાઠ અમને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓમાં મળ્યો છે. ઘ, ઝ અને શિ આવૃત્તિમાં પણ અહીં આ પ્રમાણે જ પાઠ છે. સ આવૃત્તિમાં આ પાઠમાંનું પંચમવગ્ગપહુવ્વણો સૂત્રપદ અનવધાનથી પડી ગયું છે; જ્યારે મ અને તદ્દનુસારી સુ આવૃત્તિમાં આ સ્થાનમાં આ પ્રમાણે પદવિપર્યાસ છે — અહવળં પંચમવગ્ગપહુવ્વણો છઢો વગ્ગો, જે કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં નથી.

૭૭. ૧૮૦૫ મા સૂત્રમાં આવેલું અમિચ્છિયત્તાદ (પૃ૦ ૩૯૪, પં૦ ૯) આ સૂત્રપદ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ઘ, ઝ અને સ આવૃત્તિમાં પણ આ સ્થાનમાં આવો જ પાઠ છે. અહીં ટીકાની મુદ્રિત આવૃત્તિમાં આ પ્રમાણે વ્યાખ્યા છે — ‘અમિચ્છિયત્તાદ’ અમિધ્યા-નમમિધ્યા, અમિલાપ इत्यर्थः, અમિધ્યા સજ્ઞાતા ચેષ્વિતિ^૯ અમિધ્યાતાસ્તારકાદિદર્શનાદિતપ્રત્યયઃ, તદ્વાસ્તત્તા તયા, કિમુક્તં ભવતિ ? ये गृहीता आहारतया पुद्गला न ते तृप्तिहेतवोऽभूवन्निति न पुनरभिलषणीयत्वेन परिणमन्ते । (ટીકા, પત્ર ૫૦૪, પૃષ્ઠ ૨). ટીકાના આ પાઠમાં મોટા અક્ષરમાં મૂકેલા પાઠના આધારે મ આવૃત્તિમાં મૂળ પાઠમાં પ્રસ્તુત સૂત્ર આ પ્રમાણે આપ્યું છે — અ(ળ)મિચ્છિયત્તાદ; ત્યાર પછીની શિ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદ આ પ્રમાણે છે — અ(પ્ર૦ અળ)મિચ્છિયત્તાદ, અર્થાત્ પં. શ્રી ભગવાનદાસજીએ જે પાઠને પોતાના સંશોધનરૂપે () આવા કોષ્ટકમાં મૂક્યો તે પાઠને શિલાગમમાં પ્રત્યંતરના પાઠભેદરૂપે મૂકવામાં આવ્યો, જે સમગ્ર

સૂત્રાદર્શોમાં નથી. આ સ્થાનામાં સુ આવૃત્તિમાં મ આવૃત્તિના જેવો જ પાઠ છે. જેસલમેર અને ખંભાતના ભંડારમાં ઉપલબ્ધ ટીકાની પ્રાચીનતમ તાદ્વતીય પ્રતિઓમાં ઉપર જણાવેલા ટીકા-પાઠમાં મોટા અક્ષરમાં મુદ્રેલો પાઠ આ પ્રમાણે છે—વે ગૃહીતા આહારત્વયા પુદ્ગલા ન તે તૃપ્તિવેતવોઽમ્ભવન્નિતિ પુનરભિજ્ઞપણીયત્વેન પરિણમન્તે અર્થાત્ અગાઉ નોંધેલા પાઠમાં બીજી વાર આવેલો ન શબ્દ પ્રાચીનતમ પ્રતિઓમાં નથી. તેથી અને પ્રસ્તુત ટીકાપાઠમાં અભિજ્ઞિયત્તાણ સૂત્રપદ લખીને વ્યાખ્યા કરી છે તેથી, અહીં સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે તે અભિજ્ઞિયત્તાણ પાઠ જ બરાબર માનવો જોઈએ. આ વિષયમાં એક વસ્તુ વિચારણીય છે : અહીં નારદોના આહારપુદ્ગલોના પરિણમનના નિરૂપણમાં અભિજ્ઞિયત્તાણ શબ્દ છે. આવો જ શબ્દ ૧૮૦૬ [૧] સૂત્રમાં અસુરકુમાર દેવોના આહારપુદ્ગલોના પરિણમનના નિરૂપણમાં છે. જોકે શિલાગમ^{૧૦} સિવાયની પ્રદર્શિત સર્વ આવૃત્તિઓમાં પ્રસ્તુત ૧૮૦૬ [૧] સૂત્રમાં અભિજ્ઞિયત્તાણ ના બદલે મિજ્ઞિયત્તાણ પાઠ છે, પણ અમે જોયેલી સમગ્ર પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓમાં ૧૮૦૬ [૧] સૂત્રમાં પણ અભિજ્ઞિયત્તાણ જ પાઠ છે, તેથી અમે પ્રસ્તુત બન્ને સૂત્રોમાં એકસરખો અભિજ્ઞિયત્તાણ પાઠ જ સ્વીકાર્યો છે. અહીં વિચારણીય વસ્તુ એ બને છે કે નારદોના વિષયમાં વપરાયેલાં દુઃખાનુભૂતિસૂચક સૂત્રપદોથી હિસ્ટરી એટલે સુખાનુભૂતિસૂચક સૂત્રપદો અસુર-કુમાર દેવોના વિષયમાં છે. કેવળ પ્રસ્તુત અભિજ્ઞિયત્તાણ આ એક જ સૂત્રપદ નારદ અને અસુરકુમારના આહારપરિણમનના નિરૂપણમાં એકસરખું છે. અહીં “નારદોનો આહાર એવો તુરંત હોય કે જે લીધા પછી તેમને તૃપ્તિ અનુભવાની નહીં હોય તેથી તેમની અભિજ્ઞાપા આહારમાં જ રહે, જ્યારે દેવોને એટલો સુંદર આહાર હોય કે તે લીધા પછી પણ તેની સુખદ યાદરૂપે તેમની અભિજ્ઞાપા તે તરફ રહે” સમાધાન માટે આવું અર્થઘટન કરી શકાય. અહીં અમે એટલું જ જણાવીએ છીએ કે પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સૂત્રાદર્શોને અનુસરીને અમે ૧૮૦૫ અને ૧૮૦૬ [૧] સૂત્રમાં અભિજ્ઞિયત્તાણ પાઠ મૂળ વાચનામાં સ્વીકાર્યો છે.

૭૮. ૧૩૦૪ ક્રમાંક વાળા સૂત્રનો વજ્રત્તવાણ વિ एवं ચેવ । આ પાઠ અમને સમગ્ર સૂત્ર-પ્રતિઓએ આપ્યો છે, અને આ સૂત્રપાઠથી પ્રસ્તુતનો સંપૂર્ણ અર્થ સમજી શકાય છે. સ તથા શ્ચિ આવૃત્તિમાં આ પાઠ પછી જહા ઓહિયાળ । આટલો પાઠ વધારે છે, જે અમને ડોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં મળ્યો નથી, આથી જ આ વધારાનો પાઠ વિશેષ રૂપટીકરણ માટે ડોઈએ પાછળથી પ્રક્ષિપ્ત કર્યો હોય એમ લાગે છે. આ વસ્તુ તો एवं ચેવ આવા સૂત્રપાઠથી પણ રૂપટ જ છે, કારણ કે જહા ઓહિયાળ પાઠ પણ જે મૌલિક હોય તો તેના પહેલાં एवं ચેવ આવો સૂત્રપાઠ હોવો ન જોઈએ. એવી જ રીતે અહીં एवं ચેવ લખ્યા પછી જહા ઓહિયાળ પાઠ નિરર્થક સિદ્ધ થાય છે. સ આવૃત્તિનો આ વધારાનો સૂત્રપાઠ ડોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં નથી. મ તથા સુ આવૃત્તિમાં અહીં અમારા જેવો જ મૌલિક પાઠ છે; જ્યારે ધ તથા ઝ આવૃત્તિમાં અહીં પ્રસ્તુત મૌલિક પાઠને સંવાદી પાઠ આ પ્રમાણે છે—વજ્રત્ત(ત્ત)વાળ જહા ઓહિયાળ ।

૭૯. ૧૪૦૬ ક્રમાંકવાળા સૂત્રની ૨૧૩મી ગાથામાં આવેલો વ્રલ વાસુદેવ આ સૂત્રપાઠ અમને પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓએ આપ્યો છે; જ્યારે ત્રણ સૂત્રપ્રતિઓએ અહીં વલદેવ વાસુદેવ પાઠ આપ્યો છે, અને તે ઘ, ઘ, સ તથા શ્ચિ આવૃત્તિની મૂળ વાચનામાં પણ છે, જ્યારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં અમે સ્વીકાર્યો છે તે સંગત પાઠ છે.

૮૦. ૧૮૧૬ મા સૂત્રનું વેદંદિયાળું નં મંત્રે જે પોગલે આહારત્તાણે મેળવેતિ તે નં તેણિ પોગલાળું સેયાલંસિ કતિમાળં આહારંતિ કતિમાળં અસ્સાંતિ ? (૫૦ ૩૬૫) આ પ્રશ્નવાક્ય જ સંગત અને મૌલિક છે. અહીં પુર સંજક પ્રતિ સિવાયની સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ ઉપરનો પાઠ આપ્યો જ છે; જ્યારે પુર સંજક પ્રતિમાં તેમ જ અ, સ અને શિ આવૃત્તિમાં ઉપરના પાઠના પ્રારંભનો ભાગ આ પ્રમાણે છે, જે અસંગત છે—વેદંદિયાળું મંત્રે । પુચ્છા । ગોયમા ! જે પોગલે..... અર્થાત્ આ અસંગત પાઠમાં ચાલુ પ્રશ્નવાક્યને પુચ્છા શબ્દથી પૂર્ણ કર્યું છે અને તેમાં ગોયમા ! શબ્દથી સમાધાનરૂપ ઉત્તરવાક્યનો પ્રારંભ કર્યો છે, જેનો કોઈ મેળ ખેરી શકે જ નહીં. ઘ આવૃત્તિમાં અહીં વેદંદિયાળું મંત્રે ! પુચ્છા । જે પોગલે...આ પ્રમાણે છે; અહીં પણ પુચ્છા । શબ્દ અર્થહીન અને અમૌલિક છે; જ્યારે મ આવૃત્તિમાં ઘ આવૃત્તિના જેવો જ પાઠ છે, પણ તેમને પુચ્છા । શબ્દ ખટક્યો લાગે છે, જેથી [] આવા કોટકમાં પુચ્છા । શબ્દ આપીને તેની અનુપયોગિતા જણાવી છે. તે પછીની સુ આવૃત્તિમાં આ પુચ્છા । શબ્દને સ્વીકાર્યો નથી તેથી આ સ્થાનમાં અમારી વાચના જેવો પાઠ છે.

૧૧ ૮૧. ૪૧ મા સૂત્રમાં આવતાં તયા વિ અને પવાલા વિ (૫૦ ૧૮, પં ૧) આ બે સૂત્રપદો સ અને શિ આવૃત્તિમાં પડી ગયાં છે; જ્યારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત બે સૂત્રપદો છે.

૮૨. ૪૫૨ મા સૂત્રના અંતમાં આવેલો તિહિ અણ્ણાણેહિં (૫૦ ૧૪૦, પં ૩) આ સૂત્રપાઠ સ તથા શિ આવૃત્તિમાં પડી ગયો છે; જ્યારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં છે.

૮૩. ૧૦૧૯ મા સૂત્રમાં આવતું ઘાણિદિયઅત્યોમ્ગે (૫૦ ૨૫૧, પં ૨૫-૨૬) આ સૂત્રપદ સ તથા શિ આવૃત્તિમાં પડી ગયું છે; મ અને સુ આવૃત્તિમાં છે.

૮૪. ૧૦૪૬ [૮] સૂત્રમાં આવેલો કેવતિયા વ્હેલ્લગા ? ગોયમા ! નથિ આ સૂત્રપાઠ સ તથા શિ આવૃત્તિમાં પડી ગયો છે; જ્યારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં છે.

૮૫. ૧૩૧૦ મા સૂત્રમાં આવેલો અણંતં કાલં (૫૦ ૩૦૮, પં ૨૧) આ સૂત્રપાઠ સ તથા શિ આવૃત્તિમાં પડી ગયો છે; જ્યારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં છે.

૮૬. ૧૫૬૬ મા સૂત્રમાં આવેલો આહારગસરીસ્સ જહ્ણિયા ઓગાહુના અસંલ્લેજ્જગુણા આ સૂત્રપાઠ સ તથા શિ આવૃત્તિમાં પડી ગયો છે, જ્યારે મ તથા સુ આવૃત્તિમાં છે.

૮૭. ૧૮૬૦ મા સૂત્રમાં આવેલો જાવ વેમાણિયા આ સૂત્રપાઠ સ તથા શિ આવૃત્તિમાં પડી ગયો છે; મ અને સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠ છે.

૮૮. ૧૯૩[૧] સૂત્રમાં આવેલું અદ્ધસુ (૫૦ ૬૭, પં ૮) આ સૂત્રપદ સ આવૃત્તિમાં પડી ગયું છે, જ્યારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં છે. શિ આવૃત્તિમાં તો પ્રસ્તુત સૂત્રના સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપેલા ઉર્વરિ દેદ્દા ય ઇગં જોયણસયં વજ્જેત્તા મજ્જે અદ્ધસુ જોયણસત્તેસુ આ મૌલિક સૂત્રપાઠના બદલે માત્ર ઉર્વરિ જાવ અદ્ધજોયણસણસુ આવો સંક્ષિપ્ત પાઠ આપીને કોઈ પણ આધાર વિના વાચના દૂકાવી છે.

૮૯. ૧૦૬ મા ધૃટમાં આવેલા ૩૧૬ મા સૂત્રનો સમગ્ર સૂત્રપાઠ સ આવૃત્તિમાં પડી ગયો છે; જ્યારે મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં છે.

૧૧. ૮૧ મીથી ૧૦૫ મી કંડિકામાં જણાવેલા પાઠો ઘ અને અ આવૃત્તિમાં નથી. આ કંડિકાઓમાં જણાવેલાં સ્થાનોની અમારી મૂળ વાચનાના પાઠ અમને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યા છે.

૯૦. ૩૩૨ મા સૂત્રમાં આવેલું સંસ્થેજ્જસમયઠિતીયાળં (૫૦ ૧૦૯, પં. ૪) આ સૂત્રપદ સ આવૃત્તિમાં પડી ગયું છે મ તથા સુ આવૃત્તિમાં છે; જ્યારે શિ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદનું સંસ્થેજ્જ-સમયં આવું દૃઙ્ ૩૫ છે.

૯૧. ૪૫૨ મા સૂત્રમાં આવેલા ંમણપજ્જવનાણપજ્જવેહિ ય છદ્ધાણવહિણ (૫૦ ૧૪૦, પં. ૨) આ પાઠનો અંતિમ પજ્જવેહિ ય છદ્ધાણવહિણ આટલો સૂત્રપાઠ સ આવૃત્તિમાં પડી ગયો છે. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં આ પાઠ છે.

૯૨. ૯૨૩ મા સૂત્રમાં આવેલો જોતિસિયાળં एवं चेव। णवरं (૫૦ ૨૨૮, પં. ૧૩) આ સૂત્રપાઠ સ આવૃત્તિમાં પડી ગયો છે. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠ છે.

૯૩. ૫૦ ૩૦૨ ની બીજીથી ત્રીજી પંક્તિમાં આવેલો સૂત્રાંક ૧૨૫૭ [૭] તથા ૧૨૫૭ [૮] નો સમગ્ર સૂત્રસંદર્ભ સ આવૃત્તિમાં પડી ગયો છે. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રસંદર્ભ છે.

૯૪. ૧૭૨૩ મા સૂત્રમાં આવેલું રાહંદિણિં (૫૦ ૩૮૦, પં. ૧૦) આ સૂત્રપદ સ આવૃત્તિમાં પડી ગયું છે. મ અને સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદ છે; જ્યારે શિ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદના બદલે દિવસેહિં આવું સૂત્રપદ છે.

૯૫. ૪૩ મા સૂત્રની ૨૬ મી ગાથાના પૂર્વાર્ધમાં આવેલા ચંપગજાતી ણવણીહયા ય કંદો આ પાઠના જેવો જ પાઠ મ અને સુ આવૃત્તિમાં છે; જ્યારે સ અને શિ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં ચંપકજીહ્ ણિહયા કુંદો(કંદો) આવો ખોટો પાઠ છે.

૯૬. ૨૪૭ મા સૂત્રમાં આવેલા સુહુમવણસ્સિકાહયા અસંસ્થેજ્જગુણા (૫૦ ૯૩, પં. ૪) આ પાઠના જેવો જ પાઠ મ અને સુ આવૃત્તિમાં છે; જ્યારે સ અને શિ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના અસંસ્થેજ્જગુણા સૂત્રપદના સ્થાનમાં અણંતગુણા આવું ખોટું સૂત્રપદ છે. અહીં ટીકામાં પણ સુક્ષ્મવનસ્પતિકાયાિકા અસંસ્થેજ્જગુણાઃ (ટીકા પત્ર ૧૩૧ પૃષ્ઠ ૧ પં. ૭) આવી સ્પષ્ટ વ્યાખ્યા છે.

૯૭. ૧૭૪૪ મા સૂત્રમાં આવેલા પજ્જત્તાપજ્જત્તિયં (૫૦ ૩૮૩, પં. ૧૧-૧૨) આ સૂત્ર-પદના જેવો જ પાઠ મ તથા સુ આવૃત્તિમાં છે; જ્યારે સ અને શિ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં અપજ્જત્તાપજ્જત્તિયં આવો ખોટો પાઠ છે.

૯૮. ૨૧૬૯ મા સૂત્રમાં આવેલા ઇસુહુમા ણં (૫૦ ૪૪૩ પં. ૧૭) આ સૂત્ર પાઠના જેવો જ પાઠ મ અને સુ આવૃત્તિમાં છે. ટીકામાં પણ ‘ઇસુહુમા ણં’તિ ઇતાવસ્સુમાઃ આવી મૂળ પાઠાનુસાર વ્યાખ્યા છે; જ્યારે અહીં સ અને શિ આવૃત્તિમાં સુહુમા ણં આવો અમૌલિક પાઠ છે.

૯૯. ૧૭૧૭ મા સૂત્રમાં અમને બધી પ્રતિઓમાં મળેલા ઊળા, સેસં તં ચેવ, (૫૦ ૩૭૯) આ સૂત્રપાઠના બદલે સ આવૃત્તિમાં ઊળા સેસા, (૩૦) તં ચેવ પહિપુણં વંધંતિ આવો પાઠ છે. શિ આવૃત્તિમાં અહીં સમિતિની વાચના જેવો જ પાઠ છે, પણ તેમાં ડકોસેણં પાઠનો નિર્દેશ કરતો કોષમાં મૂકેલો (૩૦) નથી; જ્યારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં ઊળા, સેસં તં ચેવ પહિપુણં વંધંતિ આવો પાઠ છે. આ પાઠના અંતમાં આવેલાં પહિપુણં વંધંતિ આ બે સૂત્રપદો અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિએ આપ્યાં નથી.

૧૦૦. ૪૪૦ મા સૂત્રમાં આવેલા હાલિદ્ધવણપજ્જવેહિં (૫૦ ૧૩૭ પં. ૭) આ સૂત્રપદના પહેલાં સ આવૃત્તિમાં અનવધાનથી પ્રસ્તુત સ્થાનમાં કોઈક પ્રતિનો વધારાનો પાઠ પણ મૂળ

વાચનામાં દાખલ થઈ ગયો છે, એટલે કે પ્રસ્તુત સૂત્રપદના બદલે પીયવ્રજપજ્જવેહિં હાલિદ્વવ્વણપજ્જવેહિં આવાં બે સૂત્રપદો છે. શિ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદના સંદર્ભના ણીલવ્વણપજ્જવેહિં લોહિયવ્વણ-પજ્જવેહિં હાલિદ્વવ્વણપજ્જવેહિં સુક્કિલ્લવ્વણપજ્જવેહિં ચ છટ્ટાણવડિણ (પૃ૦ ૧૩૭, પં૦ ૭-૮) આ સમગ્ર પ્રતિઓએ આપેલા સૂત્રપાઠના બદલે નીલલોહિયપીયહાલિદ્વસુક્કિલે૦ છટ્ટાણવડિણ આવો ટૂંકો પાઠ છે. આમાં પીય શબ્દ તો ગિલકુલ અભૌલિક છે. આગમોમાં કાલ, નીલ, લોહિત, હાલિદ્ર અને શુક્લ આ પાંચ વર્ણો જ જાણાવ્યા છે. આમાંનું કાલવર્ણસંબંધિત વક્તવ્ય પ્રસ્તુત સૂત્રપદના પહેલાં આવી ગયું છે (શુઓ પૃ૦ ૧૩૭, પં૦ ૨). આથી અહીં સ અને શિ આવૃત્તિનો પાઠ સાચો નથી, જ્યારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં અમારી વાચના જેવો જ પાઠ છે.

૧૦૧. ૧૯૭ મા સૂત્રમાં આવેલા સાળં સાળં વિમાણાવાસસતસહસ્સાળં (પૃ૦ ૭૦, પં૦ ૧૯) આ સૂત્રપાઠ પછી સ અને શિ આવૃત્તિમાં સાળં સાળં અગમહિસીણં આટલો સૂત્રપાઠ વધારે છે, જે અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં મળ્યો પણ નથી, અને અસંગત હોવાથી તેની જરૂર પણ નથી, પ્રસ્તુત વધારાનો ગિનજરૂરી પાઠ મ અને સુ આવૃત્તિમાં નથી.

૧૦૨. ૨૭ મા પૃષ્ઠની છઠી પંક્તિમાં આવેલા સે ત્તં સાહારણસરીરબાદરવણસ્સહ્કાઠ્ઠયા આ સૂત્રપાઠ પછી સ આવૃત્તિમાં સે ત્તં સાહારણવણસ્સહ્કાઠ્ઠયા આટલો સૂત્રપાઠ વધારે છે. પ્રસ્તુત વધારાનો સૂત્રપાઠ અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં મળ્યો નથી, તેથી અને પ્રસ્તુત સ્થાનની ટીકાની વ્યાખ્યામાં સે ત્તમિત્યાદિનિગમનચતુષ્ટયં સુગમમ્ (ટીકા, પત્ર ૪૧, પૃષ્ઠ ૧) આવું સ્પષ્ટ જાણાવ્યું છે તેથી પણ પ્રસ્તુત વધારાનો પાઠ ગિનજરૂરી છે એમ કહી શકાય, કારણ કે તેને બે સ્વીકારીએ તો આરના બદલે પાંચ નિગમન થાય છે. મ અને સુ આવૃત્તિમાં આ ગિનજરૂરી વધારાનો સૂત્રપાઠ નથી.

૧૦૩. ૬૩૫ મા સૂત્રમાં આવેલા એક્કો (પૃ૦ ૧૬૯, પં૦ ૫) આ સૂત્રપદના બદલે સ આવૃત્તિમાં એક્કં પાઠ છે, જે કોઈ પણ પ્રતિમાં નથી અને ગિનજરૂરી છે. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં અહીં ભૌલિક એક્કો પાઠ જ છે.

૧૦૪. ૧૨૩૬ મા સૂત્રમાં આવેલા પરિયાવણ્ણાણં આ સૂત્રપદના બદલે સ આવૃત્તિમાં અનવધાનથી થયેલો પરિયાવણ્ણેણં પાઠ છે; જ્યારે મ શિ અને સુ આવૃત્તિમાં પરિયાવણ્ણાણં આવો શુદ્ધ પાઠ છે.

૧૦૫. ૧૨૭૭ મું અને ૧૨૭૮ મું આ બે સૂત્રો સ આવૃત્તિમાં ૧૨૮૪ મા સૂત્રની પછી છે. આવો ઉલ્લેખ કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં નથી અને તે અસંગત પણ છે. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત બે સૂત્રો અમારી વાચના પ્રમાણે યથાસ્થાને જ છે.

૧૦૬. ૧૮૬૪ મા સૂત્રમાં આવેલા મણમક્કલેણે કત્તે (પૃ૦ ૪૦૦, પં૦ ૧૦) આ સૂત્રપાઠના બદલે સ, મ અને સુ આવૃત્તિમાં મણમક્કલ્લેકત્તે પાઠ છે, જે કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં મળતો નથી, ઘ, ઝ તથા શિ આવૃત્તિમાં અહીં ભૌલિક મણમક્કલેણે કત્તે પાઠ છે.

૧૦૭. ૨૧૭૩ [૨] સૂત્રમાં આવેલો કાયજોગ્ગણં (પૃ૦ ૪૪૪) અથાત્ કાયજોગ્ગં ણં આ સૂત્રપાઠ પુ ર સિવાયની સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. અહીં પ્રસ્તુત પાઠના બદલે પુ ર પ્રતિનો જે કાયજોગ્ગં ણં પાઠ છે તે જ પાઠ સુ સિવાયની અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી આવૃત્તિઓમાં મૂળ પાઠરૂપે છે. અહીં અમે મૂળમાં સ્વીકારેલા પાઠ પ્રમાણે જ ટીકાની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે — કાયયોગ્ગં પુનર્યુજ્જાનઃ. સુત્તાગમે ની આવૃત્તિમાં તેના પૂર્વની આવૃત્તિમાં ન છપાયો હોય તેવો માત્ર આ એક જ શુદ્ધ પાઠ અમે જાણી શક્યા છીએ.

...[૧૯૯]...

ઋણસ્વીકાર

પ્રજાપનામૂલના પ્રથમ ભાગના ‘સંપાદકીય’ (પૃં ૧૮-૧૯) માં જેમનો નિર્દેશ થયો છે તે શાસ્ત્રાભ્યાસી મુનિવરો, વિદ્વાનો અને અન્ય મહાતુભાવોના ઋણસ્વીકારનો નિર્દેશ અહીં પણ અમે તથાપ્રકારે જાણી લેવાની લગભગ દરીએ છીએ.

મુંબઈ
સં. ૨૦૨૭ ફાગણ સુદિ ૭
શુક્રવાર, તા. ૩-૩-૭૧

મુ નિ પુ હ્ય વિ જ ય
દલમુખ માલવણિયા
અમૃતલાલ ભોજક

INTRODUCTION

ĀṄGABĀHYA WORKS AND THEIR RELATION TO ĀṄGA WORKS

The Āgamas considered to be extant by the Śvetāmbara Jaina tradition have undergone different stages of composition. In the first stage the Āṅga works were composed or compiled. According to the tradition it is gaṇadharas, the direct principal disciples of a Tīrthaṅkara, who compose the Āṅga works. So, it can be said that out of the extant Jaina Āgamas the oldest are the Āṅga works. In these Āṅga works the gaṇadharas have collected the preachings and teachings of Lord Mahāvīra and have also described the episodes of his life-story. The extant Āṅga works are composed or compiled by a gaṇadhara named Sudharmā. And through tradition they have come down to us in the form of śruta. We have a reason to believe that a tradition of that sort of preachings which Mahāvīra delivered had run its course and was present even in the days of Lord Mahāvīra, he followed it, and having made selection, additions and alterations in it proper to his time and place he prepared his own preachings and gospels. The tradition explicitly states that the composition of twelve Āṅga works (dvādaśāṅgī) is based on the 'Pūrva' literature.

The Āgama literature known by the name of 'Pūrva' is not extant. Only a list of the titles of the 'Pūrva' works and only a table of their contents are available. The term 'Pūrva' itself suggests that a literature known by that term might have been traditionally prevalent before the days of Lord Mahāvīra. Moreover, the tradition informs us that the 'Pūrva' literature was included in the twelfth Āṅga work named Dṛṣṭivāda which too is unfortunately lost to us. But there are many extant works and chapters in which or about which it is clearly stated that they are composed on the basis of Dṛṣṭivāda or that they are composed on the basis of a particular 'Pūrva' included in Dṛṣṭivāda.¹

It is difficult to deduce from the works of Dr. Schubring as to what his exact opinion is about Dṛṣṭivāda and 'Pūrva' literature. But this much is certain that he was of the opinion that the story that there was ancient literature called by the name of 'Pūrva' on the basis of which certain works have been composed represents a false view or a misunderstanding.² He is not able to decide as to

1. Āgama Yugakā Jaina Darśana, p. 20.

2. Schubring : *Doctrine of the Jainas*, § 38, p. 74 'It is in harmony with the misunderstanding according to which...'

whether various *pravādas* (schools) ('*Purva*' literature is described as representing a *pravāda*) were really a fact or merely a fiction.³ But he opines that certain obscure names given to these *pravādas* go to corroborate the position holding them to be fiction.⁴

But it is not possible for us to agree with him on his above-mentioned view. It is so because regarding *Drṣṭivāda*, its chapters, etc. and especially regarding the *Pūrvas* there is a trifling difference between the views of Śvetāmbaras and Digambaras. This suggests that before the schism both the traditions possessed one common tradition following which both of them present the uniform facts regarding *Drṣṭivāda* and *Pūrvas*. It is really difficult to understand why one should regard as false view or misunderstanding the statement (occurring in the Āgama works) that *Aṅga* and *Aṅgabāhya* works are based on either *Drṣṭivāda* or a particular *Pūrva*. It is so because this statement occurs even in the *Niryuktis* and also in the works like *Prajñāpanā*. Moreover, the argument adduced to prove *pravādas* to be fiction is not at all convincing.

About the relation of *Aṅgas* and *Pūrvas* the conclusion drawn by Dr. Schubring on the basis of a passage from Abhayadeva's commentary on Samavāyāṅgasūtra does not seem cogent. One thing he arrived at is that according to Abhayadeva *Pūrvas* do not constitute the basis of *Aṅga* works and the other thing he arrived at is that *Pūrvas* and *Aṅgas* were two independent literatures and hence the former does not form the basis of the latter. We quote below the passage in point in order to decide whether his above-mentioned two conclusions⁵ are proper. We request the scholars to decide for themselves as to what the view of Abhayadeva himself is and also as to whether the conclusion drawn by Dr. Schubring on the basis of the passage does really follow from it.

"*atha kiṃ tat pūrvagatam ? ucyate—yasmāt tīrthakaraḥ tīrthapravartanakāle gaṇadharāṇām sarvasūtrādhāratvena pūrvam pūrvagatam sūtrārtham bhāṣate, tasmāt pūrvāṇi bhaṇitāni/gaṇadharāḥ punaḥ śrutaracanām vidadhānā ācārādikrameṇa racayanti, sthāpayanti ca/matāntareṇa tu pūrvagatasūtrārthaḥ pūrvam arhatā bhāṣito gaṇadharair api pūrvagataśrutam eva pūrvam racitam paścād ācārādi / nanv evaṃ yad ācāra-niryuktyām abhilitam—*

3. Ibid, § 38, p. 75 "Whether the *pavāyas* of the *Diṭṭhivāya* (the 12th *Aṅga*) were fiction or fact we do not know."

4. Ibid, § 38, p. 75 "The names of two *Aggeṇiya*.....for their obscurity all speak in favour of their fictitious nature."

5. Ibid, § 37, p. 74 "But he does not derive the *Aṅgas* from the *Pūrvas*.... Hence it follows that the two series were parallel to, not dependent on, each other."

'savvesim āyāro paḍhamo'⁶ ityādi tat katham ? ucyate, 'tatra sthāpanām āśritya tathoktam / iha tu akṣararacanām pratītya bhaṇitam 'pūrvam pūrvāṇi kṛtāni' iti /"

—Samarāyāṅga-ṭīkā, pp. 130-31

What Āc. Abhayadeva has said in Sanskrit had already been said, even prior to Abhayadeva, by Jinadāsa in his *Nandī-cūrṇi*. And Āc. Haribhadra has bodily taken this *Nandī-cūrṇi* passage in his commentary (p. 88) on *Nandī*. *Nandī-cūrṇi* passage runs as follows :

"se kiṃ taṃ purvagatam ? ti, ucyate—jamhā titthakaro titthapavattanakāle gaṇadharāṇa savvasutādhārattanaṭo purvam purvagatasuttattham bhāsati tamhā purvatti bhaṇitā/ gaṇadharā puṇa suttarayaṇam karentā āyārāi-kameṇa rayamti thavemti ya/ aṇṇāyariyamateṇam puṇa purvagatasuttattho purvam arhatā bhāsito, gaṇaharehi vi purvagatasutam ceva purvam raitam pacchā āyārāi/evam ukte codaka āha—naṇu purvā varaviruddham/ kamhā? jamhā āyāranijjuttie bhaṇitam "savvesim āyāro" gāhā [Ācārāṅganiryukti, gāthā 8] / ācārya āha—satyamuktam/ kintu sā thavaṇā/imaṃ puṇa akkhararayaṇam paḍucca bhaṇitam—purvam purvā katā ity arthaḥ/

—Nandīsutta-cūrṇi (PTS) p. 75

Moreover, the view accepted in Jinabhadra's *Viśeṣāraśyaka-bhāṣya* along with the auto-commentary, being noteworthy, is given below :

āha—śrūyate hi pūrvam pūrvāṇy evopanibadhyante pūrvapra-
nayanād eva ca pūrvāṇi iti/ tatra ca samastam asti vāṇmayam
ataḥ kiṃ iha śeṣāṅgair aṅgabāhyaiś ceti ? ucyate—

'jati vi ya bhūtāvāde savvassa vayogatassa otāro |
nījjūhaṇā tadhā vi hu dummedhe pappā itthi ya || 548 ||

'jati' gāhā | yady api dṛṣṭivāde samastavāṇmayāvatāraḥ,
tathāpi durmedhasām ayogyānām strīṇām cānugrahārtham anya-
śrutaviśeṣopadeśaḥ, śrāvakāṇām ca "

—Viśeṣāraśyakabhāṣya, p. 115

We give below the references where we are told about the works studied by a particular disciple of a particular Tirthankara who flourished before Lord Mahāvira.

In *Jñātādharmakathā* it is mentioned that Thāvaccāputta and

6. Ācārāṅganiryukti, gāthā 8.

7. This gāthā occurs in *Bṛhatkalpabhāṣya* also (gāthā 145). See also *Āraśya-cūcūrṇi*, p. 35

five Pāṇḍava brothers⁸ (sū. 128 and 130) (disciples of Lord Ariṣṭanemi), Śukaparivrajaka⁹ (a disciple of Thāvaccāputta) (sū. 55), and disciples of Mallijina (sū. 78)—all of them studied fourteen *Pūrvas* beginning with *Sāmāyika* (*sāmāyikamāyāim coddasapuvvāim*).¹⁰

Bhagavatisūtra (sū. 617) informs us that Kārtika Śetha, a disciple of Lord Munisuvrata, had studied fourteen *Pūrvas* beginning with *Sāmāyika* (*sāmāyikamāyāim coddasapuvvāim*). Again, regarding Mahabbala, a principal disciple of Tirthaṅkara Vimala, it furnishes the same information (sū. 432).

Antakṛddasā (sū. 4, 5, 7) too relates that all the disciples of Tirthaṅkara Ariṣṭanemi, except Gautama, had studied fourteen *Pūrvas*. About Gautama it informs us that he had studied eleven *Āngas* beginning with *Sāmāyika* (*tate ṇaṁ se goyame... sāmāyikamāyāim ekkārasa āṅgāim ahijjati*, sū. 1).

On the basis of the above references we can safely conclude that before the days of Lord Mahāvīra it was the *Pūrvā* literature—and not the *Āṅga* literature—that was prevalent and prominent. And from those references we can deduce that in the eyes of the compiler of the *Āgamas* '*Pūrvā*' literature was comparatively older than the *Āṅga* literature. This is the reason why there is no scope of contradiction in believing that '*Pūrvā*' literature was collected and included in the *Dṛṣṭivāda* under the head of *Pūrvagata*.

The importance of *Pūrvā* is proved by the fact that in the Karma literature and elsewhere where there occurs the discussion on *Śrūta* it is '*Pūrvā*'—and not '*Āṅga*'—that is accepted as the measure of *samyakśrūta*. Now if *Pūrvā* literature were absolutely a non-entity, then how can we account for the importance attached to it in the above-mentioned works? Grades of the '*Śrūta*' are discussed in *Viśeṣāvaśyakabhāṣya* on the basis of *Āvaśyakanir-yukti*. Therein occurs the term '*pūrvadhara*' (knower of *Pūrvas*) and not the '*śrutadhara*' or '*āṅgadhara*' (*gāthas* 141, 531, 536, 555). From among the *gāthās* referred to above, the *gāthā* 536 occurs even in the *Brhatkalpabhāṣya* (*gāthā* 138). And even in the *Nandī-sūtra* (sū. 71) it is stated: "*icceyaṁ duvālasaṁgaṁ gaṇipidagaṁ*

8. In *Mahāsamādhiprakīrṇaka* (*gāthā* 459) it is stated that Yudhiṣṭhira possessed the knowledge of fourteen *Pūrvas* while the remaining four brothers possessed the knowledge of eleven *Āngas*.

9. There is a reference in *Jñātā* (sū. 56) to the effect that Śelaka, a disciple of Śuka, had studied eleven *Āngas* beginning with *Sāmāyika*.

10. In *Mallī-adhyayana* of *Jñātā* (sū. 64) it is mentioned, in the course of the story of the previous birth, that Bala who was initiated in the order of the monks by a *Sthavira* had studied eleven *Āngas*, viz. *Sāmāyika* etc.

coddasapuvvissa sammasutaṃ, abhiññadasapuvvissa sammasutaṃ, teṇa paraṃ bhiññesu bhayaṇā." Here also 'Pūrvas' are accepted as a measure of *samyakśruta*. This cannot be accounted for in the utter non-existence of the *Pūrva* literature.

In the opinion of Āc. Haribhadra and Śīlāṅka and other commentators the meanings of the terms '*śrutakevalī*' and '*caturdaśapūrvī*' are identical. That is, nothing of the '*Śruta*' remains unknown to a *caturdaśapūrvī*.¹¹

In *Vyavahārabhāṣya* it is stated that in olden days the possessor of the knowledge of fourteen *Pūrvas* was considered to be a *gītārtha* but now (i. e. in the days of *Vyavahārabhāṣya*) one who possesses the knowledge of *prakalpas* is considered to be so.¹² This too can become possible if at one time or other the existence and importance of *Pūrva* literature was recognised.

Āc. Malayagiri in his commentary on *Prajñāpanā* considers Gautama *gaṇadhara* to be a *caturdaśapūrvī* (p. 72). Moreover, in *Kalpasūtra*¹³ is given the number of Lord Mahāvīra's disciples who possessed the knowledge of fourteen *Pūrvas*. But the number of those disciples who possessed the knowledge of twelve *Āṅgas* is not given. This shows that those who possessed the knowledge of fourteen *Pūrvas* were considered to be *śrutadhara* and as such they were given importance. Similarly, in the case of the disciples of Lord Pārśva etc. the number of only those who possessed the knowledge of fourteen *Pūrvas* is given¹⁴; the number of those who possessed the knowledge of twelve *Āṅgas* is not given. This too proves that there existed scriptures known by the name of *Pūrva*.

Not only *Kalpasūtra* but also *Jambūdvīpaprajñāpti* (su. 31) gives the number of only those disciples of Ṛṣabhadeva, who possessed the knowledge of fourteen *Pūrvas*.

Nandītherāvalī, in the *gāthā* (35) devoted to the praise of Āc. Nāgārjuna, considers him to be the knower of *kālika śruta* (i. e. *Āṅgas*) and *Pūrvas*. This reference proves that *kālika śruta* i. e. *Āṅga*¹⁵ literature is different from *Pūrva* literature. Moreover, *Nandī* (sū. 78) informs us that by '*gamika*' is to be understood *Drṣṭivāda* and by '*agamika*' is to be understood *Kālika* i. e. eleven

11. "na caturdaśapūrvavidāḥ prajñāpanīyaṃ kiñcid aviditam asti" *Prajñāpanā*, Haribhadravṛtti, p. 18; Śīlāṅka's *Acārāṅgaṭīkā*, pp. 183, 185; *Prajñāpanā*, Malayagirivṛtti, p. 72.

12. *Uddeśa* 3 *gāthā* 173

13. *Kalpasūtra* (Ed. Punyavijayajī) sū. 137.

14. *Ibid*, sū. 157, 166, etc.

15. '*kālikaśrutam ācārādi*' *Nandī-Haribhadra-ṭīkā*, p. 69.

remaining *Aṅgas*, etc.—which means that they are two different literatures.

The fact that the following *gāthā* of *Catuḥśaraṇaprakīrṇaka* mentions *caturdaśapūrvadhara* side by side with *dvādaśāṅgadharma* proves *Pūrvas* to be different from *Aṅgas* :

caudasa-dasa-navapurvā duvālasikākārasaṃgiṇo je a |
jīnakappāhālamdia parihāraṇavisuddhisāhū ya || 33 ||

While explaining *bhāṣā*, *vibhāṣā*, *vārtika* etc., the different types of commentary or exposition, *Āvaśyakacūṛṇi* says that *vibhāṣā* means that type of commentary or exposition which explains the words constituting the *sūtra* in various ways while *vārtika* means that type of commentary or exposition which explains the same in all the possible ways, and further that *Caturdaśapūrvā* is capable of the former while only *kevalī* is capable of the latter.¹⁶

Gautama, a *gaṇadhara* of Lord Mahāvīra, is considered to be the knower of fourteen *Pūrvas* (*caturdaśapūrvā*). But all other disciples of Lord Mahāvīra, excepting *gaṇadharas*, are seldom referred to as knowers of fourteen *Pūrvas*. Almost all of them are mentioned as knowers of eleven *Aṅgas* (*sāmāiyamāiṇāim ekkārāsa aṅgāim*).¹⁷ In contrast to this, the disciples of *Tīrthaṅkaras* prior to Lord Mahāvīra are referred to as knowers of fourteen *Pūrvas*. From this we can possibly infer that only that *Śruta* which existed before the advent of Lord Mahāvīra has been given the name '*Pūrvā*'. As we have already seen, the *Aṅgas* are derived from the *Pūrvas*. Thus the *Pūrvā* literature served as the basis of the *Aṅga* literature, though it was different from and independent of the *Aṅga* literature. And at sometime it was included in the twelfth *Aṅga* under the head of '*Pūrvagata*'. This is the right view.

One thing is noteworthy that there is an old belief, as previously referred to, that the *Aṅgas* were composed on the basis of *Pūrvas* for the benefit of women, etc. And wherever the topic of the study by nuns occurs, we are given, in connection with the study by the nuns either of the times of Lord Mahāvīra or of the times earlier than Lord Mahāvīra, the same information that they studied eleven *Aṅgas*; but none of them is reported to have studied *Pūrvas*. This fact corroborates the above-mentioned old belief. In the *Jñātā*. (sū. 129) we are told that Draupadī studied eleven *Aṅgas* while Pāṇḍavas studied fourteen *Pūrvas*. Āryā Padmāvatī, a disciple of Ariṣṭanemi, is also reported to have studied eleven

16. *Āvaśyakacūṛṇi*, folio 115 (*gāthā* 35)

17. *Bhagavatī* Sū. 93, 382, 385, 418; *Vipākasūtra* 33, *Jñātā*. Sū. 28, 105; *Anuttaro* 3 etc.

remaining *Aṅgas*, etc.—which means that they are two different literatures.

The fact that the following *gāthā* of *Catuḥśaraṇaprakīrṇaka* mentions *caturdaśapūrvadhara* side by side with *dvādaśāṅgadhara* proves *Pūrvas* to be different from *Aṅgas* :

caudasa-dasa-navapuvvī duvālasikkārasaṃgiṇo je a |
jīṇakappāhālaṃdia parihāraṇisuddhisāhū ya || 33 ||

While explaining *bhāṣā*, *vibhāṣā*, *vārtika* etc., the different types of commentary or exposition, *Āvaśyakacūrṇi* says that *vibhāṣā* means that type of commentary or exposition which explains the words constituting the *sūtra* in various ways while *vārtika* means that type of commentary or exposition which explains the same in all the possible ways, and further that *Caturdaśapūrvī* is capable of the former while only *kevalī* is capable of the latter.¹⁶

Gautama, a *gaṇadhara* of Lord Mahāvīra, is considered to be the knower of fourteen *Pūrvas* (*caturdaśapūrvī*). But all other disciples of Lord Mahāvīra, excepting *gaṇadharas*, are seldom referred to as knowers of fourteen *Pūrvas*. Almost all of them are mentioned as knowers of eleven *Aṅgas* (*sāmāiyamāiyāim ekkārasa aṅgāim*).¹⁷ In contrast to this, the disciples of *Tīrthaṅkaras* prior to Lord Mahāvīra are referred to as knowers of fourteen *Pūrvas*. From this we can possibly infer that only that *Śruta* which existed before the advent of Lord Mahāvīra has been given the name 'Pūrva'. As we have already seen, the *Aṅgas* are derived from the *Pūrvas*. Thus the *Pūrva* literature served as the basis of the *Aṅga* literature, though it was different from and independent of the *Aṅga* literature. And at sometime it was included in the twelfth *Aṅga* under the head of 'Pūrvagata'. This is the right view.

One thing is noteworthy that there is an old belief, as previously referred to, that the *Aṅgas* were composed on the basis of *Pūrvas* for the benefit of women, etc. And wherever the topic of the study by nuns occurs, we are given, in connection with the study by the nuns either of the times of Lord Mahāvīra or of the times earlier than Lord Mahāvīra, the same information that they studied eleven *Aṅgas*; but none of them is reported to have studied *Pūrvas*. This fact corroborates the above-mentioned old belief. In the *Jñātā*. (sū. 129) we are told that Draupadī studied eleven *Aṅgas* while Pāṇḍavas studied fourteen *Pūrvas*. Āryā Padmāvatī, a disciple of Ariṣṭanemi, is also reported to have studied eleven

16. *Āvaśyakacūrṇi*, folio 115 (*gāthā* 35)

17. *Bhagavati Sū.* 93, 382, 385, 418; *Vipākasūtra* 33, *Jñātā*. Sū. 28, 105; *Anuttaro* 3 etc.

Aṅgas (*Antagaḍa* Su. 9). In the days of Mahāvira the wives of Śreṇika became Jaina nuns. About them we are informed in *Antagaḍa* (Sū. 16) that they possessed the knowledge of eleven *Aṅgas*.

Pūrvas being held very important scriptural texts it is no wonder if its knowledge were considered to be a kind of *labdhi* or *rddhi* (super-normal power). *Āvaśyakaniryukti* includes even the *pūrvadharas* (knowers of *Pūrvas*) in the list of *labdhiharas* (possessors of *labdhis*). This suggests that in the *Śruta* '*Pūrva*' literature had special and important place.¹⁸

Where there occurs a discussion either on *āgamavyavahāra* or *parokṣavyavahāra* the knowers of 14, 10 or 9 *Pūrvas* and also Gandhastī are found mentioned as *āgamavyavahārī*.¹⁹ Moreover, Āc. Jinabhadra referred to those who were of the opinion that *Prāyaścitta* became extinct as soon as knowers of fourteen *Pūrvas* left the mortal world.²⁰ And he refuted this view.²¹ All this discussion would be meaningless if there existed, in the tradition, no *Pūrva* literature. So, we should maintain that at one time or another there existed the *Śruta* known by the name of '*Pūrva*'. There is no ground to regard it as fiction. The traditional view that *Pūrvas* are included in *Dṛṣṭivāda* under the head of *Pūrvagata* is not baseless.

It is natural to raise the question as to why Saiddhāntika (Doctrinal) and some Āgamic texts were based on the *Pūrvas* or *Dṛṣṭivāda* only and not on the extant *Aṅgas*. This can be answered as follows. If *Aṅgas* themselves were believed to be based on *Pūrvas* and thus if the latter were considered to be definitely more important than the former then the authors of doctrinal and Āgamic texts would naturally prefer *Pūrvas* to *Aṅgas* to draw upon. Moreover, there is no reason to believe that what is non-existent at present was also non-existent even at that time. It is so because it existed at one time and it became extinct only gradually. Again, the title *Dṛṣṭivāda* itself suggests that the text bearing this title would have contained the expositions of the various philosophical views—the Jaina or non-Jaina or both. Hence, if the source of the philosophical or doctrinal discussions is sought in *Dṛṣṭivāda* rather than in any *Aṅga* work, then the attempt should be regarded as proper. And the attempt has been made in this direction. Generally it is stated that all those *Aṅgabāhya* works

18. *Āvaśyakaniryukti*, gāthā 69; *Viśeṣā*., gāthā 776.

19. *Jitakaipabhāṣya*, gāthās 112, 113.

20. *Ibid*, gāthas 256-262

21. *Ibid*, gāthas 263 ff.

that are devoted to the doctrinal or philosophical discussions have *Dr̥ṣṭivāda* as their source. The relation of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* and *Kaṣāyapāhuda*, the doctrinal works of Digambara school, with *Dr̥ṣṭivāda* and *Pūrvas* has been established. *Pūrvas* have also been recognised as the source of *Karmaprakṛti*, *Pañcasaṅgraha* and such other old works devoted to the doctrine of Karma and accepted by both the schools, Śvetāmbara and Digambara. Similarly, even the present doctrinal text *Prajñāpanā* has relation with *Dr̥ṣṭivāda*. The only difference is that it is the commentator of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* who explicitly states, in his commentary *Dhavalā*, that *Dr̥ṣṭivāda* constitutes the source of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* while regarding the present work *Prajñāpanā* the author himself informs us of *Prajñāpanā*'s relation with *Dr̥ṣṭivāda*.

Now there naturally arises a question as to why *Pūrvas* were neglected and became extinct if they really existed. The answer is very simple. It is as follows. When more systematic works came to be composed the *Pūrvas* were put into oblivion and hence they gradually became extinct. It is proper to believe in this natural order. Digambaras considered *Āgamas* recognised by the Śvetāmbaras to be extinct, but they too held the doctrinal works like *Ṣaṭkhaṇḍāgama* as supreme authority and attached to them supreme importance. In spite of this only one manuscript of the text of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* is available and the text itself has not been taught or studied for the last 1000 years. If we seek the reason to explain this situation we shall get an answer to our question regarding *Pūrvas*. It is natural that *Ṣaṭkhaṇḍāgama* should become oblivious and remain extant in one manuscript only, when the systematic and compact works like *Gommaṭasāra* came to be composed on the basis of *Ṣaṭkhaṇḍāgama*; similarly *Pūrvas* gradually became extinct; first went out of curriculum and at last became extinct inspite of their recognised authority and importance, when *Aṅga* and other works came to be composed on the basis of *Pūrvas*. Of course, such works remain historically important but their study is neglected. And this is the only reason of their being extinct.

According to the old Digambara view the large portion of *Aṅgas*, being subjected to this process, became extinct and only partial *Aṅgas* have remained extant. According to the modern Digambara view the *Aṅgas* have become completely extinct. But Śvetambaras are of the opinion that they have not become completely extinct, only some portions of them have become extinct.

The *Aṅgabāhya* works were gradually composed on the basis of *Aṅga* works, just as *Aṅga* works were composed on the basis of

Pūrvas. It is *Sthaviras* who composed these *Āṅgabāhya* works. It is natural that *Āṅgabāhya* works should have more structural and compositional beauty than the *Āṅga* works on which they are based, just as *Āṅgas* should have more structural and compositional beauty than *Pūrvas* on which they are based. Hence in presenting the subject-matter, the system adopted by *Āṅgabāhya* works should naturally be better i.e. more easy to understand and grasp than the one adopted in *Āṅga* works. Not that it is only to-day that we give to the *Āṅgabāhya* works the certificate of the systematic presentation but that has been given to them years ago in the final redaction of *Āṅga* works. And the *Āṅga* works give this certificate indirectly by recommending the readers to refer to those concerned *Āṅgabāhya* works for the details of the concerned subject. This is the reason why we find in the important *Āṅga* works like *Bhagavatī* recommendation to consult *Āṅgabāhya* works like *Nandī*, *Anuyoga-dvāra* or *Prajñāpanā* for the details of the concerned subject though chronologically the latter are later than the former. Thus from the point of view of the systematic treatment of the subject-matter *Āṅgabāhya* works are more important than the *Pūrvas* and *Āṅgas* though from the point of view of authority the latter are more important than the former. This is the point worthy of note.

It cannot be said that *Āṅga* works are completely devoid of doctrinal discussions. But in *Sthānāṅga-Samavāyāṅga* they are conducted on the basis of number and not on the basis of subjects whereas in *Bhagavatī* they, though preponderate, are not systematic and orderly but are scattered and conducted as and when the occasion arises. The case with *Āṅgabāhya* works is quite different. They concentrate on the presentation of the subject-matter. Hence therein the subjects are discussed systematically and in a definite order. It is on account of this characteristic feature of *Āṅgabāhya* works that a special importance has been attached to them for study.

In *Āṅga* works doctrinal discussions are mixed with the descriptions of the episodes of Lord Mahāvira's tour and life. Hence it is difficult to find in *Āṅga* works the uninterrupted treatment of a particular subject. Ācāryas removed this deficiency by composing *Āṅgabāhya* works. The same is the case with Pāli *Piṭakas*. In *Sutta Piṭakas* doctrinal discussions are interspersed with Lord Buddha's preachings. Hence on that account the true nature of the entire Buddhist philosophy does not emerge from *Sutta Piṭakas*. In *Abhidharma piṭaka* this deficiency has been removed. So, the study of *Āṅgabāhya* works like *Prajñāpanā* and *Jivābhigama* is inevitable for those who want to know true nature of Jaina philosophy, just as the study of *Abhidharma* is inevitable for

those who want to know the true nature of Buddhist philosophy. Hence, the second stage of the composition of Jaina Āgamas, that is, the age of systematic presentation of the subject-matter is identical with the age of the composition of *Āṅgabāhya* works. And *Prajñāpanā* belongs to this age.

Title—*Prajñāpanā*

The author himself has given the general title '*adhyayana*' to *Prajñāpanāsūtra*²². And the particular title '*Prajñāpanā*' follows from the author's statement that he is to undertake *prajñāpanā* (description) of all the entities in the manner of Lord Mahāvīra.²³ So, like the title '*Uttarādhyayana*' the complete title of the present work comes to be '*Prajñāpanā-adhyayana*'. It is necessary to note that this work has only one *adhyayana* (chapter) whereas *Uttarādhyayana* contains so many *adhyayanas*. At the end of every '*Pada*' there occurs a phrase '*pañṇavaṇḍe bhagavatīe*'. This suggests that among *Upāṅgas* *Prajñāpanā*, like *Vyākhyā-prajñapti*, acquired special importance. It seems that epithet '*bhagavatīe*' is not given to *Prajñāpanā* by the author himself. It is so because at the end of the work we have this much—'*Pañṇavaṇḍa samattā*'.

Usage and Meaning of the term '*prajñāpanā*'

As is said in the *Prajñāpanā* itself (*Sū.* 3), treatment of *jīva* (soul) and *ajīva* (non-soul) is meant by the term '*prajñāpanā*.' Hence that scripture which describes *jīva* and *ajīva* could be called *Prajñāpanā*.

Lord Mahāvīra dreamt ten dreams before he attained omniscience (*kevalajñāna*). In the description of the third dream *Bhagavatī* points out the results or fruits suggested by it and at this occasion there occurs the following sentence :

'*samaṇe bhagavaṃ mahāvīre vicittaṃ sasamaya-parasamaiyaṃ dūvālasaṃgaṃ gaṇipidaḡaṃ āghareti paṇṇaveti parūveti...*' (*S.* 16 U. 6). From this it becomes clear that Lord Mahāvīra's preaching activity is here described by the verbs '*prajñāpayati*', '*prarūpayati*'. Hence it is natural to describe, on this basis, his preachings by the term '*prajñāpanā*' or '*prarūpaṇā*'. And even the work that is composed on the basis of these preachings can well be given the name '*Prajñāpanā*'. So, Ārya Śyāmācārya has done proper in giving the title '*Prajñāpanā*' to his own work.

22. '*ajjhayaṇamiṇaṃ cittaṃ*' gā. 3.

23. '*uvadaṃsiyā bhagavayā pañṇavaṇḍa savvabhāvūṇaṃ...jaha vaṇṇiyaṃ bhagavayā ahamari taha vaṇṇaissāmi*' gā. 2-3.

Again, the *Aṅga* works, while quoting Lord Mahāvīra as an authority, employ the term '*pannatte*' ('*prajñāptaḥ*') meaning 'stated or described'. Thus the prominent use of the term '*prajñāpanā*' is characteristic of the style of Jaina scriptures. So, the choice of the term '*prajñāpanā*' for the title of the present work by its author is quite appropriate.

It is noteworthy that Lord Mahāvīra himself employs this term to designate his preachings. The instance in point is : "*evaṃ khalu mae khaṇḍayā cauṃvihe loe pannatte*" (*Bhagavatī* 2.1.90). Such usages are found at many places in the scriptures like *Ācārāṅgī*. Moreover, the fact that for the preachings of Lord Mahāvīra the term '*prajñāpanā*' is mainly used is suggested by the title '*Viyāhapannatti*' (Sk. *Vyākhyāprajñapti*) given to the fifth *Aṅga* work which is considered to be very important among the *Aṅgas*. That is why it is natural that the term *prajñāpanā* should acquire a special importance in the Jaina tradition. As is pointed out by the commentator prefix '*pra*' in the term '*prajñāpanā*' points to the speciality of the preachings of Lord Mahāvīra. In other words, the import of the term in question is that Lord Mahāvīra's description of the *tattvas* (entities) like *jīva*, *ojīva* is unique; this type of description is not to be met with in the scriptures of any other philosophical system. And this is a fact. Nowhere in any non-Jaina scripture belonging to that period of time do we find such a treatment of *tattvas*.

Again, in the *Bhāṣāpada* of the present work there occurs a description of the various divisions of *Bhāṣā* (Speech). Among them one is called '*pañṇavanī*' (832). The commentator etymologically explains it as follows : "*prajñāpanī—prajñāpyate 'rtho 'nayeṭi prajñāpanī*" (folio 249 A). Further he clarifies that the speech which describes the thing (or event) as it is called *prajñāpanī* (*yathāvasthitārthābhīdhānād iyaṃ prajñāpanī*" (folio 249 B)). Again, in this very *Bhāṣāpada* two broad divisions of the Speech are given, viz. '*pajjattiyā*' and '*apajjattiyā*' (860). And while explaining *apajjattiyā* speech it enumerates twelve divisions of '*asaccāmosā*' speech, a speech which has nothing to do with norm (validity or invalidity) but which only describes the thing (or event). Among these twelve divisions, the fifth one is called *pañṇavanī* (866) which means the speech that intends to describe the thing. This is the general meaning of the term '*prajñāpanā*'. To be more explicit, the speech which has nothing to do with religious dos and do-nots but which simply describes the thing is called *Prajñāpanī*. The explanation of this speech offered by the commentator makes it even more clear as to what is meant by this *prajñāpanī* speech. Here to illustrate this type of speech he

quotes a *gāthā* which is not his own composition. It runs as follows :

pāṇivahāu niyattā havanti dihāuyā arogā ya |
emāi paṇṇattā paṇṇavaṇi vīyarāgehuṃ²⁴ ||

The gist of the *gāthā* is : " Those who refrain from killing living beings live long and enjoy good health (in the next birth)." This is an example of *prajñāpanī* speech. The preachings or statements of this type come under the head of *prajñāpanī* speech. The *gāthā* in point contains no command 'do not kill' but simply describes the fact that those who do not kill live long and remain healthy. Hence the speech embodied in this *gāthā* is called *Prajñāpanī*. The present work too contains simply this type of description (*prajñāpanā*) of *jīva* and *ajīva*. Hence its title *Prajñāpanā* is quite appropriate.

In the Buddhist Pāli *Piṭakas* there is a work bearing the title *Puggalapaññatti*. Therein occurs the description, conducted in various ways, of *puggala* (person, man). The import of the terms *paññatti* (in the title *Puggalapaññatti*) and *prajñāpanā* (*paṇṇavaṇā*) (the title of the present work) is identical.

The Pāli counterparts, viz. *paññāpana*, *paññatta*, etc. of the Prakrit *paṇṇavaṇā*, *paṇṇatta*, etc. are used in the Pāli literature.

Dr̥ṣṭivāda—the Source of Prajñāpanā

Prajñāpanāsūtra is the fourth *Upāṅga*. In the Jaina Āgama literature, there are twelve *Āṅga* works, the twelfth being *Dr̥ṣṭivāda* which is lost to us. The number of *Upāṅgas* is also twelve and unlike *Āṅgas* all of them are extant. It is very difficult to decide as to when the relation of a particular *Āṅga* to a particular *Upāṅga* has been established. But this type of relation has been demonstrated since the time when Jaina commentators started to write their commentaries in Sanskrit. According to this tradition commentator Malayagiri points out that the present *Upāṅga* *Prajñāpanā* is an *Upāṅga* of *Samavāya*, the fourth *Āṅga* work²⁵. But in olden days no attempt had been made to establish such a connection between *Samavāyāṅga* and *Prajñāpanā*. And it is clear that there had existed no such connection between them. To corroborate this view we quote a *gāthā* occurring in the beginning of *Prajñāpanā*, wherein the author himself explicitly

24. *Prajñāpanāṭīkā*, folio 259 B.

25. 'īyaṃ ca samavāyākhyasya caturthāṅgasyopāṅgam, taduktārthapratipādanāt' *Prajñāpanāṭīkā*, folio 1.

declares that *Prajñāpanā* is a stream-of-knowledge flowing from *Dṛṣṭivāda*²⁶. The *gāthā* in point is as follows :

ajjhayaṇamināṃ cittaṃ suyayaṇaṃ diṭṭhivāyaṇīsaṃdaṃ |
jaha vaṇṇiyaṃ bhagavayā ahamavi taha vaṇṇaissaṃmi || 3 ||

It is certain that Ārya Śyāmācārya has established its direct connection with *Dṛṣṭivāda*. But *Dṛṣṭivāda* is lost to us. So, we have no other alternative but to guess a particular *prakaraṇa* (of *Dṛṣṭivāda*) to which *Prajñāpanā* is related. And according to this guess it is possible to relate the subject-matter of *Prajñāpanā* with the following *Pūrvas* out of the fourteen *Pūrvas* of *Dṛṣṭivāda* : *Jñāna-pravāda*, *Ātmapravāda* and *Karma-pravāda*.

But *Dhavalā*, a commentary on *Ṣaṭkhaṇḍāgama*, has established a connection of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* with *Āgrāyaṇī Pūrva*.²⁷ Considering this fact and also the fact that the subject-matter of *Prajñāpanā* is similar to that of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* it is quite possible that even *Prajñāpanā* might have its connection with *Āgrāyaṇī Pūrva* also.

According to Āc. Malayagiri *Prajñāpanā* is an *Upāṅga* of *Samavāya Aṅga* because the former describes the same things which the latter deals with. But the author himself has not suggested anything like this. On the contrary, he in so many words declares that it has its connection with *Dṛṣṭivāda*. And this is proper for the following reason. *Dṛṣṭivāda* was mainly devoted to the treatment of *dṛṣṭis*—philosophical doctrines. Hence it is quite appropriate if *Prajñāpanā* which systematically describes the entities recognised by the Jaina philosophy has its relation with *Dṛṣṭivāda*.

And there is no incongruity in considering *Prajñāpanā* to be the *Upāṅga* of *Samavāya Aṅga*, following Āc. Malayagiri's view which is based on well established tradition because *Samavāya Aṅga* too is devoted to the description of entities like *jīva*, *ajīva*, etc.

Style and Structure of *Prajñāpanā*

Prajñāpanā opens with a *maṅgala* (benediction) of the form of a *stuti* (devotional adoration). Thereafter comes the author's declaration to compose the present work. This is followed by some *gāthās* that indicate the subject-matter of the work. Therein thirtysix subjects are pointed out. Accordingly the text of the present work is divided into thirtysix chapters and a general name 'Pada' is given to each and every chapter. This is clear

26. When the state of affairs is like this, it becomes necessary for us to ponder over the suggestion, made in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* (Introduction to Book I, p. 71), that in the Śvetāmbara tradition the twelfth *Aṅga Dṛṣṭivāda* was absolutely non-existent.

27. *Ṣaṭkhaṇḍāgama*, Book I, Introduction p. 72.

from the complete title of a particular chapter, occurring at its end. It contains the term 'pada' along with the term suggestive of the topic dealt with in that particular chapter. Āc. Malayagiri explains the term 'pada' as follows : "*padam prakaraṇam arthādhikāra iti paryāyāḥ*" (*Prajñāpanāṭikā* folio 6 A). That is, by the term 'pada' is here meant *prakaraṇa*²⁸ or *arthādhikāra* (topic).

The whole work is written in question-answer style. Upto 81st *sūtra* there is no suggestion as to who is the questioner and who is the answer-giver; there are simply questions and answers. But *sū.* 82 constitutes a dialogue between Lord Mahāvīra and Gautama. Again, *sū.* 83-92 contain simply questions and answers without the mention of characters, that is, persons who question and answer. And suddenly in *sū.* 93 we meet Gautama who puts questions before Mahāvīra who, in turn, answers them. Thereafter, again, there occur simply questions and answers without the mention of characters. And this is continued upto *sū.* 147. The *sūtras* where the questions and answers between Gautama and Mahāvīra occur in the remaining portion of the text are as follows : *sū.* 148-211 i. e. the entire second *Pada*; *sū.* 225-275, 325, 330-333 of the third *Pada*; all the *sūtras* of all the *Padas* beginning with the fourth one—excepting the *gāthās* occurring at the beginning, in the middle or at the end and *sū.* 1086.

And again there is one more exception. It is *sū.* 334. It begins with '*aha bhante! savva-jīvappabahum mahādamḍayaṃ vattaissāmi* |' This is a declaration of a disciple (it is difficult to decide as to who this disciple is) before his teacher that he is determined to compose *Mahādamḍaka*²⁹ describing the relative numerical strength of (the classes of) living beings. While commenting on this sentence Āc. Malayagiri has given the following explanation :

"*anena etad jñāpayati—tīrthakarānujñāmātrasāpekṣa eva bhagavān gaṇadharah sūtraracanām prati pravartate, na punaḥ śrutābhyāsapuraḥsaram iti | yad vā etad jñāpayati—kuśale'pi karmāṇi vineyena gurum anāpṛcchya ca na pravartitavyam, kintu tadanuñāpuraḥsaram | anyathā vineyatvāyogāt |*" *Paṇṇavaṇāṭikā*, folio 163 A.

Āc. Malayagiri is not certain about the identity of the person who has made the declaration³⁰. Hence he has put before us two

28. "*sūtrasamūhaḥ prakaraṇam*" *Nyāyavārtika*, p. 1.

29. *Mahādamḍaka* of this very type occurs in *Śaṭkhaṇḍāgama*. We shall discuss it in due course.

30. In the beginning of *Prajñāpanā* Ārya Śyāma declares that he has composed it on the basis of *Dṛṣṭivāda*. Hence it is possible that a portion under consideration might be a part of *Aṅga*. And as a result, it might be regarded as a composition of a *gaṇadhara*.

alternatives. According to the first one it is Gautama *gaṇadhara* who is meant here. According to the second one simply a disciple of a teacher is meant here.

Moreover, some *Padas* begin with the *gāthās* indicating the topics to be treated of in them, just as the whole work begins with the *adhikāra-gāthās* that give the synopsis of the whole work.³¹ Similarly, we find in the concluding part of *Padas saṅgraha* (= recapitulating) *gāthās*, for example the concluding part of tenth *Pada*. Even in the midst of the text the Ācārya puts the *gāthās* if he finds it necessary.

The extent of the entire work is equivalent to 7887 verses. And it contains 222 *gāthās*³² excluding the interpolated ones. So it can safely be said that the entire work is mainly written in prose.

Generally the divisions and numbers of living beings are found in *gāthās*³³. But at times even the nature of the thing under consideration is also described in *gāthās*; an instance in point is the description of the nature of *Siddha* in *sū. 211*. These *gāthās* about *Siddha* are almost identical with those occurring at the end of *Uvavāya*. Hence possibly not all the *gāthās* found in *Prajñāpanā* are from the pen of Ārya Śyāma. It is so because in the text itself sometimes a statement '*imāo gāhāo aṇugamṭavvāo*'³⁴ is followed by *gāthās*. This means that those *gāthās* came down to him through tradition. Generally *gāthās* are given after the phrase '*taṃ jahā*' (= 'they are as follows').³⁵ It is quite possible that even among them some are his own³⁶ and some are borrowed. Ārya Śyāma has called some *gāthās* '*saṅgrahaṇigāthā*'.³⁷ Possibly they are borrowed. Āc. Malayagiri has given to some *gāthās* the name '*saṅgrahagāthā*' or '*saṅgrahaṇigāthā*'.³⁸ It is difficult to know as to who their author is.

After the thorough study of the *prajñāpanā* certain features of the style of its presentation emerge. They are as follows : The

31. See the beginning of *Padas* 3, 18, 20, 23 etc.

32. Number 217 is given twice to two different *gāthās*.

33. *Sū. 24, 40, 102* etc.

34. *Sū. 55. 3; 187*.

35. *Sū. 24, 38, 40-43, 50, 54, 102, 110, 167* etc.

36. The following comments of Āc. Malayagiri suggest that they are his own composition : "*tāvat saṅgrahītukāma āha 'aṭṭhattaraṃ ca' ityādigāthādvayam*" *Prajñāpanāṭīkā* folio 84 A. "*saṅgrahārtham idam āha 'nāṇāvihe'tyādi*" folio 33 A. "*gāthādaśakam āha*" folio 35 B. And see also folios 113 B, 292 B, 396 A, 498 A etc.

37. *Sū. 194, 206* [2]

38. *Prajñāpanāṭīkā* folios 50 A, 84 A, 105 A, 258 A-B, 292 B, 414 A, 534 B.

literary divisions of the text are named *Padas*. There are in all thirtysix *padas*. Various classes of *jīvas* are described in the first *Pada*. First the *jīvas* (souls) are divided into two main divisions, viz. *siddha* (liberated) and *saṁsārī* (not-liberated). Thereafter on the basis of the numbers of sense-organs which the *jīvas* possess they are divided into five classes, viz. one-sensed (*ekendriya*), two-sensed (*dvīndriya*), three-sensed (*trīndriya*), four-sensed (*caturindriya*) and five-sensed (*pañcendriya*). All the not-liberated souls are included in these five classes. Thus here the principle of division is the orderly increase in the number of sense-organs. The second *Pada* yields information as to which parts of the world are inhabited by this or that class of living beings. The scheme of division that is found in the first *Pada*—that is, the scheme of division based on the numbers of sense-organs—is adopted in this second *Pada* also. The only difference is that here the term *prṛthvikāya* (earthbodied beings) is employed in place of *ekendriya* (one-sensed beings) because the author wants to give information regarding the dwelling places of the different classes of the *ekendriya* beings, viz. *prṛthvikāya* etc., one by one in due order. But the order of presentation is the same, that is, from *ekendriya* to *pañcendriya*. Even in the third *Pada* (viz. *Bahuvaktavya*) this scheme of division is followed. But afterwards the divisions of living beings made on the basis of *gati*, etc. are also made use of. From sū. 216 onward the divisions of *jīvas* on the basis of *gati* are thought of. And again from sū. 225 onward all the possible divisions of living beings based on *gati* (class of animate beings), *indriya* (sense-organ), *kāya* (body), *yoga* (activity), *veda* (sexual behaviour), *kaṣāya* (certain vices), *leśyā* (mental temperament), *samyaktva* (right faith), *jñāna* (determinate cognition), *darśana* (indeterminate cognition), *saṁyama* (moral discipline), *upayoga* (cognition), *āhāra* (undertaking nourishment), *bhāṣaka* (capable of speaking), *paritta* (having one body each), *paryāpta* (fully developed), *sūkṣma* (subtle), *sañjñī* (possessing higher cognitive capacity), *bhava*, *astikāya*, *carima*, *jīva*, *kṣetra*, *bandha* are adopted in the discussion of the relative numerical strength of the different classes of living beings. But in all the remaining *Padas*, barring certain exceptions³⁹, the discussion is conducted taking into consideration the 24 *daṇḍakas*⁴⁰ (classes) of *jīvas* (living beings)

39. For the exceptions one may refer to chapters 13th, 18th and 21st.

40. The classification of living beings into 24 *daṇḍakas* is really nothing but an elaboration of the classification based on *gati* (conditions of existence); of course, in the 24 *daṇḍakas* the *gati* is viewed from the geographical standpoint and the *gatis* are arranged in accordance with the geographical regions from the lowest to the highest.

beginning with *nāraka* (infernal beings). In other words, the divisions of living beings made on the basis of above-mentioned *gati*, etc. are not adopted in the discussions contained in these *Padas*. But they are adopted in discussions found in *Ṣaṭkhaṇḍāgama*. In short, in all these *Padas*, for the discussions, only one classification based on the 24 *daṇḍakas* is followed. On the contrary, in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* the discussions are conducted having adopted all the twelve classifications based on *gati*, *indriya*, *kāya*, *yoga*, etc. That is, in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* we find an attempt of cross-checking in various ways. Thus the concerned discussions in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* are subtler than those in *Prajñāpanāsūtra*.

*

ANALYSIS OF THE CONTENTS

(a) into seven tattvas

Āc. Malayagiri, while commenting on *gāthā* 2, analyses the contents of *Prajñāpanā* into seven *tattvas* (entities), viz. *jīva*, *ajīva*, etc. It is as follows :

Tattvas	Padas	Total Padas
1-2 <i>jīva</i> , <i>ajīva</i>	I, III, V, X, XIII	5
3 <i>āsrava</i>	XVI, XXII	2
4 <i>bandha</i>	XXIII	1
5-7 <i>saṁvara</i> , <i>nirjarā</i> , <i>mokṣa</i>	XXXVI	1

And the remaining *Padas* occasionally describe this or that entity. “*śeṣeṣu tu sthānādipadeṣu kvacit kasyacid iti*”—*Prajñāpanāṭikā*” folio 5 A.

(b) into four dravya, etc.

All the seven *tattvas* recognised by the Jainas could be covered by the four heads, viz. *dravya*, *kṣetra*, *kāla* and *bhāva*. Hence Āc. Malayagiri has pointed out as to where in *Prajñāpanā* these four are treated of.

Treatment of <i>Dravya</i>	I Pada
Treatment of <i>Kṣetra</i>	II Pada
Treatment of <i>Kāla</i>	IV Pada
Treatment of <i>Bhāva</i>	Remaining Padas

—*Prajñāpanāṭikā* folio 5 A

The system of discussing the subject-matter under four heads, viz. *dravya*, *kṣetra*, *kāla* and *bhāva* seems to be old¹. In *Bhagavati*

1. Introduction to *Nyāyāvatāra-vārtika-vṛtti*, pp. 50-51.

we notice this system employed in the treatment of various subjects. But the classification of the real into seven *tattvas* itself being late the system of discussing the subject-matter under seven heads corresponding to seven *tattvas* could not be regarded as old. Hence we cannot believe that Ārya Śyāmācārya really intended to present the content of *Prajñāpanā* under seven heads corresponding to seven *tattvas*. It is Āc. Malayagiri who attempted an analysis of *Prajñāpanā* content into those seven heads which were crystallised in his own times. And thus he viewed the old content from a new system. In this connection it is really noteworthy that there is no mention of seven *tattvas* in a *gāthā* (120) occurring in the definition of *nisargaruci jīva* in the treatment of the topic of *saṁśāda-darśanārya*.

Literary Division of the Text into Padas And the System of Treatment

A characteristic feature of the literature belonging to the Sūtra period is that in the beginning of a work there occurs a list of the topics dealt with in the text. The technical name of such a list is *uddeśa*. The works like *Nyāyasūtra* follows this system. Even in *Prajñāpanā* in the beginning (*sū.* 2) the topics to be discussed in the text are enumerated Pada-wise. And accordingly thereafter the topics—one topic in each Pada—are taken up for discussion.

Generally the order of topics adopted in enumeration (*uddeśa*) is followed in the actual treatment. In the present work the treatment of the subject-matter in the thirty-six *Padas* follows that very order which is indicated in *uddeśa*. But here let us remember one thing that while treating of the subject-matter the present work concentrates not on the nature and definition of the things but on their divisions. In other words, the thing under consideration is not discussed first having given its definition, but simply its divisions, sub-divisions and sub-subdivisions are pointed out. Thus there occurs simply the enumeration of its divisions and sub-divisions. Generally in the very order in which the divisions are mentioned their sub-divisions are described. But the author of *Prajñāpanā* describes those divisions first which demand brief treatment and then proceeds on to treat of those sub-divisions which themselves have various sub-divisions and as a result demand more space in the work. For instance, in *sū.* 3 first the *jīva prajñāpanā* is mentioned and then *ajīva-prajñāpanā*; but the author actually first describes the *ajīva* in the 4th *sūtra* and then only from the 14th *sūtra* onwards describes the sub-divisions of *jīva*. Again, in the 4th *sūtra* *rūpī-ajīva-prajñāpanā* is mentioned first and

then only *arūpi-ajīva-prajñāpanā*; but in the 5th *sūtra* the latter is described first and then only in the 7th *sūtra* the former is described. Following this same rule, the description of *asaṃsārī jīvas* being brief is taken up first in the 15th *sūtra* and then only the description of *saṃsārī jīvas*, though in the 14th *sūtra* on *jīvaprajñāpanā* the division of *saṃsārī jīva* is mentioned before that of *asaṃsārī jīvas*. Such a breach of order is due to, as is pointed out by Āc. Malayagiri, the desire on the part of the author to dispose of first the treatment of that subject which demands brief description and then to take up the treatment of that subject which demands lengthy description;² and this is quite appropriate.

To speak technical language, we can say that the present work contains *uddeśa* (Enumeration), *nirdeśa* (Specific mention) and *vibhāga* (Division) but it contains no *parikṣā* (Examination). In the philosophical works like *Nyāyasūtra* there is always *parikṣā* over and above *uddeśa*, *nirdeśa* and *vibhāga*. So, we should bear in mind that in the present work there is an absence of *parikṣā*.

Bhagavatī and Prajñāpanā Bhagavatī

Though the title of the fifth *Aṅga* work is *Vyākhyāprajñāpti*, in practice it is specially known by the name of *Bhagavatī*. The epithet 'bhagavatī' is given to *Prajñāpanā* also. This suggests the special importance of *Prajñāpanā*. Again, *Bhagavatī* recommends the reader to refer to 1st, 2nd, 5th, 6th, 11th, 15th, 17th, 24th, 25th, 26th, and 27th *Padas* of *Prajñāpanā* for details.³ This suggests that presentation of those concerned topics is more systematic in *Prajñāpanā* than in *Bhagavatī*. On the other hand, *Prajñāpanā* never recommends the reader to refer to *Bhagavatī*. This too means that though *Prajñāpanā* is based on the *Aṅga* work, yet its presentation of the subject-matter is more systematic than the one found in the *Aṅga* work. This is the reason why there arises no need of supplementing the *Prajñāpanā* account of topics.

In the Mahāyāna Buddhism the works devoted to the treatment of *Prajñāpāramitā* being of supreme importance, it was a practice prevalent among the Mahāyānists to mention *Aṣṭasāhasrikā prajñāpāramitā* by the name *Bhagavatī*.⁴ This is a point worthy of notice.

2. "ādaṃ alpavaktavyatvād ajīvaprajñāpanāṃ pratipipādayiṣuḥ" *Prajñāpanāṭīkā*, folio 7 B. Also refer to folios 8 A, 18 B.

3. Refer to *Bhagavatīsūtra* pp. 291, 312, 361-62, 396-97, 404, 457, 627, 680, 727.

4. Refer to *Śikṣāsamuccaya*, pp. 104, 112 etc. and p. 202 (Index).

Prajñāpanā and Jivājivābhigama⁵

In *Prajñāpanā* there is a *prajñāpanā* (description) of *jīva* and *ajīva* (sū. 3). In *Jivājivābhigama* too there is an *abhigama* (treatment) of those very entities. The import of the terms *prajñāpanā* and *abhigama* is identical. Both the works under consideration belong to *aṅgabāhya* class. And both of them are composed by a *sthavira*. Again, both of them are the composition known by the general name *adhyayana*. In the Middle Ages *Prajñāpanā* came to be regarded as an *upāṅga* of *Samavāyāṅga*, the fourth *Aṅga* work, whereas *Jivājivābhigama* came to be regarded as an *upāṅga* of *Sthānāṅga*, the third *Aṅga* work. Though the subject-matter—the main subject-matter—of both the texts is identical, yet the connection of one is established with *Samavāyāṅga* and that of another with *Sthānāṅga*.

It is necessary to investigate if there is any chronological order between these two works. In the beginning of *Jivājivābhigama* its main subject-matter, viz. *jīva* and *ajīva* is treated of in the same manner as in *Prajñāpanā*. In *Jivājivābhigama* too out of *jīva* and *ajīva*, the latter is described first and then only the former. In the entire text of *Jivājivābhigama* we notice that the order of presenting the topic of *jīva* is mainly in accordance with the various divisions of *jīva*. That is, first there is a description of 2 divisions, 3 divisions upto 10 divisions of *saṃsārī jīvas* and then occurs the description of 2 divisions, 3 divisions upto 10 divisions of all the *jīvas*. Thus the description of the *jīva* proceeds gradually following mainly its various divisions and finally it ends in the ten divisions of all *jīvas*. It is noteworthy that in *Sthānāṅga* too there are ten *sthānas*. That is, therein one point, two points, three points upto ten points about *jīva* and *ajīva* are described according to the numerical order. And in *Jivājivābhigama* two, three upto ten divisions of *jīvas*—first of *saṃsārī jīvas* and then of all *jīvas*—are dealt with. Thus the treatment of 2, 3, 4 upto 10 divisions or points is identical in both the texts. Thus though *Jivājivābhigama* account of *jīva* and *ajīva* is similar to the one found in *Prajñāpanā*, its method of treatment (through 2, 3, 4 upto 10 divisions or points) is identical not with that of *Prajñāpanā* but with that of *Sthānāṅga*. This might possibly be the reason of considering *Jivājivābhigama* to be the *upāṅga* of *Sthānāṅga*.

The solution of the problem of establishing the chronological order between *Prajñāpanā* and *Jivājivābhigama* remains to be

5. The sūtra-numbers given here are in accordance with Devchand Lal-bhai edition (1919 A.D.).

arrived at. *Jīvājīvābhigama* several times⁶ refers to *Prajñāpanā* and its *Padas*. Again, it refers to *Rājaprasānya*⁷ and *Aupapātika*⁸. Out of these references, one to *Aupapātika* belongs to the days when *Āgamas* were penned down, that is, to the age of Valabhī redaction and it was made for the convenience of the reader. This is what we can say about that particular reference. But it is necessary to fix, following some other method, the chronological order between *Jīvājīvābhigama* and *Prajñāpanā* in order to decide the question as to whether reference to *Prajñāpanā* was included at the time of Valabhī redaction or the author of *Jīvājīvābhigama* himself made it.

The general structure of *Jīvājīvābhigama* is such that in it the divisions of *jīvas* are gradually treated of and while dealing with a particular division the *sthiti* (life-span), *antara* (gap), *alpabāhutva* (relative numerical strength) etc. of the *jīvas* forming that division are discussed. Generally it can be said that the entire text is divided into two parts. In the first part there occurs the description of *ajīva* and the various divisions of *saṃsārī jīvas* whereas in the second part there occurs the description of the divisions of all *jīvas*, that is, here in this second part the divisions are so made and described as to include *saṃsārī* as well as *siddha jīvas*. While dealing with those 2 divisions, 3 divisions upto 10 divisions, the *sthiti* (life-span) etc. of the *jīvas* of the concerned division are pointed out.

Though *Prajñāpanā* deals mainly with this very subject, its method is different from that of *Jīvājīvābhigama*. As we already know *Prajñāpanā* is divided into 36 *Padas*. And the description of the divisions occurs only in the 1st *Pada*. In other words, the complete picture of the divisions and sub-divisions of *jīva* and *ajīva* could be had from the first *Pada* (viz. *Prajñāpanā Pada*). *Sthāna* (dwelling place or location), *alpabāhutva* (relative numerical strength), *sthiti* (life-span), etc. of *jīvas* are discussed one by one in the remaining *Padas*—one in each *Pada*. In fine, in *Jīvājīvābhigama* the information about the *sthiti*, etc. of the *jīvas* of a particular division is found at the occasion of the description of that particular division, whereas in *Prajñāpanā* in one *Pada* all the information about the *sthiti* of the *jīvas* of all the divisions is found at one place, in another *Pada* all the information about *sthāna* of all the *jīvas* of all divisions is given and so on and so forth. In other words, *Jīvājīvābhigama* conducts its discussion

6. Sū. 4, 5, 13, 15, 20, 35, 36, 38, 41, 86, 91, 100, 106, 113, 117, 119-122.

7. Sū. 109, 110.

8. Sū. 111.

division-wise whereas *Prajñāpanā* conducts its discussion item-wise. Moreover, the discussion on so many subjects that occurs in the remaining 35 (2-36) *Padas* is not there in *Jivājivābhigama*. Thus these two texts differ from one another from the point of view of the method of presentation. Again, let us note that in *Prajñāpanā* the discussion is comparatively more detailed than the one found in *Jivājivābhigama*.

From all this we are inclined to believe that *Jivājivābhigama* is prior to *Prajñāpanā*. And the reference to *Prajñāpanā* found in *Jivājivābhigama* seems to have been introduced therein at the time of Valabhī redaction for the sake of brevity as the reference to *Prajñāpanā* found in the *Aṅga* work *Bhagavatī* definitely is.

Like *Aṅga* works, *Jivājivābhigama* also does not have the *maṅgala* in the beginning. But there we are told this much that having favourably pondered over *jinamata* (Jina's own View), *jinānumata* (Jina-supported View), *jinadeśita* (Jina-preached View), *jinaprasasta* (Jina-praised View) and having full faith in it the revered *Sthaviras* have composed this *adhyayana* of the name of *Jivājivābhigama*. This way of starting the work suggests the imitation of *Aṅga* composition. In the beginning of *Aṅga* works Sudharmā says, "Such is the knowledge embodied in *Śruta* that I have acquired" (*evaṃ me suyaṃ*⁹) and then he imparts that knowledge to Jambū. Similarly, in the beginning of *Jivājivābhigama* we are told that *Sthaviras* having acquired the preachings of *Jina* and having placed faith in them have composed it.

But *Prajñāpanā* opens with a *maṅgala*. That is in the beginning of *Prajñāpanā* homages are paid to *Siddhas* (Liberated souls), etc. Then it is indicated that the work has been composed on the basis of the preachings of *Jina*. Thus the beginning of *Prajñāpanā* does not follow the pattern of *Aṅga* works while that of *Jivājivābhigama* does. The text of *Prajñāpanā* commences only after the performance of *maṅgala*. From this we surmise that *Prajñāpanā* belongs to that period when the practice of invariable performance of *maṅgala* before the commencement of a particular work was already established and current, whereas *Jivājivābhigama* belongs to the period when this practice was not still established.

*

9. Lit. "This is what I have heard."

PRAJÑĀPANĀ AND ŚATKHAṆḌĀGAMA

The *Aṅga Sūtra Dṛṣṭivāda* is the common source of both *Prajñāpanāsūtra* and *Śatkhāṇḍāgama*. That is, both these works have drawn upon the *Dṛṣṭivāda* for the material contained in them. Again, both these works are of the nature of compilation. But their style of presentation is different. One should note the points of this difference. *Prajñāpanāsūtra* contains 36 literary divisions called 'Padas'. It keeps living being in the forefront. *Śatkhāṇḍāgama*, in the first *Khaṇḍa* called *Jivasthāna*, investigates, through various points viz. *gati* etc., the 14 stages of spiritual evolution (*guṇasthāna*; here the term *jīvasamāsa* is employed for *guṇasthāna*), resulted from the destruction of Karmas. Of the remaining part *Khuddābandha*, *Bandhasvāmitva*, *Vedanā*—these *Khaṇḍas* could be said to deal with living being keeping Karma in the forefront. In the *Vargaṇākhaṇḍa* too the main topic treated of is the *vargaṇā* (class) of *karma*. The *vargaṇā* of others is discussed in so far as it is conducive to the understanding of *Karma-vargaṇā*. The 6th *Khaṇḍa* is known by the name of *Mahābandha*. Hence there too the discussion about *Karma* is the main.

Out of the 36 'Padas' contained in *Prajñāpanāsūtra*, the names of six 'Padas' (23-27, 35) occurring in the *Prajñāpanāsūtra* itself are 'Karma' (23), *Karmabandhaka* (24), *Karmavedaka* (25), *Vedabandhaka* (26), *Vedavedaka* (27), *Vedanā* (35). It is interesting to compare these names with those of the concerned *Khaṇḍas* of the *Śatkhāṇḍāgama*, suggested by the commentator. The concerned *Khaṇḍas* of the *Śatkhāṇḍāgama* discuss the topics more in detail and more minutely than the *Padas* of *Prajñāpanāsūtra*. Thus in *Prajñāpanāsūtra*, the discussions centre round the *Jīva* while in *Śatkhāṇḍāgama* they centre round the *Karma*.

Prajñāpanāsūtra prominently employs question-answer style adopted in *Aṅga Sūtras*. And at many places it is clear that the questions and answers are of Gautama and Mahāvira respectively. But *Śatkhāṇḍāgama* employs the scientific method the constituents of which are *Uddeśa*, *Nirdeśa* and *Vibhāga*. Only occasionally we come across the questions and answers.¹

Prajñāpanāsūtra which is of the nature of compilation is a work of one Ācārya. But the case with *Śatkhāṇḍāgama* is different. *Prajñāpanā* contains no *Cūlikā*. But in *Śatkhāṇḍāgama* *Cūlikās* have been added². We know not as to who made this additions and

-
1. The topics like 'Bandhasāmittavicaya', *Śatkhāṇḍāgama* Book VIII, occasionally employ question-answer style.
 2. *Śatkhāṇḍāgama* Book VI contains 9 *Cūlikas*, Book X, 1, Book XI, 2 and Book XII, 3. In the Sū. 581 (Book XIV) it is explicitly stated that—
"etto uvarimagamītho cūlikā nāma."

when. But the term *Cūlikā* itself suggests that it is a later addition. The similar thing has happened even in case of *Āgamas* like *Daśavaikālika*.

Prajñāpanāsūtra is written in the style of original *Sūtra* while *Śaṭkhaṇḍāgama* employs commentarial or expository style in addition to it. In the *Śaṭkhaṇḍāgama* many a time the discussion is conducted through 'entrances' to exposition; this suggests commentarial style. That is to say, after having suggested the entrances to exposition by the words '*aṇioagddārāṇi*, the exposition is conducted through all those 'entrances' one by one.³ Moreover, the terms like *kṛti*, *vedanā*, *karma* are explained through the method of *Nikṣepas*, viz. *nāma*, *sthāpanā*, *dravya* and *bhāva*. In doing so it has clearly followed the style of exposition found in the *Niryukti* of Jaina *Āgamas*.⁴ The employment of terms like '*anugama*'⁵, '*saṃtaparūvaṇā*'⁶, '*niddesa*'⁷, '*viḥāsā*'⁸ (*viḥhāṣā*)⁹ also points to its commentarial style. The various lists of *anuyogadvāras* ('points of investigation' or 'entrances to exposition') and the treatment of the subject through their application that we find in the first chapter of *Tattvōrthasūtra* were not still crystallised in *Prajñāpanā*. It is so because *Prajñāpanā* does never discuss the subject through *anuyogadvāras*, first giving the list of them. But in *Śaṭkhaṇḍāgama* eight *anuyogadvāras* are first enumerated¹⁰ and then according to them the discussion of the subject proceeds on. Of course, in *Prajñāpanā* a certain stage necessary for the establishment of the lists of *anuyogadvāras* as also for the treatment of the subject according to them is already reached. On its basis, later on, the lists of *anuyogadvāras* came to be crystallised and the subjects were treated of according to them. *Tattvārthasūtra* (I. 8) enumerates eight *anuyogadvāras*, viz. *sat*, *saṅkhyā* etc. Such an enumeration of *anuyogadvāras* is not found in *Prajñāpanā*. But it is possible to construct a list of *anuyogadvāras* which are scattered in the different *Padas* of *Prajñāpanā*. And such a constructed list of *anuyogadvāras* has been utilised in *Śaṭkhaṇḍāgama*. This fact

3. *Śaṭkhaṇḍāgama* Book I Sū. 5; Book IX Sū. 45; Book X. Sū. 1; Book XI Sū. 1 & 165; Book XII Sū. 1; Book XIII Sū. 2 etc.
4. The employment of this method is noticed in *Śaṭkhaṇḍāgama* from Book IX Sū. 45 to Book XIV.
5. *Ibid*, Book I Sū. 7; Book III Sū. 1 etc.
6. *Ibid*, Book I Sū. 7; Book IX Sū. 71.
7. *Ibid*, Book I Sū. 8; Book III Sū. 1 etc.
8. *Ibid*, Book VI Sū. 2 (p. 4), Book VI Sū. 1 (p. 145); Book XIV Sū. 1.
9. Let us note that in Buddhism the school that attaches utmost importance to *Viḥhāṣā* is known as *Vaibhāṣika* school.
10. *Śaṭkhaṇḍāgama*, Book I, sū. 7, p. 155.

throws light on the date of their composition and proves that *Ṣaṭkhaṇḍāgama* has most probably been composed or compiled later than *Prajñāpanā*. Everywhere in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* a discussion on those particular *mārgaṇḍvāras* (topics of investigation) begins through the words 'gadiyāṇuvādeṇa', 'imḍiyāṇuvādeṇa', 'kāyāṇuvādeṇa' etc.¹¹ This system is rarely found in the *Prajñāpanāsūtra*. Only two words 'disāṇuvādeṇa' and 'khetṭāṇuvādeṇa'¹² occur in it. But the word 'gaiaṇuvādeṇa' has not been employed in the discussion on *gaṭi*, etc.

Over and above the similarity of treatment we find, at various places, similarity of expression in both the works. This suggests that they had a common tradition as their basis. By similarity of treatment is meant the agreement on different points and it is easily noticed at many places in both the works. Hence it is not necessary for us to note all such places where the similarity of treatment is found. But we should note the places where the similarity of expression occurs.

Generally we can say that both the works are composed in prose but they contain *gāthās* also. Out of these *gāthās* some, it seems, should be traditional *saṅgrahaṇī gāthās*. *Gāthās* 99-101 of *Prajñāpanā* occur in *Ṣaṭkhaṇḍāgama*. The *gāthās* as found in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* are as follows :

Book XIV

Sū. 121 "tathā imaṃ sahāraṇalakkaṇaṃ bhaṇidam—

Sū. 122 sāhāraṇamāhāro sāhāraṇamāṇapāṇagahaṇaṃ ca/
sāhāraṇajīvāṇaṃ sāhāraṇalakkaṇaṃ bhaṇidam//

Sū. 123 eyassa aṇuggahaṇaṃ bahūṇa sāhāraṇānameyassa/
eyassa jaṃ bahūṇaṃ samāsado taṃ pi hodi eyassa//

Sū. 124 samagaṃ vakkamāṇaṃ samagaṃ tesim sarīraṇippatti/
samagaṃ ca aṇuggahaṇaṃ samagaṃ ussāsaṇissāso//

It is noteworthy that *Ṣaṭkhaṇḍāgama* quotes these *gāthās* having employed the term 'bhaṇidam' suggestive of quotation, while *Prajñāpanāsūtra* does not use any such term. In *Prajñāpanāsūtra* they are given in a reverse order. Moreover, the *gāthā* occurring in the concerned *sūtra* 122 gives the reading 'lakkaṇaṃ bhaṇidam', while *Prajñāpanā gāthā* 101 gives the reading 'lakkaṇaṃ eyaṃ'. Though the *gāthā* occurring in the *Sūtra* 123 and *Prajñāpanā gāthā* no. 100 are identical, the reading of this *gāthā* yielded by *Prajñāpanā* is more correct than the one offered in

11. Ibid, Book I Sū. 24, 33, 39, etc.

12. *Prajñāpanāsūtra* 213-224; 276-324; 326-329.

Ṣaṭkhaṇḍāgama. The reading as we find in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* is in disorder and corrupt. Once again the *gāthā* occurring in *sūtra* 124 and *Prajñāpanā gāthā* 99 are one and the same but both the works yield different readings. In this case too *Prajñāpanā* gives correct reading.

At the occasion of discussing the topic of *alpa-bahutva* (numerical variation) of *jīva* (living beings), the beginning of 'Mahādaṇḍaya' in *Prajñāpanā* is as follows :

"*aha bhante savvajīvappabahuṃ mahādaṇḍayaṃ vattaissāmi-savvatthovā gabbhavakkaṃtiyā maṇussā.....*". And the end is as follows: "*sajogī visesāhiyā 96, saṃsārattā visesāhiyā 97, savvijivā visesāhiyā 98.*" *Sūtra* 334.

Even in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* there occurs *Mahādaṇḍaa*. There its beginning is—"etto savvajīvesu mahādaṇḍao kādavvo bhavadi | savvatthovā maṇussapajjattā gabbhovakkaṃtiyā." And its end is—"nigodajivā visesāhiyā" Book VII, *Sūtras* 1-79.

The difference that we find in the two expositions—one in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* and another in *Prajñāpanāsūtra*—is that *Prajñāpanāsūtra* mentions 98 divisions of living beings while *Ṣaṭkhaṇḍāgama* mentions 78 divisions. The fact that some divisions are primary and some secondary should be considered to be the reason of this difference. But the important thing is that both the works give one name 'Mahādaṇḍaka'¹³ to this discussion. This suggests the common tradition. Moreover, the usage of the term 'vattaissāmi' and that of 'kādavvo' are also noteworthy in this connection.

The second Pada of *Prajñāpanāsūtra* is 'Sthānapada'. Therein it is described as to where in the Universe living beings of various types or grades—beginning with those possessed of one sense-organ and ending with those who are emancipated souls—dwell. In the chapter called 'Kṣetrānugama' of the second part (*Khaṇḍa*) of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* (Book VII, pp. 299 ff.) this very topic is discussed. The only difference that we find is that *Ṣaṭkhaṇḍāgama* discusses this topic through points of investigation (*mārgaṇāstāna*), viz. *Gati* etc ; while *Prajñāpanā* discusses this topic taking one by one various grades of living beings—from those possessed of one sense-organ to the liberated. In *Prajñāpanā*, the treatment of this topic is lengthy while in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* it is brief.

In *Prajñāpanā alpa-bahutva* (numerical variation) is discussed through various 'entrances' to exposition. Therein both the living

13. At other places also the word *Mahādaṇḍaa* is used in *Ṣaṭkha*. See Book XIV, *Sū.* 643; XI, *Sū* 30; VI, *Sū.* 1; pp. 140, f42,

and non-living substances are treated of. *Ṣaṭkhaṇḍāgama* too, while treating of the 14 stages of spiritual evolution (*guṇasthānas*), discusses the *alpa-bahutva* of living beings through various points of investigation viz. *Gati* etc.¹⁴ This discussion contained in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* is deeper than the one found in *Prajñāpanāsūtra*. Moreover, *Ṣaṭkhaṇḍāgama* deals with this topic purely through the points of investigation, *Gati* etc.¹⁵ According to *Prajñāpanāsūtra* the points of investigation are 26, while according to *Ṣaṭkhaṇḍāgama* they are 14. These 14 points of investigation, viz. *Gati* etc. are common to both the works. This can be seen from the following lists.

Prajñāpanāsūtra

- 1 *Diśā*¹⁶
- 2 *Gati*
- 3 *Indriya*
- 4 *Kāya*
- 5 *Yoga*
- 6 *Veda*
- 7 *Kaṣāya*
- 8 *Leśyā*
- 9 *Samyaktva*
- 10 *Jñāna*
- 11 *Darśana*
- 12 *Samyata*
- 13 *Upayoga*
- 14 *Āhāra*
- 15 *Bhāṣaka*
- 16 *Paritta*
- 17 *Paryāpta*
- 18 *Sūkṣma*
- 19 *Samjñī*
- 20 *Bhava*
- 21 *Astikāya*
- 22 *Carima*
- 23 *Jīva*
- 24 *Kṣetra*
- 25 *Bandha*
- 26 *Pudgala*

Ṣaṭkhaṇḍāgama

-
- 1 *Gati*
- 2 *Indriya*
- 3 *Kāya*
- 4 *Yoga*
- 5 *Veda*
- 6 *Kaṣāya*
- 10 *Leśyā*
- 12 *Samyaktva*
- 7 *Jñāna*
- 9 *Darśana*
- 8 *Samyama*
-
- 14 *Āhāraka*
-
-
-
-
- 13 *Samjñī*
- 11 *Bhavya*
-
-
-
-
-

The point worthy of note is that at the end of this treatment occurs, in both the works, the '*Mahāḍaṇḍaka*.' (*Ṣaṭkha*. Book VII,

14. *Ṣaṭkhaṇḍāgama*, Book V, p. 241 ff.

15. *Ibid*, Book VII, p. 520 ff.

16. In *Prajñāpanāsūtra* Pada 18 we find only 22 out of these 26. Nos. 1, 24-26 are left out; see Sū. 1259.

p. 575). As has been already said, *Prajñāpanā* mentions in *Mahādaṇḍaka*, 98 divisions of living beings, while *Ṣaṭkhaṇḍāgama* mentions 78. From the list given above it becomes clear that the points of investigation that are employed in *Prajñāpanā* in this topic are more in number than those employed in *Ṣaṭkhaṇḍāgama*. This leads us to conclude that the treatment of the concerned topic in *Prajñāpanā* suggests the fluid stage of investigation while the same in the *Ṣaṭkhaṇḍāgama* suggests the crystallized stage. The crystallized stage that resulted from fluid stage is represented by 14 stages of spiritual evolution (*guṇasthāna*), 14 points of investigation (*mārgaṇāsthāna*) and 14 divisions of living beings (*Jīvasthāna*) which are accepted in the later works.

The real thing seems to be that in the first *Khaṇḍa* named 'Jīvas'hāna' the 14 points of investigation are employed in the investigation of each of the 14 stages of spiritual evolution. But in the second *Khaṇḍa* 'Khuddābandha' the system is changed. Therein the *bandhaka* (=living being) etc. are treated of through 14 points of investigation. There the discussion is not conducted from the point of view of *guṇasthāna* (keeping in view the 14 stages of spiritual evolution). This is the reason why the style of the treatment of this topic is similar in both the works.

The *sthiti* (life-span) of living beings is expounded in various ways in the *Ṣaṭkhaṇḍāgama*. In the *Kālānugama* (Book VII, pp. 114 ff.) the *kālasthiti* (life-span) of living beings is expounded through 14 *dvāras* (points of investigation) beginning with *gati*. But in the *Prajñāpanā* it is discussed through 24 divisions and sub-divisions of living beings—known as 24 *daṇḍakas* (*Prajñāpanā*, *Sthitipada* IV).

Again, similarity of treatment in regard to *avagāhanā* (occupation of space), *antara* (gap) etc. is found in both the works. We refrain from dealing with this point. It will suffice to suggest that the detailed and fine comparison of these two works is worth undertaking. That is to say, these two works are the solid means to know the stages of development of thought regarding living beings and Karma. We want to draw the attention of the scholars to this fact.

The fact that *Niryukti gāthās* occur in both the works suggests that *Niryukti* itself has borrowed them from some common source. Thus it is an interesting and even challenging problem to find out as to which *gāthās* of *Niryukti* are from the pen of Bhadrabāhu—Senior or Junior whoever he may be—and which are borrowed from an old tradition. See *Ṣaṭkhaṇḍāgama* Vol. XIII, Sū. 4-9, 12, 13 15, 16 etc.; *Āvaśya'caniryukti gāthās*—31 ff; *Viśeṣāvaśyaka gāthās* 604 ff.

Moreover, one striking point of similarity is to be noted. In

the discussion on *gatyāgati* (transmigration) there occurs, in both the works, the discussion on the acquisition of the position of *Tīrthaṅkara*, *Cakravartī*, *Baladeva*, *Vāsudeva*. The only difference is that *Prajñāpanā* adds two more positions viz *Māṇḍalika* and *Ratna* (*Prajñāpanā* Sū. 1466-69). *Ṣaṭkha*. VI, Sū. 216, 220 etc.

Upāṅga Prajñāpanāsūtra is a work of Ārya Śyāmācārya. But this does not mean that all the material contained in it is thought out by Śyāmācārya himself. It is so because his objective was to compile and arrange in a certain way the material came down to him from the tradition of *śruta*. This is the reason why he has not followed the same classification of living beings occurring in the first Pada while discussing the points of investigation *sthiti* etc. The exposition of the *dvāras*—*sthāna* etc., which had been variously developed by the former *Ācāryas*, was before him. So, his task was to collect and compile all the ideas and thoughts in proper *dvāras*. Though the exposition performed in the *dvāras* beginning with '*sthāna*' has bearing on all the living beings, there is no unanimity regarding the point as to which *dvāras* are to be treated of in which type of divisions of living beings. Keeping in view the point as to how the treatment of a particular subject can be easy, subdivisions of living beings to be described at the occasion of dealing with a particular *dvāra*—are determined. If one and the same individual were to describe it after considering all the points, then it is quite possible that he might describe it altogether differently. But this is not the case with *Prajñāpanā*. Ārya Śyāma has acquired, through tradition, the legacy of whatever the earlier *Ācāryas* had thought. And in *Prajñāpanā* Ārya Śyāma collected the thoughts and ideas that arose in the tradition from time to time. If we look at *Prajñāpanā* from this view-point it is nothing but a systematic collection of ideas and thoughts accumulated in tradition upto that period. This is the reason why the readers were asked to refer to *Prajñāpanā* for complete discussion when the *Āgamas* were put down in writing.

Living being and Karma (moral causation)—these are the two main subjects dealt with in the Jaina *Āgamas*. One trend of thinking keeps living being in the centre while discussing various topics viz. as to how many divisions of living beings there are, as to how long a living being of a particular type can live, as to where it dwells, in which class it can take birth after death, as to how many sense-organs it can possess, as to which sex it can have, as to how many knowledges it can possess, as to which karmas it can bind, etc. Another trend of thinking keeps Karma in the centre and discusses, in the main, different types of Karma and their role in the spiritual evolution or degradation of a living

being. Hence this trend, keeping in view the spiritual evolution of a living being, determines the 14 points of investigation (*mārgaṇāsthāna*) for the examination of and search for the 14 stages of spiritual evolution of living beings (*guṇasthāna*) which are known as *Jīvasamāsa*. These 14 points of investigation are the different divisions of living beings due to their *gati* etc.

Prajñāpanā represents the first trend while old works on Karma like *Karmaprakṛti*, *Śaṭkhaṇḍāgama*, etc. represent the second trend. The state of affairs being what it is, it becomes very difficult for us to determine the chronological order of these works. In the 15th Century and even after when the *Sthānakavāsī* tradition tried to present in the form of *thokaḍā* works, written in Gujarātī, the ideas and thoughts of Āgamas, it presented the *mārgaṇāsthānas* etc. in such a way as could be easily grasped by an ordinary reader. And in the *Aṅga* work named *Sthānāṅga* too a particular item is presented keeping in view the number of its constituents. But let us remember that even in the days of *Sthānāṅga* the ideas relating to living beings and Karma were presented in a complicated manner. So, style of treatment—i. e. its simplicity or otherwise—cannot be a determining factor in fixing up the chronological order of these works. This is so because the nature of the style was dependent on the objective of the author and on the nature of the subject-matter—simple or subtle. Hence we would be making a great blunder in fixing up the chronological order of *Prajñāpanā* and *Śaṭkhaṇḍāgama* if we were guided only by the fact that the treatment of the subject-matter in the *Śaṭkhaṇḍāgama* is more detailed and subtle than that found in *Prajñāpanā-sūtra*. Therefore we should tackle differently the problem of their chronological order. We should first study such works independently and only afterwards we should try to fix their chronological order. According to both these works, literature of both these types is rooted in *Dṛṣṭivāda*. This means that innumerable Ācāryas have variously presented the subject-matter of *Dṛṣṭivāda* itself to achieve different objectives. This presents one more difficulty in fixing up the chronological order of the works on the basis of the nature of the treatment of the subject-matter—simple or subtle. If one were not to take into consideration all these facts he can easily—but wrongly—conclude that as the discussions in *Prajñāpanā* are more simple and brief than those in *Śaṭkhāṇḍāgama* the former is prior to the latter. But on account of the difficulty as already pointed out it is not proper to fix *Prajñāpanā* prior to *Śaṭkhaṇḍāgama*. So, we have given up this manner of fixing up the chronological order of the works on the basis of the nature of their treatment. Now, it becomes

necessary for us to employ the different method for fixing up their chronological order. Only after we have done so, we can utilise the argument based on the nature of treatment.

One thing is certain that the system of exposition through *anuyogadvāras* which we find in several parts of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* clearly follows the system of exposition demonstrated in *Anuyogadvārasūtra*. Nothing of the sort is found in *Prajñāpanā*. This fact indisputably proves *Prajñāpanā* to be older than *Ṣaṭkhaṇḍāgama*. Moreover, as we shall see, *Prajñāpanā* belongs to the period preceding the commencement of Christian era, whereas *Ṣaṭkhaṇḍāgama* belongs to the period which in no case precedes 683 V. N. (= 156 A. D.). So, we can definitely conclude that *Prajñāpanā* is prior to *Ṣaṭkhaṇḍāgama*.

In olden days the subject was investigated through various *dvāras* (entrances to investigation). Later on a list of 14 *jīva-sthānas*, 14 *guṇasthānas* came to be established and the investigation was conducted through them instead of those *dvāras*. In *Prajñāpanā* we do not find this tradition of conducting the discussion through 14 *jīvasthānas* and 14 *guṇasthānas*. But in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* this tradition is clearly there. This too proves that *Ṣaṭkhaṇḍāgama* is later than *Prajñāpanā*. Thus we can establish in various ways that *Prajñāpanā* is a work earlier than *Ṣaṭkhaṇḍāgama*.

The Author of *Prajñāpanā* and His Date

In the original text of *Prajñāpanā* there occurs no reference to its author. But in the beginning, after benedictory verses, there are two *gāthās* which have some connection with this problem. Āc. Haribhadra and Āc. Malayagiri have commented on them. But they consider them to be of the nature of interpolation. These two *gāthās* mention Ārya Śyāma as the author of *Prajñāpanāsūtra*. This means that even before the time of Āc. Haribhadra, *Prajñāpanā* was known as a work of Ārya Śyāma.

Āc. Malayagiri uses an epithet 'Bhagavān' for Ārya Śyāma. The passages in point are as follows : "bhagavān Āryośyāmo'pi ittham eva sūtraṃ racayati" (Comm. folio 72). "bhagavān Ārya-Śyāmaḥ paṭhati" (Ibid, folio 47). "sarveṣāṃ api prāvacaṇikasūriṇāṃ matāni bhagavān Āryaśyāma upadiṣṭavān" (Ibid, folio 385). "bhagavad-Ārya-Śyāma pratipattau" (Ibid, folio 385).¹⁷ This points out his greatness. From these two *gāthās* it becomes clear that Ārya Śyāma belonged to *Vācaka* lineage (*vaṃśa*), and was well versed in *Pūrvaśruta*. In the composition of *Prajñāpanāsūtra*

17. All these references have been noted by Pt. Bechardasaji in his note in *Bhagavatīsūtra*, Pt. II, p. 135.

he had displayed his talent to such an extent that even *Aṅga* and *Upāṅga* works recommend the readers to refer to *Prajñāpanā* for detailed discussions on various subjects.

The *Nandīsūtra Paṭṭāvalī* enumerates the names beginning from Sudharmā. There the eleventh name is of Ārya Śyāma. The actual words of the *Paṭṭāvalī* are : “*vaṁdimō hāriyaṁ sūmajjaṁ.*” Thus according to this *Paṭṭāvalī* he belonged to *Hāritagotra*. But the above mentioned two interpolated *gāthās* regard him as 23rd in the line of *Vācakavaṁśa*. Following these two *gāthās* Āc. Malayagiri too considers him to be 23rd in the line. But it is to be borne in mind that therein we are told this much that he is 23rd in the line; there we find no enumeration of the names from Sudharmā to Ārya Śyāma.

From the *Paṭṭavalis* we know the fact that there were three persons bearing the same name Kālakācārya. The first Kālaka is that whose death (according to *Dharmansāgarīya Paṭṭāvalī*; birth according to *Kharataragacchīya Paṭṭāvalī*¹⁸) occurred in 376 V. N. (i.e. 376 years after the death of Lord Mahāvīra). The second Kālaka is that who destroyed the king Gardabhilla and who flourished in V. N. 453 (= 17 years before the commencement of Vikrama Era). The third Kālaka is that who flourished in V. N. 993 (= 523 V. S.) and who changed the day of Samvatsarī from the 5th day of *Bhādrapada* to the 4th.

According to the tradition represented by the *Paṭṭāvalis* the first Kālaka and Śyāmācārya, the author of *Prajñāpanā*, are identical. But in the *Paṭṭāvalis* Śyāmācārya is not regarded as 23rd in the line while in the two *gāthās*, under consideration, he is so regarded. Hence it becomes necessary for us to regard the references to his number in the line as secondary, while tackling the problem of his date.

The third Kālaka who flourished in 993 V. N. (= 523 V. S.) could in no way be the author of *Prajñāpanā* because *Nandī* which was written before 993 V. N. (= 523 V. S.) mentions *Prajñāpanā* in the list of *Āgamas*.

Now what remains for us to decide is as to who out of the first two Kālakas is identical with Śyāmācārya. Dr. U. P. Shah opines that Śyāmācārya mentioned 11th in the line and Kālakācārya, destroyer of King Gardabhilla, become identical, if the first two Kālakas were regarded as one identical person. In the *Paṭṭāvalis* where these two Kālakas are considered to be two different persons, the date of one is 376 V. N. and that of another

18. ādyaṁ prajñāpanākṛt indrasya aare nigodavicāravaktū Śyāmācāryāpanānāṁ |
sa tu virāt 376 varṣair jātaḥ

is 453. Though it is written there that 376 V.N. is the year of birth, elsewhere it is considered to be the year of death. Similarly, 453 V.N. too seems most probably the year of death (of second Kālaka). Thus there is no long gap between the dates of the two Kālakas. If we take 376 V.N. to be the year of birth (of the first Kālaka) even then there will be a gap of only 77 years between the dates of two Kālakas. These two Kālakas may or may not be identical but it is certain that *Prajñāpanā* is a work of that Kālaka who flourished before the commencement of Vikrama Era.

Some *gāthās* of *Prajñāpanā* occur even in *Sūtrakṛtāṅga*, *Uttarādhyaṇa*, *Āśāyikasūtra-niryukti* and *Ācārāṅganiryukti*. A comparison of all these *gāthās* occurring in the abovementioned different works being necessary we give it below.

<i>Prajñāpanā</i>	<i>Sūtrakṛtāṅga</i>	<i>Uttar. Adhya. 36</i>	<i>Ācāra. Niryukti</i>
<i>Sū. 24 gā. 8</i>	<i>2.3.19 gā. 1</i>	<i>gā. 74</i>	<i>gā. 73</i>
<i>Sū. 24 gā. 9</i>	<i>2.3.19 gā. 2</i>	<i>gā. 75</i>	<i>gā. 74</i>
<i>Sū. 24 gā. 10</i>	<i>2.3.19 gā. 3</i>	<i>gā. 76</i>	<i>gā. 75</i>
<i>Sū. 24 gā. 11</i>	<i>2.3.19 gā. 5</i>	<i>gā. 77</i>	<i>gā. 76</i>

Ācārāṅga-niryukti (gā. 72, 76) and *Uttarādhyaṇasūtra* (gā. 73) clearly state that there are 36 divisions. But in *Uttarādhyaṇa* occur 40 divisions whereas in *Ācārāṅganiryukti* occur 36 divisions. And in *Sūtrakṛtāṅga* and *Prajñāpanā* occur 40 divisions. This proves that originally there were 36 divisions¹⁹ and only later on in those concerned *gāthās* four more divisions were added to the 36. Hence we should consider the concerned *gāthās* occurring in *Prajñāpanā* to be a quotation from some other work. What is more, we should believe that they have undergone some correction. These very *gāthās* occur in *Sūtrakṛtāṅgasūtra*. And we can legitimately opine that the oldest form of these *gāthās* is found in *Ācārāṅganiryukti*. It is quite possible that *Sūtrakṛtāṅga* too quotes these *gāthās* from some other work.²⁰ Even if we consider Āc. Bhadrabāhu, senior or junior, to be the author of *Niryuktis*, it is well nigh impossible that all the *gāthās* of *Niryuktis* are composed by him. It would be proper to believe that he included in the

19. *Mūlācāra* (5.8-12) too enumerates 36 divisions only. And the concerned *gāthās* found in the work are almost the same with some different readings.

20. These *gāthās* seem to be borrowed in *Sūtrakṛtāṅga*, This is so because therein they occur after the remark 'imāo gāhāo aṇugaṃtāvāo'. Moreover, therein they are followed by a statement 'eyāo eesu bhaṇiyavvāo gāhāo jāva sūrakamīattāe viuṭṭamti.' Compare this statement with the one occurring in *Prajñāpanāsūtra* sū. 55. The *Prajñāpanā* statement is : 'eesi ṇam imāo gāhāo aṇugaṃtāvāo.'

Niryuktis so many *saṅgrahaṇī* (recapitulatory) *gāthās* from other sources. So, it is not proper to discuss the problem of the date of *Prajñāpanā* on the basis of *Niryuktis*.

Comparison of the 36th *Adhyayana* (viz. *Jivājīvavibhakti*) of *Uttarādhyayana* with the first *Pada* of *Prajñāpanā* makes it clear that *Prajñāpanā* discussion on *jīva* is conducted on a higher level than *Uttarādhyayana* discussion on the same subject. So, the 36th *Adhyayana* in its present form is earlier than *Prajñāpanā*. But the scholars consider *Uttarādhyayana* not to be a work of one author but to be a compilation. So, it is really difficult to arrive at the date of *Prajñāpanā* on the basis of *Uttarādhyayana* too.

The *gāthās* about *Siddhas* (liberated souls) are found in *Prajñāpanā* and *Uvavāiya* as well. And some of them occur even in *Uttarādhyayana* and *Āvaśyakaniryukti*. Let us have a look at the following table :

<i>Prajñāpanā</i> Sū. 211	<i>Uvavāiya</i>	<i>Uttar. Adh. 36</i>	<i>Āvaśyaka Ni.</i> (<i>Viśeṣā.</i>)
<i>gā.</i> 153	×	×	×
<i>gā.</i> 159	§ 168	56	678 (3978)
<i>gā.</i> 160	§ 169	57	679 (3779)
<i>gā.</i> 161	§ 171	65 (Compare)	964 (<i>Dī.</i>) (3810)
<i>gā.</i> 162	§ 170	×	963 (<i>Dī.</i>)
<i>gā.</i> 163	§ 172	×	965 (<i>Dī.</i>) (3811)
<i>gā.</i> 164	§ 173	×	966 (<i>Dī.</i>) (3812)
<i>gā.</i> 165	§ 174	×	967 (<i>Dī.</i>) (3813)
<i>gā.</i> 166	§ 175	×	968 (<i>Dī.</i>) (3814)
<i>gā.</i> 167	§ 176	×	680 (3828)
<i>gā.</i> 168	§ 177	×	681 (3829)
<i>gā.</i> 169	§ 178	×	662 (3835)
<i>gā.</i> 170	§ 179	×	683 (3836)
<i>gā.</i> 171	§ 180	×	685 (3847)
<i>gā.</i> 172	§ 181 (Compare)	67 (Compare)	686 (3848)
<i>gā.</i> 173	§ 182	×	687 (3849)
<i>gā.</i> 174	§ 183	×	688 (3850)
<i>gā.</i> 175	§ 184	67 (Compare)	689 (3851)
<i>gā.</i> 176	§ 185	×	690 (3852)
<i>gā.</i> 177	§ 186	×	691 (3853)
<i>gā.</i> 178	§ 187	×	692 (3889)
<i>gā.</i> 179	§ 188	×	693 (3890)
×	§ 189	×	×

The above comparison makes it clear that *Uttarādhyayana gāthās* about *siddhas* have served as the basis for the elaboration of the subject dealt with in the *gāthās* occurring in other works.

This proves that this portion of *Uttarādhyaṇa* which has special connection with *Prajñāpanā* is prior to *Prajñāpanā*. The first and the last *gāthās* of *Uvavāya* differ from those of *Prajñāpanā*. It is highly possible that *Prajñāpanā* is older than *Uvavāya*.

Tradition believes, on the basis of the identical meaning of the two names, that Kālaka who explained *Nigda* and Ārya Śyāma are not two different persons. According to tradition he secured the status of *Yugapradhāna* in 335 V. N. and lived upto the year 376 V. N. Now, if *Prajñāpanā* were the work of this Kālaka, then it might have been composed in the period 335-376 V. N. (i.e. 135-94 years before the commencement of Vikrama Era; 78-37 B.C.).²¹ If we were to consider the *Niryukti* to be the work of Senior Bhadrabāhu and also to think that there is a reason to believe that the *Niryukti* follows the *Uttarādhyaṇa* in mentioning 36 divisions then *Prajñāpanā* is proved later than the *Niryukti*; and the date of *Prajñāpanā* is not in conflict with that of Senior Bhadrabāhu because he is believed to be earlier than *Prajñāpanā*.

Ṣaṭkhaṇḍāgama, in its present form, is a work of two Ācāryas Bhadanta Puṣpadanta and Bhūtabali who are posterior to Dharasena who, in turn, flourished sometime after 683 V. N. From this we can safely conclude that *Prajñāpanā* is prior to *Ṣaṭkhaṇḍāgama*. Maturity of thought, systematic treatment and employment of commentarial style—all these that are found in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* are due to its being lately composed. *Prajñāpanā* is mentioned in the list of Āgamas, given in the *Nandisūtra* which belongs to the period of time prior to 523 V. S. Thus even the date of *Nandisūtra* is not in conflict with our proposed date of *Prajñāpanāsūtra*.

Prajñāpanā Benediction And Pañcanamaskāra-Mantra

In the beginning of *Prajñāpanā* there are benedictory verses. Therein salutation is offered first to *Siddha* and then to Lord Mahāvīra. According to the author of *Dhavalā* even *Ṣaṭkhaṇḍāgama*, in its beginning, implicitly perform salutation to the five holy personages. In all the manuscripts containing only the text of *Prajñāpanāsūtra* there is an indication of salutation to the five holy personages. But Āc. Haribhadra and Āc. Malayagiri have not commented on it. So, the editors are of the opinion that it does not constitute a part of the text²². The following seems to be the basis of this opinion. Since the time when *Pañcanamaskāra-Mantra* gained ground and was held important, the practice of

21. Dr. Charpentier is of the opinion that Ārya Śyāma flourished round about 60 B. C. Introduction to *Uttarādhyaṇa*, p. 27.

22. Refer to the foot-note 1 on p. 1 of this edition.

writing down the *Mantra* first before the commencement of the text proper came to be adopted; so it is always necessary to determine as to whether or not the author himself has put *Pañcanamaskāra-Mantra* before the commencement of the text.

It is noteworthy that in the benedictory verses of *Prajñāpanā* the salutation is offered first to *Siddha* and then to *Arihanta*. It is noteworthy because in *Pañcanamaskāra* the salutation is offered first to *Arihanta* and then to *Siddha*. According to old references, *Tīrthaṅkaras* offer salutation to *Siddha* only, when they enter into the order of monks. If we take this fact into consideration we can legitimately conclude that there had been already in vogue a tradition of offering salutation to *Siddha* in the beginning of the performance of *Maṅgala* (benediction). But later on in *Pañcanamaskāra-Mantra* the first place came to be accorded to *Tīrthaṅkaras—Arihantas*—considering them to be directly helpful to the souls in bondage²³. Since then the authors, following *Pañcanamaskāra-Mantra*, in the benedictory part of their works offer salutation first to *Arihanta*.

How the order of the five *Padas* (dignitaries) got established in *Pañcanamaskāra-Mantra*?—if we ponder over this question we feel that something like this might have happened : So long as *Tīrtha* (Order) is not founded, *Siddhas* (liberated souls) only are worthy of salutation. Accordingly, when *Tīrthaṅkara* renounces the world he offers his salutation to idea-1 *Siddha* only. But it is quite natural that *Tīrthaṅkara* is held important in his life-time. And when he leaves this mortal world, he can well be regarded as belonging to the class of *Siddhas*. But he is remembered only as a *Tīrthaṅkara*, though he has attained *Siddha*-hood. It is so because he is our immediate helper. *Logassa* provides an instance of this tradition. And it is followed in so many old benedictions (*maṅgalas*). When thus both *Arihanta* and *Siddha* are proved worthy of salutation, there might have started a practice, following old tradition, of saluting first *Siddha* and then *Arihanta*. But afterwards having included *Arihantas* proper in one class and *Arihantas* who have attained *Siddha*hood and all *Siddhas* in the other class the Jainas reversed the order of salutation. And this

23. In the edicts of Khāravēla, which belong to the period preceding the commencement of Christian Era, we find salutation first to *Arihanta* and then to *Siddha*. This means that the tradition of offering salutation first to *Siddha* and then to *Arihanta* might have been prevalent before the Age of Khāravēla. Again, it is noteworthy that in the edicts of Khāravēla the salutation is offered to only two holy personages. It is interesting to note in this connection that in the beginning of the edicts of Ashoka there occurs no salutation to holy personages.

reversed order of salutation had already been prevalent before Christian Era as is indicated by the Edict of Khāravēla. But this does not necessarily mean that at that time this order of salutation alone was followed by all. Salutation is a question of individual liking. Hence for a long period of time we do not find one uniform tradition of salutation—some authors wrote benediction in the beginning of their works, some did not and even among those who wrote there was no unanimity regarding the order of salutation, that is, some saluted first this holy personality and some that and so on. But this much is certain that the tradition of saluting *Arihanta* before *Siddha* had already come into existence before the commencement of Christian Era, it developed into the benediction of the form of salutation to five holy personages and finally it in its developed form got established. When *Tirthaṅkara* leaves the mortal world *Ācārya* and *Upādhyāya* gain importance as the protector and custodian of the religious tradition which *Tirthaṅkara* has bequeathed to the Order. As soon as they attain the status worthy of salutation, even Scriptures and the script in which they are written become worthy of adoration and worship, and as protectors and custodians of Scriptures *Ācārya* and *Upādhyāya* come to be regarded as important personages. It is a general rule that the protectors are held more important than the thing protected. According to this rule, instead of Scriptures and the script of the Scriptures the possessors and protectors of them, viz. *Ācārya* and *Upādhyāya* were given importance and were considered to be worthy of salutation; they found place in *Pañcanamaskāra* and Scriptures, etc. were held of secondary importance. At last there remained only a class of monks from among the self-controlled persons. And they too were accorded a place in Salutation. Really speaking, for lay-votaries they are worthy of salutations. But they were accorded a place in Salutation as personages worthy of salutation of all. Such stages seem to have been there in the evolution of the phenomenon of *Pañcanamaskāra*.

The discussion on the problem of the authorship of *Namaskāra-sūtra* alias *Pañcanamaskāra-mantra* has been in a way started first of all in *Āvaśyakaniryukti*. The name of the first chapter (*adhyayana*) of *Āvaśyakasūtra* is *Sāmāyika*. So, there arose the first question as to who composed the *Sāmāyika-adhyayana* and as to why he composed it. At this occasion Āc. Bhadrāhūhu clearly stated :

“ *titthakaro kiṃ kārāṇa bhāsati sāmāyiaṃ tu ajjhayaṇaṃ |*
titthakaraṇāmagottaṃ baddhaṃ me veditavvaṃ ti || 526 ||

taṃ ca kadhaṃ vetijjati agilāe dhammadesaṇādhī |
bajjhati taṃ tu bhagavato tatiyabhavosaṃkkaṭṭhānaṃ || 527 ||

gotamamālī sāmāyaṃ tu kiṃ kārṇaṃ ṇisāmenti |
nānaṣṣa taṃ tu suṇḍaramṃgulabhāvāṇa uvaladdhī || 528 || "

—Viśeṣāvaśyaka, 2594-96

The gist of these *gāthas* is as follows : Lord Mahāvira preached *Sāmāyika-Adhyayana*. He preached the meaning embodied in *Sāmāyika-Adhyayana*, and his direct principal disciples (*gaṇadhara*s) Gautama etc. listened to it. Thus according to Āc. Bhadrabāhu Tīrthaṅkara is the author of the meaning embodied in *Sāmāyika-Adhyayana* whereas *Gaṇadhara* is the author of the *Sūtras*. In other words, Tīrthaṅkara preaches the principles, and *Gaṇadharas* put them into writing.²⁴

*Namaskāra*mantra constitutes the opening of *Sāmāyika-adhyayana*. Or, it can be said that the lesson of *Sāmāyika-śrūta* is imparted to a pupil after he has saluted the five holy personages through the recitation of *Pañcanamaskāra-mantra*²⁵; this is the reason why this *Mantra* is placed in the beginning of *Sāmāyika-adhyayana*. Now there arises a question as to whether it is a part and parcel of *Sāmāyika-adhyayana* or is it borrowed from some other work.

The answer to this question is given by Āc. Jinabhadra. It is as follows. In *Nandīsūtra* *Pañcanamaskāra* is not regarded as an independent *śrutaskandha*. Yet it is a fact that it is a *Sūtra* and what is more a *maṅgala* also. Hence it should be regarded as forming a part of all *Sūtras*²⁶. This is the only reason why it is expounded first and then only *Sāmāyika-adhyayana*²⁷. This same order is followed by him also in his *Viśeṣāvaśyakabhāṣya*.

From his discussion it definitely emerges that *Namaskāra-mantra* is not a part of *Āvaśyakasūtra* alone, but that it might have been placed, first of all, in *Āvaśyakasūtra* since the time when the tradition of performing, in the beginning of all *śrūta* works, a *maṅgala* of the form of salutation to holy personages started. It is so because there is a tradition to impart a lesson of *Sāmāyika* first from among the entire *śrūta* literature. And before imparting its lesson to a pupil performance of benediction in the form of salutation to five holy personages being necessary *Pañcanamaskāra-mantra* came to be looked upon as a part of *Sāmāyika-adhyayana*.

24. According to general belief all Tīrthaṅkaras preach *Sāmāyika*. — *Niryukti*, gā. 238; *Viśeṣāvaśyaka*, gā. 1676. But Lord Mahāvira is the preacher of the extant *śrūta*. So, from this standpoint he alone is considered to be the author of *Sāmāyika* also. — *Viśeṣāvaśyakabhāṣya*, gā. 1544; *Niryukti*, gā. 89-90; *Viśeṣāvaśyakabhāṣya* gā. 1091-92:

25. *Kaṭapañcanamokkāra*ṣṣa denti sāmāyaṃ vidhiṇā | *Viśeṣāvaśyaka*, gā. 5.

26. Auto-commentary on *Viśeṣāvaśyakabhāṣya*, gā. 10.

27. *Ibid*, gā. 11

But it is not a part of *Sāmāyika-adhyayana* alone. Whenever the occasion arises of imparting a lesson of whatever *śrūta* work, salutation to five holy personages in the beginning is always necessary; and hence *Pañcanamaskāra-mantra* came to be regarded as a part of each and every *śrūta* work. Thus it is certain that it is not a part of any one *śūtra* work alone, nor is it ever regarded as an independent *śūtra* work. But its importance was recognised in olden days and with the passage of time it grew more and more. So, it became necessary to give it a place in *śrūta* or *sūtra*. As a result of it, it ultimately came to be regarded as a part of each and every *śrūta* work. This *Pañcanamaskāra-Mantra* might have been composed by some one author. Or, it might have evolved in its present form through the passage of time. In his *Niryukti* Āc. Bhadrabāhu has recorded no definite tradition about the authorship of *Pañcanamaskāra-Mantra*. He has only noted the points of investigation through which the exposition of this *Mantra* should be conducted. Among them the first one is *Utpattidvāra*. That is, here the discussion on the origination or otherwise of this *Mantra* is conducted from the various view-points (*nayas*). But from this discussion we know nothing about the author and date of the *Mantra*. Therein the question as to whether or not the *Mantra* has a beginning and an end is discussed from different standpoints, just as it is discussed in regard to the entire *śrūta* literature²⁸. And in his *Bhāṣya* Āc. Jinabhadra has devoted much more space to this discussion. Here he mainly discusses, from the philosophical standpoint, the problem of eternity or otherwise of words. The question as to which out of the three causes, viz. *samutthāna* (readiness, desire), *vācanā* (oral transmission) and *labdhi*²⁹ (internal capacity) is the main in their origination is also elaborately discussed in the *Bhāṣya*. This discussion too is conducted through the method of *nayas*.³⁰ Hence the main question pertaining to the authorship and date of *Namaskāra-Mantra* remains unanswered. Or, generally it can be said that Lord Mahāvira preached it and *gaṇadharas* (direct principal disciples) gave it a form of a *Sūtra*. It is so, because this is what is generally held about the authorship of the entire *śrūta* literature. In short, according to Āc. Jinabhadra the author of *Pañcanamaskāra-Mantra* is not different from the author of other *śrūta* works, the reason being that it is considered to be a part of each and every *śrūta* work.

But there occurs a discussion on the problem of restoration

28. *Āvaśyakaniryukti*, gā. 644-46; *Viśeṣāvaśyaka*, gā. 3335-37 and the *Bhāṣyagāthās* thereon. Also see *Viśeṣāvaśyaka*, *gāthā* 3338 ff.

29. *Āvaśyakaniryukti*, gā. 646; *Viśeṣāvaśyaka*, gā. 3337

30. *Viśeṣāvaśyaka*, gā. 3357 ff.

—not of the authorship—of this *Mantra* in *Mahānīśītha* (Chapter V) which itself, it is believed, is restored by Āc. Haribhadra.³¹ And therein Ārya Vajra is given the credit of restoring the *Mantra*. But it is surprising to know that the author of *Dhavalā* commentary who flourished after Āc. Haribhadra considers Puṣpadantācārya to be the author of *Namaskāra-Mantra*³². We have no means to know if this tradition was recorded in some work belonging to the period earlier than the author of *Dhavalā*. But we think that the manuscript of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* which Virasena, the author of *Dhavalā*, utilised might have contained in its beginning *Pañcanamaskāra* and hence he might have considered it to be a *maṅgala* composed by the author himself. This is how Virasena seems to have arrived at the conclusion that the author of *Pañcanamaskāra* is Puṣpadanta. Or, it is also possible that Virasena might have before him a tradition considering Puṣpadanta to be the author of *Pañcanamaskāra*. But no suggestion to this effect we find in any other work. From this discussion it becomes quite clear that originally this *Mantra* was not in the *Āgama*, that is, the *Aṅga Āgama*; and that it was composed after the composition of *Aṅga works*. Opinions differ on the question of its authorship. Having taken into consideration the importance attached to *Namaskāra-Mantra* Āc. Jinabhadra regarded it as a part of each and every *śrūta* work. And following the *Niryukti* he proved it to be the work of *Tīrthaṅkaras* and *Gaṇadharas*. On the other hand, Virasena regards Āc. Puṣpadanta as the author of *Pañcanamaskāra-Mantra*. But Āc. Abhayadeva regards this *Mantra* occurring in the beginning of *Bhagavatī-sūtra* as constituting the beginning of *Bhagavatīsūtra* proper and hence he comments on it.

-
31. It is necessary to note that Ārya Vajra is regarded as the restorer of *Namaskāra-mantra*. Nowhere is he mentioned as the author of the *Mantra*. According to the old tradition *Tīrthaṅkaras* and *gaṇadharas* alone are the authors of the *Mantra*.
32. *Dhavalāṭīkā*, Book I, p. 41. For further discussion refer to Introduction to *Dhavalāṭīkā*, Book II, pp. 33-41. It is necessary to remove one misunderstanding. In this introduction it is written that the *Namaskāra-Mantra* at the beginning of *Bhagavatīsūtra* contains the fifth line 'ṇamo baṁbhīe livīe' instead of 'ṇamo loe savvasāhunaṁ'. But in fact it contains 'ṇamo loe savvasāhunaṁ' and in addition also contains the line in which the salutation is offered to *Brāhmī Script*.

in the 5th and the 13th *Padas* respectively.¹ *Nāraka* (class of infernal beings), etc., the divisions of *jīva* enumerated in the 1st *Pada* are included in *jīvaparyāyas* and *jīvapariṇāmas* mentioned in the 5th and the 13th *Padas* respectively.² *Rūpī* and *arūpī*, the main divisions of *ajīva*, and their sub-divisions, enumerated in this first *Pada*, are named as *ajīvaparyāyas* in the 5th *Pada*.³

A black material thing, while remaining black, can assume in all 20 various transformations (2 odours, 5 flavours, 8 touches and 5 structures) through the passage of time. So, the modes or transformations of black colour are considered to be 20 in number. Similarly, the remaining four colours, blue etc. also have 20 possible transformations each. Thus the possible transformations of a physical quality colour are in all $5 \times 20 = 100$. On this same line we are to understand the transformations of odour etc. The table is given below :

5 colours	$\times 20$ modes of the rest odour etc = 100
2 odours	$\times 23$ modes of the rest colour etc = 46
5 flavours	$\times 20$ modes of the rest colour etc = 100
8 touches	$\times 23$ modes of the rest colour etc = 184
5 structures	$\times 20$ modes of the rest colour etc = 100

Total modes 530

These 530 modes or transformations of matter are enumerated by their names in the *Sūtra* proper (9-13). The commentator describes these modes by the technical term '*parasparasamvedha* of *Varṇa*, etc.' ('mutual penetration of colour etc.') (*Ṭikā* folio 13A). There are 5 colour, 2 odours, 5 flavours, 8 touches and 5 structures. Thus they are 25. Out of them let us take 8 touches. The divisions of these 8 touches, based on *samvedha*, are more than those of others. It is so because a mode of touch viz. hard touch can coexist with the other modes of touch except the soft touch which is its contradictory. But a mode of colour can never co-exist with any other mode of colour. The same logic applies to the modes of odour etc.

At this juncture the commentator makes it clear that the modes of colour etc. are to be counted from the standpoint of an aggregate also (folio 17 B). In an aggregate a part of it may have a mode of black colour while its another part may have a mode of another colour. Thus from this standpoint the alternatives should be more than what are given above. But they are

1. Sū. 438.

2. Sū. 439 ff.

3. Sū. 500 ff. The difference between the subject-matters of these two *Padas* will be brought out in due course.

The Table showing divisions and sub-divisions of Ajīva :

Ajīva

1 Arūpī									
(4) Dharmāstikāya			(7) Ākāśāstikāya			(10) Adhāsamaya			
(1) Dharmāstikāya			(4) Adharmāstikāya			(7) Ākāśāstikāya			
(2) " -deśa			(5) " -deśa			(8) " -deśa			
(3) " -pradeśa			(6) " -pradeśa			(9) " -pradeśa			
			2 Rūpī						
(1) Skandhas		(2) Skandhadeśas		(3) Skandhapradeśas		(4) Paramāṇupadgulas			
(1) Varnaparīṇata		(2) Gandhaparīṇata		(3) Rasaparīṇata		(4) Sparśaparīṇata			
1. Kṛṣṇavarṇa-		1. Surabhigandha-		1. Tiktarasaparīṇata		1. Karkāśasparśaparīṇata		1. Parimaṇḍala-	
parīṇata		parīṇata		2. Katukarasa-		2. Mṛdusparśaparīṇata		2. Vṛttasamsthāna-	
2. Nīlavarṇaparīṇata		2. Durabhigandha-		parīṇata		3. Gurukasparśaparīṇata		2. Vṛttasamsthāna-	
3. Lohitavarṇa-		parīṇata		3. Kaśāyārasa-		4. Laghukasparśaparīṇata		3. Tryasrasam-	
parīṇata		2 +		parīṇata		5. Śītasparśaparīṇata		sthānaparīṇata	
4. Hāridravārṇa-				4. Anīlarasaparīṇata		6. Uṣṇasparśaparīṇata		4. Caturasrasam-	
parīṇata				5. Madhurarasa-		7. Snigdhasparśaparīṇata		sthānaparīṇata	
5. Śuklavārṇa-				parīṇata		8. Rūkṣasparśaparīṇata		5. Āyatasamsthā-	
parīṇata				5 +		8 +		naparīṇata	
								5 = 25	

5 + 2 + 5 + 8 + 5 = 25

in the 5th and the 13th *Padas* respectively.¹ *Nāraka* (class of infernal beings), etc., the divisions of *jīva* enumerated in the 1st *Pada* are included in *jīvaparyāyas* and *jīvapariṇāmas* mentioned in the 5th and the 13th *Padas* respectively.² *Rūpī* and *arūpī*, the main divisions of *ajīva*, and their sub-divisions, enumerated in this first *Pada*, are named as *ajīvaparyāyas* in the 5th *Pada*.³

A black material thing, while remaining black, can assume in all 20 various transformations (2 odours, 5 flavours, 8 touches and 5 structures) through the passage of time. So, the modes or transformations of black colour are considered to be 20 in number. Similarly, the remaining four colours, blue etc. also have 20 possible transformations each. Thus the possible transformations of a physical quality colour are in all $5 \times 20 = 100$. On this same line we are to understand the transformations of odour etc. The table is given below :

5 colours	$\times 20$ modes of the rest odour etc = 100
2 odours	$\times 23$ modes of the rest colour etc = 46
5 flavours	$\times 20$ modes of the rest colour etc = 100
8 touches	$\times 23$ modes of the rest colour etc = 184
5 structures	$\times 20$ modes of the rest colour etc = 100

Total modes 530

These 530 modes or transformations of matter are enumerated by their names in the *Sūtra* proper (9-13). The commentator describes these modes by the technical term '*parasparasamvedha* of *Varṇa*, etc.' ('mutual penetration of colour etc.') (*Ṭīkā* folio 13A). There are 5 colour, 2 odours, 5 flavours, 8 touches and 5 structures. Thus they are 25. Out of them let us take 8 touches. The divisions of these 8 touches, based on *samvedha*, are more than those of others. It is so because a mode of touch viz. hard touch can coexist with the other modes of touch except the soft touch which is its contradictory. But a mode of colour can never co-exist with any other mode of colour. The same logic applies to the modes of odour etc.

At this juncture the commentator makes it clear that the modes of colour etc. are to be counted from the standpoint of an aggregate also (folio 17 B). In an aggregate a part of it may have a mode of black colour while its another part may have a mode of another colour. Thus from this standpoint the alternatives should be more than what are given above. But they are

1. Sū. 438.

2. Sū. 439 ff.

3. Sū. 500 ff. The difference between the subject-matters of these two *Padas* will be brought out in due course.

not taken into account in this description. Those above-mentioned alternatives are to be understood from the standpoint of such an aggregate as is called black—e. g. a particular portion of an eye from the whole body—i. e. from the practical standpoint (*vyavahāranaya*). Moreover, this particular number of the alternatives is to be understood from the *paristhula* (gross) standpoint. It is so because even a mode of black colour can have infinite types. Such types of modes are not taken into account here.

In the text proper no thought is given to the question as to how much time a particular mode persists. But the commentator (folio 18 A) explicitly states that a mode persists for one moment (minimum duration), two moments upto infinite moments (maximum duration). The clarification of this point is necessary because the minimum and maximum limits of time for the persistence of a mode given in Buddhist Piṭakas which actually employ the term '*pariṇāma*' for a mode differ from those given in Jaina texts. According to the old Buddhist Abhidharma⁴ tradition a mode of cognition persists for 3 moments whereas that of matter for 51 moments; afterwards they necessarily perish. Again, there is an important philosophical question as to whether or not a thing perishes along with its modes (*pariṇāma*). All the Jaina and non-Jaina philosophers upholding the doctrine of transformation or modification, except the Buddhist, are of the opinion that a thing does never perish, only its modes perish, whereas Buddhists who make no distinction between a thing and its modes think that a thing perishes along with its modes and altogether novel thing comes into existence depending upon the immediately preceding one (*taṁ prañitya*). In Mahāyāna Buddhism a thing is considered to be momentary with the result that the moment of its origination and that of its destruction are regarded as simultaneous rather identical. Moreover, the Jaina view on this matter differs even from the Nyāya-Vaiśeṣika view on the same. According to Nyāya-Vaiśeṣikas colour, etc. are not the modes of a thing, they are the qualities residing in a thing which is absolutely different from them. On the other hand, Jainas consider colour, etc. to be the modes of a thing which, according to them, is relatively identical with them. So, the present account of colour, etc. in the terminology of modification is quite appropriate or true to the Jaina theory of modification (*pariṇāma*) that had already been crystallised in those days.

The text proper in this context employs the terms '*vaṇṇapariṇayā* (*varṇapariṇatāḥ*)', '*gaṁdhapariṇayā* (*gandhapariṇatāḥ*)', etc.

4. Abhidhammathasaṅgaho 4.8

Āc. Malayagiri explains them as follows: “*varṇataḥ pariṇatāḥ varṇapariṇāmabhāja ity arthaḥ |pariṇatā ity atītakālanirdeśo vartamānānāgatakālopalakṣaṇam....tato varṇapariṇatā iti varṇarūpatayā pariṇatāḥ pariṇamanti pariṇamiṣyanlīti droṣṭavyam | evaṁ gandhapariṇatā ityādy api bhāvanīyam |* Tīkā, folio 10.

Thus what Āc. Malayagiri wants to drive at is that material things transform themselves into those different colours, flavours, etc. In other words, all those colours, etc. are the modes of matter, material things.

All the *pariṇāmas* (modes) that this account imply or mean are mentioned in the 5th Pada by the term ‘*paryāya*’. Again, let us note that though the title of this 5th Pada is *Viśeṣapada* it does not employ the term ‘*viśeṣa*’ while pointing out these divisions or modes but in its place it employs the term ‘*paryāya*’. Moreover, in the 13th Pada these very modes are called ‘*pariṇāma*’. Hence there arises a question as to whether or not the terms ‘*pariṇāma*’, ‘*viśeṣa*’ and ‘*paryāya*’ are synonyms.

From the above-quoted commentary it follows that according to Āc. Malayagiri various states of a substance are its *pariṇāmas*. While enumerating *Padas* in the 2nd *Sūtra* he gives no meaning whatsoever of ‘*Viśeṣapada*’. And in the beginning of the 5th Pada he starts his commentary in such a way as if it were *Paryāyapada*. This means that in his opinion the terms ‘*viśeṣa*’ and ‘*paryāya*’ are synonyms. And even the author of the *Sūtra* holds this view. It is proved by the fact that though in his list of 36 *Padas* (*Sū.* 2) the author mentions the name *Viśeṣapada* of this concerned Pada, the first question put in the beginning of this *Viśeṣapada* is: “*kaivihā ṇaṁ bhante pajjavā paṇṇattā ?*” (*Sū.* 438). Āc. Malayagiri in his explanation of the term *paryāya* explicitly says: “*tatra paryāyā guṇā viśeṣā dharmā ity anarthāntaram*”⁵ (terms *paryāya*, *guṇa*, *viśeṣa* and *dharma* are synonyms). Here Āc. Malayagiri has included the term ‘*guṇa*’ in the list of synonyms of ‘*paryāya*’. The reason for this is that colour, flavour, etc. which are really *paryāyas* (modes) of a thing are considered by others to be its *guṇas* (qualities). They are *paryāyas* because they are obviously concerned with the *pariṇāma* (transformation or change of a thing); this is clear from the 1st Pada. All this proves that according to the author of the *Sūtra* the terms ‘*paryāya*’, ‘*guṇa*’, ‘*viśeṣa*’ are synonyms. Buddhists employ the term ‘*dharma*’ to denote colour, taste, etc. Hence the term ‘*dharma*’ too is included in the list of synonyms of ‘*paryāya*’.

Though Āc. Malayagiri here regards 'guṇa' as a synonym of 'paryāya', we should take a note of it that there has raged a controversy over the question of identity or difference of *guṇa* and *paryāya*. The view that they are different has its source in *Uttarādhyāyana-sūtra* and *Tattvārthasūtra*. In *Uttarādhyāyana-sūtra* 28.5 *dravya* (substance), *guṇa* (quality) and *paryāya* (mode) are separately mentioned; not only that but even their definitions are formulated there. *Tattvārtha* aphorism 5.37—*guṇaparyāyavad dravyam*—expressly mentions *guṇa* and *paryāya* as two separate constituents of the definition of *dravya*. Further in his *Bhāṣya* on the same *sūtra* he clearly states that the thing in which both of them exist is substance (*tadubhayam yatra vidyate tad dravyam*.) Thus according to *Uttarādhyāyana-sūtra* and *Tattvārthasūtra* *guṇa* is different from *paryāya*. But commentator Siddhasena held them to be identical (*vastutaḥ paryāyā guṇā ity aikātmīyam*) and this made the way of Āc. Malayagiri very easy. For the full discussion on the problem of identity or difference of *guṇa* and *paryāya* one should refer to *Sanmatitarkaprakaraṇa*, Vol. V, p. 631, foot-note no. 4. Again, for the discussion on the various senses in which the term 'guṇa' is employed under different situations, viz. *dravyanikṣepa*, etc. it is necessary to consult *Ācārāṅga-Niryukti gā.* 169 ff.

Then there arises a question as to why one should not consider the subject-matter of *Pada*s I and V to be identical, in other words, as to why one should not consider chapter V to be a repetition of chapter I. The answer to this question is that it is not so because in *Pada* I *Dravya* (Substance) is the main subject and hence the *dravyas* (substances) that undergo different modifications are enumerated whereas in *Pada* V the *paryāyas* (modes) of the concerned substances are enumerated.

Jīva-ajīva-pañṇavanā (treatment of Living Substance and Non-living Substance) in *Prajñāpanāsūtra* deserves comparison with the one found in *Jīvājīvavibhakti-adhyāyana* of *Uttarādhyāyana-sūtra* and *Pañcācāra-adhikāra* of *Mūlācāra*. In *Mūlācāra* there occurs first the description of *jīva* and then that of *ajīva* whereas in *Prajñāpanā* and *Uttarādhyāyana* the order of treatment is reverse. Like *Prajñāpanā* and *Uttarādhyāyana* *Mūlācāra* also gives the twofold division of *Jīvas*, viz. *saṃsārī* (souls in bondage) and *siddha* (souls freed from bondage); but unlike them it gives no sub-divisions of *siddha jīvas*. In *Prajñāpanā* there are enumerated 15 sub-divisions of *siddha jīvas*. But in *Uttarādhyāyana* they are less in number. The following table will make this point clear.

Prajñāpanā Sū. 16-17

Uttarādhyāyana Adh. 36 gā. 50 ff.

- (A) 1 *Tittha*
2 *Atittha*

×
×

3	<i>Titthagara</i>	×
4	<i>Atitthagara</i>	×
5	<i>Sayanibuddha</i>	×
6	<i>Patteyabuddha</i>	×
7	<i>Buddhabohiya</i>	×
8	<i>Itthilīṅga</i>	<i>Itthi</i>
9	<i>Purisalīṅga</i>	<i>Purisa</i>
10	<i>Napuṃsakalīṅga</i>	<i>Napuṃsaga</i>
11	<i>Alīṅga</i>	<i>Salīṅga</i>
12	<i>Aṇṇalīṅga</i>	<i>Annalīṅga</i>
13	<i>Gihilīṅga</i>	<i>Gihilīṅga</i>
14	<i>Ega</i>	{ <i>Gāthā 52 gives the number of souls that attain Siddhahood in one samaya and have the same līṅga in their last birth.</i>
15	<i>Aṇega</i>	

(B) 1 *Prathamasaṃmayādi* ×

From this it naturally follows that 36th chapter of *Uttarādhyāyana* is earlier than *Prajñāpanāsūtra*.

Divisions and Sub-Divisions of Jīvas (Living Beings) Divisions of Siddhas

We are to understand that all the *jīvas* are always existent either as the members of this or that class out of so many enumerated here. Again, the *loka* (universe) was not, is not and will never be devoid of even a single class out of so many mentioned here.

There are two main divisions of *jīvas*, viz. *saṃsārī*⁶ (souls in bondage) and *siddha*⁷ (souls liberated). The sub-divisions enumerated here of the *siddha* division are not its real sub-divisions. They are simply based on the temporal considerations, that is, on the number of moments that have elapsed after their attainment of *siddha*-hood. Those *siddhas* who have attained the state of liberation in the immediately preceding moment (*samaya*) are technically called *aṇāntara-siddha* (Sk. *anantara-siddha*) or *prathamasaṃmayā-siddha*.

On the basis of different conditions in which *aṇāntara-siddhas* attained *siddha*-hood they are divided into fifteen divisions (*sūtra*-16). The *siddhas* in whose case two or more *samayas* have elapsed since their attainment of *siddha*-hood are called *parampara-siddha* (Sk. *parampara-siddha*). Of these *parampara-siddhas* there are infinite divisions because *jīvas* have been attaining *siddha*-hood

6. *saṃsārasamāpānnajīva* = *saṃsārasamāpannajīva* |

7. *asaṃsārasamāpānnajīva* = *asaṃsārasamāpannajīva* |

since time immemorial. These divisions of *parampara-siddhas* are thus purely based on temporal considerations (*sūtra*-17).

The 15 divisions enumerated of *anantara-siddhas* (*sūtra*-16) make it crystal-clear that a soul in bondage attains siddhahood, that is, liberation even without listening to the preachings and teachings of a spiritual teacher; it can attain liberation irrespective of dress, sex, creed, etc. This is the original, fundamental and essential nature of Jaina religion. The upholder of a particular religious creed will attain liberation and none else—such a restriction is not found there in Jaina religion. The persons had attained liberation even before Lord Rṣabha founded Jaina Religion which is like a Ford to cross the river of worldly existence. They are known by the name *atīrtha*. Several persons have attained liberation even without the acceptance of the dress prescribed by and prevalent in Jaina religion; they are recognised as *anya-līṅga-siddha*. Again, those who have not abandoned the dress of a lay-votary, that is, who have not accepted the dress of a Jaina monk and yet have attained liberation are called *gihilīṅga-siddha* (Sk. *grhīlīṅgasiddha*). From this account emerges the original pristine nature of Jaina religion.

There are two sects of Jaina religion, viz. Śvetāmbara and Digambara. Śvetāmbaras firmly contend that even a woman can attain liberation. But Digambaras, due to their emphasis on nakedness, deny the worth of a woman to attain it. As a matter of fact, this denial of the ability to attain liberation in the case of a woman was not present in the beginning of this sect. This is corroborated by its doctrinal work, viz. *Ṣaṭkhaṇḍāgama*.⁸ But on account of Digambaras entering into controversies with Śvetāmbaras as also on account of their undue persistence to the rejection of clothes Āc. Kundakunda and others began to deny the worth of a woman to attain liberation. This reaction is echoed in *Dhavalā*, a commentary on *Ṣaṭkhaṇḍāgama*, and since then the explanation and interpretation of the original text has been offered differently. And in the opposite Śvetāmbara camp too there began vigorous and rigorous defence of the case for the worth of a woman to attain liberation. Āc. Malayagiri's defence of this case is elaborate (*Sūtra*-16 Commentary folio 20B). This he does because in the original *sūtra* among so many divisions of liberated souls there is one division called *itthilīṅgasiddha* (liberated souls who have attained liberation while they were in their last birth women).

In the above-mentioned 15 divisions of *anantara-siddhas* there

⁸ Also see *Mūlācāra*, 4. 196, p. 168.

occur three divisions, viz. *sayambuddha-siddha*, *patteyabuddha-siddha* and *buddhabohiya-siddha*. Hence the explanation of these three is necessary. On the basis of *Nandī-Cūrṇi* Āc. Malayagiri has explained them. The gist of his explanation is as follows: *Sayambuddha* is that liberated soul who has attained *bodhi* (enlightenment) without depending upon any external cause or condition; the memory of the past lives might be there as an internal cause giving rise to the enlightenment. There are two classes of *svayambuddhas* (self-enlightened souls), viz. a class of *tīrthaṅkaras* and a class of not-*tīrthaṅkaras*. Of course, in the present list of 15 divisions by *svayambuddha* is meant only not-*tīrthaṅkara svayambuddhas* because therein a division of *tīrthaṅkara-siddhas* is separately mentioned. *Svayambuddha* attains enlightenment without the help of external cause whereas *pratyeka-buddha* attains it with the help of external cause. *Pratyekabuddhas* are so called because lonely they tour and lonely they stay; like *gacchavasīs* they do not tour and stay in company with others. The enlightenment of the two is distinguished mainly on the basis of the presence or otherwise of the external cause in its origination. Again, the distinction between *svayambuddha* and *pratyekabuddha* is drawn on the basis of their paraphernalia, dress and *Śrūta* (scriptural knowledge). *Svayambuddhas* possess 12 types of paraphernalia, viz. food-bowls etc. whereas *pratyekabuddhas* possess 2 to 9 types of paraphernalia which never include cloth. *Svayambuddha* may or may not have scriptural knowledge before the attainment of enlightenment. If he has the scriptural knowledge then he approaches a spiritual teacher and accepts a dress from him, or he is offered the dress by gods⁹ who approach him. Such a *svayambuddha* tours and stays either single or in company with others; it depends upon his will. If he does not possess scriptural knowledge before the attainment of enlightenment then he necessarily and invariably approaches a spiritual teacher and accepts a dress from him only and again he necessarily and invariably tours and stays in company with others. He never tours or stays alone. *Svayambuddhas* may or may not have scriptural knowledge before the attainment of enlightenment, whereas *pratyekabuddhas* positively and necessarily possess the scriptural knowledge—minimum of eleven *Aṅgas* and maximum

9. It is obvious that the story of the divine intervention has been invented afterwards. From the standpoint of the essence of true religion, adoption of a particular dress is not necessary for the spiritual progress. But it is generally noticed that as soon as a religious order or tradition becomes strong its outward practices too become well-established and consequently the special type of dress become an inevitable part of the order.

of ten *Pūrvas*—before the attainment of enlightenment. Dress (of a monk) is not inevitable for him. He may or may not put on a dress. If he puts on it, it will be the one offered by gods only.

Neither *svayambuddhas* nor *pratyekabuddhas* require the help of the preachings of somebody else for the attainment of enlightenment. But different is the case with *buddhabohiyas* (Sk. *buddha-bodhitas*). They are enlightened by the preachings of some spiritual teacher who himself is enlightened. In other words, their attainment of enlightenment is not the result of spontaneous outburst of their inward wisdom. Enlightenment is not worked out by them through the application of their own wisdom; they are enlightened by the gospels preached to them by others. Hence they are known by the term *buddhabodhita-siddha*.¹⁰

As a matter of fact, all the divisions of *siddhas* get included in the two divisions, viz. *tīrtha-siddhas* and *atīrtha-siddhas*. But if of *siddhas* these two divisions only are made then it would not be possible for us to have an idea of the special features which they possess in the state previous to their attainment of *siddha*-hood. So, in order to give an idea of these special features, many divisions of *siddhas* have been made and described.¹¹

It will be instructive to know the Buddhist counterparts of the above concepts. According to Buddhism (*Sthaviravāda*) the enlightenment is of three types, viz. *sāvaka-bodhi*, *pacceka-bodhi* and *sammāsambodhi* (Sk. *śrāvaka-bodhi*, *pratyeka-bodhi* and *samyak-sambodhi*). The possessor of *samyak-sambodhi* is called *samyak-sambuddha*. That person who attains arhat-hood (in Jaina terminology *kevalipada*) after having listened to the preachings of *samyak-sambuddha* is the possessor of *sāvaka-bodhi*. Thus that enlightenment which is attained on account of listening to preachings delivered by others is called *sāvaka-bodhi*. And its possessor is *sāvaka-sambuddha*. He is entitled to preach the religion¹².

In Buddhist tradition, as in Jaina one, the enlightenment that dawns upon a person without depending upon the preachings delivered by some spiritual teacher is called *pacceka-bodhi* and the person who possesses it is known as *pacceka-buddha*. Thus *pacceka-buddha* is *svayam-sambuddha* (self-enlightened one). He never preaches the religion and hence he is not able to enlighten others. His life is simply exemplary for others. The person who

10. For the information about all these three types of persons one may refer to *Prajñāpanāṭikā* folio 19B ff.

11. *Prajñāpanāṭikā* folio 23 A.

1. *Vinayapiṭaka*, *Mahāvagga*, 1. 21.

possesses *sammāsambodhi*, like the one who possesses *paccekabodhi*, attains the enlightenment without depending upon the preachings of some spiritual teacher but he, unlike the latter, is efficient in helping others to attain enlightenment. Again, he possesses those very qualifications which a Jaina *tīrthaṅkara* possesses. In common parlance we know him by the name Buddha.¹³

Souls in Bondage

In the first *Pada* of *Prajñāpanā* the divisions and sub-divisions of souls in bondage are enumerated after having described the liberated souls. The divisions are mainly based on the number of sense-organs which the souls have. The sub-divisions are made on the basis of subtleness or grossness and full development or otherwise of their bodies. Again, they are divided on the basis of the different types of births. There are three types of births—by spontaneous generation (*sammūrcchima*), from the uterus (*garbhaja*) or by instantaneous rise in special beds (*upapāda*). The living beings possessing one to four sense-organs have *sammūrcchima* type of birth, the sub-human beings possessing five sense-organs and human beings have either *garbhaja* or *sammūrcchima* type of birth, and infernal and celestial beings have *upapāda* type of birth. The infernal beings and the spontaneously generated beings (*sammūrcchima*) are necessarily of the neuter sex; those living beings who are born from uterus (*garbhaja*) can have any of the three sexes, the celestial beings can have any of the two sexes, male or female. Thus the living beings are also divided on the basis of the sexes they have. The living beings possessing five sense-organs are again divided into four classes on the basis of four kinds of transmigratory existence, viz. celestial existence, infernal existence, sub-human existence and human existence. Again, they are divided on the basis of the types of birth—some having *garbhaja* birth whereas the others having *sammūrcchima* birth. The different principles on the basis of which the human beings are divided into several classes are—the countries they live in, customs they follow, professions they pursue, cognitive powers they possess, etc. The divisions of infernal beings and celestial beings are made on the basis of the regions they inhabit.

After having learnt this general information regarding the divisions and sub-divisions of living beings it will be easy for us to understand the table given below. In the table wherever there occur so many divisions, e. g. in the case of *vanaspatī* (vegetation),

13. Introduction to *Upāsakajanālaṅkāra* (P.T.S.), p. 16; also the chapter 'Lokuttarasampattiniddesa' of the same work, p. 340.

we have remained satisfied with giving the numbers only. At such places a reader should refer to the text proper. Thus many details regarding these divisions and sub-divisions, viz. their dwelling places, their relative numerical strength, their life-span, their species, etc. are discussed in the *Padas* beginning with the second one. Hence even from this standpoint the following table is very useful.

1. *Jīva* (Sūtra 14)

1. 1. *Asaṁsārasamāpanna* (siddha) (15)

1. 1. 1 *Anantarasiiddha* (16)

1. 1. 1. 1 <i>Tīrthasiddha</i>	.9 <i>Puruṣaḥliṅgasiddha</i>
.2 <i>Atīrthasiddha</i>	.10 <i>Napumisakaliṅgasiddha</i>
.3 <i>Tīrthakarasiddha</i>	.11 <i>Svaliṅgasiddha</i>
.4 <i>Atīrthakarasiddha</i>	.12 <i>Anyaliṅgasiddha</i>
.5 <i>Svayambuddhasiddha</i>	.13 <i>Gṛhiliṅgasiddha</i>
.6 <i>Pratyekabuddhasiddha</i>	.14 <i>Ekasiddha</i>
.7 <i>Buddhabodhisiddha</i>	.15 <i>Anekasiddha</i>
.8 <i>Strīliṅgasiddha</i>	

1. 1. 2. *Paramparasiddha* (17)

1. 1. 2. 1 *Aprathamasaṁmayasiddha*

- .2 *Dvisamayasiddha*
 .3 *Trisamayasiddha*
 .4 *Catuḥsamayasiddha*
 .5 *A. Anantasamayasiddha*

1. 2. *Samśārasamāpanna* (saṁsārī) (18) [*A. Paryāpta*, *B. Aparyāpta*]

1. 2. 1. *Ekendriya* (19) [*A. Paryāpta*, *B. Aparyāpta*]

1. 2. 1. 1 *Prthvīkāyika* (20) [*A. Paryāpta*, *B. Aparyāpta*]

1. 2. 1. 1. 1. *Sūkṣma*—*A. Paryāpta*, *B. Aparyāpta* (21)

1. 2. 1. 1. 2. *Bādara* (25) *A. Paryāpta*, *B. Aparyāpta*

1. 2. 1. 1. 2. 1. *Ślakṣṇa bādara prthvī* (23)

1. 2. 1. 2. 2. 1. 1 <i>Kṛṣṇamṛttikā</i> ¹⁴	.5 <i>Suklamṛttikā</i>
.2 <i>Nilamṛttikā</i>	.6 <i>Pāṇḍumṛttikā</i>
.3 <i>Lohitamṛttikā</i>	.7 <i>Panakamṛttikā</i>
.4 <i>Hāridramṛttikā</i>	

1. 2. 1. 1. 2. 2 *Khara bādara prthvī* (24)

1. 2. 1. 1. 2. 2. 1 <i>Prthvī</i> ¹⁵	.3 <i>Vālukā</i>
.2 <i>Sarkarā</i>	.4 <i>Upala</i>

14. All these seven divisions are mentioned in *Uttarādhyayana* 36.73. *Ācārāṅganiryukti* (gā. 72) enumerates only five of them. But *Sūtra-kṛtāṅga* and *Daśavaikālika* and even *Mūlācāra* mention none of them.

15. Though *Uttarādhyayana* 36. 73-78 explicitly states that there are 36 divisions (*bheyā chattisamāhiyā*), it, in the actual *gāthās*, enumerates 40 divisions. *Mūlācāra* (*Pañcācārādhikāra* gā. 8-12) and *Ācārāṅga-Niryukti* too (gā. 73-76) mention 36 divisions only.

.5 Śilā	.23 Gomejjakamaṇi
.6 Lavaṇa	.24 Rūcakamaṇi
.7 Uṣa	.25 Aṅkamaṇi
.8 Ayas	.26 Sphaṭikamaṇi
.9 Tāmra	.27 Lohitākṣamaṇi
.10 Trapusa	.28 Marakatamaṇi
.11 Sisaka	.29 Masāragallamaṇi
.12 Rūpya	.30 Bhujamocakamaṇi
.13 Suvarṇa	.31 Indranīlamaṇi
.14 Vajra	.32 Candanamaṇi
.15 Haritāla	.33 Gairikamaṇi
.16 Hīṅgulaka	.34 Haṁsagarbhamaṇi
.17 Manaḥśilā	.35 Pulakamaṇi
.18 Sāsaga	.36 Saugandhikamaṇi
.19 Añjana	.37 Candraprabhamaṇi
.20 Pravāla	.38 Vaidūryamaṇi
.21 Abhrapaṭala	.39 Jalakāntamaṇi
.22 Abhravāluka	.40 Sūryakāntamaṇi
	—etc.

1. 2. 1. 2 Apkāyika (26) [(a) Paryāpta, (b) Aparyāpta]

1. 2. 1. 2. 1 Sūkṣma (a) Paryāpta, (b) Aparyāpta (27)

1. 2. 1. 2. 2 Bādara (a) Paryāpta, (b) Aparyāpta (28)

1. 2. 1. 2. 2. 1 Osa¹⁶

.2 Hima

.3 Mahikā

.4 Karaka

.5 Haratanu

.6 Śuddhodaka

.7 Śitodaka

.8 Uṣṇodaka

.9 Kṣārodaka

.10 Khaṭṭodaka

.11 Amlodaka

.12 Lavaṇodaka

.13 Vāruṇodaka

.14 Kṣīrodaka

.15 Ghṛtodaka

.16 Kṣododaka

.17 Rasodaka

etc.

1. 2. 1. 3 Tejaḥkāyika (29) [(a) Paryāpta, (b) Aparyāpta]

1. 2. 1. 3. 1 Sūkṣma, (a) Paryāpta, (b) Aparyāpta (30)

.2 Bādara (a) Paryāpta, (b) Aparyāpta (31)

1.2.1.3.2.1 Aṅgāra¹⁷

.2 Jvālā

.3 Murmura

.4 Arci

.5 Alāta

.6 Śuddhāgni

16. Uttarādhyayana (36.86) and Ācārāṅganiryukti (gā. 108) mention five divisions only. Sūtrakṛtāṅga (2.3.17) and Daśavaikālika (4.8) enumerate the first six divisions. Mūlācārā (gā. 5.13) mentions six divisions, viz. osa, hima, mahikā, haratanu, śuddhodaka and ghanodaka.

17. Ācārāṅganiryukti (118) and Mūlācāra (5.14) mention five divisions whereas Uttarādhyayana (36.110, 111) mentions seven divisions.

.7 ulkā	.11 Saṅgharṣasa-
.8 Vidyut	mutthita
.9 Aśani	.12 Sūryakāntamaṇi-
.10 Nirghāta	niḥśṛta etc.

1.2.1.4. Vāyukāyika (32) [(a) Paryāpta, (b) Aparyāpta]

1.2.1.4.1 Sūkṣma - (a) Paryāpta, (b) Aparyāpta (32)

.2 Bādara - (a) Paryāpta, (b) Aparyāpta (34)

1.2.1.4.2.1 Prācīnavāta¹⁸

.2 Praticīnavāta

.3 Dakṣīnavāta

.4 Udīcīnavāta

.5 Urdhvvavāta

.6 Adhovāta

.7 Tiryagvāta

.8 Vidigvāta

.9 Vātodbhrama

.10 Vātotkalikā

.11 Vātamaṇḍalī

.12 Utkalikāvāta

.13 Maṇḍalikāvāta

.14 Guṇjāvāta

.15 Jhañjhāvāta

.16 Saṁvartakavāta

.17 Ghanavāta

.18 Tanuvāta

.19 Śuddhavāta

etc.

1. 2. 1. 5 Vanaspatikāyikā (35) [(a) Paryāpta, (b) Aparyāpta]

1. 2. 1. 5. 1 Sūkṣma (a) Paryāpta (b) Aparyāpta (36)

.2 Bādara (37) (a) Paryāpta (b) Aparyāpta (54)

1 Pratyekaśarīra (38)

2 Sādhāraṇaśarīra (54)

1. 2. 1. 5. 2. 1 Pratyekaśarīra-bādara-vanaspatikāyika (38)

1. 2. 1. 5. 2. 1. 1 Vṛkṣa¹⁹ (39) (a) Ekāsthika (40), (b) Bahubījaka (41)

.2 Gucca (42)

Anekaprakāra

.3 Gulma (43)

„

.4 Latā (44)

„

.5 Vallī (45)

„

.6 Parvagā (46)

„

.7 Tṛṇa (47)

„

.8 Valaya (48)

„

.9 Harita (49)

„

.10 Auśadhi (50)

„

.11 Jalaruha (51)

„

.12 Kuhaṇa (52)

„

18. Uttarādhyayana (36.119,120), Ācārāṅganiryukti (gā. 165, 166) and Mūlācāra (5.15) mention five divisions only. Moreover, it is noteworthy that Uttarādhyayana (36.108) considers Teja and Vāyu to be trasa. Ācārāṅganiryukti (153) calls them labdhitrasa.

19. Uttarādhyayana (36.95-96) refers to these very divisions of vanaspati. For the divisions of vanaspati mentioned in different orders one may refer to Mūlācāra (5.16-18); Sūtrakṛtāṅgā (2.3.1, 2.3.12, 2.3.13); Daśavai. 4.1. The gāthā 12th of Prajñāpanā is found in Ācārāṅganiryukti (gā. 129). Again, gāthās 45-46 of Prajñāpanā occur in Ācārāṅganiryukti (gā. 131-132).

1. 2. 1. 5. 2. 2 Sādhāraṇaśarīra-bādara-Vanaspatikāyika—Aneka prakāra (54).²⁰

1. 2. 2 Dvīndriya (56) (a) Paryāpta (b) Aparyāpta (56).

1. 2. 2. 1 Pāyukṛmi ²¹	.14 Ghulla
.2 Kuṣṭhikṛmi	.15 Khulla
.3 Gaṇḍūyalaka	.16 Varāḍa
.4 Goloma	.17 Sottiya
.5 Neura	.18 Mottiya
.6 Somaṅgalaga	.19 Kaluya
.7 Vaṁsīmuha	.20 Vāsa
.8 Sūīmuha	.21 Ekāvarta
.9 Gojaloyā	.22 Ubhayāvarta
.10 Jaloyā	.23 Nandyāvarta
.11 Jalouyā	.24 Saṁvukka
.12 Saṅkha	.25 Māivāha
.13 Saṅkhaṇaga	.26 Suktisaṁpuṭa
	.27 Candanaka etc.

1. 2. 3 Trīndriya (a) Paryāpta (b) Aparyāpta (57)

1. 2. 3. 1 Ovaiya	.21 Tausamimjiya
.2 Rohinīya	.22 Kappāsaṭṭhisamimjia
.3 Kumṭhu	.23 Hilliya
.4 Pipīliya	.24 Jhilliya
.5 Uddasaga	.25 Jhimgira
.6 Uddehiya	.26 Kimgiriḍa
.7 Ukkaliya	.27 Pāhuya
.8 Uppāya	.28 Subhaga
.9 Ukkāḍa	.29 Sovacchiya
.10 Uppaḍa	.30 Suyavimṭa
.11 Taṇāhāra	.31 Imdikāiya
.12 Kaṭṭhāhāra	.32 Imdagovaya
.13 Māluya	.33 Uruluṁcaka
.14 Pattāhāra	.34 Kotthalavāhaga
.15 Taṇavimṭiya	.35 Jūya
.16 Pattavimṭiya	.36 Hālāhalā
.17 Pupphavimṭiya	.37 Pisuya
.18 Phalavimṭiya	.38 Sataavāiya
.19 Bīyavimṭiya	.39 Gomhī
.20 Teduraṇamajjiya	.40 Hatthisomḍa ²² etc.

20. Uttarādhyayana 36. 97-100. The 99th gāthā of Prajñāpanā is quoted in Śaṭkhaṇḍāgama (Part V, Book XIV, p. 229) wherein the term 'bhaṇidam' ('it is said') precedes the gāthā. And this same gāthā occurs in Ācārāṅganiryukti (137). Again, the 101st gāthā of Prajñāpanā is quoted in Śaṭkhaṇḍāgama (p. 226) and this same gāthā is found in Ācārāṅganiryukti (gā. 136).

21. The divisions mentioned in Uttarādhyayana (36. 129-130) are less in number than the ones we find here.

22. The number of divisions is less in Uttarādhyayana 36. 138-140.

1. 2. 4. *Caturindriya* (a) *Paryāpta* (b) *Aparyāpta* (58)

1. 2. 4. 1 <i>Am̐dhiya</i> ²³	.20 <i>Gaṁbhīra</i>
.2 <i>Nettiya</i>	.21 <i>Niṇiya</i>
.3 <i>Macchiya</i>	.22 <i>Taṁtava</i>
.4 <i>Magamigakīḍa</i>	.23 <i>Acchiroḍa</i>
.5 <i>Payam̐ga</i>	.24 <i>Acchiveha</i>
.6 <i>Ḍhiṁkcuṇa</i>	.25 <i>Sāraṁga</i>
.7 <i>Kukkuḍa</i>	.26 <i>Neula</i>
.8 <i>Kukkuha</i>	.27 <i>Dola</i>
.9 <i>Nandāvatta</i>	.28 <i>Bhamara</i>
.10 <i>Siṁgiriḍa</i>	.29 <i>Bharilī</i>
.11 <i>Kiṇhapatta</i>	.30 <i>Jarula</i>
.12 <i>Nilapatta</i>	.31 <i>Toṭṭha</i>
.13 <i>Lohiyapatta</i>	.32 <i>Vicchuta</i>
.14 <i>Hāliddapatta</i>	.33 <i>Pattavicchuya</i>
.15 <i>Sukkilaḍapatta</i>	.34 <i>Chāṇavicchuya</i>
.16 <i>Cittapakka</i>	.35 <i>Jalavicchuya</i>
.17 <i>Vicittapakka</i>	.36 <i>Piyam̐gāla</i>
.18 <i>Obham̐jalīya</i>	.37 <i>Kaṇaga</i>
.19 <i>Jalacāriya</i>	.38 <i>Gomayakīḍa</i>
	etc.

1.2.5 *Pañcendriya* (59) [(a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta*].

1.2.5.1 *Nairayika* (a) *Paryāpta* (b) *Aparyāpta* (60)

- 1.2.5.1.1 *Ratnaprabhāpr̥thvīnairayika*
- .2 *Śarkarāprabhāpr̥thvīnairayika*
- .3 *Vālukāprabhāpr̥thvīnairayika*
- .4 *Paṅkaprabhāpr̥thvīnairayika*
- .5 *Dhūmaprabhāpr̥thvīnairayika*
- .6 *Tamaḥprabhāpr̥thvīnairayika*
- .7 *Tamastamaḥprabhāpr̥thvīnairayika*

1. 2. 5. 2 *Tiryañca* (61) [(a) *Paryāpta saṁmūrcchima* (b) *Aparyāpta saṁmūrcchima* (c) *Paryāpta garbhaja* (d) *Aparyāpta garbhaja*]

1. 2. 5. 2. 1 *Jalacara paryāpta garbhaja*²⁴ (62), (68)

1. 2. 5. 2. 1. 1 *Matsya* (63)

23. The 110th *gāthā* of *Prajñāpanā* somewhat resembles the 36.147 of *Uttarādhyayana*. For the divisions one may refer to *Uttarādhyayana* 36.147-149. Therein the divisions are less in number.

24. The five divisions of *jalacara* living beings, viz. *Matsya* etc. are mentioned in *Uttarādhyayana* 36.173; but therein their sub-divisions are not referred to.

.1 Saṇha	.11 Vaḍagara
.2 Khavalla	.12 Timī
.3 Juga	.13 Timimṅila
.4 Vijjhidiya	.14 Nakka
.5 Hali	.15 Taṁdulamaccha
.6 Maggari	.16 Kaṇikkāmaccha
.7 Rohiya	.17 Sālisacchiyā
.8 Halisāgara	.18 Laṁbhaṇa
.9 Gāgara	.19 Paḍāga
.10 Vaḍa	.20 Paḍāgātīpaḍāga
- etc.

.2 Kacchabha (64)

.1 Aṭṭhikacchabha	.2 Maṁsakacchabha

.3 Gāha (65)

.1 Dili	.4 Pulaga
.2 Vedhala	.5 Sīmāgāra

.3 Muddhaya

.4 Magara (66)

.1 Somḍa	.2 Maṭṭha

.5 Suṁsumāra (67)

-Ekākāra

1. 2. 5. 2. 2 Sthalacara (69) [a. Paryāpta-saṁmūrcchima, b. Apar
yāpta-saṁmūrcchima, c. Paryāpta-garbhaja, d. Aparyā
ptagarbhaja (75)]

1. 2. 5. 2. 2. 1 Catuspada (70)

1. 2. 5. 2. 2. 1. 1 Egakhura (71)²⁵

.1 Assa	.5 Gorakkhara
.2 Assatara	.6 Kaṁdalaga
.3 Ghoḍaga	.7 Sirikaṁdalaga
.4 Gaddabha	.8 Āvatta

etc.

.2 Dukhura (72)

.1 Uṭṭa	.9 Varāha
.2 Goṇa	.10 Aya
.3 Gavaya	.11 Elaga
.4 Rojjha	.12 Ruru
.5 Pasaya	.13 Sarabha
.6 Mahisa	.14 Camara
.7 Miya	.15 Kuraṁga
.8 Saṁvara	.16 Gokaṇa

etc.

25. Though Sūyagaḍa (2. 3. 15) enumerates the primary divisions, viz.
egakhura etc., it does not mention their sub-divisions.

.3 Gaṇḍīpāda (73)

- .1 Hatthī
- .2 Pūyaṇaya
- .3 Maṇḍikūṇahatthī

- .4 Khagga
 - .5 Gaṇḍa
- etc.

.4 Saṇapphāda (74)

- .1 Siha
- .2 Vaggha
- .3 Diviya
- .4 Accha
- .5 Taraccha
- .6 Parassara
- .7 Siyāla

- .8 Biḍāla
 - .9 Suṇaga
 - .10 Kolasuṇaga
 - .11 Kokaṇṭiya
 - .12 Sasaga
 - .13 Cittaga
 - .14 Cittalaga
- etc.

1. 2. 5. 2. 2. 1. 2 Parisarpa (76)

1. 2. 5. 2. 2. 1. 2 .1 Urāparisarpa (77)

(a) Ahi²⁶ (78)

(1) Davvīkara (79)

.1 Āsīvisa	.8 Nissāsavisa
.2 Diṭṭhivisa	.9 Kaṇhasappa
.3 Uggavisa	.10 Sedasappa
.4 Bhogavisa	.11 Kāodara
.5 Tayāvisa	.12 Dajjhapuppha
.6 Lālāvisa	.13 Kolāha
.7 Ussāsavisa	.14 Melimimda
- etc.

(2) Maulī

.1 Divvāga	.6 Maṇḍali
.2 Goṇasa	.7 Māli
.3 Kasāhīyā	.8 Ahi
.4 Vaiula	.9 Ahisalāga
.5 Cittali	.10 Paḍāga
- etc.

(b) Ayagara (Ekākāra) (81)

(c) Āsāliyyā (82)

(d) Mahoraga (83)

1. 2. 5. 2. 2. 1. 2. 2 Bhuyāparisarpa (85)

.1 Naula ²⁷	.3 Saraḍā
.2 Gohā	.4 Sallā

26. Sūyagaḍa (2. 3. 15) refers to the primary divisions of urāparisappa, viz. Ahi, etc.; it does not notice their sub-divisions.
 27. Sūtrakṛtāṅga (2. 3. 15) mentions these 15 divisions; but it yields different readings.

.5 Saram̐ṭha	.11 Maṁgūsa
.6 Sāra	.12 Payalāiya
.7 Khārā	.13 Chīravirāliyā
.8 Dharoilā	.14 Jāha
.9 Vissam̐bharā	.15 Cauppāiyā
.10 Mūsa	etc.

1. 2. 5. 2. 3. Khecara (86)

1. 2. 5. 2. .3 .1 Cammapakkhī²⁸ (87)

.1 Vaggulī	.5 Jivam̐jiva
.2 Jaloyā	.6 Samuddavāyasa
.3 Aḍilā	.7 Kaṇṇattiya
.4 Bhāram̐ḍa	.8 Pakkhibirālī
	etc.

.2 Lomapakkhī (88)

.1 Dham̐ka	.21 Gahara
.2 Kam̐ka	.22 Poṁḍariya
.3 Kurala	.23 Kāga
.4 Vāyasa	.24 Kāmam̐juga
.5 Cakkāga	.25 Var̐mjulaga
.6 Ham̐sa	.26 Tittira
.7 Kalaham̐sa	.27 Vaṭṭaga
.8 Pāyahaṁsa	.28 Lāvaga
.9 Rāyahaṁsa	.29 Kavoya
.10 Aḍa	.30 Kavim̐jala
.11 Eḍī	.31 Pārevaya
.12 Baga	.32 Ciḍaga
.13 Balāga	.33 Cāsa
.14 Pārippava	.34 Kukkuḍa
.15 Koṁca	.35 Suga
.16 Sārasa	.36 Barahiṇa
.17 Mesara	.37 Madan̐salāga
.18 Masūra	.38 Koila
.19 Mayūra	.39 Seha
.20 Satavaccha	.40 Varellaga

.3 Samuggappakkhī (89)

.4 Vitatapakkhī (90)

1. 2. 5. 3 Manuṣya²⁹ (92) [(a) Paryāpta, (b) Aparyāpta]

28. In *Sūyagaḍa carmapakṣī*, *lomapakṣī*, *samudgaḥapakṣī* and *vitatapakṣī* are mentioned as the divisions of *jalacara pañcendriya*. The reading 'jalacara' yielded by the text (2.3.15) does not seem to be correct. Again, we should note that *Sūyagaḍa* does not refer to the sub-divisions of *carmapakṣī*, etc.
29. *Sūyagaḍa* (2. 3. 14) notices the main divisions of *manuṣya*, viz. *karmabhūmika*, *akarmabhūmika*, *antardipaka*, *ārya* and *mleccha*. But it does not refer to their sub-divisions.

1. 2. 5. 3. 1 *Sammūrchima* (Having enumerated 14 divisions that are born in dirt we are told that 'and others' (etc.)).

.2 *Garbhavyutkrāntika*³⁰

(1) *Antardvīpaka* (of 28 kinds, Sū. 95)

(2) *Akarmabhūmika* (of 30 kinds, Sū. 96)

(3) *Karmabhūmika* (of 15 kinds, Sū. 97)

(3) *Karmabhūmika*

(A) *Mleccha* (98)

.1 <i>Saga</i>	.29 <i>Pausa</i>
.2 <i>Javaṇa</i>	.30 <i>Malaya</i>
.3 <i>Cilāya</i>	.31 <i>Cumcuya</i>
.4 <i>Sabara</i>	.32 <i>Mūyali</i>
.5 <i>Babbara</i>	.33 <i>Komkaṇaga</i>
.6 <i>Kāya</i>	.34 <i>Meya</i>
.7 <i>Murumḍa</i>	.35 <i>Palhava</i>
.8 <i>Uḍḍa</i>	.36 <i>Mālava</i>
.9 <i>Bhaḍaga</i>	.37 <i>Maggara</i>
.10 <i>Ṇiṇṇaga</i>	.38 <i>Ābhāsiya</i>
.11 <i>Pakkaṇiya</i>	.39 <i>Ṇakka</i>
.12 <i>Kulakkha</i>	.40 <i>Cīṇa</i>
.13 <i>Goṃḍa</i>	.41 <i>Hasiya</i>
.14 <i>Siṃhala</i>	.42 <i>Khasa</i>
.15 <i>Pārasa</i>	.43 <i>Khāsiya</i>
.16 <i>Goṃḍha</i>	.44 <i>Neḍūra</i>
.17 <i>Uḍam̐ba</i>	.45 <i>Maṇḍha</i>
.18 <i>Damila</i>	.46 <i>Ḍom̐bilaka</i>
.19 <i>Cillala</i>	.47 <i>Lausa</i>
.20 <i>Pulim̐da</i>	.48 <i>Bausa</i>
.21 <i>Hārosa</i>	.49 <i>Kekkaya</i>
.22 <i>Ḍom̐ba</i>	.50 <i>Arabāga</i>
.23 <i>Vokkāṇa</i>	.51 <i>Hūṇa</i>
.24 <i>Gaṃdhāhāraka</i>	.52 <i>Rosaga</i>
.25 <i>Bahaliya</i>	.53 <i>Bharuga</i>
.26 <i>Ajjala</i>	.54 <i>Ruya</i>
.27 <i>Roma</i>	.55 <i>Vilāya</i>
.28 <i>Pāsa</i>	

(B) *Ārya* (99)

(i) *Ṛddhiprāpta* (100)

.1 <i>Arihaṃta</i>	.4 <i>Vāsudeva</i>
.2 <i>Cakkavatti</i>	.5 <i>Cārana</i>
.3 <i>Baladeva</i>	.6 <i>Vijjāhara</i>

30. These three divisions are enumerated in *Uttarādhyayana* (36. 195). But their sub-divisions are not mentioned there by name. Only their numbers are indicated in *gāthā* 196.

(ii) *Anṛddhiprāpta* (101)

- .1 *Kṣetrārya* (born in any one of 25½ countries like Magadha etc. Sū. 102)
- .2 *Jātiārya* (six *jāti*s like *Ambaṭṭha* Sū. 103)
- .3 *Kulārya* (six *kulas* *Ugra* etc. Sū. 104)
- .4 *Karmārya* (many *karmas* like *dossiya* etc. Sū. 105)
- .5 *Śilpārya* (many *śilpas* like *tunṇāga* etc. Sū. 106)
- .6 *Bhāṣārya* (Sū. 107)
- .7 *Jñānārya* (Sū. 108)
- .8 *Darśanārya*³¹ (Sū. 109)
- .9 *Cāritrārya* (Sū. 120)

1. 2. 5. 4 *Deva* (139) [(a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta*]

1. 2. 5. 4. 1. *Bhavanavāsī* (*Paryāpta*-*Aparyāpta*-140)

.1 <i>Asurakumāra</i>	.6 <i>Dvipakumāra</i>
.2 <i>Nāgakumāra</i>	.7 <i>Udadhikumāra</i>
.3 <i>Suparṇakumāra</i>	.8 <i>Dikkumāra</i>
.4 <i>Vidyutkumāra</i>	.9 <i>Vāyukumāra</i>
.5 <i>Agnikumāra</i>	.10 <i>Stanitakumāra</i>

1. 2. 5. 4. 2 *Vyantara* (a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta* (141)

.1 <i>Kinnara</i>	.5 <i>Yakṣa</i>
.2 <i>Kimpuruṣa</i>	.6 <i>Rākṣasa</i>
.3 <i>Mahoraga</i>	.7 <i>Bhūta</i>
.4 <i>Gandharva</i>	.8 <i>Piśāca</i>

1. 2. 5. 4. 3 *Jyotiṣka* (a) *Paryāpta* (b) *Aparyāpta* (142)

.1 <i>Candra</i>	.4 <i>Nakṣatra</i>
.2 <i>Sūrya</i>	.5 <i>Tārā</i>
.3 <i>Graha</i>	

1. 2. 5. 4. 4 *Vaimānika* (a) *Paryāpta* (b) *Aparyāpta* (143)

(1) *Kalpopaga* (144)

.1 <i>Saudharma</i>	.7 <i>Śukra</i>
.2 <i>Īśāna</i>	.8 <i>Sahasrāra</i>
.3 <i>Sanatkumāra</i>	.9 <i>Ānata</i>
.4 <i>Māhendra</i>	.10 <i>Prāṇata</i>
.5 <i>Brahmaloka</i>	.11 <i>Āraṇa</i>
.6 <i>Lāntaka</i>	.12 <i>Acyuta</i>

31. The four *gāthās* 119-122 of *Prajñāpanā* are identical with the four *gāthās* 28. 16-19 of *Uttarādhyayana*. The 123rd *gāthā* of *Prajñāpanā* is found in *Uttarādhyayana* (28.20), with different readings. Again, the eight *gāthās* 124-131 of *Prajñāpanā* are identical with the eight *gāthās* 28. 21-28 of *Uttarādhyayana*. Moreover, the 132nd *gāthā* of *Prajñāpanā* is identical with the 28. 31st *gāthā* of *Uttarādhyayana*. That is, the two *gāthās* 28. 29-30 of *Uttarādhyayana* do not occur in *Prajñāpanā*,

(2) *Kalpātūla* (145)

(i) *Graiveyaka* (of nine kinds)

(ii) *Anuttaraupapātika*

.1 *Vijaya*

.2 *Vaijayanta*

.3 *Jayanta*

.4 *Aparājita*

.5 *Sarvārthasiddha*

*

CHAPTER II

DWELLING PLACES OF LIVING BEINGS

There are two main classes of living beings, i. e. those that are in bondage and those that are liberated. Various sub-classes of these two are mentioned in the first *Pada*. Now next it is necessary to know as to which parts of the world are inhabited by this or that class of living beings. So, this topic is discussed in the *Sthāna Pada*. There are two types of dwelling places, viz. permanent and temporary. Here the permanent dwelling place, that is, the dwelling place which a living being inhabits from its birth to death is described as '*svasthāna*'. A living being becomes the inhabitant of a temporary dwelling place in two ways. Hence two types of temporary dwelling places are recognised, viz. *upapāta* and *samudghāta*. According to Jaina philosophy, as soon as a living being dies in his previous life, that is, as soon as the life-span of the previous birth of a living being ends, karmas determining personality (*nāmakarma*), social status (*gotrakarma*) and life-span (*āyukarma*) of that living being in its new birth start operating and hence that living being is known by a new name no sooner than the life-span of its previous birth ends. For instance, suppose there is a living being who is a god in this life and is to become a human being in the next life. Now as soon as its life-span of this birth as a god ends it is known as a human being. Let us note that according to the Jainas soul is not ubiquitous.¹ Hence after death it is required to travel from the place of its death to the place of new birth. Before the living being of our present instance starts its journey, it has left *devaloka* (celestial regions) and before it ends the journey it has not reached *manuṣyaloka* (regions where human beings dwell). So, the space it passes through in its journey from *devaloka* to *manuṣyaloka* is also called its *sthāna* (dwelling place). This dwelling place is termed *upapātasthāna*. It is obvious that this dwelling place is temporary and occasional. But even then it is inevitable. Hence while discussing the topic of dwelling places of living beings, we should take it into account. The third type of dwelling place is called *samudghātasthāna*. It is our daily experience that when a man gets angry his face becomes red; similarly, when one experiences some pain, there occur changes in his bodily system. According to Jaina philosophy, at such occasions the *pradeśas* (units) of a living being get expanded. In technical language this expansion is

1. For the discussion about the magnitude or size (*parimāṇa*) of soul one may refer to Introduction to *Gaṇadharavāda* (Mālvania). p. 92.

'*samudghāta*'. *Samudghāta* is of many types. A detailed treatment of all its types occurs in *Pada XXXVI*. Hence the treatment of a dwelling place of living beings from the standpoint of *samudghāta* becomes necessary. Here in this second *Pada* all the three types of dwelling places which living beings of different classes inhabit are described.

The classes of living beings whose dwelling places are described here are already mentioned in *Pada I*. It is clear that some main classes of living beings, like that of one-sensed beings (*ekendriya*), enumerated in *Pada I* are not discussed here, whereas some main classes like that of five-sensed beings are discussed here. Again, not all the sub-classes of living beings are discussed here. Thus in this *Pada* are described not all the classes and sub-classes of living beings enumerated in *Pada I* but only some main ones from among them. The comparison of the treatment of this topic in *Prajñāpanā* with the same in other works will be useful to trace the history of the expansion or otherwise of this topic. This comparison will help us not only in our study of how the treatment of the topic became more and more elaborate but also in fixing the dates of the concerned works. Hence we shall attempt the comparison.

Someone might raise a question as to why it is necessary to give thought to the discussion of the dwelling places of the living beings of various classes. The answer to this question is as follows. 'According to Jaina philosophy the size of soul is identical with that of the body; it does not consider soul to be all-pervading. This makes possible the movement of soul, in its transmigratory condition, from one place to another for taking a new birth and for assuming a new body in a particular pre-determined place. So, it is necessary to give thought to and elaborately discuss the question as to which class of living beings inhabit which regions or places. Thus the Jaina theory of the size of soul necessitates the discussion about the various regions that soul inhabits in its various transmigratory existences. According to other Indian philosophical systems, soul is all-pervading. Hence they treat the question of dwelling places from the standpoint of body only. For them, soul is always there in the universe everywhere. Hence it is not inevitable for those systems to discuss the question of dwelling place of soul.

According to Buddhist Philosophy there is no soul. But the Buddhists certainly believe in *citta* (consciousness, rather stream of consciousness). Hence they raise and answer the question of its dwelling places in the universe. Readers are requested to refer to *Abhidharmapiṭaka* for the Buddhist treatment of this topic.

All the three types of dwelling places of each of the various classes and sub-classes of living beings are described here. But let us note that in the case of the class of liberated beings (*siddha*) there occurs the discussion of *svasthāna* only. It is so because there is no possibility of the other two types of dwelling places in connection with the beings belonging to this class. The liberated souls have no '*upapāta*' and hence no dwelling place of *upapāta* type. Other living beings have *upapāta* because before they reach the new birth-places the karmas determining personality, social status and life-span of those living beings in their new births start operating with the result they assume the name of that class of existence in which they are to be born and migrate from the place of death to that of new birth. But the liberated souls are free from these karmas. Hence they are not born as *siddhas*. They simply realise their true pristine nature. And that is their final and highest achievement. Again, when the living beings other than *siddhas* migrate to their new birth-place their journey involves their contact with the different spacepoints of Space substance. Hence those space-points in whose contact the living beings come in their migration to their new birth-place are regarded as their dwelling places. But neither the journey of the *siddhas* to the highest region of *Loka* called *Siddhaśilā*—the journey which starts as soon as all the karmas are dissociated and ends for ever as soon as the region of *Siddhaśilā* is reached—nor their movement in that highest region involves contact with the space-points of Space substance. Hence the movement of the *siddha* is called *asprśadgati*.² Thus though a liberated soul (*siddha*) moves, it does not come into contact with the space-points and consequently those space-points could not be called its dwelling place. So the possibility of *upapāta-sthāna* is ruled out in the case of liberated souls. Now let us see as to why there is no possibility of the third type of dwelling place, viz. *samudghāta-sthāna* in their case. *Samudghāta-sthāna* is one of the results of karmas. Hence it is possible only in the case of souls bound up with karmas. But liberated souls, being what they are, are completely dissociated from karmas. Hence they could not have *samudghāta-sthāna*. So, the discussion of this particular dwelling place of the liberated souls has absolutely no scope. Thus there being the possibility of *svasthāna* only in the case of liberated soul, we find in this *Pada* at this juncture the discussion of that *sthāna* only.

Generally it can be said that one-sensed beings are found

2. *Bhagavatī Ś. 14 U. 4. Bhagavatīsāra* p. 313. *Upādhyāya Yaśovijayaji* has written a small tract having the title '*Asprśadgativāda*'.

in the whole of *loka* (universe).³ But while saying so we should remember that our statement has in view the entire class of those beings and not one single individual of that class. Again, when it is said that they are found in the whole universe, all the three types of dwelling places are taken into consideration not separately and successively but jointly and simultaneously. Two-sensed beings are available not in the whole universe but only in one of the *asamkhyāta* equal parts of *Loka* (universe). The same thing is applicable to three-sensed and four-sensed beings. Even about five-sensed beings this very thing is said⁴. The liberated souls are there in the highest region of *Loka* (universe)⁵; this region too is to be understood equal in size to one of the *asamkhyāta* equal parts of *Loka*.

Classes of Living beings

Their Svasthāna⁶

(1) <i>Bādara-prṛthvī-kāyika Paryāpta</i> (148) }	Three Lokas
<i>Aparyāpta</i> (149) ⁷ }	
(2) <i>Sūkṣma-prṛthvī-kāyika Paryāpta-Aparyāpta</i> (150)	,,

3. Sū. 150, 153, 156, 159, 162 describe them by the phrase '*savvaloyapari-yāvaṇṇagā*'.
4. The commentator points out (sū. 166) that the statement about the five-sensed beings has in view all the *pañcendriyas* without any discrimination. And this is true because it is only afterwards that the infernal beings, the five-sensed sub-human beings, the human beings and the celestial beings are separately mentioned. But there seems to be one discrepancy in this *sūtra*. In the *manuṣyasūtra* 176 it is stated, '*samugghāṇa savvaloe*'. Following this *sūtra* the *sūtra* under consideration (i. e. sū. 166) should contain '*samugghāṇa savvaloe*'. But as a matter of fact, we have in its place '*samugghāṇa loyassa asamkhejjai-bhāge*'. To resolve this discrepancy the commentator, while explaining the phrase '*samugghāṇa savvaloe*' occurring in Sū. 176, points out that this is said about *kevalisamudghāta* (*kevalisamudghātam adhiṣṭṭya*). Hence we feel that the phrase '*asamkhejjai-bhāge*' occurring in Sū. 166 is to be construed with *chādmasthikasamudghāta* alone. (*Chādmastha* means non-omniscient being, and *chādmasthika* means 'of non-omniscient being'). The details of *kevalisamudghāta* being very few Sū. 166 does not intend to deal with it. *Śaṭkhaṇḍāgama* contains two separate *sūtras* dealing with these two *samudghātas*, viz. *chādmasthika-samudghāta* and *kevalisamudghāta* (Book VII, Sū. 11-12, pp. 310-311). From all this we deduce that in olden days theoreticians used to deal with *chādmasthika-samudghāta* alone.
5. The text proper (sū. 211) contains excellent description of *Siddhaśilā* (otherwise called *Iṣaṭprāgbhārā Prṛthvī*), the nature of *Siddhas*, their happiness, and all the degrees of their *aragāhanā* (pervasiveness).
6. Here only *svasthāna* is taken note of, because it is this *sthāna* that is permanent and hence worthy of paying attention to. The other two *sthānas*, viz. *upapāta* and *samudghāta* are occasional and temporary. So, though they are mentioned in the text proper, they are not included in this list. Moreover, the exposition of these two *sthānas* definitely

Classes of Living beings			Their Svasthāna	
(3) Bādara-apkāyika	Paryāpta	Aparyāpta	(151-2)	Three Lokas
(4) Sūkṣma-apkāyika	"	"	(153)	"
(5) Bādara-tejah-kāyika	"	"	(154-55)	"
(6) Sūkṣma-tejah-kāyika	"	"	(156)	"
(7) Bādara-vāyu-kāyika	"	"	(157-8)	"
(8) Sūkṣma-vāyu-kāyika	"	"	(159)	"
(9) Bādara-vanaspati-kāyika	"	"	(160-61)	"
(10) Sūkṣma-vanaspati-kāyika	"	"	(162)	"
(11) Dvīndriya	"	"	(163)	"
(12) Trīndriya	"	"	(164)	"
(13) Caturindriya	"	"	(165)	"
(14) Pañcendriya	"	"	(166)	"
(15) Nāraka	"	"	(167)	{ 7 Pṛthvis of Adholoka
(16-22) Nāraḥkas dwelling in 1 to 7 hells	Paryāpta-Aparyāpta		(168-174)	{ In those con- cerned Pṛthvis
(23) Pañcendriya Tiryāñca	Paryāpta-Aparyāpta		(175)	Three lokas
(24) Maṇuṣya	Paryāpta-Aparyāpta			{ 2½ Dvīpas, Tiryakloka, Maṇuṣyakṣetra
(25) Bhavanavāsīdeva	"	"	(177)	{ First kāṇḍa of Ratnaprabhā Pṛthvī
(26) Asurakumāra	"	"	(178)	"
(27) Asurakumāra of South	"	"	(179) ⁸	"
(28) Asurakumāra of North	"	"	(180)	"
(29-31) Nāgakumāra of South & North	Nāgakumāra Paryāpta-Aparyāpta		(181-83)	"
(32-34) Suparṇakumāra of South-North	Suparṇakumāra Paryāpta-Aparyāpta		(184-86)	"
(35-37) Vidyutkumāra of South-North	Vidyutkumāra Paryāpta-Aparyāpta		(187)	"

occurs in *Samudghātapaḍa* (36) and in *Katodvāra* (sū. 639-665) of *Vyutkrāntipada* (6). Hence it is not necessary to duplicate the account.

Here simply the general statement is made. That is, if they are found in the upper region, lower region or middle region and there too in that entire region or in a part thereof, they are generally held to be dwelling in all the three regions. For details one may refer to the text proper.

7. In the text proper it is stated that those very *sthānas* which are of *paryāpta* beings are also the *sthānas* of *aparyāpta* beings. See sū. 149 ff.

8. The *Indras*—of South and North—of the ten divisions of *Bhavanapat* gods are separately mentioned; but we have not noted them here.

(38-40)	<i>Agnikumāra</i> of South-North			
	<i>Agnikumāra Paryāpta-Aparyāpta</i>	(187)		"
(41-43)	<i>Dvīpakumāra</i> of South-North			
	<i>Dvīpakumāra Paryāpta-Aparyāpta</i>	"		"
(44-46)	<i>Udadhikumāra</i> of South-North			
	<i>Udadhikumāra Paryāpta-Aparyāpta</i>	"		"
(47-49)	<i>Dīkkumāra</i> of South-North			
	<i>Dīkkumāra Paryāpta-Aparyāpta</i>	"		"
(50-52)	<i>Vāyukumāra</i> of South-North			
	<i>Vāyukmāra Paryāpta-Aparyāpta</i>	"		"
(53-55)	<i>Stanitakumāra</i> of South-North			
	<i>Stanitakumāra Paryāpta-Aparyāpta</i>	"		"
(56)	<i>Vyantara Paryāpta-Aparyāpta</i>	(188)		"
(57)	<i>Piśāca Paryāpta-Aparyāpta</i>	(189)		"
(58-59)	<i>Piśāca</i> of South & North ⁹			
	<i>Piśāca Paryāpta-Aparyāpta</i>	(190)		"
(60-62)	<i>Bhūta</i> , of South & North,			
	<i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	(192)		"
(63-65)	<i>Yakṣa</i> , of South & North			
	<i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	"		"
(66-67)	<i>Rākṣasa</i> , of South & North,			
	<i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	"		"
(68-70)	<i>Kinnara</i> , of South & North,			
	<i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	"		"
(71-73)	<i>Kimpuruṣa</i> , of South & North,			
	<i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	"		"
(74-76)	<i>Bhujagapati Mahākāya</i> , of South & North,			
	<i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	"		"
(77-78)	<i>Gaṁdharva</i> ¹⁰ of North South,			
	<i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	"		"
(79)	<i>Jyotiṣkadeva</i> ¹¹ <i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	(195)	<i>Ūrdhvaloka</i>	[Now on- wards listed according to higher and higher regions they inhabit in it]
(80)	<i>Vaimānikadeva</i>	"	"	(196) <i>Ūrdhvaloka</i>
(81)	<i>Saudharmadeva</i>	"	"	(197) "
(82)	<i>Īśānadeva</i>	"	"	(198) "
(83)	<i>Sanatkumāradeva</i>	"	"	(199) "

9. Even the *Indras* of the different divisions of *Vyantara* gods are separately referred to, but we have not noted them here.

10. Over and above the eight main divisions of *Vyantara* gods, viz. *Piśāca* etc., the eight sub-divisions, viz. *Aṇaraṇṇiya* etc. are also enumerated in the text proper (Sū. 188, 194). But we have not noted them here.

1. Their two *Indras* are *Sūrya* (the Sun) and *Candra* (the Moon). Sū. 195 [2].

(84)	<i>Māhendra</i> deva	<i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	(200)	<i>Ūrdhvaloka</i>
(85)	<i>Brahmaloka</i> deva	„ „	(201)	„
(86)	<i>Lāṃtakā</i> deva	„ „	(202)	„
(87)	<i>Mahāśukra</i> deva	„ „	(203)	„
(88)	<i>Saḥsrāra</i> deva	„ „	(204)	„
(89-90)	<i>Ānata-prānata</i> deva	„ „	(205)	„
(91-92)	<i>Āraṇa-Acyuta</i> deva	„ „	(206)	„
(93)	<i>Heṭṭhima Graiveya</i> ka deva	„ „	(207)	„
(94)	<i>Madhyama</i>	„ „ „	(208)	„
(95)	<i>Uparima</i>	„ „ „	(209)	„
(96)	<i>Anuttaraupapātika</i> deva ¹² ,	„ „	(210)	„
(97)	<i>Siddha</i>		(211)	the highest region

There arises a question as to why there is no discussion about the *sthāna* of *a-jīva* (Non-living substances). The reason seems to be that unlike the classes of living beings, the classes of *puḍgala* (Matter) cannot be located to a definite region of *Loka*. The atoms and aggregates of atoms are available in any part of *Loka*. Of course, in *Pada V* their *avagāhanā* (extent of their pervasiveness) is discussed in various ways. In a way this could be taken as the discussion about their *sthāna*. But in *Pada II* by '*sthāna*' is meant definite region of *Loka*. And in this sense we cannot imagine any definite *sthāna* of atoms and their aggregates. Hence the discussion about their *sthāna* is neither possible nor necessary. Again, the separate discussion about the *sthāna* of *Dharma*, *Adharma*, *Ākāśa* is not required. It is so because the first two pervade the whole *Loka* and the last one is infinite.

The *Ṣaṭkhaṇḍāgama* contains the discussion about the *Sthāna* (= *kṣetra*) of the living beings. But there it is conducted according to the divisions, *gati*, etc. and not according to the classes of living beings. In the chapter *khettānugamaṇā* (Book VII pp. 299ff.) there occurs this discussion. Therein all the three types of *sthānas*, viz. *svasthāna*, *upapāda* and *samudghāta* are described and discussed.

*

12. The five divisions, viz. *Vijaya*, etc. are not separately mentioned. The text proper simply enumerates them when it deals with the general class.

CHAPTER III

RELATIVE NUMERICAL STRENGTH OF LIVING BEINGS AND OF NON-LIVING SUBSTANCES

This third *Pada* yields information about the relative numerical strength of all substances. In the age of Lord Mahāvīra and also thereafter the idea of exact number of reals has assumed importance. *Upaniṣads* record a view that what is real in only one in number and the world of plurality is either a real or an illusory transformation of that real One. On the other hand, Sāṅkhya philosophers maintain the plurality of self and unity of not-self; Buddhist philosophers believe in the plurality of *citta* (conscious principle) as well as *rūpa* (matter). So, it was necessary to clarify what the Jaina view is on this point. This is exactly what we find in this *Pada*. All other schools of Indian philosophy give merely the numbers of reals whereas this *Pada* fixes the numbers of reals from various standpoints. Main trend of this *Pada* is to discuss the relative numerical strength of the substances; in other words, it discusses the question as to which substance is more or less in number than which substance. This discussion is conducted from various stand-points.

First, it is pointed out as to which direction out of various directions like East etc. contains more living beings and which less. Further, it is made clear as to the living beings belonging to which class are more in number and those belonging to which class are less in number in a particular direction. Not only that but the relative numerical strength of even the sub-classes (of living beings) in a particular direction is demonstrated (213-224).

Similarly, the numerical strength of the various classes of living beings that are formed on the basis of *gati* (225), *indriya* (227), *kāya* (232), *yoga* (252) etc. is described. And finally we are told as to which class contains the lowest number of living beings and which class contains the highest number of them. And the other classes are arranged according to the gradual rise in number of the living beings they contain (334).

The mutual relative numerical strength not only of the classes of living beings but also of the six substances is discussed here from the standpoints of *dravya* (270) and *pradeśa* (271). And the relative numerical strength of the various divisions of each substance is also described here from these two standpoints (272). And at last the relative numerical strength of all the six substances is given from these very two standpoints (273).

In the beginning the discussion on the numerical strength of the classes of living beings is conducted mainly on the basis of directions. Afterwards it is conducted on the basis of three *lokas* (worlds), viz. *ūrdhva* (Upper), *adhaḥ* (Lower) and *tiryak* (Middle) (276).

As of different classes of living beings so of the atoms and their aggregates the relative numerical strength is described on the basis of directions and three *lokas*. In other words, number of *puḍgalas* (atoms and aggregates) contained in a particular direction and a particular world (*Loka*) is given. Moreover, numerical strength of atoms and aggregates is also given from the standpoints of *dravya* and *pradeśa* severally and jointly (326-330). And after that the same point is discussed keeping in view their extent of pervasiveness (*avagāhanā*), duration of time (*kālasthiti*) and modes (*paryāya*) (331-333).

Relative Numerical Strength of Substances

Here we give a list of all the six substances according to their progressive numerical strength. From this one can know as to which substances have the numerical strength equal, which have it more in relation to which and which have it less in relation to which. A list of the classes of living beings according to their progressive numerical strength is given separately. So, the following list mainly concentrates on the progressive numerical strength of non-living substances (*Sūtra* 273).

1. (1) *Dharmāstikāya-dravya*
 (2) *Adharmāstikāya-dravya*
 (3) *Ākāśastikāya-dravya*
{
 These three *dravyas* have equal numerical strength because each of them has only one individual or member. And hence their numerical strength is the lowest.
2. (1) *Dharmāstikāya-pradeśas*
 (2) *Adharmāstikāya-pradeśas*
{
 Both these *dravyas* have equal number of *pradeśas*. They have *asaṁkhyāta pradeśas*. Thus this number is *asaṁkhyāta* times more than the immediately preceding one.
3. *Jīvāstikāya-dravya*
{
 The number of *jīvas* is *ananta*. Hence this number is *ananta* times more than the immediately preceding one.
4. *Jīvāstikāya-pradeśas*
{
 Each and every *jīva* has *asaṁkhyāta pradeśas*. Hence this number is *asaṁkhyāta* times more than the immediately preceding one.

5. *Pudgalāstikāya-dravyas* { The number of *Pudgala dravyas* is *ananta*. And this number is *ananta* times more than the immediately preceding one.
6. *Pudgala pradeśas* { The total number of all the *pradeśas* of all the *pudgala dravyas* is *asaṃkhyāta* times more than the immediately preceding one.
7. *Addhāsamaya-dyavyas* { The number of these *dravyas* is *ananta* times more than the immediately preceding one. *Addhāsamaya* has no *pradeśas*.
8. *Ākāśastikāya-pradeśas* { The number of these *pradeśas* is *ananta* times more than the immediately preceding one.

Relative Numerical Strength Of the Classes of Living Beings

The classes of living beings are listed below according to their progressive numerical strength. Therein the beings of the succeeding class are sometimes slightly more in number (*viśeṣādhika*), sometimes *saṃkhyāta* times more, sometimes *asaṃkhyāta* times more and sometimes *ananta* times more than those of the immediately preceding one. The present list is based on the *Mahādanḍaka* occurring in *Pada* III (*Sūtra* 334).¹ This list is there in the third *Pada* at the end. It attempts to check up the relative numerical strength, arrived at in the third *Pada*, of the classes (of living beings) formed on the basis of *gati*, etc. Or, it attempts to arrive at the final relative numerical strength of the classes of living beings after having taken into account all the standpoints. Thus this list is very important. Hence we deem it proper to give it below. Again, the text proper merely suggests the numerical strength whereas the commentator gives and explains the exact numerical strength and attempts to demonstrate its propriety and logical consistency through reasoning.

The facts that emerge from this list are as follows. Even at those early times the Jaina monks (*ācāryas*) have made an attempt to demonstrate in the above manner the relative numerical strength of the different classes of living beings. This is an important fact. Again, the numerical strength of females—be they human beings, sub-human beings or celestial beings—has been considered to be always exceeding that of the males. In *Adholoka* (Nether world) the numerical strength of the classes of infernal beings decreases as we go down and down from the first

1. For the detailed exposition refer to *Prajñāpanāṭikā*, folio 163 A ff.

to the seventh hell. That is, among the classes of infernal beings, that class of the infernal beings that inhabit the lowest hell (i. e. the seventh hell) has the lowest numerical strength. In other words, among different hells the seventh one has the lowest number of infernal beings. But this order is reversed in regard to the classes of celestial beings inhabiting different celestial regions of *Urdhvaloka*. In *Urdhvaloka* the numerical strength of the celestial beings inhabiting the lowest celestial region called *Saudharma* is the highest and it decreases as we go higher and higher with the result that the highest celestial region called *Anuttara* has the lowest number of celestial beings. The numerical strength of *Bhavanavāsī* celestial beings is even more than that of those inhabiting *Saudharma* celestial region. It is so because the former is situated below *Manuṣyaloka* which in turn is situated below *Saudharma* celestial region. *Vyantaradevas*, though inhabiting the region higher than that the *Bhavanavāsī devas* inhabit, are more in number than the latter. Again, the *Jyotiṣka-devas*, though inhabiting the region higher than that *Vyantaradevas* inhabit, are more in number than the latter.

Among all the classes of living beings the class constituted by human beings has the lowest numerical strength, that is, it has the lowest number of living beings. This is the reason why the birth in this class is considered to be very difficult to attain. Again, more the number of sense-organs possessed by living beings, less is their numerical strength. In other words, undeveloped living beings are more in number than the developed ones. The living beings that have already attained liberation in the infinite past are less in number than one-sensed beings. The number of all the transmigratory living beings taken together is more than that of those who have attained liberation. This is the reason why the world (*loka*) will never be empty of the transmigratory living beings. The other reason of its not becoming devoid of transmigratory living beings is that numbers of living beings constituting different classes are never variable but ever constant; in other words, they are eternal.

The living beings inhabiting the lowest hell and the highest heaven are lowest in number among the living beings inhabiting different hells and different heavens respectively. This suggests that it is very difficult to be either the most virtuous or the most vicious. According to the recognised Jaina view of evolution (of living beings), the lowest stage of evolution is that of one-sensed beings. From this stage the evolution starts and gradually progresses.

The number of one-sensed beings as also of the liberated beings reaches to *anantakoṭi*. The number of the *abhavyas* (=Non-elect living beings destined to remain in bondage for ever) is *ananta*. The number of transmigratory living beings all taken together exceeds that of the liberated living beings. This view has good logic. It is so because some of the living beings that are bound at present will attain liberation in future. So, if we were to consider the number of liberated souls more than that of transmigratory ones, then there would arise the contingency of the world becoming empty of the transmigratory living beings at one time.

The numerical strength of the living beings decreases with the increase in the number of sense-organs possessed by them. This order is maintained in the *aparyāpta* (undeveloped) living beings (No. 49-53), but it is reversed in the *paryāpta* (developed) ones (No. 44-48). The secret behind this is not known to us.

Relative Numerical Strength of All the Classes of Living Beings

1. The number of male ² human beings born from uterus is the lowest. ³	
2. <i>Manuṣya-strī</i>	(<i>saṁkhyāta guṇa adhika</i>) ⁴
3. <i>Bādhara-tejahkāya</i>	(<i>asaṁkhyāta guṇa adhika</i>)
4. <i>Anuttaropapātikadeva</i>	(<i>asaṁkhyāta guṇa adhika</i>)
5. Gods of Upper (three) <i>Graiveyakas</i>	(<i>saṁkhyāta guṇa adhika</i>)
6. Gods of Middle (three) <i>Graiveyakas</i>	(<i>saṁkhyāta guṇa adhika</i>)
7. Gods of Lower (three) <i>Graiveyakas</i>	(<i>saṁkhyāta guṇa adhika</i>)
8. Gods of <i>Acyutakalpa</i>	(<i>saṁkhyāta guṇa adhika</i>)
9. Gods of <i>Āraṇakalpa</i>	(<i>saṁkhyāta guṇa adhika</i>)
10. Gods of <i>Prāṇatakalpa</i>	(<i>saṁkhyāta guṇa adhika</i>)
11. Gods of <i>Ānatakalpa</i>	(<i>saṁkhyāta guṇa adhika</i>)
12. Infernal beings of VII hell	(<i>asaṁkhyāta guṇa adhika</i>)
13. Infernal beings of VI hell	(<i>asaṁkhyāta guṇa adhika</i>)
14. Gods of <i>Sahasrārakalpa</i>	(<i>asaṁkhyāta guṇa adhika</i>)
15. Gods of <i>Mahāśukra</i>	(<i>asaṁkhyāta guṇa adhika</i>)
16. Infernal beings of V hell	(<i>asaṁkhyāta guṇa adhika</i>)

2. While dealing with the class of human beings the text takes note of males and females. But it observes silence about the division of the neuters. Of course, it separately mentions the *saṁmūrccima* human beings who are invariably neuters. See No. 24.
3. The commentator has suggested the number '*saṁkhyeya koṭi × koṭi*'. For others too he points out the numbers and their propriety. The readers interested in the problem may refer to the pertinent portion of the commentary.
4. The commentator points out that the number of females is 27 times more than the number of males.

17. Gods of <i>Lāntaka Kalpa</i>	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
18. Infernal beings of IV hell	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
19. Gods of <i>Brahmalokakalpa</i>	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
20. Infernal beings of III hell	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
21. Gods of <i>Māhendra</i> kalpa	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
22. Gods of <i>Sanatkumār</i> kalpa	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
23. Infernal beings of II hell	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
24. Sammūrcchima human beings	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
25. Gods of <i>Isāna</i> kalpa	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
26. Goddesses of <i>Isāna</i> kalpa	(saṁkhyāta guṇa adhika)
27. Gods of <i>Saudharma</i> kalpa	(saṁkhyāta guṇa adhika)
28. Goddesses of <i>Saudharma</i> kalpa	(saṁkhyāta guṇa adhika)
29. <i>Bhavanavāsī</i> gods	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
30. <i>Bhavanavāsī</i> goddesses	(saṁkhyāta guṇa adhika)
31. Infernal beings of I Hell	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
32. Males of <i>Khecara Pañcendriya Tiryañca</i>	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
33. Females of „ „ „	(saṁkhyāta guṇa adhika)
34. Males of <i>Sthalacara</i> „ „	(saṁkhyāta guṇa adhika)
35. Females of „ „ „	(saṁkhyāta guṇa adhika)
36. Males of <i>Jalacara</i> „ „	(saṁkhyāta guṇa adhika)
37. Females of „ „ „	(saṁkhyāta guṇa adhika)
38. <i>Vyantara</i> gods	(saṁkhyāta guṇa adhika)
39. „ goddesses	(saṁkhyāta guṇa adhika)
40. <i>Jyotiṣka</i> gods	(saṁkhyāta guṇa adhika)
41. „ goddesses	(saṁkhyāta guṇa adhika)
42. Neuters of <i>Khecara Pañcendriya Tiryañca</i>	(saṁkhyāta guṇa adhika)
43. „ of <i>Sthalacara</i> „ „	(saṁkhyāta guṇa adhika)
44. „ of <i>Jalacara</i> „ „	(saṁkhyāta guṇa adhika)
45. <i>Caturindriya Paryāpta</i>	(saṁkhyāta guṇa adhika)
46. <i>Pañcendriya</i> „	(viśeṣādhika)
47. <i>Dvīndriya</i> „	(viśeṣādhika)
48. <i>Trīndriya</i> „	(viśeṣādhika)
49. <i>Pañcendriya Aparyāpta</i>	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
50. <i>Caturindriya</i> „	(viśeṣādhika)
51. <i>Trīndriya</i> „	(viśeṣādhika)
52. <i>Dvīndriya</i> „	(viśeṣādhika)
53. <i>Pratyeka Bādara Vanaspati Paryāpta</i>	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
54. <i>Bādara Nigoda</i> „	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
55. <i>Bādara Pṛthvī</i> „	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
56. <i>Bādara Apkāya</i> „	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
57. <i>Bādara Vāyukāya</i> „	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
58. <i>Bādara Tejaḥkāya Aparyāpta</i>	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
59. <i>Pratyeka Bādara Vanaspati Aparyāpta</i>	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
60. <i>Bādara Nigoda Aparyāpta</i>	(asaṁkhyāta guṇa adhika)

61. Bādara Pṛthvī	„	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
62. Bādara Apkāya	„	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
63. Bādara Vāyukāya	„	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
64. Sūkṣma Tejaḥkāyika	„	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
65. Sūkṣma Pṛthvīkāyika	„	(viśeṣādhika)
66. Sūkṣma Apkāyika	„	(viśeṣādhika)
67. Sūkṣma Vāyukāyika	„	(viśeṣādhika)
68. Sūkṣma Tejaḥkāyika Paryāpta		(saṁkhyāta guṇa adhika)
69. Sūkṣma Pṛthvī	„	(viśeṣādhika)
70. Sūkṣma Apkāyika	„	(viśeṣādhika)
71. Sūkṣma Vāyukāyika	„	(viśeṣādhika)
72. Sūkṣma Nigoda Aparyāpta		(asaṁkhyāta guṇa adhika)
73. Sūkṣma Nigoda Paryāpta		(saṁkhyāta guṇa adhika)
74. Abhavasiddhika		(ananta guṇa adhika)
75. Pratipatita-samyaktva		(ananta guṇa adhika)
76. Siddhas		(ananta guṇa adhika)
77. Bādara Vanaspati Paryāpta		(ananta guṇa adhika)
78. Bādara Paryāpta		(viśeṣādhika)
79. Bādara Vanaspti Aparyāpta		(asaṁkhyāta guṇa adhika)
80. Bādara Aparyāpta jīvas		(viśeṣādhika)
81. Bādara jīvas		(viśeṣādhika)
82. Sūkṣma Vanaspati Aparyāpta		(asaṁkhyāta guṇa adhika)
83. Sūkṣma Aparyāpta		(viśeṣādhika)
84. Sūkṣma Vanaspati Paryāpta		(saṁkhyāta guṇa adhika)
85. Sūkṣma Paryāpta		(viśeṣādhika)
86. Sūkma jīvas		(viśeṣādhika)
87. Bhavasiddhika		(viśeṣādhika)
88. Nigoda jīvas		(viśeṣādhika)
89. Vanaspati		(viśeṣādhika)
90. Ekendriya		(viśeṣādhika)
91. Tīryāṇca		(viśeṣādhika)
92. Mithyādr̥ṣṭi		(viśeṣādhika)
93. Avirata		(viśeṣādhika)
94. Sakaṣāya		(viśeṣādhika)
95. Chadmastha		(viśeṣādhika)
96. Sayogī		(viśeṣādhika)
97. Saṁsāri		(viśeṣādhika)
98. Sarvajīvas		(viśeṣādhika)

It is interesting to note the way in which this topic is treated of in *Ṣaṭkhaṇḍāgma*. In *Prajñāpanā sūtra* 212 the relative numerical strength of the classes of living beings is discussed through 27 points of investigation (*dvāras*) whereas in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* (Book VII, pp. 520) it is discussed through 14 points of investigation, viz. *gati*, etc. This means that *Prajñāpanā* discusses this topic through

13 points of investigation in addition to those 14 employed in *Ṣaṭkhaṇḍāgama*. This discussion occurs also in *Dravyapramāṇā-nugama-prakaraṇa* of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* (Book VII pp. 244 ff.). *Ṣaṭkhaṇḍāgama* (Book VII pp. 244 ff.) itself offers the explanation of the numerical terms like *saṃkhyāta* whereas it is not *Prajñāpanā* itself but its commentary that offers this explanation. This discussion of the relative numerical strength of living beings occurs in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* at other places also. Book XIV, *Sū.* 568 (p. 465) of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* gives an account of the relative numerical strength of living beings even from the standpoints of *dravya-pramāṇa* and *pradeśapramāṇa*. *Prajñāpanā* too in its *Atthikāyadvāra sū.* 270 gives an account of the relative numerical strength of the living beings from two standpoints, viz. *dravyārthika* and *pradeśārthika*. This account in *Prajñāpanā* is different from that occurring in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* in that the former account considers the relative numerical strength of *śaḍdravya* whereas the latter that of *Ṣaṭkāya*. The *Mahādaṇḍaka* occurring in *Prajñāpanā* (*sū.* 334) and that occurring in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* (Book VII pp. 575 ff.) deserves comparison. Both the *Mahādaṇḍakas* discuss the topic of relative numerical strength of all the classes of living beings.

CHAPTER IV

LIFE-DURATION OF LIVING BEINGS

This *Pada* gives an account of life-duration of the different classes of living beings.¹ This *Pada* is given the name *Sthitipada* because it tells us as to how much time a living being can live in different classes when born in them. Living being as substance is eternal. But the modes like infernal, celestial, sub-human, human which it assumes are non-eternal. That is, these modes come into existence and go out of existence at some time. So, the need arises to discuss the duration of various kinds of modes. Such a discussion is met with in this *Pada*. Maximum and minimum life-durations of each and every mode or class of living beings are pointed out. Life-duration is possible in the case of transmigratory living beings only. Hence while discussing the topic of life-duration, the classes of transmigratory living beings only are taken into consideration. About liberated living beings it is stated that they have beginning but no end (*sādhīyā apajjāvasitā*—p. 78 line 14 *sū.* 211). So, the question of their life-duration does not arise. This is the reason why it is not taken up for discussion in this *Pada*. Again, this *Pada* does not give an account of the 'life-duration' of the modes of non-living substances. It is so because different varieties of the modes of non-living substances could not have the fixed maximum and minimum limits of their existence.

In this *Pada* an account of life-durations of the classes of living beings is given in the following order. Life-durations of general classes are given first and only afterwards those of their sub-classes, viz. *pariyāpta* and *apariyāpta*, are given. To illustrate, the life-duration of the general class of infernal beings is stated first, and afterwards the life-durations of its two sub-classes, viz. *pariyāpta* and *apariyāpta*, are stated. This very order is followed in giving an account of life-durations of other classes of living beings.

In the table given below life-durations of general classes are given. Here sub-classes, viz. *pariyāpta* and *apariyāpta* are not taken into account. Moreover, the question of the life-duration of the classes of living beings is discussed with a view to indicating the

1. *Śaṅkhaṇḍāgama* too discusses this topic under the heading of 'kālanu-gama' (Book VII, pp. 114 and 462). The speciality of *Śaṅkhaṇḍāgama* account is that it expounds the topic through 14 *dvāras* keeping in view first a single member of this or that class of living beings and then the members of this or that class all taken together. This *Śaṅkhaṇḍāgama* account is worth comparing with the *Uttarādhyaṇa* (36.80 ff.) account of *kāla* given from the standpoint of *santati* (continuum).

maximum and minimum limits of their life-durations. Hence these two limits of their life-durations are included in the table.

From the table it becomes clear that life-duration of females is shorter than that of males as also that the life-duration of infernal and celestial beings is lengthier than that of the human and sub-human beings. Among one-sensed beings the fire-bodied ones have the shortest life-duration. This fact could be corroborated by our experience of the fire getting extinguished. Again, among the one-sensed beings, the earthbodied are possessed of the lengthiest life-duration. But we do not know the reason behind the view that the life-duration of the three-sensed beings is shorter than that of the two-sensed beings. Moreover, the life-duration of the four-sensed beings is lengthier than that of the three-sensed but shorter than that of the two-sensed ones. This has also remained a mystery for us.

Classes of living beings	Life-Duration	
	Minimum	Maximum
1. Infernal beings (335)	10 thousand years	33 sāgaropama
(1) <i>Ratnaprabhā</i> (336)	„	1 „
(2) <i>Śarkaraprabhā</i> (337)	1 <i>Sāgaropama</i>	3 „ ²
(3) <i>Vālukāprabhā</i> (338)	3 „	7 „
(4) <i>Paṅkaprabhā</i> (339)	7 „	10 „
(5) <i>Dhūmaprabhā</i> (340)	10 „	17 „
(6) <i>Tamaḥprabhā</i> (341)	17 „	22 „
(7) <i>Adhaḥsaptama</i> (342)	22 „	33 „
2. (a) God (343)	10 thousand years	33 sāgaropama
(b) Goddess (344)	„	55 palyopama
(1) <i>Bhavanavāsī</i> gods (345)	„	somewhat more than one sāgaropama
„ goddesses (346) ²	„	4½ palyopama
[For <i>Asurakumāra</i> and others refer to the original text]		
3. Earth-bodied (354)	<i>Antarmuhūrta</i>	22,000 years
(1) <i>sūkṣma</i> earth-bodied (355) ⁴	„	<i>Antarmuhūrta</i>
(2) <i>bādara</i> „ (356)	„	22,000 years

4. Water-bodied (357)	„	7,000 years
5. Fire-bodied (360)	„	3 days and nights
6. Air-bodied (363)	„	3,000 years
7. Plant-bodied (366)	„	10,000 years
8. Two-sensed beings (369)	„	12 years
9. Three-sensed „ (370)	„	49 days and nights
10. Four-sensed „ (371)	„	6 months
11. Five-sensed sub-human beings (372)	„	3 <i>palyopama</i>
(a) <i>saṁmūrcchima</i> (373)	„	1 <i>pūrvakoṭi</i>
(b) <i>garbhaja</i> (374)	„	3 <i>palyopama</i>
(1) <i>jalacara</i> (375) ⁵	„	1 <i>pūrvakoṭi</i>
(2) <i>catuṣpada-sthalacara</i> (378)	„	3 <i>palyopama</i>
(3) <i>uraparisaṛpa</i> (381)	„	1 <i>pūrvakoṭi</i>
(4) <i>bhujaparisarpa</i> (384)	„	„
(5) <i>khechara</i> (387)	„	<i>palyāsaṁkhyeyabhāga</i>
12. <i>Manuṣya</i> (390) ⁶	„	3 <i>palya</i>
13. <i>Vyantara</i> gods (393)	10,000 years	1 <i>palyopama</i>
„ goddesses (394)	„	$\frac{1}{2}$ „
14. <i>Jyotiṣka</i> gods (395) $\frac{1}{8}$	<i>palyopama</i>	1 <i>palyopama</i> + 1 one lakh years
„ goddesses (395) ⁷	„ $\frac{1}{2}$ <i>palyopama</i> + 50,000 years	
[For <i>Candra</i> etc. refer to the original text]		
15. <i>Vaimānika</i> gods (407)	1 <i>palyopama</i>	33 <i>sāgaropama</i>
„ goddesses (408)	„	55 <i>palyopama</i>
[For <i>Saudharma</i> etc. ⁸ refer to the original text.]		

In this *Pada* no thought is given to the problem of 'life-duration' of modes or classes of non-living substances. The reason behind this seems to be the fact that *Dharma*, *Adharma* and *Ākāśa* are eternal; and it is stated in *Pada V* that matter exists from one or two or three and so on upto *asaṁkhyāta samayas* (515-518); so, the separate treatment of the *sthiti* of the modes of matter (*Pudgala*) is not necessary. Moreover, this *Pada* considers that *sthiti* only which is the result of *āyukarma* and such a *sthiti* is not possible in the case of non-living substances.

5. While giving an account of the life-spans of the *jalacara*, etc. the text separately mentions the life-spans of *garbhaja* and *saṁmūrcchima* beings (Sū. 376 ff.); but in the present Table we have not done so.
6. Again, while dealing with the life-span of the human beings, the text separately notes the life-spans of *garbhaja* and *saṁmūrcchima* human beings (Sū. 391-92).
7. The text describes the life-spans of gods and goddesses of the celestial classes viz. *Candra* etc. (Sū. 397-406).
8. Sū. 409-425.

CHAPTER V

CLASSES AND MODES OF LIVING AND NON-LIVING SUBSTANCES

The name of this *Pada* is 'visesa'. The term 'visesa' means classes as well as modes. Here in the present context it means classes and modes of living and non-living substances. In *Pada* I classes and sub-classes of these two substances have already been enumerated. They are, in brief, repeated here. It is so because the object of this *Pada* V is to clarify the point that whatever classes and sub-classes these two substances are divided into have each infinite modes. Now if even a class of a substance have infinite modes, it naturally and inevitably follows that this particular substance taken in its entirety has infinite modes. From the fact that a substance has modes it naturally follows that it can never be absolutely changeless but it can only be variable constant. This, again, means that reality is neither substance alone, nor modes alone, but it is both at the same time. Nature of reality is constituted by both substance and modes.

It is noteworthy that though the name *Visesa* is given to this *Pada*, the term 'visesa' is not used in the *sūtras* of the *Pada*. In its place the term 'paryāya' is employed in the entire *Pada* (su. 438-). In Jaina doctrinal works this term has special importance. The author has suggested that two terms 'paryāya' and 'visesa' are not at all different in meaning. Various classes of living and non-living substances are nothing but modes of those concerned substances. Thus classes or particulars of a substance or universal as well as modes of a particular individual or lower universal are here known as *paryāyas*. The classes of infernal beings, etc. are also *paryāyas*—modes—of an individual living being. It is so because an individual living being has been born many a time as an infernal being, celestial being, etc. in the infinite past. And just as they are the *paryāyas* of one individual living being even so they are the *paryāyas* of each and every individual living being because all living beings are potentially equal. Thus what are called *prakāras* (types), *bhedas* (divisions), *viśeṣas* (particulars) from the standpoint of *jīva* substance or universal are modes only when viewed from the standpoint of an individual living being. Substance can never be without mode. That is, substance always has this or that relevant mode. Such a suggestion is there in this *Pada* because what is known as *dravya* is here called *paryāya* (439). In fine, the suggestion is that *dravya* and *paryāya* are identical. This is the reason why the author has employed the term 'paryāya'

for different types or classes of a *dravya* (439, 501). This point has been noted by Āc. Malayagiri also.¹

The author wanted to clarify that though *dravya* and *pariyāya* are identical they are different also and that all the *pariyāyas* or *pariṇāmas* are not of one substance only. This has been suggested by pointing out the difference between the numbers of *dravyas* and *pariyāyas*. For instance, he states that the number of infernal beings is *asaṁkhyāta* (439) but that of their *pariyāyas* is *ananta* (440). Again, out of various classes of living beings the class of vegetation and that of liberated ones contain *ananta* number of *dravyas*. Thus *jīva dravyas* all taken together could be regarded as *ananta* but *jīva dravyas* of any one class except the above-mentioned two classes are *asaṁkhyāta*. Yet the number of *pariyāyas* of any one class is *ananta*. All this is explained clearly in the present *Pada*.

On the basis of such suggestions of the author, the Jaina theoreticians postulated two kinds of universals, one is called *tīryaksāmānya* (horizontal universal) and the other *ūrdhvatā-sāmānya* (vertical universal). That universal which runs through spatially different individuals is called *tīryaksāmānya* whereas that universal which runs through temporally different modes of one individual is called *ūrdhvatā-sāmānya*. *Urdhvatāsāmānya* is nothing but *dravya* itself. One individual thing has one *ūrdhvatā-sāmānya* which is responsible for the notion of its identity. On the other hand, one individual has many *tīryaksāmānyas* which are responsible for the notion of its similarity with different individuals. *Jivatva* universal is *tīryaksāmānya* when viewed as a common characteristic running through different individual *jīvas* but it is also *ūrdhvatāsāmānya* when viewed as a characteristic persisting in one individual *jīva* inspite of this *jīva* undergoing different modifications. The roots of the clarifications and interpretations of the terms and concepts *dravya*, *pariyāya*, *sāmānya*, *viśeṣa* offered by Jaina theoreticians in the course of time while comparing their concepts with the corresponding ones found in other systems of Indian philosophy are clearly visible in this work. The clarifications and explanations of these terms and concepts, met with in this work, have in turn their roots in the *Aṅga* works like *Bhagavatī*.²

Unlike Vedāntins, Jainas believe in the plurality of *Jīva* (Soul) substance. The number of *jīvas* are *ananta*. Hence, in Jainism

1. Commentary, folios 179 B, 202 A

2. For the discussion of this topic readers may refer to Introduction to *Nyāyāvatāra-vārtikavṛtti*, pp. 25-31; also *Āgama Yuga kā Jaina Darśana*, pp. 76-86.

there is nothing like one independent entity called Universal Soul. The characteristic of consciousness that we find in one *jīva* is numerically different from that found in another and pervades that particular *jīva* only. Again, it is this characteristic that differentiates soul from not-soul. Thus this characteristic, though numerically different in different souls, performs one common function of differentiating soul from not-soul. And hence in this sense it is considered to be a universal. This universal is of the kind of *tiryak-sāmānya*. It is not numerically identical in all individual souls. It is numerically different in all of them. Hence there is similarity only among souls; there is no identity or oneness of all souls; identity of all souls or One Soul is an illusion. Identity of all souls or One Soul is a logical abstraction and not a concrete reality³. Similarly, non-living substance (*ajīva*) is not One. There is a plurality of it. There are many non-living substances. All these non-living substances differ from the living substances in that they do not have the characteristic of consciousness. And in this sense there is similarity among all the non-living substances. This similarity is indicated by the common term '*ajīva*' employed for them all. This similarity or universal is again of the type of *tiryak-sāmānya*. By *paryāyas* (modes), *bhedas* (divisions) and *viśeṣas* (particulars) of these *tiryaksāmānyas* we are to understand here *paryāys*, *bhedas* and *viśeṣas* of the two substances living and non-living (439, 501).

According to Jaina philosophy any one individual substance undergoes so many transformations or modifications. For instance, any one soul assumes so many transformations like the state of infernal being etc. These transformations being what they are come and go but the soul substance being eternal persists for ever in the midst of these changes. In other words, soul is never deprived of its true nature; it, as a substance, is never destroyed with the result that it never becomes not-soul. Origination and destruction are predicated of it simply from the standpoint of its transformations or modes. Its modes originate and perish. Each individual soul is a universal. It is a universal of the kind of *ūrdhvatāsāmānya*. This universal is one in one individual living being. It runs through various modes, transformations or states of that individual living being. In this *Pada* the discussion about the *paryāyas* of *nairayika* (infernal being) etc. (440, 504) is conducted from the standpoint of *ūrdhvatāsāmānya*. So, those *paryāyas* of *Nairayika* etc. are to be understood as its modes.

3. We are to understand the statements like '*ege āyā*' occurring in *Śhānāṅga* from the standpoint of such mentally constructed, idea- or conceptual Unity.

Thus in this *Pada* the term *paryāya* is employed in two senses. According to one sense it means types, divisions, classes or particulars. According to another sense it means modes, states, transformations. And it is to be noted that the universal characterising types, divisions or particulars and the universal characterising modes, states or transformations are of two different kinds. The former is called *tiryak-sāmānya* and the latter *ūrdhvatāsāmānya*. Both of them are real. But there are many *tiryak-sāmānyas* in one individual whereas there is only one *ūrdhvatāsāmānya* in one individual.

Nāraka (class of infernal beings) etc. are the various divisions, classes, particulars or species of the universal soul which is a *tiryaksāmānya* and hence they are considered to be the *paryāyas* of *jīva*. Again, these *nāraka* etc. could be viewed as the modes of one individual soul substance which is *ūrdhvatāsāmānya* and hence even from this standpoint they are called *paryāyas* of *jīva*. The similar consideration is there in the case of non-living substance (*ajīva*) also. Thus the author has used the term *paryāyas* in two different senses and he has regarded the two terms '*paryāya*' and '*viśeṣa*' as synonyms. In the Jaina *Aṅga* works the term *paryāya* alone was employed. This is the reason why the author has used this term only in his exposition. But in the *Vaiśeṣika* system the term *viśeṣa* was already current. And the author seems to have given the name '*Viśeṣa*' to this *Pada* in order to point out that the term *viśeṣa* can very well be employed in the sense of *paryāya* (mode, state, transformation) as well as in the sense of *bheda* (particular, division, species).

The transmigratory souls undergo modifications or transformations that are the results of karmas. It is on account of karmas that soul comes into contact with matter. And it is this contact that in its turn causes various states, modes or transformations of the soul. These transformations which are *pudgalika* or 'of matter' are also predicated of the soul. And the assumption that the transmigratory soul is somewhat identical with matter is underlying our author's discussion of its *paryāyas*. The *ananta paryāyas* which the *pudgala* (matter) independently undergoes due to the various degrees of *varṇa* (colour), *rasa* (flavour), *gandha* (odour) and *sparsa* (touch) (519-) are predicated of the soul also when matter is in contact with it (440-). The reason for this view is that soul is also the cause of these modes of matter when the latter is in contact with the former. From this it is clear that the soul, in its transmigratory state, is relatively identical with matter. This identity is beginningless and it is due to this identity that there arises difference among living beings with regard to their

structure, colour, etc. Were there no identity of this sort, then all the transmigratory souls, like the liberated ones, would have no difference whatsoever among them; they would have only numerical difference; and all the classes of transmigratory souls would become an impossibility. Hence the relative identity of transmigratory soul with matter has been posited as a ruling principle underlying those different classes of living beings or transmigratory souls. When a soul becomes completely dissociated or free from karmas, it has no contact whatsoever with matter and as a consequence has no external differentiating characteristics like structure, colour, etc. Due to the rise of karmic matter just as there arise external differences like structure, colour etc. and thus come into existence various modes even so there arise internal differences pertaining to knowledge, etc. and thus come into existence various other modes of a transmigratory soul. In this manner the author has justified the view that a number of modes of a living being is *ananta*.

As we have seen, this *Pada* is devoted to the treatment of the classes and modes of *jīva* as well as *ajīva*. The classes are already described in *Pada* I. But the suggestion that each class possesses *ananta* modes is found in this *Pada* V. Thus it constitutes the salient feature of this *Pada*. *Pada* I enumerated the classes, *Pada* III gave us mainly the relative numerical strength of those classes. So, there remained to be answered a question as to what the actual number of the *viśeṣas* or particulars (individuals) each class contained. The answer to this question is found in this *Pada* V. Not only that, this *Pada* has given also the numbers of modes that are possible in each class. The number of modes possible in each class is *ananta*. But the number of individuals contained in each class differs. Some classes contain *asaṃkhyāta* individuals whereas some *ananta*. The class of vegetation (*vanaspati*) and that of liberated souls contain *ananta* individuals. Each of the remaining classes contains *asaṃkhyāta* individuals. Again, this *Pada* does not take into account all the classes and sub-classes enumerated in *Pada* I, when it discusses the question of the number of individuals contained in a particular class as also the number of modes possible in the individuals of a particular class. It takes into account the main classes of transmigratory souls—the main classes which are known by the name of ‘24 *Daṇḍakas*’—and the class of liberated souls. This will be clear from the Table given ahead. Therein items No. 1 to 24 are the classes of transmigratory souls. There 24 classes are called 24 *daṇḍakas*. And item No. 25 is the class of liberated souls.

The discussion about the modes of each of the different classes

of soul substance is conducted here from various standpoints. Thus therein the employment of the non-absolutistic standpoint recognised by the Jainas is obvious. While expounding the different modes of each of the classes of souls or living beings the ten standpoints of substance (*davvaṭṭhayā*), space-points (*padesa-ṭṭhatā*), extent of pervasiveness (*ogūhaṇaṭṭhatā*), life-duration (*ṭhiṇ*), colour, odour, flavour, touch, knowledge (*jñāna*) and indeterminate cognition (*darśana*) are employed (*Sū.* 440-54).

The discussion is conducted in the following order. First the question as to how many modes the class of infernal beings have is raised. In answer to this question it is stated that their number is *ananta*. To demonstrate the plausibility or propriety of this number *ananta* of these modes, the numbers of the modes of the class of infernal beings, yielded by those ten standpoints, are given. Some standpoints yield *saṃkhyāta* modes, some *asaṃkhyāta* and some *ananta*. Taking into consideration the standpoint yielding *ananta* number of modes—as it is the highest number—the modes of the class of infernal beings are declared to be *ananta*. It is to be noted that those numbers are not actually and directly stated but are indirectly suggested through the comparison of one infernal being with another. Let us elucidate the point. It is said that from the standpoint of substance one infernal being is similar to all other infernal beings. This means that from this standpoint any infernal being could be regarded as one only. Thus from this standpoint the number of an infernal being can never be more than one, that is, it is *saṃkhyāta*.

Similarly, from the standpoint of space points⁴ one infernal being is similar to another. This means that each and every infernal being has *asaṃkhyāta* space-points. In short, it can be said that from this standpoint any infernal being is *asaṃkhyāta*.

From the standpoint of the height of the body, one infernal being is either shorter than or equal to or taller than another infernal being. Though there is no difference among the infernal beings from the standpoint of space-points, they fall into three groups when the heights of their bodies are compared with the height of any one of them. In *Ratnaprabha* hell the lowest height is found; the lowest height is equal to one part of the *asaṃkhyāta* equal parts of an *aṅgula*. The maximum height found in this hell is equal to

4. Like *Dharmāstikāya*, etc. the *Jīva* substance too possesses *Pradeśas*. Hence it is necessary to expound the *Jīva* substance from the standpoint of *pradeśas*. Moreover, Time and material atoms are considered to be *apradeśī* (i.e. having one *pradeśa* only) Hence in the total account of all the substances, *jīva* as well as *a-jīva*, the exposition from the standpoint of *pradeśa* becomes necessary.

7 *dhanuṣ*, 3 *hasta* and 6 *aṅgula*. This *avagāhanā* (height of body) becomes double as we go in the lower and lower hells and in the hell VII the highest *avagāhanā* is 500 *dhanuṣ*.⁵ The relative strength of the intervening numbers of measurement units between the measurement equivalent to one part of *asaṁkhyāta* equal parts of an *aṅgula* (the minimum *avagāhanā* of infernal beings) and the measurement equivalent to 500 *dhanuṣ* (the maximum *avagāhanā*) govern the relative *avagāhanā* of the infernal beings inhabiting other hells. So, if an infernal being is superior or inferior to another from the standpoint of *avagāhanā*, then it is so by $\frac{1}{asaṁkhyāta}$ or by

$\frac{1}{saṁkhyāta}$ or *saṁkhyāta* times or *asaṁkhyāta* times. Thus from the standpoint of *avagāhanā*, modes (*pariyāys*) of an infernal being are of *asaṁkhyāta* kinds.

From the standpoint of *sthiti* too, one infernal being is either equal or inferior or superior to another infernal being. When one infernal being is superior or inferior to another from this standpoint, it is so by $\frac{1}{asaṁkhyāta}$ or by $\frac{1}{saṁkhyāta}$ or *saṁkhyāta* times or *asaṁkhyāta* times. In fine, from this standpoint also, the modes (*pariyāyas*) of an infernal being are of *asaṁkhyāta* types.

From the standpoint of black and other colours taken one by one, the modes of an infernal being are *ananta* because there are *ananta* degrees of each colour.

Similarly, from the standpoints of odour, flavour, touch taken one by one the modes of an infernal being are *ananta*. It is so because all these physical qualities severally have *ananta* degrees.

Thus the author has made it clear that the view that an infernal being possesses *ananta* modes seems quite plausible when we take into account the *ananta* modes of colour, flavour, odour, touch severally.

Similarly, the author points out that even from the standpoints of knowledge and indeterminate cognition the possible modes of an infernal being are infinite. It has already been explained as to why the modes of colour, etc. which naturally belong to matter are predicated of soul. And knowledge etc. are the modes natural to soul. And even from the abovementioned two standpoints the view that the modes of an infernal being are *ananta* is proved legitimate, intelligible and plausible.

Ac. Malayagiri notes that these ten standpoints can be reduced to four, viz. *dravya*, *kṣetra*, *kāla* and *bhāva*. Standpoints of

dravyārtha and *pradeśārtha* are included in *dravya*, that of *avagāhanā* in *kṣetra*, that of *sthiti* in *kāla*, and those of *varṇa* etc. and *jñāna* etc. in *bhāva*.⁶

On this same line the discussion about *Daṇḍaka* is conducted (441-454). As we have already seen, when taken into consideration *avagāhanā* and *sthiti* as also *varṇa* etc. and *jñāna* etc. one *jīva* is inferior or superior to another. So, again all the 24 *daṇḍakas* (classes of living beings) each having either minimum or maximum or intervening *avagāhanā* are described. In similar manner the modes of each of 24 *daṇḍakas* are discussed from the standpoints of *sthiti*, *jñāna* and *darśana* one by one and they are proved to be *ananta* in each case (Sū. 455-499). Having finished the discussion on the modes of living substance the topic of the modes of non-living substances is taken up for discussion.

Numbers of the Living Beings Contained in Different Classes and Numbers of the Modes of the Living Beings

Classes of Living beings	No. of Living beings contained in the classes	No. of modes of the Living beings contained in the classes
<i>Jīva</i>	<i>Ananta</i> (439)	<i>Ananta</i> ⁷
1. <i>Nāraka</i>	<i>Asaṃkhyā</i> (439)	„ (440) ⁸
2. <i>Asura</i>	„ „	„ (441)
3. <i>Nāga</i>	„ „	„ (442)
4. <i>Suparṇa</i>	„ „	„ „
5. <i>Vidyutkumāra</i>	„ „	„ „
6. <i>Agnikumāra</i>	„ „	„ „
7. <i>Dīpakumāra</i>	„ „	„ „
8. <i>Udadhikumāra</i>	„ „	„ „
9. <i>Dik-kumāra</i>	„ „	„ „
10. <i>Vāyukumāra</i>	„ „	„ „
11. <i>Stanitakumāra</i>	„ „	„ „

6. Ibid, folio 182 A.

7. In sū. 439 we are told that the *pariyāyas* (*dravyas* or divisions) of the *Jīva* class are *ananta* and thereafter in sū. 440 those different divisions are taken up one by one and we are again told that the *pariyāyas* (*modes*) of this or that division are *ananta*. From this it follows that the *pariyāyas* (*modes*) of the entire *jīva* class are *ananta*.

8. In sū. 439 we are told that the *pariyāyas* of the class of infernal beings are *asaṃkhyā* whereas in sū. 440 we are told that they are *ananta*. This means that sū. 439 gives the number of members (*pariyāyas*) of the class of infernal beings whereas sū. 440 gives the number of the modes (*pariyāyas*) of living beings contained in the entire class of infernal beings.

<i>Jīva</i>	<i>Asaṁkhya</i> (439)	<i>Ananta</i>
12. <i>Pṛthvikāyika</i>	„ „	„ (443)
13. <i>Apkāyika</i>	„ „	„ (444)
14. <i>Tejaḥkāyika</i>	„ „	„ (445)
15. <i>Vāyukāyika</i>	„ „	„ (446)
16. <i>Vaṇaspati</i>	<i>Ananta</i> „	„ (447)
17. <i>Dvīndriya</i>	<i>Asaṁkhya</i> „	„ (448)
18. <i>Trīndriya</i>	„ „	„ (449)
19. <i>Caturindriya</i>	„ „	„ (450)
20. <i>Pañcendriya-tiryañca</i>	„ „	„ (451)
21. <i>Manuṣya</i>	„ „	„ (452)
22. <i>Vyantara</i>	„ „	„ (453)
23. <i>Jyotiṣka</i>	„ „	„ (454)
24. <i>Vaimānika</i>	„ „	„ (454)
25. <i>Siddha</i>	<i>Ananta</i> „	—

are of the same size, they cover different durations of time. An atom can have various durations, viz. duration of one *samaya* upto the duration of *asamkhyāta samayas*. (*paramāṇoḥ samayād ārabhya utkarṣato' samkhyeyakālam avasthānam* | *Prajñāpanāṭikā* folio 202 B). No atom taken independently has the duration of *ananta samayas*. Hence any one atom is either equivalent or superior or inferior to another in respect of duration. When it is superior or inferior to another atom (say x), then it is so by one part of *samkhyāta* or *asamkhyāta* equal parts of x's duration, or *samkhyāta* times or *asamkhyāta* times x's duration. But the modes of atoms from the standpoint of property (rather degree-of-property) are *ananta*. Hence one atom is either equal, superior or inferior to another from this standpoint. The concerned superiority or inferiority, that is, difference can exhibit the four above-enumerated ways and two more. The two more ways involve the number *ananta* (504). The modes of atoms are considered to be *ananta* because it is proved that from the standpoint of property their modes are *ananta*.

In connection with aggregates of two atoms upto *ananta* atoms it is necessary to note that though all the aggregates of two (or three upto *ananta*) atoms are equal from the standpoint of the number of the constituent atoms they differ from the standpoint of the spacepoints they occupy. An aggregate of two atoms can occupy either one space-point or two (505); an aggregate of three atoms can occupy one space-point or two or three (506); and so on. This rule applies to all aggregates except those made of *ananta* atoms (507-510). That is, an aggregate of *ananta* atoms can occupy one or two or three upto *asamkhyāta* space-points but never *ananta* space-points. The reason for this is that no substance except Space is found outside *Lokākāśa* which has *asamkhyāta* space-points. Hence an aggregate of *ananta* atoms has to accommodate itself in the *asamkhyāta* (or less) space-points of *Lokākāśa*. This has been explained by the instance of a lamp.⁹

Like atoms, aggregates have different durations from one *samaya* upto *asamkhyāta samayas*. Again, like atoms they too have *ananta* modes of properties (505-510).

Thus in this *Paḍa* first of all the *pariāyas* (modes) of atoms as well as of different aggregates are considered. From this exposition it naturally follows that forms of matter occupy one space-point or two space-points upto *asamkhyāta* space-points. Similarly, they have duration of either one *samaya* or two *samayas* upto

9. For the argument and instance of a lamp one may refer to *Prajñāpanāṭikā* folio 242 A.

asaṁkhyāta samayas. In this way having conducted independent exposition about the forms of matter occupying one space-point upto *asaṁkhyāta* space-points (511-514) and having duration of one *samaya* upto *asaṁkhyāta samayas* (515-518) it is concluded that each of these forms of matter has *ananta paryāyas*. Here also this exposition is conducted through the standpoints of *dravya*, *kṣetra*, *kāla* and *bhāva*. On this same line the classes formulated on the basis of (degrees of) properties are proved to have *ananta paryāyas* each (519-524). Moreover, the author has divided each of the classes formulated on the basis of the difference in their *avagāhanā* (size or occupying space-points), *sthiti* (duration) and degrees of property into three, viz. having highest, medium and lowest counts. And each of these divisions are proved to have *ananta paryāyas* (525-558). Thus in various ways he brings home that the *paryāyas* of matter are *ananta*.

Let us note that the Nyāya-Vaiśeṣika atomists consider an atom to be eternal. They do not maintain that it undergoes changes. On the other hand, Jaina theoreticians consider an atom to be variable constant. In other words, according to them it undergoes changes while not giving up its essential nature. Even a discrete and solitary atom undergoes changes. All this becomes certainly clear from the exposition in *Padas* I and V. Again, the Nyāya-Vaiśeṣika philosophers consider an atom, not discrete and solitary but forming a part of an aggregate, to be absolutely different from the aggregate. On the other hand, Jaina theoreticians consider it to be relatively identical with an aggregate of which it is a part. Moreover, they contend that the atoms themselves get transformed into an aggregate and that an aggregate, when it disintegrates, produces atoms.

Let us note one more point about atoms. According to Nyāya-Vaiśeṣika philosophers there is qualitative difference among atoms. That is, atoms of earth are qualitatively different from those of water, fire and air, and consequently an atom of earth can never become an atom of water, etc. This again means that according to them all the four physical qualities, viz. colour, flavour, odour and touch are not necessarily present in each and every atom. On the other hand, Jaina theoreticians maintain no qualitative difference among atoms. An atom of earth can transform itself into that of water and so on. Any one atom possesses all the four physical qualities, viz. colour, etc. It is only on account of the difference in the degrees of these qualities that the two atoms can differ from one another.

CHAPTER VI

TRANSMIGRATION OF A LIVING BEING FROM ONE CLASS TO ANOTHER

The subject-matter of this *Pada* is indicated in its beginning by the term *valkaṃti* (*sū.* 2) = Sk. 'vyutkrānti'. The commentator in the beginning offers no explanation whatsoever of it. But he comments on the *adhikāra gāthā* that occurs in the beginning of *Pada* VI (559). This commentary makes it clear that the subject-matter of this *Pada* pertains to *vyutkrānti* (transmigration) of a living being from one class to another. It discusses the following points.

1. (a) *Upapātavirahakāla* (Period of time devoid of any birth of living beings) : There are four classes of existence, viz. *deva*, *nāraka*, *manuṣya*, *tiryāṇca*. In each class the living beings are being born. So, there arises a question as to how much duration of time is completely devoid of any birth whatsoever in each of the classes.

(b) *Udvartanāvīrahakāla* (Period of time devoid of any death whatsoever) : Similarly, in each of the four classes the living beings are dying. So, here also there arises a question as to how much duration of time is completely devoid of any death in each of the classes.

And in connection with each of the classes we are here given the minimum and maximum periods during which no birth takes place, again the minimum and maximum periods during which no death takes place. In regard to both the cases the minimum period is the same and it is one *samaya*. Again, in regard to both the cases the maximum period is the same and it is twelve *muhūrtas*. This is the reason why *Adhikāra* I is given the name 'Bārasa' (Twelve). (560-68)

2. If even the sub-classes of those four classes are taken into account, then in the First Hell the minimum period in regard to both the cases is one *samaya* but the maximum period in regard to both the cases is twentyfour *muhūrtas*. This is the reason why *Adhikāra* II is given the name 'Cauvīsā' (Twenty-four) (569-608).

Living beings from the *manuṣya* class only can enter into the class of liberated souls after their death in the former class. In this sense there is possibility of *upapāta* in the class of liberated souls. But there is no possibility of *udvartanā*. That is, no soul from this class migrates into another class. In other words, a

living being that enters this class can never leave it. As there is possibility of *upapāta* in connection with this class, the question naturally arises as to what are the minimum and maximum periods during which no new entry takes place. And we are told that in this connection the minimum period of time is one *samaya* and the maximum period of time six months (564). But as there is no possibility of *udvartanā*, there does not arise the question of *udvartanāvīrahakāla* in connection with this class. It is possible that the present *sūtra* 564 is a later interpolation. The reason for this view is that the name 'Bārasa' of this *Adhikāra* clearly suggests that only those classes that yield the maximum period of 12 *muhūrtas* are in place here. Be that as it may, but from this naturally follows the established tenet of the Jaina theoreticians that no soul that has entered the class of liberated ones comes back in the transmigratory existence.

Āc. Malayagiri has rightly raised the question as to how the maximum period of time during which no birth takes place can be 12 *muhūrtas* in connection with the general class of infernal beings when in the forthcoming *sūtras* in connection with any one of seven hells this maximum period is declared to be 24 *muhūrtas* and even more. The explanation offered is that it is 24 *muhūrtas* when seven hells are considered severally and it is 12 *muhūrtas* when all the seven hells are considered jointly. Hence there is no discrepancy. The same logic applies to other three classes of existence.—“*yadyapi hi nāma ratnaprabhāḍiṣu ekaikanīrdhāraṇena caturviṃśatimuhūrtādīpramāṇa upapātaviraho vakṣyate, tathāpi yadā saptāpi pṛthivīḥ samuditā apekṣya upapātavirahaś cintyate tadā sa dvādaśa-muhūrtapramāṇa eva labhyate, dvādaśa-muhūrtānantaram avaśyam anyatarasyām pṛthivyām utpādasambhavāt | tathā kevalaveda-sopalabdheḥ | yas tu 'pratyekam abhāve samudāye'py abhāvaḥ' iī nyāyaḥ sa kāraṇakāryadharmānugamacintāyām nānyatra—ity adōṣaḥ*” —*Prajñāpanāṭikā*, folio 205 B.

It is necessary to note that this maximum period of 24 *muhūrtas* is not uniform for all the sub-classes. That is, in regard to some of them it is more or less also. And yet the name given to this *Adhikāra* is 'Cauvīsā.' The reason for this seems to be as follows. The exposition starts with the *Ratnaprabhā* hell in which the maximum period of time during which no birth takes place is 24 *muhūrtas* as also the maximum period of time during which no death takes place is also 24 *muhūrtas*; and taking into account this first *pada* (word) alone the title of this *Adhikāra* seems to have been fixed.

Moreover, Ārya Śyāma asks us to note that in the case of *Jyotiṣka* and *Vaimānika* gods one should not employ the term *udvartanā*; in its place he should employ the term 'cyavana' (608).

The maximum period during which no birth takes place and the maximum period during which no death takes place are always equal in any one of the classes. But the maximum period during which no birth takes place differs in different classes. Similarly, the maximum period during which no death takes place differs in different classes. Hence in the following table we give in connection with various classes the maximum periods during which no birth takes place as also the maximum periods during which no death takes place. But the minimum period during which no death takes place is the same in different classes; hence it is not necessary to mention it in the table.

Maximum Duration in which no Birth (or no Death) Takes Place

1. <i>Nirayagati</i>	12 <i>Muhūrtas</i>	(560) ¹
1-1. <i>Ratnaprabhānaraka</i>	24 <i>Muhūrtas</i>	(569)
1-2. <i>Sarkarāprabhānaraka</i>	7 days & nights	(570)
1-3. <i>Vālukāprabhānaraka</i>	$\frac{1}{2}$ month	(571)
1-4. <i>Pañcaprabhānaraka</i>	1 month	(572)
1-5. <i>Dhūmaprabhānaraka</i>	2 months	(573)
1-6. <i>Tamānaraka</i>	4 months	(574)
1-7. <i>Adhaḥsaptamīnaraka</i>	6 months	(575)
2. <i>Tīriyagati</i>	12 <i>muhūrtas</i>	(561)
2-1. <i>Prthivīkāyika</i>	Nil (<i>aṇusamayamavirahiyam</i>) ²	(579)
2-2. <i>Apkāyika</i>	" "	(580)
2-3. <i>Tejāḥkāyika</i>	" "	(580)
2-4. <i>Vāyukāyika</i>	" "	(580)
2-5. <i>Vanaspati</i>	" "	(580)
2-6. <i>Dvīndriya</i>	<i>Antarmuhūrta</i>	(581)
2-7. <i>Trīndriya</i>	"	(582)
2-8. <i>Caturindriya</i>	"	(582)
2-9. <i>Saṁmūrcechima-pañcendriya</i>	"	(583)
2-10. <i>Garbhavyutkrāntika-pañcendriya</i>	12 <i>Muhūrtas</i>	(584)
3. <i>Manuṣyagati</i>	12 <i>Muhūrtas</i>	(562)
3-1. <i>Saṁmūrcechima</i>	24 <i>Muhūrtas</i>	(585)
3-2. <i>Garbhavyutkrāntika</i>	12 <i>Muhūrtas</i>	(586)

1. For the *udvartanā-viraha-kāla* of all these classes and sub-classes one may refer to sū. 607-608. The *sūtras* referred to in brackets give an account of *upaspāta-viraha-kāla*.

2. It is stated in sū. 561 that in the case of the *tīryaṇca-gati* the minimum *viraha-kāla* is one *samaya* only and the maximum *viraha-kāla* is 12 *muhūrtas*. But from the present *sūtra* it follows that in the case of *tīryaṇca-gati* there is no *viraha-kāla*. Āc. Malayagiri does not account for this inconsistency.

4. <i>Devagati</i>	12 <i>Muhūrtas</i>	(563)
4-1. <i>Asurakumāra</i>	24 „	(564)
4-2-10. <i>Nāgakumāra</i> etc.	24 „	(565-78)
4-11. <i>Vāṇamaṃtara</i>	24 „	(587)
4-12. <i>Jyotiṣka</i>	24 „	(588)
4-13. <i>Saudharma</i>	24 „	(589)
4-14. <i>Īśāna</i>	24 „	(590)
4-15. <i>Sanatkumāra</i>	9 days & nights + 20 <i>Muhūrtas</i>	(591)
4-16. <i>Māhendra</i>	12 „ „ + 10 „	(592)
4-17. <i>Brahmaloka</i>	22½ days & nights	(593)
4-18. <i>Lāmtaka</i>	45 „	(594)
4-19. <i>Mahāśukra</i>	80 „	(595)
4-20. <i>Sahasrāra</i>	100 „	(596)
4-21. <i>Ānata</i>	<i>Samkhyāta</i> months	(597)
4-22. <i>Prānata</i>	„ „	(598)
4-23. <i>Āraṇa</i>	„ years	(599)
4-24. <i>Acyuta</i>	„ „	(600)
4-25. <i>Heṭṭhima-graiveyaka</i>	„ „ <i>śata</i>	(601)
4-26. <i>Majjhima-graiveyaka</i>	„ „ <i>sahasra</i>	(602)
4-27. <i>Uvarima-graiveyaka</i>	„ „ <i>lakh</i>	(603)
4-28-31. <i>Vijayādi</i>	<i>Asamkhyātakāla</i>	(604)
4-32. <i>Sarvārthasiddha</i>	<i>Palya Samkhyeya bhāga</i>	(605)

5. <i>Siddhagati</i>	6 Months (564)	$\left\{ \begin{array}{l} \text{Upapātaviraha only.} \\ \text{Udvartanāviraha is} \\ \text{not possible in the} \\ \text{case of Siddha class.} \end{array} \right.$
5-1. <i>Siddha</i>	6 Months (606)	

3. In *Sāntara Dvāra* the question as to whether or not there is temporal gap between any two successive births or any two successive deaths taking place in those classes. The answer given is that there is as well as is not the gap. Those very classes that are considered in the first two *Dvāras* are also considered here. The exception to the above-mentioned general rule is found in the case of only earth-bodied, water-bodied, fire-bodied, air-bodied and vegetation-bodied. In these five classes successive births as well as successive deaths do not allow any temporal gap to intervene between them. In other words, in connection with these five classes *upapāta* and *udvartanā* are *nirantara*. The alternative of *sāntara* is not accepted in connection with these five classes (617-618, 625). In the first two *Dvāras* we are told that in each of the classes there are periods that are devoid of any birth and there are periods that are devoid of any death. And in this *Dvāra* we are told that it is also possible that there is no temporal gap between any two successive births as also between

Numbers of Living Beings That Can Simultaneously Be Born And Also Numbers of Living Beings That Can Simultaneously Die³ In Different Classes :

	Minimum	Maximum
1. Nārakas (Infernal beings) (1-7)	1, 2, or 3	<i>Samkhyāta</i> or <i>Asamkhyāta</i> (626-627)
2. Gods <i>Asurakumāra</i> & others (1-10)	1, 2, or 3	<i>Samkhyāta</i> or <i>Asamkhyāta</i> (658-659)
3. Earth-bodied, water-bodied, fire-bodied and air-bodied	<i>Nirantara</i>	<i>asamkhyāta</i> in every <i>samaya</i>
4. <i>Vanapati</i> (a) <i>Svasthāna</i> , i. e. those living beings of the class of <i>vanapati</i> that after having been dead are born again in this very class— <i>nirantara ananta</i> in every <i>samaya</i> (632).		
(b) <i>parasthāna</i> , i. e. those living beings of the class of <i>vanapati</i> that belonged to other classes in their previous birth— <i>nirantara asamkhyāta</i> in every <i>samaya</i> (632).		
	About <i>udvartanā</i> of the living beings in this class this same thing is to be repeated (638).	
5. <i>Dvīndriya</i>	Minimum 1, 2 or 3 & Maximum	<i>samkhyāta</i> and <i>asamkhyāta</i> (633).
6. <i>Trīndriya</i>	} Minimum 1, 2 or 3 and Maximum <i>samkhyāta</i> or <i>asamkhyāta</i> (634)	
7. <i>Caturīndriya</i>		
8. <i>Saṁmūrcchima Pañcendriya Tiryāṇca</i>		
9. <i>Garbhaja Pañcendriya Tiryāṇca</i>		
10. <i>Saṁmūrcchima Manuṣya</i>	} Minimum 1, 2 or 3 and Maximum	<i>samkhyāta</i> (635)
11. <i>Garbhaja Manuṣya</i>		
12. <i>Vānamantara</i>		
13. <i>Jyotiṣka</i>		
14. From <i>Saudharma</i> to <i>Sahasrāra</i>	} Minimum 1, 2 or 3 and Maximum <i>samkhyāta</i> or <i>asamkhyāta</i> (634)	
15. From <i>Ānata</i> to <i>Anuttara</i>		
16. <i>Siddha</i>	Minimum 1, 2 or 3 and Maximum	108 (636).

5. *Katto* (*Kutaḥ*⁴ = From where) *Dvāra* gives an answer to the question as to from which class a living being can transmigrate to

3. The *sūtras* referred to in brackets give an account of *upapāta*. For *udvartanā* refer to *sū.* 637-638.

4. *Ṣaṭkhaṇḍāgama* conducts, in its characteristic way, the discussion about the process of transmigration (*gati-āgati*) of living beings, employing 14 *mīrgaṇādvāras* (points-of-investigation), (Book VI pp. 418 ff.).

and take birth in a particular class. It is also a question as to whether or not all living beings are equally qualified to be born in all classes. Generally speaking all living beings can take birth in any of the classes. But here it is determined as to what class a living being should necessarily belong to in its immediately preceding birth if it is to take birth in a particular class. We give below the table.

Classes which living beings of the classes mentioned to the left should belong to in their immediately preceding births.

1. *Nāraka* (class of infernal beings)

1(a) All the classes of the *Tiryāṇca pañcendriya paryāpta* excepting *sthalacara* and *khecara* quadrupeds having the life-span of *asamkhyāta* years (639[1-22]).

1(b) A class of *garbhaja paryāpta* human beings born in *Karmabhūmi* and having their life-span of *samkhyāta* years (639[23-26]).

(i) A class of infernal beings born in hell I called *Ratnaprabhā*

(i) The above (a) & (b) to be repeated here (640).

(ii) A class of infernal beings born in *Śarkarā* hell.

(ii) All the classes mentioned in the above (a) and (b) except a class of *sammurchhima tiryāṇca pañcendriya* (641).

(iii) A class of infernal beings born in *Vālukā* hell.

(iii) All the classes that are covered by (ii) except the class of *bhujaparisarpa* (642).

v) A class of infernal beings born in *Paṅka-prabhā* hell.

(iv) All the classes that are covered by (iii) except the class of *khecara* (643)

(v) A class of infernal beings born in <i>Dhūmaprabhā</i> hell. (vi) A class of infernal beings born in <i>Tamā</i> hell. (vii) A class of infernal beings born in the seventh hell.	<p>(v) All the classes that are covered by (iv) except the class of quadrupeds (644)</p> <p>(vi) All the classes that are covered by (v) except the class of <i>sthalacara</i> (645)</p> <p>(vii) (a) <i>Jalacara-tiryañcapañcendriya paryāpta</i> and
(b) <i>Garbhaja paryāpta</i>
(c) Males and neuters belonging to the class of <i>garbhaja paryāpta</i> human beings and having the life-span of <i>saṃkhyāta</i> years and also born in <i>karmabhūmis</i> only. (646-47)</p>
2. <i>Asurakumāra</i>, etc. (1-10).	<p>2 (a) <i>Paryāpta-Tiryañca-Pañcendriya</i> (648)
(b) <i>Garbhaja-Paryāpta-Manuṣya</i> (648).</p>
3. A class of earth-bodied	<p>3 (a) <i>Tiryañca</i> (650 [1-10])
(b) <i>Manuṣya</i> (650 [11-12]).
(c) All classes of celestial beings except the class of <i>Sanatkumāra</i>, the class of <i>Anuttara</i> gods and the classes of gods that intervene in between these two (650 [13-18]).</p>
4. A class of water-bodied	All the classes that are covered by the above (3). (651).
5. A class of fire-bodied and a class of air-bodied	<p>5 (a) <i>Tiryañca</i>
(b) Human beings (652).</p>
6. A class of vegetation	All the classes that are covered by (3) (653).
<p>7. A class of two-sensed beings
A class of three-sensed being
A class of four-sensed beings</p>	} All the classes that are covered by the above (5) (654).

8. A class of *pañcendriyatiryañca*

- 8 (a) A class of infernal beings
(b) A class of *tiryañca*
(c) A class of human beings
(d) A class of celestial beings except the sub-classes of celestial beings born in *Ānata* regions and in the regions above *Ānata* (655)

9. A class of human beings

- 9 (a) All classes of infernal beings except the class of infernal beings born in hell VII
(b) All classes of *tiryañca* except the classes of fire-bodied and air-bodied.
(c) A class of human beings
(d) A class of celestial beings (656)

10. A class of *Vāṇamantara*

The same as (2)

11. A class of *Jyotiṣka*

- 11 (a) All classes of *garbhajātiryañcapañcendriya* except the class of *khecara* having the life-span of *asaṁkhyāta* years.
(b) All classes of human beings except the one of those human beings born in *antaradvīpa* (658).

12. A class of *Saudharma* celestial beings and a class of *Īśāna* celestial beings.

- 12 The same as the above (11) (659).

13. A class of *Sanatkūmāra* celestial beings, a class of *Sahasrāra* celestial beings and the intervening classes of celestial beings.

- 13 The same as above (12) except the classes formed by the living beings having life-span of *asaṁkhyāta* years and born in *Akarmabhūmis* (660, 661)

14. A class of *Ānata* celestial beings, a class of *Acyuta* celestial beings and the intervening classes.

- 14 A class of *garbhajaparyāpta* human beings born in *karmabhūmis*, having life-span of *saṁkhyeya* years and having right faith or wrong faith (662-663).

15. A class of <i>Graiveyaka</i> celestial beings.	15 A class of self-controlled human beings (664).
16. A class of <i>Anuttaropapātika</i>	16 A class of self-controlled human beings spiritually vigilant (665)

From the above table following note-worthy facts emerge :

1. No female of the class of human beings takes birth in hell VII.
2. A living being belonging to the class of infernal beings cannot again be born in this very class in its immediately next birth. Similarly, a living being belonging to the class of celestial beings cannot again be born in this very class in its immediately next birth.
3. A living being belonging to the class of celestial beings cannot be born, in its next birth, in the classes of celestial beings, fire-bodied beings, air-bodied beings and *vikalendriya* beings but can be born in the classes of earth-bodied, water-bodied, plant-bodied and human beings.
4. A living being having sense-organs less than five cannot take its immediately next birth in the class of infernal beings or in the class of celestial beings.
5. A living being belonging to the class of infernal beings can possibly take its immediately next birth in the class of *pañcendriya tiryāṇca*. An infernal being inhabiting any of the first six hells can possibly take its immediate next birth in the class of human beings. But no infernal being can take its immediately next birth in the classes of the one-sensed, the two-sensed, the three-sensed and the four-sensed living beings.
6. The case of the fire-bodied and the air-bodied beings is different from that of the earth-bodied etc. A living being taking birth in any one of these two classes should necessarily belong, in its immediately previous birth, to the class either of *tiryāṇca* or of human beings. But a living being once born in any one of the above-mentioned two classes, viz. a class of fire-bodied and that of air-bodied cannot be born in the class of human beings in its next birth.
7. Human beings that are under the influence of wrong faith cannot take their immediately next birth in the celestial regions higher than *Sahasrāra*.
8. Human beings that are not self-controlled (*asaṃyata*) or are only partly self-controlled (*saṃyatāsaṃyata*) cannot take their immediately next birth in *Graiveyaka* or *Anuttara*.

9. A living being belonging to the class of human beings can take its next birth in any one of the four classes of existence. But it is noteworthy that a living being born in the seventh hell cannot take its next birth in the class of human beings.

6. *Uvvaṭṭanā*—Its Sanskrit counterpart is 'udvartanā'. In this *Dvāra* VI we are told as to in which class a living being belonging to a particular class can take its next birth. The Fifth *Dvāra* provides us with an answer to this question if we read it with a view to finding out an answer to this question. In the 5th *dvāra* we are told as to which class a living being belonging to a particular class in its present birth could have belonged to in its previous birth. From this it naturally becomes clear as to which class a living being belonging to a particular class in its present birth can belong to in its next birth. Hence it is not necessary to give a separate table for that (666-676).

7. *Parabhaviyāyanaṃ*—This *dvāra* discusses the question as to when a living being binds the *karma* determining the life-span of its next birth. The life-span-determining *karma* determines even the class in which it is to be born in its next birth. Hence the above-mentioned question is closely related to the question of 'katto' and 'udvartanā.' The answer to this question is given in this *Dvāra*.

Life-span is of two types—(1) *sopakrama* (that can be shortened) (2) *nirupakrama* (that cannot be shortened).⁵ Celestial and infernal beings have the second type of life-span. This means that their life-spans cannot be shortened by accidents. That is, they never meet with accidents that can terminate their life-span. They bind the *karma* determining the life-span of their next birth when there remain six months for the end of their present life-span (677, 678, 683).

A living being belonging to any of the classes of the one-sensed, the three-sensed or the four-sensed beings can have either *sopakrama* or *nirupakrama* life-span. If its life-span is of the *nirupakrama* type then it binds the *karma* determining the life-span of its next birth when there remains 1/3 of its present life-span. And if its life-span is of the *sopakrama* type then it binds the *karma* determining the life-span of its next birth when there remains 1/3 or 1/9 or 1/27 of its present life-span (679, 680). *Pañcendriya-tiryāṇcas* (the five-sensed sub-human beings) and human beings both having the life-span of *asaṃkhyāta* years in their present birth bind the *karma* determining the life-span of their next birth, only when there remains six months for the end of their present life-span. From among the *Pañcendriya-tiryāṇcas* and human beings those that have

5. *Yogasūtra* 3.22 and the *Bāṣya* thereon.

the life-span of *saṃkhyāta* years bind the *karma* determining the life-span of their next birth when there remains 1/3 of their present life-span, provided their present life-span is of the *nirupakrama* type. And those same beings bind the same when there remains 1/3 or 1/9 or 1/27 of their present life-span, provided their present life-span is of the *sopakrama* type (681-682).

8. *Āgarisa* (Sk. *Ākarṣa*) : *Ākarṣa* means grasping *karma* through the instrumentality of the concerned types of activity. When we are given a glass of water, we drink it in one sip or in many sips. Similarly, karmic material particles are grasped either in one *ākarṣa* or in many *ākarṣas*. Here first we are told as to what types of *āyukarma* are possible in the different classes of living beings. Afterwards we are given the information as to how many *ākarṣas* are required for the grasping of the particles of *āyukarmas* of different types.

The bondage of *āyukarma* is of six kinds in the case of all the living beings (685). All the living beings grasp the material particles of *āyukarma* in one to eight *ākarṣas* (687-690). Thus as there are eight alternatives in the grasping of the material particles of *āyukarma*, eight groups of living beings are formed on the basis of those alternatives and then their relative numerical strength is calculated. The number of those who grasp these concerned particles in eight *ākarṣas* is the smallest. And with the decrease in the number of *ākarṣas*, the numerical strength of the groups increases *asaṃkhyāta* times. So, the number of those who grasp the karmic matter by one *ākarṣa* is the greatest (691-692).

Following are the six types of bondage of *āyukarma* (684) :

1. *Jāti-nāma-nidhatta-āyu* : The Sanskrit counterpart of *nidhatta* is *niṣikta*. Generally a living being arranges the karmic atoms grasped in one *samaya* in the order in which they are to be experienced. This arrangement is called *niṣeka*. And that which gets arranged in this way is called *nidhatta* (Sk. *niṣikta*). In the sub-types of *nāma-karma* occur the classes, viz. a class of the one-sensed, a class of the two-sensed, a class of the three-sensed, a class of the four-sensed and a class of the five-sensed living beings. The *āyukarma* that is arranged with the *jāti-nāma-karma* (= *nāma-karma* determining the class in which a living being is to take birth) is known as *jāti-nāma-nidhatta-āyu*.

2. *Gati-nāma-nidhatta-āyu* : In the sub-types of *nāmakarma* there occur the four classes of existence, viz. a class of celestial beings, a class of infernal beings, a class of human beings and a class of sub-human beings. That *āyu-karma* which is arranged with the *gati-nāma-karma* (the *nāma-karma* determining the class of

existence in which a living is to take birth) is known as *gati-nāma-nidhatta-āyu*.

3. *Sthiti-nāma-nidhatta-āyu* : That *karma* the rise or operation of which causes the sustenance or stability of a living being in a particular birth is called the *sthiti-nāma-karma*. It is different from *jāti-nāma-karma*, *gati-nāma-karma*, *śarīra-nāma-karma* etc. because it is separately mentioned. (See No. 1, 2, 4, etc.) That *āyukarma* which is arranged with the *sthiti-nāma-karma* is called the *sthiti-nāma-nidhatta-āyu*.

4. *Avagāhanā-nāma-nidhatta-āyu* : *Avagāhanā* means that which a soul pervades and inhabits. Thus by *avagāhanā* is here meant *śarīra* (body). In the sub-types of *nāma-karma* there occur five types of bodies viz. *audārika*, etc. That *āyukarma* which is arranged with the *avagāhanā-nāma-karma* is known as *avagāhanā-nāma-nidhatta-āyu*.

5. *Pradeśa-nāma-nidhatta-āyu* : Karmic atoms are known as *pradeśas*. That *karmas* which are experienced as *pradeśas* only, that is, which can have the rise of their *pradeśas* (*pradeśodaya*) but not of their fruit (*vipāka*) are called *pradeśa-nāma-karma*. The *āyukarma* which is arranged with them is called *pradeśa-nāma-nidhatta-āyu*.

6. *Anubhāva-nāma-nidhatta-āyu* : The fruit or result of *karma* is called *anubhāva*. Not any *anubhāva* but that of the highest degree is meant in this particular context. That *āyukarma* which is arranged with the *karma* of the highest *anubhāva* is known as *anubhāva-nāma-nidhatta-āyu*.

Here Āc. Malayagiri offers clarification that the objective behind the classification of the *āyukarma* into six types is to suggest that between the two members of each pair, viz. *jātināma-karma-āyukarma*, etc. it is the *āyukarma* that is primary. It is primary because the rise of *jātināmakarma*, etc. is governed by or dependent on the rise of *āyukarma*.⁶

*

CHAPTER VII

BREATHINGS OF LIVING BEINGS

We all know that breathing is very important and essential for the sustenance of life. The present chapter VII describes the maximum interval possible between one breathing and another breathing of a living being belonging to different classes except the class of liberated ones. From the discussion one noteworthy fact emerges. Āc. Malayagiri draws our attention to it. It is this that the more is the misery a living being suffers from, the more is the number of breathings it performs. And the breathings of the most miserable living being are without any interval¹. Conversely, more the happiness a living being experiences, much more is the interval between its one breathing and another breathing². It is so because the activity of breathing itself is a kind of misery. This is a fact of experience and scriptures also corroborate it.

Āc. Malayagiri has arrived at a general rule on the basis of this discussion. The rule is that in connection with a living being belonging to the class of celestial beings the same is the number of fortnights intervening between its one breathing and another as is the number of *sāgaropamas* its life-span consists of.³

In the text proper there occurs: *āṇamaṁti vā pāṇamaṁti vā ūsasaṁti vā nīsasaṁti vā*". Āc. Malayagiri considers 'āṇamaṁti' and 'ūsasaṁti' to be synonyms. Again he regards 'pāṇamaṁti' and 'nīsasaṁti' as synonyms. But he has recorded another view also. According to this other view, the first member of each pair (*āṇamaṁti-ūsasaṁti*, *pāṇamaṁti-nīsasaṁti*) refers to internal breathing whereas the second member of it refers to external breathing.

Temporal Interval Between One Breathing And Another of a Living Being Belonging To Different Classes

Classes	Temporal Interval	
1. Infernal beings	Uninterrupted	Nil
2. <i>Asurakumāra</i>	7 <i>stoka</i> (Min.)	Somewhat more than a fortnight (Max.)

1. "atiduḥkhitā hi nairavikāḥ, duḥkhitānām ca niranṭaram ucchvāsaniḥśvāsau, tathā loke darśanāt" *Prajñāpanāṭikā*, folio 220 B.

2. "sulchitānām ca yathottaram mahān ucchvāṭaniḥśvāsakriyāvīrahakālāḥ" *Ibid* folio 221 A.

3. *yathā yathā*"*yuṣaḥ sāgaropamavyddhis tathā tathocchvāsaniḥśvāsakriyā-vīrahapramāṇasyāpi pakṣavyrddhiḥ.*

4. *Prajñāpanāṭikā*, folio 220 A.

3.	From <i>Nāgakumāra</i> to <i>Stanitakumāra</i>	}	7 stoka (Min.)		<i>Muhūrtapṛthaktva</i>
4.	Sub-human beings and human beings	}	Indefinite (Min.)		Indefinite (Max.)
5.	<i>Vāṇamṃtara</i>		7 stoka (Min.)		<i>Muhūrtapṛthāktva</i> (Max.)
6.	<i>Jyotiṣka</i>		<i>Muhūrta-prthaktva</i> (Min.)		<i>Muhūrtapṛthaktva</i> (Max.)
7.	<i>Vaimānika</i>		„	„	33 fortnights (Max.)
(A)	i <i>Saudharma</i>		„	„	2 „ „
	ii <i>Isāna</i> somewhat more than	„	„	2 „	„
	iii <i>Sanatkumāra</i> 2 fortnights	„	7	„	„
	iv <i>Māhendra</i> somewhat more than 2 fortnights	„	7 fortnights		
	v <i>Brahmaloka</i> 7 fortnights	„	10 fortnights		„
	vi <i>Lāmtaka</i> 10	„	14	„	„
	vii <i>Mahāśukra</i> 14	„	17	„	„
	viii <i>Sahasrāra</i> 17	„	18	„	„
	ix <i>Ānata</i> 18	„	19	„	„
	x <i>Prāṇata</i> 19	„	20	„	„
	xi <i>Āraṇa</i> 20	„	21	„	„
	xii <i>Acyuta</i> 21	„	22	„	„
(B)	i Those in the lower region of the lower <i>Graiveyaka</i> 22	„	„	23	„ „
	ii Those in the middle region of the lower <i>Graiveyaka</i> 23	„	„	24	„ „
	iii Those in the upper region of the lower <i>Graiveyaka</i> 24	„	„	25	„ „
	iv Those in the lower region of the middle <i>Graiveyaka</i> 25	„	„	26	„ „
	v Those in the middle region of the middle <i>Graiveyaka</i> 26	„	„	27	„ „

vi	Those in the upper region of the middle <i>Graiveyaka</i>	27 fortnights (Min.)	28 fortnights (Max.)		
vii	Those in the lower region of the upper <i>Graiveyaka</i>	28	29		
viii	Those in the middle region of the upper <i>Graiveyaka</i>	29	30		
ix	Those in the upper region of the upper <i>Graiveyaka</i>	30	31		
(C) i	<i>Anuttara Vijaya</i> etc. 1-4	31	33		
ii	<i>Sarvārthasiddha</i>	33 fortnights	<i>ajaghanya-anutkr̥ṣṭa</i>	(693-724)	

*

CHAPTER VIII

SIGNS OR INSTINCTS OF LIVING BEINGS

This *Pada* is devoted to the treatment of *jīvasaṅjñā*. Here by *saṅjñā* is meant the sign which points to the existence of a living being. In the beginning of the *Pada* ten signs are enumerated (725). Afterwards we are told that all these ten signs are present in each and every transmigratory living being (726-729). But in the discussion on *saṅjñā* conducted from the standpoint of 24 *Daṇḍakas* (730, 732) as also in the discussion on the relative numerical strength of living beings possessed of *saṅjñās* (731, 733), the first four alone, viz. *āhāra* (food-seeking instinct), *bhaya* (fear), *maithuna* (mating instinct) and *parigraha* (acquisitive instinct) are taken into account. This suggests that in olden days these four *saṅjñās* had been recognised and it is only afterwards that their number has been raised to ten. These ten *saṅjñās* are as follows :

- (1) *āhāra* (food-seeking instinct)
- (2) *bhaya* (fear)
- (3) *maithuna* (mating instinct)
- (4) *parigraha* (acquisitive instinct)
- (5) *krodha* (anger)
- (6) *māna* (pride)
- (7) *māyā* (deceit)
- (8) *lobha* (greed)
- (9) *loka*
- (10) *ogha*

In the present context the meanings of the terms '*āhāra*' upto '*lobha*' are clear but those of '*loka*' and '*ogha*' are not clear. Āc. Malayagiri explains the terms '*lokasaṅjñā*' and '*oghasaṅjñā*' as follows. *Oghasaṅjñā* means cognition of generality whereas *lokasaṅjñā* means cognition of particularity. But he has recorded another interpretation also. According to this interpretation, *oghasaṅjñā* means instinctive activity of climbing a creeper etc. whereas *lokasaṅjñā* means activity which one should avoid though prevalent in the world or among the common people.

The exposition of these *saṅjñās* is performed from the stand-points of promineny and continuity. It is noted that in infernal beings instinct of fear (*bhaya*) is prominent, though each of the first four *saṅjñās* are present always uninterruptedly (730). In sub-man beings (*tīryaṅca*) the food-seeking instinct is prominent (732), in human beings the mating instinct (734) and in celestial

beings the acquisitive instinct (736). But each of these four *sañjñās* are uninterruptedly present in all living beings.

Relative Numerical Strength

1. Infernal beings (a) The number of those who (prominently) possess mating instinct is the lowest.
 (b) The number of those who possess food-seeking instinct is *sañkhyāta* times that of (a).
 (c) The number of those who possess acquisitive instinct is *sañkhyāta* times that of (b).
 (d) The number of those who possess fear is *sañkhyāta* times that of (c). (731)
2. Sub-human beings (a) The number of those who possess acquisitive instinct is the lowest.
 (b) The number of those who possess the mating instinct is *sañkhyāta* times that of (a).
 (c) The number of those who possess fear is *sañkhyāta* times that of (b).
 (d) The number of those who possess food-seeking instinct is *sañkhyāta* times that of (c). (733)
3. Human beings (a) The number of those who possess fear is the lowest.
 (b) The number of those who possess food-seeking instinct is *sañkhyāta* times that of (a).
 (c) The number of those who possess acquisitive instinct is *sañkhyāta* times that of (b).
 (d) The number of those who possess the mating instinct is *sañkhyāta* times that of (c). (735)
4. Celestial beings (a) The number of those who possess food-seeking instinct is the lowest.
 (b) The number of those who possess fear is *sañkhyāta* times that of (a).
 (c) The number of those who possess the mating instinct is *sañkhyāta* times that of (b).
 (d) The number of those who possess the acquisitive instinct is *sañkhyāta* times that of (c). (737)

BIRTH-PLACES OF DIFFERENT CLASSES OF LIVING BEINGS

When a death of a living being takes place it migrates, with subtle bodies viz. *aijasa* and *kārmaṇa*, to the new place where it takes in material particles suitable for the *audārika* or the *vaiṅkriya* body whichever is fit for the new birth. This place is known by the term '*yonī*'. In this chapter the problem of *yonis* (birth-places) of different classes of living beings is considered from various standpoints. First their touches are considered (738). Then the question as to whether they are animate or inanimate is considered (754). And then the questions as to whether they are concealed or otherwise (764) and so on and so forth are discussed. Moreover, speciality of the human birth-place (*yonī*) is described in this chapter (773). We are told that human birth-place is of three types, viz. *kūrmonnatā*, *śaṅkhāvartā* and *vaṁśīpatrā*. The three terms denoting these three types of human birth-place are descriptive and self-explanatory. The term '*kūrmonnatā*' suggests its tortoise-like curve, the term '*śaṅkhāvartā*' suggests its conch-like coiled shape, and the term '*vaṁśīpatra*' suggests its bamboo-leaf-like shape.

The *kūrmonnatā yonis* serve as the birth-place of great personalities like *Tīrthaṅkara*. A woman-jewel (*strī-ratna*) has invariably the *śaṅkhāvartā-yonī*. Many living beings descend to this *yonī* but they invariably leave it before their actual birth.¹ In other words, all living beings that descend to this *yonī* suffer pre-natal death, so to say. That is, none is born from this *yonī*. Generally women have *yonis* of *vaṁśīpatra* type (773). The question of relative numerical strength of the classes of living beings is considered here from the standpoint of different types of *yonis* (753, 763, 772). But the question of relative numerical strength of different groups of human beings is not considered from the standpoint of three types of *yonis* that human beings have (773).

1. Āc. Malayagiri records an old view that *strīratna's* embryo gets destroyed on account of her excessive heat of sex passion. *Prajñāpanāṭikā*, folio 228-A.

Birth-places of different classes of Living beings

Classes of living beings	Cold	Hot	Cold-cum-hot	Animate	Inanimate	Mixed	Concealed	Revealed	Concealed-cum-revealed
Animal beings	Cold	Hot	×	×	Inanimate	×	Concealed	×	×
Avanapati celestial ings	×	×	Cold-cum-hot	×	Inanimate	×	Concealed	×	×
Water-bodied, water-bodied air-bodied and plants	Cold	Hot	Cold-cum-hot	Animate	Inanimate	Mixed	Concealed	×	×
Water-bodied	×	Hot	×	Animate	Inanimate	Mixed	Concealed	×	×
Two-sensed, the three- sensed, the four-sensed	Cold	Hot	Cold-cum-hot	Animate	Inanimate	Mixed	×	Revealed	×
Five-sensed sub-human ings	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Amūreccima sub-human ings	Cold	Hot	Cold-cum-hot	Animate	Inanimate	Mixed	×	Revealed	×
Rbhaja sub-human ings	×	×	Cold-cum-hot	×	×	Mixed	×	×	Concealed-cum-revealed
Human beings	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Amūreccima human ings	Cold	Hot	Cold-cum-hot	Animate	Inanimate	Mixed	×	Revealed	×
Rbhaja human beings	×	×	Cold-cum-hot	×	×	Mixed	×	×	Concealed-cum-revealed
Manantara	×	×	Cold-cum-hot	×	Inanimate	×	Concealed	×	×
Atiṣka	×	×	Cold-cum-hot	×	Inanimate	×	Concealed	×	×
Mānuka	×	×	Cold-cum-hot	×	Inanimate	×	Concealed	×	×
dhā (Liberated souls)	×	×	×	×	×	×	×	×	×

śāstras 742-43 describe the birth-places (yonis) of the one-sensed except the fire-bodied. But the printed text of the commentary on these śāstras contain the wrong reading, viz. 'ekendriyānām apkāyikavarjānām...trividhā yoniḥ' (Pratīpāpanāṭikā, folio 225 B, 226 A). It is noteworthy that all the manuscripts yield the reading, 'ekendriyānām agnikāgavarjānām...trividhā yoniḥ.' And this is the correct reading and hence it fits well in the context.

Relative Numerical Strength of Living beings from the Standpoint of yoni (birthplace). (753, 763, 772)

1. (a) Number of living beings having hot-cold birth-places is the lowest.
(b) Number of living beings having hot birth-place is *asaṁkhyāta* times (a).
(c) Number of living beings having no birth-place, that is, liberated souls is *ananta* times (b).
(d) Number of living beings having cold birth-place is *ananta* times (c).
2. (a) Number of living beings having animate-inanimate birth-places is the lowest.
(b) Number of living beings having inanimate birth-places is *asaṁkhyāta* times (a).
(c) Number of living beings having no birth-place is *ananta* times (b).
(d) Number of living beings having animate birth-places is *ananta* times (c).
3. (a) Number of living beings having concealed-revealed birth-places is the lowest.
(b) Number of living beings having revealed birth-places is *asaṁkhyāta* times (a).
(c) Number of living beings having no birth-place is *ananta* times (b).
(d) Number of living beings having concealed birth-places is *ananta* times (c).

CHAPTER X

DISCUSSION ON CARAMA-ACARAMA FEATURES
OF ALL SUBSTANCES

Carama-acarama Features of Ratnaprabhā etc.

The world exhibits arrangement. Hence some things are on the border region (*carama*) and some are on the intermediary region (*acarama*). The former are called *carama* and the latter *acarama*. In this chapter the question of *carama-acarama* features is discussed in connection with different substances. Earths, viz. *Ratnaprabhā* etc. are different parts of the whole world (*loka*). Similarly, atoms and the composite aggregates constituted of different number of atoms are also the different parts. And the different living beings also are the parts. The question of *carama-acarama* features is discussed in connection with these parts one by one and then in connection with the whole *loka-aloka* together. One thing to be borne in mind is that something is called *carama* or *acarama* not absolutely but only in relation to some other things. Similarly, something is called *caramas* (i. e. many *caramas*) or *acaramas* (i. e. many *acaramas*) not absolutely but only in relation to some other things.

Let us elucidate the point. First of all eight earths—*Ratnaprabhā* and others (7) and the eighth *Īśatprāgbhāra* (= *Siddhālaya* = Abode of the liberated)—are enumerated (774). The *carma* feature is uniformly affirmed as well as negated in connection with each of the following : eight earths, celestial regions beginning with *Saulharma*, *loka* and *aloka* (775-776). The following six alternatives are framed :

1. Is it 'a *carama*' ?
2. Is it 'an *acarama*' ?
3. Is it 'many *caramas*' ?
4. Is it 'many *acaramas*' ?
5. Is it '*caramāntapradeśas*' ?¹
6. Is it '*acaramāntapradeśas*' ?

And all these six alternatives are negated in the case of each one of the above-mentioned items (775). Āc. Malayagiri here says that when the absolute question is put, the answer is definitely

1. The commentator does not take it as a *bahuvrīhi* compound. This means that if *Ratnaprabhā* is viewed not as one *dravya* (substance) but as *pradeśas* (constituent units) of that *dravya* on the basis of its pervading *aśaṁkhyāta pradeśas* then it is of the nature of many *pradeśas* (775).

negative and when the relative question is put, the answer may be affirmative. When the question, viz. 'is *Ratnaprabhā carama* or *acarama*?' is put, then the answer is 'it is neither *carama* nor *acarama*'. In other words, it is wrong to ask 'is *Ratnaprabhā carama*?' *acarama*?' But when the question, viz. 'is *Ratnaprabhā carama* or *acarama* in relation to this or that?' then the answer may be affirmative. In other words, such questions are the right questions. This is so because a particular thing can be *carama* or *acarama* not absolutely but only in relation to some other things.

Hence in the text proper the answers given to the above-mentioned six questions are certainly negative. But it is not that they are negative only. After having answered them in negation they are answered in affirmation. They are answered in affirmation as follows :

'*ṇiyamā acarimaṃ ca carimāṇi ya;*
carimaṃtapadesā ya acarimaṃtapadesā ya.' (775)

The meaning of this statement is worth considering. The explanation offered by the commentator is as follows. There is no go but to answer in negation all the six questions when *Ratnaprabhā* is viewed as one impartite whole. But when it is viewed as the one divided into many parts on account of its pervading *asaṃkhyāta* space-points, then all the six questions could be answered in affirmation as in the above-noted quotation. When it is viewed not as one impartite whole but as a physical combination of 'many *caramas*' (= parts lying on the border regions) and 'one *acarama*' (a part lying in the intermediate region), it could be called 'many *caramas*' as well as 'one *acarama*'. In a diagram we can demonstrate it by a quadrilateral . The four boundary

lines are called many *caramas* and the portion surrounded by them is called one *acarama*. Hence it could be called 'many *caramas*' as well as 'one *carama*'.² This answer is given from the standpoint which views the *dravya* or substance or whole as divided into parts. Here our attention is mainly directed towards *dravya*.

But if the *avayavas* or parts of which the *dravya* is made is concentrated upon then the answer will be—"carimaṃtapadesā ya acarimaṃtapadesā ya." This means that *Ratnaprabhā* Earth consists of many units (*pradeśas*). All these units are divided into two groups. Those that lie on the four boundary lines are called *caramāntapradeśas*, and those that lie in the region surrounded by four lines are called *acaramānta-pradeśas*. And *Ratnaprabhā* Earth,

2. The commentator has recorded different interpretations of the terms 'carama', 'acarama', etc. *Prajñāpanaṭikā*, folio 229 B.

being made of both these types of *pradeśas*, could be called 'caramānta-pradeśas' and 'acaramāntapradeśas.'

The roots of the crystallised Jaina doctrine of identity-cum-difference of parts and whole are obvious here.³

Relative Numerical Strength of Carama etc.

The *sūtras* occurring in the beginning of the chapter (774-776) are devoted to the discussion on the features *carama* etc. in connection with *Ratnaprabhā* etc. After that in *sūtras* 777-780 is given the calculation of the relative numerical strength of those features *carama* etc. It is as follows :

1. About *Ratnaprabhā*

(a) From the standpoint of *dravya* (substance)

- (i) *Acarama*, being one in number, is the lowest in numerical strength
- (ii) Number of 'many *caramas*' is *asamkhyāta* times that of (i)
- (iii) *acarama* (i) + 'many *caramas*' (ii) = somewhat more than (*viśeṣādhika*) that of (ii)

(b) From the standpoint of *pradeśas* (parts)

- (i) The number of *caramāntapradeśas* is the lowest.
- (ii) The number of *acaramāntapradeśas* is *asamkhyāta* times that of (i)
- (iii) *Caramāntapradeśas* + *acaramāntapradeśas* = somewhat more than (*viśeṣādhika*) that of (ii)

(c) From the standpoints of *dravya* and *pradeśa* taken together

- (a) (i), (ii) and (iii) yielded by *dravyārthika* standpoint and
- (b) (i), (ii) and (iii) yielded by *pradeśārthika* standpoint are here enumerated in the same order giving the serial number (i) to (vi). To link (iii) yielded by *dravyārthika* standpoint to (i) yielded by *pradeśārthika* standpoint we are told that the latter is *asamkhyāta* times the former.

2-3. The above account of the relative numerical strength applies to each of the remaining six infernal regions, each of the celestial regions beginning with *Saudharma*, and *Īṣatprāgbhārā* Earth. And even *Loka* which contains all these is not an exception because the space points of *Loka* are not more than *asamkhyāta*.

But the account differs in the case of *Aloka* because from the *pradeśārthika* standpoint it has *ananta* space points. Hence in its

negative and when the relative question is put, the answer may be affirmative. When the question, viz. 'is Ratnaprabhā carama or acarama?' is put, then the answer is 'it is neither carama nor acarama'. In other words, it is wrong to ask 'is Ratnaprabhā carama? acarama?' But when the question, viz. 'is Ratnaprabhā carama or acarama in relation to this or that?' then the answer may be affirmative. In other words, such questions are the right questions. This is so because a particular thing can be carama or acarama not absolutely but only in relation to some other things.

Hence in the text proper the answers given to the above-mentioned six questions are certainly negative. But it is not that they are negative only. After having answered them in negation they are answered in affirmation. They are answered in affirmation as follows :

'ñiyamā acarimaṃ ca carimāṇi ya;
carimaṃtapadesā ya acarimaṃtapadesā ya.' (775)

The meaning of this statement is worth considering. The explanation offered by the commentator is as follows. There is no go but to answer in negation all the six questions when Ratnaprabhā is viewed as one impartite whole. But when it is viewed as the one divided into many parts on account of its pervading *asaṃkhyāta* space-points, then all the six questions could be answered in affirmation as in the above-noted quotation. When it is viewed not as one impartite whole but as a physical combination of 'many caramas' (= parts lying on the border regions) and 'one acarama' (a part lying in the intermediate region), it could be called 'many caramas' as well as 'one acarama'. In a diagram we can demonstrate it by a quadrilateral . The four boundary

lines are called many caramas and the portion surrounded by them is called one acarama. Hence it could be called 'many caramas' as well as 'one carama'.² This answer is given from the standpoint which views the *dravya* or substance or whole as divided into parts. Here our attention is mainly directed towards *dravya*.

But if the *avayavas* or parts of which the *dravya* is made is concentrated upon then the answer will be—"carimaṃtapadesā ya acarimaṃtapadesā ya." This means that Ratnaprabhā Earth consists of many units (*pradeśas*). All these units are divided into two groups. Those that lie on the four boundary lines are called *caramāntapradeśas*, and those that lie in the region surrounded by four lines are called *acaramānta-pradeśas*. And Ratnaprabhā Earth,

2. The commentator has recorded different interpretations of the terms 'carama', 'acarama', etc. *Prajñāpanaṭikā*, folio 229 B.

being made of both these types of *pradeśas*, could be called 'caramānta-pradeśas' and 'acaramāntapradeśas.'

The roots of the crystallised Jaina doctrine of identity-cum-difference of parts and whole are obvious here.³

Relative Numerical Strength of Carama etc.

The *sūtras* occurring in the beginning of the chapter (774-776) are devoted to the discussion on the features *carama* etc. in connection with *Ratnaprabhā* etc. After that in *sūtras* 777-780 is given the calculation of the relative numerical strength of those features *carama* etc. It is as follows :

1. About *Ratnaprabhā*

(a) From the standpoint of *dravya* (substance)

- (i) *Acarama*, being one in number, is the lowest in numerical strength
- (ii) Number of 'many *caramas*' is *asamkhyāta* times that of (i)
- (iii) *acarama* (i) + 'many *caramas*' (ii) = somewhat more than (*viśeṣādhika*) that of (ii)

(b) From the standpoint of *pradeśas* (parts)

- (i) The number of *caramāntapradeśas* is the lowest.
- (ii) The number of *acaramāntapradeśas* is *asamkhyāta* times that of (i)
- (iii) *Caramāntapradeśas* + *acaramāntapradeśas* = somewhat more than (*viśeṣādhika*) that of (ii)

(c) From the standpoints of *dravya* and *pradeśa* taken together

- (a) (i), (ii) and (iii) yielded by *dravyārthika* standpoint and
- (b) (i), (ii) and (iii) yielded by *pradeśārthika* standpoint are here enumerated in the same order giving the serial number (i) to (vi). To link (iii) yielded by *dravyārthika* standpoint to (i) yielded by *pradeśārthika* standpoint we are told that the latter is *asamkhyāta* times the former.

2-3. The above account of the relative numerical strength applies to each of the remaining six infernal regions, each of the celestial regions beginning with *Saudharma*, and *Īsatprāgbhārā* Earth. And even *Loka* which contains all these is not an exception because the space points of *Loka* are not more than *asamkhyāta*.

But the account differs in the case of *Aloka* because from the *pradeśārthika* standpoint it has *ananta* space points. Hence in its

3. Ibid, folio 229 B

account the number of *acaramānta-pradeśas* is to be understood as *ananta* times—instead of *asaṁkhyāta* times—that of the *caramānta-pradeśas* (779).

The catalogue of the relative numerical strength of the features *carama* etc. of *Loka* and *Aloka* taken together is given below (780).

4. About *Loka-aloka*

(a) From the standpoint of *dravya*

- (i) The number of *acarama* of each of the two is the lowest.
- (ii) The number of *caramas* of *Loka* is *asaṁkhyāta* times (i)
- (iii) The number of *caramas* of *Aloka* is *asaṁkhyāta* times (ii)
- (iv) *Acaramas* of both (i) + *caramas* of both (ii) – (iii) = somewhat more than (*viśeṣādhika*) (iii)

(b) From the standpoint of *pradeśa*

- (i) The number of the *caramānta-pradeśas* of *Loka* is the lowest.
- (ii) The number of the *caramānta-pradeśas* of *Aloka* is somewhat more than (*viśeṣādhika*) (i)
- (iii) The number of *acaramānta-pradeśas* of *Loka* is *asaṁkhyāta* times (ii).
- (iv) The number of *acarimānta-pradeśas* of *Aloka* is *ananta* times (iii)
- (v) The *caramānta-pradeśas* of *Loka* (i) and of *Aloka* (ii) + *acaramānta-pradeśas* of *Loka* (iii) and of *Aloka* (iv) = somewhat more than (*viśeṣādhika*) (iv)

(c) From both the standpoints

- (i) The number of *acarama* of each of the two is the lowest
- (ii) The number of *caramas* of *Loka* is *asaṁkhyāta* times (i)
- (iii) The number of *caramas* of *Aloka* is somewhat more than (ii)
- (iv) *Acaramas* of the each of the two *Loka* and *Aloka* (i) + *caramas* of *Loka* and of *Aloka* (ii) – (iii) = somewhat more than (iii)
- (v) The number of *caramānta-pradeśas* of *Loka* is *asaṁkhyāta* times (iv)
- (vi) The number of *caramānta-pradeśas* of *Aloka* is somewhat more than (v)
- (vii) The number of *acaramānta-pradeśas* of *Loka* is *asaṁkhyāta* times (vi)
- (viii) The number of *acaramānta-pradeśas* is *ananta* times (vii)
- (ix) *Caramāntapradeśas* of *Loka* and of *Aloka* (v) – (vi) + *acaramāntapradeśas* of *Loka* and of *Aloka* (vii) – (viii) = somewhat more than (viii)

- (x) The number of all the substances is somewhat more than (ix)
 (xi) The number of all the *pradeśas* is *ananta* times (x)
 (xii) The number of all the modes is *ananta* times (xii) (780)

Consideration of the Features *carama* etc. in connection with physical Atom and physical Aggregate

In this exposition 26 alternatives are considered in connection with a loose atom as also in connection with the different aggregates having different number of constituent atoms and it is demonstrated as to which out of those alternatives is to be affirmed or negated in connection with each of them (781-789). At the end of this topic recapitulatory (*saṅgrahaṇī*) verses are given (790).

The primary alternatives are three, viz. *carama*, *acarama* and *avaktavya*. Then on the basis of plurality or otherwise they are raised to six. And at last mathematical permutation and combination yield in all 26 alternatives which are as follows :

(1) 1. <i>carama</i>	4. <i>caramas</i>		
(2) 2. <i>acarama</i>	5. <i>acaramas</i>		
(3) 3. <i>avaktavya</i>	6. <i>avaktavyas</i>		
(4) 7. <i>carama</i> and
<i>acarama</i>	8. <i>carama</i> and <i>acaramas</i>
9. <i>caramas</i> and <i>acarama</i>
10. <i>caramas</i> and <i>acaramas</i>	} The first set
of four alter-
natives.	
(5) 11. <i>carama</i> and
<i>avaktavya</i>	12. <i>carama</i> and <i>avaktavyas</i>
13. <i>caramas</i> and <i>avaktavya</i>
14. <i>caramas</i> and <i>avaktavyas</i>		} The second
set of four
alternatives.
(6) 15. <i>acarama</i> and
<i>avaktavya</i>	16. <i>acarama</i> and <i>avaktavyas</i>
17. <i>acaramas</i> and <i>avaktavya</i>
18. <i>acaramas</i> and <i>avaktavyas</i>		
(7) 19. <i>carama</i> , <i>acarama</i>
and <i>avaktavya</i>	20. <i>carama</i> , <i>acarama</i> and <i>avaktavyas</i>
21. <i>carama</i> , <i>acaramas</i> and <i>avaktavya</i>
22. <i>carama</i> , <i>acaramas</i> and <i>avaktavyas</i>
23. <i>caramas</i> , <i>acarama</i> and <i>avaktavya</i>
24. <i>caramas</i> , <i>acarama</i> and <i>avaktavyas</i>
25. <i>caramas</i> , <i>acaramas</i> and <i>avaktavya</i>
26. <i>caramas</i> , <i>acaramas</i> and <i>avaktavyas</i>		

In the above catalogue the 26 alternatives are written in such a way that those which are in singular could easily be marked off. The objective behind it is to make it clear that the roots of *Saptabhāṅgī* propounded by Jaina theoreticians in their treatment of *Syādvāda* doctrine are visible in the alternatives of this type. The *Saptabhāṅgī* of this very sort occur in *Bhagavatīśūtra*. We

have elucidated and clarified it elsewhere. So, we refrain from its detailed treatment here. The age of *Āgamas* is followed by the age of *Anekānta* or Logic. The Jaina theoreticians of the Age of Logic excluded the alternatives in plural and formulated the wellknown *Saptabhaṅgī*. It suffices to suggest this much at this juncture.

Now let us see as to which of the alternatives are applicable in the case of an atom etc. (781-789):

1. Any loose atom 1 alternative No. 3
2. A physical aggregate of 2 atoms 2 alternatives = Nos. 1 and 3
3. A physical aggregate of 3 atoms 4 alternatives = Nos. 1, 3, 9, 11
4. A physical aggregate of 4 atoms 7 alternatives = Nos. 1, 3, 9, 10, 11, 12, 23
5. A physical aggregate of 5 atoms 11 alternatives = Nos. 1, 3, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 23, 24, 25
6. A physical aggregate of 6 atoms 15⁴ alternatives = Nos. 1, 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 19, 23, 24, 25, 26
7. A physical aggregate of 7 atoms 17 alternatives = Nos. 1, 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26
8. A physical aggregate of 8 atoms 18 alternatives = Nos. 1, 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26
9. A physical aggregate of 9 to *saṃkhyāta* atoms, of *asaṃkhyāta* atoms and of *ananta* atoms 18 alternatives = Nos. 1, 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26

The Problem of Features *carama* etc. in connection with Structure or Figuration

The five classes of structures viz. a class of globular structures etc. (791), their sub-classes (792), the number of their constituent atoms (793), their extent of pervasiveness (or size) (794) and their features *carama* etc. (797) are considered in the order of their mention here. And at last relative numerical strength of their features *carama* etc. is also calculated (802-806). The summary of all this exposition is as follows :

The five classes of structure are (1) a class of globular structures, (2) that of circular structures, (3) that of triangular structures, (4) that of quadrangular structures, (5) that of oblong structures⁵ (791). Each class consists of *ananta* individual

4. According to some theoreticians here there are 14 alternatives. Hence they reject the 8th one. *Ibid*, folio 238 B.

5. Even the 8[5]th *sūtra* suggests that there are five types of structure.

structures (792). And each individual structure consists of *saṃkhyāta* or *asaṃkhyāta* or *ananta* atoms (793). A structure constituted of *saṃkhyāta* atoms occupies *saṃkhyāta* space-points; the one constituted of *asaṃkhyāta* atoms occupies *saṃkhyāta* or *asaṃkhyāta* space-points; and even the one constituted of *ananta* atoms occupies *saṃkhyāta* or *asaṃkhyāta* space-points only (but never *ananta* space-points) (794-796).

In the consideration of the features *carama* etc. in connection with the various structures (797-801) those six alternatives (775) are negated as well as affirmed in that very manner (775). We have already clarified the point. So we need not repeat here what we have already said.

The exposition of the relative numerical strength of the features *carama* etc. in connection with these five structures (802-806) closely follows that very exposition conducted in connection with *Ratnaprabhā* (777). Hence we need not repeat the account in connection with the structures. But there is one point of difference which we should note. The text proper in this connection says, 'ṇavaraṇ saṃkame aṇantaḡaṇā' (805, 806). The commentator points out that the above-mentioned statement asks us to employ the phrase '*ananta* times' when we switch over from the consideration of *kṣetra* to the consideration of *dravya*. It is as follows :

1. The number of 'one *acarama*' is the lowest.
2. From the standpoint of *kṣetra* the number of *caramas* is *asaṃkhyāta* times (1)
3. But from the standpoint of *dravya* the number of *caramas* is *ananta* times (1)
4. 'One *acarama*' + *caramas* = somewhat more than (3)

—*Prajñāpanāṭikā*, folio 244 B.

to make stations in the conditions of transmigratory existence. In other words, before their final release they will have to take many births in different conditions of transmigratory existence. Hence from the standpoint of *gati* they are considered to be *acaramas*. Similarly, here in this chapter the features *carama* etc. are considered in connection with living beings from the standpoints *sthiti*, etc. also.

*

CHAPTER XI

ON SPOKEN LANGUAGE

This chapter is named *Bhāṣāpāda* because it is devoted to the exposition of spoken language. It deals with the problems of its origination, form, nature, types and speaker. It seems to be a collection of scattered materials pertaining to spoken language. In order to make the speculation on spoken language easily understandable we have reversed the order of *sūtras* in our account. Readers are requested to take note of this fact.

Nature and Origination of Spoken Language

Bhāṣā means that which is spoken.¹ The commentator explains this statement by stating that that which gives rise to knowledge in the hearer is *bhāṣā*². Thus *bhāṣā* means spoken language. The first or primary cause of spoken language or speech is a living being (858). That is, in the absence of a living being, its origination does not take place. But by first or primary cause is not meant here the material cause. According to *Prajñāpanā*, the material cause of spoken language is the material-particles-of-the-form-of-spoken-language the defining characteristics of which are colour, odour, flavour and touch (877 [6]). A soul or living being receives those particles only when they are in the condition of immobility (877[1]). It receives those particles through the instrumentality of body and afterwards transforms them into spoken language or speech. In the Jaina terminology it is said that 'it receives them through bodily activity (*kāya-yoga*)' (858, 859). There has been raised a question as to what form or shape these particles transformed into speech assume when they are expelled out by a living being. And in the answer we are told that they assume the vajra-shape (858). The commentator explains as to why they assume that shape. The shape of *Loka* (universe) resembles that of a *vajra*; and the particles transformed into language pervade the whole *Loka* as soon as they are expelled out. This is the reason why they assume vajra-shape as soon as they are expelled out by a speaker.³ *Prajñāpanā* itself explicitly states that the material-particles-of-the-form-of-spoken-language once thrown out by a speaker reaches up to the end of *Loka* (858). They could not proceed further, because beyond the limits of *Loka* there does not exist 'the medium of motion (*Dharma*)'.⁴

1. "bhāṣyate iti bhāṣā" *Prajñāpanāṭīkā*, folio 246 B

2. "bhāṣā arambodhabhijabhūtā" *Ibid*, folio 256 A

3. *Ibid*, folio 256 A.

4. *Ibid*, folio 256 B

The material particles-of-the-form-of-spoken-language require two moments only for the process beginning with their reception and ending with their expulsion (859). It is so because in the first moment they are received and in the second moment they are expelled out⁵.

Matter is available in the form of loose atoms as well as aggregates constituted of two upto *ananta* atoms. Only those aggregates that are constituted of *ananta* atoms are amenable to the reception meant for the transformation into spoken language (877 [3]). Again, not all such aggregates but only those that occupy *asaṃkhyāta* space-points are amenable to the reception (877 [4]). The material-particles-of-the-form-of-spoken-language persist for one moment upto *asaṃkhyāta* moments (877 [5]).⁶ In other words, the material particles once transformed into spoken-language remain in that state for one moment upto *asaṃkhyāta* moments. Each material-particle-of-the-form-of-spoken-language does not possess all the types of colour, flavour, odour and touch. And the types that one particle possesses are not necessarily identical with those that another particle possesses. But when they are taken jointly then we can say that they possess all the types of colour, flavour, odour and touch. In other words, in the class of these material-particles-of-the-form-of-language, all types of colour, flavour, odour and touch are available (877 [6]–877[14]). But we should note one exception in this connection. This exception is due to the fact that out of each pair of contradictory touches one touch only could be grasped. Hence each of the particles received for the transformation into spoken-language possesses 2 or 3 or 4 touches. But when they are taken jointly, they can be said to have four touches only, that is, neither more nor less than four touches (877 [13]).

Material particles are found everywhere in the entire *Loka*. But the size of a soul is equal to the size of a body it inhabits. Hence there arises a question as to whether the soul receives the material particles-of-the-form-of-spoken-language from any part of the world. The answer given to the question is that only those particles that are in touch with the soul are received by it(877[15]). Moreover, only those material-particles-of-the-form-of-spoken-language that occupy the space-points occupied by the units of

5. According to the statement of Āc. Bhadrabāhu in the reception of the material particles-of-the-form-of-spoken-language the bodily activities are required whereas in their expulsion the vocal ones. *Āvaśyakanīr-yukti gā. 7; Viśeṣa. gā. 353.*

6. In this context the commentator records different explanations offered by others, *Prajñāpanāṭikā*, folio 262 B.

soul are received by it (877[16]). These particles are received by the concerned units of soul. Hence it is said that the particles which are not separated from the concerned units of soul by the intervening points and which are either atomic⁷ or gross are received by the soul. Those particles that are separated from the concerned units of soul by intervening space-points are not received by the soul (877[17-18]). Again, the material-particles-of-the-form-of-spoken-language are in the upward direction or in the downward direction or in the horizontal direction. And they are received in the⁸ beginning or in the middle or in the end of the duration for which they are amenable to reception (877 [19-20]). The particles that are not separated from the units of soul by spatial gap are received from all the six directions by the soul according to their spatial order (877 [21-23]).

The material-particles-of-the-form-of-spoken-language are received incessantly or intermittently. When a speaker does not speak continuously, there are intervals in the process of reception of particles. Hence this reception is called intermittent reception. But when he speaks continuously for a specific duration of time, he receives the particles incessantly. Hence this reception is known as incessant reception. Here we should note some points. In the first moment of the process there is reception only because there is no possibility of expulsion in this moment. But in the second moment both the reception and the expulsion become possible. It is so because in this second moment the particles received in the first moment are expelled out and at the same time new particles that are to be expelled out in the third moment are received. Thus in all the moments intervening between the first and the last both reception and expulsion take place⁹. In the last moment there is only expulsion but no reception (878-879).

7. In 877 [3] it is clearly stated that the material aggregate which is amenable to reception is *ananta-pradeśi* (i.e. constituted of *ananta pradeśās*—atoms) whereas here we are told that even *anus* are received. But let us note that there is no contradiction between the two statements. It is so because the term '*anu*' is here used not in the sense of an atom but in the sense of 'an aggregate occupying *pradeśās* (space-points) less in number than the *pradeśās* (atoms) of which it is constituted'. And the term '*bādara* aggregate' means 'an aggregate occupying *pradeśās* (space-points) comparatively more in number than the *pradeśās* (atoms) of which it is constituted'. *Prajñāpanāṭikā* folio 263 B.

8. They are amenable to reception for the period of an *antarmuhūrta*. And hence we are required to understand that they are received in the beginning, or in the middle or in the end of an *antarmuhūrta* only. *Prajñāpanāṭikā*, folio 263.

9. On the basis of *Vāṇīśvaraśekhaśāstra* (g.l. 371) Ac. Malayagiri in his

Journey of the particles upto the end of Loka

We have already said that spoken words travel upto the end of Loka. While explaining this point *Prajñāpanā* states that the particles are expelled out in two ways. Let us explain the two ways as follows. The particles are expelled out in one whole mass in which they are received as also in the quantity in which they are received. This mass gets destroyed, that is, its form-of-the-spoken-language comes to an end when it has travelled some miles. The second way is to expel the particles in many masses resulted from the division of that original mass in which they are received.¹⁰ (The masses arrived at by the process of division are very subtle and hence they do not get destroyed very soon. They retain their form-of-spoken-language for long. Not only that, they transform into the form of words or spoken-language the other material particles which come in their contact). Thus they go on increasing by infinite times as they travel or spread and at last reach the end of *Loka* (889).

The material things are divided into parts in various ways. Hence here the five divisions are mentioned with their illustrations. These five divisions are—*khaṇḍa*, *pratara*, *cūrṇikā*, *anutaṭikā* and *utkarikā* (881-887). Not only that but even the account of the relative numerical strength of these five divisions is given here (887).

Types of Spoken Language

Different types of spoken language are described in this chapter (830, 849, 859, 870, 896). These types are systematically expounded in *sūtras* 860-866. Hence depending mainly on these *sūtras* we explain those types.

There are two main types of spoken language, viz. *paryāpta* (fully developed) and *aparyāpta* (undeveloped) (860). The commentator explains them as follows. That spoken language (rather speech) the nature or meaning of which could be determined as true or false is called *paryāptā*. On the other hand, that speech the nature or meaning of which could not be determined as true or false is called *aparyāptā*. If its meaning is true it is

commentary on *Prajñāpanā* clarifies that though there cannot take place two cognitions (*upayoga*) simultaneously yet there can take place two activities (*kriyā*) simultaneously. *Prajñāpanāṭīkā*, folio 264.

10. The portion put into brackets is not found in the text. But we have added it for clarification. Refer to *Viśeṣa. gā.* 378 and *Parjñāpanāṭīkā* folio 265 B.

regarded as true speech. If its meaning is false, it is regarded as false speech. In other words, that speech which enables us to know the thing as it is is true speech; and that speech which leads us to know the thing as it is not is false speech. Thus *pratyāptā* speech has two sub-types, viz. true speech (*satya-bhāṣā*) and false speech (*mṛṣābhāṣā*) (861). The truth or validity of the speech depends on various situations and conditions. These situations and conditions being ten, the types of true or valid speech are also ten. They are : 1. *Janapada-satya*, 2. *Sammata-satya*, 3. *Sthāpanā-satya*, 4. *Nāma-satya*, 5. *Rūpa-satya*, 6. *Pratītya-satya*, 7. *Vyavahāra-satya*, 8. *Bhāva-satya*, 9. *Yoga-satya*, 10. *Aupamya-satya* (862)¹¹. There are so many reasons or conditions that lead a person to speak untruth. And on the basis of these conditions the untrue or false speech is also divided into ten classes. They are : 1. *Krodhaniḥṣṭa*, 2. *Mānaniḥṣṭa*, 3. *Māyāniḥṣṭa*, 4. *Lobhaniḥṣṭa*, 5. *Premaniḥṣṭa*, 6. *Dveṣaniḥṣṭa*, 7. *Hāsyaniḥṣṭa*, 8. *Bhayaniḥṣṭa*, 9. *Ākhyānikāniḥṣṭa*, 10. *Upaghātaniḥṣṭa*. (863)

The *aparyāptā* speech is of two types, viz. *satyā-mṛṣā* (true-as-well-as-false) and *a-satyā-mṛṣā* (neither-true-nor-false) (864). The former is again of ten types (865) and the latter of twelve types (866). The speech which contains half-truth or partial truth is *satyā-mṛṣā* speech. On the other hand, that speech to which the standard of truth or falsity is not applicable is called *a-satyā-mṛṣā* speech. For instance, when a person wanting John to come near him says 'O ! John', his speech could be described as *a-satyā-mṛṣā* (neither-true-nor-false). Similarly, when a person says to another person, 'Go ahead', his speech could be described as *a-satyā-mṛṣā*. This means that the statements of address, order and the like are neither valid nor invalid. And such statements come under the head of *a-satyā-mṛṣā* speech. The commentator has explained its various types; hence we need not enter into the details thereof (Comm. folio 259).

The speech characterised by the phrases 'I believe', 'I think' and the like is called *avadhāraṇī* (determinate) speech (830). This *avadhāraṇī* speech is fourfold. That *avadhāraṇī* speech which enhances religion is true, that which does harm to the cause of religion is false, that which does both is true-as-well-as-false and that which does neither is neither-true-nor-false (831, 856).

Prajñāpanī (descriptive) speech which is one of the types of *a-satyā-mṛṣā* speech (866) is discussed at length in this chapter. Let us explain it. (Though all the words themselves are without any gender), the words like 'go' (cow) (which express universals) are

11. *Sthānāṅga-samavāyāṅga*, pp. 122-123; *Prajñāpanāṭikā*, folio 257.

employed in masculine gender. But the speech that employs these words in masculine gender could not be regarded as false. It is a specimen of *Prajñāpanī* (descriptive) speech (832). (It is so because it describes the real state of the objects expressed. In other words, the gender in which a word is employed corresponds to the actual gender of the object denoted by that word.) Even when the gender of the word used in the speech does not correspond to the gender of the object denoted by that word, the speech could not be regarded as false. It should be considered to be a case of *Prajñāpanī* speech (851-53, 833, 854, 857). (Moreover, by the verbal speech we order a person of any gender and this person may or may not carry out our orders). This ¹²*ājñāpanī* (imperative) speech too could not be held as false. It should be regarded as a case of *Prajñāpanī* speech (834-855). The speech that describes the characteristics of things possessing different genders could not be regarded as false even though the characteristics described by it are not entirely available in the concerned persons or things. It is simply a case of *prajñāpanī* speech (835). The words which express universals are found employed in genders; (but the universals have no gender at all). Even the speech containing these words could not be regarded as false. It is also a case of *prajñāpanī* speech (836). Similarly, the speech that delivers orders keeping in view the class or universal could not be regarded as false. It is a case of *prajñāpanī* speech. Again, the speech which describes the characteristics of a class, viz. masculine, feminine, neuter could not be considered to be false. This is also a specimen of *prajñāpanī* speech (837-838, 856).

Words of speech are classified on the basis of different principles. According to this classification there are 16 types of words. Out of them the nine are yielded by 3 genders¹³, 3 numbers¹⁴ and 3 tenses. Some are *pratyakṣavacana*, *parokṣavacana*, *adhyātmavacana*, etc. The remaining types are yielded by other standpoints or principles of classification (896). All these types are included in the *prajñāpanī* speech which is not a false speech. (897)

12. *Ājñāpanī bhāṣā* is a type of *asatyamṛṣā bhāṣā* (sū. 866).

13. For the classification of words on the basis of gender (*liṅga*) one may refer to sū. 851-853.

14. In sū. 849-850 there occurs the classification of words on the basis of number. But therein the *dvivacana* (dual number) which is found in Sanskrit language is not mentioned. It is so because in Prakrit language there is no *dvivacana*.

CHAPTER XII

BODIES OF LIVING BEINGS

The twelfth chapter is devoted to the discussion on the bodies of living beings. There are five types of bodies¹—(1) *audārika* (the gross), (2) *vaikriya* (the transformable), (3) *āhāraka* (the projectable), (4) *aijasa* (the electric) and (5) *kārmaṇa* (the karmic) (901). In *Upaniṣads* we come across the doctrine of five sheaths of a soul.² Out of the five one is made up of food (*annamayakośa*). We can compare the *audārika* body with the sheath made up of food. Afterwards, philosophical systems like Sāṅkhya posited a subtle body (*avyakta*-, *sūkṣma*- or *liṅga-śarīra*).³ It resembles the *kārmaṇa* body recognised by the Jains.

The chapter takes up the 24 classes (*daṇḍakas*) of living beings one by one answering in each case the question as to which types out of these five it has (902-909). Having done this it considers two sub-types of each of the five bodies. These two sub-types are—the bodies that living beings possess at present (*baddha*) and those that they possessed in the past (*mukta*). And the numerical strength of these two sub-types is calculated from the standpoints of *dravya*, *kṣetra* and *kāla* (910). Again the chapter takes up those 24 classes one by one in each case asking as to how many bodies of this or that type it possesses at present, how many it possessed in the past. This calculation too is made from the standpoints of *dravya*, *kṣetra*, and *kāla* (911-924).

The number of bodies from the standpoint of time is here to be understood as equal to the number of moments of temporal duration mentioned in the *sūtra*. Similarly, the number of bodies from the standpoint of space is to be understood as equal to the number of units of that much space which is pointed out in the *sūtra*. The number *asaṁkhyāta* and also the number *ananta* are of many types. But here we have used those terms in the general sense. So, to know the exact type of the number *asaṁkhyāta* and the number *ananta* employed in a particular context the readers interested in mathematics are requested to refer to the equations given in the *sūtras* at the concerned places. The commentator has explained those equations at length.

1. *Bhagavatī* 17. 1. sū. 592.

2. *Taittirīya Upaniṣad*, Bhṛḡuvallī; *History of Indian Philosophy*, Belvalkar and Ranade, p. 250.

3. *Sāṅkhyakārikā* 39-40; *History of Indian Philosophy*, Belvalkar and Ranade pp. 358, 430, 370; *Introduction to Gaṇadharavāda*, Malvania, pp. 121-123.

The meanings of the terms 'audārika' etc. denoting the five types of bodies are explained by the commentator keeping in view the special function each one of them performs.

That gross body which is full of flesh, bones, etc. is *audārika-śarīra*. Yet it is an important or principal body. Its importance is even more than that of the body possessed by the celestial beings of the highest celestial region. It is so because this is the body which *Tīrthaṅkara* and other great souls possess. Celestial beings cannot possess this body. All the living beings except celestial beings and infernal beings possess this body from their very birth.

Moreover, in the above enumeration the succeeding one is subtler than the preceding one. Though the number of the constituent atoms of the succeeding body is greater than the number of constituent atoms of the preceding body, the succeeding one is subtler than the preceding one. This is pointed out by the commentator.

That body which can assume various forms is called *vaikriya*. The infernal and celestial living beings possess this type of body from their very birth. And human beings can attain it as supernatural power.

On some special occasion a monk possessed of the knowledge of fourteen *Pūrvas* creates, by the force of yogic powers, a body. This body is known as *āhāraka-śarīra*. With the help of this body the monk approaches a *tīrthaṅkara* (the final authority in matters religious) to resolve a doubt occurred to his mind.

That body the function of which is to digest or consume the food materials we take is called *Taijasa-śarīra*. Thus its function in a way corresponds to that of fire. And the body composed of karmic matter is the *kārmaṇa* body. Both the *taijasa* and the *kārmaṇa* bodies are ever associated with the soul. Only when it attains liberation it is freed from these two bodies also. These two bodies are associated with the soul from the beginningless time. Even during the period of soul's transmigration from one birth to the next they remain associated with it. But during the period of this journey it has no body other than these two. Only after having reached the new birth-place the soul starts constructing *audārika* or *vaikriya* body.

In the *Śaṭkhaṇḍāgama* account of the bodies the *baddha* and *mukta* types are not discussed. Therein at one place (Book XIV Sū. 129, p. 237) the discussion about the bodies is conducted through ten points-of-investigation, viz. *satprarūpaṇā*, *dravyapramāṇā-nugama*, etc. whereas at another place (Book XIV, Sū. 236, p. 321)

it is conducted through six points-of-investigation, viz. *nāma-niryukti*, etc.

For the information about bodies, at one place, readers may refer to *Sthānāṅga-Samavāyāṅga* p. 399. While considering the question of types of bodies which each of the 24 classes of living beings has, the bodies are also divided into two broad divisions, viz. external bodies and internal bodies.

The whole chapter is summarised in the following tables.

Number of the types of bodies that are possible in this or that class
of living beings

Sū. 901-909	<i>Audārika Vaikriya Āhāraka Taijasa Kārmaṇa</i>				
1. Infernal beings	×	„	×	„	„
2-11. <i>Asura</i> upto } <i>Stanita</i> }	×	„	×	„	„
12. Earth-bodied	„	×	×	„	„
13. Water-bodied	„	×	×	„	„
14. Fire-bodied	„	×	×	„	„
15. Air-bodied	„	„	×	„	„
16. Plant-bodied	„	×	×	„	„
17. Two-sensed	„	×	×	„	„
18. Three-sensed	„	×	×	„	„
19. Four-sensed	„	×	×	„	„
20. Five-sensed Sub- } human beings }	„	„	×	„	„
21. Human beings	„	„	„	„	„
22. <i>Vāṇavyantara</i> } celestial beings }	×	„	×	„	„
23. <i>Jyotiṣka</i> } celestial beings }	×	„	×	„	„
24. <i>Vaimānika</i> } celestial beings }	×	„	×	„	„

Numerical Strength of Baddha and Mukta Bodies (Sū. 910)

Number of the Baddha and Mukta bodies found in this or that class of living beings (Su. 911-924)

	<i>Audārikā</i> <i>Baddha, Mukta</i>	<i>Vaikeriya</i> <i>Baddha, Mukta</i>	<i>Āhāraka</i> <i>Baddha, Mukta</i>	<i>Taijasa</i> <i>Baddha, Mukta</i>	<i>Kārmaṇa</i> <i>Baddha, Mukta</i>
1. Internal beings	×	<i>Ananta</i>	<i>Asamkhyāta Ananta</i>	×	<i>Ananta Asamkhyāta Ananta Asamkhyāta Ananta</i>
2-11. <i>Asura</i> upto <i>Stanita</i> }	×	”	”	×	”
12. Earth-bodied	”	”	”	×	”
13. Water-bodied	”	”	”	×	”
14. Fire-bodied	”	”	”	×	”
15. Air-bodied	”	”	”	×	”
16. Plant-bodied	”	”	”	×	”
17. Two-sensed	”	”	”	×	”
18. Three-sensed	”	”	”	×	”
19. Four-sensed	”	”	”	×	”
20. Five-sensed sub-human beings }	”	”	”	×	”
21. Human beings	”	”	”	×	”
22. <i>Vānavyantara</i>	×	”	”	1 upto <i>Sahasra</i> <i>prthakva</i>	”
23. <i>Jyotiṣka</i>	×	”	”	”	”
24. <i>Vaimānika</i>	×	”	”	”	”

CHAPTER XIII

ON TRANSFORMATION (OR CHANGE)

In Indian Philosophy the systems like Sāṅkhya, etc. believe that a substance undergoes change. On the other hand, the systems like Nyāya etc. believe that a substance undergoes no change. That is, those who maintained the identity of substance and property accepted change in a substance; and those who maintained the difference between the two rejected the change in a substance. On this account three types of eternality or permanence came to be recognized in Indian philosophy. The Sāṅkhya, the Jaina and the Vedāntins like Rāmānuja upheld the view of permanence-in-change (*pariṇāmīnityatā*); but we should note that the Sāṅkhya in connection with *Prakṛti* (Matter) upheld this view whereas in connection with *Puruṣa* (Soul) it upheld diametrically opposite view, viz. that of absolute permanence (*kūṭasthanityatā*).¹ The Naiyāyikas considered all the permanent substances to be absolutely permanent and rejected the view of permanence-in-change. This is natural and necessary corollary of their contention that substance and its properties are absolutely separate. Buddhists voted for momentarism. Yet they stuck to the belief in rebirth. Thus there came into existence the doctrine of *santatinityatā*. According to Buddhists there is no permanence other than the permanence of a continuum. This is the third type of permanence.

In this chapter the modes or transformations² of both the living and the non-living substances are calculated. From this it follows that the Jainas reject the absolute permanence of soul (925). First the divisions and sub-divisions of the modes of the living substance are enumerated (926-937). Afterwards the chapter takes up 24 classes of living beings in each case calculating the modes it undergoes (938-946). And at last the divisions and sub-divisions of the modes of the non-living substance are mentioned (947-957). But here the modes of *puṅgava* (matter) only are mentioned and calculated, the modes of *dharma* (medium of motion), *adharma* (medium of stoppage) and *ākāśa* (medium of location) are not mentioned at all. This suggests that in olden days the possibility of change or modification was not admitted in the case of these three non-living substances. This is corroborated by the following passage describing *dharma* etc. and occurring in *Bhagavatī* 2.10 and *Sthānāṅga* 441. The passage runs as follows :

1. "dvaī ceyam nityatā kūṭasthanityatā pariṇāmīnityatā ca | tatra kūṭasthanityatā puruṣasya | pariṇāmīnityatā guṇānām |" *Pāta. Bhāṣya* 4.33.
2. *Bhagavatīsūtra* asks us to understand *pariṇāmas* as described in *Panna-vaṇū*. 'pariṇāmapadaṁ niravasesaṁ bhāṇiyavaṁ' (14.4. sū, 514).

“*kāḷao na kayāi nāsī, na kayāi na bhavati, na kayāi na bhavissai tti bhuvim bhavati bhavissati ya dhuve nitie sasāte akkhae avvae avatṭhite nicce | bhāvato avanne agamḍhe arase aphāse*” etc. The belief in the modes of *dharma*, etc. came into existence later on when the triad of origination, destruction and persistence came to be looked upon as the essential characteristic of reality in general. And we actually come across in *Tattvārthasūtra* the definition of reality (*sat*) (5.29). It is as follows : That which is characterised by origination, destruction, and permanence is real. Even the definition of permanence (*nitya*) is formulated in conformity with this definition of reality. It runs as follows : ‘*tabdhāvavyayam nityam*’ (Permanence means non-deviation from the essential nature) (5.30). This definition bears the clear stamp of the tradition represented by *Pātāñjalayogasūtra*. The definition of permanence formulated by Vyāsa in his *Bhāṣya* on *Yogasūtra* is noteworthy in this connection. It is as follows : “*yaśmin pariṇamyamāne tattvaṃ na vihanyate tan nityam*” (4.33). Moreover, let us note the definition of *pariṇāma* given in *Tattvārthasūtra*. It is : ‘*tadbhāvaḥ pariṇāmaḥ*’ (5.41).

Bhagavatī and *Sthānāṅga*, while discussing the modes of *Dharmāstikāya* etc., state this much that *Dharmāstikāya* etc. do not possess colour, flavour, odour and touch. But they observe silence about what they positively possess.³

Among ten modes of non-living substances enumerated in *Prajñāpanā* there is one called ‘*agurulaghu*’ (neither-heavy-nor-light) (947). In its connection it is explicitly stated that it is only of one form (*egāgāre*) (956). Hence there is no possibility of its varied modes or degrees. In *Bhagavatī* there occurs, at many places, the discussion about *guru-laghu* (heavy-as-well-as-light). From this whole discussion contained in *Bhagavatī* we can naturally deduce that the fine material atom and substances other than matter are considered to be *agurulaghu*. Thus soul substance, medium of motion, medium of stoppage, medium of location and time are by implication proved ‘*agurulaghu*’. At this juncture we should note that relatively heavy and relatively light are here described by the term ‘*gurulaghu*’ and hence by the term ‘*agurulaghu*’ is meant its negation. This means that substances that are described as *agurulaghu* are bereft of the mode or property ‘*guru*’ or ‘*laghu*’ or relative ‘*gurulaghu*’. Among the four alternatives formulated about the modes *guru* and *laghu* this is the fourth one. This also points to the fact that *agurulaghu* means the negation of all the three *guru*, *laghu* and *gurulaghu*. Thus the mode or property *agurulaghu* is not positive. This becomes clear from the *Bhagavatī* (1.9 sū. 73) account of *gurulaghu*. But the same

3. *Sthānāṅgasūtra* 441, *Bhagavatī* 2.10 sū. 118.

Bhagavatī in *Skandaka-Adhikāra* states that *Loka* has infinite *agurulaghu* modes. Infinite *agurulaghu* modes are predicated not only of *loka* but also of soul substance (*jīva*), liberation (*siddhi*), and the liberated (*siddha*) (2. 1. sū. 91). Thus we have here a suggestion of the process of creation out of nothing. From this it becomes clear that *Bhagavatī* contains different strata of thought. Hence we can say this much that here an attempt is made to demonstrate that even *dharma*, *adharma* and *ākāśa* undergo changes or modifications. This attempt is the result of the emergence of a novel thought that reals without exception should undergo changes. A stage in the development of this novel thought is represented by the aphorism 5.42 of *Tattvārthasūtra* and the *Bhāṣya* thereon wherein we are told that transformation is of two kinds, without beginning and with beginning, and further that the transformation of *arūpi* (non-material) substances is of the first kind. The difference of opinion regarding the authenticity of this *sūtra* as also regarding its interpretation is due to the emergence of this novel thought which has not yet been crystallised.

One should refer to Āc. Jinabhadra's *Viśeṣāvaśyakabhāṣya* (gāthā. 654-663) for the logical treatment of the properties viz. *guru*, *laghu*, *gurulaghu* and *agurulaghu*.

Calculation of Modes

Modes of living substance

1. *Gati* (States of trans migratory existence, viz. state of infernal beings etc. 4)
2. *Indriya* (Sense-organs viz. Ear etc. 5)
3. *Kaṣāya* (Passions, viz. Anger etc. 4)
4. *Leśyā* (Mental colourations, viz. black etc. 6)
5. *Yoga* (Activity, viz. mental etc. 3)
6. *Upayoga* (Cognition—determinate and indeterminate 2)
7. *Jñāna* (Knowledge—*Ābhinibodhika* etc. 5)
8. *Darśana* (Faith—right, etc. 3)
9. *Cāritra* (Conduct—right, etc. 3)
10. *Veda* (Sexual behaviour, 3)

Modes of non-living substance

1. *Bandhana* (Bondage—smooth and arid)
2. *Gati* (Movement, involving touch and not involving touch; or short and long)
3. *Samsthāna* (Structure—spherical etc. 5)
4. *Bheda* (divisions—*khaṇḍa* etc. 5)
5. *Varṇa* (Colour—black, etc. 5)
6. *Gandha* (Odour—fragrant, not-fragrant).
7. *Rasa* (Flavour—pungent, etc. 5)
8. *Sparśa* (touch—*kakkhada*, etc. 8)
9. *Agurulaghu* (neither-heavy-nor-light 1)
10. *Śabda* (Word—sound sub-*bhidubbhi*)

The *gāthā* No. 200 that occurs in the explanation of *bandhana pariṇāma* occurs in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* also. Of course, there it contains some different readings.⁴

Ajīvagatipariṇāma (movement of non-living substance) is of two kinds, viz. *spṛśadgati* (movement involving touch) and *aspr̥śadgati* (movement not involving touch). According to the Jaina view units of space are everywhere. Hence Āc. Malayagiri is of the opinion that *spṛśadgati* does not mean the movement involving touch with the units of space, and the *aspr̥śadgati* the movement not involving touch with the units of space. But there is another view which contradicts the view upheld by Āc. Malayagiri. Let us quote the words of Āc. Malayagiri, “*anye tu vyācaksate spṛśadgatipariṇāmo nāma yena prayatnaviśeṣāt kṣetrapradeśān spṛśān gaṇchati, aspr̥śadgatipariṇāmo yena kṣetrapradeśān aspr̥śān eva gaṇchati—tan na budhyāmahe, nabhasaḥ sarvavyāpitayā tatpradeśasaṃsparśavyatirekeṇa gater asaṃbhavāt | bahusrutebhyo vā paribhāvanīyam*” ||⁵

Āc. Malayagiri has given the following instance to explain these two kinds of movement. When a person throws a pot-sherd in a pond in horizontal direction, it moves touching water at some periods of time and not touching water at some other periods of time. The difference of opinion regarding the interpretation of the terms *spṛśadgati* and *aspr̥śadgati* seems to suggest the fact that the conception of *spṛśadgati-aspr̥śadgati* belonged to the period when the conception of *ākāśa* as an independent substance and consequently of its units was not yet formulated, and it has traditionally retained its former position even after the formulation of those conceptions which are not consistent with it. Upādhyāya Yāsovijayaji has tried to resolve logically the inconsistency by writing a treatise ‘*Aspr̥śadgatīvāda*’. Again, the Jains maintain that the soul that is being liberated reaches, in one moment only, the Abode-of-the-liberated which is invariably *asaṃkhyāta* units of space away from the place of its death and also that a thing takes one moment to travel from one unit of space to its next. And one naturally feels the contradictions or inconsistency in these two contentions. According to the rule that a thing takes one moment to travel from one unit of space to its next, the soul that is being liberated should take at least *asaṃkhyāta* moments to reach the Abode-of-the-liberated. To resolve this discrepancy the conception of *aspr̥śadgati* is employed. This whole discussion draws our attention to the fact that the conceptions or doctrines known collectively as Jaina philosophy and religion took their own time for crystallisation. All the doctrines were not enunciated in their final form at once. Nor were they believed in their final form from the very start.

4. *Ṣaṭkhaṇḍāgama*, Book XIV, sū. 36 p. 33

5. Malayagiri's Commentary, folio 289 A

Modes Possible in this or that class of

	1. Gati (Condition of Existence)	2. Indriya (Sense- organs)	3. Kaṣāya (Passions)	4. Leśyā (Mental colouration)
1. Infernal beings	Infernal	Five	Anger, Pride, Deceit, Greed	Black, Green, Grey,
2-11. Bhavanavāsi	celestial	"	"	" " " Red
12. Earth-bodied	Sub-human	One	"	" " " "
13. Water-bodied				
14. Plant-bodied				
15. Fire-bodied	"	"	"	Black Green Grey
16. Air-bodied				
17. Two-sensed	"	Two	"	" " "
18. Three-sensed	"	Three	"	" " "
19. Four-sensed	"	Four	"	" " "
20. Fivesensed sub-human beings	"	Five	"	All the six
21. Human beings	Human	Five+mind	free from kaṣāyas	free from " all the six
22. Vāṇavyantara	Celestial	Five	Four kaṣāyas	Black, Green, Grey, Red
23. Jyotiṣka	"	Five	"	Red
24. Vaimānika	"	Five	"	Red, Pink, White

Living Beings (938-946)

5. Yoga (Activity)	6. Upayoga (Cognition)	7. Jñāna (Knowledge)	8. Darśana (Faith)	9. Cāritra (Conduct)	10. Veda (Sex)
mental, vocal, bodily	deter- minate- indeter- minate	{ Ābhi., Śruta, Avadhi, Mati-ajñāna, Śruta- ajñāna, Vibhaṅga }	right, wrong, } right-cum- wrong }	acāritrī	Neuter
"	"	"	"	"	Male, Female
bodily	"	{ Mati-ajñāna, Śruta-ajñāna }	wrong	"	Neuter
"	"	"	"	"	"
bodily, vocal	"	{ Ābhi., Śruta, Mati-ajñāna, Śruta-ajñāna }	right, wrong	"	"
"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"
mental, vocal, bodily	"	{ Ābhi., Śruta, Avadhi, Mati-ajñāna, Śruta- ajñāna, Vibhaṅga }	{ right, wrong, right-cum- wrong }	{ acāritrī, cāritrā- cāritrī }	All the three
free from all the three }	"	{ Five jñānas & three ajñānas }	"	{ cāritrī, acāritrī, cāritrā- cāritrī- }	"
All the three	"	{ Ābhi., Śruta, Avadhi, Mati-ajñāna, -Śruta ajñāna, Vibhaṅga }	"	acāritrī	Male, Female
"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"

CHAPTER XIV

ON PASSIONS

This chapter contains information about four passions (*kaṣāya*), viz. anger, pride, deceit and greed (958). We are told that they are possible in each of the 24 classes of living beings (959). Again, the question of their *pratiṣṭhā* or *apraṭiṣṭhā* in soul, not-soul and the both is also discussed keeping in view those 24 classes of living beings (960). The terms '*pratiṣṭhā*' and '*apraṭiṣṭhā*' are employed here in the sense of 'having an object' and 'not having an object' respectively. Many a time it so happens that passions arise without any specific cause. And hence in these cases they are having no object of their own. They are called here *apraṭiṣṭhita*. This is the explanation offered by the commentator.

We are informed that in each of the 24 classes of living beings the rise or origination of passions takes place depending upon *kṣetra* (place), *vastu* (thing), *śarīra* (body) and *upādhi* (paraphernalia) (961).

The sub-types of each of these four passions are again four, viz. *anantānubandhī*, *apratyākhyānāvaraṇa*, *pratyākhyānāvaraṇa* and *saṃjvalana*. In this enumeration the succeeding sub-type is milder than the preceding sub-type (962). Again, each of the four passions are differently divided into four groups, viz. *ābhoganirvartita*, *anābhoganirvartita*, *upasānta* and *anupasānta* (963). When there is a cause for the rise of passions and when a person having the cause in view gives way to the rise of passions, then those passions are called *ābhoganirvartita*. On the contrary, when a person gives way to passions without there being any cause whatsoever, then the passions are called *anābhoganirvartita*. So long as the passions do not rise or operate (but remain in the state of subsidence) they are called *upasānta*. And when they rise and operate, they are called *anupasānta*.

In Jaina Āgamic texts the vices of living beings are variously described. And they are grouped differently.¹ One system of grouping is to bring all the vices under three heads, viz. *rāga* (attachment), *dveṣa* (aversion) and *mōha* (delusion or infatuation). But in the Jaina Karma doctrine all the vices are grouped under the heads of the abovementioned four passions (*kaṣāyas*) and delusion or infatuation (*mōha*). Hence this system of grouping

1. Introduction to *Gaṇadhara-vāda* (Ed. Pt. Malvania), p. 100.

the vices seems to be finally crystallised in the Jaina treatment of vices.²

We should make a note that passion (*kaṣāya*) is one of the modes of a soul, mentioned in the preceding chapter (926).

Passions are the main causes of karmic bondage. The causes of reception or collection of all the eight types of karmas in all the 24 classes of living beings in all the three divisions of time ultimately resolve into four passions. The causes not only of the reception or collection of karmas but also of accumulation, bondage, premature realization, realization or rise, and dissociation of karma resolve into these four passions only (964-971).

At the end of this chapter there occurs a recapitulatory verse mentioning the topics of treatment. This suggests that this whole chapter might have come down to Ārya Śyāmācārya through tradition.

*

2. Study '*Kaṣāyapāhuḍa*' with its commentaries for the detailed account of preyaṣ and dreṣa and four *kaṣāyas*.

ON SENSE-ORGANS

Among the modes of a living substance or being, sense-organ is mentioned. In the list of these modes, sense-organ is mentioned prior to passions (926). But the passions are treated of first in chapter XIV and afterwords in chapter XV sense-organs are treated of. This proves that these chapters have come down to Śyāmācārya through tradition and he has simply compiled and edited them in his own way. This is again corroborated by the fact that the modes, viz. *leśyā* (mental colouration) (chapter XVII), *samyaktva* (right faith) (chapter XIX), *upayoga* (cognition) (chapter XXIX), *ohī-avadhijñāna* (clairvoyance) (chapter XXXIII) are treated of neither in due order nor at one place. Some information regarding *avadhijñāna* is contained in the chapter on *Upayoga* (XXIX). Really speaking, this chapter on *upayoga* provides an occasion for the full treatment of *avadhijñāna*. In spite of this a separate chapter is devoted to its treatment. This suggests that there might have been a tradition current in the days of Ārya Śyāmācārya to discuss independently the topic of *avadhijñāna*. Hence Ārya Śyāmācārya might have deemed it necessary to collect data relating to *avadhijñāna* in an independent chapter.

In this chapter the discussion about sense-organs is divided into two sections. The first section consists of 24 *dvāras* (topics) and the second consists of 12 *dvāras*. In the very beginning of the first section 24 *dvāras* are pointed out (972). We are told that sense-organs are five (973). Then those 24 *dvāras* (topics) regarding them are discussed one by one in due order. Having completed the discussion about the first six topics from *saṁsthāna* (structure) to *alpabāhuta* (relative numerical strength), all these six topics are again expounded keeping in view the 24 classes of living beings (983-989). After that the topics 7th (*Putṭha-Sprṣṭadvāra*) to 9th (*Viśayadvāra*) are discussed (990-992). These topics are not expounded keeping in view the 24 classes of living beings. This is so not because these topics are such as could not be discussed in connection with 24 classes of living beings but because there was, it seems, no crystallised or established tradition of discussing these topics in connection with those 24 classes.

In sū. 993 we are told that the material karmas that are dissociated from the soul at the time of *māraṇāntika samudghāta* are subtle. In other words, the material atoms that abandon the form of *karma* are subtle. Further it is stated that these subtle

atoms are everywhere in *Loka*. Again, in *sū.* 994 there occurs a statement to the effect that ordinary beings (*chadmastha*) are not able to know or to see these subtle atoms. When even some celestial beings are not capable of knowing or perceiving them then what to talk of the ordinary human beings!

Then it takes up 24 classes one by one in each case considering the question as to whether or not it knows and sees those subtle atoms while receiving them as food (*sū.* 995-998).

Sū. 999 discusses the question as to what a person perceives when he sees the reflection of a thing placed before shining things like a looking-glass, a sword, etc. In reply we are told that he perceives neither the looking-glass etc. nor his own self but the reflection alone. Here the term '*pratibhāga*' (*palibhāga*) is employed in the sense of reflection (*pratibimba*). The sentence meaning 'whether or not he perceives a looking-glass' occurring in the *sūtra* has a different reading also. According to Āc. Malayagiri it has the reading yielding the meaning that he may perceive a looking-glass also. The contradiction in the two meanings could be resolved as follows. Āc. Malayagiri's explanation is from the standpoint of the perceptible nature of the object. From this standpoint he considers the looking-glass also to be perceptible. But if we were to regard as perceptible that object which is actually perceived in the concerned instance then we can definitely say that it is only the reflection borne by the looking-glass that is perceived. Hence when it is said that he does not perceive the looking-glass it is said from the standpoint of the cognitional awareness.

Interesting discussion about the cognition of reflection occurs in *Niśītha-Bhāṣya* (*gāthā* 4318 ff). And even *Syādvādaratnākara* (p. 858 ff) extensively discusses this problem. Again, Siddhasenagaṇi's commentary on *Tattvārthasūtra* (v. 24 p. 354) contains this interesting discussion.

A blanket, be it thickly woven or thinly woven, touches the same number of units of space. This information is included in this chapter, it seems, on account of its involving the point of uniformity-of-touch (1000).

Moreover, the information that a post, be it standing or lying down, occupies the same number of units of space seems to be included here on account of its being related to the object of sense-organ (1001).

Similarly, here we find the discussion about the touch of *dharmāstikāya* etc. by the geographical objects like *āgāsathiggala* =

loka, etc. (1002-5). According to the explanation offered by Āc. Malayagiri the subject-matter of both the *dvāras*, viz. *Āgāsathiggadaladvāra* (1002) and *Lokadvāra* (1004) is the same, merely the terms 'āgāsathiggala' and 'loka' differ.¹ But if it were so, there arises a question as to why the two *dvāras* are separately treated of or written. The basis of Āc. Malayagiri's view seems to be the uniform treatment of and uniform details about the touch in both the *dvāras*. But we have no means to answer the question as to whether or not the author himself meant the difference merely of terms but not of the subject-matter.

The second section of this chapter consists of 12 *dvāras* which are mentioned in the beginning of this section (1006).

With a view to describing in connection with 24 classes of living beings the accumulation of the concerned material particles proper for the construction of the concerned sense-organs the author has given the following information. A living being receives the material particles for those sense-organs alone which are possible in the class to which it belongs (1007-8). After having accumulated the material particles proper for those sense-organs alone a living being constructs them (1009). Each and every living being requires for the construction of sense-organs due to it one *antarmuhūrta* consisting of *asaṃkhyāta* moments (1010). Having pointed out the possibility or otherwise of *indriyalabdhi* (internal capacity to have sense experience of this or that type) in each of the 24 classes of living beings (1011) we are told as to how much time the process of cognition ensued by this or that sense-organ requires for its completion in each of the 24 classes of living beings (1012). A calculation of the relative temporal duration required by the process of cognition ensued by this or that sense-organ for its completion is given below (1013).

Sense-organ	Minimum time the process of cognition requires for its completion
1. Organ of vision	(1) The shortest duration (when compared with others)
2. Organ of hearing	(2) Somewhat longer duration than (1)
3. Organ of smell	(3) Somewhat longer duration than (2)
4. Organ of taste	(4) Somewhat longer duration than (3)
5. Organ of touch	(5) Somewhat longer duration than (4)

1. "pūrvam ākāśathiggalaśabdena lokaḥ prṣṭo'dhunā lokaśabdenaiva tam pip-rechiṣur āha | Prajñāpanāṭīkā, folio 308 A. Loka, being very small in extension, looks like a patch in Space (Ākāśa) taken as a whole. To suggest this idea the term 'ākāśathiggala' has been used for loka. This is the clarification offered by Āc. Malayagiri in his commentary on Prajñāpanāśūtra (folio 307 A).

Regarding the maximum time we are to understand in continuation with the above the progressive rise in the same order.

6. Organ of vision	(6) somewhat longer duration than (5)
7. Organ of hearing	(7) somewhat longer duration than (6)
8. Organ of smell	(8) somewhat longer duration than (7)
9. Organ of taste	(9) somewhat longer duration than (8)
10. Organ of touch	(10) somewhat longer duration than (9)

Then there occurs the description of the stages the sensory cognition involves, viz. *ogāhaṇā* (*avagrahaṇa* = *pariccheda*), *avāya* (determination or exclusion of the non-existing characteristics), *ihā* (cogitation), *uggaha* (*avagraha*, grasping)—*arthāvagraha* (final grasping of the object) and *vyañjanāvagraha* (initial grasping of the object). All these stages are discussed in connection with 24 classes of living beings (1014–23). It is noteworthy that though among the *dvāras* (topics) enumerated in the beginning (1006) *vyañjanāvagraha* alone is mentioned after *ihā*, in the actual exposition (1017) two types of *avagraha* are mentioned and explained. Again, the order of treatment that is accepted in *Tattvārthasūtra* and *Nandī* in connection with these stages is reversed here. It is interesting to note the following points gathered from this *Prajñāpanā* account. *Vyañjanāvagraha* is possible in the case of cognition had through each of the four sense-organs only, viz. organs of hearing, smell, taste and touch. It is not possible in the case of cognition had through visual sense-organ or mind (*manas*) (1018). On the other hand, *arthāvagraha* is possible in the case of cognition had through each of the five sense-organs and also through the sixth *manas* (mind) which is considered to be a quasi-sense-organ (*noindriya*) (1019). Thus *arthāvagraha* is of six kinds. But *avagrahaṇa* (1014), *ihā* (1016) and *avāya* (1015)—each of the three is possible in the case of cognition had through each of the five sense-organs only. This means that they are not possible in the case of cognition had through mind. Does this mean that mental cognitive function is not possible in these three stages? In later days it was accepted that *ihā* and *avāya* are possible even in the case of cognition had through mind.² It is noteworthy that in this *Prajñāpanā* account the stage called *dhāraṇā* is not even mentioned. Is it that by *avagrahaṇa* (1014) *Prajñāpanā* means *dhāraṇā*? This question occurs to our mind because *ogāhaṇā* (*avagrahaṇa*) and *uggaha* (*avagraha*) are here separately mentioned. By *uggaha* is here definitely meant *avagraha* because it is divided into two types, viz. *arthāvagraha* and *vyañjanāvagraha*. And, as we have already pointed out, *ogāhaṇā* is here separately mentioned. So, we feel that the term *avagrahaṇa* is here used for

the stage known as *dhāraṇā* in later works. This much is certain that this *Prajñāpanā* account of *jñāna* represents the old stratum of thought.

Then follows a different classification of sense-organs. Here they are classified into two types, viz. *dravyendriya* (physical sense-organ) and *bhāvendriya* (psychic sense-organ) (1024). But in *Tattvārthasūtra* each of the five *dravyendriyas* are again divided into two sub-types, viz. *nirvṛti* (the organ itself) and *upakaraṇa* (the protective environment). Thus, according to *Tattvārthasūtra* in all there are ten *dravyendriyas*.

In this chapter of *Prajñāpanā* there occur four *dvāras* (topics), viz. *indriyopacaya*, *indriyanirvartana*, *indriyalabdhi* and *indriyopayogaḍḍhā*. It is not impossible that *Tattvārthasūtra* has systematised the classification of sense-organs by considering the first two to be the sub-types of *dravyendriya* and the last two to be the sub-types of *bhāvendriya*. *Prajñāpanā* recognises in all eight types of *dravyendriyas*. It does not recognize the two sub-types of *dravyendriya* in the case of the organs of taste and smell (1025). It does not name the two sub-types of *dravyendriya*. After this it takes up 24 classes of living beings one by one in each case showing as to how many and as to which *dravyendriyas* out of the eight are possible in it (1026-1029). From all this we feel that the two sub-types of *dravyendriya* which are recognised in *Prajñāpanā* are not identical with *nirvṛti* and *upakaraṇa* recognised in *Tattvārthasūtra*, nor are they the same as *indriyopacaya* and *indriyanirvartana* mentioned in *Prajñāpanā* itself. It is so because according to *Tattvārthasūtra* *nirvṛti* and *upakaraṇa* are possible in the case of all the *indriyas* and according to *Prajñāpanā* *indriyopacaya* and *indriyanirvartana* are possible in the case of all the *indriyas* whereas two sub-types of *dravyendriya* recognised in *Prajñāpanā* (1025) are possible in the case of three sense-organs only.

Then it again takes up 24 classes of living beings one by one in each case pointing out as to how many *dravyendriyas* it possessed in the past, how many it possesses at present and how many it will possess in future (1030-1054).

After that five types of *bhāvendriyas* are mentioned. And we are told as to how many of them are possible in the case of each of the 24 classes of living beings (1056-1067).

For the various views about sense-organs upheld by different systems of Indian philosophy one may refer to Hindi Notes (pp. 38-41) given at the end of the text of *Pramāṇamīmāṃsā* (Simṅhi Jaina Series).

CHAPTER XVI

ACTIVITY OF SOUL

Activity of a soul, which depends upon mind, speech and body is technically called *yoga*. In this chapter the term '*prayoga*' is used in place of '*yoga*'. This threefold activity is considered to be of the soul (*ātmavyūpāra*)¹ because it does not take place in its absence. According to Jaina philosophy mind, speech and body are material or physical. The activity that is commonly found in all forms of matter is motion. This activity is possible even in the absence of the soul. But the special activities of physical particles transformed into mind, speech and body are possible only when the soul cooperates with this concerned matter. Again, these special activities in question are not possible in matter which is not transformed into mind, speech and body. And even the transformation of matter into mind, speech and body depends on the *karma* of the soul. This is the reason why this threefold activity of material mind, speech and body is regarded as belonging to the soul. These three types of activity are divided into 15 sub-types. We are told as to which of these sub-types can possibly be present in a living being in a particular situation. We are also informed as to which of these 15 sub-types can possibly be present in each of the 24 classes (*daṇḍaka*) of living beings (1069-1084). In this exposition there also occur various alternatives showing as to which sub-types are possible along with a particular sub-type.

Like *Prajñāpanā*, *Ṣaṭkhaṇḍāgama* also enumerates the 15 sub-types of threefold activity and examines the possibility of these sub-types in different classes of living beings, employing the scheme of *mārgaṇāsthānas* of living beings (Book I p. 278 ff.). In *Ṣaṭkhaṇḍāgama* three main types of activity, viz. mental, vocal and bodily are included under the head '*Prayoga Karma*', but their sub-types are mentioned in *Dhavalā* (Book XIII, p. 43).

The 15 sub-types are as follows (1068) :

- (1) *Satya-manaḥ-prayoga* (True activity of mind).
- (2) *Asatya-manaḥ-prayoga* (False activity of mind).

1. " *prayogaḥ paṇispandakriyā, ātmavyūpāra ity arthaḥ |* " *Prajñāpanāṭikā*, folio 317, " *ātmapravṛtteḥ karmādānanibandhanavīryotpādo yogaḥ |* *athavā ātmapradeśānām saṅkocavikoco yogaḥ |* " *Dhavalā*, I, p. 140.

Among the ten types of karma enumerated in *Ācarāṅganiryukti* (gāthā 183) there is one called '*prayoga-karma*'. While explaining it Āc. Śīlāṅka enumerates its 15 types (p. 94).

- (3) *Satya-mṛṣā-mañḥ-prayoga* (True-as-well-as-false activity of mind).
- (4) *A-satya-mṛṣā-mañḥ-prayoga* (Neither-true-nor-false activity of mind).
- (5)-(8) The same four types are possible in the case of vocal activity.
- (9) *Audārikaśarīra-kāya-prayoga*² (Bodily activity of the *audārika* (gross) body).
- (10) *Audārika-miśra-śarīra-kāya-prayoga* (Activity of *audārika* body when it is in association with other bodies).
- (11) *Vaikriya-śarīra-kāya-prayoga* (Bodily activity of the transformable body).
- (12) *Vaikriya-miśra-śarīra-kāya-prayoga* (Bodily activity of *Vaikriya* body when it is in association with other bodies).
- (13) *Āhāraka-śarīra-kāya-prayoga* (Bodily activity of the projectable body).
- (14) *Āhāraka-miśra-śarīra-kāya-prayoga* (Bodily activity of *Āhāraka* body when it is in association with other bodies).
- (15) *Karmaśarīra-kāyaprayoga*³ (Bodily activity of the karmic body).

Āc. Malayagiri considers *satyamṛṣā* (true-as-well-as-false) activity of mind as well as speech to be a mixture of truth and falsity (*miśra*) from the practical standpoint; but he considers it to be false (*asatya*) only from the definitive standpoint. *A-satya-mṛṣā* (neither-true-nor-false) activity of mind as well as speech ponders over the nature of the thing or describes the thing. Imperative statements have nothing to do with truth or falsity. Hence they too are included in *a-satya-mṛṣā* activity of speech. From the definitive standpoint even these statements are to be regarded as false if they are spoken with the intention of deceiving others. Among bodily activities, mention is not made of the bodily activity of the electric body (*taijasa-śarīra*). This is really noteworthy.

In *Śaṭkhaṇḍāgama* there does not occur the term 'śarīra' along with the term 'kāyaprayoga'. Therein we find the readings like '*orāliyakāyajogo*'. (*Śaṭkhaṇḍāgama*, Book I, p. 289). Again, it mentions 4 types of mental activity, 4 types of vocal activity and 7 types of bodily activity.

Āc. Malayagiri is of the opinion that here the name '*taijasa-kārmaṇa-śarīraprayoga*' is intended. But even *Śaṭkhaṇḍāgama* yields the above-mentioned reading — '*kammaitya-kāyajogo*' (Book I, p. 289). In the mind of Āc. Malayagiri there might have arisen a doubt as to why there should not occur the mention of *taijasa-śarīra* in these 15 types. Hence he, having conjoined the term '*taijasa*' with the term '*kārmaṇa*', has explained the point. (*Prajñāpanāṭikā*, folio 319). But such a doubt does not occur in *Dhavalā*.

After having discussed 15 sub-types of the threefold activity of mind, speech and body the chapter takes up the exposition of 'Gatippavāya' (*Gatiprapāta*) (1086-1123). This seems to be a collection of secondary matter. All those activities that involve movement or motion (*gati*)⁴ are collected here and are grouped under five different heads, viz. 1 *prayogagati*, 2 *tatagati*, 3 *bandhana-chedana-gati*, 4 *upapāttagati* and 5 *viḥāyogati* (1085).

Out of the activities of these five groups, those of the first group are discussed in connection with the 24 classes of living beings. In other words, about the activities of the first group only we are told as to which of them are found in each of the 24 classes of living beings. But the activities of the remaining groups are not discussed in connection with the 24 classes of living beings. That is, about the activities of these four groups we are not told as to which of them are possibly present in each of the 24 classes of living beings.

Let us take the activities of the first group. They are called 'prayoga-gati' (1086-1089). We have already discussed (1068) 15 sub-types of the activities of this group. Hence we need not repeat here what we have already said.

All the movement that one performs before he reaches the destination is called *tata-gati*. It is so called because it is long drawn out (1090).

The movement which results on account of the bondage of soul and body being cut off is called *bandhana-chedana-gati* (1091).

Bhavopapāta-gati means soul's transformation into celestial being or infernal being or human being or sub-human being. Accordingly, this *gati* is of four types. The transformation of soul into any one of the above-mentioned four beings is caused by its own *karma*. The movement of the liberated soul (*siddhagati*) is not included in the *bhavopapāttagati* because the former is not caused by the *karma* whereas the latter is caused by the *karma*.

Upapāta-gati is of three types, viz. *kṣetropapāta*, *bhavopapāta* and *no-bhavopapāta*. The movement of a living being in the concerned space is called *kṣetropapāttagati*. The transformation of a soul into the concerned states of transmigratory existence, viz. the state of infernal beings etc. is called *bhavopapāttagati* (1092-99).

The movement called *nobhavopapāttagati* is of two types, one characterising matter and another characterising liberated souls.

4. "gamanam gatiḥ prāptir ity arthaḥ | prāptiś ca deśāntaraviṣayā paryāyāntaraviṣayā ca.....| gateḥ prapāto gatiprapātaḥ.....| gatisabdapravṛttirupanipatatīty arthaḥ"—*Prajñāpanāṣikā*, folio 328.

This movement is called *nobhavopapātagati* because it is not caused by *karma* (1100).

Matter can move from one end of a direction to its another end in one moment only. This movement of matter is called *nobhavopapātagati* of matter (1101). But regarding the *nobhavopapātagati* of liberated souls, simply the types (*Sū.* 15-17) of liberated soul are enumerated. It is noteworthy that here there is no suggestion whatsoever to the effect that the movement of a liberated soul from one end of a direction to its another end takes place in one moment only (1102-4).

Vihāyogati is divided into 17 types (1105) which are explained as follows :

1. *Sprśadgati*—This is the movement of a loose atom and it involves touch with other material things (1106).
2. *Asprśadgati*—This is the movement of a loose atom and it does not involve touch with other material things (1107).
3. *Upasāmpadyamānagati*—This is the movement of a thing which depends on some other thing. A man's journey to a religious place with the (financial) assistance of a king is an instance in point (1108).
4. *Anupasāmpadyamānagati*—This is the independent movement of a thing without the assistance of any other thing (1109).
5. *Pudgala-gati*—This is the movement that characterises an atom as well as an aggregate composed of two or three upto *ananta* atoms (1110).
6. *Maṇḍūkagati*—This is the movement which resembles that of a frog. Thus this movement involves jumpings of a special type (1111).
7. *Naugati*—This is the movement which characterises a thing in a boat in motion (1112).
8. *Nayagati*—When thought employs one standpoint, its movement is called *Nayagati*. Or, when it employs all the standpoints its movement is called *nayagati* (1113).
9. *Chāyāgati*—The movement that depends on shade is called *chāyāgati* (1114).
10. *Chāyānupātagati*—Formation of shade which accords with the size of a thing is called *chāyānupātagati* (1115).
11. *Leśyāgati*—This is a transformation of a *leśyā* (mental colouration) which takes place in its association with another *leśyā* (1116).

12. *Leśyānupātagati*—Formation of *leśyā* (mental colouration) after death in accordance with the concerned *leśyā* (before death) is called *leśyānupātagati* (1117)
13. *Uddiśyavibhaktagati*—The movement for the sake of some body, say, a spiritual teacher, etc., is called *Uddiśyavibhaktagati* (1118).
14. *Catuḥpuruṣaprabhaktagati*—The movement of four persons about the start and the stoppage of which four alternatives are possible is called *Catuḥpuruṣaprabhaktagati*. The four alternatives are as follows : (1) the four persons start walking at the same moment, (2) they start walking at the same moment but do not stop walking at the same moment, (3) they do not start walking at the same moment but stop walking at the same moment, (4) they do not start walking at the same moment, nor do they stop walking at the same moment (1119).
15. *Vakragati*—It is of four types, viz. *ghaṭṭanatā*, *stambhanatā*, *śleṣanatā* and *patanatā*. *Ghaṭṭanatā* is a limping movement. *Stambhanatā* means that movement which gets arrested in its course, e. g. the movement of bellows; or that movement of the limbs of a body, which is getting arrested. *Śleṣanatā* is that movement which causes union of the limbs of the body. *Patanatā* is that movement which characterises a person who falls down while standing or walking (1120).
16. *Paṅkagati*—This is the movement which characterises a person who walks in mire.
17. *Bandhavimocanagati*—This is the movement which takes place when a ripened fruit falls from a tree (1121).

These 17 groups or classes are not mutually exclusive. They are meant simply to indicate the special features of various movements.

CHAPTER XVII

COLOUR-INDEXES TO TEMPERAMENT (LEŚYĀ)¹

This chapter is devoted to the exposition of *leśyā* (colour-indexes to temperament). It contains six sections (*uddheśas*). There is no system governing the arrangement and order of these sections. First section contains one *leśyādvāra* among other *dvāras*. This seems to be the reason why the entire discussion occurring in this first section has been included in the chapter on *leśyā*. This chapter makes it clear that some *prakaraṇas* (topical discussions) contained in *Prajñāpanā* might have traditionally come down to Ārya Śyāmācārya who seems to have simply collected and compiled them in their original form. This is corroborated by the chapter on spoken language (ch. XI).

Ṣaṭkhaṇḍāgama includes *leśyā* in the list of 14 *mārgaṇāsthānas* (points-of-investigations). Hence it is but natural that its discussion should occur at various places in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* (Book I, pp. 132, 136, etc.; Book III, p. 459 etc.; Book IV, p. 290 etc.; etc.).

The first section discusses food, body, breathing, karma, colour, colour-index to temperament, emotional experience (*vedanā*), activity and life-span of the living beings belonging to 24 different classes. Thus here we are shown that there is no uniformity among living beings regarding these items. And here we are told as to what the cause of this variety is (1124-1155). From this whole discussion we gather the following interesting information. The bigger the body an infernal being possesses the more quantity of food it takes (1124). Again, the earlier is the birth, the less quantity of *karmas* it has (1125). Moreover, the earlier is the birth, purer are its colour and colour-index to temperament (1126-27). *Sanjñī* infernal beings suffer great or intense misery whereas *asañjñī* infernal beings suffer miseries of low intensity (1128).² The activities performed by an infernal being possessed of right faith are less than those performed by the one devoid of it (1129). And the life-spans of different infernal beings are not uniform (1130).

1. For the detailed information about the *leśyā*-speculation available in Jaina Āgama and Karma literature as also in Non-Jaina works one may refer to *Leśyākoṣa* edited by Mohan Lal Banthia and Shrichand Choradia, Calcutta, 1966. For the interpretation of the term '*leśyā*' one may consult Schubring : *Doctrine of the Jains* : p. 195.
2. The fact that the infernal beings are here divided into two classes, viz. *sañjñī* and *asañjñī* suggests that this chapter has been written in the period of time when these two terms had still not acquired the final technical sense. This is the reason why Ac. Malayagiri has to give many alternative explanations of these two terms while commenting on them.

All the abovementioned items are considered in connection with each of the 24 classes of living beings, viz. a class of *Bhavanavāsi* gods, etc. (1131-44).

After that it demonstrates with respect to above items the similarity or otherwise obtaining between living beings having different *leśyās* and belonging to 24 different classes (1145-55). With this ends the first section.

Second section begins with the enumeration of six types of *leśyā*. Then it takes up four *gatis* (states of transmigratory existence) one by one in each case discussing the question as to how many types of *leśyās* it can possibly have (1157-1169). The concerned table is given below.

Classes	black	blue	grey	yellow	pink	white
1. Infernal beings	„	„	„	×	×	×
2. Sub-human beings	„	„	„	„	„	„
One-sensed	„	„	„	„	×	×
„ Earth	„	„	„	„	×	×
„ Water	„	„	„	„	×	×
„ Plant	„	„	„	„	×	×
„ Fire	„	„	„	×	×	×
„ Air	„	„	„	×	×	×
Two-sensed	„	„	„	×	×	×
Three-sensed	„	„	„	×	×	×
Four-sensed	„	„	„	×	×	×
Five-sensed <i>tiryāṇca</i>	„	„	„	„	„	„
<i>Saṁmūrcchima</i> „	„	„	„	×	×	×
<i>Garbhaja</i> „	„	„	„	„	„	„
<i>Tiryāṇcaṇi</i>	„	„	„	„	„	„
3. Human beings	„	„	„	„	„	„
- <i>Saṁmūrcchima</i>	„	„	„	×	×	×
- <i>Garbhaja</i>	„	„	„	„	„	„
- Females (<i>Manuṣyaṇi</i>) „	„	„	„	„	„	„
4. Celestial beings (Male) „	„	„	„	„	„	„
„ „ (Female) „	„	„	„	„	×	×
<i>Bhavanavāsi</i> Gods	„	„	„	„	×	×
„ Goddesses	„	„	„	„	×	×
<i>Vāṇavyaṁtara</i> Gods	„	„	„	„	×	×
„ Goddesses	„	„	„	„	×	×
<i>Jyotiṣa</i> Gods	×	×	×	„	×	×
„ Goddesses	×	×	×	„	×	×
<i>Vaimānika</i> Gods	×	×	×	„	„	„
„ Goddesses ³	×	×	×	„	×	×

3. For clarification of this point refer to the Commentary.

In *sūtra* 1170 there occurs the calculation of the relative numerical strength of the living beings possessed of this or that type of *leśyā*. It is as follows :

1. Living beings possessed of white *leśyā* (1) the lowest number
2. " " " " pink " (2) *asaṃkhyāta* times (1)
3. " " " " yellow " (3) *asaṃkhyāta* times (2)
4. " " devoid of *leśyā* (4) *ananta* times (3)
5. " " possessed of grey *leśyā* (5) *ananta* times (4)
6. Living beings possessed of blue *leśyā* (6) somewhat more than (5)
7. " " " " black " (7) " " " (6)
8. " " " " *leśyā* (8) " " " (7)

But the calculation of the relative numerical strength of the infernal beings possessed of this or that type of *leśyā* (*sū.* 1171) is as follows.

1. Infernal beings possessed of black *leśyā* (1) the lowest number
2. " " " " blue " (2) *asaṃkhyāta* times (1)
3. " " " " grey " (3) *asaṃkhyāta* times (2)

This is so because the lower is the hell, smaller is the number of beings residing in it. Hence the infernal beings residing in the seventh hell have the black *leśyā* and their number is the lowest among the infernal beings residing in different hells.

In the case of *tīryaṅcas* (sub-human beings) the principle underlying the relative numerical strength is quite opposite to the one underlying the same in the case of infernal beings; but it follows the general and normal principle (1170) which is obvious in the calculation given in *sūtra* 1170, the only difference being that here there is no *tīryaṅca* which is free from *leśyā*.

Regarding the relative numerical strength of the sub-human beings possessed of this or that *leśyā*, a separate calculation is given according to the number of sense-organs possessed by them (1173-1180). Sometimes the relative numerical strength in this calculation does not tally with the same in the other. Relative numerical strength of human beings possessed of this or that type of *leśyā* is also calculated (1181-87). And the relative numerical strength of celestial beings possessed of this or that type of *leśyā* is also calculated. But here the speciality is that the mutual relative numerical strength of the four classes of celestial beings viz. *Brahmanvāsī*, etc. is also calculated from the standpoint of *leśyā* (1188-90). Moreover, here we are told as to how many supernatural powers (*rddhis*) a living being possessed of this or that *leśyā* can possibly have. It is made clear that living beings possessed of black, blue, gray, yellow or pink *leśyā* can have many supernatural powers (*mahārddhika*). This implies that the beings possessed of

white *leśyā* can have all the possible supernatural powers (1191). At the end the section takes up four *gatis* one by one in each case showing the relative numerical strength of the supernatural powers possessed by its living beings having this or that type of *leśyā* (1192-97).

The last *sūtra* runs as follows: “*kei bhaṇānti — cauvīsadamḍaenam iḍḍhī bhāṇiyavvā*” (1198). This *sūtra* records a view that here in the above case we should take up 24 classes instead of 4 *gatis*; and in each case one should calculate the relative numerical strength of supernatural powers (*iḍḍhī*) that can possibly be possessed by its beings having this or that type of *leśyā*. From this it becomes clear that this difference of version pertains to the reading of *Prajñāpanā*. It also proves that this difference of version might have been present at the time of compilation of *Prajñāpanā*.

The third section (1199-1217) contains the discussion about the type of *leśyā* which a living being has at the time of its birth and death (1199-1214). Again, we are told that the spatial and temporal range the physical object lying within which is perceived directly by *avadhiḥjñāna* (clairvoyance) differs according to the difference in *leśyā* of a cognizer. And we are shown the exact range which is determined by this or that type of *leśyā*. Moreover, this section yields information regarding the number of *jñānas* which a living being possessed of this or that type of *leśyā* can possibly have (1215-17).

The fourth section is devoted to a description of *leśyā* viewed as a physical substance. It demonstrates as to how a *leśyā* is converted from this type into that type. Again, it extensively expounds as to what types of colour, flavour, odour and touch a particular type of *leśyā* can possibly have (1219-1241). All this shows that *leśyā* is nothing but a sort of transformation or modification of matter, which takes place depending on soul.

Sūtra 1242 calculates various modes of *leśyā*. Then it takes up its types one by one in each case explaining its units (*pradeśas*) (1243), extent of pervasiveness (*avaḡāhanākṣetra*) (1244), groups of particles (*vargaṇā*) (1245), resting place or substratum (*sthāna*) (1246) and relative numerical strength (*alpabahutva*) (1247-49). All these points are explained from the standpoint of its substratum (*sthāna*) and at the same time keeping in view its substance (*dravya*) and units (*pradeśa*).

In the beginning of the fifth section there occurs the repetition of what has already been said in the fourth section regarding the transformation of *leśyā*. Afterwards it is explained that a *leśyā* could not be converted from one type into another (1252-55). If

this be the case, then how can we reconcile this view with the one given in the fourth section? Āc. Malayagiri reconciles this view with that as follows. The possibility of transformation of a *leśyā* from one type into another is accepted in the fourth section not in the case of all the four classes but in the case of two classes only, viz. that of human beings and of sub-human beings. And the possibility of such a transformation is rejected in this fifth section not in the case of all the four classes but in the case of two classes only, viz. that of infernal beings and of celestial beings (*Prajñāpanāṭīka* folio 371). Āc. Malayagiri's remark about *sūtras* 1552-55 is worthy of note. His remark runs as follows: '*amūni ca sūtrāṇi sāksāt pustakeṣu na drśyante kevalam arhataḥ pratipattiavyāni, tathā mūlaṭīkākāreṇa vyākhyānāt*'—*Prajñāpanāṭīkā*, folio 372.

The sixth section contains information about the *leśyās* of male and female human beings residing in different regions (1256-57). After that it expounds the fact that there is no rule that the *leśyā* of one should necessarily be identical with that of one's father and/or mother. It concludes that one may or may not have the *leśyā* similar to the *leśyā* of one's father or mother. In other words, one does not necessarily inherit a *leśyā* from one's father or mother. This amounts to saying that mental temperament is not necessarily an inherited characteristic (1258).

Though this chapter is of a considerable length, it does not contain the following two topics which are extensively dealt with in other works.⁴ It does not discuss the question as to what type of thoughts occurs to a living being possessed of this or that type of *leśyā*. Moreover, it does not even mention the two sub-types of each main type of *leśyā*, viz. *dravyaleśyā* and *bhāvaleśyā*. This points to the early date of the compilation of *Prajñāpanā*.

4. *Uttarādhyāyana*, 34. 21-32. *Bhagavatīsūtra*, śataka 12, uddeśa 5, sū. 450, p. 572

CHAPTER XVIII

PERIOD OF CONTINUOUS PERSISTENCE OF
ONE MODE

This chapter is devoted to the consideration of the question as to how much period of time a substance—living or non-living—which is included in the 'kāya' group can continuously have one particular mode.¹ In other words, it lays down the minimum and maximum periods for which one individual substance can continuously belong to a particular class from among so many possible in its case. First it is necessary to understand the difference between the subject-matter of the fourth chapter called 'Sthitipada' and that of the present chapter called 'Kāyasthitipada'. The subject-matter of the former is *bhavasthiti* whereas that of the latter is *kāyasthiti*. *Bhavasthiti* means a period of time for which a living being lives in its one birth only. On the other hand, *kāyasthiti* means a period of time for which a living being can continuously be a member of one class in its several consecutive births. Moreover, the fourth chapter considers the question of *bhavasthiti* in connection with living beings only whereas the present chapter considers the question of *kāyasthiti* in connection with even non-living substances, viz. *dharmāstikāya* etc. which are known as *kāya* (*astikāya*). That is, this present chapter discusses also the question as to how long a particular non-living substance can continuously have a particular mode.

Ṣaṭkhaṇḍāgama discusses the question of *sthiti* (*bhavasthiti*) keeping in view one living being as also many living beings. Moreover, therein the enquiry is conducted in terms of 14 *mārgaṇāsthānas*, viz. *gati* etc. as also in terms of 14 *guṇasthānas*. *Ṣaṭkhaṇḍāgama* too contains an exposition of *kāyasthiti* similar to the one found in the present chapter. But it conducts this exposition too in terms of 14 *mārgaṇāsthānas* and 14 *guṇasthānas*.²

The present chapter conducts its exposition of *kāyasthiti* in terms of 22 'padas' instead of 14 *mārgaṇāsthānas* employed in *Ṣaṭkhaṇḍāgama*. The list of 22 'padas' is given below. And the list of 14 *dvāras* (*mārgaṇāsthānas*) accepted in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* on the basis of similar *dvāras* mentioned elsewhere is also given below.

1. 'kāya iha paryāyah parigṛhyate'—*Prajñāpanāṭikā*, folio 375.

2. Refer to *Ṣaṭkhaṇḍāgama* ('*Kālānugama*'), Book IV, pp. 312, 357 & Book VII, pp. 114, 452.

Prajñāpanā

Ṣaṭkhaṇḍāgama

1. <i>Jīva</i> (Animate being)	—
2. <i>Gatī</i> (class of animate beings)	1. <i>Gatī</i>
3. <i>Indriya</i> (sense-organ)	2. <i>Indriya</i>
4. <i>Kāya</i> (body)	3. <i>Kāya</i>
5. <i>Yoga</i> (activity)	4. <i>Yoga</i>
6. <i>Veda</i> (sexual behaviour)	5. <i>Veda</i>
7. <i>Kaṣāya</i> (passions)	6. <i>Kaṣāya</i>
8. <i>Leśyā</i> (mental temperament)	10. <i>Leśyā</i>
9. <i>Samyaktva</i> (faith)	12. <i>Samyaktva</i>
10. <i>Jñāna</i> (determinate cognition)	7. <i>Jñāna</i>
11. <i>Darśana</i> (indeterminate cognition)	9. <i>Darśana</i>
12. <i>Samyata</i> (self-controlled)	8. <i>Samyama</i>
13. <i>Upayoga</i> (cognition)	—
14. <i>Āhāra</i> (nourishment)	14. <i>Āhāraka</i>
15. <i>Bhāṣaka</i> (capable of speaking)	—
16. <i>Paritta</i> (having one body each)	—
17. <i>Paryāpta</i> (fully developed)	—
18. <i>Sūkṣma</i> (subtle)	—
19. <i>Sañjñī</i> (possessing higher cognitive capacity)	13. <i>Sañjñī</i>
20. <i>Bhava</i> (- <i>Siddhi</i>)	11. <i>Bhavya</i>
21. <i>Asti</i> (- <i>kāya</i>)	—
22. <i>Carima</i> (capable of attaining <i>mokṣa</i>)	—

Here one point should be made clear. An infernal being can never be born in its next birth as infernal being. Nor a celestial being can ever be born in its next birth as celestial being. Hence there is no difference between their *bhavasthiti* and *kāyasthiti*. Only in the case of human and sub-human beings there is the possibility of difference between ³*bhavasthiti* and *kāyasthiti*. As a matter of fact, we should say that there is no possibility of *kāyasthiti* in the case of infernal beings and celestial beings. Readers interested in this point should compare the fourth chapter with the present one.

From among 22 *dvāras*, the first one is '*jīva*'. We are told that *jīva* exists in all the three divisions of time (1260). This means that it has no beginning and no end; it is neither originated nor will it be destroyed; it is eternal. The commentator has defined *jīva* as that which possesses *prāṇas*. And he has told us that *prāṇas* are of two types, viz. *dravya prāṇas* (external or physical *prāṇas*) and *bhāva prāṇas* (internal or psychic *prāṇas*). Sense-organ, etc. are the instances of *dravya-prāṇa* and knowledge etc.

3. A living being belonging either to the class of *sañjñī* sub-human beings with five senses or to the class of human beings can at the most have 8 continuous births in the same class. *Prajñāpanāṭīkā*, folio 376.

are the instances of *bhāva-prāṇa*. And knowledge being included in *bhāva-prāṇa*, *siddhas* (liberated beings) too could be said to possess *prāṇas* and consequently be included in the class of *jīvas*.⁴

In the text proper the discussion about *Kāla* (Time) is conducted in two ways (1262, 1286 etc.). In this connection the commentator observes that the discussion about *Kāla* is here conducted from the temporal as well as spatial standpoints. The number *ananta* (infinite) being of various kinds or degrees, the comparison of the number of the moments of time with the number of space-points helps our understanding of those degrees.⁵

About the *kāyasthiti* of the sub-human beings given in the text proper (1262) the commentator remarks that it is the *kāyasthiti* of only a section of the class of sub-human beings, viz. plant beings. Other sub-human beings could not have that much *kāyasthiti*.⁶

About the *kāyasthiti* of goddesses given in the text proper (1264) the commentator observes that it is to be understood of the goddesses of *Īśāna*.⁷

Again, he informs us that the maximum *kāyasthiti* of sub-human beings given in the text (1268) is to be understood of those sub-human beings only that belong to *Devakuru* (*Pajñā. Vr. p. 377*). The text proper tells us that the *kāyasthiti* of two-sensed beings is '*saṁkhyātakāla*' (1273). He points out that by '*saṁkhyātakāla*' we should here understand '*saṁkhyeyāni varṣasahasrāṇi*' (*Prajñāpanāṭikā. fol. 378*).

Sūtra 1277 mentions *aparyāpta* beings. The commentator observes that by *aparyāpta* we are to understand both the types of *aparyāpta* beings, viz. *labdhi-aparyāpta* and *karaṇa-aparyāpta* (*Prajñāpanāṭikā, folio 378*).

On the other hand, he asks us to take the term *paryāpta* used in *sūtra* 1279, etc. in the sense of *labdhiparyāpta* only (*Prajñā. ṭikā, folio 378*).

The term '*kāya*' employed in *Kāyadvāra* (1285-1320) is to be understood in the sense of body. But in *sūtra* 1285 it means not body in general but its two special kinds, viz. *kārmaṇa* and *taijasa* (*Prajñā. ṭikā, folio 379*).

Sūtra 1288 lays down that the *kāyasthiti* of plant beings is '*asaṁkhejjā poggalapariyaṭṭā*'. This implies that there is no possi-

4. *Prajñāpanāṭikā, folio 375*.

5. *Ibid, p. 375*

6. *Ibid, p. 375*

7. *Ibid, p. 376*

bility of a plant being belonging to the class of plant beings from the beginningless time. In the past it must have belonged to other classes also. To remove this possible misunderstanding the theoreticians have pointed out two divisions of plant beings, viz. *vyavahārarāṣi* and *avyavahārarāṣi* and have also described the nature of *niḡoda* beings.

This whole interesting discussion is conducted here in order to corroborate the view that the soul of Marudevī was in plant from the beginningless time as also similar other views (*Prajñā. ṭikā*, folios 379 and 385).

The *sūtra* 1305 referring to the *bādarasāmānya* of the earth-bodied, etc. states that their *kāyasthiti* is *asaṃkhyāta utsarpinīs* (ascending time-cycles) and it equates this period of time with one of the equal *asaṃkhyāta* parts of an *aṅgula*. Here there arises a question as to how the number of the spacepoints covered by one of the *asaṃkhyāta* equal parts of an *aṅgula* be equal to the number of moments of *asaṃkhyāta* ascending time-cycles. The solution offered is that the space is subtler or finer than time and hence that becomes possible (*Prañā. ṭikā*, folio 382).

Among the divisions made of the *sendriya* beings (1271), *sakāya* beings (1285), *sajogī* beings (1321) and *savēda* beings (1326) etc. we find one division called *anādi-ananta* beings. This suggests that some beings are *abhavya* who, being not capable of attaining *mokṣa*, will never attain it.

It is noteworthy that in *Yogadvāra* (1321-25) we are told that the minimum and maximum periods of mental or vocal activity are one moment and an *antarmuhūrta* respectively. This means that vocal activity or mental activity, that is, concentration can continue at the most for an *antarmuhūrta*. After that it necessarily comes to an end. This is the characteristic of a living being. This period being very short we are not able to notice it. This is the clarification offered by the commentator (*Prajñā. ṭikā*, folio 382).

In the discussion about the period for which a living being can continuously have a female sex five views are recorded. And in the text proper this discussion occurs in the form of a dialogue between Lord Mahāvīra and his chief disciple Gautama (1327). Āc. Malayagiri has explained these five views. What he has said about the rightness of a particular view as also about the propriety of this dialogue is noteworthy. He says, "*amīṣāṃ ca pañcānām ādeśānām anyatamādeśasamācinatānirṇayo'tiśayaḥ* *ajñānibhiḥ sarvotkṛṣṭa-śrūtalabdhisampannair vā kartum śakyate* *| te ca bhagavadāryaśyāmapratipattau nāsīran | kevalam tatkālabhāvapekṣayā ye pūrvapūrvatamāḥ sūrayaḥ tatkālabhāvigranīhapaurvāparyaparyālocanayā yathāsvamati*

*strīvedasya sthitim prarūpitavantas teṣāṃ sarveṣāṃ api prāvacaṇi-
kasūrīnāṃ matāni bhagavānāryaśyāma upadiṣṭavān | te ca prāvacaṇika-
sūrayaḥ svamatena sūtraṃ paṭhanto gautamaprasna-bhagavannirva-
canarūpatayā paṭhanti | tatas tadavasthāny eva sūtrāṇi likhatā
Gotamā ! ity uktam | anyathā bhagavati gautamāya nirdeṣṭari na
saṃśayakathanam upapadyate bhagavataḥ sakalasaṃśayātītātvaṭ | "*

—*Prajñā. ṭikā*, folio 385

Saṭkhaṇḍāgama gives one view only in this context. It neither records nor discusses the various views.

In *Samyaktvadvāra* (1343-1345) the commentator has explained the terms *samyagdr̥ṣṭi*, *mithyādr̥ṣṭi* and *samyag-mithyādr̥ṣṭi* as follows. The living being that has the right faith in the categories propounded by *Tīrthaṅkara* or *Jina* is called *samyagdr̥ṣṭi*, the one who doubts these categories is called *mithyādr̥ṣṭi*, and the one who has neither faith in nor doubt about these categories is called *samyag-mithyādr̥ṣṭi*. On the basis of *Śataka-cūrṇi* he states that the *samyag-mithyādr̥ṣṭi* nether likes nor dislikes the categories propounded by a *Jina* just as a person ignorant of rice, etc. neither likes nor dislikes them (*Prajñā. ṭikā*, folio 391).

While expounding the question of the period for which a living being can continuously have *avadhidarśana* (extrasensory indeterminate knowledge of the spatially and temporally distant material objects) (1356), the commentator has discussed, after Āc. Jinabhadra, the difference of opinion between the *sūtrakāra* and *kārmagranthika* regarding the question as to whether or not the *avadhidarśana* is possible in the case of a living being possessed of *avadhi-ajñāna* (extrasensory determinate cognition of the spatially and temporally distant material objects by a cogniser having no faith in the categories propounded by a *Jina*) (*Prajñā. ṭikā*, folio 391).

In *Upayogadvāra* (1362-63) the *sūtrakāra* has laid down that the minimum or maximum period for the continuous operation of cognitive faculty is an *antarmuhūrta*. The commentator observes that this statement is from the standpoint of transmigratory souls, and that the *sūtrakāra* does not mean to apply it to the case of the liberated and omniscient beings in whose case it is one moment only (*Prajñā. ṭikā*, folio 392). Really speaking, this *sūtra* belongs to the period prior to that when Jaina theoreticians started discussing the question as to whether omniscient's *jñāna* and *darśana* operate simultaneously or alternately. The *sūtrakāra* could not have meant what the later Jaina theoreticians arrived at in connection with this problem, the problem itself being of late origin.

At various places in his commentary Āc. Malayagiri points out that the *sūtrakāra* could not have meant the tenets or theories which Jaina theoreticians of later times arrived at. These places are so many. The interested reader should consult the commentary for all such instances. We have given here only some of them in order to bring home the fact that maturity and consistency of thought is attained gradually.

*

CHAPTER XIX

RELIGIOUS FAITH

Samyaktva means religious faith in the Jaina doctrine. In the present chapter, a threefold distinction is made between *samyagdr̥ṣṭi* (i.e. one possessing *samyaktva*), *mithyādr̥ṣṭi* (i.e. one lacking *samyaktva*), and *samyag-mithyādr̥ṣṭi* (i.e. one partially possessing *samyaktva*). First it demonstrates as to which of these three types are possibly present in the general class of living beings. Then it takes up 24 classes of living beings one by one in each case discussing the question as to which of these three types are possibly present in it. At last it tells us as to which of these three types are possible in the class of liberated souls (1399-1405). The table is as follows :

The general class of	Samyag.	Mithyā.	Samyagmithyā.
all living beings	"	"	"
1. Infernal beings	"	"	"
2-11. Bhavanapati gods	"	"	"
12. Earth-bodied	×	"	×
13. Water-bodied	×	"	×
14. Fire-bodied	×	"	×
15. Air bodied	×	"	×
16. Plant-bodied	×	"	×
17. Two-sensed	"	"	×
18. Three-sensed	"	"	×
19. Four-sensed	"	"	×
20. Fivesensed sub-human beings	"	"	"
21. Human beings	"	"	"
22. Vāṇavyantara	"	"	"
23. Jyotiṣka	"	"	"
24. Vāimānika	"	"	"
Siddha	"	×	×

From this table it becomes clear that *samyag-mithyādr̥ṣṭi* is possible in the case of five-sensed beings only and that all one-sensed beings are necessarily *mithyādr̥ṣṭi* only. Again, *samyag-mithyādr̥ṣṭi* is not possible in the classes of the two-sensed, three-sensed and the four-sensed. Having divided the five-sensed beings into *sañjñī* and *asañjñī* *Śaṭkhaṇḍāgama* states that *asañjñī* five-sensed beings are necessarily *mithyādr̥ṣṭi* only (*Śaṭkhaṇḍāgama*, Book I, pp. 258, 261). This shows how the thought gradually developed.

Śaṭkhaṇḍāgama discusses also the causes of the *samyaktva* (Book VI, pp. 418-437). It also describes the mental conditions of different beings regarding *samyaktva* or religious faith when they are on the point of death (p. 437).

At various places in his commentary Āc. Malayagiri points out that the *sūtrakāra* could not have meant the tenets or theories which Jaina theoreticians of later times arrived at. These places are so many. The interested reader should consult the commentary for all such instances. We have given here only some of them in order to bring home the fact that maturity and consistency of thought is attained gradually.

*

Classes to which living beings attaining liberation in the next human birth belong (anantarāgata) ¹	Minimum Number	Maximum Number
Infernal beings	1, 2, 3,	10
Infernal beings of 1-3 hells	" " "	10
Infernal beings of 4-7 hells	" " "	4
<i>Bhavanapati</i> Gods	" " "	10
" Goddesses	" " "	5
Earth-bodied, Water-bodied	" " "	4
Plant-bodied	" " "	6
Five-sensed sub-human beings	" " "	10
Five-sensed sub-human beings (female)	" " "	10
Human beings	" " "	10
" (female)	" " "	20
<i>Vānavyantara</i>	" " "	10
<i>Vānavyantara</i> (female)	" " "	5
<i>Jyotiṣka</i> gods	" " "	10
" goddesses	" " "	20
<i>Vaimānika</i> gods	" " "	108
<i>Vaimānika</i> goddesses	" " "	20

The fourth *Udvartadvāra* discusses the question as to which are the possible classes in which a living being belonging to this or that class is born in its next birth. In this discussion *Prajñāpanā* uses the term *udvṛtta* for the death that takes place in any of the classes of living beings. But *Ṣaṭkhaṇḍāgama* employs three terms *udvṛtta*, *kālagata* and *cyuta* in this context. It uses the term *udvṛtta* for the death of infernal beings, *Bhavanavāsī* gods, *Vānavyantara* gods and *Jyotiṣka* gods; *kālagata* for the death of sub-human beings and human beings; and *cyuta* for the death of *Vaimānika* gods.²

This *dvāra* discusses also the question as to which items from among *dharmaśravaṇa* (listening to religious preachings), *bodha* (cognition), *śraddhā* (religious faith), *matijñāna* (sensory cognition), *śrutajñāna* (scriptural knowledge), *vratagrahaṇa* (determination to practise vows), *avadhijñāna* (extra-sensory cognition of spatially and temporally distant physical objects), *anagāratva* (state of homeless monk), *manahparyāyajñāna* (extra-sensory cognition of the mind), *kevalajñāna* (omniscience) and *siddhi* (liberation) a living being after having born in a particular class can acquire.³

1. This account has in view only those *anantarāgata* living beings about whom we are told in sū. 1410-13 that they perform *antakriyā*.

2. *Ṣaṭkhaṇḍāgama*, Book VI, p. 477 (*Viśeṣārtha*).

3. For comparison refer to *Uttarādhyāyana*, *Adhya.* 29th (73 *padas* beginning from *Saṁvega*). See also *Sihānāṅga-Samavāyāṅga*, pp. 3-8.

Ṣaṭkhaṇḍāgama adds to the abovementioned items several others, viz. *tirthaṅkara*-hood, *cakravarti*-hood, etc.⁴ But *Prajñāpanā* discusses *tirthaṅkara*-hood etc. in and through other *dvāras*.⁵ This suggests the early date of the *Prajñāpanā* account. And we find that *Ṣaṭkhaṇḍāgama* account is more systematic than the *Prajñāpanā* account. Again, it is noteworthy that in the present *daāra* of *Prajñāpanā* there occurs the account of *māṇḍalika*-hood (9th *dvāra*) and *ratnas* (jewels) (10th *dvāra*) which are conspicuous by their absence in the concerned *Ṣaṭkhaṇḍāgama* account. Again, *Ṣaṭkhaṇḍāgama* enumerates the items in the following order : *ābhini-bodhika* (sensory cognition), *śrutajñāna*, *manaḥparyāyajñāna*, *kevalajñāna*, *samyagmithyātva* (partial religious faith), *samyaktva*, *saṃyamāsaṃyama* (partial self-control), *saṃyama* (self-control), *baladeva*-hood, *cakravarti*-hood, *tirthaṅkara*-hood, emancipation (Book VI, p. 494). This is not the order in which they are acquired. First the items related to *jñāna* are mentioned, then those related to *darśana*, afterwards those related to *cāritra* and at last the other special items.

The summary of the *Udvṛtta-dvāra* (1417-43) is as follows :

Class to which a living being belongs	Class in which it is born after death	Items which it can acquire in New birth
1. Infernal beings	{ Five-sensed sub-human beings Human beings	<i>Deśa-saṃyama</i> ⁶ and <i>Avadhijñāna</i> <i>Mokṣa</i>
2. <i>Bhavanapati</i> gods	{ Earth-bodied, Water-bodied, Plantbodied, Five-sensed sub-human beings Human beings	× The same as in 1 "
3. Earth-bodied, Water-bodied, Plant-bodied	{ Earth-bodied, Water-bodied- Fire-bodied, Air-bodied, Twosensend, Three-sensed, Foursensed, Five-sensed subhuman beings Human beings	× The same as in 1 "
4. Fire-bodied, Air-bodied	{ From earth-bodied upto } Four-sensed beings Five-sensed sub-human beings	× <i>Dharma-śravaṇa</i>

4. Book VI pp. 484-502.

5. Refer to *dvāras* 5-10 of this *Pada* XX.

6. The text proper yields the following reading "*śīlaṃ vā vyaṃ vā guṇaṃ vā veramaṇaṃ vā paccakkhāṇaṃ vā posahovavāsaṃ vā*" (1420 [6]). *Sūtra* 1420 [8] speaks about *aṇagāra* (monk). Hence these beings should be regarded as *deśasaṃyami* (i.e. having partial self-control). For definitions of *śīla* etc. one may refer to the commentary (folio 399).

5. Two-sensed, three-sensed, four-sensed	{ From earth-bodied upto Five-sensed sub-human beings Human beings	The same as in 3 <i>Manahparyāya</i>
6. Five-sensed sub- human beings	{ Infernal beings <i>Samyaktva</i> and <i>Avadhijñāpa</i> <i>Bhavanapati</i> gods One-sensed upto four-sensed Five-sensed sub-human beings, human beings <i>Vānavyantara</i> , <i>Jyotiṣka</i> <i>Vaimānika</i>	The same as in 3 The same as in 1 "
7. Human beings	The same as in 6	"
8. <i>Vānavyantara</i> , <i>Jyotiṣka</i> , <i>Vaimānika</i>	{ The same as in 2	"

In the fifth *Tirthaṅkaradvāra* is considered the question as to whether or not a living being belonging to this or that class can possibly attain *Tirthaṅkara*-hood in its immediate next human birth.⁷ If *tirthaṅkara*-hood is not possible in its case, then what is possible in the course of its spiritual development is mentioned here. The gist of this account (1444-58) is as follows :

The immediate preceding birth of a human being	What is possibly attained by a human being
An infernal being belonging to the hell <i>Ratnaprabhā</i> up to the hell <i>Vālukāprabhā</i>	<i>Tirthaṅkara</i> -hood
Infernal being belonging to <i>Paṅkaprabhā</i> hell	<i>Mokṣa</i> (emancipation)
Infernal being belonging to <i>Dhūmaprabhā</i> hell	<i>Virati</i> (practice of vows)
Infernal being belonging to <i>Tamā</i> hell	<i>Viratāvirati</i> (partial practice of vows)
Infernal being belonging to Seventh hell	<i>Samyaktva</i> (religious faith)
<i>Bhavanapati</i> gods	<i>Mokṣa</i>
Earth-bodied and water-bodied	"
Fire-bodied and Air-bodied	Listening to religious preachings
Plant-bodied	<i>Mokṣa</i>

7. *Yantra-pūrvaka-karmādi-vicāra* (p. 118) contains a Table about the excellences like *tirthaṅkara*-hood, etc. which are dealt with in this chapter XX of *Prajñāpanāsūtra*.

Two-sensed, three-sensed or four-sensed being	}	<i>Manahparyāyajñāna</i>
Five-sensed sub-human being, human being, <i>Vāṇavyantara</i> or <i>Jyotiṣka</i>		
<i>Vaimānika</i>		<i>Tirthaṅkara</i> -hood

From this it becomes clear that it is possible for a living being belonging to the class of infernal beings or to that of *vaimānika* celestial beings to attain *tirthaṅkara*-hood in its immediate succeeding birth provided it is a human birth.

Cakravarti-hood is possible only in the case of living beings who belong to the first hell or to the class of celestial beings and who take their next immediate birth in the class of human beings (1459-63). The qualifications required for the attainment of *baladeva*-hood are the same as those required for the attainment of *tirthaṅkara*-hood, the only difference being that even a living being belonging to *Śarkarāprabhā* hell and taking its immediate succeeding birth in the class of human beings can possibly attain *baladeva*-hood (1464). The qualifications required for the attainment of *vāsudeva*-hood are the same as those required for the attainment of *baladeva*-hood, the only difference being that it is not possible for a living being belonging to *Anuttaropapātika* to attain *vāsudeva*-hood in its immediate succeeding birth (1465). It is not possible for a living being belonging to the class of infernal beings of 7th hell or of fire-bodied beings or of air-bodied beings to attain *māṇḍalika*-hood in the immediate succeeding birth (1466).

The summary of the tenth *Ratnadvāra* (1467-69) is as follows. It is not possible for a living being belonging to the class of infernal beings of VII hell or of fire-bodied beings or of air-bodied beings or of *anuttaravimāna* gods to become *senāpati* (commander-in-chief), *gāthāpati* (a rich man), *vardhaki* (carpenter), *purohita* (royal-priest) or *strīratna* (queen) in its immediate succeeding birth. We are told that a living being belonging to the regions from infernal region upto *sahasrāra* celestial region can possibly become horse-jewel or elephant-jewel in its immediate succeeding birth. And we are further told that a living being belonging to the celestial regions from *Asurakumāra-devaloka* to *Īśāna-devaloka* can possibly become any one of the following 'jewels' in its immediately succeeding birth : *cakra* (royal discus), *chatra* (royal umbrella), *carma* (royal shield), *daṇḍa* (royal staff), *asi* (royal sword), *maṇi* (royal diamond), *kākiṇī* (royal coin). (These 'jewels' enumerated here are earth-bodied beings).

At the end of *Ratnadvāra* there occurs a discussion pertaining to the question as to in which celestial region a particular living being who has attained this or that spiritual qualification in the present birth is born after death. The commentator says nothing about the connection of this discussion with *Ratnas*. The gist of this discussion (1470) is as follows :

1. <i>Asaṃyata bhavya dravya</i> ⁸ deva	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Graiveyaka</i>
2. One not opposed to <i>saṃyama</i>	From <i>Saudharma</i> to <i>Sarvārthasiddhi</i>
3. One opposed to <i>saṃyama</i>	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Saudharma</i>
4. One not opposed to <i>saṃyamā-saṃyama</i>	From <i>Saudharma</i> to <i>Acyuta</i>
5. One opposed to <i>saṃyamā-saṃyama</i>	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Jyotiṣka</i>
6. <i>Asañjñī</i> (having <i>akāmanirjarā</i>)	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Vāṇavyantara</i>
7. <i>Tāpasa</i> ⁹	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Jyotiṣka</i>
8. <i>Kāndarpika</i> ¹⁰	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Saudharma</i>
9. <i>Caraka-parivrājaka</i> ¹¹	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Brahmaloka</i>

-
8. There is a difference of opinion regarding the meaning of this term. According to some it means a *samyagdṛṣṭi* (i. e. a person possessed of right faith). But Āc. Malayagiri does not accept this interpretation. According to him the term stands for *Bhavya* (capable of attaining liberation) and *Abhavya* living beings who, in the guise of *Śramaṇa* follow the practices of *Śramaṇa* in spite of their being *mithyādṛṣṭi* (possessed of wrong faith).—*Prajñāpanāṭikā*, folio 404.
9. By the term *tāpasa* are meant ascetics like those who live on leaves. That is, they do not practise penances laid down in Jaina works. In India the tradition of *tāpasa* is very old. In Jaina terminology they are called '*bāla-tapasvi*', whereas those who perform penances recognised in Jaina tradition are called '*pañḍita-tapasvi*'. *Bṛhadāraṇyaka* (4.3.22) reference to *tāpasa* is the oldest one. See Vedic Index.
10. A person who, though himself *saṃyata* (self-controlled), makes others laugh by his humorous speech and action is called *kāndarpika*. This definition of *kāndarpika* occurs in *Bṛhatkalpabhāṣya*, gā. 1294-1301. It is quoted by Āc. Malayagiri in his *Prajñāpanāṭikā*, folio 405.
11. The commentator explains the term '*carakapativrājaka*' in two ways. According to the first, the term '*caraka*' qualifies the term '*parivrājaka*' and the compound term means *Tridaṇḍī*, a class of wandering mendicants. According to the second, the terms '*caraka*' and '*parivrājaka*' are on equal footing and the whole compound means '*caraka* and *parivrājaka*'. Here by the term *caraka* is meant a class of ascetics who wear

10. <i>Kilbiṣika</i> ¹²	From <i>Saudharma</i> to <i>Lāmtaka</i>
11. <i>Tiryāṇca</i> (<i>deśavirata</i>)	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Sahasrāra kalpa</i>
12. <i>Ājīvaka</i> ¹³	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Acyuta</i>
13. <i>Ābhiyogika</i> ¹⁴	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Acyuta</i>
14. <i>Svaliṅgī</i> but <i>darśana-vyāpanna</i> (i.e. <i>nihna</i>)	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Graiveyaka</i>

The following facts emerge from the above account. Even without the internal purity merely by the external pure conduct a living being can acquire the desert of being born in the celestial regions upto *Graiveyaka*. The importance of the acceptance of the external marks like dress, etc. of a Jaina monk is implied in items 1 and 14. With internal purity the practice of moral discipline makes it possible for a living being to take its next birth in *Sarvārthasidhi* celestial region which is the highest position among the *Vaimānika* gods. The comparison of items 7, 9, 12 with the items 1, 14 makes it clear that a person (who has no faith in it but) who simply bears the external marks of the Jaina monk is on a higher plane than a follower of a non-Jaina religion. Thus here the emphasis is on the external marks and behaviour than on the internal purity.

At the end of this chapter there occurs an enquiry about the life-spans of *asañjñī* living beings (1471-73). We are given the information regarding the *nāraka-āyukarma* and *deva-āyukarma* that they bind, as also their relative numerical strength. The commentator has given no reason for the inclusion of this discussion in this chapter.

simply a loin-cloth the end of which, after being carried round the body, is gathered up behind and tucked into the waist-band; whereas by the term *parivrajaka* is meant a class of *Sāṅkhya* mendicants.

12. A person of deceitful nature who abuses *jñāna* (knowledge), *kevalī* (an omniscient being), *dharmācārya* (religious preceptor) and monks is called *kilbiṣika*. This definition of *kilbiṣika* occurs in *Bṛhatkalpa-bhāṣya* (*gāthās* 1302-1307). Āc. Malayagiri has quoted this definition in his commentary on *Prajñāpanāsūtra*. The commentary on *Bṛhatkalpa-bhāṣya* tells us that such a person, while condemning knowledge, declares that works like *Sūryaprajñapti* (dealing with Astronomy) and *Yoniprābhṛta* are of no use to those who want to attain liberation (Commentary on *gāthā* 1303).
13. Followers of *Gośālaka*.
14. *Ābhiyogika* means a person who performs *vaśīkaraṇa* (subjugation of other persons) etc. with the help of magical skill and chants etc. A description of an *ābhiyogika* occurs in *Bṛhatkalpabhāṣya* (*gāthās* 1308-14). Āc. Malayagiri quotes it in his *Prajñāpanāṣikā*. Practice of such magical performances causes demerit when they are practised with a view to acquiring fame (*Bṛhatkalpabhāṣya*, *gā.* 1314).

CHAPTER XXI

BODILY STRUCTURE AND SIZE

In this chapter the following points about the bodies (*śarīra*)¹ of living beings are discussed :

- (1) Types of bodies.
- (2) Their structure or form.
- (3) Their size or magnitude.
- (4) Accumulation of particles for their construction.
- (5) Number of bodies that can simultaneously be possessed by a living being.
- (6) Relative numerical strength of their substances (i. e. of the different types of bodies) and also of the atomic particles that constitute them.
- (7) Relative numerical strength of their sizes.

From among these points, Nos. 1, 2 and 3 are expounded while describing the various types of bodies. And after that points Nos. 4-7 are taken up for discussion. This suggests two different successive stages of the treatment of the problem of the body. In olden days the problem of living beings was usually discussed through various points-of-investigation like *gati*,² etc., and on this line the different classes of living beings were formed and discussed³. But among those points-of-investigations (*dvāras*) we do not find *śarīra-dvāra*. The fact that the discussion about the body in *Śaṭkhaṇḍāgama* first of all occurs in its *cūlikā* named *Prakṛti-samutkīrtana* (Book VI p. 50) also corroborates our above-mentioned conclusion. Therein among the sub-types of *Nāmakarma*, body and many items related to body have found place after the mention of *gati* and *jāti*.

In the first *Vidhi-dvāra* five types of bodies are enumerated. They are : *audārika* (the gross), *vaikriya* (the transformable), *āhāraka* (the projectable), *taijasa* (the electric) and *kārmaṇa* (the karmic) (1474). After this enumeration they are taken up one by one for exposition. Here the sub-types of each of these five types are pointed out. While enumerating the sub-types of the *audārika* body we are told that they are as many as are the classes of living beings beginning

1. The chapter XII of *Prajñāpanā* is 'Śarīrapada'. It deals with the topic of body (*śarīra*). The chapter XVI of *Prajñāpanā* (*Prayogapada*) yields information about bodily activities.

2. *Prajñāpanā*, Padas III & XVIII

3. Ibid, Pada XIII

from the one-sensed and ending with the human beings who are five-sensed⁴ (1476-87). Hence while discussing the form of the *audārika* body all those forms which are found in the bodies possessed by the above-mentioned classes of living beings are discussed. The form of the body possessed by an earth-bodied being resembles that of *Masūra* pulse, that of the body possessed by a water-bodied being resembles that of a stable water-drop (*stibukabindu*)⁵, that of the body possessed by a fire-bodied being resembles that of a multitude of needles, that of the body possessed by an air-bodied being resembles that of a flag, and that of the body possessed by a plant-bodied being is of various types. The structure or form which is found in the body possessed by a living being belonging to any of the classes beginning with the class of the two-sensed upto that of the four-sensed is *huṇḍa* (every limb and every feature unsymmetrical). The bodies possessed by living beings belonging to all the remaining classes of living beings having *audārika* bodies—except the class of *sammūrcchima* beings—can have all the six types of bodily forms. The body possessed by a *sammūrcchima* being invariably has *huṇḍa* form (1488-1501). The following are the six bodily forms⁶ :

- (1) *samacaturasra* (Symmetrical from all angles).
- (2) *nyagrodhaparimaṇḍala* (Upper part symmetrical, lower part unsymmetrical).
- (3) *sādi*⁷ (Reverse of (2)).
- (4) *vāmana* (Dwarfish).
- (5) *kubja* (Hunch-backed).
- (6) *huṇḍa* (Every limb and every feature unsymmetrical).

The classes of the one-sensed, the two-sensed etc. are taken up one by one and we are told as to what height the concerned type of body found in that class has (1502-13).

Those very points that are discussed in connection with the *audārika* body are also discussed in connection with the *vaikriya* body too. This *vaikriya* body is found in the classes of fully developed (*paryāpta*) gross (*bādara*) air-bodied beings, five-sensed

-
4. For the treatment of these divisions one may refer to the chapter I of *Prajñāpanā*.
 5. "s:tibukākāro yo bindur na punar itastato vātādinā vikṣiptaḥ " Commentary, folio 411.
 6. The text proper, at this place, does not enumerate all the six structures; it employs the term 'jāva' (suggesting abridgement) and hence it mentions the first and the last alone (1497[1]). But sū. 1694 [8] (Chapter XXIII) enumerates all the six.
 7. Different reading—*sāci*.

sub-human beings and five-sensed human beings. It is to be noted that not all the beings belonging to these three classes possess this body. Only those beings that are *garbhaja* (born from uterus), *paryāpta* and having the life-span of *saṃkhyāta* years can possess this body. In the case of human beings one more limiting condition is given. Only those human beings that inhabit *Karmabhūmi* (Land of Action) can have it. But all the celestial beings invariably possess it (1514-20). After this account occurs the description of the form of this body (1521-26). While describing the form both the sub-types of it viz. *bhavadhārāṇīya* and *uttara vaikriya* are taken into account. The *vaikriya* body that one acquires as soon as one is born is called *bhavadhārāṇīya*. And this body is known as *uttara vaikriya* as and when it assumes afterwards different forms. Again, while discussing the height or size of this body both these sub-types are taken into account (1527-32).

The *Āhāraka* body has no sub-types. Only that human being who inhabits the Land of Action (*Karmabhūmi*), who is endowed with supernatural powers and who is self-controlled though spiritually lethargic (*pramatta*)⁸, can acquire this body (1533). It has *samacaturasra* form (1534). Its minimum height is somewhat less than a *ratnī* (= one hand) and maximum height is one full *ratnī* (1535).

We are told that the *Taijasa* body is found in all the classes of living beings beginning with the one-sensed and ending with the five-sensed. Hence its sub-types are as many as are the classes of living beings (1536-39). Then follows the description of its form (1540-44). And after that we are informed about its height (1545-51). We are told that all this applies in toto to the *Kārmaṇa* body (1552). The size of these two bodies is given keeping in view especially the *māraṇāntikasamudghāta*. It is so because leaving this special occasion their size is always equal to that of the *aūdārika* or the *vaikriya* body. On death a living being leaves its present body and migrates to the place where it has to take new birth. During this journey these two bodies alone are associated with the transmigrating soul. Hence while considering the size of these two bodies the size which they can have during this journey is discussed. The material particles are accumulated for the construction of the body generally from all the six directions. Similarly, incremental accumulation as well as the dispersion of the particles take place from or into all the six directions (1553-58).

8. According to *kārmagranthikas* even those who are not spiritually lethargic can possibly have this body. *Prajñāpanāṭikā*, folio 424.

In the *Saṃnyogadvāra* (1559–1564) the question as to how many bodies from among the five, viz. *audārika* etc., a living being can simultaneously possess is discussed. The gist of the discussion is as follows :

1. The *Audārika* is possible⁹ with the *Vaikriya*, the *Āhāraka*, the *Taijasa* and the *Kārmaṇa*.
2. The *Vaikriya* is possible with the *Audārika*, the *Taijasa* and the *Kārmaṇa*.
3. The *Āhāraka* is possible with the *Audārika*, the *Taijasa* and the *Kārmaṇa*.
4. The *Taijasa* is possible with the *Audārika*, the *Vaikriya*, the *Āhāraka* and the *Kārmaṇa*.
5. The *Kārmaṇa* is possible with the *Audārika*, the *Vaikriya*, the *Āhāraka* and the *Taijasa*.

The *Taijasa* and the *Kārmaṇa* are always found together.

The last two *dvāras* (1565–66) are devoted to the calculation of the relative numerical strength of their substances and constituent atoms as also of their sizes. It is noteworthy that the discussion about the relative numerical strength of their sizes occurs even in the *Ṣaṭkhaṇḍāgama* (*Avagāhanā-mahādaṇḍaka*, Book XI, Sūtra 33, p. 56). Again, the relative numerical strength of their constituent atoms as also of their incremental accumulation is found discussed therein (Book XIV, p. 429).

For the comparison of the *Kārmaṇa* body with the subtle body recognised in other systems of Indian philosophy one may refer to the introduction to *Gaṇadharavāda*, (Ed. Malvania), p. 121.

From the standpoint of substance the order of their relative numerical strength is as follows: the *Āhāraka*, the *Vaikriya*, the *Audārika*, the *Taijasa*, the *Kārmaṇa*.

From the standpoint of their constituent atoms the order of their relative numerical strength is as follows: the *Āhāraka*, the *Vaikriya*, the *Audārika*, the *Taijasa*, the *Kārmaṇa*.

When both the standpoints are taken together, the order of the relative numerical strength is as follows: *āhāraka* substances, *vaikriya* substances, *audārika* substances, *āhāraka* atoms, *vaikriya* atoms, *audārika* atoms, *taijasa-kārmaṇa* substances, *taijasa* atoms, *kārmaṇa* atoms (1565).

9. This means that it does not necessarily and invariably accompany them.

The relative numerical strength of their sizes is calculated from the standpoints of maximum, minimum and the both. From the standpoint of the *minimum* size, the order is as follows: the *Audārika*, the *Taijasa-Kārmaṇa*, the *Vaikriya*, the *Āhāraka*. From the standpoint of *maximum* size, the order is as follows: the *Āhāraka*, the *Audārika*, the *Vaikriya*, the *Taijasa-Kārmaṇa*. From the standpoint of the maximum and the minimum sizes taken together, the order is as follows: the *Audārika* (mini.), the *Taijasa-Kāmaṇa* (mini.), the *Vaikriya* (mini.), the *Āhāraka* (mini.), the *Āhāraka* (max.), the *Audārika* (max.), the *Vaikriya* (max.), the *Taijasa-Karmaṇa* (max.) (1566).

*

CHAPTER XXII

ON ACTIVITY¹

Karma means disposition or impression (*vāsanā*, *saṃskāra*) which causes rebirth. From the very early times in India thinkers pondered over it. The speculation of the *Karma* goes inevitably hand in hand with the conception of the cycle of births and deaths. In the old set of *Upaniṣads* this speculation occasionally occurs. But in the Jaina and the Buddhist literature—especially in the Jaina *Āgamas*—it occupies large space². Therein we also notice its two clear-cut stages. In its first or primary stage the term *kriyā* might have been employed in place of the term *karma*. We surmise this because in the Jaina *Āgamas*³ and Pali *Piṭakas*⁴ the term *kiriya* has been used for *sukṛta-duṣkṛta* (good or bad acts), *puṇya-pāpa* (merit-demerit) and *kuśala-akuśala karma* (auspicious or inauspicious acts) whereas the term *kiriyāvādī* has been used for the believer in those acts. Hence in the classification of doctrines, found in the *Āgamas* of that period of time, occur the four broad classes, viz. *Kriyāvādī*, *Akriyāvādī* etc.⁵ And in the Pāli *Piṭakas* the believers in the good and bad acts are described as ‘the preachers of *Kriyā*.’ Moreover, therein the Buddha calls himself a *Kriyāvādī*, and he is praised by employing the terms *Kriyāvādī* and *Karmavādī*. Some thinkers might have dubbed him as *Akriyāvādī* on account of his doctrine of No-Soul. Hence he interpreted the term *Akriyāvāda* in his own way. And if somebody were to describe him as *Akriyāvādī* in this sense he would not have objected to the description.⁶ In fine, in those days the term *Kriyāvādī* was prevalent in the sense of ‘the one who believes in the *Karma*’ and the term *Akriyāvādī* in the sense of ‘the one who does not believe in the *Karma*’. But the term *Karma* gradually ousted the term *kriyā*. First both the terms were employed side by side as interchangeable terms or as synonyms.⁷ But when it was finally determined

1. For the account of Āgamic speculation on *Kriyā* (Activity) one may refer to ‘*Kriyākośa*’ edited by Shri Mohan Lal Banthiya and Shri Shrichand Choradiya, Calcutta, 1969.

2. Introduction to *Gaṇadharavāda* (Ed. Malvania), p. 109.

3. *Sūtrakṛtāṅga*, 1. 12. 1.

4. *Dīghanikāya*, *Sāmaññaphalasutta*.

5. *Bhagavatī* 30. 1; *Bhagavatīsāra*, p. 570. For other readings refer to *Kriyākośa*, p. 256.

6. *Vinayapiṭaka*, *Mahāvagga* 6. 31. *Aṅguttaranikāya* 4. 179. Also refer to ‘*Āgama yuga kā Jaina Darśana*’ p. 74.

7. These two terms are employed side by side in *Ācārāṅgasūtra* (the portion in the beginning of the text) and *Dīghanikāya* (*Soṇademiḍasutta*).

that both mean the same thing, the term *kriyāvāda* became oblivious and the term *karmavāda* alone remained in the field. There is another reason also for this happening. It is that with the increase of subtlety and depth of *Karma* speculation the old *Kriyā* speculation drifted far away from the former. And at last the old *kriyā* speculation could not keep pace with the new *karma* speculation. So, now we have before us the *kriyā* speculation simply as a background of or as a historical link with the *karma* speculation.⁸ We can have a glimpse into its nature through *Kriyāpada* of *Prajñāpanā*, and *Kriyāsthāna* (2.2) and *Pratyākhyāna-kriyā* (2.4) of *Sūtrakṛtāṅga*. Moreover, the discussions about *kriyā* and *kriyāvāda*, that we come across in *Bhagavatī*,⁹ also suggest the importance of the *Kriyā* speculation in those ancient days. Gradually the importance of the *Kriyā* speculation waned and that of the *Karma* speculation increased. *Śatkhaṇḍāgama* provides an evidence to this fact. It is replete with the *Karma* speculation. But therein we do not come across the *kriyā* speculation of the type found in the *Āgamas*, especially *Prajñāpanā* and *Bhagavatī*.

Again, it is necessary to note that there were believers in the *Kriyā*, who did not accept material veil of the *karma* over and above acts (*kriyā*).¹⁰ Their knowledge is described by the derogatory term, viz. *vibhaṅgañāna*. This suggests that the tenet of the material veil of the *karma*, recognised in the *Karma* doctrine propounded in the *Āgamas*, was not originally present in the *Kriyāvāda* at its early stages. If *kriyā* or *karma* (act) were regarded as giving its fruit and that too after a gap of so many years or lives, then *kriyā* (act) being destroyed as soon as it is performed the theoreticians could not help postulating *karma* as a veil or impression or disposition (*āvaraṇa*, *vāsanā*, *saṁskāra*) resulting from the *kriyā* (act); and gradually it was concluded and determined that this *karma* which is viewed as a veil or impression should be material. Thus the two terms *kriyā* and *karma* which at one time conveyed the identical sense came to mean different things. Before they came to mean different things they had passed through various stages. First *prāṇātīpāta* (injury to life) itself was known as *kriyā* (1572), then the *kriyā* (= *kriyāphala* = *karma*) generated by *prāṇātīpāta* came

8. In *Bhagavatisūtra* we are told that *kriyā* precedes *vedanā*, further that even a *śramaṇa* (a monk) has *kriyā* which is caused by *pramāda* (spiritual lethargy) and *yoga* (mental, vocal and bodily activity) (*Sū.* 151, 152 (3.3)). Moreover, we are told that a person cannot attain liberation so, long as he is possessed of *kriyā*—*Sū.* 153.

9. *Ibid.* 1. 10; 30. 1; 3. 3; 7. 1; 7. 10; 2. 8; 18. 8; 6. 3. Also see *Bhagavatisūtra* pp. 34, 597.

10. *Sthānāṅga*, 542.

to be known as *kriyā* (1574) and after that the term *karma* became current in place of *kriyā* (1585). The term *kriyā* which was a synonym of the term *karma* got out of use and the term *karmavāda* alone became current in the circles of thinkers.

In the *Pūrvagata* of *Dṛṣṭivāda* there is one *Pūrvā* named *Kriyā-viśāla*. But *Ṣaṭkhaṇḍāgama* establishes the connection of *Karma-prakṛti* with the *Pūrvā* called *Āgrāyaṇī*.¹¹ This too corroborates our conclusion that in the first stage *kriyā* itself was regarded as *karma* but afterwards *karma* gradually acquired the sense quite different from that of *kriyā*.

The chapter on *Kriyā*¹², contained in the *Prajñāpanā*, is merely a collection of discussions about *Kriyā* conducted variously in those days. It gives us an idea as to how the *Kriyā* speculation might have developed. For instance, the one way of treating of *Kriyā* is to demonstrate its five types based on the conception of violence-nonviolence¹³ (sū. 1567-72; 1605). The second way of treating of *Kriyā* takes into account 18 *pāpasthānas* (types of bad acts); but this treatment is such as it includes the treatment of five great vows¹⁴ (sū. 1574-80). The third way of treating of it is to form and describe its five types which could somehow be included in 18 *pāpasthānas* (1621). Moreover, *Sūtrakṛtāṅga* too contains the discussion about *kriyāsthānas* (types of vicious acts). Thus the topic of *Kriyā* was variously discussed in those early days. But before the *Kriyā* speculation could assume its concrete form, *Karma* speculation got systematised and it finalised the *doṣas* (vices). Thus *Karma* speculation took the advantage of the old *Kriyā* speculation. But the former had not adopted the latter in its original form.

In this chapter it is determined as to which living beings are active and which inactive. And it is finally concluded that the liberated souls (*siddhas*) are inactive; they perform no act whatsoever. From among the non-liberated (*saṃsārī*), only those who have attained the *śaileśī* or *ayogī* state are inactive. And all the rest

non-liberated souls are active (1573). Really speaking, the *sūtra* mentioning the two-fold divisions of souls, viz. the active and the inactive should occur first and only afterwards should come the exposition of the types of *kriyā* as also the discussion about the question as to which types of *kriyā* are found in this or that class of living beings. This is the natural order of treatment. It is not followed in the *Prajñāpanā* account. Here first the five main types of *kriyā* and their subtypes are enumerated (1567-72) and only afterwards the question as to which living beings are active and which inactive is discussed (1573). This is so because the chapter is of the nature of collection of various discussions about *kriyā*.

The types and sub-types of *kriyā*, as enumerated in *Prajñāpanā*, are as follows :

Five Kriyas (1567-72; ¹⁵ 1605)	Eighteen vices	Five kriyas
	by which the	

are asked to repeat the same thing in the case of each and every class of living beings (1580).

We are also told as to how many types of karmas a living being binds if it performs this or that from among 18 types of vicious acts. It is stated that a living being generally binds the seven out of the eight main types of karmas (excluding the eighth type, viz. *āyukarma*) and seldom binds all the eight types of karmas when it is under the influence of this or that vice enumerated in the list of 18 (1581-84).

Prajñāpanā has also discussed the question as to how many vicious acts a living being performs when it binds this or that type of karmas, viz. *jñānāvaraṇīya*, etc. (1585-87). The speciality of this discussion is that it has not taken into account those 18 vicious acts; in their place we find the five acts. But the text proper does not tell us as to which those five acts are. But the commentator points out that they are *kāyikī* etc. Moreover, he clarifies that the following question is in the mind of the author of the text proper, though he has not formulated it in so many words: How many acts are required for the completion of *prāṇātipāta*, if a living being were to bind karmas through *prāṇātipāta*¹⁹? In answer to this question the text proper states that the acts required are 3, 4, or 5 (1585-87). But it does not tell us as to which these acts are. The commentator asks us to understand acts *kāyikī* etc. in due order (Commentary, folio 440 B).

Further we are told as to how many vicious acts one or many living beings can have with respect to one or many living beings (1588-1604). Here again the commentator points out that the vicious acts meant here are those beginning with the *kāyikī*. Further he clarifies that we are to include in these vicious acts not only those that are performed in the present life but also those that were performed in the past lives. This is so because the living being has not abandoned his attachment to the past body, etc. through the instrumentality of which it performed the vicious acts in the past lives. Whatever is produced by those body, etc. and whatever is done by other souls with them—for all that the living being is held responsible because it has not left its attachment to them. For the extensive treatment of this topic, one may refer to *kriyākośa*, pp. 45 ff. and 150 ff.

Sūtra 1605 again enumerates those five vicious acts which are mentioned in the beginning of this chapter (*Sū.* 1567). And in *sūtra* 1606 we are told that all these five vicious acts are available in the 24 classes of living beings (1606).

19. Commentary, folio 440 B.

First, the question as to the possibility of the simultaneous existence of the five vicious acts is discussed in a general way. Then, we are informed as to whether or not the simultaneous existence of these five vicious acts is possible in this or that from among the 24 classes of living beings (1607-16). These five vicious acts are given a common name 'āyojikā'. Again, the possibility of their simultaneous existence in general and then in the class of infernal beings etc. is discussed in the same way as is done in the immediately preceding sūtras (1617-19). Not only that but we are also asked to ponder over the problem of their simultaneity from the standpoints of space and time. And all the alternatives that could be formulated from the standpoint of time are enumerated (1620).

After this the chapter gives an account of the other five vicious acts beginning with ārambhikā. Pramattasamyata, etc. are here mentioned as the possessor of these vicious acts (1622-26). This is followed by the treatment of the question as to in which classes of living beings from among the 24 classes these vicious acts are found (1627). The problem of their sumultaneity is also discussed (1628-36). And at last there occurs the treatment of this same from the standpoints of space and time (1636).

Eighteen vicious acts have already been treated of in sū. 1578-80. Now the question of the possibility of the refrainment from this or that vicious act in a particular class of living beings is discussed (1637-41). And we are informed that the refrainment from 17 vicious acts beginning with prāṇātīpāta is possible in the class of human beings alone, and that the refrainment from mithyādarśana is not possible in the class of the one-sensed as also in that of the vikāleन्द्रिया whereas in the remaining classes it is possible.

Then we are told as to how many types of karmas are bound at the time of the refrainment from this or that vice from among the 18. In this connection 27 alternatives possible in the living beings in general are enumerated. And it is discussed as to how many alternatives are possible in this or that class of living beings from among the twentyfour (1642-49).

Again, we are told as to whether or not the vicious acts ārambhikī etc. are possible in the case of living beings refrained from vicious acts, viz. prāṇātīpāta etc., and if they are possible how many of them are possible (1650-62).

At the end of the chapter there occurs the account of relative numerical strength of the vicious acts, viz. ārambhikī etc. They are mentioned below according to the ascending order of their

relative numerical strength : *mithyādarśanapratyayā*, *apratyākhyānalakriyā*, *pāriśrahitī*, *ārambhikī*, *māyāpratyayā* (1663). The meaning of this order is brought out by the commentator as follows. Only those living beings that are possessed of *mithyādr̥ṣṭi* can have the *mithyādr̥ṣṭipratyayā kriyā*; but the *apratyākhyāna kriyā* is possible in both the *avirata samyagdr̥ṣṭi* and *mithyādr̥ṣṭi*. *Māyāpratyayā kriyā* is possible in *apramattasaṃyata*, *pramattasaṃyata*, *deśavirata* and *mithyādr̥ṣṭi*. Hence among all the *kriyās* this *kriyā* has the highest numerical strength (*sarvādhika*) (Commentary, folio 452).

The twofold division of *kriyā*, viz. *sāṃparāyika* and *airyāpathika* which we come across in later works is not found in the whole of the discussion contained in this chapter.

SPECULATION ON KARMA

The fourth and the fifth parts (*khaṇḍas*) of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* are known as *Vedanākhaṇḍa* and *Vargaṇākhaṇḍa*. Among the 24 points-of-investigation (Book IX, sū. 45, p. 134) of the types of *karmas* the second is called *Vedanā*. And on the basis of this point-of-investigation called *vedanā* the whole fourth part (*khaṇḍa*) is given the title *Vedanākhaṇḍa*.¹ Again, among those 24 points-of-investigation the sixth one is *bandhana-dvāra*. The *bandhana-dvāra* has four constituents, viz. *bandha*, *bandhaka*, *bandhanīya* and *bandhanavidhāna*. That is, *bandhana-dvāra* contains the explanation of these four sub-points (Book XIV, sū. 1 p. 1). At the occasion of the exposition of *bandhanīya* from among these four there occurs the treatment of *vargaṇā* (Book XIV, sū. 68, p. 48). And on the basis of the treatment of *vargaṇā* the entire fifth part is given the name *Vargaṇākhaṇḍa*.² These two parts that are placed after the first three deserve to be recognised as one independent work. This is supported by the fact that like the first part, the fourth one opens with a *maṅgala* (benediction). Having pointed out the 24 points-of-investigation of the topic of the types of *karmas* these two parts expound them one by one whereas the first three parts contain the exposition conducted through 14 *mārgaṇāsthānas* (points-of-investigation) of 14 *jīvasamāsas*. Thus these two parts constitute one independent work even though it has been included in the contents and body of the text *Ṣaṭkhaṇḍāgama*. Here it is to be noted that the sixth part called *Mahābandha* contains the exposition of *bandhanavidhāna* alone from among the four, viz., *bandha*, *bandhaka*, *bandhanīya* and *bandhanavidhāna*.³

According to the statement occurring at the beginning of *Vedanākhaṇḍa Karmaprakṛti* is the fourth *Prābhṛta* of the fifth *vastu* (item) of *Āgrāyaṇī Pūrva* (Book IX, sū. 45, p. 134), and the extensive exposition of that very topic of *Karmaprakṛti* is conducted here through 24 points-of-investigation. The comparison of this *Ṣaṭkhaṇḍāgama* account with the one found in the chapters 23-27 of *Prajñāpanā* makes it clear that the stage represented by the latter is earlier than the one represented by the former. This is again supported by the fact that the *nikṣepa* method employed

1. *Viśayparicaya* (substance) of Book IX, p. 1.

2. *Viśayparicaya* (substance) of Book XIII, p. 1.

3. Book I, Introduction, p. 67.

in the exposition contained in *Śaṭkhaṇḍāgama*⁴ is not found employed in the corresponding exposition contained in *Prajñāpanā*. And even the comparison of the items expounded in the one with those expounded in the other suggests the same thing. *Prajñāpanā* treatment of this topic is not subtle and deep. It does not enumerate four types of *bandha*, viz. *prakṛti-bandha*, etc. in due order, nor does it explain all the four. It explains only the three types of *bandha*, viz. *prakṛti-bandha*, *anubhāvabandha* and *sthiti-bandha* and that too not in a proper order. It does not at all contain the discussion about the *pradeśa-bandha*. The crystallised and subtle stage as well as terminology of the Karma speculation which we come across in the later works written by Śvetāmbara and Digambara theoreticians are not present in the *Prajñāpanā* version of *Karma* speculation. For instance, *Prajñāpanā* considers *rāga* (attachment) and *dveṣa* (aversion) alone to be the cause of Karmic bondage (1670). Though this view is recognised by all the Jaina theoreticians, the discussion about the causes of Karmic bondage has been conducted, by both Śvetāmbara and Digambara theoreticians of later days, in quite a different manner and on altogether a different plane. This fact is beyond controversy. The *Prajñāpanā* account does not mention *yoga* (activity) which is really one of the causes of Karmic bondage. This account does not contain the discussion about *karmapradeśa*.⁵ Hence it is but natural that it could not mention *yoga* which is the cause of *pradeśa-bandha*. This proves beyond doubt that the *Prajñāpanā* account represents the old stage of *Karma* speculation. *Prajñāpanā* exposition of *anubhāva-bandha* (1679) also points to its antiquity.

Prajñāpanā very often (1665, 1687, 1754, 1769, 1775, 1787) enumerates the eight basic types of *Karma*. And these types are enumerated again and again at the beginning of the discussions of the concerned items. From this we can legitimately infer that the twentythird chapter and succeeding ones devoted to the *Karma* speculation were originally written as separate independent tracts and that they have been collected in *Prajñāpanā*. A closer study reveals that the two sections of 23rd chapter are in fact an earlier and a later draft of the solution of the same problem. First section belongs to the ancient period of time and represents the primary stage of the speculation whereas the second section

4. For the 16 *anuyogadvāras* of *vedanā* refer to *Śaṭkhaṇḍāgama*, Book X, p. 1. For the *nikṣepas* of *karma* refer to Book XIII, p. 38.

5. The adjectives, viz. *baddha* (bound), *spṛṣṭa* and *sañcita* (accumulated), etc. are given to *karmas* (1679). But there does not occur the discussion about *pradeśa-bandha*. Only *prakṛti-bandha*, *sthiti-bandha* and *anubhāva-bandha* are dealt with.

belongs to the later period of time and represents the developed stage of speculation. The second section supplements the first one. So, we deem it proper to deal with them here at one place jointly.

The types and sub-types of Karmas are as follows :

Basic types of karma⁶ (1665, 1687, 1754, 1769, 1775, 1787) Sub-types (1688-1696)

1. *Jñānāvaraṇīya*⁷
 1. *Ābhinibodhikajñānāvaraṇīya*
 2. *Śrutajñānāvaraṇīya*
 3. *Avadhijñānāvaraṇīya*
 4. *Manahparyāyajñānāvaraṇīya*
 5. *Kevalajñānāvaraṇīya*
2. *Darśanāvaraṇīya*
 1. *Nidrāpañcaka* :
 1. *Nidrā*
 2. *Nidrānidrā*
 3. *Pracalā*
 4. *Pracalāpracalā*
 5. *Styānarddhi*
 2. *Darśanacatuṣka* :
 1. *Cakṣudarśanāvaraṇīya*
 2. *Acakṣudarśanāvaraṇīya*
 3. *Avadhidarśanāvaraṇīya*
 4. *Kevaladarśanāvaraṇīya*
3. *Vedanīya*
 1. *Sātāvedanīya* :
 1. *Manojñāśabda*
 2. *Manojñārūpa*
 3. *Manojñagandha*
 4. *Manojñārāsa*
 5. *Manojñāsparsa*
 6. *Manahsukhatā*
 7. *Vacanasukhatā*
 8. *Kāyasukhatā*
 2. *Asātāvedanīya* :
 - 1-5. *Amanojñāśabdādi*
 6. *Manahduḥkhatā*
 7. *Vacana-duḥkhatā*
 8. *Kāyaduḥkhatā*

6. The exposition of eight primary types of karmas occurs in the first section of 23rd chapter. Therein we are also told as to what are the causes of karmic bondage. The second section of the same chapter first enumerates the secondary types of Karmas and afterwards calculates their duration etc. found in each of the classes of living beings
7. The commentator has supported the order in which they are enumerated here. Refer to the commentary, folio 45' ^Δ

4. *Mohanīya*

1. *Darśanamohanīya* :

1. *Samyaktvavedanīya*
2. *Mithyātvavedanīya*
3. *Samyak-mithyātvavedanīya*

2. *Cāritramohanīya* :

1. *Kaṣāyavedanīya* :

1. *Anantānubandhī krodha*
2. „ *māna*
3. „ *māyā*
4. „ *lobha*
5. *Apratyākhyāna krodha*
6. „ *māna*
7. „ *māyā*
8. „ *lobha*
9. *Pratyākhyānāvaraṇa krodha*
10. „ *māna*
11. „ *māyā*
12. „ *lobha*
13. *Samjvalana krodha*
14. „ *māna*
15. „ *māyā*
16. „ *lobha*

2. *Nokaṣāyavedanīya* :

1. *Strīveda*
2. *Puruṣaveda*
3. *Napuṃsakaveda*
4. *Hāsyā*
5. *Ratī*
6. *Aratī*
7. *Bhaya*
8. *Śoka*
9. *Jugupsā*

5. *Āyu*

1. *Nairayika āyu*
2. *Tiryāñca āyu*
3. *Manuṣya āyu*
4. *Deva āyu*

6. *Nāma*

1. *Gatināma* :

1. *Narakagati*
2. *Tiryāñcagati*
3. *Manuṣyagati*
4. *Devagati*

2. *Jātināma* :

1. *Ekendriya jāti*
2. *Dvīndriya jāti*
3. *Trīndriya jāti*
4. *Caturindriya jāti*
5. *Pañcendriya jāti*

3. *Śarīranāma* :

1. *Audārikaśarīra*
2. *Vaikriyaśarīra*
3. *Āhārakaśarīra*
4. *Taijasaśarīra*
5. *Kārmaṇaśarīra*

4. *Śarīrāṅgopāṅganāma* :

- 1-3. *Audārikaśarīrāṅgopāṅgādi*

5. *Śarīrabandhananāma* :

- 1-5. *Audārikaśarīrabandhanādi*

6. *Śarīrasaṅghātanāma* :

- 1-5. *Audārikaśarīrasaṅghātādi*

7. *Samhanananāma*⁸ :

1. *Vajraṛṣabhanārācasamhanana*
2. *Ṛṣabhanārācasamhanana*
3. *Nārācasamhanana*
4. *Ardhanārācasamhanana*
5. *Kīlikāsamhanana*
6. *Sevārtasamhanana*

8. *Samsthānanāma* :

1. *Samacaturasrasamsthāna*
2. *Nyagrodhaparimaṇḍalasamsthāna*
3. *Sādisamsthāna*
4. *Vāmanasamsthāna*
5. *Kubjasamsthāna*
6. *Huṇḍasamsthāna*

9. *Varṇanāma* :

1. *Kṛṣṇa*
2. *Nīla*
3. *Rakta*
4. *Pīta*
5. *Śukla*

8. The commentator refutes a view upheld by Āc. Jinavallabha. Commentary, folio 470.

10. *Gandhanāma* :
 1. *Surabhigandha*
 2. *Durabhigandha*
11. *Rasanāma* :
 1. *Tikta*
 2. *Kaṭu*
 3. *Kaṣāya*
 4. *Amla*
 5. *Madhura*
12. *Sparśanāma* :
 1. *Karkaśa*
 2. *Mṛdu*
 3. *Laghu*
 4. *Guru*
 5. *Snigdha*
 6. *Rūkṣa*
 7. *Śīta*
 8. *Uṣṇa*
13. *Agurulaghunāma*
14. *Upaghātanāma*
15. *Parāghātanāma*
16. *Ānupūrvīnāma* :
 1. *Nairayika ānupūrvī*
 2. *Tīryañca ānupūrvī*
 3. *Manuṣya ānupūrvī*
 4. *Deva ānupūrvī*
17. *Ucchvāsanāma*
18. *Ātapanāma*
19. *Udyota*
20. *Vihāyogatināma* :
 1. *Praśastavihāyogati*
 2. *Apraśastavihāyogati*
21. *Trasanāma*
22. *Sthāvaranāma*
23. *Sūkṣmanāma*
24. *Bāḍaranāma*
25. *Paryāptanāma*
26. *Aparyāptanāma*
27. *Sādhāraṇaśarīranāma*
28. *Pratyekaśarīranāma*
29. *Sthīranāma*
30. *Asthīranāma*
31. *Śubhanāma*

32. *Aśubhanāma*
33. *Subhaganāma*
34. *Durbhaganāma*
35. *Susvaranāma*
36. *Duḥsvaranāma*
37. *Ādeyanāma*
38. *Anādeyanāma*
39. *Yaśaḥkīrtināma*
40. *Ayaśaḥkīrtināma*
41. *Nirmāṇanāma*
42. *Tīrthaṅkaranāma*

7. *Gotra*

1. *Uccagotra* :
 1. *Jātiviśiṣṭatā*
 2. *Kulaviśiṣṭatā*
 3. *Balaviśiṣṭatā*⁹
 4. *Rūpaviśiṣṭatā*
 5. *Tapaviśiṣṭatā*
 6. *Śrutaviśiṣṭatā*
 7. *Lābhaviśiṣṭatā*
 8. *Aiśvaryaviśiṣṭatā*
2. *Nīcagotra* :
 1. *Jātivihīnatā*
 2. *Kulavihīnatā*
 3. *Balavihīnatā*
 4. *Rūpavihīnatā*
 5. *Tapavihīnatā*
 6. *Śrutavihīnatā*
 7. *Lābhavihīnatā*
 8. *Aiśvaryavihīnatā*

8. *Antarāya*

1. *Dānāntarāya*
2. *Lābhāntarāya*
3. *Bhogāntarāya*
4. *Upabhogāntarāya*
5. *Vīryāntarāya*

All the eight basic types of karmas are available in each of the 24 classes of living beings (1666). While explaining as to how a living being binds each of these eight types of karmas, we are told that at the time of the rise (*udaya*) of *jñānāvaraṇīya karma*, the influx (*āgamaṇa*) of *darśanāvaraṇīya karma* takes place.¹⁰ The

9. It is noteworthy that *uccagotra* does not mean merely birth in high-class family, it also means beauty of the body and even spiritual excellences. Similarly, *nīcagotra* does not mean merely birth in low-class family, it also means absence of bodily and spiritual excellences.

10. For this the term '*niyacchati*' is employed.

rise of *darśanāvaraṇīya* is followed by the influx of *darśanamoha* the rise of which is, in turn, followed by *mithyātva*. And as soon as the *udīraṇā* of *mithyātva* comes into existence, the influx of all the eight types of karmas takes place (1667). This order of influx of the eight types of karmas is found in connection with all the living beings (1668).¹¹ Attachment (*rāga*) and aversion (*dveṣa*) are mentioned as the two causes of Karmic bondage. Deceit (*māyā*) and greed (*lobha*) are included in attachment. Anger (*krodha*) and pride (*māna*) are included in aversion (1670-74).¹² A living being may or may not experience *jñānāvaraṇa*, *darśanāvaraṇa*, *mohanīya* and *antarāya*. Similarly, from among 24 classes of living beings, the class of human beings may or may not experience them. But the living beings belonging to the remaining classes invariably and necessarily experience them. The remaining four types of karmas, viz. *vedanīya*, *āyu*, *nāma* and *gotra* are invariably experienced by living beings belonging to all the 24 classes (1675-78). This *sūtra* is devoted to the exposition of *karma vedanā* (Experience of karmas). Scholars are advised to compare this account with the one found in *Vedanā Sāmitta Sūtras* of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* (Book XII p. 294). The *sūtra* that follows the present one employs the term '*anubhāva*' for '*vedanā*'. This points to the development of terminology. The term '*vedana*' in the sense of '*anubhāva*' was current in the earlier stage of *Karma* speculation. Again, the treatment of *baddha*, *sprṣṭa*, *sañcaya* etc.—the items related to *karma*—suggests that the *sūtra* belongs to the later period of time (1679). While describing the fruition (*anubhāva—vipāka*)¹³ of *karma* we are told that a bound or accumulated *karma* cannot give its fruit simply because it is ready to do that. In addition to that it requires the attainment of proper *gati*, *sthiti*, *bhava* and *pudgala*. Not only that but it should also attain the state of *udīraṇā* if it were to give its fruit. When the karmas, viz. *jñānāvaraṇīya* etc. fulfil all these conditions, they can give their proper fruits (1679-86).

There are ten types of fruits which *jñānāvaranīya* can give (1679):

1. <i>Śrotra-āvaraṇa</i>	6. <i>Ghrāṇavijñāna-āvaraṇa</i>
2. <i>Śrotravijñāna-āvaraṇa</i>	7. <i>Rasa-āvaraṇa</i>
3. <i>Netra-āvaraṇa</i>	8. <i>Rasavijñāna-āvaraṇa</i>
4. <i>Netravijñāna-āvaraṇa</i>	9. <i>Sparsa-āvaraṇa</i>
5. <i>Ghrāṇa-āvaraṇa</i>	10. <i>Sparsavijñāna-āvaraṇa</i>

Due to the rise of all these *āvaraṇas* (veils) we cannot know the objects which we would have known otherwise, we cannot know them inspite of our desire to know them, we cannot retain the knowledge even if we have known them, that is, the knowledge completely fades away. Again, it is noteworthy that the *āvaraṇa* of *manas* (mind) as also that of knowledge due to it are not mentioned here. Moreover, the *āvaraṇas* of *śrutajñāna*, *avadhijñāna* and *manaḥparyāyajñāna* are also not mentioned here. This proves that the *sūtra* represents very old stage of *karma* speculation—the stage preceding the period of time when the terminology of Karma doctrine got established. Āc. Malayagiri has not explained as to why the concerned *āvaraṇas* are not mentioned here.

The nine types of fruits which *darśanāvaraṇīya karma* can give are as follows : (1680).

1. <i>Nidrā</i>	6. <i>Cakṣurdarśanāvaraṇa</i>
2. <i>Nidrānidrā</i>	7. <i>Acakṣurdarśanāvaraṇa</i>
3. <i>Pracalā</i>	8. <i>Avadhidarśanāvaraṇa</i>
4. <i>Pracalāpracalā</i>	9. <i>Kevaladarśanāvaraṇa</i>
5. <i>Styānrddhi</i>	

One noteworthy thing is that though this *sūtra* takes note of *avadhidarśana*, etc., the preceding *sūtra* does not take note of *Avadhijñāna*, etc.

The eight types of fruits which *sātāvedanīya* can give are as follows : (1681[1])

1. <i>Manojña-śabda</i> ¹⁴	5. <i>Manojña-sparśa</i>
2. <i>Manojña-rūpa</i>	6. <i>Manaḥ-sukhatā</i>
3. <i>Manojña-gandha</i>	7. <i>Vacana-sukhatā</i>
4. <i>Manojña-rasa</i>	8. <i>Kāyasukhatā</i>

The Karma opposite to *sātāvedanīya* can give the fruits, viz. *amanojña-śabda*, etc. (1681[2]).

14. The commentator records different explanations offered by others (folio 461).

The five types of fruits which *mohanīya-karma* can give are as follows (1682) :

1. <i>Samyaktvavedanīya</i>	4. <i>Kaṣāyavedanīya</i>
2. <i>Mithyātvavedanīya</i>	5. <i>Nokaṣāyavedanīya</i>
3. <i>Samyak-mithyātvavedanīya</i>	

The four types of fruits which *āyu-karma* can give are as follows (1683) :

1. <i>Narakāyu</i>	3. <i>Manuṣyāyu</i>
2. <i>Tiryāñcāyu</i>	4. <i>Devāyu</i>

The fourteen types of fruits which *Subhanāmakarma*¹⁵ can give are as follows (1684[1]) :

1. <i>Iṣṭaśabda</i> ¹⁶	8. <i>Iṣṭalāvaṇya</i>
2. <i>Iṣṭarūpa</i>	9. <i>Iṣṭayaśāṅkīrti</i>
3. <i>Iṣṭagandha</i>	10. <i>Iṣṭa-utthāna-karma-bala-vīrya-puruṣakāra-parākrama</i>
4. <i>Iṣṭarasa</i>	11. <i>Iṣṭasvara</i>
5. <i>Iṣṭasparśa</i>	12. <i>Kāntasvara</i>
6. <i>Iṣṭagati</i> ¹⁶	13. <i>Priyasvara</i>
7. <i>Iṣṭasthiti</i> ¹⁶	14. <i>Manojñasvara</i>

The fourteen types of fruits which *duḥkhanāmakarma* can give are the opposites of the 14 fruits of *Subhanāmakarma* (1684 [2]).

The eight types of fruits which *uccagotrakarma* can give are as follows (1685 [1]).

1. <i>Jātivīṣiṣṭatā</i>	5. <i>Tapovīṣiṣṭatā</i>
2. <i>Kulavīṣiṣṭatā</i>	6. <i>Śrutavīṣiṣṭatā</i>
3. <i>Balavīṣiṣṭatā</i>	7. <i>Lābhavīṣiṣṭatā</i>
4. <i>Rūpavīṣiṣṭatā</i>	8. <i>Aīśvaryavīṣiṣṭatā</i>

The eight types of fruits which *nīcagotrakarma* can give are the opposites of the eight which *uccagotra* can give; for example, *jātivihīnatā*, etc. (1685 [2]).

The five types of fruits which *antarāyakarma* can give are as follows (1886):

1. <i>Dānāntarāya</i>	4. <i>Upabhogāntarāya</i>
2. <i>Lābhāntarāya</i>	5. <i>Vīryāntarāya</i>
3. <i>Bhogāntarāya</i>	

15. It has been stated that there are 42 sub-types of *Nāmakarma*. But at this place, only 14 types are enumerated. This suggests that the present list represents the old stage.

16. The commentator records different interpretations of these terms (folio 463).

Then follows the treatment of *sthiti* and *abādhākāla* (1697–1704). About *Abādhākāla* we are told as to how long a particular type of karma can remain associated with a living being without giving its proper fruit. After that it describes as to how long a particular karma can abide in the living beings belonging to the classes of the one-sensed upto the five-sensed having higher cognitive faculty (1705–14). For the description of maximum and minimum duration of karmas one may refer to *Ṣaṭkhaṇḍāgama*, Book VI, *Cūlikas* 6 & 7. And for the treatment of *abādhā*, *niṣeka*, etc. one may again consult the same work, Book XI, *Cūlikā* I, p. 139.¹⁷

Then we are told as to which living beings can bind the karmas of maximum (1745–52) or minimum duration (1742–44).

Karmabandhapada (24th chapter) discusses the question, viz. *bandha* of which karmas takes place along with the *bandha* of this or that karma? This question is discussed in connection with 24 classes of living beings (1755–68). Similarly, *Karmavedanapada* (25th chapter) treats the question, viz. *vedana* of which karmas takes place along with the *bandha* of this or that karma? And *Karmavedabandhapada* (26th chapter) discusses the question, viz. *bandha* of which karmas takes place along with the *vedana* of this or that karma (1776–86)? At last *Karmavedavedakapada* (27th chapter) treats the question, viz. *vedana* of which karmas takes place along with the *vedana* of this or that karma (1787–92)?

17. Study the following passage from Āc. Malayagiri's commentary: "etāvatā ca yad uktam āgrāyaṇīyākhye dvitīyopūrve karmaprakṛtiprābhṛte bandha-vidhāne sthitibandhādhikāre—catvāry anuyogadvārāṇi tadyathā—sthiti-bandha-sihūnaprarūpaṇā abādhākhaṇḍakaprārūpaṇā utkṛṣṭaniṣekaprārūpaṇā alpabahutvaprarūpaṇā ca iti" (folio 479). Compare this with the abovementioned portion of *Ṣaṭkhaṇḍāgama*.

CHAPTER XXVIII

ON FEEDING

Prajñāpanā contains a separate chapter on feeding whereas *Ṣaṭkhaṇḍāgama* mentions *āhāra* (feeding) as the 14th item in the list of 14 *mārgaṇāsthānas* (points-of-investigation).¹ This definitely points to the fact that the Jaina theoreticians had recognised the importance of the exposition of this topic since olden days.

There are two sections (*uddeśas*) of this chapter. The first section deals with the topic through eleven *dvāras* whereas the second one deals with it through 13 *dvāras*. Let us compare the list of these 13 *dvāras* with that of 14 *mārgaṇāsthānas* found in *Ṣaṭkhaṇḍāgama*.

Prajñāpanā 1865

1. *Āhāra*
2. *Bhavya*
3. *Sañjñī*
4. *Leśyā*
5. *Drṣṭi*
6. *Samyata*
7. *Kaṣāya*
8. *Jñāna*
9. *Yoga*
10. *Upayoga*
11. *Veda*
12. *Śarīra*
13. *Paryāpta*

Ṣaṭkhaṇḍāgama, Book I, p. 132

1. *Gati*
2. *Indriya*
3. *Kāya*
4. *Yoga* (9)²
5. *Veda* (11)
6. *Kaṣāya* (7)
7. *Jñāna* (8)
8. *Samyama* (6)
9. *Darśana*
10. *Leśyā* (4)
11. *Bhavya* (2)
12. *Samyaktva* (5)
13. *Sañjñī* (3)
14. *Āhāra* (1)

Out of the 14 points-of-investigation found in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* 10 occur in *Prajñāpanā*, having indetical names. The first three out of those 14 do not occur in *Prajñāpanā* list. But the points, viz. *śarīra* and *paryāpti* which are mentioned in *Prajñāpanā* are not found among those 14. *Ṣaṭkhaṇḍāgama* mentions *jñāna* and *darśana* separately whereas *Prajñāpanā* mentions *jñāna* and *upayoga* separately. We observe here that *jñāna* and *darśana* are in fact covered by *upayoga* and hence there is no need of mentioning *jñāna* separately. *Drṣṭi* is an ancient term for *samyaktva* and it is used here in

1. *Ṣaṭkhaṇḍāgama*, Book I, pp 132, 409; Book III, p. 483; Book IV, pp. 137, 308, 486; Book V, pp. 173, 238, 446; Book VII, pp. 24, 112, 184, 236, 243, 298, 365, 461, 477, 493, 518, 574; Book VIII, p. 390.

2. Numbers given in brackets refer to *Prajñāpanā* items.

ents, could pervade *asamkhyāta* space-points and could be in touch with the units (*pradeśas*) of soul (1797-1800). Infernal beings mostly receive the material particles colour, etc. of which have inauspicious effects (1801). Living beings receive these material particles for their feeding from all directions (1802). Only one out of the *asamkhyāta* equal parts of the thus received material particles gets actually transformed into *āhāra*, food. Again, only one out of *ananta* equal parts of the particles actually transformed into *āhāra* could be relished by a living being (1803). But in the next *sūtra* we are told that all the particles that are received by a living being are transformed into *āhāra* (1804). In other words, all the particles that are received for feeding are undertaken in feeding.⁵ The material particles received in the act of feeding get transformed into five sense-organs. And this transformation gives rise to painful or miserable consequences alone in the case of infernal beings (1805) whereas it may give rise to pleasant consequences in the case of celestial beings, etc. (1806). The material particles grasped in feeding get transformed into as many senses as are possible in the class to which the concerned living being belongs (1812, 1819, 1820, 1823, 1825).

The ninth *dvāra* takes up 24 classes one by one and discusses the question as to whether the material particles utilised in feeding by a living being belonging to this or that class are in the form of the body of the one-sensed or the two-sensed or the three-sensed or the four-sensed or the five-sensed. The gist of the discussion is as follows: In the past these material particles might be of the form of the body of any being but in the present they do have the form of that body alone which is proper in the class to which the being who undertakes the feeding of those particles belong. That is, those particles get transformed into the body having as many sense-organs as are possible in the class to which the concerned living being belongs. This is so because the material particles utilised in feeding get transformed into the body of that living being only who utilises them in its feeding (1853-1858).

In the tenth *dvāra* we are told as to in which class from among the 24 the feeding through skin is possible and in which the feeding through mouth is possible. Here we learn that infernal beings, celestial beings and one-sensed beings undertake feeding through

5. At this juncture the commentator makes a suggestion that the *sūtra* should be explained in such a way as there might not arise any conflict among them. Hence he positively says that by the phrase 'particles received for feeding' is here intended the phrase 'one out of the *asamkhyāta* equal parts of particles received for feeding'. Refer to the commentary, folio 504.

skin (1859-60). The two-sensed up to the five-sensed human beings undertake the feeding through skin as well as mouth (1861). The one-sensed beings have no mouth. And though the *vaikriya* body possessed by infernal and celestial beings have a mouth yet its nature is such as they do not require the mouth in the process of undertaking feeding. Hence the beings belonging to these three classes undertake feeding through skin. This is the clarification offered by the commentator (folio 509). Again, he makes it clear that feeding through skin is possible only in the case of *paryāpta* living beings whereas it is not possible in the case of the *aparyāpta* (Commentary, folio 509).

The eleventh *dvāra* discusses the question as to which class of living beings undertakes pre-birth feeding (*oja-āhāra*) and which feeding through sheer desire. We are told that infernal beings undertake pre-birth feeding only; they do not undertake feeding through desire (1862). The same thing applies to all those who possess *audārika* body (1863). Celestial beings alone undertake both pre-birth feeding and feeding through sheer desire (1864). The desire of celestial beings to undertake feeding is fulfilled as soon as it arises in their minds (1864). To undertake feeding of the proper material particles at the place where a living being is to take its new birth is called pre-birth feeding. This pre-birth feeding alone is possible in the case of the *aparyāpta*. This, again, is the clarification offered by the commentator (folio 510). At the end of this discussion the commentator quotes the following *Sūtrakṛtāṅga Niryukti gathās* which contain the essence of the discussion.

sarīreṇoyāhāro tayā ya phāseṇa lomaāhāro |
pakkhevāhāro puṇa kāvaliyo hoi nāyavvo || 171 ||
oyāhārā jīvā savve apajjattayā muṇeyavvā |
pajjattagā ya lome pakkheve hoṃti bhāiyavvā || 172 |
egimḍiyadevāṇaṃ neraiyāṇaṃ ca ṇatthi pakkhevo |
sesāṇaṃ jīvāṇaṃ saṃsāratthāṇa pakkhevo || 173 ||
lomāhārā egimḍiyā u neraiyasuragaṇā ceva |
sesāṇaṃ āhāro lome pakkhevao ceva ||
oyāhārā maṇabhakkhiṇo ya savve vi suragaṇā hoṃti |
sesā havaṃti jīvā lome pakkhevao ceva ||

The last two *gāthas* are not found in the text of *Sūtrakṛtāṅga-niryukti*.

The second section of the chapter is devoted to the discussion of the question as to whether or not living beings undertake feeding. This discussion is conducted here through 13 *dvāras* (1865). The different types of feeding which we have met with in the first section are neither mentioned nor discussed here (1866-1907).

But the speciality of this section is that it first formulates six alternatives on the basis of two terms, viz. 'āhāraka' and 'anāhāraka' and then it discusses as to which alternative is possible in this or that class of living beings. For the highest possible expansion of these six alternatives one may refer to sū. 1880. The basis of this expansion is a couple of two terms, viz. 'singular', 'plural'.

In the third *Sañjñī-dvāra* the commentator removes the possible doubts that may arise in the mind of a reader. This is noteworthy. The term 'sañjñī' means *samanaska* (possessor of a mind). In the process of transmigration a living being does not possess mind. So, how can a living being which is in the process of transmigration be called 'sañjñī'? The commentator removes this doubt by offering the following explanation. The living being which is in the process of transmigration can be called 'sañjñī' even though it does not possess *manas* (mind) at that time because it experiences even at that time the *āyukarma* of a *sañjñī* living being (Commentary, folio 514). The second doubt that may possibly arise in the mind of readers is as follows: How can infernal beings, *Bhavanapati* gods and *Vānamāntara* gods be regarded as 'asañjñī' (1878 [2], 1880)? In answer to this question we are told that living beings that are born in these three classes might have been *asañjñī* in their previous birth. And keeping this fact in mind the living beings belonging to these three classes could be called *asañjñī* (Commentary, folio 514).

COGNITIVE ACTIVITY OF LIVING BEINGS

Three chapters of *Prajñāpanā* are devoted to the exposition of cognitive activities of living beings. They are : the 29th chapter (*Upayogapada*), the 30th chapter (*Paśyattāpada*) and the 33rd chapter (*Avadhipada*). Hence we deal with them at one place.

Let us study the following pertinent passages from *Ācārāṅga-sūtra*.

“je āyā se vinnāyā, je vinnāyā se āyā | jeṇa vijāṇai se āyā” — *Ācārāṅgasūtra*, 5.5, su. 165.

“savve sarā niyaṭṭamti, takkā jattha na vijjai | maī tattha na gāhiyā | oe appaiṭṭhāṇassa kheyanne | se na dihe, na hasse, na vaṭṭe, na taṁse, na cauraṁse, na parimaṁdale, na kiṇhe, na nīle, na lohīe, na hālidde, na sukkile, na surabhigaṁdhe, na durabhigaṁdhe, na titte, na kaḍue, na kasāe, na āmbile, na mahure, na kakkhaḍe, na maue, na gurue, na lahue, na sīe, na uṇhe, na niddhe, na lukkhe, na kāū, na rūhe, na saṁge, na itthī, na puruse, na annahā, parinne sanne uvamā na vijjai | arūvī sattā apayassa payaṁ natthi | se na sadde na rūve na gaṁdhe na rase na phāse—icceyāvaṁti—tti bemi ||” — *Ācārāṅgasūtra*, 5.6, sū. 170-171.

The gist of these passages is that the soul is the knower, it is absolutely devoid of flavour, etc. of any sort, it is *arūvī* (bereft of physical qualities). Though it is *arūvī*, it is real.

Bhagavatīsūtra enumerates the characteristics of soul in the following passage.

“avaṇṇe agaṁdhe arase aphāse arūvī jīve sāsae avatṭṭhie logadavve | se samāsao paṁcavihe paṇṇatte | taṁ jahā—davvao jāva guṇao | davvao ṇaṁ jīvattikāe aṇaṁtāiṁ jīvadaivāiṁ, khettao logappamāṇakhette, kālao na kayāi na āsi, na kayāvi natthi, jāva nicce, bhāvao puṇa avaṇṇe agaṁdhe arase aphāse, guṇao uvaoga guṇe” — 2.10.118.

This passage too informs us that souls are *arūvī* (devoid of physical qualities, viz. colour flavour, etc.), they are eternal, their defining quality is *upayoga* (cognition), they are infinite (*ananta*) in number. For the first time here in this passage we are told that the defining characteristic of soul is *upayoga* (cognition).

Though *avadhi* is simply a form of *upayoga*, a separate chapter is devoted to its treatment because at that time its details had already been worked out.

First let us understand the distinction between *upayoga* and *paśyattā*. For gaining this understanding we shall have to compare the divisions of the one with those of the other. This is so because the text proper does not give the definition of either of them. According to the ancient methodology, divisions of a particular thing themselves serve as a definition of that thing.

Upayoga ¹ (1908-10)	Pasyattā ² (1936-38)
1. <i>Sākāropayoga</i>	1. <i>Sākārapaśyattā</i>
1. <i>Ābhiniibodhikajñānasākāropayoga</i>	x x
2. <i>Śrutajñānasākāropayoga</i>	1. <i>Śrutajñānasākārapaśyattā</i>
3. <i>Avadhijñānasākāropayoga</i>	2. <i>Avadhijñānasākārapaśyattā</i>
4. <i>Manahparyāyajñānasākāropayoga</i>	3. <i>Manahparyāyajñānasākārapaśyattā</i>
5. <i>Kevalajñānasākāropayoga</i>	4. <i>Kevalajñānasākārapaśyattā</i>
6. <i>Mati-ajñānasākāropayoga</i>	x x
7. <i>Śruta-ajñānasākāropayoga</i>	5. <i>Śruta-ajñānasākārapaśyattā</i>
8. <i>Vibhaṅgajñānasākāropayoga</i>	6. <i>Vibhaṅgajñānasākārapaśyattā</i>
2. <i>Anākāropayoga</i>	2. <i>Anākāra-paśyattā</i>
1. <i>Cakṣudarśana-anākāropayoga</i>	1. <i>Cakṣudarśana-anākārapaśyattā</i>
2. <i>Acakṣudarśana-anākāropayoga</i>	x x
3. <i>Avadhidarśana-anākāropayoga</i>	2. <i>Avadhidarśana-anākārapaśyattā</i>
4. <i>Kevaladarśana-anākāropayoga</i>	3. <i>Kevaladarśana-anākārapaśyattā</i>

Ac. Abhayadeva considers *paśyattā* to be a special form of *upayoga*. Again, he explicitly states that the cognition which cognises objects belonging to all the three divisions of time is *paśyattā* whereas the cognition which cognises objects belonging to the present alone is called *upayoga*. This is the reason why *matijñāna* and *mati-ajñāna* are not included among the divisions of *sākāra-paśyattā*. *Matijñāna* and *mati-ajñāna* cognise objects belonging to the present only. But then why is *acakṣudarśana* not included among the divisions of *anākāra-paśyattā*? In answer to this question he observes that *paśyattā* means *prakṛṣṭa iṅṣaṇa* and this *prakṛṣṭa iṅṣaṇa* is possible in the *darśana* had through visual sense-organ (*cakṣu*) alone; it is not possible in the *darśana* had through

-
1. Bhagavati (16.7.582) recommends the readers to consult *Prajñāpanā* for the exposition of these two topics.
2. Mūlācāra (Pañcīcārādhikāra gāthā 31) too considers *sākāra-anākāra-upayoga* (determinate-indeterminate cognition) to be a special quality of soul.

any other sense-organ. The duration of visual cognitive process is very short and the cognition which involves the cognitive process of short duration is quick. Thus the quick cognitive activity involved in *darśana* had through visual sense-organ provides the reason for calling it *prakṛṣṭa*.³

Āc. Malayagiri follows Āc. Abhayadeva. But in addition he observes that like the term '*upayoga*,' '*paśyattā*', by convention, means both *sākāra* and *nirākāra* bodha (*Prajñāpanāṭikā*, folio 529). Moreover, he states that that cognition alone which involves the cognitive activity of long duration can cognise objects belonging to all the three divisions of time. *Matijñāna* does not involve the cognitive activity of long duration. This is the reason why it does not cognise objects belonging to all the three divisions of time. And hence it has no place among the divisions of *paśyattā* (*Prajñāpanāṭikā*, folio 530).

There are no other sources to know the distinction between *upayoga* and *paśyattā*.

Here we are informed as to which divisions of *upayoga* and *paśyattā* are possible in this or that class of living beings. The account is summarised in the Table on p. 402 (1912-1927; 1940-1953).

In both the chapters this account is followed by the account of livings beings possessed of *upayoga*. But no new information is found in the account (1928-1935; 1954-1962). Hence we do not enter into its exposition. But at the end of *Paśyattāpāda* there occurs discussion about the question as to whether *jñāna* and *darśana* of a *kevalī* take place alternately or simultaneously. And we are told that *jñāna* being *sākāra* and *darśana* being *nirākāra* none can have *jñāna* and *darśana* simultaneously (1963-64). For the extensive discussion of this problem one may consult the second part (*kāṇḍa*) of *Sanmatitarkaprakaraṇa* where three different views on the point are presented. One view upholds their alternation another their simultaneity and the third one their identity.

Avadhipāda discusses nothing about *upayoga* and *paśyattā*. It discusses fully the extra-sensory perception known as *avadhi*,⁴ taking one by one seven points of investigation, viz. *bheda* (divisions), *viśaya* (object), *saṁsīhāna* (shape), *avadhi* (limits—internal and external), *deśa-avadhi* (partial *avadhi*), *kṣaya-vṛddhi* (increase-decrease) of *avadhi*, *pratipātī-apratipātī* (steady-unsteady) (1981)d

3. *Bhagavatī-ṭīkā*, folio 714.

4. *Bhagavatī* (16.10.588) wants its readers to place bodily, at the concerned place, the whole *Avadhipāda* (of *Prajñāpanā*) beginning with the *sūtra* 1942.

While discussing the veil (*āvaraṇa*) of *karma* *Ṣaṭkhaṇḍāgama* explains *avadhi-jñāna*. And there we find the exposition of its divisions and shapes (Book XIII, pp. 289–328). This *Ṣaṭkhaṇḍāgama* account possibly belongs to the period of time succeeding the one to which the exposition of *avadhi* contained in *Āvaśyakaniryukti* belongs. This is so because *Āvaśyakaniryukti* gives an example of *paṇaka* while explaining the minimum spatial limit of *avadhi-jñāna* whereas *Ṣaṭkhaṇḍāgama* gives an example of *sūkṣma nigoda* while explaining the same.⁵ Moreover, the *gāthās* from *Āvaśyakaniryukti* are found in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* which calls them *gāthāsūtras*.⁶ These *gāthās* yield different readings. This suggests that both *Āvaśyakaniryukti* and *Ṣaṭkhaṇḍāgama* might have borrowed these *gāthās* from some old *niryukti*.

From among the Jaina *Āgamas* the old ones like *Ācārāṅgasūtra* do not contain the discussion about *Avadhi*. But the discussions about *avadhi* started as soon as the works of didactic stories like *Upāsakadaśā* came to be included in the class of *Aṅga* works. And from those discussions we come to know that even *Indrabhūti* himself entertained doubt regarding the range of *avadhi-jñāna* acquired by a layman. This is really a very remarkable event narrated in those discussions (*Uvāsagadasāo*, Hornle, p. 184).

While summarising the *Pannavaṇā* account of *karma* we have already noted that in the account the *āvaraṇas* (veils) of sense-organs and of the cognitions due to them alone are enumerated whereas those of *avadhi*, etc. are conspicuous by their absence. This shows that the speculation about *avadhi-jñāna*, etc. might have later on gradually crept in the *Āgamas*.

There are two main types of *avadhi-jñāna*, viz. innate *avadhi* and acquired *avadhi*. Infernal beings and celestial beings possess innate *avadhi* whereas sub-human beings and human beings can possibly possess acquired *avadhi* (1982).

The summary of *Pannavaṇā* exposition of *avadhi-jñāna* is as follows. The minimum spatial range of *avadhi* possessed by infernal beings is $\frac{1}{2}$ *gāu* whereas the maximum spatial range of the same possessed by them is 4 *gāus*. Then all the seven hells are taken up one by one and we are told about the maximum and minimum spatial ranges of *avadhi* possessed by living beings of this or that hell. The spatial range of *avadhi* possessed by a living being decreases as it moves downward from the 1st to the 7th hell

5. *Āvaśyakaniryukti* 29; *Viśeṣāvaśyaka* 585; *Ṣaṭkhaṇḍāgama*, Book XIII, p. 301)
6. Many *gāthās* from *Āvaśyakaniryukti* (*gāthās* 31 ff) are found in *Ṣaṭkhaṇḍāgama*. See an appendix 'Gāthāsūtrāṇi' (p. 11) given at the end of Book XIII.

(1983-1990). The minimum and maximum spatial ranges of *avadhi* possessed by *Asurakumaras* from among *Bhavanapati* gods are 24 *yojanas* and *asaṃkhyāta dvīpasamudras* respectively; and the maximum spatial range of the *avadhi* possessed by the remaining gods, viz. *Nāgakumara*, etc. is *saṃkhyāta dvīpasamudras* (1991-93). The minimum spatial range of *avadhi* possessed by sub-human beings having five sense-organs is equivalent to one part of *asaṃkhyāta* equal parts of an *aṅgula* whereas the maximum spatial range of the same possessed by them is *asaṃkhyāta dvīpa-samudras* (1994). Though *avadhi* possessed by human beings is confined to *loka* alone the maximum spatial range of their *avadhi* is *asaṃkhyāta loka* (1995). Regarding maximum and minimum spatial ranges of *avadhi* possessed by *Vāṇamāntara* one is to repeat what is said about the maximum and minimum spatial ranges of *avadhi* possessed by *Nāgakumara* gods. The minimum and maximum spatial ranges of *avadhi* possessed by *Jyotiṣka* gods do not differ. They are *saṃkhyāta dvīpasamudras*. While considering spatial range of *avadhi* possessed by *Vaimānika* gods all the three parts of their *vimānas*, viz. the upper, the middle (*tiryak*) and the lower are taken into account. And higher is the situation of *vimāna* wider is the spatial range of *avadhi* possessed by gods of the *vimāna*. At last we are told that *Anuttaraupapātika* gods possess *avadhijñāna* cognising the entire *Nāḍi Loka* (1996-2007). *Sūtras* 2008-16 inform us about the shapes had by *avadhi* (really speaking about the shapes had by the region falling within the range of *avadhi*) in these different cases. These shapes resemble those of *tapra*, *pallaga*, *jhālara*, *paḍaha* etc. The following facts are deduced by Āc. Malayagiri from the discussion about the shapes of *avadhi*. The upper part of (the region falling within the range of) *avadhi* possessed by *Bhavanapati* and *Vyantara* gods is wider than its other parts. The lower part of (the region falling within the range of) *avadhi* possessed by *Vaimānika* gods is wider than its other parts. The middle part of (the region falling within the range of) *avadhi* possessed by *Jyotiṣka* gods and infernal beings is wider than its other parts. And the shapes of (the region falling within the range of) *avadhi* possessed by human beings and sub-human beings are varied and diverse (Commentary, folio 542).

Again, we are told that infernal beings and celestial beings must stand within the range of their *avadhi*, sub-human beings must stand outside it, while human beings can behave either (2017-2021). Moreover, infernal beings, celestial beings and sub-human beings must have partial *avadhi* but human beings can have either partial or complete *avadhi* (2022-26). Then eight types of *avadhi* are mentioned. They are : *ānugāmika* (accompanying),

anānugāmika (unaccompanying), *vardhamāna* (increasing), *hīyamānā* (decreasing), *pratipātī* (fallible), *apratipātī* (infallible), *avasthita* (steady) and *anavasthita* (unsteady). And at last we are told as to which type is possible in this or that class of living beings (2027-31).

Nowhere in *Prajñāpanā* we come across the definition of *avadhijñāna*. But in other works we find it. It is as follows. *Avadhijñāna* is that cognition which cognises *rūpī* (material objects) without the help of sense-organs and mind.

*

SAÑJÑĪ LIVING BEINGS

This chapter discusses the threefold division of living beings, viz. *sañjñī*, *asañjñī* and *no-sañjñī-no-asañjñī*. *Siddhas* (liberated souls) being neither *sañjñī* nor *asañjñī* are called *no-sañjñī-no-asañjñī* (1973). From this standpoint even human beings who have attained *kevalajñāna* are considered to be on par with *siddhas*. This is so because though they possess mind, they do not require the operation of mind in cognising objects. All other human beings can be either *sañjñī* or *asañjñī*. The one-sensed, the two-sensed, the three-sensed and the four-sensed living beings are *asañjñī*. The infernal beings, *Bhavanapati* gods, *Vānavyāntara* gods and the five-sensed sub-human beings can be either *sañjñī* or *asañjñī*. But *Jyotiṣka* and *Vaimānika* gods are *sañjñī* only (1965-71).

The *gāthā* occurring at the end of the chapter states that human beings can be either *sañjñī* or *asañjñī*. But in *sū.* 1970 we are explicitly told that all the three divisions are possible in the case of human beings. This means that the *gāthā* in point possibly has in view *chadmastha* (non-*kevalī*, non-omniscient) human beings alone.

The *Sūtra* (the text proper) does not clearly state the meaning of the term '*sañjñā*'. But it considers human beings, infernal beings, *Bhavanapati* gods and *Vānavyāntara* gods to be *asañjñī*. So, the meaning viz. 'one who has *manas* (mind) is *sañjñī*' does not fit in the context. This is the reason why the commentator has to give two different meanings of the term '*sañjñā*'. And yet he could not fully remove the inconsistency. Hence he has to offer the clarification that infernal beings and celestial beings are here called *sañjñī* or *asañjñī* not on the basis of their possession or non-possession of *manas* in this life (for in this life they all possess *manas*) but on the basis of their possession or non-possession of *manas* in their previous life (Commentary, folio 534).

Thus it is a matter of research as to what is the meaning of the term *sañjñā* employed here.

In the beginning of *Ācārāṅgasūtra*, especially at the occasion of describing the knowledge of previous birth, the term *sañjñā*¹ seems to have been employed for a special type of *matijñāna*². "*ihame-*

1. For the usage and meaning of the term '*sañjñā*' in Buddhist literature refer to 'Pali-English Dictionary' (PTS) and 'Buddhist Hybrid Sanskrit Dictionary'.
2. *Āvaśyakaniryukti* (*gāthā* 12) interprets the term '*sañjñā*' in the sense of *abhinibodha* = *matijñāna* (i.e. cognition had through senseorgans and mind). Also *Viśeṣāvaśyaka*, 394.

gesim no sannā bhavāi, tam jahā puratthimāo vā disāo āgao ahamamsi” *ityādi* | The term occurs in *Daśāśrutaskandha* where occurs the description of ten *cittasamādhisthānas*. “*Saññijāṇaṃ vā se asamuppannapuvve samuppajjejjā appaṇo porāṇiyaṃ jāim sumaritte*”—*Daśā.*, 5th *Daśā.*

In the text edited by Dr. Schubring the reading is ‘*jāisarane vā se*’. But the reading we have given here occurs in the passage quoted in *Samavāyāṅga* (10th *Samavāya*). Hence we are of the opinion that the reading we have given here is correct and genuine. Moreover, the text edited by Āc. Ātmārāmaji (p. 148) yields the reading “*saññijāisaraneṇaṃ saññijāṇaṃ vā se asamu.*” But it also seems to be corrupt. Whatever it may be, it is a fact that therein occurs also the reading ‘*saññijāṇaṃ.*’ Hence there is no difficulty in interpreting the term ‘*saññijā*’ in the sense of a special type of *matijñāna*. And this special type of knowledge gradually came to be known by the term *jātismaraṇa*. But we should note that it is nothing but a form of *matijñāna*. Thus by the term *saññijā* they meant this special type of *matijñāna*, that is, knowledge which necessarily involves memory of previous experience. The cognition that takes place with the help of *saññijā-saṅketa* i. e. convention—be it in the form of words or in the form of any other sign—necessarily involves memory. So, we are not to wonder if in olden days the term *saññijā* would have been in vogue for the knowledge which necessarily involves memory.

The expansion of the meaning of the term ‘*saññijā*’ seems to have taken place in Jaina Āgamas. And on this account it becomes a problem for us to determine the meaning of the term ‘*saññijā*’ employed there at different places in different contexts.

In *Sthānāṅga* there occurs ‘*egā takkā, egā sannā, egā mannā, egā vinnū*’ (sū. 29-32). This shows that at that time the term ‘*saññijā*’ was in vogue for a particular type of knowledge. At another place in *Sthānāṅga* four types of *saññijā* are mentioned. They are as follows: *āhāra* (hunger), *bhaya* (fear), *maithuna* (sex-instinct) and *parigraha* (acquisitive instinct)³ (*Sthānāṅga* 356, *Samavāyāṅga* 4). Again, at a third place it enumerates ten types of *saññijā* viz. *āhāra, bhaya, maithuna, parigaha, krodha* (anger), *māna* (pride), *māyā* (deceit) *lobha* (greed), *loka* and *ogha*. And we are told that they are found in all the 24 classes of living beings (*Sthā.* 752). *Ācārāṅganiryukti* contains the following *gāthās* about *saññijā*.

davve saccittāi bhāve’ṇubhavaṇajāṇaṇā saññā |
mati hoi jāṇaṇā puṇa aṇubhavaṇā kammasaṃjuttā || 38 ||

āhāra-bhaya-pariggaha-mehuṇa-suha-dukkha-moha-vitigicchā |
koha-māṇa-māya-lohe soḡe loḡe ya dhammohe || 39 ||

Bṛhatkalpabhāṣya and Viśeṣāvaśyakabhāṣya explain the term 'sañjñā' in a different manner. They expound the concept of sañjñā-asañjñā on the basis of three sañjñās, viz. kālīka-sañjñā, hetu-sañjñā and dṛṣṭivādupadeśasañjñā. And from this exposition we arrive at the conclusion that in śāstras (scriptures) kālīka-sañjñā is accepted as the basis of the division of sañjñā-asañjñā which ultimately coincides with that of samanaska-amanaska⁴.

In Śaṭkhaṇḍāgama proper there occurs sañjñā-dvāra among the mārgaṇādvāras. But there too we are not told as to what is meant by the term 'sañjñā'. Of course, it is stated that those living beings that are in the guṇasthānas from mithyādrṣṭi to kṣīṇakaṣāya-chadmastha are sañjñā whereas those that belong to the classes from the one-sensed to the asañjñā pañcendriya are asañjñā (Book I, p. 408). Further it is said that kṣāyopaśamika labdhi makes a living being sañjñā, audayika bhāva⁵ makes it asañjñā and kṣāyika labdhi makes it nasañjñā-naasañjñā (Book VII p. 111-112). On the basis of the clarification, offered by Dhavalā, of what is said in Śaṭkhaṇḍāgama as also on the basis of the description of sañjñā and asañjñā given in the beginning we are generally inclined to conclude that the term 'sañjñā' means 'living beings possessed of manas (mind)'.⁶ But it is noteworthy that even Dhavalā gives two alternative interpretations of the term 'sañjñā'. They are as follows :

'samyak jānāti iti sañjñāṃ manaḥ, tad asyāstīti sañjñā | naikendriyādinā'tiprasaṅgaḥ, tasya manaso' bhāvāt | athavā śikṣākriyopadeśālāpagrahī sañjñā | uktam ca—

sikṣhākīriyuvadesālāvaggāhī maṇolambena |

jo jīvo so saññī tattivarīdo asaññī du || Book I, p. 152.

At least the second interpretation accepts operation and non-operation of mind as the basis of sañjñā and asañjñā divisions of living beings. Hence this second interpretation is not essentially different from the first. While explaining the term 'sañjñā' in his Sarvārthasiddhiṭīkā (2.24) after the manner of Tattvārthabhāṣya. Āc. Pūjyapāda takes into account the usage of that term in Śaṭkhaṇḍāgama. The gist of the explanation is as follows : The term 'sañjñā' yields many senses. Hence to exclude the unwanted senses in the context the qualifying term 'samanaska' has been employed

4. Bṛhatkalpa. gā. 78-87, Viśeṣā. 502-7.

5. Compare with Bṛhatkalpabhāṣya, gā, 87.

6. Compare with 'sañjñīnaḥ samanaskāḥ,' an aphorism (2.28) of Tattvārthasūtra along with the commentaries thereon by Digambarācāryas.

in the aphorism. Thus those living beings who do not possess *manas* could not be called *sañjñī* even though they have *sañjñā* (name, instinct); they are to be considered *asañjñī*.

At the occasion of the exposition of six *paryāptis* *Mūlācāra* tells us that *asañjñī* living beings possess five *paryāptis* whereas *sañjñī* living beings possess six *paryāptis*. From this it becomes clear that a living being possessing mind could be called *sañjñī*.⁷

Sthānāṅga mentions three divisions of living beings, viz. *sañjñī*, *asañjñī* and *nosañjñī-noasañjñī*. This is so because it takes into account *siddhas* too while formulating these three divisions. But from this it does not emerge as to who are *sañjñī* and who are *asañjñī* (*sū.* 162). From its statement that both the divisions could be found in each of the 24 classes of living beings (*Sthānāṅga* 79, *Samavāyāṅga* 149) it does not follow that the living beings who possess *manas* (mind) are *sañjñī*. It is so because we are told that both the divisions, viz. *sañjñī* and *asañjñī* are found not only in the classes in which mind (*manas*) is not possible at all (i. e. *eken-driyādi*) but also in those in which it is invariably present.

From this we can certainly conclude that speculation of *sañjñā* had already taken place even before that of *paryāpti* came into existence. Hence with the speculation of *paryāpti* it became clear that those living beings who possess both *sañjñā* and *manas* could be called *sañjñī*.

Vācaka Umāsvāti has attempted in his *Tattvārthasūtra* the solution of the problem of *sañjñī-asañjñī*. He has formulated an aphorism '*sañjñīnaḥ samanaskāḥ*' (II. 25). This aphorism means that the living beings who possess mind are called *sañjñī*. While explaining the aphorism in his *Bhāṣya* *Umāsvāti* states that by *sañjñī* living beings are meant those living beings who possess *sampradhāraṇa sañjñā* (faculty of discrimination). That is only those living beings who possess *sampradhāraṇa sañjñā* possess *manas* (mind). His definition of *sampradhāraṇa sañjñā* is: '*ihā-pohayuktā guṇadoṣavicāraṇātmikā sampradhāraṇasañjñā*' (*Tattvārthabhāṣya* II. 25). The living beings that are called *sañjñī* on account of their possessing *sañjñās* (i. e. instincts) like *āhāra* etc. are not meant by the term '*sañjñī*' employed in the aphorism. Only those living beings that possess *sampradhāraṇa-sañjñā* possess *manas* and it is they who are meant by the term '*sañjñī*' occurring in the aphorism.

*

CHAPTER XXXII

GRADES OF MORAL DISCIPLINE

This chapter contains information about four types of morally disciplined beings, viz. perfectly disciplined (*saṁyata*), undisciplined (*asaṁyata*), imperfectly disciplined (*saṁyatāsaṁyata*) and beyond all sorts of morality and immorality (*noasaṁyata-nosaṁyatāsaṁyata*) and we are told as to which of these types can be possibly present in this or that class of living beings. The infernal beings, the beings from the one-sensed to the four-sensed, *Vānavyantara* gods, *Jyotiṣka* gods and *Vaimānika* gods are *asaṁyata*. The sub-human beings having five senses can be *asaṁyata* or *saṁyatāsaṁyata*. The first three types are possible in the class of human beings. The fourth one is found in the class of liberated souls (*siddhas*) alone (1974-80). The *gāthā* given at the end of the chapter does not take into account the class of *siddhas*. In *Śaṭkhaṇḍāgama* there occurs one *dvāra* called *saṁyama* among the fourteen *mārgaṇāsthānas*. This shows that the method of dividing living beings on the basis of *saṁyama* (moral discipline) has its own importance. *Śaṭkhaṇḍāgama* enumerates in its *Samyamadvāra* seven types of morally disciplined beings, viz. *sāmāyikaśuddhisamṁyata*, *chedopasthāpanaśuddhisamṁyata*, *parihāraśuddhisamṁyata*, *sūkṣmasāmparāyaśuddhisamṁyata*, *yathākhyātavihāraśuddhisamṁyata*, *saṁyatāsaṁyata* and *asaṁyata* and tells us as to which of these types are found in 14 *guṇasthānas* (14 stages of spiritual evolution).¹

*

1. *Śaṭkhaṇḍāgama*, Book I, p. 368.

SEXUAL BEHAVIOUR

The term 'paviyāraṇa' (Sk. *pravicāraṇa*) is employed in the table of contents given in the beginning of *Prajñāpanā*. And this is the source of the term 'pravicāra' used by Āc. Umāsvāti in his *Tattvārthasūtra* (IV. 8). The reading 'pariyāraṇā' is found at the opening of this chapter where *dvāras* are mentioned (2032). Again, in the text proper there occurs reading 'pariyāraṇayā' (Sk. *paricāraṇatā*) (2033). While discussing that *dvāra* *Prajñāpanā* uses the term 'pariyāraṇā'¹ (Sk. *paricāraṇā*) (2052). Moreover, therein we come across the usages like 'sapariyārā' (Sk. *saparicārā*), 'apariyārā' (Sk. *aparicārā*) (2051), *kāyapariyāraṇā* (Sk. *kāyaparicāraṇā*), *phāsapariyāraṇā*, *rūvapariyāraṇā*, *saddapariyāraṇā*, *maṇapariyāraṇā* (2052). From all this we conclude that the three terms, rather forms, viz. 'paviyāraṇa', 'pariyāraṇayā' and 'pariyāraṇā' have the identical meaning. But the usage of the term 'pariyāraṇā' is frequent whereas the term 'paviyāraṇa' occurs only in the beginning and at the end of the chapter (*paviyāraṇāpayam sa-mattam*). In Upaniṣads the term 'paricāra' is employed in the sense of sexual behaviour.

'imā rāmāḥ sarathāḥ satūryā na hīdrśā lambhanīyā manuṣyaīḥ |
ābhir matprattābhīḥ paricārayasva naciketo maraṇam mānuprākṣiḥ ||
Kathop. I. 25.

In Pāli works we meet with the usages like 'paricaraṇa', 'paricarati', 'paricāraṇā', 'paricāreti'. (Consult *Pāli Dictionary*, P. T. S.). And even in Buddhist Sankrit works there occur usages like 'paricaraṇā', 'paricaryā', 'paricāraṇā', 'paricārayati' and 'paricāreti'. Moreover, we come across the usages like 'pravicāra', 'pravicāraṇa', 'pravicārayati', 'pravicāreti', etc. And all these usages mean the same thing which is meant by the corresponding usages in *Prajñāpanā*. Hence it can be said that the Prakrit terms, rather forms, viz. 'pariyāraṇā' and 'paviyāraṇā' and also Sanskrit terms, rather forms, viz. 'pravicāra'² and 'pravicāraṇa' have been employed in the sense of amorous plays, erotic enjoyment through different sense-organs and sexual union. This chapter describes as to which type of sexual enjoyment is possible in this or that from among 24 classes of living beings, also as to when it becomes possible. Regarding infernal beings we are told that as soon as they reach

1. The different reading is : 'pariyāraṇayā' p. 421, footnote 1.

2. "kāyapavīcāro nāma maithunaviṣayopasevanam" *Tattvārthabhāṣya*, 4.8.
"pravīcāro maithunopasevanam" *Sarvārthasiddhi*, 4.7.

the *upapāta kṣetra* they undertake feeding. That is, as soon as they reach the *upapāta kṣetra* they start constructing their body, in other words, they receive material particles from all the four directions and transform them into sense-organs, etc. And when their sense-organs become mature they start *paricāraṇā*, that is, they begin enjoying the objects of senses. And only after having enjoyed them, they start the process of assuming different forms (2033). But the order in the case of celestial beings differs from the one given above in that the celestial beings start enjoying the objects of senses only after having assumed different forms (2034, 2037). The order in the case of the one-sensed is the same as found in the case of infernal beings, the only difference being that there is no possibility of *vikurvaṇā* (the act of assuming various bodily forms) in the case of the onesensed. But let us note that in the case of the air-bodied beings belonging to the class of the one-sensed even this *vikurvaṇā* is possible. The order available in the two-sensed, the three-sensed and the four-sensed beings is identical with the one found in the one-sensed (2035-36), whereas the order available in the sub-human and human beings is identical with the one found in infernal beings (2036).

During the course of the main discussion about sexual behaviour we meet with a secondary discussion³ about *āhāra* (feeding). There has been raised a question as to whether the feeding the living beings undertake is *ābhoganirvartita* or *anābhoganirvartita*. We are told that the feeding that all the living beings, except the one-sensed, undertake is of both the types, viz. *ābhoganirvartita* and *anābhoganirvartita*. But the one-sensed beings undertake the *anābhoganirvartita* feeding only (2038-39). The commentator explains the term '*ābhoganirvartita-āhāra*' as follows: '*manañ-praṇidhānapūrvam āhāraṁ (grhṇanti)*' (folio 545). And he offers the following explanation of the statement that the feeding the one-sensed beings undertake is *anābhoganirvartita* only. "*eken-driyāṇām atistokāpaṭumanodravyalabdhisampannatvāt paṭutara ābhogo nopajāyate iti teṣāṁ sarvadā anābhoganirvartita eva āhāro na punaḥ kadācid apy ābhoganirvartitaḥ*" (Folio 545).

Here Āc. Malayagiri writes that even the one-sensed beings possess *manas*, howsoever unmanifest or undeveloped (*apaṭu*) it may be. This opinion of his is based on the belief that each and every living being possesses *manolabdhi* (potential thinking faculty). But we feel that the feeding undertaken by living beings with the desire and knowledge is to be regarded as

3. This exposition should really occur in *Āhārapada*. Hence we call it *prāsaṅgika* (secondary).

ābhoganirvartita whereas the same undertaken by them without any desire or knowledge on their part is to be regarded as *anābhoganirvartita*. In short, *ābhoganirvartita-āhara* means voluntary feeding whereas *anābhoganirvartita-āhāra* means involuntary feeding. The cases of involuntary feeding are feeding through skin etc. And this involuntary feeding is incessant and uninterrupted. In the chapter on feeding there occurs discussion about *ābhoganirvartita* and *anābhoganirvartita āhāra*. And on the basis of that discussion we can interpret the terms *ābhoganirvartita-āhāra* and *anābhoganirvartita-āhāra* in the above-mentioned sense. But it is a problem for us to reconcile with this interpretation the statement of Āc. Malayagiri that the feeding undertaken by living beings possessed of *manahprañidhāna* is *ābhoganirvartita*. It is so because like the one-sensed beings, even the two-sensed, the three-sensed and the four-sensed possess *apaṭu* (undeveloped) *manas* only; and hence there arises a question as to why the feeding undertaken by the one-sensed alone is considered to be *anābhoganirvartita*. The following seems to be the plausible answer to the question. The living beings that possess organ of taste (*rasanendriya*) possess mouth and hence they entertain the desire to undertake feeding. On this ground their feeding might have been regarded as *ābhoganirvartita*. And we know that the two-sensed, the three-sensed and the four-sensed beings possess the organ of taste. But the one-sensed beings possess organ of touch alone; they do not possess organ of taste.

Regarding the material particles received by the living beings while undertaking feeding we are told as to whether or not they are cognised determinately (*jānāti*) by the living beings undertaking feedings, also as to whether or not they are cognised indeterminately (*paśyati*) by them. The following table summarises the account.

	jānāti	paśyati	na jānāti	na paśyati
<i>Nāraka, Bhavanavāsi, } Vāṇavyantra, Jyotiṣka }</i>	0	0	„	„
<i>Ekendriya upto Trīn- } driya }</i>	0	0	„	„
<i>Caturindriya</i>				
1. Some	0	„	„	0
2. Some others	0	0	„	„
<i>Pañcendriya Tiryāṇca</i> and human beings				
1. Some	„	„	0	0
2. Some	„	0	0	„

3. Some	0	„	„	0
4. Some	0	0	„	„

Vaimānika

1. Some	„	„	0	0
2. Some	0	0	„	„

Again, this chapter contains secondary information about the *adhyavasāyasthānas* (grades of mental states). We are told that mental states, auspicious as well as inauspicious, that are found in the 24 classes of living beings are of *asamkhyāta* types or grades. This much information is available in *Prajñāpanā*. But *Śaṭkha-ṇḍāgama* deals with this point at length. Extensive exposition of the *adhyavasāyasthānas* (mental states) responsible for the different durations of karmic bondage occurs in the first *Cūlikā*. Especially the following points are discussed in this *Cūlikā* : the possessor of mental states responsible for the karmic bondage from the *sarvastoka* (lowest) to the *sarvotrṣṭa* (highest), degrees of *saṅkleśa* (mental impurity and purity), relative numerical strength of the living beings having this or that mental state. The entire second *Cūlikā* is devoted to the discussion about the different mental states that are responsible for the bondage of the different durations. After this in the section called *Bhāvaavidhāna* there occur two *cūlikās*—one dealing with the relative numerical strength of the persons on *upaśamaśreṇī* and those on *kṣapakaśreṇī* and the other expounding extensively different mental states responsible for the bondage of different intensity.

Four alternatives are possible in the case of sexual behaviour of celestial beings :

1. Gods	with goddesses	have sexual behaviour.
2. Gods	with goddesses	have no sexual behaviour.
3. Gods	without goddesses	have sexual behaviour.
4. Gods	without goddesses	have no sexual behaviour.

But we are told that it never happens that though the gods are with goddesses yet they do not have any sexual behaviour. That is, out of the four alternatives mentioned above the second one is quite impossible. The classes of *Bhavanapati* gods, *Vāṇavyantara* gods, *Jyotiṣka* gods, *Saudharma* gods and *Īśāna* gods (the last two being the sub-classes of *Vaimānika* gods) do contain goddesses also. Hence bodily sexual behaviour, that is, sexual union of gods and goddesses, is possible in those classes. The sub-classes of the *Vaimānika* class of gods from the *Sanatkumāra* to the *Acyutakalpa* do not contain goddesses. Hence, in these sub-classes the third alternative is possible. That is, though these sub-classes do not

contain goddesses, the gods belonging to these sub-classes have sexual behaviour. But in the *Graiveyaka* and the *Anuttara-vaimānika*, the two sub-classes of the *Vaimānika* class, we find neither goddesses nor sexual behaviour. Thus in these sub-classes the fourth alternative is possible.⁴

The answer to the question as to how the sexual behaviour can be possible without goddesses is given as follows (2052) :

1. <i>Sanatkumāra-Māhendrakalpa</i>	Sexual satisfaction through touch only
2. <i>Brahmaloka-Lāntakakalpa</i>	Sexual satisfaction through sight only
3. <i>Mahāśukra-Sahasrāra</i>	Sexual satisfaction through hearing only
4. <i>Ānata-prāṇata-āraṇa-acyutakalpa</i>	Sexual satisfaction through sheer desire

In connection with the bodily sexual union of celestial beings we are told that when in gods there originate the '*icchāmana*', that is, the desire to have sexual intercourse with goddesses, the latter present themselves before the former, having assumed charming *uttaravaikriya* body. The term '*icchāmana*' used here is noteworthy. This suggests that till the days of *Prajñāpanā* the conception of '*manas*' had not been crystallised. As soon as a god completes his sexual intercourse with a goddess his '*icchāmana*' vanishes.

The commentator in his commentary states that sexual intercourse of a god with a goddess is identical with that of a man with a woman. The text proper even tells us that the material particles in the form of semen of a god enter into the body of a goddess, get transformed into five sense-organs and ultimately enhance the beauty of the goddess. Let us note that here also mention is made of five sense-organs alone; *manas* is not mentioned here. At this juncture it is necessary to note that the semen entered into the body of a goddess does not develop into an embryo. That is, goddesses never conceive.⁵ It is so because celestial beings possess *vaikriya* (transformable) body which is constructed not in a womb but in a special type of bed.

4. Though these gods are without any sexual behaviour, they could not be regarded as practising continence (i.e. *brahmacārins*). This is so because there is no possibility of *cāritra-pariṇāma* (moral conduct) in their case. Commentary, folio 549.

5. "Kevalam te vaikriyaśarīrāntargatā iti na garbhādhānahetavaḥ"

The celestial regions where the sexual desire is fulfilled through mere touch, sight, etc. do not contain goddesses. Hence whenever gods of these regions desire sexual enjoyment goddesses from other regions present themselves before them, having assumed beautiful body.⁶ And the gods of these regions get full sexual satisfaction through mere touch, sight, etc. of the body of the goddesses. Thus the sexual behaviour of these gods is confined to mere touch, etc. Even in the case of these gods we are told that the transmission of their semen into goddesses takes place. The commentator accounts for the transmission of semen into goddesses even in the absence of actual sexual union by postulating some supernatural influence (*divya-prabhāva*). Moreover, he tells us that the semen entered into the body of a goddess causes the increase in its beauty and charm.

In the celestial regions beginning with *Āraṇa* the gods satisfy their sexual needs by mere desire. When these gods entertain the sexual desire, the goddesses from other regions do not appear before them but they remain in their own regions and assume erotic beauty. And the gods experience the sexual satisfaction through mere desire, even though they are far away from the goddesses. And the goddesses, having remained confined to their own regions (which are far away from the regions of gods whose sexual desire they satisfy), become more and more charming (on account of the transmission of semen into their bodies, the transmission taking place through super-natural forces).

At the end of the chapter there occurs an account of the relative numerical strength of the living beings having this or that type of sexual behaviour. The following is the ascending order : *aparicāraṇas*, *maṇaḥparicāraṇas*, *śabdaparicāraṇas*, *rūpaparicāraṇas*, *sparsāparicāraṇas* and *kāyaparicāraṇas*. But the order is reverse when we have in view the degrees of pleasure. The degree of pleasure derived from actual sexual intercourse is the lowest whereas the degree of that pleasure which does not depend on any sort of sexual behaviour is the highest.

*

6. In this way goddesses go upto *Sahasrāra* celestial region. For the exposition of the question as to which regions the goddesses of different life-spans can visit refer to the commentary, folio 552 A.

CHAPTER XXXV

FEELINGS

This chapter is devoted to the exposition of various types of feelings (*vedanā*) experienced by living beings belonging to this or that from among 24 classes.¹ The following are the types of *vedanā*.

- (1) Hot, Cold, Hot-cum-Cold
- (2) *dravya-vedanā*, *kṣetra-vedanā*, *kāla-vedanā* and *bhāva-vedanā*
- (3) Bodily, Mental, Bodily-cum-Mental
- (4) *Sātā*, *Asātā*, *Sātā-asātā*
- (5) Pleasant, Painful, Pleasant-cum-Painful (*Sukhā*, *Duḥkhā*, *Aduḥkhā-asukhā*)
- (6) Voluntary, Involuntary
- (7) Self-conscious, Not-self-conscious²

The title of the fourth part of *Śaṭkhaṇḍāgama* is *Vedanākhaṇḍa*. It starts from Book IX. Therein *Vedanā* part contains the exposition of the types of *karmas*. The exposition is based on 24 *anuyogadvāras* (points of investigation). Among these 24 *dvāras* there occurs a *dvāra* called '*Vedanā*.' The exposition of this *Vedanādvāra* is contained in Book X. And that *vedanā* is expounded on the basis of 16 *anuyogadvāras*. The second type of *vedanā* (viz. *dravya-vedanā*, *kṣetra-vedanā*, *kāla-vedanā* and *bhāva-vedanā*) mentioned in *Prajñāpanā* is fully expounded here on the basis of 4 *dvāras* of identical names. The question as to who is possessor of this or that type of *vedanā* is discussed in *Prajñāpanā*, keeping in view the 24 classes of living beings whereas in *Śaṭkhaṇḍāgama* it is discussed on the basis of alternatives yielded by the method of *naya*, the method which requires the employment of '*syāt*'. Again, in the *dvāras dravya* etc. there occurs the consideration of this question.

The speculation about the fruition (*vipāka*) of *karma* was known by the name of *Vedanā* before it attained crystallised form. And the old theoreticians had pondered over the problem of *vedanā* from various standpoints. All these thoughts are collected

1. The commentator in his commentary (folio 555) on *sū*. 2057 writes as follows : '*etāvatsūtraṁ cirantaneṣv avipratipattiyā śrūyate | kecid ācāryāḥ punar etadvīṣayam adhikam api sūtraṁ paṭhanti | tatas tanmatam āha |*
2. This very information is contained in *Bhagavatī* (19.5.656) which asks its readers to consult *Prajñāpanā* for further clarification. At this place Malayagiri states : '*nidānīdādigatas tu viśeṣo na saṅgrhīto vicītravāt sūtragateḥ*.'—Commentary, folio 554.

in the present chapter of *Prajñāpanā*. Again, to have clear idea of the old speculations about *vedanā* (and *kriyā*) one may consult *Bhagavatī* 3.3. For further details about the same one may refer to *Bhagavatī* 7.6 (*Bhagavatsāra* p. 481); 19.3; 19.4; 19.5; 6.1; 16.4 (*Bhagavatsāra* pp. 46-50).

Āc. Abhayadeva in his commentary on *Bhagavatsūtra* explains *nidā-anidā* (self-conscious, not-self-conscious) type of *vedanā* as follows : “*niyataṁ dānaṁ śuddhir jīvasya ‘dvaip śodhane’ iti vacanāt nidā jñānam ābhogaḥ ity arthaḥ | tadyuktā vedanā’pi nidā ābhogavatīty arthaḥ ||*” *Bhagavati-ṭīkā* 16.5. 656, folio 769.

And Āc. Malayagiri explains this type of *vedanā* as follows : “*nitarāṁ niścitaṁ vā samyak dīyate citlam asyām iti nidā, bahulādhi-kārāt ‘upasargādāta’ ity adhikaraṇe ghañ, sāmānyena cittaratī samyagvivekavatī vā ity arthaḥ*”—*Ṭīkā* folio 557.

Pāiasaddamahanṇavo considers the term ‘*nidā*’ to be a *deśya* word.

In connection with the feeling of Hot-cum-Cold the commentator raises a question as to how there can be the simultaneous cognitions of hotness and coldness because it is a rule that two cognitions cannot take place simultaneously. He himself answers this question by saying that though the concerned cognitions do take place alternately, their alternation being quick and speedy is not noticed by us; and from this standpoint only the *Sūtra* considers the cognitions of hotness and coldness to be simultaneous. This same logic applies to the cases of the feelings of Bodily-cum-Mental and *sātāsātā*.

The commentator explains *aduḥkhā-asukhā vedanā* as follows. It could not be called ‘*sukhā-vedanā*’ because it involves the experience of ‘*duḥkha*’ also. At the same time it could not be called ‘*duḥkhavedanā*’ because it involves the experience of *sukha* also. Thus *aduḥkhā-asukhā vedanā* means the experience of both *sukha* and *duḥkha*.

What is the difference between *sātā-asātā* and *sukha-duḥkha*? The answer to this question is given by the commentator. It is as follows. The feeling of pleasure and pain that we experience on account of the due rise of *vedanīya* karmas is called *sātā-asātā* type of *vedanā* whereas the feeling of pleasure and pain that we experience on account of the instigation (*udīraṇā*) by other person is *sukha-duḥkha* type of *vedanā*.

The voluntary experience of bodily pain is called *ābhyupagamiḥ vedanā*. Pulling off hairs, etc. are the instances of this type of *vedanā*. On the other hand, the experience of pain which we

have on account of the rise of *vedanīya karma* effected before its destined time by the special process of instigation (*udīraṇā*) is called *aupakramikī vedanā*. (*Ṭīkā*, folio 556).

Here we are told that both the divisions, viz. *sañjñī* and *asañjñī* are found in the class of infernal beings and further that *sañjñī* infernal beings have *nidā-vedanā* whereas *asañjñī* infernal beings have *anidā-vedanā*.

Ṣaṭkhaṇḍāgama discusses the fruition (*vipāka*) of *karma* on the basis of the types of *vedanā*, viz. *sātā-asātā*, etc. But in its *Vedanā-vidhāna* section while dealing with *vedanā* it employs the method of *naya* and enumerates the following types of *vedanā*, viz. *bajjhamañiyā veyañā*, *udīṇṇā veyañā*, *uvasaṃtā veyañā* and formulates many alternatives on their basis (Book XII, pp. 304-363).

*

CHAPTER XXXVI

ON SAMUDGHĀTA¹

Ṣaṭkhaṇḍāgama contains no independent discussion about *samudghāta*. *Prajñāpanā*, having enumerated seven types of *samudghātā*, informs us as to which of them is possible in this or that from among 24 classes of living beings. But *Ṣaṭkhaṇḍāgama* neither enumerates nor discusses them. In its account of *mārga-nādvāras* there occurs the discussion about *kṣetra*² and *sparsā*. And it discusses them from the standpoint of *samudghāta*. There too it yields general information about *samudghāta*; it does not contain information about particular types of *samudghāta* (Book VII, p. 299, 369). Moreover, it occasionally refers to the three types of *samudghāta*, viz. 'veyaṇasamugghāda, '3māraṇaṁtiyasamugghāda,' *kevalisamugghāda*.' (Book XII, p. 498, 499, 506, 507).

The present chapter of *Prajñāpanā* classifies *samudghātas* into the following seven types : (1) *vedanāsamudghāta* (2) *kaṣāyasamudghāta* (3) *marāṇasamudghāta* (4) *vaikriyasamudghāta* (5) *taijasasamudghāta* (6) *āhāraḥsamudghāta* (7) *kevalisamudghāta* (2085, 2086). But no definition of *samudghāta* is formulated here. Again, it enumerates four sub-types of *kaṣāyasamudghāta*, viz. *krodhasamudghāta*, *māna-samudghāta*, *māyā-samudghāta*, *lobha-samudghāta* (2133). A common term 'samudghātas-possible-in-non-omniscient (*chad-mastha*) beings' is given to the first six types (2147). We are told as to which of these six types are possible in this or that from among 24 classes (2148-52).

Āc. Malayagiri defines *samudghāta* as the process through which soul becomes one with the fruits of *vedanā*, etc., the fruits being in the form of experiences. This means that *samudghāta* is nothing but expulsion (*nirjarā*) of very many particles of the *karmas* of one particular type, causing their early rise through the special process of *udīraṇā*; this necessarily involves the previous refrainment from the experience of the fruits of the *karmas* of all other types (Commentary folio 559).

1. *Sthānāṅga-Samavāyāṅga*, pp. 388-89; *Bhagavatī* 2.2; *Bhagavatisūtra*, pp. 92-95. For the description of *kevalisamudghāta*, refer to *Viśeṣāvśyaka* bhāṣyā 3641.

2. Similar discussion occurs in *Sthānapada* of *Prajñāpanā*, sū. 148 ff. It is elaborate.

3. For the exposition of *māraṇāntika-samudghāta* pertaining to *taijasa* and *kārmaṇa* bodies refer to sū. 1545-52.

We are told as to which type of *samudghāta* is due to the expulsion of this or that type of *karma*. The following table makes the point clear.

1. *Vedanāsamudghāta* involves the expulsion of *asadvedanīya-karma*.
2. *Kaṣāyasamudghāta* involves the expulsion of *kaṣāyamohanīya-karma*.
3. *Māraṇantika-samudghāta* involves expulsion of *āyukarma*. (This expulsion takes place only when there remains the last *antarmuhūrta* of the present life-span).
4. *Vaikriyasamudghāta* involves the expulsion of *vaikriyaśārīranāmakarma*.
5. *Taijasa-samudghāta* involves the expulsion of *taijasaśārīranāmakarma*.
6. *Āhāraśamudghāta* involves the expulsion of *āhāraśārīranāmakarma*.
7. *Kevalisamudghāta* involves the expulsion of *sad-asadvedanīya-karma*, *śubha-aśubhanāmakarma*, *ucca-nīcagoṭtrakarma* (*Prajñāpanāṭikā*, folio 559).

We are told as to how much time a particular type of *samudghāta* requires for its completion. *Kevalisamudghāta* requires 8 *samayas* (moments) for its completion whereas other *samudghātas* require an *antarmuhūrta* consisting of *asamkhyāta samayas* (2087-88).

We are informed as to how many from among the seven are possible in this or that class. The first four are found in the class of infernal beings; the first five in the classes of *Bhavanapati* celestial beings, sub-human beings with five senses, *Vāṇavyantara* celestial beings, *Jyotiṣka* celestial beings, and *Vaimānika* celestial beings; the first three in the class of the one-sensed up to the four-sensed beings except the air-bodied; the first four in the class of the air-bodied beings; all the seven in the class of human beings (2089-92).

Afterwards it is calculated as to how many times in past could this or that type of *samudghāta* have been performed by a member of this or that class, also as to how many times in future can that be done. Similarly, it is calculated as to how many times in past could this or that type of *samudghāta* have been performed by the members of this or that class all taken together, also as to how many times in future can that be done⁴ (2092-2100). Moreover, we

4. The method of calculation which takes into account first a single member of the class and then all the members of that class taken together occurs even in *Śaṅkhaśāstra*, Book VII, p. 25.

are told as to how many times this or that type of *samudghāta* could have been performed in the past and can be performed in future by a living being as a member of the class to which it belongs at present (*svasthāna*) and also as a member of the classes to which it belonged in the past and to which it will belong in future (*parasthāna*) (2101-2124).

This is followed by an account of the relative numerical strength of the living beings performing this or that type of *samudghāta*. We are told that the numerical strength of the living beings performing *vedanāsamudghāta* is the highest. But the living beings who perform no *samudghāta* whatsoever are even more in number than those who perform *vedanāsamudghāta* (2125). Again, we are told as to how many living beings performing this or that type of *samudghāta* belong to this or that class of living beings from among the 24 (2126-2131).

Four types of *kaṣāyāsamudghāta* are mentioned. And it is calculated as to how many times in past could this or that type of *kaṣāya-samudghāta* have been performed by a member of this or that class, also as to how many times in future can that be done. Similarly, it is calculated as to how many times in past could this or that type of *kaṣāyasamudghāta* have been performed by the members of this or that class all taken together, also as to how many times in future can that be done (2137-38). In connection with these four sub-types of *kaṣāyasamudghāta* it is calculated as to how many times this or that sub-type could have been performed in the past and can be performed in future by a living being as a member of the class to which it belongs at present (*svasthāna*) and also as a member of the classes to which it belonged in the past and to which it will belong in future. This point has been explained by an instance of a living being that belongs at present to the class of infernal beings (2139-41). Not only that but the text gives even the account of the relative numerical strength of the living beings performing this or that sub-type of *kaṣāyasamudghāta* (2142-46). *Kevalisamudghāta* is not possible in the living beings other than the *kevali*. That is, the remaining six *samudghātas* are possible in the living beings that are not *kevali* (omniscient). We are told as to which of these six types are possible in this or that class from among the 24 (2147-52).

But it is worth noting that the *sūtra* does not mention the different classes of celestial beings except that of *Asurakumaras*. Possibly to make up this deficiency Āc. Malayagiri adds :

“ *Asurakumārādīnāṃ sarveṣāṃ api devānāṃ āhāraḥ samudghāta-
varjāḥ śeṣāḥ pañca samudghātāḥ* ”—Commentary, folio 590 A.

Afterwards all the seven *samudghātas* are considered from the standpoints of *avagāhna* (extension or pervasiveness) and *sparśana* (touch-on-all-the-directions or volume). That is, we are told as to how much extension and volume a living being can possibly assume while performing this or that type of *samudghāta*. Again, we are told as to how long a living being, having assumed them, can retain them (2153-72). Moreover, it is calculated as to how many activities (*kriyā*) a living being can have while performing this or that type of *samudghāta* (2153 ff.). At this juncture there occurs a detailed description of *kevalisamudghāta* (2168-2175). Here we are told that a *kevalī* cannot become *siddha* (liberated soul) so long as he performs activities. Hence, he stops the mental, vocal and bodily activities in due order and becomes absolutely free from all sorts of activities. And as soon as he becomes free from all sorts of activities he becomes a *siddha*. It is so because he does not acquire new *karmas* (as the cause of the acquisition of new *karmas* is activity) and at the same time he dissociates gradually the accumulated ones. When he attains *siddhahood* his cognition is *sākāra* (determinate) (2175). At the end of the text there occurs discussion about the nature of a *siddha* (2176).

COMMENTARIES ON PRAJÑĀPANĀSŪTRA

(1) Pradeśa-vyākhyā by Āc. Haribhadra¹

This *Pradeśa-vyākhyā* is written by Āc. Haribhadra who was well known by the name 'Bhavavirahasūri.' It opens with the words : '*prajñāpanākyopāṅgapradeśānuyogaḥ prārabhyate.*' This clearly points to its scope. It intends to explain some portions of *Prajñāpanā*. Thus it is not a running and continuous commentary. Āc. Haribhadra considers *Prajñāpanā* to be an *Upāṅga*. But unlike Āc. Malayagiri he does not state that it is an *Upāṅga* of *Samavāyāṅga*. So, we cannot but conclude that the arrangement that a particular *Upāṅga* is attached to a particular *Aṅga* took place in the period of time that intervened between Āc. Haribhadra and Āc. Malayagiri.

We can call this commentary by a generic name '*avacūrṇikā*' It is so because at one place Āc. Haribhadra says, '*alam atiprasaṅgena avacūrṇikāmātram etad iti*'. (p. 28, 113).

There might have existed a commentary—short or long whatever it may be—even before Āc. Haribhadra wrote his *Pradeśa-vyākhyā*. And this commentary² might be of the form of *cūrṇi*. This surmise is made on the basis of the following observation. In *Pradeśa-vyākhyā* the explanatory passages that commence with the phrases like '*etad uktam bhavati*', '*kim uktam bhavati*', '*ayam atra bhāvārthaḥ*', '*idam atra hṛdayam*', '*etesam bhāvaṇā*' are mostly couched in Prakrit and occasionally in Sanskrit also.

It is very difficult to determine as to who had written that *cūrṇi*. But it is possible that the author of that *cūrṇi* might have been Haribhadra's spiritual teacher. It is so because in the *Pradeśa-vyākhyā* we come across the expressions like '*evam tāvat pūjyapādā vyācakṣate*' (p. 75), '*guravas tu*' (p. 118), '*iha tu pūjyāḥ*' (p. 122), '*atra guravo vyācakṣate*' (p. 141, 147), '*guravo vyāvāṇayanti*' (p. 152).

Again, this much is certain that there existed before Āc. Haribhadra one or more commentaries besides this *cūrṇi*. This can be deduced from the fact that at so many places Āc. Haribhadra has recorded the explanations offered by others. Of course, we do not rule out the possibility, in some cases, of these explanations being quotations from commentaries on the works other than *Prajñāpanā*. But there are certain explanations which are definitely quotations from commentaries on *Prajñāpanā*. For this

1. For the detailed account of Āc. Haribhadra one may refer to 'Sama-darśi Ācārya Haribhadra.'

2. Āc. Malayagiri also mentions the *Cūrṇi*, folios 269, 271

second type of quotations refer to pp. 13, 14, 16, 19, 20, 21, 23, 36, 37, 60, 61, 65, 71, 75, 78, 79, 83, 116, 117, 119, 120, 133, 134, 145, etc.

Regarding certain views recorded by him Āc. Haribhadra has not told us as to what his reaction to them is; he simply gives the view of his own teacher side by side with those views. The following passage is an instance in point. '*evaṃ tāvat pūjyapādā vyācakṣate, anye punar anyathā, tadabhiprāyaṃ punar atigambhīratvān na vāyam avagacchāmaḥ*' pp. 75, 118. But at some places he points out the discrepancy or inconsistency inherent in the views upheld by others. The following passage is an instance in point: "*atra kaiścid atigahanatvāt prastutasya bhrāntiā likhitam kilopaśamaśreṇyanantaram kṣapakaśreṇīm pratipadyata iti | etad apakarṇayitavyam.....*" p. 116.

Āc. Haribhadra frequently draws upon *Tattvārthasūtra* of Vācaka Umāsvāti. But he does not refer to it by name. Moreover, he has quoted passages from *Tattvārthasūtrabhāṣya*. (Refer to pp. 99, 149, 153, 158 etc.). While quoting an aphorism from *Tattvārthasūtra* he describes its author by the general name '*saṅgrahakāra*' ('compiler') (p. 101). He quotes many works (including even his own commentary on *Āvaśyakasūtra* (p. 2) and authors, sometimes by mentioning their names and sometimes not. All such instances are given below: '*niryuktikāreṇa*' (p. 105); *Siddhaprābhārta* (p. 11); *Anuyogadvāra* (p. 32); *Jīvābhigama* (p. 28); *Prajñāpti* (*Bhagavati*) (p. 33); *Uttarādhyayana* (p. 111), '*vivaraṇagranthana*' (p. 105); '*bhaṇiyaṃ ca vuḍḍhāyarietiṃ*' (p. 29); '*saṅgrahaṇikāyām*' (p. 53); '*karmaprakṛtisaṅgrahaṇikāyām*' or '*kaṃmapayaḍisaṃgahaṇīe*' (pp. 51, 59, 100, 129, 140); '*saṅgrahaṇikāra*' (p. 42); '*vādimukhyena*' (p. 4). Throughout this commentary Āc. Haribhadra quotes Prākṛit and Sanskrit verses (*gāthās*) preceded by the phrase '*uktaṃ ca*' which indicates that what follows is a quotation. This is the proof of Āc. Haribhadra's versatile genius.

Āc. Malayagiri has fully utilised this commentary. And he has even referred to it. Whatever *vādasthalas* (polemical discussions, or explanations of knotty problems) we come across in Malayagiri's commentary are based on those occurring in Haribhadra's. This will be clear from the comparison of *vādasthalas* of one commentary with those of the other.

The date of Āc. Haribhadra is almost certain. The scholars are generally of the opinion that he flourished between 700-770 A.D.

(2) *Prajñāpanā-tṛtīyapada-saṅgrahaṇī*
by Āc. Abhayadeva and its *avacūrṇī*

The third chapter of *Prajñāpanā* contains an account of the relative numerical strength of the classes of living beings. Āc. Abhayadeva (V.S. 1120-) has summarised this whole chapter in 133 verses (*gāthās*). He himself calls it a *saṅgraha* (compilation, or recapitulatory work). The *gāthā* in point is as follows :

iya aṭṭhānauipayam savvajiyappabahumii payam taiyam |
pannavañāe siriabhayadevasūṛiṇi saṅgahiyam ||

But it is also known by the titles ‘*Dharmaratnasāṅgrahaṇī*’ and ‘*Prajñāpanoddhāra*.’ We can say this because at the end of the work as also of its *avacūrṇī* these titles are mentioned. To ascertain the fact one may refer to the two manuscripts of the *avacūrṇī*, one belonging to L. D. Collection (no. 3673) and the other to Muni Shri Puṇyavijayaji’s Collection (no. 664). Both these collections are preserved in L. D. Vidyamandir, Ahmedabad.

The *avacūrṇī* on the *Saṅgrahaṇī* was composed by Kulamaṇḍanagaṇi in the year 1441 V. S. This information is contained in the following *gāthā* :

“śrīdevasundaraguroḥ prasādato’vagatajinavaco’rthalaṇḍaḥ |
kulamaṇḍanagaṇir alikhaḍ avacūrṇim ekābḍhibhuvanābde ||

Prajñāpanā-tṛtīyapada-saṅgrahaṇī along with an *avacūrṇī* thereon has already been published by Shri Atmananda Jaina Sabha, Bhavanagar, in the year 1974 V.S. This published *avacūrṇī* is somewhat more extensive than the one by Kulamaṇḍanagaṇi. And in the introduction to this published *avacūrṇī* we are told that the name of its author is not known. We feel that some learned person might have made the *avacūrṇī* by Kulamaṇḍanagaṇi somewhat elaborate for the sake of clarity. And it seems to us that the published *avacūrṇī* is nothing but the enlarged version of Kulamaṇḍanagaṇi’s *avacūrṇī*.

(3) *Vivṛti* by Āc. Malayagiri

Āc. Malayagiri (c. 1188–1260 V. S.) has written a commentary on *Prajñāpanā*. In extense it is four times Āc. Haribhadra’s *Pradeśa-vyākhyā*. And it is the best means to understand the whole of the text of *Prajñāpanā*. Āc. Malayagiri³ himself declares that

3. For the detailed account of Āc. Malayagiri’s life and works one may refer to the Introduction to his *Sabdānuśāsana* (L. D. Series No. 13, 1967).

though the basis of his commentary is Āc. Haribhadra's *Pradeśa-vyākhyā*⁴, he has made his commentary rich by independently and intelligently utilising many a work other than that *Pradeśa-vyākhyā*. His claim is justified. Following are the instances that go to prove the rightness of his claim. Āc. Haribhadra has concluded his discussion on the worth of a woman for the attainment Tīrthaṅkara-hood by producing an evidence of *Siddhaprābhṛta*, whereas Āc. Malayagiri has conducted the discussion having formulated opponent's view (*pūrvapakṣa*) and proponent's view (*uttarapakṣa*) and having quoted Āc. Śākaṭāyana. And Āc. Malayagiri's discussion about this problem is very rich and elaborate (folio 20). Similarly, while describing the nature of liberated soul (*siddha*) he first presents a comparative account of the varicous views upheld by different schools of Indian philosophy and finally establishes the Jaina position (folio 112).

It is noteworthy that *Vivṛti* at many places discusses the different readings of *Prajñāpanā* (folio 80, 88, 96, 165, 296, 372, 412, 430, 600).

Āc. Malayagiri has quoted in his commentary many a work and authors. This proves his scholarship in many branches of learning.

Let us record the names of works and authors referred to by him in his commentary - '*pāṇiniḥ svaprākṛtavayākaraṇe*' (5pp. 5, 365) '*uttarādhyayanāniryuktigāthā*' (p. 12); '*savistaraṁ nandyadhyayana-ṭīkāyām vyākhyātāni*' (pp. 24, 298, 311, 375); '*prajñāpanāmūlaṭīkāḥ*' or '*mūlaṭīkāḥ*' (pp. 25, 114, 194, 202, 263, 280, 283, 294, 305, 325, 362, 372, 383, 384, 391, 470, 490, 546, 547, 564, 568); '*saṅgrahaṇīmūlaṭīkāḥ* *haribhadrasūriḥ*' (pp. 418, 552); '*mūlaṭīkāyām*' (pp. 544, 547); '*jīvājīvābhigamaṭīkā*' (pp. 44, 45, 47, 48, 51); '*jīvābhigame*' (p. 195); '*jīvābhigamacūṛṇau*' (p. 308); '*atrākṣepaparihārau candraprajñāptiṭīkāyām sūryaprajñāptiṭīkāyām cābhihitau iti tato'vadhāryau*' (p. 99); '*kṣetrasamāsaṭīkā*' (p. 107); '*anuyogadvāreṣu*' (p. 114); '*vṛddhācāryaiḥ*' (p. 135); '*prajñāptau*' (pp. 141, 149); '*vyākhyā-prajñāptau*' (p. 262); '*tathā cāha asyā eva prajñāpanāyāḥ saṅgrahaṇīkāraḥ*' (p. 167); '*karmaprakṛtisaṅgrahaṇyām*' (p. 182); '*saṅgrahaṇī-gāthāḥ*' (p. 207); '*dharmaśaṅgrahaṇī*' (p. 611); '*dharmaśaṅgrahaṇīṭīkāyām*' (p. 229, 307); '*śākaṭāyana*' (p. 599); '*śākaṭasūnuraḥ*' (p. 249); '*śākaṭāyananyāsaḥ*' (p. 563); '*svopajñāśabdānu-śāsanavivaraṇe*' (p. 250, 251); '*tattvārthaṭīkāyām bhāvitam*' (251); '*bhagavān bhādrabāhusvāmī*' (pp. 256, 257); '*bhāṣyakṛt*'

4. jayati haribhadrasūriḥ ṭīkāḥ vivṛtaviśamabhāvārthe |
yadvacanavaśād aham api jāto leśena vivṛtikaraḥ || *Prajñāpanāṭīkā*, folio 611.
5. p. = folio.

(pp. 264, 265, 300-302, 542, 602, 603, 605, 608); *cūrṇikṛt*⁶ (pp. 269, 271, 272, 277); 'prajñāpanāyās cūrṇau' (p. 517); 'pūrvācāryāḥ' (p. 271); 'pañcasaṅgrāhe' (p. 283); 'mallavādinaḥ' (p. 284); 'karmaprakṛtīṭhikāyām pañcasaṅgrāhaṭhikāyām ca' (p. 292); 'tattvārthasūtrakṛt' (293); 'tattvārthaṭhikādaḥ' (pp. 298, 299); 'āvaśyakaniryuktāu' (p. 298); 'stutikāro'pyāha' (p. 303); 'āvaśyakaprathamapīṭhikāyām' (p. 547); 'āvaśyakacūrṇau' (p. 610); 'āvāśyake' (pp. 304, 438, 606) 'nandyadhyayanacūrṇikṛt' (pp. 310, 311); 'niryuktikāreṇa' (p. 318); 'kārmagranthikās tu' (pp. 319, 391); 'bhagavatā karmaprakṛtīṭhikādaḥ śivaśarmācāryeṇa śatakālkhye' (p. 331); 'karmaprakṛtīṭhikādiṣu' (pp. 331, 480); 'haribhadrāsūripabhṛtibhiḥ' (p. 371); 'śivaśarmācāryaḥ' (p. 339); 'vyākhyāprajñāptāu' (p. 341); 'bhāṣyākāraḥ' (pp. 604, 606, 610); 'jinabhadragāṇikṣamāśramaṇapūjyapādāḥ' (p. 380); 'tathā cāha duṣṣamāndhakāranimagnajinapravacanapradīpo bhagavān jinabhadragāṇikṣamāśramaṇaḥ' (p. 385); 'śatakābhācūrṇau' (p. 388); 'saṅgrahaṇīgāthā' (pp. 344, 349); 'siddhaprābhṛtādaḥ' (p. 357); 'uttarādhyayane' (p. 366); 'ācārāṅge' (pp. 367, 503); 'sūtrakṛtāṅganiryukti.' (p. 511); 'viśeṣaṇavatyām jinabhadragāṇikṣamāśramaṇapūjyapādaiḥ' (p. 391); 'vasudevacarite' (p. 403); 'bhāṣyakṛt svakṛtabhāṣyaṭhikāyām' (pp. 424, 541); 'gandahasti' (p. 467); 'śrāvakaprajñāptimūlaṭhikāyām' (p. 474); 'yaduktam āgrāyaṇīyālkhye dvitīyapūrve karmaprakṛtiprābhṛte' (p. 479); 'karmaprakṛtisaṅgrahaṇīkārah' (pp. 488, 489); 'siddhasenadivākāra' (p. 532); 'vṛddhavyākhyā' (p. 600); 'jambūdvīpaprajñāptyādaḥ' (p. 600); 'dharmaśāramūlaṭhikāyām haribhadrāsūriḥ' (p. 605); 'pañcasaṅgrāhaṭhikā' (p. 609).

The following facts emerge from the above list of works and authors. There existed a *cūrṇī* on *Prajñāpanā*, written by an ancient *Ācārya* and both *Āc. Haribhadra* and *Āc. Malayagiri* have consulted it. In his commentary on *Prajñāpanā* *Āc. Malayagiri* has quoted passages from *Prajñāpanāmūlaṭhikā*, *Saṅgrahaṇīmūlaṭhikā*, *Śrāvakaprajñāptimūlaṭhikā* and *Dharmasāramūlaṭhikā*, mentioning the sources by name. At these places he declares that *Āc. Haribhadra* is the author of *Saṅgrahaṇīmūlaṭhikā* and *Dharmasāramūlaṭhikā*. But he mentions *Śrāvakaprajñāptimūlaṭhikā* alone by name. He does not refer to its author. In connection with *Prajñāpanāmūlaṭhikā* he mentions it by its name and its author by the general terms 'mūlaṭhikākāra,' 'mūlaṭhikākṛt.' That is, he does not mention the names of the authors of *Prajñāpanāmūlaṭhikā* and *Śrāvakaprajñāptimūlaṭhikā*. Hence we compared all the passages quoted from these two works in *Malayagiri's* commentary on *Prajñāpanā* with the

6. All the quotations from this *Cūrṇī*, given in *Malayagiri's* commentary, are in *Prakrit*. These very quotations occur in *Āc. Haribhadra's* commentary also and therein too they are in *Prakrit*, pp. 85-87, 91, 148.

corresponding ones occurring in Haribhadra's commentaries (*vyttis*) on *Prajñāpānā* and *Śrāvaka-praṇāpti*. On the basis of this comparison we arrived at the conclusion that *Prajñāpānāmūlaṭīkā* and *Śrāvaka-prajñāptimūlaṭīkā* mentioned by Āc. Malayagiri are nothing but the above mentioned *Vyttis* of Āc. Haribhadra. Of course some passages yield different readings. But this is merely due to the difference in manuscripts copied by two different hands at two different dates the period intervening between these two dates also being very long. *Prajñāpānā-saṅgrahaṇī* was written in verses and Āc. Haribhadra wrote a commentary on it. Āc. Haribhadra commented on *Dharmasāra* also. Āc. Jinabhadra has written a commentary on his own *Bhāṣya*. This commentary has already been published⁷. Āc. Malayagiri has composed '*Śabdānuśāsana*' and he himself has written a commentary on it. This *Śabdānuśāsana* along with the auto-commentary has already been published.⁸

Generally Āc. Malayagiri simply notes the different views regarding the explanation of the text of *Prajñāpānā*. But at times he gives his own view also; and he even remarks that the point is revealed to the omniscient person only and we being ignorant cannot decide as to what is truth. For the different views recorded by him one may refer to : folios 28, 38, 73, 74, 76, 77, 86, 146, 220, 222, 229, 238, 262, 277, 283, 319, 331, 391, 404, 491. '*tattvaṁ punaḥ kevalino vidanti, viśiṣṭaśrutavido vā*' (folios 73, 76, 239, 403); '*anye vyācakṣate . . tan na budhyāmahe*' (folio 289); '*amīśāṁ pañcānām ādeśānām anyatamādeśasamīcīnatānirṇayo'tiśayajñānibhiḥ sarvotkrṣṭaśrutalabdhi-sampannair vā kartuṁ śakyate | te ca bhagavadāryaśyāmapratipattau nāsīran | kevalatatkālāpekṣayā ye pūrvatamāḥ sūrayas tatkalābhāvi-granthapaurvāparyaparyālocanayā yathāsvamati strīvedasya sthitiṁ prarūpitavantas teṣāṁ sarveṣāṁ api prāvacanikasūrīṇāṁ matāni bhagavān āryaśyāma upadiṣṭavān | te'pi ca prāvacanikasūrayaḥ svamatena sūtraṁ paṭhanto gautamaprasnabhogavannirvacanarūpatayā paṭhanti | tatas tadavasthāny eva sūtrāṇi likhitvā gotamā ity uktam | anyathā bhagavati gautamāya nirdeṣṭari na saṁśayakathanam upapadyate, bhagavataḥ sakalasamśayātītatrāt ||*' (folio 385); "*anye tv anyathā'tra bhāvanikāṁ kurvanti | sā ca nātīṣṭeti na likhitā, na ca dūṣitā, 'kumārgaṁ na hi tityakṣuḥ punas tam anudhāvati' iti nyāyānusaraṇāt |*" (folio 429); "*tena yaḥ prāha sūtre 'śaktiviśeṣa eva saṁhananam' iti . . . sa bhrāntaḥ . . . ity alam utsūtraprarūpakavispanditeṣu*" (folio 470), '*etāvatsūtraṁ cirantaneṣu avipratipattyā śrūyate, kecid ācāryaḥ punar etadviśayam adhikam api sūtraṁ paṭhanti tatas tanmatam āha 'kei . . .'*' (folio 555).

7-8. These two works have already been published in L. D. Series (Nos. 13, 10, 14, 21) by L. D. Institute of Indology, Ahmedabad-9.

To establish consistency among different *sūtrās* is one of the functions of a commentator. And in this matter Āc. Malayagiri is an expert. Many a time he, having employed different stand-points (*nayadṛṣṭi*), demonstrates consistency among different *sūtras*. (Refer to folios 18, 41, 73, 76, 140, 248, 284, 318, 353, 380, 437, 450, 455, 456, 598, 609). And at many other places he simply quotes in support old tradition or the views of ancient *Ācāryas*.

Āc. Malayagiri is an expert in explaining the text. He is a commentator of first water. Following are some of the noteworthy instances that justify the above statement : exposition of Relation conducted from the standpoint of a logician and also from that of a man of faith (p. 2); explanation of the term '*jinavarendra*' (p. 3); justification, after Āc. Haribhadra, of the order of *Nirdeśa* (enumeration) through reasoning (pp. 9, 269); the answer to the question as to why there occur dialogues between Lord Mahāvira and Gautama though the author of the work is Ārya Śyāma; the answer to the question as to why different views are found mentioned in the dialogue though it is a dialogue between Lord Mahāvira and Gautama, and other such answers to the possible questions; the purpose of undertaking the task of writing a work (pp. 7, 47, 50, 72, 179, 180, 385); survey of the fifteen divisions of the class of liberated souls (*siddhas*) (p. 19), and examination of those divisions (p. 23); discussion about the worth of a woman for the attainment of liberation (p. 20); references and evidences to the effect that even women used to study *Śaḍāvaśyaka*, *Kālika Sūtras* and *Utkālika Sūtras* (p. 20); discussion about *Nigoda* (p. 39); interpretation of the terms '*grāma*, *nagara*' etc. (pp. 47, 50); explanation of the term '*mleccha*' (p. 55); why *Āgamas* are written in Prakrit language (p. 60); size of a liberated soul (p. 112); how a physical aggregate constituted of *ananta* atoms can accomodate itself in *Lokākāśa* having only *asamkhyāta* space-points (p. 242); exposition of the nature of reality (p. 358); explanation of the processes of reception and expulsion of the material-particles-of-the-form-of-spoken-language (p. 264); answer to the question as to why are the bodies *asamkhyāta* only though the souls are *ananta* (p. 271); explanation of the terms '*rājā*' '*māṇḍalika*' etc. (p. 330); exposition of *leśyā* (colour-indexes to mental temperaments) and *kaśāya* (basic passions) (p. 330); interpretation of the term '*kalka*' (p. 331); plant-beings and the attainment of liberation by Marudevi (p. 379); *sāmvyavahārika* (those that are in the process of evolution and hence amenable to practically useful description) and *asāmvyavahārika* (those that are at the lowest stage of evolution and hence not amenable to practically useful description) living beings (p. 380); exposition of different kinds of intelligence, viz.

koṣṭha etc. (p. 424); performance of penances according to one's ability (p. 436); etc. Thus Āc. Malayagiri has thrown light on many interesting and important points.

(4) *Vanaspativicāra* by *Municandrasūri* (Death in 1178 VS)

The exposition of plant-life contained in the first chapter of *Prajñāpanā* is restated in *Municandrasūri's Vanaspatisaptatikā* consisting of 71 verses. Its *avacūri* is also available. But we have no means to know as to who has written this *avacūri*. *Vanaspatisaptatikā* begins with the declaration that it expounds different divisions of plant-bodied beings, especially *pratyekavanaspati* and *ananta-vanaspati*. At the end of the work there occurs the following verse :

evam pannavaṇāe paṇṇavaṇāe lavo samuddharo |
bhaviyāṇa'nuggahakae sirimaṃmunicamdasūrihiṃ || 71 ||
—iti Vanapphaisattari ||

A manuscript of *Vanaspatisaptatikā* is available in Pūjya Munirāja Śrī Kirtimuni's collection (Serial No. 10601) preserved in L. D. Vidyamandir. It belongs to 16th century of Vikrama Era. Other two manuscripts of the same work are also available in the same collection. Out of these two, one contains the text of *Vanaspatisaptatikā* alone whereas the other contains *avacūri* also.

There is one manuscript belonging to L. D. Collection (serial No. 3674). It contains, along with other works, this work also. Here we find that the work consists of 77 verses. The six out of these 77 are possibly the interpolated verses. The title of the work contains the term '*saptatikā*' which definitely points to the fact that the text of the work originally consisted of 71 verses only. In this manuscript at the end of this particular work there occurs a statement : '*prajñāpanādyapadagato vanaspativicāraḥ sampūrṇaḥ*' As has already been said, the manuscript contains many works. The manuscript begins with *Vicārasattari* by Mahendrasūri of Añcalagaccha, along with its *avacūri*; after that we find the above-mentioned *Vanaspativicāra* along with its *avacūri* and at last there occurs *Prajñāpanā-trītiyapadaśaṅgrahaṇī* (along with its *avacūri*) by Abhayadeva. The manuscript has been written in 1670 V. S.

(5) *Prajñāpanābijaka*

There is one manuscript in L. D. Collection (Serial No. 5805) of L. D. Vidyamandir. It contains, along with *Bhagavatibijaka* of

Harṣakulagaṇi⁹, *Prajñāpanābījaka*. Hence is the conjecture that this *Prajñāpanābījaka* may be the work of that very author. Of course, neither in the beginning nor at the end of the work we find any suggestion to this effect. This *Prajñāpanābījaka* contains the subject index of the chapters of *Prajñāpanā*. It is written in Sanskrit. The work begins from the folio 11 B and ends in the folio 14 A. The manuscript has been written in 1869 V. S.

(6) *Avacūri* by Padmasundara

Padmasundara composed this *Avacūri* on the basis of Āc. Malayagiri's commentary on *Prajñāpanā*. A manuscript of this *avacūri* is found in L. D. Collection (Serial No. 7400) of L. D. Vidyamandir. This manuscript has been written in Āgarānagara in the year 1668 V. S. when Emperor Jahangira ruled over Delhi. Padmasundara was a friend of Emperor Akbar and he had presented to him so many Jaina and non-Jaina works. He belonged to Tapāgaccha. His work having the title *Akabaraśāhī Śṛṅgāradarpaṇa* has already been published in Ganga Oriental Series in 2000 V. S. The manuscripts of his '*Yadusundarn-mahākāvya*', '*Pārśvanāthacarita*' and '*Pramāṇasundara*' are available in L. D. Collection of L. D. Vidyamandir. For details one may refer to the introduction to '*Akabaraśāhī Śṛṅgāradarpaṇa*'.

(7) *Ṭabo* (Bālāvabodha) by Dhanavimala

A manuscript of this work is found in Śrīkīrtimuni's collection preserved in Lalbhai Dalpatbhai Vidyamandir, Ahmedabad. It bears No. 11079. It has been written in 1767 V. S. This means that the work has been composed before that date. It is probably the first translation of *Prajñāpanā* into vernacular language. The author has given his personal account at the beginning and at the end of the work. It is as follows :

Beginning—*pranamya śrīmahāvīraṃ natāśesaśreṣṭharam* !

sadguruṁ buddhidam natvā vinayād vimalābhidham |
svaparātmāprabodhāya stibukco likhyate mayā || 3 ||

End—śrīmattapāgaṇavibhāsanatāpanābhaj

bhya(bha)vyāśu(su)maha(mad)-

hṛdayakairavarātraṁra(trara)tnam |

āśid gu[ru]r vimalasomagaṇādhirājaḥ

saundaryadhī(dhai)ryagaṇamaṇḍalavārirāśiḥ || 1 ||

gacche tatra viśālasomaguru(a)vaḥ śrīsūrayaḥ sāmprata(tam)

vannīta(vartante) mahī(hi)maṇḍale gaṇapadaprāpta[pra]-

tiṣṭhāśya(ṣṭhāspa)dam |

nānāvāṇiyayaḥa(ṇimaya)sāgarāmbutarāṇe sabu(dbu)-

ddhināyāṁ(nāvāṁ)citrā(tāḥ)

cāritrācarāṇena duṣkaratapaḥ(pāḥ)

śrīsthūlabhadropamā[ḥ] || 2 ||

tadgacche'bhūt kriyāpātra[m] vidvaja(jja)naśīromaṇi(ṇiḥ)

śrīmadvi[nayavi]mala[ḥ] paṇḍitaḥ paṇḍitāgraṇi[ḥ] || 3 ||

tatśi(tacchi)śyasevaka sādhu (?) sādhu[r]dhanavimalaḥ

sataḥ |

prajñāpanāśya(lhya)sūtrasya vārtām cakre

maṇḍharā[m] || 4 ||

From the colophon we gather that this *Ṭabo* has been composed by Dhanavimalaji, a pupil of Vinayavimalaji who flourished in the Gaccha of Somavimalasūri (1591-1633 V.S.). The manuscript does not mention the year of composition. But the date of Somavimalasūri is fixed. On its basis we can legitimately assign it to the later half of 17th century V.S.

Another manuscript of this work is available in Muni Shri Punyavijayaji's collection preserved in Lalbhai Dalpatbhai Vidyamandir. It is numbered 2329. It has been written in 1920 V.S. The entire colophon which we find in the abovementioned manuscript is absent here. Moreover, the third verse (Beginning) in which the author has offered salutation to Vinayavimalaji, his spiritual teacher, is also not found in this manuscript. But the first two verses (Beginning) do occur in this manuscript also. This means that though this manuscript is not the verbatim copy of Dhanavimalaji's *Ṭabo*, it is nothing but the copy of Dhanavimalaji's *Ṭabo*.

(8) *Ṭabo* (Bālāvabodha) by Jivavijaya

Jinaratnakośa notes that the manuscripts of this work are available. Again, it gives the date of its composition. It is 1784 P.28

V. S. More than one manuscripts are in possession of L. D. Vidya-
mandir—two (Nos. 1058–59) in Muni Shri Punyavijayaji's Collec-
tion, one (No. 2094) in L. D. Collection and two (Nos. 10214, 11079) in
Shri Kirtimuni's collection. Jivavijaya, the author of this work,
has also composed *Ṭabo on Karmagrantha* in 1803 V. S. (Refer to
'Jaina Sāhityano Saṁkṣipta Itihāsa' p. 677).

(9) *Stabaka* by Paramānanda

This *Stabaka* (*Ṭabo*) has already been printed in Ray Dhanapatisimha Bahadur's edition of *Prajñāpanā*. At the end of the
work we are told that it has been composed in 1876 V. S. in the
life-time of Shri Pūjya Lakṣmīcandrasūri by Paramānanda, a pupil
of Śrī Ānandacandrajī.

(10) Sanskrit Chāyā (translation) by Nānakacandrajī

In the title of Ray Dhanapatisimha Bahadur's edition of *Prajñā-
panā* there occurs 'Loṅkāgacchīya Rāmacandraganīkṛta Saṁskṛtānu-
vāda' (i. e. Sanskrit translation by Rāmacandraganī of Loṅkāga-
ccha). But in the *praśasti* it is clearly stated that this Sanskrit
translation is done by Nānakacandra, a pupil of Rāmacandraganī.
And it is again Nānakacandra who has critically edited the text of
Prajñāpanā contained in this edition. Hence it follows that he was
alive when this edition of *Prajñāpanā* was published. That is, he
was alive in the year 1884 A. D.

(11) *Vṛtti* by an anonymous author (?)

Jinaratnakōṣa mentions this *vṛtti* and gives information about
the various manuscripts available in different collections.

(12) Translation of *Prajñāpanāsūtra*

This translation by Pt. Bhagavandas Harakhchand has been
printed in 1991 V. S.

Besides the commentaries mentioned above there existed, as
has already been said, one *cūrṇi* also. But no manuscript of this
cūrṇi is available. Moreover, a manuscript of *Prajñāpanāsūtra-
sāroddhāra* has been noticed in 'List of manuscripts preserved in
Śāntinātha Bhaṇḍāra, Cambay'—an appendix to Peterson's Report,

Pt. II, p. 63. But we have not come across this manuscript. And we do not find the mention of this manuscript in the catalogue of the manuscripts preserved in this very Bhaṇḍāra—the catalogue recently prepared by Muni Shri Puṇyavijayaḥ. So, we have to believe that at present the concerned manuscript is not there in this Bhaṇḍāra. This 'Prajñāpanāsūtrasāroddhāra' and Āc. Abhaya-deva's 'Prajñāpanoddhāra' alias 'Prajñāpanāsāṅgrahaṇī' are two different works. This is so because *Prajñāpanāsāroddhāra* is in prose whereas *Prajñāpanoddhāra* is in verses.

(13) Prajñāpanāparyāya

The title of the manuscript in Muni Shri Puṇyavijayaḥ's Collection (No. 4801) preserved in L. D. Vidyamandir is *Sarvasiddhāntaviśamapadaparyāya*. The work is that type of commentary which gives simply the synonyms (*paryāya*) of difficult terms (*viśamapada*). It begins with the *paryāyas* of the terms from *Pañcavastuka*. Then from folio 2B there occur the *paryāyas* of the terms from *Ācārāṅga* etc. Therein from folio 5A there occur the *paryāyas* of the terms from *Prajñāpanā*. First the author gives the term which he wants to explain. Then he gives its explanation. The explanation is mainly in the form of synonyms. First of all it takes up for explanation the term 'anāhāraka' from chapter XVIII. And in folio 6B the author finishes *Prajñāpanāparyāya* and starts to give *paryāyas* of the terms from *Niśīthacūrṇi* etc. Folios 63A to 64B contain the *paryāyas* of difficult terms from *Prajñāpanāvivaraṇa*. 'Pākṣikasūtraparyāya' ends in 26th folio. There exists, in the Bhaṇḍāra of Cambay, one palm-leaf manuscript resembling this much portion (i. e. folios 1 to 26) of the present manuscript. Refer to 'Catalogue of Palm-leaf manuscripts in the Śāntinātha Jaina Bhandara, Cambay [part one]' p. 128. Therein the title is 'Niḥśeṣasiddhāntaparyāya'. On the basis of the author's *praśasti* found at the end of the manuscript in Śāntinātha Bhaṇḍāra we know that the author of the *Paryāyas* upto 'Pākṣikasūtraparyāya' is Candrakīrtisūri (1212 V. S.) But in the concerned manuscript in L. D. Vidyamandir there does not occur author's *praśasti* on folio 26th wherein ends 'Pākṣikasūtraparyāya.' Not only that, but it contains, after 'Pākṣikasūtraparyāya,' other *Paryāyas* (*Niriyāvaliyāśūtraparyāya*, etc.). And the last folio is 69th. Even at the end of the entire manuscript of 69 folios we are not told as to who is the author. So, we surmise that this manuscript in L. D. Vidyamandir is a collection of two different works of the same nature. In other Bhaṇḍāras too such manuscripts are available.

MALAYAGIRI AND HIS COMMENTARY ON PRAJÑĀPANĀSŪTRA

We have edited merely the original text of *Prajñāpanāsūtra*. Hence it is not possible for us to give exhaustive details about the commentary and its author. While editing the original text of *Prajñāpanāsūtra* we had to consult the commentary every now and then. It is to be borne in mind that none can prepare the critical and faithful edition of *Prajñāpanāsūtra* or any *Āgama* without consulting commentaries thereon. Out of the critical editions of the original *sūtras* that have been published down to this day those that have been prepared with scant and cursory consultation of their respective commentaries or without the consultation of them contain at many places unauthentic readings.

While editing the original text of *Prajñāpanā* we got the opportunity to study the commentary. As a result of this study whatever information we gathered about the commentary and its author¹ is presented here. We firmly believe that old manuscripts of *Sūtras* and the commentaries on *Sūtras* constitute the solid bases depending on which one can prepare the authentic texts of *Sūtras*. We are harping on this point whenever the occasion arises. Even though commentaries constitute one of the solid means for preparing critical edition of *Āgamas*, they lead the editor astray in selecting the authentic readings when they are consulted half-heartedly and cursorily. From this follows that the editor should independently ponder over as to whether the readings yielded by the commentary are in tune with those found in the manuscripts. In other words, he should see as to whether the readings yielded by the commentary are consistent with the line of thought presented in the text of original *Sūtra*. While editing the present work we have experienced that this sort of weighing is really necessary. In this edition of *Prajñāpanāsūtra* there are places where we have accepted readings found in old manuscripts having gone against the commentary because we have deemed them proper and consistent. But then there arises a question as to why the commentary contains unauthentic readings. The answer is as follows. The commentator seems not to have corrected the commentary after having written it. Or, if he would have corrected it, we are not at present in possession of the manuscripts representing the corrected version.

1. Here we are to understand Ac. Malayagiri and his commentary.

At this occasion we seize the opportunity to give, even digressing from the main topic in hand, a sketch of Āc. Malayagiri's life and works.

Rev. Mahārṣi Malayagiriṃ has written voluminous commentaries on Jaina Āgamas and other works. Even his death took place when he was engaged in writing commentaries. This is proved by the fact that some commentaries of his are incomplete. He has done great service to the cause of learning by having remained constantly engaged, till his death, in the task of composing works. Thus he deserves respect not only of the scholars of Āgamas but also of those who are the lovers of learning. He states that he has done the service of *Śrutajñāna* to the best of his ability and requests the readers devoted to *Śruta* to correct the mistakes of omission and commission that he might have committed inadvertently. From this we may infer that he might have deemed it proper to devote his time in the composition of new commentaries rather than in correcting the commentaries once composed by him. If we are correct in our inference then there is nothing improper in correcting the text of his commentary when one finds some solitary mistake inadvertently committed. It is really childish on the part of one who on finding some solitary and ordinary mistake runs down, in the heat of his little knowledge, a person whose contribution to learning and literature is so great.

In this edition at two places we have accepted the reading found in all the manuscripts of the original *Sūtra* even though the reading yielded by the commentary is different. Out of these two places one is sū. 1420 [4]. Regarding this *sūtra* we notice that all the printed editions of the *Prajñāpanāsūtra* contain the reading available in all the manuscripts of the *sūtra*. This reading, as we have already said, is different from the one found in the commentary. The two places under consideration are as follows :

1. In sū. 999 [1] (p. 246) there occurs the reading '*goyamā ! no addāyaṃ pehati*'. All the manuscripts yield this reading. The authors² of vernacular commentaries (Ṭābo) also explain the text according to this reading. Ācārya Malayagiriṃ follows the reading '*goyamā ! addāyaṃ pehati*' in his commentary. We have considered the reading '*goyamā ! no addāyaṃ pehati*' to be authentic because each and every manuscript of the text of *Prajñāpanāsūtra* contains it as also because it seems to us consistent with the line of thought presented in the *sūtra*. For further clarification one may refer to p. 246 foot-note 2. Ray Dhanapatibabu's and Shri Amolakaṣṣiji's editions contain the reading we have accepted. This means that the

manuscripts that served as the basis of these two editions must have contained the reading yielded by the manuscripts utilised by us. But in Āgamodaya Samiti edition we find the reading accepted by Āc. Malayagiri. Pt. Bagavandas's edition, Śīlāgama edition and Suttāgame edition—all these three editions follow the reading printed in Āgamodaya Samiti edition.

2. The reading of sū. 1420 [4], that is available in all the printed editions is as follow: "je *ṇaṃ bhaṃte! kevalaṃ bohiṃ bujjejjā se ṇaṃ saddahejjā pattiejjā roejjā? goyamā! saddahejjā pattiejjā roejjā*|" (p. 231).

The commentary on this sūtra runs as follows:—"*punar api praśnayati—yo bhadanta! kevalikīṃ bodhiṃ arthato'vagacchati so'rīhataṣ tām 'śraddadhīta' śraddhāviṣayāṃ kuryāt tathā 'pratyayet' pratītiṣayāṃ kuryāt, 'rocayet' cikīrṣāmi ity evaṃ adhyavaset? bhagavān āha—atthegaie ityādi*|" (Comm. folio. 399 B).

When we think on the basis of the phrase '*atthegaie*' quoted by the commentator we feel that the answer contained in the concerned sūtra-portion should be as follows: "*goyamā! atthegaie saddahejjā pattiejjā roejjā*|"

Now let us explain the context in which the concerned sūtra-portion occurs.

(1) Question—Can a living being belonging to the class of infernal beings take its next birth in the class of sub-human beings with five senses?

Answer—Some can, and some cannot (sū. 1420 [1]).

(2) Question—Do the infernal beings that are born in their next birth as sub-human beings with five senses get opportunity to hear Religion propounded by Kevalī?

Answer—Some get the opportunity, and some do not.

(3) Question—Do the concerned sub-human beings who get the opportunity to hear the Religion understand its meaning?

Answer—Some understand, and some do not.

(4) Question—Do the concerned sub-human beings who understand the meaning have faith in, conviction of and predilection for that meaning?

Answer—They have faith in, conviction of and predilection for the meaning.

According to the commentary the answer to the fourth question is: 'Some have faith in, conviction of and predilection for the meaning whereas some do not have.' The answers to the first

three questions contain the phrase '*atthegaie*'. While explaining the fourth question the commentator suggests that in the body of the text proper the same phrase occurs in the answer to the fourth question also. Is this the result of the inadvertency on the part of the commentator? Or, it might be that the manuscripts copied from the corrected original manuscript of the commentary are altogether lost to us. The learned should ponder over this matter.

The Sanskrit and Gujarati translations printed in Ray Dhana-patibabu's edition follow the reading available in all the manuscripts of *Prajñāpanāsūtra* whereas the commentary printed in the same edition yields the above-mentioned reading.

The edition prepared by Shri Amolak Ṛṣijī accept the reading yielded by all the manuscripts of *Prajñāpanāsūtra* whereas the Hindi translation given in this edition follows the commentary.

The edition prepared by Pt. Bhagavandas accepts the reading found in all the manuscripts of *Prajñāpanāsūtra*. Even the translation printed in this edition follows this reading. But *Vivecana* contained in this edition follows the commentary.

There are two *Ṭabas* (vernacular commentaries) on *Prajñāpanāsūtra*—one by Pt. Dhanavimalajī and another by Pt. Jivavijayajī. The text of *Prajñāpanāsūtra*, given along with the *Ṭabo* by Pt. Dhanavimalajī, contains the reading found in all the manuscripts utilised by us in the preparation of the present edition. And even the explanation given in this *Ṭabo* follows the same reading. The explanation is as follows: '*je bhagavana(van) kevalabodhaim bu(ū)jhim te saddahem pratita āṇem ruci manamām vasesm? gautama! saddahaim pratitaim rucim(rocem)*³. Though the text of *Prajñāpanāsūtra*, given along with Jivavijayajī's *Ṭabo* (1784 V. S. date of composition), contains the reading yielded by all the manuscripts utilised by us, the explanation follows the commentary. The explanation is as follows: '*jeha bhagavan! kevalipraṇīta bodha prate jāṇe būjhe te bodhi prate saddahem pratyaya dhare ruca(ci) kareṁ? hā gautama! koika saddahem pratyaya dhareṁ ruca(ci) dhare kareṁ*'⁴. In the beginning and at the end of this *Ṭabo*, Jivavijayajī declares that in composing it he has followed the commentary by Āc. Malayagiri.

There is one common topic dealt with in both the works, viz. *Prajñāpanāsūtra* and *Jīvābhigama*. Though they treat of the same

3-4. The readings given here are from the manuscripts of these two *Ṭabā* works, belonging to Munirāja Kīrtimunijī's Collection (No. 11079) and Munirāja Puṇyavijayajī's Collection (1058-59) preserved in L. D. Institute of Indology, Ahmedabad-9.

topic, their expressions are different. Let us note the difference of expression.

“*abhāsae tivihe paṇṇatte | taṃ jahā—añāṇe vā apajjavasie 1 añāṇe vā sapajjavasie 2 sādāṇe vā sapajjavasie 3 |*” (*Prajñāpanāsūtra*, sū. 1375 p. 315).

“*abhāsae duvihe paṇṇatte | taṃ jahā—sātīte vā apajjavasite 1 sātīte vā sapajjavasite 2 |*” (*Jīvābhigamasūtra*, Folio 442 B).

The five paper-manuscripts which we have utilised in the preparation of this critical edition contain the expression identical with the one found in *Jīvābhigamasūtra*. Even Pt. Jivavijayaṇi in his *Ṭābo* on *Prajñāpanāsūtra* accepts the reading or expression identical with the one found in *Jīvābhigamasūtra* and accordingly mentions two types of *ābhāṣaka*. Āc. Malayagiri in his commentaries on *Prajñāpanāsūtra* and *Jīvābhigamasūtra* follows the readings found in the original texts of the respective *Sūtras*. That is, in his commentary on *Prajñāpanāsūtra* he mentions three types of *ābhāṣaka* whereas in his commentary on *Jīvābhigama* he mentions two types. But he does not note in either of these two commentaries the difference between the two readings found in the two *Sūtras*.

ACCOUNT OF THE PRINTED EDITIONS OF PRAJNAPAÑĀPANĀSŪTRA

Before the present edition, there have been published six editions of *Prajñāpanāsūtra*. We give below an account of these six editions.

1. In 1940 V. S. Ray Dhanapatisimhaji, for the first time, published *Prajñāpanāsūtra* edited by Ṛṣi Shri Nānakacandrajī. This edition contains the text of *Prajñāpanāsūtra*, Sanskrit translation of the *Sūtra* prepared by Shri Rāmacandragani, Āc. Malayagiri's commentary and the vernacular commentary by Shri Paramānanda Ṛṣi. The text of *Prajñāpanāsūtra* printed in this edition is fraught with unauthentic readings. Moreover, punctuation marks are wrongly placed and word-divisions are wrongly made. We think that this printed text is based on some manuscript of the same nature. We have mainly utilised the text of *Prajñāpanāsūtra* printed in the edition under review. And only rarely have we consulted the commentary, etc. contained in it.

2. In 1974-75 V. S. Shri Āgamodaya Samiti published, in two parts, *Prajñāpanāsūtra* edited by Rev. Āgamoddhāraka Ācārya Shri Sāgarānandasūrijī. This edition is superior to the one published by Ray Dhanapatisimhaji's from the standpoint of correct readings as well as correct printing. Hence after its publication the scholars have utilised this edition alone. Merely a glance at the vast number of works edited by him makes us realise the great speed with which he would have worked and also the irrepressible eagerness he would have entertained for bringing out editions of different Āgamic works. In comparison with the vast literature edited by him with great speed, the number of major mistakes that we find in this or that work edited by him is very small.

We have already written about Shri Āgamoddhāraka Sāgarānandasūrijī and his editions in Editors' Note to '*Nandisutta Aṇucga-ddārāṃ Ca*', a work edited by us. Here we point out this much that in his edition of *Prajñāpanāsūtra* there do occur major and minor mistakes which we shall discuss at proper place.

3. In Vira Nirvāṇa Saṃvat 2445 (= V. S. 1975) Lala Sukhadeva Sahaya has published *Prajñāpanāsūtra* edited by Shri Amolak Ṛṣi. This edition contains the text of *Prajñāpanāsūtra* and its Hindi translation by Shri Amolak Ṛṣi. The text of *Prajñāpanāsūtra* contained in this edition is very corrupt. Though Amolakjī has not followed Ray Dhanapatisimhaji's edition in preparing the text of *Prajñāpanāsūtra*, it is almost certain that he has utilised a manuscript or manuscripts belonging to that very group to which belonged the manuscript which constitutes the basis of Ray Dhanapatisimha's edition. Readers will know more about this from our discussion about different readings. While discussing the readings we have utilised, in a limited measure, the text of *Prajñāpanāsūtra* alone contained in this edition. Hence it is out of place to say anything about its Hindi translation.

4. In 1991 V. S. Pt. Bhagvandas Harshachandra has edited, in three parts, the text of *Prajñāpanāsūtra*. It contains the text of *Prajñāpanāsūtra* and Gujarati translation of *Prajñāpanāsūtra* and also of Āc. Malayagiri's commentary thereon. This edition is mainly based on Āgamodaya Samiti's edition. But the editor has pointed out in the introduction that he has utilised two manuscripts belonging to Śāntisāgaraji Bhaṇḍāra, Ahmedabad. Out of the two one contained the text proper along with its commentary whereas the other contained the text proper alone, the latter manuscript being mutilated (*truṭita*). Hence at some places where Āgamodaya Samiti edition yields unauthentic readings this edition yields

authentic readings.¹ In spite of this it too, like Āgamodaya Samiti edition, does contain, at many places, major and minor mistakes. Not only that, but there are places where the editor having rejected the correct readings yielded by Āgamodaya Samiti edition has accepted corrupt ones in their stead.² Translation of the text proper as also that of the commentary follow the respective versions of the texts printed therein. Hence many a time the translation of the text proper is not in tune with that of the commentary. The defects of the version (of the text proper) found in this edition are pointed out by us at proper place in this introduction.

5. The text of *Prajñāpanāsūtra* contained in voluminous *Āgamaratnamañjūṣā* published in limited number in the year 1998 V. S. (2468 Vira N. S.) for the purpose of inscribing all the Āgamas on marble stone walls of Agama Mandir, Palitana. We shall call it *Silāgama* edition. Its editor has corrected some of the wrong readings of Samiti edition³. But at the same time he has even changed the correct readings found in Samiti edition.⁴ Though we have not compared the text of this edition, word by word, with our press copy, we have very often consulted it while writing notes on different readings. Hence we would like to point out the special features of this edition.

The portion of the *sūtra* from the word 'uḍḍham' (*sū.* 210 p. 77, line 8) to the word 'bahugīo' preceding the word 'joyanakoḍākoḍio' (line 10) has been dropped in the edition under consideration. Refer to the last line of stone-plate 173-4 of *Āgamaratnamañjūṣā*. The dropped portion is there in Samiti edition. We can know as to whether or not at other places too this edition drops lines or words of the original text provided we compare the text printed in this edition with our edition. The characteristic feature of this edition is that at various places the text of the *Sūtra* has been abridged by placing the sign of zero(0). In doing so Rev. Āgamo-ddhārakajī, the editor, has not followed any old manuscript, method or tradition. It is his own invention. For instance, he has dropped the *sūtra*-portion from the word 'pukkhara' (occurring at the end of 7th line on p. 64) to line 17th and in its place he has put a sign of zero indicating abridgement. This dropped portion is found in all the old handwritten manuscripts of *Prajñāpanāsūtra* as also in all the printed editions of the same. We have

1. Refer to paragraphs 61, 78-105 occurring under the forthcoming topic 'Examination of some of the Readings of *Prajñāpanāsūtra*'.
2. *Ibid*, paragraphs 42, 49, 70-77.
3. *Ibid*, paragraphs 5, 21, 40, 89, 91, 92, 93, 103-106 and 33 (4).
4. *Ibid*, paragraphs 3, 12, 16, 24, 94.

noticed such abridgements at many places in this edition even though we have consulted it for our limited purpose. Rev. Āgamoddhāra-kaji has dropped long or short portions of the *Sūtra* in order to abridge the text. Hence this edition could be described as the abridged *Prajñāpanāsūtra* prepared by Rev. Āgamoddhāra-kaji. This abridged version contains the words 'sukkā', 'kaṇhā' etc. in place of 'sukkalessā', 'kaṇhalessā' etc. found in all the handwritten manuscripts and the printed editions. But this way of abridging the original *Sūtra* text may possibly lead to the corruption of the original text itself. Hence the continuation of this method is not desirable at all. The latest edition should not be at least more corrupt than the previous ones, if not better than those. This is what we expect. But this Śīlāgama edition does not come up to our expectation. The forthcoming discussion will yield other details about this edition.

6. Munirāja Shri Pupphabhikkhū (Puṣpabhikṣu = Phulchandji) has edited the *Āgamas* in two parts under the common title '*Suttāgame*'. The second part of *Suttāgame* contains 21 *Āgamas* excluding the *Aṅgas*. And among these 21 *Āgamas* is found *Prajñāpanāsūtra*. This second part of '*Suttāgame*' has been published in 2011 V. S. by Sūtrāgama Prakāśaka Samiti, Guḍagāmva, Chāvanī. This is the latest edition of all that we have consulted. On examining the version of *Prajñāpanāsūtra* contained in *Suttāgame* we have come to entertain doubt regarding the authenticity not only of the text of *Prajñāpanāsūtra* contained therein but also of the texts of other *Āgamas* contained therein. In *Suttāgame* Muni Śrī Pupphabhikkhuji has edited 32 *Āgamas* recognised by the followers of Sthānakavāsī sect. The later edition should be better than the former. This is what we generally expect. But *Suttāgame* does not come up to our expectation. For the elucidation of this point we request the readers to study 107 paragraphs written under the heading 'Examination of some of the readings of *Prajñāpanāsūtra*', especially paragraphs No. 42, 49 and 64-77. It would not be improper if we say something about the statements occurring in the Introduction (Prastāvanā) and Editor's Note (Saṃpādakiya) to the first and the second parts of *Suttāgame* respectively.

The introduction to the first part has been written by Muni Śrī Jīnacandabhikkhū (Jīnacandrabhikṣuji). And the Editor's note to the second part has been written by Muni Śrī Puṣpabhikṣuji himself. On the 25th page of the introduction and on the 65th page of the Editor's note there occurs the heading 'Special features of this Edition'. Under this heading there occur the following three statements: (1) 'We have taken sufficient pains in selecting

correct readings'. (2) 'While editing the *Āgamas* we have utilised correct manuscripts'. (3) 'Novel method has been employed by us in noting down the different readings'.

The first claim of the editor of *Suttāgame* is not justified. Our notes on the readings accepted in *Suttāgame* and our 'Examination of some of the readings of *Prajñāpanāsūtra*', on the contrary, prove that the editor of *Suttāgame* has no critical acumen required for the selection of correct readings. Thus the first statement is far from the truth.

On the basis of the second statement readers may come to believe that the editor of *Suttāgame* might have utilised correct handwritten manuscripts while preparing the edition of *Āgamas*. But we confidently say that the editor has not compared the printed text of *Prajñāpanāsūtra* with any old handwritten manuscript of the same. And if we suppose that he has compared the printed text with some solitary old manuscript then we will have to say that he has not been able to assess the value of the important and authentic readings yielded by the manuscript. We have thrown light on this point in 107 paragraphs written under the heading 'Examination of some of the readings of *Prajñāpanāsūtra*'. The statement under consideration is ambiguous. Muni Śrī Pupphabhikkhuji has not explicitly stated that by 'correct manuscripts' he means 'correct handwritten manuscripts'. Nor has he given the description of the correct manuscripts he has utilised. Hence there naturally arises in our mind the doubt as to what might have been the manuscripts that he has used.⁵

The third statement is also ambiguous. We are simply told that the editor has employed the novel method of noting down the different readings. But he has not explained as to what novelty is there in the method. Moreover, he has not clarified as to whether the readings he has noted are yielded by the printed editions or by the old handwritten manuscripts.

From all this it becomes crystal-clear that this edition is very defective from the standpoint of correct readings.

In the Introduction to the first part of *Suttāgame* (p. 23) there occurs a statement about the previous editions. Therein we are told that the *Āgamas* have been published by Ray Bahadur Dhana-patasimha (of Maksudabad), by *Āgamodaya Samiti* and by others also but those editions are not free from corruptions. By saying

5 Even after reading this introduction if the editor of *Suttāgame* gives authentic description of the manuscripts he has utilised in editing *Suttāgame*, his attempt will be most welcome.

so the editor has indirectly suggested that *Suttāgame* edition is more correct and authentic than any of the previous ones. This is the reason why we were tempted to utilise it mainly, considering it to be so. Not only that but whenever the need arose to examine different places for finalising the authentic readings, we have studied all those places of the *Suttāgame* edition. Hence we are in a position to say positively that the editor of *Suttāgame* has not made any honest attempt whatsoever to prepare the critical and authentic version of *Prajñāpanāsūtra*. Of course, the *Suttāgame* edition of *Prajñāpanāsūtra* contains 29 correct readings in place of the incorrect ones yielded by Āgamodaya Samiti edition. But it is noteworthy that these 29 correct readings are already there in the text of *Prajñāpanāsūtra* edited by Pt. Bhagavandas Harshachandra in 1991 V. S. i.e. 10 years before the publication of *Suttāgame*⁶. It may be that the editor has not followed the editions published by Pt. Bhagavandas and by Āgamodaya Samiti. But it is a fact that *Suttāgame* edition contains all the corrupt readings yielded by both these editions.⁷ It is specially noteworthy that the editor of *Suttāgame* has not accepted the correct and authentic readings of the Āgamodaya Samiti edition, but in their place he has accepted all the corrupt and unauthentic readings of Pt. Bhagavandas's edition.⁸ This may lead someone to conclude that he has utilised these two editions alone for the purpose of correcting the text of *Prajñāpanāsūtra*. And the editor has said nothing that may disprove the conclusion. The truth of whatever we have said here in brief will be realised by the readers when they will study the details given under the heading 'Examination of some of the readings of *Prajñāpanāsūtra*'. At this juncture we would like to point out that out of so many correct and authentic readings we have been able to find out in place of the corrupt and unauthentic ones accepted in the previous editions there is one which has been accepted in *Suttāgame* edition. This reading, though not very important, is nevertheless authentic. It is *kāyajogaṃ* in place of the unauthentic *kāyajoge*. This authentic reading '*kāyajogaṃ*' is not found in any other edition of *Prajñāpanāsūtra*. Refer to paragraph No. 107 under the heading 'Examination of some of the readings of *Prajñāpanāsūtra*'. It is noteworthy that all the authentic readings except the one just referred to are found in this or that edition published before the publication of *Suttāgame*. Over and above the defects pointed out by us there are also minor defects which are peculiar to this

6. 'Examination of some of the Readings of *Prajñāpanāsūtra*', paragraphs 61, 78-106.

7. Ibid, paragraphs 1-42, 43-47, 50-60, 62, 63.

8. Ibid, paragraphs 61, 78-105.

Suttāgame edition alone. Regarding the text of all the *Āgamas* printed in *Suttāgame* we can say as to how many are the places where the editor of *Suttāgame* has either altogether dropped the reading or changed it, provided we compare the text of each and every *Āgama* contained therein with the concerned text contained in old manuscripts. When the readers will study paragraphs No. 64-69 written under the headings of 'Examination of some of the readings of *Prajñāpanāsūtra*', they will have a clear idea of what mischief he has played with the text of *Prajñāpanāsūtra* by either dropping the readings or changing them. So, we feel that he must have played mischief with the texts of other *Āgamas* also. Though the state of affair is like this, the editor who has played mischief with the texts of *Āgamas* has charged others with that unscholarly and unholy action. This is really wonderful!⁹

We deem it proper to elucidate one point at this juncture. We have critically examined thousands of manuscripts of *Āgamas*. Therein some learned and studious monks have added words or phrases, mostly on the basis of commentaries, simply to make the original laconic text easily understandable. For instances, one may refer to paragraphs No. 34, 44, 53 and 57, written under the heading, 'Examination of some of the readings of *Prajñāpanāsūtra*'. Sometimes the manuscripts contain the interpolated readings which do not fit in the context. We have given the instances of interpolated readings of this type in paragraphs No. 4, 5, 10, 16, 17, 22 and 38 written under the above-mentioned heading. Study of these interpolated readings makes it clear that they might have been incorporated in the body of the text proper by the students who did not possess the thorough knowledge of the concerned subject. Again, at the end of a particular topic there occur in the body of the text proper recapitulatory verse (*saṅgrahaṇī gāthā*). Sometimes it is from the pen of the author himself, sometimes it is borrowed from some other works by the author himself and sometimes it is interpolated in the body of the text proper by some learned monk after having composed it. In *Prajñāpanāsūtra* there are instances of interpolated recapitulatory verses. Refer to the verse in lines 15-16 on page 26th. This is an interpolated verse. The *sūtra*-portion containing the *Pañcananamaskāra* mantra is also an interpolation. The two verses which occur in the beginning of *Prajñāpanāsūtra* and contain the information about the author are again interpolation.

As we have critically examined so many interpolated readings,

9. In this connection one may refer to Pt. Shri Kalyaṇavijaya's 'Pañcāvaliparāṅga-saṅgraha', p. 419.

consistent or inconsistent with the textual context, we can definitely declare that all these interpolations have been incorporated in the body of the text proper with a view to clarifying the meaning of the concerned text-portion. We can positively say that they are interpolations only because no old handwritten manuscript yields them. And the study of the commentaries corroborates our above-mentioned view. Moreover, no interpolation is such as would suggest an attempt on the part of its interpolator to introduce his own peculiar views in the text proper.

Āc. Haribhadra has written a commentary named '*Pradeśavyākhyā*.' It has been published in two parts. The first part has been published in 1947 A.D. by Rishabhdev Kesarimal, Ratlam. And the second part has been published in 1949 A.D. by Jaina Pustaka Pracāraka Sabhā, Surat. No part contains the original text of *Prajñāpanāsūtra*.

EXAMINATION OF SOME OF THE READINGS OF PRAJÑĀPANĀSŪTRA

We would like to give an idea of our critical method of editing *Āgamas* in order that persons who work in this field of learning may get inspired. We have utilised the printed editions also. So, it is necessary to say something, by the way, about the readings accepted in these editions. We humbly request the concerned persons to remember our main objective in writing what follows. We have no mind to hurt the feelings of these persons.

We classify the forthcoming 107 paragraphs as follows :

(a) The correct and authentic readings mentioned in the eleven paragraphs (20, 43, 51, 52, 54, 56, 53, 59, 60, 62, 63) are not found in the editions published till the present day. In their place they contain corrupt and unauthentic readings. It is to be noted that out of these corrupt and unauthentic readings those mentioned in paragraphs 20, 43, 51, 56, 58, 59, 60 and 63 occur in more than one manuscripts we have utilised.

(b) No printed edition except the one published by Ray Dhanapatisimha contains the correct and authentic readings mentioned in paragraphs 45 and 50. In their stead they yield unauthentic and corrupt readings which we have come across even in manuscripts.

(c) All the printed editions except the one prepared by Muni Śrī Amolak Ṛṣijī yield corrupt and unauthentic readings instead of

the correct and authentic ones mentioned in paragraphs 32, 37, 55. The corrupt and unauthentic reading given in paragraph No. 37 is available in manuscripts also.

(d) The Ray Dhanapatisimha's edition and Muni Śrī Amolak Ṛṣiji's edition, at concerned places, contain readings which closely follow the correct and authentic readings mentioned in paragraphs 18, 23, 25, 46. (Hence these readings can be described as the different versions of authentic readings).

(e) The Āgamodaya Samiti edition, Pt. Bhagavandas's edition, the Śilāgama edition (contained in *Āgamaratnamañjūṣā*), the Suttāgame edition contain corrupt and unauthentic readings in place of the correct and authentic ones mentioned in paragraphs 1, 2, 3, 6, 8, 9, 11, 12, 13, 18, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 31, 36, 39, 46 and 106. Out of all these corrupt and unauthentic readings those mentioned in paragraphs 39 and 46 are found in manuscripts also. It is to be noted that the correct and authentic readings mentioned in paragraphs 21 and 106 are found in the Śilāgama edition.

(f) The Āgamodaya Samiti edition, Pt. Bhagavandas's edition, the Śilāgama edition and the Suttāgame edition contain unauthentic readings over and above the authentic ones mentioned in paragraphs 4, 5, 10, 17, 22 and 38. It is noteworthy that the corrupt reading mentioned in paragraph 5 occurs in Muni Śrī Amolak Ṛṣiji's edition and also in one of the manuscripts we have consulted, whereas it does not occur in the Śilāgama edition.

(g) The interpolated readings mentioned in paragraphs 34, 44, 53, 57 clarify the meaning of the concerned *sūtra*-portions. But as they are interpolations inserted in the text proper for the purpose of elucidating the meaning of the original text-portions, they could not be regarded as authentic readings. The interpolated readings mentioned in paragraphs 53 and 57 occur in all the printed editions whereas those mentioned in paragraphs 34 and 44 occur in the Āgamodaya Samiti edition, in Pt. Bhagavandas's edition, in the Śilāgama edition and in the Suttāgame edition. Moreover, the interpolated reading mentioned in paragraph 57 has been found in one of the manuscripts utilised by us.

(h) The important readings mentioned in paragraphs 7, 14, 15, 19, 28, 30, 33, 35, 37, 40 and 41 are not found in the Āgamodaya Samiti edition, in Pt. Bhagavandas's edition, in the Śilāgama edition and in the Suttāgame edition. But they are available in each and every manuscript we have consulted. Here we should note that the readings mentioned in paragraphs 7, 30, 37 and the whole sentence of the *sūtra*-portion mentioned in the paragraph 19 are not found in Ray Dhanapatisimha's edition whereas the readings

mentioned in paragraphs 33 (4) and 40 are found in the Śilāgama edition.

(i) In paragraphs 64 to 69 we have given the following information: We have pointed out the readings that have been dropped by the editor of *Suttāgame* according to his own sweet will (paragraphs 64-66). We have pointed out the unwanted change made by the editor in the case-ending of the authentic reading on account of his inability to comprehend the meaning of the sutra-portion (paragraph 67). We have also given an instance of the printing mistake that has escaped the notice of the editor (paragraph 69). We have also given instances of the unwanted changes introduced by the editor in the authentic readings according to his own sweet will (paragraph 68).

(j) The original and authentic readings mentioned in paragraphs 42, 49, 70, 72-77 occur in all the manuscripts and also in some of the previous editions, viz. Āgamodaya Samiti edition etc. But in place of these original and authentic readings Pt. Bhagavandas's edition contains corrupt readings (paragraphs 70, 75) or unauthentic readings (paragraphs, 49, 73, 74) or readings involving unauthentic interchange of the places of words (paragraph 76) or interpolated readings (paragraph 72) or readings unscientifically corrected (paragraphs 42, 77). Moreover, we have pointed out, in paragraph 71, that Pt. Bhagavandas's edition follows the Āgamodaya Samiti edition in giving wrong and reverse order of some sūtras and in dropping the concerned reading. In this paragraph we have even noted one place of Pt. Bhagavandas's edition, where the editor has dropped the reading occurring even in the Āgamodaya Samiti edition. At the places mentioned in these ten paragraphs the *Suttāgame* edition closely follows the unauthentic version of Pt. Bhagavandas's edition. But it is noteworthy that in place of the reading dropped by Pt. Bhagavandas in his edition (paragraph 71) the editor of the *Suttāgame* has coined, according to his own sweet will, an altogether novel and unauthentic reading.

(k) We have pointed out the defects of the Āgamodaya Samiti edition in connection with the original and authentic readings mentioned in paragraphs 61, 78-105. In these paragraphs we have also shown that these original and authentic readings are accepted in Pt. Bhagavandas's edition. Again, we have pointed out that all these authentic readings given in the abovementioned 29 paragraphs occur in the *Suttāgame* edition also, the only difference being that Pt. Bhagavandas's edition simply suggests the authentic reading given in paragraph 80 whereas the *Suttāgame* edition

positively accepts it. Moreover, we have pointed out that Pt. Bhagavandas's edition contains two interpolated words in the correct reading mentioned in paragraph 99. At this place too the Suttāgame edition follows Pt. Bhagavandas's edition. At the place referred to in the seven out of the 29 paragraphs (89, 91, 92, 93, 103, 104, 105) the Śīlāgama edition accepts the authentic readings whereas at the places referred to in the remaining 22 paragraphs it follows the Āgamodaya Samiti edition.

(1) The original and authentic reading mentioned in paragraph 107 is found in none of the previous printed editions except the Suttāgame.

For the sake of convenience we give the following abbreviations for the printed editions of *Prajñāpanāsūtra*, which we intend to discuss in the forthcoming 107 paragraphs.

५० : The edition published by Ray Dhanapatisimhji

८० : The Āgamodaya Samiti edition

अ० : The edition prepared by Muni Srī Amolak Ṛṣijī

भ० : The edition prepared by Pt. Bhagavandas

शि० : The Śīlāgama edition (contained in Āgamaratnamañjūṣā)

सु० : The Suttāgame edition

1. In sū. 188 (p. 65, l. 10) there occurs the reading 'sāṇaṁ sāṇaṁ bhomejjaṇagarāvāsasatasahassāṇaṁ'. All the manuscripts we have consulted yield this reading. This reading occurs even in Āc. Malayagiri's commentary on *Jīvājīvābhigamasūtra* at the place where it quotes the whole *vānavyantarāsūtra* from *Prajñāpanāsūtra*. The ८० edition yields the following reading: 'sāṇaṁ sāṇaṁ asaṁkhejjabhamejjaṇagarāvāsasatasahassāṇaṁ.' And the ५०, शि० and सु० editions follow the ८० edition in this matter. But ५० and अ० editions contain the reading—'sāṇaṁ sāṇaṁ bhomejjaṇagarāvāsasayasahassā asaṁkhejjāṇaṁ.' The meaning of this reading is not different from that of the reading yielded by the ८० edition.

2. In sū. 570 we have accepted the reading 'dasapaesie ṇavapaesahīṇe tti' (p. 152, l. 15). All the old manuscripts yield it. In its place ८० edition contains the reading 'dasapaesie ṇavaraṁ ṇavapaesahīṇe tti'. But in no manuscript this reading is available. And it is also not necessary. At this concerned place ५० and अ० editions yield the reading 'dasapaesie ṇavaraṁ padesahīṇe tti'. This means that these two editions contain the word 'ṇavaraṁ' in place of 'ṇava'. Scholars who are constantly engaged in critically editing old Agamic texts will at once notice that the word 'ṇavaraṁ' is a corrupt form of the correct word 'ṇava' and further that both

these words 'ṇavaram' and 'ṇava' have found place in a reading where there should have been 'ṇava' only. The ५०, ६० and ७० editions follow ४० edition in this matter.

3. Sū. 1119 mentions four types of *catuḥpuruṣappravibhaktagati*. The reading that we have accepted is as follows : 'samagam paṭṭhitā samagam pajjavatṭhitā 1 samagam paṭṭhiyā visamam pajjavatṭhiyā 2 visamam paṭṭhiyā samagam pajjavatṭhiyā 3 visamam paṭṭhiyā visamam pajjavatṭhiyā 4 (pp. 272-73). All the handwritten manuscripts that we have utilised yield this reading. The ४० edition contains both *Prajñāpanāsūtra* and a commentary thereon. There was something missing in the concerned portion of the commentary available to Rev. Āgamoddhārakajī. This seems to be the reason why he has interchanged the places of words and phrases of the original reading. The commentary on this concerned reading is as follows : "taccaturddhātvaṃ 'samagam pajjavatṭhiyā' ityādinā granthena svayam eva vakṣyati" (Commentary, folio 329). On the basis of this wording of the commentary the ४० edition yields the following reading : 'samagam pajjavatṭhiyā samagam paṭṭhiyā 1 samagam pajjavatṭhiyā visamam paṭṭhiyā 2 visamam pajjavatṭhiyā visamam paṭṭhiyā 3 visamam pajjavatṭhiyā samagam paṭṭhiyā 4. The old palm-leaf manuscripts of the commentary yield the following reading : "taccaturdhātvaṃ 'samagam paṭṭhiyā samagam pajjavatṭhiyā' ityādinā granthena svayam eva vakṣyati". From this reading it becomes clear that the reading which all the manuscripts yield and which we have accepted is the authentic one. From the instances like this we should learn that no changes should be introduced in the readings of the text proper merely depending on the printed edition of the commentary thereon. For correcting the text proper one should consult the old manuscripts of the commentary. Suppose no manuscript of the commentary is available, even then one should not change the readings of the text proper simply on the basis of the printed edition of the commentary. Some portion of the reading under consideration has been strangely dropped in the ५० edition on account of the repetition of the same words in the concerned portion of the text proper. Though the ७० edition contains the reading similar to the one found in the ४० edition, it describes the third and the fourth alternatives as follows : visamam pajjavatṭhiyā samagam paṭṭhiyā 3 visamam pajjavatṭhiyā visamam paṭṭhiyā 4. At this place the ५० and the ७० editions simply follow the ४० edition. The ६० edition accepts the corrupt reading 'pajjavatṭhiyā' in place of 'pajjavatṭhiyā'. Except this it closely follows the ४० edition.

4. In the foot-note 13th on p. 294 we have noted the reading 'indagove i vā'¹. For the first time the ४० edition has accepted it in the body of the text proper. But no manuscript which we have consulted yields this reading. And the ३० and ३० editions too do not contain this additional reading. Some scholar seems to have added this reading in the body of the text proper on account of not understanding the import of the concerned commentarial passage. This will be clear as soon as we read the passage. The text proper contains the reading 'bāḷindagove i vā'. And the commentary explains it as follows: 'bāḷendragopakaḥ sadyo jātaḥ indragopakah, sa hi pravṛddhaḥ saṁ śatpāṇḍurakto bhavati tato bālagrahaṇam, indragopakaḥ—prāvṛṭṭprathamasaṁmayabhāvi kīṭaviśeṣaḥ'. All the manuscripts yield the reading 'bāḷindagove'. And the commentary also follows this reading. Hence what is intended here is the *balendragopa* and not the *indragopa*. The commentator has explained the main term '*indragopa*' from among the whole compound '*bāḷendragopa*'. So, somebody added the reading '*indagove i vā*' in the body of the text proper wrongly considering that the authors of *Prajñāpanāsūtra* and the commentary intended it also. All the three editions viz. ३०, ३१ and ३२ that have been published after the publication of the ४० edition follow the ४० edition.

5. In *sūtra* 1238 there occurs the reading '*aṇovamā i vā*' (p. 297). But the ४० manuscript contains the additional reading '*uvamā i vā*' before the above-mentioned one. And somebody has corrected the ३० manuscript, having added this additional reading. But all other manuscripts utilised by us do not contain this additional reading. The ४० edition has accepted the additional reading in the body of the text proper. The commentator explains the '*gule khaṁḍe*' and '*macchamḍiyā*' from among those terms denoting sweet dishes. But for the meanings of the terms from '*pappadamoyae*' to '*aṇovamā*' he asks us to consult the person expert in the concerned science. His actual words: *parpatamodakādayaḥ sampradāyād avaseyāḥ*'. This much is certain that the terms enumerated in the text proper at this place refer to sweet dishes. Hence the reading '*uvamā i vā*' rarely found in manuscripts seems to be an unwanted addition. '*Uvamā*' means *upamā*, a Madrasī dish. It is a saulty dish. So, the term '*uvamā*' does not fit in the context. But in olden days there might have been some *anupamā* dish so called on account of its taste being quite opposite to that of *uvamā*. This dish is meant by the term '*aṇuvamā*'

1. The ४ edition contains the reading '*iṇdagope i vā*.' That is, here we have ४ for ३.

occurring in the text proper. The additional unauthentic reading 'uvamā i vā' is not there in the व० and the सि० editions whereas it is there in the अ०, म० and सु० editions. By the mention of *anupamā* it is indirectly proved that the dish called *uvamā* is as old as the one called *anuvamā*.

6. The word 'aṇamtaguṇā' occurs in sūtra 1247. It is available in all the manuscripts of the Sūtra, that we have consulted. The व० and the अ० editions contain this very reading at this concerned place. The commentator also follows this reading. But the स० edition yields the wrong reading 'asamkhejjaguṇā' in place of the abovementioned authentic reading. The म०, सि०, and सु० editions follow the स० edition in this matter.

7. The reading of the concerned fourth alternative in sūtra 1620 is as follows: *atthegaie jīve egaiyāo jīvāo jaṁ samayaṁ kāiyāe āhigaraṇiyāe pāosiyāe kiriyāe aputṭhe taṁ samayaṁ pāriyāvaṇiyāe kiriyāe aputṭhe pāṇāvāyākiriyaṁ aputṭhe* 4 | (p. 357 lines 6-8). All the editions published so far, except the अ० one, do not contain this reading which is yielded by all the manuscripts we have utilised. We may surmise that the manuscript which served as the model of those editions has dropped the concerned readings on account of its writer's cursory consultation of the commentary. The commentary on the particular sūtra is as follows—'jīve jaṁ bhaṁte! jaṁ samayaṁ kāiyāe āhigaraṇiyāe' ityādi atrāpi samayagrahaṇena sāmānyataḥ kālo grhyate, praśnasūtraṁ sugamam, nirvacanasūtre bhaṅgatrāyī—kañcij jīvam adhikṛtya kañcij jīvo yasmin samaye kāle kriyātrayaṇa sprṣtas tasmin samaye pāritāpanikyāpi sprṣtaḥ prāṇātipātakriyayā cety eko bhaṅgaḥ, pāritāpanikyā sprṣtaḥ prāṇātipātenāsprṣta iti dvitīyaḥ, pāritāpanikyā prāṇātipātakriyayā cāsprṣta iti tṛtīyaḥ, eṣa ca tṛtīyo bhaṅgo bāṇāder lakṣyāt paribhramśena ghātyasya mṛgādeḥ paritāpanādyasambhave veditavyaḥ | yas tu yasmin samaye yaṁ jīvam adhikṛtyādyakriyātrayenāsprṣtaḥ sa tasmin samaye tam adhikṛtya niyamāt pāritāpanikyā prāṇātipātakriyayā cāsprṣtaḥ, kāyikyādyabhāve paritāpanāder abhāvāt | (Commentary, folio 446A)

The underlined portion of the above-quoted commentarial passage contains the explanation of the fourth alternative suggested here. The answer to the sūtra-question is contained in 1 to 3 alternatives. This is the reason why the commentator says, 'nirvacanasūtre bhaṅgatrāyī.' To describe the fourth alternative with which the sūtra-question has no concern points to the characteristic feature of the style. On the basis of the term 'bhaṅgatrāyī' occurring in the above-quoted passage some manuscripts might have dropped the concerned fourth alternative.

8. The reading 'ābhiñibohiyaṇāṇī²sutaṇāṇisu' occurs in the beginning of the *sūtra* 1898[1]. All the manuscripts yield this reading. When we examine the *sūtras* occurring before and after this *sūtra* we find that this reading is authentic from the standpoint of consistent meaning. The ३० and the ४० editions too accept this correct reading. The commentary contained in the ३० edition quotes the concerned portion of the text proper. The quotation is as follows: 'ābhiñibohiyaṇāṇī sutaṇāṇī ya.' This is a wrong reading. And it is on this account that the text proper printed in this ३० edition accepts this wrong and unauthentic reading. The palm-leaf manuscripts of the commentary, belonging to Jesalmer and Cambay Bhaṇḍāras, yield the following reading of the concerned quotation: 'ābhiñibohiyaṇāṇīsū sutaṇāṇīsū ya.' And all the manuscripts of the text proper yield this correct reading. The ५०, ६० and ७० editions follow the wrong reading of the ३० edition.

9. The ३० edition contains the reading 'asaṁkhejjaguṇā' in place of the reading 'saṁkhejjaguṇā' occurring in the beginning of the first line on p. 436 (*sūtra* 2129 [1]). The commentary printed in this ३० edition also gives the Sanskrit translation of this very reading, viz. *asaṁkhyātaguṇāḥ*. But we have considered 'saṁkhejjaguṇā' to be the authentic reading on the following ground. All the manuscripts of the text proper yield this reading. Even the palm-leaf manuscripts belonging to Cambay and Jesalmer Bhaṇḍāras as also the paper manuscripts belonging to 16th-17th centuries of Vikrama Era contain this reading. The ३० and the ४० editions accept the reading similar to the one accepted by us, whereas the ५०, ६० and ७० editions follow the ३० in this matter.

10. After the completion of *sūtra* 2175 (p. 445) the ३० edition contains the additional reading 'tathā siddho bhavati'. We have noted this reading in the foot-note 6th on page 445. None of the manuscripts of the text proper, consulted by us, contains this additional reading. This additional reading is unnecessary and unwanted. It is not found in the ३० and the ४० editions. Moreover, the commentary too does not explain it. After the completion of the commentary on 2175 *sūtra* the portion of the commentary containing the introductory remarks to *sūtra* 2176 is as follows: 'tad evaṁ kevalī yathā siddho bhavati tathā pratipāditam, idānīm siddhā yathāsvārūpās tatrāvatīṣṭhante tathā pratipādayati|' The manuscript utilised by Rev. Āgamoddhārakjī seems to have contained the additional reading and this addition or interpolation might have been made in the manuscript on the basis of the phrase 'yathā siddho

2. The reading 'sutaṇāṇisu' is printed in our edition due to oversight. We have corrected it in *Suddhipatraka*.

bhavati’ occurring in the introductory commentarial remark to sūtra 2176. Of course, all the old manuscripts which we have utilised do not contain this unauthentic additional reading. The म०, सि० and सु० editions follow the ष० edition in this matter.

11. Sūtra 1737 [2] contains the reading ‘*satta ya vāsasahassāṁ abāhā*’. But the ष० edition in its place yields the reading ‘*sattari ya vāsasahassāṁ abāhā*’. This might be the result of oversight or inadvertence on the part of the editor. The म०, सि० and सु० editions follow the ष० edition in this matter. But it is noteworthy that Pt. Bhagavandas translates the concerned term as ‘*seven thousand*’. *sayā* = hundred and *sahassa* = thousand. If the propriety of these two numbers were considered in the present context, then ‘*satta*’ would not have been turned into ‘*sattari*’, a corrupt reading. All the manuscripts we have utilised and even the ष० and अ० editions contain ‘*satta*’ reading at this place.

12. The second half of the 6th verse occurring in the second sūtra in our present edition is as follows : *kammassa baṁdhae* 24 *kammavedae* 25 *vedassa baṁdhae* 26 *veyaveyae* 27 || 6 || (p. 4). It is yielded by all the manuscripts we have utilised. The ष० and the अ० editions too contain this reading. The ष० edition and the म० and सु० editions which follow the ष० contain the following reading in its place : [*kammassa*] *baṁdhae* [*kammassa*] *veda[e]* *vedassa baṁdhae veyaveyae*. The words put in angular brackets [] suggest the attempt of the editor to make the prosodial instants equal to those found in the regular Āryā metre. But one should remember that Āgamic works contain at many places the irregular metres which possess prosodial instants more or less than those found in regular or standardised metres. Having borne this fact in mind the editor of Āgamic texts should ponder over as to whether or not the particular metrical reading yielded by this or that manuscript fits in the context. The explanation found in the commentary is also in consonance with the reading available in all the manuscripts. That is, the reading accepted by us is original and authentic. Though the reading put in angular brackets in the ष० edition follows the authentic reading, at last the सि० edition dropped the reading put in angular brackets with a view to bringing the Āryā metre of this half verse in line with the regular Āryā metre. The concerned half verse given in सि० edition is as follows : ‘*baṁdhae vedavedassa baṁdhae veyaveyae*.’ This reading is very defective. At this place in our edition we have accepted the reading ‘*kammavedae*.’ But the ष० edition contains ‘[*kammassa*] *veda[e]*’ in its place. It is noteworthy that no manuscript yields ‘*ssa*’ at this concerned place.

13. The reading 'sarīraṃgovaṃgaṇāme' (sū. 1693 and sū. 1694[4]) (p. 369, lines 4th and 21st) and also the reading '°sarīraṃgovaṃgaṇāme' (sū. 1694[4]) (p. 369, lines 22-23) are yielded by no manuscript of the text proper. The ४° and the ५° editions contain the readings similar to the ones accepted by us. Even the commentary follows these readings. Let us quote the concerned portion of the commentary: 'sarīrāṅgopāṅganāmeti śārīrasyaṅgāny aṣṭau śīraḥprabhṛtīni, uktaṃ ca—'sīsamuroyarapiṭṭhī do bāhū uruyā ya atṭhaṃgā' iti, upāṅgāni ca aṅgāvayavabhūtāny aṅgulyādīni, śeṣāṇi tatpratyaavayavabhūtāny aṅguliparvarekhādīni aṅgopāṅgāni, 'syādāva-saṅkhyeye' ity ekaśeṣaḥ, tannimittaṃ nāma 'sarīrāṅgopāṅganāma' (commentary, folio 469 B). The ६° edition accepts the corrupt reading 'sarīrovaṃganāme' in place of 'sarīraṃgovaṃgaṇāme.' The ७°, ८° and ९° editions follow the ६° edition in this matter. Similarly, the ६° edition contains the wrong reading '°sarīrovaṃganāmāe' in place of '°sarīraṃgovaṃgaṇāmāe' (1702[14]). At this place also the ७°, ८° and ९° editions follow the ६° edition. The concerned reading of sū. 1702[14] is missing in the ४° and the ५° editions.

14. The reading 'jahā kiriyāsu pāṇāivāyaviratassa' (sū. 1784 [3]) printed on p. 390 (line 23) of the present edition is yielded by all the manuscripts we have consulted. The original version of the concerned text asks us to know all the alternatives from the sū. 1643 occurring in the chapter XXII called 'Kriyāpada'. This is the reason why we have accepted above-mentioned reading in the text proper at this place. Even ४° and the ५° editions contain this original reading. But the ६° edition does not accept this reading. And ७°, ८° and ९° editions follow the ६° edition in this matter. We are confident that there is no manuscript that does not contain this reading.

15. In sūtra 1786 all the manuscripts yield the reading 'bandhe' (p. 390) which refers to the chapter XXV called 'Bandhapada'. The ४° and the ५° editions also contain this reading. The commentator reproduces this entire sūtra (1786) in his commentary. Therein also we find the reading 'bandhe' (See commentary, folio 497 A). In the absence of this word 'bandhe' it becomes impossible for the reader to know as to which is the subject-matter of the sūtra 1786. In the printed text of the commentary the term 'bandhe' has been put in angular brackets []. We do not understand as to why

3-4. At these two places the printed text of the commentary contains the readings 'sariropāṅganāmeti' and 'sarīropāṅganāma' respectively. The reading we have given above is yielded by many old manuscripts of the commentary.

Rev. Āgamoddhārakajī has put it in the brackets. Is it that the manuscript of the text proper utilised by him did not contain it? Or, is there any other reason for his doing so? We cannot positively answer these questions. In the text proper contained in the ३० edition this reading is missing. The ४०, ५० and ६० editions follow the ३० edition in this matter. This reading being not there in the ४० edition, its editor Pt. Bhagavandas translates into Gujarati the concerned portion of the text proper as follows: 'jema jñānāvaraṇīyane vedatām jeṭaḷī prakṛtino bāṁdha kaḥyo che tema mohanīya karma vedatām kahevo'. The purport of this translation is that the person who experiences [the fruits of] Mohanīya-karma binds seven or eight or six or even one type of karma. (Refer to sūtra 1776). But the reading 'bandhe' clearly points out that the person who experiences the fruits of Mohanīya-karma can never bind karmas of one type only.

16. The concerned reading as we have accepted in sūtra 1252 (p. 300 line 20) is as follows: "kaṇḥalesā ṇaṁ sā, ṇo khalu sā ṇīlaleśā, tattha gatā ussakkati". All the manuscripts of the text proper yield this reading. Even the ४० and the ५० editions contain this reading. The commentator also follows this reading while explaining the concerned portion of the text proper. The commentarial passage in point is as follows: "paramārthataḥ punaḥ kṛṣṇaleśyaiva, na khalu nīlaleśyā sā svasvarūpāparitāyāgāt, na khalu ādarśādayo japākusumādīsannidhānatas tatpratibimbamātram⁵ ādadhānā nādarśādaya iti paribhāvanīyam etat, kevalaṁ sā kṛṣṇaleśyā 'tatra' svasvarūpe 'gatā' avasthitā satī utṣvaṣkate tadākūrabhāvamātradhāraṇatas tatpratibimbamātradhāraṇato votsarpatīty arthaḥ" (Commentary, folio 372 A). Though the commentary clearly explains the concerned original reading of the text proper, the last sentence of the sūtra under consideration is wrongly printed in ३० edition as follows: 'tattha gatā osakkai ussakki vā'. Thus the ३० edition contains additional unwanted wrong word 'osakkai'. No manuscript yields it. Moreover, there is no leśyā (mental temperament) which is lower than kṛṣṇaleśya (black coloured mental temperament). Hence the additional word 'osakkai' at this concerned place is useless and misleading. Sūtra 1255 mentions the leśyā lower than the śukla (the white coloured one). But it does not refer to the leśyā higher than the śukla. It is so because there is no leśyā which is higher than the śukla. The śukla leśyā is the highest (i.e. the purest) leśyā. We believe, without a shadow

5. The printed text of the commentary contains the reading 'mātrāmādhānā'. But we have given here the correct reading on the basis of the old manuscripts of the commentary.

of doubt, that the additional word 'osakkai' found in the २० edition at this place is unwanted and wrong. The ३०, ४० and ५० editions follow the २० edition in this matter. Even if the editor of the ३० edition has utilised the manuscript of the text proper in its editing, he seems not to have pondered over the authenticity or otherwise of the readings at many places. The ४० edition no doubt closely follows the २० edition. But it has committed a mistake in sū. 1255, which is not there in the २० edition. It contains a zero sign after 'tattthagatā osakkai.' This misleads the reader to believe that there is the word 'ussakkati' for which the zero sign is put and this, in turn, would wrongly suggest that there is a *leśyā* higher than the *śukla*.

17. At the end of the *sūtra* 72 we have accepted the reading 'gokaṇṇamādi | se ttaṃ dukhurā' (p. 31). All the manuscripts that we have consulted yield this reading. Moreover, the ३० and the ४० editions also contain this reading. But in the २० edition in its place we find 'gokaṇṇamādi | je yāvaṇṇe taḥappagārā | se ttaṃ dukhurā'. This means that it contains at this place the additional words 'je yāvaṇṇe taḥappagārā'. Of course, in the *sūtras* coming before and after this concerned *sūtra* and even elsewhere we invariably find 'je yāvaṇṇe taḥappagārā' after the enumeration of the concerned divisions. But at the same time it is also clear that wherever there occurs 'je yāvaṇṇe taḥappagārā' it is definitely not preceded by the word 'ādi' or 'ādi' (= etc.). All the manuscripts contain 'ādi' in the word 'gokaṇṇādi' occurring in the *sūtra* under consideration. And this term 'ādi' here stands for the phrase 'je yāvaṇṇe taḥappagārā'. Thus the occurrence of the term 'ādi' rules out the possibility of the presence of 'je yāvaṇṇe taḥappagārā'. Whether the editor of the २० edition has interpolated the phrase 'je yāvaṇṇe taḥappagārā' on the basis of its occurrence in other *sūtras* or he has done so on the basis of some manuscript yielding the concerned phrase at this place we do not know. But this much is certain that the phrase is an interpolation. The ३०, ४० and ५० editions follow the २० edition in this matter.

18. In *sūtra* 107 there occurs the term 'dāmili' (p. 38). But the २० manuscript yields the reading 'domili'. It might be that the *daṇḍa* (|) preceding the term 'dāmili' has been here wrongly joined to the term. In the old method of manuscript writing २ is written as 𑀓. For instance, 𑀓 is to be written as 𑀓𑀓. All the manuscripts except the २० yield the reading 'dāmili'. This term 'dāmili' stands for Drāviḍi Script. The ३० and the ४० editions accept the reading 'domili'. In the २० edition at this place we find the reading 'domiliri'. And the ३०, ४० and ५० editions follow the २०

edition in this matter. But no manuscript yields the reading 'domilivī'⁶.

19. The word 'saṭṭhāṇe' occurring in *sūtra* 1049 (p. 258, line 9) is missing in the २० edition. And in the २०, ३० and ४० editions too it is not found. The ५० edition contains it. But in the ६० edition the whole sentence in which the word 'saṭṭhāṇe' occurs is missing. That is, therein we do not find the following sentence : 'vaṇassati-kāiyāṇaṃ saṭṭhāṇe baddhellagā aṇaṃtā.'

20. All the old manuscripts yield the reading 'ṇaradāvaṇiyā' occurring in *sūtra* 105 (p. 38). But २० and ३० manuscripts yield the reading 'ṇaravāvaṇiyā.' On the basis of our experience in the field of Āgamic research we can say that there is every possibility of misreading २ for ३. And this type of error on the part of a copyist seems to have turned the reading 'ṇaradāvaṇiyā' into 'ṇaravāvaṇiyā.' And the ५० manuscript contains the reading 'ṇaravāhaṇiyā' which suggests an attempt to correct the reading 'ṇaravāvaṇiya'. The copyist of this manuscript seems to be an intelligent scholar. This is the reason why he has written 'ṇaravāhaṇiyā' in place of 'ṇaravāvaṇiyā' which was available to him and which he found not fitting in the context. This is what we surmise. All the printed editions contain at this place the reading 'ṇaravāhaṇiyā' on the basis of some rare manuscript belonging to the ५० group. The very old manuscripts yield the reading 'ṇaradāvaṇiyā.' This proves its authenticity and originality. Moreover, we have come across the term 'ṇaradāvaṇie' in 'Nandisuttam Aṇuogaddārāṃ ca', published by Shri Mahavira Jaina Vidyalaya, Bombay, sū. 303, p. 131.⁷

21. The reading 'vāṇamaṃtarāṇaṃ jahā ṇeraiyāṇaṃ orāliyā āhāragā ya' (*sūtra* 922, p. 228, line 8) is yielded by all the manuscripts. And all the editions published so far contain this reading.

6. In the 18th samavāya of *Samavāyāṅga* published by Āgamodaya Samiti 20 instead of 18 names of different scripts are printed. Therein the word 'Bhūyalivī' is not numbered. Even then the number 19 is printed in place of number 18. Even the Suttāgame version of *Samavāyāṅga* follows the Samiti edition in this matter. But Suttāgame edition puts the word 'Bhūyalivī' in square brackets. Even then the number of the scripts enumerated here is nineteen.

7. The word 'ṇaradāvaṇie' does not occur in the hitherto printed editions of *Anuyogadvārasūtra* and in most of the manuscripts of the same that we have utilised except the two paper manuscripts and the two palm-leaf manuscripts, one belonging to Jesalmara Bhaṇḍāra and another belonging to Shri Saṅgha Bhaṇḍāra, Patan. Taking into account the fact that the word 'ṇaradāvaṇiyā' occurs in *Prajñāpanāsūtra* we accepted in our edition of *Anuyogadvārasūtra* the reading 'ṇaradāvaṇie' yielded by very old manuscripts though they are few in number.

of doubt, that the additional word 'osakkai' found in the ४० edition at this place is unwanted and wrong. The ३०, ३१ and ३२ editions follow the ४० edition in this matter. Even if the editor of the ३० edition has utilised the manuscript of the text proper in its editing, he seems not to have pondered over the authenticity or otherwise of the readings at many places. The ३१ edition no doubt closely follows the ४० edition. But it has committed a mistake in sū. 1255, which is not there in the ४० edition. It contains a zero sign after 'tatthagatā osakkai.' This misleads the reader to believe that there is the word 'ussakkati' for which the zero sign is put and this, in turn, would wrongly suggest that there is a *leśyā* higher than the *śukla*.

17. At the end of the *sūtra* 72 we have accepted the reading 'gokaṇṇamādi | se ttaṃ dukhurā' (p. 31). All the manuscripts that we have consulted yield this reading. Moreover, the ३० and the ३१ editions also contain this reading. But in the ४० edition in its place we find 'gokaṇṇamādi | je yāvaṇṇe tahappagārā | se ttaṃ dukhurā'. This means that it contains at this place the additional words 'je yāvaṇṇe tahappagārā'. Of course, in the *sūtras* coming before and after this concerned *sūtra* and even elsewhere we invariably find 'je yāvaṇṇe tahappagārā' after the enumeration of the concerned divisions. But at the same time it is also clear that wherever there occurs 'je yāvaṇṇe tahappagārā' it is definitely not preceded by the word 'āi' or 'ādi' (=etc.). All the manuscripts contain 'ādi' in the word 'gokaṇṇādi' occurring in the *sūtra* under consideration. And this term 'ādi' here stands for the phrase 'je yāvaṇṇe tahappagārā'. Thus the occurrence of the term 'ādi' rules out the possibility of the presence of 'je yāvaṇṇe tahappagārā'. Whether the editor of the ४० edition has interpolated the phrase 'je yāvaṇṇe tahappagārā' on the basis of its occurrence in other *sūtras* or he has done so on the basis of some manuscript yielding the concerned phrase at this place we do not know. But this much is certain that the phrase is an interpolation. The ३०, ३१ and ३२ editions follow the ४० edition in this matter.

18. In *sūtra* 107 there occurs the term 'dāmili' (p. 38). But the ३० manuscript yields the reading 'domili'. It might be that the *daṇḍa* (|) preceding the term 'dāmili' has been here wrongly joined to the term. In the old method of manuscript writing ३ is written as I. For instance, ३ is to be written as I. All the manuscripts except the ३० yield the reading 'dāmili'. This term 'dāmili' stands for Drāviḍi Script. The ३० and the ३१ editions accept the reading 'domili'. In the ४० edition at this place we find the reading 'domiliri'. And the ३०, ३१ and ३२ editions follow the ४०

edition in this matter. But no manuscript yields the reading 'domilivi'⁶.

19. The word 'saṭṭhāṇe' occurring in sūtra 1049 (p. 258, line 9) is missing in the ३० edition. And in the ३०, ३१ and ३२ editions too it is not found. The ३० edition contains it. But in the ३० edition the whole sentence in which the word 'saṭṭhāṇe' occurs is missing. That is, therein we do not find the following sentence : 'vaṇassati-kāiyāṇaṁ saṭṭhāṇe baddhellagā aṇaṁtā.'

20. All the old manuscripts yield the reading 'ṇaradāvaṇiyā' occurring in sūtra 105 (p. 38). But ३० and ३१ manuscripts yield the reading 'ṇaravāvaṇiyā.' On the basis of our experience in the field of Āgamic research we can say that there is every possibility of misreading ३१ for ३१. And this type of error on the part of a copyist seems to have turned the reading 'ṇaradāvaṇiyā' into 'ṇaravāvaṇiyā.' And the ३२ manuscript contains the reading 'ṇaravāhaṇiyā' which suggests an attempt to correct the reading 'ṇaravāvaṇiya'. The copyist of this manuscript seems to be an intelligent scholar. This is the reason why he has written 'ṇaravāhaṇiyā' in place of 'ṇaravāvaṇiyā' which was available to him and which he found not fitting in the context. This is what we surmise. All the printed editions contain at this place the reading 'ṇaravāhaṇiyā' on the basis of some rare manuscript belonging to the ३२ group. The very old manuscripts yield the reading 'ṇaradāvaṇiyā.' This proves its authenticity and originality. Moreover, we have come across the term 'ṇaradāvaṇie' in 'Nandisuttaṁ Aṇuogaddārāṁ ca', published by Shri Mahavīra Jaina Vidyalaya, Bombay, sū. 303, p. 131.⁷

21. The reading 'vāṇamaṁtarāṇaṁ jahā ṇeraiyāṇaṁ orāliyā āhāragā ya' (sūtra 922, p. 228, line 8) is yielded by all the manuscripts. And all the editions published so far contain this reading.

6. In the 18th samavāya of *Samavāyāṅga* published by Āgamodaya Samiti 20 instead of 18 names of different scripts are printed. Therein the word 'Bhūyalivi' is not numbered. Even then the number 19 is printed in place of number 18. Even the Suttāgame version of *Samavāyāṅga* follows the Samiti edition in this matter. But Suttāgame edition puts the word 'Bhūyalivi' in square brackets. Even then the number of the scripts enumerated here is nineteen.

7. The word 'ṇaradāvaṇie' does not occur in the hitherto printed editions of *Anuyogadvārasūtra* and in most of the manuscripts of the same that we have utilised except the two paper manuscripts and the two palm-leaf manuscripts, one belonging to Jesalmara Bhaṇḍāra and another belonging to Shri Saṅgha Bhaṇḍāra, Patan. Taking into account the fact that the word 'ṇaradāvaṇiyā' occurs in *Prajñāpanāsūtra* we accepted in our edition of *Anuyogadvārasūtra* the reading 'ṇaradāvaṇie' yielded by very old manuscripts though they are few in number.

The reading asks the readers who want to know about the *audārika* and the *āhāraka* bodies of *vānavyāmtara* gods to reproduce what has been said elsewhere in the work about these bodies of infernal beings. The ४० edition contains in this very *sūtra* (922) the reading '*āhāragasarīrā jahā asurakumārāṇaṁ*' (= 'for details about the *āhārakaśarīra* of *vānavyāmtara* gods readers should repeat here whatever has been said about this body of *Asurakumāra* gods'). This reading in the ४० edition occurs before the reading '*teyā-kammayā*.' It is an unwarranted addition. It is not proper to ask readers twice in one and the same *sūtra* to consult two different portions of the text for the same details. All the old manuscripts except the ५० २ do not contain this additional reading, nor do the ४० and the ५० editions contain it. But the ५० and the ६० editions following the ४०, include this additional reading in the body of the text proper. But the ६० edition does not contain this unwanted additional reading.

22. In the interrogative sentence of *sūtra* 985[7] there occurs the reading '*ogāhaṇapaesaṭṭhāe*.' All the manuscripts yield this reading. Even in the portion containing the answer to the question these two words are mainly used. In spite of this the ४० edition in its place contains the wrong reading *ogāhaṇaṭṭhayāe paesaṭṭhayāe* *ogāhaṇa-paesaṭṭhayāe*. The ५०, ६० and ७० editions follow the ४० edition in this matter. In the ४० and ५० editions at the concerned place the two words are separately written as follows: '*ogāha-ṇaṭṭhayāe paesaṭṭhayāe*'. That is, the third word found in the ४० edition is not there in these two editions.

23. In *sūtra* 1111 we have accepted the reading '*maṇḍūe upphidiyā*'. The commentator follows it and translates the term '*upphidiyā*' into Sanskrit as '*utplutya*'. The manuscripts yield in its place '*maṇḍūe-uppaḍitā*' or '*upphaḍitā*' or '*ophiḍittā*'. The ४० and the ५० editions contain the reading '*maṇḍūe uppaḍittā*' at this place, whereas the ४० edition contains the unauthentic reading '*maṇḍūo phiḍittā*'. The ५०, ६० and ७० editions follow the ४० edition in this matter.

24. In *sūtra* 1131 and 1145 (pp. 275 and 278) we have accepted the reading '*sa cceva pucchā*'. But the ४० edition contains at these two places the wrong readings '*evaṁ savve vi pucchā*' and '*savve vi pucchā*' respectively. These wrong readings are the results of mistaking च for व. In *sūtra* 1145 we have not noted down in the foot-note the reading available in the ४० edition. At these two places the corrupt reading '*savve va*' yielded by manuscripts utilised by the editor of ४० edition seems to have been turned into

'*savve vi*' due to haste in correcting it or due to slip of pen. But from the standpoint of construction and meaning the reading '*savve vi*' is useless. No manuscript utilised by us yields it. The ५० and ७० editions contain at these two places the readings '*so ceva pucchā*' and '*savve va pucchā*' respectively. The १० edition contains at these places readings '*evam savvesim pucchā*' and '*savve va pucchā*'. Not finding the reading '*savve va*' to be correct the editor has attempted to correct it as '*savvesim*' which itself is not proper. The ५० and the ७० editions follow the १० edition in this matter.

25. In *sūtra* 1218 we have accepted the reading '*padesāvagāha*' (p. 291, line 26). In its place the १० edition contains the reading '*padesogāḍha*.' All the manuscripts except ५१, ५२ and ५३ yield the reading '*padesā*' for '*padesāvagāha*'. That is, the '*vagāha*' part of the reading '*padesāvagāha*' is missing in these manuscripts. The commentarial passage throwing light on the authentic reading is as follows: '8' *ekādaśaḥ pradeśaprārūpaṇādhikāraḥ, dvādaśo'vagāhādhikāraḥ*' (commentary, folio 358 A). On the basis of this passage we definitely say that the reading '*padesāvagāha*' yielded by the abovementioned three manuscripts is authentic and correct. There occurs the word '*ogāḍha*' in the reading '*kaṇhalessā ṇaṁ bhaṁte kaipaesogāḍhā*' found in *sūtra* 1244 (p. 299). Keeping this in mind the editor of the १० edition seems to have accepted the reading '*padesogāḍha*'. It is also possible that he might have before him a manuscript which itself contained the reading '*padesogāḍha*'. The ५० and the ७० editions contain at this place the readings '*padesovagāha*' and '*padesovagāḍha*' respectively. The ५०, १० and ७० editions follow the १० edition in this matter.

26. In *sūtra* 1228 we have accepted the reading '*tambacchivāḍiyā i vā*' (p. 294, line 2). The १० edition contains the reading '*tambacchivāḍiyāe i vā*'. The 'ए' letter occurring in this reading is redundant and interpolated. The ५०, १० and ७० editions follow the १० edition in this matter. The ५० and ७० editions contain at this place the readings '*tambacchivā viḍāivā*' and '*tambacchivā viḍāitivā*' respectively.

27. In *sūtra* 1230 we have accepted the reading '*kaṇiyāarakusume i vā*' (p. 294). All the manuscripts which we have utilised yield this reading. Even the ५० and the ७० editions contain it. But the

8. The first part of this reading occurring in the edition of the commentary published by Āgamodaya Samiti is as follows: *ekādaśo'pradeśaḥ pradeśaprārūpaṇādhikāraḥ*. The reading which we have given here is yielded by the palm-leaf manuscripts of the commentary belonging to Jesalmera Bhaṇḍāra and Cambay Bhaṇḍāra.

४० edition contains at this place the reading 'kaṇṇiyārakusume i vā'. And the ५०, ६० and ७० editions, after the ४० edition, accept it. But no manuscript yields it. So it could not be regarded as authentic. The commentary printed in the ४० edition contains the following *pratīka* (the word or phrase quoted in the commentary from the original text in order to help the reader in easily finding out the concerned portion of the original text) : 'kaṇṇiyārakusume i vā'. It seems that the ४० edition, on the basis of this *pratīka*, has accepted the reading 'kaṇṇiyārakusume i vā'. It is also possible that a manuscript utilised by its editor might have contained this reading. Even then this reading could not be regarded as authentic. It is so because the palm-leaf manuscript belonging to the Cambay Bhaṇḍāra yields the reading 'kaṇiyārakusume i vā' which is identical with the one yielded by all the manuscripts utilised by us.

28. In *sūtra* 1231 we have accepted the reading 'siṁduvāravarāmalladāme'. All the manuscripts yield this reading. The ५० and ७० editions also contain this reading. But the ४० edition contains in its place the reading 'siṁduvāramalladāme'. Thus this reading does not contain the word 'vara' which occurs in the reading accepted by us. The ५०, ६० and ७० editions follow the ४० edition in this matter. The commentary gives the brief explanation of the terms from *sālipiṭṭharāsi* to *seyabamdhujīvae*. It is as follows : *śālipiṭṭharāsi-kuṭajapuṣparāsi-sinduvāramālyadāma-śvetāśoka-śvetakaṇavīra-śvetabandhujīvāḥ pratitāḥ* | No manuscript of the commentary contains the reading 'siṁduvāravarāmalladāma' which is in harmony with the reading occurring in the text proper. But this does not mean that we should drop the word 'vara' from the text proper. We can explain the non-occurrence of the term 'vara' in the commentary in the following two ways: (1) 'र' letter occurring at the end of the terms 'सिन्दुवार' and 'वर' might have caused the oversight on the part of the copyist. That is, on that account he might have dropped the term 'vara'. If we accept this view, then the concerned reading of the commentary should be written as follows : 'siṁduvāra[vara]mālyadāma'. (2) The text proper contains the compound of six names. On this account the commentator might not have deemed it necessary to include the well known term 'vara' in this sentence. We strongly believe that the reading which is yielded by all the manuscripts of the text proper should not be dropped.

29. In *sūtra* 1362 we have accepted the reading 'sāgārovautte' (p. 314). All the manuscripts yield this reading. The ५० and ७० editions too contain this reading. But the ४० edition contains, in

its place, the reading 'sāgārovaogovautte'. No manuscript yields this reading. We are of the opinion that the editor of the ४० edition has here followed the quotation of the text proper, occurring in the printed commentary (folio 392 A); of course, he has made some correction in the quotation. The quotation is as follows: 'sāgārovaogovautte *ṇaṁ bhaṁte*!'. But the version of this quotation, yielded by the palmleaf manuscript belonging to Jesalmara Bhaṇḍāra, is as follows: 'sāgārovautte *ṇaṁ bhaṁte*!'. This version is in harmony with the reading yielded by the manuscripts of the text proper. This conclusively proves that the reading accepted in the ४० edition is not authentic. The ५०, ६० and ७० editions follow the ४० edition in this matter. In *sūtra* 1363 which follows the *sūtra* under consideration contains the phrase 'aṇāgārovautte'. All the manuscripts yield it. And all the editions including even the ४० contain it. This shows the authenticity and originality of the reading 'sāgārovautte' accepted by us in *sūtra* 1362.

30. The portion from *sūtra* 1597 [2] to *sūtra* 1599 [1] (i.e. page 354 lines 3 to 9) is contained only in the three manuscripts out of eight utilised by us. This means that the copyists of the concerned manuscripts have dropped this portion through oversight. The ५० and the ४० editions too do not contain it. And the ५०, ६० and ७० editions follow the ४० edition in this matter. But the ८० edition contains it. From this we learn that if we do not consult different manuscripts on account of the task being tiresome and tedious then there is always a possibility of our recension of the text edited missing phrases, sentences and even passages.

31. In *sūtra* 2052[6] we have accepted the reading 'pahāremāṇīo' (p. 423, line 4). All the manuscripts yield it. Even the ५० and the ८० editions have accepted it. But the ४० edition contains in its place the reading 'saṁpahāremāṇīo'. And the ५०, ६० and ७० editions follow the ४० edition in this matter.

32. In the 1st and the 2nd paragraph of *sūtra* 2170 we have accepted the readings 'samohaṇṇati' (p. 443, line 25) and 'samohaṇṇanti' (p. 443, line 26) respectively. All the manuscripts yield these readings. The commentary too contains the following as the *pratīka* from the original text: 'samohannai' *iti samavahanti* (folio 602 A). In spite of this, the ५० and the ४० editions contain at these two places the readings 'samohaṇai' and 'samohaṇanti' respectively. The ५०, ६० and ७० editions follow the ४० edition in this matter. But no manuscript of the text proper yields these readings. Hence they should not be regarded as authentic.

maṇussehinto uvavajjanti, no devehinto uvavajjanti'. The original unenlarged reading makes the subject-matter quite clear. The term 'evam' with which this reading starts suggests the reader to consult *sūtra* 657. And *sūtra* 657 asks the reader to refer, for details, to *sūtra* 648 which contains information about *Asurakumāra* gods. To free readers from the tedious task of consulting two different *sūtras* some learned person seems to have enlarged the original reading incorporating necessary details from these two concerned *sūtras*. There might have existed some rare manuscript containing this enlarged reading. On the basis of such a rare manuscript the editor of the २० edition seems to have accepted the above quoted enlarged version of the original reading in the body of the text proper. This enlarged version does not give wrong information. But the version accepted by us is the original and authentic version because it is yielded by all the manuscripts.

35. The reading '*ḍavvaṭṭhayaē*' occurring in *sūtra* 779 (p. 194, line 5) is yielded by all the manuscripts. The २० and the ३० editions also contain it. But it is missing in the १० edition and in the ४०, ५० and ६० editions which follow the २०.

36. In *sūtra* 858 we have accepted the reading '*kiṃpahavā*' (p. 213). All the manuscripts except ७२ yield it. The २० and the ३० editions too contain it. In the commentary we find the following explanation of it : '*kiṃprabhavā*' *kasmāt prabhavaḥ—utpādo yasyāḥ* *sā kiṃprabhavā* (folio 256 B). Instead of '*kiṃpahavā*' ७२ contains the reading '*kiṃpavahā*' (p. 213, n. 1). This is not a real variant. Interchange of the successive consonants keeping the vowels at their original places is the common mistake committed by copyists of the old manuscripts. All those who carefully utilise the old manuscripts in their editing work know this fact very well. Let us give some instances of this type of mistake. In *sūtra* under consideration there occurs the reading '*sarīrapahavā*'. In its place २० manuscript contains '*sarīrapavahā*'. Again in *gāthas* 192 and 193 of *sūtra* 859 there occur *pahavati* and '*sarīrappahavā*' respectively. The २० manuscript contains in their place '*pavahati*' and '*sarīrappavahā*' respectively. Refer to foot-notes 2-4 on page 213. The ३० edition contains the reading '*kiṃpavahā*' instead of '*kiṃpahavā*'. That is, the reading of the ३० edition is identical with the one yielded by ७२ manuscript. But the २० edition contains '*sarīrapahavā*' (occurring second time in the same *sūtra*) in *sū.* 858, '*pahavati*' and '*sarīrappahavā*' in *sū.* 859. This means that at these places the २० edition contains the readings accepted by us. This again shows that the reading '*kiṃpavahā*' accepted

40. The portion beginning with 'vi,' (sūtra 105b[3]; p. 258, line 1) and ending with 'sarratthazoddhadevatte' (sūtra 1052) is found in all the manuscripts we have consulted. Even the ५०, ४० and ३० editions contain it. But it is missing in the २० edition. The ५० and the ३० editions following the २० edition do not contain it.

41. In sūtra 1202 we have accepted the reading 'teulesā' (p. 288, line 2). All the manuscripts yield it. But the २० edition contains in its place the reading 'lessā' which is meaningless in the context. The ५० and the ३० editions follow the २० edition in this matter. Again, in sūtra 1203[3] we have accepted the reading 'teulesse puḍhaviḥkāie' (p. 288, line 10). And all the manuscripts yield it. But it is missing in the २० edition. And even the ५० and the ३० editions which follow the २० edition do not contain it. The ५०, ४० and ३० editions contain at both these places readings which we have accepted.

42. In sūtra 1307 we have accepted the reading 'jāva bādara-vāukkāie vi |' (p. 306). All the manuscripts yield it. Even ५० and ४० editions contain it. But the २० edition has in its place the reading 'jāva bādarateukāie vi bādaravāukkāie vi |'. This reading

does not fit in the context. The ३० edition, after the ४० edition, contains this reading. Having found the term 'jāva' occurring in this reading redundant and unwanted the editors of the ५० and the ६० editions have dropped it without any basis. Thus these two editions contain the reading 'bādarateukāie vi bādaravāukāie vi |.' This suggests an attempt on the part of their editors to make the reading accepted in the ४० edition consistent with the *sūtra*.

43. In *sūtra* 1794[3] we have accepted the reading 'orāliyasarīrī' (p. 392). All the old manuscripts except ५० and ६२ yield it. All editions published so far contain in its place the reading 'orāliyasarīrā.' Though the printed text of the commentary contains at this place 'orāliyasarīrā' as a *pratīka* (folio 500 B), its old palmleaf manuscript belonging to Cambay Bhaṇḍāra contains 'orāliyasarīrī' as a *pratīka*. Hence we have accepted the reading 'orāliyasarīrī'.

44. In *sūtra* 1217 we have accepted the reading 'egammi homāṇe' (p. 291, line 20). All the manuscripts yield it. The ४० and the ५० editions contain in its place the reading 'egammi hojja-māṇe.' This is a corrupt reading. The ६० and the ३० editions contain at this place the reading 'egammi nāṇe hojjā.' This reading also is not proper. The ५० and the ६० editions have at this place the reading 'egammi nāṇe homāṇe.' The word 'nāṇe' occurring in the concerned reading found in the ६० edition is yielded by no manuscript. This additional word 'nāṇe' is found in all the editions published after the ६० edition.

45. In *sūtra* 167 we have accepted the reading 'pūya-ruhira' (p. 50, line 20). All the manuscripts except ६० and ५० yield it. The ४० edition also contains it. All the remaining editions contain at this place the reading 'pūyapaḍala-ruhira' which is the same as is found in ६० and ५० manuscripts. The commentator too in his commentary puts 'pūya-ruhira' as a *pratīka* (folio 80 B). And majority of the manuscripts contain 'pūya-ruhira'. Hence we have accepted it, considering it to be original and authentic.

46. In *sūtra* 138 we have accepted the reading 'viyaśamta' (p. 64, line 25). The commentary too follows this reading. All the manuscripts except ६० and ६२ yield it. These two manuscripts yield the reading 'vihasamta' which we have given in a foot-note. The ४० edition contains this reading. And ५०, ३० and ६० editions follow the ४० edition in this matter. The ४० and the ५० editions contain 'viyaśiya' and 'viyaśita' respectively. These two readings are very near to the one accepted by us.

49. In sūtra 657 we have accepted the reading 'jehimto asurakumārā,' (p. 177). All the manuscripts except the २० yield it. This reading does not create any difficulty in understanding the answer to the question put in the sūtra under consideration. Even from the standpoint of construction this reading seems to be more fitting. The ३० and the १३० editions contain in its place the reading 'jehimto asurakumārā tehimto vi bhāṇiyavvā.' We have inadvertently forgotten to note down in the footnote this reading yielded by ३० manuscript; hence we have mentioned it in the errata appended to the first part of this volume. The ४० and the ३० editions contain at this place the readings 'jehimto asurakumārā tehimto vi bhāṇiyavvā |' and 'jehimto asurakumārā tehimto vāṇamaṁtarā vi bhāṇiyavvā.' The ४० and ३० editions contain the reading 'jehimto asurakumārā tehimto vāṇamaṁtarā uvavajjāveyavvā' which is identical with the one yielded by the २० manuscript. The reading yielded by the २० manuscript has been noted down in the foot-note.

50. In sūtra 1765[2] we have accepted the reading 'evaṁ ṇava bhaṁgā' (p. 387). It is a correct reading. It is yielded by

all the manuscripts. Even the ५० edition contains this reading. All the remaining editions at this place contain in its place the reading 'evaṁ ee ṇava bhaṁgā bhāṇiyavvā'. We have inadvertently given in the footnote 'bhaṁgā bhāṇiyavvā' as the reading available in ५० manuscript. As a matter of fact it yields the reading 'evaṁ ee ṇava bhaṁgā bhāṇiyavvā'.

51. In *sūtra* 1864 there occurs twice the reading 'pappā' (p. 400, lines 9-10). All the manuscripts except ५० and ५२ yield it. The ५० and ५२ manuscripts as also the editions published so far contain in its place the reading 'pappa'. From the standpoint of the reading yielded by the majority of manuscripts as also from that of old usage the reading accepted by us is very important. Sometimes for the convenience of the reader a learned writer or reader of manuscripts changes the old usage into the current one. The present case provides an instance of such a change.

52. In *sūtra* 1319 we have accepted the reading 'doṇṇi' (p. 309). And all the manuscripts yield it. Moreover, on examining the *sūtras* from the beginning of the 4th *Dvāra* in which the present *sūtra* occurs one will find that the nominative case-ending in 'doṇṇi' is fitting. This means that the reading 'doṇṇi' which we have accepted is proper. In spite of this all the editions published so far contain the reading 'doṇha' which has the genitive case-ending. It is not that the genitive case-ending does not give the desired meaning. But the reading 'doṇṇi' having nominative case-ending is the original one because it is available in all the manuscripts as also because it fits well in the context.

53. The reading 'saṁjayāsaṁjāe jahaṇṇeṇaṁ' which we have accepted in *sūtra* 1360 is the original one because it is yielded by all the manuscripts we have utilised. But the editions published so far contain in its place the reading 'saṁjayāsaṁjāeṇaṁ pucchā | go jahaṇṇeṇaṁ.' From the standpoint of meaning there is nothing objectionable in this reading which might have been available in some rare manuscript.

54. The reading 'ukkosasaṁkiliṭṭhapariṇāme vā tappāuggavisu-jjhamāṇapariṇāme vā' which we have accepted in *sūtra* 1751 (p. 384, line 13) is yielded by all the manuscripts we have utilised. This reading occurs in the description of the one who binds the highest *āyusya* (karma). The commentary on this concerned text is as follows : 'utkr̥ṣṭasaṁkiliṣṭhapariṇāmo nārakāyurbandhakaḥ, tatprāyog-yaviśuddhyamāṇapariṇāmo'nuttarasurāyurbandhakaḥ' (folio 491). This explanation clearly proves the originality and authenticity of the reading accepted by us. In spite of this all the editions

tary, belonging to Cambay and Jesalmara Bhaṇḍāras, contain at this place 'pariyāiṇayā.' This proves that the reading accepted by us is authentic and proper.

59. The reading 'cuṁcuyā' has been accepted by us in *sūtra* 98 (p. 36.) But all the editions published so far contain in its place the reading 'baṁdhuyā'. Though जे०, म०, and पु२ manuscripts yield the reading 'baṁdhūyā', we have considered the reading 'cuṁcuyā' to be correct and authentic. In selecting the correct and proper reading we are here helped by *Pravacanasāroddhāra* and its commentary. In the footnote we have given the concerned passages from *Pravacanasāroddhāra* and its commentary, wherein occur the terms 'caṁcuya' and 'caṁcukāḥ' respectively. This is the reason why we have accepted the reading 'cuṁcuyā', rejecting the reading 'baṁdhuyā.' This case provides an instance of other works helping the editor in selecting correct readings.

60. In *sūtra* 1809 there occurs 'ṇavaraṁ oṣaṇṇakāraṇaṁ ṇa bhavati' (p. 395, line 4). All the manuscripts except जे० and all the editions published so far contain 'bhaṇṇati' instead of 'bhavati'. But in the *pratīka* of the text proper, given in the commentary, there occurs 'havai' (folio A). Hence we have accepted 'bhavati' yielded by जे० manuscript.

61. After the reading 'bhāṇiyavvo]' occurring at the end of *sūtra* 1591 there occurs the additional reading 'jāvavemāṇiya tti]' in पु२ manuscript only. The म० and the पु० edition contain the version identical with the one accepted by us. The पु० edition follows these two editions. On the other hand, the remaining three editions contain the additional reading yielded by पु२ manuscript.

62. The reading 'aṇaṁtarāya āhāre' which we have accepted in *sūtra* 2032 (p. 419) is yielded by जे० manuscript alone. The remaining manuscripts as also the म० and सि० editions contain in its place the reading 'aṇaṁtaragayāhāre'. The remaining editions contain the reading 'aṇaṁtarāgayāhāre' which is yielded by no manuscript. The printed text of the commentary as also some of the manuscripts of the same contain the quotation of the concerned *sūtrapada*, viz. *aṇaṁtarāgayāhāre*. Even the explanation of this reading, given in the commentary, is as follows: 'ananta-rāgātā-hārako.' On this basis the concerned editions might have accepted the reading 'aṇaṁtarāgayāhāre' even though it is not found in a single manuscript. But the old palm-leaf manuscripts of the commentary yield the quotation 'aṇaṁtarāhāre' and contain 'ananta-rāhārako' as its explanation. Moreover, the printed text of the commentary contains the reading 'ananta-rāgātāhārāḥ' in the explanation of the term 'aṇaṁtarāhārā' occurring in the next *sūtra* 2033.

any exception, contain *sūtras* 898 and 899 which we have accepted in the body of the text proper (p. 221). Hence all the editions published so far, except the ५०, contain them. But in the ५० edition they have been dropped. Out of these two *sūtras*, *sūtra* 898 is identical with *sūtra* 870 word by word. Hence in the introductory remarks to the *sūtra* 898 the commentator says, 'samprati prāguktam eva sūtram sūtrāntarasambandhanārtham bhūyaḥ paṭhati'. This naturally proves originality and utility of *sūtra* 898. Considering the repetition of *sūtra* 870 as *sūtra* 898 to be improper the editor of *Suttāgame* dropped *sūtra* 898 without examining its propriety and utility.

65. It seems that several phrases occurring in *sūtra* 1237 (pp. 296-297) have been intentionally dropped in the ५० edition. They are as follows: the word 'vara' which occurs twice in 15th line (p. 296), and once in 18th line (p. 296), the *sūtra*-portion 'āsālā māsālā pesālā īsioṭṭhāvalambīṇi īsim voccheyakaḍḍi īsī tambacchikaraṇi' occurring in lines 18-19 (p. 296), the *sūtra*-portion 'āsāyaṇijjā vīsāyaṇijjā piṇaṇijjā vimhaṇijjā dīvaṇijjā' occurring in 1st line (p. 297) and the 'savvimādiyaḥpalhāyaṇijjā' occurring in 2nd line (p. 297). All these are found in the old manuscripts as also in all the editions except the ५०. Thus it is quite obvious that these cases of omission are not the result of oversight (in proof-reading), nor are they the result of inadvertence. As a matter of fact, the editor of *Suttāgame* has intentionally dropped these portions of *sūtra* 1237.

66. The reading 'addā ya asī ya maṇi uḍupāṇe tella phāṇiya vasā ya' which we have accepted in *gāthā* 203 of *sūtra* 972 mentions seven *dvāras*. But the ५० edition mentions two *dvāras* 'duddha' and 'pāṇe' in place of one *dvāra* 'uḍupāṇe', thus making the total number of *dvāras* eight instead of seven. The reading mentioning eight *dvāras* is yielded by several manuscripts belonging to different groups. But the reading 'uḍupāṇe' is yielded by very old manuscripts. And it is this reading that is authentic. Hence we have accepted it. The authenticity of this reading is proved as follows. In *sūtra* 999 there occurs the treatment of these *dvāras*. After having explained *addāya dvāra* Āc. Malayagiri writes the following sentence regarding the *dvāras asi to vasā*: 'evam asimanāyādiviṣayāṇy api ṣaṭ sūtrāṇi bhāvanīyāni'. Hence in this context the reading 'uḍupāṇe' is authentic and original. If one were to accept two *dvāras* 'duddha' and 'pāṇe' instead of the one 'uḍupāṇe', then there would be seven *sūtras* instead of six, whereas the commentator expressly states that they are six. The portion containing the explanation of the term 'uḍupāṇe' of the concerned *gāthā* is missing in all the manuscripts of the commentary. Though

appāṇaṃ dehai, dehaṃtaṃ vā sātijjati || 38 || je bhikkhū phāṇie
appāṇaṃ dehai, dehaṃtaṃ vā sātijjati || 39 || je bhikkhū majjae
appāṇaṃ dehai, dehaṃtaṃ vā sātijjati || 40 || je bhikkhū vasāe appāṇaṃ
dehai, dehaṃtaṃ vā sātijjati || 41 || This version occurs in the
 cyclostyle copy of *Niśīthacūrṇi* edited by Āc. Vijayapremasūriji
 and Āc. Vijayajambūsūriji and also in the printed text of *Niśītha-*
cūrṇi edited by Kamalamuniji. In Kamalamuniji's edition the
 variants '*appāṇaṃ paloei paloyaṃtaṃ*' and '*kuṃḍapāṇie*' of the
 readings '*attāṇaṃ dehai dehaṃtaṃ*' (sū. 31) and '*kuḍḍāpāṇe*'
 respectively are given. Out of these two variants '*kuṃḍapāṇie*' is
 noted down in the foot-note by Āc. Vijayapremasūriji who regards
 it not as a variant of '*kuḍḍāpāṇe*' but as its explanatory term.

Now let us discuss these three versions of one and the same
sūtra-portion of *Niśīthasūtra*.

(1) The number (seven) and the order of the terms *addāe*
 etc. occurring after the term *mattae* in very old manuscripts of
Niśīthasūtra exactly tally with those of the same found in
Prajñāpanāsūtra. The term *mattae* which is mentioned first in
Niśīthasūtra is absent in *Prājñāpanāsūtra*. It is the original *sūtra*-
 term characteristic of *Niśīthasūtra*. It is meant to indicate other
 utensils (*pātras*) also. Our experience in critically editing the
 Āgamic works and in the selection of readings tells us that this
 version is authentic and original.

(2) The additional *sūtra*-terms that occur in the second version
 seem to have been interpolated on the basis of the concerned
cūrṇi passage, recapitulatory (*saṅgrahaṇi*) *gāthā* in *Niśīthabhāṣya*
 and the *cūrṇi* explanation of this *gāthā*. Having explained the
 term *mattae*, *Cūrṇi* remarks '*evaṃ paḍiggahādiēsu vi*'. On the basis
 of this remark the reading '*evaṃ je paḍiggahe*' seems to have been
 interpolated in the second version. The recapitulatory *gāthā* in
Niśīthabhāṣya, which throws light on the meaning of the concerned
sūtra is as follows :

dappaṇa maṇi ābharāṇe sattha dae bhāyaṇa'ṇṇataṛae vā |
tella-mahu-sappi-phāṇita-majja-vasāsutta-mādisu ||

There is no reason to believe that all the terms that occur in
 this *gāthā* are the *sūtra*-terms. Of course, in the *sūtra-sparśika*
Niryukti-gāthā the *sūtra*-terms alone are mentioned. But this is a
saṅgrahaṇi-gāthā. And a *saṅgrahani-gāthā* contains other terms
 (*padas*) also that are conducive to our understanding the *sūtra*
 terms. Hence it seems that the *gāthā* under consideration contains
 terms over and above the *sūtra*-terms. This inference is not
 improper. Thus it naturally follows that the *sūtra*-reading '*je-*
ābharāṇaṃsi je udayakuṃbhe je mahakuṃbhe je ghayakuṃbhe'

the text of the commentary printed in the 2nd edition explains the terms 'duddha' and 'pāṇe' accepted in the text proper in place of 'uḍupāṇe', this commentarial passage containing the explanation is not original. It has been interpolated in the body of the text of the commentary by some learned person. This has been clearly suggested by the commentary on sūtra 999. We have offered special clarification of this point in a foot-note on p. 237 of the first part of this work. Readers are requested to refer to it.

In the selection of this reading we are helped by *Niśīthasūtra*. In 13th Uddeśa of *Niśīthasūtra* there occur the terms *mattae*, *addāe*, *asīe*, *maṇīe*, *uḍupāṇe*, *telle*, *phāṇīe* and *vasāe*. Here also the topic in hand pertains to the question as to how one sees one's own face. Hence all the objects that can bear the reflection of the face are enumerated here. The concerned contexts of *Prajñāpanāsūtra* and *Niśīthasūtra* establish absolute originality of the reading 'uḍupāṇe'. Let us note that the cyclostyle copy of *Niśīthacūrṇi* edited by Āc. Vijayapremasūriji and Āc. Vijayajambūsūriji yields the reading 'kuḍḍāpāṇe' in place of 'uḍupāṇe' and gives a variant 'kuṇḍapāṇīe' in the foot-note. The text of *Niśīthasūtra* printed along with the *Niśīthacūrṇi* edited by Kamalamuniji follows the cyclostyle copy in this matter. These *kuḍḍāpāṇe* and *kuṇḍapāṇīe* are the corrupt forms of 'uḍupāṇe'. These corrupt forms are the result of scriptological error. Somebody under the influence of explanation contained in *Cūrṇi* has imagined them. It is necessary to give further details about the concerned reading of *Niśīthasūtra*. We have come across the three versions of the concerned portion of *Niśītha-sūtra*. They are as follows :

(1) *je° mattae appāṇaṁ dehati dehaṁtaṁ vā sātijjati | evaṁ addāe asīe maṇīe uḍupāṇe telle phāṇīe vasāe appāṇaṁ dehati dehaṁtaṁ vā sātijjati |* This reading is reproduced here from the copy prepared on the basis of old palm-leaf manuscripts.

(2) *je bhikkhū mattae attāṇaṁ dehati de° 2 evaṁ je paḍiggahe° je ādaṁsae° je° maṇimmi° je āsimmi° je ābharaṇaṁsi° je udda(uḍḍu)-pāṇe° je udayakuṇḍbhe° je mahukuṁ° je tellakuṁ° je ghayakuṁ° je phāṇīe° je vasāe° |* This version is found in some of the later manuscripts belonging to the period prior to 16th-17th centuries A. D.

(3) *je bhikkhū mattae attāṇaṁ dehai, dehaṁtaṁ vā sātijjati || Sū. 31 || je bhikkhū addāe appāṇaṁ dehai, dehaṁtaṁ vā sātijjati || 32 || je bhikkhū asīe appāṇaṁ dehai, dehaṁtaṁ vā sātijjati || 33 || je bhikkhū maṇīe appāṇaṁ dehai, dehaṁtaṁ vā sātijjati || 34 || je bhikkhū kuḍḍāpāṇe appāṇaṁ dehai, dehaṁtaṁ vā sātijjati || 35 || je bhikkhū telle appāṇaṁ dehai, dehaṁtaṁ vā sātijjati || 36 || je bhikkhū mahue appāṇaṁ dehai, dehaṁtaṁ vā sātijjati || 37 || je bhikkhū sappie*

appāṇaṃ dehai, dehaṃtaṃ vā sātijjati || 38 || je bhikkhū phāṇie appāṇaṃ dehai, dehaṃtaṃ vā sātijjati || 39 || je bhikkhū majjae appāṇaṃ dehai, dehaṃtaṃ vā sātijjati || 40 || je bhikkhū vasāe appāṇaṃ dehai, dehaṃtaṃ vā sātijjati || 41 || This version occurs in the cyclostyle copy of *Niśīthacūrṇi* edited by Āc. Vijayapremasūriji and Āc. Vijayajambūsūriji and also in the printed text of *Niśīthacūrṇi* edited by Kamalamuniji. In Kamalamuniji's edition the variants '*appāṇaṃ paloei paloyaṃtaṃ*' and '*kumḍapāṇie*' of the readings '*attāṇaṃ dehai dehaṃtaṃ*' (sū. 31) and '*kuḍḍāpāṇe*' respectively are given. Out of these two variants '*kumḍapāṇie*' is noted down in the foot-note by Āc. Vijayapremasūriji who regards it not as a variant of '*kuḍḍāpāṇe*' but as its explanatory term.

Now let us discuss these three versions of one and the same *sūtra*-portion of *Niśīthasūtra*.

(1) The number (seven) and the order of the terms *addāe* etc. occurring after the term *mattae* in very old manuscripts of *Niśīthasūtra* exactly tally with those of the same found in *Prajñāpanāsūtra*. The term *mattae* which is mentioned first in *Niśīthasūtra* is absent in *Prajñāpanāsūtra*. It is the original *sūtra*-term characteristic of *Niśīthasūtra*. It is meant to indicate other utensils (*pātras*) also. Our experience in critically editing the Āgamic works and in the selection of readings tells us that this version is authentic and original.

(2) The additional *sūtra*-terms that occur in the second version seem to have been interpolated on the basis of the concerned *cūrṇi* passage, recapitulatory (*saṅgrahaṇi*) *gāthā* in *Niśīthabhāṣya* and the *cūrṇi* explanation of this *gāthā*. Having explained the term *mattae*, *Cūrṇi* remarks '*evaṃ-paḍiggahādiēsu vi*'. On the basis of this remark the reading '*evaṃ je paḍiggake*' seems to have been interpolated in the second version. The recapitulatory *gāthā* in *Niśīthabhāṣya*, which throws light on the meaning of the concerned *sūtra* is as follows :

dappaṇa maṇi ābharāṇe sattha dae bhāyāṇa'ṇṇatarae vā |
tella-mahu-sappi-phāṇita-majja-vasūsutta-mādisu |

There is no reason to believe that all the terms that occur in this *gāthā* are the *sūtra*-terms. Of course, in the *sūtra-sparśika* *Niryukti-gāthā* the *sūtra*-terms alone are mentioned. But this is a *saṅgrahaṇi-gāthā*. And a *saṅgrahani-gāthā* contains other terms (*padas*) also that are conducive to our understanding the *sūtra* terms. Hence it seems that the *gāthā* under consideration contains terms over and above the *sūtra*-terms. This inference is not improper. Thus it naturally follows that the *sūtra*-reading '*je-ābharaṇaṃsi-je udayakumbhe-je mahakumbhe-je ghayakumbhe-*'

dibhājane sthitam'. The term 'bhikkhū' and the terms from 'appānam' to 'sātijjati', which are all available in the *sūtras* except the first (31st) and the interpolated one and which are mentioned in the third version are not found in the manuscripts of *Niśīthasūtra*. For the sake of clarity each and every *sūtra-pada* from among *mattae*, *addāe*, etc. is expanded into a complete *sūtra* first of all in the ३० edition. This has been done without the support of any manuscript. Ac. Vijayapremasūri's edition, Kalamuni's edition, Suttāgame edition and Muni Nathmalji's edition—all these editions which are published after the ३० edition give complete *sūtras* instead of *sūtra-padas*. In spite of this the ३० edition and Muni Nathmalji's edition contain *sūtras* as many as the original *sūtrapadas* found in the first version. That is, neither of the two editions contains even a single interpolated *sūtra-pada* from among those found in the second and the third versions. Dr. Schurbring's version of the text of *Niśīthasūtra* contains only those *sūtra-padas* which are found in the first version. It does not expand each *sūtra-pada* into a complete *sūtra*. It gives an authentic text strictly in accordance with manuscripts. It yields the reading 'uḍḍāpāṇe' in place of 'uḍupāṇe' found in the first version. This is due to the unavailability of manuscripts belonging to different groups and also of the reference works in Germany of those days. There is no exaggeration in saying that the versions he prepared with scant means could hardly be prepared by any person even though plenty of means are easily available to him. The ३० edition contains 'uḍḍāpāṇe' instead of 'uḍupāṇe'. But Muni Nathmalji's edition for the first time accepts the reading 'uḍupāṇe'. Thus he has selected the authentic and original reading.

The readings that Muni Puṣpabhikṣuḥ has given at these concerned places in the body of the texts of *Prajñāpanāsūtra* and

Niśīthasūtra contained in *Suttāgame* suggest the fact that he does not seek any support from the manuscripts, he simply follows his own sweet will. This will be clear from what follows.

The reading of the first half of *gāthā* 203 of *sūtra* 972 on page 237 of our edition of *Prajñāpanāsūtra*, as accepted in the *Suttāgame* without any basis, is as follows : ‘*addāya asiya maṇi duddha pāṇiya tella phāṇiya tahā ya.*’ And further in place of *sūtra* 999 [2] therein we find ‘*evaṃ eeṇaṃ abhilāveṇaṃ asiṃ maṇiṃ duddhaṃ pāṇiyaṃ tellaṃ phāṇiyaṃ.*’ But all the old manuscripts at these places yield the readings ‘*addāya asiya maṇi uḍupāṇe tella phāṇiya vasā ya*’ and ‘*evaṃ eeṇaṃ abhilāveṇaṃ asiṃ maṇiṃ uḍupāṇaṃ tellaṃ phāṇiyaṃ vasam*’ respectively. We have already discussed the authenticity and originality of *sūtra-padas* that occur in *Niśīthasūtra* in the parallel context. Even in *Niśīthasūtra* contained in *Suttāgame* the *vasā-sūtra* has not been accepted. Perhaps the editor of *Suttāgame* might not have liked the term ‘*vasā*’ occurring in *Prajñāpanā* and *Niśītha*. And hence he has dropped this term. Of course, the term ‘*vasā*’ means flesh which is a disgusting thing. But this does not mean that we should accept or reject the readings according to our likes and dislikes. Terms occurring in old texts throw light on the spiritual, social, political, economic, and other conditions of the society of those days. Again, the historical facts suggested by those terms serve as a proof of the antiquity etc. of the works.

Out of the editions published so far the ५० and the ३० editions contain in *sūtra* 972 the reading ‘*puṭṭhapāṇe*’. This ‘*puṭṭhapāṇe*’ is a corrupt form of ‘*uḍupāṇe*’, resulted from scriptographical error. All the editions contain in *sūtra* 999 [2] the reading ‘*duddhaṃ pāṇaṃ*’ instead of ‘*uḍupāṇaṃ*’.

67. In *sūtra* 1817 we have accepted the reading ‘*je poggale pakkhevāhārattāe geṇhaṃti tesiṃ asaṃkhejjaibhāgamāhāreṃti ṇegāiṃ ca ṇaṃ bhāgasahassāiṃ aphāsāijjamāṇāṇaṃ aṇāsāijjamāṇāṇaṃ viddhaṃsamāgacchaṃti*’ (p. 396). All the old manuscripts yield this reading. And all the editions published so far, except the ३० edition, contain this reading. The commentary also follows it. The commentarial explanation in point is as follows : “*yān pudgalān prakṣepākāratayā gṛhṇanti teṣāṃ asaṃkhyeyatamaṃ bhāgam āhārayanti ‘anekāni punar bhāgasahasraṇi’ bahavo’saṃkhyeyabhāgā iti asprśyamānānām anāsvādyamānānām vidhvaṃsam āgacchaṃti* |” (Commentary, folio 508 A). It becomes clear from this explanation that the two terms ‘*aphāsāijjamāṇāṇaṃ*’ and ‘*aṇāsāijjamāṇāṇaṃ*’ occurring in the reading accepted by us have relation with the term ‘*poggale*’. In spite of this the ३० edition has corrupted them to ‘*aphāsāijjamāṇāiṃ*’ and ‘*aṇāsāijjamāṇāiṃ*’ respectively, and has

accepted them without any support whatsoever. There occurs in the concerned sūtra-portion the term 'bhāgasahassāim'. The editor of *Suttāgame*, unable to understand the purport of the author of the Sūtra, has regarded these two terms under consideration as the qualifying terms to the term 'bhāgasahassāim'. Hence he seems to have changed their case-endings from the genitive to the nominative. Had he carefully scrutinised the reading 'etesi nam bhamte ! poggalānam apāsāijjamāṇāṇa aphāsāijjamāṇāṇa ya' (p. 396, sū. 1818) which is accepted even in *Suttāgame* and is separated from the reading under consideration by a single intervening word, he would have at least hesitated in corrupting these two terms.

68. In sūtra 1217 we have accepted the reading 'goyamā ! dosu vā tisū vā causu vā egammi hojjā, dosu homāṇe ābhiniḃohiyaṇāṇa evaṃ jaheva kaṇhalesāṇaṃ (su. 1216 [1]) taheva bhāṇiyavvaṃ jāva cauhiṃ, egammi homāṇe egammi kevalaṇāṇe hojjā'. The २° and the ३° editions drop the word 'egammi' which occurs after 'causu vā' in the above-quoted reading. That is, the former part of the above-quoted portion is as follows in the two editions : 'goyamā ! dosu vā tisū vā causu vā hojjā'. The ३° edition accepts in its place the reading 'goyamā ! egamsi vā dosu vā tisū vā causu vā hojjā'. The editor of the ३° edition seems to have changed the reading according to his sweet will. Had he tried to understand the meaning of the latter part of the above-quoted portion, he would have felt it necessary to consult different manuscripts and would have consequently obtained the correct and authentic reading.

69. Sūtra 1181 which occurs in this edition on page 283 has been inadvertently dropped in the ३° edition. All the manuscripts and all other printed editions contain it.

70. The reading which we have accepted in the second paragraph of sūtra 464 (p. 143) is as follows : 'evaṃ ukkosogāhaṇae vi | evaṃ ajahannamaṇukkosogāhaṇae vi | navaraṃ ukkosogāhaṇae vi asurakumāre thūṭe cauttāṇavadiē'. This reading is yielded by all the manuscripts. In place of the portion underlined the ३° edition contains the misleading and corrupt reading 'navaraṃ saṭṭhāṇe cauttāṇavadiē'. We do not understand as to why the editor of the ३° edition has accepted this wrong reading of the ३° edition, having rejected the correct and authentic reading already available in the २° edition and even yielded by all the manuscripts. The २°, ३° and ४° editions contain the reading identical with the one accepted by us. But the ५° edition contains the reading identical with the one found in the ३° edition. In the ५° edition after this reading (i.e. navaraṃ saṭṭhāṇe cauttāṇavadiē) there occurs the reading 'evaṃ jāva thaṇiyakumārā' (sū. 465) which is

yielded by all the manuscripts and which is accepted in all other printed editions. But the ॐ edition in its place accepts the reading 'evam jahā neraiyā tahā asurakumārā evam jāva thaṇṇiyakumārā'. This reading contains useless additions. This is the reason why we have considered the concerned reading available in the ॐ edition to be similar to the one found in the ॐ edition instead of the one found in the ॐ edition.

71. In the ॐ edition after *sūtra* 1285 (p. 306) there occur *sūtras* 1289 to 1293 (p. 307, lines 6-14) which are followed by *sūtras* 1286, 1287, 1288 and then there is given *sūtra* 1294. That is, *sūtras* 1285-1294 of our version are given in the following order in the ॐ edition : 1285, 1289, 1290, 1291, 1292, 1293, 1286, 1287, 1288, 1294. This order of the *sūtras*, as we find in the ॐ edition, is unscientific and unauthentic. No manuscript of the *Prajñāpanāsūtra* yields this order. Even the commentary explains these *sūtras* according to the original order accepted by us. Moreover, the reading 'tasakāie ṇaṃ tasakāie tti pucchā | goyamā !' (p. 307, line 6) occurring at the beginning of *sūtra* 1289 is missing in the ॐ edition. The ॐ edition accepts the order of those *sūtras* which is given in the ॐ edition. Moreover, it drops the above-mentioned reading. In addition, it does not contain the reading 'sakāiya-pajjattaeṇaṃ' occurring at the beginning of *sūtra* 1293. Hence it wrongly presents two *sūtras* (1292-1293) as one. It is as follows : 'evam tasakāiyaapajjattae pucchā | goyamā !' The reading that we have accepted is as follows '1292. evam tasakāiyaapajjattae | 1293. sakāiyapajjattae ṇaṃ pucchā | goyamā !' This reading is accepted in all the editions published so far. Again, it is yielded by all the manuscripts without exception. The intelligent readers will at once understand that the clarification which the learned author of the *Sūtra* has offered in connection with *sakāya paryāpta* has been construed with the *aparyāpta trasakāya* by the editor of the ॐ edition. That is, the ॐ edition contains the statement to the effect that the maximum life-span of *aparyāpta trasakāya* is *sāgaropama prthaktva*. The editor of *Suttāgame* repeats the mistake committed by the editor of ॐ edition in connection with the concerned *sūtras* 1292-93. He has even accepted the wrong order of the *sūtras*, which is given in the ॐ and ॐ editions. Again, he has interpolated a wrong reading at one place. The ॐ and ॐ editions do not contain the reading 'tasakāie ṇaṃ bhaṃte ! tasakāie tti pucchā | goyamā !' occurring at the beginning of *sūtra* 1289. The editor of *Suttāgame* found that something is missing here in these editions. Hence he added without any authority the wrong reading 'tattha ṇaṃ je se aṃ saṃ seṃ' at this place.

72. The ५० and ३० editions contain an additional reading 'nāsaṃkhejjā uvavajjamti' after the word 'uvavajjamti' occurring at the end of sūtra 635 (p. 169, line 6). No manuscript yields this additional reading, nor do the editions printed so far contain it. There might have existed some manuscript in which somebody might have inserted this additional reading on the basis of one word 'nāsaṃkhyeyāḥ' written by the commentator in his commentary for clarification or on the basis of complete commentarial explanation of the concerned textual portion. And the editor of ५० edition seems to have utilised such a manuscript.

73. The ५० edition yields the additional reading 'pacsatṭhayāc' in between 'visesāhiyāim' and 'carimaṃtapacsā' (p. 193, line 21) (sū. 777). The ३० edition follows the ५० edition in this matter. But no manuscript yields this additional reading. And all other printed editions also do not contain it. The concerned *prāṭīka* of the original text, given in the commentary (folio 231 B), tallies with the reading accepted by us.

74. The reading 'uvava[? jje]jja tti pucchāc bhaṇiyāc' (p. 324) occurring in sū. 1441 is yielded by ५० manuscript only. It is to be noted that even this manuscript does not contain the letter 'jje' which we have put in square brackets. At this place we have noted down in a foot-note different readings available in different manuscripts. The reading found in the ३० edition is here inadvertently printed as the one found in the ms. ३० that is, in the ३० edition. The concerned reading contained in the ३० edition is '[uvavajjai] pucchā bhaṇiyā'. We have corrected the mistake in the errata to the first part of the work. The reading 'uvavajjā pucchā bhaṇiyā' accepted in the ५० edition is not found in any manuscript. Even ३० edition follows the ५० edition in this matter. The ५० and ३० editions contain at this place the readings

'uvavajjai pucchā bhāṇiyāe' and 'uvavajjamti pucchā bhāṇiyā' respectively. In the ३१० edition sūtras 1441 and 1442 are inadvertently dropped. Refer to *Prajñā*. plate 188-2, line 2.

75. The reading 'jīva-ṇeraiyabhedesu bhāṇiyavvaṃ' which we have accepted in sūtra 1580 is yielded by all the very old manuscripts. It is consistent with the context and it is authentic. The ३० and ३१० editions too yield it. Some manuscripts contain in its place the corrupt reading 'jīvā ṇeraiyabhedeṇaṃ bhāṇiyavvā'. This corrupt reading is noted in the foot-note. The ३० and ३१० editions accept it in the body of the text proper. The ३० and ३२० editions contain in its place another corrupt reading, viz. 'jīvaneraiyabhedeṇa bhāṇitavvā'. No manuscript yields it.

76. The reading 'ahavaṇaṃ chaṭṭho vaggo pañcamavaggapaḍuppaṇo' which we have accepted in sūtra 921[1] is yielded by all the manuscripts which we have utilised. The ३०, ३१० and ३१० editions also accept this reading. The ३० edition inadvertently drops the word 'pañcamavaggapaḍuppaṇo' occurring in this reading. The ३० edition contains in place of the reading accepted by us the following reading: 'ahavaṇaṃ pañcamavaggapaḍuppanno chaṭṭho vaggo'. That is, in this reading the phrase 'chaṭṭho vaggo' which should actually precede 'pañcamavaggapaḍuppanno' is printed after it. This reading is not found in any manuscript. The ३२० edition follows the ३० one in this matter.

77. The reading 'abhijjhiyattāe' (p. 394, line 9) which we have accepted in sūtra 1805 is yielded by all the manuscripts. The ३०, ३१० and ३२० editions also accept it. The printed text of the commentary contains at this concerned place the following explanation: 'abhijjhiyattāe' abhidhyānam abhidhyā, abhilāṣa ity arthaḥ, abhidhyā sañjātā⁹ yeṣu iti abhidhyātāstārakādīdarśanādītaḥ pratyayaḥ, tadbhāvas tattā tayā, kiṃ uktam bhavati? ye grhītā āhāratayā pṛd golā na te tṛptihetavo'bhuvann iti na punar abhilaṣaṇīyatvena parīnamante | (Commentary, folio 504 B). On the basis of the portion underlined the ३० edition accepts in the body of the text proper the sūtra-pada 'a(ṇa)bhijjhiyattāe'; the ३१० edition contains in its place the sūtra-pada 'a(praṇa)bhijjhiyattāe. That is, the reading which Pt. Bhagavandas has put in round brackets has been given by the editor of the ३१० edition as a variant available in manuscripts. But as a matter of fact not a single manuscript out of those we have utilised yields this reading. The ३२० edition follows the ३० edition in this matter. The old palm-leaf manuscripts of the commentary, belonging to Jesalmara and Cambay Bhaṇḍāras,

9. The printed edition of the commentary contains the reading 'eṣu iti'.

contain the following reading in place of the above-given underlined one : ' *ye grhītā āhāratayā pudgalā na te tṛptihetavo'bhuvann it; punar abhilaṣaṇīyatvena pariṇamante* '. Here we do not find the second 'na' before 'punar'. Again the concerned commentarial explanation begins with the *sūtra-pada* 'abhijjhiyattāe'. Moreover, all the manuscripts we utilised have yielded the reading 'abhijjhiyattāe'. Taking all this into consideration we should conclude that the reading 'abhijjhiyattāe' is authentic. In this connection let us take note of one point. The term 'abhijjhiyattāe' occurs in the treatment of the transformation of material particles undertaken by infernal beings as their feeding. The same term occurs in *sūtra* 1806 [1] which deals with the transformation of material particles undertaken by *Asurakumāra* gods as their feeding. Though all the printed editions except the 10th one accept in *sūtra* 1806 [1] the reading 'bhijjhiyattāe' in place of 'abhijjhiyattāe', all the manuscripts which we have utilised yield the reading 'abhijjhiyattāe'. Hence in both the *sūtras* we have accepted the uniform reading, viz. 'abhijjhiyattāe'. It is to be noted that in the case of infernal beings the terms expressing miserable experiences are used whereas in the case of gods terms expressing pleasant experiences are used. Only the term 'abhijjhiyattāe' is common to both the treatments. The following interpretation will remove the possible doubt that may arise in our mind : 'The food taken by infernal beings being very light they are not satisfied with it and hence their desire for food remains constant, whereas the food gods take being very delicious they could not forget it and hence even their desire for food remains constant'. On the authority of old manuscripts we have accepted the reading 'abhijjhiyattāe' in *sūtras* 1805 and 1806 [1].

78. The reading 'pajjattayāṇa vi evaṃ ceva |' which we have accepted in *sūtra* 1308 is yielded by all the manuscripts. This reading fits well in the *sūtra* and helps us in understanding its total meaning. The 8th and 10th editions contain after this reading an additional phrase 'jahā ohīyāṇaṃ |' which no manuscript yields. We feel that for clarification some one might have inserted it in the body of the text proper. This is corroborated by the phrase 'evaṃ ceva' occurring in the *sūtra*. If the reading 'jahā ohīyāṇaṃ' were original then there should not occur 'evaṃ ceva' before it. Thus the reading 'jahā ohīyāṇaṃ' which occurs after the phrase 'evaṃ ceva' is proved redundant. The reading accepted in 7th and 9th editions is identical with the one accepted by us. The 4th and 3rd editions contain the reading 'pajjatti(tta)yāṇaṃ jahā ohīyāṇaṃ |'.

10. The 10th edition contains at this place the reading 'bhi (pro abhi)jjhiyattāe'.

79. The reading 'bala vāsudeva' which we have accepted in *gāthā* 213 of *sūtra* 1406 is yielded by the very old manuscripts. But the three manuscripts contain in its place the reading 'bala-deva vāsudeva' which is accepted in the ४०, ४०, ४० and ४० editions. The ४० and ४० editions accept the reading which we have accepted.

80. In *sūtra* 1816 there occurs an interrogative sentence, viz. 'beimdiyā ṇaṁ bhaṁte je poggale āhāraṭṭāe geṇhaṁti te ṇaṁ tesim poggalāṇaṁ seyālaṁsi katibhāgaṁ āhāreṁti katibhāgaṁ assāeṁti?' (p. 395). This interrogative sentence is original and fits in the context. All the manuscripts except ४२ yield the above-quoted reading. But ४२ manuscript and the ४०, ४० and ४० editions, in its place, contain the the wrong reading 'beimdiyāṇaṁ bhaṁte! pucchā | goyamā! je poggale..'. Here the interrogative sentence is completed by adding 'pucchā |' after 'bhaṁte!', and a sentence containing an answer to the question starts with 'goyamā!' which is added before 'je poggale'. But this will not yield proper sense. The ४० edition, in its place contains, the reading 'beimdiyāṇaṁ bhaṁte! pucchā | je poggale...'. In this reading also 'pucchā |' occurs, but it is a meaningless addition. The ४० edition follows the ४ edition in this matter. But editor of the ४० edition has put 'pucchā |' in square brackets and has noted that 'pucchā' is useless and redundant. The ४० edition has not accepted it. Hence the reading accepted in the ४० edition is identical with the one accepted by us.

81. The two phrases, viz, 'tayā vi' and 'pavālā vi' which occur in *sūtra* 41 (p. 18, line 1) are missing in the ४० and ४० editions. But they are there in the ४० and ४० editions.

82. The phrase 'tihin aṇṇāṇehim' which occurs at the end of *sūtra* 452 (p. 140, l. 3) is missing in the ४० and ४० editions. But it is there in the ४० and ४० editions.

83. The word 'ghāṇimdiyaatthoggahe' which occurs in *sūtra* 1019 (p. 251, l. 25-26) is missing in the ४० and ४० editions. But it is there in the ४० and ४० editions.

84. The reading 'kevatiyā baddhellagā? goyamā! ṇatthi' which occurs in *sūtra* 1046[8] is missing in the ४० and ४० editions. But it is there in the ४० and ४० editions.

85. The reading 'aṇaṁtaṁ kālaṁ' which occurs in *sūtras* 1310 (p. 308, l. 21) is missing in the ४० and ४० editions. But it is there in the ४० and ४० editions.

11 The readings mentioned in paragraphs 81-105 are missing in the ४० and ४० editions. The readings that we have accepted at these concerned places are yielded by all the manuscripts which we have utilised.

86. The reading 'āhāragasariṭṭassa jahaṇṇiyā ogāhaṇā asamkhejjaguṇā' which occurs in sūtra 1566 is missing in the ८० and ९० editions. But it is there in the ५० and ६० editions.

87. The reading 'jāva vemāṇiyā' which occurs in sūtra 1860 is missing in the ८० and ९० editions. But it is there in the ५० and ६० editions.

88 The word 'atthasu' which occurs in sūtra 193[1] (p. 67, l. 8) is missing in the ८० edition. But it is there in the ५० and ६० editions. The ९० edition shortens, without any authority, the reading 'uvarim hetthā ya egaṇ joyaṇasayaṇ vājjetā majjhe atthasu joyaṇasatesu' (sūtra 193) which is yielded by all the manuscripts, and in its place accepts the abridged reading, viz. 'uvarim jāva atthajoyaṇasaesu'.

89. The entire sūtra 316 (p. 106) is missing in the ८० edition. But it is there in the ५०, ९० and ६० editions.

90. The term 'samkhejjasamayaṭṭhitīyāṇaṃ' which occurs in sūtra 332 (p. 109, l. 4) is missing in ८० edition. But it is there in the ५० and ६० editions. The ९० edition contains its abridged form, viz. 'samkhejjasamayaṃ'.

91. In sūtra 452 there occurs 'omaṇapajjavanāṇapajjavehi ya chaṭṭhāṇavaḍḍie' (p. 140, l. 2). The ending portion of this reading, viz. 'pajjavehi ya chaṭṭhāṇavaḍḍie' is missing in the ८० edition. But it is there in the ५०, ९० and ६० editions.

92. The reading 'jotisiyāṇaṃ evaṃ ceva | ṇavaraṇaṃ' which occurs in sūtra 923 (p. 228, l. 13) is missing in the ८० edition. But it is there in the ५०, ९० and ६० editions.

93. The portion of sūtra 1257, marked by [7] and [8] and printed on p. 302 (lines 2-4) is missing in the ८० edition. But it is there in the ५०, ९० and ६० editions.

94. The word 'rāimdiehiṃ' which occurs in sūtra 1723 (p. 380, l. 10) is missing in the ८० edition. But it is there in ५० and ६० editions. The ९० edition in its place contains the word 'divasehiṃ'.

95. In the first half of the verse 26th of sūtra 43 we have accepted the reading 'cāmpagajātī ṇavaṇṇiyā ya kaṇḍo'. The reading accepted in ५० and ६० editions is not different from the one we have accepted. The ८० and ९० editions contain in its place the corrupt reading 'cāmpakajī ṇiyā kuṇḍo (kaṇḍo)'.

96. In sūtra 247 we have accepted the reading 'suhumavaṇṇasaikāya asamkhejjaguṇā' (p. 93, l. 4). The reading accepted in ५० and ६० editions is not different from the one accepted by us.

The ३० and ३१० editions contain in place of the word 'asamkhejja-guṇā' the wrong word 'aṇamtaguṇā'. The commentary also clearly gives 'sūkṣmavānaspatikāyikā asamkhyeyaguṇā' (folio 131 A, line 7).

97. In sūtra 1744 we have accepted the reading 'pajjattāpajjattiyam' (p. 383, l. 11-12). The reading accepted in the ३० and ३१० editions is identical with the one we have accepted. But the ३० and ३१० editions contain in its place the wrong reading 'apajjattāpajjattiyam'.

98. In sūtra 2169 we have accepted the reading 'esuhumā ṇam' (p. 443, l. 17). The reading accepted in ३० and ३१० editions is identical with it. The commentary also contains 'esuhumā ṇam'ti etāvatsūkṣmāḥ'. This commentarial portion is in accord with our accepted reading. But the ३० and ३१० editions contain the unauthentic reading 'suhumā ṇam'.

99. In sūtra 1717 we have accepted the reading 'ūṇā, sesam taṁ ceva', (p. 379). All the manuscripts which we have utilised yield it. But the ३० edition in its place contains 'ūṇā sesā, (u) taṁ ceva paḍipunṇam baṁdham'ti.' The reading accepted in the ३१० edition is identical with the one found in the ३० edition, the only difference being that it does not contain (u) which is an abbreviation of 'ukkoseṇam'. The reading accepted in the ३० and ३१० editions is as follows: 'ūṇā, sesam taṁ ceva paḍipunṇam baṁdham'ti'. The last two words, viz. 'paḍipunṇam baṁdham'ti' occurring in this reading are yielded by no manuscript.

100. In sūtra 440 we have accepted the reading 'hālidavanna-pajjavehim' (p. 137 l. 7). But there seems to have inadvertently crept into the body of the text proper given in ३० edition the additional reading 'pīyavannapajjavehim' which might have been found in some manuscript. This additional reading precedes the original one. Thus the ३० edition contains 'pīyavannapajjavehim hālidavannapajjavehim'. The ३१० edition contains the abridged version of the reading 'ñilavannapajjavehim lohivavannapajjavehim hālidavannapajjavehim sukkillavannapajjavehim ya chaṭṭhānavadie' (p. 137, lines 7-8). The abridged version is as follows: ñilalohiya-pīyahāliddasukkile chaṭṭhāpavadie'. The word 'pīya' occurring in this abridged version is quite unauthentic. In Āgamas only five colours are enumerated, viz. kāla, ñila, lohita, hālidra and śukla. The portion pertaining to kāla colour precedes the sūtra-pada under consideration. (See p. 137, l. 2). Thus the reading accepted in the ३० and ३१० editions is not authentic and correct whereas the reading accepted in the ३० and ३१० edition is identical with the one accepted by us.

102. On p. 27, l. 6 there occurs the reading 'se ttam sākāraṇa-sarīrabādaravanassaikāyā'. The 4° edition contains after it an additional reading 'se ttam sākāraṇaravanassaikāyā'. No manuscript yields this additional reading. Moreover, the commentary at this place remarks that the four *niḡamanas* (conclusions) contained in the textual passage beginning with 'se ttam' requires no explanation (*se ttam ityādinigamanacatuṣṭayam sugamam*—Commentary, folio 41 A). If we accept the additional reading then the *niḡamanas* will be five instead of four. This proves that the additional reading is unauthentic and unnecessary. The ५^o and ६^o editions do not contain it.

103. In *sūtra* 635 we have accepted the reading 'ekko' (p. 169, l. 5). The ८^o edition accepts in its place the reading 'ekkam' which is yielded by no manuscript and hence unauthentic. The ५^o, ६^o and ७^o editions too accept the reading 'ekko'.

104. In *sūtra* 1236 we have accepted '*pariyāvannaṇaṇam*'. The ८^o edition in its place inadvertently gives the reading '*pariyāvannenaṇam*'. But the ५^o, ६^o and ७^o editions accept the correct reading '*pariyāvannaṇaṇam*'.

105. In the ८^o edition *sūtras* 1277 and 1278 occur after *sūtra* 1284. This irregularity in order is not supported by any manuscript. The order of the *sūtras*, accepted in ५^o, ६^o and ७^o editions, is the same as we have accepted in the present edition.

106. In *sūtra* 1864 we have accepted the reading *maṇabhakkhaṇe kate* (p. 400, l. 18). The ८^o, ५^o and ७^o editions contain in its place the reading '*maṇabhakkhikate*' which no manuscript yields. The ५^o, ५^o and ६^o editions accept the original reading which we have accepted.

107. In *sūtra* 2173 [2] there occurs the reading '*kāyajogaṇṇam*' (p. 444) which could also be written as '*kāyajogaṇṇam*'. All the manuscripts except ७^o yield it. The ७^o manuscript contains in its place *kāyajoge ṇam*. All the editions published so far except the ७^o edition accept this reading. But the commentarial explanation viz. '*kāyayogaṇṇam punar yuñjānaḥ*' supports our reading. The ७^o edition contains the correct reading which is not found in the previous editions. To the best of our knowledge, this is the only

correct reading which, though found in the Suttāgame edition, is not there in the editions published before Suttāgame.

Acknowledgements

Once again we acknowledge our indebtedness to the learned Jaina monks, scholars and other persons whose names we have gratefully noted in the first part of the present edition of *Prajñāpanāsūtra* for the help they have rendered to us in our task of critically editing the text. Our sincere thanks are due to Dr. Nagin J. Shah, Dy. Director of L. D. Institute of Indology, for preparing 'Introduction'—English translation of our 'Prastāvanā' originally written in Gujarati.

Bombay
3-3-1971

MUNI PUNYAVIJAYA
DALSUKH MALVANIA
AMRITLAL MOHANLAL

पणवणासुत्तपरिसिद्धाई

१. पढमं परिसिट्ठं

गाहाणुक्कमो

गाहा	सुत्तंकाइ
अगंतूण समुग्घायं	२१७० [२] गा. २३०
अच्छि पव्वं वलिमोडमो	५४ [८] गा. ९३
अज्जोरुह वोढाणे	४९ गा. ३९
अज्झयणमिणं चित्तं	१ गा. ३
अडहुत्तरं च १ तीसं २	१७४ गा. १३४
अणभिग्गहियकुदिट्ठी	११० गा. १२९
अणभिग्गहिया भासा	८६६ गा. १९७
अणवन्निय १ पणवन्निय २	१९४ गा. १५१
अणंतरायजाहारे १	२०३२ गा. २२३
अत्थिय तिट्ठु कविट्ठे	४१ गा. १६
अद्दय १ २ असी १ ३ य मणी १ ४ ९७२ गा. २०३	
अद्दतिवणसहस्सा	१७४ गा. १३५
अप्फोया अद्दसुत्तय	४५ गा. ३०
अयसी १ ५ कुसुंभ १ ६ कोद्दव १ ७	५० गा. ४३
अलोए पडिहत्ता सिद्धा	२११ गा. १६०
अवए पणए सेवाले	५४ [१] गा. ४७
असरीरा जीववणा	२११ गा. १६९
असुरा १ नाग २ सुवण्णा ३	१७७ गा. १३७
असुरेसु होति रत्ता	१८७ गा. १४७
अस्सण्णी खलु पढमं	६४७ गा. १८३
अंधिय पेत्तिय मच्छिय	५८ [१] गा. ११०
अंधट्ठा १ य कलिंदा २	१०३ गा. ११८
आणय-पाणयकप्पे	२०६ [२] गा. १५५
आभरण-वत्थ-गंधे	१००३ [२] गा. २०५
आमंतणि १ याऽऽणमणी २	८६६ गा. १९६
आयपइट्ठिय खेतं	९७१ गा. २०१
आसीतं १ वत्तीसं २	१७४ गा. १३३
आहार १ भविय २ सण्णी ३	१८६५ गा. २१९
आ ९ [२]-१	

गाहा	सुत्तंकाइ
आहार सम सरीरा	११२३ गा. २०९
आहारे २८ उवओगे २९	२ गा. ७
इक्खू य इक्खुवाडी	४६ गा. ३३
इय सव्वकालत्तित्ता	२११ गा. १७७
इय सिद्धाणं सोक्खं	२११ गा. १७५
इंदियउवच्चय १ णिवत्तणा य २	१००६ गा. २०७
उत्तत्तकणगवन्ना	१८७ गा. १४६
एएहिं सरीरेहिं [प्र. गा.]	२६ [११] गा. [१]
एक्कस्स उ जं गहणं	५४ [१०] गा. १००
एक्कारसुत्तरं हेट्ठिमेसु	२०९ गा. १५७
एगपएऽणेगाइं	११० गा. १२५
एगस्स दोण्ह तिण्ह व	५४ [१०] गा. १०३
एगा य होइ रयणी	२११ गा. १६५
एगिंदिसरीराडी ९	१७९३ गा. २१८
एते चैव उ भावे	११० गा. १२२
एरंडे कुरुविंदे	४७ गा. ३६
एसो पंचनमुक्कारो [प्र. गा.]	पृ. ३ टि. २
ओगाहणसंठाणे २१	२ गा. ६
ओगाहणा ७ अवाए	१००६ गा. २०८
ओगाहणाए सिद्धा	२११ गा. १६६
कण्हे कंदे वज्जे	५४ [१] गा. ५३
कत्ति पगडी १ कह बंधति २	१६६४ गा. २१७
कहिं पडिहत्ता सिद्धा	२११ गा. १५९
कंगूया कहुइया	४५ गा. २९
कंदा य १ कंदमूला य २	५५ [३] गा. १०७
कंजू य कण्हकडू	५४ [१] गा. ४९
काला असुरकुमारा	१८७ गा. १४५

गाहा	सुत्तंकाइ
जोयणसहस्स गाउयपुहत्त	१५,१२ गा. २१६
जोयणसहस्स छाग्गाउयाइं	१५,१२ गा. २१५
जो सुत्तमहिज्जंतो	११० गा. १२४
जो हेउमयाणंतो	११० गा. १२३
णग्गोह णंदिरुक्खे	४१ गा. १७
णाणाविहसंठाणा	५३ गा. ४४
णिच्छिण्णसच्चदुक्खा	२१७६ गा. २३१
णिच्छिन्नसच्चदुक्खा	२११ गा. १७९
णिद्धस्स णिद्धेण दुयाहिण्णं	९४८ गा. २००
णिंवय जंबु कोसंब	४० गा. १३
णीलाणुरागवसणा	१८७ गा. १४८
णेरइय अंतकिरिया १	१४०६ गा. २१३
णेरइय-तिरिय-मणुया	१९७३ गा. २२०
तणमूल कंदमूले	५४[२] गा. ५४
तथ वि य ते अवेदा	२११ गा. १५८
तय-छलि-पवालेसु य	५५[३] गा. १०९
ताल तमाले तक्कलि	४८ गा. ३७
तिण्णि सया तेत्तीसा	२११ गा. १६३
तिलण लउण छत्तोह	४१ गा. १८
तीसा १ चत्तालीसा २	१८७ गा. १४१
तीसा य १ पण्णवीसा २	१७४ गा. १३६
तुलसी कण्ह उराले	४९ गा. ४१
दगपिप्पली य दग्घी	४९ गा. ४०
द्ववाण सव्वभावा	११० गा. १२७
दंसण-णाण-चरित्ते	११० गा. १२८
दिसि १ गति २ इंदिय ३ काण्	२१२ गा. १८०
दीव-दिसा-उद्धीणं	१८७ गा. १३९
दीहं वा हुस्सं वा	२११ गा. १६१
हुंघिलय-लउस-वोक्स	पृ. ३६ टि. ३
न वि अत्थि माणुसाणं	२११ गा. १७१
निस्सग्गुवणुसर्इ १-२	११० गा. ११९
निस्संक्रिय १ निक्कंखिय २	११० गा. १३२
पउमलता नागलता	४४ गा. २७
पउमुप्पल-नलिणाणं	५४[८] गा. ९०
पउमुप्पल १-१० संघाडे ११	५५[३] गा. १०८
पउमुप्पलिणीकंदे	५४[८] गा. ८८
पडमो तत्तिओ नवमो	७९० गा. १८६

गाहा	सुत्तंकाइ
पडमो तत्तिओ सत्तम	७९० गा. १८७
पण्णवणा १ ठाणाइं २	२ गा. ४
पत्तउर सीयउरण्	४२ गा. २१
पत्तेया पज्जत्ता	५४[११] गा. १०६
परमत्थसंयवो वा	११० गा. १३१
परमाणुम्मि य तत्तिओ	७९० गा. १८५
परिणाम १ वण्ण २ रस ३	
गंध ४	१२१८ गा. २१०
पलंइ-रुहसणकंदे य	५४[८] गा. ८९
पाडा मियवालुंकी	५४[१] गा. ५०
पुट्टोगाढ अणंतर	८७७[२३] गा. १९८
पुढवी य १ सक्करा २ बालुया	२४ गा. ८
पुत्तंजीवयऽरिट्ठे	४० गा. १४
पुप्फा जलया थलया	५४[८] गा. ८६
पुत्तफलं कालिंगं	,, गा. ९४
पूईकरंज सेण्हा(सण्हा)	४० गा. १५
पूसफली कालिगी	४५ गा. २८
फुसइ अणंते सिद्धे	२११ गा. १६८
वत्तीस अट्टवीसा	२०६[२] गा. १५४
वलि १ भूयाणंदे २ वेणुदालि ३	१८७ गा. १४४
वारवती य सुरट्ठा	१०२ गा. ११४
वारस १ चउवीसाइं २	५५,९ गा. १८२
वि चउत्थ पंच छट्ठं	
(उत्तरार्धम्-वीसेक्खीस)	७९० गा. १८८
वि चउत्थ पंच छट्ठं	
(उत्तरार्धम्-वावीसइम)	७९० गा. १८९
वि चउत्थ पंच छट्ठं	
(उत्तरार्धम्-एते वज्जिय)	७९० गा. १९०
भासग १५ परित्त १६ पज्जत्त १७	
(उत्तरार्धम्-जीवे य)	२१२ गा. १८१
भासग १५ परित्त १६ पज्जत्त १७	
(उत्तरार्धम्-एतेसिं तु)	१२५९ गा. २१२
भासा कओ य पहवति	८५,९ गा. १९२
भासा ११ सरीर १२ परिणाम १३	२ गा. ५
भुयस्सक्खे हिंयुस्सक्खे	४८ गा. ३८
भूजत्थेणाधिगया	११० गा. १२०
भेद १ विसय २ संघाणे ३	१९८१ गा. २२२

गाहा	सुत्तंकाइ
महुरा य सूरसेणा २१	१०२ गा. ११६
मासपण्णी मुगापण्णी	५४[१] गा. ५१
मुद्दिय अण्णा भल्ली	४५ गा. ३१
रायगिह मगह १ चंपा	१०२ गा. ११२
रुक्खा १ गुच्छा २ गुम्मा ३	३८ गा. १२
रुह कंडुरिया जारु	५४[१] गा. ४८
लोगागासपण्णे णिओयजीवं	५४[११] गा. १०४
,, परित्तजीवं ,,	गा. १०५
वइराड वच्छ १६ वरणा	१०२ गा. ११५
ववगयजर-मरणभण्	१ गा. १
वंसे वेल्ह कणण्	४६ गा. ३४
वाइंगण सल्लइ वौडइ	४२ गा. १९
वायगवरवंसाओ [प्र. गा.]	१ गा. [१]
विसमं समं करेति	२१७०[१] गा. २२८
विहि १ संढाण २ पमाणं ३	१४७४ गा. २१४
विट समंस-कडाहं	५४[८] गा. ९५
वेणु णल इक्खुवाडिय	५४[८] गा. ९२
वेयण १ कसाय २ सरणे ३	२०८५ गा. २२७
वेंटं बाहिरपत्ता	५४[८] गा. ९१
सग-जवण-सवर-व्रववर	पृ. ३६ टि. ३
सच्चित्ताऽऽहारट्ठी १-२	१७९३ गा. २१७
सण वाण कास महग	४२ गा. २२
सण्णिहिया सामाणा	१९४ गा. १५२
सत्तट्ठ जातिकुलकोडिलक्ख	९१[४] गा. १११
सप्फाण् सज्जाण्	५४[८] गा. ९६

गाहा	सुत्तंकाइ
समणिद्धयाण् वंधो	९४८ गा. १९९
समयं वक्कंताणं	५४[१०] गा. ९९
सम्मत्तस्स थभिगमे	२०३२ गा. २२४
सरीरप्पहवा भासा	८५९ गा. १९३
सच्चो वि किसलओ खल्लु	५४[९] गा. ९८
ससबिंदु गोत्तफुसिया	४५ गा. ३२
संजय अस्संजय मीसगा	१९८० गा. २२१
संठाणं १ वाहल्लं २	९७२ गा. २०२
साण्ण कोसला ६ गयपुरं	१०२ गा. ११३
सातमसातं सव्वे	२०५४ गा. २२६
साली १ बीही २ गोधूम ३	५० गा. ४२
साहारणमाहारो	५४[१०] गा. १०१
सिद्ध त्ति य बुद्ध त्ति य	२११ गा. १७८
सिद्धस्स सुहो रासी	२११ गा. १७३
सिंवाडगस्स गुच्छो	५४[२] गा. ५५
सीता १ यद्व २ सारीर ३	२०५४ गा. २२५
सुयरयणनिहाणं जिणवरेण	१ गा. २
सुयसागरा विणेऊण [प्र. गा.]	१ गा. [२]
सुरगणसुहं समत्तं	२११ गा. १७२
सेडिय भत्तिय होत्तिय	४७ गा. ३५
सेयविया वि य णयरी	१०२ गा. ११७
सेरियण् णोमालिय	४३ गा. २४
सो होइ अहिगमरुई	११० गा. १२६
हरियाले १५ हिंगुलुण् १६	२४ गा. ९
हासे हासरई वि य ६	१९४ गा. १५३

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाइ
अगुरुलुह्य०	अगुरुलुधुक ९५६, १००५			४४८, १९२८, १९२९	
अगुरुलुह्यणामे	अगुरुलुधुकनाम १६९३		अचक्रबुद्धं सण०	अचक्रुर्दर्शन ४४०, ४४१,	
अगमहिंसी०	अग्रमहिपी १९९[२]			४४३, ४६२[१],	
अगमहिंसीओ	अग्रमहिप्यः १९९[१]			४६६[१], ४६७[१],	
अगमहिंसीणं	अग्रमहिपीणाम् १७७,			४६८[१], ४७०[१],	
	१७८[१-२], १७९[२],			४७३[१], ४७४[१],	
	१८०[२], १८२[२],			४७५[१], ४७७[१],	
	१८८, १९५[१-२],			४८५[१], ४८७[१],	
	१९६, १९७[२],		अचक्रबुद्धं सण-	अचक्रुर्दर्शनानाकारोपयोगः	
	१९८[२]		अणागारोवओगे	१९१०, १९१४, १९१८,	
- अगमहिंसीणं	अग्रमहिपीणाम् १९०[२]			१९२२, १९२४	
०- अगमसो	अग्रशः २५[३],		अचक्रबुद्धं सणं	अचक्रुर्दर्शनम् ४५०	
	२८[४], ३१[४],		अचक्रबुद्धं सणावरणे	अचक्रुर्दर्शनानावरणम् १६८०	
	३४[४], ५५[३]		अचक्रबुद्धं सणि-	अचक्रुर्दर्शनी पृ. ३१३	
०- अगमहत्या	अग्रहस्ताः १७८[१]			टि. १	
,,	अग्रहस्तौ १७८[२]		अचक्रबुद्धं सणी	,, ४६३, ४७१,	
०- अगमाजो	अग्रात् २११			४७८, ४८८, ४९६,	
अगिकुमारा	अगिकुमाराः १४०[१],			१३५५	
	४३९		अचक्रबुद्धं सणी-	अचक्रुर्दर्शनी १३५५	
अगिकुमारानं	अगिकुमारणाम् ५७८		अचक्रबुद्धं सणी	अचक्रुर्दर्शनिनः २६०	
अगिगृह्णानं	अगिगृह्णानाम् २१७६		अचक्रबुद्धं सणीणं	अचक्रुर्दर्शनिनाम् २६०	
+ अगिगमाणव	अगिगमाणवः -		अचक्रबुद्धं सणो-	अचक्रुर्दर्शनोपयुक्ताः	
	अगिकुमारेन्द्रः		वडत्ता	१९३२[१]	
	१८७ गा. १४४		अचरिती	अचारित्रिणः ९३८,	
अगिगिही	अगिगिहः -			९४०, ९४३	
	अगिकुमारेन्द्रः		अचरिमसमय०	अचरिमसमय ११२,	
	१८७ गा. १४३			११५, ११६, ११८,	
अगिगी	अगि[कुमाराः] १७७ गा.			११९, १२२, १२३,	
	१३७, १८७ गा.			१२५, १२८, १२९,	
	१४६ गा. १४८			१३१, १३२	
० अगिगीणं	अगिगीणाम्-अगिकुमारणाम्		अचरिमसमय-	अचरिमसमयतथोगि-	
	१८७ गा. १३९		सजोगिक्कवलि०	केवलिन ११८	
+ अगवाडग	अगवामार्गः - गुच्छविशेषः		अचरिमस्स	अचरिमस्य ७७७, ७७९,	
	पृ. १८ टि. १०			७८०, ८०२ तः ८०६	
अगवाति	आजिगति ९९०[३],		अचरिमं	अचरिमम् ७७५, ७७७,	
	९९२[३]			७७९, ७८०, ७९७,	
अचक्रबुद्धं सण	अचक्रुर्दर्शन ४४४ तः			८०२, ८०३	

मूलसदो	सकप्रत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकप्रत्यो	सुत्तकाइ
अगुरुलहय०	अगुरुलहयुक् ९५६, १००५			४४८, १९२८, १९२९	
अगुरुलहयणामे	अगुरुलहयणाम १६९३		अचक्रवुदंसण०	अचक्रुर्दशन ४४०, ४४१,	
अगमहिंसी०	अग्रमहिंसी १९९[२]			४४३, ४६२[१],	
अगमहिंसीओ	अग्रमहिंसीः १९९[१]			४६६[१], ४६७[१],	
अगमहिंसीणं	अग्रमहिंसीणाम् १७७,			४६८[१], ४७०[१],	
	१७८[१-२], १७९[२],			४७३[१], ४७४[१],	
	१८०[२], १८२[२],			४७५[१], ४७७[१],	
	१८८, १९५[१-२],			४८५[१], ४८७[१],	
	१९६, १९७[२],		अचक्रवुदंसण-	अचक्रुर्दशनानाकारोपयोगः	
	१९८[२]		अणागारोवओमो	१९१०, १९१४, १९१८,	
- अगमहिंसीणं	अग्रमहिंसीणाम् १९०[२]			१९२२, १९२४	
०- अगमसो	अग्रसः २५[३],		अचक्रवुदंसणं	अचक्रुर्दशनम् ४५०	
	२८[४], ३१[४],		अचक्रवुदंसणावरणे	अचक्रुर्दशनावरणम् १६८०	
	३४[४], ५५[३]		अचक्रवुदंसणि-	अचक्रुर्दशनी पृ. ३१३	
०- अगमहत्या	अग्रहस्ताः १७८[१]			टि. १	
"	अग्रहस्तौ १७८[२]		अचक्रवुदंसणी	,, ४६३, ४७१,	
०- अगमाओ	अग्राम् २११			४७८, ४८८, ४९६,	
अगिगकुमारा	अगिगकुमाराः १४०[१],			१३५५	
	४३९		अचक्रवुदंसणी-	अचक्रुर्दशनी १३५५	
अगिगकुमारणं	अगिगकुमारणाम् ५७८		अचक्रवुदंसणी	अचक्रुर्दशनिनः २६०	
अगिगद्वुद्वाणं	अगिगद्वुद्वाणाम् २१७६		अचक्रवुदंसणीणं	अचक्रुर्दशनिनाम् २६०	
+ अगिगमाणव	अगिगमाणवः -		अचक्रवुदंसणी-	अचक्रुर्दशनोपयुक्ताः	
	अगिगकुमारैन्द्रः		वउत्ता	१९३२[१]	
	१८७ गा. १४८		अचरिती	अचारित्रिणः ९३८,	
अगिगसीहे	अगिगसिंहः -			९४०, ९४३	
	अगिगकुमारैन्द्रः		अचरिमसमय०	अचरिमसमय ११२,	
	१८७ गा. १४३			११५, ११६, ११८,	
अगिगी	अगिगकुमाराः] १७७ गा.			११९, १२२, १२३,	
	१३७, १८७ गा.			१२५, १२८, १२९,	
	१४६ गा. १४८			१३१, १३२	
० अगिगीणं	अगिगीणाम्-अगिगकुमारणाम्		अचरिमसमय-	अचरिमसमययोगि-	
	१८७ गा. १३९		सजोगिग्रेवलि०	केवलिन ११८	
+ अगवाडग	अगवामार्गः-गुच्छविशेषः		अचरिमस्य	अचरिमस्य ७७७, ७७९,	
	पृ. १८ टि. १०			७८०, ८०२ तः ८०६	
अगवाति	अगवाति १९०[३],		अचरिमं	अचरिमम् ७७५, ७७७,	
	१९२[३]			७७९, ७८०, ७९७,	
अचक्रवुदंसण	अचक्रुर्दशन ४४४ तः			८०२, ८०३	

पुण्यनगामुत्तरमिन्द्रां

मुद्रासतो	मप.यथो	मुद्रासतो
अचरिमंतपण्यमा	अचरमान्तप्रदेशा १५५	
"	अचरमान्तप्रदेशाः १५५, १५५, १५५, ८०३, ८०३	
अचरिमंतपण्यमाण	अचरमान्तप्रदेशानाम् १५५, १५५, १८०, ८०३, ८०३	
अचरिमंतपण्यमा	अचरमान्तप्रदेशा १५५	
"	अचरमान्तप्रदेशाः १५५, १८०, १५५, ८०३	
अचरिमंतपण्यमाण	अचरमान्तप्रदेशानाम् ८०३	
अचरिमा	अचरमा १५५	
"	अचरमाः २७४, ८०५[१], ८११[१], ८१३[१], ८१५[१], ८१७[१], ८१९[१], ८२१[१], ८२३[१], ८२५[१], ८२७[१], ८२९[१]	
अचरिमाइं	अचरमौ १८१, १८३ तः १८८	
"	अचरमाणि १५५, १५७	
अचरिमाण	अचरमाणाम् २७४	
अचरिमे	अचरमः १८१ तः १८८, ८०३, ८०३, ८०८[१], ८१०[१], ८१२[१], ८१४[१], ८१६[१], ८१८[१], ८२०[१], ८२२[१], ८२४[१], ८२६[१], ८२८[१], १३९८	
"	अचरमम् १५७, १५९, १८०, १५७, ८०३	
अचित्तजोणिया	अचित्तयोनिनाः १३३	
अचित्तजोणीणं	अचित्तयोनीनाम् १३३	

मुद्रासतो	मप.यथो	मुद्रासतो
अचिना	अचिना - योनिभेदः १५५ तः १५५, १५५, १५५	
अचिनादारा	अचिनादाराः १५५[१,३]	
अचिमात्रि०	अचिमात्रि १५७[१]	
अचिमात्रि०	" २०१[१], २०५[१], २०६[१], २०७	
अर्था	अर्थाः ३१[१]	
अर्थाण	अर्था १५७, १५८[१-२], १८८, १९६	
अर्थाण	अन्युते ४२६[१-२], १५७०, १८४१	
०-अर्थाण	अन्युतयोः २०६[२] गा. १५५	
०-अर्थाणम्	अन्युतेषु १५३२[५], २०५१, २०५२[१]	
अर्थाहिंतो	अन्युतेभ्यः ६५०[१८], ६५५[४]	
अर्थाओ	अन्युतः ६६३, १५३२ [५], १५५१[४,६]	
अर्थात	अन्युत १९६	
अर्थावहंसण	अन्युतवतंसकः २०६[१]	
अर्थाता	अन्युताः १४४[१]	
०-अर्थाता	" २०६[१]	
०-अर्थाताणं	अन्युतयोः २०७	
"	अन्युतानाम् २०६[१]	
अर्थाते	अन्युतः २०६[२]	
अर्थाते	अन्युते ३३४, ४२६[३]	
अर्थाय	अन्युत २१०, ६२२, ६३५, १०३५	
अर्थायदेवसरीरे	अन्युतदेवसरीरम् १५२६[५]	
अर्थायदेवस्स	अन्युतदेवस्स १५५१[८]	
अर्थायदेवा	अन्युतदेवाः १५३	
०-अर्थायदेवा	" २००४	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
अच्युदेवाणं	अच्युतदेवानाम्	६००, २०१४[२]
अच्युयं	अच्युतम्	१९६३
०-अच्युया	अच्युतौ	२०६[१]
०-अच्युयाणं	अच्युतानाम्	२०६[१]
अच्छर	अप्सरस्	१८८
अच्छर०	,,	१७७, १७८[१]
अच्छराओ	अप्सरसः	२०५२[२,६]
अच्छराणं	अप्सरसाम्	२०५२[२]
अच्छराणिवातेहिं	अप्सरोनिपातैः-	चपुटिकानिपातैः २१६९
अच्छराहिं	अप्सरोभिः	२०५२ [२,४-६]
अच्छा	ऋक्षाः-सनखपदविशेषः	७४
,,	अच्छा	२११
,,	अच्छाः	१९७[१], १९९[१], २०५[१]
,,	अच्छौ	२०६[१]
,,	अच्छानि	१७७, १७८[१], १८८, १९६, १९७[१], २०६[१], २१०
,,	अच्छा-अच्छानगरी	१०२ गा. ११५.
-अच्छि	अक्षिन्	१२३७
अच्छिण्णे	अच्छिन्नान्	९९२[१-३]
अच्छिरोडा	अक्षिरोडाः-चतुरिन्द्रियाः	५८[१]
अच्छिवेहा	अक्षिवेधाः-	,, ५८[१]
अच्छि	अक्षि	५४[८] गा. ९३, ८५३
अच्छी	ऋक्षी-सनखपदविशेषः	८५१
अच्छे	अच्छः	१९७[१]
,,	ऋक्षः-सनखपदविशेषः	८४९, ८५२

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
अच्छेज्ज	तिष्ठेत्-तिष्ठति	२११ गा. १७६
अच्छो	ऋक्षः-सनखपदविशेषः	पृ. २१२ टि. ४
अजरा	अजराः	२११ गा. १७८
अजसोकित्ति-	अयशःकीर्तिनाम्नः	१७०२ [५५]
गामाण		
अजसोकित्तिनामे	अयशःकीर्तिनाम्	१६९३
अजहणमणुक्कोस-	अजघन्यानुत्कृष्ट-	
गुणकक्खडे	गुणकर्कशः	५४५[३]
अजहणमणुक्कोस-	अजघन्यानुत्कृष्ट-	
गुणकालम्	गुणकालकः	४५७[३], ४६८[३], ४७५[३], ४८३[३], ४९१[३], ५३९[३], ५४१[३], ५४२[३], ५४३[३], ५५७[३]
-अजहणमणु-	अजघन्यानुत्कृष्ट-	
क्कोसगुणकालम्	गुणकालकः	५३८[३]
अजहणमणुक्कोस-	अजघन्यानुत्कृष्ट-	
गुणसीम्	गुणशीतः	५५०[३]
अजहणमणुक्कोस-	,,	५४७[३], ५४८[३], ५५१ [३], ५५२[३]
अजहणमणुक्कोस-	अजघन्यानुत्कृष्टचक्षुर्दर्शनी	
चक्खुदंसणी		४६२[३]
अजहणमणुक्कोस-	अजघन्यानुत्कृष्टस्थितिकः	
ट्ठितीम्		५३५[३]
अजहणमणुक्कोस-	अजघन्यानुत्कृष्टस्थितिकः	
ट्ठितीम्		४६७[३], ४७४[३], ४८२[३], ४९०[३], ५३२[३], ५३३[३], ५३६[३], ५३७[३], ५५६[३]
अजहणमणुक्कोस-	अजघन्यानुत्कृष्टप्रदेशिकः	
पदेसिम्		५५४[३]
अजहणमणुक्कोस-	अजघन्यानुत्कृष्टप्रदेशिकस्य	
पदेसियस्स		५५४[३]

मूलमहो	मह.म.नो	मु.सं.हा.	मह.महो	मह.म.नो	मु.सं.हा.
अजहणमणुकोस-	अजघन्यानुत्कृष्टा-		अजहणुको-	अजघन्योत्कृष्टा-	
पदेविगाणं	पदेविगाणम् १०० १[३]		सोगाहणमणु	गाहनकः ४५५[३]	
अजहणमणुकोस-	अजघन्यानुत्कृष्टा-		अजहणुको-	अजघन्योत्कृष्टा-	
सहअण्णाणी	४५५[३]		सोगाहणमणु	गाहनाम् ४५५[३]	
अजहणमणुकोस-	अजघन्यानुत्कृष्टा-		अजहणुको-	अजघन्योत्कृष्टा-	
लुगो	५०८		सोहिणाणी	४८७[३]	
अजहणमणुकोस-	अजघन्यानुत्कृष्टा-		अजहण	अजघन्यः १०४८ नः	
मिणियोहि-	योधिकाणी ४५५[३],			१०४८	
यणाणी	४५५[३], ४५५[३]		अजहणमणुको-	अजघन्यानुत्कृष्टा-	
अजहणमणुकोसेणं	अजघन्यानुत्कृष्टा-		सोगाहण	गाहनकः ४५५[३]	
	४३३ [१, ३], ५२४, १३७७,		- अजीव -	अजीव पृ. ३९ टि. २	
	१६९९[१], १८५७		अजीवद्वयदेशे	अजीवद्वयदेशः १००५	
अजहणमणुको-	अजघन्यानुत्कृष्टा-		अजीवपञ्च	अजीवपञ्चः ४३८,	
सोगाहण	गाहनकः ४५५[३],			५००, ५५८	
	४७३[३], ४८१[३],		० अजीवपञ्च	५०० तः ५०२	
	४८९[३], ५२६[३],		अजीवपणवणा	अजीवपणवणा ३, ४,	
	५२७[३], ५२९[३],			१३[५]	
	५३०[३], ५३१[३]		० अजीवपणवणा	५०६, १३[५]	
अजहणमणुको-	अजघन्यानुत्कृष्टा-		अजीवपरिणामे	अजीवपरिणामः ९२५,	
सोगाहण	गाहनकः ५२५[३]			९४७, ९५७	
अजहणमणुको-	अजघन्यानुत्कृष्टा-		अजीवमिस्रिया	अजीवमिस्रिता -	
सोगाहणरस	गाहनकस्य ५३१[३],			भाषाप्रभेदः ८६५	
	५५५[३]		० अजीवं	अजीवम् ११० गा. १२०	
अजहणमणुकोसो-	अजघन्यानुत्कृष्टा-		- अजीवे	अजीवान् पृ. ३९ टि. २	
गाहणमणं	कानाम् ५३१[३],		अजोगत्वं	अयोगताम् २१७५	
	५५५[३], पृ. १४०		अजोगतां	५४५ टि. ३	
	टि. २५		अजोगत्वं	अयोगत्वम् पृ. ४४५	
अजहणमणुको-	अजघन्यानुत्कृष्टा-			टि. २-३	
सोहिणाणी	वधिकाणी ४९५[३]		अजोगयं	अयोगताम् २१७५	
अजहणुकोस-	अजघन्योत्कृष्टा-		अजोगिकेवलि०	अयोगिकेवलिन् ११७,	
द्वितीए	स्थितिकः ४५५[३]			११९, १३२	
अजहणुकोसामि-	अजघन्योत्कृष्टा-		अजोगिभवत्थ-	अयोगिभवत्थ-	
णिवोहियणाणी	वोधिकाणी ४८५[३]		केवलिकाणाहारण	केवल्यनाहारकः	
अजहणुको-	अजघन्योत्कृष्टा-			१३७१, १३७२	
सोगाहण	गाहनकः ४५५[३]		अजोगी	अयोगी १३२५	
- अजहणुको-	५२८		५२८	अयोगिनः २५२,	
सोगाहण				९४३, ९९००[४]	

मूलसद्गो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
अजोगी-	अयोगी	१३२५.
अजोगीण	अयोगिनाम्	२५२
अजोगिया	अयोगिकाः ७५३, ७६३,	७७२
अजोगियाण	अयोगिकानाम्	७६३,
		७७२
अजोगीण	अयोगिनाम्	७६३
अजगु	अर्जकः - वनस्पतिविशेषः	
		४९ गा. ४१
अज्जजातितो	आर्यजातयः पृ. ३८ टि. ३	
अज्जल	आर्यल - म्लेच्छविशेष ९८	
अज्जसामस्स [च.प.]	आर्यश्यामाय १ [गा. २]	
- अज्जुण	अर्जुन - सुवर्णविशेष २११	
+ अज्जुण	अर्जुनः - बहुव्रीजविशेषः	
		४१ गा. १८
+ अज्जुण	अर्जुनम् - तृणविशेषः	
		४७ गा. ३५
+ अज्जोत्तह	वनस्पतिविशेषः	
अज्जत्थवयणे	अध्यात्मवचनम्	८९६
अज्जयणं-	अध्ययनम्	१ गा. ३
अज्जल	म्लेच्छविशेष पृ. ३६ टि. ११	
अज्जवसाणा	अध्यवसानानि	२०३२,
		२०४७
अट्ठई	गुच्छविशेषः ४५ गा. २१	
- अट्ठालय	अट्ठालक	१७७,
		१७८ [१], १८८
अट्ठ	अष्ट ५७ [२], ११० गा.	
	१३२, २०० [१],	
	२०६ [२] गा. १५४,	
	२११, ४५८, ४६९,	
	४७६, ४८४, ४९२,	
	७७४, ८९५, ९६४ [१],	
	९६५ [१], ९६६ [१],	
	९६७ [१], ९७० [१],	
	१०२५, १०२६ [१],	
	१०३०, १०३१ [१],	
	१०३४, १०३६, १०३७,	

मूलसद्गो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
अट्ठ	१०४१ [१-२, ४,	
	६, ९] १०४३ [१, ३,	
	५-६], १०४५ [१],	
	१०४६ [३, ५, ७-८],	
	१०४७ [२-४], १०६६	
	[३], १०७७, १०८३,	
	१६४३, १६६५, १६६७	
	तः १६६९, १६८७,	
	१७०० [१०], १७०२	
	[२०, ५४], १७०३ [१],	
	१७३९ [२-३], १७५४	
	[१], १७६७ [१],	
	१७६९ [१], १७७० [१],	
	१७७३ [२], १७७५ [१],	
	१७८१, १७८७ [१],	
	१७९२ [१], १८०० [२],	
	पृ. ३५२ टि. ३	
अट्ठ	अष्टन ५३१ [३],	
	५३७ [१], ५४३ [१],	
	५५४ [२-३], ५५५ [३],	
	५५६ [१]	
अट्ठ-	अष्टन १७४, १७४ गा. १३३	
- अट्ठ	अष्ट ९१ [४] गा. १११	
अट्ठ-	,, २११ गा. १६५,	
	५५९ गा. १८२	
अट्ठगति०	अष्टगति २२६	
अट्ठजोयणिण	अष्टयोजनिकम् २११	
अट्ठण्हं	अष्टानाम् १९७ [२],	
	१९८ [१], २०० [२]	
०- अट्ठताण	अर्थतया ४४०, ४४४,	
	४५९ [१], ४६७ [१],	
	४८७ [१], ४८९ [१]	
अट्ठत्तरं	अष्टसप्ततम् पृ. ५४ टि. ३	
अट्ठत्तीसं	अष्टत्रिंशत् १८५ [१]	
	१८७ गा. १४०	
अट्ठपदेसिण	अष्टप्रदेशिकः ७८८, ७८९	
	अष्टप्रदेशिके ७८८	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
अट्टविह्वेयण	अष्टविधवेदकः १७७३[१]	
अट्टविहा	अष्टविधाः ८[४], १४१[१]	
अट्टविहाणं	अष्टविधानाम् १५२०[४]	
अट्टविहे	अष्टविधः ९५५, १६८१[१-२], १६८५[१-२], १६९०[२-३], १६९४[१२], १६९५[२], १९०९	
अट्टवीसा	अष्टाविंशतिः २०६[२] गा. १५४	
अट्टसतं	अष्टाधिकं शतम् ६३६, १४१६[२]	
अट्टसमइण	अष्टसामयिकः २०८८, २१७२	
अट्टसहिया	अर्थसहिताः १९३२[१]	
अट्टसु	अष्टसु १४८, १८८, १८९[१], १९०[१], १९३[१]	
अट्टहत्तरे	अष्टसप्तते १६८, १७८[१], १७९[१], १८०[१], १८१[१], १८२[१], १८३[१], १८५[१]	
० अट्टहत्तरे	अष्टसप्तते १७७	
अट्टहिं	अष्टभिः ५१९, ६८७, ६८८, ६९१	
अट्टारस	अष्टादश १७४ गा. १३३-१३४, ४२२[१,३], ४२३[१,३] ९७१, १०४१[४], १३२७, १५८०, १७०२[६-८, २१, ४५]	
+ अट्टारस	अष्टादशम् १७४ गा. १३३-३४	
अट्टारस-	अष्टादश १७२	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
अट्टारसण्हं	अष्टादशभ्योऽष्टादशभिर्वा [पृ. प.] ७०९, ७१० [स. प.] अष्टादशसु	
अट्टारसमं	अष्टादशम् पृ. ३१७ पं. १०	
अट्टारसविहे	अष्टादशविधानि १०७	
अट्टारसुत्तरे	अष्टादशोत्तरस्मिन् १७१, २१०	
- अट्टारं	अष्टादशम् ७९० गा. १८८ तः १९०	
अट्टावीस०	अष्टाविंशति १९८[२]	
अट्टावीसइमं	अष्टाविंशतितमम् पृ. २०६ पं. २०	
अट्टावीसति०	अष्टाविंशति १९५[१]	
अट्टावीसतिभागा	अष्टाविंशतिभागाः १७०२[२५, २७], १७१२	
अट्टावीसतिविहा	अष्टाविंशतिविधाः ९५	
अट्टावीसं	अष्टाविंशम् १७४ गा. १३३ अष्टाविंशतिः १९८[१], ४३२[१, ३], ४३३[१], २१६९	
अट्टावीसाण	अष्टाविंशतेः १९८[२]	
अट्टावीसुत्तर०	अष्टाविंशत्युत्तर १७०	
अट्टिकच्छभा	अस्थिकच्छपाः ६४	
अट्टियाइं	अस्थितानि ८८८[१], ८९०	
०- अट्टी	अर्थिनः १७९५	
- अट्टे	अर्थः ९९४, ११२४ तः ११२६, ११२८ तः ११३२, ११४२, १२२६ तः १२३१, १२३३ तः १२३५,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अट्टविहवेषण	अष्टविधवेदकः १७७३[१]		अट्टारसपहं	अष्टादशभ्योऽष्टादशभिर्वा	
अट्टविहा	अष्टविधाः ८[८], १४१[१]		[पृ. प.]	७०९, ७१०	
			," [स.प.]	अष्टादशसु	
अट्टविहाणं	अष्टविधानाम् १५२०[४]			१८३७, १८३८	
अट्टविहे	अष्टविधः ९५५, १६८१[१-२], १६८५[१-२], १६९०[२-३], १६९४[१२], १६९५[२], १९०९		अट्टारसमं	अष्टादशम् पृ. ३१७ पं. १०	
			अट्टारसविहे	अष्टादशविधानि १०७	
			अट्टारसुत्तरे	अष्टादशोत्तरस्मिन् १७१, २१०	
			- अट्टारं	अष्टादशम् ७९० गा. १८८ तः १९०	
अट्टवीसा	अष्टाविंशतिः २०६[२] गा. १५४		अट्टावीस०	अष्टाविंशति १९८[२]	
			अट्टावीसद्वयं	अष्टाविंशतितमम् पृ. ४०६ पं. २०	
अट्टसतं	अष्टाधिकं शतम् ६३६, १४९६[२]		अट्टावीसति०	अष्टाविंशति १९५[१]	
अट्टसमङ्ग	अष्टसामयिकः २०८८, २१७२		अट्टावीसतिभागा	अष्टाविंशतिभागाः १७०२[२५, २७], १७१२	
अट्टसहिया	अर्थसहिताः १९३२[१]				
अट्टसु	अष्टसु १४८, १८८, १८९[१], १९०[१], १९३[१]		अट्टावीसतिविहा	अष्टाविंशतिविधाः ९५	
			अट्टावीसं	अष्टाविंशम् १७४ गा. १३३	
			,"	अष्टाविंशतिः १९८[१], ४३२[१, ३], ४३३[१], २१६९	
अट्टहत्तरे	अष्टसप्तते १६८, १७८[१], १७९[१], १८०[१], १८१[१], १८२[१], १८३[१], १८५[१]		अट्टावीसाण	अष्टाविंशतेः १९८[२]	
			,"	अष्टाविंशतेरष्टा- विंशत्या वा ७१९, ७२०	
० अट्टहत्तरे	अष्टसप्तते १७७		,"	अष्टाविंशतौ १८८७, १८४८	
अट्टहिं	अष्टभिः ५.१९, ६८७, ६८८, ६९१				
अट्टास	अष्टादश १७४ गा. १३३-१३४, ४२२[१, ३], ४२३[१, ३] ९७१, १०४१[४], १३२७, १५८०, १७०२[६-८, २१, ४५]		अट्टावीसुत्तर०	अष्टाविंशत्युत्तर १७०	
			अट्टिकच्छभा	अस्थिकच्छपाः ६४	
			अट्टियादं	अस्थितानि ८८८[१], ८९०	
			०-अट्टी	अर्थिनः १७९५	
			-अट्टे	अर्थः ९९४, ११२४ तः ११२६, ११२८ तः ११३२, ११४२, १२२६ तः १२३१, १२३३ तः १२३५,	
+ अट्टारस	अष्टादशम् १७४ गा. १३३-३४				
अट्टारस-	अष्टादश १७२				

मूलसद्गो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्गो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अडा	रोमपक्षिविशेषः	८८	+ अणवन्निय	अणपन्निकः १९४ गा. १५.१	
अडिला	चर्मपक्षिविशेषः	८७	अणवन्निया	अणपन्निकाः १९३ [१]	
अडिला	,, पृ. ३३ टि. ४		अणवन्नियाणं	अणपन्निकानां १९३ [१]	
- अडु	अर्ध	१९७ [२], १९८ [२]	अणस्साइज्जमाणा	अनास्वाद्यमानाः १८२१	
अडुइज्जा	अर्धतृतीयाः	१३१०	अणस्साइज्जमाणाइं	अनास्वाद्यमानानि १८२०	
अडुइज्जाइं	अर्धतृतीयानि	१५६९ [६-७], १९८६, १९८७	अणहिया	कुहणजातीयवनस्पति- विशेषः पृ. २१ टि. ७	
अडुइज्जाओ	अर्धतृतीयाः १५२९ [२-३]		अणंतओ	अनन्तकः ५४ [९] गा. ९८	
अडुइज्जेसु	अर्धतृतीयेषु ८२, ९३, १५४, १७६		अणंतगुणकक्खडाइं	अनन्तगुणकर्कशानि १८०० [२]	
+ अणगार	अनगारः ९७२ गा २०२		अणंतगुणकालए	अनन्तगुणकालकः ५२३	
अणगारस्स	अनगारस्य ९९३, २१६८		अणंतगुणकालगाण	अनन्तगुण- कालकानाम् ३३३	
अणगारियं	अनगारताम् १४२० [८], १४२१ [२-३]		अणंतगुणकालाइं	अनन्तगुणकालानि ८७७ [८], १९७८ [२]	
अणग्घाइज्जमाणा	अनाप्रायमाणाः १८२१		अणंतगुणनित्तरसाइं	अनन्तगुण- तिक्तरसानि ८७७ [१२]	
अणग्घाइज्जमाणाइं	अनाप्रायमानानि १८२०		अणंतगुणपरिवट्टीए	अनन्तगुणपरिवट्ट्या ८८०	
अणभिग्गहिओ	अनभिग्गहीतः ११० गा. १२९		अणंतगुणसब्भहिए	अनन्तगुणाभ्यधिकः ५०४	
अणभिग्गहिय-	अनभिग्गहीत-		अणंतगुणलुक्खडाइं	अनन्तगुणरूक्षाणि ८७५ [१५], १८०० [२-३]	
कुट्टिटी	कुट्टिटीः ११० गा. १२९		अणंतगुणलुक्खे	अनन्तगुणरूक्षः ५२४	
अणभिग्गहिया	अनभिग्गहीता-भापाप्रमेदः ८६६ गा. १९७		अणंतगुणसीयाइं	अनन्तगुण- शीतानि ८७७ [१४]	
अणवट्टिए	अनवस्थितः २०२७, २०२९		अणंतगुणसुत्तिभ-	अनन्तगुणसुर-	
अणवण्णिय०	'अणपन्निक, अप्रज्ञप्तिक, ऋणपर्णिक-वानव्यन्तर- देवजातिः १८८		गंधाइं	भिगन्धानि ८७७ [१०]	
अणवण्णियकुमार०	अणपन्निककुमार १९३ [२]		अणंतगुणहीणे	अनन्तगुणहीनः ४४०, ५०४	
अणवण्णियरायाणो	अणपन्निकराजानौ पृ. ६७ टि. १		अणंतगुणं	अनन्तगुणम् २११ गा. १७२	
अणवण्णिया	अणपन्निकाः १९३ [१]		अणंतगुणा	अनन्तगुणाः २२५, तः २२९, २३१ तः २३४, २३६ तः २३९, २४१ तः २४४, २४६ तः २४९,	
अणवण्णिदा	अणपत्नीन्द्रौ १९३ [२]				

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अणंतभागहीणे	अनन्तभागहीनः	४४०, ५०४
अणंतभागं	अनन्तभागम्	१८०३, १८१०
० अणंतभागूणा	अनन्तभागोनानि	९१० [४]
अणंतभागूणे	अनन्तभागोनम्	१००५
अणंतभागो	अनन्तभागः	९१० [१,४], ९१४ [१]
— अणंतभागो	,,	पृ. २२३ टि. १
अणंतमिस्त्रिया	अनन्तमिश्रिता-	भापाप्रभेदः ८६५
अणंतर	अनन्तरम्	८७७ [२३] गा. १९८
अणंतरगयाहारे	अनन्तरगताहारः	पृ. ४१९ टि. १
अणंतरसिद्ध-	अनन्तरसिद्धा	
असंसारसमा-	संसारसमा-	
वण्णजीव-	पन्नजीव-	
पण्णवणा	प्रज्ञापना	१५, १६
अणंतरसिद्धणो-	अनन्तरसिद्धनोभवोप-	
भवोववातगती	पातगतिः	११०२, ११०३
अणंतरं	अनन्तरम्	२११, ६६६ [१], ६६८ [१], ६६९ [१], ६७२ [१], ६७३ [१], १४०६ गा. २०७, १४१७, १४१८, १४२० [१-२], १४२१ [१], १४२२ तः १४२४, १४२५ [१], १४२६ [१], १४२७ [१], १४२८ [१], १४२९ [१], १४३० [१], १४३१, १४३२ [१], १४४४, १४४६, १४५२, १४५७, १४५९, १४६०, २१७५

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अणंतरागता	अनन्तरागताः	१४१० [१], १४१४ [३]
अणंतरागया	,,	१४१० [१,३]
	तः	१४१३, १४१४ [१], १४१५ [१], १४१६ [१]
अणंतरागयाओ	,,	१४१५ [२]
अणंतरायाआहारे	अनन्तरागताहारः	२०३२ गा. २२३
अणंतराहारा	अनन्तराहाराः	२०३३, २०३४ [१], २०३५
अणंतरोगाढाई	अनन्तरावगाढानि	८७७ [१७-१८]
अणंतरोववन्नगा	अनन्तरोपपन्नकाः	९९८
— अणंतवगो	अनन्तवर्ग	२११ गा. १७३
अणंतसमय०	अनन्तसमय	११०४
अणंतसमयसिद्धा	अनन्तसमयसिद्धाः	१७
अणंतं	अनन्तम्	१२६२ [१], १२७२, १२८८, १३१०, १३२६, १३४४, १३५२, १३५९, १३७८
अणन्ता	अनन्ताः	५४ [११] गा. १०४, ५५ [३], २११ गा. १६७, ४३९ तः ४४१, ४४३ तः ४४८, ४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१] ४९५ [१],

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाद	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाद
अणंतगुणा	२५१ तः २६२, २६४ तः २६९, २७४, २७५, ३२६, ३३०, ३३४, ७५३, ७६३, ७८०, ८०५, ८०६, ९००, ९१०[१], ९८२, ९८५[९], ९८७[४], ११७०, ११७३, ११८०[१०], १८१८, १८२१, १८२५, २१४२		अणंतपणसिण	अनन्तप्रदेशिकः ५१०, ५३१ [१३], ५३७[१], ५४३[१], ५४५ [१]	
„	अनन्तगुणानि ९१०[४] ९१४[१], १२४७, १२४३, १५६५		„	अनन्तप्रदेशिके ७८९ अनन्तप्रदेशिकम् ७९३, ७९७[१], ९८५[५]	
अणंतगुणां	अनन्तगुणानि ३२८, ३२९, ८८७		अणंतपणसियरस	अनन्तप्रदेशिकस्य ५१०, ५३१ [१], ५३५[१], ५४३[१], ५४५[१], ५५२[१], ८०५, ८०६	
अणंतगुणे	अनन्तगुणः २७०, २७१, २७२[३], २७३ अनन्तगुणम् ९७९, ९८५[७], ९८७[२], पृ. २४० टि. १		अणंतपणसियाइं	अनन्तप्रदेशिकानि ८७७ [३]	
अणंतजीवं	अनन्तजीवम् ५४[७] गा. ८४-८५		अणंतपणसियाणं	अनन्तप्रदेशिकानाम् ५१०, ५३१ [१, ३], ५४३ [१], ५४५ [१], १११०	
अणंतजीवा	अनन्तजीवाः ५४[१] गा. ५३, ५४[८] गा. ८८ गा. ९६		अणंतपणसोगाडे	अनन्तप्रदेशावगाढम् ७९४, ७९६	
—अणंतजीवा	„ ५४[२] गा. ५४,		अणंतपणसिण	अनन्तप्रदेशिकः ५५२[१] अनन्तप्रदेशिकम् ७९३, ८०१	
अणंतजीवा	अनन्तजीवा ५४[३] गा. ५९, ५४[५] गा. ७६ तः ७९		अणंतपणसियरस	अनन्तप्रदेशिकस्य ५३१[३]	
„	अनन्तजीवानि ५४[८] गा. ८६-८७		अणंतपणसियं	अनन्तप्रदेशिकम् १९६३, १९६४	
अणंतजीवे	अनन्तजीवः ५४[३] गा. ५७-५८ गा. ६१		अणंतपणसिया	अनन्तप्रदेशिका १२४३ अनन्तप्रदेशिकाः ३३०, ५०३	
„	अनन्तजीवा ५४[३] गा. ६०		अणंतपणसियाइं	अनन्तप्रदेशिकानि १७९७	
„	अनन्तजीवम् ५४[३] गा. ५६ गा. ६२ तः ६५		अणंतपणसियाणं	अनन्तप्रदेशिकानाम् ३३० अनन्तप्रदेशि- ५३७[१], कानाम् ५५२[१], ११०६	
			अणंतपणसोगाडे	अनन्तप्रदेशावगाढम् ७९५	
			अणंतभागमन्त्रहिते	अनन्तभागाभ्यधिकः ५०४	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अणंतभागहीणे	अनन्तभागहीनः	४४०, ५०४
अणंतभागं	अनन्तभागम्	१८०३, १८१०
० अणंतभागूणा	अनन्तभागोनानि	९१० [४]
अणंतभागूणे	अनन्तभागोनम्	१००५
अणंतभागो	अनन्तभागः	९१० [१,४], ९१४ [१]
—अणंतभागो	,,	पृ.२२३ टि.१
अणंतमिस्त्रिया	अनन्तमिश्रिता-	भापाप्रभेदः ८६५
अणंतर	अनन्तरम्	८७७ [२३] गा.१९८
अणंतरगयाहारे	अनन्तरगताहारः	पृ.४१९ टि.१
अणंतरसिद्ध-	अनन्तरसिद्धा	
असंसारसमा-	संसारसमा-	
वण्णजीव-	पञ्चजीव-	
, पण्णवणा	प्रज्ञापना	१५, १६
अणंतरसिद्धणो-	अनन्तरसिद्धनोभवोप-	
भवोववातगती	पातगतिः	११०२, ११०३
अणंतरं	अनन्तरम्	२११, ६६६ [१], ६६८ [१], ६६९ [१], ६७२ [१], ६७३ [१], १४०६ गा. २०७, १४१७, १४१८, १४२० [१-२], १४२१ [१], १४२२ तः १४२४, १४२५ [१], १४२६ [१], १४२७ [१], १४२८ [१], १४३० [१], १४३२ [१], १४३५, १४३७ [१], १४४४, १४४६, १४५२, १४५७, १४५९, १४६०, २१७५

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अणंतरागता	अनन्तरागताः	१४१० [१], १४१४ [३]
अणंतरागया	,,	१४१० [१,३] १४११ तः १४१३, १४१४ [१], १४१५ [१], १४१६ [१]
अणंतरागयाओ	,,	१४१५ [२]
अणंतरायआहारे	अनन्तरागताहारः	२०३२ गा.२२३
अणंतराहारा	अनन्तराहाराः	२०३३, २०३४ [१], २०३५
अणंतरोगाढाइं	अनन्तरावगाढानि	८७७ [१७-१८]
अणंतरोववन्नगा	अनन्तरोपपन्नकाः	९९८
—अणंतवग्ग०	अनन्तवर्ग	२११ गा.१७३
अणंतसमय०	अनन्तसमय	११०४
अणंतसमयसिद्धा	अनन्तसमयसिद्धाः	१७
अणंतं	अनन्तम्	१२६२ [१], १२७२, १२८८, १३१०, १३२६, १३४४, १३५२, १३५९, १३७८
अणंता	अनन्ताः	५४ [११] गा. १०४, ५५ [३], २११ गा. १६७, ४३९ तः ४४१, ४४३ तः ४४८, ४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१],

पणवणासुत्तपरिसिद्धादं

मूलसद्वो
अणंता

सकयल्यो सुत्तंकाह
४९७, ५०३ तः ५०५,
५०८ तः ५११, ५१३
तः ५१५, ५१९,
५२५[१], ५२६[१],
५२९[१], ५३०[१],
५३१[१,३], ५३२[१],
५३३[१], ५३५[१],
५३६[१], ५३७[१].
५३८[१], ५३९[१],
५४१[१], ५४२[१],
५४३[१], ५४५[१],
५४७[१], ५४८[१],
५५०[१], ५५१[१],
५५२[१], ५५४[१-३],
५५५[१,३], ५५६[१],
५५७[१], ८९१[१],
९१०[१,४], ९८०[१],
९८५[८], ९८७[३],
१२६२[१], १२८८,
२०९३[१], २०९७[१],
२०९९[२] २१०१[१],
२१०२, २१०३[१],
२१०५ तः २१०९,
२११२, २११३,
२१२१[१], २१२३[३],
२१२४[३], २१३५[१],
२१३७[१], २१३९,
२१४०[१], २१७०[२]
गा.२३०

—अणंता

अनन्ताः ५४[११] गा.
१०६

अणंता

अनन्तानि ७९२, ९१०
[१-४], ९११ [१],
९१४[१], १०३०,
१०३१[१], १०३४,
१०३६ तः १०३८[१],
१०३९, १०४०, १०४१

मूलसद्वो

सकयल्यो

सुत्तंकाह

[१-४, ६-७], १०४३
[१,३], १०४६[१,३,५],
१०४७[१-२], १०४८
[१-२], १०४९, १०५०
[१-२], १०५४[१-२],
१०५५[१,३], १०५८

तः १०६०, १०६३ तः
१०६५, १०६६[२-३]

अणंताओ

अनन्ताः १२४५, १२६२
[१], १२८८, १३१०,
१३२६, १३४४, १३५२,
१३५९

—अणंताणं

अनन्तानाम् ५४[१०]
गा.१०३

—अणंताणुबंधि

अनन्तानुबन्धि ९७१
गा.२०१

अणंताणुबंधी

अनन्तानुबन्धी ९६२[१],
१६९१[४]

अणंताहिं

अनन्ताभिः ९१०
[१-२,४], ९१४[१]

—अणंताहिं

२११ गा.१७०

अणंते

अनन्तान् २११ गा.१६८

अणंतेहिं

अनन्तैः १००५

अणंतो

अनन्तः ५४[९] गा.९८

अणाइए

अनादिकः १२७१

अणाइए

१३४४, १३७५

अणाएज्जणामाए

अनादेयनामः

१७०२[५३]

—अणागतद्धं

अनागताद्धम् २११

—अणागतद्धं

२१७६

अणागतवचनो

अनागतवचनम् ८९६

अणागारपस्सी

अनाकारपश्यत्तिनः

१९५४, १९५५, १९५७

[१], १९५८, १९६०

अणागारपासणता

अनाकारपश्यत्ता १९५०,

१९५१

अणागारपासणताए अनाकारपश्यत्तया १९५५

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
अणागारपासणया	अनाकारपद्यत्ता	१९३६, १९३८, १९४०, १९४२
० अणागार- पासणया	अनाकार- पद्यत्ता	१९३८, १९४२ १९५१
०-अणागारं	अनाकारम्	२११ गा. १६९
अणागारे	अनाकारः	१९२०, १९६३, १९६४
अणागारेहिं	अनाकारैः	१९६४
अणागारोवउत्ता	अनाकारोपयुक्ताः	२६२, ३२५, ९३८, १९२८, १९२९, १९३१, १९३२[१]
अणागारोवउत्ताण	अनाकारोपयुक्तानाम्	२६२
अणागारोवउत्ताणं	„	३२५
अणागारोवउत्ते	अनाकारोपयुक्तः	१३६३
०-अणागारोव- उत्तेषु	अनाकारोपयुक्तेषु	१९०१[१]
अणागारोवओग- परिणामे	अनाकारोपयोग- परिणामः	९३२
अणागारोवओगे	अनाकारोपयोगः	१९०८, १९१०, १९१२, १९१४, १९१६, १९१८, १९२२, १९२४, पृ. ४०८ टि. २
० अणागारोवओगे	अनाकारोपयोगः	१९१०, १९१४, १९२२, १९२४
०-अणागारोव- ओगे	अनाकारो- योगः	१९१८
अणावाइज्जमाणाणं	अनावायमाणाणानाम्	१८२१
अणाणत्ता	अनानात्ताः	१५०, १५३, १५६, १५९, १६२
अणाणुगामिण्	अनाणुगामिकः	२०२७
अणाणुपुत्तिं (क्रि. वि.)	अनाणुपूर्वि	८७७[२२]
अणादीण्	अनादिकः	१२७१, १२८५, १३२१, १३२६, १३३१, १३३५, १३४८, १३५२, १३५५, १३५९,

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
अणादीण्		१३८१, १३९२, १३९३, १३९७, १३९८
अणादेज्जणामे	अनादेयनाम	१६९३
अणाभोगणिच्चत्तिण्	अनाभोगनिर्वर्तितः	९६३[१], १७९६, २०३८, २०३९
अणासाइज्जमाणा	अनास्वाद्यमानाः	१८१८
अणासाइज्जमाणाणं	अनास्वाद्यमानानाम्	१८१७, १८१८, १८२१
अणाहारण्	अनाहारकः	१३६७, १८६६[१], १८६७, १८७१[१], १८७४[१], १८७८[१], १८८०[१], १८८१[१, ३], १८८३ [१], १८८७[१], १८८९[१], १८९०[१], १८९१[१], १८९४[१], १९०५[१-२]
० अणाहारण्	अनाहारकः	१३६७ तः १३७३
अणाहारगा	अनाहारकाः	२६३, १८६८, १८६९[१], १८७०, १८७२, १८७५[१], १८७७, १८७९, १८८०[१], १८८२[१, ३], १८८४, १८८६, १८८७[३], १८९२, १८९३, १८९८[२-३], १८९९[२], १९००[४], १९०१[२], १९०३ [३-४, ६], १९०४[२]
अणाहारगाण	अनाहारकाणाम्	२६३
अणाहारगे	अनाहारकः	१८६९[१], १८७६[१], १८८०[१]
अणाहारया	अनाहारकाः	१८६८
अणिच्छियत्ताण्	अनीप्सिततया	१८०५
अणिजिण्णा	अनिर्जीर्णाः	२१७०[१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
अणिट्टहरिया	अनिष्टतरिका	पृ. २९३ टि. ८
अणिट्टतरिया	"	१२२६, १२२८, १२३३
अणिट्टत्ताण	अनिष्टतथा	१८०५
अणिट्टस्सरया	अनिष्टस्वरता	१६८४ [२]
अणिट्ठा	अनिष्टाः	१६८४ [२]
अणिट्ठिपत्तअपमत्त-	अट्ठिप्राप्ताप्रमत्त-	
संजतेहिंतो	संयतेभ्यः	६६५ [३]
अणिट्ठिपत्तपमत्त-	अट्ठिप्राप्तप्रमत्तसंयत-	
संजयसम्महिट्ठि०	संययट्ठि	१५३३ [१०]
अणिट्ठिपत्तारिया	अट्ठिप्राप्तार्याः	९९, १०१, १३८
- अणित्थं	अणित्थंस्थम्	२११ गा. १६६
अणिदा	अनिदा-वेदनाभेदः	२०५४ गा. २२५, २०७७
अणिदायं	अनिदाम्-वेदनाभेदम्	२०७८, २०८०, २०८३
अणिययं	अणियतम्	११३८
अणियाणं	अनीकानाम्	१७७, १७८ [१-२], १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८८, १९० [२], १९५ [१-२], १९६, १९७ [२], १९८ [२]
अणियाधिवत्तीणं	अनीकाधिपतीनाम्	१७७, १७८ [१-२], १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८८, १९० [२], १९५ [१-२], १९६, १९७ [२], १९८ [२]
अणिंदा	अनिन्द्राः	२०७, २१०
अणिंदिण	अनिन्द्रियः	१२७६
अणिंदिया	अनिन्द्रियाः	२२७, ९४३
अणिंदियाण	अनिन्द्रियाणाम्	२२७
अणुक्के	कुट्टणजातीयवनस्पति-विशेषः	पृ. २१ टि. ३

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
अणुक्कोसअज-		
हण्णोगाहणण	अनुत्कृष्टाजघन्यावगाहनकः	पृ. १४३ टि. १
अणुगच्छति	अनुगच्छति	१११५
अणुगंतव्वं	अनुगन्तव्यम्	१८७
अणुगंतव्वा	अनुगन्तव्या	१००३ [२]
अणुगंतव्वाओ	अनुगन्तव्याः	५५ [३]
अणुतडियाण	अनुतटिकया	८८५
अणुतडियाभेण	अनुतटिकाभेदः	८८१
अणुतडियाभेदे	"	८८५
अणुतडियाभेदेणं	अनुतटिकाभेदेन	८८७
अणुत्तरविमाणा	अनुत्तरविमानानि	२०९ गा. १५७, ७७६, १९६३
अणुत्तरविमाणे	अनुत्तरविमानम्	पृ. ४१२ टि. २
अणुत्तरा	अनुत्तराः	१७४, १७४ गा. १३६, १५२० [५]
"	अनुत्तराणि	२१०
अणुत्तराहं	"	२०५२ [६]
"	अनुत्तरान्	२०५२ [५]
अणुत्तरेसु	अनुत्तरेषु	१९६
अणुत्तरोववाइय-	अनुत्तरोपपातिकाः	१५४४ [३], १५५२
अणुत्तरोववाइय०	अनुत्तरोपपातिक	१४६७
अणुत्तरोववाइय-देवा	अनुत्तरोपपातिक-देवाः	२००७
०- अणुत्तरोव-वाइयदेवा	"	२०५१
अणुत्तरोववाइय-देवाणं	अनुत्तरोपपातिकदेवानाम्	१५३२ [७]
अणुत्तरोववाइयस्स	अनुत्तरोपपातिकस्य	१५५१ [१०]
अणुत्तरोववाइया	अनुत्तरोपपातिकाः	१४५, १४७ [१-२], २१०, ३३४, ६०८, ६३८, ६६५ [१], ६७६, १५२० [५]

मूलसद्दो	सक्यत्थो	सुत्तंकाइ
० अणुत्तरोववाइया	अनुत्तरोपपातिकाः	६३५, २०५२ [१]
०-अणुत्तरो-	„	१९६
ववाइया		
अणुत्तरोववाइयाणं	अनुत्तरोपपातिकानाम्	२१०, २०१६
अणुत्तरोववात्ति०	अनुत्तरोपपातिक	१४६५
अणुत्तरोववात्ति-	अनुत्तरोपपाति-	
याण	कानाम्	१५२६ [७]
अणुपरियट्ठित्ता	अनुपरिवर्त्य	२१६९
अणुभावणामणि-	अनुभावनामनिधत्तायुष्कः	
हत्ताउण्		६८४
अणुभावणामनि-	„	
हत्ताउण्		६८५, ६९०
अणुभावनिहत्ताउयं	अनुभावनिधत्तायुष्कम्	६९२
अणुभावे	अनुभावः	१६७९, १६८०, १६८१ [१-२], १६८२, १६८३, १६८४ [१-२], १६८५ [१-२], १६८६
अणुभावो	अनुभावः	१६६४ गा. २१७
अणुमयाजो	अनुमताः	८५९ गा. १९३
„	अनुमते	८५९ गा. १९३
०-अणुरूवं	अनुरूपम्	८२
-अणुलिप्त	अनुलिप्त	१७८ [१-२]
-अणुलिहमाण	अनुलिखत् - अतिलङ्घयत्	१९५ [१]
-अणुलेवण	अनुलेपन	१६७ तः १७४, १७७, १७८ [१], १८८, १९६, ५७०
०-अणुलेवणा	अनुलेपनौ	१७८ [२]
„	अनुलेपनाः	१९६
अणुवउत्ता	अनुपयुक्ताः	९९६, ९९८
अणुवमार्हि	अनुपमाभिः	१९६४
अणुवरयकाइया	अनुपरतकायिकी	१५६८

मूलसद्दो	सक्यत्थो	सुत्तंकाइ
अणुववेताणं	अनुपपेतानाम्	१२३५
अणुववेयाणं	„	१२३५
अणुवसंते	अनुपशान्तः	९६३ [१]
अणुवसंपज्ज-	अनुपसम्पद्यमान-	
माणगती	गतिः	११०५, ११०९
अणुवसंपज्जित्ता	अनुपसम्पद्य	११०९
०-अणुवाणुणं	अनुपातेन	२१३, २१४ [१-५], २१५ [१-३], २१६ [१-४, ७-८], २२३ [५, ७], २७६ तः २९६, २९८ तः ३०३, ३०५ तः ३२४, ३२६ तः ३२९
०-अणुवातेणं	अनुपातेन	२१६ [५-६], २१८ तः २२२, २२३ [१-४, ६, ८], २२४, २९७, ३०४
-अणुवाय	अनुपात	११०५, १११७
अणुसमयं	अनुसमयम्	५८०, ६३०, ८७८, १८०८
अणुसमयं-	अनुसमयम्	५७९, १७९६
०-अणुसारेणं	अनुसारेण	१५४३
अणुहुंती	अनुभवन्ति	२११ गा. १७९
अणू	अणु	८७७ [२३] गा. १९८
अणूइं	अणूति	८७७ [१८-१९]
अणेग०	अनेक	१८८, २११
अणेगजीवा	अनेकजीवानि	पृ. १७ टि. १०
अणेगजीवाइं	„	५४ [८] गा. ९३
अणेगजीविया	अनेकजीवकानि	४०, ४१
अणेगजीवो	अनेकजीवः	५४ [२] गा. ५५
अणेगविहा	अनेकविधाः	२४, २८ [१], ३१ [१], ३४ [१], ४० तः ४३, ४६, ५१, ५२, ५४ [१], ६३, ७१ तः ७४, ७९, ८०, ८३, ८५ [१], ८७, ८८, ९८, १०५, १०६

મૂલસદ્દો	સકયલ્થો	સુત્તકાઢ
અળેગવિહા	અનેકવિધા ૧૭, ૫૬[૧], ૫૭[૧], ૫૮[૧], ૧૦૯૮, ૧૧૦૪	
”	અનેકવિધાનિ ૪૭ ત: ૪૯	
અળેગવિહાઓ	અનેકવિધા: ૪૪, ૪૫, ૫૦	
અળેગસિદ્ધ	અનેકસિદ્ધ ૧૧૦૩	
અળેગસિદ્ધા	અનેકસિદ્ધા: ૧૬	
—અળેગાહં	અનેકાનિ ૧૧૦ ગા. ૧૨૫	
—અળેગાગારા	અનેકાકારા: ૪૩ ગા. ૨૬	
અળેગિંદિયા	અનેકેન્દિયા: ૮૬૭	
અળેરદ્દુ	અનૈરયિક: ૧૧૯૯[૧], ૧૨૦૦[૧]	
અળેગાઢાહં	અનવગાઢાનિ ૮૭૭[૧૬]	
અળેવમં	અનુપમમ્ ૨૧૧ ગા. ૧૭૫	
અળેવમા	અનુપમા—મિષ્ટલાય- વિશેષ: ૧૨૩૮	
અળેતરકાલ-	અન્યતરકાલસ્થિતિ-	
ઠિતિયાહં	કાનિ પૃ. ૩૯૨ ટિ. ૨	
અળેતર-	અન્યતર-	
ઠિતિયાહં	સ્થિતિકાનિ ૧૭૯૭	
—અળેતલ્થ	અન્યત્ર ૮૩૯ ત: ૮૪૮, ૮૭૫	
અળેમળળં	અન્યોન્યમ્ ૧૧૦૬, ૧૧૦૯	
અળેતરસ્સ-	અન્યતરસ્થ ૧૬૨૨ ત: ૧૬૨૬	
અળેતરે	અન્યતર: ૧૭૪૨, ૧૭૪૩	
અળેલિંગસિદ્ધા	અન્યલિંગસિદ્ધા: ૧૬	
—અળેતહ	અન્યથા ૧૧૦ ગા. ૧૨૧ ગા. ૧૨૩	
—અળેત	અન્યા ૫૪[૫] ગા. ૭૬ ત: ૭૯, ૫૪[૬] ગા. ૮૦ ત: ૮૩	
”	અન્યા: ૫૦ ગા. ૪૩, ૫૪[૩] ગા. ૫૯, ૫૪[૪] ગા. ૬૯, ૮૫, ૮૫૧	
”	અન્યાનિ પૃ. ૨૦ ટિ. ૮	
અળેતરપરિણમે	અજ્ઞાનપરિણામ: ૯૩૪	

મૂલસદ્દો	સકયલ્થો	સુત્તકાઢ
અળેતરપરિણમે	અજ્ઞાનપરિણામેન ૯૩૮, ૯૪૦[૧], ૯૪૧[૧], ૯૪૩	
અળેતર	અજ્ઞાનાનિ ૪૬૦, ૪૬૧, ૪૭૮, ૪૮૨[૩], ૪૮૭ [૧], ૪૮૮, ૪૯૬, ૯૪૩	
”	અજ્ઞાને ૪૮૯[૨], ૪૯૦[૨]	
અળેતર	અજ્ઞાની ૮૨, ૧૩૫૨, ૧૭૫૧, ૧૮૯૯[૧]	
અળેતર	અજ્ઞાનિન: ૯૩૮, ૯૪૦[૧], ૯૪૧[૧]	
અળેતર	અજ્ઞાનિન્ ૧૩૫૨	
અળેતર	અજ્ઞાનિનામ્ ૨૫૮	
અળેતર	અજ્ઞાનૈ: ૪૫૨, ૪૫૫[૧-૩], ૪૫૬[૧], ૪૫૭[૧], ૪૬૨[૧], ૪૮૧[૨], ૪૮૩[૧], ૪૯૦[૩], ૪૯૧[૧]	
”	અજ્ઞાનાભ્યામ્ ૪૬૬[૧], ૪૬૮[૧], ૪૭૩[૧], ૪૭૪[૧], ૪૭૫[૧], ૪૮૧[૧], ૪૮૨[૧], ૪૮૯[૧], ૪૯૦[૧]	
અળેતર	અન્યાન્ ૧૮૦૧	
—અળેતર	અન્યે ૨૪, ૨૮ [૧], ૩૧ [૧], ૩૪[૨], ૪૦, ૪૧ ગા. ૧૮, ૪૨, ૪૬, ૫૧, ૫૨, ૫૪ [૧] ગા. ૫૩, ૫૪[૩] ગા. ૫૭-૫૮, ૫૪ [૪] ગા. ૬૭-૬૮, ૫૪[૮] ગા. ૮૯, ૫૪[૧૧], ૫૬ [૧], ૫૭[૧], ૫૮[૧], ૬૩, ૬૭, ૭૧, ૭૩, ૭૪, ૭૯, ૮૦, ૮૩, ૮૫[૧], ૮૭, ૧૦૫, ૧૦૬, ૮૪૯, ૮૫૨	

मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
धत्थि	अरित २११ गा. १७१, ९१०[३], १०३४, ११५५, १५५९ तः १५६१, १५६४, १५७४, १५७५[१], १५७६[१], १५७७[१], १५७८[१], १५७९[१], १६१९, १६३७, १६३८[१], १६४०, १६८५[३], १८९८[१-२], १९०३ [३-४], १९०७	
”	सन्ति ४८८, १००९[२], १०११[२], १०१२[२], १०१४[२], १०१५[२], १०४१, [१-४, ६-८], १०४३[१, ३, ५-६], १०४५[१], १०४६ [५, ७-८], १०४७[३], १०६१, १०६५, २०५२ [२], २०९३[१], २०९५ [१], २०९६[१-२], २१००[२], २१०१[१], २१०२, २१०३[१], २१०५ तः २१०८, २११२, २११३, २११८ [१], २११९[२, ४], २१२०[२-३], २१२४ [३], २१३५[१]	
अत्थि-	अस्ति ९९४, १४०८[३], १४२० [१-३, ६-७] १४२१[१-४], १४२९ [१], १४२८[१], १४३१ [१], १४३२[१-२], १४३७[१-३], १४४४, १४५७, १४५९, १४६३, १४६८, १६२०, १६७५.	

मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
अत्थि-	सन्ति ६७३[२], ९९६, ९९८, ११३०, २०४२, २०४३, २०४६, २०५१	
-अत्थि	स्तः २१२२	
-अत्थि	अस्तिकायः १२५९ गा. २१२	
-अत्थिए	” २१२ गा. १८१	
०-अत्थिकाए	” २७२[३-५], २७३	
०-अत्थिकाएणं	अस्तिकायेन १००२, १००३[१], १००५	
०-अत्थिकाय	अस्तिकाय २७०, २७१, २७३	
अत्थिकायधम्मं	अस्तिकायधम्मम् ११० गा. १३०	
०-अत्थिकायस्स	अस्तिकायस्य २७२ [१-५], १००२, १००३ [१], १००५	
+ अत्थिय	अस्थिकम् - बहुवीज- वनस्पतिविशेषः ४१ गा. १६	
अत्थोगगहे	अर्थावग्रहः १०१७, १०१९, १०२०[१], १०२१[१, ३], १०२२ [१-२]	
० अत्थोगगहे	अर्थावग्रहः १०१९, १०२१[३]	
अत्थिरणामाए	अस्थिरनाम्नः १७०२[४९]	
अत्थिरणामे	अस्थिरनाम १६९३	
अदिट्ठेतेहिं	अदृष्टान्तैः १६६४	
अदिण्णादागे	अदत्तादानम् १६३९	
अदिण्णादागेणं	अदत्तादानेन १५७७[१]	
अदीया	अतीताः पृ. ४३२ टि. २	
अदुक्खमसुहं	अदुःखमसुखाम् - वेदना- भेदम् २०५४ गा. २२६. २०७०	
अदुक्खमसुहा	अदुःखमसुखा - वेदनाभेदः २०६९	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
अदुखसुहं	अदुःखसुखाम् - वेदनाभेदम्	पृ. ४२५ टि. २
अदुखसुहा	अदुःखसुखा - वेदनाभेदः	पृ. ४२५ टि. १
अदूरसामंते	अदूरसमीपे	२०५२ [४-५]
अदेवीया	अदेवीकाः	२०५१
अद्	आर्द्र	१७८ [१-२]
+ अद्दसक	आटरूपकः	पृ. १८ टि. ११
+ अद्दरुसग	,,	४२ गा. २२
अद्दाइं	आदर्शम्	पृ. २४६ टि. ३
अद्दाए	आदर्श	९९९ [१]
अद्दातिं	आदर्शम्	पृ. २४६ टि. ३
+ अद्दाय	आदर्शः	९७२ गा. २०३
अद्दायं	आदर्शम्	९९९ [१]
अद्दारिदृण	आर्दारिष्टकः	१२२६
अद्दकविट्टग-	अर्धकपित्थक-	
संठाण०	संस्थान	१९५ [१]
अद्दगालयं	अर्धगव्यूतम्	१९८३, १९९०
- अद्दचंद्र	अर्धचन्द्र	१९५ [१]
अद्दचंद्रसंठाण०	अर्धचन्द्रसंस्थान	१९७ [१], २०५ [१], २०६ [१]
अद्दलब्बीसतिविहा	अर्धपड्डिसतिविधाः	१०२
अद्दद्वारस	अर्धाष्टादश	१७०२ [२७]
अद्दणाराय-	अर्धनाराचसं	
संघयणणामस्स	हनननामनः	१७०२ [२०]
अद्दणाराय-	अर्धनाराच-	
संघयणणामे	संहनननाम	१६९४ [७]
अद्दतिवण्ण०	अर्धत्रयः पञ्चाशत्	१७४ गा. १३५
अद्दतेरस	अर्धत्रयोदश	६८ [४], १७०२ [२५]
अद्दतेरसाइं	अर्धत्रयोदशानि	९१ [४] गा. १११
अद्दतेवण्णं	अर्धत्रिपञ्चाशत्	१७४
अद्दतेवीसं	अर्धत्रयोविंशतिः	५९३

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
अद्दद्दा०	अद्दाद्दा - दिनस्य रात्रेवैक-	
	देशः	८६५
अद्दद्दामिस्सिया	अद्दाद्दामिश्रिता-	
	भाषाप्रभेदः	८६५
अद्दपलिओवमं	अर्धपत्थोपमम्	३९४, [१, ३], ३९६ [१, ३], ३९८ [१, ३], ४०० [२-३], ४०२ [१, ३], ४०३ [१, ३]
०-अद्दपविट्टे	अद्दाप्रविष्टः	१७४४
अद्दपंचमाइं	अर्धपञ्चमानि	३४६ [१, ३], ३४८ [१, ३]
अद्दमागहाए	अर्धमागध्या	१०७
अद्दमासं	अर्धमासम्	५७१, १७०० [७]
अद्दमासो	अर्धमासः	१७३७ [४]
०-अद्दं	अद्दम्	२११
,,	अद्दाम्	१२६०, १३९५
अद्दंगुलं	अर्धाङ्गुलम्	२१६९
- अद्दा	अद्दा	१००६ गा. २०७
०-अद्दा	,,	१०१२ [१]
०-अद्दा-	,,	२११ गा. १७२-१७३
- अद्दा-	,,	८२
०-अद्दाए	अद्दया	१०१३
,,	अद्दायाः	१७४४
अद्दामिस्सिया	अद्दामिश्रिता-	
	भाषाप्रभेदः	८६५
अद्दासमणु	अद्दासमयः	५. २७०, २७१, २७२ [६], २७३, ५०१, १३९६
अद्दासमणुणं	अद्दासमयेन	१००२, १००३ [१-२], १००५
अद्दासमया	अद्दासमयाः	२७५
अद्दासमयाणं	अद्दासमयानाम्	२७५
०अद्दासमयाणं	,,	२७०, २७१, २७३
०-अद्दाहिंतो	अद्दायाः	१०१३

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाह
अदुद्धाहं	अर्धचतुर्यानि	१९८४, १९८५
अधम्मत्थिकाण	अधर्मास्तिकायः ५, २७०, २७१, २७२[२], २७३, ५०१	
अधम्मत्थिकाणुण	अधर्मास्तिकायेन	१००२
अधम्मत्थिकाणुणं	”	”
अधम्मत्थिकाय	अधर्मास्तिकाय	२७०, २७१, २७३
अधम्मत्थिकायस्स	अधर्मास्तिकायस्य	५, २७२[२], ५०१, १००३[१]
अधिगया	अधिगताः	११० गा. १२०
०—अधिवती	अधिपतिः	१९७[२], १९८[२]
०—अधिवतीणं	अधिपतीनाम्	१७८ [१-२], १७९[२], १८० [२], १८२[२], १८८, १९०[२], १९५[१ २], १९६, १९७[२], १९८[२]
अधेदिसाण	अधोदिशायाम्	३२७, ३२९
अधेलोए	अधोलोके	२७८ तः २८३, २८८ तः २९१, २९५ तः २९८, ३००, ३०२, ३०४ तः ३०७, ३०९, ३११ तः ३२४, ३२६, ३२८
अधेलोय०	अधोलोक	२७९ तः २८४, २८८, २८९, २९१, २९२, २९५ तः २९९, ३०५, ३०९ तः ३१९, ३२३, ३२४, ३२६, ३२८
अधेलोय-०	अधोलोक	३००
अधेसत्तमपुढवि	अधःसप्तमपृथ्वी	३४२[२-३]

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाह
अधेसत्तमपुढवि०	अधःसप्तमपृथ्वी	३४२[१]
अधेसत्तमाए	अधःसप्तम्याम्	३३४
अधेसत्तमापुढविने-	अधःसप्तमपृथ्वी-	
रहणुसु	नैरयिकेषु	६७२[२]
अधेसत्तमापुढ-	अधःसप्तमपृथ्वी-	
विनेरइय०	नैरयिक	६५६[३]
अधेसत्तमापुढ-	अधःसप्तमपृथ्वी-	
विनेरइया	नैरयिकाः	५७५, ६४६
अधोलोए	अधोलोके	२८४, २८५, २८७, २९२, २९३, २९९, ३०१
अधोलोय०	अधोलोक	२८५ तः २८७, २९०, २९३, २९४, ३०१, ३०२, ३०४, ३०६ तः ३०८, ३२०, ३२१
अज्ञाणा	अज्ञाने	४८२[२]
-अज्ञे	अन्ये	८५२
अपइट्ठाणे	अप्रतिष्ठानः	१७४
अपक्काणं	अपक्वानाम्	पृ. २९६ टि. ९
अपच्चक्खाणकिरिया अप्रत्याख्यानक्रिया		
		११२९, ११३९, ११४१, ११४२, १६२१, १६२५, १६३०, १६३४, १६३५ [४], १६५७, १६५८, १६६०
अपच्चक्खाण-	अप्रत्याख्यान-	
किरियाओ	क्रियाः	१६६३
अपच्चक्खाण-	अप्रत्याख्यान-	
वत्तिया	प्रत्यया	१६५३
अपच्चक्खाणिग्या	अप्रत्याख्यानिकी	पृ. ३५८ टि. १
अपच्चक्खाणिस्स	अप्रत्याख्यानिनः	१६२५
अपच्चक्खाणे	अप्रत्याख्यानः	९६२[१], १६९१[४]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
—अपचक्रखाय	अप्रत्याख्यात	८९९
अपजत्त	अपर्याप्त ३५३, ४२७[२]	
अपजत्त०	,, १५८, ३६५	
	[२], ३६६[२], ३६८	
	[२], ३६९[२], ३७०	
	[२], ३९९[२], ४००	
	[२], ४०३[२], ४०५	
	[२], ४०९[२], ६५०[५]	
—अपजत्त—	अपर्याप्त १५२०[५]	
अपजत्तपु	अपर्याप्तकः १३०२, १३८४	
० अपजत्तपु	,, १२७७, १२७८,	
	१२९१, १२९२	
०—अपजत्तपु	,, १२६६[१],	
	१९०५[१-२]	
अपजत्तपुसु	अपर्याप्तकेषु ६६८ [५],	
	१९०७	
अपजत्तपुहितो	अपर्याप्तकेभ्यः ६३९	
	[१५, १७-१८, २०,	
	२२, २६], ६४५[५],	
	६५०[६, १२], ६६२[५]	
अपजत्तग	अपर्याप्तक ३८२[२],	
	६३९[११]	
अपजत्तग०	,, ३४४[२], ३८३	
	[२], ३९०[२], ६३९	
	[६, ९, ११, १४-१५],	
	१५३३[६]	
अपजत्तगअसुर-	अपर्याप्तकासुर-	
कुमारभवण-	कुमारभवन-	
वासिदेव-	वासिदेव-	
पंचेन्द्रियवे-	पञ्चेन्द्रिय-	
उच्चियसरीरे	वैक्रियशरीरम् १५२०[३]	
अपजत्तग-	अपर्याप्तक-	
गठभवकंति-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
मणूषपंचेन्द्रिय-	मनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिक-	
ओरालियसरीरे	शरीरम् १४८७[२]	
अपजत्तगजलयर-	अपर्याप्तकजलचरस-	
संखेजवासा-	ह्वयेयवर्पायुष्कगर्भ-	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
उयगठभवकं-	व्युत्क्रान्तिक-	
तियतिरिक्ख-	तिर्यग्योनिक-	
जोणियपंचेन्द्रिय-	पञ्चेन्द्रियवैक्रिय-	
वेउच्चियसरीरे	शरीरम् १५१८[५]	
अपजत्तगणामाण-	अपर्याप्तकनामः	
	१७०२[४७]	
अपजत्तगरयणप्प-	अपर्याप्तकरत्नप्रभा-	
भापुढविणेरइय-	पृथ्वीनैरयिक-	
पंचेन्द्रियवे-	पञ्चेन्द्रियवैक्रिय-	
उच्चियसरीरे	शरीरम् १५१७[२]	
अपजत्तगसम्म-	अपर्याप्तकसम्मूछिम-	
च्छिमतिरिक्ख-	तिर्यग्योनिक-	
जोणियपंचेन्द्रिय-	पञ्चेन्द्रियौदारिक-	
ओरालियसरीरे	शरीरम् १४८४[२]	
अपजत्तगसंखेज-	अपर्याप्तकसह्वयेय-	
वासाउयकम्म-	वर्पायुष्ककर्मभूसक-	
भूमगगठभवकं-	गर्भव्युत्क्रा-	
तियमणूषपंचे-	न्तिकमनुष्य-	
दियवेउच्चिय-	पञ्चेन्द्रियवै-	
सरीरे	क्रियशरीरम् १५१९[४]	
अपजत्तगसंखेज-	अपर्याप्तकसह्वयेयवर्पायुष्क-	
वासाउयगठभ-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
वक्कंतियतिरिक्ख-	तिर्यग्योनिक-	
जोणियपंचेन्द्रिय-	पञ्चेन्द्रियवैक्रिय-	
वेउच्चियसरीरे	शरीरम् १५१८[३]	
अपजत्तगसुहुमपुढ-	अपर्याप्तकसूक्ष्म-	
विकाइयपुगिं-	पृथ्वीकायि-	
दियओरालिय-	कैकेन्द्रियौदारिक-	
सरीरे	शरीरम् १४७८[२]	
अपजत्तगसुहुम-	अपर्याप्तकसूक्ष्म-	
वाउकाइया	वायुकायिकाः ३३	
अपजत्तगा	अपर्याप्तकाः २५[१-३],	
	२८[२-४], ३०, ३१	
	[२-४], ३४[२-३], ५५,	
	[१-३], ५६[२], ५७	
	[२], ५८[२], ६०, ९३,	
	१४०[२], १४१[०],	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अपज्जत्तगा	१४२[२], १४४[२], १४६[२], १४७[२], १५०, १५३, १५६, १५९, १६२, २२८, २३० [१-६], २३३, २३५, [१-७], २३६, २३८, २४०[१-२, ६-७], २४१, २४३, २४५[१-३, ५, ७-९], २४६, २४८, २५०[१-४, ६-७], २६६, २९३, २९९, ३०२, ८६८, ९९८, १३१३	
० अपज्जत्तगा	अपर्याप्तकाः	२४६
०-अपज्जत्तगा	,,	१४९८[३-४]
अपज्जत्तगाण	अपर्याप्तकानाम्	१५०, १५६, १६२
-अपज्जत्तगाण	,,	५४[११] गा. १०६
०-अपज्जत्तगाण	,,	१५०१[३]
अपज्जत्तगाणं	,,	१४९, १५०, १५५, १५८, १५९, १६१, २२८, २३३, २४८, १५०६[२], पृ. ४७ टि. ३, पृ. ४८ टि. १
०अपज्जत्तगाणं	अपर्याप्तकानाम्	२३८, २४३
-अपज्जत्तगाणं	,,	१६३
०-अपज्जत्तगाणं	,,	२३०[४], २३५[६], २४३
अपज्जत्तगेहितो	अपर्याप्तकेभ्यः	६३९ [१४, २६], ६५०[१०]
०अपज्जत्तगेहितो	,,	६५०[१०]
अपज्जत्तगामे	अपर्याप्तनाम	१६९३
अपज्जत्तवादरवा-	अपर्याप्तवादरवायुकायिकै-	
उक्काइयण्णिदिय-	केन्द्रियवैकिय-	
वेउव्वियसरीरे	शरीरम्	१५१५[३]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अपज्जत्तवायर-		
वाउक्काइयण्णि-		
दियवेउव्वियसरीरे	,,	,,
अपज्जत्तवेइंदिय-	अपर्याप्तद्वीन्द्रियौदारिक-	
ओरालियसरीरे	शरीरम्	१४८०
अपज्जत्तय	अपर्याप्तक	४२८[२]
अपज्जत्तय०	,,	३३५ तः ३४३
	सूत्राणां द्वितीयकण्डिका,	
	३४५[२], ३४७[२],	
	३५४[२], ३५५[२]	
	३५६[२], ३५७[२],	
	३५९[२], ३६२[२],	
	३६३[२], ३६४[२],	
	३७१ तः ३८१ सूत्राणां	
	३८४ तः ३८९ सूत्राणां च	
	द्वितीयकण्डिका, ३९२[२],	
	३९३[२], ३९५[२],	
	३९७[२], ४०७[२],	
	६३९[५-६, ११, १७],	
	६५०[८], ६६८[५]	
अपज्जत्तयस्त	अपर्याप्तकस्य	२१७५
अपज्जत्तया	अपर्याप्तकाः	३४[४], २२८, २३८, २४० [३-५] २४१, २४३, २४५[४, ६], २४६, २४८, २५०, [२-३, ५-७]. २५१, २९६, ३०५, ३११, ३१४, ३१७, ३२०, ३२३, ३२५, ३३४, ८६७
० अपज्जत्तया	अपर्याप्तकाः	२५१
अपज्जत्तयाण	अपर्याप्तकानाम्	१५०४[२]
०-अपज्जत्तयाण	,,	२३८
अपज्जत्तयाणं	,,	२४८, ३४९ [२], ३५१[२], ३५८, ३६० [२], ३६१, १५०७[२]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० अपजत्तयाणं	अपर्याप्तकानाम्	२४३, २४८
०-अपजत्तयाणं	,, २३८, २४० [१],	२४८
अपजत्तसम्मुच्छिम-	अपर्याप्तसम्मुच्छिमोः-	
उरपरिस्पथल-	परिसंस्थलचरतिथ-	
यतिरिक्ख-	ग्योनिकपञ्चेन्द्र-	
जोणियपंचेदिय-	यौदारिक-	
ओरालियसरीरे	शरीरम्	१४८५. [७]
अपजत्तसम्मुच्छिम-	अपर्याप्तसम्मुच्छिम-	
चउप्पयथलयर-	चतुप्पदस्थलचर-	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिक-	
पंचेदियओरालिय-	पञ्चेन्द्रियौदारिक-	
सरीरे	शरीरम्	१४८५. [३]
अपजत्तसुहुमवा-	अपर्याप्तसूक्ष्म-	
उक्काइया	कायिकाः	२७
अपजत्तसुहुमपुढ-	अपर्याप्तसूक्ष्मपृथ्वी-	
विकाइया	कायिकाः	२१
अपजत्तसुहुम-	अपर्याप्तसूक्ष्मवनस्पति-	
वणस्सइकाइया	कायिकाः	३६
अपजत्ता	अपर्याप्ताः	१४८६ [२-३]
० अपजत्ता	,,	१४८५ [९]
अपजत्ताण	अपर्याप्तानाम्	१५१३ [२]
०-अपजत्ताण	,, २५० [२], १४९०	
	[४], १४९१ तः १४९५	
	सूत्राणां द्वितीयकण्डिका,	
	१४९७ [१-३], १४९८	
	[२], १५०१ [२],	
	१५०४ [४], १५०६ [५]	
अपजत्ताणं	अपर्याप्तानाम्	१५२, २६६,
	३२५, ३६७, ४१३ [२],	
	४१७ तः ४२६ सूत्राणां	
	४२९ तः ४३७ सूत्राणां च	
	द्वितीयकण्डिका, १५०६	
	[४], १५१८ [७], ५.८४	
	टि. १	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
०-अपजत्ताणं	अपर्याप्तानाम्	५६ [२], ५७ [२], ५८ [२], ६८ [४], ७५ [४], ८४ [४], ८५ [५], ९१ [४], १५३, १६३ तः १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०० [१], २०१ [१-२], २०३ तः २०६ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका, २०७ तः २१०, २३० [१-४, ६], २३१, २३५ [१-५, ७], २३६, २४० [२-७], २४१, २४३, २४५ [१-९], २४६, २५० [१, ३-७], २५१, १५०४ [३], पृ. ४८ टि. २
अपजत्तिया	अपर्याप्तका	१२६६ [२]
,,	अपर्याप्तका - भाषाभेदः	
	८६०, ८६४ तः ८६६	
अपजत्तियाणं	अपर्याप्तकानाम्	३४६ [२], ३४८ [२], ३५० [२], ३५२ [२], ३९४ [२], ३९६ [२], ३९८ [२], ४०० [२], ४०२ [२], ४०४ [२], ४०६ [२], ४०८ [२], ४१० [२], ४११ [२], ४१२ [२], ४१४ [२], ४१५ [२], ४१६ [२]
अपजत्तीसु	अपर्याप्तपि	१९०५ [३]

मूलसदो	सकययो	सुत्तकाइ
अपरिवारनाग	अपरिवारकाणाम् -	
	अप्रवीचारकाणाम् २०५३	
अपरिवारा	अपरिवाराः -	
	अप्रवीचाराः २०५१	
अपरिलेख	अपरिशेषान्	पृ. ३९४ टि. २
अपरिलेख	"	१८०४
अपरिलेख	"	१८१७
अपरिविष्टा	अप्रविष्टान् ९९१[१-३]	
अपसत्य	अप्रशस्त	१२१८ गा. २१०
अपसत्यविहाय-	अप्रशस्तविहायोगतिनाम्नः	
गतिनामस्त	१७०२[४३, ४६, ५५], १७०३[२]	
अपसत्यविहाय-	अप्रशस्तविहायोगति-	
गतिनामे	नाम १६९४[१८]	
अपसत्या	अप्रशस्ताः १७०२[३२]	
अपिक्काणं	अपिकानाम् १२३५	
अपुष्टा	अस्पृष्टानि ८७७[१५], ९९०[२], १८००[३]	
"	अस्पृष्टान् ९९०[१, ३]	
अपुष्टे	अस्पृष्टः १६२०	
"	अस्पृष्टान् ९९२[२]	
अपुरोहिता	अपुरोहिताः २१०	
अपुरोहिता	" २०७	
अपुष्टे	अपूर्वान् १८०१	
अपूय	अपूप २१६९	
अपेसा	अप्रेष्याः पृ. ७६ टि. २	
अपेसा	" २१०	
अप्यक्रमतरागा	अत्यतरकर्मकाः ११२५, ११३२	
अप्यङ्किया	अत्यङ्किकाः पृ. २८६ टि. १	
०-अप्यङ्किया	" पृ. २८६ टि. १-२-६-९	
०-अप्यङ्किया	आत्मना १८०१	
अप्यङ्को	आत्मनः १५७०, १५७१	
०-अप्यङ्को	" ९९३, २१६८	

मूलसदो	सकययो	सुत्तकाइ
अप्यतराण	अत्यतरान् ११२४, ११४२	
अप्यतिष्ठि	अप्रतिष्ठितः ९६०[१]	
अप्यवहु	अत्यवहुत्वम् २०३२ गा. २२४	
-अप्यवहु	" १२१८ गा. २१०	
०-अप्यवहु	" ३३४, १४७४ गा. २१४	
अप्यवेदनतरागा	अत्यतरवेदनाः ११२८, ११४४	
अप्यसत्या	अप्रशस्तानि २०४७	
अप्यसत्याओ	अप्रशस्ताः १२४१	
अप्यसरीरा	अत्यसरीराः ११२४, ११४२	
अप्या	वलीविशेषः ४५ गा. ३१	
"	अन्पाः २२५ तः २७२ [५], २७३ तः २७५, ३२५, ३३० तः ३३३, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ७७७, ७७९, ७८०, ८०२ तः ८०५, ९००, ९८२, ९८५[९], ९८७[४] १०१३, ११७० तः ११७४, ११७६, ११८० [१, ५-१०], ११८२ [१-३], ११८३[१-३], ११८५ तः ११९०, १५६६, १६६३, १८२१, २०५३, २१२५, २१२६, २१२७[१], २१२९[१], २१३०, २१३१, २१४२, २१४३	
"	अल्पानि ८८७, ९७९, ९८५[७] ९८७[२], १२४७ तः १२४९, १४७३, १५६५	

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
अप्पाणं	आत्मानम्	१५.७२
+ अप्पाबहु	अल्पबहुत्वम्	९७२ गा. २०२
अप्पाबहुए	अल्पबहुत्वे	१००६ गा. २०७
अप्पाबहुगं	अल्पबहुत्वम्	११८० [१०], ११८१
अप्पाबहुगा	अल्पबहुत्वानि	११८० [१०], ११८१
अप्पाबहुदंडगा	अल्पबहुत्वदण्डकाः	६९२
अप्पाबहुयं	अल्पबहुत्वम्	८०४, ८८८ [१]
अप्पाबहुयाणि	अल्पबहुत्वे	९८३ [२], ९८४
अप्पिड्डिया	अल्पद्विकाः	११९१ तः ११९४, ११९७
०-अप्पिड्डिया	,,	११९१, ११९२, ११९४
अप्पियतरिया	अप्रियतरिका	१२२६
अप्पियत्ताए	अप्रियतया	१८०५
अप्पेस्सा	अप्पेय्याः	२०७
अप्फोया	वल्लीविशेषः	४५, गा. ३०
अफासाइज्जमाणा	अस्पृश्यमानाः	१८१८, १८२१
अफासाइज्जमाणाई	अस्पृश्यमानानि	१८२०
अफासाइज्जमाणाण	अस्पृश्यमानानाम्	१८१८, १८२१
अफासाइज्जमाणाणं	,,	१८१७
अफुण्णे	आपूर्णम्	२१५३ [१-२], २१५६ [१-२], २१५७, २१५९ [१-२], २१६५, २१६६ [१]
अफुसमाणगति-	अस्पृश्यद्विति-	
परिणामे	परिणामः	९४९
अफुसमाणगती	अस्पृश्यद्वितिः	११०५, ११०७
अफुसमाणगतीए	अस्पृश्यद्वितिकः	२१७५.

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
अफुसित्ता	अस्पृष्टा	११०७
अवंधण	अवन्धकः	१६४२, १६४३, १६४६, १७८३ [१], १७८४ [१, ३] अवन्धकाः ३२५, १६४३
अवंधगा	अवन्धकानाम्	३२५
अवंधगाणं	अवन्धकः	१६४३
अवंधगे	अवन्धकेन	१७८४ [१]
अवंधगेण	अवाधा	१६९७, १६९८ [१-२], १६९९ [१-२], १७०० [२, ४, ९-१३], १७०२ [३, ५-९, ११, १३, १८-२२, २४-२७, ३६-३९, ४२-४३, ४५, ५४, ५८], १७०३ [१], १७०४, १७३४, १७३५ [१], १७३७ [२-३], १७३९ [२], १७४१
अवाहा	अवाधा	२११
अवाहाए	अवाधोनिका - अवाधोना	१६९७, १६९८ [१], १७०० [२], १७०४, १७४१
अवाहाणिया	अवन्धकः	४४३, ४५५ [३], ५०८, ५२७ [३], पृ. १५२ टि. १
अवभइए	अवन्धकः	पृ. १५२ टि. १
-अवभइए	,,	४४०, ४४३, ४४८, ४५५ [२-३], पृ. १५२ टि. १
०-अवभइए	,,	४४०, ४४८
०-अवभइए	अवन्धकः	५२७ [३]
०-अवभइते	,,	,,
अवभइयं	अवन्धकम्	१९३२ [२] १३२७
०-अवभइयं	,,	१७३० [१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अवभइया	अभ्यधिकाः	४७२[२], १२०२
अवभइयाइं	अभ्यधिकानि	१३५३
० अवभइयाइं	,,	१२६२[२], १२८९, १३१२, १३२७
०-अवभइयाइं	,,	१३३६ तः १३४१, १७०१, [१-२], १७३०[१]
अवभकखाणेणं	अभ्याख्यानेन	१५८०
अवभतिण	अभ्यधिकः	४४०, ४४३, ४५५ [३], ५०४, ५३३[१], ५३९[१], ५५४[१], पृ. १३८ टि. १
० अवभतिण	अभ्यधिकः	४४३, ४५५ [३], पृ. १५२ टि. १
०-अवभतिण	,,	५२७[३], ५३९[१]
अवभतिते	,,	५३९[१]
०-अवभतिते	,,	५३३[१], ५४८ [१], ५५४[१]
अवभतियं	अभ्यधिकम्	४८०
+ अवभपडल-	अभ्रपडलम्	२४ गा. ९
अवभपडलाण	अभ्रपडलानाम्	८८३
०-अवभरागे	अभ्ररागः	१२२९
-अवभवालुय	अभ्रवालुका	२४ गा. ९
अवभहिण	अभ्यधिकः	४४०, ४४८, ४५५[२-३], ४८९[२], ५३३[१], ५४८[१]
० अवभहिण	अभ्यधिकः	४४३, ४५५ [३], ५०४
०-अवभहिण	,,	४४०, ४५५[२]
अवभहिते	,,	४८९[२], ५०४ तः ५०६, ५०८, ५४८[१]
०-अवभहिते	,,	४८९[२], ५०५, ५०६
अवभहियं	अभ्यधिकम्	३९६ [३], ३९८[३], ४००[३], पृ. १४६ टि. १

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
-अवभहियं	अभ्यधिकम्	३९५[१], ३९८[१], ३९९[१]
०-अवभहियं	,,	३९५[३], ३९६ [१], ३९७[१, ३], ३९९[३], ४००[१]
० अवभहियाइं	अभ्यधिकानि	पृ. ३०४ टि. २
०-अवभंतराण	अभ्यन्तरकः	२१६९
अवभंतरगा	अभ्यन्तरकाणि	५४[८] गा. ९१
अवभंतरपुक्खरद्धे	आभ्यन्तरपुष्करार्धः	१००३[२]
अवभंतर-वाहिरे	आभ्यन्तर-वाह्यम्	१९८१ गा. २२२
अवभुगय०	अभ्युद्गत	१९५[१]
अवभुवगमोवक्क-	आभ्युपगमिव्यौपक्रमिकी	२०५४ गा. २२५
मिया		
+ अवभोरुह	हरिजातिवनस्पतिविशेषः	पृ. २० टि. ११
अवभोवगमियं	आभ्युपगमिकीम्	२०७३
अवभोवगमिया	आभ्युपगमिकी	२०७२
अभवसिद्धिण	अभवसिद्धिकः	१३९३, १८७३
अभवसिद्धिण्हितो	अभवसिद्धिकेभ्यः	९१०[१], ९१४[१]
अभवसिद्धिया	अभवसिद्धिकाः	२६९, ३३४
अभवसिद्धियाणं	अभवसिद्धिकानाम्	२६९
अभंगयं	अभङ्गकम्	१७८४[२], १८८०[३]
अभासण	अभापकः	१३७५
अभासगा	अभापकाः	२६४, ८६७, ८६८, ९००
अभासगाण	अभापकाणाम्	२६४, ९००
अभिकखणं	अभीक्षणम्	११२४, ११४२, १८०२

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाइ
०-अभिगमी	अधिगमिनः	२०४९, २०५०
अभिगमे	अधिगमः	२०३२ गा. २२४
अभिग्गहम्मि	अभिग्रहे	८६६ गा. १९७
अभिज्झयत्ताण	अभिज्झयतया	१८०५, १८०६[१]
अभिण्णाइं	अभिन्नानि	८८०
अभिनिविट्ठाइ	अभिनिविष्टानि	१४४४
अभिन्नाइं	अभिन्नानि	८८०
०-अभिरामा	अभिरामाणि	१७७, १७८ [१], १८८
अभिरूवा	अभिरूपौ	२०६[१]
„	अभिरूपा	२११
„	अभिरूपाणि	१७७, १७८ [१] १८८, १९५[१], १९६, २०६[१], २१०
अभिलावविसेसो	अभिलापविशेषः	१२४९
अभिलावेणं	अभिलापेन	३५३, ६४५ [२], ६९२, ८९१, ९९९[२], ११९६, १२२१, १६१९, १७४२
-अभिलावेणं	अभिलापेन	१५२० [५]
अभिलावो	अभिलापः	६२५, ६३८, ६७४, ९९०[४], १२०० [२], १२०७[२], १२४८
०-अभिलावो	अभिलापः	२१५४[१]
अभिवंदिऊण	अभिवन्ध्य	१ गा. १
अभिसमण्णागयाइं	अभिसमन्वागतानि	१४४४
अभिहणंति	अभिघ्नन्ति	२१५३[४], २१६६[३]
-अभिहियं	अभिहितम्	११० गा. १३०
अमणापत्तरिया	अमनआपतरिका	पृ. २९३ टि. ९
अमणामत्तरिया	अमनोऽमततरिका	१२२६, १२३४

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाइ
अमणामत्ताण	अमनोऽमतया	१८०५
अमणामत्तरिया	अमनोऽमततरिका	१२२७, १२२८, १२३३, १२३५
अमणुण्णत्तरिया	अमनोऽत्तरिका	१२२६
अमणुण्णत्ताण	अमनोऽत्तया	१८०५
अमणुण्णा	अमनोऽज्ञाः	१६८१[२] १६९०[३]
अमणूसआहारग- सरिरे	अमनुष्याहारक- शरीरम्	१५३३[२]
-अमर	अमर	१७७, १७८[१] १८८
अमरवइ	अमरपतिः - वानव्यन्तरेन्द्रः	१९२ गा. १४९
अमरा	अमराः	२११ गा. १७८
अमाइसम्मदिट्ठि- उववण्णगा	अमायिसम्यग्दृष्ट्यु- पपन्नकाः	९९८, ११४४, २०४६, २०८३ ११४६
अमाइसम्मदिट्ठोव- वण्णगा	„	११४६
अमातिसम्मदिट्ठिउ- ववण्णगा	„	पृ. ४२७ टि. ४
अमादि०	अमायिन्	पृ. ४२० टि. ३
अमायसम्मदिट्ठि- उववण्णगा	अमायिसम्यग्दृष्ट्युपपन्नकाः	पृ. ४२७ टि. २
+अमिय	अमितः-दिक्कुमारेन्द्रः	१८७ गा. १४३
अमिय०	अमृत	२११ गा. १७६
+अमियवाहण	अमृतवाहनः-दिक्कुमारेन्द्रः	१८७ गा. १४४
अमूढदिट्ठी	अमूढदृष्टिः	११० गा. १३२
अम्मापियरो	मातापितरौ	८४१, ८४६
+अय	अयः	२४ गा. ८
अय०	अज	७२
अयखंडाण	अयःखण्डानाम्	८८२
अयगरा	अजगराः	७७, ८१

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाइ
अयगोलो	अयोगोलः	५४[१०] गा.१०२
अयसि	अतसी	पृ.२१ टि.१
अयसिकुसुम	अतसीकुसुम	१७८[२]
अयसिकुसुमण	अतसीकुसुमकम्	१२२७
अयसी०	अतसी	५० गा.४३
अयं	अयम्	८४२, ८४३, ८४६ तः ८४८
अयं-	„	२१६९
अयं	इमौ	८४१
अयाणंतो	अजानानः	११० गा.१२३
अयोमुहा	अयोमुखाः - अन्तर्द्वीप-	मनुष्याः ९५
अरइ०	अरति	१७००[१३]
अरति०	„	१७०८[१०]
अरतिरतीण	अरतिरत्या	१५८०
अरती	अरतिः	१६९१[५]
अरवाग	अरवाक - म्लेच्छजाति-	विशेष पृ.३६ टि.३
अरय-०	अरजस्	१९७ तः २०१ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका
अरवागा	अरवाकाः - म्लेच्छजाति-	विशेषः ९८
अरविंद०	अरविन्द	५४[८] गा.९०
अरविंदे	अरविन्दम्	५१
अरहंता	अर्हन्तः	१००, ७७३[२]
अरिष्टम्	अरिष्टकः	पृ.२९३ टि.४
-अरिष्टे	अरिष्टः	४० गा.१४
अरिहंताणं (च.प.)	अर्हद्भ्यः	ग्रन्थादौ
अरुणवरे	अरुणवरः - द्वीपः समुद्रश्च	१००३[२] गा.२०४
अरुविअजीव-	अरुप्यजीवपर्यवाः	
पञ्चवा		५००, ५०१
अरुविअजीव-	अरुप्यजीवप्रश्रापना	
पणवणा		४, ५.
० - अलंक्रिया	अलङ्कृतानि	१९५[१]
अलाण	अलातम्	३१[१]

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाइ
+ अलिस्संद	वनस्पतिविशेषः	५० गा.४२
अलेस्स०	अलेइय	११७२, पृ.२८१ टि.१
अलेस्सा	अलेइयाः	२५५, ९४३, ११७०, १८८६
अलेस्साण	अलेइयानाम्	२५५, ११७०
अलेस्से	अलेइयः	१३४२
अलोण	अलोके	२११ गा.१६०, १००५, १९९५.
अलोगस्स	अलोकस्य	७७९, ७८०
अलोगे	अलोके	७७६
-अलोगे	अलोकः	९७२ गा.२०३
अल्लङ्कुसुमे	अल्लङ्कीकुसुमम्	१२३०
अवण	अवकः - प्रत्येकवनस्पतिः	५१
अवण	अवकः - साधारण-	वनस्पतिः ५४[१] गा.४७, ५५[३], गा.१०८
-अवगाह	अवगाह	१२१८ गा.२१०
अवचिज्जति	अपचीयन्ते	१५५८
अवट्ठिण	अवस्थितः	२०२७
अवट्ठुं	अपार्थम्	१३२६, १३३१, १३४४, १३५२, १३५९, १३७८
-अवणीय	अपनीत	८९६
अवणीय-	अपनीतोपनीतवचनम्	
उवणीयवयणे		८९६
अवणीयवयणे	अपनीतवचनम्	८९६
अवण्णेहिं	अवर्णैः	१९६४
अवत्तवण	अवक्तव्यकः	७८१, तः ७८८
अवत्तवयाइं	अवक्तव्यकौ	७८१, ७८३ तः ७८८

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाद	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाद
अवदालेति	अवदालयति - उत्पाटयति	२१६९		५४२ [१], ५४३ [१], ५४५ [१], ५५२ [१], ५५७ [१]	
अवदालेत्ता	अवदाल्य - उत्पाट्य	२१६९	अवहारो	अपहारः	९२१ [१]
अवरविदेह	अपरविदेह	१०९८, १२५७ [७]	अवहिया	अपहृतानि	९१६ [२], ९२१ [२]
अवरवेयालिं	अपरतटम्	१११२	अवहीरति	अपहियते	९१८ [१], ९२१ [१]
०-अवरा	अपरा	५४ [१] गा. ५०	अवहीरमाणा	अपहियमाणानि	९१६ [२], ९२१ [२]
-अवरे	अपराणि	५५ [३] गा. १०७	अवहीरति	अपहियन्ते	९१० [१-२, ४], ९११ [२], ९१२ [२], ९१४ [१], ९१६ [२], ९१८ [१], ९२१ [१-२]
-अवरे	अपरम्	२ गा. ६, ५४ [२] गा. ५४			
०-अवलंघिणी	अवलंघिनी	१२३७	अवाउक्काइयपुगिं-	अवायुकायिकैकेन्द्रिय-	
०-अवसाणाणं	अवसानानाम्	७२९	दियवेउल्लिय-	वैक्रियशरीरम्	
अवसिद्धं	अवशिष्टम्	१७३३	सरीरे		१५१५ [१]
अवसेस०	अवशेष ५०४, ५३९ [१]		अवाए	अपायः	१००६ गा. २०८
अवसेस-	,,	६७९, ६८१	०अवाए	,,	१०१५ [१]
-अवसेस-	,,	६८१	अवि-	अपि	८५२
अवसेसं	अवशेषम्	११३५	-अवि	,,	१ गा. ३, ८४९ तः ८५३, ८८८ [१], ९९० [४], १६२२ तः १६२६, १६७९, १६८०
अवसेसा	अवशेषाः	३३३, ४५८, ५३८ [१], ५४४, १५८३ [४], १७६५ [१], १७८३ [२], १७८८ [२], १९०३ [३], १९०४ [२], १९६२	-अवि-	अपि	२४, २८ [१], ३१ [१], ३४ [१], ४०, ४१ गा. १८, ४२ गा. २३, ४४ तः ४९, ५० गा. ४३, ५१, ५२, ५४ [१] गा. ५३, ५४ [३] गा. ५६ तः ६६, ५४ [४] गा. ६७ तः ७५, ५४ [५] गा. ७६ तः ७९, ५४ [६] गा. ८० तः ८३, ५४ [८] गा. ८७ गा. ८२, ५४ [११], ५६ [१], ५७
०-अवसेसाउया	अवशेषायुष्काः	६७७, ६७९			
अवसेसाणं	अवशेषाणाम्	१७७९, १८८७ [४], १८९७ [३], १९०४ [३], १९०५ [३]			
अवसेसेसु	अवशेषेषु	१४२६ [१], १८९५ [४], १८९८ [१-२], १८९९ [२], २१०४ [१]			
अवसेसेहिं	अवशेषैः	४५७ [१], ४६८ [१], ४७५ [१], ४८३ [१], ४९१ [१], ५१९, ५४१ [१],			

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाद
असणे	अशनः - एकास्थिवृक्ष- विशेषः ४० गा. १५	
असणिआउणु	असंझायुष्कम् १४७१	
०असणिआउणु	,, १४७१, १४७३	
०असणिआउयस्स	असंझायुष्कस्य १४७३	
असणिभूतं	असंज्ञिभूताम् २०८०	
असणिभूया	असंज्ञिभूताः ९९६, ११२८, २०७८	
असण्णी	असंज्ञी १३९०, १४७२, १८७८ [१]	
,,	असंज्ञिनः ९३, २६८, ११३८, १७२८, १७३१ [१], १८७९, १८८० [१], १९६५, १९६६, १९६८, १९७२, १९७३, १९७३ गा. २२०, २०८०	
-असण्णी	असंज्ञिनः १९७३ गा. २२०	
असण्णीणं	असंज्ञिनाम् २६८, १४७०	
असण्णीभूयं	असंज्ञिभूताम् ११३८	
असमोहता	असमवहताः ३२५	
असमोहया	,, २१२५, २१२६, २१२८ [१-२], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४२ तः २१४४ [१], २१४५ [१]	
असमोहयाण	असमवहतानाम् २१२५ तः २१२७ [१], २१२८ [१], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४२ २१४३	
असमोहयाणं	असमवहतानाम् ३२५	
अमरीरा	अशरीराः २११ गा. १६९ २१७३	
अमरीरी	अशरीरिणः १९०३ [६]	
असंक्लिट्ठाहं	असंक्लिष्टानि १७८ [१-७]	
असंक्लिट्ठाजो	असंक्लिष्टाः १२४१	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाद
असंख्दभागमेत्ता	असंख्दभागमात्राः ५४ [११] गा. १०६	
-असंखा-	असंख्दधाः ,,	
असंखिज्जह्गुणहीणे	असंख्दयेयगुणहीनः ४४०	
असंखिज्जद्भागे	असंख्दयेयभागे २०७	
असंखिज्जद्भागोणं	असंख्दयेयभागेन १७०० [११], १७०२ [२४], १७११ [२], १७१८	
असंखिज्जगुणा	असंख्दयेयगुणाः २१७ [४५], २४४, २९६	
असंखिज्जगुणाजो	,, २८७	
असंखिज्जगुणे	असंख्दयेयगुणम् १४७३	
असंखिज्जतिभागे	असंख्दयेयभागे १९५ [१]	
असंखिज्जपदेसोगादे	असंख्दयेयप्रदेशाव- गाढम् ७९५	
असंखिज्जसमइया	असंख्दयेयसामयिकी १०१० [१]	
असंखिज्जा	असंख्दयेयाः २५ [३]	
,,	असंख्दयेयानि १०५८, १०६०	
असंखेज्ज०	असंख्दयेय २११ गा. १६८, ५६५ टि. ८	
-असंखेज्जद्भाग	असंख्दयेयभाग १३३७ तः १३३९	
असंखेज्जद्भाग०	,, ८२, ९३	
असंखेज्जद्भाग-	असंख्दयेयभागाभ्यधिकः ४५५ [२]	
अवमइए	,,	
असंखेज्जद्-	,,	
भागवमहिणु	,, ४४०	
असंखेज्जद्भागं	असंख्दयेयभागम् ९८५ [३], १३६५, १३८७, १४७२, १५०२, १५०४ [१], १५०६ [१५], १५०७ [१-२], १५१३ [१-४], १५२७, १५२८, १५२९ [१-३, ९], १५३२ [१, ५-६], १५४७	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाह
असंखेज्जगुणा	११८६ तः ११९०, १५६६, २०५३, २१२५, २१२६, २१२७[१], २१२८[१-२], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४६, पृ. ४३६ टि. १-२, पृ. ४३८ टि. १-२	
,,	असंखेयगुणानि १२४७ तः १२४९, १५६५, पृ. २९९ टि. १	
असंखेज्जगुणाहं	,, ३२८, ३२९, ७७७, ७७९, ७८०	
असंखेज्जगुणाओ	असंखेयगुणाः २२६, २७९, २८३, २८५, २८९, २९१	
असंखेज्जगुणे	असंखेयगुणः २७२ [१-२, ४-५], २७३, ९७९	
,,	असंखेयगुणम् १४७३	
असंखेज्जजीविया	असंखेयजीवकानि ४०, ४१	
असंखेज्जति०	असंखेय ९१६[२]	
असंखेज्जतिगुणहीणे	असंखेयगुणहीनः ५०४	
असंखेज्जतिभाग-	असंखेयभागभ्यधिकः	
अवभतिए	४४३, ४५५[३]	
असंखेज्जतिभाग-	,,	
अवभहिण	५०४	
असंखेज्जतिभाग-	असंखेयभाग-	
पलिभागेण	प्रतिभागेन ९१८[१]	
असंखेज्जतिभाग-	असंखेयभागभ्यधिकः	
मवभहिण	४४०, ५०४	
असंखेज्जतिभाग-	,,	
मवभहिते	४८९[२]	
असंखेज्जति-	असंखेयभागहीनः	
भागहीणे	४४०, ४४३, ४४८, ४५३[३], ४८९[२], ५०४	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाह
असंखेज्जतिभागं	असंखेयभागम् २११, ९७५[१], ९७६[१], १३०५, १३०८, १८०४, १८१०, १९९४, १९९५, १९९८, २००६, २१५६ [१], २१५९[१], २१६५, २१६६[१]	
असंखेज्जतिभागाओ	असंखेयभागात् ९९२[१]	
असंखेज्जतिभागातो	,, ९९२[३]	
असंखेज्जतिभागे	असंखेयभागः पृ. ३०४ टि. १	
,,	असंखेयभागे १९८[१], २०८, २१०, पृ. ४७ टि. ५	
असंखेज्जतिभागेण	असंखेयभागेन १७०२[१]	
असंखेज्जतिभागो	असंखेयभागः ३८९[१], ९१०[२], ९११[२], ९१२[२], ९१८[१], ९२०, १२६२[१]	
असंखेज्जपणसिण	असंखेयप्रदेशिकः ५०९, ५३०[१], ५३६[१], ५४२[१], ५५१[१], ५२०, १२६२[१]	
,,	असंखेयप्रदेशिके ७८९	
,,	असंखेयप्रदेशिकम् ७९३, ७९८	
असंखेज्जपणसियस्स	असंखेयप्रदेशिकस्य ५०९, ५३०[१], ५४२[१], ५५१[१], ८०३	
असंखेज्जपणसिया	असंखेयप्रदेशिकाः ३३०	
असंखेज्जपणसियाहं	असंखेयप्रदेशिकानि ८७७ [३]	
असंखेज्जपणसियाणं	असंखेयप्रदेशिकानाम् ५०९, ५३०[१], ५३६[१], ५४२[१], ५५१[१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
असंखेज्जपुसोगा-	असह्वयेयप्रदेशावगाढरय	
ठस्स	५१४, ८०४, ८०६	
असंखेज्जपुसोगाढा	असह्वयेयप्रदेशावगाढाः	३३१
„	असह्वयेयप्रदेशावगाढा	१२४४
असंखेज्जपु-	असह्वयेयप्रदेशावगाढानि	
सोगाढाई	८७७ [४]	
असंखेज्जपु-	असह्वयेयप्रदेशाव-	
सोगाढाण	गाढानाम्	३३१
असंखेज्जपु-	„	
सोगाढाणं	५१४	
असंखेज्जपुसोगाढे	असह्वयेयप्रदेशावगाढः	५१४
„	असह्वयेयप्रदेशावगाढम्	
	७९४, ७९६, ७९८ [१],	
	९७८ [१], ९८५ [६]	
असंखेज्जपदेसिपु	असह्वयेयप्रदेशिकम् ७९५,	
	७९९	
असंखेज्जपदेसिते	„ ७९९	
असंखेज्जपदेसियरस	असह्वयेयप्रदेशिकरय ५३६	
	[१], ८०४	
असंखेज्जपदेसिया	असह्वयेयप्रदेशिकाः ५०३	
असंखेज्जपदेसियाणं	असह्वयेयप्रदेशिकानाम्	३३०
असंखेज्जपदे-	असह्वयेयप्रदेशावगाढानि	
सोगाढाई	१७९७	
असंखेज्जपदेसोगाढे	असह्वयेयप्रदेशावगाढम्	
	७९५, ७९९, ८०१	
असंखेज्जभाग-	असह्वयेयभागान्यधिकः	
अवभतिपु	४४३	
असंखेज्जभागवभ-	„	
हिपु	४४०	
असंखेज्जभाग-	„	
मवभहिपु	४४८	
असंखेज्जभगहीणे	असह्वयेयभागहीनः ४४३	
	४५५ [२-३]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
असंखेज्जवासाउणुसु	असह्वयेयवर्षायुष्केषु ६७२	[४]
० असंखेज्जवासा-	„	
उणुसु	६७२ [६]	
असंखेज्जवासा-	असह्वयेयवर्षायुष्केभ्यः	
उणुहिंतो	६३९ [१०, २१, २५],	
	६४५ [४], ६६२ [४]	
असंखेज्जवासाउय	असह्वयेयवर्षायुष्क ६५८	
असंखेज्जवासाउय०	„ ६३९ [१०,	
	२५], ६४८, ६६०	
	१५३३ [५]	
असंखेज्जवासाउय-	असह्वयेयवर्षायुष्कवर्म-	
कम्मभूमग-	भूमकगर्भव्युक्तान्तिक-	
गवभवक्कंतिय-	मनुष्यपञ्चेन्द्रिय-	
मणूसपंचंदिय-	वैक्रिय-	
वेउव्वियसरीरे	शरीरम् १५१९ [३]	
असंखेज्जवासाउय-	असह्वयेयवर्षायुष्क-	
गवभवक्कंतिय-	गर्भव्युक्तान्तिक-	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रिय-	
पंचंदियवेउव्विय-	वैक्रिय-	
सरीरे	शरीरम् १५१८ [२]	
असंखेज्जवासाउया	असह्वयेयवर्षायुष्काः ६८१	
असंखेज्जसमइए	असह्वयेयसामयिकः	
	१७९६, १८१५,	
	२०८७ [१], २१७१	
असंखेज्जसमइयं	असह्वयेयसामयिकम् ८७९,	
	२१७५	
असंखेज्जसमए	असह्वयेयसमयान् ८७८	
असंखेज्ज-	असह्वयेयसमय-	
समयठितीया	स्थितिकाः ३३२	
असंखेज्ज-	असह्वयेयसमय-	
समयठितीयाइं	स्थितिकानि ८७७ [५]	
असंखेज्ज-	असह्वयेयसमय-	
समयठितीयाण	स्थितिकानाम् ३३२	
असंखेज्ज-	„	
समयठितीयाणं	५१८	
असंखेज्जसमयसिद्धा	असह्वयेयसमयसिद्धाः १७	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
असंजया	असंयताः ११४१, ११४२, ११४७, ११७४, ११७५, ११७७, ११७८, ११८०,	
असंजयाणं	असंयतानाम् २६१	
असंजयाणं	असंयतानैः ११६४	
असंतीद्	असत्याम् २११ गा. १७४	
असंपत्ता	असम्प्राप्तौ १७८[२]	
”	असम्प्राप्ताः २५[२], २८ [३], ३१[३], ३४[३], ५५[२], १७८[१]	
असंपत्ते	असम्प्राप्तः १०९०	
असंसार	असंसार १६, १७	
असंसारसमा-	असंसारसमापन्नकाः	
वण्णगा	८६७, १५७३	
असंसारसमापण-	असंसारसमापन्नजीव-	
जीवपण्णवणा	प्रज्ञापना १४, १५, १७	
असाढग	तृणविशेषः ४७ गा. ३५	
असातं	असाताम् २०५४ गा. २२६	
असाता	असाता २०६६	
असातावेदगाणं	असातावेदकानाम् ३२५	
असातावेयणिजस्स	असातावेदनीयस्य १६८१[२], १७३६[२]	
असातावेयणिजे	असातावेदनीयम् १६९०[१]	
असायं	असाताम् १५७१, २०६७	
असायावेदणिजस्स	असातावेदनीयस्य १६८१[२]	
असायावेदणिजे	असातावेदनीयम् १६९०[३]	
असायावेयणिजस्स	असातावेदनीयस्य १६९९[२], १७०७[२]	
असि०	असि १८८	
असिरयणत्तं	असिरत्नत्वम् १४६९	
असिरयकेया	असितकेशाः १७८[१]	
वासिं	असिम् ९९९[२]	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
असी	असिः ९७२ गा. २०३	
असीइ०	अशीति १७९[१], १८०[१], १८३[१]	
असीइ-०	,, १८१[१], १८२[१]	
असीई	अशीतिः २०६[२] गा. १५६	
असीउत्तर०	अशीत्युत्तर १६८, १७७, १७८[१]	
असीतिं	अशीतिः ५९५, १०८३	
असीतीण	अशीतेः १९८[२], २०५[२]	
असीतीणं	अशीतीनाम् १९८[२]	
असुइणसु	अशुचिकेषु ९३	
असुई	अशुचयः १६७ तः १७४	
असुभणामाण	अशुभनाम्नः १७०२[५०]	
असुभणामे	अशुभनाम् १६९३	
असुभत्ताण	अशुभतया १८०५	
असुभं	अशुभम् १५७०	
असुभा	अशुभाः १६७ तः १७४	
असुर०	असुर[कुमार] १८७ गा. १४२	
असुरकुमारत्ते	असुरकुमारत्वे १०४१ [२.५], १०४८ [२], १०६५, २१०१ [२], २१०३ [१], २१०६, २१०७, २१०९	
असुरकुमार-	असुरकुमार-	
देवेहिंतो	देवेभ्यः ६५० [१४]	
असुरकुमारभवण-	असुरकुमारभवन-	
वासिदेवपंचि-	वासिदेवपञ्चे-	
दियवेउन्विय-	न्द्रियवैक्रिय-	
सरीरस्स	शरीरस्य १५३२[१]	
असुरकुमारभवण-	असुरकुमारभवन-	
वासिदेवपंचि-	वासिदेवपञ्चेन्द्रिय-	
दियवेउन्विय-	वैक्रिय- १५२० [२.३],	
सरीरे	शरीरम् १५२६ [१]	
० ”	,, १५२० [३]	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
असुरकुमारराया	असुरकुमारराजा	१७९ [२]
असुरकुमाररायाणो	असुरकुमारराजानौ	१७८ [२]
असुरकुमाररस	असुरकुमारस्य	४४१, ४६४[१], १०३१[१], १०३४, १०५९, १०६१, १५५१[१], २०९३[२], २१०२, २१०३ [१], २१०८, २१०९, २१११, २१५८ [१], २१६१, २१६४
असुरकुमारा	असुरकुमाराः	१४० [१], १७८ [१], १७९ [१] १८० [१], १८७ गा. १४५, ४४२, ४९९[१], ५७६, ६१५, ६२८, ६४७, ६५७, ६६८[१], ६७४, ६७५, ६७८, ६९४, ८७३, ९३९[१], ९४४, १०७९, १०८४, ११३१ तः ११३३[१], ११४७, ११५३, १२०२, १२०६, १२०७ [१], १४०१, १४११, १४१५ [१-३], १५८३[२], १७९४[२], १८०६ [१], १९६७, १९९१, २०३४ [१], २०३७, २१२७ [१], २१३२, २१४४ [१], पृ. ३२५ टि. ३
असुरकुमाराण	असुरकुमाराणाम्	६४८, ९०३, १०७१, १८०६ [१], पृ. २८८ टि. १
असुरकुमाराणं	असुरकुमाराणाम्	१७८ [१], १७९[१], १८० [१-२], ३४७ [१],

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तवाइ
	४४१, ४६४[१], ७२७, ७४०, ७५६, ७६२, ९१२ [१-२], ९२०, ९८४, ९८९, १०२० [२], १०२६ [२], १०४३, ११५१, १२१० [१], १५२६[१], १५३२[१], १८२९, २००९ [१], २०३९, २०५८, २०९० [१], २१२७[१], २१४४ [१], २१४९, पृ. २२८ टि. १, पृ. २६० टि. २	
० असुरकुमाराणं	असुरकुमाराणाम्	३४७ [२-३]
असुरकुमारिंदो	असुरकुमारेन्द्रौ	१७८ [२]
असुरकुमारिंदे	असुरकुमारेन्द्रः	१७९ [२]
असुरकुमारीओ	असुरकुमार्यः	१४१५ [२]
असुरकुमारीणं	असुरकुमारीणाम्	३४८ [१-३]
असुरकुमारे	असुरकुमारः	४४१, ४६४ [१-२], १२०९, १२१३, १४०९, १४२३ तः १४२५[१], १४२६ [१], १४४३, १४५०, १६०४[१], १८६६[२], २१०४[१], २११५[१], २१५८[२]
असुरकुमारेण	असुरकुमारेण	१०४२, १६०४[१]
असुरकुमारेसु	असुरकुमारेषु	६७२[८], १२०९, १४०८ [२], १४१८, १४२४, १४२७ [२], १४३० [२], १४३८
असुरकुमारेहितो	असुरकुमारेभ्यः	१४२३ तः १४२५ [१], १४२६ [१], १४६९, १५९५ [२]

मूलसङ्घो	सकयल्यो	सुत्तकाह
असुरा	असुराः १७७ गा. १३७	४३९
०-असुरा	,, १९७३ गा. २२०	
असुराणं	असुराणाम् १८७ गा.	१३८
असुरादी	असुरादयः २१३९	
असुरेसु	असुरेषु १८७ गा. १४७	
-असुरे	असुरम् १६७ तः १७४	
असेलेसिप-	अशैलेशीप्रतिपञ्चकाः	
डिवण्णगा	८६७, १५७३	
०-असोए	अशोकः १२२६, १२२७,	१२३१
असोए[लता]०	अशोकलता ४४ गा. २७	
असोएगडेंसए	अशोकवत्सकः १९७	[१], १९९ [१]
असोमे	अशोकः ४० गा. १५	
०-असोमे	,, १२२९, १२३०	
असंजणी	असंजिनः ६४७ गा. १८३	
”	असंजिनी ८२	
असत्तरा	अश्वतराः ७१	
असत्तर	अश्वतर पृ. ५६ दि. १४	
असंजण	असंजये १८९१ [१]	
असंजता	असंजताः १९८० गा.	२२१
+असंजय	”	”
असंजय-०	असंजय ८९९	
असंजयभविष्य-	असंजयभविष्य-	
द्वचदेवाणं	देवानाम् १४७०	
अस्ला	अश्वाः ७१	
अस्लापुद्	आस्वादयति ९९० [४]	
अस्सापण	आस्वादेन १२३३	
अस्सापणं	,, १२३४ तः १२३८,	पृ. २९५ दि. १०
अस्सापुति	आस्वादयन्ति १८०३,	१८१६
अस्सातावेदगा	अस्सातावेदकाः ३२५	

मूलसङ्घो	सकयल्यो	सुत्तकाह
अह	अथ ३३४, ४४०, ४४३,	४४८, ४५५ [२-३], ४८९
	[२], ५०४ तः ५०६,	५३३ [१], ५३९ [१],
	५४८ [१], ५५४ [१],	८३८, ८३९ तः ८५६,
		१४७०
अह-	अथ ५२७ [३]	
अहक्खाय	यथाख्यात १३३, १३८	
अहक्खाय०	” १३८	
अहक्खायचरित्त-	यथाख्यातचारित्र-	
परिणामे	परिणामः ९३६	
-अहत	अहत १७७, १८८	
-अहत ०	,, १७८ [१-२], १९६	
अहत्ताए	अधस्तथा १८०५,	१८०६ [१]
अहमिन्ना	अहमिन्नाः २०७ तः २१०	
-अहरोद्धा	अधरोद्धाः १७८ [२]	
अहवर्ण	अथवा १११ [२], १२१,	[१], १२४
अहवा	” ११२, ११५,	११६, ११८, ११९, १२२,
	१२३, १२५, १२८, १२९,	१३१ तः १३३, १४९,
	१११३, १२१६ [१],	१५८३ [१], १६४३,
	१६४९ [१], १७५७,	१७५८ [१], १७६०,
	१७६१, १७६४, १७६५	[२], १७७४ [१],
	१७७८, १७८१, १७८४	[१, ३] १७८९, १८६९
	[१], १८८० [१]	
अहवा-	अथवा १०७७, १०७८,	१०८१ तः १०८३
अह-	अहम् १ गा. ३, ८३९,	८४०, ८४४, ८४५

मूलसदो	सकयथो	सुत्तंकाइ
अहिगमरुई	अधिगमरुचिः	११० गा. १२६
अहिगम [रुई] ०	,, ११० गा. ११९	
अहिगरणिया	अधिकरणिकी	पृ. ३५० टि. १
अहिछत्ता	अहिच्छत्रा	१०२ गा. ११३
—अहिज्जंतो	अधीयानः	११० गा. १२४
अहियं	अधिकाम्	१७१०, १७१९, १७२३, १७२६
—अहियं	अधिकम्	१७४ गा. १३४
—अहिल्लघमाण	अभिल्लमान	पृ. ६८ टि. १
अहिल्लवो	अभिल्लपः	६०८
—अहिवतीणं	अधिपतीनाम्	१७७
अहिसल्लागा	अहिसल्लाकाः —	सर्पविशेषः ८८
अही	अहयः	७७, ७८, ८०
अहे	अधः	१६७ तः १७४, १७७, १७८ [१], १८८, ८७७ [१९-२०], ११२२, १५४८, १५५१ [१, ४, ६], १९९८, २०००, २००४, २००५
—अहे	अधः	१७४ गा. १३५, ८७७ [२३] गा. १९८
अहेतुर्हि	अहेतुभिः	१९६४
अहेलोइयगामा	अधोलौकिकग्रामाः	१५५१ [६, ९]
अहेलोण	अधोलोके	२७६, २७७, २८६, ३१०
अहेलोक ०	अधोलोक	२७७
अहेलोय ०	,,	२७६, ३०३, ३१२
अहेसत्तमं	अधःसत्तमीम्	१९६३
अहेसत्तमा	अधःसत्तमी	७७६, ७७८, १५४८
अहेसत्तमा ०	,,	१४६६

मूलसदो	सकयथो	सुत्तंकाइ
अहेसत्तमाण	अधःसत्तम्याः	१४४९, १५१७ [३], १५२९ [८], १९००, २००६
,,	अधःसत्तम्याम्	६१४, ६२७, पृ. ४६ टि. १
अहेसत्तमाओ	अधःसत्तमीतः	६६७
अहेसत्तमापुढ-	अधःसत्तमपृथ्वी-	
विणेरइण	नैरयिकः	१४६१
अहेसत्तमापुढ-	अधःसत्तमपृथ्वी-	
विणेरइय-	नैरयिक-	
खेत्तोववायगती	क्षेत्रोपपातगतिः	१०९४
अहेसत्तमापुढविणे-	अधःसत्तमपृथ्वीनैरयिक-	
इयपंचेदियवेउ-	पञ्चैन्द्रियवैक्रिय-	
वियसरीरे	शरीरम्	१५१७ [१]
अहेसत्तमापुढविणे-	अधःसत्तमपृथ्वीनैरयिक-	
रइयवेउविय-	वैक्रिय-	
सरीरे	शरीरम्	१५२३ [२]
अहेसत्तमापुढ-	अधःसत्तमपृथ्वी-	
विणेरइया	नैरयिकाः	१४१० [३]
अहेसत्तमापुढ-	अधःसत्तमपृथ्वी-	
विणेरइणसु	नैरयिकेषु	६७२ [२]
अहेसत्तमापुढ-	अधःसत्तमपृथ्वीनैर-	
विणेरइणहिंतो	यिकेभ्यः	२१७ [१], ६५५ [२], ६५६ [२]
अहेसत्तमापुढ-	अधःसत्तमपृथ्वी-	
विणेरइया	नैरयिकाः	२१६ [८]
अहोलोण	अधोलोके	१४८, १५१, १५७, १६०, १६३, तः १६६, १७५, २९४, ३०३, ३०८
अहोलोय ०	अधोलोक	२७८
अहोलोयस्स	अधोलोकस्य	पृ. ५० टि. २
अहोवाण	अधोवातः	३४ [१]
—अंक	अङ्क	१९५ [१], १९६
अंकलिची	अङ्कलिपिः—	
	लिपिभेदः	१०७

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुतंकाइ
अंकवहंसप	अङ्कवतंसकः	१९८ [१], २०६ [१]
अंकुर-०	अङ्कुर	२१७६
०-अंकुरे	अ रः	१२२९
+ अङ्कुल	अङ्कोठः - वृक्षविशेषः	पृ. १७ टि. ४
अङ्के	अङ्कः - रत्नविशेषः	२४ गा. १०, १२३१
+ अङ्कोल	अङ्कोठः - वृक्षविशेषः	४० गा. १३
अङ्कोले	,, - गुच्छविशेषः	४२ गा. २३
अङ्गणं	अङ्गनम्	८५३
अङ्गद०	अङ्गद	१७७, १७८ [२] १९६
अङ्गय०	,,	१७८ [१], १८८
अङ्गा	अङ्गाः	१०२ गा. ११२
अङ्गाहं	अङ्गानि	११० गा. १२६
अङ्गारगा	अङ्गारकाः - अङ्गारक- निकायदेवाः	१९५ [१]
अङ्गुल०	अङ्गुल	९११ [२], ९१२ [२], ९२१ [१], ९२४
- अङ्गुल	,,	९२३
अङ्गुलपदमवगा-	अङ्गुलप्रथमवर्गमूलस्य	
मूलस्स		९२०
अङ्गुलपदमवगा-मूलं	अङ्गुलप्रथमवर्गमूलम्	९११ [२]
अङ्गुलपथरस्स	अङ्गुलप्रतरस्य	९१८ [१]
अङ्गुलपुहत्तं	अङ्गुलपृथक्त्वम्	९७६ [३]
अङ्गुलपुहत्तिया	अङ्गुलपृथक्त्विकाः	८३
अङ्गुलस्स	अङ्गुलस्य	८२, ९३, २११, ९७५ [१], ९७६ [१], ९८५ [३], ९९२ [१-३], १३०५, १३०८, १३६५, १३८७, १५०२, १५०४ [१], १५०६ [१-५], १५०७ [१-२], १५१३

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुतंकाइ
		[१-४], १५२७, १५२८, १५२९ [१-३, ९], १५३०, १५३१, १५३२ [१, ५-६], १५४५, १५४७ [१], १५५१ [१, ४, ६], १९९४, १९९५, १९९८, २००६, २१५६ [१], २१५९ [१], २१६०, २१६५, २१६६ [१]
अङ्गुलं	अङ्गुलम्	८३
अङ्गुलाइं	अङ्गुलानि	२११ गा. १६५, १५२९ [२], २१६९
०-अङ्गुलितला	अङ्गुलितलानि	१७७, १७८ [१], १८८
अङ्गेण	अङ्गेन	११० गा. १२४
अङ्गण०	अङ्गन	१७८ [२]
+ अङ्गण	अङ्गनम्	२४ गा. ९
अङ्गणई	वल्लीविशेषः	४५ गा. ३२
अङ्गणकेशिया-	अङ्गनकेशिका-	
कुसुमप	कुसुमम्	१२२७
अङ्गणे	अङ्गनम्	१२२६
अंतकिरियं	अन्तक्रियाम्	१४०७ [१], १४०८ [१-३], १४१० [१], १४११ तः १४१३, १४१४ [१, ३], १४१५ [१-२], १४१६ [१], १४४६, १४५०, १४५४, १४५६
अंतकिरिया	अन्तक्रिया	२ गा. ५, १४०६ गा. २१३
अंतकिरियापयं	अन्तक्रियापदम्	पृ. ३२८ पं. २४
अंतक्खरिया	अन्त्याक्षरिका - लिपिमैदः	१०७
-अंतर	अन्तर	१७७, १७८ [१] १८८, १९५ [१]

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
अंतरकंदे	अन्तरकन्दः	५४ [८] गा. ८८
अंतरदीवणसु	अन्तर्दीपकेषु	९३
अंतरदीवणहिंतो	अन्तर्दीपकेभ्यः	६४५ [३]
अंतरदीवग	अन्तर्दीपक	६४८, ६७२ [६]
अंतरदीवग०	,,	६३९ [२४], १५३३ [४]
अंतरदीवगा	अन्तर्दीपकाः	९४, ९७, १२५८ [८]
अंतरदीवगेहिंतो	अन्तर्दीपकेभ्यः	६६२ [३]
अंतरदीवमणुस्स०	अन्तर्दीपमणुष्य	६५८
अंतरदीवयगग्भ-	अन्तर्दीपकगर्भव्युत्क्रान्ति-	
वकंतिमणूस-	कमणुष्यपञ्चन्द्रिय-	
पंचेदियवेड-	वैकिय-	१५१९
वियसरीरे	शरीरम्	[२]
अंतरदीवयमणूसाणं	अन्तर्दीपकमणुष्याणाम्	१२५७ [११]
अंतरदीवया	अन्तर्दीपकाः	९५
अंतरदीवेसु	अन्तर्दीपेषु	१७६
अंतरं	अन्तरम्	८७८
अंतराहण	आन्तरायिकम्	१६८६, १६९६
अंतराहयस्स	आन्तरायिकस्य	१६८६, १७०४, १७१४, १७२०, १७२४, १७२७, १७३३, १७४०, १७४१
अंतराहयं	आन्तरायिकम्	१५८७ [१], १६६५, १६७४ [१], १६७८ [१], १६८६, १६८७, १७५३, १७५४ [१], १७६९ [१], १७७२, १७७५ [१], १७८२, १७८७ [१], १७९०
तरापहे	अन्तरापथे	१०९०
अंतरायं	अन्तरायम्	१७६८ [१]

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
अंतं	अन्तम्	६७३ [३], १४२१ [५], २१७४ [१], २१७५
अंतियं	अन्तिकम्	२०५२ [२]
०-अंते	अन्ते	२११ गा. १६७
अंतो	अन्तः-अन्तरं	१६७ तः १७४, १७६ तः १७८ [१], १७९ [१], १८० [१], १८१ [१], १८२ [१], १८८, १९५ [१], २०१७, २०१९, २०२०
०-अंतो	अन्तः	२११
अंतोमणुस्सखित्ते	अन्तर्मणुष्यक्षेत्रे	८२
अंतोमणुस्सखित्ते	,,	९३, १५४
अंतोमुहुत्त-०	अन्तर्मुहूर्त	३३५ तः ३५२
	सूत्राणां	तृतीयकण्डिका, ३५४ [३], ३५६ [३], ३५७ [३], ३५९ [३], ३६० [३], ३६२ [३], ३६३ [३], ३६५ [३], ३६६ [३], ३६८ तः ३९०
	सूत्राणां	३९२ तः ४३७
	सूत्राणां च	तृतीयकण्डिका, १३३६, १३४०, १३४१, १७०१ [१], १७३० [१], अन्तर्मुहूर्तस्थितिका
अंतोमुहुत्तद्विइया	अन्तर्मुहूर्तस्थितिका	पृ. ३२ टि. १६
अंतोमुहुत्तद्वाउया	अन्तर्मुहूर्ताद्वायुष्का	८२
अंतोमुहुत्तनद्वाउया	अन्तर्मुहूर्तान्द्वायुष्का	पृ. ३२ टि. १६
अंतोमुहुत्तस्स	अन्तर्मुहूर्तस्य	२१५३ [३], २१६६ [२]
,, (स. प.)	अन्तर्मुहूर्तं	१८२४, १८२६
अंतोमुहुत्तं	अन्तर्मुहूर्तम्	३३५ तः ३५२ सूत्राणां द्वितीय- कण्डिका, ३५४ [१] तः ३५७ [३], ३५९ [१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
अंतोमुहुत्तं	तः ३९० [३], ३९१, ३९२[१-३], ३९३ तः ४३७ सूत्राणां द्वितीय- कण्डिका. ५८१, ५८३, १२६२ [१-२], १२६६ [१], १२६८ [१], १२७२, १२७३, १२७५, १२७७, १२७९, १२८० तः १२८४, १२८६, १२८८, १२८९, १२९१, १२९३, १२९४, १२९६ तः १३०२, १३०५, १३०६, १३०८ तः १३१५, १३१७ तः १३२०, १३२२, १३२४, १३२६, १३२८, १३३०, १३३२ तः १३३४, १३३६ तः १३४१, १३४३ तः १३४६, १३५२, १३५४, १३५९, १३६०, १३६२ १३६६, १३७३, १३७५, १३७७, १३७८, १३८०, १३८३, १३८४, १३८६, १३८७, १३८९, १३९०, १४७२, १६९७, १६९८ [२], १७०० [१-३, ८], १७०४, १७१०, १७१९, १७२३, १७२६, १७३० [२]	
अंतोमुहुत्ताडया	अन्तर्मुहूर्तायुष्काः ९३	
अंतोमुहुत्तिप	आन्तर्मौहूर्तिकः १७९६, १८१५, २०८७[१]	
”	आन्तर्मौहूर्तिकम् २१७१	
अंतोमुहुत्तियं	” ८७९	
”	आन्तर्मौहूर्तिकीम् २१७५	
अंतोमुहुत्तिया	आन्तर्मौहूर्तिकी १०१० [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अंतोमुहुत्तूणां	अन्तर्मुहूर्तोनानि १२६७, १२६८[१], १२७०[२]	
अंतोमुहुत्तो	अन्तर्मुहूर्तः १७३७ [४]	
अंतोसागरोवम-	अन्तःसागरोवम-	
कोडाकोडीभो	कोटाकोटीः १७०२ [१२, ५७], १७३५[१], १७३७[२], १७३९[१], १७४१	
अंध	अन्ध - म्लेच्छजातिविशेष पृ. ३६ टि. ३	
+ अंधिय	अन्धिकः - चतुरिन्द्रिय- विशेषः ५८[१] गा. ११०	
अंव	म्लेच्छजातिविशेषः पृ. ३६ टि. ७	
+ - अंव	आम्रः ४० गा. १३	
अंवट्टा	अम्वष्टाः—जात्यायाः १०३ गा. ११८	
अंवढइ	म्लेच्छजातिविशेषः पृ. ३६ टि. ७	
- अंवरवन्थ	अम्वरवन्थ १९७ तः २०१ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका	
+ अंवाडग	आम्रातकः ४१ गा. १६	
अंवाडगाण	आम्रातकानाम् ११२२, १२३५, „ पृ. २७३ टि. ३	
अंवाडाण	आम्राणाम् ११२२, १२३५, १२३६	
अंवाण	आम्रवल्ली पृ. १९ टि. ९	
अंवावल्ली	अम्ल ५४४, १८०९	
अंविल	„ १८०६ [१]	
अंविल०	अम्लरस ४४०, ४४१	
अंविलरस०	अम्लरसपरिणता ८[३], ९[१-५], १०[१-२], ११[४], १२[१-८], १३ [१-५]	
अंविलरसपरिणता	अम्लशकः ४९ गा. ४०	
अंविलसाण		

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अंबिलोदण	अम्भोदकम्	२८ [१]
अंसा	अंशाः	२१७० [१]
अंसे	अंशान्	२१७५
	अण	
आइ	आदि	पृ. ३९ टि. २
०-आइ	,,	२०३२ गा. २२३, पृ. २० टि. १४
आइण	आचितः-आप्रोतः	१२२२
आइल्लओ	आदिमः	१६१४
आइल्लदंडओ	आदिमदण्डकः	१५९३
आइल्लिगासु	आदिमासु	११४८
आइल्लियाओ	आदिमाः	१६३५ [१, ४]
आइल्लेहिं	आदिमैः	४८५ [३]
आइं	आदौ	८७७ [२१]
०-आइं	आदयः	१७७३ [२]
०-आइंओ	आदिकः	१८७७
-आ[इं]णं	आदीनाम्	१९४
०-आइया	आदिकाः	९७१
आउ	अप्	८५४, ८५६, ११५१, १४११, १४३१ [१], १५४६, १५८३ [३], १५८५ [२], पृ. १४ टि. २
आउ०	अप्	६६८ [६], ६७०, ६८०, ७४३, ९४० [२], ११६१, १२८७, १४२५ [३]
आउअ	आयुष्क	१७९१
आउअ०	,,	१७४८
-आउअ	,,	१७४२
आउअवंधदाण	आयुर्वन्धादायाः	१७४४
आउअस्स	आयुष्कस्य	१६८३
आउअं	आयुष्कम्	१७४९, १७५०, १७६७ [१]
आउनाणं	आयुष्काणाम्	१७३८

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
आउण	आयुष्कम्	१६८३, १६९२, १७४४, २१७० [१]
०-आउण	,,	६८४, ६८५, ६९०
-आउण	आयुष्केण	२१७० [२] गा. २२९
-आउणसु	आयुष्केषु	६७२ [४, ६]
०-आउणहितो	आयुष्केभ्यः	६३९ [१०-११, २१, २५], ६४५ [४-५], ६६२ [४]
आउकाइण	अप्कायिकः	४४४
आउकाइय	अप्कायिक	२३९, २४८, १०६०
आउकाइय-	,,	२३८, २४३
आउकाइयण-	अप्कायिकै-	
गिंदिएसु	केन्द्रियेषु	६६८ [३]
आउकाइयस्स	अप्कायिकस्य	४४४
आउकाइया	अप्कायिकाः	१९, २३२, तः २३४, २३५ [३], २३६, २४२, २४८, ३१० तः ३१२, ४३९
० आउकाइया	अप्कायिकाः	२३७ तः २३९, २४० [३], २४१, २४३, २४४, २४५ [३], २४६ तः २४८, २५१, ३३१
आउकाइयाण	अप्कायिकानाम्	५८०
आउकाइयाणं	,,	२३२ तः २३४, २३५ [३], २३६, ३५७ [१-२], ४४४, पृ. ११७ टि. १
० आउकाइयाणं	अप्कायिकानाम्	२३७, २४० [३], २४१, २४२, २४५ [३], २४६ तः २४८, २५१, ३५७ [३], ३५८, ३५९ [१-२]

मूलसदो	सफय्यथो	सुत्तकाह
०-आभिणि- वोहियणाणिस्स	आभिनिबोधिक- ज्ञानिनः ४५९[१], ४७७[१], ४८५[१], ४९३[१]	
आभिणिबोहि- यणाणी	आभिनिबोधिकज्ञानिनः २५७, २५९, ९३८, ९४१[१], ९४३	
० आभिणि- वोहियणाणी	आभिनिबोधिकज्ञानी ४८८, ४९३[३], ४९६, ९३४७	
०-आभिणि- वोहियणाणी	,, ४५९[३], ४७७ [१-३], ४९३[१२]	
आभिणिबोहि- यणाणीणं	आभिनिबोधिक- ज्ञानिनाम् २५७, २५९	
०-आभिणिबोहि- यणाणीणं	,, ४५९[१], ४७७ [१], ४९३[१]	
आभिणिबोहिय- णाणपरिणामे	आभिनिबोधिकज्ञान- परिणामः ९३३	
०-आभोगणा-	आभोगता २०३२ गा. २२३	
आभोगणिव्वत्तिण्	आभोगनिर्वर्तितः ९६३ [१], १७९६, १८०६ [१], १८१५, १८२४, १८२६, १८२८ तः १८३०, २०३८, २०३९	
आभोगे	आभोगः ९७१ गा. २०१	
+ आमलग	आमलगः ४१ गा. १६	
आमंतणि	आमन्त्रणी - भाषाप्रभेदः ८६६ गा. १९६	
-आमेल	आपीड - शेखर १८८	
०-आयण्	आयतः २००[१], २०१[१], २०२[१], २०३ [१]	
० आयण्सु	आयतेषु - 'आयत'- संस्थान ८०२	
आयतसंठाण- परिणता	आयतसंस्थानपरिणताः ८[५], ९[१-४], ११ [२], १२[५-६], १३[५]	

मूलसदो	सफय्यथो	सुत्तकाह
आयतसंठाण- परिणया	आयतसंस्थानपरिणताः १०[२]	
आयता	आयतानि - 'आयत'- संस्थान ७९२	
०-आयता	आयताः २०८, २०९	
,,	आयतौ २०५[१]	
आयते	आयतम् - संस्थानम् ७९१ ७९३ तः ८०१, ८०३ तः ८०६	
०-आयते	आयतः १९७[१], १९८[१], १९९[१], २०४ [१]	
+ आयपइट्ठिय	आत्मप्रतिष्ठितम् ९७१ गा. २०१	
आयपत्तिट्ठिण्	आत्मप्रतिष्ठितः ९६०[१]	
-आयय	आयत १७८[२]	
आययसंठाण- परिणता	आयतसंस्थानपरिणताः ९ [५], १० [१], ११ [१, ३-५], १२ [१, ३, ७-८]	
आययसंठाण- परिणया	आयतसंस्थानपरिणताः १२[२, ४], पृ. ७ डि. २	
आययसंठाण- परिणामे	आयतसंस्थान- परिणामः ९५०	
आयया	आयता १००१	
०-आयया	आयतौ २०६[१], २०७	
आययकखदेव ०	आत्मरक्षदेव १७७, १७८ [१], १७९[२], १८० [२], १८२[२], १८८, १९५[१-२], १९६, १९७ [१-२], १९८ तः २०६ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका	
आययकखा	आत्मरक्षाः १८७ गा. १४२, २०६	
आययकखाणं	आत्मरक्षाणाम् पृ. ७२ टि. ६	

मूलसदो	सकययो	मुक्तकाइ	मूलसदो	सकययो	मुक्तकाइ
आयसिं	आचार्यम्	१११८	आरम्भ	आरम्भ १११०, पृ. ३२७	टि. १
आयसिया	आचरिताः पृ. ३६ टि. २५		आरम्भिया	आरम्भिका ११२९,	
आयसियाणं (च.प.) आचार्येन्द्रः		अन्तर्द्वी		११३९, ११४१, ११४२,	
आयवणामाण	आतपत्ताः १७२ [११]			१६२१, १६२२, १६२७	
आयवणामे	आतपत्ताम् १६९.३			[१], १६२८ तः १६३०,	
आयसरीरखेतोगाढे	आत्मशरीरक्षेत्रादनादान्			१६३६, १६५०, १६५७,	
		१८०१		१६५८, १६६०	
आयंसमुहा	आदर्शमुहाः - अन्तर्द्वीप-		आरम्भियासो	आरम्भिक्यः १६६३	
	समुह्याः ९७		आरम्भियाणं	आरम्भिकीणाम् १६६३	
आयंसलिवी	आदर्शलपिः - लिपिमेदः		आराहण	आराधकः ८९९	
		१०७	आराहणदिगाहणी	आराधनविराधनी ८३१	
आयंसिया	आदर्शिका - मिष्टकाद्य-		आराहणी	आराधनी ८३१, ८५६	
	विशेषः १२३८		आरियं	आर्यम् १०२ गा. १०७	
आयाम ०	आयाम १९७ [१], २०६		आरिया	आर्याः ९७ [२], ९९,	
	[१], २११			१३८	
आयामेणं	आयामेन १५४५,		० आरिया	,, १०१, १०३	
	१५४७ [१], १५४८		०-आरिया	,, ९९ तः १०२,	
	१५५१ [१, ८, ६, ९],			१०४ तः १३८	
	२१५३ [१], २१५७,		आलङ्कय ०	आलङ्कित १२७ [२]	
	२१५९ [१], २१६०,		आलावगा	आलापकाः १२५.८	
	२१६७, २१६६ [१],			[३-८], १४९३ [३]	
	२१६९		आलगा	आलुङ्कः - साधारण-	
०-आयामे	आकाशम् १००५			वनस्पतिविशेषः ५४ [१]	
आरण	आरण १०६, २१०,			गा. ४८	
	६०२, ६३५, १०३५.		आवकहिय-	आवकहिय-	
	१५३२ [५], २००८,		सामाङ्क ०	सामाङ्क १३४	
	२००१, २००२ [१]		-आवज्जति	आपद्यन्ते ८८०	
-आरण-	आरण २०६ [२] गा. १५५		आवत्ता	आवर्ताः - एकखुरपशु-	
आरण-०	,, २०६ [२], २०७			विशेषः ७१	
आरणदेवस्त	आरणदेवस्त १५५१ [३]		०-आवत्ता	आवर्ता ७७३ [१, ३]	
आरणदेवा	आरणदेवाः ७१२		०-आवत्ताण	आवर्तायाम् ७७३ [३]	
आरणदेवाणं	आरणदेवानाम् ५९९		०-आवरणे	आवरणम् १६७९	
आरणा	आरणाः १४४ [१]		आवलियाण	आवलिकायाः ११८ [१],	
आरणे	आरणे ३३४, ४२५.			१२६२ [१], १२८८	
	[१-३], १८४०		०-आवलियासु	आवलिकासु १४८, १५१,	
आरम्भं	आरम्भम् ११६९.			१५७, १६०	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाद
आवागपत्तस्स	आपाकप्रातरय	१६७९
—आवास	आवास १६७ तः १७३, १७७, १७८ [१] तः १८० [२], १८१ [१], १८२ [१-२], १८३ [१-२], १८४ [१], १८५ [१], १८६ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१-२], १९३ [१], १९५ [१] तः २१०	
०—आवासा	आवासाः १००३ [२] गा. २०६	
आवेडियपरिवेडिण्	आवेष्टितपरिवेष्टितः १०००	
आसकण्णा	अर्श्वकर्णाः — अन्तर्द्वीप- मनुष्याः ९५	
आसणं	आसनम् ८५३	
आसत्त—०	आसक्त १७७, १७८ [१], १८८	
आसमनिवेशेसु	आश्रमनिवेशेषु ८२	
आसमुहा	अश्वमुखाः — अन्तर्द्वीप- मनुष्याः ९५	
आसरयणत्तं	अश्वरत्नत्वम् १४६८	
आसला	आसला १२३७	
आसव०	आश्रव ११० गा. १२०	
आसवे	आसवः १२३७	
आसाएणं	आस्वादेन १२३३, पृ. २९६ टि. १२	
आसाणंति	आस्वादयन्ति १८०३, १८१०	
आसायणिज्जा	आस्वादनीया १२३७	
आसालिया	आसालिगाः ७७, ८२	
”	आसालिका ८२	
आसासग०	अथाऽऽस्यग — अश्वमुख- फेन १८७ गा. १४७	
आसी	आसीन् २११ गा. १६२	
आसीउत्तर०	अशीत्युत्तर पृ. ५१ टि. २	
आसीनं	अशीतम् १७४ गा. १३३	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाद
आसीउत्तर०	अशीत्युत्तर पृ. ५१ टि. २	
आसीविसा	आशीविषाः — सर्वविशेषः ७९	
आसे	अश्वः ८४९, ८५२	
आसो	” पृ. २१२ टि. ४	
आसोत्थे	अश्वत्थः ४१ गा. १६	
आहच्च	कदाचित् ११२४, ११४२, १८०२, १८०९, १८१५	
+ आहार	आहारः ११२३ गा. २०९, १८६५ गा. २१९	
+, ”	आहारे ८२९ [२] गा. १९१	
आहार०	आहार ११३७	
आहारण्	आहारकम् — शरीरम् ९०१, ९०८, १४५५	
”	आहारकः १३६४, १८६६ [१], १८६७, १८७१ [१], १८७४ [१], १८७८ [१], १८८० [१], १८८१ [१], १८८३ [१], १८८७ [१], १८८९ [१], १८९० [१], १८९१ [१], १८९४ [१], १९०५ [१-२]	
० आहारण्	आहारकः १३६४, १३६६	
०—आहारण्	” १३६५	
आहारग	आहारक — शरीर १५६५, १५६६	
आहारगमीसग-	आहारकमिश्रक-	
सरीरकाय-	शरीरकाय-	
प्पओगी	प्रयोगी १०८३	
आहारगमीससरीर-	आहारकमिश्रशरीर-	
कायजोगं	काययोगम् २१७३ [२]	
आहारगमीससरीर-	आहारकमिश्रशरीर-	
कायप्पओगिणो	कायप्रयोगिणः १०७७	

मूलसदो	सक्यथो	सुत्तकाह
आहारगमीसरीर-	आहारकमिश्रशरीर-	
कायप्यजोगी	कायप्रयोगी	१०७७, १०८३
आहारगमीसरीर-	आहारकमिश्रशरीर-	
कायप्यजोगे	कायप्रयोगः	१०६८
आहारगमीसा-	आहारकमिश्र-	
सरीरकाय-	शरीरकाय-	
प्यजोगिणो	प्रयोगिणः	१०७७, १०८३
आहारगमीसा-	आहारकमिश्रशरीर-	
सरीरकायप्यजोगी	कायप्रयोगी	
आहारगसमुग्धाप	आहारकसमुद्धातः	१०७७ २०८६, २०८७ [२], २०९२, २१४७, २१५२
आहारगसमुग्धाणं	आहारकसमुद्धातेन	२१२५, २१३१, २१६६
आहारगसमुग्धाता	आहारकसमुद्धाताः	२१२३ [१]
आहारगसमुग्धाया	,,	२०९५ [१], २०९९ [१-२], २११९ [१]
आहारगसरीर-	आहारकशरीर-	
कायजोगं	काययोगम्	२१७३ [२]
आहारगसरीर-	आहारकशरीरकाय-	
कायप्यजोगिणो	प्रयोगिणः	१०७७, १०८३
आहारगसरीर-	आहारकशरीर-	
कायप्यजोगी	कायप्रयोगी	१०७७, १०८३
आहारगसरीर-	आहारकशरीर-	
कायप्यजोगे	कायप्रयोगः	१०६८
आहारगसरीरणाम	आहारकशरीरानाम	१७०९
आहारगसरीर-	आहारकशरीर-	
णामाण	नामः	१७०२ [१२]
० आहारगसरीर-	,,	
णामाण		१७३२
आहारगसरीरया	आहारकशरीरकाणि	९१० [३]

मूलसदो	सक्यथो	सुत्तकाह
आहारगसरीरस	आहारकशरीरस्य	१५३५, १५५५, १५६६, १७३९ [१]
आहारगसरीरं	आहारकशरीरम्	१५६०, १५६३ [१]
आहारगसरीरं	,,	१५६३ [१]
० आहारगसरीरं-	आहारकशरीरा-	
गोवंगणामाण	ज्ञोपाङ्गनामः	१७०२ [१४]
आहारगसरीरं-	आहारकशरीरा-	
गोवंगणामे	ज्ञोपाङ्गनाम	१६९४ [४]
आहारगसरीरा	आहारकशरीराणि	९११ [३], ९१४ [३], ९२१ [३], १५६५, पृ. २२५ टि. २, पृ. २८८ टि. १
आहारगसरीरी	आहारकशरीरिणः	१९०३ [४]
आहारगसरीरे	आहारकशरीरम्	१५३३ [१], १५३४
० आहारगसरीरे	,,	१५३३ [३-१०]
आहारगसरीरेण	आहारकशरीरेण	१५६३ [२]
आहारगा	आहारकाः	२६३, ९११ [३], ९१८ [२], ९२२, १८६८, १८६९, [१], १८७०, १८७२, १८७५ [१], १८७९, १८८० [१], १८८२ [१], १८८८, १८८६, १८९२, १८९३, १८९८ [२-३], १८९९ [२], १९०३ [३-४, ६], १९०४ [२]
आहारगाणं	आहारकाणाम्	२६३
आहारगे	आहारकः	१८७६ [१]
आहारचरिमेणं	आहारचरमेण	८१८ [१], ८१९ [१]

मूलसद्वो	सफयत्यो	सुत्तकाद
आहारद्वी	आहारार्थिनः	१९.७५, १८०६ [१], १८०७, १८१४
—आहारद्वी	आहारार्थी	१.७९.७ गा. २.१७
आहारद्वे	आहारार्थः	१७९६, १८०६ [१-२], १८०८, १८१५, १८२४, १८२६, १८२८ तः १८३०, १८३५, १८५२
आहारत्ताण	आहारतया	१८०३ तः १८०५, १८१० तः १८१२, १८१६, १८१७, १८१२, १८२५, २०४०
०—आहारत्ताण	आहारतया	१८१७
आहारपज्जत्ती-	आहारपर्याप्त्यपर्याप्तकः	
अपज्जत्तण		१९०४ [१], १९०५ [१]
आहारपदे	आहारपदे	पृ. ४०० पं. १२
आहारपयं	आहारपदम्	पृ. ४०६ पं. २०
आहारय०	आहारक—शरीर	९.१६ [३]
आहारयसरीरा	आहारकशरीराणि	९.१२ [३]
० आहारयसरीरे	आहारकशरीरम्	१५.३३

मूलसद्वो	सफयत्यो	सुत्तकाद
		२०२, १२५९ गा. २.११, १७९६, १८१७, २०३८
आहारे	आहारकः—समुद्भातः	२०८५ गा. २.२७
आहारेमाणे	आहरन्	८४५
—आहारेमाणे	”	८४०
आहारेमि	आहरामि	८४५
—आहारेमि	”	८४०
आहारेति	आहरन्ति	९९५ [१], ९९६, ९९८, ११२४, ११४२, १७९८ [१-२], १८०० [१-३], १८०२ तः १८०४, १८०९ तः १८११, १८१६, १८१७, १८५३, १८५५ तः १८५७, २०४०, २०४२, २०४३, २०४६
—आहारेति	आहरन्ति	१७९७, १८०१, १८०९, १८१७
—आहारो	आहारः	५४ [१०] गा. १०१
आहिकरणिया	आधिकरणिकी	१६१९
आहिगरणिया	”	१५६७, १५६९,

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	इ		इट्टा	इष्टा	१६८४ [१]
इ	वाक्यशोभायाम् ५.४ [१]		"	इष्टानि	"
	गा. ४८ गा. ५.१-५.२,		इष्टे	इष्टः	"
	५.५ [३] गा. १०७, २११,		"	इष्टम्	"
	१२२६ तः १२३१,		इष्टिपत्तअपमत्त-	ऋद्धिप्राप्तप्रमत्तसंयतेभ्यः	
	१२३३, १२३४, १२३७,		संजतेहिंत्वो		६६५ [३]
	१२३८		इष्टिपत्तपमत्त-	ऋद्धिप्राप्तप्रमत्तसंयत-	
- इइ	इति	८३६	संजयसम्मदिट्ठि०	सम्यग्दृष्टि १५.३३ [१०]	
+ इकड-	वनस्पतिविशेषः ५.४ [८]		इष्टिपत्तारिया	ऋद्धिप्राप्तार्याः ९९, १००	
	गा. ९२		इड्ढो	ऋद्धिः	११९८
इक्खाणा	इक्ष्वाकवः-कुलार्याः १०४		इड्ढीण	ऋद्धया	१७७, १७८
इक्खुवाडिग	पर्वगवनस्पति-			[१-२], १८८, १९६	
	विशेषः पृ. १९ टि. १४		इणट्ठे	अयमर्थः	११२४ तः
इक्खुवाडिय	" ५.४ [८] गा. ९२			११२६, ११२८ तः	
इक्खुवाडी	" ४६ गा. ३३			११३२, ११४२, ११२७	
इक्खु	इधुः ४६ गा. ३३			तः १२३१, १२३३,	
	पृ. २५ टि. ५			१२३५, १२३७, १२३८,	
इच्छेतेहिं	इत्येतैः	१६७०		१४०८ [१-२], १४१७	
इच्छेयं	इत्येतत्	८९७		तः १४१९, १४२० [८],	
इच्छेयाइं	इत्येतानि	८९९		१४२२ तः १४२४,	
इच्छेवं	इत्येवम् ८५७, पृ. २१२			१४२५ [२], १४२६ [१],	
	टि. ११			१४२७ [१], १४२८ [२],	
इच्छंति	इच्छन्ति	१११३		१४३० [१], १४३१ [२]	
इच्छाणुलोमा	इच्छाणुलोमा-भाषाप्रमेदः			१४३२ [३], १४३३,	
	८६६ गा. १९६			१४३६ [२], १४३७ [६],	
इच्छामगे	इच्छामनः	१८६४,		१४४६ तः १४५०,	
	२०५२ [२-६]			१४५२, १४५४ तः	
इच्छामो	इच्छामः	१८६४,		१४५६, १४६०, १४६२,	
	२०५२ [२, ४-६]			१४६५, १४६९, १४७१,	
इच्छियत्ताण	इप्पिसत्तया	१८०६ [१]		१६५१, १६५३, १६५४,	
इट्टवरिया	इष्टतरिका	१२२९ तः		१९६३, २१६९, २१७०	
	१२३१, १२३७, १२३८			[२], २१७४ [१], २१७५.	
इट्टत्ताण	इष्टतया	२०५२ [२]	इणमट्ठे	अयमर्थः ८३९ तः ८४६,	
इट्टस्सरता	इष्टस्वरता	१६८४ [१]		९९४, १६३८ [१],	
इट्टा	इष्टाः	१६८४ [१],	-इणं	१६३९, पृ. २७७ टि. १	
	१८६४			इष्टम् १ गा. ३, २११	
				गा. १७५.	

मूलसदो	समायथो	सुत्तकाइ	मूलसदो	समायथो	सुत्तकाइ
इणामेव	एवमेव	२१६९.	इत्थिवयू	स्त्रीवाक्	८३३, ८३६, ८५१
इति-	इति	२१७५.	इत्थिवेण	स्त्रीवेदः	१६९१[५]
-इति	,, ५६[२], ५७[२], ५८[२], ६८[४], ७५ [४], ८४[४], ८५[५], ९१[४], १६७ तः १७३, १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९[१], १९० [१], १९३[१], १९५ [१], १९६, १९७[१], १९८[१], १९९[१], २०२ तः २०६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, २०७ तः २०९, ६७४, ८३०, ८३६ तः ८३९, ८५४ तः ८५६, १२०७ [२], १२६२ [२], १२६४ [२], १३२५, १३३१, १३३४, १३४६, १३५०, १३५५		इत्थिवेद०	स्त्रीवेद	१९०२[२]
			इत्थिवेदस्स	स्त्रीवेदस्य	१७००[९]
			इत्थिवेदे	स्त्रीवेदः-स्त्रीवेदवान्	१३२७
			इत्थिवेयगा	स्त्रीवेदकाः	९३८, ९३९ [३], ९४३
			इत्थिवेयपरिणामे	स्त्रीवेदपरिणामः	९३७
			इत्थिवेयस्स	स्त्रीवेदस्य	१७०८ [६]
			इत्थी	स्त्रियः ६८[३], ७५[३], ८४ [३], ८५ [४], ९१ [३]	
			इत्थीभाणमणी	कथाज्ञापनी	८३७, ८५४
			इत्थीपणवणी	स्त्रीप्रज्ञापनी	८३५
			इत्थीलिंगसिद्धा	स्त्रीलिङ्गसिद्धाः	१६
			इत्थीवयू	स्त्रीवाक्	८५४
			इत्थीवेदगा	स्त्रीवेदकाः	२५३
			इत्थीवेदगाणं	स्त्रीवेदकानाम्	२५३
			इत्थीवेयगा	स्त्रीवेदकाः	९४२
			इत्थीहितो	स्त्रीभ्यः ६४५ [६], ६४६	
			इवमजातिओ	इभ्यजातयः	१०३ गा. ११८
			इवमं	इभ्यम्	११०८
			इमं	इमम्	६६५[१]
			"	इमाम्	१९६३, १९६४
			"	इदम्	११८०[६, १०], १७४१, २०९९ [२], २१०० [२]
			इमा	इयम्	७७५
			इमाओ	इमाः	५५[३], १५१२
			इमाहिं	आभिः	१८७, १००३[२]
			इमीसे	अस्याः	१६८, १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८.
इत्तरियसामाइय०	ऐत्तरिकसामायिक	१३४			
इत्तरियं-	इत्तरकम्-स्वत्पम्				
	पृ.२९० टि.२-४-६-७				
इत्तरियं-	" १२१५[१]				
-इत्तो	इतः २११ गा.१७५.				
इत्थ	अत्र पृ.६६ टि.५.				
इत्थिभाणमणी	कथाज्ञापनी	८३४, ८३७			
इत्थिपणवणी	स्त्रीप्रज्ञापनी	८३८, ८५६			
इत्थिया	स्त्री	१२५.८[५]			
इत्थियाण	स्त्रिया	१२५.८[६-८]			
इत्थियाओ	स्त्रियः	६४७ गा.१८४			
इत्थिरयणत्तं	स्त्रीरत्नत्वम्	१४६७			
इत्थिरयणस्स	स्त्रीरत्नस्य	७७३[३]			
इत्थिवयणं	स्त्रीवचनम्	८५.७			
इत्थिवयणे	"	८९.६			

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
इमीसे	१८९[१], १९०[१], १९३[१], १९५[१], १९६, १९७[१], १९८ [१], २१०, २१७[६], ७७७, १९९८	
”	अस्याम्	३३४
इमे	इमे	१९४ गा. १५.१
इमेण	अनेन	१९२
इमेणं	”	६४५ [२], ८९१
इमो	अयम्	९२०, ९८६, ९८७[१]
इय	एवम्	२११ गा. १७५, गा. १७७
इयरे	इतरे	१५.००
इरियावहियबंधगं	इर्यापथिकीवन्धकम्	१६९९[१]
इरियावहियबंधयं	”	१७३६[१]
इव	इव	१९५[१]
-इव	”	८९५
इसिपाले	ऋपिपालः - वानव्यन्त-	
	रेन्द्रः	१९४ गा. १५.२
इसिवाइय	ऋपिवादित, ऋपिवादिक - वानव्यन्तरदेवजातिः	१८८
+इसिवाइय	ऋपिवादितः ऋपिवादिको वा	१९४ गा. १५.१
इसी	ऋपिः - वानव्यन्तरेन्द्रः	१९४ गा. १५.२
इसीपञ्भारा	ईपत्त्राभारा	१५.१[१]
इसीपञ्भाराण	ईपत्त्राभारायाम्	१४८
इस्सरियविसिट्टया	ऐश्वर्यविशिष्टा	१६८५ [१], १६९५[२]
इस्सरियविहीणया	ऐश्वर्यविहीनता	१६८५ [२], १६९५[३]
इहं	इह	८३, ८९, ९०, २११ गा. १६० गा. १६२
इंगाले	अङ्गारः	३१ [१]

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
-इंद	इन्द्र	१८७ गा. १३९
इंद०	”	१८७
इंदकाइया	इन्द्रकायिकाः - त्रीन्द्रिय-	
	जीवाः	पृ. २८ टि. ५.
इंदगोवया	इन्द्रगोपकाः -	” ५७ [१]
इंदगोवे	इन्द्रगोपः	पृ. २९४ टि. १३
० इंदगोवे	”	१२२९
इंदनीले	इन्द्रनीलः - मणिः	२४ गा. १०
इंदा	इन्द्राः	१९४ गा. १५.१
०-इंदा	” - इन्द्रनामाभिधद्वीप-	
	समुद्रार्थं	१००३[२] गा. २०५.
० इंदा	इन्द्रौ	१८९[२]
०-इंदा	”	१७८[२], १८१ [२], १८४[२]
इंदाणं	इन्द्राणाम्	१८७
इंदिए	इन्द्रियम्	२ गा. ५.
०-इंदिए	”	१०२८[१], १०३२[१], १०५६, १०५७, पृ. २५३ टि. १
०-इंदिएसु	इन्द्रियेषु	१०६४, १०६७
इंदिओवउत्ता	इन्द्रियोपयुक्ताः	३२५
इंदिओवचण	इन्द्रियोपचयः	१००७
इंदिओवचओ	”	१००८[२]
इंदिकाइया	त्रीन्द्रियजीवाः	५७[१]
+इंदिय	इन्द्रियम्	२१२ गा. १८०
+इंदिय	”	१२५.९ गा. २११
०-इंदिय	इन्द्रिय	१२३७
इंदियअवाण	इन्द्रियापायः	१०१५[१]
इंदियउहेसण	इन्द्रियोद्देशके	२०४६
इंदियउवउत्ताणं	इन्द्रियोपयुक्तानाम्	३२५
इंदियउवओगद्धा	इन्द्रियोपयोगाद्धा	१०१२[१]
+इंदियउवचय	इन्द्रियोपचयः	१००६ गा. २०७
इंदियओगाहणा	इन्द्रियावगाहना	१०१४[१]

मूलसदो	सप्तयथो	सुत्तकाद	मूलसदो	सप्तयथो	सुत्तकाद
इणामेव	एवमेव	२१६९	इत्थिवयू	स्त्रीवाक्	८३३, ८३६, ८५१
इति-	इति	२१७५	इत्थिवेण	स्त्रीवेदः	१६९१[५]
-इति	,, ५६[२], ५७[२], ५८[२], ६८[४], ७५, [४], ८४[४], ८५[५], ९१[४], १६७ तः १७३, १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९[१], १९० [१], १९३[१], १९५ [१], १९६, १९७[१], १९८[१], १९९[१], २०२ तः २०६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, २०७ तः २०९, ६७४, ८३०, ८३६ तः ८३९, ८५४ तः ८५६, १२०७ [२], १२६२ [२], १२६४ [२], १३२५, १३३१, १३३४, १३४६, १३५०, १३५५		इत्थिवेद०	स्त्रीवेद	१९०२[२]
			इत्थिवेदस्स	स्त्रीवेदस्य	१७००[९]
			इत्थिवेदे	स्त्रीवेदः - स्त्रीवेदवान्	१३२७
			इत्थिवेयगा	स्त्रीवेदकाः	९३८, ९३९ [३], ९४३
			इत्थिवेयपरिणामे	स्त्रीवेदपरिणामः	९३७
			इत्थिवेयस्स	स्त्रीवेदस्य	१७०८ [६]
			इत्थी	स्त्रियः ६८[३], ७५[३], ८४ [३], ८५ [४], ९१ [३]	
			इत्थीभाणमणी	कृयाज्ञापनी	८३७, ८५४
			इत्थीपणवणी	स्त्रीप्रज्ञापनी	८३५
			इत्थीलिंगसिद्धा	स्त्रीलिङ्गसिद्धाः	१६
			इत्थीवयू	स्त्रीवाक्	८५४
			इत्थीवेदगा	स्त्रीवेदकाः	२५३
			इत्थीवेदगाणं	स्त्रीवेदकानाम्	२५३
			इत्थीवेयगा	स्त्रीवेदकाः	९४२
			इत्थीहितो	स्त्रीभ्यः ६४५ [६], ६४६	
			इभजातिओ	इभ्यजातयः	१०३ गा. ११८
			इवभं	इभ्यम्	११०८
			इमं	इमम्	६६५[१]
			"	इमाम्	१९६३, १९६४
			"	इदम्	११८०[६, १०], १७४१, २०९९ [२], २१०० [२]
			इमा	इयम्	७७५
			इमाओ	इमाः	५५[३], १५१२
			इमाहिं	आभिः	१८७, १००३[२]
			इमीसे	अस्याः	१६८, १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका १८८
इत्तरियसामाहय०	ऐत्वरिकसामायिक	१३४			
इत्तरियं-	इत्वरकम् - स्वरूपम्				
	पृ. २९० टि. २-४-६-७				
इत्तरियं-	,, १२१५[१]				
-इत्तो	इतः २११ गा. १७५				
इत्थ	अत्र पृ. ६६ टि. ५				
इत्थिभाणमणी	कृयाज्ञापनी	८३४, ८३७			
इत्थिपणवणी	स्त्रीप्रज्ञापनी	८३८, ८५६			
इत्थिया	स्त्री	१२५.८[५]			
इत्थियाण	स्त्रिया	१२५.८[६-८]			
इत्थियाओ	स्त्रियः	६४७ गा. १८४			
इत्थिरयणत्तं	स्त्रीरत्नत्वम्	१४६ ७			
इत्थिरयणस्स	स्त्रीरत्नस्य	७७३[३]			
इत्थिवयणं	स्त्रीवचनम्	८५.७			
इत्थिवयणे	,,	८९.६			

मूलसहो	सक्यस्थो	सुत्तकाइ
इमीसे	१८९[१], १९०[१], १९३[१], १९५[१], १९६, १९७[१], १९८ [१], २१०, २१७[६], ७७७, १९९८	
„	अस्याम्	३३४
इमे	इमे	१९४ गा. १५.१
इमेण	अनेन	१९२
इमेणं	„	६४५ [२], ८९१
इमो	अयम्	९२०, ९८६, ९८७[१]
इय	एवम्	२११ गा. १७.५ गा. १७७
इयरे	इतरं	१५.००
इरियावहियबंधयं	इर्यापथिकीवन्धकम्	१६९९[१] १७३६[१]
इरियावहियबंधयं	„	१७३६[१]
इव	इव	१९५[१]
-इव	„	८९५
इसिपाले	ऋषिपालः - वानव्यन्त- रेन्द्रः	१९४ गा. १५.२
इसिवाइय	ऋषिवादित, ऋषिवादिक- वानव्यन्तरदेवजातिः	१८८
+ इसिवाइय	ऋषिवादितः ऋषिवादिको वा	१९४ गा. १५.१
इसी	ऋषिः - वानव्यन्तरेन्द्रः	१९४ गा. १५.२
इसीपवभारा	ईपत्रागभारा	१५.५१[१]
इसीपवभाराण	ईपत्रागभारायाम्	१४८
इस्सरियविसिट्टया	ऐधर्यविसिट्टता	१६८५ [१], १६९५[२]
इस्सरियविहीणया	ऐधर्यविहीनता	१६८५ [२], १६९५[३]
इहं	इह	८३, ८९, ९०, २११ गा. १६० गा. १६२
इंगाले	अङ्गारः	३१ [१]

मूलसहो	सक्यस्थो	सुत्तकाइ
-इंद	इन्द्र	१८७ गा. १३९
इंद०	„	१८७
इंदकाइया	इन्द्रकायिकाः - त्रीन्द्रिय- जीवाः	पृ. २८ टि. ५.
इंदगोवया	इन्द्रगोपकाः - „	५७ [१]
इंदगोवे	इन्द्रगोपः	पृ. २९४ टि. १३
० इंदगोवे	„	१२२९
इंदनीले	इन्द्रनीलः - मणिः	२४ गा. १०
इंदो	इन्द्राः	१९४ गा. १५.१
०-इंदो	„ - इन्द्रनामाभिधद्वीप- समुद्रार्थे	१००३[२] गा. २०५
० इंदो	इन्द्रौ	१८९[२]
०-इंदो	„	१७८[२], १८१ [२], १८४[२]
इंदणं	इन्द्राणाम्	१८७
इंदिण	इन्द्रियम्	२ गा. ५.
०-इंदिण	„	१०२८[१], १०३२[१], १०५६, १०५७, पृ. २५३ टि. १
०-इंदिणसु	इन्द्रियेषु	१०६४, १०६७
इंदिक्षोवउत्ता	इन्द्रियोपयुक्ताः	३२५
इंदिक्षोवचण	इन्द्रियोपचयः	१००७
इंदिक्षोवचओ	„	१००८[२]
इंदिकाइया	त्रीन्द्रियजीवाः	५७[१]
+ इंदिय	इन्द्रियम्	२२२ गा. १८०
+ इंदिय	„	१२५.९ गा. २११
०-इंदिय	इन्द्रिय	१२३७
इंदियअवाण	इन्द्रियापायः	१०१५[१]
इंदियउद्देश	इन्द्रियोद्देशके	२०४६
इंदियउवउत्ताणं	इन्द्रियोपयुक्तानाम्	३२५
इंदियउवओगाहो	इन्द्रियोपयोगाहो	१०१२[१]
+ इंदियउवचय	इन्द्रियोपचयः	१००६ गा. २०७
इंदियओगाहणा	इन्द्रियावगाहना	१०१४[१]

मूलसद्दो	सफयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्दो	सफयत्यो	सुत्तकाइ
इणामेव	एवगेव	२१६९.	इत्थिवयू	स्त्रीवाक्	८३३, ८३६, ८५१
इति-	इति	२१७५.	इत्थिवेण	स्त्रीवेदः	१६९१[५]
-इति	,, ५६[२], ५७[२], ५८[२], ६८[४], ७५, [४], ८४[४], ८५[५], ९१[४], १६७ तः १७३, १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९[१], १९० [१], १९३[१], १९५ [१], १९६, १९७[१], १९८[१], १९९[१], २०२ तः २०६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, २०७ तः २०९, ६७४, ८३०, ८३६ तः ८३९, ८५४ तः ८५६, १२०७ [२], १२६२ [२], १२६४ [२], १३२५, १३३१, १३३४, १३४६, १३५०, १३५५.		इत्थिवेद०	स्त्रीवेद	१९०२[२]
			इत्थिवेदस्स	स्त्रीवेदस्य	१७००[९]
			इत्थिवेदे	स्त्रीवेदः - स्त्रीवेदवान्	१३२७
			इत्थिवेयगा	स्त्रीवेदकाः	९३८, ९३९ [३], ९४३
			इत्थिवेयपरिणामे	स्त्रीवेदपरिणामः	९३७
			इत्थिवेयस्स	स्त्रीवेदस्य	१७०८ [६]
			इत्थी	स्त्रियः ६८[३], ७५[३], ८४ [३], ८५ [४], ९१ [३]	
			इत्थीआणमणी	कथाज्ञापनी	८३७, ८५४
			इत्थीपणवणी	स्त्रीप्रज्ञापनी	८३५
			इत्थीलिंगसिद्धा	स्त्रीलिङ्गसिद्धाः	१६
			इत्थीवयू	स्त्रीवाक्	८५४
			इत्थीवेदगा	स्त्रीवेदकाः	२५३
			इत्थीवेदगाणं	स्त्रीवेदकानाम्	२५३
			इत्थीवेयगा	स्त्रीवेदकाः	९४२
			इत्थीहितो	स्त्रीभ्यः ६४५ [६], ६४६	
			इव्वभजातिओ	इभ्यजातयः	१०३ गा. ११८
इत्तरियसामाइय०	ऐत्वरिकसामायिक	१३४	इव्वं	इभ्यम्	११०८
इत्तरियं-	इत्वरकम् - स्वल्पम्	पृ. २९० टि. २-४-६-७	इमं	इमम्	६६५[१]
	,, १२१५[१]		,,	इमाम्	१९६३, १९६४
इत्तरियं-	इतः	२११ गा. १७५.	,,	इदम्	११८०[६, १०], १७४१, २०९९ [२], २१०० [२]
इत्थ	अत्र	पृ. ६६ टि. ५.	इमा	इयम्	७७५.
इत्थिआणमणी	कथाज्ञापनी	८३४, ८३७	इमाओ	इमाः	५५[३], १५१२
इत्थिपणवणी	स्त्रीप्रज्ञापनी	८३८, ८५६	इमाहिं	आभिः	१८७, १००३[२]
इत्थिया	स्त्री	१२५८[५]	इमीसे	अस्याः	१६८, १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८,
इत्थियाण्	स्त्रिया	१२५८[६-८]			
इत्थियाओ	स्त्रियः	६७ गा. १८४			
इत्थिरयणत्तं	स्त्रीरत्नत्वम्	१४६ ७			
इत्थिरयणस्स	स्त्रीरत्नस्य	७७३[३]			
इत्थिवयणं	स्त्रीवचनम्	८५ ७			
इत्थिवयणे	,,	८२६			

मूलसदो	सकयस्थो	सुत्तंकाइ
इसीसे	१८९[१], १९०[१], १९३[१], १९५[१], १९६, १९७[१], १९८ [१], २१०, २१७[६], ७७७, १९९८	
”	अस्याम्	३३४
इमे	इमे	१९४ गा. १५.१
इमेण	अनेन	१९२
इमेणं	”	६४५ [२], ८९१
इमो	अयम्	९२०, ९८६, ९८७[१]
इय	एवम्	२११ गा. १७५, गा. १७७
इयरे	इतरे	१५.००
इरियावहियवंधयं	इर्यापथिकीवन्धकम्	१६९९[१]
इरियावहियवंधयं	”	१७३६[१]
इव	इव	१९५[१]
—इव	”	८९५
इसिपाले	ऋपिपालः - वानव्यन्त- रेन्द्रः	१९४ गा. १५.२
इसिवाइय	ऋपिवादित, ऋपिवादिक- वानव्यन्तरदेवजातिः	१८८
+इसिवाइय	ऋपिवादितः ऋपिवादिको वा	१९४ गा. १५.१
इसी	ऋपिः - वानव्यन्तरेन्द्रः	१९४ गा. १५.२
इसीपवभारा	इपत्रागभारा	१५.१[१]
इसीपवभाराण	इपत्रागभारायाम्	१४८
इस्सरियविसिद्ध्या	ऐश्वर्यविक्षिप्ता	१६८५, [१], १६९५[२]
इस्सरियविहीण्या	ऐश्वर्यविहीनता	१६८५, [२], १६९५[३]
इहं	इह	८३, ८९, ९०, २११ गा. १६० गा. १६२
इंगाले	अङ्गारः	३१ [१]

मूलसदो	सकयस्थो	सुत्तंकाइ
—इंद	इन्द्र	१८७ गा. १३९
इंद०	”	१८७
इंदकाइया	इन्द्रकायिकाः - त्रीन्द्रिय- जीवाः	पृ. २८ टि. ५.
इंदगोवया	इन्द्रगोपकाः - , ५७ [१]	
इंदगोवे	इन्द्रगोपः	पृ. २९४ टि. १३
० इंदगोवे	”	१२२९.
इंदनीले	इन्द्रनीलः - मणिः	२४ गा. १०
इंदा	इन्द्राः	१९४ गा. १५.१
०-इंदा	” - इन्द्रनामाभिध्वीप- समुद्रार्थे	१००३[२] गा. २०५.
० इंदा	इन्द्रौ	१८९[२]
०-इंदा	”	१७८[२], १८१ [२], १८४[२]
इंदराणं	इन्द्राणाम्	१८७
इंदिए	इन्द्रियम्	२ गा. ५.
०-इंदिए	”	१०२८[१], १०३२[१], १०५६, १०५७, पृ. २५३ टि. १
०-इंदिएसु	इन्द्रियेषु	१०६४, १०६७
इंदिओवउत्ता	इन्द्रियोपयुक्ताः	३२५
इंदिओवचगु	इन्द्रियोपचयः	१००७
इंदिओवचओ	”	१००८[२]
इंदिकाइया	त्रीन्द्रियजीवाः	५७[१]
+इंदिय	इन्द्रियम्	२१२ गा. १८०
+—इंदिय	”	१२५.९ गा. २११
०-इंदिय	इन्द्रिय	१२३७
इंदियअवाणु	इन्द्रियापायः	१०१५[१]
इंदियउद्देसणु	इन्द्रियोद्देशके	२०४६
इंदियउवउत्ताणं	इन्द्रियोपयुक्तानाम्	३२५
इंदियउवओगद्धा	इन्द्रियोपयोगाद्धा	१०१२[१]
+इंदियउवचय	इन्द्रियोपचयः	१००६ गा. २०७
इंदियओगाहणा	इन्द्रियावगाहना	१०१४[१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० इंदियत्ते	इन्द्रियत्वे	१०४१[४], १०६६[१]
०-इंदियत्ते	„	१०४१[४]
इंदियनिव्वत्तणा	इन्द्रियनिर्वर्तना	१००९[१]
इंदियपज्जत्ती-	इन्द्रियपर्याप्ति-	
पज्जत्तण्	पर्याप्तकः	१९०४[१]
इंदियपयस्स	इन्द्रियपदस्य	पृ. २४८ पं. २५
इंदियपयं	इन्द्रियपदम्	पृ. २६० पं. २६
इंदियपरिणामे	इन्द्रियपरिणामः	९२६, ९२८
इंदियपरिणामेणं	इन्द्रियपरिणामेन	९३८, ९४०[१], ९४१[१], ९४३
इंदियपरिबुद्धी	इन्द्रियपरिवृद्धिः	९४१[२], ९८७[५], १०२२[२]
इंदियलद्धी	इन्द्रियलब्धिः	१०११[१]
०-इंदियं	इन्द्रियम्	पृ. २५३ टि. १
इंदिया	इन्द्रिये	९८७[१]
„	इन्द्रियाणि	९७३, ९८७[१], १००८[२], १०११[२], १०१२[२], १०१४[२], १०१५[२], १०१६[२], १०२४, १०६७
-इंदिया	इन्द्रियाणि	९८३[१], ९८४, ९८५[१], १००९[२]
०-इंदिया	„	१०२५, १०२६[१], १०२७[१], १०२८[१-२], १०३०, १०३१[१], १०३६, १०३८[१], १०४१ [१-४, ८], १०४३[१, ३, ५-६], १०४५[१],

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
		१०४६[१, ८], १०४७ [१, ४], १०४८[१-२], १०५०[३], १०५४[१], १०५५[४-५], १०५६, १०५७, १०६४ तः १०६६[१], १०६७
इंदियाइं	इन्द्रियाणि	१८५७
इंदियाणं	इन्द्रिययोः	९८७[१]
० इंदियाणं	इन्द्रियाणाम्	१०२८[२]
०-इंदियाणं	„	१०२८[३]
०-इंदियाणि	इन्द्रियाणि	१०४८[४]
इंदियोवचण्	इन्द्रियोपचयः	१००८[१]
०-इंदे	इन्द्रः	१७९[२], १८०[२], १८२[२], १८३[२], १८५[२], १८६[२], १९०[२], १९१[२], २०१तः २०६
इंदेसु	सूत्राणां द्वितीयकण्डिका	इन्द्रेषु १९२
	ई	
ईसर	ईश्वर	१७७, १७८[१], १८८, १९४गा. १५२, १९६
ईसरं	ईश्वरम्	११०८
ईसाण	ईशान	६२२
-ईसाण	„	१९६, २१०, ६३४ २०२[१]
ईसाण०	„	
ईसाणकप्प०	ईशानकल्प	१९८[२]
-ईसाणग	ईशानक	१०३४
ईसाणग०	„	१९८[१]
ईसाणगदेवा	ईशानकदेवाः	७०३, १९९९
०-ईसाणगदेवाणं	ईशानकदेवानाम्	१५३२[५]
०-ईसाणगा	ईशानकाः	६५९, १५५१[३]

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
ईसाणवडेंसए	ईशानवतंसकः	१९८[१]
ईसाणस्स	ईशानस्य	२००[१], २०४[१], १०६१
ईसाणा	ईशानाः	१४४[१]
०-ईसाणा	,,	६७४
ईसाणाणं	ईशानानाम्	१९८[१], १८३१
ईसाणे	ईशानः	१९८[१-२]
,,	ईशाने	२००[१], २२३ [२], ३३४, ४१३[१] तः ४१६[३], ५९०, पृ. ३९७ टि. ३
०-ईसाणेसु	ईशानेषु	२०५१, २०५२[१]
ईसाणेहिंतो	ईशानेभ्यः	१४६९
०-ईसाणेहिंतो	,,	६५०[१८]
ईसिपवभारा	ईषट्प्राग्भारा	पृ. ७७ टि. ५
ईसिपवभाराए	ईषट्प्राग्भारायाः	२११
ईसिमज्झिम- परिणामे	ईषन्मध्यम- परिणामः	१७४६
ईसिं	ईषत्	१२३७, पृ. ४४५ टि. ४
ईसी	,,	१२३७
—ईसी	,,	१७८[२]
ईसी	ईषत् — ईषट्प्राग्भारैकार्थे	२११
ईसी०	ईषत्	१७८[१-२]
ईसीपवभारं	ईषट्प्राग्भाराम्	१९६३, १९६४
इसीपवभारा	ईषट्प्राग्भारा	२११, ७७४, ७७६
ईसीपवभाराए	ईषट्प्राग्भारायाः	२११
ईसीहस्सपंचकखरु-	ईषट्प्राग्भारायाः	२११
चारणद्धाए	चारणाद्धायाः	२१७५
ईहा	ईहा	१००६ गा. २०८, १०१६[१]
० ईहा	,,	१०१६[१]

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
उ	उ	
उ	तु	५४[२] गा. ५५, ५४[३] गा. ५६ तः ६० गा. ६२ तः ६५, ५४[४] गा. ६६ तः ७५, ५४[५] गा. ७६ गा. ७८, ५४[६] गा. ८० तः ८३, ५४[८] गा. ९६, ५४[१०] गा. १००, ५४[११] गा. १०४ गा. १०६, ११० गा. १२० गा. १२२ गा. १२४-१२५, १७४ गा. १३५, १८७ गा. १४२, ९४८ गा. १९९, २०५४ गा. २२५
उईर	उदीरणा	९७१ गा. २०१
—उउय	ऊतुक	१८८
उकडा	त्रीन्द्रियजीवाः	५७[१]
उकरियाए	उत्करिकया	८८६
उकरियाभेए	उत्करिकाभेदः	८८१, ८८६
उकरियाभेएणं	उत्करिकाभेदेन	८८७
उकरियाभेद-	उत्करिकाभेद-	
परिणामे	परिणामः	९५१
उकरियाभेदे	उत्करिकाभेदः	८८६
उकरियाभेदेण	उत्करिकाभेदेन	८८७
उकलिया	उत्कलिकाः— त्रीन्द्रियजीवाः	५७[१]
०-उकलिया	उत्कलिका-वातः	३४[१]
उकलियावाए	उत्कलिकावातः	३४[१]
उकलिवाए	,,	पृ. १६ टि. ३
उका	उत्का	३१[१]
उकामुहा	उत्कामुखाः— अन्तर्द्वीपमनुष्याः	९५
उक्किण्ण-०	उत्कीर्ण	१७७, १७८[१], १८८
उकोस	उत्कृष्ट	१२४८
उकोस-०	,,	२११ गा. १६३

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
उक्कोसण्हितो	उत्कृष्टकेभ्यः	१२४९
उक्कोसकालठिइयं	उत्कृष्टकालस्थितिकम्	१७५१
उक्कोसकालठितीयं	„	१७४५ तः १७४७[१], १७४९ तः १७५२
उक्कोसगं	उत्कृष्टकम्	१७३७[४]
उक्कोसगा	उत्कृष्टकानि	१२४८, १२४९
उक्कोसगाणं	उत्कृष्टकानाम्	१२४८
उक्कोसगुणकमलडे	उत्कृष्टगुणककेशः	५४५[२]
उक्कोसगुणकालए	उत्कृष्टगुणकालकः	४५७[२], ४६८[२], ४७५[२], ४८३[२], ४९१[२], ५३८[२], ५३९[२], ५४१[२], ५४२[२], ५४३[२], ५५७[२]
उक्कोसगुणसीए	उत्कृष्टगुणशीतः	५४८[२], ५५०[२]
उक्कोसगुणसीते	„	५४७[२], ५५१[२], ५५२[२]
उक्कोसचक्खुदंसणी	उत्कृष्टचक्षुर्दशीनी	४६२[२]
उक्कोसट्ठितीए	उत्कृष्टस्थितिकः	४५६[२], ४६७[२], ४७४[२], ४८२[२], ४९०[२], ५३२[२], ५३३[२], ५३५[२], ५५६[२]
उक्कोसठिइए	उत्कृष्टस्थितिकः	५३६[२]
उक्कोसठितीए	„	५३७[२]
उक्कोसपणसिए	उत्कृष्टप्रदेशिकः	५५४[२]
उक्कोसपणसियस्स	उत्कृष्टप्रदेशिकस्य	५५४[२]
उक्कोसपणसियाणं	उत्कृष्टप्रदेशिकानाम्	५५४[२]
उक्कोसपदे	उत्कृष्टपदे	९२१[१]
उक्कोसमति- अण्णाणी	उत्कृष्टमत्य- ज्ञानी	४७०[१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
उक्कोसमयपत्ता	उत्कृष्टमदप्राप्ता	१२३७
उक्कोसया	उत्कृष्टकानि	१२४९
उक्कोससंकिलिट्ट-	उत्कृष्टसंकिलिट्ट-	
परिणामे	परिणामः	१७४६, १७५०, १७५१
उक्कोससंकिलेस-	उत्कृष्टसंकिलेस-	
परिणामे	परिणामः	पृ. ३८४ टि. १
उक्कोसा	उत्कृष्टानि	१२४९
उक्कोसाभिणि-	उत्कृष्टाभिनि-	
बोहियणाणी	बोधिकज्ञानी	४५९[२], ४७७[२], ४८५[२-३] ४९३[२-३]
उक्कोसिया	उत्कृष्टा	१०१३, १५६६
उक्कोसियाए	उत्कृष्टया	„ „
उक्कोसेण	उत्कृष्टेण	३३५ तः ३५२
	सूत्राणां द्वितीयकण्डिका,	
	३५४[२], ३५५[१-३],	
	३५६[२], ३५७[२],	
	३५९[२], ३६०[२],	
	३६१, ३६२[२], ३६३	
	[२], ३६४[१-३], ३६५	
	[२], ३६६[२], ३६७,	
	३६८ तः ३९० सूत्राणां	
	३९२ तः ४३७ सूत्राणां च	
	द्वितीयकण्डिका, ३९१,	
	५६५, १२६६[१],	
	१२७७, १२९१, १३०२,	
	१३१३, १३१५, १३१९,	
	१३३२, १३४५, १३६२,	
	१३७३, १३८४, १५०४	
	[१], १५०६[२, ४-५],	
	१५०७[२], १५१३	
	[२-३], १५२८, १७००	
	[३], १७०२[१२,	
	५७-५८], १७३९[१],	
	१८२९, १९९७,	
	२१५३[३], २१६६[२]	

मूलसदो
उक्कोसेणं

सकयत्यो सुत्तंकाइ
उत्कृष्टेन ८२, ३३५ तः
३५२ सूत्राणां प्रथम-तृतीय-
कण्डिके, ३५४[१, ३],
३५६[१, ३], ३५७[१,
३], ३५९[१, ३], ३६०
[१, ३], ३६२[१, ३],
३६३[१, ३], ३६५[१,
३], ३६६[१, ३], ३६८
तः ३९० सूत्राणां ३९२ तः
४३६ सूत्राणां च प्रथम-
तृतीयकण्डिके, ५६० तः
५६४, ५६६ तः ५७८,
५८१, ५८३ तः ६०७,
६२६, ६२८, ६३३,
६३५, ६३६, ६८७,
६८८, ६९१, ६९४,
६९५, ७०० तः ७२३,
८७८, ८७९, ९१०[३],
९९२[१-३], १२६१[१-
२], १२६४[२], १२६७,
१२६८[१], १२७०[२],
१२७३, १२७५, १२७९
तः १२८४, १२८६,
१२८८, १२८९, १२९३,
१२९४, १२९६ तः
१३०१, १३०५, १३०६,
१३०८ तः १३१२,
१३१४, १३१७, १३२०,
१३२२, १३२४, १३२६
तः १३३०, १३३३,
१३३४, १३३६ तः
१३४१, १३४३, १३४४,
१३४६, १३५०, १३५२ तः
१३५४, १३५६, १३५८
तः १३६०, १३६५,
१३६६, १३६८, १३७४,
१३७५, १३७७, १३७८,

मूलसदो

सकयत्यो सुत्तंकाइ
१३८०, १३८३, १३८६,
१३८७, १३८९, १३९०,
१४१४[१, ३], १४१५
[१-२], १४१६[१],
१४७०, १४७२, १५०२,
१५०६[१, ३-४], १५०७
[१], १५०९, १५११
[१, ३], १५१२, १५१३
[१, ४], १५२७, १५२९
[१-३, ८], १५३०,
१५३१, १५३२[१,
५-६], १५३५, १५४५,
१५४७[१], १५४८,
१५५१[१, ४, ६, ९],
१६९७, १६९८[१-२],
१६९९[१-२], १७००
[१-२, ४-१३], १७०१
[१-२], १७०२[३-९,
११, १३, १८-२२,
२४-२७, ३६-३९,
४२-४३, ४५, ५४],
१७०३[१], १७०४,
१७०५, १७०७[१],
१७०८[२, ४, ७-८],
१७१०, १७११[२],
१७१२ तः १७१५,
१७१८, १७१९, १७२१
तः १७२३, १७२५ तः
१७२९, १७३०[१],
१७३१[१, ३-५],
१७३४, १७३५[१],
१७३७[२-३], १७३९
[२], १७४१, १८०६
[१-२], १८२४, १८२६,
१८३० तः १८५१,
१९८३ तः १९९२,
१९९४, १९९५, १९९८,

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
उक्कोसेणं	२००६, २०९३ [१], २०९५ [१], २१०० [२], २१०१ [१], २१०३ [१], २११९ [२-४], २१२४ [३], २१३५ [१], २१५६ [१], २१५७, २१५९ [१], २१६०, २१६६ [१]	
उक्कोसोगाहणण	उत्कृष्टावगाहनकः ४५५ [२], ४६४ [२], ४६६ [२], ४७३ [२], ४८१ [२-३], ४८९ [२], ५२५ [२], ५२६ [२], ५२७ [२], ५२९ [२], ५३० [२], ५३१ [२], ५५५ [२]	
उक्कोसोगाहणगस्स	उत्कृष्टावगाहनकस्य ४५५ [२]	
उक्कोसोगाहणयाणं	उत्कृष्टावगाहन- कानाम् ४५५ [२]	
उक्कोसोहिणाणी	उत्कृष्टावधिज्ञानी ४८७ [२], ४९५ [२]	
उग्गममाणो	उद्गच्छन् ५४ [९] गा. ९८	
उग्गविसा	उग्रविषाः - सर्पाः ७९	
उग्गहे	अवग्रहः १०१७, १०२० [१], १०२१ [१]	
०- उग्गहे	,, १०१७, १०२० [१], १०२१ [१-३], १०२२ [१-२]	
उग्गा	उग्राः - उग्रकुलीनाः, कुलार्याः १०४	
उच्चत्तं	उच्चत्वम् १५१२ गा. २१६	
उच्चंतण	उच्चन्तकः - दन्तरागः १२२७	
उच्चागोण	उच्चैर्गोत्रम् १६९५ [१-२]	
उच्चागोयस्स	उच्चैर्गोत्रस्य १६८५ [१], १७०३ [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० उच्चागोयाणं	उच्चैर्गोत्रयोः १७१३	
- उच्चारणद्धाण	उच्चारणाद्धायाः २१७५	
उच्चारिसु	उच्चारिषु ९३	
उच्चावडत्ता	उच्चय्य-उत्पाय्य पृ. २९१ टि. १	
उच्चावयाइं	उच्चावचान् २०५२ [५]	
,,	उच्चावचानि २०५२ [६]	
उच्चाविय	उच्चय्य-उत्पाय्य १२१५ [३]	
उच्छण्णणाणी	उच्छन्नज्ञानी १६७९	
उच्छन्नादंसणी	उच्छन्नदर्शनी १६८०	
उजुसेही०	ऋजुश्रेणी २१७५	
उज्जु	ऋजु १७८ [२]	
उज्जुसुय	ऋजुसूय १११३	
- उज्जोद्वय-	उद्योतित १९६	
उज्जोयणामे	उद्योतनाम १६९३	
उज्जोवणामाण	उद्योतनामः १७०२ [४१]	
उज्जोवेमाण	उद्योतयन्तः १७७, १७८ [२], १८८, १९६	
,,	उद्योतयन्तौ १७८ [२]	
उज्जरेसु	उज्जरेषु १५१, १६०, १६२ तः १६६, १७५	
- उट्ट	म्लेच्छजातिविशेष पृ. ३६ टि. ५	
उट्ठा	उट्ठाः ७२	
उट्ठे	उट्ठः ८४४ तः ८४८	
उट्ठाण०	उत्थान १६८४ [१]	
उडुपाणं	उदपानम् ९९९ [२]	
उडुपाणे	उदपानम् ९७२ गा. २०३	
- उड्ड	उड्ड - म्लेच्छजातिविशेष ९८	
उड्डकवाडेसुं	ऊर्ध्वकपाटयोः पृ. ४७ टि. ६	
उडुत्ताण	ऊर्ध्वतथा १८०५, १८०६ [१]	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
उद्धुदिसाण	ऊर्ध्वदिशायाम्	३२७, ३२९	उत्तमपुरिसमाऊणं	उत्तमपुरुषमातृणाम्	७७३[२]
उद्धुमुइंगागार- संठिण्	ऊर्ध्वमृदङ्गाकारसंस्थितः	२०१४ [१]	उत्तमपुरिसा	उत्तमपुरुषाः	॥
उद्धुलोण	ऊर्ध्वलोके	१४८, १५१, १५७, १६०, १६३ तः १६६, १७५, २७६, २७८ तः ३२४, ३२६, ३२८	-उत्तमं	उत्तमम्	१ [गा. २]
उद्धुलोण०	ऊर्ध्वलोक	३१६	उत्तर	उत्तर	१६८, १७७, १७८ तः १८३ सूत्राणां प्रथमकण्डिका
उद्धुलोय०	॥	२७६, २७८ तः ३१५, ३१७ तः ३२३, ३२४, ३२६, ३२८	-उत्तर	॥	१६९, १७२ तः १७४
उद्धुलोयस्त्र	ऊर्ध्वलोकस्य	पृ.५० टि.१	उत्तरओ	उत्तरतः	१४७ गा. १४१
उद्धुवाण	ऊर्ध्ववातः	३४[१]	उत्तरकुलहिं	उत्तरकुलभिः	पृ. ३५ टि. ७
उद्धु	ऊर्ध्वम्	१९५[१], १९६, १९७[१], १९८[१], १९९[१], २००[१], २०२[१], २०७, २१०, २११, ८७७[१९-२०], १००१, १५४८, १५५१ [१, ४, ६, ८-९], १९९८, २००६, २१७५, पृ. ७२ टि. ५.	उत्तरकुल	उत्तरकुल	१०९८
उद्धु-	ऊर्ध्वम्	८७७[२३] गा. १९८	-उत्तरकुल	॥	१२५.७[१४]
०-उण्णया	उन्नता	७७३[१-२]	उत्तरकुलहिं	उत्तरकुलभिः	९६
०-उण्णयाण	उन्नतायाम्	७७३[२]	उत्तरगुणलद्धिं	उत्तरगुणलद्धिम्	८७५
उण्ह	उण्ण	पृ. ३९५ टि. ४	उत्तरङ्कु०	उत्तरार्ध	१९८[२]
०-उण्हा	उण्णाः	१२१८ गा. २१०	उत्तरपञ्चात्यमेण	उत्तरपश्चिमायाम्	३२७, ३२९
०-उण्हाइं	उण्णानि	१८०६[१]	उत्तरपुरत्यमेणं	उत्तरपूर्वस्याम्	३२७, ३२९
०-उण्हाओ	उण्णाः	१२४१	उत्तरवेडव्विण्	उत्तरवैक्रियम्	९८३[२], ९८४, १५२३[१२], १५२६[१]
उत्तत्त०	उत्तत्त	१८७ गा. १४६	उत्तरवेडव्विया	उत्तरवैक्रिया	१५२९ [१-३, ५-९], १५३२ [१, ५]
उत्तम०	उत्तम	१९६	उत्तरवेडव्वियाइं	उत्तरवैक्रियाणि	२०५२ [२, ४.५]
			उत्तरं	उत्तरम्	१०३२[१], १६८१[२]
			०-उत्तरं	॥	२०९ गा. १५५, १३२७
			-उत्तरं-	॥	१७४ गा. १३३
			०-उत्तरिण्	उत्तरकः	२१११
			०-उत्तरिया	उत्तरकाः	२१०९, २११३, २१३९
			०-उत्तरियाण	उत्तरिकया	२१०५, २१०७, २११५[१], २११६[१]

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
०-उत्तरियाते	उत्तरिकया	पृ. ४३७ टि. ३
उत्तरिलं	औत्तराहम्	११०१
उत्तरिल्ला	औत्तराहाः	१८० [१], १८३ [१], १८६ [१]
उत्तरिल्लाण	औत्तराहाणाम्	१९४
उत्तरिल्लाणं	,,	१८० [१२], १८३ [१], १८६ [१], १८७, १९१ [१]
उत्तरिल्लातो	औत्तराहान्	११०१
०-उत्तरे	उत्तरम्	१७१ तः १७३, १९५ [१], २०७, २०८, २१०
उत्तरेणं (स.नृ.)	उत्तरस्याम्	१८० [१], १८३ [१], १९१ [१] १९८ [१], २१३, २१४ [१-२, ४-५], २१५ [१-३], २१८, २२० तः २२२, २२३ [१-४], ३२७, ३२९
० उत्तरेणं ,,	उत्तरस्याम्	२१६ [१-८], २१७ [१-६], २१९, २२३ [५-८]
०-उत्तरेणं ,,	उत्तरस्याम्	२१४ [३], २२४
उत्ताणयछत्त-	उत्तानकच्छत्र-	
संठाण०	संस्थान	२११
उत्तासणगा	उत्तासनकाः	१६७ तः १७३
उत्तासणया	,,	१७४
उत्तासणा	उत्तासनाः	पृ. ५४ टि. २
उदण्	पर्वगवनस्पतिविशेषः	४६ गा. ३४
,,	जलरुद्धवनस्पतिविशेषः	५१
,,	उदके	११० गा. १२५
०-उदण्	उदकम्	२८ [१]

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
उदण्	उदयेन	१६६७, १६७९ तः १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८५ [१-२], १६८६
०-उदधिवलणसु	उदधिवलयेपु	१५१
०-उदधीसु	उदधिपु	१५१
उदयपत्तस्स	उदयप्राप्तस्य	१६७९
उदयंसि	उदके	११२१
उदहिकुमारा	उदधिकुमाराः	१४० [१], ४३९
उदहिकुमाराणं	उदधिकुमाराणाम्	५७८
०-उदहिवलणसु	उदधिवलयेपु	१६०
उदही	उदधयः - उदधिकुमाराः	१७७ गा. १३७, १८७ गा. १४५
०-उदही	उदधयः - उदधिकुमाराः	१८७ गा. १४७
० उदहीणं	उदधीनाम् - उदधिकुमाराणाम्	१८७ गा. १३९
०-उदहीसु	उदधिपु	१६०
उदाहु	उताहो	७८१, ९९६
उदिणस्स	उदीर्णस्य	१६७९
उदिण्णाइं	उदीर्णानि	१४४४
उदिण्णेणं	उदीर्णेन	१६६७
उदीण	उदीचीन	१५७
उदीण०	,,	१९७ [१], १९९ [१], २०१ [१], २०३ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७
उदीण-०	उदीचीन	१९८ [१]
उदीणवाण्	उदीचीनवातः	३४ [१]
उदीरंति	उदीरयन्ति	९७१
उदीरिजमाणस्स	उदीर्यमाणस्य	१६७९
उदीरियस्स	उदीरितस्य	१६७९
उदीरियसंति	उदीरयिष्यन्ति	९७१
उदीरेति	उदीरयति	१५७१

मूलसद्वा	सम्बन्धयो	सुत्तकाइ	मूलसद्वा	सम्बन्धयो	सुत्तकाइ
उद्दिगिंसु	उद्दिगिन्-उद्दिगिन्तवन्तः	१७१	उत्पल०	उत्पल - उत्पलनामाभिध-	
उद्दिगिन्	अपद्रावयन्ति २१५.३ [४],			द्वीप समुद्रार्थं १००३	
	२१६६ [३]			[२] गा. २०५	
उद्दिगिन्	उद्दिगिन्तः ५७ [१]		+ - उत्पल	उत्पलम् ५५ [३] गा.	
उद्दिगिन्	उद्दिगिन् १११८			१०८	
उद्दिगिन्पविभक्तगतिः	उद्दिगिन्पविभक्तगतिः		० - उत्पलिणीकंदे	उत्पलिनीकन्दः ५४ [८]	
	११०५, १११८			गा. ८८	
० उद्दिगिन्	उद्दिगिन् २०४६		उत्पले	उत्पलम् ५१	
० - उद्दिगिन्	,, १८८० [३], पृ.		० - उत्पले	,, १२२७, १२२९	
	२९० टि. १		उत्पाणुजा	उत्पादयेत् पृ. ३२१ टि.	
उद्दिगिन्	उद्दिगिन्कः पृ. २४८ पं. २५,			१-२	
	पृ. २७९ पं. १५, पृ.		उत्पाणुत्ता	उत्पाद्य १८०१	
	२८७ पं. ८, पृ. २९१		उत्पाडा	श्रीन्द्रियजीवाः पृ. २७	
	पं. २१, पृ. ३०० पं. ५,			टि. १०	
	पृ. ३०१ पं. १०, पृ.		उत्पाडेजा	उत्पादयेत् १४२०	
	३०३ पं. १३			[५-८], १४२१ [३-५],	
उद्दिगिन्	,, पृ. २४८ टि. ४			१४३५, १४३६ [१२],	
उद्दिगिन्	उद्दिगिन्कः पृ. २४८ पं. २५,		उत्पाया	१४३७ [५-६], १४५५	
उद्दिगिन्	श्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]		उत्पि	श्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]	
- उद्दिगिन्	ऊर्ध्वकपाटयोः १५५			उपरि १९९ तः २०६	
- उद्दिगिन्	उद्दिगिन् १९५ [१]			सूत्राणां प्रथमकण्डिका,	
- उद्दिगिन्	,, १७७, १७८ [१],			२०७ तः २०९	
	१८८		उत्पिडिता	उत्पिडित्वा - उत्पिडित्य	
उत्पिडिता	उत्पत्य १९५ [१],			पृ. २७१ टि. ९	
	१९६, १९७ तः २०५		उत्पिडित्या	,, ,, ११११	
सूत्राणां प्रथमकण्डिका,			उत्पिडित्या	उत्पिडित्य ११२१	
२०७ तः २१०			० - उत्पिडित्या	उत्पिडित्य ३४ [१]	
उत्पिडा	उत्पटाः - श्रीन्द्रियजीवाः		० - उत्पिडित्या	उत्पिडित्या ११५ [१]	
	५७ [१]		उत्पिडित्या	उत्पिडित्य २११ गा. १७८	
उत्पिडिता	उत्पत्य पृ. २७१ टि. ९		उत्पिडित्या	उत्पिडित्य २०४०	
उत्पिडित्या	उत्पत्यमिश्रिता ८६५		उत्पिडित्या	उत्पिडित्य ६४७ गा. १८३	
उत्पिडित्या	उत्पत्यमिश्रिता ८६५		उत्पिडित्या	उत्पिडित्य ३८१ [२-३]	
उत्पिडित्या	उत्पत्यमिश्रिता ८६५		उत्पिडित्या	३८२ [२-३], ३८३	
			उत्पिडित्या	[१-३], ६३९ [१३-१५],	
			उत्पिडित्या	१४८५ [८]	
- उत्पिडित्या	उत्पतिः १०२ गा. ११७		उत्पिडित्या	उत्पिडित्य ७६, ७७,	
० - उत्पिडित्या	,, ९६१ [१], २१७६		उत्पिडित्या	३८१ [१], ३६९ [१२-	
- उत्पिडित्या	उत्पल ५४ [८] गा. ९०			१३], १५२४ [२]	

मूलसदो	सकथयो	सुत्तकाइ
उरपरिसप्पथल-	उरःपरिसर्परथलचरतिर्य-	
यरतिरिक्ख-	य्योनिक-	
जोणियपंचेदिय-	पञ्चेन्द्र-	
ओरालिय-	यौदारिक-	
सरीरे	शरीरम् १४८५ [५-६]	
" "	" १४८५ [६-७]	
उरपरिसप्प-	उरःपरिसर्पस्थल-	
थलयराण-	चराणाम् १४९९ [२]	
उरपरिसप्पा	उरःपरिसर्पाः ८४ [४]	
उरपरिसप्पाण	उरःपरिसर्पाणाम्	
	१५११ [२]	
उरपरिसप्पाणं	" ८४ [४]	
उरपरिसप्पेहिंतो	उरःपरिसर्पेभ्यः पृ. १७३	
	टि. १	
उरुभरुहिरे	उरभ्ररुधिरम् १२२९	
उराले	हरिद्वनस्पतिविशेषः	
	४९ गा. ४१	
उरुतुंभुगा	श्रीन्द्रियजीवाः पृ. २८	
	टि. ६	
उरुलुंचगा	" ५७ [१]	
उल्लंघेज	उल्लङ्घयेत् २१७४ [४]	
- उल्लोह्य(दे०)	सेटिकादिसम्पृष्टिकरण	
	१७७, १७८ [१], १८८	
उवउज्जिऊण	उपशुज्य १०१८, १६०४	
	[१], २१२२, पृ. २६०	
	टि. २	
उवउत्ता	उपयुक्ताः २११ गा.	
	१६९, ९९६, ९९८	
०- उवउत्ता	" २११ गा. १७०,	
	२६२, ३२५, ७३० तः	
	७३६, ९३८, १७५, २,	
	१९२८, १९२९, १९३२	
	[१], २१७६	
०- उवउत्ताण	उपयुक्तानाम् २६२,	
	३२५, ७३३, ७३५,	
	७३६	
० उवउत्ताणं	उपयुक्तानाम् ३२५	

मूलसदो	सकथयो	सुत्तकाइ
०- उवउत्ताणं	उपयुक्तानाम् २६२,	
	३२५, ७३१, ७३३,	
	७३५, ७३७	
०- उवउत्ते	उपयुक्तः १३६२,	
	१३६३, १७४६,	
	१७५०, १७५१,	
	२१७५, पृ. ३१४ टि. १	
०- उवउत्तेसु	उपयुक्तेषु १९०१ [१]	
उवएसरुह्	उपदेशरुचिः ११० गा.	
	१२२	
०- उवएसरुह्	" ११० गा. ११९	
- उवओग	उपयोग ९३२	
- उवओग -	" पृ. ३१४ टि. १	
+ उवओग	उपयोगः २१२ गा. १८०,	
	१२५९ गा. २११	
उवओगद्धा	उपयोगाद्धा १००६ गा.	
	२०७, १०१३	
० उवओगद्धा	" १०१२ [१]	
उवओगद्धाए	उपयोगाद्धायाम् १०१३	
उवओगद्धाहिंतो	उपयोगाद्धायाः १०१३	
उवओगपयं	उपयोगपदम् पृ. ४०९	
	पं. २२	
उवओगपरिणामे	उपयोगपरिणामः ९२६,	
	९३२	
उवओगपरिणामेणं	उपयोगपरिणामेन ९३८,	
	९४३	
उवओगे	उपयोगः २ गा. ७,	
	१९०८, १९१२, १९१६,	
	१९२०, १९२६	
०- उवओगे	उपयोगः १९०९	
- उवओगे	" १८६५ गा. २१९	
- उवओगा	उपगताः २११ गा. १७७	
उवओगाणं	उपगतानाम् २११ गा.	
	१७१	
०- उवओगा	उपगाः १४३, १४४	
	[१-२]	
०- उवओगाहिण्	उपगृहीतैः १६७०	

मूलसदो	सकथस्थो	सुत्तकाह
+ उवघाय	उपघाते ८६३ गा. १९५	
उवघायणामाण	उपघातनामः १७०२ [३४]	
उवघायणामे	उपघातनाम १६९३, १६९४ [१४]	
उवघायणिस्सिया	उपघातनिःसृता ८६३	
० उवचण	उपचयः १००७	
०-उवचण	,, १००८ [१]	
+० उवचय	,, १००६ गा. २०७	
उवचयंति	उपचीयन्ते ७७३ [३]	
उवचिज्जंति	,, १५५७, १५५८	
उवचिण	उपचयन ९७१ गा. २०१	
उवचिणंति	उपचिन्वन्ति ९६८ [१]	
उवचिणिस्संति	उपचेप्यन्ति ९६९	
उवचिणिंसु	उपाचैषुः - उपचितवन्तः ९६७ [१]	
उवचित ०	उपचित १७८ [१], १८८	
उवचितस्स	उपचितस्य १६७९	
उवचिय ०	उपचित १७७	
उवउज्जायं	उपाध्यायम् १११८	
उवउज्जायाणं (च.प.)	उपाध्यायेभ्यः ग्रन्थादौ	
उवणीयवयणे	उपनीतवचनम् ८९६	
उवणीयावणी-	उपनीतापनीत-	
यवयणे	वचनम् ८९६	
उवदंसिया	उपदर्शिता १ गा. २	
उवदंसिमाणीओ	उपदर्शयन्त्यः २०५२ [४]	
उवदिट्ठे	उपदिष्टान् ११० गा. १२२	
उवभोगंतराण	उपभोगान्तराद्यः १६८६	
उवमा	उपमा - खाद्यविशेषः पृ. २९७ टि. ३	
उवमाण	उपमायाः २११ गा. १७४	
उवमाहिं	उपमाभिः १९६३	
-उवयार	उपचार १७७, १७८ [१], १८८	
० - उवरक्खिया	उपरक्षितानि १७७, १७८ [१], १८८	
उवरि	उपरि पृ. ७२ टि. १	

मूलसदो	सकथस्थो	सुत्तकाह
उवरिमउवरि-	उपरितनोपरितन-	
मगेवेजग ०	प्रैवेयक ४३५ [१-३]	
उवरिमउवरिम-	उपरितनोपरितन-	
गेवेजगा	प्रैवेयकाः १४६ [१], ७२२	
उवरिमउवरिमगे-	उपरितनोपरितन-	
वेजगाणं	प्रैवेयकाणाम् १८५०	
उवरिमण	उपरितनके-	
	प्रैवेयके २०९ गा. १५७	
उवरिमगेवेजग	उपरितनप्रैवेयक ६२२	
उवरिमगेवेजगदेवा	उपरितन-	
	प्रैवेयकदेवाः २००६	
उवरिमगेवेजग-	उपरितनप्रैवेयक-	
देवाणं	देवानाम् २०९, ६०३	
उवरिमगेवेजगा	उपरितन-	
	प्रैवेयकाः २०९, ३३४	
उवरिमगेवेजगाणं	उपरितन-	
	प्रैवेयकाणाम् २०९	
उवरिमगेवेजगेषु	उपरितनप्रैवेयकेषु १४७०	
उवरिममज्झिमगे-	उपरितनमध्यम-	
वेजग ०	प्रैवेयक ४३४ [१-३]	
उवरिममज्झिमगे-	उपरितनमध्यम-	
वेजगा	प्रैवेयकाः १४६ [१], ७२१	
उवरिममज्झिमाणं	उपरितनमध्यमानाम् - प्रैवेयकाणाम् १८४९	
उवरिमहेट्ठिमगे-	उपरितनाधस्तन-	
वेजग ०	प्रैवेयक ४३३ [१-३]	
उवरिमहेट्ठिमगे-	उपरितनाधस्तन-	
वेजगा	प्रैवेयकाः १४६ [१], ७२०	
उवरिमहेट्ठिमाणं	उपरितनाधस्तनानाम् - प्रैवेयकाणाम् १८४८	
उवरिह	उपरितन ५०८, ५०९, ५११, ५१३, ५३० [१], ५३१ [१], ५३६ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१], ५५४ [१], ५५५ [१]	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तंकाइ
उवरिहं	उपरितनम्	११०१
उवरिल्लाओ	उपरितनात्	२११
		११०१, १६११
„	उपरितने	१६३३, १६३५[४]
उवरिल्लासु	उपरितनीपु	पृ. ४०६ टि. ६
उवरिल्लाहिं	उपरितनीभिः	१६३२
उवरिल्लिया	उपरितने	पृ. ३५९ टि. १
उवरिल्लियासु	उपरितनीपु	१९०५[३]
उवरिल्ले	उपरितनः	२११
„	उपरितनम्	२११
उवरिल्लेहिं	उपरितनैः	५०५
उवरिं	उपरि	१६८ तः १७४, १७७, १७८[१], १७९[१], १८०[१], १८१[१], १८२[१], १८३[१], १८८, १८९[१], १९०[१], १९३[१], १९९[१]
उवरिं-	उपरि	१७४ गा. १३५
उवलद्धा	उपलब्धाः	११० गा. १२७
उवले	उपलः	२४ गा. ८
उववज्जइ	उपपद्यते	१२०३[१, ३], १२१० [१]
उववज्जति	„	१११७, ११९९ [१], १२०१ [१], १२०३[१], १२०७[१], १२०८, १२०९, १२१० [१, ३], १२११
उववज्जमाणाणं	उपपद्यमानानाम्	१४७०
उववज्जंति	उपपद्यन्ते	६०९ तः ६१९, ६२१, ६२२, ६२६, ६२८, ६३०, ६३२, ६३३, ६३५, ६३५ [१-२६], ६४२, ६४५

मूलसदो	सकयथो	सुत्तंकाइ
		[१-६], ६४६, ६४८, ६५० [१-६, ८-१८], ६५२, ६५५ [१-४], ६५६ [१-३], ६५७, ६५८, ६६०, ६६२ [१-७], ६६५ [२-३], ६६६ [१-३], ६६७, ६६८ [१-५], ६६९ [१], ६७१, ६७२ [१-९], ६७३ [१-२], ६७५, ६७६, पृ. ३२४ टि. १
उववज्जावेयव्वा	उपपादयितव्याः	६५६ [३], ६५८, पृ. १७७ टि. १.
उववज्जिज्जा	उपपद्येत	१४२४
उवव[ज्जे]ज्ज	„	१४४१
उववज्जेज्जा	„	१४१७, १४१८, १४२० [१-२], १४२१ [१-२], १४२२, १४२३, १४२५ [१-२], १४२६ [१], १४२७ [१], १४२८ [१-२], १४३० [१], १४३१ [१-२], १४३२ [१-२], १४३५, १४३७ [१-२], १४५२, पृ. ३२४ टि. १
० उवववणगा	उपपन्नकाः	९९८, २०४६, २०८३
०-उवववणगा	„	२२३ [९], ९९८, ११२५, ११२६, ११३२, ११४४, ११४६
० उवववणगा	उपपन्नकाः	९९८, ११४४
०-उवववणगा	„	९९८
उववाहया	औपपातिकाः	६४०
०-उववाहया	„	२१०, ३३४
०-उववाहयाणं	औपपातिकानाम्	२१०
उववाणुणं	उपपातेन	१४८, १४९, १५१, १५२, १५४,

मूलसद्दो	सकयथो	सुत्तकाइ
	१५५, १५७, १५८, १६०, १६१, १६३ तः १७७, १७८ [१], १९३ [१], ५६० तः ५६३, ५६९ तः ५७७, ५७९ तः ५८१, ५८३ तः ५८५, ५८९, ६०५	
उववाण्यव्वा	उपपादयितव्याः	६४०, ६५० [७]
-उववाण्यव्वा	,,	६४१
उववाओ	उपपातः	६३५, ६३८, ६४८, ६५० [१०], ६५५ [४], ६५६ [३], ६६६ [३], ६६९ [२], ६७२ [४, ६], १४७०
-उववाओ	उपपातः	६४७ गा. १८४
उववातगती	उपपातगतिः	११०४
० उववातगती	,,	१०९२, १०९९
०-उववातगती	,,	११०० तः ११०४
उववातो	उपपातः	१४६९
०-उववायगइ	उपपातगतिः	१०९६
उववायगती	,,	१०८५, १०९२
० उववायगती	,,	१०९२ तः १०९४
०-उववायगती	,,	१०९५, १०९७, १०९८
०-उववायं	उपपातम्	६३२
० उववासं	उपवासम्	१४२० [६-७]
उववृह ०	उपवृहण	११० गा. १३२
उववेताणं	उपपेतानाम्	१२३६
उववेया	उपपेताः	१२३७
उवसंतकसाय	उपशान्तकपाय	१२५
उवसंतकसाय ०	,,	१२४, १२५
उवसंतकसाय-	उपशान्तकपाय-	
वीयरग-	वीतराग-	
दंसणारिया	दर्शनार्थाः	१११, ११२

मूलसद्दो	सकयथो	सुत्तकाइ
० उवसंतकसाय-	उपशान्तकपाय-	
वीयरग-	वीतराग-	
दंसणारिया	दर्शनार्थाः	११२
उवसंताइ	उपशान्तानि	१४४४
उवसंते	उपशान्तः	९६३ [१]
उवसंपज्जमाणगती	उपसंपद्यमानगतिः	११०५, ११०८
उवसंपज्जित्ता	उपसम्पद्य	११०८, १११४
उवसामण	उपशमकः	१७४२, १७४३
उवहिं	उपधिमू	९६१ [१]
उवाणुणं	उपायेन	२१७५
-उवाणुणं	,,	८७९
उवागच्छंति	उपागच्छन्ति	२०५२ [४-५]
उवागच्छित्ता	उपागत्य	२०५२ [४-५]
० उवायं	उपायम्	८७९
उवेइ	उपैति	९४८ गा. २००
उव्वट्ठ	उद्वर्तते	१२०० [१], १२०३ [१], १२१० [१]
उव्वट्ठण	उद्वर्तना	५५९ गा. १८२
उव्वट्ठणयाण	उद्वर्तनतया	५६५, ५६६
उव्वट्ठणा	उद्वर्तना	६०८, ६२५, ६३८, ६६६ [३], ६६८ [७], ६६९ [२], ६७२ [४, ६]
उव्वट्ठणाण	उद्वर्तनतया	५६७, ५६८, ६०७
उव्वट्ठति	उद्वर्तते	१२०१ [१], १२०३ [१], १२०८, १२१० [१], १२११
उव्वट्ठंति	उद्वर्तन्ते	६२४, ६३७
उव्वट्ठा	उद्वृत्ताः	१४०६ गा. २१३
उव्वट्ठित्ता	उद्वर्त्य	६६६ [१], ६६८ [१], ६६९ [१], ६७२ [१], ६७३ [१], १४१७, १४१८, १४२०

मूलसद्यो	सकयत्यो	सुत्तंकाद	मूलसद्यो	सकयत्यो	सुत्तंकाद
उच्चट्टिता	[१-२], १४२१ [१], १४२२ तः १४२४, १४२५ [१], १४२६ [१], १४२७ [१], १४२८ [१], १४३० [१], १४३२ [१], १४३५, १४३७ [१], १४४४, १४४६, १४५२, १४५९, १४६०		उसिणं	उण्णाम् - वेदनामेदम् २०५६, २०५७ [२.५], २०५८ उण्णा-वेदनामेदः २०५५ उण्णाः १८६४, २०५२ [२]	
उच्चत्तण्	उद्वर्तकः - दन्तरागः पृ. २९३ टि. १३		उसिणे	उण्ण-योनिमेदः ७३८तः ७४०, ७४२, ७४४, ७४५, ७४७तः ७५१ उण्णः ५५३	
उच्चिग्गा	उद्विग्गाः १६७ तः १७४		उसिणोदण्	उण्णोदकम् २८ [१]	
उच्चैहलिया	उद्वैहलिका - वनस्पति- विशेषः ५४ [८], गा. ९६		उत्सकति	उत्सकते १२५२, १२५३	
उसगारा	मत्स्यविशेषः पृ. २९ टि. ८		उत्सणकारणं	उत्सन्नकारणम् ७३६	
-उसत्त	उत्सक्त १७७, १७८ [१], १८८		उत्सपिणि ०	उत्सर्पिणी ९१० [१-२, ४], ९११ [२], ९१२ [२], ९१४ [१], ९१८ [१], ९२१ [१], १२६२ [१], १२८६, १२८८, १३००, १३०१, १३०५, १३१०, १३२६, १३४४, १३५२, १३५९, १३६५, १३७७ अवदयायः पृ. १४ टि. २	
उसभनाराय-	ऋषभनाराचसंहनननामः		उत्सा	उच्छासनामः	
संघयणणामाण्	१७०२ [१८]		उत्सासणामाण्	१७०२ [४०]	
उसभनाराय-	ऋषभनाराचसंहनननाम		उत्सासणामे	उच्छासनाम १६९३, १६९४ [१७]	
संघयणणामे	१६९४ [७]		उत्सासपयं	उच्छासपदम् पृ. १८७ पं. १६	
उसभंक	ऋषभाङ्क १९६		उत्सासविषा	उच्छासविषाः - सर्पाः ७९	
उसहच्छायं	ऋषभच्छायाम् १११४		उत्सासे	उच्छासः ११२३ गा. २०९	
उसिण	उष्ण ५०४, ५२५ [१], १८०९		उत्सासो	उच्छासः २ गा. ४	
उसिण ०	,, ५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१], ८७७ [१४]		+ उंचर	उदुम्बरः ४१ गा. १६	
उसिणजोणियाणं	उण्णयोनिकानाम् ७५३		उंचेमरिया	एकास्थिकवृक्ष- विशेषः ४० गा. १४	
उसिणफास ०	उण्णस्पर्श ४४०, ४४१				
उसिणफासपरिणता	उण्णस्पर्श- परिणताः ८ [४] तः ११ [५], १२ [१-४, ६-८], १३ [१-५]				
उसिणफासाइं	उण्णस्पर्शानि ८७७ [१३]				
उसिणफासो	उण्णस्पर्शः ५४७ [१]				
उसिणं	उण्णम् १८६४, २०५२				

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाह	मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाह
	ऊ				कण्डिका, १३२६, १३३१, १३४८, १३५२, १३५९, १३६५, १३७८
+ - ऊण	ऊनम् १७४ गा. १३६		०-ऊणं	ऊनाम् १३५०, १३५८, १३६०, १३६६	
ऊणम्	ऊनकान्-ऊनान् १७०५, १७०८[४], १७११[२], १७२५, १७२८		ऊणा	ऊनाः १७१७	
"	ऊनकौ-ऊनौ १७०८[८], १७३१[१, ५]		०ऊणा	ऊनानि ९१०[४]	
ऊणानं	ऊनकम्- ऊनम् १७००[२], १७०२ [३-४, २४, ३८-३९]		०-ऊणा	ऊना ३७३[३], ३७५[३], ३७६[३], ३७७[३], ३८१[३], ३८३[३], ३८४[३], ३८६[३]	
ऊणगा	ऊनकाः-ऊनाः १६९९ [२], १७०० [११], १७०२[१, ६, ९, १८-२१, २५-२६, ३६-३७], १७२२		"	ऊनाः ३७१[३] ३६९[३]	
"	ऊनका-ऊनौ १७०२[५, २२]		०-ऊणाहं	"	ऊनानि ३३५, तः ३५२
ऊणयं	ऊनकम्-ऊनम् १७००[९], १७०७[१], १७०८[२, ७], १७१३, १७१८, १७२२, १७२७, १७२९, १७३१[३-४]		"	सूत्राणां तृतीयकण्डिका, ३५४[३], ३५६[३], ३५७[३], ३५९[३], ३६०[३], ३६२[३], ३६३[३], ३६५[३], ३६६[३], ३६८[३], ३७०[३], ३७२[३], ३७४[३], ३७८[३], ३७९[३], ३८०[३], ३८२[३], ३८५[३], ३८८[३], ३९०[३], ३९२[३], ३९३[३], ३९४[३], ४०७[३], ४०८[३], ४१०[३], ४११[३], ४१२[३], ४१४ तः ४३७ सूत्राणां	
ऊणया	ऊनकाः-ऊनाः १६९८[१], १७००[४, १३], १७०२[८, ११, १३, २७, ४५]			तृतीयकण्डिका, १२६७, १२६८[१], १२७०[१]	
"	ऊनकौ-ऊनौ १७०२[४३]		०-ऊणाहं	ऊने ३४९[१, ३], ३५१ [१-३], ४०९ [३], ४१३ [३], ४१७ [३], ४१८ [३]	
"	ऊनकान्-ऊनान् १७१५, १७२१				
ऊणं	ऊनम् १७००[१२]				
०-ऊणं	" ३३६[३], ३३७[३], ३४५[३], ३४७[३], ३५०[१, ३], ३५२[१, ३], ३९३ तः ४१६ सूत्राणां तृतीय-				

मूलसङ्घो	सकयत्यो	सुत्तकाह
०-ऊणिया	ऊनिका-ऊना	२११ गा. १६४, १६९७, १६९८ [१], १७०० [२], १७०४, १७४१
०-ऊणे	ऊनम्	१७३, १००५
०-ऊणो	ऊनः	३८७ [३], ३८९ [३], ३९५ [३], ३९६ [३]
ऊससंति	उच्छ्वसन्ति	६९३ तः ६९५, ११२४, १८०२
ऊसास-नीसासे	उच्छ्वास-निःश्वासे	५४ [१०] गा. ९९
-ऊसिय	उत्सृत	१९५ [१]
ऊसिया	उच्छ्रिता	१००१
-ऊसे	ऊषः	२४ गा. ८
	ए	
एय	एते	५४ [१] गा. ५३, ५४ [८] गा. ८९ गा. ९६, १७७ गा. १३७, १८७ गा. १४२, २७०, ८७६, ९६२ [३], १०७७, २१३८, घृ. १४ टि. १२
-एयुण	एतेन	१२१५ [१]
एयुण-	,,	४३९, ४४०, ५५७ [१], ८६८, ९९६, घृ. १४१ टि. १
-एयुण-	एतेन	९९८, ११२५, ११२६, ११३०, ११३२, ११३३, ११४२, ११४४, १२१५ [३], १२२०, १२५३, १२५५, घृ. २४५ टि. १ ४, घृ. २७४ टि. १
एयुणं	एतेन	३५३, ८७९, १००२

मूलसङ्घो	सकयत्यो	सुत्तकाह
एयुसि	एतेपाम्	३१ [४], ४१, ५५ [३], ५६ [२], ५७ [२], ८४ [४], ९१ [४], २२५, २३० [६], २३१, २३२, २३५ [६], २४० [३-७], २४५ [९], २४६, २५० [१६], २५१, २५३, २५५, २६६, २६७, २७१, ९७९
एयुसिं	एतेपाम्	६५५ [४], ९२२
एयुसु	एतेषु	२०६ [२] गा. १५५
एयुहिं	एतैः	५४ [११]
एकूणवीसं	एकोनविंशतिः	४२३ [१]
एकडे	पर्वगवनस्पतिविशेषः	४६ गा. ३३
एकतीसं	एकत्रिंशत्	४३५ [१-३], ४३६ [१, ३], ५५२९ [३-४]
एकतीसाण	एकत्रिंशतः	एकत्रिंशता वा ७२२, ७२३
,,	एकत्रिंशति	१८५०, १८५१
-एकदेस	एकदेश	१६३ तः १६६, १७५
+ - एकवीस	एकविंशम्	७९० गा. १८८
एकवीसं	एकविंशतिः	४२५ [१-३], ४२६ [१-३]
एकवीसाण	एकविंशतेः	एकविंशत्या वा ७१३
,,	एकविंशतौ	१८४०, १८४१
एकस्स	एकस्य	५४ [१०] गा. १००, घृ. २६ टि. १
एकं	एकम्	१३२२, १३२७, १३२९, १३३०, १३३३, १३३४,

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	१३४९,	१३५०,		२०९३[१], २०९५[१],	
	१३५३,	१३५६,		२०९६[१-२], २१००	
	१३५८,	१३६८,		[२], २१०१[१],	
	१३७४, १७०० [१२],			२१०३[१], २११९[२,	
	१७०८[७], पृ. २५३			४], २१२०[२-३],	
	टि. १			२१२४[३], २१३५[१]	
एकं	एकः १७०२ [४]		एकौ	एकम् ९१० [३],	
एका	एका १५२९ [३],			१०४१ [३], पृ. २५५	
	१५३२ [७]			टि. १	
+ एकार	एकादशः ७९० गा. १८७,		एकौ (का)	एका १४१५ [२]	
	पृ. २०२ टि. १		- एगइए	एककः ९९४,	
एकारस	एकादश ११० गा. १२६,			१४०७ [१], १४०८ [३],	
	१०५.८			१४२० [१-३, ६-७],	
एकारस - ०	,, २०७			१४२१ [१-४], १४२५	
एकारसमं	एकादशम् पृ. २२२ पं. ५.			[१], १४२८ [१],	
एकारसमो	एकादशमः ७९० गा.			१४३१ [१], १४३२	
	१८५			[१-२], १४३७ [१-३],	
एकारसविहा	एकादशविधा १०८८			१४४४, १४५७, १४५९,	
एकारसविहे	एकादशविधः १०७०			१४६३, १४६८, १६२०,	
एकारसुत्तरं	एकादशोत्तरम् २०९ गा.			१६७५	
	११७		- एगइया	एकके-एके ८३, ९९६,	
एकारसो	एकादशः ७९० गा. १८३			९९८, ११३०, २०४२,	
एकासीतिविहं	एकासीतिविधम् १२४२			२०४३, २०४६, २०५१	
एकूणतीसाए	एकोनविंशति १८४९		एगइयाओ	एककात्-एकस्मात् १६२०	
- एकूणवीसइमे	एकोनविंशतितमः ५५ [३]		एगओवत्ता	द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
	गा. १०८		एगखुरा	एकखुराः ७०, ७१	
एकूणवीसाए	एकोनविंशतेः		एगगंधाई	एकगन्धानि ८७७ [९]	
	एकोनविंशत्या वा ७१०		एगगुणकक्खडाई	एकगुणकर्कशानि	
एके	एकम् १०३२ [१]			१८०० [२]	
एकेक ०	एकैक १६०४ [२]		एगगुणकालए	एकगुणकालकः ५, १९.	
एकेकं	एकैकम् ५४ [११] गा.		एगगुणकालगस्स	एकगुणकालकस्स ५, १९	
	१०४-१०५		एगगुणकालगाणं	एकगुणकालकानाम्	
एकेकीए	एकैकस्थाम् २०५.७ [१]			३३३, ५.१९.	
एकेण	एकेन ६८७, ६८८, ६९१		एगगुणकालाहं	एगगुणकालानि	
एकौ	एकः ६२८, ६३५,			८७७ [८], १७९.८ [२]	
	६३६, १४१४ [१, ३],		एगगुणतित्तरसाहं	एकगुणनियत-	
	१४१५ [१], १४१६ [१],			रसानि ८७७ [१२]	

मूलसदो	सकयस्थो	सुत्तकाह
एगगुणतिताहं	एकगुणतिकतानि पृ. २१७ टि. १-२	
एगगुणसीयाहं	एकगुणशीतानि ८७७[१४]	
एगगुण-	एकगुणसुर-	
सुब्भिगंधाहं	भिगन्धानि ८७७[१०]	
एगजीवस्स	एकजीवस्स ५४[८] गा. ९१ गा. ९५	
एगजीविथा	एकजीवकानि ५३ गा. ४४	
एगजीवो	एकजीवः ”	
एगट्ठिया	एकास्थिकाः ३९, ४०	
”	एकास्थिकानि ४०	
— एगतिथा	एकके—एके ६७३[२], पृ. २४५ टि. ५	
एगतीसइमं	एकत्रिंशत्तमम् पृ. ४१९ पं. २०	
एगत्त ०	एकत्वं ८९१, ८९५, १५८४[२], १५८७[२], १६७४[२], १६७८[३], १७६२, १९०७	
एगत्तेण	एकत्वेन १७७३[२], १७८८[२], १८८६, १८९२, १८९३, १८९८[३], १९०७[१]	
एगदिसिं	एकदिशि २१५६[१], २१५७, २१५९[१], २१६० तः २१६२, २१६५, २१६६[१]	
एगपण्	एकपदे ११० गा. १२५	
एगपण्णिसियाहं	एकप्रदेशकानि ८७७[३]	
एगपण्णसोगाडस्स	एकप्रदेशावगाडस्स ५११	
एगपण्णसोगाडा	एकप्रदेशावगाडाः ३३१	
एगपण्णसोगाडाहं	एकप्रदेशाव- गाडानि ८७७[४]	
एगपण्णसोगाडानं	एकप्रदेशाव- गाडानाम् ५११	
एगपण्णसोगाडे	एकप्रदेशावगाडः ५११	

मूलसदो	सकयस्थो	सुत्तकाह
एगपदेसोगाडा	एकप्रदेशावगाडाः ३३१	
एगपदेसोगाडानं	एकप्रदेशाव- गाडानाम् ३३१, ३३३	
एगफासाहं	एकस्पर्शानि ८७७[१३], १८००[१]	
एगवीयगा	एकवीजकाः पृ. १७ टि. १-२-३	
एगमेगस्स	एकैकस्स १०३०, १०३१[१], १०३६, १०४१[१-२, ४, ८], १०४३[१, ३, ५-६], १०४६[१, ८], १०४७ [१, ४], १०५८, १०६५, २०९३[१], २०९५[१], २०९६[१], २१०१[१], २१०२, २१०३[१], २१०५, २१०६, २११९[१], २१२०[१], २१३५[१], २१३९	
एगमेगे	एकैकम् ७८०	
एगस्मि	एकस्मिन् १२१७	
एगरसाहं	एकरसानि ८७७[११]	
एगवण्णाहं	एकवर्णानि ८७७[७], १७९८[१]	
एगवयणं	एकवचनम् ८९७	
एगवयणे	” ८९६	
एगवयू	एकवाक् ८४९	
एगविहवंधण्	एकविधवन्धकः १६४२, १६४६, १७६३[१], १७७६, १७७८, १७८३[१]	
एगविहवंधण्ण	एकविधवन्धकेन १७८१	
एगविहवंधगा	एकविधवन्धकाः १६४३, १७६४, १७६५[२], १७७८, १७८४[१, ३]	
एगविहवंधगे	एकविधवन्धकः १७७८	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
एगविहा	एकविधा: १५०, १५३, १५६, १५९, १६२	
एगवीसइमं	एकविशतितमम् पृ. ३४९. पं. ६	
एगवीसाण	एकविशते: एकविशत्या वा ७१२	
एगसमइण्ण	एकसामयिकेन २१५३ [२], २१५६ [२], २१५७, २१५९ [२], २१६६ [१]	
एगसमण्णं	एकसमयेन ६२६, ६२८, ६३०, ६३२, ६३३, ६३६, ६३७, ११०१, १४१४ [१, ३], १४१५. [१-२], १४१६ [१], २१७५	
+ एगसमय	एकसमय: ५५९ गा. १८२, १४०६ गा. २१३	
एगसमयठितीयाइं	एकसमयस्थितिकानि ८७७ [५]	
एगसमयठितीए	एकसमयस्थितिक: ५१५	
एगसमयठितीयस्स	एकसमय- स्थितिकस्य ५१५	
एगसमयठितीया	एकसमयस्थितिका: ३३२	
एगसमयठितीयाइं	एकसमय- स्थितिकानि ८७७ [५]	
एगसमयठितीयाणं	एकसमय- स्थितिकानाम् ३३२, ५१५	
एगसिद्धा	एकसिद्धा: १६	
एगस्स	एकस्य ५४[८] गा. ९३, ५४[१०] गा. १०० गा. १०३	
एगं	एकम् १६८ त: १७३, १७७, १७८ त: १८३ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९[१],	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
	१९०[१], १९३[१], ३३७[१], ५६० त: ५७८, ५८१, ५८३ त: ६०७, ८७५, ८७८, ८९८, १३२७, १७०२ [२४, ३९, ४२, ४९], १७१३, १७३१[४], २१६९, पृ. १६५ टि. १	
एगं	एक: १७०२[२४, ३९, ४२, ४९]	
- एगं	एकम् १६८ त: १७२, १७४ गा. १३६, १७७, १७८ त: १८३ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८९[१], १९०[१], २०९ गा. १५७, ८७०, पृ. ५३ टि. ३	
एगा	एका २११ गा. १६५, ११४२, ११६८[१], ११६९[२], १५३२[६], १९४४, १९४५, १९४७, १९५१, १९५७[१]	
एगानारा	एकाकारा: ६७, ८१, ८९, ९०	
एगानाराइं	एकाकाराणि १६९४[१८]	
एगानारे	एकाकार: ९५६ १५३३[१-२], १६९४ [१३, १५, १७]	
एगिदिण	एकेन्द्रिय: १२७२, २१५८[२]	
एगिदिणुसु	एकेन्द्रियेषु ६६६[२], ६६८[२-३], ६७२[३], ६७५, १८८०[३]	
० एगिदिणुसु	एकेन्द्रियेषु ६६८[३]	
एगिदिणुहितो	एकेन्द्रियेभ्यः ६५५[३-४]	
एगिदिय	एकेन्द्रिय ६६६[२], १५३७	

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाह
एगिंदियाणं	एकेन्द्रियाणाम्	२२७ तः २२९, २३० [२], २३१, ११५९, ११७३, १७१७, १७२०, १७८४ [२], २०३९
एगिंदिसरीरादी	एकेन्द्रियशरीरादि	१७९३ गा. २१८
एगुत्तरिण	एकोत्तरिकः	२१११
एगुत्तरिया	एकोत्तरिकाः	२१०९, २११३, २१३९
एगुत्तरियाण	एकोत्तरिकया	२१०५, २१०७, २११५ [१], २११६ [१]
एगुत्तरियाते	एकोत्तरिकया	पृ. ४३७ टि. ३
एगूणतीसइमं	एकोनविंशत्तमम्	पृ. ४०९ पं. २२
एगूणतीसं	एकोनविंशत्	४३३ [१, ३], ४३४ [१, ३]
एगूणतीसाण	एकोनविंशतः एकोनविंशता	वा ७२०, ७२१
॥	एकोनविंशति	१८४८, पृ. ३९८ टि. १
एगूणव्रणं	एकोनपञ्चाशत्	३७० [१, ३]
एगूणवीसइमं	एकोनविंशतितमम्	पृ. ३१८ पं. १६
एगूणवीसं	एकोनविंशतिः	४२३ [३], ४२४ [१, ३]
एगूणवीसाण	एकोनविंशतेः	एकोनविंशत्या वा ७११, पृ. १८६ टि. १
॥	एकोनविंशतौ	१८३८, १८३९
एगो	एकः	२७२ [१-३], ८०२, १००५, १०२१ [२-३], १९१८, १९२२

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाह
- एगो	एकः	१०७७, १०७८, १०८२, १०८३
॥	एके	१०७७, १०७८, १०८१ तः १०८३
एगो	एकम्	१७३, २०९, ७७७, ७७९, ८०३, ९८५ [१], १०२७ [१], १५२६ [६]
एगोणं	एकेन	६९१, ८७९, १३२७
एगेंद्रियसंसारसमा-	एकेन्द्रियसंसार-	
वण्णजीव-	समापन्न-	
एण्णवणा	जीवप्रज्ञापना	१९
एगेंद्रिया	एकेन्द्रियाः	२३१
एगो	एकः	२५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५४ [८] गा. ८८, ५५ [३], २११ गा. १६७, ६२६, ६३३, १७०२ [५०-५३, ५८], १७१२, १८७९
एगोरूया	एकोरूयाः -	
	अन्तर्द्विपमनुष्याः	९५
एतस्स	एतस्य	२७२ [१-५]
एताओ	एताः	११६३ [४], ११६४ [१], ११६५ [१], १६३५ [१, ४]
- एतारूया	एतद्रूपा	१२३१, १२३७
- एतारूवा	॥	१२२६ तः १२२८, १२३०, १२३३ तः १२३५, १२३८
एतासि	एतासाम्	११८९
एते	एतौ	२७१
॥	एते	५४ [८] गा. ८८, २०६, २७३, ६३४, ६३५, ६४१, ६५४, ६६४, ६७२ [४, ६],

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
एगिंदिय ०	एकेन्द्रिय	६३९[२], ८१५[२], ८६९, ८८८[२], ८९२, १०४३[२], १२८०, १४३९, १६४१, १७७९, १८७६[२], १८८९[२], २०५०, २०६५, २१५०, पृ. १११ टि. २
०-एगिंदिय	,,	१५८४[१], १७६६, १८७२, १८८४, १८८५[१], १८८८, १८९१[२], १८९५[१, ३-४], १८९९[१], १९००[१, ३], १९०१ [१], १९०२[१, ३], १९०३[१, ५], १९०५ [३]
० एगिंदिय- ओरालिय-	एकेन्द्रियौदारिकाणि	१४७९
एगिंदियओरालिय- सरीरे	एकेन्द्रियौदारिक- शरीरम्	१४७६, १४७७, १४८९
० एगिंदिय- ओरालियसरीरे	,,	१४७७, १४७८[१-२], १४९० [१], १४९१[१], १४९२[१]
एगिंदियओरा- लियस्स	एकेन्द्रियौदारिकस्य	१५०३
एगिंदियओहियाणं	एकेन्द्रियौघिकानाम्	११७८
एगिंदियकम्मग- सरीरे	एकेन्द्रियकर्मण- शरीरम्	१५५२
एगिंदियजाइणामाणं	एकेन्द्रियजातिनाम्नः	१७०२[५], १७११[२]
एगिंदियजाइणामे	एकेन्द्रियजातिनाम	१६९.४[२]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
एगिंदियतिरिक्ख- जोणिणसु	एकेन्द्रियतिर्य- ग्योनिकेपु	६६८[२]
एगिंदियतिरिक्ख- जोणिणहिंतो	एकेन्द्रियतिर्य- ग्योनिकेभ्यः	६५० [२-३], ६५६[३], ११९४
एगिंदियतिरिक्ख- जोणियखेत्तोव-	एकेन्द्रियतिर्य- ग्योनिकक्षेत्रोप-	
वायगती	पातगतिः	१०९५
एगिंदियतिरिक्ख- जोणिया	एकेन्द्रियतिर्य- ग्योनिकाः	११९४
एगिंदियतिरिक्ख- जोणियाणं	एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम्	११९४
एगिंदिय- तेयगसरीरे	एकेन्द्रियतैजसशरीरम्	१५३६, १५३७, १५४१ १५४२
० ,,	,,	१५४२
० एगिंदियवे-	एकेन्द्रियवैक्रियशरीरस्य	१५२८
उव्वियसरीरस्स		
एगिंदियवे-	एकेन्द्रियवैक्रियशरीरम्	१५१४, १५१५[१]
उव्वियसरीरे		१५१५[१-३], १५२२
० ,,	,,	
एगिंदियसरीराइं	एकेन्द्रियशरीराणि	१८५३, १८५५
एगिंदियसंसारसमा-	एकेन्द्रियसंसारसमापन्न-	
वण्णजीवपणवणा	जीवप्रज्ञापना	१८
एगिंदियस्स	एकेन्द्रियस्य	१५४६
एगिंदिया	एकेन्द्रियाः	५५[३], २२७तः २२९, २३०[२], २३१, २९२, २९४, ३३४, ८६७, ९४०[१], ११७३, ११७४, १७०५, १७०७[१], १७०८ [१-४, ७-८], १७१७, १७८०, १८६०, १८६९[२]
०-एगिंदिया	एकेन्द्रियाः	१७६६

मूलसद्दो	सक्यत्यथो	सुत्तकाङ्
एगिंदियाणं	एकेन्द्रियाणाम्	२२७ तः २२९, २३० [२], २३१, ११५९, ११७३, १७१७, १७२०, १७८४ [२], २०३९
एगिंदिसरीरादी	एकेन्द्रियशरीरादि	१७९३ गा. २१८
एगुत्तरिण्	एकोत्तरिकः	२१११
एगुत्तरिया	एकोत्तरिकाः	२१०९, २११३, २१३९
एगुत्तरियाण्	एकोत्तरिक्या	२१०५, २१०७, २११५ [१], २११६ [१]
एगुत्तरियाते	एकोत्तरिक्या	पृ. ४३७ टि. ३
एगुणतीसद्वमं	एकोनविंशत्तमम्	पृ. ४०९ पं. २२
एगुणतीसं	एकोनविंशत्	४३३ [१, ३], ४३४ [१, ३]
एगुणतीसाण्	एकोनविंशतः एकोनविंशता	वा ७२०, ७२१
„	एकोनविंशति	१८४८, पृ. ३९८ टि. १
एगुणव्रणं	एकोनपञ्चाशत्	३७० [१, ३]
एगुणवीसद्वमं	एकोनविंशतितमम्	पृ. ३१८ पं. १६
एगुणवीसं	एकोनविंशतिः	४२३ [३], ४२४ [१, ३]
एगुणवीसाण्	एकोनविंशतेः	एकोनविंशत्या वा ७११, पृ. १८६ टि. १
„	एकोनविंशतौ	१८३८, १८३९
एगो	एकः	२७२ [१-३], ८०२, १००५, १०२१ [२-३], १९१८, १९२२

मूलसद्दो	सक्यत्यथो	सुत्तकाङ्
- एगो	एकः	१०७७, १०७८, १०८२, १०८३
„	एके	१०७७, १०७८, १०८१ तः १०८३
एगो	एकम्	१७३, २०९, ७७७, ७७९, ८०३, ९८५ [१], १०२७ [१], १५२६ [६]
एगोणं	एकेन	६९१, ८७९, १३२७
एगेंद्रियसंसारसमा- एकेन्द्रियसंसार-		
वण्णजीव-	समापन्न-	
वण्णवणा	जीवप्रज्ञापना	१९
एगेंद्रिया	एकेन्द्रियाः	२३१
एगो	एकः	२५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५४ [८] गा. ८८, ५५ [३], २११ गा. १६७, ६२६, ६३३, १७०२ [५०-५३, ५८], १७१२, १८७९
एगोरूया	एकोरूयाः-	
	अन्तर्द्विपमनुष्याः	९५
एतस्स	एतस्य	२७२ [१-५]
एताओ	एताः	११६३ [४], ११६४ [१], ११६५ [१], १६३५ [१, ४]
- एतारूया	एतद्रूपा	१२३१, १२३७
- एतारूवा	„	१२२६ तः १२२८, १२३०, १२३३ तः १२३५, १२३८
एतासि	एतासाम्	११८९
एते	एतौ	२७१
„	एते	५४ [८] गा. ८८, २०६, २७३, ६३४, ६३५, ६४१, ६५४, ६६४, ६७२ [४, ६],

मूलसहो

सकयल्यो

सुत्तकाइ

एते

६९२, ८९१, ८९५,
९६१[३], ९७१,
१०२६[१], १०६७,
१०८३, ११४७,
११८०[१०], १२५८
[४-७], १५८०,
१५८३[३], १५८४[१],
१६१६[२], १६३६,
१६४३, १६४४,
१६७४[२], १६७८[३],
१७१७, १७६१, १७७८,
१७८१, १७८४[१,३],
१८८०[१], १८९२,
१८९३, २०९४[२],
२०९८[२], २११५[२],
२११७[२], २११८[२],
२१२३[४], २१२४[४],
२१३६

एते

एताम् ११० गा. १२२,
७९० गा. १९०

- एते

एते ५६ [१], ५७ [१],
५८ [१], १४०९,
१४९७ [३], २१०४
[२], २११६ [२],
२११९ [५], २१२० [४]

”

- एतेण -

एताम् २१७५
एतेन ९९४, ११२८,
११२९, ११३८, ११४४,
११२८, ११२९, ११३१,
११३२ [१], ११५४,
११५७ [१], ११५८,
११६०, ११६३, ११६४,
२०४६, २०५१, २०५२
[१], २०७८, २०८०,
२०८३, २१६९, २१७६,
ष्ट. २७४ टि. २, ष्ट. २७६
टि. २

मूलसहो

एतेण -

एतेन ८३१, ८६७

एतेणं

११२४, १२१५ [२],
१५७३, ष्ट. २४६ टि. १
एतेन ६९२, ९९९ [१],
११९६, १२२१, १६१९,
१७४२, २१७५

एतेसि

एतेपाम् २५ [३], २८
[४], ३४ [४], ४०,
५८ [२], ६८ [४],
७५ [४], ८२, ८५ [५],
१७९ [१], २२६ तः
२२९, २३० [१-५],
२३३, २३४, २३५
[१-५, ७], २३६ तः
२३९, २४० [१-२, ४],
२४२ तः २४५ [८],
२४७तः २४९, २५० [७],
२५२, २५४, २५६ तः
२६५, २६८ तः २७०,
२७३ तः २७५, ३२५,
३३० तः ३३३, ६९१,
९००, ९१२ [३-४],
९८२, ९८५ [७, ९],
९८७ [२, ४], १०१३,
११७० तः ११७४,
११७६, ११७८, ११८०
[१, ५-१०], ११८२
[१-३], ११८३ [१-३],
११८५ तः ११८८,
११९० तः ११९४,
१२४७ तः १२४९,
१४६९, १५६६, १८१८,
१८२१, २०५३, २१२५
तः २१२७ [१], २१२८
[१], २१४२, २१४३,
ष्ट. २१९ टि. २, ष्ट. ४२२
टि. १

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
एतेसिं	एतेषाम् १९७[१], ६५० [१०], ६६९ [२], ६७२ [४], ९११ [४], ९१२[१], ९१४[२, ४], ९१८ [३], ९२१ [४], ११०७, ११०९, १२०३ [५], १२५७ [१५], १२५९ गा. २१२, १३१३, १४९८ [३], १५२० [५], १५४४ [२], १५६५, १७९३ गा. २१८, पृ. २२५ टि. २, ५-६, पृ. २८४ टि. २, पृ. ३९७ टि. २		-एयं एया एयाइं एयाओ	एतत् २११ गा. १६९ एताः १०३ गा. ११८ एतानि ५४[८] गा. ९५ एताः १२३२, १२३५[१]	
एत्तो	इतः १२२६ तः १२३०, १२३२ तः १२३८, १२५१		एयाणि एयारूवा -एयारूवा एयासि एयासु एरणवय एरवतेहिं -एरवय	एतानि १७०९ एतद्रूपा पृ. २९४ टि. १९ ,, १२२९ एतासाम् १६६३ एतासु १९०४[१] एरणवत १२५७[१२] एरवतैः ९७[१] एरवत १०९८, १२५७[५]	
एत्थ	अत्र ८२, ९३, १४८, १५१, १५४, १५७, १६०, १६६ तः १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८१[२], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ तः २०६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, २०७ तः २०९, २११, २११७[२], पृ. ६१ टि. २, पृ. ६६ टि. ५		एरंडवीयाण एरंडे -एरंडे + एरावण एरावणवाहणे एरिसए एलए एलग -एलवालु एलवालुंकी △ एव -एव	एरण्डवीजानाम् ८८६ एरण्डः-नृणविशेषः ४७ गा. ३६ ,, ५४[८] गा. ९२ एरावणः - गुच्छ- वनस्पतिविशेषः ४२ गा. २२ एरावतवाहनः १९७[२] ईदृशः १७४६, १७५० १७५१ एडकः ८४४ तः ८४८ एडक ७२ एवांरि ५४[८] गा. ९४ बल्लीविशेषः ४५ गा. २८ एव ११० गा. ११९ ,, ४९ गा. ४०, ५४[१] गा. ४८-४९ गा. ५३, ५४[८] गा. ८८, १०२ गा. ११४, ११० गा. १२१, १४९, १५२, १५५, १५८, १६१, १७४ गा. १३३ गा. १३६, १७९[१],	
एत्थ-	अत्र १०२ गा. ११७				
एमेव	एवमेव ११० गा. १२१ गा. १२३				
एयस्स	एतस्य १४७३				
एयं	एतत् ५४[१०] गा. १०१, १५२९[२], १६०४[२], १७३७[४]				

मूलसदो

सकयत्यो

सुत्तकाइ

मूलसदो

सकयत्यो

— एव

१९१[१], १९७[१],
 २००[१], २०१[१],
 २०२[१], २०४[१],
 २०९, २०९ गा. १५७,
 २११ गा. १६५, ५४०,
 ५५३, ५५९ गा. १८२,
 ६५५[४], ६६५[१],
 ६७२[४, ६], ७८९,
 ८००, ८०४, ८९५,
 ९१०[२], ९११[३],
 ९१२[१, ३], ९१४[२],
 ९२०, ९८३[२],
 १०६६[२], १०६७,
 १०८९, ११२७, ११४४,
 ११४६, ११५१, ११५२,
 ११५५, ११८०[६,
 १०], ११८४, ११९६,
 १२०७[१], १२०९,
 १२१५[१], १२१७,
 १२४८, १२४९,
 १२६४[१], १४२९,
 १४३४, १५०७[३],
 १५५२, १५६३[२],
 १५९१, १५९३,
 १५९९[१], १६०४[१],
 १६१३[१], १६१४,
 १६१५, १६१६[१],
 १६८१[२], १६८३,
 १७०२[३१], १७३६
 [१], १७९३ गा. २१८,
 १८११, १९२६, १९३१,
 १९३२[१], १९८० गा.
 २२१, २०३२ गा. २२३,
 २०५२[३-५], २०५४
 गा. २२६, २०८५ गा.
 २२७, २११०, २१११,
 २१५४[१], २१६५,

— एव —

एवद्वए

एवतिण

एवतिकालस्स

एवमाइयाणं

एवमादियाणं

एवमादी

एवमेव

एवं

पृ. ६४ टि. ४,

एव

इयत् २१७
 २१५६[१], २१
 इयत् २१७
 २१५७, २१७
 २१६०,

इयत्कालस्स इयत्क
 २१५६[२], २१
 २१६

एवमादिकानाम्
 ५८ [२], ६
 ८४ [४], ८
 ९

एवमादिकानाम्
 ५

एवमादयः

एवमेव १६६०, १
 पृ. ३१९

एवम् ५४ [१
 १०४-१०५, १७९
 १८७, १९२,
 १९७ [१], १९८
 २००[१-२], २०
 ३३३, ३५३, ४:
 ४५०, ४५२, ४५
 ४६०, ४६२ [१
 ४७३[२], ४७४[
 ४७५ [१] तः ४८
 ४८२[१] तः ४८५
 ४८६, ४८७ [१
 ४८९ [१] तः ४९:
 ४९४, ४९५ [१
 ४९७, ४९८, ४९९
 ५०३ तः ५२५
 ५२६ [१-३], ५२५

मूलसहो
पुत्रं

सकयथो सुत्तकाइ
[१-३], १०३८[२],
१०४१[२-४,६], १०४२,
१०४३[२], १०४६
[२-६], १०४७[२]
१०४८[३, ५], १०४९,
१०५०[२-३], १०५२,
१०५३, १०५४[२-३],
१०५५[२], १०५७,
१०५९, १०६०, १०६४,
१०६५, १०६६[३],
१०६७, १०६८,
१०७१तः १०७४,
१०७९ तः १०८१,
१०८३, १०८६, १०८८,
१०८९, १०९८, १०९९,
११०१, ११०४, १११६,
११२४तः ११३०,
११३२, ११३३[१-२],
११३६, ११३८, ११४०,
११४२, ११४४, ११४५,
११४९, ११५४, ११५५,
११६०, ११६१,
११६४[४], ११६६
[१-२], ११६७[१-२],
११६८[२], ११७२,
११७५, ११७७, ११८०
[४, १०], ११८१,
११८३[२], ११८४,
११९१, ११९५, ११९६,
११९९[२], १२००[२],
१२०१[२], १२०२,
१२०३[२, ४-५] १२०४,
१२०७[२], १२०९,
१२१०[१-२, ४],
१२१२, १२१४,
१२१५[१-३], १२१६
[२], १२१७, १२२०तः

मूलसहो

सकयथो सुत्तकाइ
१२२५, १२४१तः
१२४६, १२४८, १२४९,
१२५२ तः १२५५,
१२५७[४, ६, ८, १०-११,
१४-१६], १२५८[३-८],
१२६३[१-२], १२६६
[२], १२६८[२],
१२६९, १२७४, १२७८,
१२८७, १२९२, १२९५,
१३०३, १३०४, १३०७,
१३१६, १३२३, १३३२,
१३४७ तः १३४९,
१३६३, १३९६,
१४०० तः १४०३,
१४०७[२], १४०८[३],
१४०९, १४१०[२-३],
१४१४[२], १४१५[३],
१४१६[२], १४१९,
१४२४, १४२६[२],
१४२७[२], १४२८[३],
१४२९, १४३०[२],
१४३४, १४३६[१],
१४३८, १४४२, १४४४,
१४४५, १४५१, १४५३,
१४५७ तः १४५९,
१४६१, १४६४, १४६५,
१४६७, १४७०, १४७८
[३], १४७९, १४८१,
१४८४[३], १४८५[४,
८, ९], १४९०[२-४],
१४९१[२], १४९२[२],
१४९३[२], १४९४
[२], १४९५[२],
१४९६, १४९७[१-३],
१४९८[२-४], १४९९
[१-२], १५००, १५०१
[२-३], १५०३, १५०४

मूलसद्वो

एवं

सकथ्यो

सुत्तकाइ

[२-४], १५०६ [४],
१५०७ [२], १५०८ तः
१५१०, १५११ [१-२],
१५१७ [३], १५१८
[७], १५२० [३-५],
१५२३ [२], १५२४
[२], १५२५, १५२६
[२-५, ७], १५३२
[२-५ ७], १५३८,
१५४३, १५४६, १५४७
[२], १५५१ [२-३, ५,
७-८, १०], १५५२,
१५५५, १५५७, १५५८,
१५६२, १५७३, १५७५
[१-२], १५७६ [२],
१५७७ [२], १५७८
[२], १५७९ [२],
१५८०, १५८१ [२],
१५८३ [२], १५८४
[१-२], १५८५ [२],
१५८६ [२], १५८७
[१], १५८९ [२],
१५९१, १५९५ [२],
१५९७ [२], १५९९
[१-२], १६०१, १६०३
[२], १६०४ [१-२],
१६०६ [२], १६०८,
१६१०, १६११, १६१३
[२], १६१४, १६१६
[१-२], १६१८, १६१९,
१६२७ [२], १६३१,
१६३२, १६३५ [२],
१६३६, १६३८ [२],
१६३९, १६४१, १६४२,
१६४४, १६४५, १६४९
[२], १६५५ तः १६५७,
१६५९, १६६६ तः

मूलसद्वो

सकथ्यो

सुत्तकाइ

१६७३, १६७४ [१-२],
१६७६ [२], १६७७
[१-२], १६७८ [१-३],
१६८४ [२], १६८५
[२], १६९१ [४],
१६९५ [३], १७०१ [३],
१७०२ [७, १०, १४-
१५, २३-२४, ३४-३५,
४१, ४४, ४७, ५६,
५८], १७०६, १७०८
[५], १७१०, १७१२,
१७१६, १७१७,
१७१९, १७२१,
१७२३, १७२५, १७२६,
१७२८, १७३० [२-३],
१७३१ [२-४], १७३७
[३], १७३९ [३],
१७४१, १७४२, १७४७
[२], १७४८, १७५४
[२], १७५६ [२],
१७५८ [२], १७५९
[२], १७६१, १७६२,
१७६३ [२], १७६५
[२], १७६७ [१-२],
१७६८ [२-३], १७६९
[२], १७७० [२],
१७७१, १७७२,
१७७३ [२], १७७४
[२], १७७५ [२],
१७७७ [२], १७७८,
१७८१, १७८२, १७८३
[२], १७८४ [१-३],
१७८५, १७८७ [२],
१७८८ [२], १७८९,
१७९०, १७९२ [२-३],
१७९४ [२], १७९८
[२], १७९९, १८०२,

मूलसद्वो

एवं

सङ्ख्ययो

सुत्तकाद

मूलसद्वो

सङ्ख्ययो

सुत्तकाद

१८०६ [१-२], १८०९,
 १८१३, १८१६, १८२०,
 १८२६, १८२८, १८२९,
 १८४२, १८५४, तः
 १८५७, १८६०, १८६३,
 १८६४, १८६६ [२],
 १८६९ [२], १८७१ [२],
 १८७३, १८७४ [२],
 १८७५ [२], १८७६
 [२], १८७८ [२],
 १८८० [१-२], १८८१
 [२], १८८३ [२],
 १८८५ [१], १८८९
 [२-३], १८९० [२],
 १८९४ [२], १८९५
 [२], १९११, १९१५,
 १९१९, १९२३, १९२४,
 १९२८ तः १९३२ [२],
 १९३९, १९४३, १९४६,
 १९४९, १९५४ तः
 १९५६, १९५७ [१-२],
 १९५८ तः १९६०,
 १९६३, १९६४, १९६७,
 १९६९, १९७३, १९९९
 तः २००१, २००९ [२],
 २०१०, २०१४ [२],
 २०१८, २०२३, २०२८,
 २०३०, २०३४ [२],
 २०३६, २०३९, २०४१,
 २०४४, २०४६, २०४८,
 २०५०, २०५१,
 २०५२ [१-६], २०५७
 [२, ४], २०५९, २०६२,
 २०६५, २०६८, २०७१,
 २०७४, २०७८ तः
 २०८१, २०८३, २०८४,
 २०८७ [२], २०९० [२],

एवं—

० एवंभूतानां

एवामेव

एस

२०९१ [२], २०९३ [२],
 २०९४ [१-२] २०९५
 [२], २०९६ [२],
 २०९७ [२], २०९८
 [१-२], २०९९ [२],
 २१०० [२], २१०१ [२],
 २१०३ [२], २१०४
 [१-२], २१०७, २११०,
 २१११, २११४,
 २११५ [१], २११८ [२],
 २११९ [२-४], २१२०
 [१-३], २१२१ [१-२],
 २१२३ [२-४], २१२४
 [२-४], २१२७ [२],
 २१२८ [२], २१२९ [२],
 २१३४ [२], २१३५ [२],
 २१३६, २१३७ [२],
 २१३८, २१३९,
 २१४० [२], २१४१,
 २१४४ [२], २१४५ [२],
 २१५४ [१-२], २१५५,
 २१५७, २१५८ [२],
 २१६०, २१६१, २१६५,
 २१६६ [३], २१६७,
 २१६९, २१७० [१],
 २१७६, घृ. २४५ टि. १,
 घृ. २७५ टि. ६, घृ. २८४
 टि. २, घृ. ३१९ टि. ३
 एवम् ४३ गा. २६,
 ९८, ५३८ [३], १४०९,
 १४९७ [३], २११६ [२],
 २११९ [५], २१२० [४]
 एवम्भूतानाम् १११३
 एवमेव १८६४,
 २०५२ [२]
 एषः १६७९ तः
 १६८१ [१], १६८२,

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
एस	१६८३, १६८६, १७४२ तः १७४४	
„	एतद् १६७९ तः १६८१[२], १६८२ तः १६८४[१], १६८६	
-एस	एयः पृ. २१० टि. २	
एसा	एया २११ गा. १६३ तः १६५, ८३२ तः ८३८, ८५४ तः ८५७, ८९७, १००३[२], १०८६	
-एसा	एया पृ. २१० टि. २	
-एसि	एयाम् १०५४[२]	
एमुहुमा	एतावत्सूक्ष्माः २१६९	
-एसे	एयः ८३९, ८४०, ८४४, ८४५	
एसो	„ ११० गा. १२३, ६४७ गा. १८४, ८९०, १५०४[४], १५९१, १५९९[१]	
पुंति	यन्ति ५४ [११]	
	ओ	
+ -ओगाढ	अवगाढम् ८७७ [२३] गा. १९८	
०-ओगाढस्स	अवगाढस्य ५११, ८०२ तः ८०६	
०-ओगाढा	अवगाढाः ३३१, १२४४	
ओगाढाई	अवगाढानि ८७७ [१६-१७]	
०-ओगाढाई	„ ८७७ [४], १७९७	
०-ओगाढाणं	अवगाढानाम् ३३१, ३३३, ५११	
ओगाढं	अवगाढः ९७२ गा. २०२	
०-ओगाढं	„ ५११, ५१२	
„	अवगाढम् ७९४ तः ८०१, ९७८ [१], ९८५ [६],	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
०-ओगाढं	अवगाढान् १८०१	
ओगाढाई	अवगाहते ११० गा. १२४	
ओगाहण	अवगाहना १४७४ गा. २१४	
०-ओगाहणम्	अवगाहनकः ४५५ [१-३], ४६४ [१-३], ४६६ [१-३], ४७३ [१-३], ४८१ [१-३], ४८९ [१-३], ५२६ [२-३], ५२७ [१-२], ५२८, ५२९ [२-३], ५३० [१], ५३१ [१-३], ५५५ [१-३]	
०-ओगाहणगस्स	अवगाहनकस्य ४५५ [१-३], ४६४ [१], ४६६ [१], ४७३ [१], ४८९ [१], ५२९ [१], ५३० [१], ५३१ [१, ३], ५५५ [१, ३]	
०-ओगाहणगाणं	अवगाहनकानाम् ४५५ [१, ३], ४६४ [१], ४६६ [१], ४७३ [१], ४८१ [१], ४८९ [१], ५२९ [१], ५३० [१], ५३१ [१, ३], ५५५ [१, ३]	
०-ओगाहणगे	अवगाहनकः ५२९ [१]	
ओगाहणट्टनाम्	अवगाहनार्थत्वा ४४०	
ओगाहणट्टयाम्	„ ४४१, ४४३ तः ४४८, ४५२, ४५३, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१],	

मूलसद्वो	सकयव्यो	सुत्तकाइ
ओगाहणट्टयाण्	४८१[१, ३], ४८२[१], ४८३[१], ४८५[१], ४८९[१, ३], ४९० [१, ३], ४९१[१], ४९३[१], ४९५[१], ४९६, ४९७, ५०५, ५०६, ५०८, ५१०, ५१३, ५१४, ५१९, ५२५[१], ५३१[१, ३], ५३२[१], ५३३[१], ५३४, ५३५[१], ५३७[१], ५३८[१], ५३९[१], ५४१[१], ५४२[१], ५४३[१], ५४५[१], ५४७[१], ५४८[१], ५४९, ५५०[१], ५५१[१], ५५२[१], ५५४[१-३], ५५५[१, ३], ५५६[१], ५५७[१], ९७९, ९८५[७], ९८७[२]	

ओगाहणट्टयाण्हितो अवगाहनार्थतायाः

९७९, ९८७[२]

ओगाहणट्टयाते	अवगाहनार्थतया
	४८७[१], ५०४, ५११, ५१५, ५२७[३], ५२९[१], ५३०[१], ५३६[१]

०-ओगाहणते अवगाहनकः ५२६[१]

ओगाहणपपुसट्टयाण् अवगाहन-

प्रदेशार्थतया ९७९,

९८५[७], ९८७[२]

०-ओगाहणयरस अवगाहनकस्य ४८१[१]

०-ओगाहणयार्ण अवगाहनक्रानाम्

४७५[२], ५२६[१],

५२७[१]

ओगाहणवग्गणाओ अवगाहनवर्गणाः ८८०

मूलसद्वो	सकयव्यो	सुत्तकाइ
ओगाहणसंठाणपयं	अवगाहनासंस्थान पदम्	पृ. ३४९ पं. ६
ओगाहणसंठाणे	अवगाहनसंस्थानम्	२ गा. ६
ओगाहणा	अवगाहना	२११ गा. १६४-१६५, ५४०, ९८७[१], १००६ गा. २०८, १५५२, १५६६
० ओगाहणा	अवगाहना	१०१४[१]
-ओगाहणा	,,	२११ गा. १६१
०-ओगाहणा	,,	२११ गा. १६३, १५०२, १५०६[१], १५०७[१], १५१३[१], १५२७ तः १५२९[२], १५३०, १५३१, १५३२ [१, ६], १५३५, १५४५ तः १५४७[१], १५४८ तः १५५०, १५५१ [१, ४, ६, ९]
ओगाहणाण्	अवगाहनया	८२, ९३, २११ गा. १६६, ४७३ [३], ५०७, १५६६

ओगाहणाणामणिह-अवगाहनानामनि-

त्ताउण् धत्तायुष्कः ६८४

ओगाहणाणाम-

निहत्ताउण् ,, ६९०

ओगाहणाणाम-

निहत्ताउण् ,, ६८५

ओगाहणाहितो अवगाहनायाः १५६६

ओगाहिता अवगाह्य १६८, १६९,

१७१ तः १७४, १७७,

१७८[१], १७९[१],

१८१[१], १८८, १८९

[१], १९०[१], ९९३,

१००१

ओगाहेत्ता अवगाह्य १७०,

१८०[१], १८२[१],

१८३[१]

मूलसङ्घो	सकयथो	सुत्तकाइ
ओघसण्णा	ओघसंज्ञा ७२५ तः ७२७	
ओट्टावल्लिणी	ओट्टावल्लिनी १२३७	
ओघिणाण	अवधिज्ञान ४५९ [१]	
ओघिणाणो	अवधिज्ञाना ४६०	
ओफिडित्ता	उत्तिफिट्त्वा - उत्तुल्लुत्थ पृ. २७१ टि. ९	
ओमंजलिया	चतुरिन्द्रियर्जावाः ५८ [१]	
०-ओभासा	अवभासाः १६७ तः १७४	
ओमत्तं	अवमत्त्वम् ९९४	
ओयविय ०	तेजित १७८ [२]	
ओयाहारा	ओजआहारा १८६२, १८६४	
ओरालाहं	उदाराणि २०५२ [२, ४]	
ओरालिण	औदारिकम् ९०१, ९०४, ९०६, ९०८, १४७५	
ओरालिण	औदारिकेण १५६३ [२]	
ओरालिय -	औदारिकाणि १५४४ [२]	
ओरालिय ०	औदारिक १५६७, १५६६, १७०२ [१४], २१७५, पृ. २२७ टि. १-२	
० ओरालिय -	औदारिकाणि १४७९	
ओरालियमीसग-	औदारिकमिश्रशरीरकाय-	
सरीरकायजोगं	योगम् २१७३ [२]	
ओरालियमीसग-	औदारिकमिश्रक-	
सरीरकायप्प-	शरीरकाय-	
ओगी	प्रयोगी १०८३	
ओरालियमीससरी-	औदारिकमिश्रशरीरकाय-	
रकायप्पओगिणो	प्रयोगिणः १०८३	
ओरालियमीस-	औदारिकमिश्र-	
सरीरकायप्प-	शरीरकाय-	
ओगी	प्रयोगी १०८३	
"	औदारिकमिश्रशरीरकाय-	
	प्रयोगिणः १०८० तः १०८३	
ओरालियमीस-	औदारिकमिश्रशरीरकाय-	
सरीरकायप्प-	प्रयोगः १०६८, १०७२ तः १०७४	

मूलसङ्घो	सकयथो	सुत्तकाइ
ओरालियमीसा-	औदारिकमिश्रशरीरकाय-	
सरीरकायजोगं	योगम् २१७३ [२]	
ओरालियमीसा-	औदारिकमिश्र-	
सरीरकाय-	शरीरकाय-	
प्पओगिणो	प्रयोगिणः १०८३	
ओरालियमीसा-	औदारिकमिश्रशरीरकाय-	
सरीरकायप्पओगी	प्रयोगी १०८३	
ओरालियमुक्केल्लगा	औदारिकमुक्तानि ९११ [१]	
ओरालियसरीर-	औदारिकशरीरकाययोगम्	
कायजोगं	२१७३ [२]	
ओरालियसरीर-	औदारिकशरीरकायप्रयोगी	
कायप्पओगी	१०८३	
"	औदारिकशरीरकाय-	
	प्रयोगिणः १०८० तः १०८३	
ओरालियसरीर-	औदारिकशरीरकायप्रयोगः	
कायप्पओगी	१०६८, १०७२ तः १०७४	
ओरालियसरीरगा	औदारिकशरीरकाणि ९१४ [१]	
ओरालिय-	औदारिकशरीरनामः	
सरीरणामाण	१७०२ [१०]	
ओरालियसरीरणामे	औदारिकशरीरनाम १६९४ [३]	
ओरालियसरीर-	औदारिकशरीर-	
वन्धणणामे	वन्धननाम १६९४ [५]	
ओरालियसरीरया	औदारिकशरीरकाणि ९१० [१]	
ओरालियसरीर-	औदारिकशरीर-	
संघातणामे	सङ्घातनाम १६९४ [६]	
ओरालियसरीरस्स	औदारिकशरीरस्य १५०२, १५३८, १५५३, १५५६, १५५७, १५६६	
० ओरालिय-	औदारिकशरीरस्य	
सरीरस्स	१५०६ [१], १५०७ [१]	
०-ओरालिय-	"	
सरीरस्स	१५१३ [१]	

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाह	मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाह
ओरालियसरीरं	औदारिकशरीरम् १५५९ तः १५६१, १९०३ [३]		ओरालिया	औदारिकाणि ९११[२], ९१२[३], १५०७[३]	
ओरालियसरीरं- गोत्रंणामे	औदारिकशरीरा- ज्ञोपाङ्गनाम १६९४[४]		ओवइया	त्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]	
ओरालियसरीरा	औदारिकशरीराणि ९११[१], ९१२[१], ९१६[१], ९१८[१], ९२१[१], १५६५, १८६३, पृ. २२५ टि. ४, पृ. ३९२ टि. १		ओवक्कमियं	औपकमिकीम् २०७३	
ओरालियसरीराओ	औदारिकशरीरात् १५९७[२]		ओवक्कमिया	औपकमिकी २०७२	
ओरालियसरीरी	औदारिकशरीरेणः १७९४[३]		ओवम्मसच्चा	औपम्यसत्या — भाषाप्रभेदः ८६२	
ओरालियसरीरीसु	औदारिकशरीरिषु १९०३[२]		ओवम्मसच्चे	” ” ८६२ गा. १९४	
ओरालियसरीरे	औदारिकशरीरम् १४७६, १४८८ ” औदारिकशरीरे १५३९ [३]		ओवम्मं	औपम्यम् २११ गा. १७५	
ओरालियसरीरे	औदारिकशरीरम् १४७६ तः १४७८ [२], १४८०, १४८२तः १४८४[२], १४८५ [१-३, ५-७], १४८७ [१-२], १४८९, १४९० [१], १४९१[१], १४९२ [१], १४९५[१], १४९७[१-३], १४९८ [१], १५०१ [१].		ओवासंतरं	अवकाशान्तरम् १०००	
ओरालियसरीरेहिं	औदारिकशरीरैः ९१८[१]		ओसकृति	अवध्वक्ते १२५३, १२५५	
ओरालियसरीरेहितो	औदारिकशरीरेभ्यः १५६५, १५९५[२], १६०३[२], १६०४[१]		ओसण्णकारणं	अवसन्नकारणम्-बाहुल्य- कारणम् ७२०, ७३२, ७३४, १८०१, १८०६ [१], १८०९	
ओरालियसंठाण — ०	औदारिकसंस्थान १५४३		० ओसण्णिणीओ	अवसण्णिण्यः १२६२ [१], १२८६, १२८८, १३००, १३०१, १३०५, १३१०, १३२६, १३४४, १३५२, १३५९, १३६५, १३७७	
ओरालियस्स	औदारिकस्य ९१०[२-३],		० ओसण्णिणीहिं	अवसण्णिणीभिः ९१० [१-२, ४], ९११ [२], ९१२ [२], ९१४ [१], ९१८ [१], ९२१ [१]	
			+ ओसहि	औपध्यः ३८ गा. १२	
			ओसहीओ	” ५०	
			ओसा	अवध्यायः २८ [१]	
			ओहारिणी	अवधारणी ८३०, ८३१	
			ओहिण्	औधिके १९२६	
			ओहिओ	औधिकः १८९ [१], १९० [१], ११४५	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
ओहिणा	अवधिना १२१५, [१-३], १९८३ तः १९९२, १९९४, १९९५, १९९७, १९९८, २००६, २००७	
ओहिणाण	अवधिज्ञान ४५२, ४६४ [१], १२१६ [१], १९२९	
ओहिणाण०	अवधिज्ञान ४४०, ४४१, ४८७ [१], ४९५ [१]	
ओहिणाणपरिणामे	अवधिज्ञानपरिणामः ९३३	
ओहिणाणसागर- पासण्या	अवधिज्ञानसाकारपदयता १९३७, १९४१	
ओहिणाणसा- गारोवओगे	अवधिज्ञानसाकारोपयोगः १९०९, १९१३	
ओहिणाणं	अवधिज्ञानम् १४२० [७-८], १४२१ [२], १८९८ [२]	
० ओहिणाणाइं	अवधिज्ञानानि १४३७ [६]	
० ओहिणाणाणि	अवधिज्ञानानि १४३७ [५]	
ओहिणाणारिया	अवधिज्ञानायाः १०८	
०-ओहिणाणिस्स	अवधिज्ञानिनः ४८७ [१], ४९५ [१]	
ओहिणाणी	अवधिज्ञानी ४८८, ४९६, १३४९	
„	अवधिज्ञानिनः २५७, २५९, ९३८, १८९८ [२], १९५४	
०-ओहिणाणी	अवधिज्ञानी ४८७ [१], ४९५ [१-३]	
ओहिणाणीणं	अवधिज्ञानिनाम् २५७, २५९	
०-ओहिणाणीणं	„ ४८७ [१], ४९५ [१]	
० ओहिणाणेषु	अवधिज्ञानेषु १२१६ [१]	
ओहिदंसण	अवधिदर्शन १९२८	
ओहिदंसण०	„ ४४०, ४४१, ४६२ [१]	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
ओहिदंसणलणा-	अवधिदर्शनानाकार-	
गारपासण्या	पद्यता १९३८, १९४२	
ओहिदंसणलणा-	अवधिदर्शनाना-	
गारोवओगे	कारोपयोगः १९१०, १९१४	
ओहिदंसणावरणे	अवधिदर्शनानावरणम् १६८०	
ओहिदंसणी	अवधिदर्शनी ४६३, ४८८, ४९६, १३५६	
„	अवधिदर्शनिनः २६०, १९५४, पृ. २३० टि. २	
ओहिदंसणीणं	अवधिदर्शनिनाम् २६०	
० ओहिदंसणो-	अवधिदर्शनीप-	
वउत्ता	युक्ताः १९२९	
ओहिपयं	अवधिपदम् पृ. ४१८ पं. २७	
ओहिय०	औधिक ३५३, १५११ [१-३], १५१२	
ओहियदंडओ	औधिकदण्डकः ८९०, ८९१	
ओहियस्स	औघिकम् १५०३, १५०७ [३]	
ओहिया	औघिकाः १८९ [१], १९० [१], ६४०, ६४१, ११४६, ११४७, ११५० तः ११५२, ११७२, ११७४, १५२६ [३], १५८३ [३]	
„	औघिका १७३६ [१], १७३७ [१], १७३८, १७४१	
„	औघिकानि ९१७, ९१८ [१-३], ९२१ [१-३], ९२२	
ओहियाणं	औघिकानाम् १८१ [१-२], १८४ [१], १९७ [१], ३५८, ३६१, ३६७, ९८३ [२], ९८४, ९८७	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
ओहियाणं	[१], ११४६, ११४७, ११५५, ११८० [१, ३], १४९७ [३], १५२६ [४], १५३२ [३], पृ. ३० टि. १	
० ओहियाणं	औघिकानाम्	११७८
ओहिस्स	अवधे: १९८१ गा. २२२, २०१७	
ओही	अवधि: २ गा. ७, १९८२, २००८, २०१६, २०२७	
कइ	कति ९८३ [१], १६२१, १७७३ [१]	
कइकिरिपु	कतिक्रिय: १५९८, १५९९ [१]	
कइपणसोगाढा	कतिप्रदेशावगाढा १२४४	
कइरसारै	करीरसार: पृ. २९४ टि. ३	
कइविहे	कतिविध: १०६८	
”	कतिविधम् १४८२, १४८५ [३]	
कइसु	कतिपु १२१७	
कइहिं	कतिभि: ९६६ [१], ९६७ [१], ९७०, १००२	
कओ	कुत: ८५९ गा. १९२	
कओहिंतो	कुत:-केभ्य: ६५० [१], ६५७	
ककोडइ	कर्कोटकी-वल्लीभेद: ४५, गा. २९	
+ ककखड	तृणविशेष: ४७ गा. ३६	
ककखड ०	कर्कश-स्पर्श ३३३, १८०१, १८०९	
ककखडगरुयगुण ०	कर्कशगुरुयगुण ९८५ [९], ९८७ [४]	
ककखडगरुयगुणा	कर्कशगुरुयगुणा: ९८० [१], ९८२, ९८५ [८-९], ९८७ [३-४]	
ककखडगरुयगुणाणं	कर्कशगुरुयगुणानाम् ९८२, ९८७ [४]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
ककखडगरुय- गुणेहिंतो	कर्कशगुरुयगुणेभ्यः ९८२, ९८७ [४]	
ककखडफास ०	कर्कशस्पर्श ४४०, ४४१, ५४५ [१], पृ. ३९५ टि. ३	
ककखडफासणामे	कर्कशस्पर्शानाम् १६९४ [१२]	
ककखडफास परिणता	कर्कशस्पर्शपरिणता: ८ [४], ९ [१] त: ११ [५], १२ [१, ३-८], १३ [१-५]	
ककखडफासपरिणामे	कर्कशस्पर्शपरिणाम: ९५५	
ककखडफासा	कर्कशस्पर्शा: १६७ त: १७४	
० ककखडस्स	कर्कशस्य ५४५ [१]	
ककखडाइं	कर्कशानि १८०० [१-२]	
० ककखडाइं	” १८०० [२]	
० ककखडाणं	कर्कशानाम् ५४५ [१]	
० ककखडे	कर्कश: ”	
+ कच्छ	कच्छ:-वनस्पतिविशेष: ५५ [३] गा. १०८	
कच्छभा	कच्छपा:-जलचरभेद: ६४	
कच्छहा	” ” ६२	
कच्छा	कक्षा-जलरुहवनस्पति- विशेष: ५१	
कच्छुरी	वनस्पतिविशेष: ४२ गा. १९.	
+ कच्छुल	कच्छुल:-गुल्मवनस्पति- भेद: ४३ गा. २५.	
कच्छुंभरि	कस्तुम्भरि:-वनस्पति: पृ. १८ टि. ६	
कजइ	क्रियते-भवति १५७४, १५७७ [१], १५७८ [१], १५७९ [१], १६०७, १६०९, १६१२, १६२८ त: १६३०, १६३४, १६४०, १६५० त: १६५२, १६५८, १६६०	

मूलसद्गो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
कज्जलि	क्रियते-भवति	११४२, १५७४, १५७५ [१], १५७६ [१], १५७७ [१], १५७८ [१], १५७९ [१], १६०७ तः १६०९, १६१२, १६१३ [१], १६१४ तः १६१६ [१], १६२२ तः १६२६, १६२८ तः १६३०, १६३३, १६३४, १६३५ [१-४], १६३६ तः १६३८ [१], १६४०, १६५०, १६५२, १६५३, १६५७, १६५८, १६६०
कज्जले	कज्जलम्	१२२६
कज्जलि	क्रियते-भवति	११४२, १६३३, १६३५ [४]
॥	क्रियन्ते-भवन्ति	११२९, ११३९, ११४१, ११४२, १६११, १६३५ [१, ३, ४]
कटु	कृत्वा	८७८, २१६९
कटुपाउयारा	काष्ठपाहुकाकाराः-	
	शिल्पार्याः	१०६
कटुहारा	त्रीन्द्रियजीवाः	पृ. २७ टि. १०
कटुानी	काष्ठान्	५४ [५] गा. ७६ तः ७९, ५४ [६] गा. ८० तः ८३
कटुहारा	त्रीन्द्रियजीवाः	५७ [१]
कटुग ०	कटक-आभरण	१७७
कटुय ०	॥ ॥	१७८ [१-२], १८८, १९६
कटुस्स	कृतस्थ	१६७९
कटुहं	कृतानि	१४४४
कटुहं	कटाहम्	५४ [८] गा. ९५
० कटुहं	कटुका	१२३७
कटुगुत्तुवी	कटुकुम्भी	१२३३

मूलसद्गो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
कटुगुत्तुवीफले	कटुकुम्भीफलम्	१२३३
कटुय	कटुक	५४४, १८०९
कटुय-	॥	५४४
कटुयपिट्टणिष्ठिया	कटुकपिट्टणिष्ठिता-	
	मद्यविशेषः	पृ. २९६ टि. १६
कटुयरस	कटुकरस	पृ. ३९५ टि. २
कटुयरस ०	॥	४४०, ४४१
कटुयरसपरिणता	कटुकरसपरिणताः	
	८ [३], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [२], १२ [१-८], १३ [१-५]	
० कटुयाहं	कटुकानि	१८०१
कण	म्लेच्छजातिविशेषः	
	पृ. ३६ टि. १७	
+ कणइर	कर्णिकारः	४३ गा. २४
कणम्	कनकः-पर्वगावन-	
	स्पतिमेदः	४६ गा. ३४
कणगा	कनक	१८७ गा. १४५- १४६, १९७ [१], १२३०
कणगा	कनकाः-चतुरिन्द्रिय-	
	जीवाः	५८ [१]
कणभागा	चतुरिन्द्रियजीवाः	
	पृ. २८ टि. १३	
+ कणयर	कर्णिकारः	पृ. १८ टि. १८
कणवीर	म्लेच्छजातिविशेषः	
	पृ. ३६ टि. १७	
० कणवीरम्	करवीरकः	१२२६, १२२७, १२२९, १२३०
० कणवीर	करवीरः	१२३१
कणिकामच्छा	मत्स्यविशेषः	६३
कणियारकुसुमे	कर्णिकारकुसुमम्	१२३०
कणणत्तिया	चर्मपक्षि-विशेषः	८७
कणणपाउरण	कर्णप्रावरणाः-	
	अन्तर्हीनमनुष्याः	९५
कणणीठ	कर्णपीठ	१७७, १७८ [१-२], १९६

मूलसदो	सतयथो	सुत्तकाह
कणिया	कर्णिका-वनस्पतिः	
	५.४[८] गा. ९१	
„	कर्णिका १७७, १७८	
	[१], १८८, २१६९	
कणियारकुसुमे	कर्णिकारकुसुमम् पृ. २९४	
	टि. २१	
कणुकडत्त	वनस्पतिविशेषः	
	पृ. २२ टि. ४	
+ कणह	कृष्णः-हरितवनस्पति-	
	भेदः ४९ गा. ४१	
कणहकडवू	वनस्पतिविशेषः ५१[१]	
	गा. ४९	
कणहकंदण	कृष्णकन्दकः १२३३	
कणहलेसट्टाणा	कृष्णलेस्यास्थानानि	
	१२४९	
कणहलेसं	कृष्णलेस्याम् १२१५[२]	
„	कृष्णलेस्याम् १२२४	
कणहलेसा	कृष्णलेस्या १२३२, पृ.	
	४०३ टि. १	
„	कृष्णलेस्याः ९३९[१]	
कणहलेसाए	कृष्णलेस्याया १२५८[६]	
„	कृष्णलेस्यायाम्	
	१८८५ [१]	
कणहलेसाओ	कृष्णलेस्याः ११९०	
कणहलेसे	कृष्णलेस्याः १२०१[१],	
	१२०३[१,३], १२१०	
	[३], १२११, १२१५,	
	[१], १२५८[६], १३३६,	
	१७४६, १७५१	
० कणहलेसे	कृष्णलेस्याः १२५८[८]	
कणहलेसेसु	कृष्णलेस्यापु १२०१[१],	
	१२१०[३], १२११	
कणहलेस्स ०	कृष्णलेस्या १२०८	
कणहलेस्सट्टाणा	कृष्णलेस्यास्थानानि	
	१२४७, १२४९	
कणहलेस्सट्टाणाणं	कृष्णलेस्यास्थानानाम्	
	१२४८, १२४९	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाह
कणहलेस्सं	कृष्णलेस्याम् १२१५	
	[१-२], १२५८	
	[१, ५-७]	
„	कृष्णलेस्याम् १२२४	
० कणहलेस्सं	कृष्णलेस्याम् १२५८[८]	
कणहलेस्सा	कृष्णलेस्या ११९६,	
	११५६, ११५८, ११५९,	
	११६३[१], ११६४[३],	
	११६५[२], ११८०[७],	
	१२१९, १२२०, १२२२,	
	१२२६, १२३३, १२४२,	
	तः १२४४, १२५० तः	
	१२५२, १२५६, १२५७,	
	[१-३, ५, ७, ९, १२-१३],	
	१२५८[५]	
„	कृष्णलेस्याः ९३८, ९४३,	
	११४६, ११६३[३],	
	११७०, ११७१, ११७३,	
	११७६, ११८०[५,	
	८-९], ११८२[१, ३],	
	११८३[१, ३], ११८८,	
	११९०, ११९२, ११९४,	
	पृ. २८५ टि. ३, पृ. २८६	
	टि. ३	
कणहलेस्साए	कृष्णलेस्याया १२५८[७]	
„	कृष्णलेस्यायाः १२४५	
० कणहलेस्साए	कृष्णलेस्याया १२५८	
	[७-८]	
कणहलेस्साओ	कृष्णलेस्याः ११८०	
	[७-९], ११८२ [२-३],	
	११८३ [३], ११८९	
कणहलेस्साठाणा	कृष्णलेस्यास्थानानि १२४६	
कणहलेस्साठाणाणं	कृष्णलेस्यास्थानानाम्	
	१२४७	
कणहलेस्साणं	कृष्णलेस्यानाम् ११७० तः	
	११७४, ११७६, ११७८,	
	११८० [१, ५-१०],	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
कणहलेस्साणं	१८२ [१-३], ११८३ [१-३], ११८८ तः ११९४, १२१७	
कणहलेस्सापरिणामे	कृष्णलेइयापरिणामः ९३०	
कणहलेस्से	कृष्णलेइयः १२०१ [१], १२०३ [१], १२०८, १२०९, १२१० [१-३], १२११, १२१५ [१], १२१६ [१], १२५८ [१-२]	
० कणहलेस्से	कृष्णलेइयः १२५८ [७]	
कणहलेस्सेसु	कृष्णलेइयेषु १११७, १२०१ [१], १२०३ [१], १२०८, १२०९, १२१० [१], १२११	
कणहलेस्सेहितो	कृष्णलेइयेभ्यः ११९१, ११९२, ११९४	
कणह[बल्ली]	कृष्णबल्ली ४५ गा. ३०	
कणहसप्पा	कृष्णसर्पाः ७९	
० कणहा	कृष्णाः १६७	
० कणहाणं	कृष्णानाम् १०२ गा. ११७	
कणहे	कृष्णः - वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा. ५३	
कतरे	कतरे २२५ तः २३० [५], २३२ तः २७१, २७२ [१-५], २७३ तः २७५, ३२५, ३३० तः ३३३, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ९००, ९८२, ९८७ [४], ११७० तः ११७४, ११७६, ११८० [१, ५-१०], ११८२ [१, ३], ११८३ [२-३], ११८५ तः ११८८, ११९०, ११९२ तः ११९४,	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	१८१८, १८२१, २०५३, २१२५ तः २१२७ [१], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४२, २१४३	
कतरे	कतरेः २७२ [१-५]	
"	कतरेत् ७७७, ७७९, ७८०, ८०२ तः ८०५, ८८७, ९७९, ९८५ [७], ९८७ [२], १०१३	
"	कतराः ११८२ [२], ११८९	
"	कतराणि १२४८, १२४९, १५६५, १५६६	
कतरेहितो	कतरेभ्यः २२५ तः २३० [५], २३२ तः २७२ [५], २७३ तः २७५, ३२५, ३३० तः ३३३, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ७७७, ७७९, ७८०, ८०२ तः ८०५, ८८७, ९००, ९७९, ९८२, ९८५ [७-९], ९८७ [२-४], १०१३	
	११७० तः ११७४, ११७६, ११८० [१, ५-१०], ११८२ [१, ३], ११८३ [१-३], ११८५, ११८६, ११८७ तः ११९४, १२४८, १२४९, १४७३, १५६५, १५६६, १८१८, १८२१, २०५३, २१२५ तः २१२७ [१], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४२, २१४३	
कतरेहितो	कतरेस्मात् २७२ [१-५]	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	
कतरेहितो	कतराभ्यः	११८२[२], ११८९		२०८९, २०९०[१] २०९१[१], २०९२, २१३३, २१३४[१], २१४७, २१४८, २१५२		
कति	कति	७२५तः ७२७, ७७४, ७९१, ८५९ गा. १९२, ८७०, ८९८, ९०१, ९०२, ९०४, ९०६, ९०८, ९५८, ९५९, ९७३, ९८४, ९८५[१], ९८७[१], १०२५, १०२६[१], १०२७[१], १०२८[१], १०५६, १०५७, ११५६ तः ११६०, १२१९, १२३९, १२४०, १२५०, १२५६, १२५७[१, ३, ५, ७, १२], १४७५, १५६७, १५८१[१], १५८२, १५८३[१], १६०५, १६०६[१], १६१७, १६२७[१], १६४२, १६४३, १६४६, १६४७[१], १६४८, १६४९[१], १६६४ गा. २१७, १६६५, १६६६, १६८७, १७५४[१], १७५५, १७५६[१], १७५७, १७५८[१], १७६३[१], १७६५[२], १७६६, १७६७[१] १७६८[१], १७६९[१], १७७०[१], १७७४[१], १७७५[१], १७७६, १७७७[१], १७७८, १७८३[१], १७८४[१], १७८७[१], १७८८[१], १७८९, १७९१, १७९२ [१], १८०९, २०८६,		कतिकिरिण	कतिक्रियाः	१५८५[१], १५८८, १५८९[१], १५९०, १५९१, १५९६, १५९७[१], १६०४[१], २१५३[४], २१६६[३]
			कतिकिरिया	कतिक्रियाः	१५८६[१], १५९२ तः १५९४, १५९५[१], १६००, १६०२, १६०३[१], २१५३[५-६], २१६६[३-४]	
			कतिदिसि	कतिदिशः - कतिभ्यो	दिग्भ्यः १५५३, १५५४, १५५७	
			+ कतिपणस	कतिप्रदेशाः	९७२ गा. २०२	
			कतिपणसिण	कतिप्रदेशकम्	९७७[१], ९८५[५]	
			कतिपणसोगाढे	कतिप्रदेशावगाढम्	९७८[१], ९८५[६]	
			कतिपतिट्टिण	कतिप्रतिष्ठितः	९६०[१]	
			कतिपदेसिया	कतिप्रदेशिका	१२४३	
			कतिप्यगारा	कतिप्रकारा	८५९ गा. १९२	
			कतिभाग - ०	कतिभाग	६७७, ६७९, ६८१	
			कतिभागं	कतिभागं	१७९३ गा. २१७, १८०३, १८१०, १८१६	
			कतिविधं	कतिविधम्	१२४२	
			कतिविधे	कतिविधः	६८४	
			कतिविहा	”	१९८२	
			”	कतिविधा	४३८, ७३८, ७५४, ७६४, ७७३[१],	

मूलसदो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

८६० तः ८६६, १००९
[१], १०११[१], १०१६
[१], १०८७, १०८८,
१५६८ तः १५७२,
१९३६ तः १९३८,
१९४० तः १९४२,
१९४४, १९४५, १९४७,
१९४८, १९५१, २०५२
[१], २०५५, २०६०,
२०६३, २०६६, २०६९,
२०७२, २०७७

कतिविहा

कतिविधाः ५०० तः
५०२, १०१२ [१]

”
कतिविहे

कतिविधानि १०२४
कतिविधः ६८५, ८८१,
८९६, ९२५ तः ९३७,
९४७ तः ९५७, ९६२
[१], ९६३[१], १००७,
१००८ [१], १०१५
[१], १०१७ तः १०२०
[१], १०२१ [१-३],
१०६९, १०७०, १०८५,
१४७१, १६७९, १६८०,
१६८१ [१], १६८२,
१९०८ तः १९१०,
१९१२ तः १९१४,
१९१७, १९१८, १९२१,
१९२२

कतिविधम् १४७६ तः
१४८८ [२], १४८०,
१४८३, १४८४ [१-२],
१४८५ [१, २, ५, ६],
१४८७ [१-२], १५१४,
१५३३ [१], १५३६,
१५३७, १५३९ [१],
१५५२, १६८८, १६८९
[१-२], १६९० [१-३],

मूलसदो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

१६९१ [१-५], १६९२,
१६९३, १६९४
[१, ३-९], १६९५
[१-२], १६९६

कतिविहे

कतिविधानि पृ. २१५
टि. १

कतिविहो

कतिविधः १६६४ गा. २१७

कतिसमइण

कतिसामयिकः २०८७
[१], २०८८, २१७२

”

कतिसमइया

कतिसामयिकम् २१७१

कतिसु

कतिसामयिकी १०१० [१]

” (तृ. स.)

कतिषु १२१६ [१]

कतिहि

कतिभिः १२३२
” ९६१ [१],
१६६४ गा. २१७

कतिहिं

” ६६८, ६८७,
८५९ गा. १९२, ९६४
[१], ९६५ [१], १००३
[१], १००४, १००५,
१६७०, १६७२

कते

कृते १८६४, २०५२ [२]

कलोहिंतो

कुतः - केभ्यः ६३९ [१],
६४२, ६४५ [१], ६४६,
६४८, ६५५ [१] ६५६
[१], ६५८, ६६२ [१]

कत्तो

कुतः ५५९ गा. १८२

कत्थ

कुत्र पृ. ७८ टि. ४

+ कत्थुल

वनस्पतिविशेषः पृ. १८
टि. १९

कत्थुंभरि

कस्तुम्भरिः - वनस्पति-
विशेषः ४२ गा. २०,
पृ. १७ टि. १४

कदलित्थंभाण

कदलीस्तम्भानाम् ८८३

कदली

कदली पृ. २० टि. १०

कदलीयंभाण

कदलीस्तम्भानाम्
पृ. २१९ टि. ४

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाइ
कहुइया	बल्लीविशेषः	४५ गा. २९
कन्नपीठ	कर्णपीठ	११८
कधुकड	वनस्पतिविशेषः	पृ. २२ टि. ४
कप्प	कल्प	१९७[२], १९८ [२], ६३४
कप्प -	कल्प - कल्पनामाभिध-	
	द्वीपसमुद्रार्थे	१००३[२] गा. २०५
कप्पस्स	कल्पस्य	१९९[१], २०० [१], २०२[१], २०३ [१], २०४[१], २०५[१]
कप्पं	कल्पम्	१९६३
कप्पा	कल्पौ	२०५[१], २०६[१]
० कप्पा	कल्पाः	२१०
० कप्पाइया	कल्पातीताः	१४७[२]
कप्पाणं	कल्पयोः	२०१[१], २०६[१], २०७, पृ. ७५ टि. १
कप्पातीत	कल्पातीत	१५३२[६]
कप्पातीत ०	,,	६५६[३]
कप्पातीतगवेमाणिय-	कल्पातीतकवैमानिक-	
देवेहिंतो	देवेभ्यः	६५०[१७]
कप्पातीता	कल्पातीताः	१४३, १५२०[५]
कप्पातीयवेमाणिय-	कल्पातीतवैमानिकदेव-	
देवपंचेंदियवे-	पञ्चेन्द्रियवैक्रिय-	
उन्वियसरीरे	शरीरम्	१५२६[६]
कप्पातीयवेमाणिय-	कल्पातीतवैमानिकदेवेभ्यः	
देवेहिंतो		६५० [१७]
कप्पातीया	कल्पातीताः	१४५
कप्पासट्टिसमिजिया	त्रीन्द्रियजीवाः	५७[१]
कप्पासिया	कार्पासिकाः-कर्मार्याः	१०५
कप्पे	कल्पः	१९७ तः २०४ सूत्राणां प्रथमकण्डिका

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाइ
कप्पे	कल्पे	२२३ [१-८], ३३४, ४०९ [१] तः ४१८ [१], ४१९[१], ४२० [१], ४२४ [१], ४२६[१], ५९०, १४७० ० कप्पे
कप्पेसु	कल्पेषु	१४८, १५१, १५७, १६०, २०६[२] गा. १५५, २०५१, २०५२ [१]
कप्पो	कल्पः	६६३, ६७२[९], १५३२ [५], १५५१ [४, ६]
कप्पोवग	कल्पोपक	६६१
कप्पोवगवेमाणिय-	कल्पोपकवैमानिकदेवेभ्यः	
देवेहिंतो		६५० [१७-१८]
कप्पोवगा	कल्पोपकाः	१४३, १४४ [१-२], १५२० [५]
कव्वडनिवेसेसु	कव्वटनिवेशेषु	८२
कम्म	कर्म	२११ गा. १७८, ११३७, १६८४ [१]
कम्म ०	,,	११२३ गा. २०९
कम्मए	कर्मजं कर्मणं वा	९०१, ९०२, ९०४, ९०६, ९०८, १४७५
कम्मखंघे	कर्मस्कन्धान्	२१७५
कम्मगसरीर-	कर्मणशरीरकाययोगम्	
कायजोगं		२१७३ [२]
कम्मगसरीर-	कर्मणशरीरकायप्रयोगगतिः	
कायप्पओगगती		१०८६, १०८९
कम्मगसरीर-	कर्मणशरीरकायप्रयोगिणः	
कायप्पओगिणो		१०८३
कम्मगसरीरकायप्प-	कर्मणशरीरकायप्रयोगी	
ओगी		१०८३
कम्मगसरीरणामे	कर्मणशरीरनाम	१६९४ [३]

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाह
कम्मगसरीरबंधणणामे	कर्मणशरीरबन्धननाम	१६९४ [५]
कम्मगसरीरसंधायणामे	कर्मणशरीरसङ्घातनाम	१६९४ [६]
कम्मगसरीरस्स	कर्मणशरीरस्य	१५५७
कम्मगसरीरं	कर्मणशरीरम्	१५६२, १५६४
कम्मगसरीरा	कर्मणशरीराणि	१९० [५], १५६५
० कम्मगसरीरा	,,	१५६५
० कम्मगसरीराणं	कर्मणशरीराणाम्	१५६५, १५६६
० कम्मगसरीरी	कर्मणशरीरी	१९०३ [५]
कम्मगसरीरे	कर्मणशरीरम्	१५५२
० कम्मगसरीरे	,,	१५५२
० कम्मगा	कर्मजानि कर्मणानि वा	९१४ [४], ९१७, ९१८ [३]
० कम्मगाहं	,,	९११ [४], २१७५
० कम्मगाणं	कर्मणयोः	१५५६, १५६६
कम्मठिनी	कर्मस्थितिः	१६९७, १६९८ [१], १७०४
कम्मणिसेगो	कर्मनिषेकः	,, ,, ,,
कम्मपगडिपदे	कर्मप्रकृतिपदे	पृ. ३६७ पं. २४
कम्मपगडीओ	कर्मप्रकृतयः	१६८७, १७५४ [१], १७६३ [१], १७६९ [१], १७७५ [१], १७७८ [१], १७८७ [१], पृ. ३५२ टि. ३
	कर्मप्रकृतीः	९६४ [१], ९६५ [१], ९६६ [१], ९६७ [१], ९७०, १५८१ [१], १५८२, १५८३ [१], १६४२, १६४३, १६४६, १६४७

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाह
		[१], १६४८, १६४९ [१], १६६५ तः १६६९, १७५५, १७५६ [१], १७५७, १७५८ [१], १७६५ [२], १७६६, १७६७ [१], १७६८ [१], १७७० [१], १७७३ [१-२], १७७४ [१], १७७६, १७७७ [१], १७८३ [१], १७८४ [१], १७८८ [१], १७८९, १७९१, १७९२ [१]
० कम्मपगडीओ	कर्मप्रकृतयः	१५८७ [१]
,,	कर्मप्रकृतीः	१७८८ [२]
कम्मबंधपदं	कर्मबन्धपदम्	पृ. ३८७ पं. १५
कम्मबंधवेदपदं	कर्मबन्धवेदपदम्	पृ. ३८८ पं. २०
कम्मवीएसु	कर्मवीजेषु	२१७६
कम्मभूमण	कर्मभूमकः	१७४७ [१], १७५०
कम्मभूमण्हितो	कर्मभूमकैभ्यः	६४५ [३-४]
० कम्मभूमण्हितो	,,	६४५ [६]
कम्मभूमग	कर्मभूमक ३९ [२५-२६], ६६२ [५-७], ६६५ [२], ६७६, १५३३ [६-१०]	
कम्मभूमग ०	कर्मभूमक ३९ [२४-२५], ६५० [१२], ६६२ [३], १५३३ [४-५]	
कम्मभूमगगढम्-	कर्मभूमकगर्भव्युत्क्रान्तिक-	
वक्कंतियमणूस-	सनुज्यपञ्चेन्द्रिय-	
पंचेंदियवेड-	वैक्रिय-	
व्वियसरीरे	शरीरम्	१५१९ [२-३]
० ,,	,,	१५१९ [३-४]
कम्मभूमगपलि-	कर्मभूमकप्रतिभागी	१७४७ [१], १७५० तः १७५२
भागी		

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
कहुइया	वल्लीविशेषः	४५ गा. २९
कक्षपीठ	कर्णपीठ	११८
कक्षुकड	वनस्पतिविशेषः	पृ. २२ टि. ४
कप्प	कल्प	१९७ [२], १९८ [२], ६३४
कप्प -	कल्प - कल्पनामाभिध-	द्वीपसमुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०५
कप्पस्स	कल्पस्स	१९९ [१], २०० [१], २०२ [१], २०३ [१], २०४ [१], २०५ [१]
कप्पं	कल्पम्	१९६३
कप्पा	कल्पौ	२०५ [१], २०६ [१]
• कप्पा	कल्पाः	२१०
• कप्पाईया	कल्पातीताः	१४७ [२]
कप्पाणं	कल्पयोः	२०१ [१], २०६ [१], २०७, पृ. ७५ टि. १
कप्पातीत	कल्पातीत	१५३२ [६]
कप्पातीत •	,,	६५६ [३]
कप्पातीतगवेमाणिय-	कल्पातीतकवैमानिक-	
देवेहिंतो	देवैभ्यः	६५० [१७]
कप्पातीता	कल्पातीताः	१४३, १५२० [५]
कप्पातीयवेमाणिय-	कल्पातीतवैमानिकदेव-	
देवपंचेदियवे-	पञ्चेन्द्रियवैक्रिय-	
उग्वियसरीरे	शरीरम्	१५२६ [६]
कप्पातीयवेमाणिय-	कल्पातीतवैमानिकदेवैभ्यः	
देवेहिंतो	देवैभ्यः	६५० [१७]
कप्पातीया	कल्पातीताः	१४५
कप्पासट्टिसमिजिया	त्रीन्द्रियजीवाः	५७ [१]
कप्पासिया	कार्पासिकाः-कर्मार्याः	१०५
रूपे	कल्पः	१९७ तः २०४ सूत्राणां प्रथमकण्डिका

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
कप्पे	कल्पे	२२३ [१-८], ३३४, ४०९ [१] तः ४१८ [१], ४१९ [१], ४२० [१], ४२४ [१], ४२६ [१], ५९०, १४७०
• कप्पे	कल्पयोः	२०६ [२] गा. १५५
कप्पेसु	कल्पेषु	१४८, १५१, १५७, १६०, २०६ [२] गा. १५५, २०५१, २०५२ [१]
कप्पो	कल्पः	६६३, ६७२ [९], १५३२ [५], १५५१ [४, ६]
कप्पोवग	कल्पोपक	६६१
कप्पोवगवेमाणिय-	कल्पोपकवैमानिकदेवैभ्यः	
देवेहिंतो	देवैभ्यः	६५० [१७-१८]
कप्पोवगा	कल्पोपकाः	१४३, १४४ [१-२], १५२० [५]
कब्बडनिवेसेसु	कर्वटनिवेशेषु	८२
कम्म	कर्म	२११ गा. १७८, ११३७, १६८४ [१] ११२३ गा. २०९
कम्म •	,,	११२३ गा. २०९
कम्मए	कर्मजं कर्मणं वा	९०१, ९०२, ९०४, ९०६, ९०८, १४७५
कम्मखंछे	कर्मस्कन्धान्	२१७५
कम्मगसरीर-	कर्मणशरीरकाययोगम्	
कायजोगं		२१७३ [२]
कम्मगसरीर-	कर्मणशरीरकायप्रयोगगतिः	
कायप्पओगगती		१०८६, १०८९
कम्मगसरीर-	कर्मणशरीरकायप्रयोगिणः	
कायप्पओगिणो		१०८३
कम्मगसरीरकायप्प-	कर्मणशरीरकायप्रयोगी	
ओगी		१०८३
कम्मगसरीररणाप्पे	कर्मणशरीररनाम	१६९४ [३]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
कम्मगसरीरवंधणणामे	कर्मणशरीरवन्धननाम	१६९४ [५]
कम्मगसरीरसंवायणामे	कर्मणशरीरसंवातनाम	१६९४ [६]
कम्मगसरीरस्स	कर्मणशरीरस्स	१५५७
कम्मगसरीरं	कर्मणशरीरम्	१५६२, १५६४
कम्मगसरीरा	कर्मणशरीराणि १९० [५],	१५६५,
० कम्मगसरीरा	,,	१५६५,
० कम्मगसरीराणं	कर्मणशरीराणाम् १५६५,	१५६६
० कम्मगसरीरी	कर्मणशरीरी १९०३ [५]	
कम्मगसरीरे	कर्मणशरीरम् १५५२	
० कम्मगसरीरे	,,	१५५२
० कम्मगा	कर्मजानि कर्मणानि वा	९१४ [४], ९१७, ९१८ [३]
० कम्मगाइ	,,	,,
	९११ [४], २१७५	
० कम्मगाणं	कर्मणयोः १५५६, १५६६	
कम्मगिती	कर्मस्थितिः १६९७,	१६९८ [१], १७०४
कम्मगिसेगो	कर्मनिषेकः ,,	,,
कम्मपगडिपदे	कर्मप्रकृतिपदे पृ. ३६७	पं. २४
कम्मपगडीजो	कर्मप्रकृतयः १६८७,	१७५४ [१], १७६३ [१], १७६९ [१], १७७५ [१], १७७८ [१], १७८७ [१], पृ. ३५२ टि. ३
	कर्मप्रकृतीः ९६४ [१], ९६५ [१], ९६६ [१], ९६७ [१], ९७०,	१५८१ [१], १५८२, १५८३ [१], १६४२, १६४३, १६४६, १६४७

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	[१], १६४८, १६४९	
	[१], १६६५, तः १६६९,	१७५७, १७५६ [१], १७५७, १७५८ [१], १७६५ [२], १७६६, १७६७ [१], १७६८ [१], १७७० [१], १७७३ [१-२], १७७४ [१], १७७६, १७७७ [१], १७८३ [१], १७८४ [१], १७८८ [१], १७८९, १७९१, १७९२ [१]
० कम्मपगडीजो	कर्मप्रकृतयः १५८७ [१]	
,,	कर्मप्रकृतीः १७८८ [२]	
कम्मवंधपदं	कर्मवन्धपदम् पृ. ३८७	पं. १५
कम्मवंधवेदपदं	कर्मवन्धवेदपदम् पृ. ३८८	पं. २०
कम्मवीणसु	कर्मवीजेषु २१७६	
कम्मभूमण	कर्मभूमकः १७४७ [१], १७५०	
कम्मभूमणहितो	कर्मभूमकेभ्यः ६४५ [३-४]	
० कम्मभूमणहितो	,,	६४५ [६]
कम्मभूमग	कर्मभूमकः ३९ [२५-२६], ६६२ [५-७], ६६५ [२], ६७६, १५३३ [६-१०]	
कम्मभूमग ०	कर्मभूमकः ३९ [२४-२५], ६५० [१२], ६६२ [३], १५३३ [४-५]	
कम्मभूमगगढभ-	कर्मभूमकगर्भव्युत्क्रान्तिक-	
वकंतिमणूस-	मनुष्यपञ्चेन्द्रिय-	
पंचेंद्रियवेड-	वैक्रिय-	
च्वियसरीरे	शरीरम् १५१९ [२-३]	
० ,,	,,	१५१९ [३-४]
कम्मभूमगपलि-	कर्मभूमकप्रतिभागी १७४७	
भागी	[१], १७५० तः १७५२	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाद
कम्मभूमगा	कर्मभूमकाः	९४, १३८
कम्मभूमगे	कर्मभूमकः	१७५१
कम्मभूमगेहिंतो	कर्मभूमकैभ्यः	६६२ [३, ६]
कम्मभूमय ०	कर्मभूमक	१२५८ [७]
कम्मभूमयमणूसाणं	कर्मभूमकमनुष्याणाम्	१२५७ [३]
० " "	" "	१२५७ [७]
कम्मभूमयमणूसीण	कर्मभूमकमानुषीणाम्	१२५७ [४]
कम्मभूमया	कर्मभूमकाः	९७ [१]
कम्मभूमिगा	कर्मभूमका	१७५२
कम्मभूमिसु	कर्मभूमिषु	८२, ९३, १५४, १७६
कम्मयसरीर-	कार्मणशरीरकायप्रयोगी	
कायप्पओगी		१०८३
० कम्मया	कर्मजानि कार्मणानि वा	९२१ [४], ९२२
कम्मवेदए	कर्मवेदकः	२ गा. ६
कम्मवेदवेदयपयं	कर्मवेदवेदकपदम्	पृ. ३९१ पं. २२
कम्मवेयबंधपयं	कर्मवेदबन्धपदम्	पृ. ३९० पं. २८
कम्मसरीरकायप्पओगे	कार्मणशरीरकायप्रयोगः	पृ. २६१ टि. २-३
० कम्मसरीरणामाणं	कार्मणशरीरनाम्नोः	१७०२ [१३]
० कम्मसरीरा	कर्मजशरीराणि कार्मण-	
	शरीराणि वा	९१२ [४]
कम्मस्स	कर्मणः	३२५, १६६७, १६७९ तः १६८१ [२], १६८२ तः १६८४ [१], १६८५ [१], १६८६, १६९७, १६९८ [१-२], १७०२ [१, १६], १७०५, १७०७ [१], १७०८ [१-२, ७-८],

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तं
		१७१५, १७२२, १७२३
		१७२८, १७३१ [१]
		१७३४, १७४२ तः १७४३
० कम्मस्स	कर्मणः	१७४२
कम्मरस वंधण	कर्मणो बन्धकः	२ गा. ६
कम्मं	कर्म	१६६७, १६७०, १६७२, १६७५, १६७६ [१], १६७७ [१], १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८६, १७४५ तः १७४७ [१], १७४९ तः १७५२, १७५५, १७५६ [१], १७५७, १७५८ [१], १७६४, १७६५ [२], १७६७ [१], १७७० [१], १७७३ [१], १७७४ [१], १७७६, १७७७ [१], १७७८, १७८३ [१], १७८४ [१], १७८५ [१], १७८६ [१], १७८८ [१], १७८९, १७९२ [१], २१७५
कम्मंसा	कर्मांशाः	२१७० [१]
कम्मंसे	कर्मांशान्	२१७५
कम्मा	कर्मजानि कार्मणानि वा	९१६ [३]
कम्माहं	कर्माणि	१४४४
० कम्माहं	"	२१७० [२] गा. २२९
"	कर्माणे	१५६३ [२]
कम्माणं	कर्मणाम्	१७४८
० कम्माणं	"	१७४२
कम्मारिया	कर्मार्याः	१०१, १०५

मूलसदो	सक्यथो	मुत्तंकाइ
कम्मासरीरकाय-	कर्मणशरीरकायप्रयोगगतिः	
प्यञ्जोगनी	१०८७	
कम्मासरीरकाय-	कर्मणशरीरकायप्रयोगिणः	
प्यञ्जोगिणो	१०७८, १०८१तः १०८३	
कम्मासरीर-	कर्मणशरीरकायप्रयोगी	
कायप्यञ्जोगी	१०७९, १०८१, १०८२	
”	कर्मणशरीरकायप्रयोगिणः	
	१०७७, १०७८, १०८०,	
	१०८१, १०८३	
कम्मासरीर-	कर्मणशरीरकायप्रयोगः	
कायप्यञ्जोने	१०६८तः १०७०,	
	१०७२तः १०७५	
कम्मे	कम् २ गा. ६, १६७९तः	
	१६८१ [१], १६८२,	
	१६८३, १६८६,	
	१६८८, १६८९ [१],	
	१६९० [१] तः १६९३,	
	१६९४ [१-३, ९-१०],	
	१६९५ [१-२], १६९६,	
	२१७० [१]	
कम्मे त्ति पदं	कमेति पदम्	पृ. ३८४
		पं. २१
कम्हा	कस्मान्	२१७० [१]
कम्हि	कस्मिन्	१५७४, १५७६
	[१], १५७७ [१],	
	१५७८ [१], १५७९ [१],	
	१६३७, १६४०	
कय	कृत	१७७, १७८ [१],
		१८८
कयरसारण	करीरसारकः	पृ. २९४
		टि. ४
कयरसारे	करीरसारः	१२२८
कयरे	कतरे	२३० [६], २३१,
		२१२८ [१]
”	कनराः	१६६३
”	कतरत्	१२४७
कयरेहितो	कतरेभ्यः	२३० [६],
		२३१, १२४७,

मूलसदो	सक्यथो	मुत्तंकाइ
कयरेहितो	कतराभ्यः	१६६३
कयवे	कदम्बः - बहुवीजवनस्पतिः	
		४१ गा. १८
करण	करकः - अप्कायमेदः	
		२८ [१]
”	एकास्थिकवनस्पतिमेदः	
		पृ. १७ टि. ९
+ करकर	करकरः - वनस्पतिः	५४
		[८] गा. ९२
० करणी	करणी	१२३७
+ करमद्	करमर्दः - वनस्पतिविशेषः	
		४२ गा. २२
+ करमद्ध्य -	वनस्पतिविशेषः	पृ. १८
		टि. ११
करंज	करंजः - एकास्थिक-	
	वनस्पतिः	४० गा. १३
करित्तण	कर्तुम्	१८६४
+ करीर	करीरः - वनस्पतिः	
		४२ गा. २२
करेइ	करोति	८२
करेज	कुर्यात्	१४०८ [३]
करेजा	”	१४०७ [१], १४०८
		[१-३], १४२१ [५],
		१४४६, १४५०, १४५४,
		१४५६
० करेण	करेण - कर्त्रा	१ गा. २
करेति	करोति	८७९, १११७,
		२१७० [१] गा. २२८,
		२१७२, २१७४ [१],
		२१७५
करेत्तण	कर्तुम्	२०५२ [२, ४-६]
करेत्ता	कृत्वा	२१७५
करेंति	कुर्वन्ति	९३, ६७३ [२],
		१४१० [१, ३], १४११,
		२०५२ [२, ४-६]
+ कल	वनस्पतिविशेषः	५० गा.
		४२

मूलसद्वो	सफयत्यो	सुत्तकाह
कलकुसुमे	कलकुसुमम्	१२२८
कलस	कलश	१७७
० कलसा	कलशानि	१७७, १७८ [१], १८८
कलह	कलह	१८८
कलहंसा	कलहंसाः	८८
कलहेणं	कलहेन	१५, ८०
कलंकलीभाव	कलङ्कलीभाव	२११
कलंबुया	कलम्बुका - जलजवनस्पति- विशेषः	५१
कलंबुया-	कदम्बकपुष्पसंस्थान	९७४
पुष्पसंठाण ०	[१], पृ. २४१ टि. १	
कलंबुयासंठाण ०	कदम्बकसंस्थान	९८३ [२]
कलाव	कलाप	९८६, १४९२ [१]
० कलावा	कलापानि	१७७, १७८ [१], १८८
० कलिया	कलितानि	१७७, १७८ [१], १८८, १९५ [१], कलिङ्गेषु १०२ गा. ११२
+ कलिंगा	कलिन्दाः - जात्यार्थाः	
कलिंदा		१०३ गा. ११८
कलुया	चतुरिन्द्रियजीवाः	५६ [१]
० कलेवरेसु	कलेवरेषु	९३
कल्लाणग ०	कल्याणक	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६
कल्लाणे	पर्वगवनस्पतिमेदः	४६ गा. ३४
कलहारे	कल्हारम्	५१
० कवया	कवचाः	२११ गा. १७८
कवाड	कपाट	१७७, १७८ [१], १८८
कवाडं	कपाटम्	२१७२
० कवाडेसु	कपाटयोः	१५५
कविट्टग	कपित्थक	१९५ [१]
कविट्टाण	कपित्थानाम्	११२२, १२३५
कविट्टे	कपित्थः	४१ गा. १६

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाह
कविसाणम्	कपिशायनम्	१२३७
कविंजला	कपिञ्जलाः - रोमपक्षि- विशेषः	८८
कवोया	कपोताः	८८
० कसाई	कपायी १३३१ तः १३३४	
”	कपायिणः	२५४
० कसाईण	कपायिणाम्	२५३
० कसाईणं	”	२५३
कसाण	कपायः २ गा. ५, १८६५ गा. २१९	
कसाय	कपाय १११ तः ११९, १२४ तः १२९, १३१, १३२, ५४४, १००९	
+ कसाय	कपायः २१२ गा. १८०, १२५९ गा. २११	
”	कपायः - समुद्रातः २०८५ गा. २२७	
कसायकसाती	कपायकपायी	पृ. ३११ टि. १
कसायपयं	कपायपदम्	पृ. २३६ पं. १०
कसायपरिणामे	कपायपरिणामः	९२६, ९२९
कसायपरिणामेणं	कपायपरिणामेन	९३८, ९४३
कसायधारसगरस्स	कपायद्वादशकस्य	१७०० [४], १७०८ [४], १७३७ [३, ४]
कसायरस	कपायरस	पृ. ३९५ टि. २
कसायरस०	”	४४०, ४४१
कसायरसपरिणता	कपायरसपरिणताः	८ [३], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [३], १२ [१-८], १३ [१-५]
कसायवेयणिजे	कपायवेदनीयम्	१६८२, १६९१ [३-४]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाह
कसायसमुग्धाण	कपायसमुद्धातः २०८६, २०८९, २०९० [१], २०९१ [१-२], २०९२, २१४७ तः २१५२	
कसायसमुग्धाणं	कपायसमुद्धातेन २१२५ तः २१२७ [१], २१२८ [१-२], २१२९ [१], २१३०, २१३१	
कसायसमुग्धाओ	कपायसमुद्धातः २११७ [१], २१३९	
कसायसमुग्धातो	,, २१५५	
कसायसमुग्धाया	कपायसमुद्धाताः २१०५, २१०६, २१३३, २१३४ [१]	
कसाया	कपायाः ९५८, ९५९,	
० कसायी	कपायिणः २५३	
कसाहीया	सर्पविशेषः ८०	
कसिण	कृष्ण १७८ [२]	
कसेरुया	कसेरुकः - जलजवन- स्पतिमेदः ५१	
कत्स	कस्य ५५ [३] गा. १०९, १४७०, १६२२ तः १६२६, १६६४ गा. २१७	
करसह	कस्यचित् १०३४, १०४१ [१-४, ६-९], १०४३ [१, ३, ५, ६], १०४५ [१], १०४६ [५, ७-८] १०४७ [३], १०६१, १०६५, २०९३ [१], २०९५ [१], २०९६ [१-२], २१०१ [१], २१०२, २१०३ [१], २१०५ तः २१०८, २११२, २११३, २११९ [२, ४], २१२० [२, ३] २१३५ [१]	
कह	कथम् १६६४ गा. २१७	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाह
कह -	कथम् १६६७ तः १६६९	
कहि	कुत्र ८२, ९३, १४८ तः १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ तः २०६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, २०७ तः २११	
कहिं	कुत्र २११ गा. १५९, ६६६ [१], ६६८ [१], ६६९ [१], ६७२ [१], ६७३ [१], १४७०	
कहिंचि	कस्मिंश्चित् ६७३ [२]	
कंका	कङ्काः - रोमपक्षिणः ८८	
कंकावंसे	कङ्कावंशः - पर्वगवनस्पतिः ४६ गा. ३४	
कंकोडह	कर्कोटकी - वल्लीविशेषः पृ. १९ टि. ६	
कंगू	कङ्गुः - वनस्पतिः ५० गा. ४३	
कंगूया	कङ्गुका - वल्लीविशेषः ४५ गा. २९	
कंचणपुरं	काञ्चनपुरम् १०२ गा. ११२	
कंचणपुरी	काञ्चनपुरी पृ. ३७ टि. २	
कंडरस	काण्डस्य १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१]	
कंडावेल	काण्डवेणुः - पर्वग- वनस्पतिः ४६ गा. ३४	
+ कंडुक	कन्दुकः - वनस्पतिः ५३ [३] गा. १०८	
कंडुकै	,, ,, ५४ [८] गा. ९६	
कंडुरिया	वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा. ४८	

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंगाइ	मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंगाइ
कंत	कान्त	११८	कंपिलं	काम्पिन्यम्	१०२ गा. ११३
कंततरिया	कान्ततरिका	१२३८	+ कंवल	कम्बलः	९७२ गा. २०३
कंतत्ताण्	कान्तत्तया	२०५२[२]	कंवलसाळण्	कम्बलशाटकः	१०००
कंतयरिया	कान्ततरिका	१२३१	कंवलसाडे	कम्बलशाटः	पृ. २४७ टि. २-३
कंतस्सरता	कान्तस्वरता	१६८४[१]	० कंवले	कम्बलः	१२२९
कंता	कान्ताः	१८६४	कंवू	कम्बुः - वनस्पतिः	५४[१] गा. ४९
+ कंद	कन्दः, कन्दिक्कः - वानव्यन्तरदेवजातिः	१९४ गा. १५१	कंसं	कांस्यम्	८५३
० कंदण्	कन्दकः - कन्दः	१२३३	कंसोयं	(१)	८५३
कंदप्प	कन्दर्प	१८८	काइण्णं	कायिकेन	१००२, १००३[१], १००५
कंदप्पियाणं	कान्दर्पिकाणाम्	१४७०	काइया	कायिकी	१५६७, १५६८, १६०५, १६०६[१], १६०७, १६०८, १६१३ [१], १६१४ तः १६१६ [१], १६१७, १६१९
कंदमूला	कन्दमूलानि	५५[३] गा. १०७	० काइया	कायिकाः	५५[३], २३२, २३३, १२८७
कंदमूले	कन्दमूलम्	५४[२] गा. ५४	काइयाण्	कायिक्या	१६२०
कंदलगा	कन्दलकाः - एकखुरपञ्च- विशेषः	७१	० काइयाण	कायिकानाम्	११६१, १३०३
कंदलता ०	कन्दलता	पृ. १९ टि. २	काइयाणं	,, २३२ तः २३४, ६८०, १०४९, १४९४[१]	
कंदलि	कन्दली	४२ गा. २०, ४८ गा. ३७	काउ०	कापोत [लेइयाम्]	१२२५
कंदली	कन्दलीकन्दः	५४[८] गा. ८९	काउअगणि ०	कापोताभि	१७१
कंदस्स	कन्दस्य	५४[३] गा. ५७, ५४[४] गा. ६७, ५४[५] गा. ७७, ५४[६] गा. ८१	काउलेसं	कापोतलेइयाम्	१२२४
कंद्रा	कन्दाः	४०, ४१, ५५[३] गा. १०७	काउलेसा	कापोतलेइया	पृ. ४०३ टि. १
कन्दित	कन्दिक्क - वानव्यन्तरदेव- भेदः	१८८	काउलेसाण्	कापोतलेइयायाम्	१५८५[१]
कंदुक्के	कन्दुकः - वनस्पतिः	५४[८] गा. ९६	काउलेसे	कापोतलेइयः	१२०१[२], १२०३ [१, ३], १२१० [३], १२१५ [३]
कंदे	कन्दः	५४[१] गा. ५३, ५४[३] गा. ५७, ५४[४] गा. ६७	काउलेसेणं	कापोतलेइयेन	१२५८[४]
० कंदे	कन्दः	५४[८] गा. ८८			

मूलसदो	सकयन्त्रो	सुत्तिकाइ
काउलेसेसु	कापोतलेइयेपु	१२१० [३]
काउलेस्सद्वाणा	कापोतलेइयार्थानानि	१२४७ तः १२४९
काउलेस्सं	कापोतलेइयाम्	१११६, १२२१, १२२२, १२५३
॥	कापोतलेइयम्	१२५८ [३]
काउलेस्सा	कापोतलेइया	१११६, ११५०, ११५६, ११५७, १२०३ [२], १२२१, १२२४, १२२८, १२३२, १२३५, १२३९, १२५३, १२५४
॥	कापोतलेइयाः	२५५, ९३८, ११७०, ११७१, ११७३, ११७४, ११७६, ११८० [१, ३, ५, ७-१०], ११८२ [१, ३], ११८३ [१, ३], ११८८, ११९० तः ११९२, ११९४
काउलेस्सापु	कापोतलेइयायाः	१२३५
काउलेस्साओ	कापोतलेइयाः	११८० [७, ९], ११८२ [२], ११८३ [३], ११८९, ११९०
काउलेस्साठाणा	कापोतलेइयास्थानानि	१२४७
काउलेस्साण	कापोतलेइयानाम्	११७१, ११७६, ११९२
काउलेस्साणं	॥	२५५
काउलेस्सापरिणामे	कापोतलेइयापरिणामः	९३०
काउलेस्से	कापोतलेइयः	१२०८, १२१० [१, ३], १२१५ [३], १२३८
काउलेस्सेसु	कापोतलेइयेपु	१२०८
० काउलेस्सेसु	॥	१२०८
काउलेस्सेहिती	कापोतलेइयेभ्यः	११९१, ११९४

मूलसदो	सकयन्त्रो	सुत्तिकाइ
काउंवरि	कादुम्भरिः - बहुवीज-	वनस्पतिः ४१ गा. १७
काउंभरि	॥ ॥	पृ. १७ टि. १४
काऊअगणि ०	कापोतामि	१६७ तः १७०, १७२
काऊदरा	काकोदराः - सर्पविशेषः	पृ. ३२ टि. २
काऊयअगणि ०	कापोतामि	पृ. ५० टि. ९
काणु	वनस्पतिविशेषः	५२
॥	कायः	२१२ गा. १८०, १२५९ गा. २११
॥	काये	२०३२ गा. २२४
० काणुणं	कायेन	१००२
काणहिं	कायैः	१००२, १००३ [१], १००४, १००५
काओदरा	काकोदराः - सर्पविशेषः	७९
काओयअगणि ०	कापोनामि	पृ. ५० टि. ९
काओली	काओली - वनस्पतिः	५४ [१] गा. ५१
कागणि	काकिणी - वल्लीविशेषः	४५ गा. ३२
कागलि	वल्लीविशेषः	पृ. १९ टि. १३
कागा	काकाः	८८
कागिणिरयणत्तं	काकिणिरत्नत्वम्	१४६९
कातच्चा	कर्तव्या	५२८, ५३४
कातच्चो	कर्तव्यः	६२५, ६३८, ६४१ तः ६४५ [१], ६४६, ६७४
काम	काम	२११ गा. १७६
कामकमा	कामकमाः	पृ. ६४ टि. १०
कामकामा	कामकामाः	१८८, पृ. ६४ टि. १०
कामगमा	कामगमाः	पृ. ६४ टि. १०
कामरुव ०	कामरूप	१८८
कामंजुगा	रोमपक्षिविशेषः	८८
कामिंजुगा	॥	पृ. ३४ टि. ५

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाह	मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाह
काय	काय - म्लेच्छजाति- विशेषः	९८	कायप्पज्जोगे	कायप्रयोगः	१०६८, १०६९, १०७१ तः १०७३, १०७५
कायअपरित्ते	कायापरीतः	१३७९, १३८०	कायमाई	कायमाची - वनस्पतिः	४२ गा. २०
कायजोगपरिणामे	काययोगपरिणामः	९३१	काययोगं	काययोगम्	२१७४ [१]
कायजोगं	काययोगम्	२१७३ [१२] २१७४ [४], २१७५	काययोगी	काययोगिनः	९४१ [१]
० कायजोगं	,,	२१७३ [२]	कायच्चा	कर्तव्या	३८२ [१], ५०७, ५४९, ९४१ [२], ९८७ [५], १०२२ [२], १७९३ गा. २१८
कायजोगी	काययोगी	१३२४	कायच्चो	कर्तव्यः	६०८, ६७३ [२], ९९० [४], १२०० [२]
,,	काययोगिनः	२५२, ९३८, ९४० [१]	कायसुहया	कायसुखता	१६८१ [१], १६९० [२]
कायजोगीणं	काययोगिनाम्	२५२	कायं	कायम्	११२०
कायजोगीसु	काययोगिणु	१९०० [३]	० कारणं	कारणम्	७३०, ७३२, ७३४
कायट्ठिइपयं	कायस्थितिपदम्	पृ. ३१७ पं. १०	कारियल्लई	वल्लीविशेषः	४५ गा. २९
कायठिई	कायस्थितिः	२ गा. ५, १२५९ गा. २१२	कारिया	वनस्पतिविशेषः	४२ गा. २३
कायदुहया	कायदुःखता	१६८१ [२], १६९० [३]	कारेमाणा	कारयन्तः	१७७, १७८ [१], १८८, १९६
कायपरित्ते	कायपरीतः	१३७६, १३७७	,,	कारयन्तौ	१७८ [२]
कायपरियारगा	कायपरिचारकाः -	० प्रवी- चारकाः २०५२ [१-३], २०५३	कारेमाणे	कारयन्	२०४ [२]
कायपरियारगाणं	कायपरिचारकाणाम् -	० प्रवीचारकाणाम्	काल	काल - समयार्थे	२११ गा. १७७
कायपरियारणं	कायपरिचारणम् -	० प्रवीचारणम्	काल ०	काल - वानव्यन्तरेन्द्र	१८९ [२], १९३ [२], १९४
कायपरियारणा	कायपरिचारणा -	० प्रवीचारणा २०५२ [१]	,,	काल - समय	९२१ [१], १८०१, १८०९
कायपरियारणे	कायपरिचारणे -	० प्रवीचारणे २०५२ [२]	० कालणु	कालकः - कालः, कृष्णवर्णः	४५७ [१-३], ४६८ [१-३], ४७५ [१-३], ४८३ [१-३], ४९१
० कायप्पज्जोगिणो	कायप्रयोगिनः	१०८२			
० कायप्पज्जोगी	कायप्रयोगी	१०८२			
,,	कायप्रयोगिनः	१०७७, १०७८, १०८०, १०८२, १०८३			

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० कालण	[१-३], ५२१, ५३८, ५३९, ५४१ तः ५४३, ५५७[१-३]	
कालणं	कालकेन - कृष्ण- वर्णेन १२३२	
कालभो	कालतः - समयार्थं ८७७[२, ५], ९१० [१-२, ४], ९११[२], ९१२[२], ९१४[१], ९१८[१], ९२१[१], १२६०तः १२६२[२], १२६४[१]तः १२६६ [१], १२६७, १२६८ [१], १२७०[२] १२७३, १२७९, १२८४ तः १२८६, १२८८, १३००, १३०१, १३१०, १३१२, १३२०तः १३२२, १३२६, १३३१, १३३६, १३४४, १३५०, १३५२, १३५५, १३६७, १३६९, २०६०	
० कालगस्त	कालकस्य - कृष्णवर्णस्य ४५७[१] ४६८[१], ४८३[१] ४९१[१], ५३८[१], ५३९[१], ५४१[१], ५४२[१]	
० कालगाण	कालकानाम् - कृष्णवर्णानाम् ३३३	
० कालगाणं	,, , ३३३, ४८३[१]	
० कालटिईयं	कालस्थितिकम् १७५१	
० कालटिनीयं	,, १७४५ तः १७४७[१], १७४९ तः १७५२	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
कालतो	कालतः - समयार्थं ९१४[१], १२६२[१], १२७५, १३०५, १३२५, १३२७, १३३४, १३४६, १३५९, १३६५, १३६६, १७९७, पृ. ३१५ टि. १	
० कालयस्त	कालकस्य - कृष्णवर्णस्य ४७५[१], ५४३[१], ५५७[१]	
० कालयाण	कालकानाम् - कृष्णवर्णानाम् ३३३	
० कालयाणं	,, ४५७[१], ४६८ [१], ४७७[१], ४९१ [१], ५३८[१], ५३९ [१], ५४१[१], ५४२, [१], ५४३[१], ५५७[१]	
काललोहिणं	काललोहितेन १२३२	
कालवण ०	कालवर्ण ४४०, ४४१, ४७७[१], ४६८[१], ४७७[१], ४८३[१], ४९१[१], ५०४, ५१५, ५२५[१], ५३८[१], ५३९[१], ५४१[१], ५४२[१], ५४३[१], ५५७[१], ५५८	
कालवणणामाण	कालवर्णनामः १७०२[२८]	
कालवणणामे	कालवर्णनाम १६९४[८]	
कालवणणपरिणता	कालवर्णपरिणताः ९[१], १०[१], ११[१] तः १३[५]	
कालवणणपरिणया	,, ८[१], १०[२]	
कालवणणपरिणामे	कालवर्णपरिणामः ९५२	
कालवणणस्त	कालवर्णस्य ५२४	
कालवणणाइं	कालवर्णानि १७९८[१-२]	

मूलसहो	सकयथो	सुत्तकाइ
कालवन्नपरिणया	कालवर्णपरिणताः	पृ. ७ टि. २
० कालस्स (तृ.प.)	कालेन	२१५३ [२-३], २१५६ [२], २१५९ [२], २१६०, २१६६ [१-२]
कालं	कालं - समयार्थे	२११, ३३५ [१] तः ३५१ [१], ३५४ [१-३], ३५७ [१], ३६० [१], ३६३ [१], ३६६ [१], ३६९ [१], ३७० [१], ३७१ [१], ३७२ [१], ३७५ [१], ३८१ [१], ३८४ [१], ३८७ [१], ३९० [१], ३९३ [१], ३९४ [१], ३९५ [१], ३९६ [१], ३९९ [१], ४०७ [१], ४०८ [१], ४०९ [१], ४३६ [१], ४३७ [१, ३], ५६० तः ५७७, ५७९, ५८१, ५८३ तः ५८५, ५८९, ६०४ तः ६०७, १२६२ [१], १२७२, १२७३, १२८६, १२८८, १३००, १३०१, १३०५, १३०८, १३१०, १३२६, १३४४, १३५२, १३५९, १३६५, १३७८, १३८७, १६९७, १६९८ [१-२], २१७६, पृ. १२६ टि. १
कालं करेइ	कालं करोति - मृत्युं	प्राप्नोति ८२
कालं करेन्ति	कालं कुर्वन्ति - मृत्युं	प्राप्नुवन्ति ९३
कालं करोति	कालं करोति - मृत्युं	प्राप्नोति १११७

मूलसहो	सकयथो	सुत्तकाइ
काला	कालौ - कृष्णवर्णौ	१७८ [२] कालाः - कृष्णवर्णाः १६७ तः १७४, १७८ [१], १७९ [१], १८७ गा. १४५ कालानि - कृष्णवर्णानि ८७७ [७-८] ,, ,, १७९८ [२].
० कालाई	कालागुरु	१७७, १७८ [१], १८८
० कालिया	कालिका - कृष्णा	१२३७
कालिगं	कालिङ्गम्	५४ [८] गा. ९४
कालिगी	कालिङ्गी	४५ गा. २८
काले	कालः - कृष्णवर्णवान्	१७९ [२], १८० [२] कालः - महानरकः १७४ कालः - वानव्यन्तरेन्द्रः १९० [२], १९२ गा. १४९
कालेणं	कालेन - समयार्थे	९१६ [२], ९२१ [२]
कालो	कालः - समयः	१२७२, १३२४, १३२९, १३७५, १३७७, १३८०, १३८६, १३९०
कालोए	कालोदः - समुद्रः	१००३ [२]
कालोभासा	कालावभासाः	१६७ तः १७४
+ कालोय	कालोदः - समुद्रः	१००३ [२] गा. २०४
कालोयसमुद्दे	कालोदसमुद्दे	१०९८
+ कास	काशः - वनस्पतिः	४२ गा. २२
+ कासी	काशीषु	१०२ गा. ११२
किट्टि	वनस्पतिविशेषः	५४ [१] गा. ५०

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
किट्टिया	वनस्पतिविशेषः	५४[१] गा. ४८, पृ. २२ टि. ३
किणा	केन	१००२, १००४, १००५
किण्णर०	किन्नर-किन्नराभिधान- व्यन्तरदेवानामिन्द्र	१९२
+ किण्णर	किन्नरः - ,,	१९२ गा. १५०
किण्णराणं	किन्नराणाम्	१९२
किण्णा	केन	१००३[१]
किण्ह०	कृष्ण [लेक्षाम्]	१२२५
किण्हप्	कृष्णकः - वनस्पति- विशेषः	५५[३] गा. १०८
किण्हकणवीरप्	कृष्णकरवीरकः	१२२६
किण्हकंसरे	कृष्णकंसरः	पृ. २९३ टि. ५
किण्हकंसे	कृष्णकेशः	१२२६
किण्हछिराली	कृष्णछिराली - बल्लीविशेषः	पृ. १९ टि. ९
किण्हपत्ता	कृष्णपत्राः - चतुरिन्द्रिय- जीवाः	५८[१]
किण्हवंधुजीवप्	कृष्णवंधुजीवकः	१२२६
किण्हमत्तिया	कृष्णमृत्तिकाः - पृथ्वीकायजीवाः	२३
किण्हलेसं	कृष्णलेक्षाम्	१२२४
किण्हलेसं	,,	१२२३
किण्हलेसमा	कृष्णलेक्ष्या	११५७, १२२२, १२२६, १२३९
,,	कृष्णलेक्ष्याः	२५५, ११४९, ११९१
किण्हलेसमाणं	कृष्णलेक्ष्यानाम्	२५५
० किण्हलेस्से	कृष्णलेक्ष्यः	१७५०
किण्हसुत्ताप्	कृष्णसूत्रकं	१२२२
० किण्हा	कृष्णाः	१६८ तः १७४
किण्हासोप्	कृष्णाशोकः	१२२६

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
किण्हे	कृष्णः—वनस्पतिः	५४[१] गा. ५२
कित्तिया	कीर्तिता	५५.[३] गा. १०९
किन्नरच्छायं	किन्नरच्छायाम्	१११४
किन्नरा	किन्नराः	१४१[१], १८८
किन्निवसियाणं	किन्निवसियाणाम्	१४७०
किमादिया	किमादिका	८५.८
किमाहारं —	किमाहारम्	१७९७, १८०९
किमिरागकंयले	किमिरागकंयलः	१२२९
किमिरासि	वनस्पतिविशेषः	५४[१] गा. ५२
किराय	किरात — म्लेच्छजाति- विशेषः	९८
किरिया	क्रिया २ गा. ६, ११४२, १५६८ तः १५७१, १५७४, १५७५. [१], १५७६ [१], १५७७ [१], १५७८ [१], १५७९. [१], १५९९ [२], १६०१, १६०७ तः १६०९, १६१२, १६१३ [१], १६१४ तः १६१६ [१], १६१९, १६२२ तः १६२४, १६२६, १६२८ तः १६३०, १६३३, १६३४, १६३५.[१, ४], १६३६, १६५० तः १६५३, १६५७, १६५८, १६६०	
किरियाए	क्रियाया	१६२०
किरियाओ	क्रियाः	११२९, ११३९, ११४१, ११४२, १०६७, १६०५, १६०६ [१], १६१७, १६२१, १६२७ [१], १६६३

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
किरियाओ	क्रिये	११४२
किरियापयं	क्रियापदम् पृ. ३६२ पं. २८	
किरियाभावरुई	क्रियाभावरुचिः	११० गा. १२८
किरियारुई	क्रियारुचिः	,,
किरिया[रुई]	,,	११० गा. ११९
किरियासु	क्रियासु	१७८४ [३]
किरियाहिं	क्रियाभिः	११४१, ११४२, ११४७, ११५२
किलामैति	क्लामयन्ति पृ. ४३९ टि. १	
किलावैति	,,	२१५३ [४]
किसलओ	किसलयः	५४[९] गा. ९८
किं	किम्	३तः ६, १४तः २४, २६तः ३१[१], ३२तः ३४[१], ३५तः ५२, ५४[१], ५६[१], ५७[१], ५८[१], ५९तः ६७, ६९तः ७४, ७६तः ८३, ८५[१], ८६तः ९०, ९२तः ९७[१], ९८तः १३२, १३४तः १४०[१], १४१[१], १४२[१], १४३, १४४[१], १४५, १४६[१], १४७[१], ४३९, ५०३, ६०९तः ६१३, ६१५, ६१७, ६१९, ६२१, ६२३, ६२४, ६३९[१-२६], ६४५[२-६], ६५० [१-६, ८, १०-१८], ६५५ [१] तः ६५७, ६६२ [१-७], ६६५[२-३], ६६६[१-२], ६६८ [१-५], ६६९[१], ६७२[१-८], ६७३[१], ७३०, ७३२, ७३४, ७३६, ७३९, ७४०,

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	७४२, ७४५, ७४७तः	
	७५१, ७५५, ७५६,	
	७५८, ७६५, ७७५,	
	७८१, ७९२ तः ८००,	
	८०७, ८०८ तः ८२९	
	सूत्राणां प्रथमकण्डिका,	
	८३१, ८६७, ८६८,	
	८७१, ८७२, ८७५,	
	८७७[१-५, ७-२३],	
	८७८तः ८८२, ८८८	
	[१], ८८९तः ८९३,	
	८९९, ९९४, ९९५[१],	
	९९६, ९९८, ९९९[१],	
	१००२, १००३[१],	
	१०७७, १०७८, १०८०,	
	१०८१, १०८३, १०८६,	
	१०८९तः ११२२,	
	१३९९, १४१०[१],	
	१४७२, १५१५[१]तः	
	१५१७[२], १५१८	
	[१-६], १५१९[१-४]	
	१५२०[१-३], १५३३	
	[२-१०], १६५०,	
	१६५७, १६५८, १७०५,	
	१७०७[१], १७०८	
	[१-४], १७१५, १७१८,	
	१७२१, १७२२, १७२५,	
	१७२८, १७३१[१],	
	१७३४, १७३५[१],	
	१७४५, १७४९, १७९३	
	गा. २१७, १७९४[१],	
	१७९८[१-२], १८००	
	[२-३], १८०४, १८११,	
	१८१७, १८५३, १८५९,	
	१८६२, १८६६, १८७१	
	[१], १८७२, १८७४	
	[१], १८७५[१],	

मूलसद्यो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्यो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	१८७६[१], १८७७, १८७८[१], १८८०[१], १८८१[१], १८८३[१], १८८४, १८८७[१], १८८९[१], १८९०[१], १८९४[१], १९२८, १९२९, १९५४, १९५५, १९६५, १९७४, १९७५, २०१७, २०२२, २०२७, २०३८, २०४०, २०४९, २०५१, २०५६, २०६१, २०६४, २०६७, २०७०, २०७३, २०७८, २१७३ [१-२], २१७४[२-३]			[१-३], १४९८ [१], १५०१ [१], १५२३ [२], १५२४ [१], पृ. २४१ टि. २	
			किंसंठिण	किंसंस्थितः	२००८
			,,	किंसंस्थितम्	९७४ [२], ९८३ [२], ९८५ [२], १४८८, १४८९, १५२१ तः १५२३ [१], १५२६ [१, ६], १५३४, १५४० तः १५४२, १५४४ [१, ३]
			किंसंठिते	किंसंस्थितम्	९७४[१]
			किंसंठिया	किंसंस्थिता	८५८
किंकर -०	किङ्कर	१७७, १७८[१], १८८	किंसुयकुसुमरासी	किंशुककुसुमराशिः	
किंगिरिडा	कीन्द्रियजीवाः	५७[१]		पृ. २९४ टि. १८	
किंच	किञ्च	पृ. ७९ टि. ३	किंसुयपुष्परासी	किंशुकपुष्पराशिः	१२२९
किंचि	किञ्चि	२११, २११गा. १७५, १९४, १७०८ [१-३], १७३२, २१६९	कीडे	कीटः - चतुरिन्द्रियजीवः	पृ. २८ टि. ८
किंपज्वसिया	किम्पर्ववसिता	८५८	कीलण	कीडन	१८८
किंपवहा	किम्पर्ववहा	पृ. २१३ टि. १	कीलियासंघयण-	कीलिकासंहनननाम	
किंपहवा	किम्पर्ववहा	८५८	णामे	पृ. ३७० टि. १	
किंपुरिसा	किम्पुरुषाः	१४१ [१], १८८	कीसत्ताप	कीद्वतथा	१८०५, १८१२, २८५२ [२]
० किंपुरिसा	किम्पुरूपौ- ' किम्पुरुषः '		+ कुक्कुड	कुक्कुटः - चतुरिन्द्रियजीवः	५८ [१] गा. ११०
	किञ्जराभिधवानव्यन्तर-		कुक्कुडा	कुक्कुटाः - रोमपक्षिणः	८८
	देवानामिन्द्रः	१९२	कुक्कुह	चतुरिन्द्रियविशेषः	५८[१] गा. ११०
किंपुरिसाणं	किम्पुरुषाणाम्	१९२		कूर्चः - वनस्पतिः	४२ गा. २३
किंपुरिसे	किम्पुरुषः-किञ्जराभिध-		+ कुच्च		
	वानव्यन्तरदेवानामिन्द्रः	१९२ गा. १५०	कुच्छिकिमिया	कुक्षिक्रमयः - द्वीन्द्रियजीवाः	५६ [१]
किंसंठाणसंठिण	किंसंस्थानसंस्थितम्	१४९० [१], १४९१ [१], १४९२ [१], १४९५ [१], १४९७	कुच्छिपुहत्तिया	कुक्षिपृथक्त्विकाः - सर्पविशेषः	८३
			कुच्छि	कुक्षिम् - द्विहस्तमानम्	८३

मूलसद्यो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
कुच्छुंभरि	कुस्तुम्भरि: - वनस्पति:	
	पृ. १८ टि. ६	
+ कुज्जय	कुज्जक: - वनस्पति:	
	४३ गा. २४	
कुडण्	कुटज: - वनस्पति: ४१ गा.	
	१८, ४६ गा. ३४, १२३३	
कुडगछल्ली	कुटजछल्ली १२३३	
कुडगपुप्फरासी	कुटजपुप्फराशि: १२३१	
कुडगफले	कुटजफलम् १२३३	
कुडगफाणिण्	कुटजफाणितम् १२३३	
कुडंबण्	वनस्पतिविशेष: पृ. २५	
	टि. २	
कुडुंबण्	,, ,,	
कुडुके	,, पृ. २१ टि. ३	
कुणक्के	,, ५२	
+ कुणाला	कुणालेषु १०२ गा. ११६	
कुत्थुंभरि	कुस्तुम्भरि: - वनस्पति:	
	४१ गा. १७, पृ. १८ टि. ६	
कुदंसण	कुदर्शन ११० गा. १३१	
० कुदिट्ठी	कुदष्टि: ११० गा. १२९	
कुमुददले	कुमुददलम् १२३१	
कुमुदे	कुमुदम् ५१	
कुम्मुणया	कूर्मोज्ञता-योनिभेद: ७७३	
	[१-२]	
कुम्मुणयाण्	कूर्मोज्ञतायाम् -	
	योनिभेदे ७७३ [२]	
कुयवा	वल्लीविशेष: पृ. १९ टि. ७	
कुरण्	कुरक: - वनस्पति: ५२	
कुरला	कुररा: ८८	
कुरंग	कुरङ्ग ७२	
कुरु०	कुरु - देवकुरुत्तरकुर्व-	
	भिधानद्वीप-समुद्रार्थे	
	१००३ [२] गा. २०६	
+ कुरु	कुरुषु १०२ गा. ११३	
कुरुविदे	कुरुविन्दम् - वृणविशेष:	
	४७ गा. ३६	
कुल	कुल ५६ [२], ५७ [२],	

मूलसद्यो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	५८ [२], ६४ [४], ७५	
	[४], ८४ [४], ८५ [५],	
	९१ [४], ९१ [४] गा.	
	१११	
कुलकख	कुलक्ष - म्लेच्छजातिविशेष:	
	९८	
कुलग्घा	म्लेच्छजातिविशेष:	
	पृ. ३६ टि. ३	
+ कुलत्थ	कुलत्थ: - वनस्पति: ५०	
	गा. ४२	
कुलविसिट्ठया	कुलविशिष्टता १६८५ [१]	
कुलारिया	कुलार्या: १०१, १०४	
कुल्ला	द्वीन्द्रियजीवा: पृ. २७	
	टि. ७	
कुवधा(या)	वनस्पतिविशेष: ४५	
	गा. २९	
कुविंदवल्ली	कुविन्दवल्ली ४५ गा. ३०	
कुव्वमाणे	कुर्वाण: १८० [२],	
	१८२ [२], १९७ [२],	
	१९८ [२], २०६ [२]	
कुव्वा	द्वीन्द्रियजीवा: पृ. २७ टि. ७	
+ कुसट्ठा	कुशावर्तेषु १०२ गा. ११३	
कुसुम	कुसुम १७८ [२], १८८	
० कुसुमण्	कुसुमकम् - कुसुमम्	
	१२२७, १२२८	
० कुसुमे	कुसुमम् १२२८ त:	
	१२३०, पृ. २९३ टि.	
	१४-१६-१७	
कुसुंबण्	कुसुम्भक: ५८ [८] गा. ८९	
+ कुसुंभ	कुसुम्भ: ५० गा. ४३	
+ कुसुंभक	कुसुम्भक: पृ. २१ टि. १	
कुसे	कुश: ४७ गा. ३५	
कुहण	कुहण - वनस्पतिविशेष:	
	५४ [८] गा. ९६	
कुहणा	कुहणा: - वनस्पति:	
	३८ गा. १२, ५२	
कुहणे	कुहण: - ,, ५२	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
कुहंड ०	कुम्माण्ड-वानव्यन्तरदेव- जातिः १८८	
कुहंडियाकुसुमे	कुम्माण्डिकाकुसुमम् १२३०	
कुहंडे	कुम्माण्डः-वानव्यन्तरदेव- जातिः १९४ गा. १५१	
कुंकरणं	कोकनदानाम् पृ. २५ टि. ३	
कुंच	कुञ्च-म्लेच्छजातिविशेषः पृ. ३६ टि. ३	
कुंडरिया	वनस्पतिविशेषः पृ. २२ टि. १	
कुंडल	कुण्डल १७७, १७८ [१२], १८८, १९६, १९७ [२]	
कुंडल -	कुण्डल १९६	
कुंडले	कुण्डलः-द्वीपः समुद्रश्च १००३ [२] गा. २०४	
कुंडं	कुण्डम् ८५३	
कुंडुके	वनस्पतिविशेषः पृ. २५ टि. १४	
कुणुरिया	,, पृ. २२ टि. १	
कुंथू	कुन्थुः-त्रीन्द्रियजीवः ५७ [१]	
कुंद	कुन्द १७८ [२]	
कुंद[लता]	कुन्दलता ४४ गा. २७	
कुंदयारि	वनस्पतिविशेषः पृ. २२ टि. १	
कुंदरिया	वनस्पतिविशेषः पृ. २२ टि. १	
कुंदुरुक	कुन्दुरुक १७७, १७८ [१], १८८	
कुंदे	कुन्दम् १२३१	
कुंदो	कुन्दः ४३ गा. २६	
कूडा	कूटाः-कूटनामाभिध- द्वीप-समुद्रार्थं १००३ [२] गा. २०६	
कूरेसु	कूटेपु १४८	
के	कः १७४२तः १७४४	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
केइ	कश्चित् ११२१, १२१५ [१-३]	
,,	केचित् ११९८, २०५७ [१]	
,,	कानिचित् ५४ [८] गा. ८७	
० केकया	केकयाः-म्लेच्छजाति- विशेषः ९८	
० केकैया	म्लेच्छजातिविशेषः पृ. ३६ टि. २०	
केण -	केन ४३९तः ४४१, ४४३तः ४४८, ५५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७, ५०३ तः ५०५, ५०८तः ५११, ५१३तः ५१५, ५१९, ५२५ [१], ५२६ [१], ५२९ [१], ५३० [१], ५३८ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१], ५४३ [१], ५४५ [१], ५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१], ५५२ [१], ५५४ [१-३], ५५५ [१-३], ५५६ [१], ५५७ [१], ८३१, ८६७, ८६८, ९९४, ९९६, ११२४ तः ११२६,	

मूलसद्दो	सफायत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसद्दो	सफायत्यो	सुत्तंकाइ
केण -	११२८ तः ११३०, ११३२, ११३८, ११३९, ११४२, १२१५ [१-३], १२२०, १२२२, १२५२, १२५३, १२५५, १४४४, १४५९, १५७३, १९२८, १९२९, १९५४, १९५७ [१], १९५८, १९६०, १९६३, १९६४, २०४६, २०५१, २०५२ [१], २०७८, २०८०, २०८३, २१६९, पृ. २७५ टि. ६		केवइयं	कियन्तम् ५६२, पृ. १२६ टि. १	
	केतुः १९५ [२]		केवइया	कियन्तः ४८१ [१], १४१५ [१]	
केतु	कियन्महती १५०२, १५०४ [१], १५०६ [१], १५०७ [१], १५१३ [१], १५२७ तः १५२९ [२], १५३०, १५३१, १५३२ [१, ६], १५३५, १५४५ तः १५४७ [१], १५४८ तः १५५०, १५५१ [१, ४, ६, ९]		केवचिरं	कियच्चिरम् १२६० तः १२६२ [२], १२६४ [१] तः १२६६ [१], १२६७, १२६८ [१], १२७० [२] तः १२७३, १२७५, १२७९, १२८४, १२८५, १३००, १३०५, १३१०, १३१२, १३२० तः १३२२, १३२५, १३२७, १३३१, १३३४, १३३६, १३४३, १३४६, १३५०, १३५१, १३५५, १३६५, १३६६, १३६९, पृ. ३१५ टि. १	
केमहालिया	केतकी - गुच्छवनस्पतिभेदे ४२ गा. २३ ,, - वलयवनस्पतिभेदे ४८ गा. ३७		केवति	कियत् १७९३ गा. २१७	
केयइ			केवतिण्	कियान् ९९२ [१-२] कियत् २१५३ [१], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६५, २१६६ [१]	
केयइअद्धं (स. प्र.) केकयाधे	१०२ गा. ११७		केवति- (तृ. प.)	कियत्कालेन १७९६, १८०८, १८१५	
केरिसण्	कीदृशकः-कीदृशः ११४६, ११४७ [१], १७५०, १७५१		कालस्स	,, (पृ. प.) कियत्कालात् कियत्कालेन वा ६९३ तः ६९५, ६९७, ७०० तः ७२४ कियत्कालस्य कियत्कालेन (तृ. प.) वा २१५६ [२], २१५९ [२], २१६०, २१६६ [२]	
केरिसिया	कीदृशिका-कीदृशी १२२६ तः १२३१, १२३३, १२३८, १७५२		केलि	१८८	
केलि	कियत्कालस्य कियत्कालेन (तृ. प.) वा २१५३ [२-३]		केयट्कालस्स		

मूलसद्यो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्यो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	
क्वनिथं	किन्तु ९७५ [१], ९७६ [१], ९८५ [३-४], १२१५ [१-३], १९८३, १९८४, १९९१, १९९४, १९९५, १९९७, १९९८, २००६, २००७		क्वनिथ	६३२, ६३३, ६३६, ६३७, ९८० [१], ९८१ [१], ९८५ [८], १४१४ [१,३], १४१६ [१], २०९३ [१], २०९५ [१], २०९६ [१], २०९७ [१], २०९९ [१] तः २१०१ [१], २१०२, २१०३ [१], २१०५, २१०६, २११९ [१-२], २१२० [१], २१२१ [१], २१२३ [१], २१२४ [१, ३], २१३५ [१], २१३७ [१], २१३९, २१४० [१]		
क्वनिथं	किन्तु ३३५ तः ३५१ [१], ३५४ [१-३], ३५७ [१], ३६० [१], ३६३ [१], ३६६ [१], ३६९ [१], ३७० [१], ३७१ [१], ३७२ [१], ३७५ [१], ३८१ [१], ३८४ [१], ३८७ [१], ३९० [१], ३९३ [१], ३९४ [१], ३९५ [१], ३९६ [१], ३९९ [१], ४०७ [१], ४०८ [१], ४०९ [१], ४३६ [१], ४३७ [१-३], ५६०, ५६१, ५६३, तः ५७७, ५७९, ५८१, ५८३ तः ५८५, ५८९, ६०५ तः ६०७, १६९७, १६९८ [१-२]		॥	क्रियन्ति ९१० [१-३], ९११ [३], ९१२ [१-२], ९१४ [१-२], ९१६ [१], ९१८ [१], ९२०, ९२१ [१], १०३०, १०३१ [१], १०३२ [१], १०३६, १०३८ [१], १०४१ [१-४, ६, ८], १०४३ [१, ३, ५-६], १०४५ [१], १०४६ [१, ७-८], १०४७ [१-४], १०४८ [१, २, ४], १०५० [३], १०५४ [१-३], १०५५ [१, ४-५], १०५८, १०६३, १०६४, १०६७, १२४६, २०४७		
क्वतिथ	किन्तुः ४४०, ४४१, ४४३, ४४४, ४४७, ४४२, ४४५ [१-३], ४४६ [१], ४४७ [१], ४४८ [१], ४६२ [१], ४६६ [१], ४७७ [१], ४८२ [१], ४८५ [१], ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७, ५०४, ५५४ [३], ५५७ [१], ६२६, ६२८, ६३०,		क्वतिथानो	किन्तुः १२४५, १४१५ [२]		
			क्वल	क्वल-क्वलज्ञान १९२८		
			क्वलकप्यं	क्वलकल्पम् २१६९		
			क्वलकप्ये	क्वलकल्पः २१६९		
			क्वलणाग ०	क्वलज्ञान ४५२, ४८९ [३], ४९१ [१], ४९७		

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाद
केवलणाणपरिणामे	केवलज्ञानपरिणामः	९३३
केवलणाणसागर-	केवलज्ञानसाकार-	
पासण्या	पश्यता	१९३७
केवलणाण-	केवलज्ञानसाकारोपयोगः	
सागारोवओमे		१९०९
केवलणाणं	केवलज्ञानम्	१४२१
	[४-५],	१४३६ [२]
केवलणाणारिया	केवलज्ञानार्थाः	१०८
केवलणाणावरणिजे	केवलज्ञानावरणीयम्	१६८८
केवलणाणिस्स	केवलज्ञानिनः	४९७
केवलणाणी	केवलज्ञानी	१८९८ [४], १९०२ [४]
„	केवलज्ञानिनः	२५७, २५९, ९४३, १९५४, १९५५
केवलणाणीण	केवलज्ञानिनाम्	२५७
केवलणाणीणं	„	२५९, ४९१
केवलणाणुवउत्ता	केवलज्ञानोपयुक्ताः	२११ गा. १७०
केवलणाणे	केवलज्ञाने	१२१७
केवलदंसण ०	केवलदर्शन	४५२, ४८९ [३], ४९० [३], ४९१ [१], ४९७
केवलदंसणअणा-	केवलदर्शनानाकारपश्यता	
गारपासण्या		१९३८
केवलदंसणअणा-	केवलदर्शनानाकारोपयोगः	
गारोवओमे		१९१०
केवलदंसणं	केवलदर्शनम्	१९५५
केवलदंसणावरणिजे	केवलदर्शनावरणम्	१६८९ [३]
केवलदंसणावरणे	„	१६८०

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाद
केवलदंसणीण	केवलदर्शनिनाम्	२६०
० केवलदंसणोव-	केवलदर्शनोपयुक्ताः	
उत्ता		१९२८
केवलदिट्ठीहि -	केवलदृष्टिभिः	२११ गा. १७०, पृ. ७९ टि. १
केवलनाण ०	केवलज्ञान	४९० [३]
केवलनाणी	केवलज्ञानी	४९७
केवलं	केवलम्	१४२० [३-४], १४३२ [३], १४३७ [३-४]
केवलि	केवलिन ११७ तः ११९, १२६, १३० तः १३२	
केवलि ०	केवलिन ११३, ११७, ११९, १३०, १३८	
केवलिअणाहारए	केवल्याहारकः	१३६७, १३६९
० केवलिअणाहारए	„	१३६९ तः १३७३
केवलिआहारए	केवल्याहारकः	१३६४, १३६६
केवलिए	केवलिकः - समुद्धातः	२०८५ गा. २२७
केवलिपणत्तं	केवलिप्रज्ञतम्	१४२० [२-३], १४२१ [२], १४२५ [२], १४२८ [२], १४३१ [२], १४३२ [२-३], १४३७ [२-३], १४५२
केवलिसमुग्घाण	केवलिसमुद्धातः	२०८६, २०८८, २०९२, २१७२
केवलिसमुग्घाणं	केवलिसमुद्धातेन	२१२५, २१२७ २१६८

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
कंवली	कंवली १९६३, १९६४,	२१७० [१]
॥	कंवलिन्: २१७० [१],	२१७० [२] गा. २३०
कंसरं	कंसरम् पृ. २५ टि. ४	
कंसरा	कंसराणि ५.४ [८] गा. ९१	
० कंसा	कंशौ १७८ [२]	
कोइ	कश्चिन् २११ गा. १७४	गा. १७६
कोइलच्छाकुसुमम्	कोकिलच्छद-	कुसुमकम् १२२८
कोइलच्छाकुसुमम्	॥	पृ. २९४ टि. ८
कोइला	कोकिला:	८८
कोकणदे	कोकनदम्	५.१
० कोकणाणं	कोकनदानाम्	५.८ [८] गा. ९.०
कोकंतिया	सनखपदविशेष:	७४
कोकंतिए	॥	८४९, ८५२
कोकंतिओ	॥	पृ. २१२ टि. ४
कोकंतिया	॥	८५१
कोट्टग	कोट्टक—अपवरक	१७७, १७८ [१], १८८
० कोडाकोडीसो	कोटाकोटयः ९१८ [१],	९२१ [१], १३०६, १३०९, १३११, १६९७
	तः १६९९ [२], १७००	[२, ५, ९-१३], १७०२ [३, ५-९, १२, १३, १८-२२, २४-२७, ३६-३९, ४२, ४३, ४५, ५४, ५७, ५८], १७०३ [१], १७०४
	कोटाकोटीः १९६, १९७	[१], १९९ [१], २०० [१], २०२ [१], २०६ [१], २१०, १७३४, १७३५ [१], १७३७ [२-३], १७३९ [१-२]

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
कोडि	कोटि ५.६ [२], ५.७ [२], ५.८ [२], ६८ [४], ७५ [४], ८५ [५], ९१ [४] गा. १११, १२६२ [२], १३२७, १७०१ [२]	
कोडिगारा	शिल्पार्यविशेषः १०६	
० कोडिं	कोटिम् १३५०, १३५८, १३६०, १३६६, १७१९, १७२३, १७२६	
कोडी	कोटी ८४ [४], ९१ [४]	
० कोडी	कोटिः २११, ३७३ [१, ३], ३७५ [१, ३], ३७६ [१, ३], ३७७ [१, ३], ३८१ [१, ३], ३८३ [१, ३], ३८४ [१, ३], ३८६ [१, ३]	
॥	कोटिम् १७१०	
० कोडीण	कोट्या ३८६ [३]	
० कोडीसो	कोटयः १७७	
॥	कोटीः १९६, १९७ [१], १९९ [१], २०० [१], २०२ [१], २०६ [१], २१०, १७३४, १७३५ [२], १७३७ [२-३], १७३९ [१-२]	
कोडीवरिसं	कोटिवर्पम् १०२ गा. ११६	
कोडुंवियं	कोटुम्बिकम् ११०८	
कोडेष्टमल्लदामे	कोरण्टमाल्यदाम पृ. २९४ टि. २२	
कोल्यलवाहगा	शीन्द्रियजीवाः ५.७ [१]	
कोदूसा	धान्यविशेषः ५.० गा. ४३	
+ कोद्व	कोद्वः ॥	
कोरव्वा	कोरव्याः—कुलार्याः १०४	
+ कोरंय	कोरण्टकः ४३ गा. २४	
कोरिटे	कोरण्टः पृ. १८ टि. १७	
कोरंयमल्लदामे	कोरण्टमाल्यदाम १२३०	
कोलसुण्ण	कोलशुनकः—सनखपद-विशेषः ८४९, ८५२	

मूलसदो	सकयथो	सुसंकाह
कोलसुणभो	कोलशुनकः	पृ. २१२ टि. ४
कोलसुणगा	कोलशुनकाः	७४
कोलसुणिया	कोलशुनिका	८५, १
कोलालिया	कोलालिकाः — कर्मार्याः	१०५
कोलाहल	कोलाहल	१८८
कोलाहा	सर्पभेदविशेषः	७९
कोवाय	कोर्षक—म्लेच्छजातिविशेषः	पृ. ३६ टि. ३
+ कोसला	कोसलासु	१०२ गा. ११३
+ कोसंब	कोशम्बः — एकास्थिक-	वनस्पतिः ४० गा. १३
कोसंबी	कोशाम्बी	१०२ गा. ११४
कोसे	कोशाः	२१६९
कोइ ०	क्रोध	१७३७ [४]
कोहकसाई	क्रोधकपायी	१३३२
”	क्रोधकषायिणः	९३८, ९४३
कोहकसाईणं	क्रोधकषायिणाम्	२५४
कोहकसाईसु	क्रोधकषायिषु	१८९५ [२]
कोहकसाए	क्रोधकषायः	९५८, ९५९
कोहकसायपरिणामे	क्रोधकषायपरिणामः	९२९
कोहकसायी	क्रोधकषायिणः	२५४
कोहणिसिया	क्रोधनिःसृता — भापाप्रमेदः	८६३
कोहसण्णा	क्रोधसंज्ञा	७२५, ७२६
कोहसमुग्धाए	क्रोधसमुद्रातः	२१३३
कोहसमुग्धाएणं	क्रोधसमुद्रातेन	२१४२ तः २१४४ [१], २१४५ [१]
कोहसमुग्धाभो	क्रोधसमुद्रातः	२१३९
कोहसमुग्धाया	क्रोधसमुद्राताः	२१३५, [१], २१३७ [१], २१३९, २१४० [१]
कोहसंजलणाए	क्रोधसञ्चलनस्य — सञ्च-	लनक्रोधस्य १७०० [५], १७०८ [५]

मूलसदो	सकयथो	सुसंकाह
कोहसंजलणे	क्रोधसञ्चलने — सञ्चलन-	क्रोधे पृ. ३७२ टि. १
कोहस्स	क्रोधस्य	१७०० [६-८]
कोहुप्पत्ती	क्रोधोत्पत्तिः	९६१ [१]
कोहे	क्रोधः	९६० [१], ९६२ [१], ९६३ [१], १६७०, १६९१ [४]
”	क्रोधे	८६३ गा. १९५
कोहेणं	क्रोधेन	९६४ तः ९६८
	सूत्राणां	प्रथमकण्डिका, ९७०, १५८०
कोंकणग	कोड्डक — म्लेच्छजाति-	विशेष ९८
कोंकणाणं	कोकनदानाम्	पृ. २५ टि. ३
कोंच	क्रौञ्च — म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि. ७
कोंचा	क्रौञ्चाः — रोमपक्षिविशेषः	८८
कोंत	कुन्त	१८८
० कखय	क्षय	२११ गा. १६७
	ख	
खहरसारै	खदिरसारः	पृ. २९४ टि. १
खओवसमिया	क्षायोपशमिकः	१९८२
खग्ग	खड्ग	१९६
”	म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि. १८
खग्गा	खड्गाः — पशुविशेषः	७३
खजूरसारए	खर्जूरसारकः	१२३७
खज्जूरी	खर्जूरी	४८ गा. ३८
खट्ठोदग्ग	खट्ठोदकम् — ईषदम्भोदकम्	२८ [१]
खदिरसारै	खदिरसारः	पृ. २९४ टि. १
० खय	क्षय	२११ गा. १६७
खयरसारए	खदिरसारकः	पृ. २९४ टि. २
खयरसारै	खदिरसारः	१२२८

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
खय-वट्टी	क्षय-वट्टी १९८१ गा. २२२	
खरपुढवीण	खरपृथिव्याः पृ. १४टि. १	
खरवादरपुढ-	खरवादरपृथ्वीकायिकाः	
विकाइया	२२, २४, २५[३]	
खरमुह	खरमुख—म्लेच्छजाति-	
	विशेष पृ. ३६ टि. ३	
खरे	खरः ८४४, ८४६	
खरोट्टी	खरोट्टी—लिपिभेदः पृ. ३८	
	टि. १०	
खरोट्टी	” ” १०७	
खलु	खलु ५४[९] गा. ९८,	
	११० गा. १२८ गा. १३०,	
	१८७ गा. १४२, १९२ गा.	
	१५०, २११ गा. १६३ तः	
	१६५ गा. १७०, ६४७	
	गा. १८३, १२५२,	
	१२५३, १२५५, १६६७,	
	१६७०, १७९३ गा.	
	२१७, २१७०[१]	
खलूडे	वनपस्तिविशेषः ५४[१]	
	गा. ५३	
खवइत्ता	क्षपयित्वा २१७५	
खवण	क्षपकः १७४२, १७४३	
खवयति	क्षपयति २१७५	
खवलमच्छा	मत्स्यविशेषः ६३	
खवेति	क्षपयति २१७५	
खवेत्ता	क्षपयित्वा २१७५	
खस	खस—म्लेच्छजाति-	
	विशेष ९८	
खहयरतिरिक्ख-	खेचरतिर्यग्योनिक-	
जोणियपंचेन्द्रिय-	पञ्चेन्द्रियौदारिक-	
ओरालियसरीरे	शरीरम् १४८३	
खहयरपंचेन्द्रिण्हितो	खेचरपञ्चेन्द्रियेभ्यः	
	६४५[२]	
खहयरपंचेन्द्रिय-	खेचरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
तिरिक्खजोणिय-	ग्योनिभ्यः ६३९	
ण्हितो	[३. १९]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
०,,	,, ६३९ [१९-२२]	
खहयरपंचेन्द्रिय-	खेचरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
तिरिक्खजोणिया	ग्योनिकाः ६१, ८६,	
	९१[४] गा. १११, ३३४	
खहयरपंचेन्द्रिय-	खेचरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
तिरिक्खजोणियाणं	ग्योनिकानाम् ९१[४]	
०,,	,, ३८७[३], ३८८	
	[१-३], ३८९[१-३]	
खहयरसंखेज्जवासा-	खेचरसङ्ख्येयवर्पा-	
उयगच्चभवक्कतिय-	युष्कगर्भव्युत्क्रान्तिक-	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रिय-	
पंचेन्द्रियवेउच्चिय-	वैक्कियशरीरम्	
सरीरे	१५१८[४]	
खहयरा	खेचराः १४८६ [१]	
खहयराण	खेचराणाम् १५००	
० खहयराण	,, १५२४[२]	
खहयराणं	,, १५१२,	
	१५१८[७]	
खहयरेहिंतो	खेचरेभ्यः ६४३, ६४५	
	[२]	
खंजणे	खंजनम्—सर्पा १२२६	
खंडण्ण	खण्डकेन ८८२	
खंडाई	खण्डानि १९९५	
० खंडाण	खण्डानाम् ८८२	
खंडासेण	खण्डभेदः ८८१, ८८२	
खंडासेणुणं	खण्डभेदेन ८८७	
खंडाभेदपरिणामे	खण्डभेदपरिणामः ९५१	
खंडाभेदे	खण्डभेदः ८८२	
खंडे	खण्डः १२३८	
खंधेसा	स्कन्धदेशाः ६, ५०२	
खंधपदसा	स्कन्धप्रदेशाः ५०२	
खंधप्पणसा	,, ६	
खंधम्मि	स्कन्ध ७९० गा. १८९	
खंधस्स	स्कन्धस्य ५४ [३] गा.	
	५८, ५४ [४] गा. ६८,	
	५४ [५] गा. ७८, ५४	
	[६] गा. ८२, ५०८ तः	

मूलसहो	सहाय्यो	सुत्तकाइ
खंधस्स	५१०, ५२५ [१], ५३० [१], ५३१ [१, ३], ५३५ [१], ५५४ [१-३]	
खंधं	स्कन्धम् १९६३, १९६४	
खंधा	स्कन्धाः ६, ४०, ४१, ३३०, ५०२, ५०३	
„	द्वीन्द्रियजीवाः पृ. २७ टि. ७	
खंधाणं	स्कन्धानाम् ३३०, ५५४ [१-३], ९४८ गा. १९९, ११०६, १११०	
◦ खंधावारेसु	स्कन्धावारेषु ८२	
खंधे	स्कन्धः ५४ [३] गा. ५८, ५४ [४] गा. ६८, ५०८ तः ५१०, ५२५ [१], ५३० [१], ५३१ [१-३], ५३५ [१], ५५४ [१-३], ७८२ तः ७८९	
◦ खंधे	स्कन्धान् २१७५	
खंधेषु	स्कन्धेषु ७९० गा. १९०	
खंधो	स्कन्धः ५३ गा. ४४	
खात	खात १७७, पृ. ६४ टि. १	
खाय	„ १७८ [१], १८८	
खारतउत्ती	क्षारत्रपुवी १२३३	
खारतउत्तीफले	क्षारत्रपुवीफलम् १२३३	
खारा	भुजपरिसर्पविशेषः ८५ [१]	
खारोदण्	क्षारोदकम् २८ [१]	
खासिय	खासिक - म्लेच्छजाति-विशेष ९८	
खित्तं	क्षेत्रम् १२१५ [१]	
खित्ताणुवाण्णं	क्षेत्रानुपातेन २८८	
खिप्पामेव	क्षिप्रमेव १८६४, २०५२ [२, ६]	
खिप्पामेव-	„ २०५२ [२]	
खीणकसायवीत-	क्षीणकपायवीतराग-	
रागचरित्तारिया	चारित्रार्थाः १२४, १३२	
◦ „	„ १२६ तः १३२	

मूलसहो	सहाय्यो	सुत्तकाइ
खीणकसायवीत-	क्षीणकपायवीतराग-	
रागदंसणारिया	दर्शनार्थाः ११९	
◦ „	„ ११७ तः ११९	
◦ खीणकसायवीय-	क्षीणकपायवीतराग-	
रागचरित्तारिया	चारित्रार्थाः १२७, १३० तः १३२	
◦ खीणकसायवीय-	क्षीणकपायवीतराग-	
रागदंसणारिया	दर्शनार्थाः ११३ तः ११६, ११८, ११९	
खीणकसायवी-	क्षीणकपायवीतराग-	
थरायचरित्तारिया	चारित्रार्थाः १२६	
◦ „	„ १२७ तः १२९, १३१	
खीणकसायवीय-	क्षीणकपायवीतराग-	
रायदंसणारिया	दर्शनार्थाः १११, ११३	
◦ „	„ ११५, ११६	
+ खीर	तृणविशेषः ४७ गा. ३५	
खीरकाभोली	क्षीरकाकोली - वनस्पतिः ५४ [१] गा. ५१	
खीर[वरे]	क्षीरवरः - द्वीपः समुद्रश्च १००३ [२] गा. २०४	
खीरणि	क्षीरणी - एकास्थिक-वनस्पतिः पृ. १७ टि. ८	
खीरपूरण्	क्षीरपूरकम् पृ. २९५ टि १	
खीरपूरे	क्षीरपूरम् १२३१	
खीरिणि	क्षीरिणी - वृक्षविशेषः ४० गा. १४	
खीरे	क्षीरम् १२२०, १२३१	
खीरोदण्	क्षीरोदकम् २८ [१]	
खीलियासंघयणामे	कीलिकासंहनननाम १६९४ [७]	
खीलियासंघयणे	कीलिकासंहननम् १७०२ [२१]	
खुज्जसंठाणणामे	कुज्जसंस्थाननाम १६९४ [८]	

मूलसद्गो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
खुजे	कुञ्जम्-संस्थानम्	९८८
० खुडुण्	क्षुल्लकः	२१६९
खुडुगभगवगहणं	क्षुल्लकभगवगहणम्	१३६५
खुदा	द्वीन्द्रियजीवाः	पृ. २७ टि. ७
खुरप्पसंठाण ०	क्षुरप्रसंस्थान	१६७ तः १७४, १७४ [४]
खुरुप्प	क्षुरप्र	पृ. ५० टि. ४
खुल्ला	द्वीन्द्रियजीवाः	५६ [१]
खेडनिवेशेसु	खेडनिवेशेषु	८२
+ खेत्त	क्षेत्रम्	२१२ गा. १८१
खेत्तओ	क्षेत्रतः	८७७ [२, ४], ९१० [१-२, ४], ९११ [२], ९१२ [२], ९१४ [१], ९१८ [१], ९२१ [१], १२६२ [१], १२८६, १२८८, १३००, १३०१, १३०५, १३०८, १३१०, १३२६, १३४४, १३५२, १३८७, १७९७, २०६०
खेत्ततो	क्षेत्रतः	१३५९, १३६५
खेत्तं	क्षेत्रम्	९६१ [१], ९७१ गा. २०१, १००१, १२१५ [१-३], १९८३, १९८४, १९९१, १९९४, १९९५, १९९७, १९९८, २००६, २००७
० खेत्तं	क्षेत्रम्	पृ. २९० टि. ८-९
० खेत्ताओ	क्षेत्रात्	१५५०
खेत्ताणुवाणं	क्षेत्रानुवातेन	२७६ तः २८७, २८९ तः ३२४, ३२६, ३२८
खेत्तारिया	क्षेत्रार्याः	१०१, १०२
खेत्ते	क्षेत्रम्	२११, २१५३ [१-२], २१५६ [१-२], २१५७, २१५९ [१ २], २१६०, २१६५, २१६६ [१]

मूलसद्गो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० खेत्ते	क्षेत्रे	८२, १५४
० खेत्तेहिं	क्षेत्रैः	९२१ [१], पृ. २२७ टि. ४
० खेत्तोगाडे	क्षेत्रावगाढान्	१८०१
खेत्तोववातगतीए	क्षेत्रोपपातगत्याम्	१०९९
० खेत्तोववायगई	क्षेत्रोपपातगतिः	१०९६
खेत्तोववायगती	,,	१०९२, १०९३
० खेत्तोववायगती	,,	१०९३ तः १०९८
खेमा	क्षेमाणि	१७७, १७८ [१], १८८
खेलेसु	क्षेप्सु	९३
खोत[वरे]	क्षोदवरः-द्वीपः समुद्रश्च	१००३ [२] गा. २०४
खोतोदए	क्षोदोदकम्	२८ [१]
० खोयरसे	इक्षुरसः	१२३७
ग		
गइ	गति	९४९
गइत्तालुए	गजतालुकम्	पृ. २९४ टि. १५
गइनामनिहत्ताउए	गतिनामनिधत्तायुष्कः	६८४
गइप्पवाए	गतिप्रपातः	पृ. २६८ टि. १
[गइप्पवाए]	,,	११२२
गइरइया	गतिरतिकाः	१९५ [१]
० गई	गतिः	१०९७
,,	गतयः	१९५ [१]
गगणतलं -	गगणतलम्	१९५ [१]
गगगर	ग्लेच्छजातिविशेष	९८
गच्छति	गच्छति	११०१, ११०८, ११०९, ११११, १११२, १११४, १११८, ११२१, २१७० [२] गा. २२९
गच्छंति	गच्छन्ति	६६६ [१], ६६८ [१], ६६९ [१], ६७२ [१], ६७३ [१], २१७० [२], पृ. २७१ टि. ७

मूलसदो	सफयत्यो	सुसंकाद	मूलसदो	सफयत्यो	सुसंकाद
गच्छा	गुच्छा: पृ. १६ टि. ७, पृ. १८ टि. २-३-१४		गतिनामनिहत्ताउण्	गतिनामनिधत्तायुक्क:	६९०
गच्छेज्ज	गच्छेत्त २१७४[४]		गतिनामनिहत्ताउण्	,,	६८५
गच्छो	गुच्छ: पृ. २२ टि. ९		गतिनामे	गतिनाम	१६९३,
गण	गण १७७, १७८ [१], १८८, १९८ [१], २११ गा. १७२, पृ. ६९ टि. १, पृ. ७७ टि. १		गतिपरिणामे	गतिपरिणाम:	१६९४[१] ९२६, ९२७, ९४७, ९४९
० गणस्स	गणस्य १[गा. २]		गतिपरिणामेण	गतिपरिणामेन	९३८, ९४०[१], ९४१[१], ९४२ त: ९४४
गणहरं	गणधरम् १११८		गतिप्पवाण्	गतिप्रपात:	१०८५
० गणा	गणा: १८८, १९५[१], २०७ त: २१०		गतिं	गतिम्	१६७९
गणावच्छेदयं	गणावच्छेदकम् १११८		गती	गति:	११०६, ११०७, १११०, १११३, ११२२, १६८४[१]
गणावच्छेदं	गणावच्छेदम् पृ. २७२ टि. ७		० गती	गति:	१०८५, त: ११२२
गणितलिघी	गणितलिपि: - लिपिभेद: १०७		० गतीए	गत्याम्	१०९९
गणिं	गणिनम् १११८		० गत्ता	गात्रा:	१७८ [१]
गतच्छायं	गजच्छायाम् पृ. २७२ टि. २		"	गात्रौ	१७८ [२]
गतं	गतम् पृ. २९० टि. ५		गदभा	गर्दभा:	७१
० गतं	" १२१५[१]		गवभगा	(?) गर्भगा:-मत्स्यविशेष:	पृ. २९ टि. ८
गता	गता: २१७०[२] गा. २३०		गवभया	(?) गर्भजा:-	" "
"	गता १२५२, १२५३, १२५५		गवभवकंतिण्	गर्भव्युत्क्रान्तिक:	१४८४[३], १४८५[४]
"	गतानि २१०		गवभवकंतिण्हितो	गर्भव्युत्क्रान्तिकेभ्य:	६३९ [८, १३]
० गता	गता: १७७, १७८[१]		० "	"	६३९ [१५]
"	गतौ १७८[२]		गवभवकंतिण्	गर्भव्युत्क्रान्तिक	१४८५ [९], १५११ [१-२]
गति	गति २२५, २२६		गवभवकंतिण्- उरपरिसप्प०	गर्भव्युत्क्रान्तिकोर:परिसर्प	१४८५ [८]
+ गति	गतौ ८२९[२] गा. १९१		गवभवकंतिण्- परिसप्पथलयर-	गर्भव्युत्क्रान्तिकोर:- परिसर्पस्थलयर-	
गति०	गति १२१८ गा. २१०		तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिक-	
गति	गति: २१२ गा. १८०		पंचेदियओराणिय-	पञ्चेन्द्रियौदारिक-	
गति -	" १२५९ गा. २११		सरीरे	शरीरम्	१४८५ [६]
गतिचरमेणं	गतिचरमेण ८०७, ८०८ [१], ८०९[१]				

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाह
गढभवकंतिथय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकोर-	
उरपरिसप्यथलयर-	परिसर्पस्थलचर-	
पंचेंदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-	
जोणिपुहिंतो	निकेभ्यः	६३९
		[१३, १५]
० ,, ,,		६३९ [१५]
गढभवकंतिथयउर-	गर्भव्युत्क्रान्तिकोरःपरिसर्प-	
परिसप्यथलयर-	स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-	
पंचेंदियतिरिक्ख-	निकानाम्	
जोणियाणं		३८३ [१]
० ,, ,,		३८३ [२-३]
गढभवकंतिथयखह-	गर्भव्युत्क्रान्तिकखेचरपञ्चे-	
यरपंचेंदियति-	न्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्यः	
रिक्खजोणिपुहिंतो		६३९ [१९, २१]
० ,, ,,		६३९ [२२]
गढभवकंतिथयखह-	गर्भव्युत्क्रान्तिकखे-	
यरपंचेंदियतिरि-	चरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
क्खजोणियाणं	ग्योनिकानाम्	३८९ [१]
० ,, ,,		३८९ [२-३]
गढभवकंतिथय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकचतुष्प-	
चउप्पपुहिंतो	देभ्यः	६३९ [८]
गढभवकंतिथयच-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
उप्पयथलयर-	चतुष्पदस्थलचर-	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिक-	
पंचेंदियओरालिय-	पञ्चेन्द्रियौदारिक-	
सरीरे	शरीरम्	१४८५ [२]
गढभवकंतिथयच-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
उप्पयथलयरपंचें-	चतुष्पदस्थलचर-	
दियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-	
जोणिपुहिंतो	निकेभ्यः	६३९ [१०]
० ,, ,,		६३९ [१०-११]
गढभवकंतिथयच-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
उप्पयथलयर-	चतुष्पदस्थलचर-	
पंचेंदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-	
जोणियाणं	निकानाम्	३८० [१]
० ,, ,,		३८० [२-३]

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाह
गढभवकंतिथयजलय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकजल-	
रतिरिक्खजोणिय-	चरतिर्यग्योनिक-	
पंचेंदियओरा-	पञ्चेन्द्रियौदारिक-	
लियसरीरे	शरीरम्	१४८४ [१]
० गढभवकंतिथय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकजलचर-	
जलयरपंचेंदिय-	पञ्चेन्द्रियेभ्यः	६३९
हिंतो		[६]
गढभवकंतिथयजल-	गर्भव्युत्क्रान्तिकजल-	
यरपंचेंदिय-	चरपञ्चेन्द्रिय-	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्यो-	
हिंतो	निकेभ्यः	६३९ [४, ६]
गढभवकंतिथयजल-	गर्भव्युत्क्रान्तिकजलचर-	
यरपंचेंदियति-	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका-	
रिक्खजोणियाणं	नाम्	३७७ [१]
० ,, ,,		३७७ [२-३]
गढभवकंतिथय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकजलचराः	
जलयरा		१४९८ [४]
गढभवकंतिथयति-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
रिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिकपञ्चे-	
पंचेंदियओरा-	न्द्रियौदारिक-	
लियसरीरे	शरीरम्	१४९७ [३]
गढभवकंतिथयतिरि-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
क्खजोणियपंचें-	तिर्यग्योनिकपञ्चे-	
दियवेउव्विय-	न्द्रियवैक्रिय-	
सरीरे	शरीरम्	१५१८ [१-२]
० ,, ,,		१५१८ [२-५]
गढभवकंतिथय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकतिर्य-	
तिरिक्खजोणिया	ग्योनिकाः	११८० [८]
गढभवकंतिथय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
पंचेंदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्य-	
जोणिया	ग्योनिकाः	५८४, ६३४, ११८० [५, ७]
गढभवकंतिथय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
पंचेंदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनि-	
जोणियाणं	कानाम्	११८० [५]
गढभवकंतिथय-		३७४ [१]
पंचेंदियतिरिक्ख-	७४७, ७६१, ११६३	
जोणियाणं	[३], ११८० [३, ७-८]	

मूलसदो	सङ्ख्यस्थो	सुत्तंकाद
गच्छा	गुच्छा: पृ. १६ टि. ७, पृ. १८ टि. २-३-१४	
गच्छेज्ज	गच्छेत् २१७४[४]	
गच्छो	गुच्छ: पृ. २२ टि. ९	
गण	गण १७७, १७८ [१], १८८, १९८ [१], २११ गा. १७२, पृ. ६९ टि. १, पृ. ७७ टि. १	
० गणस्स	गणस्य १[गा. २]	
गणहरं	गणधरम् १११८	
० गणा	गणा: १८८, १९५[१], २०७ त: २१०	
गणावच्छेद्वयं	गणावच्छेदकम् १११८	
गणावच्छेदं	गणावच्छेदम् पृ. २७२ टि. ७	
गणितलिखी	गणितलिपि: - लिपिभेद: १०७	
गणिं	गणिनम् १११८	
गतच्छायं	गजच्छायाम् पृ. २७२ टि. २	
गतं	गतम् पृ. २९० टि. ५	
० गतं	,, १२१५[१]	
गता	गता: २१७०[२] गा. २३०	
,,	गता १२५२, १२५३, १२५५	
,,	गतानि २१०	
० गता	गता: १७७, १७८[१]	
,,	गतौ १७८[२]	
गति	गति २२५, २२६	
+ गति	गतौ ८२९[२] गा. १९१	
गति०	गति १२१८ गा. २१०	
गति	गति: २१२ गा. १८०	
गति -	,, १२५९ गा. २११	
गतिचरमेणं	गतिचरमेण ८०७, ८०८ [१], ८०९[१]	

मूलसदो	सङ्ख्यस्थो	सुत्तंकाद
गतिणामणिहत्ताउण्	गतिनामनिधतायुष्क:	६९०
गतिणामणिहत्ताउण्	,,	६८५
गतिणामे	गतिनाम	१६९३, १६९४[१]
गतिपरिणामे	गतिपरिणाम:	९२६, ९२७, ९४७, ९४९
गतिपरिणामेणं	गतिपरिणामेन	९३८, ९४०[१], ९४१[१], ९४२ त: ९४४
गतिप्पवाण्	गतिप्रपात:	१०८५
गतिं	गतिम्	१६७९
गती	गति: ११०६, ११०७, १११०, १११३, ११२२, १६८४[१]	
० गती	गति: १०८५ त: ११२२	
० गतीए	गत्याम्	१०९९
० गत्ता	गात्रा: १७८ [१]	
,,	गात्रौ १७८ [२]	
गद्भा	गर्दभा:	७१
गवभगा	(?) गर्भगा:-मत्स्यविशेष: पृ. २९ टि. ८	
गवभया	(?) गर्भजा: - ,, ,,	
गवभवक्कंतिण्	गर्भव्युत्क्रान्तिक:	१४८४[३], १४८५[४]
गवभवक्कंतिण्हितो	गर्भव्युत्क्रान्तिकेभ्य:	६३९ [८, १३] ६३९ [१५]
० ,,	,,	६३९ [१५]
गवभवक्कंतिय	गर्भव्युत्क्रान्तिक	१४८५ [९], १५११ [१-२]
गवभवक्कंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकोर:परिसर्प	१४८५ [८]
उरपरिसप्प०		
गवभवक्कंतियउर-	गर्भव्युत्क्रान्तिकोर:-	
परिसप्पथलयर-	परिसर्पस्थलचर-	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिक-	
पंचेंदियओराणिय-	पञ्चेन्द्रियौदारिक-	
सरीरे	शरीरम्	१४८५ [६]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकोर:-	
उरपरिसप्पथलयर-	परिसर्पस्थलचर-	
पंचेंदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यगो-	
जोणिपुहिंतो	निकेभ्यः	६३९
०	„	[१३, १५]
०	„	६३९ [१५]
गठभवकंतियउर-	गर्भव्युत्क्रान्तिकोरःपरिसर्प-	
परिसप्पथलयर-	स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यगो-	
पंचेंदियतिरिक्ख-	निकानाम्	
जोणियाणं		३८३ [१]
०	„	३८३ [२-३]
गठभवकंतियखह-	गर्भव्युत्क्रान्तिकखेचरपञ्चे-	
यरपंचेंदियति-	न्द्रियतिर्यगोनिकेभ्यः	
रिक्खजोणिपुहिंतो		६३९ [१९, २१]
०	„	६३९ [२२]
गठभवकंतियखह-	गर्भव्युत्क्रान्तिकखे-	
यरपंचेंदियतिरि-	चरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
क्खजोणियाणं	गोनिकानाम्	३८९ [१]
०	„	३८९ [२-३]
गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकचतुष्प-	
चउप्पपुहिंतो	देभ्यः	६३९ [८]
गठभवकंतियच-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
उप्पयथलयर-	चतुष्पदस्थलचर-	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यगोनिक-	
पंचेंदियओरालिय-	पञ्चेन्द्रियौदारिक-	
सरीरे	शरीरम्	१४८५ [२]
गठभवकंतियच-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
उप्पयथलयरपंच-	चतुष्पदस्थलचर-	
दियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यगो-	
जोणिपुहिंतो	निकेभ्यः	६३९ [१०]
०	„	६३९ [१०-११]
गठभवकंतियच-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
उप्पयथलयर-	चतुष्पदस्थलचर-	
पंचेंदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यगो-	
जोणियाणं	निकानाम्	३८० [१]
०	„	३८० [२-३]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
गठभवकंतियजलय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकजल-	
रतिरिक्खजोणिय-	चरतिर्यगोनिक-	
पंचेंदियओरा-	पञ्चेन्द्रियौदारिक-	
लियसरीरे	शरीरम्	१४८४ [१]
० गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकजलचर-	
जलयरपंचेंदिय-	पञ्चेन्द्रियेभ्यः	६३९
हिंतो		[६]
गठभवकंतियजल-	गर्भव्युत्क्रान्तिकजल-	
यरपंचेंदिय-	चरपञ्चेन्द्रिय-	
तिरिक्खजोणिपु-	तिर्यगो-	
हिंतो	निकेभ्यः	६३९ [४, ६]
गठभवकंतियजल-	गर्भव्युत्क्रान्तिकजलचर-	
यरपंचेंदियति-	पञ्चेन्द्रियतिर्यगोनिका-	
रिक्खजोणियाणं	नाम्	३७७ [१]
०	„	३७७ [२-३]
गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकजलचराः	
जलयरा		१४९८ [४]
गठभवकंतियति-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
रिक्खजोणिय-	तिर्यगोनिकपञ्चे-	
पंचेंदियओरा-	न्द्रियौदारिक-	
लियसरीरे	शरीरम्	१४९७ [३]
गठभवकंतियतिरि-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
क्खजोणियपंच-	तिर्यगोनिकपञ्चे-	
दियवेउच्चिय-	न्द्रियवैक्रिय-	
सरीरे	शरीरम्	१५१८ [१-२]
०	„	१५१८ [२-५]
गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकतिर्य-	
तिरिक्खजोणिया	गोनिकाः	११८० [८]
गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
पंचेंदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्य-	
जोणिया	गोनिकाः	५८४, ६३४, ११८० [५, ७]
गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
पंचेंदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यगोनि-	
जोणियाणं	कानाम्	११८० [५]
गठभवकंतिय-	„	३७४ [१],
पंचेंदियतिरिक्ख-	७४७, ७६१, ११६३	
जोणियाणं	[३], ११८० [३, ७-८]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
० ,,	,,	३७४[२-३]
गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकभुज-	
भुयपरिसपथलय-	परिसर्पस्थलचर-	
रपंचेदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-	
जोणिण्हितो	निवेभ्यः ६३९[१६, १८]	
गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकभुज-	
भुयपरिसपथलय-	परिसर्पस्थलचरपञ्चेन्द्रिय-	
रपंचेदियतिरिक्ख-	तिर्यग्योनिकानाम्	
जोणियाणं	३८६[१]	
० ,,	,,	३८६[२-३]
गठभवकंतियमणु-	गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्य-	
स्सखेत्तोववायगई	क्षेत्रोपपातगतिः १०९६	
गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
मणुस्सा	मनुष्याः ९२, ९३, पृ. १०९ टि. १	
गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
मणुस्साण	मनुष्याणाम् ७६१, ७७०	
गठभवकंतिय-	,,	९३, ३९२
मणुस्साणं	[१], ५८६	
० ,,	,,	३९२ [२-३]
गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
मणुस्सेहितो	मनुष्येभ्यः ६३९[२३- २४], ६६२[२-३]	
० ,,	,,	६३९[२४-२५], ६६२ [४-७], ६६५ [२]
गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्य	
मणुस्स०	६३५, १५३३[४-१०]	
गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्या-	
मणुस्साहारग-	हारकशरीरम्	
सरीरे	१५३३[३-४]	
गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चे-	
मणुस्सपंचेदिय-	न्द्रियौदारिकशरीरम्	
ओरालियसरीरे	१४८७ [१-२]	
० ,,	,,	१४८७[२]
गठभवकंतियमणुस्-	गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्य-	
पंचेदियवेउच्चिय-	पञ्चेन्द्रियवैकिय-	
सरीरे	शरीरम् १५१९[१-२]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
० ,,	,,	१५१९[२-४]
गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
मणुस्साणं	मनुष्याणाम् ११६४[३]	
गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
मणुस्सेसु	मनुष्येषु ६७२[५]	
० ,,	,,	६७६
गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
मणुस्सेहितो	मनुष्येभ्यः ६५० [११-१२]	
० ,,	,,	६३९[२५-२६], ६५०[१२], ६६२ [३, ५-६]
गठभवकंतिया	गर्भव्युत्क्रान्तिकाः ६८[१, ३], ७५[१, ३], ८४[१], ८५[२-४], ९१[१, ३], १३८, ३३४, १४८६[१, ३]	
गठभवकंतियाण	गर्भव्युत्क्रान्तिकानाम् ११९७, १५०१ [३], १५०९	
० ,,	,,	१५११[३]
गठभवकंतियाणं	,,	१५११[१], १५१३[४]
० ,,	,,	१५१२
गठभवास	गर्भवास २११	
गठभं	गर्भम् १५२८[१-२, ५-८]	
गठभे	गर्भः ७७३[२, ४]	
गमणुसु	गमकेषु ५३४	
गमओ	गमकः ११४५, ११५५	
० गमओ	,,	११४५
गमा	गमाः १०६७	
० गमे	गमे १०६७	
गमो	गमः १७२८	
गयअक	गजाङ्क १७७	
गयकण्णा	गजकर्णाः — अन्तर्द्वीप-	
	मनुष्याः ९५	
गयकलमे	गजकलमः १२२६	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तंकाइ
गयच्छायं	गजच्छायाम्	१११४	गहणद्रव्वाङ्	ग्रहणद्रव्याणि	८७७
गयतालुप	गजतालुकम्	१२२९		[७, ९, ११, १३]	
गयपुरं	गजपुरम्	१०२ गा. ११३	गहणं	ग्रहणम्	५४[१०] गा.
गयमारिणि	गजमारिणी-वनस्पतिः	४२ गा. २३	० गहणं	,,	५४[१०] गा. १०१
गयमुह	गजमुह-म्लेच्छजाति-विशेष	पृ. ३६ टि. ३	*० गहणं	,,	८७७
गयवह	गजपति	१९६	गहरा	गृध्राः-रोमपक्षिणः	८८
० गयं	गतम्	१२१५[२-३]	गहविमाणे	ग्रहविमाने	४०१[१-३], ४०२[१-३]
गयंक	गजाङ्क	पृ. ५६ टि. १४	गहा	ग्रहाः	१४२[१], १९५[१]
० गया	गताः	१८८, पृ. ७९ टि. ४	गहाय	गृहीत्वा	२१६९
० गयाओ	,,	२०५२[६]	गहिय	गृहीत	१८८
गरुज	गुरुक-स्पर्श	१८०९	गहियाङ्	गृहीतानि	८७९, ८८०
गरुय	,,	३३३, ५४६, ९८०[१], ९८२, ९८५, [८-९], ९८७[३-४], १८०१	गहिर०	गभीर	१८८
गरुयत्तं	गुरुकत्वम्	९९४	+ गंज	वनस्पतिविशेषः	४२ गा. २३
गरुयफाल०	गुरुकस्पर्श	४४०, ४४१	गंठि	,,	४३ गा. २५
गरुयफालपरिणता	गुरुकस्पर्शपरिणताः	८[४], ९[१] तः १३[५]	गंठी	ग्रन्थिः	५४[७] गा. ८४
गरुल	गदड	१७७	गंडतल	गण्डतल	१७७, १७८[२], १९६
गरुल-०	,,	१७८[२]	गंडयल	,,	१७८[१], १८८
गली	गली-वर्द्धाविशेषः	पृ. १९ टि. ७	गंडा	पशुविशेषः	७३
गवया	गवयाः	७२	गंडीपदा	गण्डीपदाः-पशुविशेषः	७०
गवल	गवल	१७८[२]	गंडीपया	,,	७३
गवलवलप	गवलवलपः	१२२६	गंडूयलगा	गण्डोलकाः-द्वीन्द्रियजीवाः	५६[१]
गवलं	गवलम्-महिषशृङ्गम्	१२२६	० गंडे	गण्डः	१९७[२]
गसमा	वनस्पतिविशेषः	पृ. २५ टि. ५	गंता	गत्वा	८८०, २१७५
गह	ग्रह १६७ तः १७४, १९६, १९७[१], १९८[१], २१०		गंतिय	तृणविशेषः	पृ. २० टि. १
गहण०	ग्रहण ८७९, १५.७७[१], १६२९		गंतूण	गत्वा	२११ गा. १५९-१६०
			गंध	गन्ध ८[२], ९[१] तः १३[५], १७७, १७८[१], १८८, १९६, ३३३, ४४४ तः ४४८, ४५२,	

मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
गंध	४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७, ५०४, ५१०, ५१९, ५२४, ५२५ [१], ५४५ [१], ५४७ [१], ५४८ [१], ५५४ [१], ५५७ [१], ५५८, १२१८ गा. २१०		गंधपरिणया ० गंधपरिणया गंधपरिणामे गंधमंताइं गंधव्व गंधव्वगणा गंधव्वच्छायं गंधव्वलिवी गंधव्वा गंधव्वाणं गंधव्वेहिंतो गंधसमुग्गयं गंधं गंधा " ० गंधा गंधाईं ० गंधाईं गंधादेसेणं गंधावत्ति० गंधावात्ति० गंधाहारग गंधाहारवा ० गंधिया गंधुद्धुय-	,, ,, १० [२], ११ [३] गन्धपरिणामः ९४७, ९५३ गन्धवन्ति-गन्धोपेतानि ८७७ [६, ९], १७९७ गन्धर्व १८८ गन्धर्वगणाः १८८ गन्धर्वच्छायाम् १११४ गन्धर्वलिपिः - लिपिमेदः १०७ गन्धर्वाः १४१ [१] गन्धर्वाणाम् १९२ गन्धर्वेभ्यः ६५० [१५] गन्धसमुद्रकम् २१६९ गन्धम् २१६९ गन्धाः १६८१ [१], १६८४ [१] गन्धौ ४५८, ४६९, ४७६, ४८४, ४९२ गन्धाः १६७ तः १७४ गन्धान् - गन्धात्मकान् ९९० [३], ९९२ [३] गन्धानि ८७७ [९] गन्धादेशेन २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३] गन्धापातिन-पर्वत १०९८ ,, ,, पृ. २६९ टि. १ गन्धाहारक - म्लेच्छजाति- विशेष ९८ ,, ,, पृ. ३६ टि. १० गन्धिकानि १७७, १७८ [१], १८८ गन्धोद्धुत ,, ,, ,	
गंध०	गन्ध १७७, १७८ [१], १८८, ५३८ [१]				
गंध -	,, १७७, १७८ [१], १८८				
+ गंध	गन्धे ८२९ [२] गा. १९१				
गंधनो	गन्धतः ९ [१] तः ११ [४], १२ [१-४, ८], १३ [३-४], ८७७ [१०], १७९९, १८०१, १८०६ [१], १८०९				
गंधगुणे	गन्धगुणान् १८०१				
गंधचरिमेणं	गन्धचरमेण ८२४ [१], ८२५ [१]				
० गंधणामे	गन्धनाम १६९३, १६९४ [१०]				
गंधतो	गन्धतः ११ [५], १२ [५-७], १३ [१-२, ५]				
गंधपरिणता	गन्धपरिणताः ८ [२]				
० गंधपरिणता	,, ९ [१-५], १० [१], ११ [१] तः १३ [५]				

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० गंधे	गन्धः - गन्धनामाभिध-	
	द्वीप-समुद्रार्थे १००३	
	[२] गा. २०५	
गंधेण	गन्धेन १२३५	
गंधेणं	,, १७७, १७८ [१-२],	
	१८८, १९६, २१६९	
गंधेसु	गन्धेषु १७४१	
गंधेहिं	गन्धैः ४४३	
गंभीर	गम्भीर १७७,	
	१७८ [१], १८८	
गंभीर०	,, १६७ तः १७४	
गंभीरा	चतुरिन्द्रियजीवाः ५८ [१]	
गाडअं	गव्यूतम् १९८८	
गाडआइं	गव्यूतानि ११८४ तः	
	११८७	
,,	गव्यूते १९८८	
गाडए	गव्यूतम् २११	
+ गाडयपुहत्त	गव्यूतपृथक्त्वम् १५१२	
	गा. २१५-२१६	
गाडयपुहत्तं	,, १५११ [१, ३]	
गाडयपुहत्तिया	गव्यूतपृथक्त्वकाः ८३	
गाडयस्स	गव्यूतरय २११	
गाडयं	गव्यूतम् ८३, १९८९,	
	१९९०	
गाडयाइं	गव्यूतानि १५०८,	
	१५१३ [१, ४], १९८३,	
	१९८६	
,,	गव्यूते १९८७	
० गाडयाइं	गव्यूतानि १५११ [१]	
*० गाडयाइं	,, १५१२ गा. २१५	
गाओ	गावः ८३२	
गागरा	मत्स्यविशेषः ६३	
गामणिद्धमणेसु	ग्रामनिर्धमनेषु - ग्रामजला-	
	दिनिर्गमनमार्गेषु ९३	
गामनिवेशेसु	ग्रामनिवेशेषु ८२	
गामं	ग्रामम् १०९०	
गामा	ग्रामाः १५५१ [६, ९]	
आ ९ [२]-९		

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० गामिणीओ	गामिन्यः १२४१	
० गामियाओ	,, पृ. २९७ टि. ५-६	
गाय	गात्र १२३७	
गाहा	ग्राहाः ६२, ६५	
० गाहा	गाथा २०६ [२],	
	८२९ [२]	
,,	गाथाः १९४	
गाहाओ	,, ५५ [३]	
० गाहाओ	,, १५१२	
गाहावहरयणत्तं	गाथापतिरत्नत्वम् १४६७	
गाहाहिं	गाथाभिः १८७,	
	१००३ [२]	
गिण्हति	गृह्णाति ८७७	
	[३, १३-१४, १६, १९]	
गिण्हमाणे	गृह्णन् ८७८	
गिण्हंति	गृह्णन्ति १८११	
गिरं	गिरम्-वनस्पतिः पृ. २५	
	टि. ११	
गिरिकण्ह	गिरिकर्णी-,, ४५ गा.	
	३२	
गिहिलिंसिद्धा	गृहिलिङ्गसिद्धाः १६	
गीत	गीत १७७, १७८ [१-२],	
	१८८	
गीतजसे	गीतयशाः-गन्धर्वा-	
	भिधवानव्यन्तर-	
	देवानामिन्द्रः १९२ गा.	
	१५०	
० गीतजसे	गीतयशसौ - 'गीतयशाः'	
	गन्धर्वाभिधवानव्यन्तर-	
	देवानामिन्द्रः १९२	
गीतरती ०	गीतरति - गन्धर्वाभिध-	
	वानव्यन्तरदेवानामिन्द्र	
	१९२	
गीय	गीत १८८, १९६	
गीयरई	गीतरतिः-गन्धर्वाभिध-	
	वानव्यन्तरदेवानामिन्द्रः	
	१९२ गा. १५०	

मूलसद्वो	समयत्यो	सुत्तकाद	मूलसद्वो	समयत्यो	सुत्तकाद
० गीवा	गीवा	१२२७	गुम्मा	गुल्माः ३८ गा. १२, ४३,	
गुच्छा	गुच्छाः	३८ गा. १०, ४२, ५५ [३] गा. १०७		४३ गा. २६	
गुच्छो	गुच्छः	५४ [२] गा. ५५	० गुरुं	गुरुम्	१ गा. १
गुण	गुण	२११ गा. १७०, ३३३, ४४०, ४४३, ४५५ [३], ४५७ [१], ४६८ [१-३], ४७५ [१-३], ४८३ [१-३], ४९१ [१-३], ५०४, ५२०, ५२१, ५३८ [१-३], ५३९ [१-३], ५४१ तः ५४३, ५४५ [१-३], ५४७ [१-३], ५४८ [१-३], ५५० तः ५५२, ५५७ [१-३], ९८२, ९८५ [९], ९८७ [४], २०५२ [२]	गुलया	द्वीन्द्रियजीवाः पृ. २७ टि. ७	
			० गुलिया	गुटिका	१२३०
			गुले	गुडः	१२३८
			गुंजद्वारागे	गुजार्धरागः	१२२९
			गुंजालियाण	गुजालिकानाम्	८८५
			गुंजालियावाते	गुजालिकावातः	पृ. १६ टि. ४
			गुंजालियासु	गुजालिकासु	१५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५
			गुंजावल्ली	गुजावल्ली	४५ गा. ३१
			गुंजावाण	गुजावातः	३४ [१]
			गूढछिरागं	गूढशिराकम्	५४ [७] गा. ८५
			गूढदंता	गूढदन्ताः - अन्तर्द्वीप- मनुष्याः	९५
० गुणसेढीयं	गुणश्रेणीकम्	२१७५	० गेज्जा	ग्राह्याः	५४ [११] गा. १
गुणसेढीहिं	गुणश्रेणीभिः	२१७५	गेणहति	गृह्णाति	८७७ [१-२३], ८७८, ८८८ [१], ८९० तः ८९३, ८९५
गुणं	गुणम्	१४२० [६]		गृह्णन्ति	८८९, १८०३ तः १८०५, १८१०, १८१२, १८१६, १८१७, २०४०
० गुणा	गुणाः	२११ गा. १६८, ९८० [१], ९८१ [१], ९८५ [८-९], ९८७ [३]	गेणहंति	गैरिकः - मणिभेदः	२४ गा. ११
॥	गुणानि	१२४७ तः १२४९			
० गुणाई	॥	८०२	+ गेरुय		
० गुणाण	गुणानाम्	९८२, ९८७ [४]			
० गुणाणं	॥	९८२, ९८५ [९], ९८७ [४]	गेवेज्ज	प्रैवेयक	१९६, ४२७ [१], ४२८ [१, ३]
० गुणितं	गुणितम्	२११ गा. १७६			
० गुणे	गुणान्	२११ गा. १७४	गेवेज्ज०	॥	२०५२ [१]
० गुणेहिं	गुणैः	१००५	गेवेज्ज-०	॥	२०५१
० गुणेहितो	गुणेभ्यः	९८२	गेवेज्जग	॥	२०७, २०९, ४२९ [१] तः ४३१ [३], ४३२ [२-३], ४३३ [१] तः ४३५ [३], ६३५, १०३५
० गुत्ता	गुप्तानि	१७७, १७८ [१], १८८			
० गुत्तीसु	गुत्तिषु	११० गा. १२८	गेवेज्जग-	प्रैवेयक	१९६
० गुम्म	गुल्माः	५५ [३] गा. १०७			

मूलस्रो	सफयगो	सुत्तकाह	मूलस्रो	सफयगो	सुत्तकाह
मेवेज्जगकप्पातीत-	अवेयककप्पातीत-		मेवेज्जगणं	अवेयकाणाम्	४३२[१]
वेमानियदेव-	वेमानिकदेव-		गोण	गोत्रम्	१६५५[१], २१७०[१]
पंचेदियवेउच्चिय-	पवेन्द्रियमैकिय-		गोकण	गोकर्ण - द्विपुरपञ्च-	
सरीरस	शरीरसम्	१५३२[६]		विशेष	७२
मेवेज्जगकप्पातीत-	अवेयककप्पातीत-		गोकण्णा	गोकर्णाः - अन्तर्हीप-	
वेमानियदेव-	वेमानिकदेवपदे-			मनुष्याः	९५
पंचेदियवेउच्चिय-	न्द्रियमैकिय-		गोक्कीर	गोक्कीर	२११
सरीर	शरीरम्	१५२६[६]	गोम्ही	"	१७८[२]
मेवेज्जगदेवत्ते	अवेयकदेवत्ते	१०४१[७], १०४३[८], १०४६ [६], १०४७[२], १०४८[३], १०५० [२], १०५४[३], १०५५[२]	गोजलोया	गोजलीकसः -	
				हीन्द्रियजीवाः	५६[१]
मेवेज्जगदेवत्स	अवेयकदेवत्स	१०४५[२], १५५१[९]	गोण	गोण - म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि. ३
			गोणसा	गोणसाः - सर्पभेदः	८०
मेवेज्जगदेवा	अवेयकदेवाः	६६४, ६६५ [१], ७१४, ७१५, ७१८	गोणा	गात्रः	७२
			गोणे	गोः	८१८, ८४६
मेवेज्जगदेवाणं	अवेयकदेवानाम्	२०८, १०३८[२], १०५३, १५२६[६], १५३२ [६], २०१५	गोतमा !	गातम' १३०, ५२५[१], २०९७[१], २०६९	
			गोत्तफुसिया	गोत्रपशिका - वनस्पतिः	४५ गा. ३२
मेवेज्जगविमाणपथ्थडा	अवेयकविमाणप्रस्तटाः		० गोत्ते	गोत्रम्	२१७५
		२०७ तः २०९	गोथा	म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि. ७
मेवेज्जगविमाणा	अवेयकविमानानि	१९६३	+ गोथूम	गोथूमः	५० गा. ४२
मेवेज्जगविमागे	अवेयकविमानम्	पृ. ४१२ टि. १	गोथोद्ध	म्लेच्छजातिविशेषः	पृ. ३६ टि. ७
			गोमयकीडगा	गोमयकीडकाः -	
मेवेज्जगस्स	अवेयकस्य	१०६२		चतुरिन्द्रियजीवाः	५८[१]
मेवेज्जगा	अवेयकाः	१४५, १४६ [१-२], १५२०[५]	+ गोमालिय	वनस्पतिविशेषः	पृ. १८ टि. १६
० मेवेज्जगा	"	२०७ तः २०९, ३३४, ७१६, ७१७, ७१९ तः ७२२	गोमुहा	गोमुखाः - अन्तर्हीप-	
				मनुष्याः	९५
० मेवेज्जगाणं	अवेयकाणाम्	२०७ तः २०९, १८४२, १८५०	गोमेज्ज	गोमेदकः	२४ गा. १०
			गोम्ही	त्रौन्द्रियजीवाः	५७[१]
० मेवेज्जगोसु	अवेयकेषु	१४७०	गोय	गोत्र	१७६८[१]
मेवेज्जविमाणावास	अवेयकविमानावास	२१०	गोयमा !	गौतम !	८२, ९३, १४८ तः १७७, १७८ तः १८६

मूलसद्वो
गोयमा !

सकयत्थो सुत्तंकाह
सूत्राणां प्रथमकण्डिका,
१८८, १८९[१], १९०
[१], १९१[१], १९३
[१], १९५[१], १९६,
१९७ तः २०६ सूत्राणां
प्रथमकण्डिका, २०७ तः
२११, २२५ तः २७१,
२७२[१-५], २७३ तः
२७५, ३२५, ३३० तः
३३३, ३३५[१] तः ३५२
[३], ३५४[१] तः ३५७
[३], ३५९[१-३], ३६०
[१-३], ३६२[१] तः
३६६[३], ३६८[१] तः
४४१, ४४३ तः ४४८,
४५२, ४५५[१-३],
४५६[१], ४५७[१],
४५९[१], ४६०[१],
४६२[१], ४६४[१],
४६६[१], ४६७[१],
४६८[१], ४७०[१],
४७३[१], ४७४[१],
४७५[१], ४७७[१],
४८१[१], ४८२[१],
४८३[१], ४८५[१],
४८७[१], ४८९[१],
४९०[१], ४९१[१],
४९३[१], ४९५[१],
४९७, ५०० तः ५०५,
५०८ तः ५११, ५१३ तः
५१५, ५१९, ५२५[१],
५२६[१], ५२७[१],
५२९[१], ५३०[१],
५३१[१, ३], ५३२[१],
५३३[१], ५३५[१],
५३६[१], ५३७[१],
५३८[१], ५३९[१],

मूलसद्वो

सकयत्थो सुत्तंकाह
५४१[१], ५४२[१],
५४३[१], ५४५[१],
५४७[१], ५४८[१],
५५०[१], ५५१[१],
५५२[१], ५५४[१-३],
५५५[१, ३], ५५६[१],
५५७[१], ५६० तः ५७७,
५७९, ५८१, ५८३ तः
६०७, ६०९ तः ६१३,
६१५, ६१७, ६१९,
६२१, ६२३, ६२४,
६२६, ६२८, ६३०,
६३२, ६३३, ६३६,
६३९[१-२६], ६४१ तः
६४६, ६४८, ६४९,
६५०[१-६, ८, ११,
१३-१८], ६५५[१-३],
६५६[१-२], ६५७,
६५८, ६६२[१-७],
६६५[२-३], ६६६[१-२],
६६८[१-५], ६६९[१],
६७२[१-३, ५, ७-८],
६७३[१-२], ६७५,
६७७, ६७९, ६९३ तः
६९५, ६९७, ७०० तः
७२७, ७३० तः ७४०,
७४२ तः ७४५, ७४७ तः
७५१, ७५३ तः ७५६,
७५८, ७६३ तः ७६५,
७६७, ७७२, ७७३[१],
७७४, ७७५, ७७७,
७७९, ७८०, ७८२ तः
७८८, ७९१ तः ७९३,
७९५ तः ८००, ८०२ तः
८०५, ८०७, ८०८ तः
८२९ सूत्राणां प्रथम-
कण्डिका, ८३० तः ८५८,

मूलसदो
गोयमा !

सकयत्यो सुत्तकाइ
१२६२[२], १२६४[१]
तः १२६६ [१], १२६७,
१२६८[१], १२७०[२]
तः १२७३, १२७५ तः
१२७७, १२७९ तः
१२८६, १२८८ तः
१२९१, १२९३, १२९४,
१२९६ तः १३००,
१३०२, १३०५, १३०६,
१३०८ तः १३१२,
१३१४, १३१५, १३१७
तः १३२२, १३२४ तः
१३४७, १३५० तः
१३५९, १३६१, १३६२,
१३६४ तः १३९५,
१३९७ तः १३९९,
१४०२, १४०३, १४०५,
१४०७ [१], १४०८
[१-३], १४१० [१, ३],
१४१४ [१, ३], १४१५
[१-२], १४१६ [१],
१४१७ तः १४२५ [२],
१४२६[१], १४२७[१],
१४२८ [१-२], १४३०
[१], १४३१ [२],
१४३२ [१-३], १४३३,
१४३५, १४३६ [२],
१४३७ [१-६], १४४४,
१४४६ तः १४५०,
१४५२, १४५४ तः
१४५७, १४५९, १४६०,
१४६२, १४६३, १४७०
तः १४७३, १४७५ तः
१४७८ [२], १४८०,
१४८२ तः १४८४ [२],
१४८५ [१ ३, ५-६],
१४८७ [१] तः १४९०

मूलसदो

सकयत्यो सुत्तकाइ
[१], १४९१ [१],
१४९२ [१], १४९५
[१], १४९७ [१-३],
१४९८ [१], १५०१
[१, ४], १५०२,
१५०४ [१], १५०६
[१], १५०७ [१],
१५१३[१], १५१४ तः
१५१८[६], १५१९
[१-४], १५२०[१-३],
१५२१ तः १५२४[१],
१५२६[१, ६], १५२७
तः १५२९[३], १५३०,
१५३१, १५३२[१, ६],
१५३३[१] तः १५३७,
१५३९[१], १५४० तः
१५४२, १५४४[१, ३],
१५४५ तः १५४७[१],
१५४८ तः १५५०,
१५५१[१, ४, ६, ९],
१५५२ तः १५५४,
१५५७, १५५९ तः
१५६१, १५६३[१],
१५६४ तः १५७५[१],
१५७६[१], १५७७[१],
१५७८[१], १५७९[१],
१५८१[१], १५८२,
१५८३[१], १५८५[१],
१५८६[१], १५८८,
१५८९[१], १५९०तः
१५९५[१], १५९६,
१५९७[१], १५९८,
१५९९[१], १६००,
१६०२, १६०३[१],
१६०४[१], १६०५,
१६०६[१], १६०७ तः
१६०९, १६१२, १६१३

मूलसदो
गोयमा !

सकयत्थो सुत्तंकाह

तः १९६६, १९६८,
१९७३ तः १९७५,
१९७७, १९७८, १९८०,
१९८२ तः १९८४,
१९८८ तः १९९१,
१९९४, १९९५, १९९७,
१९९८, २००६ तः
२००९[१], २०१०,
२०१२ तः २०१४ [१],
२०१५ तः २०१७,
२०१९, २०२०, २०२२,
२०२४, २०२५, २०२७,
२०२९, २०३३, २०३४
[१], २०३५, २०३८,
२०४०, २०४२, २०४३,
२०४६, २०४७, २०४९,
२०५१, २०५२ [१-२],
२०५३, २०५५, २०५६,
२०५७ [२-३], २०५८,
२०६०, २०६१, २०६३,
२०६४, २०६६, २०६७,
२०६९, २०७०, २०७२,
२०७३, २०७७, २०७८,
२०८०, २०८३, २०८६,
२०८७[१], २०८८ तः
२०९०[१], २०९१[१],
२०९२, २०९३ [१],
२०९५[१], २०९६[१],
२०९७[१], २०९९[१]
तः २१०१[१], २१०२,
२१०३ [१], २१०५,
२१०६, २११९ [१-२],
२१२०[१], २१२१[१],
२१२३ [१], २१२४
[१, ३], २१२५ तः
२१२७[१], २१२८
[१], २१२९ [१],

मूलसदो

सकयत्थो सुत्तंकाह

२१३०, २१३१, २१३३,
२१३४[१], २१३५[१],
२१३७[१], २१३९,
२१४०[१], २१४२ तः
२१४४[१], २१४५[१],
२१४७ तः २१५३[६],
२१५६[१-२], २१५९
[१-२], २१६६[१-४],
२१६९ तः २१७४[३],
२१७५, २१७६

गोयं

गोत्रम् - गोत्रकर्म १५८७
[१], १६६५, १७८५

० गोयाहं

गोत्राणि १४४४, १६७८
[२], १७९१

गोरकखरा

एकखुरपञ्चविशेषः ७१

० गोरा

गौराः १८७ गा. १४५,
१९६

गोलोमा

द्वीन्द्रियजीवाः ५६[१]

गोवल्ली

वल्लीविशेषः पृ. १९
टि. १०

गोवाली

,, ४५ गा. ३१

गोसीस

गोशीर्ष १७७, १७८[१],
१८८

गोहा

गोधा - भुजपरिसर्प-
विशेषः ८५[१]

गोंड

म्लेच्छजातिविशेष ९८

गोंधोडंब

,, ९८

० ग्राहणं

ग्रहणम् ८७७
[७, ९, १३]

घ

घखोदण

घृतोदकम् २८[१]

घट्टणया

घट्टनता ११२०

घट्टा

घट्टानि १७७, १७८[१],
१८८, १९६, २०६
[१], २१०, २११

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाह
घट	घट १७७, १७८[१], १८८	
घणदंता	घनदन्ताः - अन्तर्द्वीप- मनुष्याः ९५	
घणपमाण	घनप्रमाण ९११[२], ९२४	
घणमुद्ग	घनमृदङ्ग १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
घणवाण	घनवातः ३४[१]	
घणवाणसु	घनवातेषु १५७	
घणवायवलणसु	घनवातवलयेषु १५७	
० घणं	घनम् २११ गा. १६२	
० घणा	घनाः २११ गा. १६९	
० घणे	घनः - पिण्डः १२३१	
० घणो	घनः - व्याप्तः ५४[७] गा. ८४	
घणोदधिवलणसु	घनोदधिवलयेषु १५१	
घणोदधीसु	घनोदधिषु १५१	
घणोदहिवलणसु	घनोदधिवलयेषु १६०	
घणोदहीसु	घनोदधिषु १६०	
+ घत [वरे]	घृतवरः - द्वीपः समुद्रश्च १००३[२] गा. २०४	
घरोडला	गृहगोधिकाः ८५[१]	
घला	द्वीन्द्रियजीवाः पृ. २७ टि. २	
घाणपोगलाणं	घ्राणपुद्गलानाम् २१६९	
घाणपोगलेहिं	घ्राणपुद्गलैः २१६९	
घाणविण्णाणावरणे	घ्राणविज्ञानावरणम् १६७९	
घाणा	घ्राणे १०२५, १०२८ [२-३]	
घाणावरणे	घ्राणावरणम् १६७९	
घाणिदिण	घ्राणेन्द्रियम् ९७३, ९७४ [३], ९७६[२], ९७९	
घाणिदिधोवचण	घ्राणेन्द्रियोपचयः १००७	
घाणिदिय	घ्राणेन्द्रिय ९७९, ९८२, १०१३, १८२३, १८२५	

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाह
घाणिदिय०	घ्राणेन्द्रिय १८२२	
घाणिदियधत्थोगाहे	घ्राणेन्द्रियार्थावग्रहः १०१९	
घाणिदियत्ताण	घ्राणेन्द्रियतया २०५२[२]	
घाणिदियपरिणामे	घ्राणेन्द्रियपरिणामः ९२८	
घाणिदियवं-	घ्राणेन्द्रिय-	
जणोगाहे	व्यञ्जनावग्रहः १०१८	
घाणिदियस्स	घ्राणेन्द्रियस्य ९८२, ९९२[३], १०१३	
घाणिदिण	घ्राणेन्द्रियम् ९८७[५]	
घासिय	श्लेच्छजातिविशेष पृ. ३६ टि. १८	
घुला	द्वीन्द्रियजीवाः ५६[१]	
घेला	,, पृ. २७ टि. ७	
घोडण	घोटकः ८४४, ८४६	
घोडगा	घोटकाः ७१	
घोसाई	वल्लीविशेषः पृ. १९ टि. ४	
घोसाडइ	घोषातक्री - वल्लीविशेषः १२३३	
घोसाडइफले	घोषातक्रीफलम् १२३३	
घोसाडई	घोषातक्री - वल्लीविशेषः ४५ गा. २८	
घोसाडण	,, ,, पृ. २९५ टि. ९	
घोसाडय	,, ,, पृ. २५ टि. ९	
घोसाडयं	घोषातकम् ५४[८] गा. ९४	
घोसाडिण	घोषातक्री १२३३	
घोसालती	वल्लीविशेषः पृ. १९ टि. ४	
घोसालयं	घोषातकम् पृ. २५ टि. ८	
घोसे	घोषः - स्तनितकुमारेन्द्रः १८७ गा. १४३	
च	च ५४[७] गा. ८५, ५४[१०] गा. १०१, ८२,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	५४२[१], ५४३[१], ५४५[१], ५४७[१], ५५०[१], ५५१[१], ५५२[१], ५५४[१-३], ५५५ [१-३], ५५६ [१, ३], ५५७[१], ५५९[१]	
चउट्टाणवडिया	चतुःस्थानपतिताः	४५३
चउणह	चतुर्णाम्	१७३८
„	चतसृणाम्	१७९[२], १८०[२], २०१[२], २०२[२], २०३[२], २०४[२]
चउणहं	चतुर्णाम्	१७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १९७ [२], १९८ [२], २०१ [२], २०५ [२]
„	चतसृणाम्	१८० [२], १९० [२], १९५ [२], १९७ [२], १९८ [२], १९९ [२], २०० [२], पृ. ७३ टि. १.
चउणहं —	चतसृणाम्	१९० [२]
चउतीसइमं	चतुस्त्रिंशत्तमम्	पृ. ४२३ पं. १०
+ चउत्य	चतुर्थम्	७९० गा. १८८ तः १९०
चउत्य	चतुर्थ	२१७३ [२]
चउत्यगमे	चतुर्थगमे	१०६७
चउत्यभक्तस्स	चतुर्थभक्ते	
(स. प.)		१८०६ [१]
चउत्यं	चतुर्थम्	८७०, ८९८, पृ. १३५ पं. ११
चउत्थि	चतुर्थीम्	६४७
चउत्थी	चतुर्थी	८३१
चउत्थीण	चतुर्थ्याः	२१७ [३], २००३

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
चउत्थीण	चतुर्थ्याम्	३३४
चउत्थुद्देशण	चतुर्थोद्देशके	१२५१
चउत्ये	चतुर्थे	२१७२
चउत्यो	चतुर्थः	पृ. ३०० पं. ५
चउदस	चतुर्दश	४२० [१]
चउदिसिं	चतुर्दिशम्	१५५३, १८०९
चउपणुसिण	चतुःप्रदेशके	७८४
„	चतुःप्रदेशकः	७८४
चउपणुसिते	„	५२७ [१]
चउपणुसियाणं	चतुःप्रदेशकानाम्	„
चउपतिट्ठिण	चतुःप्रतिष्ठितः	९६० [१]
चउपुरिसपविभ-	चतुःपुरुषप्रविभक्तगतिः	
त्तगती		११०५, १११९
चउप्पणुसिण	चतुःप्रदेशकः	५२७ [२]
चउप्पणुसिते	„	५२७ [३]
चउप्पणुहिंतो	चतुष्पदेभ्यः	६४४
० चउप्पणुहिंतो	„	६३९ [८-९]
चउप्पगारा	चतुष्प्रकारा	८५९ गा. १९३
चउप्पदेसे	चतुःप्रदेशे	७९० गा. १८६
चउप्पय	चतुष्पद	३७८ [२] तः ३८० [३], ६३९ [७-११], १५११ [१], १५१८ [६]
चउप्पय०	चतुष्पद	६९, ७०, ७५ [४], ३७८ [१], ६३९ [७-८], १५२४ [२]
चउप्पयथलयर-	चतुष्पदस्थलचरतिर्य-	
तिरिक्खजोणिय-	स्थानिकपञ्चेन्द्रियौ-	
पंचेदियओरालिय-	दारिक-	
सरीरे	शरीरम्	१४८५ [१-२]
० „	„	१४८५ [२-३]
चउप्पयथलयराण	चतुष्पदस्थलचराणाम्	
		१४९९ [२]
चउप्पाइया	चतुष्पादिका — भुजपरिसर्प-	
	विशेषः	८५ [१]

मूलसहो

सकयथो

सुत्तंकाइ

च

९१[४] गा. १११, १०२
गा. ११३ गा. ११६-
११७, ११० गा. १२०
गा. १३०, १७४ गा.
१३३-१३४, १७७, १७८
[१-२], १७९[२], १८०
[२], १८२[२], १८७,
१८७ गा. १४०, १८८,
१९१[१], १९७[२],
१९८[२], २०१[२],
२०५[२], २०६[२] गा.
१५४, २०९ गा. १५७,
२११, २५६, ४५०,
५५९ गा. १८२, ६४७
गा. १८३-१८४, ७७५,
७७७, ७८०, ७९० गा.
१८८ तः १९०, ८०३,
८५९ गा. १९२, १२१५
[३], १४६७, १४६८,
१५१२ गा. २१५, १५८७
[१], १६७८[१],
१६८१[१], १७३६[१],
१७८५, १७९०, १८१७,
१८२०, २०५४ गा. २२६,
२१७५, पृ. ५४ टि. ४,
पृ. ५९ टि. २

* - च

च १८७ गा. १४२,
१५२९[२]

चइत्ता

त्यक्त्वा २११ गा.
१५९-१६०

”

च्युत्वा १४५७

चइं

च्यवमानः १४५७

चउ

चतुर् ४९०[३], ५०८,
५०९, ५११, ५२९[१],
५३१[१], ५३३[१],
५३५[१], ५३६[१],
५३९[१], ५४१[१],
५४२[१], ५५४[१]

मूलसहो

चउकिरिण

० चउक्कण

चउक्कणं

० चउक्कओ

० चउक्कस्स

चउग्गुणा

चउजमलपयस्स

चउट्टाणवडिण

चउट्टाणवडिते

सकयथो

सुत्तंकाइ

चतुःक्रियः १५८५[१],
१५८८, १५९०, १५९१,
१५९६, १५९७[१],
१५९८, १५९९[१],
२१५३[४], २१६६[३]
चतुष्ककम् १६८९[१, ३]
चतुष्ककेन ६५०[७]
चतुष्ककः १४८५[८]
चतुष्कस्य १६९८[२],
१७०६, १७३५[२]

चतुर्गुणाः १८७ गा. १४२,
२०६

चतुर्थमलपदस्य ९३१[१]
चतुःस्थानपतितः ४४१,
४८१[३], ४९०[३],
५२९[३], ५३१[३],
५४२[१], ५४८[१]

चतुःस्थानपतितः ४४४ तः
४४७, ४५२, ४६२[१],
४६४[१-२], ४६६[३],
४६७[१], ४६८[१],
४७०[१], ४७३[३],
४७४[१], ४७५[१],
४७७[१], ४८२[१, ३],
४८३[१], ४८५[१, ३],
४८७[१], ४८९[३],
४९०[१, ३], ४९१[१],
४९३[१-३], ४९५[१],
४९७, ५०५, ५०८,
५१०, ५११, ५१३ तः
५१५, ५१८, ५१९,
५२२, ५२५[१], ५३०
[१, ३], ५३१[१, ३],
५३२[३], ५३३[३],
५३५[३], ५३६[१, ३],
५३७[१, ३], ५३८[१],
५३९[१], ५४१[१]

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाइ
	५४२[१], ५४३[१], ५४५[१], ५४७[१], ५५०[१], ५५१[१], ५५२[१], ५५४[१-३], ५५५ [१-३], ५५६ [१, ३], ५५७[१], ५५९[१]		चउत्थीण	चतुर्थ्याम्	३३४
			चउत्थुद्देसण	चतुर्थोद्देशके	१२५.१
			चउत्थे	चतुर्थे	२१७२
			चउत्थो	चतुर्थः	पृ. ३०० पं. ५
			चउद्दस	चतुर्दश	४२० [१]
			चउदिसिं	चतुर्दिशम् १५५३, १८०९	
			चउपएसिण	चतुःप्रदेशके	७८४
			"	चतुःप्रदेशकः	७८४
चउट्ठाणवडिया	चतुःस्थानपतिताः	४५३	चउपएसिते	"	५२७ [१]
चउण्ह	चतुर्णाम्	१७३८	चउपएसियाणं	चतुःप्रदेशकानाम्	"
"	चतस्रणाम्	१७९[२], १८०[२], २०१[२], २०२[२], २०३[२], २०४[२]	चउपतिट्ठिण	चतुःप्रतिष्ठितः	९६०[१]
			चउपुरिसपविभ-	चतुःपुरुषप्रविभक्तगतिः	
			त्तगती		११०५, १११९
चउण्हं	चतुर्णाम्	१७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १९७ [२], १९८ [२], २०१ [२], २०५ [२]	चउप्पएसिण	चतुःप्रदेशकः	५२७ [२]
			चउप्पएसिते	"	५२७ [३]
			चउप्पण्हितो	चतुष्पदेभ्यः	६४४
			० चउप्पण्हितो	"	६३९ [८-९]
"	चतस्रणाम्	१८० [२], १९० [२], १९५ [२], १९७ [२], १९८ [२], १९९ [२], २०० [२], पृ. ७३ टि. १.	चउप्पगारा	चतुष्प्रकारा	८५९ गा. १९३
चउण्हं --	चतस्रणाम्	१९० [२]	चउप्पदेसे	चतुःप्रदेशे ७९० गा. १८६	
चउतीसहमं	चतुस्त्रिंशत्तमम्	पृ. ४२३ पं. १०	चउप्पय	चतुष्पद ३७८[२] तः ३८०[३], ६३९ [७-११], १५११[१], १५१८[६]	
+ चउत्थ	चतुर्थम्	७९० गा. १८८ तः १९०	चउप्पय०	चतुष्पद ६९, ७०, ७५ [४], ३७८[१], ६३९ [७-८], १५२४[२]	
चउत्थ	चतुर्थ	२१७३ [२]	चउप्पयथलयर-	चतुष्पदस्थलचरतिर्य-	
चउत्थगमे	चतुर्थगमे	१०६७	तिरिक्खज्जोणिय-	ग्योनिकपञ्चेन्द्रियौ-	
चउत्थभत्तस्स	चतुर्थभक्ते		पंचेन्द्रियओरालिय-	दारिक-	
(स. प.)		१८०६ [१]	सरीरे	शरीरम्	१४८५[१-२]
चउत्थं	चतुर्थम्	८७०, ८९८, पृ. १३५ पं. ११	० "	"	१४८५[२-३]
चउत्थि	चतुर्थीम्	६४७	चउप्पयथलयराण	चतुष्पदस्थलचराणाम्	१४९९[२]
चउत्थी	चतुर्थी	८३१			
चउत्थीण	चतुर्थ्याः	२१७ [३], २००३	चउप्पाइया	चतुष्पादिका -- भुजपरिसर्प- विशेषः	८५[१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
चउरिंदियाणं	,, ५८ [२], १६५, २२७ तः २२९, २३० [५], २३१, ३७१[१], ७५९, ७६८, ९०५, ९८३[५], १०२२[२], १०२८ [३], १०७३, १५०८, १५३८, १५४३, १८२३, १९३२ [२], १९५०, १९५१, १९६०, २०४२, २०९१ [२], पृ. १९० टि. १, पृ. २५२ टि. १	
० चउरिंदियाणं	चतुरिन्द्रियाणाम् ३७१ [२-३], ११६२, ११७९	
चउरेंदिय०	चतुरिन्द्रिय १८	
चउरेंदिया	चतुरिन्द्रियाः १४०३	
० चउरेंदिया	,, ६५४, ६७०	
चउरो	चत्वारः १०८३	
,,	चत्वारि २०६ [२] गा. १५४	
चउविहा	चतुर्विधाः ५०२	
चउविहे	चतुर्विधः ९२७	
चउवीस०	चतुर्विंशति ११९८, १४०९, पृ. ४३० टि. १	
चउवीसइमं	चतुर्विंशतितमम् पृ. ३८७ पं. १५	
चउवीसं	चतुर्विंशतिः ४२८[१-३], ४२९[१,३], १०८३, १४०९, २११५[२], २११६[२], २११७[२], २११८[२], २११९[५], २१२०[४], पृ. ४३० टि. १	
चउवीसा	चतुर्विंशतिः १०३६, १०४१[१-२, ६-७], १०४३[१, ३], १०४६ [३, ५], २०९४[२],	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
	२०९८[२], २११५[२], २११६[२], २११७[२], २११८[२], २११९[५], २१२०[४], २१२४[४]	
चउवीसाइं	चतुर्विंशतिः ५५९ गा. १८२	
चउवीसाण	चतुर्विंशतौ १८४३, १८४४	
चउव्विहवेदगा	चतुर्विधवेदकाः १७७४[१]	
चउव्विहवेयण	चतुर्विधवेदकः १७७३[१]	
चउव्विहा	चतुर्विधाः ७०, ७७, ८६, १३९, ११३०	
,,	चतुर्विधा ६, ५९, १०९७, १०९९, ११२०, १९४१, २०६०	
चउव्विहे	चतुर्विधः ९२९, ९६२ [१], ९६३[१], १०१८, १०२२[२], १०७३, १६८३, १६९४[१], १९१०, १९२१	
,,	चतुर्विधम् १४७१, १५३९[१], १६८९[३], १६९२, १६९४[१६]	
,,	चतुर्विधान् ११० गा. १२०	
चउव्वीसं	चतुर्विंशतिः ५६९, ५७६ तः ५७८, ५८५, ५८७ तः ५९०, ६०७, २१०४ [२], २१२३[४], २१२४[४]	
चउव्वीसा	चतुर्विंशतिः २१०४[२], २१२३[४], पृ. १६३ टि. १, पृ. २५५ टि. २	
चउव्वीसाण	चतुर्विंशतेः १८२[२]	
चउव्वीसो	चतुर्विंशः ७९० गा. १८७	
चउस	म्लेच्छजातिविशेष पृ. ३६ टि. १९	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाद
चउसट्टी	चतुःपष्टिः १८७ गा. १४२	
चउसट्टीण	चतुःपष्ट्याः १७९ [२]	
चउसट्टीणं	चतुःपष्टीनाम् १७९ [२]	
चउसमइएण	चतुःसामयिकेन २१५६ [२], २१५७	
चउसमयसिद्धा	चतुःसमयसिद्धाः १७	
चउसंजोएणं	चतुःसंयोगेन १०८३	
चउसु	चतुर्षु २०६ [२] गा. ११५, १२१६ [१], १२१७	
"	चतस्रु १२५८ [८], १९०५ [३]	
चउहा	चतुर्धा १०६८	
चउहिं	चतुर्भिः ४८९ [३], ४९१ [१], ५०५, ६९१, ९६१ [१], ९६४ [१], ९६५ [१], ९६६ [१], ९६७ [१], ९६८ [१], ९७०, १६७०, १७१९	
" (स. तु.)	चतुर्षु १२१७	
चउइ	शक्नोति २११ गा. १७४	
चकगा	चक्रकाः-चक्रवाकाः पृ. ३४ टि. २	
चकरयणत्तं	चकरत्नत्वम् १४६९	
चकवट्ठि ०	चक्रवर्तिन् ८२	
चकवट्ठित्तं	चक्रवर्तित्वम् १४५९, १४६०	
चकवट्ठी	चक्रवर्तिनः १००, ७७३ [२]	
चकवाल	चक्रवाल २१६९	
चकगं	चक्रकम् ५४ [७] गा. ८४	
चकगा	चक्रवाकाः ८८	
+ चकि	चक्रिणः १४०६ गा. २१३	
चकीणं	चक्रिणाम् १०२ गा. ११७	
चक्खिद्विण	चक्षुरिन्द्रियम् ९७३, ९७४ [२], ९७६ [२], ९७९, ९८७ [५]	
चक्खिद्विओवच्चण	चक्षुरिन्द्रियोपचयः १००७	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाद
चक्खिद्विण	चक्षुरिन्द्रिय ९७९, ९८२, १०१३, १८२५	
चक्खिद्विण ०	" १८२३	
चक्खिद्विणअल्लोगाहे	चक्षुरिन्द्रियार्थवग्रहः १०१९	
चक्खिद्विणत्ताण	चक्षुरिन्द्रियतया २०५२ [२]	
चक्खिद्विणपरिणामे	चक्षुरिन्द्रियपरिणामः ९२८	
चक्खिद्विणस्स	चक्षुरिन्द्रियस्य ९८२, ९९२ [३], १०१३	
चक्खुदंसण ०	चक्षुर्दर्शन ४४०, ४४१, ४६२ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], १९२८, १९२९	
चक्खुदंसणअणा-	चक्षुर्दर्शनानाकारपश्यता	
गारपासणया	१९३८, १९४२, १९५१	
चक्खुदंसणअणा-	चक्षुर्दर्शनाना-	
गारोवओगे	कारोपयोगः १९१०, १९१४, १९२४	
चक्खुदंसणं	चक्षुर्दर्शनम् ४५०, ४८०, ११३२ [३]	
चक्खुदंसणावरणिज्जे	चक्षुर्दर्शना- वरणीयम् १६८९ [३]	
चक्खुदंसणावरणे	चक्षुर्दर्शनावरणम् १६८०	
० चक्खुदंसणिस्स	चक्षुर्दर्शनिनः ४६२ [१]	
चक्खुदंसणी	चक्षुर्दर्शनी ४८८, ४९६, १३५४	
"	चक्षुर्दर्शनिनः २६०, १९५४, १९६०, पृ. २३० टि. २	
० चक्खुदंसणी	चक्षुर्दर्शनी ४६२ [१-३]	
चक्खुदंसणीणं	चक्षुर्दर्शनिनाम् २६०	
० चक्खुदंसणीणं	" ४६२ [१]	
चक्खुप्फासं	चक्षुःस्पर्शम् ५४ [११] गा. १	
चतुकिरिण	चतुष्क्रियः १५८९ [१]	
चतुट्ठाणवडिते	चतुःस्थानपतितः	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
चत्तारि	चत्वारः ४५८, ५७४, ९५८, ९५९, ९६१[३], ९६२[३], ९६३[३], १०६७, १०८३, १११९, १४१४[३], १४१६ [१-२], १६०४[१-२], १६१६[२], १६१९, १६३६, १७००[४], १७१२, २०८९, २०९१ [२], २०९५[१], २११९[२, ४], २१३३, २१३४[१], २१३६, २१३८, २१४१, २१४८, २१५०, २१७०[१]	
”	चतस्रः २११ गा. १६४, ११२९, ११४१, ११४२, ११५९, ११६५[२], १२५७[९, १२-१३], १५३२[५], १६३५[१]	
”	चत्वारि २०१[१], २०५ [१], २०६[२] गा. १५५, ८७०, ८९८, ८९९, ९०६, १०२८[२], १०३३[२], १०४१[४], १०६६[३], १५०८, १९८३, १९८४	
”	चतुरः १७०८[४], २१७५	
चत्तालीस	चत्वारिंशत् १७३७[३]	
चत्तालीसं	” १८३[१], २०३ [१], १७००[४-५], १७३७[३]	
चत्तालीसा	चत्वारिंशत् १८७ गा. १४०-१४१, २०६[२] गा. १५४ गा. १५६	
चत्तालीसाण	चत्वारिंशतः १८३[२], २०३[२], २०६[२]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
चत्तालीसाणं	चत्वारिंशताम् २०३[२]	
चतुर्विधे	चतुर्विधः पृ. २२९ टि. १	
चपा	वनस्पतिविशेषः पृ. २९६ टि. १	
चमर	चमर ७२	
चमर०	चमर - असुरकुमारेन्द्र ७२	
चमरे	चमरः - असुरकुमारेन्द्रः १७९ [२], १८७ गा. १४३	
चम्नपक्खी	चर्मपक्षिणः ८६, ८७	
चम्नरयणत्तं	चर्मरत्नत्वम् १४६९	
चयणं	च्यवनम् ६०८, ६२५, १२०० [२], १२१४	
चयणेणं	च्यवनेन ६३८	
चयं	च्यवमानः पृ. ३२६ टि. १	
चयंतस्स	त्यजतः २११ गा. १६२	
चयंति	चीयन्ते ७७३ [३]	
चयंति -	च्यवन्ते ६७४, १२०७ [२]	
चरग०	चरक १४७०	
चरंति	चरन्ति ८३, १९५ [१]	
चरित्त	चारित्र ९३६	
चरित्तधम्मं	चारित्रधर्मम् ११० गा. १३०	
चरित्तपरिणामे	चारित्रपरिणामः ९२६	
चरित्तपरिणामेणं	चारित्रपरिणामेन ९३८, ९४२, ९४३	
चरित्तमोहणिजे	चारित्रमोहनीयम् १६९१ [१, ३]	
चरित्ताचरित्ती	चारित्राचारित्री ९३८, ९४२, ९४३	
चरित्तारिया	चारित्रार्थाः १०१, १२०, १३३, १३८	
० चरित्तारिया	” १२० तः १३८	
चरित्ती	चारित्री ९३८, ९४२, ९४३	
० चरित्ते	चारित्रे ११० गा. १२८	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
चरिम०	चरम	२११ गा. १६२
चरिमकालसमयसि	चरमकालसमये	१७४४
चरिमपयं	चरमपदम्	पृ. २०८ पं. १०
चरिमभवे	चरमभवे	२११ गा. १६१
चरिमसमय	चरमसमय	११९
चरिमसमय०	,,	११२, ११५, ११६, ११८, १२२, १२३, १२५, १२८, १२९, १३१, १३२
चरिमंतपणुसा	चरमान्तप्रदेशाः	७७९, ८०३
चरिमंतपणुसाण	चरमान्तप्रदेशानाम्	७७७, ७७९, ७८०, ८०३, ८०४
चरिमंतपदेशा	चरमान्तप्रदेशाः	७७५, ७७७, ७७९, ७८०, ७९७, ८०२
चरिमंतपदेशाण	चरमान्तप्रदेशानाम्	८०२
चरिमंतं	चरमान्तम्	११०१
चरिमंताओ	चरमान्तात्	११०१
चरिमंते	चरमान्तम्	१९९८, २०००, २००२ तः २००६
,,	चरमान्तः	१५५१[१]
चरिमंतेसु	चरमान्तेषु	२११
चरिमा	चरमाः	२७४, २७५, ८०९[१], ८११[१], ८१३[१], ८१५[१], ८१७[१], ८१९[१], ८२१[१], ८२३[१], ८२५[१], ८२७[१], ८२९[१], ९९३, २१६८
चरिमाइं	चरमाणि	२ गा. ४, ७७५, ७७७, ७७९, ७८०, ७८१, ७८३ तः ७८८, ७९७, ८०२, ८०३

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
चरिमाण	चरमाणाम्	७७७, ७७९, ७८०, ८०२ तः ८०४
चरिमाणं	चरमाणाम्	२७४
चरिमाणि	चरमाणि	७७५, ७७७, ७७९, ७८०, ७९७, ८०२, ८०३
चरिमे	चरमः	२१२ गा. १८१, ७८१ तः ७८८, ८०७, ८०८[१], ८१०[१], ८१२[१], ८१४[१], ८१६[१], ८१८[१], ८२०[१], ८२२[१], ८२४[१], ८२६[१], ८२८[१], १३९७
चरिमे	चरमम्	७९७, ८२९[२] गा. १९१, १२५९ गा. २१२
० चरिमेणं	चरमेण	८०७, ८०८ तः ८२९ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका
चल	चल	१८८
चवल	चपल	१८८
चविता	चविका - वनस्पतिविशेषः	१२३४
चंचल	चञ्चल	१९७[२]
चंचल०	,,	१८८
चंचुणा	चञ्चुणाः - जात्यार्याः	पृ. ३८ टि. २
चंचुय	चञ्चुक - म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि. ३
चंडी	चण्डी - वनस्पतिः	५४[१] गा. ५०
चंद्र	चन्द्र	१६७ तः १७४, १९५ [१], १९७ [१], २०१ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७, ९७४ [२-३], २१६९

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० चिणणा	चयनम् १४७४ गा. २१४	
चिणंति	चिन्वन्ति ९६५ [१]	
चिणिस्संति	चेप्यन्ति ९६६ [१]	
चिणिंसु	अचैपुः - चितवन्तः ९६४ [१]	
चित्त	चित्र १७७, १७८ [१-२], १८८, १९७ [२]	
चित्तए	चित्रकः - सनखपदविशेषः ८४९, ८५२	
चित्तओ	,, ,, पृ. २१२ टि. ४	
चित्तमा	चित्रकाः ,, ७४	
चित्तपक्खा	चित्रपक्षाः - चतुरिन्द्रिय- जीवाः ५८ [१]	
चित्तलए	वनस्पतिः पृ. १७ टि. ५	
चित्तलगा	चित्रलकाः - सनखपद- विशेषः ७४	
चित्तलिणो	चित्रलिनः - सर्पमेदः ८०	
चित्तं	चित्रम् १ गा. ३	
० चित्ता	चित्राणि १०६, १९५ [१]	
चित्तमूलए	चित्रकमूलकम् १२३४	
चित्तारा	चित्रकाराः - शिल्पार्याः १०६	
चित्तिया	चित्रका ८५१	
चियस्स	चित्तरय १६७९	
चियेऊण	चित्त्वा पृ. ३ टि. ४	
चिलाय	चिलात - म्लेच्छजाति- विशेषः ९८	
चिल्ल	चिल्ल - ,, ९८	
चिल्लए	चिल्लकः - आरण्यकपशुः ८४९, ८५२	
चिल्लएसु	चिल्लरकेपु पृ. ४७ टि. १	
चिल्लओ	चिल्लकः - आरण्यकपशुः पृ. २१२ टि. ३	
चिल्ल[ल]ग	देदीप्यमान १८८	
चिल्ललगा	चिल्ललकाः - आरण्यकपशवः ८५०, पृ. ३१ टि. ३	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
चिल्ललगो	चिल्ललकः - आरण्यकपशुः पृ. २१२ टि. ४	
चिल्ललिया	चिल्ललिका - आरण्यकपशुः ८५१	
चिल्ललेसु	चिल्लरेपु १५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५	
चिल्लम	म्लेच्छजातिविशेषः पृ. ३६ टि. ८	
चित्तेमि -	चिन्तयामि ८३०	
चिंध	चिह्न १७७, १७८ [१-२], १८८, १९५ [१], १९६	
चीण	चीन - म्लेच्छजातिविशेषः पृ. ३६ टि. १७	
चीणपिट्टरासी	चीनपिट्टराशिः १२२९	
० चीणा	चीनाः - म्लेच्छजाति- विशेषः ९८	
चुच्चु	वनस्पतिविशेषः ४२ गा. २०	
चुच्चु	,, पृ. १८ टि. ८	
चुण्णवणो	चूर्णवनः ५४ [७] गा. ८४	
० चुण्णण	चूर्णानाम् ८८४	
चुण्णिवाए	चूर्णिकया ८८४	
चुण्णिवाभेए	चूर्णिकाभेदः ८८१, ८८४	
चुण्णिवाभेएणं	चूर्णिकाभेदेन ८८७	
चुण्णिवाभेदे	चूर्णिकाभेदः ८८४	
० चुण्णे	चूर्णम् १२३३	
चुन्नपडोला	वनस्पतिविशेषः पृ. १८ टि. ८	
चुलसीद्	चतुरशीतिः १८१ [१]	
चुलसीती	,, १८७ गा. १३८	
चुलहिमवत् ०	चुलहिमवत् - लघुहिमव- त्पर्वतः १०९८	
चुंचुणा	चुञ्चुणाः - जात्यायाः १०३ गा. ११८	
चुंचुया	चुञ्चुकाः - म्लेच्छजाति विशेषः	

मूलसद्गो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
चूडामणि ०	चूडामणि	१७७, १७८ [१-२]
चूतलता	चूतलता	४४ गा. २७
चूयवहंसण	चूतवतंसकः	१९७ [१], १९९ [१]
चेव	एव	२ गा. ७, ४२ गा. २१, ४९ गा. ४०, ५४ [१] गा. ४९ तः ५२, ५४ [८] गा. ९१ गा. ९४, ५४ [९] गा. ९८, ५४ [१०] गा. १००, ८२, ९१ [४] गा. १११, ९३, १०२ गा. ११२- ११३ गा. ११५, १०३ गा. ११८, ११० गा. १२२, १५१, १५७, १६०, १६३ तः १६६, १७४ गा. १३४, १७५, १८७ गा. १३८ गा. १४१, १९२ गा. १५०, १९४ गा. १५१, २०६, २१२ गा. १८१, २७२ [१-५], २७३, ३३० तः ३३२, ४५४, ४५६ [३], ४५७ [३], ४५९ [३], ४६२ [३], ४६६ [३], ४६७ [३], ४६८ [३], ४७० [३], ४७१, ४७५ [३], ४७७ [३], ४८०, ४८१ [२], ४८२ [२-३], ४८३ [३], ४८७ [३], ४८९ [३], ४९० [३], ४९१ [३], ४९५ [३], ५०८, ५१७, ५१८, ५२१, ५२५ [२], ५२६ [२], ५२९ [३], ५३० [३], ५३१ [२],

मूलसद्गो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
चेव		५३२ [३], ५३३ [३], ५३५ [३], ५३६ [३], ५३७ [३], ५३९ [३], ५४१ [३], ५४२ [३], ५४३ [३], ५४४ ५४५ [३], ५४७ [३], ५४८ [३], ५५० [३], ५५१ [३], ५५२ [३], ५५५ [२], ५५६ [३], ५५७ [३], ६४६, ६४८, ६५० [१०], ६५८, ६५९, ६६५ [१], ६६९ [२], ६७२ [४, ७-८], ६७६, ६८०, ७४६, ७५२, ७६०, ७७३ [३], ७७६, ७७८, ८६६ गा. १९७, ८७७ [२३] गा. १९८, ८८८ [१], ८८९, ८९१, ८९५, ९११ [४], ९१२ [३-४], ९१४ [२, ४], ९१६ [२], ९१८ [३], ९२०, ९२१ [२-४], ९२२ तः ९२४, ९३९ [१], ९४० [१, ३], ९४१ [३], ९४६, ९७१ गा. २०१, ९८२, ९८३ [२], ९८४, ९८५ [७, ९], ९८७ [४-५], १००१, १००३ [२], १००६ गा. २०८, १००८ [२], १०२६ [१], १०४१ [३], १०५२, १०६०, १०६७, १०८९, १०९९, ११०७, ११०९, ११२३, ११४१, ११५१, ११५४, ११५५, ११६०, ११६१, ११६३

मूलसद्वो
चेव

सकयत्थो सुत्तकाइ
[४], ११६४ [१, ४],
११६५ [१], ११६६
[१], ११६७ [१],
११८३ [२], १२०३
[३, ५], १२०४, १२१०
[१], १२१४, १२१५
[१, ३], १२२३,
१२२५ तः १२३१,
१२३३ तः १२३८,
१२५५, १२५७ [१४-
१६], १२६३ [२],
१२६९, १३०३, १३०४,
१३१३, १३४७, १३४९,
१३६३, १४०१, १४१४
[२], १४६७, १४७८
[३], १४९० [३-४],
१४९८ [३], १५०१
[२-३], १५०३, १५०६
[४], १५०९, १५११
[१], १५२० [५],
१५३२ [५], १५४४ [२],
१५४६, १५५१ [८,
१०], १५५७, १५६६,
१५७५ [१], १५९५
[२], १६०८, १६१९,
१६४४, १६४८, १६६६,
१६६८, १६६९, १६७२,
१६७७ [१], १६७८
[२], १६८४ [२],
१६८५ [२], १७०२
[७, १०, १४-१५, ३७,
४१, ४४], १७०५,
१७०७ [१], १७०८
[२, ४, ७-८], १७११
[२], १७१२ तः १७ ५,
१७१७, १७१८, १७२१,
१७२२, १७२५, १७२७

मूलसद्वो

सकयत्थो सुत्तकाइ

तः १७२९, १७३१
[१, ३-४], १७३७ [३],
१७३९ [३], १७४७ [१],
१७९०, १७९३ गा. २१७,
१८०२, १८२६, १८५५,
१८५६, १८६४, १८७३,
१८९५ [२], १९२४,
१९५५, १९८१ गा.
२२२, २०००, २०३५,
२०५१, २०५२ [१-२,
४-६], २०५७ [४],
२०८५ गा. २२७,
२१५६ [२], २१५७,
२१५८ [१], २१५९
[२], २१६०, २१६५,
२१६६ [३], घृ. १४
टि. १, घृ. ३९ टि. १

चोद्वाणवडिते

चतुःस्थानपतितः घृ. १४०
टि. १

चोत्तीसं

चतुस्त्रिंशत् १७९ [१],
१८६ [१], १८७ गा.
१४१

चोत्तीसा

,, १८७ गा. १४०

चोत्तीसाण

चतुस्त्रिंशतः १७९ [२]

चोद्दस

चतुर्दश ४२० [३],
४२१ [१, ३], १३२७,
१७०२ [१९]

चोद्दस-

,, १७३, १७४ गा.
१३४

चोद्दसण्हं

चतुर्दशानाम् १८७

,, (पट्ट. ष.)

चतुर्दशभ्यः चतुर्दशभिर्वा
७०७, ७०८

,, (स. प.)

चतुर्दशसु १८३५
१८३६

चोद्दसमं

चतुर्दशम् घृ. २३६ पं. १०

चोद्दसविहे

चतुर्दशविधः १६८४
[१-२]

मूलसदो	सकथयो	मुत्तंकाइ	मूलसदो	सकथयो	मुत्तंकाइ
चोय-०	गन्धद्रव्य	१२३३	छउमत्थ ०	छन्नस्थ ११३, ११४,	
चोयाला	चतुर्थवारिशत् १८७ गा.	१४०		१२६, १२७, १२९,	१३८
चोयालीसं	,,	१८० [१]	छउमत्थअणाहारण	छन्नस्थानाहारकः १३६७,	१३६८
चोयालीखाण	चतुर्थवारिशत् १८२ [२]				
चोयासवे	चोयानवः - मदिगविशेषः	१०३३	छउमत्थआहारण	छन्नस्थाहारकः १३६४	
+ चोरग	चोरकः - वनस्पतिविशेषः	४९ गा. ४१	छउमत्था	छन्नस्थाः ३३४	
चोरगण	फलविशेषाणाम् ११२२,	१२३४	छउमत्थाहारण	छन्नस्थाहारकः १३६५	
चोव	म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि. ९	छउमत्थे	छन्नस्थेन ११० गा. १२२	
चोवट्टिं	चतुःपष्टिः १७८ [१],	१८३ गा. १३८	छउमत्थेण	छन्नस्थेन ११० गा. १२२	
चेव	एव १३१ [१], ११३१,	११४५	छगल	छगल १२६	
० च्छायं	छायाम् १११४		छग्गाउयाइं	पङ्गव्यूतानि १५.११ [१]	
० च्छाया	छायानि १७७, १७८ [१],	१८८, १९६, २०६ [१],	छच्च	पद् च १८७ गा. १४७,	
,,	छाया २११	२१०		२०६ [२] गा. १५४,	
				१५२९ [२]	
			छज्जारा	शिल्पार्यविशेषः पृ. ३८	
				टि. ६	
			छट्ट	पठ २१७३ [२]	
			छट्टभत्तस्म (स.प.)	पठभत्ते १८२४	
			छट्टन्मि	पठे ७९० गा. १८८	
			छट्टे	पठम् ७९० गा. १८८ तः	
				१९०, १९८० [६],	
				पृ. १८३ पं. १२	
			छट्टाण	पट्टयाः २००५	
			छट्टाणवडिण	पट्टस्थानपतितः ४४०,	
				४४१, ४४५ [१, ३],	
				५३१ [१], ५४८ [१, ३],	
				५५० [१, ३]	
			छट्टाणवडित्ता	पट्टस्थानपतितः ४५३	
			छट्टाणवडित्ते	पट्टस्थानपतितः ४४०,	
				४४१, ४४३ तः ४४८,	
				४५२, ४५५ [१-३],	
				४५६ [१], ४५७ [१-३],	
				४५९ [१, ३], ४६२	
				[१, ३], ४६४ [१],	
				४६६ [१], ४६७ [१],	
				४६८ [१, ३], ४७०	
छउमत्थ	छन्नस्थ ११५, ११६,	१२७ तः १२९			

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
छट्टाणवडिते	[१, ३], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१, ३], ४७७ [१, ३], ४८१ [१-२], ४८२ [१], ४८३ [१, ३], ४८५ [१, ३], ४८७ [१, ३], ४८९ [१, ३], ४९० [१, ३], ४९१ [१, ३], ४९३ [१, ३], ४९७, ५०४, ५०५, ५०८ तः ५११, ५१३ तः ५१५, ५१९, ५२३, ५२५ [१], ५२९ [१], ५३० [१], ५३१ [१, ३], ५३२ [१], ५३३ [१], ५३५ [१], ५३६ [१], ५३७ [१], ५३८ [१, ३], ५३९ [१, ३], ५४१ [१, ३], ५४२ [१, ३], ५४३ [१, ३], ५४५ [१, ३], ५४७ [१, ३], ५५१ [१, ३], ५५२ [१, ३], ५५४ [१, ३], ५५५ [१, ३], ५५६ [१], ५५७ [१, ३]		छत्त	छत्र	२११
			छत्त-	,,	१९५ [१]
			छत्तच्छायं	छत्रच्छायाम्	१११४
			छत्तरयणत्तं	छत्ररत्नत्वम्	१४६९
			छत्तं	छत्रम्	८५३
			छत्ताणु	वनस्पतिविशेषः	पृ. २१ दि. ६
			छत्तारा	छत्रकाराः - शिल्पार्याः	१०६
			छत्तीसङ्गं	षट्त्रिंशत्तमम्	पृ. ४४६ पं. १२
			छत्तीसयं	षट्त्रिंशत्	पृ. १४ दि. १
			छत्तीसं	,,	१२५८ [४-८], १५८४ [२]
			छत्तीसा	,,	१८७ गा. १४१
			छत्तोणु	छत्रोक्तः - वनस्पतिः	पृ. २१ दि. ६
			छत्तोह	छत्रौघ -	,, ४१ गा. १८
			छद्दिंसि	पट्टविशाम्	८७७ [२३] गा. १९८, १५५३, १५५४, १८०० [३], १८०९, १८१५, २१५३ [१]
			छप्पणुसिणु	पट्टप्रदेशके	७८६
			छप्पणुसिणु	पट्टप्रदेशकः	७८६
			छप्पणण	पट्टपञ्चाशत्	९२३
			छप्पणणाणु	पट्टपञ्चाशत्ति	९३, १७६
			छप्पि	पडपि	६९२, १२०५, १२५८ [३]
			छम्भंगा	पड्भङ्गाः	१८८० [१, ५], १८८५ [२], १८८७ [२], १८९५ [२-४], १८९८ [१], १९०५ [३] तः १९०७
			छम्भामो	पड्भागः	२११
			छम्मास - ०	पण्मास	६७७, ६८१
			छम्मासा	पण्मासाः	३७१ [१, ३]
छट्ठि	पट्ठीम्	६४७ गा. १८४			
छट्ठीण	पट्ठयाम्	१७४ गा. १३८, ३३४			
,,	पट्ठयाः	२१७ [१]			
छट्ठे	पट्ठे	२१७२			
छट्ठो	पट्ठः	९२१ [१], पृ. ३०३ पं. १३			
छण्णउड्डं	पण्णवतिः	१८७ गा. १३८			
छण्णउड्डं ०	पण्णवति	९२१ [१]			
छण्हं	पण्णाम्	१८२ [२], १८७ गा. १३९, २०४ [२], पृ. ६१ दि. ३			

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
छलि	छली ५५, [३] गा. १०९	
छली	,, ५४ [५] गा. ७६	
	तः ७९, ५४ [६] गा.	
	८० तः ८३	
० छली	,, १२३०, १२३३	
छहेसाओ	पङ्क्रेयाः ११५६,	
	११५८, ११६३ [१,	
	३-४], ११६४ [१, ३],	
	१२१९, १२३२, १२५०,	
	१२५६, १२५७ [१-२]	
छव्विधे	पङ्क्रेयाः ६८४	
छव्विमाणा-	पङ्क्रेयाः विमानावाससहस्राणि	
वाससहस्रा	२०४ [१]	
छव्विया	शिल्पार्थाः १०६	
छव्विहव्यंघण	पङ्क्रेयाः १६४२,	
	१६४६, १७५५, १७६१,	
	१७६३ [१], १७६४,	
	१७७६, १७७८, १७८१,	
	१७८३ [१], १७८४	
	[१-३]	
छव्विहव्यंघणा	पङ्क्रेयाः १६४३,	
	१७५७, १७६१, १७६४,	
	१७६५ [२], १७७८,	
	१७८४ [१]	
छव्विहव्यंघणे	पङ्क्रेयाः १६४३,	
	१७५७, १७६५ [२],	
	१७८१, १७८४ [१]	
छव्विहव्यंघणसंदिण	पङ्क्रेयाः संस्थानसंस्थितम्	
	९८८, ११९७ [१-३],	
	१४९८ [१], १५०१ [१]	
छव्विहव्यंघणसंदिण्या	पङ्क्रेयाः संस्थानसंस्थिताः	
	१४९८ [१]	
छव्विहा	पङ्क्रेयाः १००, १०३	
	१०४	
,,	पङ्क्रेया ११३७	
छव्विह	पङ्क्रेयाः ६८५, ९३०,	
	१०१९, १११३	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
छव्विहे	पङ्क्रेया १६९४ [७-८]	
छव्वीसङ्गं	पङ्क्रेयाः शतितमम् पृ. ३९०	
	पं. २८	
छव्वीसं	पङ्क्रेया १७४ गा. १३४	
,,	पङ्क्रेयाः ४३० [१, ३],	
	४३१ [१, ३], ७८१	
छव्वीसाण	पङ्क्रेयाः पङ्क्रेया वा	
	७१७, ७१८	
,,	पङ्क्रेया १८४५, १८४६	
छव्वीसुत्तरे	पङ्क्रेयाः सुत्तरे-पङ्क्रेया	
	विंशत्यधिके १७०	
छसु	पङ्क्रेया १२०५, १५००,	
	१५७४, १६३७	
छहिं	पङ्क्रेयाः ६९१	
छाउमत्थिया	छाउमत्थिकाः २१४७ तः	
	२१५०, २१५२	
छाणविच्छुया	छाणविच्छुयाः ५८ [१]	
छायं	छायाम् १११५	
*० छायं	,, १११४	
छाया	छाया १११५	
*० छाया	छायानि १७७, १७८ [१],	
	१८८, १९६, २०६ [१],	
	२१०	
,,	छाया २११	
छायान्	छायया १७७, १७८	
	[१-२], १८८, १९६	
छायानर्ता	छायानर्ताः ११०५,	
	१११४	
छायानुवातगती	छायानुवातगतिः १११५	
छायानुवायगती	,, ११०५	
छायाला	पङ्क्रेयाः शिखर १८७	
	गा. १४१	
छावट्ठिं	पङ्क्रेयाः १३४३, १३४६,	
	१७०० [१]	
छावट्ठीओ	पङ्क्रेया १३५६	
छावत्तरि	पङ्क्रेयाः १८७ गा. १३९	
छिण्णरुहा	छिण्णरुहा - दुर्वा ५४ [१]	
	गा. ४९	

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाह
० छिद्देसु	छिद्देसु	१५.७
० छिरांग	शिराकम् ५.४ [७]	गा. ८५.
० छिवाडिया	वल्हादिफालिका	१२३.१
छीरविरालिया	भुजपरिसर्पविशेषः ८५. [१]	
छीरविराली	वल्लीविशेषः ४५. गा. ३.१	
	५४ [१] गा. ४८	
+ छुरय	वनस्पतिविशेषः	पृ. २० टि. ७
छुहा	छुधा	२११ गा १७६
छेदोवट्टावणिय ०	छेदोपस्थापनीय	१३३, १३५.
छेदोवट्टावणिय-	छेदोपस्थापनीय-	
चरित्तपरिणामे	चारित्रपरिणामः	९३६
० छेयणगदाई	छेदनकदायी	९२१ [१]
छेवट्टसंघयणगामस्स	सेवार्तसंहनननामः	
	पृ. ३७४ टि. १	
छेवट्टसंघयणगामे	सेवार्तसंहनननाम	१६९४ [७]
छेवट्टसंघयणस्स	सेवार्तसंहननस्य	पृ. ३७५ टि. १-२
छेवट्टरस	सेवार्तस्य	पृ. ३७५ टि. ३-४
	ज	
जह्	यदि	२११ गा. १७३, ४४०, ५.४८ [१], ६३९ [१, ७, ९, २४], ६६२ [४], ६६८ [२, ५], ६७२ [३]
”	यति - यावन्ति	१००८ [२], १०१४ [२], १०६७
”	यति - यावन्तः	१७२१, १७२५, पृ. २५६ टि. १
जह्विहा	यतिविधा	१०८८
जक्कडा	यक्षाः	१४१ [१], १८८
जक्कवाणं	यक्षाणाम्	१९२

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाह
जक्खे	यक्षः - यक्षाभिधद्वीप- समुद्रार्थे	१००३ [२] गा. २०६
जण	जन	१ गा. २
जणवयसत्ता	जनपदसत्ता-भाषाप्रभेदः	८६२
+ जणवय	जनपदे	८६२ गा. १९४
जणेज्जा	जनयेत्	१२५८ [१-२, ५-८]
जण्णं	यत् खलु	८८२ तः ८८६
० जत्ता	जयानि	१७७, १८८
जति	यदि ४४०, ४४३, ४४८, ४५५ [२-३], ४८९ [२], ५०४ तः ५०६, ५०८, ५२७ [३], ५३३ [१], ५३९ [१], ५५४ [१], ६३९ [३], ५-६, १०-१२, १४-२३, २५-२६], ६४५ [४६], ६५० [२-६, ८, १०-१५, १७-१८], ६५५ [२४], ६५६ [२-३], ६६२ [२-३, ५-७], ६६५ [२-३], ६६६ [२], ६६८ [३-४], ९१० [३]	
जति	यति-यावन्ति	१०११ [२], १०१२ [२], १०१६ [२], १०४२, १०५७, १८५७
”	यति-यावन्तः	१७२८
जति -	यति-यावन्ति	१००९ [२]
जत्तिया	यावन्तः	१७३३
”	यावन्ति	१०१५ [२], १०४३ [२]
जत्थ	यत्र	२५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३], १०७, २११ गा. १६७, ४७८, ४८८, ४९६, १७०२ [५.८] १७१२, १७१७

मूलसद्वो	सकयल्यो	सुत्तकाइ
जल्य -	यत्र १४९, १५२, १५५, १५८, १६१	
० जडा	जयानि पृ. ५६ टि. ४	
जदि	यदि ४४०, ४४३, ६३९, [२, ८-१३], ६७२[२], १५१५ [१] तः १५१७ [२], १५१८ [१-३], १५१९ [१-४], १५२० [१-३], १५३३ [२-१०], २१०० [२], २१०४ [३]	
जधा	यथा ३३३	
० जमलपयस्स	यमलपदस्य २२१ [१]	
जन्म - ०	जन्म २१७६	
जयंत	जयन्त ४३६ [१-३], ६२२, १०३६, १०३९, १०४१ [८], १०४५ [१], १०४६ [१, ७-८], १०४७ [३], १०४८ [४], १०४९, १०५० [३] तः १०५२, १०५४ [१], १०६३	
जयंत -	जयन्त ६०४, ७२३, १०४३ [५], १०५५ [४]	
जयंता	जयन्ताः १४७ [१]	
जयंते	जयन्तः २१०	
० जया	जयानि १७८ [१]	
जर	जरा १ गा. १	
जरमरणविष्णुमुक्ता	जरा मरणविप्रमुक्ताः २१७० [०] गा. २३०	
जरा	जरा २११, २११ गा. १७९, २१७३ गा. ०३१	
जरा ०	जरा २११ गा. १६६	
जरुला	चतुरिन्द्रियजीवाः ५८ [१]	
जलकन्ते	जलकान्तः - मणिमैदः २४ गा. ११	
	जलकान्तः - उद्धि- कुमारेन्द्रः १८७ गा. ११३	

मूलसद्वो	सकयल्यो	सुत्तकाइ
जलचारिया	जलचरकाः - चतुरिन्द्रिय- जीवाः ५८ [१]	
जलट्टाणेषु	जलस्थानेषु १५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५	
जलपहेणं	जलपदेन १११२	
जलप्पहे	जलप्रभः - उद्धिकुमारेन्द्रः १८७ गा. १४४	
जलयर ०	जलचर १५२४ [२]	
जलयरनिरिक्ख-	जलचरतिर्यग्योनिकपञ्चे-	
जोणियपंचेन्द्रिय-	न्द्रियौदारिकशरीरम्	
ओरालियसरीरे	१४८३, १४८४ [१], १४९८ [१]	
० ,,	,, १४८४ [१-२]	
जलयरपंचिन्द्रियति-	जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
रिक्खजोणि-	ग्योनिकेभ्यः ६३९	
पुहिंते	[३-६]	
जलयरपंचिन्द्रियति-	जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
रिक्खजोणिया	ग्योनिकाः ६१	
जलयरपंचिन्द्रियपुहिंते	जलचरपञ्चेन्द्रियेभ्यः ६४५ [२]	
जलयरपंचिन्द्रियति-	जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
रिक्खजोणिपुहिंते	ग्योनिकेभ्यः ६३९ [३-६]	
० ,,	,, ६३९ [४-६]	
जलयरपंचिन्द्रियति-	जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
रिक्खजोणिणीओ	ग्योनिकाः ६३१	
जलयरपंचिन्द्रियति-	जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
रिक्खजोणिया	ग्योनिकाः ६२, ६८ [१], ३३४	
जलयरपंचिन्द्रिय-	जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
निरिक्खजोणि-	ग्योनिकानाम् ६८ [१], ३७५ [१]	
याणं	३७५ [१]	
० ,,	,, ३७५ [२] तः ३७७ [३]	
जलयरपंचिन्द्रियहिंते	जलचरपञ्चेन्द्रियेभ्यः ६५० [१०]	

मूलसद्यो	सफयथो	सुत्तकाइ
जलयरसंहेजवासा-	जलचरसङ्घेयवपयुष्क-	
उयगम्भवक्क-	गर्भव्युक्कान्तिकतिर्य-	
तियतिरिक्ख-	ग्योनिकपथेन्द्रियवक्रिय-	
जोणियपंचेदिय-	शरीरम्	१५१८
वेउव्वियसरीरे		[४५]
०	॥	१५१८[५]
० जलयरा	जलचराः	१४९८[३-४]
जलयराण	जलचराणाम्	१५१०
जलया	जलजानि	५४[८] गा. ८६
+ जलरुह	जलरुहाः	३८ गा. १२
जलरुहा	॥	५१
जलविच्छुया	जलवृश्चिकाः	५८ [१]
जलासणुसु	जलाशयेषु	१५१, १६०,
		१६३ तः १६६, १७५
जले	जले	८३
जलोउया	द्वीन्द्रियजीवाः	५६ [१]
जलोया	॥	॥
॥	चर्मपक्षिविशेषः	८७
जल्लेसा	यल्लेस्या	१२१४
जल्लेस्साइं	यल्लेस्यानि	१११७
जल्लेस्से	यल्लेस्यः	१११७, १२०१
		[१], १२०३ [१],
		१२०८, १२१० [१-३],
		१२११
जवजवा	यवजवा-वनस्पतिः	५०
		गा. ४२
जवण	यवन-म्लेच्छजातिविशेषः	९०
जवणालिया	यवनानिका-लिपिभेदः	१०७
जवणालियासंठिण्	यवनालिकासंस्थितः	२०१६
जवसण्	यवासकः	४२ गा. २१
जवासाकुसुमे	यवासवकुलमम्	१२२८
जसोकित्ति०	यशःकीर्ति	१७१३
जसोकित्तिणामा	यशःकीर्तिनाम्नः	१७०२
		[५४], १७३९ [३]
जसोकित्तिणामे	यशःकीर्तिनाम	१६१३

मूलसद्यो	सफयथो	सुत्तकाइ
जसोकित्ती	यशःकीर्तिः	१६८४ [१]
जस्स	यस्य	५४ [३] गा. ५६
	तः	५८ गा. ६० तः ६५,
		५४ [४] गा. ६६ तः
		६८ गा. ७० तः ७५,
		५४ [५] गा. ७६ तः
		७८, ५४ [६] गा. ८०
	तः	८२, १०१२ [२],
		१०१४ [२], १०१५
		[२], १०१६ [२],
		१०४१ [३, ७], १०४२,
		१०४३ [१-२, ४],
		१०४५ [१], १०५७,
		१०६७, १०८८, १२१४,
		१४४४, १५५९ तः
		१५६१, १५६३ [१],
		१५६४, १६०७ तः
		१६०९, १६१२, १६१३
		[१], १६१६ [२],
		१६१९, १६२८ तः
		१६३०, १६३३, १६३४,
		१६३५ [१, ४], १६३६,
		१७२१, १७२५, १७२८,
		१७३३, १७४१, १८५७,
		१९०७, २११७ [१],
		२११८ [१]
जस्स -	यस्य	१०३४, १०४१
		[१-२, ८-९], १०४३
		[३, ५-६], १०४६
		[५, ७-८], १०४७ [३],
		१०६५, २०९३ [१],
		२०९५ [१], २०९६
		[१-२], २१०१ [१],
		२१०२, २१०३ [१],
		२१०५ तः २१०८,
		२११२, २११३, २११५
		[२, ४], २१२० [२-३],

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	२१२२, २१३५. [१], २१७० [२] गा. २२९		जहणगुणकालयागं	जघन्यगुणकालकानाम्	
जह	यथा १ गा. ३, ५३ गा. ४५-४६, ५४ [१०] गा. १०२, २११ गा. १७४ गा. १७६, पृ. २९० टि. १			४५७ [१], ४६८ [१], ४७५ [१], ४९१ [१], ५३८ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१], ५४३ [१], ५५७ [१]	
जहण	जघन्या २११ गा. १६५		जहणगुणसीतस्स	जघन्यगुणसीतस्य	५४७ [१], ५५२ [१]
जहण ०	जघन्य ९४८ गा. २००		जहणगुणसीताणं	जघन्यगुणसीतानाम्	५५१ [१], ५५२ [१],
जहणउक्कोसियापु	जघन्योत्कृष्टया १५६६		जहणगुणनीते	जघन्यगुणनीतः	५४७ [१], ५५० [१], ५५१ [१], ५५२ [१]
जहणपुहिंतो	जघन्यकेभ्यः १२४७, १०८९		जहणगुणसीयस्स	जघन्यगुणसीतस्य	५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१]
जहणगं	जघन्यकम् १७१२, १७३७ [४]		जहणगुणनीयाणं	जघन्यगुणनीतानाम्	५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१]
जहणगा	जघन्यकानि १२४७ तः १०४९		जहणचक्रवुदंस-	जघन्यचक्रवुदंस-	४६२ णिस्स [१]
जहणगगणं	जघन्यकानाम् १२४७		जहणचक्रवुदंसणी	जघन्यचक्रवुदंसनी	५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१]
जहणगुणककद-	जघन्यगुणककदशस्य ५४५		जहणचक्रवुदंसणी	जघन्यचक्रवुदंसनी	५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१]
डस्स	[१]		जहणचक्रवुदंसणी	जघन्यचक्रवुदंसनी	५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१]
जहणगुणककखडाणं	जघन्यगुणककखडानाम् ,,		जहणचक्रवुदंसणी	जघन्यचक्रवुदंसनी	५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१]
जहणगुणककखडे	जघन्यगुणककखडः ,,		जहणचक्रवुदंसणी	जघन्यचक्रवुदंसनी	५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१]
जहणगुणकालपु	जघन्यगुणकालकः ४५७ [१], ४६८ [१], ४७५ [१], ४८३ [१], ४९१ [१], ५३८ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१], ५४३ [१], ५५७ [१]		जहणचक्रवुदंसणी	जघन्यचक्रवुदंसनी	५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१]
जहणगुणकालगस्स	जघन्यगुणकालकस्य ४५७ [१], ४६८ [१], ४८३ [१], ४९१ [१], ५३८ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१]		जहणचक्रवुदंसणी	जघन्यचक्रवुदंसनी	५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१]
जहणगुणकालगां	जघन्यगुणकालकानाम् ४८३ [१]		जहणचक्रवुदंसणी	जघन्यचक्रवुदंसनी	५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१]
जहणगुणकालयस्स	जघन्यगुणकालकस्य ४७५ [१], ५४३ [१], ५५७ [१]		जहणचक्रवुदंसणी	जघन्यचक्रवुदंसनी	५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१]

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
जहणणठितीण	[१], ५३६ [१], ५३७ [१], ५५६ [१]	
जहणणठितीयस्स	जघन्यस्थितिकस्य ४६७ [१], ४७४ [१], ४९० [१], ५३२ [१], ५३३ [१], ५३५ [१], ५३६ [१], ५३७ [१], ५५६ [१]	
जहणणठितीयाणं	जघन्यस्थितिकानाम् ४५६ [१], ४७४ [१], ४८२ [१], ४९० [१], ५३२ [१], ५३३ [१], ५३६ [१], ५३७ [१]	
जहणणपण	जघन्यपदे ९२१ [१]	
जहणणपणसियस्स	जघन्यप्रदेशकस्य ५५४ [१]	
जहणणपदेसिते	जघन्यप्रदेशकः ,,	
जहणणपदेसियाणं	जघन्यप्रदेशकानाम् ,,	
जहणणमतिअण्णा-	जघन्यमत्यज्ञानिनः	
णिस्स	४७० [१]	
जहणणमतिअण्णाणी	जघन्यमत्यज्ञानी ,,	
जहणणमति-	जघन्यमत्यज्ञानिनाम् ,,	
अण्णाणीणं		
जहणणया	जघन्यकानि १२४९	
जहणणाभिणि-	जघन्याभिनिवोधिकज्ञानिनः	
बोहियणाणिस्स	४५९ [१], ४७७ [१], ४८५ [१], ४९३ [१]	
जहणणाभिणि-	जघन्याभिनिवोधिकज्ञानी	
बोहियणाणी	४५९ [१], ४८५ [१], ४९३ [१]	
जहणणाभिणि-	जघन्याभिनिवोधिक-	
बोहियणाणीणं	ज्ञानिनाम् ४५९ [१], ४७७ [१], ४८५ [१], ४९३ [१]	
० जहण्णियं	जघन्यकाम् १७४४	
जहण्णिया	जघन्यका १०१३, १५६६	
जहण्णिणयाण्	जघन्यकायाम् ,, ,,	
जहण्णिणयाहिंनो	जघन्यकायाः ,, ,,	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
जहण्णुक्कोसराणं	जघन्योत्कृष्टकानाम् १२४९	
जहण्णुक्कोसियाण्	जघन्योत्कृष्टिकायाम् १०१३	
जहण्णेण	जघन्येन ३३६ [२], ३४० [२], ३४१ [२], ३४२ [२], ३४५ तः ३५२ सूत्राणां द्वितीय-कण्डिका, ३५४ [२], ३५५ [१-३], ३५६ [२], ३५७ [२], ३५९ [२], ३६० [२], ३६१, ३६२ [२], ३६३ [२], ३६४ [१-३], ३६५ [२], ३६६ [२], ३६७, ३६८ तः ३९० सूत्राणां ३९३ तः ३९७ सूत्राणां च द्वितीयकण्डिका, ३९८ [१-२], ३९९ [२], ४०१ तः ४३७ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका, १२६६ [१], १२७७, १२९१, १३१३, १३१९, १३३२, १३४५, १३६२, १३७३, १३८४, १५०४ [१], १५०६ [३-५], १५०७ [२], १५१३ [१-३], १५२८, १७१९, २१६६ [२]	
जहण्णेणं	जघन्येन ८२, ३३५ [१-३], ३३६ [१] तः ३३९ [३], ३४० तः ३५२ सूत्राणां प्रथम-चतुर्थ-कण्डिके, ३५४ [१, ३], ३५६ [१, ३], ३५९ [१, ३], ३६० [१, ३], ३६२ [१, ३], ३६३ [१, ३],	

मूलसदो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

३६५ [१, ३], ३६६
[१, ३], ३६८ तः ३९०
सूत्राणां ३९४ तः ४३६
सूत्राणां च प्रथम-तृतीय-
कण्डिके, ३९१, ३९२
[१], ३९३ [३], ५६०
तः ५७८, ५८१, ५८३
तः ६०२, ६०४ तः
६०७, ६२६, ६२८,
६३३, ६३५, ६३६,
६८७, ६८८, ६९१,
६९४, ६९५, ७०१ तः
७१३, ७१५ तः ७२३,
८७८, ८७९, ९१० [३],
९९२ [१, ३], १२६१,
१२६२ [१-२], १२६४
[२], १२६७, १२६८
[१], १२७० [२],
१२७२, १२७३, १२७५,
१२७९ तः १२८४,
१२८६, १२८८, १२८९,
१२९३, १२९४, १२९६
तः १३०२, १३०५,
१३०६, १३०८ तः
१३१२, १३१४, १३१५,
१३१७, १३१८, १३२०,
१३२२, १३२४, १३२६
तः १३३०, १३३३,
१३३४, १३३६ तः
१३४१, १३४३, १३४४,
१३४६, १३४९, १३५०,
१३५२ तः १३५४,
१३५६, १३५८ तः
१३६०, १३६५, १३६६,
१३६८, १३७४, १३७५,
१३७७, १३७८, १३८०,
१३८३, १३८६, १३८७,

मूलसदो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

१३८९, १३९०, १४१४
[१, ३], १४१५ [१-२],
१४१६ [१], १४७०,
१४७२, १५०२, १५०६
[१, ३-४], १५०७ [१],
१५१३ [४], १५२७,
१५२९ [१-३, ९],
१५३०, १५३१, १५३२
[१, ५-६], १५३५,
१५४५, १५४७ [१],
१५४८, १५५१ [१, ४,
६, ९], १६९७ तः
१७०० [१३], १७०१
[१-२], १७०२ [१,
३-९, ११-१३, १८-२२,
२४-२७, ३६-३९, ४२-
४३, ४५, ५४, ५७],
१७०३ [१], १७०४,
१७०५, १७०७ [१],
१७०८ [२, ४, ७-८],
१७१०, १७११ [२] तः
१७१३, १७१५, १७१८,
१७२१ तः १७२३,
१७२५ तः १७३० [२],
१७३१ [१, ३-५],
१७३४, १७३५ [१],
१७३७ [२-३], १७३९
[१-३], १७४१, १८०६
[१], १८२४, १८२६,
१८२८ तः १८५१,
१९८३ तः १९९२,
१९९४, १९९५, १९९७,
१९९८, २००६, २०९३
[१], २०९५ [१],
२१०० [२], २१०१
[१], २१०३ [१],
२११९ [२, ४], २१२४

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
जहणणेणं	[३], २१३५ [१], २१५३ [३], २१५६ [१], २१५७, २१५९ [१], २१६०, २१६५, २१६६ [१], पृ. १२३ टि. १, पृ. १६५ टि. १	
जहणणोगाहणण	जघन्यावगाहनकः ४५५ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४७३ [१, ३], ४८१ [१], ४८९ [१], ५२५ [१], ५२७ [१], ५३० [१], ५३१ [१], ५५५ [१, ३]	
जहणणोगाहणगस्स	जघन्यावगाहनकस्य ४५५ [१], ४६५ [१], ४६६ [१], ४७३ [१], ४८९ [१], ५२५ [१], ५२९ [१], ५३० [१], ५३१ [१], ५५५ [१]	
जहणणोगाहणगाणं	जघन्यावगाहनकानाम् ४५५ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४७३ [१], ४८१ [१], ४८९ [१], ५२५ [१], ५२९ [१], ५३० [१], ५३१ [१], ५५५ [१]	
जहणणोगाहणगे	जघन्यावगाहनकः ५२९ [१]	
जहणणोगाहणते	,, ५२६ [१]	
जहणणोगाहणयस्स	जघन्यावगाहनकस्य ४८१ [१]	
जहणणोगाहणयागं	जघन्यावगाहनकानाम् ५२६ [१], ५२७ [१]	
जहणणोहिणाणस्स	जघन्यावधिज्ञानिनः ४८७ [१], ४९५ [१]	
जहणणोहिणाणी	जघन्यावधिज्ञानी ,, ,,	
जहणणोहिणाणीणं	जघन्यावधिज्ञानिनाम् ,, ,,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
जहन्नगुणसीते	जघन्यगुणशीतः ५४८ [१]	
जहन्नगितीयरस	जघन्यरिथतिकस्य ४८२ [१]	
जहन्नेण	जघन्येन ३९२ [२]	
जहन्नेणं	,, ३६६ [३], ३८२ [१], ३९२ [३], ३९३ [१], ६०३	
जहा	यथा ३ तः ८ [५], १४ तः २५ [१], २६ तः २८ [२], २९ तः ३१ [२], ३२ तः ३४ [२], ३५ तः ५२, ५४ [१], ५५ [१, ३], ५६ [१] तः ६६, ६८ [१, ३], ६९ तः ७४, ७५ [१, ३], ७६ तः ८०, ८३, ८४ [१, ३], ८५ [१-२, ४], ८६ तः ८८, ९१ [१, ३], ९२, ९४ तः १४७ [२], १६७, १७४, १७७, १८० [१], १८१ [१-२], १८३ [१], १८४ [१], १८५ [२], १८६ [२] तः १८९ [१], १९० [१], १९२ तः १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१] तः २१०, २११ गा. १७६, ३३३, ३५३, ३५८, ४३८, ४४२, ४५१, ४६१, ४७३ [३], ४८१ [३], ४८५ [३], ४८८, ४९३ [३], ४९६, ४९९ [१], ५०० तः ५०२, ५२६ [१], ५२७ [१-२], ५५३, ५५८, ६२५, ६३४, ६३८, ६४१ तः ६४५ [१], ६५० [१२],	

मूलसदो

जहा

सकयत्यो

सुत्तकाइ

६५३, ६५४, ६५५[४],
६६८[७], ६६९[२].
६७२[४, ६], ६७४,
६७५, ६७९, ६८१,
६८३ तः ६८५, ६९९,
७२५. तः ७२७, ७३८,
७५४, ७६२, ७६४,
७७३ [१-२], ७७४,
७९१, ७९९, ८०३,
८६० तः ८६८, ८७०,
८७७[७, १३], ८८१,
८८८[१], ८९०, ८९१,
८९६, ८९८, ९०१,
९०२, ९०४, ९०६,
९०८ तः ९१० [४],
९११[१-८], ९१२
[१-४], ९१४[१-२, ४],
९१६[१] तः ९१८[३],
९२०, ९२१[१-४],
९२५. तः ९३७, ९४०
[१, ३], ९४१[१],
९४२ तः ९४४, ९४७
तः ९५५, ९५७ तः
९५९, ९६० तः ९६७
सूत्राणां प्रथमकण्डिका,
९७०, ९७३, ९८३
[१-२], ९८४, ९८७
[१], ९८८, ९८९,
९९१[२], ९९६, ९९८,
१००३[२], १००४,
१००७, १००८[१],
१००९[१], १०११[१],
१०१२[१], १०१४[१],
१०१५[१], १०१६[१],
१०१७. तः १०२०[१],
१०२१[१], १०२४,
१०२५, १०२८[१-३],

मूलसदो

सकयत्यो

सुत्तकाइ

१०३४, १०३५, १०४१
[५], १०४२, १०४६
[४], १०५१, १०५६,
१०५७, १०६१, १०६२,
१०६४, १०६६[१],
१०६८ तः १०७०,
१०७२ तः १०७६,
१०८४ तः १०८८,
१०९२ तः ११००,
११०२ तः ११०५,
१११७, ११२०, ११२४
तः ११२६, ११२८ तः
११३२, ११३४, ११३५,
११३७, ११३९, ११४१
तः ११४७, ११४९. तः
११५३, ११५५. तः
११५९, ११६२, ११६३
[२-३], ११६४[२-३],
११६५. [२], ११६९
[१], ११७२, ११७४,
११७८ तः ११८० [३],
११९३, १२०५, १२१०
[१], १२१३, १२१९,
१२३२, १२३९, १२४०,
१२५०, १२५१, १२५६,
१२५७ [१-३, ५,
७, ९, १२-१३],
१२७० [१], १२७१,
१२८५, १३२१, १३२६,
१३३०, १३३१, १३३४,
१३३५, १३४३, १३४४,
१३४६, १३५२, १३५५,
१३५९, १३६४, १३६७,
१३६९, १३७१, १३७५,
१३७६, १३७९, १३८१,
१३९८, १४१५. [३],
१४२१[२], १४२६[३],

मूलसद्यो

जहा

सकयत्यो

सुत्तकाई

१४२८ [४], १४२९,
 १४३०, १४३१, १४४१,
 १४४३, १४५७, १४५९,
 १४७१, १४७२, १४७५,
 तः १४७८ [२], १४८०,
 १४८२ तः १४८४ [२],
 १४८५ [१-३, ५-७],
 १४८६ [१-२], १४८७
 [१-२], १४९७ [१, ३],
 १४९८ [१], १५०१ [१],
 १५०३, १५०५, १५१४,
 १५२३ [१-२], १५२६
 [१], १५३६ तः १५३९
 [४], १५४४ [१-३],
 १५४९, १५५२, १५५६,
 १५६३ [२], १५६७ तः
 १५७३, १५८३ [३-४],
 १५८९ [३-४], १५९५
 [२], १५९७ [२],
 १६०३ [२], १६०५,
 १६०६ [१], १६१७,
 १६२१, १६२७ [१],
 १६३५ [५-६], १६३६,
 १६३८ [२], १६४७
 [२-३], १६४९ [२],
 १६६५, १६७०, १६७८
 [१], १६७९ तः १६८१
 [१], १६८२ तः १६८४
 [१], १६८५ [१], १६८६
 तः १६९३, १६९४ [१-
 १२, १६, १८], १६९५
 [१-२], १६९६, १७००
 [६-८], १७०२ [२, १६-
 १७, २९-३०, ३२-३३,
 ४०, ४६-४८, ५५],
 १७०३ [२], १७०७
 [२], १७०८ [६],

मूलसद्यो

सकयत्यो

सुत्तकाई

१७११ [१-२], १७१४,
 १७१७, १७२०, १७२४,
 १७२७, १७२८, १७३०
 [४], १७३५ [२],
 १७३६ [१-२], १७३७
 [४], १७४०, १७४७
 [१-२], १७५३, १७५४
 [१], १७५६ [२],
 १७६१, १७६२, १७६९
 [१], १७७५ [१], १७७७
 [२], १७८२, १७८४
 [३] तः १७८७ [१],
 १७९१, १७९६, १८०६
 [१], १८१५ तः १८१७,
 १८२३, १८२४, १८२७,
 १८२९, १८६९ [२],
 १८९६, १८९७, १८९८
 [४], १९०० [२],
 १९०२ [४], १९०९,
 १९१०, १९१२ तः
 १९१४, १९१६, १९१७,
 १९२०, १९२१, १९२४
 तः १९२७, १९३३,
 १९३५ तः १९३८,
 १९४० तः १९४२,
 १९४८, १९५०, १९५३,
 १९५८, १९६१, १९६२,
 १९७०, १९७१, १९७९,
 १९८२, २०२१, २०२६,
 २०३१, २०३६, २०३७,
 २०४५, २०४६, २०५२
 [१], २०५५, २०६०,
 २०६३, २०६६, २०६९,
 २०७२, २०७७, २०७८,
 २०८२, २०८३, २०८६,
 २०८९, २०९० [१],
 २०९१ [१], २०९२,

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
जहा	२०९५[२], २१०४, २१०७, २११०, २११३, २११५, २११७[१], २११८[१], २१३२, २१३३, २१३९, २१४६ तः २१५२, २१५८ [१-२], २१६० तः २१६४, २१७०[१], २१७२, पृ. २७१ टि. ६, पृ. २७५ टि. ६, पृ ३०८ टि. १, पृ. ४२२ टि. ३, पृ. ४३२ टि. १		जं	१६०४[१], १६१३ [१], १६१४, १८११, २०५२[३], २१११, २१५४[१], २१६५ यत् ५४[७] गा. ८५, ५४[१०] गा. १००, २११ गा. १६१-१६२ गा. १७१, १११३, १६७९ तः १६८१[१], १६८२ तः १६८६, १९०७, पृ. २७१ टि. ४	
जहाणामण्	यथानामकः ११२१, १२१५[१-३], १२२२, १२२६ तः १२३१, १२३३, १२३५, १२३६, १२३८, १८६४		„	यम् १०९०	
„	यथानामकम् १२२०, १२२६ तः १२३१, १२३३, १२३७		„ (स. द्वि.)	यस्मिन् १६१४ तः १६१६[२], १६१९, १६२०, १६३६, १९६३	
„	यथानामिका १२२६ तः १२२८, १२३०, १२३१, १२३३, १२३७, १२३८, २१७६		+ जंगला	जङ्गलेषु १०२ गा. ११३	
„	यथानामकाः १११९, १८६४, २०५२[२]		जंत ०	यन्त्र १७७, १७८[१], १८८	
जहेव	यथैव १९१[१], १९७[१], २००[२], ६६५[१], ७८९, ९८३ [२], १०६७, ११२७, ११५१, ११८०[६, १०], ११८४, ११९६, १२०७ [१], १२०९, १२१७, १२४८, १२४९, १२६४ [१], १४३४, १५०७ [३], १५५२, १५९१, १५९३, १५९९[१],		जंति	यान्ति ६४७	
			जंनु	जम्बूः-वृक्षः ४०	
			जंनुदीवं	जम्बूदीपम् २१६९	
			जंनुदीवे	जम्बूदीपः १००३ [१], १००३ [२] गा. २०४, २१६९	
			„	जम्बूदीपे १७९ [१], १८० [१], १८२ [१], १८३ [१], १९० [१], १९७ [१], १९८ [१], १०९८	
			जंनुफलम्	जम्बूफलकम्-जम्बूफलम् १२२६	
			जंनुफलकालिया	जम्बूफलकालिका- मयविशेषः १२३७	
			जा	या ५० गा. ४३, ५४[३] गा. ५९, ५४[४] गा. ६९, ५४ [५] गा. ७६ तः ७९, ५४[६] गा. ८०	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
जा	तः ८३, ८३१, ८३३, ८३४, ८३६, ८५१, १११३, १५२९ [१-३], १५३२ [१], १७३७ [१], १७३८, १७४१ जाति ५४ [४], ६८ [४], ८४ [४], ८५ [५]	
जाइ०	जातिनाम १६९४ [२], १९९३	
जाइणामे	जातिनामनिहत्ताउयं जातिनामनिधत्तायुष्कम् ६८८	
जाइविसिद्धया	जातिविशिष्टता १६९५ [२]	
जाइहिगुलुए	जात्यहिङ्गलुकः १२२९	
जाइ	यानि ८७७ [१] तः ८८०, ८८८ [१], ८८९ तः ९९३, १७९८ [१-२], १८०० [१-३]	
„	यान् २१५३ [४], २१६६ [३]	
जाइ	जातिः ४३ गा. २५	
जाइ०	जाति ७५ [४]	
जाइ-	जातिः ८३६, ८३७	
+ जाउल	जातुलः-वनस्पतिः पृ. १८ टि. १३	
+ जाउलग	जातुलकः-,, ४२ गा. २३	
जाए	यथा ८९५	
जाओ	जातः ५४ [१०] गा. १०२	
„	याः १७६५ [१], १७६८ [१]	
जागरा	जागराः ३२५	
जगराणं	जागराणाम् ३२५	
जागरे	जागरः १७४६, १७५०	
जाण	जानीहि ५४ [१०] गा. १०२	
जाणइ	जानाति ८३९, ९९४, १२१५ [१-३], १६७९, १९६४	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
जाणति	जानाति ८४० तः ८४८, ९९४, १२१५ [१, ३], १९६३, १९६४, २१६९	
जाणंति	जानन्ति ९९५ [१], ९९६, ९९८, १९८३ तः १९९२, १९९४, १९९७, १९९८, २००६, २००७, २०३२ गा. २२३, २०४०, २०४२, २०४३, २०४६, पृ. २९० टि. १	
जाणंती	जानन्ति २११ गा. १७०	
- जाणिउकामे	ज्ञातुकामः १६७९	
जाणिता	ज्ञात्वा „	
जाणियव्वं	ज्ञातव्यम् १६७९, पृ. ५९ टि. ६	
जाणियव्वा-	ज्ञातव्याः पृ. ३५२ टि. १	
जाणियव्वा	ज्ञातव्याः १०८३	
„	ज्ञातव्यानि १०६७	
जाणंति	जानन्ति ९९६	
जातरुववडेंसए	जातरुपवतंसकः १९८ [१] ८३	
जाता	जाताः २११	
जाति	जाति २११	
जाति०	„ ५७ [२], ५८ [२], ९१ [४] गा. १११, २११ गा. १७९, २१७६ गा. २३१	
जातिआरिया	जात्यार्याः १०१, १०३	
जातिणामणि-	जातिनामनिधत्तायुष्कः ६८४	
हत्ताउए	जातिनामनिधत्तायुष्कम् ६८७	
जातिणामणि-	„ ६९१	
हत्ताउयं	„ ६९१	
जातिणामनि-	„ ६९१	
हत्ताउयं	„ ६९१	
० जातिणामाए	जातिनामः १७११ [२]	
० जातितो	जातयः पृ. ३८ टि. ३	
जातिनामनिहत्ताउए	जातिनामनिधत्तायुष्कः ६८५	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
जातिनामनि-	जातिनामनिधत्तायुष्कम्	
हत्ताउयं		६९१
जातिविसिद्धया	जातिविशिष्टता	१६८५ [१]
जातिविहीणया	जातिविहीनता	१६८५ [२], १६९५ [३]
जाती-	जातिः ८३६, ८३७, ८३८	
जाती ०	जाति	९१ [४]
जायणि	याचनी-भापाप्रभेदः	८६६ गा. १९६
जायरूखंडाण	जातरूपखण्डानाम्	८८२
जायरूखंडसम्	जातरूपवर्तंसकः	२०६ [१]
जायी-	जातिः	८३६
जारु	वनस्पतिविशेषः	५४ [१] गा. ४८
जाल-०	जाल	१९५ [१]
जालं	जालम्	८५३
जाला	ज्वाला	३१ [१]
जालाउया	द्वीन्द्रियजीवाः	पृ. २७ टि. ६
जाव	यावत्	१७, १७९ [१], १८५ [१], १८६ [१], १८७, १८९ [१-२], १९० [१-२], १९१ [२] तः १९३ [१], १९५ [१] तः २०९, २७७ [१२], ३५३, ४४२, ४६५, ४७२, ५०३, ५०७, ५१२, ५१६, ५२०, ५२४, ५२८, ५३४, ५४०, ५४९, ५५८, ६०८, ६१४, ६१६, ६१८, ६२०, ६२५, ६२७, ६२९, ६३१, ६३८, ६४९, ६५० [१, ३, १३-१६, १८], ६५५ [१-२, ४],

मूलसदो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

६५६ [१-३], ६५७,
 ६६३, ६६८ [१-३, ८],
 ६६९ [१], ६७२ [१-३,
 ७-९], ६७३ [१-२],
 ६७५, ६७६, ६७८,
 ६८६, ६८९, ६९२,
 ६९४, ६९६, ६९८,
 ७०० तः ७२४, ७२७,
 ७२८, ७३०, ७३२ तः
 ७३७, ७४१, ७५७,
 ७५९, ७६६, ७६८,
 ७७६, ७७८, ७९२ तः
 ८०१, ८०३ तः ८०६,
 ८०८ तः ८२९ सूत्राणां
 द्वितीयकण्डिका, ८४५,
 ८४७ तः ८५३, ८७२,
 ८७३, ८७५, ८७६,
 ८७७ [३, ५, ७-८,
 १०-१५, २३], ८८८
 [१], ८८९, ८९२,
 ८९७, ९०३, ९०५,
 ९१३, ९१९, ९३८,
 ९३९ [१-२], ९४१ [२]
 तः ९४३, ९५० तः
 ९५२, ९५४, ९५५,
 ९५९, ९६० तः ९६७
 सूत्राणां द्वितीयकण्डिका,
 ९६८ [१-२], ९७०, ९७१,
 ९७५ [२], ९७७ [२],
 ९७८ [२], ९८० [२],
 ९८१ [२], ९८३ [२],
 ९८४, ९८६, ९८७ [५],
 ९९५ [२], १००१ तः
 १००३ [२], १००५,
 १००८ [१] तः १०१२
 [२], १०१४ [२],
 १०१५ [२], १०१६

मूलसदो
जाव

सफायलो

सुत्तकाइ

मूलसदो

सकयलो

सुत्तकाइ

[२], १०२०[२], १०२१
[४], १०२३, १०२६
[२], १०२७ [२],
१०२९, १०३१ [२],
१०३८ [२], १०४१
[१-३], १०४२, १०४३
[२, ४], १०४५ [२],
१०४६ [२, ६], १०४७,
[२], १०४८ [३],
१०४९, १०५० [३],
१०५३, १०५४[२, ३],
१०५५ [२], १०५६,
१०५७, १०५९, १०६१,
१०६२, १०६५, १०६६
[१], १०६७, १०६९ तः
१०७५, १०७७ तः
१०८१, १०८३, १०८६,
१०८८ तः १०९०,
१०९५, १०९७ तः
१०९९, ११०३, ११०४,
११०६, १११०, १११६,
१११७, ११२४, ११३६,
११४०, ११४२, ११४५,
११४७, ११५०, ११५८,
११५९, ११६३[१, ३],
११६४[३], ११६५[२],
११७०, ११७२ तः
११७४, ११७८, ११८०
[१, ५-१०], ११८२
[१-३], ११८३[१-३],
११८८ तः ११९१,
११९३, ११९४, ११९७,
११९९[२], १२००[२],
१२०२, १२०९, १२१०
[१], १२११, १२१५
[१-३], १२१६[२],
१२१७, १२२१ तः

१२२३, १२२५, १२२७,
१२३०, १२३३ तः
१२३७, १२४२ तः
१२५१, १२५३, १२५५,
१२५६, १२५७[१-३, ५,
७, ९, १२-१३], १२६६
[२], १२७८, १२९२,
१३०७, १३०८, १३३१,
१३३२, १३७८, १३८७,
१३९६, १४०१ तः
१४०३, १४०७[२],
१४०८[३], १४०९,
१४१०[२-३], १४११,
१४१४[२], १४१५[३],
१४१९, १४२०[७],
१४२१[२, ५], १४२४,
१४२६[२], १४२८[३],
१४३०[२], १४३५,
१४३६[१], १४३७
[४, ६], १४३८, १४४४,
१४४५, १४५१, १४५८,
१४६१, १४६८, १४६९,
१४७१ तः १४७३,
१४७६, १४७७, १४७९,
१४९७[१, ३], १४९८
[१], १५०१[१],
१५१६, १५१७[१, ३],
१५१८[६-७], १५२०
[१-३], १५२३[२],
१५२६[२, ५], १५२९
[३], १५३२[२, ५],
१५३६ तः १५३८,
१५३९[१, ४], १५४३,
१५४४[३], १५४६,
१५४७[२], १५४८,
१५५१[१-२, ४-९],
१५५२, १५५७, १५७५

मूलसदो

सकयल्यो

सुत्तंकाइ

तः १५७९ सूत्राणां द्वितीय-
कण्डिका, १५८०, १५८१
[२], १५८३[२],
१५८४[२], १५८५[२],
१५८६[२], १५८९[२],
१५९३, १५९५[२],
१५९७[२], १५९९[२],
१६०१, १६०३[२],
१६०५, १६०६[१-२],
१६१३[२] तः १६१६
[१], १६१७ तः १६१९,
१६२७[१-२], १६३५
[२-३], १६३६, १६३८
[२], १६३९, १६४१,
१६४५, १६४७[१],
१६४९[२], १६५०,
१६५६ तः १६६०,
१६६३, १६६६, १६६८,
१६६९, १६७१, १६७३,
१६७४[१], १६७६[२],
१६७७[२], १६७९ तः
१६८८, १६८९[२-३],
१६९०[२-३], १६९२,
१६९४[२-३], ५-६, ९,
११-१२, १८], १६९५
[२], १६९६, १७००
[४-५, १०], १७०८
[५], १७१४, १७२०,
१७२४, १७२७, १७३३,
१७४१, १७४५, १७४९,
१७५१, १७५२, १७५४
[१-२], १७५६[२],
१७५८[२], १७५९[२],
१७६१, १७६३[३].
१७६५[१], १७६७[१],
१७६८[२], १७६९
[१-२], १७७०[२],

मूलसदो

सकयल्यो

सुत्तंकाइ

१७७२, १७७३[२],
१७७५ [१-२], १७७७
[२], १७७९, १७८३
[२], १७८४ [३],
१७८७ [१-२], १७८८
[२], १७९२ [२],
१७९४ [२-३], १७९८
[१-२], १८०० [१, ३],
१८०२, १८०५, १८०६
[१-२], १८०९, १८६०,
१८६१, १८६४, १८६६
[२], १८६९[२], १८७१
[२], १८७६ [२],
१८७७, १८७८ [२],
१८८० [२, ४], १८८३
[२], १८८९[२], १८९४
[२], १९०७, १९१५,
१९१९, १९२९ तः १९३२
[२], १९४३, १९४६,
१९५३, १९५६, १९५७
[२], १९६२ तः १९६४,
१९६७, १९७६, १९९३,
१९९८, २०००, २००४
तः २००६, २००९[२],
२०१४ [२], २०१८,
२०२३, २०२८, २०२९,
२०३४ [१] तः २०३६,
२०३९, २०४१, २०४६,
२०४८, २०५०, २०५१,
२०५२ [१, ४-६],
२०५३, २०५७ [२],
२०५९, २०६१, २०६२,
२०६५, २०६८, २०७१,
२०७४, २०७९, २०८१,
२०८७[२], २०९०[२],
२०९१ [२], २०९२,
२०९३[२], २०९४[१],

मूलसदो	सप्यत्यो	सुत्तकाह	मूलसदो	सप्यत्यो	सुत्तकाह
जाव	२०९५[२], २०९६[२], २०९७[२], २०९८[१], २०९९[२], २१००[२], २१०१[२], २१०३[२], २१०४ [१], २१०५, २१०७, २११०तः २११५ [१], २११६, २११९ [२, ५], २१२०[२], २१२१ [१-२], २१२३ [२-३], २१२४ [२-४], २१२७[२], २१२८[२], २१२९[२], २१३४[२], २१३५ [२], २१३६, २१३७[२] तः २१३९, २१४० [२], २१४१, २१४४[२], २१४५[२], २१५४[२], २१५६[२], २१५७, २१५८ [२], २१५९ [२], २१६१, २१६५, २१६६ [३], २१६९, २१७५, पृ. ७ टि. ३, पृ. २९३ टि. १ पृ. ३५३ टि. २		जिणाणं	जिनानाम् १०२ गा. ११७	
			जिणाभिहितं	जिणाभिहितम् ११० गा. १३०	
			जिणेण	जिनेन ११० गा. १२२	
			जिह्मगारा	(?) जिह्माकाराः— शिल्पार्याः पृ. ३८ टि. ७	
			जिह्मारा	” ” ” ”	
			जिह्मदिग्	जिह्मेन्द्रियम् ९७३, ९७४ [४], ९७६[३], ९७९, ९८७[१-२], १०२८[१]	
			जिह्मदिग्मोवचण	जिह्मेन्द्रियोपचयः १००७	
			जिह्मदिय	जिह्मेन्द्रिय ९७९, ९८२, १०१३, १८२२, १८२३, १८२५	
			जिह्मदिय ०	जिह्मेन्द्रिय ९८७[२, ४], १८१९	
			जिह्मदिय- अत्योगाहे	जिह्मेन्द्रियार्थावग्रहः १०१९	
			जिह्मदियपरिणामे	जिह्मेन्द्रियपरिणामः ९२८	
			जिह्मदियवं- जणोगाहे	जिह्मेन्द्रियव्यञ्जनावग्रहः १०१८	
			जिह्मदियस्स	जिह्मेन्द्रियस्य ९८२, ९८७[३-४], ९९२[४], १०१३	
			जियंतण	जीवन्तकः—वनस्पतिः ४९ गा. ४०	
			जियंति	जीवन्ती—वल्ली ४५ गा. ३१	
			० जिया	जीवानि ५४[२] गा. ५५	
			जिह्मी	वनस्पतिविशेषः पृ. २४ टि. ४	
			जीमूण	जीमूतः १२२६	
			जीरू	वनस्पतिविशेषः पृ. २२ टि. २	
			जीव	जीव १४, १६, ९३, २११	
			+ जीव	जीवः १२५९ गा. २११	
			जीव —	” ३३४, ६९२, ८५८, ९१०[४], ९७१, १५८४	
जावह	वनस्पतिविशेषः ४२ गा. २३				
जावति	वृक्षमेदः ४८ गा. ३७				
जावतिथं	यावत्कम् १०००, १००१				
जासुमणा	वनस्पतिविशेषः ४२ गा. १९				
जासुमणाकुसुमे	जपाकुडुमम् १२२९				
जासुमिणाकुसुमे	” पृ. २९४ टि. १७				
जासुवण	वल्लीविशेषः ४५ गा. ३०				
जाहा	भुजपरिसर्पविशेषः ८५[१]				
जाहिं	याभिः १७६२				
जिज्झगारा	शिल्पार्यविशेषः १०६				
जिणदिट्ठे	जिनदृष्टान् ११० गा. १२१				
जिणवरिंदं	जिनवरेन्द्रम् १ गा. १				
जिणवरेण	जिनवरेण १ गा. २				
जिणा	जिनाः २१७०[२] गा. २३०				

मूलसदो	सकयत्यो	सुतंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुतंकाइ
		[१], १६०४ [२] १७६२, १७६६, १८७२, १८७७, १८८४, १८८५ [१, ३-४], १८८८, १८९१ [२], १८९५ [१-४], १८९८ [१-२], १८९९ [१-२], १९०० [१, ३], १९०१ [१], १९०२ [१-३], १९०३ [१, ५], १९०५ [३], १९०७, पृ. ४०४ टि. १			जीववर्गस्य ९१० [४] जीवस्य ५४ [८] गा. ९३, १५४५, १६०७ तः १६०९, १६११ तः १६१३ [१], १६१४ तः १६१६ [१], १६१९, १६२८ तः १६३०, १६३५ [५], १६३६, १६३९, १६४५, १६५० तः १६५३, १६५६, १६५७, १६६१
जीव ०	जीव	११० गा. १२०, १५८०, १९०० [४], १९०३ [२], २०८५ गा. २२७	० जीवं	जीवम्	५४ [११] गा. १०४-१०५
जीवधना	जीवधनाः	२११ गा. १६९, २१७६	जीवंजीवा	जीवजीवाः-चर्मपक्षि- विशेषः	८७ जीवौ ५४ [२] गा. ५५ जीवाः ५४ [११], २१३, २५२ तः २६९, २७४ तः २७६, २९२, २९४, ३०१ तः ३०३, ३२५, ६८७, ६९१, ७५३, ७६३, ८६७, ८७१, ८७६, ८८९, ९००, ९६४ [१], ९६५ [१], ९६६ [१], ९६७ [१], ९६८ [१], ९७०, १०७७, १०८९, ११७०, ११९१, ११९३, १३९९, १५७३, १५८२, १५८३ [३], १५८६ [१], १५९२ तः १५९५ [१], १६०४ [१], १६४३, १६४८, १६६९, १६७२, १६७७ [१], १७०५, १७०७ [१], १७०८ [१-३], १७१५, १७१८, १७२१, १७२५, १७२८, १७३१ [१], १७३४,
जीवधिकाएसु	जीवधिकायेषु	१५७४, १६३७	जीवा		
जीवधिकाए	जीवास्तिकायः	२७०, २७१, २७२ [४], २७३	जीवा		
जीवधिकाय	जीवास्तिकाय	२७०, २७१, २७३			
जीवधिकायस्स	जीवास्तिकायस्य	२७२ [४]			
जीवपणु	जीवपदे	२१५८ [१], २१६०			
० जीवपणु	,,	१६०४ [२]			
जीवपणुवा	जीवपर्यवाः	४३८, ४३९, ४९२ [२]			
जीवपणुवणा	जीवप्रज्ञापना	३, १४, ५८ [१-२], ५९, १४७ [२]			
० जीवपणुवणा	,,	१५, १७ तः १९, ५६ [१], ५७ [१-२]			
जीवपदे	जीवपदे	२१६२			
जीवपरिणामे	जीवपरिणामः	९२५, ९२६, ९४६			
जीवमिदिसया	जीवमिथिता-भाषाप्रमेदः	८६५			

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
जीवा	१७५७, १७६४, १७७४ [१], १७७८, १७८४ [१], १७८९, १८२८[१], १८६८, १८६९ [२], १८७२, १८७५ [१], १८७७, १८७९, १८८४, १८८६, १८८९ [३], १९०३ [६], १९२८, १९३४, १९५४, १९६१, १९६५, १९७०, १९७४, १९८० गा. २२१, २१२५, २१४२, २१४६, २१५३ [५-६], २१६६ [३-४], घृ. ३५१ टि. १		० जीवाणं	जीवानाम् ५४[१०] गा. १०१, २११९[३], २१२१[२], २१४१	
			जीवातो	जीवान् १५८८, १५८९ [३], १५९६, १६०४[१]	
			जीविय	जीविका-वनस्पतिः ५४[१] गा. ५१	
			० जीविया	जीवकानि ५४[८] गा. ८७	
			जीवियाओ	जीवितात् १५७२	
			जीवे	जीवः २१२ गा. १८१, ८०७, ८७७[१], ८७८ तः ८८०, ८९०, ८९२, ८९३, १२१६[१], १२१७, १२६०, १४०७ [१], १४७२, १५८१ [१], १५८५[१], १५८८, १५८९[१], १५९०, १५९१, १६०४ [१], १६२०, १६४२, १६४६, १६४७[२], १६६७, १६७०, १६७५, १६७६[२], १७४४, १७५५, १७५६[२], १७६३[१], १७६६, १७६७[१], १७६८[१], १७७०[१], १७७३[१], १७७६, १७७७[२], १७८३[१], १७९२[१], १८६६[१], १८७१[१], १८७४[१], १८७६[१], १८८१[१], १८८३[१], १८८७[१], १८९०[१], १८९२ तः १८९४[१], २१५३[१, ४, ६], २१५४ [१], २१५६[१], २१५८ [२], २१५९[१], २१६५, २१६६[१, ३-४]	
० जीवा	जीवाः ३३४, २०६८, २१३९, घृ. १११ टि. २				
जीवाइ	जीवान् २१५३[४], २१६६[३]				
जीवाओ	जीवान् १०९१, १५९२, १५९७[२], १६००, १६२०, २१५३[५], २१६६[३]				
जीवाजीवमिस्सिद्धा जीवाजीवमिधिया-	भाषाप्रभेदः ८६५				
० जीवाण	जीवानाम् ५४[१०] गा. १०३				
जीवाणं	,, २५२ तः २६९, २७४, २७५, ३२५, ६९१, ७५३, ७६३, ७७२, ९००, १०६९, १०७७, १०८७, ११७०, ११९१, १५७४, १५७६ [१], १५७७[१], १५७८[१], १५७९[१], १६३७, १६३८[२], १६४०, १९११, १९३९, १९५२, २१२५, २१४२, २१५३[६], २१६६[४]				

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
जीवे	जीवे	८८८[१]
जीवेणं	जीवेन १६७९ तः १६८४	[१], १६८५[१], १६८६
जीवेसु	जीवेषु १९०४[१],	१९०६
जीवेहितो	जीवेभ्यः १५९०, १५९४,	१५९५[२], १५९८,
		१६०२, १६०३[२]
० जीवेहितो	जीवेभ्यः ९१०[४]	
जीवो	जीवः ५४[८] गा. ८८,	५४[९] गा. ९७,
		१०९१, १६६४ गा. २१७
जीसे	यस्याः ५४[३] गा. ५९,	५४[४] गा. ६९, ५४
		[५] गा. ७९, ५४[६]
		गा. ८३
जीहा	जिह्वा १०२५, १०२८	[२-३]
० जीहा	जिह्वौ १७८[२]	
जुईण	युत्था १७८[१]	
जुगमच्छा	युगमत्स्याः ६३	
जुगवं	युगपत् २१७५	
जुतीण	युत्था १७७, १७८[२],	१८८, १९६
जुवरायं	युवराजम् ११०८	
जुवलयाणं	युगलकानाम् १८७ गा.	१३९
जुंगमच्छा	मत्स्यविशेषः पृ. २९ टि. ३	
जुंजइ	युनक्ति २१७३[१],	२१७४[३]
जुंजति	,, २१७३[१-२],	२१७४[१-३]
जुंगमाणे	युज्जन् २१७३[२],	२१७४[२-४]
जूया	यूका ५७[१]	
जूहिया	यूथिका-वनस्पतिः ४३	गा. २५

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
० जूहिया	यूथिका-वनस्पतिः	१२३०
जे	यः २११, १३२६,	१३३०, १३३४, १३४३,
		१३४४, १३४६, १३५२,
		१३५९, १३७५, १४२०
		[२-८], १४२१[२],
		१४२५[२], १४२८[२],
		१४३१[२], १४३२
		[२-३], १४३६[२],
		१४३७[२-६], १७४४,
		१७९६, १८०६[१],
		१८१५, १८२४
,,	ये ८[१] तः १३[५],	२४, २५[२३], २८
		[१, ३-४], ३१[१, ३-४],
		३४[१, ३-४], ४० तः
		४२, ४६ तः ४९, ५१,
		५२, ५४[१] गा. ५३,
		५४[३] गा. ५७-५८ गा.
		६१, ५४[४] गा. ६७-
		६८ गा. ७१, ५४[८]
		गा. ८९, ५४[११],
		५५[२-३], ५६[१], ५७
		[१], ५८[१], ६३, ६७,
		६८[२-३], ७१, ७३, ७४,
		७५[२-३], ८०, ८३, ८४
		[२-३], ८५[१, ३-४],
		८७, ९१ [२-३], १०५
		तः १०७, १०८, १५३,
		१५६, १५९, १६२,
		१९५ [१], २११ गा.
		१६८, ६७९, ६८१,
		८४९, ८५०, ८५२,
		८६७, ८६८, ९९३,
		९९४, ९९६, ९९८,
		१०६७, ११२४ तः

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाद	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाद
जे	११२६,	११२८,	जेणामेघ	यत्रैव	२०५२ [४-५]
	११२९, ११३२, ११३३		जेसिं	येषाम् ११५५, १८८५	
	[१], ११४१, ११४२,			[३], १८९८ [१-२],	
	११४४, ११४७, ११५२,			१९०३ [३-४]	
	१४२१ [३-५], १५७३,		जेहिंतो	येभ्यः ६४८, ६५०	
	१७०२ [३२], १९२८,			[१०], ६५३ [३], ६५७,	
	१९२९, १९३१, १९३२			६६६ [३]	
	[१], १९५४, १९६०,		जो	यः ५४ [९] गा. ९७,	
	२०५२ [२-६], २०५७			११० गा. १२१ तः १२५	
	[३-४], २०७८, २०८३,			गा. १२८ गा. १३०,	
	२१६८			१०९९	
"	याः ४४, ४५, ५४ [३]		जोइस	ज्यौतिष २०५२ [१]	
	गा. ६०, ५४ [४]		० जोइसपहा	ज्योतिषथाः १६७,	
	गा. ७०			१७१ तः १७४	
"	यत् २११, ९८३ [२],		० जोइसप्पभा	ज्योतिष्रभाः १६८	
	९८४, १५२३ [१-२],		० जोइसप्पहा	ज्योतिषथाः १६९, १७०	
	१५२६ [१]		जोइसम्मि	ज्योतिष्के १९५ [१]	
"	यानि ५४ [३] गा. ६२		जोइसिए	ज्योतिष्कः १२०७ [१]	
	तः ६५, ५४ [४] गा.		० जोइसिए	ज्योतिष्के १४५६	
	६६ गा. ७१ तः ७५,		जोइसिएसु	ज्योतिष्केषु १२०७ [१],	
	५४ [८] गा. ८७, ८५३,			१४७०	
	९१० [१-४], ९११		जोइसिणिदेवीओ	ज्यौतिषदेव्यः ११८५	
	[१-२], ९१२ [२],		जोइसिणीओ	ज्योतिष्काः २८९, ३३४,	
	९१४ [१-२], ९१६ [२],			११८९, ११९०, १४१६	
	९१८ [१], ९२०,			[२], घृ. २८४ टि. ५	
	९२१ [१]		जोइसिणीण	ज्यौतिषीणाम् ११६८ [२]	
"	यान् १८०३ तः १८०५,		जोइसिणीणं	३९६ [१-३],	
	१८१० तः १८१२,			११८९	
	१८१६, १८१७, १८१९,		जोइसिय	ज्योतिष्क ६३४, ६५०	
	१८२३, १८२५, २०४०,			[१३], ६७२ [९], ६७४,	
	२१५३ [१], २१५६ [१],			६८३, ७६२, ७७१,	
	२१५९ [१], २१६५,			९८९, १०३४, १०४१	
	२१६६ [१]			[७], १०८४, १४२२,	
जेण	येन १ [गा. २]			१४२८ [५], १४३३,	
जेणं	,, १०९०, १०९१,			१४६३, १५८९ [४],	
	१११८, ११७० तः			१६४७ [३], १६६२,	
	११७२, घृ. २७२ टि. १-३			१९२७, २०२१, २०७६,	
				घृ. ५० टि. ६	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
जोइसिय ०	ज्योतिष्क १९५[१-२], ४५४, ६०८, ६२५, ६३८, ७५२, ११४४, ११४८, १२१४, १८७८ [३], १९७२	
जोइसियत्ते	ज्योतिष्कदे १०५४[२]	
जोइसियदेवा	ज्योतिष्कदेवा: ६५८, ११८५, ११८८	
जोइसियदेवेहिंतो	ज्योतिष्कदेवेभ्यः ६५०[१६]	
जोइसियरायागो	ज्योतिष्कराजानौ १९५[२]	
जोइसिया	ज्योतिष्का: १३९, १४२ [१-२], १९५[१], २२२, २२८, ३३४, ४३९, ४९९[२], ६२२, ७००, ९९७, ११९०, १४१६ [२], १८२८, १९९७	
० जोइसिया	ज्योतिष्का: १५५१[३]	
जोइसियाण	ज्योतिष्काणाम् १५२६ [४], १५३२[४]	
जोइसियाणं	,, १९४[१], १९५ [१-२], ३९५[१], ५८८, ६७४, ११६८[१], ११८५, ११८८, १५२० [४], २०८३	
० जोइसियाणं	ज्योतिष्काणाम् ३९५ [२-३], १०५१	
जोइतिदा	ज्योतिषिन्द्रौ १९५[१]	
जोपुब्बं	योजयितव्यम् ८०२	
+ जोग-	योग: १८६५ गा. २१९	
जोगणिराहं	योगनिराधम् २१७५	
जोगपरिणामे	योगपरिणाम: ९२६, ९३१	
जोगपरिणामेण	योगपरिणामेन ९३८, ९४०[१], ९४१[१], ९४३	
जोगत्तया	योगसत्या-भाषाप्रभेदः ८६२	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
जोगे	योगे ८६२ गा. १९४	
जोगे	योग: २१२ गा. १८०, १२५९ गा. २११	
जोगि	योनि ५७[२], ५८[२], ६८[४], ७५[४], ८४ [४], ९१[४], २११	
जोगि ०	योनि २५[३], ३१[४], ३४[४], ५५[३]	
० जोगिणु	योनिकः १२११	
० जोगिणुसु	योनिकेपु	
० जोगिणुहिंतो	योनिकेभ्यः ६५०[१], ११९४	
० जोगिणीको	योनिका: २२६, २७९, ११८०[७]	
० जोगिणीण	योनिकानाम् ११८०[४]	
० जोगिणीणं	,, २२६, ११९७	
जोगिणुभू	योनिभूते ५४[९] गा. ९७	
० जोगिया	योनिका: २१८, २२६, २७८, ७५३, ७६३, ७७२, ११४१, ११८० [५, ७, ९], ११९४, ११९७, १२०५	
० जोगियाण	योनिकानाम् ११८०[५]	
० जोगियाणं	,, २२५, २२६, ७४५ तः ७४७, ७५३, ७६०, ७६१, ७६९, ७७०, ७७२, ११६३ [१, ३], ११७२, ११८० [१-३, ५-१०], ११९४, ११९७	
जोगी	योनि: २ गा. ४, ५५[३] गा. १०९, ७३८ तः ७४०, ७४२, ७४५, ७४७ तः ७५१, ७५४ तः ७५६, ७५८, ७६१, ७६४, ७६५, ७६७, ७७०, ७७३[१-४]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
जोणी	योनि ५६[२], ८५[५]	
जोणी ०	” २८[४]	
जोणीण	योण्याम् ७७३[२-४]	
जोणीपयं	योनिपदम् पृ. १९२ पं २६	
जोतिस ०	ज्योतिष्क १९७३ गा. २२०, २०५१	
जोतिसविसये	ज्योतिर्विषये १९५[१]	
० जोतिसिण	ज्योतिष्कौ १०४४	
जोतिसिय	ज्योतिष्क ९०९, १०४३ [४], १०७६, १४०४, १४४१, १४४३, १६३५ [६], १९३५, १९७९, २०२६, २०३१, २०३७, २११५ [१], २१३२, २१६४	
जोतिसिय ०	ज्योतिष्क ११५४, १२००[२], २११३	
जोतिसियत्ते	ज्योतिष्कवे २१०७	
० जोतिसियत्ते	” १०४६[४]	
जोतिसिया	ज्योतिष्काः ९४५, ११५१, २०८३	
० जोतिसिया	” २०४५	
जोतिसियाणं	ज्योतिष्काणाम् ९२३, २०१३	
जोयण	योजन १६८ तः १७४, १७७, १७८ तः १८३ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, ९२२	
जोयणकोडा- कोडीओ	योजनकोटाकोटयः ९१८[१]	
”	योजनकोटाकोटीः १९७ [१], १९९[१], २०० [१], २०२[१], २०६ [१], २१०	
जोयणकोडीओ	योजनकोटीः १९७ [१], १९९ [१], २१०	
जोयणपुहत्तं	योजनपृथक्त्वम् १५११ [२], १५१२ गा. २१६	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
जोयणपुहत्तिया	योजनपृथक्त्वकाः ८:	
जोयणम्मि	योजने २११	
जोयणसणुसु	योजनशतेषु १८८, १८९ [१], १९० [१]	
जोयणसत ०	योजनशत १९५ [१]	
जोयणसतपुहत्तं	योजनशतपृथक्त्वम् १५३०	
जोयणसतपुहत्तिया	योजनशतपृथक्त्वकाः ८३	
जोयणसतसहरस्स	योजनशतसहस्र १६८, १७०, १७१, १७३, १७४, १७७, १७८ [१], १७९ [१], १८३ [१]	
जोयणसतसहरसं	योजनशतसहस्रम् १५२७, १५३१, १५३२ [१]	
जोयणसतसहरसाइं	योजनशतसहस्राणि १९७ [१], १९९ [१], २१०	
जोयणसतसहरसाणि	” २१०	
जोयणसतसहरस्से	योजनशतसहस्रे १६८ तः १७३, १७८ [१], १७९ [१], १८० [१], १८३ [१], १८५ [१]	
जोयणसतसहरस्सेसु	योजनशतसहस्रेषु १७६	
जोयणसतं	योजनशतम् ८३, १८८, १८९ [१], १९० [१]	
जोयणसताइं	योजनशतानि १९६, १९८ [१], १९९ [१]	
जोयणसताणि	” १९७ [१]	
जोयणसते	योजनशतम् १९५ [१], २१६९,	
”	योजनशते २११, २१६९	
जोयणसतेसु	योजनशतेषु १९३ [१]	
० जोयणसय-	योजनशतवर्ग-	
वग्गपल्लिभागो	प्रतिभागः ९२२	
जोयणसयसहस्स	योजनशतसहस्र १६९, १७२, १८० [१], १८१ [१], १८२ [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
जोयणसयसहरसं	योजनशतसहस्रम्	२१६९
जोयणसयसहस्साइं	योजनशतसहस्राणि	,,
जोयणसयसह-	योजनशतसहस्रात्	
स्साओ		९९२ [२]
जोयणसयसहरसे	योजनशतसहस्रे	१८१ [१], १८२ [१]
जोयणसयसहस्सेसु	योजनशतसहस्रेषु	९३
जोयणसयं	योजनशतम्	१९३ [१]
जोयणसयाइं	योजनशतानि	२१०
+ जोयणसहस्स	योजनसहस्रम्	१५१२ गा. २५५-२१६
जोयणसहस्स	योजनसहस्र	१८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१]
जोयणसहरसं	योजनसहस्रम्	८३, १६९, १८१ [१], १८२ [१], १८३ [१], १५०२, १५०६ [१, ३-४], १५०९, १५१०, १५११ [२], १५१२ गा. २१५, १५४८, २१५७
जोयणसहस्साइं	योजनसहस्राणि	१७४, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २१०
जोयणसहस्सिया	योजनसहस्रिका	पृ. ३३ टि. १
जोयणसहस्सेसु	योजनसहस्रेषु	१७४
जोयणस्स	योजनस्य	२११
जोयणं	योजनम्	८३
जोयणाइं	योजनानि	१९९ [१], २०० [१], २०१ [१], २११, ८८०, १५०७ [१], १९९१, १९९२, २१५६ [१], २१५७, २१५९ [१], २१६०, २१६६ [१]
० जोयणाटं	योजनानि	८२

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० जोयणिणु	योजनिकम्	२११
जोयणे	योजनानि	२११
जोयणेहिंतो	योजनेभ्यः	९९२ [१, ३]
जोव्वण	यौवन	२०५, २ [२]
जोव्वणे	यौवने	१७८ [१-२]
ज्झसगारा	मत्स्यविशेषः	पृ. २९. टि. ८
झ		
झल्लरिसंठाण ०	झल्लरीसंस्थान	२०१३
झंझावाण	झञ्झावातः	३४ [१]
झिहिया	त्रीन्द्रियर्जीवाः	५७ [१]
झिल्ली	वनस्पतिविशेषः	५४ [८] गा. ८८
झिंगिरा	त्रीन्द्रियर्जीवाः	५७ [१]
झिंगिरिडा	,,	पृ. २८ टि. ३
झुंझावाण	मुञ्झावातः	पृ. १६ टि. ५
ट		
टंकेसु	टङ्केषु	१४८
टांव	म्लेच्छजातिविशेषः	पृ. ३६ टि. ९
० टाणा	स्थानानि	१२४७ तः १२४९
० टाणाण	स्थानानाम्	१२४८, १२४९
० टाणाणं	,,	१२४९
० टाणेसु	स्थानेषु	१५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५
० टाणेहिंतो	स्थानेभ्यः	१२४९
० ट्टिहिया	स्थितिका पृ. ३२ टि. १६	
० ट्टितीण	स्थितिकः	४५६ [१, ३], ५३५ [१, ३],
० ट्टितीयस्स	स्थितिकस्य	४५६ [१]
० ट्टिनीयाइं	स्थितिकानि	८७७ [५]
० ट्टिनीयाणं	स्थितिकानाम्	४५६ [१], ५३५ [१],

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाद	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाद
	५३३[१], ५३५[१], ५३७[१], ५५६[१]		टागेहिं	स्थानाभ्याम्	१६७०, १६७२
	ठ		* ० टागेहितो	स्थानेभ्यः १२४७, १२४९	
+ ठवणा	स्थापनायाम्	८६२ गा. १९४	ठिदपयं	स्थितिपदम्	पृ. १३५ पं. ११
ठवणासच्चा	स्थापनासत्या-भाषाप्रभेदः	८६२	ठिदं	स्थितिम्	१७४४
ठवेहि	स्थापय	५४[११] गा. १०४-१०५	ठिदं	स्थितिः	२ गा. ४, ३३६[२]
ठाणपयं	स्थानपदम्	पृ. ८० पं. ६	ठिदेषु	स्थित्या ४४०, ४८१[३], ४९५[१], ५१८, ५४८[१]	
ठाणमग्नानं	स्थानमार्गणाम्	१७९८[१]	० ठिदेषु	स्थितिकः	५३६[२]
ठाणा	स्थानानि १४८ तः १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९[१], १९०[१], १९३[१], १९५[१], १९६, १९७ तः २०६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, २०७ तः २११		* ० ठिदेषा	स्थितिकाः	पृ. ३२ टि. ६
० ठाणा	स्थानानि १२४६, १२४७		ठिच्चा	स्थित्वा १२१५[१], १२५२[४.५]	
* ० ठाणा	,, १२४७ तः १२४९		ठितलेरसा	स्थितलेदयाः	१९५[१]
ठाणाइं	,, २ गा. ४		ठिति -	स्थितिः	१७०२[४, १६]
* ० ठाणाण	स्थानानाम्	१२४८, १२४९	+ ठिति	स्थितौ	८२९[२] गा. १९१
० ठाणाणं	,, १२४७, १२४८		० ठितिवंधण	स्थितिवन्धकः	१७४४
० ठाणाणं -	,, १२१८ गा. २१०		० ठितियाइं	स्थितिकानि	१७९७
* ० ठाणाणं	,, १२४८, १२४९		ठितिं	स्थितिम्	१६७९
ठाणेषु	स्थानेषु ९३, ६७३[२], १७४१		ठिती	स्थितिः	३२५[१-३], ३३६[१, ३], ३३७[१] तः ३५१[१], ३५४ [१-३], ३६०[१], ३६३ [१], ३६६[१], ३६९ [१], ३७१[१], ३७२ [१], ३७५[१], ३८१ [१], ३८४[१], ३८७ [१], ३९०[१], ३९३ [१], ३९४[१], ३९५ [१], ३९६[१], ३९९ [१], ४०७[१], ४०८ [१], ४०९[१], ४३६ [१], ४३७[१, ३]
* ० ठाणेषु	,, १५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५				
ठागेहिं	स्थानैः ९६१[१], ९६४ तः ९६८ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, ९७०, १६६४ गा. २१७, १६७०, १६७२				

मूलसदो

सकयत्यो

सुत्तकाइ

१६८४[४], १६९७,
१६९८[१-२], १७३६
[१], १७३७[१],
१७३८, १७४१, १७४२
दि. १

ठिनीण

स्थित्या ४४१, ४४३ तः
४४८, ४५२ तः ४५६
[१], ४५७[१], ४५९
[१], ४६२[१], ४६४
[१-२], ४६६[१],
४६७[१], ४६८[१],
४७०[१], ४७३[१],
४७४[१,३], ४७५[१],
४७७[१], ४८१[१],
४८२[१,३], ४८३[१],
४८५[१-३], ४८७[१],
४८९[१,३], ४९०
[१,३], ४९१[१],
४९३[१-३], ४९७,
४९९[२], ५०४, ५०५,
५०८, ५१०, ५११,
५१३ तः ५१५, ५१७,
५१९, ५२७[१], ५२९
[१], ५३०[१], ५३१
[१-३], ५३२[१,३],
५३३[१,३], ५३५
[१,३], ५३६[१,३],
५३७[१,३], ५३८[१],
५३९[१], ५४१[१],
५४२[१], ५४३[१],
५४५[१], ५४७[१],
५५०[१], ५५१[१],
५५२[१], ५५४[१-३],
५५५[१-३], ५५६
[१,३], ५६७[१]
स्थितिकः ४६७ [१-३],
४७४ [२-३], ४८२

० ठिनीण

मूलसदो

सकयत्यो

सुत्तकाइ

[१-३], ४९० [१-३],
५३२ [१-३], ५३३
[१-३], ५३५ [२],
५३६ [१-३], ५३७
[१-३], ५५६ [१-३]
स्थितिकः ४५६ [१-३],
५३५ [१,३]

* ० ठिनीण

ठिनीचरिमेणं

स्थितिचरमेणं ८१० [१],
८११ [१]

ठिनीणामणि-

स्थितिनाम-

हत्ताउण

निधत्तायुष्कः ६८५

ठिनीणामनि-

,,

६९०

हत्ताउण

ठिनीनामनि-

,,

६८४

हत्ताउण

० ठिनीयस्स

स्थितिकस्य ४६७ [१],
४७४ [१], ४८२ [१],
४९० [१], ५३२ [१],
५३३ [१], ५३५ [१],
५३६ [१], ५३७ [१],
५५६ [१]

० ठिनीयस्स

स्थितिकस्य ४५६ [१]

० ठिनीयं

स्थितिकम् १७४५ तः
१७४७ [१], १७४९ तः
१७५२

० ठिनीया

स्थितिकाः ३३२

० ठिनीयाइं

स्थितिकानि ८७७ [५]

० ठिनीयाइं

,,

० ठिनीयाण

स्थितिकानाम् ३३२

० ठिनीयाणं

,, ३३२, ४५६
[१], ४७४ [१], ४८२
[१], ४९० [१]

ठिनीहि

स्थितिकः २०७७ [१]
गा. २२८, २१७० [२]

ठिनीयं

स्थितिकानि ८७७ [१-३],
८८८ [१], ८८९ तः
८९१

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
	ड	
डञ्जंत	दह्यमान पृ. ५७ टि. ४	
+ डवभ	दर्भः ४७ गा. ३५	
डंव	म्लेच्छजातिविशेष	
	पृ. ३६ टि. ७	
डोंत्र	,,	९८
डोंबिलग	,,	९८
	ढ	
ढंका	काकाः	८८
+ ढंकुण	चतुरिन्द्रियजीवः	
	पृ. २८ टि. ९	
+ ढिंकुण	,, ५८[१] गा. ११०	
	ण	
ण	न ५४[११], २११ गा. १७२-१७३, २७२[६], ६५६[३], ६६६[३], ६६७, ६७३[२], ६७५, ८३२ तः ८३८, ८०४ तः ८५७, ८९०, ८९७, ९४८ गा. १९९, ९९६, ९९८, १०४१ [६], ११४८, ११५५, १६०४[१], १६७९, १६८०, १७०९, १७१७, १७३२, १७४१, १८०९, १८७६[२], १८७८[३], १९०७, १९५५, १९६४, २०४०, २०४२, २०४३, २०४६, २११७[१], २१५७, २१५०[२] गा. २२९	
ण -	न ११० गा. १२१ गा. १२३, ८३१, ८३९ तः ८४८, ८७५	
णउल्ल	नकुलाः	८५[१]

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
णक्क	म्लेच्छजातिविशेष	९८
णक्का	मत्स्यविशेषः	६३
णक्खत्त	नक्षत्र १६७ तः १६९, १९६, १९८[१]	
णक्खत्त ०	नक्षत्र-नक्षत्रनामाभिध- द्वीप-समुद्रार्थं १००३ [२] गा. २०६	
णक्खत्तविमाणे	नक्षत्रविमाने ४०३[१-३], ४०४[२]	
णगर -	नगर १८८, १८९[१]	
णगर ०	,, २११ गा. १७४	
णगर ०-	,, १९३[१]	
णगरणिद्धमणेसु	नगरनिर्धमनेषु-नगर- जलादिनिर्गमनमार्गेषु ९३	
० णगरा	नगराणि १८८, १८९ [१], १९०[१]	
णगरावास	नगरावास १८८	
+ णगोह	न्यग्रोधः ४१ गा. १७	
णगोहपरिमंडल-	न्यग्रोधपरिमण्डल-	
संठाणणासे	संस्थाननाम १६९४[८]	
णगोहपरिमंडले	न्यग्रोधपरिमण्डलम्- संस्थानविशेषः ९८८	
णच्चण	नर्तन १८८	
णट्ट	नाट्य-नृत्य १७८[१], १८८	
णत्थि	नास्ति २११ गा. १७५, ९४०[१], ११८१, १२०३[५], १५५९ तः १५६१, १५६३[१], १५९९[२], १६०१, १७०८[१-३], १९०७, १९५५, २११७[१]	
,,	न सन्ति ८३, ८९, १९९ [१], ४६०, ४७३[२], ४७८, ४८७[१], ४८८, ४९६, ५३८[१], ९१० [३], ९११[१], ९१४	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
णत्वि	[२], ९१८[२], १०३४, १०४१ [१-४, ६-९], १०४३ [१, ३, ५-६], १०४५.[१], १०४६[१, ३, ५, ७-८], १०४७ [१-४], १०४८[२, ४], १०४९, १०५० [१-३], १०५२, १०५४ [१-२, ४], १०५५ [१, ३-५], १०६१, १०६५, १०६७, २०९३ [१], २०९५ [१], २०९६ [१-२], २१०० [१२], २१०१ [१], २१०२, २१०३ [१], २१०५ तः २१०८, २११२, २११३, २११९ [१-२, ४], २१२० [१-३], २१२३ [१], २१२४[१-३] २१३५[१]	
„	न स्तः	१९०४ [३]
णदीण	नदीनाम्	८८५
णपुंसगाज्जाणमणी	नपुंसकाज्जापनी	८३४
णपुंसगपणवणी	नपुंसकप्रज्ञापनी	८३५, ८३८, ८५६
णपुंसगवयणं	नपुंसकवचनम्	८५७
णपुंसगवयणे	„	८९६
णपुंसगवयू	नपुंसकवाक्	८३३, ८३६, ८५३, ८५४
णपुंसगवेदम्	नपुंसकवेदके	१९०२[३]
णपुंसगवेदस्स	नपुंसकवेदस्य	१७०२ [२], १७०८[८], १७११[१-२]
णपुंसगवेदे	नपुंसकवेदः	१३२९, १६९१[५]
णपुंसगवेयगा	नपुंसकवेदकाः	९३८, ९३९ [१], ९४२

आ १ [२]— १२

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
णपुंसगवेय-	नपुंसकवेद-	
परिणामे	परिणामः	९३७
णपुंसगवेयस्स	नपुंसकवेदस्य	१७०८ [१०]
णपुंसगा	नपुंसकाः	५७ [१], ७५ [२-३], ८५ [३]
णपुंसगाणमणी	नपुंसकाज्जापनी	८३७
णपुंसया	नपुंसकाः	३३४
णयगनी	नयगतिः	११०५, १११३
० णयणा	नयनी	१७८ [२]
णयरी	नगरी	१०२ गा. ११७
णयविहीहिं	नयविधिभिः	११० गा. १२७
० णया	नयाः	१११३
णयाणं	नयानाम्	„
णरगभयं	नरकभयम्	१६७, १६८, १७० तः १७२, १७४
णरगा	नरकाः	१६७ तः १७४
णरगावास ०	नरकावास	१७३
णरगेसु	नरकेषु	१६७, १६८, १७२
णरदावणिया	कर्मार्यविशेषः	१०५
णरवावणिया	„	पृ. ३८ टि. ४
णरवाहणिया	„	„
+ णल	नडः-वनस्पतिः	५४[८] गा. ९२
णलाण	नडानाम्	८८३
णले	नडः-वनस्पतिः	४६ गा. ३३
णव	नव	५८[२], ८५[५], १९७[२], ४१५[१], ५३४, ५४९, १०३१ [१], १०३२[२], १०६६[२], १४९७[३], १४९९[१], १५००, १७०२[६, ८, २१, ४५], १७११[२], १७६१, १७६५[२], १७८४[१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
णवओ	नवकः	१५०४[४], १५०९ तः १५११[१]
णवगा	नवकाः-नव	९१[४] गा. १११
णवणीइया	नवनीतिका-वनसगतिः	४३ गा. २६
णवणीतया	,,	,, पृ. १८ टि. २०
णवणीयं	नवनीतम्	८५३
णवपणसहीणे	नवप्रदेशहीनः	५०७
णवसं	नवमम्	११८०[१०], पृ. १९२ पं. २६
णवरं	नवरम्	१९२, १९९ [१-२], २०० [१] तः २०५ [२], २०६ [२], २०८, ४५०, ४५४, ४५६[३], ४५७, ४६०, ४६७ [३], ४६८ [३], ४७३ [२-३], ४७४ [२-३], ४७५[३], ४७७ [३], ४७८, ४८०, ४८१[२-३], ४८३[३], ४८५[२-३], ४८९[३], ४९३[३], ४९५[३], ५२२, ५२७[३], ५२९ [३], ५३८[३], ५४०, ५४२[३], ६३८, ६६०, ६६४, ६६५[१], ६६६ [३], ६७१, ६७६, ८०५, ८०६, ८९५, ९१७, ९२०, ९२२ तः ९२४, ९४० [१,३], ९४१ [१-२], ९४५, ९४६, ९८३[१], ९८४, ९८६, ९८७[१,५], ९८८, ९९०[४], ९९८, १००३ [२], १०१२[२], १०१४

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
		[२], १०१६[२], १०२२ [१-२], १०३२[१-२], १०३३[२], १०३८[२], १०४१[४, ६], १०४२, १०४३[२], १०४५[१], १०४७[२], १०४९, १०५०[२], १०५२, १०५९ तः १०६१, १०६४, १०६५, १०६६ [२-३], १०७२, १०८०, १०८२, ११४१, ११४२, ११४४, ११४६, ११४७, ११५० तः ११५२, ११५५, ११७२, ११७४, ११८०[१, ३], ११८१, १२०० [२], १२०२, १२०३ [५], १२०५, १२४८, १२४९, १२५८ [८], १३४९, १४०८ [३], १४३५, १४६४, १४६७, १५००, १५२६ [३], १५३२ [५, ७], १५५१[८], १५९५[३], १५९७[२], १५९९[२], १६०१, १६०३ [२], १६३८ [२], १६३९, १६४१, १६४९ [२], १६७६[२], १६७८[२], १६८४[२], १६८५[२], १६९४ [१८], १६९५ [३], १७१७, १७२७, १७२८, १७३० [२], १७३१[३-४], १७३३, १७३९[३], १७४१, १७५६ [२], १७६५ [२], १७७७ [२], १७८४[३], १८०६[२],

मूलसद्वो

सकयत्यो

सुत्तकाइ

१८०९, १८१५, १८२०,
१८२४, १८२६, १८२८,
१८२९, १८६९ [२],
१८७६ [२], १८९५ [२],
१९०० [२], १९२४,
१९३२ [२], १९५५,
२०००, २०३६, २०३९,
२०५०, २०६५, २०९१
[२], २०९२, २०९६
[२], २१०० [२],
२१११, २११५, २११७
[१], २११८ [१],
२११९ [२], २१२० [२],
२१२२, २१२३ [२-३],
२१२४ [२-३], २१२८
[२], २१३९, २१४६,
२१५०, २१५४ [१],
२१५७, २१५८ [१-२],
२१६० तः २१६२,
२१६५, घृ. ४०२ टि. १
नवरम् ५२८, १०५४ [२]
नवविधाः १०१, १४६
[१], १५२० [५]
नवविधः १६८०
नवविधम् १६९१ [५]
नवभ्यः ९९२ [३]
वनस्पतिविशेषः ५२
,, ५४ [१] गा. ५१
वाक्यालङ्कारादिषु २५
[२-३], २८ [३-४], ३१
[३-४], ४०, ४१, ५५
[२-३], ५६ [२], ५७
[२], ५८ [२], ६८
[२-४], ७५ [२-४], ८२,
८३, ८४ [२-४], ८५
[३-४], ८९, ९०, ९१
[२-४], ९३, १०७, १४८

णवरं -
णवविहा
णवविहे
,,
णवहिं
णहिया
णही
णं

मूलसद्वो

सकयत्यो

सुत्तकाइ

तः १७८ [१], १७९
[१] तः १८१ [१], १८२
[१] तः १८४ [१], १८५
[१], १८६ [१], १८८,
१८९ [१], १९० [१],
१९३ [१], १९५ [१-२],
१९६ [१], १९७ [१] तः
१९९, २०० तः २०६
सूत्राणां प्रथमकण्डिका,
२०७ तः २११, २२५ तः
२७२ [५], २७३ तः
२७४, ३२५, ३३० तः
३३३, ३९७ [१] तः
३९९ [१], ४०९ [१],
४३६ [१], ४३८, ४३९,
४६२ [१], ५०० तः
५०४, ५६० तः ५७७,
५७९, ५८१, ५८३ तः
५८५, ५८९, ६०५ तः
६०७, ६०९ तः ६१३,
६१५, ६१७, ६१९, ६२१,
६२३, ६२४, ६२६, ६२८,
६३०, ६३२, ६३३,
६३६, ६३७, ६३९ [१],
६४२, ६४५ [१],
६४६, ६४८, ६५० [१],
६५६ [१], ६५७, ६५८,
६६२ [१], ६६६ [१],
६६८ [१], ६६९ [१],
६७२ [१], ६७३ [१],
६७७, ६७९, ६८१, ६८४,
६८७, ६८८, ६९१, ६९३
तः ६९५, ६९७, ७०० तः
७२५, ७३० तः ७३८,
७४३, ७४४, ७६३,
७६४, ७७२ तः ७७५,
७७७, ७७९ तः ७८८,

मूलसहो

णं

सकयथो

सुत्तकाइ

७९१ तः ८००, ८०२
 तः ८०७, ८०८ तः
 ८२९ सूत्राणां प्रथम-
 कण्डिका, ८३१ तः ८३८,
 ८५४ तः ८५८, ८६०
 तः ८६८, ८७० तः ८७२,
 ८७५, ८७७[१], ८७८
 तः ८८१, ८८७, ८८८
 [१], ८८९ तः ८९३,
 ८९६ तः ८९८, ९००,
 ९०१, ९१०[१-४],
 ९११[१-२], ९१२
 [२-४], ९१४[१-२],
 ९१६[२], ९१८[१],
 ९२०, ९२१[१-२],
 ९२२ तः ९३७, ९४७ तः
 ९५८, ९६० तः ९६८
 सूत्राणां प्रथमकण्डिका,
 ९७०, ९७३, ९७४
 [१-५], ९७५[१], ९७६
 [१, ३-४], ९७७[१],
 ९७८[१], ९७९, ९८०
 [१], ९८१[१], ९८२,
 ९८३[२], ९८४, ९८५
 [७, ९], ९८६, ९८७
 [२, ४], ९९२[१-२],
 ९९३ तः ९९५[१],
 ९९६, ९९८, ९९९[१],
 १००० तः १००३[१],
 १००४, १००५, १००७,
 १००९[१], १०१०[१],
 १०११[१], १०१२[१],
 १०१३, १०१४[१],
 १०१५[१], १०१६[१],
 १०१७ तः १०१९,
 १०२४, १०२५, १०३०,
 १०३१, १०३६, १०४१

मूलसहो

सकयथो

सुत्तकाइ

[१-४, ८], १०४३
 [१, ३, ५-६], १०४६
 [१, ८], १०४७[१, ४],
 १०५६, १०५८, १०६५,
 १०६८, १०७७, १०७८,
 १०८०, १०८१, १०८३,
 १०८५, १०८९, ११०६
 तः ११०९, १११४,
 ११२४ तः ११२६,
 ११२८ तः ११३३,
 ११३८, ११३९, ११४१,
 ११४२, ११४४ तः
 ११४७, ११५६, ११७०
 तः ११७४, ११७६,
 ११७८, ११८० [१,
 ५-१०], ११८२[१-३],
 ११८३[१-३], ११८५
 तः ११९४, ११९९[१],
 १२००[१], १२०३[३],
 १२१०[१], १२१५
 [१-३], १२१६[१],
 १२१७, १२१९, १२२६
 तः १२३३, १२३६ तः
 १२४०, १२४२ तः
 १२५०, १२५५, १२५६,
 १२५८[१-२, ५-८],
 १२६० तः १२६२[२],
 १२६४[१] तः १२६६
 [१], १२६७, १२६८
 [१], १२७०[२] तः
 १२७३, १२७५ तः
 १२७७, १२७९ तः
 १२८६, १२८८ तः
 १२९१, १२९३, १२९४,
 १२९६ तः १३००,
 १३०२, १३०५, १३०६,
 १३०८ तः १३१२,

मूलसदो

णं

सक्यत्यो

सुत्तंकाइ

१३१४, १३१५, १३१७,
१३२० तः १३२२,
१३२४ तः १३४७,
१३५० तः १३५९,
१३६१, १३६२, १३६४
तः १३९५, १३९७ तः
१३९९, १४०५, १४०७
[१], १४०८[१-२],
१४१०[१, ३], १४१४
[१, ३], १४१५[१-२],
१४१६[१], १४१७,
१४१८, १४२०[१] तः
१४२५[२], १४२६[१],
१४२७ [१], १४२८
[१-२], १४३० [१],
१४३१ [२], १४३२
[१-३], १४३५, १४३६
[२], १४३७ [१-६],
१४४४, १४४६ तः
१४४८, १४५०, १४५२,
१४५४ तः १४५७,
१४५९, १४६९, १४७१
तः १४७३, १४७५ तः
१४७८ [२], १४८०,
१४८२ तः १४८४[२],
१४८५ [१-३, ५-६],
१४८७ [१] तः १४९०
[१], १४९१ [१],
१४९२[१], १४९५[१],
१४९७ [१-३], १४९८
[१], १५०१ [१],
१५०२, १५०४ [१],
१५०६[१], १५०७[१],
१५१३ [१], १५१४,
१५२० [३], १५२१ तः
१५२३[२], १५२४[१],
१५२६ [१, ६], १५२७

मूलसदो

सक्यत्यो

सुत्तंकाइ

तः १५२९[१], १५३०,
१५३१, १५३२[१, ६, ९],
१५३३ [१], १५३४ तः
१५३७, १५३९ [१],
१५४० तः १५४२,
१५४५ तः १५४७ [१],
१५४८ तः १५५०,
१५५१ [१, ४, ६, ९],
१५५२ तः १५५४,
१५५७, १५५९ तः
१५६१, १५६३ [१],
१५६४ तः १५७५ [१],
१५७६[१], १५७७[१],
१५७८[१], १५७९[१],
१५८१ [१], १५८२,
१५८३[१], १५८५[१],
१५८६ [१], १५८८,
१५८९[१], १५९० तः
१५९५ [१], १५९६,
१५९७ [१], १५९८,
१५९९ [१], १६००,
१६०२, १६०३ [१],
१६०४ [१], १६०५,
१६०७ तः १६०९,
१६१२, १६१३ [१],
१६१४ तः १६१७,
१६१९ तः १६२६,
१६२८ तः १६३०,
१६३७, १६३८ [१],
१६४०, १६४२, १६४३,
१६४६, १६४७ [१],
१६४८, १६४९ [१],
१६५० तः १६५३,
१६५७, १६५८, १६६०,
१६६३, १६६५, १६७०,
१६७२, १६७५ तः
१६७७ [१], १६७९

मूलसद्वो
णं

सकयल्यो सुत्तंकाद्व
तः १६९४[१३], १६९५
[१-२], १६९६ तः
१६९८ [२], १७००
[१-११], १७०१[१],
१७०२[१, ४, ६-९, ११,
२१, २६, ३८, ५७],
१७०४, १७०५, १७०७
[१], १७०८ [१-४],
१७१२, १७१४, १७१५,
१७१८, १७२१, १७२२,
१७२५, १७२८, १७३१
[१], १७३४, १७३५
[१], १७४२ तः १७४७
[१], १७४९ तः १७५२,
१७५४ [१], १७५५ तः
१७५८ [१], १७६१
[१], १७६४, १७६५
[२], १७६७ [१],
१७६९[१], १७७०[१],
१७७३[१], १७७४[१],
१७७५ [१], १७७६,
१७७७ [१], १७७८,
१७८३[१], १७८४[१],
१७८७[१], १७८८[१],
१७८९, १७९२ [१],
१७९४[१], १७९५ तः
१७९७, १८०२ तः
१८०७, १८०९ तः
१८१२, १८१४, १८१६
तः १८२२, १८२४,
१८२५, १८३४ तः
१८४१, १८५३, १८५९,
१८६२, १८६४, १८६६
तः १८६८, १८७१[१],
१८७२, १८७४ [१],
१८७५[१], १८७६[१],
१८७७[१], १८७८[१],

मूलसद्वो

सकयल्यो सुत्तंकाद्व
१८७९, १८८० [१],
१८८१[१], १८८३[१],
१८८४, १८८७ [१],
१८८९[१], १८९०[१],
१८९४[१], १८९८ तः
१९१०, १९२८, १९२९,
१९३१, १९३२ [१],
१९३६ तः १९३८,
१९५४, १९५५, १९६०,
१९६३ तः १९६६,
१९७४, १९७५, १९७८,
१९८२ तः १९८४,
१९९१, १९९२, १९९४,
१९९५, १९९७, १९९८,
२००६, २००७, २०१७,
२०२२, २०३३, २०३४
[१], २०३५, २०४०,
२०४७, २०४९, २०५१
तः २०५३, २०५५,
२०५६, २०५७[२],
२०६०, २०६१, २०६३,
२०६४, २०६६, २०६७,
२०६९, २०७०, २०७२,
२०७३, २०७७, २०७८,
२०८३, २०८६, २०८७
[१], २०८८, २०९३
[१], २०९५ [१],
२०९६[१], २१०१[१],
२१०२, २१०३[१],
२१०५, २१०६, २११९
[१], २१२०[१], २१२५,
तः २१२७[१], २१२८
[१], २१३३, २१३५
[१], २१३९, २१४२,
२१४३, २१४७, २१५३
[१-६], २१५४[१],
२१५६[१-२], २१५९

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
	[१-२], २१६५, २१६६ [१-४], २१६८ तः २१७३[१], २१७४[१], २१७५, पृ. २४५ टि. २-३	
पंगलइ	वनस्पतिविशेषः ५४[१] गा. २२	
पंगोली	लाङ्गलिनः-अन्तर्द्वीप- मनुष्याः ९५	
पंताहिं	अनन्तासिः पृ. ७९ टि. १ अनन्तैः २११ गा. १७२	
॥	नन्दावर्तः-चतुरिन्द्रिय- जीवः ५८[१] गा. ११०	
पंदिपुरं	नन्दिपुरम् १०२ गा. ११४	
पंदिवावत्ता	द्वीन्द्रियजीवाः ५६[१]	
पंदिहृक्खे	नन्दिहृक्खः ४१ गा. १७	
पागकुमार ०	नागकुमार पृ. ६१ टि. १	
पागकुमारत्ते	नागकुमारत्वे २१०३[१]	
पागकुमारराया	नागकुमारराजा १८२[२]	
पागकुमाररायाणो	नागकुमारराजानौ १८१[२]	
पागकुमारा	नागकुमाराः १८१[१], १८२[१], १८३[१], ६२९, ६९५, ६९९, १८२७, १९९२, १९९६	
पागकुमाराणं	नागकुमाराणाम् १८१ [१], १८२[१], १८३ [१], १८५[२], १८६ [२], ३४९ [१-३], ३५३, ५७७	
पागकुमारादीया	नागकुमारादिकाः २१०४[१]	
पागकुमारिंदा	नागकुमारेन्द्रौ १८१[२]	
पागकुमारिंदि	नागकुमारेन्द्रः १८२[२], १८३[२]	
पागकुमारीणं	नागकुमारीणाम् ३५० [२-३]	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
पागफड	नागस्कटा १७७	
पागरुक्खे	नागवृक्षः ४० गा. १५	
पागलया	नागलता ४५ गा. ३०	
पागा	नागाः-नागकुमाराः १८७ गा. १४५, ४३९	
पागाणं	नागानाम्-नागकुमाराणाम् १८७ गा. १३८	
पागे	नागः-नागाभिषदीप- समुद्रार्थे १००३[२] गा. २०६	
पाण	ज्ञान ११० गा. १२८, १९०९	
+ पाण	ज्ञानम् २१२ गा. १८०, १२५९ गा. २११	
पाणत्तं	नानात्वम् १९२, ६६५, [१], ९९४, १७४१, २०९९[२], २१००[२]	
० पाणत्तं	नानात्वम् १८७	
पाणपरिणामे	ज्ञानपरिणामः ९२६, ९३३	
पाणपरिणामेणं	ज्ञानपरिणामेन ९३८, ९४१[१], ९४३	
पाणपरिणामो	ज्ञानपरिणामः ९४०[१]	
० पाणं	ज्ञानम् १४२०[७-८], १४२१[२-५], १४५५	
पाणा	ज्ञानानि ४६०, ४७३ [२], ४७८, ४८२[३], ४८५[२], ४८८, ४९६	
॥	ज्ञाने ४७४[२], ४८९ [०], ४९०[२]	
पाणा०	नाना १९५[१]	
० पाणाइं	ज्ञाने १४२०[५-६]	
पाणारिया	ज्ञानार्थाः १०१, १०८	
पाणावरणं	ज्ञानावरणम् १७६२, १७६५[२]	
पाणावरणिज्जस्स	ज्ञानावरणीयस्य १६६७, १६७९, १६९७, १७०५, १७०७[२], १७१४,	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुचंकाइ
णाणावरणिजस्स	१७१५, १७२१, १७२५, १७२८, १७३४, १७३५ [२], १७४०, १७४२, १७६१	
णाणावरणिजं	ज्ञानावरणीयम् १५८५ [१], १५८६[१], १६६५, १६७०, १६७२, १६७५, १६७६[१], १६७७[१], १६७८[१], १६८७, १७४५ तः १७४७[१], १७५३, १७५४[१], १७५५, १७५६[१], १७५७, १७५८[१], १७६८[१], १७६९[१], १७७०[१], १७७५[१], १७७६, १७७७ [१], १७७८, १७८२, १७८६, १७८७[१], १७८८[१], १७८९, पृ. ३८६ टि. १	
णाणावरणिजे	ज्ञानावरणीयम् १६७९, १६८८	
णाणाविह०	नानाविध १८८	
णाणाविहसंठाणा	नानाविधसंस्थानानि ५३ गा. ४४	
णाणासंठाणसंठिए	नानासंस्थानसंस्थितम् ९७४[५], ९८४, ९८६, १४८८, १४८९, १४९४ [१], १५२१, १५२४ [१], १५२६[१], १५४०, १५४१	
,	नानासंस्थानसंस्थितः २०१०	
णाणि-	ज्ञानी पृ. ३१२ टि. १	
णाणी	,, १३४६, १७५१, १८९७	
णाणी -	,, १३४६	
० णाणी	,, १३४७ तः १३५१	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुचंकाइ
० णाणी	ज्ञानिनः २५७ तः २५९, ९३८, ९४१[१], ९४३	
० णाणीण	ज्ञानिनाम् २५७ तः २५९	
० णाणीणं	,, ,,	
णाणे	ज्ञानम् १८६५ गा. २१९, १९६३, १९६४	
णाणेषु	ज्ञानेषु १२१६[१], १२१७	
णाणेहिं	ज्ञानैः ४५५[१-३], ४५६ [१], ४५७[१], ४६२ [१], ४८१[१], ४८३ [१], ४८९[१], ४९१ [१], ४९३[२]	
,	ज्ञानाभ्याम् ४७३[१], ४८१[१]	
० णाणोवउत्ता	ज्ञानोपयुक्ताः २१७६	
णाता	ज्ञाताः-ज्ञातवंशीयाः, कुलार्याः १०४	
णाम	नाम ११० गा. १२८, २११ गा. १७४ ६८४, ६८५, ६८७, ६९०, ६९१, ८३१	
,	नामन्-नामकर्म १६७८ [२], १७९१, २१७५ १७६८[१]	
णाम०	,, १७६८[१]	
णाम-	नामन् १९५ [१]	
णामसच्चा	नामसत्त्वा-भाषाप्रभेदः ८६२	
णामं	नाम १९७ तः २०४ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, २०६ [१], २०७, २०९ तः २११	
,	नाम-नामकर्म १५८७ [१], १६६५, १७८५ १६९३, २१७०[१]	
० णामे	,, ,, १६९३	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
णामे	नामि	८६२ गा. १९४
णायच्चा	ज्ञातव्या	१२५९ गा. २११, २०५४ गा. २२५
णायच्चो	ज्ञातव्यः	११० गा. १२१ गा. १२४-१२५ गा. १२७ गा. १२९, पृ. ७८ टि. ५
णारगाणं	नारकाणाम्	९०९
णारगादीणं	नारकादीनाम्	१७८४ [३]
णारगादीया	नारकादिकाः	१७६३ [३], १७६५ [१], १७८३ [२]
णारायसंघय-	नाराचसंहनननामः	
णणामाए		१७०२ [१९]
णारायसंघ-	नाराचसंहनननाम	
यणणामे		१६९४ [७]
णालवद्धा	नालवद्धाति	५४ [८] गा. ८६
० णालिं	नाडीम्	२००७
णालीया	नालिका-वनस्पतिः	४५ गा. २८
णावा	नावा	१११२
णावागती	नौगतिः	११०५, १११२
० णासा	नासौ	१७८ [२]
णिउत्त	नियुक्त	पृ. ५६ टि. १३
णिओयजीवं	निगोदजीवम्	५४ [११] गा. १०४
णिओयजीवाण -	निगोदजीवानाम्	५४ [१०] गा. १०३
० णिओया	निगोदाः	२३९
० णिओयाण	निगोदानाम्	२३७
० णिकाएसु	निकायेषु	१५७४, १६३७
णिक्कंठ ०	निष्कण्ठ	१७८ [१], १८८
० णिखुडेसु	निष्कुटेषु	१५७
णिगोए	निगोदः	१३१०
णिगोद	निगोद	२४८
णिगोद -	”	२३८
० णिगोदा	निगोदाः	२४७ तः २४९, ३३४

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० णिगोदानं	निगोदानाम्	२४७
० णिगोदे	निगोदः	१३०१
णिगोयपज्जत्तए	निगोदपर्याप्तकः	१३१९
० णिगोयपज्जत्तए	”	”
० णिगोया	निगोदाः	२५१
णिग्गच्छति	निर्गच्छति-निश्चयेन	
	प्राप्नोति	पृ. ३६३ टि. ४
णिग्गुण्डि	निर्गुण्डी	४२ गा. २१
+ णिग्गोह	न्यग्रोधः	पृ. १७ टि. १२
णिग्घाए	निर्घातः	३१ [१]
णिच्चं	नित्यम्	१६७ तः १७०, १७२ तः १७४
+ णिच्चंधयार	नित्यान्यधकाराः	१६७ तः १७२
णिच्छिण्ण-	निस्तीर्णसर्वदुःखाः	
सच्चदुक्खा		२११ गा. १७९, २१७६ गा. २३१
णिच्छीरं	निःक्षीरम्	५४ [७] गा. ८५
णिच्छुभह	निक्षिपति	२१६५, २१६६ [१]
णिच्छुभति	”	२१५३ [१, ३], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६६ [२]
णिच्छूढा	निक्षिप्ताः	२१६६ [३]
णिजुत्त	नियुक्त	१८८
णिज्जरंति	निर्जरन्ति	९७१
णिज्जरापोगला	निर्जरापुद्गलाः	९९३, २१६८
णिज्जरापोगलाणं	निर्जरापुद्गलानाम्	९९४, २१६९
णिज्जरापोगले	निर्जरापुद्गलान्	९९८
णिज्जरीस्संति	निर्जरिष्यन्ति	९७१
णिज्जरिंसु	निर्जारिषुः-	
	निर्जीर्णवन्तः	”
णिट्ठियट्ठा	निष्ठितार्थाः	२१७६
० णिट्ठिया	निष्ठिता	१२३७
णिण्णग	म्लेच्छजातिविशेष	९८

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाद
णिण्हइया	निहिविका-लिपिभेदः १०७	
णिदा	निदा-राम्यविवेकवती, वेदनाविशेषः २०५४ गा. २२५, २०७७	
णिदायं	निदाम्-सम्यविवेकवतीम्, वेदनाविशेषम् २०७८, २०८३	
णिदा	निद्रा १६८०, १६८९ [२]	
णिद्वाणिद्वा	निद्रानिद्रा १६८०	
णिद्वापंचगु	निद्रापञ्चकम् १६८९ [१-२]	
णिद्वापंचकस्स	निद्रापञ्चकस्य १७०६	
णिद्वापंचगस्स	१७१६, १७३५ [१], १७३६ [२]	
णिद्ध	स्निग्ध १७८ [२]	
॥	स्निग्ध-स्पर्श ५२५ [१], ८७७ [१४], १८०९	
णिद्ध ०	॥ ५४७ [१]	
णिद्ध -	॥ १८०६ [१]	
णिद्ध फासपरिणता	स्निग्धस्पर्शपरिणताः १० [१], ११ [२], १२ [६-७], १३ [१-२]	
णिद्ध फासपरिणया	॥ १२ [४]	
णिद्ध फासाइं	स्निग्धस्पर्शानि ८७७ [१३]	
० णिद्धमणेषु	निर्धमनेषु-जलादिनिर्गमन- मार्गेषु ९३	
० णिद्धयापु	स्निग्धतया ९४८ गा. १९९	
० णिद्ध-लुक्खत्तणेण	स्निग्ध-रुक्षत्वेन ॥	
णिद्धस्स	स्निग्धस्य ९४८ गा. २००	
णिद्धंत	निर्धमांत १७८ [२]	
णिद्धेण	स्निग्धेन ९४८ गा. २००	
णिग्मल	निर्मल १७८ [२]	
णिग्मला	निर्मलानि १७७	
णिग्माणागामाण	निर्माणानाम् १७०२ [५६]	
णिग्माणामे	निर्माणानाम् १६९३	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाद
णियच्छति	निर्गच्छति-निश्चयेन प्राप्नोति १६६७	
णियतियाओ	नैयतिक्यः पृ. २७५ टि. ५	
णियमा	नियमात् २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ६७७, ६७९, ६८१, ७७५, ८७७ [७, ११, १३, २३], ८७७ [२३] गा. १९८, १५५४, १५६०, १५६१, १५६४, १६०७, १६११, १६२९, १६३०, १६३३, १६३४, १६३५ [१, ३- ४], १६७६ [१], १६७८ [२], १७६७ [१], १७७० [१], १७७३ [१], १७९२ [१], १८०० [३], १८१५, १८५३, १८५५ तः १८५७, २१५३ [१]	
० णियंसणा	निवसनाः १८८	
णिरइयार ०	निरतिचार १३५	
णिरपसु	निरयेपु १४८	
णिरयगतिणाम	निरयगतिनाम १७०९	
णिरयगतिणामाण	निरयगतिनाम्नः १७०२ [१], १७३१ [१], पृ. ३७३ टि. १	
णिरयगतिणामे	निरयगतिनाम १६९४ [१]	
णिरयगतिपरिणामे	निरयगतिपरिणामः ९२७	
णिरयगतिया	निरयगतिकाः ९३८	
णिरयछिदेषु	निरयच्छिदेषु १५७	
णिरयणिखुडेसु	निरयनिष्कुटेषु ॥	
णिरयपत्थडेसु	निरयप्रस्तटेषु ॥	
णिरयाणु-	निरयाणुपूर्विनाम्नः १७०२ [३६]	
पुव्विणामाण	१७०२ [३६]	
णिरयावास ०	निरयावास १६७ तः १७१	
णिरवसेसं	निरवशेषम् ८०४, १५५२, २०५२ [६], २१३९,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	२१५४[२], २१५८[२], २१६३, २१६४	
गिरवसेसो	निरवशेषः ६५६ [३], ११४५, २११७ [१]	
गिरंतरं	निरन्तरम् ८०८ [२], ८०९ [२], ८१० [२], ८१६ [२], ८६९, ८७९, १४२८ [३], १४३४, १४६८, १५७६ [२], १५७७[२], १५७८[२], १५८०, १५८१ [२], २१९३[२], २१९५[२]	
० गिरुद्धे	निरुद्धः १७४४	
गिरुहा	वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा. ४९	
गिरुंभइ	निरुणद्धि २१७५	
गिरुंभति	,, ,,	
गिरुंभित्ता	निरुध्य ,,	
गिरैयणा	निरैजनाः २१७६	
० गिवातेहिं	निपातैः २१६९	
गिबिद्वाइ	निविष्टानि १४४४	
० गिबेलेसु	निवेशेषु ८२	
गिब्वत्तणया	निर्वर्तना २०३४ [१], २०३५	
गिब्वत्तणा	निर्वर्तना १००६ गा. २०७	
० गिब्वत्तणा	,, १०१० [१]	
० गिब्वत्तिपु	निर्वर्तितः ९६३ [१], १७९६, १८०६ [१-२], १८१५, १८२४, १८२६, १८२८ तः १८३०, २०३८, २०३९	
गिब्वत्तिपुस्त	निर्वर्तितस्य १६७९	
गिब्वत्तेति	निर्वर्तयति १७४४	
गिब्वत्तापुणं	निर्व्याघातेन ११२२, १५५३, १८०९	
गिब्वुइ	निर्वृति १ गा. २	
गिसगो	निसर्गः ११० गा. १२०	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
गिसड ०	निपथ-पर्वत १०९८	
गिसह ०	,, ,, पृ. २६९ टि. ३	
गिसिरण-	निसृजन ८७९	
(गिसिरणं)	निसृजनम् ८७९	
गिसिरति	निसृजति ८७९, ८८०, ८९२, ८९३, ८९५	
गिसिरमाणे	निसृजन् ८७९	
गिसेगो	निपेकः १७०० [४-५]	
० गिसेगो	,, १६९७, १६९८ [१], १७०४	
० गिस्साणु	निश्रया २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]	
० गिस्सासा	निःश्वासाः ११२४	
० गिस्सिपु	निश्चितः ३१ [४]	
गिस्सिया	निःसृता ८६३ गा. १९५	
० गिस्सिया	निःसृता ८६३	
० गिहत्ताउपु	निधत्तायुष्कः ६८४, ६८५, ६९०	
० गिहत्ताउयं	निधत्तायुष्कम् ६८७	
गिहस	निकप १८७ गा. १४५	
० गिहसे	निकपः १२३०	
गिहि	निधि-निधिनामाभिध्वीप- समुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०५	
गिहु	निहूः-निहू पुष्पम् ५४ [८] गा. ८७	
+ गिब्व -	निम्बः ४० गा. १३	
गिब्व	निम्बकः-निम्बः पृ. २९५ टि. ५	
गिब्वछडी	निम्बत्वक् १२३३	
गिब्वफाणिपु	निम्बफाणितम् १२३३	
गिब्वसारपु	निम्बसारकः-निम्बसारः पृ. २९५ टि. ६	
गिब्वसारे	निम्बसारः १२३३	
गिब्वे	निम्बः ,,	
णीओ	नीतः १०४२	

मूलसद्वो	सफयत्यो	सुत्तकाह	मूलसद्वो	सफयत्यो	सुत्तकाह
णीणिया	चतुरिन्द्रियजीवाः ५८ [१]		नीललेस्सा	नीललेइया	१११६, ११४९, ११५६, १२२१, १२२३, १२२७, १२३२, १२३९, १२५२, १२५३
णीमे	नीपः-वनरपतिः ४१ गा. १८		"	नीललेइयाः २५५, ९३८, ११७०, ११७१, ११७३, ११७६, ११८० [५, ८-९], ११८२ [१], ११८३ [१, ३], ११८८, ११९० तः ११९२, ११९४, १२०३ [३]	
णीयागोण	नीचगोत्रम् १६९५ [१, ३]		नीललेस्साए	नीललेइयायाः १२३४	
णीयागोयस्स	नीचगोत्रस्य १६८५ [२], १७०३ [२]		नीललेस्साओ	नीललेइयाः ११८० [७-९], ११८२ [२-३], ११८३ [३], ११८९, ११९०	
णीरया	नीरजसः २१७६		नीललेस्साठाणा	नीललेइयास्थानानि १२४७	
"	नीरजांसि १७७, १७८ [१], २१०		नीललेस्साणं	नीललेइयानाम् ११७६, ११९२	
णील	नील १८०९		नीललेस्सापरिणामे	नीललेइयापरिणामः ९३८	
णील०	नील [लेइयाम्] १२२५		नीललेस्से	नीललेइयः १२०८ १२१० [३], १२१५ [३] घृ. ३०२ टि.	
णीलएणं	नीलकेन-नीलेन १२३२		नीललेस्सेसु	नीललेइयेषु १२०	
णीलकणवीरए	नीलकरवीरकः १२२७		नीललेस्सेहिंतो	नीललेइयेभ्यः ११९१ ११९२, ११९५	
णीलगुलिय०	नीलगुटिका १७८ [२]		णीलवण्ण०	नीलवर्ण ४४०, ४४	
णीलबन्धुजीवए	नीलबन्धुजीवकः १२२७		णीलवण्णणामाए	नीलवर्णनामः १७० [२]	
णीललेसट्ठाणा	नीललेइयास्थानानि १२४९		णीलवण्णपरिणता	नीलवर्णपरिणताः १० [१ ११ [१], १२ [१]	
णीललेसं	नीललेइयाम् १२२४		णीलवंतवासहर-	नीलवर्णधरपर्वत १०'	
णीललेसा	नीललेइया घृ. ४०३ टि. १		पव्वय	नीलसूत्रके-नीलसूत्रे १२	
णीललेसाए	नीललेइयायाम् १८८५ [१]		णीलानुराग	नीलानुराग-वर्णप्रकार १८७ गाः १	
णीललेसाओ	नीललेइयाः ११९०				
णीललेसे	नीललेइयः १२०१ [२], १२०३ [३], १२१० [१, ३], १२१५ [२], १३३७				
णीललेसेणं	नीललेइयेन १२५८ [४]				
णीललेसेसु	नीललेइयेषु १२१० [३]				
णीललेस्स	नीललेइय १२०८				
णीललेस्सट्ठाणा	नीललेइयास्थानानि १२४७ तः १२४९				
णीललेस्सं	नीललेइयाम् १११६, १२२०, १२२२, १२२४, १२५१ नीललेइयम् १२१५ [३], १२५८ [२]				

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
णीली	नीली-वनस्पतिः	पृ. १९ टि. ५
णीलुप्पले	नीलोत्पलम्	१२२७
णीससंति	निःश्वसन्ति	७०४, ७२०, ११२४, ११४२, १८०२, १८०९, १८१५
० णीसंदं	निप्यन्दम्	१ गा. ३
णुणं	नूनम्	८३०, १२०१[१], १२०३[१, ३], १२०७ [१], १२०८, १२०९, १२१०[१, ३], १२११, १२२०, १२२२, १२२३, १२२५, १२५१ तः १२५३, १२५५, २१६९
णेउरा	द्वीन्द्रियजीवाः	५६[१]
”	चतुरिन्द्रियजीवाः	पृ. २८ टि. १०
णेउला	चतुरिन्द्रियजीवाः	५८[१]
णेगम	नैगम	१११३
णेगाइं	अनेकानि	१८१७, १८२०
णेडूर	म्लेच्छजातिविशेष	९८
णेतव्वं	नेतव्यम्	पृ. १७९ टि. १
णेतविण्णाणावरणे	नेत्रविज्ञानावरणम्	१६७९
णेत्या	नेत्रे	१०२५, १०२८[३]
णेत्यावरणे	नेत्रावरणम्	१६७९
+ णेत्यथ	चतुरिन्द्रियजीवः	५८ [१] गा. ११०
+ णेमालिय	वनस्पतिविशेषः	पृ. १८ टि. १६
णेत्ययाओ	नैयतिक्यः	११४१, ११४२
णेत्यियाओ	”	११२९, ११३९
णेत्या	द्वीन्द्रियजीवाः	पृ. २७ टि. ४
णेत्यव्वं	नेतव्यम्-ज्ञातव्यम्	३५३, ५२८, ७२९, ८८९,

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
		१०४५ [२], ११९६, १६३६, २१०७, २११४, २१२२
णेत्यच्चा	नेतव्याः-ज्ञातव्याः	
		१०६७, १६३६, २१३९
णेत्यच्चो	नेतव्यः-ज्ञातव्यः	१०४२, १५१७ [३]
णेत्यं	ज्ञेयम्	१५१८ [७]
णेत्यञ्जत्ते	नैरयिकत्वे	१०४१[१]
णेत्यङ्ग	नैरयिकः	४५५ [२-३], ४५९ [१], ८१० [१], ८१२ [१], ८१४ [१], ८१६ [१], ८१८ [१], ८२० [१], ८२२ [१], ८२४ [१], ८२६ [१], ८२८ [१], ८८८ [१], १०४४, १०४५[१], ११९९[१], १२००[१], १२०१ [१], १२०८, १२१५ [१-३], १२६१, १२६४[१], १४०७[२], १४०८[१-२], १४१७, १४१८, १४२० [१], १४२१ [१], १४२२, १४२६ [१], १४२८ [४], १४४०, १५८१ [२], १५८५ [२], १५९६, १५९७ [१], १५९८, १५९९ [१], १६४७ [१-३], १६६८, १६७१, १६७६ [१], १७४६, १७४७ [२], १७५६[१], १७६७[१], १७६८[२], १७७०[२], १७७७[१], १७९२[२], १८७८[२], २१५४[१], २१५७, २१६०

मूलसदो	सक्यथो	सुत्तकाद
० गेरहृण	नैरयिकः १४४४, १४४६ तः १४४८, १४५७, १४५९ तः १४६१, १४६४, पृ. ३२६ टि. ३	
गेरहृणं	नैरयिकेण १६०४[१]	
गेरहृणसु	नैरयिकेषु ६७२[२], ११९९[१], १२०१[१], १२०८, १४०८[१], १४१७, १४२३, १४२७ [१], १४३०[१], १४३५, १४३७[१], १४४१, १५९५[३-४], २१३९	
गेरहृणहितो	नैरयिकेभ्यः ११५०, १२००[१], १४१७, १४१८, १४२०[१-२], १४२१[१], १४२२, १५९१, १५९५[१], १५९९[१-२], १६०३ [१]	
० गेरहृणहितो	नैरयिकेभ्यः २१७[२], १४४४ तः १४४६	
गेरहृणो	नैरयिकः १७४५, १७४९	
+ गेरहृण	नैरयिकाः १४०६गा. २१३	
गेरहृण ०	नैरयिक १०९९, १२७० [१], १६०४[१], १९०५[३] तः १९०७, १९७३ गा. २२०	
गेरहृण - ०	नैरयिक १२६६[१], १२६७, २१५४[१]	
गेरहृणशसणि-	नैरयिकासंख्यायुष्कम्	
धाउण	१४७१	
गेरहृणशसणि-	नैरयिकासंख्यायुष्कस्य	
धाउयस्स	१४७३	
गेरहृणस्तेतोव-	नैरयिकक्षेत्रोपपातगतिः	
चातगती	१०९३, १०९४	

मूलसदो	सक्यथो	सुत्तकाद
गेरहृणस्तेतोव-	नैरयिकक्षेत्रोपपातगतिः	
चातगती	१०९४	
० गेरहृणस्तेतोव-	„ „	
चातगती		
गेरहृणस्तेतोवसरीरे	नैरयिकतैजसशरीरम्	
	१५३९ [१]	
गेरहृणस्ते	नैरयिकतैज १०४३ [१, ४], १०४६ [१, ४], १०४७ [१], १०४८ [१], १०५० [१], १०५४ [१], १०५५ [१], १०६५, २१०१ [१], २१०२, २१०५, २१०८, २११२, २११३, २११९ [१], २१२० [१], २१२१ [१], २१२३ [१], २१२४ [१], २१३९, २१४० [१]	
गेरहृणदंडओ	नैरयिकदण्डकः १०४२	
गेरहृणपंचेन्द्रिय-	नैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्य-	
वेउग्वियसरीरस्स	शरीरस्य १५२९ [१]	
गेरहृणपंचेन्द्रिय-	नैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्य-	
वेउग्वियसरीरे	शरीरम् १५१६, १५१७ [१], १५२३ [१] १५१७ [१-२], १५२३ [२].	
० „	„	
गेरहृणभवोव-	नैरयिकभवोपपातगतिः	
चातगती	१०९९	
गेरहृणभेदेणं	नैरयिकभेदेन पृ. ३५१ टि. १	
० गेरहृणभेदेसु	नैरयिकभेदेषु १५८०	
० गेरहृणवे-	नैरयिकवै-	
उग्वियसरीरे	क्रियशरीरम् १५२३ [२]	
गेरहृणस्स	नैरयिकस्य ४५५ [३], १०३०, १०४१ [१-४, ८], १०४५ [१], १०५८, १०६२, १०६५, १५४८, १५९९ [२], १६१३ [१],	

मूलसद्वो

सकयल्यो

सुत्तंकाइ

१६३५ [१, ६,] १६५८,
१६६२, १७४७ [१],
२०९३ [१], २०९५
[१-२], २०९६ [१],
२१०१ [१], २१०५,
२१०७, २११०, २११९
[१], २१२० [१], २१३५
[१], २१३९, २१५८
[१], २१६०, २१६३,
पृ. २२० टि. ३

नैरयिकस्य ८८८ [१]

,, १४४४, १४५९

नैरयिकम् १२१५ [१-२]

नैरयिकाः १६७, २१७

[५], ८१३ [१], ८१७

[१], ८२३ [१], ८२५

[१], ८२९ [१], ८६८,

८७२, ९३८, ९४० [३],

९४३, ९६५ [२], ९६६

[२], ९६७ [२], ९७१,

९९५ [१], ९९७, १०७८,

१०८२, ११२४ तः

११२६, ११२८ तः

११३१, ११३४, ११३७,

११४१, ११४५, ११४६,

११५०, ११७१, ११९२,

१४००, १४१० [१],

१४१४ [१], १५८३ [१,

४], १५८६ [२], १६००,

१६०२, १६०३ [१],

१६४९ [१], १६७३,

१७५८ [१], १७६१,

१७९४ [१], १७९५,

१७९७, १८०३ तः

१८०५, १८११, १८५३,

१८५८, १८५९, १८६२,

१८८० [१], १९२९,

मूलसद्वो

सकयल्यो

सुत्तंकाइ

१९३३, १९३५, १९५३,
१९५५, १९६२, १९६६,
१९७१, १९७५, १९७९,
१९८३, २०१७, २०२२,
२०३३, २०३६, २०४०,
२०४५, २०४९, २०५६,
२०६१, २०६४, २०६७,
२०७०, २०७३, २०७६,
२०७८, २०८२, २१२३
[३], २१२६, २१४३

० णेरइया

नैरयिकाः १६८, १६९,

१७३, १४१० [२३],

१४१४ [२-३], १८०२,

१९८४, १९८६, १९८७,

२०५७ [२]

णेरइयाई

नैरयिकादयः १७७३ [२]

णेरइयाउअ

नैरयिकायुष्क १७०९

णेरइयाउअस्स

नैरयिकायुष्कस्य १७०१

[४], १७३० [१, ४]

णेरइयाउए

नैरयिकायुष्कम्:

१६८३, १६९२

णेरइयाउयस्स

नैरयिकायुष्कस्य

१७०१ [१]

णेरइयाउयं

नैरयिकायुष्कम् १४७२

णेरइयाओ

नैरयिकान् १५८९ [१, ४],

१५९३, १५९७ [१],

१६०१

णेरइयाण

नैरयिकाणाम् १९८२

णेरइयाणं

,, १६७, ४५९ [१],

९०२, ९११ [१-३], ९१२

[१], ९२२, ९४० [१],

९४१ [१], ९५९, ९६२

[२], ९६३ [२], ९६४

[२], ९८३ [१-२], ९८८,

१००८ [१], १०११ [२],

१०१२ [२], १०१४ [२],

१०१५ [२], १०२० [१],

णेरइयस्स -

० णेरइयस्स

णेरइयं

णेरइया

मूलसदो

गेरह्याणं

सकयत्यो

सुत्तकाइ

१०२३, १०२६[१],
 १०२९, १०३८[१],
 १०४८[१-२, ४], १०५१,
 १०५७, १०६४, १०७०,
 १०७६, १०८८, ११३५,
 ११४२, ११५७, ११६२,
 ११६३[२], ११६४[२],
 ११७१, ११९२, १५३९
 [२], १५४४[१],
 १५७५[१], १५७६[२],
 १५७७[२], १५७८[२],
 १५७९[२], १६०६[१],
 १६१८, १६२७[१],
 १६३६, १६३८[१],
 १६४१, १६६६, १७५४
 [४], १७६९[२],
 १७७५[२], १७८७[२],
 १७९६, १८०६[१],
 १८०९, १८१५, १८१६,
 १८६९[१], १९१२ तः
 १९१४, १९२५, १९२७,
 १९४० तः १९४२,
 २००८, २०२१, २०२६,
 २०२७, २०३१, २०३८,
 २०४७, २०८९, २०९७
 [१], २०९९[१],
 २१००[१], २१२१[१],
 २१२३[१], २१२४[१],
 २१२६, २१३४[१],
 २१३७[१], २१४०[१],
 २१४३, २१४८

० गेरह्याणं

नैरयिकाणाम् १६८,
 १६९, ३३५[३], १५२३
 [२], १५२९[२],
 १९८८, २०५७[३]

गेरह्याणुपुत्विणाम् नैरयिकानुपुत्विणाम् १७०९

गेरह्याणुपुत्विणाम् ,, १६९४[१६]

मूलसदो

गेरह्यादि ०

गेरह्यादीणं

गेरह्यावास ०

गेरतिष्ठ

गेरतिया

गेवच्छ

गेवणां

णो

सकयत्यो सुत्तकाइ

नैरयिकादि २१०४[१]
 नैरयिकादीनाम् ९६०[२],
 ९६१[२]

नैरयिकावास पृ. ५० टि. ३
 नैरयिकः ८०८[१]

नैरयिकाः ८०९[१],
 ८११[१], ८१५[१],

९६८[२], पृ. ३९५ टि. ८
 नेपथ्य १८८

निर्वाणम् २११ गा. ७७१

नो ४३९, ६६२[५-६],

६६६[१], ६६८[१],

६७६, ७५५, ७८३,

७८५, ७८८, ७९२, ७९५,

८३९ तः ८४६, ८७४,

८७७[३-४, १३, १५-१७,

२१-२२], ८७९, ८९२,

८९३, ८९९, ९१६[२],

९२१[१], ९३८, ९३९

[१], ९४१[१], ९४२,

९९०[१, ३], ९९१[१],

९९४, १००२, १००३

[१-२], १००५, १११५,

११२४ तः ११२६,

११२८ तः ११३३[१],

११४२, ११९९[१],

१२००[१], १२०३

[३], १२१०[१],

१२१५[१], १२२६ तः

१२३१, १२३३ तः

१२३५, १२३७, १२३८,

१२५२, १२५३, १२५५,

१४०२, १४०३, १४०५,

१४०७[१], १४०८[१-

३], १४१०[३], १४१७

तः १४१९, १४२०[१-

३, ६-८], १४२१[१-४],

मूलसद्वो
णो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

१४२२ तः १४२४,
१४२६ [१], १४२७
[१], १४२८ [१-२],
१४३१[१], १४३२[१-
३], १४३३, १४३६[२],
१४३८[१-२, ६], १४४४,
१४४६तः १४५०, १४५२,
१४५४ तः १४५७,
१४५९, १४६०, १४६२,
१४६५, १४६८, १४६९,
१५१५ [१-३], १५१८
[१-३, ५, ७], १५१९
[१-४], १५३३[२-१०],
१६०९, १६११, १६१२,
१६२८ तः १६३०,
१६३३, १६३४, १६३५
[४], १६३८ [१],
१६३९, १६४१, १६५०
तः १६५३, १६५८,
१६६०, १६७५, १७४९,
१७९४ [१], १८०० [१,
३], १८०४ तः १८०६
[१], १८११, १८१७,
१८५९, १८६७, १८७०,
१८७४[१], १८७५[१],
१८८६, १८८९ [१],
१८९२, १८९३, १८९८
[२-३], १८९९ [२],
१९०३ [३-४, ६],
१९०४[२], १९०५[१],
१९५७ [१], १९५८,
१९६३, १९६६, १९६८,
१९७२, १९७३, १९७५,
१९७७, १९७८, २०१९,
२०२२, २०२४, २०२७,
२०३५, २०३९, २०५०,
२०५१, २०५६, २०५७

मूलसद्वो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

[२-३, ५], २०६५,
२०७३, २०८०, २१६९,
२१७० [२], २१७३
[१-२], २१७४ [१-३],
२१७५,
० णोअभव- नोअभव-
सिद्धियाण मिद्धिकानाम् २६९
णोअसंज्ञण नोअसंज्ञतः १३६१
णोइन्द्रिय- नोइन्द्रियार्थाव-
अत्योगाहे ग्रहः १०१९
णोकसायवेयाणिजे नोकपायवेदनीयम्
१६८२, १६९१ [३-५]
णोपज्जत्तण- नोपर्याप्तिकनोअपर्याप्तिकः
१३८५
णोअपज्जत्तण- १३८५
णोपरित्ते- नोपरीतनोअपरीतः
१३८२
णोअपरित्ते- १३८२
णोअवसिद्धिण- नोअवसिद्धिकनोअभव-
णोअवसिद्धिण- सिद्धिकः १८७४[१]
णोअवसिद्धिय- नोअवसिद्धिकनोअभव-
णोअवसिद्धिण- सिद्धिकः १३९४
णोअवसिद्धिय- नोअवसिद्धिकनोअभव-
णोअवसिद्धिया- सिद्धिकाः २६९
णोअवसिद्धिया- नोअवसिद्धिका नोअभव-
णोअवसिद्धिया- सिद्धिकाः १८७५[१]
णोअवोववातगती नोअवोवपातगतः १०९२,
११००
० णोअवोव- ,, ११०० तः
वातगती ११०४
णोअवोववायगती ,, ११०४
णोआलिय नवमालिका-वनस्पतिः
४३ गा. २४
णोअसण्णि- नोअसंज्ञिनोअसंज्ञिनः
१९७३
णोअसण्णो- नोअसंज्ञिनोअसंज्ञी १३९१,
१८८१[१], १८८२[१],
१८९६, १८९८[४]
,, नोअसंज्ञिनोअसंज्ञिनः २६८,

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	१९६५, १९६६, १९६८,	१९७२
णोसंजणु	नोसंयतः	१३६१
णोसंजणु-	नोसंयतनोअसंयत-	
णोअसंजणु-	नोसंयतासंयतः	
णोसंजयासंजणु		१८९३
णोसंजतणोअसंजत-	नोसंयतनोअसंयत-	
णोसंजयासंजया	नोसंयतासंयताः	१९७४, १९७५
णोसंजतणोअसंजय-		
णोसंजतासंजया	,,	१९७८
णोसंजयणोअसंजय-		
णोसंजतासंजया	,,	१९७४, १९७५
णोसंजयणोअसंजय-		
णोसंजयासंजया	,,	१९७७, १९८०
णोसंजयासंजणु	नोसंयतासंयतः	१३६१
णोसुहुमणोबादरा	नोसूक्ष्मनोबादराः	२६७
णोसुहुमणोबादरे	नोसूक्ष्मनोबादरः	१३८८
एक	चतुःसङ्ख्याद्योतकः	१४८

त

त	च	पृ. ६९ टि. २
तइ	तति-तावन्ति	१०४२, १०५९ टि. २
+ तइय	तृतीयाम्	६४७ गा. १८३
तइय ०	तृतीय	१०६७
तइयं	तृतीयम्	पृ. १११ पं. २१
तइया	तृतीया	७८१
तइयाए	तृतीयायाः	२१७[४]
तइविहो	ततिविधः-तावत्प्रकारः	१००८[२]
तइंदिय ०	ततीन्द्रिय	१८५७
तउखंडाण	त्रपुखण्डानाम्	८८२
+ तउय	त्रपु	२४ गा. ८
+ तउस -	त्रपुपम्-वनस्पतिविशेषः	५४[८] गा. ९४
तउसमिंजिया	त्रीन्द्रियजीवाः	५७[१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
तउसी	त्रपुपी	४५ गा. २८
० तउसी	,,	१२३३
० तउसीफले	त्रपुपीफलम्	,,
तणु	ततः	१२१५[१३], १८६४, २०५२[२, ४-६]
तओ	,,	२०३३, २०३४[१], २०३५, २१६६[३], २१७४[१], २१७५
,,	त्रयः	२०७ तः २०९
,,	तिस्रः	१२३९ तः १२४१
,,	त्रीणि	९०२, ९०४
तकलि	वनस्पतिविशेषः	४८ गा. ३७
तच्चं	तृतीयम्	२१७५
तच्चाए	तृतीयायाम्	३३४
,,	तृतीयायाः	१५५१[१], २००२
० तट्टे	तट्टे-स्थाले	१५५
तडागाण	तडागानाम्	पृ. २१९ टि. ५
तडागेसु	तडागेषु	१६०
+ तण	तृणानि	३८ गा. १२
+ तणमूल	तृणमूलम्	५४[२] गा. ५४
तणविंदिया	त्रीन्द्रियजीवाः	५७[१]
तणहारा	,,	पृ. २७ टि. १०
तणा	तृणानि	४७
तणाण	तृणानाम्	५४[८] गा. ९२
तणाणि	तृणानि	५५[३] गा. १०७
तणाहारा	त्रीन्द्रियजीवाः	५७[१]
तणुतणू	तनुतन्वी-इषत्प्रामभारैकार्थं	२११
तणुयतरी	तनुकतरा	५४[६] गा. ८० तः ८३
तणुयरी	तनुतरी	२११
तणुवाए	तनुवातः	३४[१]
तणुवाएसु	तनुवातेषु	१५७
तणुवायवलएसु	तनुवातवलयेषु	१५७

मूलसद्दो	सङ्कयत्यो	सुत्तकाइ
तणू	तन्वी-इप्रत्प्राग्भरैकार्थे	२११
तणे	तृणम्	४९गा. ३९
तण्हा०	तृष्णा	२११ गा. १७६
ततगती	ततगतिः	१०८५, १०९०
तत्तिण्	तृतीये	२१७२
तत्तिओ	तृतीयः	७९० गा. १८५
	तः	१८७, पृ. २९१ पं. २१
तत्तिय०	तृतीय	२१७३ [२]
तत्तियवग्गमूल०	तृतीयवर्गमूल	९२१ [१], ९२४
तत्तियं	तृतीयम्	८७०, ८९८
तत्तिविहा	तत्तिविधा	१०८८
तत्ते	ततः	पृ. ४४२ टि. ५
तत्तो	,,	२११, २०३३, २०३५, २१७२, २१७४ [१]
तत्त०	तत्त	५४ [१०] गा. १०२, १७८ [२], १९५ [१]
तत्तिथा	तावन्ति	१०४३ [२], १०५७
तत्तो	ततः	२ गा. ७, ५४ [१] गा. ४७, २११ गा. १६१, १५१२ गा. २१५- २१६, २०३२ गा. २२४
तत्थ	तत्र	२५ [२-३], २८ [३-४], ३१ [३-४], ३४ [३-४], ५५ [२-३], ६८ [२-३], ८४ [२-३], ८५ [३-४], ९१ [२-३], १६७, १६९ तः १७४, १७७ तः १७९, १८० [२], १८१ [१], १८२ [२], १८३ [२], १८४ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१-२], १९३ [१], १९५ [१], १९६ तः

मूलसद्दो	सङ्कयत्यो	सुत्तकाइ
	१९९ [२], २०५ [१], २०६ [१], २०७, २०८, २१०, २११ गा. १५८ गा. १६० गा. १६७, ४७८, ४८८, ४९६, ६७९, ६८१, ८६७, ८६८, ९१० [१-४], ९११ [१-२], ९१२ [२], ९१४ [१-२], ९१६ [२], ९१८ [१], ९२०, ९२१ [१-२], ९८३ [२], ९८४, ९९६, ९९८, ११२४ तः ११२६, ११२८, ११२९, ११३२, ११३३ [१], ११४१, ११४२, ११४४, ११४७, १२५२, १२५३, १२५५, १३२६, १३३०, १३३४, १३४३, १३४४, १३४६, १३५२, १३५९, १३७५, १५२३ [१-२], १५२६ [१], १५२९ [१-३], १५३२ [१], १५७३, १७०२ [५८], १७१२, १७१७, १७९६, १८०६ [१], १८१५, १८२४, १८६४, २०५२ [२-६], २०७८, २०८३, २१५३ [४], २१६६ [३], २१७६, पृ. ५१ टि. १-४, पृ. ७१ टि. २, पृ. ४४५ टि. ६	
तत्थ-	तत्र	१४९, १५२, १५५, १५८, १६१
तत्थगताओ	तत्रगताः	२०५२ [६]
तत्था	त्रस्ताः	१६७ तः १७४
तद्दुमण्ण	तद्दुमयेन	१६७९

मूलसदो	सफयथो	सुत्तंकाद
तदुभयपतिट्टिण्	तदुभयप्रतिष्ठितः ९६० [१]	
तदुभयरस	तदुभयरय १५७०, १५७१	
तदुभयं	तदुभयम् १५७२	
तदेकदेशभाण	तदेकदेशभागे १६३ तः १६६, १७५	
तदेकदेशभागे	” १६३	
तथा	तथा ३३३	
तपुसी	त्रपुषी-वल्लीविशेषः पृ. १९ टि. ३	
तप्पाउगग०	तत्प्रायोग्य १७५१, १७५२	
तप्पागारसंठिण्	तत्प्राकारसंस्थितः २००८	
तमत्तमप्पभा	तमस्तमप्रभा ७७४	
तमत्तमप्पभाण	तमस्तमप्रभायाम् १४८, १६७	
तमत्तमप्पभा- पुढविनेरइया	तमस्तमप्रभापृथ्वी- नैरयिकाः ६०	
तमत्तमाण	तमस्तमायाम् १७४ गा. १३५, २०५७ [५]	
”	तमस्तमायाः १७४	
तमत्तमापुढवि०	तमस्तमापृथ्वी १७४	
तमत्तमापुढवी- नेरइया	तमस्तमापृथ्वी- नैरयिकाः पृ. २९ टि. १	
तमप्पभा	तमःप्रभा ७७४	
तमप्पभाण	तमःप्रभायाम् १४८, १६७	
”	तमःप्रभायाः १७३	
तमप्पभापुढ- विनेरइया	तमःप्रभापृथ्वीनैरयिकाः ६०, २१६ [७]	
तमप्पभापुढ- विनेरइयाणं	तमःप्रभापृथ्वीनैर- यिकाणाम् १७३, ३४१ [१]	
० ”	” ३४१ [२-३]	
तमसा	तमसा १६७ तः १७४	
तमाण	तमायाम् ३३४, १५२९ [७], २०५७ [५]	
”	तमायाः २१७ [१], २००५, पृ. ५३ टि. २	

मूलसदो	सफयथो
तमापुढवि०	तमापृथ्वी
तमापुढविणेरइण्	तमापृथ्वीनैरयिकाः
तमापुढवि- नेरइण्हितो	तमापृथ्वीनैरयिकाः ६५६ [२], २१
तमापुढविनेरइया	तमापृथ्वीनैरयिकाः ६४५
तमापुढवि- नेरइयाणं	तमापृथ्वीनैरयिकाणाम् पृ. ५३ टि. १, पृ. १ टि.
+ तमाल	तमालः पृ. १८ टि. १-
तमाले	” ४८ गा. ३५
तय०	त्वक् ५५ [३] गा. १०९
तयणुरूवं	तदनु रूपम् ८२
० तयं	त्रयम् ३५३
तया	त्वचा ५४ [३] गा. ५९, ५४ [४] गा. ६९
”	त्वचाः ४०, ४१
तयाण	त्वचायाः ५४ [३] गा. ५९, ५४ [४] गा. ६९
तयाणंतरं	तदनन्तरम् पृ. ७८ टि. १
तयाणुरूवं	तदनु रूपम् पृ. ३२ टि. १५
तयाविसा	त्वग्निषाः-रूपमेदविशेषः ७९
तरच्छा	तरक्षाः ७४
तरच्छी	तरक्षी ८५१
तरच्छे	तरक्षः ८४९, ८५२
तरच्छो	” पृ. २१२ टि. ४
तल	तल १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६, १२१५ [१-३]
तलऊडा	वनस्पतिविशेषः ४२ गा. २१
तलभंगय०	तलभङ्गक-वाह्यभरण १७८ [१-२]
तलवरं	तलारक्षकम् ११०८
० तलं-	तलम् १९५ [१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० तला	तलाः १६७ तः १७४	
„	तलानि १७७, १७८ [१], १८८	
तलाणसु	तडागेणु १५१, १६३ तः १६६, १७५	
तलागाण	तडागानाम् ८८५	
तलागेसु	तडागेणु पृ. ४८ टि. ४	
० तले	तले पृ. २९० टि. ५	
तलेसे	तल्लेश्यः १२०१ [१], १२०३ [१], १२०८, १२१० [१, ३], १२११	
तल्लेस्सेसु	तल्लेश्येणु १११७	
तव०	तपस् ११० गा. १२८	
तवणिज	तपनीय ५४ [१०] गा. १०२, १७८ [२]	
तवणिज०	„ १९५ [१]	
तवविसिद्ध्या	तपोविशिष्टा १६८५ [१]	
तविय	तप्त पृ. ६३ टि. १	
तव्वडरित्ते	तद्वयतिरिक्तः १७४२, १७४४	
तव्वतिरित्ते	„ १७४३	
तसकाइणु	त्रसकायिकः १२८९	
० तसकाइणु	„ १३१२	
तसकाइय	त्रसकायिक २४४, २४८, २४९, १३२०	
तसकाइय०	„ १२९२, १२९९	
तसकाइया	त्रसकायिकाः २३२ तः २३४, २३५ [७], २३६, २४२, ३२२ तः ३२४	
० तसकाइया	„ २४३, २४४, २४५ [९] तः २४९, २५१	
तसकाइयाण	त्रसकायिकानाम् २३४	
० तसकाइयाण	„ २४२, २४६, २४७, २५१	
तसकाइयाणं	„ २३२, २३३, २३५ [७], २३६	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० तसकाइयाणं	त्रसकायिकानाम् २४५ [९]	
तसकाएणं	त्रसकायेन १००२, १००३ [१]	
तसणामाणु	त्रसनाम्रः १७०२ [४४]	
तसणामे	त्रसनाम १६९३	
तसिता	त्रासिताः १७०	
तसिया	„ १६७ तः १६९, १७१ तः १७४	
तस्स	तस्य २११, २११ गा. १६२ गा. १७५, ४६०, ४६१, ९८२, ९८५ [९], ९८७ [४], १००८ [२], १०११ [२], १०४२, १०४३ [२], १०५७, १०८८, १५५९ तः १५६१, १५६३ [१], १५६४, १५६६, १६०७ तः १६०९, १६१२, १६१३ [१], १६१९, १६२८ तः १६३०, १६३३, १६३४, १६३५ [१, ४], १७२१, १७२५, १७३३, १९०७, २१०२, २११७ [१], पृ. २४९ टि. १, पृ. २५७ टि. १-२ तस्मै १ [गा. २] तथा १ गा. ३, ४० गा. १५, ४२ गा. १९ गा. २३, ४३ गा. २४-२५, ४५ गा. २९ गा. ३२, ४६ गा. ३३, ४८ गा. ३७, ४९ गा. ३९, ५३, गा. ४५-४६, ५४ [८] गा. ९२, ९१ [४] गा. १११, १०२ गा. ११२ गा. ११५, १८७ गा. १४३, ८३०, ८६६ गा. १९६,	

मूलसङ्घो	सकयल्यो	सुत्तकाह	मूलसङ्घो	सकयल्यो	सुत्तकाह
तह	८७७ [२३] गा. १९८, ९७१ गा. २०१, १००६ गा. २०८, २०५४ गा. २२५			१००३ [२], १०४२, १०६४, १०८६, ११४५, ११४९, ११८० [६, १०], १२०५, १२०९, १२५१, १४१५ [३], १५०५, १५३८, १५३९ [३-४], १५९१, १५९९ [१], १६३६, १६७८ [१], १७१७, १७६१, १७८२, १७८५, १७८६, १७९१, १८०६ [१], २०४६, २१०४ [१], २११७ [१], २१३९, २१६१	
तहपगारा	तथाप्रकाराः ५० गा. ४३				
तहप्पगारा	,, २४, २८ [१], ३१ [१], ४० तः ४२, ४४ तः ४६, ५१, ५२, ५४ [११], ५६ [१], ५७ [१], ५८ [१], ६३, ६७, ७१, ७३, ७४, ७९, ८०, ८३, ८५ [१], ८७, १०५, १०६, ३५३, ८४९, ८५०, ८५२		तहाविहा	तथाविधाः ५४ [१] गा. ५३, ५४ [३] गा. ५७ तः ६०, ५४ [४] गा. ६७ तः ७०, ५४ [५] गा. ७६ तः ७९, ५४ [६] गा. ८० तः ८३, ५४ [८] गा. ८९	
,,	तथाप्रकारा ८५१		,,	तथाविधानि ५४ [३] गा. ५६ गा. ६१ तः ६५, ५४ [४] गा. ६६ गा. ७१ तः ७५, ५४ [८] गा. ८७	
,,	तथाप्रकाराणि ४७ तः ४९, ८५३				
तहप्पगारे	तथाप्रकाराः ३४ [१]		तहासजोगी	तथासयोगी २१७५	
तहा	तथा ४० गा. १५, ४२ गा. २१, ४३ गा. २६, ४७ गा. ३६, ४९ गा. ४१, ५४ [१] गा. ५१, ५४ [१०] गा. १०२, ५८ [१] गा. ११०, १८७, १८९ [१], १९० [१], १९२, १९२ गा. १४९- १५०, १९४, १९४ गा. १५३, ३३३, ३५८, ४४२, ४५१, ४६१, ४८१ [३], ४८८, ४९६, ५२४, ५२७ [१-२], ५५८, ६२५, ६३८, ६४०, ६३८ [७], ६६९ [२], ८७६, ८८८ [१], ८९०, ९१० [३], ९११ [१-२], ९१२ [२], ९१६ [३], ९८७ [१], ९९१ [२],		तहासमुग्वायगते	तथासमुद्गातगतः २१७३ [१], २१७४ [१]	
			तहिं	तत्र २११ गा. १६२ गा. १७४	
			तहेव	तथैव ४९ गा. ४०, ५४ [१] गा. ४८-४९ गा. ५३, ५४ [८] गा. ८८, १७९ [१], १९१ [१], १९७ [१], २०१ [१], २०२ [१], २०४ [१], २०९, ५४०, ५५३, ६५५ [४], ६६५ [१],	

मूलसदो
तहेव

सकयथो सुत्तंकाइ
६७२ [४, ६], ७८९,
८००, ८०४, ८६३ गा.
१९५, ८९५, ९१० [२],
९११ [३], ९१२ [१, ३],
९१४ [२], ९२०, ९८३
[२], १०६६ [२],
१०८९, ११२७, ११४४,
११४६, ११५१, ११५२,
११५५, ११८४, ११९६,
१२१७, १२४८, १२४९,
१४२९, १५५२, १५६३
[२], १५९३, १६०४
[१], १६१३ [१], १६१४
तः १६१६ [१], १६८१
[२], १६८३, १७०२
[३१], १७३६ [१],
१७९३ गा. २१८,
१८११, १९२६, १९३१,
१९३२ [१], १९८० गा.
२२१, २०५२ [३-५],
२११०, २१६५, घृ. ६६
टि. ४, घृ. २२४ टि. १
तथैव ६४१
तत्तु दे तः ८ [५], १४
तः ३१ [१], ३२ तः
३४ [२], ३५ तः ५२,
५४ [१], ५४ [१०] गा.
१००, ५५ [१, ३], ५६
[१] तः ६७, ६९ तः ७४,
७६ तः ८०, ८३, ८४
[१, ३], ८५ [१-२, ४],
८६ तः ९०, ९१ [१, ३],
९२ तः १४९, १६७,
१७४, १७७, १८८, १९५
[१], १९६, १९७ [१],
१९८ [१], १९९ [१],
२०६ [१], २१०, २११,

तहेव-
तं

मूलसदो

सकयथो सुत्तंकाइ
२११ गा. १६२ गा.
१७१, ४३८, ५०० तः
५०२, ५४४, ६४८, ६५०
[१०], ६७९, ६८१,
६८४, ६८५, ७२५ तः
७२७, ७३८, ७५४,
७६४, ७७३ [१-२],
७७४, ७९१, ८५३,
८६० तः ८६८, ८७०,
८७७ [७, १३], ८८१
तः ८८६, ८९६, ८९८,
९०१, ९०२, ९०४, ९०६,
९०८, ९१० [१-४], ९११
[१-३], ९१२ [२], ९१४
[१-२], ९१६ [१-२],
९१८ [१], ९२०, ९२१
[१-२], ९२४ तः ९३७,
९३९ [१], ९४० [१],
९४१ [१], ९४७ तः
९५५, ९५७ तः ९५९,
९६० तः ९६७ सूत्राणां
प्रथमकण्डिका, ९७०,
९७३, ९८३ [१-२], ९८४,
९८७ [१, ५], ९८८, ९९६,
९९८, १०००, १००१,
१००३ [२], १००७,
१००८ [१], १००९ [१]
१०११ [१], १०१२ [१],
१०१४ [१], १०१५ [१],
१०१६ [१], १०१७ तः
१०२० [१], १०२१ [१],
१०२४, १०२५, १०२८
[१-३], १०५६, १०५७,
१०६८ तः १०७०,
१०७२ तः १०७५,
१०८५ तः ११२२,
११२४ तः ११२६,

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
तंतुवाया	तंतुवाया:-शिल्पार्याः	१०६
तंदुलमच्छा	तन्दुलमत्स्याः	६३
+ तंदुलिज्जग	तन्दुलीयकः-वनस्पतिः	पृ. २० टि. १२
+ तंदुलेज्जग	,, ,	४९ गा. ३९
तंव	ताम्र	१७८ [२]
+ तंव	ताम्रम्	२४ गा. ८
तंवकरोहण	ताम्रकरोटकः	१२२८
तंवखंडाण	ताम्रखण्डानाम्	८८२
तंवच्छिकरणी	ताम्राक्षिकरणी	१२३७
तंवच्छिवाडिया	ताम्रसुपाटिका	१२२८
तंबुरुणुमजिया	त्रीन्द्रियजीवाः	पृ. २८ टि. २
तंवे	ताम्रम्	१२२८
तंस	व्यस-संस्थान	८०२
तंससंठाणपरिणता	व्यससंस्थानपरिणताः	८ [५], ९ [१] तः ११ [५], १२ [१-३, ५-६, ८], १३ [३]
तंससंठाण-परिणथा	व्यससंस्थानपरिणताः	११ [१], १२ [४, ७]
तंसे	व्यसम्-संस्थानम्	७९१
ताहं	तानि	८७७ [१] तः ८८०, ८८८ [१], ८८९ तः ८९३, १७९८ [१-२], १८०० [१-३], १८०९, २०५२ [४]
ताण	तया	८९५
ताक्षो	ताः	११५१, २०५२ [२, ६]
,,	तस्मात्	२१५३ [५]
तामंघत्ताण	तद्वन्वतया	१११६, १२२०, १२२२, १२५१, १२५२
तातो	तस्मात्	२१६६ [३]
ताकासत्ताण	तत्सपक्षतया	१११६, १२२०, १२२२, १२५१, १२५२

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
तामरसे	तामरसम्	५१
तामलित्ति	ताम्रलित्तिः	१०२ गा. ११२
तायत्तीसग०	त्रायस्त्रिशक	१७९ [१]
तायत्तीसगणं	त्रायस्त्रिशकानाम्	१७७
तायत्तीसाणं	त्रायस्त्रिशकानाम्	पृ. ५७ टि. १
तारगा	तारकाः	पृ. ४५ टि. १
तारयाओ	,,	१९५ [१]
तारसत्ताण	तद्रसतया	१११६, १२२०, १२२२, १२५१, १२५२
तारं	तारम्	८५३
तारा	ताराः	१४२ [१]
० तारारूवाणं	तारारूपाणाम्	१९६, १९७ [१], १९८ [१], २१०
ताराविमाण०	ताराविमान	६५० [१६]
ताराविमाणे	ताराविमाने	४०५ [१-३], ४०६ [१-३]
ताराविमाणेहिंतो	ताराविमानेभ्यः	६५० [१६]
तारुवत्ताण	तद्रूपतया	१११६, १२२०, १२२२, १२२३, १२५१ तः १२५३, १२५५
ताल	ताल	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६
+ ताल	तालः-वृक्षः	४८ गा. ३७
ताल०	ताल-	,, ५३ गा. ४४
तालु	तालु	१७८ [२]
० तालुण	तालुकम्	१२२९
ताव	तावत्	१०३१ [२], १०४५ [२], १०७७, १०७८, १०८१, १०८३, १०८९, १५८३ [१], १६४३, १६४९ [१], १७४१, १७५७, १७५८ [१], १७६०, १७६१, १७६४, १७६५ [२], १७७४ [१], १७७८, १७८१, १७८४ [१], १७८९, १८५७, १८६९ [१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाद
तावद्वया	तावन्ति पृ. २४९ टि. १	
तावण्णत्ताण	तद्वर्णतया १११६, १२२०, १२५१, १२५२	
तावतियं	तावत्कम् १०००, १००१	
तावतिया	तावत्यः १०११[२]	
तावत्तीसगाणं	त्रायस्त्रिंशकानाम् १८० [२], १८२[२], १९६, १९७ [२], १९८ [२], पृ. ५७ टि. १	
तावत्तीसाण	त्रायस्त्रिंशतः १७९[२], १८० [२], १८२ [२], १९७[२], १९८[२]	
तावत्तीसाणं	त्रायस्त्रिंशानाम् १७८ [१-२], १७९[२]	
तावन्नत्ताण	तद्वर्णतया १२२२	
तावसाणं	तापसानाम् १४७०	
वासि	तासाम् ९११[२], ९१२ [२], ९१८[२], ९२०, ९२२ तः ९२४	
तासिं	तासाम् २०५२[२]	
ताहिं	ताभिः १७६२, १७६५ [१], १७६८[१], २०५२ [२, ४-६]	
ति	इति २११, ६०८, ६२५, ११५५, १२०० [२], १२१४, १२२७, १२३१, १२३३, १२३४, १२३७, १५४३, १५८०, १६०४ [१]	
ति०	त्रि पृ. ५५ टि. १	
तिकिरिए	त्रिक्रियः १५८५[१], १५८८, १५८९ [१], १५९०, १५९१, १५९६, १५९७ [१], १५९८, १५९९[१], २०५३[४], २१६६[३]	
तिकिरिया	त्रिक्रियाः १५८६[१],	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाद
	१५९२, १५९४, १५९५ [१], १६००, १६०२, १६०३ [१], २१५३ [५-६], २१६६[४]	
तिजमलपयस्स	त्रियमलपदस्य ९२१[१]	
तिट्ठाणवडिण	त्रिस्थानपतितः ४४७, ४९६	
तिट्ठाणवडिता	त्रिस्थानपतिताः ४५४	
तिट्ठाणवडिते	त्रिस्थानपतितः ४४४ तः ४४६, ४४८, ४६६[१], ४६७ [३], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [३], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८५ [२], ४८७ [१], ४८९ [१], ४९३ [२], ४९५ [१], ४९७, ४९९ [२]	
तिणिण	त्रीणि १७४ गा. १३६, २१०, २११ गा. १६३, ३३७[१, ३], ३३८ [१, ३], ३६०[१, ३], ३६२[१, ३], ३६३[१, ३], ३६५[३], ३७२ [१, ३], ३७४[१, ३], ३७८[१, ३], ३८०[१, ३], ३९०[१, ३], ३९२ [१, ३], ४८५[२], ९१० [३], ९४३, १०४१[३], १०६६[२], १२६२[२], १२६८ [१], १३३८, १५०८, १५१३[१, ४], १६९७, १६९८[१-२], १६९९[२], १७०१[२], १७०२ [१४], १७०४, १७३४, १७३५ [१], १९८५, १९८६, २१६९	

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तंकाइ
तिणिण	अथः २७३, ६२६, ६२८, ६३३, ६३५, ६३६, १३७२, १४१४[१, ३], १४१५[१], १४१६[१], १५८४[१], १६९८[१], १६९९ [२], १७०२ [१४], १७१२, १७५८ [१], २०९१ [१], २०९३[१], २०९५[१], २१००[२], २१०१[१], २१०३[१], २११९[२, ४], २१२४[३], २१३५ [१], २१५०, २१६९	
"	तिस्रः ११४१, ११४२, ११५७, ११६९ [१], १४१५[२], १५२९[२], १५३२ [५], १६११, १६३५[४]	
"	ब्रीन् १७०५, १७१५, १७२१, १७२५, १७२८ ब्रीणि ११८४ त्रयाणाम् ५४[१०] गा. १०३, १५०६ [५], १५१२	
तिण्ह	" २०६[२]	
तिण्हं	तिस्रणाम् १७९[२], १८० [२], १८२ [२], १९० [२], १९५ [२], १९७[२], १९८[२]	
"	तिक्त-रस ५४४	
तिक्त	" " १८०९	
तिक्त०	तिक्तरस ४४०, ४४१, १८०१	
तिक्तरस	तिक्तरसनाम १६९४ [११]	
तिक्तरसणामे	तिक्तरसपरिणताः ८[३], ९[१-५], १०[१], १२ [१-५, ७-८], १३[१-५]	

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तंकाइ
तिक्तरसपरिणया	तिक्तरसपरिणताः १० [२], ११[१], १२[६]	
तिक्तरसपरिणामे	तिक्तरसपरिणामः ९५४	
तिक्तरसाइं	तिक्तरसानि ८७७[१२]	
० तिक्तरसाइं	" "	
तिक्तरस	तिक्तरस्य ५४४	
० तिक्ता	तृप्ताः २११ गा. १७७	
तिक्तरा	तिक्तराः ८८	
० तिक्तो	तृप्तः २११ गा. १७६	
+ तिक्थगर	तीर्थकराः १४०६ गा. २१३	
तिक्थगरणाम	तीर्थकरनाम १७०९	
तिक्थगरणाम०	" १४४४	
तिक्थगरणामाण्	तीर्थकरनामः १७०२ [५७], १७३२, १७३९ [१]	
तिक्थगरणामे	तीर्थकरनाम १६९३, १६९४[१८]	
तिक्थगरत्तं	तीर्थकरत्वम् १४४४ तः १४४६, १४५२, १४५७	
तिक्थगरत्ते	तीर्थकरत्वे १४५९	
तिक्थगरसिद्धा	तीर्थकरसिद्धाः १६	
तिक्थसिद्ध०	तीर्थसिद्ध ११०३	
तिक्थसिद्धा	तीर्थसिद्धाः १६	
तिदिंसिं	त्रिदिशम् ८७७[२३], १५५३, १८०९	
तिन्नि	ब्रीणि १७२, २०६[१], २०६ [२] गा. १५५, ३६५[१], ९४३	
"	अथः २७०	
तिपण्णिण	त्रिप्रदेशकः ५०६, ७८३	
"	त्रिप्रदेशके ७८३	
तिपण्णिणायं	त्रिप्रदेशकानाम् ५२६[१]	
तिपण्णसे	त्रिप्रदेशे ७९० गा. १८५	
तिफासाइं	त्रिस्पर्शानि १८००[१]	
तिभाग	त्रिभाग १७०१[१-२], १७३०[१]	
तिभाग०	त्रिभाग २११ गा. १६१	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
तिभाग-०	त्रिभाग २११ गा. १६४, ६७२, ६८१	
तिभागतिभाग-०	त्रिभागत्रिभाग ६७९	
तिभागतिभाग- तिभाग-०	त्रिभागत्रिभागत्रिभाग ६८१	
तिभागतिभागे	त्रिभागत्रिभागे ६८१	
तिभागे	त्रिभागः १५५१ [४]	
„	त्रिभागे ६८१	
० तिभागेण	त्रिभागेण १७१०, १७२३	
तिमंगिला	तिमिङ्गिला: पृ. २९ टि. ९	
तिमितिमंगिलमच्छा	तिमितिमिङ्गिलमत्स्याः पृ. २९ टि. ८	
तिमिरे	वनस्पतिविशेषः ४६ गा. ३३	
तिमिगिला	तिमिङ्गिला:—मत्स्यविशेषः ६३	
तिमी	तिमि:—मत्स्यविशेषः ६३	
तिय	त्रिक-त्रि १२०४	
तियभंगो	त्रिकभङ्गः १७३०, १७६६, १७७९, १७८४ [३], १८७२, १८७७, १८८० [४], १८८२ [२], १८८४, १८८५ [१, ३-४], १८८७ [४], १८८८, १८९० [३], १८९१ [२], १८९५ [१, ३-४], १८९८ [१-२], १८९९ [१-२], १९०० [१, ३], १९०१ [१], १९०२ [१-३], १९०३ [१-२, ५], १९०४ [१], १९०५ [३], १९०६, १९०७	
यसंजोणं	त्रिकसंयोगेन १०८३	
तिरिक्खजोणिण	तिर्यग्योनिकः १२६२ [१], १२४७ [१], १२५०	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० तिरिक्खजोणिण	तिर्यग्योनिकः ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], १२११, १२३७ [१], १६४७ [१]	
० तिरिक्खजोणिणं	तिर्यग्योनिकेन १०४२	
तिरिक्खजोणिणसु	तिर्यग्योनिकेषु ६६६ [१-२], ६६८ [१-२], ६७२ [३], ६७६ ० „ „ ६६६ [२], ६६८ [२], १२११, १४२० [१-२], १४२१ [२], १४३२ [१], १४४०, १८८० [४]	
तिरिक्खजोणि- एहिंतो	तिर्यग्योनिकेभ्यः ६३९ [१-२], ६५० [१-२], ६५५ [१, ३], ६५६ [३], ६६२ [१], पृ. १७७ टि. २	
० तिरिक्खजोणि- एहिंतो	तिर्यग्योनिकेभ्यः ६३९ [२-२२], ६४५ [२], ६४८, ६५० [१- ३, ८], ६५५ [३], ११९४	
तिरिक्खजोणिओ	तिर्यग्योनिकः १७४५, १७४९	
तिरिक्खजोणिणि०	तिर्यग्योनिका १२६८ [१]	
तिरिक्खजोणिणी	„ १२६२ [२], १७४५, १७४७ [२], १७४९	
तिरिक्खजोणिणी-	„ १२६२ [२]	
तिरिक्खजोणिणीओ	तिर्यग्योनिका: २२६, २७९, ३३४, ११८० [७-८], १४१६ [२]	
० „	„ ३३४	
तिरिक्खजोणिणीण	तिर्यग्योनिकानाम् ११८० [४, ६-१०]	
तिरिक्खजोणिणीणं	„ २२६, ११६३ [४], ११९७	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
तिरिक्खजोणि-	तिर्यग्योनिक्रियः	
व्योओ	पृ. २८३ टि. १	
तिरिक्खजोणिय	तिर्यग्योनिक ६६८[७],	
	१०३४, १४२८[४]	
तिरिक्खजोणिय०	„ ५९, ६६९[१],	
	१२६८[१], पृ. ३३३	
	टि. १	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिकाऽ-	
असपिणमाउपु	संज्ञायुष्कम् १४७३	
तिरिक्खजोणियस्वे-	तिर्यग्योनिक-	
त्तोववायसती	क्षेत्रोपपातगतिः १०९३,	
	१०९५	
० „	„ १०९५	
० तिरिक्खजोणियत्ते	तिर्यग्योनिकत्वे १०४१	
	[५], १०४३ [३],	
	१०४६ [२]	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिक-	
पंचेन्द्रिय-	पञ्चेन्द्रियौ-	
ओरालियसरीरे	दारिकशरीरम् १४८२,	
	१४८३, १४९७[१]	
० तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौ-	
पंचेन्द्रियओरालि-	दारिक-	
यसरीरे	शरीरम् १४८३, १४८४	
	[१-२], १४८५[१-३],	
	५-७], १४९७[२-३],	
	१४९८[१]	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिकपञ्चे-	
पंचेन्द्रियवेउच्चिय-	न्द्रियवैक्रिय-	
सरीरस्स	शरीरस्थ १५३०	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिकपञ्चे-	
पंचेन्द्रियवेउच्चिय-	न्द्रियवैक्रिय-	
सरीरे	शरीरम् १५१८[१],	
	१५२४[१]	
० „	„ १५१८[१-५]	
० तिरिक्खजो-	तिर्यग्योनिकस्थ	
णियस्स	४८१ [१], ४८२ [१]	
	४८३ [१], ४८५ [१],	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	४८७ [१], १०६१,	
	१५४९, १६३५[४]	
तिरिक्खजोणिया	तिर्यग्योनिकाः ६२, ८५	
	[५], २२५, २२६,	
	२७८, ६१०, ७३२,	
	७३३, ११७२, ११८०	
	[१०]	
० तिरिक्खजोणिया	तिर्यग्योनिकाः ६१, ६९,	
	७०, ७५[४] तः ७७,	
	८६, ९१[४] गा. १११,	
	२१८, ३३४, ६७२[१],	
	९४२, ९९५[२], ११४१,	
	११८०[५, ७-९], ११९४,	
	१२०५, १४१६ [२],	
	१९७१, २०३६, २०७५,	
	२०८२	
तिरिक्खजोणिया-	तिर्यग्योनिकायुपः	
उवस्स	१७०१ [२], १७१०,	
	१७१९, १७२३, १७२६	
तिरिक्खजोणि-	तिर्यग्योनिकायुष्कम्	
याउयं	१४७२	
० तिरिक्खजोणि-	तिर्यग्योनिकानाम्	
याण	११८० [५], १९८२,	
	पृ. १६५ टि. १, पृ. १९०	
	टि. २	
तिरिक्खजोणियाणं	तिर्यग्योनिकानाम् ९१[४],	
	२२५, २२६, ७३३,	
	११५८, ११७२, ११८०	
	[१, ३, १०], ११९३,	
	१४९७ [३]	
० तिरिक्खजोणि-	तिर्यग्योनिकानाम् ६८[४],	
याणं	७५ [४], १७५, ४८१	
	[१], ४८२ [१], ४८३	
	[१], ४८५ [१], ४८७	
	[१], ७४५ तः ७४७,	
	७६०, ७६१, ७६९,	
	७७०, ९२०, ९८८,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० तिरिक्खजोणि- याणं	१०४९, १०७४, ११६३ [१, ३], ११८० [१-३, ५-९], ११९४, ११९७, १५०९, १५३९ [३], १५४४ [२], १९७७, २०१०, २०१९, २०२४, २०२९, २०४३	
० तिरिक्खजोणि- यादिस्सु	तिर्यग्गोनिकादिपु १४२६ [१]	
तिरिच्छियाणं	तिरश्चाम् १४७०	
तिरिय	तिर्यच् १९७३ गा. २२०	
तिरिय०	,, १४६२	
तिरियगतिणामाणु	तिर्यग्गतिनामः १७०२ [२], १७११ [१], पृ. ३७३ टि. २	
तिरियगतिणामे	तिर्यग्गतिनाम १६९४ [१]	
तिरियगतिपरिणामे	तिर्यग्गतिपरिणामः ९२७	
तिरियगतिया	तिर्यग्गतिकाः ९४० [१], ९४१ [१], ९४२	
तिरियगती	तिर्यग्गतिः ५६१, ५६६	
तिरियगतीणु	तिर्यग्गतेः १७३१ [२]	
तिरियगतीया	तिर्यग्गतिकाः ९४२	
तिरियलोणु	तिर्यग्गलोके १४८, १५१, १५७, १६०, १६३ तः १६६, १७५, २७६, २७८ तः ३२४, ३२६, ३२८	
० तिरियलोणु	तिर्यग्गलोके २७६ तः ३२४, ३२६, ३२८	
तिरियलोगाभो	तिर्यग्गलोकात् १५४७ [१]	
तिरियलयतटे	तिर्यग्गलोकतटे-‘तटे’स्थाले १५५	
तिरियवाणु	तिर्यग्वातः ३४ [१]	
तिरियं	तिर्यक् ८७७ [१९-२०], १००१, १५४८, १५५१ [१, ४, ६, ९], १९९८, २००६	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
तिरियं-	तिर्यक् १८८, १८९ [१], १९० [१-२], १९३ [१], १९५ [१], पृ. २९० टि. १	
तिरिया	तिर्यङ्गः १९८० गा. २२१	
तिरियाणुपुब्बीणु	तिर्यगाणुपूर्व्याः १७०२ [३७, ४०]	
तिरीड	किरीट १९६	
+ तिल	तिलः ५० गा. ४२	
तिलणु	तिलकः-वृक्षः ४१ गा. १८	
० तिलणु	तिलकः-तिलकादिवृक्षा- भिधद्वीप-समुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०५	
तिलचुण्णण	तिलचूर्णानाम् ८८४	
तिलपप्पडिया	तिलपर्पटिका ५३ गा. ४६	
तिलय	तिलक १९५ [१]	
तिलसिंगाण	तिलकलीनाम् ८८६	
तिलेहि	तिलैः ५३ गा. ४६	
तिविहं	त्रिविधम् १२४२	
,,	त्रिविधाम् २०६७	
तिविहा	त्रिविधाः ६१, ६८ [३], ७५ [३], ८४ [३], ८५ [४], ९१ [३], ९४, ११२९, ११४२, ११४७	
,,	त्रिविधा ७३८, ७४९, ७५४, ७६४, ७७३ [१], १०९२, १५७० तः १५७२, १९३८, २०५५, २०६३, २०६६, २०६९	
तिविहे	त्रिविधः ९३१, ९३४, ९३७, १०२२ [२], १०७२, १३२६, १३३१, १३४४, १३५२, १३५९, १३७७, १९१४	
,,	त्रिविधम् १४८३, १६९१ [२], १६९४ [४]	
तिविहेणं	त्रिविधेन १ गा. १	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
तिसत्तबुत्तो	त्रिसत्तकृतवः	२१६९
तिसमइण्ण	त्रिसामयिकेन	२१५३ [२], २१५६ [२], २१५७, २१५९ [२], २१६६ [१]
तिसमइओ	त्रिसामयिकः	२१५८ [१]
तिसमयसिद्धा	त्रिसमयसिद्धाः	१७
तिसु	त्रिपु	१७४, १७४ गा. १३५, १७९ [१], १८१ [१], १८२ [१], १८४ [१], १८५ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९५ [१], १९६, १९८ [१], १९९ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७, २०८, २१०, ५३४, १२१६ [१], १२१७ त्रिस्पु ११४८, १२०४, १२०५
तिहिं	त्रिभिः	४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४८१ [२], ४८३ [१], ४८९ [१, ३], ४९० [३], ४९१ [१], ४९३ [२], ४९५ [१], ६९१, २१६९
तिहुयाण	तिसुभिः	१६३२
तिहुयं	तिन्दुकम्-अनन्तकाय- वनस्पतिः	पृ. २५ टि. १०
तिहु	तेन्दुकः-वृक्षमेदः	४१ गा. १६
तिहुयाण	तिन्दुकानाम्-फलविशेषार्थं	पृ. २७३ टि. ९

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
तिन्दुयं	तिन्दुकम्-अनन्तकाय- वनस्पतिः	५४ [८] गा. ९४
तिन्दुरणमज्जिया	त्रीन्द्रियजीवाः	पृ. २८ टि. २
तीतवयणे	अतीतवचनम्	८९६
तीया	अतीतानि	१००६ गा. २०८
तीसइमं	त्रिंशत्तमम्	पृ. ४१२ पं. २६
तीसतिविहा	त्रिंशद्विधाः	९६
तीसं	त्रिंशम्	१६८, १८० [१], २११, ४३४ [१, ३], ४३५ [१, ३], १६९७, १६९८ [१-२], १६९९ [२], १७०४, १७३४, १७३५ [१]
तीसा	त्रिंशत्	१७४ गा. १३४
तीसाण	त्रिंशत्	१७४ गा. १३६, १८७ गा. १४१, २०६ [२] गा. १५६
तीसु	त्रिंशतः	१८० [२], २०४ [२]
तीसुत्तरे	त्रिंशतः	त्रिंशता वा ७२१, ७२२
तीसे	त्रिंशति	९३, १७६, १८४९, १८५०
तीहिं	त्रिपु	१९७ [१], पृ. ४७ टि. ५
तीहिंतो	त्रिंशदुत्तरम्	१६९
तु	तस्याः	९२१ [१], १७४४, २१७५
	त्रिभ्यः	६८७, ६८८, ६९१ ६६२ [७]
	तु	५४ [५] गा. ७७, ११० गा. १२३, १७४ गा. १३४, १७८ [२], २११ गा. १६२ गा. १६९, १७९३ गा. २१८

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
तुच्छचं	तुच्छत्वम्	९९४
तुडित	तुडित-आतोय	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६
„	तुडित-बाह्याभरण	१७८ [२], १८८
„	तुडित-बाहुत्राण	१७८ [१-२]
तुण्णागा	तुण्णवायाः-शिल्पार्याः	१०६
तुयट्टेज्ज	त्वग्गतयेत्	२१७४ [४]
तुरय[मुहा]	तुरङ्गमुखाः-म्लेच्छविशेषः	पृ. ३६ टि. ३
तुरुक्क	तुरुक्क-धूपविशेष	१७७, १७८ [१], १८८
तुरुत्तुंबगा	त्रीन्द्रियजीवाः	पृ. २८ टि. ६
तुलसी	तुलसी-गुच्छवनस्पतिः	४२ गा. १९
„	„-हरितवनस्पतिः	४९ गा. ४१
तुल्ला	तुल्लाः	२२५ तः २७२ [५], २७३ तः २७५, ३२५, ३२७, ३३० तः ३३३, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ७७७, ७७९, ७८०, ९७९, ९८५ [७, ९], ११८५, २१२५ तः २१२७ [१]
„	तुल्यौ	२५७ तः २५९, २७१, २७३
„	तुल्ये	१५६५
„	तुल्या	१५६६
तुल्लाई	तुल्यानि	३२९, २१७० [२] गा. २२९

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
तुल्ले	तुल्यः	४४०, ४४१, ४४३ तः ४४८, ४५२, ४५५ [१३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१-२], ४८७ [१], ४८९ [१-३], ४९० [१, ३], ४९१ [१], ४९३ [१-२], ४९५ [१], ५०४ तः ५०६, ५०८ तः ५११, ५१३, ५१५, ५१९, ५२५ [१], ५२७ [१], ५२९ [१], ५३० [१], ५३१ [१-३], ५३२ तः ५३९ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, ५४१ [१], ५४२ [१], ५४३ [१], ५४५, [१], ५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१], ५५२ [१], ५५४ [१-३], ५५५ [१-३], ५५६ [१], ५५७ [१]
तुसार	तुपार	२११
तुसे	तुषः-तृणविशेषः	४७ गा. २५
तुंग	तुङ्ग	१७८ [२]
तुंगा	तुङ्गानि	१९५ [१]
तुवं	तुम्बम्	५४ [८] गा. ९४
तुवी	तुम्बी	४५ गा. २८
० तुंवी	„	१२३३
० तुंवीफले	तुम्बीफलम्	१२३३

मूलसद्वो

तूवरी
ते

सक्यथ्यो

सुत्तंकाइ

मूलसद्वो

ते

सक्यथ्यो

सुत्तंकाइ

तूवरी ४२ गा. २१
ते ७ तः १३ [५], २५
[१-३], २८ [२-४],
३१ [२-४], ३४ [२-४],
५४ [११] गा. [१],
५५ [१-३], ५६ [२],
५७ [२], ५८ [२], ६०,
६८ [१-३], ७५ [१-३],
८३, ८४ [१-३], ८५
[२-४], ८९ तः ९१ [३],
९७ [२], १४० [२],
१४१ [२], १४२ [२],
१४४ [२], १४६ [२],
१४७ [२], १५०, १५३,
१५६, १५९, १६२,
१६७ तः १७४, १७७,
१७८ [१], १८८, १९३
[१], १९५ [१], १९६,
१९७ [१], १९८ [१],
१९९ [१], २०५ [१],
२०६ [१], २०७, २०८
तः २१०, २११ गा.
१५८ गा. १६८, ३३०
तः ३३२, ४३९, ५०३,
६७९, ६८१, ८६७,
८६८, ९९३, ९९८,
११२४ तः ११२६,
११२८, ११२९, ११३२,
११३३ [१], ११४१,
११४२, ११४४, ११४७,
११५२, १२६२ [१],
१२८८, १५७३, १६१९,
१६४८, १७१२, १७२१,
१७२५, १७३३, १८०३,
१८०५, १८०६ [१],
१८१२, १८१६, १८१९,
१८२२, १८२३, १८२९,

ते

,,

,,

तेइंदिय

१८५७, १८६४, १९२८,
१९२९, १९३१, १९३२
[१], १९५४, १९६०,
२०४०, २०५२ [२-६],
२०५७ [३-४], २०७८,
२०८३, २१५३ [३-६],
२१६६ [२-३], २१६८,
२१६९, २१७६, घृ.
४४२ टि. ५

तानि १७७, १७८ तः १८६
सूत्राणां प्रथमकण्डिका,
१८८, १८९ [१], १९०
[१], १९५ [१], १९६,
१९७ [१], १९८ [१],
१९९ [१], २०६ [१],
२०७, २०८, २१०,
२१० [१-४], २११
[१-२], २१२ [२], २१४
[२], २१६ [२], २१८
[१], २२०, २२१ [१],
१०६७, २०४७

तौ १७८ [२], १९५ [२],
१७०८ [८], १७३१ [१]
तान् २९५ [१], २९६,
२९८, १७०५, १७०८
[४], १७११ [२],
१७१२, १७१४, १७१५,
१७२१, १७२५, १७२८,
१८०४, १८११, १८१७,
२१५३ [३], २१६६ [२]
त्रीन्द्रिय ६५४, ६७०,
६८०, ७४३, ८७४,
१०६०, ११६२, ११७९,
१२१० [४], १४१२,
१४२६ [१], १४३१ [१],
१४५५, १५८९ [३],
१७११ [२], १८८७ [२],
१८९८ [१], १९६९

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तकाह	मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तकाह
तेहंदिय०	श्रीन्द्रिय	५८२, ६३९ [२], ६५० [९], १०२२ [२], १२७४, १२८२, १४३६ [१], १४८१, १४९६, पृ. २७ टि. ८-९	तेउकाहणसु	तेजःकायिकेषु	६६८ [३]
			तेउकाहय	तेजःकायिक	२३९, २४३, २४८, २४९
			तेउकाहय-	,,	२३८
तेहंदियजाहणामाण	श्रीन्द्रियजातिनामः		तेउकाहया	तेजःकायिकाः	१९, २३२तः २३४, २३५ [४], २३६, २४२, ३९३, ३९४, ४३९
		१७०२ [७]	० तेउकाहया	तेजःकायिकाः	१५६, २३७, २३८, २४० [४], २४१, २४३, २४५ [४], २४६ तः २४९, २५१, ३३४
तेहंदियत्ते	श्रीन्द्रियत्वे	१०४१ [४], १०६६ [२]		तेजःकायिकानाम्	५८०
तेहंदियसंसारसमा-	श्रीन्द्रियसंसारसमा-		तेउकाहयाण	,,	२३२ तः २३४, २३५ [४], २३६, ३६० [१]
वणजीवपणवणा	पजजीवप्रज्ञापना	५७ [१-२]	० तेउकाहयाणं	तेजःकायिकानाम्	१५४ तः १५६, २४० [४], २४१, २४२, २४६ तः २४८, २५१, ३६१, ३६२ [१-२]
तेहंदियस्स	श्रीन्द्रियस्स	१०३३ [२]	तेउकाहय	तेजःकायिकः	४४५, १२१० [३], १४३० [१], १४३२ [१], १४३४, १४५२
तेहंदिया	श्रीन्द्रियाः	२१५ [२], २२७, २२८, २३१, २९८ तः ३००, ३३४, ४३९, ४४९, ६३४, १७२१, १७२२, १८२२, १८२४, २०४१, पृ. ४०३ टि. २	० तेउकाहय	तेजःकायिकेषु	१२१० [३]
तेहंदियाण	श्रीन्द्रियाणाम्	४७९, १९२३, १९४९, १९५९	तेउकाहयसु	तेजःकायिकेभ्यः	१४३० [१], १४३२ [१], १४५२
तेहंदियाणं	,,	५७ [२], १६४, २२७ तः २२९, २३० [४], २३१, ३७० [१- ३], ९८७ [५], १०२८ [२], १५०८, १८२३	तेउकाहय	तेजःकायिक	१३०३, १५८९ [३], १०३२ [२], १०६०, १२९६, १३१७
तेउ	तेजः[कायिक]	६५६ [३], ६७१, ६८०, १२८७, १४३१ [१], १४६६, १५४६, १५८३ [३]	तेउकाहय०	तेजःकायि-	१३०३, १५८९ [३], १०३२ [२], १०६०, १२९६, १३१७
तेउ०	तेजः[कायिक]	६५२, ६५४, ११६२, १४१२, १४२६ [१]	तेउकाहय-	तेजःकायि-	१३०३, १५८९ [३], १०३२ [२], १०६०, १२९६, १३१७
,,	तेजो[लिङ्गाम्]	१२२५	एगिदिय-	कैकेन्द्रियौ-	१४९२ [१]
० तेउकाहय	तेजःकायिकः	पृ. ३०८ टि. २	ओराखियसरोरे	दारिकशरीरम्	१४९२ [१]
			तेउकाहयस्स	तेजःकायिकस्य	४४५

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
तेउकाइया	तेजःकायिकाः २९, ३१ [४], २१४ [३], २३५ [४], ३१५, ९१५, ११७६	
० तेउकाइया	तेजःकायिकाः २९, ३०, ३१ [१, ४], २३९, २४४, २४५.[४], २५१, ३३४	
तेउकाइयाओ	तेजःकायिकात् पृ. ३५३ टि. १	
तेउकाइयाण	तेजःकायिकानाम् १५०५	
तेउकाइयाणं	तेजःकायिकानाम् ४४५, ७४४, ९८६, ११७६, ११७९, ११८० [२]	
० तेउकाइयाणं	तेजःकायिकानाम् १५४, २३७	
तेउलेसद्वाणा	तेजोलेश्यास्थानानि १२४९	
तेउलेसं	तेजोलेश्याम् १२२४	
तेउलेसा	तेजोलेश्या ११६९ [२]	
तेउलेसा	तेजोलेश्याः ९३९ [१]	
तेउलेसे	तेजोलेश्याः १२०३ [३], १२१० [१]	
तेउलेसेण	तेजोलेश्या १२५७ [४]	
तेउलेसेसु	तेजोलेश्या १२०७ [१]	
तेउलेस्सद्वाणा	तेजोलेश्यास्थानानि १२४७, १२४९	
तेउलेस्सं	तेजोलेश्याम् १११६, १२२१, १२२२, १२२४, १२५४, १२५८ [३]	
तेउलेस्सा	तेजोलेश्या १११६, ११५६, ११५९, ११६५ [२], ११६८ [१], ११६९ [१], १२०३ [५], १२२१, १२२४, १२२९, १२३२, १२३६, १२४०, १२५४, १२५७ [९], १२-१३], १८८५ [३]	

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
तेउलेस्सा	तेजोलेश्याः २५५, ९३९ [१], ९४० [१], ९४५, ९४६, ११७०, ११७३, ११८० [५, ७-९], ११८२ [१, ३], ११८३ [१, ३], ११८५ तः ११८८, ११९०, ११९१, ११९४, ११९७, १२०२	
तेउलेस्साओ	तेजोलेश्यायाम् ११५३, १८८५ [२]	
तेउलेस्साओ	तेजोलेश्याः ११८० [७-९], ११८२ [२-३], ११८३ [३], ११८५, ११८७, ११८९, ११९०	
तेउलेस्साण	तेजोलेश्यायाम् ११७३, ११७४, ११७८, ११८२ [२], ११८३ [१-२], ११८९, ११९४	
तेउलेस्साणं	तेजोलेश्यायाम् २५५, ११५१, ११८५ तः ११८७	
तेउलेस्सापरिणामे	तेजोलेश्यापरिणामः ९३०	
तेउलेस्से	तेजोलेश्याः १२०३ [३], १२०७ [१], १२०९, १२१० [१], १३३९	
तेउलेस्सेसु	तेजोलेश्या १२०३ [३], १२०९, १२१० [१]	
तेउलेस्सेहिंतो	तेजोलेश्याभ्यः ११९१	
तेऊ	तेजः-तेजःकायिकाः ६७१, ९४० [३], १२०३ [५]	
तेणुणं	तेजसा १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
तेण	तेन २१०, २२३ [९], ८९९	
तेण-	„ ४४१, ४४७, ४५५ [३], ४५७ [१], ५०३, ५०४, ५२५ [१], १२५२	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
तेणामेव	तत्रैव	२०५२ [४५]
तेत्तीसद्धमं	त्रयस्त्रिंशत्तमम्	पृ. ४१८ पं. २७
तेत्तीसं	त्रयस्त्रिंशत् ३३५ [१, ३], ३४२ [१, ३], ३४३ [१, ३], ४०७ [१, ३], ४३६ [१, ३], ४३७ [१, ३], १२६१, १२६७, १३३६, १३४१, १३५३, १७०१ [१]	
तेत्तीसा	त्रयस्त्रिंशत् २११ गा. १६३	
तेत्तीसाए	त्रयस्त्रिंशतः त्रयस्त्रिंशता वा ७०१, ७२३, ७२४	
„	त्रयस्त्रिंशति १८२९, १८५१, १८५२	
तेदुरणमज्जिया	त्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]	
तेदुरणमिज्जिया	„ पृ. २८ टि. २	
तेय ०	तैजस-तैजसशरीर १९०३ [५]	
तेयए	तैजसम्-तैजसशरीरम् ९०१, ९०२, ९०४, ९०८, १४७५	
„	तैजसः-समुद्धातः २०८५ गा. २२७	
तेयगसमुग्धाए	तैजससमुद्धातः २०९४ [१], २०९८ [१], २१४७, २१४९, २१५१, २१५२	
तेयगसमुग्धाएणं	तैजससमुद्धातेन २१२५, २१२७ [१], २१३१, २१६५	
तेयगसमुग्धाओ	तैजससमुद्धातः २११८ [१], २१२२	
तेयगसमुग्धाते	„ पृ. ४३३ टि. २	
तेयगसमुग्धायो	„ „	
तेयगसरीरया	तैजसशरीरकाणि ९१० [४]	
तेयगसरीरस्स	तैजसशरीरस्य १५५२	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० तेयगसरीरस्स	तैजसशरीरस्य	१५५१ [२]
तेयगसरीरं	तैजसशरीरम्	१५६१, १५६४
तेयगसरीरे	„ १५३६, १५४०, १५४४ [१, ३]	
० तेयगसरीरे	„ १५३६, १५३७, १५३९ [१], १५४१, १५४२	
तेयगस्स	तैजसस्य-तैजसशरीरस्य	१५३८
० तेयगा	तैजसानि-तैजसशरीराणि	२१२२
+ तेयलि	वनस्पतिविशेषः ४८ गा. ३७	
तेया	तैजस-तैजसशरीर ९१६ [३], १५६५, १५६६, २१७५	
तेया०	तैजस-तैजसशरीर ९११ [४], ९१२ [४], ९१४ [४], ९१७, ९१८ [३], ९२१ [४], ९२२, १५६३ [२], १५६५, १५६६, १७०२ [१३]	
तेयारूवा	एतद्रूपा पृ. २९३ टि. १८	
तेयासमुग्धाए	तैजससमुद्धातः २०८६, २०९० [१], २०९२	
तेयासमुग्धाएणं	तैजससमुद्धातेन २१३०	
तेयासरीरस्स	तैजसशरीरस्य १५४५ तः १५४७ [१], १५४८ तः १५५०, १५५१ [१, ४, ६, ९]	
तेरस	त्रयोदश २१६९	
तेरसमं	त्रयोदशम् पृ. २३३ पं. २०	
तेरसमो	त्रयोदशः ७९० गा. १८७	
तेरसविहे	त्रयोदशविधः १०७४	
तेरिच्छिषाणं	तिरश्चाम् १४७०	
तेलोकगुरुं	त्रैलोक्यगुरुम् १ गा. १	

मूलसद्गो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
तेलोके	त्रैलोक्ये २७६ तः ३२४, ३२६, ३२८	
+ तेह	तैलम् ९७२ गा. २०३	
तेहविद्	तैलविन्दुः ११० गा. १२५	
तेहं	तैलम् ९९९ [२]	
तेह्नाप्यसंठाणसंठिए	तैलापूपसंस्थानसंस्थितः २१६९	
तेवणं	त्रिपञ्चाशन् ३८२ [१, ३]	
+ तेवीस	त्रयोविंशः ७९० गा. १८७	
तेवीसइमं	त्रयोविंशतितमम् पृ. ३८४ पं. २१	
तेवीसइमेण	त्रयोविंशतितमेन १ गा. [१]	
तेवीसइमो	त्रयोविंशतितमः ७९० गा. १८६	
तेवीसं	त्रयोविंशतिः १९६, ४२७ [१, ३], ४२८ [१, ३]	
तेवीसाए	त्रयोविंशतेः त्रयोविंशत्या वा ७१४, ७१५	
„	त्रयोविंशतौ १८४२, १८४३	
तेसि	तेपाम् १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०६ [१], ८८१, ११२९, ११४१, १८१०, १८६४, २०५२ [२.५], पृ. २७५ टि. ४	
तेसिं	तेपाम् ५४ [१०] गा. ९९, ५५ [३], ९९४, ११२९, ११३९, ११४१, ११४२, १५२० [५], १६७९ तः १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८५ [१-२], १६८६, १७०२ [३२], १८०१, १८०३, १८०५, १८०६ [१], १८०९, १८१२, १८१६,	

मूलसद्गो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
तेसिं	१८१७, १८१९, १८२२, १८२३, १८२९, १८६४, २०५२ [२, ४-६], २१६९, पृ. ३९३ टि. ३-४, पृ. ३९५ टि. ६	
तेसु	तेपु ६६६ [३]	
तेहि	तैः २१५३ [१], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६५, २१६६ [१] तैः १८६४, २०५२ [२, ४-६], २१६९	
तेहिं	तेभ्यः ६४८, ६५० [१०], ६५३ [३], २१५३ [४], पृ. १७७ टि. १	
तेहिंतो	तेभ्यः ६४८, ६५० [१०], ६५३ [३], २१५३ [४], पृ. १७७ टि. १	
तेहूंसं	वनस्पतिविशेषः पृ. २५ टि. १०	
तेंदिय०	त्रीन्द्रिय ५७ [१-२]	
तेंदियसंसारसमाव-	त्रीन्द्रियसंसारसमापन्न-	
अजीवपणवणा	जीवप्रज्ञापना १८	
तेंदिया	त्रीन्द्रियाः २२९, २३० [४]	
तेंदुयाण	तिन्दुकानाम्-फलविशेषार्थे १२३५, १२३६	
तेंदूसं	तिन्दुकम्-अनन्तकाय- वनस्पतिः ५४ [८] गा. ९४	
तो	ततः १७४ गा. १३५	
तोद्वा	चतुरिन्द्रियजीवाः पृ. २८ टि. ११	
तोद्वा	„ ५८ [१]	
तोरण	तोरण १७७, १७८ [१], १८८	
तोरणेसु	तोरणेसु १४८	
-त्तं	एतद् ५, १३ [५], १६, १७, २१, २३, २५ [३], २७, २८ [४], ३०, ३१ [४], ३३, ३६,	

मूलसद्वो

सकयथो

सुत्तकाह

मूलसद्वो

सकयथो

सुत्तकाह

-त्तं

४० तः ५३, ५६ [२],
 ५७ [२], ५८ [२], ६०,
 ६३ तः ६७, ७१ तः ७४,
 ७५ [४], ७९ तः ८३,
 ८४ [४], ८५ [५], ८७
 तः ९०, ९१ [४], ९३,
 ९५, ९६, ९८, १००,
 १०२ तः १०८, ११०,
 ११५, ११६, ११८,
 ११९, १२२, १२३,
 १२५, १२८, १२९,
 १३१, १३२, १३५ तः
 १३८, १४० [२], १४१
 [२], १४२ [२], १४४
 [२], १४६ [२], १४७
 [२], ४९९ [२], ५५८,
 ८८२ तः ८८६, ९४६,
 ९५७, १०८९ तः १०९१,
 १०९४ तः १०९९,
 ११०१, ११०३, ११०४,
 ११०६ तः ११२२,
 १५७० तः १५७२
 इति २ गा. ६, ५४ [१]
 गा. ५०, ५४ [२] गा.
 ५४, ११० गा. १२१ तः
 १२५ गा. १२७ गा.
 १२९-१३०, २११ गा.
 १७८, ४८८, ५०७,
 ५५३, ६०८, ६७२ [६,
 ९], ८४१ तः ८४३,
 ८४५, ८४६, ८५४ तः
 ८५६, ९८७ [१, ५],
 ९९० [४], १०३२ [१],
 १०४१ [६], १०६१,
 १२४८, १२४९, १२५१,
 १२६० तः १२६२ [१],
 १२६४ [२] तः १२६६

ति

त्ति

[१], १२६७, १२६८
 [१], १२७० [२] तः
 १२७३, १२७५, १२७९,
 १२८१, १२८२, १२८४,
 १२८५, १२८९, १३००,
 १३०२, १३०५, १३१०,
 १३१२, १३२० तः
 १३२२, १३२६ तः
 १३३०, १३३५ तः
 १३३७, १३५८, १३५९,
 १३६५ तः १३६७,
 १३६९, १३८६, १४०८
 [३], १४४१, १४७९,
 १५३९ [४], १५४४
 [२-३], १५५२, १५८४
 [१], १७०१ [४],
 १७०२ [१६], १७२८,
 २१७६, घृ. २१० टि. ४,
 घृ. ३१२ टि. १, घृ. ३५३
 टि. २

० त्तिभागेण
 ० त्तिभागो
 ० त्थंभाण
 त्थिभगा

त्रिभागेन २११ गा. १६६
 त्रिभागः २११ गा. १६३
 स्तम्भानाम् ८८३
 वनस्पतिविशेषः ५४ [१]
 गा. ४७
 ,, घृ. २१ टि. ८

त्थिभुगा
 त्थिहु
 त्थिहू
 ० त्थीञ्चो
 ० त्थोचा

,, ,,
 ,, ५४ [१] गा. ४७
 स्त्रियः घृ. २८३ टि. १
 स्तोकाः २१३ तः २१६,
 २१८ तः २२३ [१-८],
 २२४, २२५, २२७ तः
 २७१, २७३ तः २७८,
 २८०, २८२, २८४,
 २८६, २८८, २९०,
 २९२ तः ३२७, ३३० तः
 ३३२, ३३४, ६९१,

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० ल्योवा	७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३, ९००, ९८२, ९८५[९], ९८७ [४], १०१३, ११७० तः ११७३, ११७६, ११८० [५, ७-९], ११८२ [१,३], ११८३ [१, ३], ११८५ तः ११८८, ११९०, १५६५, १५६६, १८१८, १८२१, २०५३, २१२५ तः २१२७ [१], २१२८ [१-२], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४२, २१४३, २१४४ [१], २१४५ [१]	
० ल्योवा	स्तोका	१०१३, १५६६
"	स्तोकानि	१२४७ तः १२४९, १५६५
"	स्तोकौ	२७१
० ल्योवाइ	स्तोकानि	३२८, ३२९, ८८७
० ल्योवाओ	स्तोकाः	२२६, २७९, २८१, २८३, २८५, २८७, २८९, २९१, ११८२ [२], ११८९, १६६३
० ल्योवे	स्तोकः	२७२ [१-५], ८०२
"	स्तोकम्	७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३, ९७९, ९८५ [७], ९८७ [२], १४७३, २१७० [१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	थ	
थणिया	स्तनित-स्तनितकुमार १७७ गा. १३७, १८७ गा. १३९	
थणियकुमारते-	स्तनितकुमारतैजस-	
यगसरीरस्स	शरीरस्य	१५५१ [२]
थणियकुमारत्ते	स्तनितकुमारत्ते	१०४१ [२], १०६५, २१०७, २११९
थणियकुमारदेवपंचे-	स्तनितकुमारदेवपञ्चेन्द्रिय-	
दियवेउन्वियसरीरे	वैक्रियशरीरम्	१५२६ [२]
थणियकुमार-	स्तनितकुमारदेवैभ्यः	
देवेहिंतो		६५० [१४]
थणियकुमारभवण-	स्तनितकुमारभवनवांसि-	
वासिदेवपंचेन्द्रिय-	देवपञ्चेन्द्रियवैक्रिय-	
वेउन्वियसरीरे	शरीरम्	१५२० [२]
थणियकुमारस्स	स्तनितकुमारस्य	१०५९, १६३५ [२], १६५९, २१११, २१६१
थणियकुमारा	स्तनितकुमाराः	१४० [१], ४३९, ४४२, ४६५, ६१६, ६२९, ६४९, ६७८, ८७३, ९१३, ९३९ [२], १०७९, ११३६, १२०२, १४०१, १४११, १४१५ [३], १५८३ [२], १७५८ [२], १८५४, १८८० [२], १९३०, १९४३, १९५६, १९६७, १९९३, २०१८, २०३४ [२], २०७९, २११७ [२]
थणियकुमाराओ	स्तनितकुमारात्	१५८९ [२]
थणियकुमाराण	स्तनितकुमाराणाम्	५७८, १०२६ [२]

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाद
थणियकुमाराणं	स्तनितकुमाराणाम्	३५३, ६९६, ७२८, ७४१, ७५७, ९०३, ९८४, १०२०, १०३१ [२], १०७१, १५३२ [२], १८०३ [२], १९१५, २००९ [२], २०२३, २०२८, २०९० [२], पृ. २६० टि ३
थणियकुमारे	स्तनितकुमारः	१२०९, १४२६ [२], १५२० [३]
थणियकुमारेसु	स्तनितकुमारेषु	६७२ [८], १४२४, १४२७ [२], १४३० [२], १४३८
थणिया	स्तनिताः-स्तनितकुमाराः	१८७ गा. १४५ गा. १४७
थलयर	स्थलचर	१५२४ [२]
थलयरतिरिक्ख- जोणियपंचेंदिय- ओरालियसरीरे	स्थलचरतिर्यगोनिकपञ्चे- न्द्रियौदारिकशरीरम्	१४८३, १४८५ [१] १४८५ [१-३, ५-७]
०,,	,,	१४८५ [१-३, ५-७]
थलयरपंचेंदियति- रिक्खजोणिया	स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यगो- निकाः	६१
थलयरपंचेंदियति- रिक्खजोणियाणं	स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यगो- निकानाम्	७५ [४]
थलयरपंचेंदिपुहंतो	स्थलचरपञ्चेन्द्रियैभ्यः	६४५ [२] ६३९ [९]
०,,	,,	६३९ [९]
थलयरपंचेंदियति- रिक्खजोणिपुहंतो	स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यगो- निकेभ्यः	६३९ [३, ७] ६३९ [७-१८], ६४५ [२]
०,,	,,	६३९ [७-१८], ६४५ [२]
थलयरपंचेंदियति- रिक्खजोणिजो	स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्य- गोनिकाः	३३४
थलयरपंचेंदियति- रिक्खजोणिया	स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यगो- निकाः	६५, ३३४
०,,	,,	७५ [४] तः ७७, ८५ [५]

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाद
० थलयरपंचेंदिय- तिरिक्खजोणि- याणं	स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यगो- निकानाम्	८५ [५], ३७८ [१] तः ३८६ [३]
थलयरसंखेज्जवासा- उयगम्भवक्कंति- यतिरिक्खजो- णियपंचेंदिय	स्थलचरसङ्ख्येयवर्पायुष्क- गर्भव्युत्क्रान्तिकतिर्य- गोनिकपञ्चेन्द्रिय	१५१८ [६]
थलयरसंखेज्जवासा- उयगम्भवक्कंति- यतिरिक्खजो- णियपंचेंदिय- वेडव्वियसरीरे	स्थलचरसङ्ख्येयवर्पायुष्क- गर्भव्युत्क्रान्तिकतिर्य- गोनिकपञ्चेन्द्रियवैक्रिय- शरीरम्	१५१८ [४]
थलयराण	स्थलचराणाम्	१४९९ [१], १५११ [१], १५२४ [२] १४९९ [२]
० थलयराण	,,	१४९९ [२]
थलयरेहंतो	स्थलचरेभ्यः	६४५ [१-२]
थलया	स्थलजानि	५४ [८] गा. ८६
थले	स्थले	८३
थंभणथा	स्तम्भनता	११२०
थंभिय	स्तम्भित	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६
थालं	स्थालम्	८५३
थावरणामाणं	स्थावरानाम्	१७०२ [४४]
थावरणामे	स्थावरनाम	१६९३
+ थिग्गल	थिग्गलम्-आकाश-	थिग्गलम् ९७२ गा. २०३
० थिग्गले	थिग्गलं-“थीगडुं” इति भापायाम्	१००२, १००४, १२२६
थिबुगबिंदु- संठाणसंठिण्	स्तिबुकविन्दुसंस्थान- संस्थितम्	९८६, १४९१ [१]
थिरणामाणं	स्थिरनाम्	१७०२ [४९]

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
धिरणामे	स्थिरनाम	१६९३
धिरिकरणे	स्थिरिकरणम्	११० गा. १३२
*० थीजो	त्रियः	पृ. २८३ टि. १
थीणनिद्धी	स्त्यानगृद्धिः	१६८०, १६८९ [२]
धीणद्धी	स्त्यानद्धिः	पृ. ३६५ टि. १, पृ. ३६८ टि.३
धी-धुरिससंजोपसु	त्री-धुरयसंयोगेपु	९३
+ धुरय	तृणविशेषः	पृ. २० टि. ७
थुंङ्ङे	कर्पासी-वनस्पतिः	पृ. १८ टि. ५
थूणा	स्थूणा	९७२ गा. २०३, १००१
थुभं	स्तूपः	८५३
० थूमिया	स्तूपिका	३११
थूमिया-०	"	३११
थूमियाजो	स्तूपिकायाः	३११
० थूमियागा	स्तूपिकानि	१९५. [१]
थेरं	स्थविरम्	१११८
थोवतरागा	स्तोकतरकाः	२०५७ [३-४]
*० थोवा	स्तोकाः	२१३ तः २१६, २१८ तः २२३ [८], २२४, २२५, २२७ तः २७०, २७४ तः २७८, २८०, २८२, २८४, २८६, २८८, २९०, २९२ तः ३२७, ३३० तः ३३२, ३३४, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३, ९००, ९८२, ९८५. [९], ९८७ [४], १०१३, ११७० तः ११७३,

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
	११७६, ११८० [५, ७-९], ११८२ [१, ३], ११८३ [१, ३], ११८५	
	तः ११८८, ११९०, १५६५, १५६६, १८१८, १८२१, २०५३, २१२५	
	तः २१२७ [१], २१२८ [१-२], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४२, २१४३, २१४४ [१], २१४५ [१]	
*० थोवा	स्तोका	१०१३, १५६६
"	स्तोकानि	१२४७ तः १२८९, १५६५
"	स्तोकौ	२७१
*० थोवाइ	स्तोकानि	३२८, ३२९, ८८७
*० थोवाजो	स्तोकाः	२२६, २७९, २८१, २८३, २८५, २८७, २८९, २९१, ११८२ [२], ११८९, १६६३
थोवाणं	स्तोकेभ्यः स्तोकेर्वा-काल- विशेषार्थे	६९४, ६९५
*० थोवे	स्तोकः	२७२ [१-५], ८०२
थोवे	स्तोकम्	९८७ [५]
*० थोवे	"	७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३, ९७९, ९८५. [७], ९८७ [२], १४७३, २१७० [१]
द	च	पृ. ४२४ टि. २
द	दक्षिणेणं (स.तृ.)	दक्षिणस्याम् २१५. [१]
दगपिप्पली	दक्षपिप्पली	४९ गा. ४०
दगरम्	दक्षरजः	१२३१

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	[१], ५४८[१], ५५०			[१,४], १०४८	
	[१], ५५१[१], ५५२			[१-२,४], १०५०[३],	
	[१], ५५४[१,३],			१०५५[४-५], १०६६	
	५५५[१,३], ५५६[१],			[१]	
	५५७[१], ७७७, ७७९,		दन्वी	वनस्पतिविशेषः ४९ गा.	
	७८०, ८०२ तः ८०५,			४०	
	१२४७ तः १२४९,		दन्वीकरा	दर्वाकराः-सर्पमेदः ७८,	
	१५६५, पृ. १०० टि. २			७९	
द्व्यद्वयाते	द्रव्यार्थतया ४८७[१],		द्व्येषु	द्रव्येषु १५.७७[१],	
	४८९[१], ५०४, ५२९			१५.७८[१], १६३९	
	[१], ५४९[१]		० द्व्येषु	,, १५.७६[१], १५.७९	
० द्व्यदेवाणं	द्रव्यदेवानाम् १४७०			[१], १६३९, १६४०	
द्व्यपएसप्पवहुं	द्रव्य-प्रदेशास्पन्नुत्तम्		द्व्येन्द्रिया	द्रव्येन्द्रियाणि १०४३[१],	
	१४७४ गा. २१४			१०५४[१], १०५५[१],	
द्व्यहलिया	वनस्पतिविशेषः ५२			१०६७	
० द्व्या	द्रव्याणि २७५, २८०		दस	दस ७५[४], ८४[४],	
द्व्याइं	,, ३२८, ३२९,			९१[४] गा. १११,	
	८७७[१], ८७८ तः			१७१, १७७, १७८	
	८८०, ८८७, ८८८[१],			[१-२], १८८, १९६,	
	८८९ तः ८९३, १११७			२०६[२] गा. १५६,	
द्व्याण	द्रव्याणाम् ११० गा. १२७			३३५[१-३], ३३६	
द्व्याणं	,, ८८१, ८८७			[१,३], ३३९[१,३],	
० द्व्याणं	,, २७५			३४०[१,३], ३४३ तः	
द्व्येन्द्रिय	द्रव्येन्द्रियम् पृ. २५३ टि. १			३५२ सूत्राणां प्रथम-तृतीय-	
० द्व्येन्द्रिय	,, पृ. २५३ टि. २			कण्डिके, ३६६[१,३],	
द्व्येन्द्रियसु	द्रव्येन्द्रियेषु १०६४,			३६८[१,३], ३९३	
	१०६७			[१,३], ३९४[१,३],	
+ द्व्येन्द्रिय	द्रव्येन्द्रियाणि १००६ गा.			४१९[१,३], ४२०	
	२०८			[१,३], ५९२, ७२५ तः	
द्व्येन्द्रिया	,, १०२४ तः १०२६			७२७, ८९१, १०३२[२],	
	[१], १०२७[१],			१०५८, १०६३, १०६५,	
	१०२८[१-३], १०३०,			१०८०[१०], १२६१,	
	१०३१[१], १०३६,			१२६४[२], १२६७,	
	१०३८[१], १०४१			१२७०[२], १३३७,	
	[१-४,८], १०४३			१३४०, १४१४[१],	
	[३,५-६], १०४५[१],			१४१५[१], १४१६[२],	
	१०४६[१,८], १०४७			१४७२, १७००	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाद
दस	[१०, १२], १७०१[१], १७०२[२४, ३९, ४२, ५४, ५८], १७०३[१], १७३०[१], १७३९[२]	
दस-	दश १७४ गा. १३६	
दस-०	,, १९५[१], १३२७	
+ दस	दशमः ७९० गा. १८७	
दसगुणकालए	दशगुणकालकः ५.२०	
दसगुणकालाई	दशगुणकालानि १७९८[२]	
+ दसण्णा	दशार्णेषु १०२ गा. ११५	
दसण्हं	दशानाम् २०६ [२]	
,, (स. प.)	दशसु १८३४, १८३५	
,, (प-तृ.प.)	दशभ्यो दशभिर्वा ७०६, ७०७	
दसपणसिए	दशप्रदेशकः ५०७, ५२८, ५३४, ५४९	
दसपणसिते	,, ५४०	
दसपणसियस्स	दशप्रदेशकस्य ५२८, ५४९	
दसपणसोगाढे	दशप्रदेशावगाढः ५१२	
दसपदेसिते	दशप्रदेशकः ५३४	
दसपदेसिया	दशप्रदेशकाः ५०३	
दसमं	दशमम् पृ. २०८ पं. १०	
दसमा	दशमी ८६३ गा. १९५	
दसमे	दशमम् ८६२ गा. १९४	
दसमो	दशमः ७९० गा. १८६	
दसविहा	दशविधाः ११०, १४० [१], ५०१	
,,	दशविधा ५, ८६२, ८६३, ८६५	
दसविहे	दशविधः ९२६, ९४७, १६७९	
दससमयठिङ्गं	दशसमयस्थितिकः ५.१६	
दसहा	दशधा १७७ गा. १३७	
दह	द्रह-द्रहाभियद्धीप-समुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०५	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाद
दहफुलई	द्रहफुल्लिका-वल्लीविशेषः ४५ गा. ३२	
दहफोलइ	,, ,, पृ. १९ टि. १३	
दहाण	द्रहाणाम् ८८५	
दहि	दधि १७८ [२]	
दहिघणे	दधिघनः-दधिपिण्डः १२३१	
दहिफोलइ	वल्लीविशेषः पृ. १९ टि. १३	
दहियं	दधिकम् ८५३	
दहिवन्ने	दधिपर्णः-वृक्षभेदः ४१ गा. १८	
दहिं	दधि पृ. २१२ टि. ७	
दही	दधि १२३१	
दहेसु	द्रहेषु १५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५	
दंड-	दण्ड १७७, १७८[१], १८८	
दंडणं	दण्डकेन ११९८	
दंडओ	दण्डकः ८८८[२], ८९२, ९६०[२], १०६४. १५९१, १५९९[१] १६१	
० दंडओ	दण्डकः ८९०, ८९१ १०४	
दंडगसयं	दण्डकशतम् १६०४[२]	
दंडगा	दण्डकाः ८९१, ८९५, ९७१, १५८०, १५८४ [२], १५८७[२], १६०४[१-२], १६१६ [२], १६१९, १६३६, १६७४[२], १६७८[३], १९०७, २०९४[२], २०९८[२], २१०४[२], २११५[२], २११६[१], २११७[२], २११८[२].	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाह
	२११९[५], २१२०[४], २१२३[४], २१२४[४], २१३६, २१३८, पृ. ३१९ टि. १	
० दंडगा	दण्डकाः ६९२, १४०९, पृ. ४३० टि. १	
दंडया	,, ९६२[३], ९६३[३]	
दंडरयणत्तं	दण्डरत्नत्वम् १४६९	
दंडं	दण्डम् २१७२	
० दंतसेढी	दन्तश्रेणी १७८[२]	
० दंता	दन्ताः ९५, १७८[१]	
दंतारा	दन्तकाराः-शिल्पार्याः १०६	
दंती	दन्ती-वनस्पतिः ५४[१] गा. ५०	
दंसण०	दर्शन ११० गा. १२८	
+ दंसण	दर्शनम् २१२ गा. १८०, १२५९ गा. २११	
दंसणचउक्कप्प	दर्शनचतुष्कम्पम् १६८९[१, ३]	
दंसणचउक्कस्स	दर्शनचतुष्कस्य १६९८ [२], १७०६, १७३५[२]	
दंसणणाणोवउत्ता	दर्शनज्ञानोपयुक्ताः २१७६	
दंसणपरिणामे	दर्शनपरिणामः ९२६, ९३५	
दंसणपरिणामेणं	दर्शनपरिणामेन ९३८, ९४०[१], ९४१[१], ९४३	
दंसणमोहणिज्जस्स	दर्शनमोहनीयस्य १६६७	
दंसणमोहणिज्जं	दर्शनमोहनीयम् ,,	
दंसणमोहणिज्जे	,, १६९१ [१-२]	
दंसणवावण्णमाणं	दर्शनव्यापनकानाम् १४७०	
दंसणं	दर्शनम् ४७८	
दंसणा	दर्शनानि ४८२ [३], ४८५[२], ४८८, ४९६, ४९३	
,,	दर्शने ४५०, ४८२ [२], ४८९ [२], ४९० [२]	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाह
दंसणारिया	दर्शिनार्याः १०१, १०९	
० दंसणारिया	,, ११० तः ११९	
दंसणावरणं	दर्शनावरणम् १७६२	
दंसणावरणिज्जं	दर्शनावरणीयम् १६७४ [१], १६७८ [१], पृ. ३६३ टि. १-३	
दंसणिज्जा	दर्शनीयानि पृ. ५६ टि. ९	
० दंसणी	दर्शनिनः २६०	
० दंसणीण	दर्शनिनाम् २६०	
० दंसणीणं	,, ,,	
दंसणे	दर्शनम् १९६३, १९६४	
,,	दर्शने २११ गा. १६९	
दंसणेहि	दर्शनैः ४५५ [१], ४५७ [१], ४६४ [१]	
दंसणेहिं	,, ४५२, ४५५ [२-३], ४५६ [१], ४५९ [१], ४८१ [२], ४८३ [१], ४८९ [१, ३], ४९१ [१], ४९५ [१]	
,,	दर्शनाभ्याम् ४८१ [१], ४८२ [१], ४९० [१], ४९३ [१]	
० दाई	दायी ९२१[१]	
+ दाडिम	दाडिमः ४१ गा. १६	
दाडिमाण	दाडिमानाम् ११२२	
दाणंतराड्ढप्प	दानान्तराधिकम् १६९६	
दाणंतराप्प	दानान्तरायः १६८६	
दाम	दामन् १७८ [१], १८८	
दाम-	,, १९५[१]	
दामिली	द्राविडी-लिपिभेदः १०७	
० दामे	दाम १२३०, १२३१	
दारगाहा	द्वारगाथा १४०६ गा. २१३	
दारं	द्वारम् २२४, २२६, २३१, २५१ तः २५६, २५९ तः २६९, २७३ तः २७५, ३२४, ३२५,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाह
दारं	३३३, ३३४, १२६०, १२७० [२], १२८४, १३२०, १३२५, १३३४, १३४२, १३४५, १३५३, १३६१, १३६३, १३७३, १३७५, १३८२, १३८५, १३८८, १३९१, १३९४, १३९६, १३९८, १४०९, १४१३, १४१६ [२], १४४३, १४५८, १४६४ तः १४६६, १४६९, १८७०, १८७५ [२], १८८२ [३], १८८६, १८८९ [३], १८९३, १८९६, १८९९ [२], १९०० [४], १९०१ [२], १९०२ [४], १९०३ [६], १९०७	
दाराण	(?) फलविशेषाणाम् पृ. २७३ टि. ८	
दारेसु	द्वारेषु १४८	
दालित्ताणं	दारयित्वा ८२	
दालिमाण	दाडिमानाम् १२३५, पृ. २७३ टि. ५	
दावियाइं	दर्शितानि पृ. २२५ टि. ३	
दासापुरिया	लिपिभेदः पृ. ३८ टि. ९	
दास्ति	गुच्छवनस्पतिविशेषः ४२ गा. २३	
दाहिण	दक्षिण १५७, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०१ [१], २०३ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७	
दाहिणउत्तरेण (स. तृ.)	दक्षिणोत्तरे २१९	
दाहिणो	दक्षिणतः १८७ गा. १४०	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाह
दाहिणदु	दक्षिणार्ध १९७ [२]	
दाहिणपच्चत्थिमेण (स. तृ.)	दक्षिणपश्चिमायाम् ३२७, ३२९	
दाहिणपुरत्थिमेण (स. तृ.)	दक्षिणपूर्वस्याम् ३२७, ३२९	
दाहिणवापु	दक्षिणवातः ३४ [१]	
दाहिणवेयालिं	दक्षिणतटम् १११२	
दाहिणवेयालीओ	दक्षिणतटतः ,,	
दाहिणिहं	दाक्षिणात्यम् ११०१	
दाहिणिह्ला	दाक्षिणात्याः १७९ [१], १८२ [१], १८५ [१], १९० [१]	
दाहिणिह्लाओ	दाक्षिणात्यात् ११०१	
दाहिणिह्लाणं	दाक्षिणात्यानाम् १७९ [१-२], १८० [१], १८२ [२], १८३ [१], १८५ [१], १९० [१-२], १९१ [१], १९४	
दाहिणिह्लेहिंतो	दाक्षिणात्येभ्यः २१७ [१-६]	
दाहिणुत्तरेण (स. तृ.)	दक्षिणोत्तरे २१४ [३], २२४	
दाहिणेणं	दक्षिणेन १७९ [१], १८२ [१], १९० [१], १९७ [१]	
,, (स. तृ.)	दक्षिणस्याम् २१३, २१४ [१-५], २१५ [२] तः २१८, २२०, २२२, २२३ [१-८], ३२७, ३२९	
दाहिणेहिंतो	दक्षिणेभ्यः पृ. ८२ टि. १-२	
दिट्ठे	दृष्टम् ११० गा. १२६	
दिट्ठेहिं	दृष्टान्तैः १९६३	
० दिट्ठो	दृष्टान्तः १२५१	
दिट्ठिपरिणामेणं	दृष्टिपरिणामेन पृ. २३० टि. २	
दिट्ठिवाओ	दृष्टिवादः ११० गा. १२६	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
दिष्टिवाय०	दृष्टिवाद	१ गा. ३
दिष्टी	दृष्टिः	१८६५ गा. २१९
० दिष्टी	दृष्टयः-दृष्टिमन्तः	२५६, ९३८
० दिष्टीणं	दृष्टीनाम्-दृष्टिमताम्	२५६
दिष्टीविसा	दृष्टिविपाः-सर्पविशेषः	७९
दिष्ण	दत्त	१७७, १७८ [१]
दित्त	दीप्त	१९६
दिन्न	दत्त	१८८
दिन्नं	दत्तं	१ गा. [२]
दिली	ग्राहविशेषः	६५
दिवडुं	द्वयर्थम्-सार्धमेकम्	१७०० [९], १७०२ [३, ३८], १७०७ [१], १७३१ [३], १९८८, १९८९
दिवडुो	द्वयर्थः-सार्धमेकः	१७१२
दिवसपुहत्तस्स (स. प.)	दिवसपृथक्त्वे	१८०६ [२], १८२८ तः १८३१
० दिवागरे	दिवाकरः	१२२९
दिव्व०	दिव्य	१७७, १७८ [१], १८८
दिव्वाहं	दिव्यान्	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६
दिव्वाण	दिव्यया	”
दिव्वागा	दिव्याकाः-सर्पमेदविशेषः	८०
दिच्चेणं	दिव्येन	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६
दिसा	दिशा-दिशाकुमार	१८७ गा. १३९
”	” -दिशाकुमाराः	१८७ गा. १४५ गा. १४७
दिसाओ	दिशाः	१७७, १७८ [१], १८८, १९६
दिसाकुमारा	दिशाकुमाराः	१४० [१], ४२९

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
दिसाकुमारणं	दिशाकुमाराणाम्	५७८
दिसाणुवाएणं	दिशानुपातेन	२१३, २१४ [१-५], २१५ [१-३], २१६ [१-४, ७-८], ३२७, ३२९
दिसाणुवातेणं	दिशानुपातेन	२१६ [५-६], २१८ तः २२२, २२३ [१-६, ८], २२४
दिसि०	दिक्-दिक्कुमाराः	१७७ गा. १३७
+ दिसि	दिशा	२१२ गा. १८०
दीणस्सरया	दीनस्वरता	१६८४ [२]
दीव	द्वीप	२१६९
दीव	द्वीप-द्वीपकुमाराः	१७७ गा. १३७
दीव०	” -द्वीपकुमार	१८७ गा. १३९
दीव०	द्वीप	८३, ८९, ९०, ९३, १५४, १७६, १९९१, १९९२, १९९४, १९९७, १९९८, २००६
दीवकुमारा	द्वीपकुमाराः	१४० [१], ४३९
दीवकुमाराणं	द्वीपकुमाराणाम्	५७८
दीवणिज्जा	दीपनीया	१२३७
दीवं	द्वीपम्	२१६९
दीवा	द्वीपाः-द्वीपकुमाराः	१८७ गा. १४६ गा. १४८
दीविण्	द्वीपकः	८४९, ८५२
दीविओ	”	पृ. २१२ टि. ४
दीविया	द्वीपकाः	७४
”	द्वीपिका	८५१
दीवे	द्वीपे	१७९ [१], १८० [१], १८२ [१], १८३ [१], १९० [१], १९७ [१], १९८ [१], १००३ [१-२], १०९८, २१६९

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० दीवे	दीवे	पृ. ३०२ टि. २
दीवेसु	दीवेपु ८२, १४८, १५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५	
+ दीवोदहि	दीवोदधयः ९७२ गा. २०३	
दीसइ	दृश्यते	पृ. २२ टि. ११
दीसई	,,	,,
दीसण	,,	,,
दीसति	,,	,,
दीसती	,,	,,
दीसंति	दृश्यन्ते ५४[१०] गा. १०३	
दीहगइपरिणामे	दीर्घगतिपरिणामः ९४९	
दीहं	दीर्घम् २११ गा. १६१	
दीहियाण	दीर्घिकाणाम् ८८५	
दीहियासु	दीर्घिकासु १५१, १६०, १६३ तः १६६	
दु०	द्वि ५३२[१], ८७७[९]	
दुइयाए	द्वितीयायाः २१७ [५]	
दुक्खत्ताए	दुःखतया १८०५	
दुक्खं	दुःखाम्-वेदनाभेदम् २०५४ गा. २२६, २०७०	
दुक्खा	दुःखा-वेदनाभेदः २०५४ गा. २२५, २०६९	
० दुक्खा	दुःखाः २११ गा. १७९, २१७६ गा. २३१	
० दुक्खाणं	दुःखानाम् ६७३ [२], १४२१[५], २१७४[१]	
दुखुरा	द्विखुराः ७०, ७२	
दुगळो	द्विगतः १५२० [३]	
दुगतो	,, १५१७[३], १५२० [५], १५३९ [२]	
दुगुंछा	जुगुप्सा १६९१ [५]	
० दुगुंछाए	जुगुप्सानाम् १७०८ [१०]	
० दुगुंछाणं	,, १७०० [१३]	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
दुगोत्तफुसिया	द्विगोत्रस्पशिका-वल्लीभेदः पृ. १९ टि. १२	
दुग्गहगामिणीओ	दुर्गतिगामिन्यः १२४१	
दुट्टाणवडिण्	द्विस्थानपतितः ५५० [१]	
दुट्टाणवडिते	,, ५०८, ५१३, ५१७, ५२१, ५२९ [१, ३], ५३५ [१], ५४१ [१], ५५० [१]	
दुणिण	द्वौ १७०० [११]	
+ दुद्ध	दुग्धम् पृ. २३७ टि. १	
दुद्धरधरेण	दुग्धरधरेण १ गा. [१]	
दुद्धं	दुग्धम् ८५३, पृ. २४७ टि. १	
दुपएसमव्भहिते	द्विप्रदेशाभ्यधिकः ५०६	
दुपएसहीणे	द्विप्रदेशहीनः ,,	
दुपएसिण्	द्विप्रदेशकः ५२५ [१], ५२७ [२], ५३९ [१], ५४८ [१], ७८२	
,,	द्विप्रदेशके ७८२	
दुपएसिते	द्विप्रदेशकः ५२६ [१], ५२७ [१], ५३३ [१]	
दुपएसियस्स	द्विप्रदेशकस्य ५२५ [१], ५३३ [१], ५३९ [१], ५४८ [१]	
दुपएसियं	द्विप्रदेशकम् १९६३	
दुपएसियाइं	द्विप्रदेशकानि ८७७ [३]	
दुपएसियाणं	द्विप्रदेशकानाम् ५२५ [१], ५३३ [१], ५३९ [१], ५४८ [१]	
दुपएसोगाढाइं	द्विप्रदेशावगाढानि ८७७ [४]	
दुपएसोगाढे	द्विप्रदेशावगाढः ५१२	
दुपदेसिए	द्विप्रदेशकः ५०५	
दुपदेसिते	,, पृ. १५९ टि. १	
दुपदेसिय	द्विप्रदेशक ११०६	
दुपदेसियस्स	द्विप्रदेशकस्य ५०५	
दुपदेसिया	द्विप्रदेशकाः ५०३	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
दुपदेसियाणं	द्विप्रदेशकानाम्	५०५
दुपदेसे	द्विप्रदेशे	७९० गा. १८५
दुप्पउत्तकाइया	दुष्प्रयुक्तकायिकी-	
	क्रियामेदः	१५६८
दुफासाइं	द्विस्पर्शानि	८७७ [१३], १८०० [१]
दुविभगंध	दुरभिगन्ध	५४४
दुविभगंध०	,,	४४१
दुविभगंधणामाए	दुरभिगन्धनामः	१७०२ [३०]
दुविभगंधपरिणता	दुरभिगन्धपरिणताः	८ [२], ९ [१-५], ११ [१- २, ४-५], १२ [१-८], १३ [१-५]
दुविभगंधपरिणया	दुरभिगन्धपरिणताः	१० [२], ११ [३]
दुविभगंधपरिणामे	दुरभिगन्धपरिणामः	९५३
दुविभगंधस्स	दुरभिगन्धस्य	५४४
० दुविभगंधा	दुरभिगन्धाः	१६७ तः १७४
दुविभगंधाइं	दुरभिगन्धानि	८७७ [१०], १८०१
० दुविभगंधाइं	,,	१८०९
दुविभगंधाओ	दुरभिगन्धाः	१२३९
दुविभगंधो	दुरभिगन्धः	५४४
दुविभसदपरिणामे	दुरभिगन्धपरिणामः-	
	अनुभूतशब्दपरिणामः	९५७
दुयाहिणं	द्वयाद्यधिकेन	९४८ गा. २००
दुरभिगंधणामे	दुरभिगन्धनाम	१६९४ [१०]
दुरभिगंधपरिणता	दुरभिगन्धपरिणताः	पृ. ७ टि. ४, पृ. ८ टि. २-४-६, पृ. १० टि. २
दुरभिगंधपरिणया	दुरभिगन्धपरिणताः	पृ. ७ टि. १
दुरहियासा	दुरध्यासाः	१६७ तः १७४ आ ९ [२]-१५

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
दुरूहति	आरोहति	१२१५ [२-३]
दुरूहिता	आरुह्य	,,
दुवयणे	द्विवचनम्	८९६
दुवालस	द्वादश	२११
दुवालसविहा	द्वादशविधा	३८, ८६६
दुविहं	द्विविधाम्	२०५४ गा. २२६, २०७५, २०८३
दुविहा	द्विविधाः	८ [२], २० तः २२, २५ [१], २६, २७, २८ [२], ३०, ३१ [२], ३२, ३३, ३४ [२], ३५ तः ३७, ३९, ५५ [१], ५६ [२], ५७ [२], ५८ [२], ६०, ६४, ६६, ६८ [१], ६९, ७५ [१], ७८, ८४ [१], ८५ [२], ९१ [१], ९२, ९७ [२], ९९, १०९, १११ तः १३२, १३४ तः १३८, १४० [२], १४१ [२], १४२ [२], १४३, १४४ [२], १४५, १४६ [२], १४७ [२], ४३८, ५००, ६७९, ६८१, ८६७, ८६८, ९९६, ९९८, ११२४ तः ११२६, ११२८, ११३२, ११४१, ११४२, ११४४, १४८६ [१-२], १५२०, [५], १५७३, २०४६, २०५७ [४], २०७८, २०८३ द्विविधा ३, ४, १४, १५, ८६०, ८६१, ८६४, १०९६, ११००, ११०२, १५२९ [१-२], १५३२ [१], १५६८, १५६९,

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
दुविहा	१९३६, १९४०, १९४२, १९४८, १९५०, १९५८, २०७२, २०७७		दुचे	१९३ [२], १९५ [२], २०५ [१], २०६ [१]	
„	द्विविधानि ९१० [१-४], ९११ [१-३], ९१२ [२-४], ९१४ [१-२], ९१६ [१-२], ९१८ [१], ९२०, ९२१ [१-२], १०२४		दुसमइएण	द्विसामयिकेन २१५३ [२], २१५६ [१], २१५७, २१५९ [२], २१६६ [१]	
„	द्विविधः १९८२		दुसमइयं	द्विसामयिकम् ८७९	
दुविहे	„ ९२५, ९३२, ९४८, ९४९, ९५३, ९५७, १०१७, १०२० [१], १०२१ [१], १०२२ [१], १०७२, १२७१, १२८५, १३२१, १३३०, १३३४, १३३५, १३४३, १३४६, १३५५, १३६४, १३६७, १३६९, १३७१, १३७६, १३७९, १३८१, १३९८, १६७०, १७९६, १८१७, १९०८, १९१२, १९१६, १९१७, १९२०, १९२४, पृ. ३१५ टि. २		दुसमयोनंम्	द्विसमयोनंम् १३६५	
„	द्विविधम् ९८३ [२], ९८४, १४७८ [१-२], १४८०, १४८२, १४८४ [१-२], १४८५ [१-३], ५-७], १४८७ [१-२], १५१४, १५२३ [१-२], १५२६ [१], १६८९ [१], १६९० [१], १६९१ [१, ३], १६९४ [१०, १८], १६९५ [१]		दुसमय०	द्विसमय ११०४	
„	द्वौ १७८ [२], १८१ [२], १८४ [२], १८९ [२],		दुसमयठितीयाइं	द्विसमयस्थितिकानि ८७७ [५]	
दुविहे			दुसमयसिद्धा	द्विसमयसिद्धाः १७	
„			दुहओवत्ता	द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
„			दुहणामस्स	दुःखान्नः १६८४ [२]	
„			दुहत्ताए	दुःखतया १८०६ [१]	
„			० दुहया	दुःखता १६८१ [२], १६९० [३]	
„			दुं विलय	द्रुम्बिलक-म्लेच्छजाति- विशेषः पृ. ३६ टि. ३	
„			दूभगणामाए	दुर्भगान्नः १७०२ [५१]	
„			दूभगणामे	दुर्भगानाम १६९३	
„			दूरतर०	दूरतर पृ. २९० टि. ८-९	
„			दूरतरागं	दूरतरकम् १२१५ [२]	
„			दूरं	दूरम् १९६, १९७ [१], १९९ [१], २०० [१], २०२ [१], २०७, २१०, १२१५ [१]	
„			दूसरणामाए	दुःस्वरान्नः १७०२ [५२]	
„			दूसरणामे	दुःस्वरसमा १६९३	
„			दूसिं	मथितं तक्कम् १२२०	
„			देयडा	इतिकाराः-शिल्पार्याः १०६	
„			देव	देव १७७, १७८ [१-२], १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८८, १९० [२], १९७ [१] तः १९७ [१], १९८ [२], २०० तः २०६ सूत्राणां द्वितीय- कण्डिका, १९०५ [३] तः १९०७	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तंकाइ
देव०	देव ५९, ६५२, ६५४, १२७० [१], १७४७ [२], १८९५ [३], पृ. १८० टि. १	
देवअसण्णिआउए	देवासंझ्यायुष्कम् १४७१, १४७३	
देवअसण्णि-	देवासंझ्यायुष्कस्य १४७३	
आउयस्स		
देवकुराहिं (स. तृ.)	देवकुरासु पृ. ३५ टि. ६	
देवकुरु-०	देवकुरु १०९८, १२५७ [१४]	
देवकुरुहिं (स. तृ.)	देवकुरुसु ९६	
देवखेत्तोववातगती	देवक्षेत्रोपपातगतिः १०९३	
देवखेत्तोववायगती	,, १०९७	
० ,,	,, ,,	
देवगइया	देवगतिकाः ९४४	
देवगणा	देवगणाः २०७ तः २१०	
देवगतिणाम	देवगतिनाम १७०९	
देवगतिणामाए	देवगतिनामः १७०२ [४], १७३१ [४]	
देवगतिणामे	देवगतिनाम १६९४ [१]	
देवगतिपरिणामे	देवगतिपरिणामः ९२७	
देवगतिया	देवगतिकाः ९३९ [१]	
देवगती	देवगतिः ५६३, ५६८	
देवतेयगसरीरे	देवतैजसशरीरम् १५३९ [१]	
० देवत्ते	देवत्वे १०४१ [७-९], १०४३ [४-६], १०४५, [१-२], १०४६ [५-८], १०४७ [२-४], १०४८ [५], १०४९, १०५० [२-३], १०५२, १०५४ [३-४], १०५५ [४-५], १०६७, पृ. ३२६ टि. २	
देवदारु	देवदारुः-वल्लीविशेषः ४५ गा. २९	
देवदालिपुप्फे	देवदालीपुष्पम् १२३३	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तंकाइ
देवदाली	देवदाली-रोहिणी, वन- स्पतिविशेषः १२३३	
,,	देवदालिः-वृक्षविशेषः ४१ गा. १७	
,,	देवदाली-वल्लीविशेषः पृ. १९ टि. ८	
० देवपंचिदिय-	देवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरस्य	
वेउच्चियसरीरस्स	१५३२ [१]	
देवपंचिदियवेउच्चि-	देवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्	
यसरीरे	१५१६, १५२० [१]	
० ,,	,, १५२० [१-३], १५२६ [१-२, ६]	
देवभवोववातगती	देवभवोपपातगतिः १०९९	
देवय	देवता १९५, [१]	
देवराया	देवराजः १९७ तः २०६ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका	
देवलोगेसु	देवलोकेषु १४७०	
० देवसरीरे	देवशरीरम् १५२६ [५]	
० देवस्स	देवस्य १०३४ तः १०३७, १०४५ [१-२], १०४६ [१, ८], १०४७ [१, ४], १०६३	
देवा	देवाः १३९, १४७ [२], १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९९ [१], २०२ [१], २०३ [१], २०४ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७ तः २१०, २२० तः २२३ [८], २२५, २२६, २८२, २८४, २८६, २८८, २९०, ३३४, ५८९, ६१२, ६१५, ६७६, ७१६, ७१७,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
देवा	७१९ तः ७२३, ७३६, ७३७, ११८२ [१, ३], ११८३ [१, ३], ११८७, ११८८, ११९०, ११९७, १८६०, १८६४, २०५१, २०५२ [१-६], २०५३		देवाणं	तः २१०, २२५, २२६, ३४३[१], ३४५[१-३], ३४७ [१-३], ३४९ [१-३], ३५१ [१], ३९३ [१-३], ३९५ [१], ३९७ [१, ३], ४०१, ४०३ [१], ४०५ [१], ४०७ [१], ४०९ [१, ३], ४१३ [१-३], ४१७ [१-३], ४१८[१-३], ४२०[१], ४२१ [१], ४२२ [१], ४२३[१] तः ४२६[३], ४३१ [३], ४३२ [१], ५९०, ५९३, ७३७, ११६५ [१], ११६६ [१], ११८२ [१-३], ११८३ [१-३], ११८५ तः ११८८, ११९०, १५२६ [१], १५३२ [१], १५३९ [४], १५४४ [३], २०५२ [२, ४-५], २०५३, पृ. १६५ टि. ३, पृ. १६६ टि. १	
० देवा	देवाः १९४ गा. १५३, १९७ [१], १९८ [१], २०० [१], २०२ [१], २०४ [१], ६०५, ६२२, ६३४, ७२४, १९९८ तः २००७, २०५१, २१४४ [२], पृ. ३२६ टि. २		० देवाणं	देवानाम् १६३, १९७ तः २०२ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका, २०४ [१], २०७ तः २०९, २११ गा. १७१, ३४३[२-३], ३९५ [१], ३९७ [२], ३९९[२-३], ४००[२], ४०३ [२-३], ४०५ [२-३], ४०९ [२-३], ४२७[१] तः ४३७[३], ६०४, ६७५, ७५१, १०३८ [१], १०३९,	
देवाउभ	देवायुष्क १७०९				
देवाउभस्स	देवायुष्कस्स १७०१ [४], १७३० [४]				
देवाउण्	देवायुष्कम् १६८३, १६९२				
देवाउयं	देवायुष्कम् १४७२				
देवाओ	देवात् १६०१				
देवाण	देवानाम् १७७, १७८ [१-२], १८० [२], १८२ [२], १८८, १९० [२], १९५ [१-२], १९७[१-२], १९८[२], ३५३, १९८२				
देवाणं	देवानाम् १७७, १७८ [१], १७३[१-२], १८० [१], १८१[१], १८२ [१], १८३[१], १८४ [१], १८६[१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९८[१], १९९ [१], २००[१], २०१ [१], २०३[१], २०५ [१], २०६[१], २०७				

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० देवाणं	१०४०, १०५२ तः १०५४ [१], १०५५ [१-५], १०६७, ११६७ [१], १४७०, १६३६, १८५२, २०१४ [१-२], पृ. ६१ टि. १, पृ. ७२ टि. ४-६, पृ. १३५ टि. १-२, पृ. ३२६ टि. २, पृ. ३९९ टि. १	
देवानुपुब्बिणाम	देवानुपूर्विनाम	१७०९
देवानुपुब्बिणामाण	देवानुपूर्विनामः	
		१७०२ [३९]
देवानुपुब्बिणामे	देवानुपूर्विनाम	१६९४ [१६]
देवि ०	देवी	१२७० [२]
देविंदे	देवेन्द्रः	१९७ तः २०६ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका
देवी	देवी	१२६४ [२], १२६६ [२], ११४५, १७४९
देवी -	,,	१२६४ [२]
० देवी	देव्यौ	१७४७ [२]
देवीभो	देव्यः	१७९ [१], २२६, २८३, २८५, २८७, २८९, २९१, ३३४, ११८२ [२-३], ११८७, ११८९, ११९०, पृ. २८४ टि. ३-५
० देवीभो	देव्यः	११८५
देवीण	देवीनाम्	१७७, १७८ [१-२], १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८८, १९० [२], १९५ [१] तः १९७ [२], १९८ [२], २५३, ११८२ [३], ११८३ [३], ११८५, ११८७, ११९०

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
देवीणं	देवीनाम्	२२६, ३४४ [१-३], ३४६ [३], ३४८ [१-३], ३५० [१-३], ३५२ [१], ३९४ [१-२], ३९६ [१], ३९८ [१-३], ४०० [१-३], ४०२ [१-३], ४०४ [१-३], ४०६ [१-३], ४०८ [१-३], ४१० [१] तः ४१२ [३], ४१४ [१] तः ४१६ [३], ११६५ [२], ११८२ [२], ११८३ [२]
० देवीणं	देवीनाम्	३४४ [२-३],
देवे	देवः	९९४, १२६४ [१], २१६९
,,	देवः-देवाभिधदीप-	
	समुद्रार्थे	१००३ [२] गा. २०६
० देवे	देवः	१४५८, १५३९ [४]
देवेसु	देवेषु	६६६ [१], ६६८ [१], ६६९ [१], ६७२ [१, ७], ६७३ [१], १८९५ [२]
० देवेसु	देवेषु	६७३ [२]
देवेहिं	देवैः	१८६४, २०५२ [२, ४-६]
देवेहिंतो	देवेभ्यः	६३९ [१], ६४८, ६५० [१, १३], ६५५ [१, ४], ६५६ [१], ६५७, ६६२ [१], १५९९ [२], पृ. १७७ टि. २
० देवेहिंतो	देवेभ्यः	६५० [१३, १६-१७], ६५३ [३], ६५६ [३], १६०४ [१]
देवो	देवः	१७४५, १७४९

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० देसभाण	देशभागे	१९८ [१], २०६ [१], २११
० देसभागा	देशभागानि	१७७, १८८
० देसभागे	देशभागे	१९७ [१], १९९ [१],
देसं	देशम्	१६१५, १६१६ [२], १६१९, १६३६
देसि	देशी	१८८
देसूणं	देशोनम्	३५० [१, ३], ३५२ [१, ३], १३२६, १३३१, १३४४, १३५२, १३५९, १३६०, १३७८
„	देशोनाम्	१३५०, १३५८, १३६६
देसूणा	देशोना	१५३५
देसूणाइं	देशोने	३४९ [१, ३], ३५१ [१, ३]
देसूणाए	देशोनया	१३५३
देसे	देशः	५, ५०१, १००२
० देसे	देशः	१००५
देसेणं	देशेन	१००२, १००३ [१], १००५
देसोही	देशावधिः	११८१ गा. २२२
„	देशावधयः	२०२२, २०२४, २०२५
० देहधारी	देहधारिणः	१८८
दो	द्वौ	१८७ गा. १४५, २५७ तः २५९, २७१, ३२७, ४५८, ४६९, ४७६, ४८४, ४९२, ५७३, ६२६, ६२८, ६३३, ६३५, ६३६, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३, ८७८, १२१५ [३], १३६८, १४१४ [१, ३], १४१५ [१-२],

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
दो		१४१६ [१], १६९९ [१], १७०० [५], १७०२ [१, ११, ३६, ३७, ४८-५३, ५८], १७०८ [८], १७१२, १७३१ [१, ५], १७३७ [४], १७८१, १७८४ [१], २०९३ [१], २०९५ [१], २१०० [२], २१०१ [१], २१०३ [१], २११९ [२, ४], २१२४ [३], २१३५ [१]
„	द्वे	३२९, ३४९ [१, ३], ३५१ [१, ३], ४०९ [१, ३], ४१३ [१, ३], ४१७ [१, ३], ४१८ [१, ३], ४५०, ४७४ [२], ४८२ [२], ४८९ [२], ४९० [२], ७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३, ९१० [३], ९८७ [१], १०२५, १०२८ [१-३], १०४१ [३-४], ११४२, १२८९, १३१२, १३३९, १३५६, १४१५ [२], १५३२ [६], १५६५, १६३३, १६३५ [४], १९८८
दोचं	द्वितीयम्	२१७५
„	द्वितीयाम्	६४७ गा. १८३
दोचाण	द्वितीयायाः	२०००
„	द्वितीयायाम्	३३४
दोच्चे	द्वितीयः	१५५१ [४]
दोणमुहनिवेसेसु	द्वोणमुखनिवेशेषु	८२
दोणिण	द्वौ	५४ [२] गा. ५५, २७३, १३१९, १७००

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तंकाइ
दोणिण	[१३], १७०२ [५, ९, १३, २२, ४३]	
„	द्वे २११, ८५९ गा. १९३, ९८३ [२], ९८४, १०३३ [१], १५२९ [४-५], १६११, १६३५ [४], १९८७, २१६९, पृ. ३५९ टि. १	
दोण्ह	द्वयोः ५४ [१०] गा. १०३, १२०७ [२], १२१४, १५६६, पृ. ३०९ टि. १	
दोण्हं	द्वयोः १९४, ९८७ [१], १५१२ गा. २१६, १८३० तः १८३३, १९८२	
„ (पृ. प.)	द्वाभ्याम् ७०२ तः ७०५	
„ (स. प.)	द्वयोः १८३० तः १८३३	
दोणिह	द्वौ पृ. २२ टि. १०	
दोव	म्लेच्छजातिविशेष पृ. ३६ टि. ९	
दोमिलिवि	लिपिभेदः पृ. ३८ टि. १२	
दोमिली	„ „	
दोला	चतुरिन्द्रियजीवाः ५८ [१]	
दोसणिस्त्रिया	द्वेपनिःसृता ८६३	
दोसापुरिया	लिपिभेदः १०७	
दोसु	द्वयोः ६७२ [५], १२१६ [१], १२१७, पृ. ४७ टि. ६	
दोसु-	„ १५५	
दोसे	द्वेपः १६७०	
„	द्वेपे ८६३ गा. १९५,	
दोसेण	द्वेपेण „	
दोसेणं	„ १५८०	
दोस्त्रिया	दौष्यिकाः-कर्मार्याः १०५	
दोहि	द्वाभ्याम् ८५९ गा. १९३	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तंकाइ
दोहिं	द्वाभ्याम् ४६६ [१], ४६८ [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४८१ [१], ४८२ [२], ४८९ [१], ४९० [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ६८७, ६८८, ६९१, १६७०, १६७२, १७२६	
दोहितो	द्वाभ्याम् ६३९ [१२, १६, १९], ६५० [४-६, ८, ११], ६६५ [३], १४६५	
ध		
धणुत्तिभागो	धनुस्त्रिभागः २११ गा. १६३	
धणुपुहत्तं	धनुःपृथक्त्वम् १५११ [३], १५१२, १५१२ गा. २१६	
धणुपुहत्तिया	धनुःपृथक्त्विकाः ८३	
धणुसत्तं	धनुःशतम् १५२९ [५-६], २१६९	
धणुसत्ताइं	धनुःशतानि १५२९ [६-८]	
० धणुसत्ताइं	„ १५२९ [१]	
धणुसहस्रं	धनुःसहस्रम् १५२९ [१, ८]	
धणुं	धनुः ८३	
धणुं	धनूपि १५२९ [२-५]	
धणुपुहत्तं	धनुःपृथक्त्वम् १५१२ गा. २१५	
धणे	धनम् पृ. २१२ टि. ९-१०	
धणो	धान्यम् ८५४ तः ८५६	
धमाससारण	धन्वयवासकसारकः पृ. २९४ टि. ५	
धमाससारे	धन्वयवासकसारः १२२८	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
धम्मत्थिकाए	धर्मास्तिकायः ५, २७० तः २७२ [१], २७३, ५०१, १३९५	
धम्मत्थिकाएणं	धर्मास्तिकायेन १००२, १००३ [१], १००५	
धम्मत्थिकाय ०	धर्मास्तिकाय २७०, २७१, २७३	
धम्मत्थिकायस्त	धर्मास्तिकायस्य ५, २७२ [१], ५०१, १००२, १००३ [१]	
धम्मरुह	धर्मरुचिः ११० गा. १३०	
० धम्मरुहं	,, ११० गा. ११९	
धम्मरुहत्वे	धर्मवृक्षः-वृक्षभेदः ४८ गा. ३७	
धम्मं	धर्मम् १४२० [२-३], १४२१ [२], १४२५ [२], १४२८ [२], १४३१ [२], १४३२ [२-३], १४३७ [२-३], १४५२	
० धम्मं	धर्मम् ११० गा. १३०	
धरण ०	धरण-नागकुमारेन्द्र १८१ [२]	
धरणितलगत्तं	धरणितलगत्तम् १२१५ [१]	
धरणितलगयं	,, १२१५ [२-३]	
धरणितले	धरणितले पृ. २९० टि. ५	
धरणे	धरणः-नागकुमारेन्द्रः १८२ [२], १८७ गा. १४३	
० धरा	धराः १७७, १७८ [१], १८७ गा. १४७, १८८, १९६	
० धरे	धरो १७८ [२] धरः १९७ [२], १९८ [२], १९९ [२], २०० [२], २०१ [२]	
० धरेण	धरेण १ गा. [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
+ धव	धवः-वृक्षविशेषः ४१ गा. १८	
धवल ०	धवल १७८ [१-२]	
धंत ०	ध्मात १२३१	
धंतो	ध्मातः ५४ [१०] गा. १०२	
धाय	धाता-वानव्यन्तरेन्द्रः १९४ गा. १५२	
धायइ	धातकी-धातकीखण्डः १००३ [२] गा. २०४	
० धायइसंडपुरिमद्धे	वृक्षविशेषः ४० गा. १४ धातकीखण्डपूर्वार्धे १२५७ [१६]	
० धायइसंडे	धातकीखण्डः १००३ [२]	
० धारणिज्जेसु	धातकीखण्डे १०९८ धारणीयेषु १५७७ [१], १६३९	
० धारिणो	धारिणः १९६	
० धारी	,, १७७, १७८ [१], १८८, १९६	
० धीरपुरिसेण	धारिणो १७८ [२] धीरपुरुषेण १ गा. [१]	
धूमकेऊ	धूमकेतवः-धूमकेतुनिकाय- देवाः १९५ [१]	
धूमप्पभा	धूमप्रभा ७७४	
धूमप्पभाए	धूमप्रभायाः १७२, २१७ [२], २००४	
० धूमप्पभापुडविगे- रइए	धूमप्रभापृथ्वीनैरयिकः १४४७	
० धूमप्पभापुडविणे- रइया	धूमप्रभापृथ्वीनैरयिकाः १४१० [३]	
० धूमप्पभापुडविणे- रइयाणं	धूमप्रभापृथ्वीनैरयिकाणाम् १९८८	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
धूमपभापुद्विने-	धूमप्रभापृथ्वीनैरयिकेभ्यः	
रङ्गहिंतो		२१७ [३]
धूमपभापुद्विने-	धूमप्रभापृथ्वीनैरयिकाः	
रङ्ग्या	६०, २१६ [६], ५७३,	६४५ [१]
धूमपभापुद्विने-	धूमप्रभापृथ्वीनैरयिकाणाम्	
रङ्ग्याणं	१७२, ३४० [१],	६४४
०	”	३४० [२-३]
धूत्र	धूप १७७, १७८ [१],	१८८
धोय	धौत १७८ [२], १२३१	
	न	
न	न ५४ [१०] गा. १०३,	
	२११ गा. १७१ गा.	
	१७४, ४६१, ५४४,	
	५४७ [१], ५५३, ८३६,	
	९९८, २०४३, २१७६,	
	पृ. १६९ टि. २, पृ.	
	२४५ टि. ५	
न-	न २०३२ गा. २२३	
नक्खत्त	नक्षत्र १७० तः १७४,	
	१९७ [१], २१०	
नक्खत्तदेवय	नक्षत्रदेवता १९५ [१]	
नक्खत्तविमागे	नक्षत्रविमाने ४०४ [१-३]	
नक्खत्ता	नक्षत्राणि १४२ [१]	
नगरनिवेशेषु	नगरनिवेशेषु ८२	
नगरावास	नगरावास १९० [१-२]	
नट्ट	नाट्य-नृत्य १७७, १७८	
	[२], १९६	
नत्थि	नास्ति ५२५ [३]	
नत्थि	न सन्ति ९०, १०५, १	
	[४], २१२३ [१]	
० नदीशो	नद्यः-नदीनामाभिध्वीप-	
	समुद्रार्थे १००३ [२]	
	गा. २०५	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
नदीसु	नदीषु १५१, १६०,	
	१६३ तः १६६, १७५	
नपुंसपुहिंतो	नपुंसकेभ्यः ६४५ [६]	
नपुंसकलिङ्गसिद्धा	नपुंसकलिङ्गसिद्धाः १६	
नपुंसकवेदगा	नपुंसकवेदकाः २५३	
नपुंसकवेदगाणं	नपुंसकवेदकानाम्	”
नपुंसकवेदस्स	नपुंसकवेदस्य १७००	
	[११]	
नपुंसगवेदे	नपुंसकवेदः-नपुंसकवेदवान्	
	१३२९	
नपुंसगवेदगा	नपुंसकवेदकाः ९४३	
नपुंसगा	नपुंसकाः ५६ [१], ५८	
	[१], ६८ [२-३], ८४	
	[२-३], ८५ [४],	
	९१ [२-३]	
नपुंसगाणमणी	नपुंसकाज्ञापनी ८५५	
नमो	नमः ग्रन्थादौ,	
	१ गा. [६]	
नरपसु	नरकेषु १७०	
नरगभयं	नरकभयम् १६९, १७३	
नरगा	नरकाः १६९ तः १७४,	
	१७४ गा. १३५-१३६	
नरगोसु	नरकेषु १६९, १७१ तः	
	१७४	
नरच्छायं	नरच्छायाम् १११४	
नरयपुद्वीणं	नरकपृथ्वीनाम् ६४७	
	गा. १८४	
० नलिणाणं	नलिनानाम् ५४ [८]	
	गा. ९०	
नलिणे	नलिनम् ५१	
नव	नव ९१ [४] गा. १११,	
	४१५ [३], ५९१,	
	१०३४, १७७८	
+ नव	नवमः ७९० गा. १८७	
नवमो	” ७९० गा.	
	१८५-१८६	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
नवरं	नवरम् १८७, १९१ [१], २०९, ४५९ [३], ४६१, ४६२ [३], ४६४ [२], ४६६ [३], ४७० [३], ४८२ [२-३], ४८७ [३], ४८८ [२], ४९० [२-३], ४९१ [३], ४९३ [२], ४९६, ४९९ [२], ५०६, ५०७, ५१७, ५१८, ५२१, ५२३, ५३० [३], ५३१ [२], ५३२ [३], ५३३ [३], ५३४, ५३५ [३], ५३६ [३], ५३७ [३], ५३९ [३], ५४१ [३], ५४३ [३], ५४४, ५४५ [३], ५४७ [३], ५४८ [३], ५४९, ५५० [३], ५५१ [३], ५५२ [३], ५५५ [२], ५५६ [३], ५५७ [३], ६०८, ६२५, ६४१ तः ६४५ [१], ६४६, ६४८, ६५० [१०, १२], ६५२, ६५५ [४], ६५८, ६६७, ६७२ [४, ६], ६७४, ६७५, ८९०, ८९१, ९२०, ९३९ [१], १००९ [२], १०११ [२], १०१५ [१], १०३३ [३], १०३४, १०४१ [४], १०६७, ११८० [१०], १२०७ [२], १२१४, १२४२, १६८१ [२], २०५७ [४], २०९५ [२]		+ नाग	नागाः-नागकुमाराः १७७ गा. १३७	
			नाग-०	नाग-नागकुमार १८७ गा. १४७	
			नागकुमारत्ते	नागकुमारत्वे २११०	
			नागकुमारराया	नागकुमारराजा १८३ [२]	
			नागकुमारा	नागकुमाराः १४० [१], ४४२	
			नागकुमाराणं	नागकुमाराणाम् १८२ [२]	
			नागकुमारीणं	नागकुमारीणाम् ३५० [१]	
			नागलता	नागलताः ४४ गा. २७	
			० नाणत्तं	नानात्वम् १८७	
			० नाणं	ज्ञानम् १४३६ [१-२]	
			नाणा	ज्ञानानि ४६१	
			”	ज्ञाने (प्रथमाद्विव.) ४८२ [२]	
			नाणे	ज्ञाने (स.) २११ गा. १६९	
			नाणेहिं	ज्ञानैः ४८९ [३], ४९० [३], ४९५ [१]	
			नाम	नामन्-नामकर्म ६८४, ६८५, ६८८, ६९१	
			”	नाम ११० गा. १२३	
			नामधिजा	नामधेयानि २११	
			नामं	नाम २०८	
			”	नामानि पृ. १४ टि. १	
			नामा	नामानः १७७ गा. १३७	
			० नामेणं	नाम्ना २०५ [१]	
			नायव्वा	ज्ञातव्याः पृ. ६७ टि. ५	
			नायव्वो	ज्ञातव्यः ५४ [२] गा. ५५, ११० गा. १२२ गा. १३०	
			नालिपूरी	नालिकेरी ४८ गा. ३८	
			० नालिपूरीणं	नालिकेरीणाम् ५३ गा. ४४	
			नालियावद्धा	नालिकावद्धानि ५४ [८] गा. ८७	
			निउण०	निपुण १८८	
+ नंदि	नन्दिः-नन्दीधरो द्वीपः समुद्रश्च १००३ [२] गा. २०४				

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाह
निक्रंङ्कटच्छाया	निष्कङ्कटच्छाया-निरुप-	
	घातच्छाया	२११
„	निष्कङ्कटच्छायानि	१७७,
	१९६, २०६ [१], २१०	
+ निक्रंस्विय	निष्काङ्कितः	११० गा. १३२
० निखुडेसु	निष्कुटेपु	१५७
निगमणिवेशेसु	निगमनिवेशेषु	८२
निगोद	निगोद	२३९, २४४
निगोद०	„	२४९
निगोदजीवा	निगोदजीवाः	३३४
निगोदा	निगोदाः	२४२
० निगोदा	„	२३७, २३८,
	२४० [७], २४१, २४३,	
	२४४, २४५ [८], २४६,	
	२४७, २४९, २५० [७],	
	२५१	
० निगोदाण	निगोदानाम्	२५० [७]
० निगोदाणं	„	२४० [७], २४२,
	२४५ [८], २४६, २४७,	
	२५० [७], २५१	
निगोयजीवे	निगोदजीवान्	५४ [१०]
	गा. १०२	
० निगोया	निगोदाः	२५० [७]
० निच्चं	नित्यम्	१७१
+ निच्चंधयार	नित्यान्धकाराः	१७३,
	१७४	
निजरा	निर्जरा	९७१ गा. २१०
निजरापोगले	निर्जरापुद्गलान्	९९५ [१],
	९९६	
निजरिति	निर्जरन्ति	९७१
निजरंसे	निर्जारिपुः-निर्जीर्णवन्तः	
	९७१	
निजुत्त	नियुक्त	१७७
निज्जरेसु	निर्जरेषु	१५१, १६०,
	१६३ तः १६६, १७५	
निदायं	निदाम्	२०८०
निदातिहा	निदानिद्रा	पृ. ३६८ टि. २

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाह
निदापंचयस्स	निद्रापञ्चकस्य	१६९८ [१]
निद्व	स्निग्ध-स्पर्श	५०४, ५४८
	[१], ५५० [१], ५५१	
	[१]	
निद्वफास ०	स्निग्धस्पर्श	४४०, ४४१
निद्वफासपरिणता	स्निग्धस्पर्शपरिणताः	८ [४],
	९ [१-५], १० [२],	
	११ [३-५], १२ [१-३,	
	५], १३ [३-५]	
निद्वफासपरिणया	स्निग्धस्पर्शपरिणताः	
	११ [१]	
निद्वबंधणपरिणामे	स्निग्धवन्धनपरिणामः	९४८
निद्वण्हाओ	स्निग्धोष्णाः	१२४१
निद्वे	स्निग्धः-स्पर्शः	५५३
निप्यंका	निष्पङ्कानि	१७७, १७८
	[१], १८८, १९६,	
	२०६ [१], २१०, २११	
निप्यजंति	निष्पद्यन्ते	७७३ [३]
+ निप्याव	निष्पावः-वनस्पतिः	५०
	गा. ४२	
निम्ममा	निर्ममाः	२११ गा. १५८
निम्मल	निर्मल	१७८ [१-२]
निम्मला	निर्मला	२११
„	निर्मलौ	२०६ [१]
„	निर्मलानि	१७८ [१],
	१८८, १९६, २०६ [१],	
	२१०	
नियताओ	नियताः	पृ. २७५ टि. ४
नियमसो	नियमतः	२११ गा. १६८
नियमा	नियमात्	६८१, ७८१,
	७९७, ८७७ [९],	
	१५६४, १६०९, १६११,	
	१६१२, १६२८, १७८८	
	[२]	
निरएसु	निरयेषु	१५७
निरयगती	निरयगतिः	५६०, ५६५
निरयपत्यडेसु	निरयप्रतटेपु	१४८

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाह
निरयावलिआसु	निरयावलिआसु	१४८, १५७
निरयावास०	निरयावास	१७२
निरवसेसं	निरवशेषम्	२०५२ [३]
निरंतरं	निरन्तरम्	६०९ तः ६१९, ६२१ तः ६२४, ६७२ [९], ६७३ [२], ८११ तः ८१५ सूत्राणां ८१७ तः ८२९ सूत्राणां च द्वितीयकण्डिका, ८५३, ८७८, १४१९, १४५१, १४६९, १५७५ [२], १५८६ [२], १६१३ [२], २११०
निरुपक्रमाडया	निरुपक्रमायुष्काः	६७९, ६८१
निवासेसु	निवासेषु	पृ. ३२ टि. १३
० निवेसेसु	निवेशेषु	८२
निव्वत्त	निर्वृत्त	२११ गा. १५८
निव्वत्तणया	निर्वर्तना	२०३३
० निव्वत्तणा	निर्वर्तना	१००९ [१], १०१० [१]
निव्वत्तणाहि- करणीया	निर्वर्तनाधिकरणिकी	१५६९
निव्वाधाएणं	निर्व्याधातेन	८२, १५४
निव्वाणपुर०	निर्वाणपुर	पृ. ७९ टि. ४
निध्वट्टकाइय०	निर्विष्टकायिक	१३६
निध्वित्तिगिच्छा	निर्विचिकित्सा	११० गा. १३२
निध्विसमाण०	निर्विशमान	१३६
निस्सग्गरुहं	निसर्गरुचिः	११० गा. १२१
निसग्ग[रुहं]	,,	११० गा. ११९
निसेगो	निषेकः	१७०० [१०]
+ निरसकिय	निःशङ्कितः	११० गा. १३२
निरसासविता	निःश्यासविपाः - सर्पविशेषः	७९

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाह
० निस्सिया	निःसृता	८६३
० निहत्ताउण्	निधत्तायुष्कः	६८४, ६८५
निहत्ताउयं	निधत्तायुष्कम्	६८८, ६९० तः ६९२
० निहाणं	निधानम्	१ गा. २
नीरया	नीरजाः	२११
,,	नीरजसौ	२०६ [१]
,,	नीरजांसि	१८८, १९६, २०६ [१], २१०
नील०	नील-वर्ण	५४४
नीलपत्ता	चतुरिन्द्रियजीवाः	५८ [१]
नीलमत्तिया	नीलमृत्तिकाः - पृथ्वीकायजीवाः	२३
नीललेसे	नीललेश्यः	१२०३ [१]
नीललेस्सा	नीललेश्याः	११८० [५], ११८२ [३]
,,	नीललेश्या	११५७
नीललेस्साणं	नीललेश्यानाम्	२५५, ११७१
नीलवण्ण०	नीलवर्ण	पृ. १५२ टि. १
नीलवण्णपरिणता	नीलवर्णपरिणताः	९ [२], ११ [२-५], १२ [१-३, ५-८], १३ [१-५],
नीलवण्णपरिणया	नीलवर्णपरिणताः	८ [१], १० [२]
नीलाइं	नीलानि	८७७ [७]
० नीलाइं	,,	१८०१
नीलासोण	नीलाशोकः	१२२७
नीली	नीली-वनस्पतिविशेषः	४२ गा. १९
नीससंति	निःश्वसन्ति	६९३ तः ६९५, ६९७, ७०० तः ७२४, ११४२
नेयव्वा	नेतव्याः-ज्ञातव्याः	१९४ गा. १५३
नेयव्वो	नेतव्यः-ज्ञातव्यः	२११६ [१]

मूलसदो	सक्यत्थो	सुत्तंकाइ
नेरइण	नैरयिकः ४४०, ४५५ [१], ४५६ [१], ४५७ [१]	
नेरइणसु	नैरयिकेषु ६६६ [१], ६६७ [१], ६६९ [१], ६७२ [१], ६७३ [१]	
० नेरइणसु	नैरयिकेषु ६७२ [२]	
नेरइणहितो	नैरयिकेभ्यः ६३९ [१], ६४८, ६५० [१], ६५५ [१-२], ६५६ [१-२], ६५७, ६६२ [१], पृ. १७७ टि. २	
० नेरइणहितो	नैरयिकेभ्यः २१७ [१, ३-६]	
नेरइय ०	नैरयिक ५९	
नेरइयअसन्निआउण	नैरयिकासंख्यायुष्कम् १४७३	
नेरइयस्स	नैरयिकरय ४४०, ४५५ [१-२], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], १०३५, २१०६	
नेरइया	नैरयिकाः ६०, १६७, २१६, २१७ [१-४, ६], २२५, २६६, २७७, ३३४, ४३९, ४४३, ६०९, ६२४, ६२६, ६३०, ६३१, ६३४, ६३७, ६३९ [१], ६६६ [१], ६७७, ६८३, ६८८, ६९३, ८१९ [१], ८२७ [१], ८६८, पृ. १३६ टि. १, पृ. २७५ टि. ६	
० नेरइया	नैरयिकाः ६०, १६८ तः १७२, १७४, २१६ [२-८], ५६९ तः ५७५,	

मूलसदो	सक्यत्थो	सुत्तंकाइ
० नेरइया	६०७, ६१३, ६४०, ६४२ तः ६४५ [१], ६४६	
नेरइयाणं	नैरयिकाणाम् १६७, २२५, २२६, ३३५ [१], ४४०, ४५१, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ६४८, ६५० [२, १०], ७२६, ७३१, ७३९, ७५३, ७६५, ७७१, १००९ [२], १०१० [२]	
० नेरइयाणं	नैरयिकाणाम् १६८ तः १७४, ३३५ [२], ३३६ [१] तः ३४२ [३], ६४१, ६४३, ६४४	
नो	नो ४३९, ४४०, ५०३, ६१७, ६१८, ६३९ [१-२], ५-६, ९-११, १४-१५, १७-१८, २०- २६], ६४५ [२-५], ६४८, ६५० [१, १७-१८], ६५५ [४], ६५६ [२], ६६२ [१-४], ६६५ [२], ६६६ [१-२], ६६८ [१-५], ६६९ [१], ७३९, ७४०, ७४४, ७४७, ७५०, ७५१, ७५५, ७५६, ७६१, ७६५, ७६७, ७७०, ७७३ [३], ७७५, ७८१ तः ७८७, ७९२, ७९४, ७९७, ७९९, ९९० [१], ९९९ [१], ११२८, १४२५ [१-२], १४३१ [१], १४३७ [३],	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
नो	१४६३, १५१९ [२], १६५४, १६५७, १९८०, २०१७	
नोइंदियउवउत्ता	नोइन्द्रियोपयुक्ताः	३२५
नोइंदियउवउत्ताणं	नोइन्द्रियोपयुक्तानाम्	॥
नोपज्जत्तगनोअप-	नोपर्याप्तक्रनोअपर्याप्तकाः	
ज्जत्तगा		२६६
नोपज्जत्तनोअप-	नोपर्याप्तनोअपर्याप्तानाम्	॥
ज्जत्ताण		
नोपरित्तनोअपरित्ता	नोपरीत्तनोअपरित्ताः	२६५
नोपरित्तनो-	नोपरीत्तनोअपरित्तानाम्	॥
अपरित्ताण		
नोसण्णीनो-	नोसंज्ञिनोअसंज्ञिनाम्	२६८
असण्णीण		
नोसंजतनोअसंजत-	नोसंयतनोअसंयतनो-	
नोसंजतासंजता	संयतासंयताः	२६१
नोसंजयनोअसंजय-	नोसंयतनोअसंयत-	
नोसंजतासंजताणं	नोसंयतासंयतानाम्	॥
नोसुहुमनोवादराण	नोसूक्ष्मनोवादराणाम्	२६७

प

पइट्ठिता	प्रतिष्ठिताः	२११ गा. १५९
पइट्ठिय	प्रतिष्ठित	९७१ गा. २०१
पइट्ठिया	प्रतिष्ठिताः	२११ गा. १६०
पइण्णगं	प्रकीर्णकम्-प्रकीर्णकानि	११० गा. १२६
पउम ०	पञ्च	१९६
॥	॥ - पञ्चनामाभिधद्वीप-	
	समुद्रार्थे	पृ. २४८
	टि. १	
+ पउम - ०	पञ्चम् ५५ [३] गा. १०८	
पउम - ०	पञ्च ५४ [८] गा. ९०	
पउम [कंदे] - ०	पद्मिनीकन्दः	५४ [८] गा. ८८
पउमलता	पद्मलता	४४ गा. २७
पउमं	पद्मम्	८५३

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
पउमा	पद्मा-वनस्पतिः	५४ [१] गा. ५०
पउमुत्तरा	पद्मोत्तरा-शार्कराविशेषः	१२३८
पउमे	पद्मम्	५१
पउले	वनस्पतिविशेषः	५४ [१] गा. ५२
पउसा	म्लेच्छजातिविशेषः	९८
० पए	पदे	११० गा. १२५
पएस	प्रदेश	५११
पएस ०	॥	२११, ५०७, ५४०
पएस -	॥	५११ तः ५१३, ९७८ [१], १२४४
पएसट्टयाए	प्रदेशार्थतया	२७३, ३३०, ३३१, ४५२, ४५५ [१], ४७३ [१], ४८३ [१], ४९५ [१], ५०९ तः ५११, ५१३, ५१५, ५१९, ५२५ [१], ५३९ [१], ५४२ [१], ५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१], ५५४ [२], ७७७, ८०३, ८०४, ९७९, ९८५ [७], ९८७ [२], १२४७ तः १२४९, १५६५
पएसट्टयाते	प्रदेशार्थतया	५२९ [१], ५३० [१], ५४१ [१]
पएसवभत्तिए	प्रदेशाभ्यधिकः	५२७ [३]
पएसमवभत्तिए	॥	५३९ [१], ५४८ [१]
पएसमवभहिते	॥	५०६
पएसहीणे	प्रदेशहीनः	५०६, ५२७ [३], ५४८ [१]
पएसं	प्रदेशम्	१६१६ [१-२]
पएसा	प्रदेशाः	५२८, ५३४, ५४९

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
० पणस्ता	प्रदेशाः ७७७, ७८०, ७९७, ८०२, ८०३	
० पणसाग	प्रदेशानाम् ७७९, ७८०	
० पणसिण्	प्रदेशकः ५०६ तः ५१०, ५२५[१], ५२८, ५२९ [१], ५३०[१], ५३१ [१,३], ५३६[१], ५३७ [१], ५३९[१], ५४१ [१], ५४२[१], ५४३ [१], ५४५[१], ५४८ [१], ५४९[१], ५५० [१], ५५१[१], ५५४ [२]	
„	प्रदेशकम् ७९३, ७९६, ७९८, ८००, ९७७[१], ९८५[५]	
० पणसिते	प्रदेशकः ५२६[१], ५२७[१], ५३३[१], ५४०	
० पणसियस्स	प्रदेशकस्य ५०८ तः ५१०, ५२५[१], ५२९[१], ५३०[१], ५३१[१], ५३३[१], ५३५[१], ५३७[१], ५३९[१], ५४१[१], ५४२[१], ५४३[१], ५४८[१], ५४९[१], ५५०[१], ५५१[१], ५५२[१], ५५४ [१-२], ८०२, ८०३, ८०५, ८०६	
० पणसियं	प्रदेशकम् १९६३	
० पणसिया	प्रदेशकाः ३३०	
० पणसियाई	प्रदेशकानि ८७७[३]	
० पणसियाणं	प्रदेशकानाम् ५०९, ५१०, ५२५[१], ५२६[१], ५२७[१], ५२९[१], ५३०[१], ५३१[१],	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
० पणसियाणं	५३३[१], ५३६[१], ५३९[१], ५४१[१], ५४२[१], ५४३[१], ५४५[१], ५४८[१], ५५०[१], ५५१[१], ५५४[२]	
० पणसे	प्रदेशे ५४[११] गा. १०४-१०५	
पणसेहिं	प्रदेशेः १००३[१]	
० पणसेहिं	„ २११ गा. १६८	
० पणसोगाडस्स	प्रदेशावगाडस्य ८०२ तः ८०६	
० पणसोगाडाइं	प्रदेशावगाडानि ८७७[४]	
० पणसोगाडं	प्रदेशावगाडम् ७९४ तः ७९७, ७९९, ८००, ९८५[६]	
पञ्जोगनी	प्रयोगगतिः १०८५ तः १०८८	
० पञ्जोगनी	„ १०८६, १०८७, १०८९	
पञ्जोगपयं	प्रयोगपदम् पृ. २७३ पं. १३	
पञ्जोगे	प्रयोगः २ गा. ५, १०६८ तः १०७०, १०७२ तः १०७५	
० पञ्जोगे	„ १०६८	
पञ्जोगो	„ १०८६	
पञ्जोल	म्लेच्छजातिविशेष पृ. ३६ टि. १३	
पकरिंति	प्रकुर्वन्ति ६७७, ६७९	
पकरोति	प्रकरोति-वध्नाति १४७२	
पकरेमाणा	प्रकुर्वाणाः-वधन्तः ६९१	
पकरेमाणानं	प्रकुर्वाणानाम्-वधन्ताम् ६९१	
पकरेमाणे	प्रकुर्वाणः-वधन् १४७२	
पकरंति	प्रकुर्वन्ति-वधन्ति ६८१, ६८७, ६८८, १४१२,	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	१४१३, १४१४ [१, ३], १४१५ [१-२], १४१६ [१]	
पक्कणया	म्लेच्छजातिविशेषः पृ. ३६ टि. ३	
पक्कणिय	,, ९८	
पक्काणं	पक्कानाम् ११२२, पृ. २९६ टि. ११	
पक्खस्स (पत्त.प.)	पक्षात् पक्षेण वा ६९४	
पक्खाण	,, पक्षेभ्यः पक्षैर्वा ७२३	
पक्खाणं	,, ,, ७०१, ७०४ तः ७२४	
,,	,, पक्षाभ्याम् ७०२ तः ७०५	
० पक्खित्तेहिं	प्रक्षिप्तैः ९२१ [१]	
पक्खिविरालिया	पक्षिविडालिका-चर्मपक्षि- विशेषः पृ. ३४ टि. १	
पक्खिविराली	पक्षिविडाली- ,, ८७	
पक्खी	पक्षिणः ६४७ गा. १८३, ८३२	
पक्खीसु	पक्षिपु १५१२ गा. २१५	
पक्खेवाहारत्ताए	प्रक्षेपाहारतथा १८१७	
पक्खेवाहारा	प्रक्षेपाहाराः १८५९, १८६१	
पक्खेवाहारे	प्रक्षेपाहारः १८१७	
पगडी	प्रकृतयः १६६४ गा. २१७	
० पगडीओ	,, १६६५, १६६६, १६८७, १७५४ [१], १७६९ [१], १७७५ [१], १७८७ [१]	
,,	प्रकृतीः १५८१ [१], १५८२, १५८३ [१], १६४२, १६४३, १६४७ [१], १६४८, १६४९ [१], १६६७ तः १६६९, १७५५, १७५६ [१],	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० पगडिओ	१७५७, १७५८ [१], १७६३ [१], १७६५ [२], १७६६, १७६७ [१], १७६८ [१], १७७० [१], १७७३ [१-२], १७७४ [१], १७७६, १७७७ [१], १७७८, १७८३ [१], १७८४ [१], १७८८ [१], १७८९, १७९१, १७९२ [१]	
पगरेमाणा	प्रकुर्वाणाः-वध्नन्तः ६९१	
* ० पगारा	प्रकाराः २४, २८ [१], ३१ [१], ४० तः ४२, ४४ तः ४६, ५० गा. ४३, ५१, ५२, ५४ [११], ५७ [१], ५८ [१], ६३, ६७, ७१, ७३, ७४, ७९, ८०, ८३, ८५ [१], ८७, १०५, १०६, ३५३, ८४९, ८५०, ८५२	
* ० पगारा	प्रकारा ८५१	
,,	प्रकाराणि ४७ तः ४९, ८५३	
* ० पगारे	प्रकाराः ३४ [१]	
* ० पगासा	प्रकाशौ १७८ [२]	
० पगासाई	प्रकाशानि १७८ [१]	
पच्चक्खवयणे	प्रत्यक्षवचनम् ८९६	
पच्चक्खं	प्रत्यक्षम् ५४ [११]	
पच्चक्खाणं	प्रत्याख्यानाम् १४२० [६]	
पच्चक्खाणावरणे	प्रत्याख्यानावरणः ९६२ [१], १६९१ [४]	
पच्चक्खाणी	प्रत्याख्यानी-भाषाप्रभेदः ८६६ गा. १९६	
पच्चणुभवमाणा	प्रत्यनुभवन्तः १६७ तः १७४	
पच्चत्थिम	पश्चिम २१६ [१-८], २१७ [१-६], २२३ [५-८]	

मूलसदो	सकल्यथो	सुत्तकाङ्	मूलसदो	सकल्यथो	सुत्तकाङ्
पञ्चत्थिमिलं	पाश्चात्यम्	पृ. २७० टि. ६-७		१७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ तः २०६ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका, २०७ तः २१०, २३० [१-६], २३१, २३५ [१-७], २३६, २४० [१-७], २४१, २४५ [१-९], २४६, २५० [१-७], १४८५ [७], १४९० [४], १४९१ तः १४९५ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १४९७ [१-३], १४९८ [२-४], १५०१ [२-३], १५०४ [३-४], १५०६ [५], १५२० [५]	
पञ्चत्थिमेणं	पश्चिमेन	२१३, २१४ [१-५], २१५ [१-३], २१८, २१९, २२१, २२४, ३२७, ३२९			
• पञ्चत्थिमेणं	,,	२२०, २२२, २२३ [१-४], ३२७, ३२९			
पञ्चपिणेजा	प्रत्यर्पयेत्	२१७४ [४]			
पच्छा	पश्चात्	२०३३, २०३४ [१], २१७२, २१७४ [१]			
पच्छिमगं	पश्चिमक्रमम्	११८१			
पच्छिमदु	पश्चिमार्ध	१०९८			
पच्छिमद्व	,,	१०९८			
पच्छिमद्वे	पश्चार्धे	१२५७ [१६]			
पच्छिमिलं	पाश्चात्यम्	११०१			
पच्छिमिलानो	पाश्चात्यात्	११०१			
पच्छोववण्णना	पश्चादुपपन्नकाः-	११२५			
•	पश्चादुत्पन्नाः	११२६, ११३२, ११३३ [१]	पञ्जत्तम्	पर्याप्तकः-पर्याप्तः	१२७० [१], १२८३, १७४७ [१], १७५०
पञ्जत्त	पर्याप्त	३५३, ४२७ [३], ६६५ [२], १४८५ [९]	• पञ्जत्तम्	पर्याप्तके-पर्याप्ते	१९०४ [१]
+ पञ्जत्त	पर्याप्तः	२१२ गा. १८१ १२५९ गा. २१२	,,	पर्याप्तकः-पर्याप्तः	१२६७, १२६८ [१], १२७९ तः १२८४, १२९३, १२९४, १२९६ तः १२९९, १३१५, १३१९, १३२०
पञ्जत्त०	पर्याप्त	२१, २७, ३६, ३६५ [३], ३६६ [३], ३६८ [३], ३६९ [३], ३७० [३], ४०१ [३], ४०३ [३], ४०५ [३], ६५० [५], १११५ [३], १४८५ [३], पृ. ४८ टि. २	पञ्जत्तम्सु पञ्जत्तगुहितो	पर्याप्तकेषु पर्याप्तकेभ्यः	६६८ [५] ६३९ [९, ११, १५, १७-१८, २०, २२, २६], ६४५ [५], ६५० [६], ६६२ [५]
पञ्जत्त-०	पर्याप्त	५६ [२], ५७ [२], ५८ [२], ६८ [४], ७५ [४], ८४ [४], ८५ [५], ९१ [४], १५३, १६३ तः	• पञ्जत्तगुहितो	पर्याप्तकेभ्यः	६६२ [७], ६६५ [२]
			पञ्जत्तग	पर्याप्तक	१५३३ [८-१०]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
पज्जत्तगा ०	पर्याप्तक	२५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३३, ३४ [४], ५५ [३], ३७२ [३], ३७५ [३], ३८१ [३], ३८२ [३], ३८३ [३], ६३९ [६, ९, ११, १४, १५], ६५० [१०], ६६२ [६-७], ६६८ [५], ६७६, १४७८ [२], १४८४ [२], १४८७ [२], १५१७ [२], १५१८ [३, ५], १५१९ [४], १५२० [३], १५३३ [६-७]
पज्जत्तगा — ०	पर्याप्तक	१६३
पज्जत्तगाणामाण	पर्याप्तकनाम	१७०२ [४७]
पज्जत्तगास्स	पर्याप्तकस्य	२१७५
पज्जत्तगा	पर्याप्तकाः	२५ [१, ३], २८ [२, ४], ३०, ३१ [२, ४], ३४ [२, ४], ५५ [१, ३], ५६ [२], ५७ [२], ५८ [२], ६०, १४० [२], १४१ [२], १४२ [२], १४४ [२], १४६ [२], १४७ [२], १५०, १५३, १५६, १५९, १६२, २२९, २३० [१-६], २३१, २३४, २३५ [१-७], २३६, २३९, २४० [१-७], २४१, २४४, २४५ [१-३, ५-९], २४६, २४९, २५० [१-२, ४-५, ७], २५१, २६६, २९४, ३००, ३३४, ८६७, ८६८, ९९८

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० पज्जत्तगा	पर्याप्तकाः	२४६, २५१
० पज्जत्तगाण	पर्याप्तकानाम्	२३९
पज्जत्तगाणं	,,	१४८ तः १५०, १५२, १५४ तः १६२, १५०६ [३], पृ. ४६ टि. ३, पृ. ४७ टि. २
० पज्जत्तगाणं	,,	२३९
पज्जत्तगेहिंतो	पर्याप्तकेभ्यः	६३९ [१४, २६]
० पज्जत्तगेहिंतो	,,	६६२ [६]
पज्जत्तगामे	पर्याप्तनाम	१६९३
पज्जत्तय	पर्याप्तक	१५११ [१]
पज्जत्तय ०	,,	३३५ तः ३४५
	सूत्राणां	तृतीयकण्डिका, ३४७ [३], ३५४ [३], ३५५ [३], ३५६ [३], ३५७ [३], ३७१ [३], ३७३ तः ३७८ सूत्राणां तृतीयकण्डिका, ३८० [३], ३८४ तः ३९० सूत्राणां तृतीयकण्डिका, ३९२ [३], ३९५ [३], ६३९ [५, ६, १७], ६४५ [६], ६५० [८]
पज्जत्तयस्स	पर्याप्तकस्य	२१७५
पज्जत्तया	पर्याप्तकाः	२३९, २४० [७], २४१, २४४, २४५ [४], २४६, २४९, २५० [२-३, ५-६], २५१, २९७, ३०३, ३०६, ३०९, ३१२, ३१५, ३१८, ३२१, ३२४, ३२५, ३३४
० पज्जत्तया	पर्याप्तकाः	२५१
पज्जत्तयाण	पर्याप्तकानाम्	३५८, ३६१, १३०४, १५०४ [२], १५०७ [३]

मूलसद्दो	सफयत्यो	सुत्तंकाइ
० पज्जत्तयाण	पर्याप्तिकानाम्	२४४, १५११ [१]
पज्जत्तयाणं	,,	२२९, २३४, ३४९ [३], ३५१ [३], ३५९ [३], ३६० [३], ३६३ [३], ३६४ [३], ३९३ [३], ३९७ [३], ४०७ [३], ४०९ [३], घृ. ११७ टि. १
० पज्जत्तयाणं	,,	२४४, २४९, १५११ [१-२]
पज्जत्ता	पर्याप्ताः	५४ [११] गा. १०६, १४८६ [२-३]
पज्जत्ताण	पर्याप्तानाम्	३६७, १५०६ [४], १५११ [१], १५१३ [४], घृ. ३३५ टि. २
पज्जत्ताणं	,,	१५१, २६६, ३२५, ३६२ [३], ४१३ [३], ४१७ तः ४२६ सूत्राणां तृतीयकण्डिका, ४२८ तः ४३७ सूत्राणां तृतीयकण्डिका, १५१८ [७], घृ. ३३५ टि. १
पज्जत्तापज्जत्तियं	पर्याप्तापर्याप्तिकाम्	१७४४
पज्जत्तिया	पर्याप्तिका	८६० तः ८६३
० पज्जत्तिया	,,	१२६८ [२], १२७० [२]
पज्जत्तियाणं	पर्याप्तिकानाम्	३४६ [३], ३४८ [३], ३५० [३], ३५२ [३], ३९४ [३], ३९६ [३], ३९८ [३], ४०० [३], ४०२ [३], ४०४ [३], ४०६ [३], ४०८ [३], ४१० [३], ४११ [३], ४१२ [३], ४१४ [३], ४१५ [३], ४१६ [३],

मूलसद्दो	सफयत्यो	सुत्तंकाइ
पज्जत्ती	पर्याप्तिः	१८६५ गा. २१९
पज्जत्तीसु	पर्याप्तिषु	१९०४ [१]
पज्जत्तीहिं	पर्याप्तिभिः	९३, १७४६, १७४७ [१], १७५०
पज्जत्ते	पर्याप्तः	१७४६
पज्जत्तट्ठिया	पर्यवस्थिताः	१११९
० पज्जत्तसाणा	पर्यवसानाः	९७१
पज्जत्तसाणे	पर्यवसाने	८७७ [२०-२१]
० पज्जत्तसाणेसु	पर्यवसानेषु	२१०४ [१]
० पज्जत्तसिया	पर्यवसिता	८५८
पज्जत्ता	पर्यवाः	४३८, ४४०, ४४१, ४४३ तः ४४८, ४५१, ४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७, ५०४, ५०५, ५१०, ५११, ५१४, ५१५, ५१९, ५२५ [१], ५२६ [१], ५५४ [३], ५५७ [१]
० पज्जत्ता	पर्यवाः	२७५, ५०० तः ५०२, ५५८, ७८०
० पज्जत्ताण	पर्यवसाणाम्	२७५
० पज्जत्ताणं	,,	५५८
० पज्जत्तवेहि	पर्यवैः	४४५, ४४८, ४५२, ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१],

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० पज्जवेहिं	४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ५०८, ५३८ [१], ५४४, ५४७ [१], ५५४ [२-३], ५५५ [१], ५५६ [१], ५५७ [१]		पट्टविद्याइं	प्रस्थापितानि	१४४४
			पट्टिता	प्रस्थिताः	१११९
			पट्टिया	”	१११९
			पडल	पटल १६७ तः १७४, पृ. ५० टि. ६	
			० पडलाण	पटलानाम्	८८३
			पडहसंठाणसंठिण्	पटहसंस्थानसंस्थितः	२०१२
० पज्जवेहिं	पर्यवैः ४४०, ४४१, ४४३, ४४४, ४४६, ४४७, ४५२, ४५५, [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१,३], ४५९ [१, ३], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ४८९ [१, ३], ४९० [१, ३], ४९१ [१], ४९३ [१-२], ४९५ [१], ४९७, ५०४, ५१०, ५१५, ५१९, ५२५ [१], ५२९ [१], ५३८ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१], ५४३ [१], ५४५ [१], ५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१], ५५२ [१], ५५४ [१], ५५५ [३], ५५७ [१], पृ. १५२ टि. १		पडाग	पताका १८८, १९५ [१]	
			पडागा	मत्स्थविशेषः	६३
			”	सर्पविशेषः	८०
			पडागातिपडागा	मत्स्थविशेषः	६३
			पडागासंठाणसंठिण्	पताकासंस्थानसंस्थितम् ९८६, १४९३ [१], १५२२	
			० पडिदिसिं	प्रतिदिशम् पृ. ७२ टि. २	
			पडिदुवारदेस	प्रतिद्वारदेश १७७, १७८ [१], १८८	
			पडिनियत्तति	प्रतिनिवर्तते २१७४ [१]	
			पडिनियत्तिच्चा	प्रतिनिवर्त्य २१७४ [१]	
			पडिपुण्णचंदसंठाण-	प्रतिपूर्णचन्द्रसंस्थान-	
			संठिता	संस्थिताः	२०७
			पडिपुण्णं	प्रतिपूर्णम् १७०७ [१], १७०८ [२, ७], १७१२, १७१३, १७१८, १७२२, १७२७, १७२९, १७३१ [३-४]	
			पडिपुण्णा	प्रतिपूर्णा	१५३५
			पडिपुण्णे	प्रतिपूर्णम् १७०५, १७०८ [४], १७११ [२], १७१२, १७१४, १७१५, १७२१, १७२५, १७२८, प्रतिपूर्णा १७०८ [८], १७३१ [१, ५]	
			”	”	
			पडिपुण्णचंदसंठाण-	प्रतिपूर्णचन्द्रसंस्थान-	
			संठिते	संस्थितः २०१ [१], २१६९	
पट्टगारा	पट्टकाराः - शिल्पार्याः	१०६			
पट्टणनिवेशेसु	पत्तननिवेशेषु	८२			

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
+ पडिरुव	प्रतिरूपः—वानव्यन्तरेन्द्रः १९२ गा. १४९	
पडिरुवा	प्रतिरूपाः १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७	
"	प्रतिरूपा २११	
"	प्रतिरूपौ २०६ [१]	
"	प्रतिरूपाणि १७७, १७८ [१], १७९ [१], १८१ [१], १८२ [१], १८४ [१], १८५ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६ [१], १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७, २०८	
० पडिरुवा	प्रतिरूपौ—प्रतिरूपो वानव्य- न्तरेन्द्रः १९२	
पडिरुवे	प्रतिरूपः १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१]	
पडिवक्खो	प्रतिपक्षः ५५३	
पडिवज्जइ	प्रतिपद्यते २१७५	
पडिवज्जित्तप	प्रतिपद्यते १४२० [६-७], १४३७ [६]	
० पडिवण्णगा	प्रतिपन्नकाः ८६७	
० पडिवण्णे	प्रतिपन्नः २१७५	
पडिवाई	प्रतिपाती १९८१ गा. २२२, २०२७	
पडिवाती	प्रतिपातिनः १२३	
पडिवासुदेवा	प्रतिवासुदेवाः पृ. ३६ टि. २६	
० पडिवुज्झणा	प्रतिवाहिनी २११	
पडिसंवेदेति	प्रतिसंवेदयते ९९० [४]	
पडिसाहरति	प्रतिसंहरति २१७२	
पडिसाहरित्ता	प्रतिसंहत्य २१७२	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
पडिसेधो	प्रतिपेधः ६४६	
पडिसेहेयव्वा	प्रतिपेद्वव्याः ६६४, ७८१ तः ७८४	
पडिसेहो	प्रतिपेधः ६४१ तः ६४४, ६४५ [१], ६७३ [२], १४२८ [५]	
पडिहता	प्रतिहताः २११ गा. १५९- १६०	
पडिहारियं	प्रातिहारिकम् पृ. ४४५, टि. १	
पडीण	प्रतीचीन १५७	
पडीण-	" १९७ तः २०६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, २०७ तः २०९	
पडीणवाप	प्रतीचीनवातः ३४ [१]	
पडु	पट्ट ११७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
पडुच्च	प्रतीत्य ८२, १५४, ६३२, ७३०, ७३२, ७३४, ७३६, ८७५, ८७७ [७, ९, ११, १३], ९६१ [१], १५५१, १६९९ [१], १७३६ [१], १७९८ [१], १८०० [१], १८०१ [१], १८०६ [१], १८०९, १८५३, १८५५ तः १८५७	
पडुच्च-	प्रतीत्य ९७१ गा. २०१	
पडुच्चसच्चा	प्रतीत्यसत्या—भाषाप्रभेदः ८६२	
पडुच्चसच्चे	" "	
	८६२ गा. १९४	
पडुप्पणभाव-	प्रत्युत्पन्नभावप्रज्ञापनाम्	
पणवणं	१८५३, १८५५ तः १८५७	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
० पडुप्पणं	प्रत्युत्पन्नम्	९११ [२], ९२१ [१], ९२४
० पडुप्पणो	प्रत्युत्पन्नः	९२१ [१]
पडुप्पन्नवयणे	प्रत्युत्पन्नवचनम्	८९६
पडोयारेहिं	प्रत्यवतारैः	१९६३
पडोलकंदे	पडोलकन्दः	पृ. १८ टि. ८
पडोलं	पडोलम्	५४ [८] गा. ९४
पडोला	पडोला	४२ गा. २०, ४५ गा. २८
पढम ०	प्रथम	२१७३ [२]
पढमताए	प्रथमतया	५४ [९] गा. ९७
० पढमवग्गमूलस्स	प्रथमवर्गमूलस्स	९१२ [२], ९२०
० पढमवग्गमूलं	प्रथमवर्गमूलम्	९११ [२], ९२१ [१]
पढमसमय ०	प्रथमसमय	११२, ११५, ११६, ११८, ११९, १२२, १२३, १२५, १२८, १२९, १३१, १३२
पढमं	प्रथमम्	१७८ [१-२], ६४७ गा. १८३, २१७५, पृ. ४५, पं. २६
पढमा	प्रथमा	७८१
पढमे	प्रथमे	२०४६, २१७२
पढमो	प्रथमः	७९० गा. १८५- १८७, १५९१, १५९९ [१], पृ. २४८ पं. २५, पृ. २७९ पं. १५, पृ. ३६७ पं. २४, पृ. ४०० पं. १२
पणए	पनकः	५१, ५४ [१] गा. ४७, ५५ [३] गा. १०८
पणगजीवस्स	पनकजीवस्स	२१७५
पणगमत्तिया	पनकमृत्तिदाः	२३

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
पणट्टसंधिं	प्रणट्टसन्धिम्	५४ [७] गा. ८५
पणतालीसं	पञ्चचत्वारिंशत्	२११, ५९४
पणतालीसाए	पञ्चचत्वारिंशति	१७६, पृ. ३५ टि. १
पणतीसत्तिभागा	पञ्चत्रिंशद्भागाः	१७०२ [६, ८, १८-२१, ४५]
पणतीसत्तिभागे	पञ्चत्रिंशद्भागान्	१७११ [२]
पणपणं	पञ्चपञ्चाशत्	३४४ [१, ३], ४०८ [१, ३], ४१४ [१, ३], ४१६ [१, ३], १२६४ [२], १२७० [२],
पणयालीसं	पञ्चचत्वारिंशत्	पृ. १६५ टि. ४
+ पणरस	पञ्चदशम्	७९० गा. १८८, पृ. २०२ टि. २-३
पणवणिय	पणपञ्जिक, पणपर्णिक, प्राणपर्णिक — वानव्यन्तर- देवजाति	१८८
+ पणवन्निय	पणपञ्जिकः — वानव्यन्तर- देवजातिः	१९४ गा. १५१
पणवीसं	पञ्चविंशतिः	१६९
पणिहाए	प्रणिधाय	१२१५ [१], पृ. २९० टि. १
पणिहाय	,,	१२१५ [२-३]
पणुतालीसाए	पञ्चचत्वारिंशति	९३
पणुवीसइमो	पञ्चविंशतितमः	७९० गा. १८७
पणुवीसं	पञ्चविंशतिः	४२९ [१, ३], ४३० [१, ३], १५२९ [५-६], १९९१, १९९२
पणुवीसाए	पञ्चविंशतौ	१८४४, १८४५
पणुवीसाए	पञ्चविंशतेः पञ्चविंशत्या वा	७१६, ७१७
० पणुवीसाए	,,	१७१५, १७१७

मूलसदो
० पणत्तं

सकयत्यो सुत्तंकाइ
प्रज्ञातम् १४२० [२-३],
१४२१ [२], १४२५ [२],
१४२८ [२], १४३१ [२],
१४३२ [२-३], १४३७
[२-३], १४५२

पणत्ता

प्रज्ञाता ४, ६, १४,
१५, १७, १९, ५८ [१],
५९, २११, २३५ तः
३५१ [१], ३५४ [१-३],
३५७ [१], ३६० [१],
३६३ [१], ३६६ [१],
३६९ [१], ३७० [१],
३७१ [१], ३७२ [१],
३७५ [१], ३८१ [१],
३८४ [१], ३८७ [१],
३९० [१], ३९३ [१],
३९४ [१], ३९५ [१],
३९६ [१], ३९९ [१],
४०७ [१], ४०८ [१],
४०९ [१], ४३६ [१],
४३७ [१-३], ५६० तः
५६८, ७३८, ७७३ [१],
८५८, ८६० तः ८६६,
१००९ [१], १०११
[१], १०१२ [१],
१०१४ [१], १०१६
[१], १०८६ तः १०८८,
१०९२ तः ११००,
११०२ तः ११०५,
११२०, १२२६ तः
१२३१, १२३३ तः
१२३८, १२४३, १२४४,
१५०२, १५०६ [१],
१५०७ [१], १५१३ [१],
१५२७ तः १५२९
[२], १५३०, १५३१,
१५३२ [१, ६], १५३५,

मूलसदो

सकयत्यो सुत्तंकाइ
१५४५ तः १५४७ [१],
१५४८ तः १५५०,
१५५१ [१, ४, ६, ९],
१५६८ तः १५७२,
१६९७, १६९८ [१-२],
१९३६ तः १९३८,
१९४० तः १९४२,
१९४४, १९४५, १९४७,
१९४८, १९५०, १९५१
१९५७ [१], १९५८,
२०५२ [१], २०५५,
२०६०, २०६३, २०६६,
२०६९, २०७२, २०७७,
पृ. १२६ टि. १
प्रज्ञाता: ७, ८ [१, ४-५],
२०, २१, २४, २६,
२८ [१], २९, ३१, ३२,
३४ [१, २], ३५, ३७,
४० तः ४३, ५१, ५२,
५४ [१], ५५ [१], ५७
[२], ५८ [२], ६० तः
६७, ६८ [१, ३], ६९
तः ७३, ७५ [१, ३],
७७ तः ८१, ८४ [१, ३],
८५ [१-२, ४], ८६, ८७,
८९, ९०, ९१ [१, ३],
९२, ९४, ९५, ९७ तः
१०३, १०५, १०६,
१०८ तः १२०, १२२
तः १३१, १३४ तः १३९,
१४० [२], १४१ [१-२],
१४२ [२] तः १४७,
१५०, १५६, १५९,
१६२, १६७ तः १७४,
१९७ [१], १९८ [१],
१९९ [१], २०६ [१],
२०७ तः २१०, ४३५

पणत्ता

मूलसदो

पणत्ता

सकयल्यो

सुत्तंकाइ

[१], ४३८, ४४०,
 ४४१, ४४३ तः ४४८,
 ४५२, ४५५ [१-३],
 ४५६ [१], ४५७ [१],
 ४५९ [१], ४६२ [१],
 ४६४ [१], ४६६ [१],
 ४६७ [१], ४६८ [१],
 ४७० [१], ४७३ [१],
 ४७४ [१], ४७५ [१],
 ४७७ [१], ४८१ [१],
 ४८२ [१], ४८३ [१],
 ४८५ [१], ४८७ [१],
 ४८९ [१], ४९० [१],
 ४९१ [१], ४९३ [१],
 ४९५ [१], ४९७, ५०० तः
 ५०२, ५०४, ५०५,
 ५१०, ५११, ५१५, ५२५
 [१], ५५४ [३], ५५७
 [१], ५६९ तः ५७७,
 ५७९ तः ५८१, ५८३
 तः ५८५, ५८९, ६०६,
 ६०७, ६७९, ६८१,
 ८६७, ८६८, ९५८,
 ९५९, ९८० [१], ९८१
 [१], ९८५ [८], ९८७
 [३], ९९३, ९९४,
 ९९६, ९९८, ११२४ तः
 ११२६, ११२८ तः
 ११३०, ११३२, ११४१,
 ११४२, ११४४, ११४७,
 १४८६ [१-२], १५०१
 [४], १५७३, २०४६,
 २०७८, २०८३, २०८६,
 २०८९, २०९० [१],
 २०९१ [१-२], २०९२,
 २१३३, २१३४ [१],
 २१४७ तः २१५२,
 २१६८, २१६९.

मूलसदो

पणत्ता

सकयल्यो

सुत्तंकाइ

प्रज्ञासिनि ४७ तः ४९,
 १४८ तः १५७, १६१,
 १६२, १६४ तः १७०,
 १७२ तः १७८ [१],
 १७९ तः १८६ सूत्राणां
 प्रथमकण्डिका, १८८ [१],
 १८९ [१], १९० [१],
 १९३ [१], १९५ [१],
 १९६, १९७ तः २०६
 सूत्राणां प्रथमकण्डिका,
 २०७ तः २११, ७९१,
 ८७०, ८९८, ९०१,
 ९०२, ९०४, ९०६,
 ९०८, ९१० [१-४],
 ९११ [१, ३], ९१२
 [१-२], ९१४ [१-२],
 ९१६ [१-२], ९१८ [१],
 ९२०, ९२१ [१-२],
 ९७३, ९८३ [१], ९८४,
 ९८५ [१], ९८७ [१],
 १०२४ तः १०२६ [१],
 १०२७ [१], १०२८
 [१-३], १०५६, १०५७,
 १२४६, १४७५, १६९४
 [१८], २०४७
 प्रज्ञातः १९८२
 प्रज्ञासौ २०५ [१], २०६
 [१]
 प्रज्ञाते ९८७ [१]
 प्रज्ञाताः ४४, ४५, ५०,
 ७२५ तः ७२७, ७७४,
 ११५६ तः ११५९,
 १२१९, १२३९, १२४०,
 १२४५, १२५०, १२५६,
 १२५७ [१-३], ५, ७, ९,
 १२], १५६७, १६०५,
 १६०६ [१], १६१७,

पणत्ताओ

मूलसदो

सक्यत्यो

सुत्तकाइ

मूलसदो

सक्यत्यो

सुत्तकाइ

पणत्ते

१६२१, १६२७ [१],
१६६५, १६६६, १६८५,
१७५४ [१], १७६९ [१],
१७७५ [१], १७८७ [१]
प्रज्ञप्तः १९७ [१], १९८
[१], २०२ [१], २०३
[१], २०४ [१], ६८४,
८८१, ९२५ तः ९३७,
९४७ तः ९५७, ९६० [१],
९६२ [१], ९६३ [१],
९९२ [१-२], १००७,
१००८ [१], १०१५
[१], १०१७ तः १०२०
[१], १०२१ [१-३],
१०२२ [१-२], १०६८
तः १०७०, १०७२ तः
१०७५, १०८५, १२७१,
१२८५, १३२१, १३२६,
१३३०, १३३१, १३३४,
१३३५, १३४३, १३४४,
१३४६, १३५२, १३५५,
१३५९, १३६४, १३६७,
१३६९, १३७१, १३७५,
१३७६, १३७९, १३८१,
१३९८, १६७०, १६७९
तः १६८६, १६९४ [१],
१७९६, १८१७, १९०८
तः १९१०, १९१२ तः
१९१४, १९१६ तः
१९१८, १९२० तः
१९२२, १९२४, २००८,
२०१०, २०१२ तः
२०१४ [१], २०१५,
२०१६, २०८७ [१],
२०८८, २०९२, २१६९,
२१७२

पणत्ते

प्रज्ञप्तम् २११,
८९६, ९७४ [१-५],
९७५ [१], ९७६ [१,
३-४], ९७७ [१],
९७८ [१], ९८३ [२],
९८४, ९८५ [१-५],
९८६, ९८७ [१], ९८८,
१०२७ [१], १०३२ [१],
१०७१, १४७६ तः
१४७८ [१-२], १४८०,
१४८२ तः १४८४
[२], १४८५ [१-३,
५-७], १४८७ [१-२],
१४८८ तः १४९० [१],
१४९१ तः १४९५ सूत्राणां
प्रथमकण्डिका, १४९७
[१-३], १४९८ [१-२],
१५०१ [१], १५१४,
१५२१ तः १५२४ [१],
१५२६ [१, ६], १५३३
[१-२], १५३४, १५३६,
१५३७, १५३९ [१],
१५४० तः १५४२,
१५४४ [१, ३], १६८९
तः १६९५ [१-२],
१६९६, २१७१

”

पणत्तो

+ पणर

पणरस

पणरसविहा

प्रज्ञप्तानि १०७
प्रज्ञप्तः १४७०
पञ्चदशम् ७९० गा.
१८९-१९०
पञ्चदश १७०, १७४ गा.
१३६, १०६३, १०६५,
१५२९ [२-३], १६९९
[१], १७०० [९],
१७०२ [३, २६, ३८]
पञ्चदशविधाः ९७ [१]

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	
पणरसविहा	पञ्चदशविधा	१०८६, १०८७		१२, पृ. ४०६ पं. २०, पृ. ४०९ पं. २२, पृ.		
पणरसविहे	पञ्चदशविधः	१०६८, १०६९, १०७५		४१२ पं. २६, पृ. ४१३ पं. २०, पृ. ४१४ पं.		
पणरससु	पञ्चदशसु	८२, १५४, १७६		२०, पृ. ४१८ पं. ३७, पृ. ४२३ पं. १०, पृ.		
० पणवणं	प्रज्ञापनाम्	१८५३, १८५५ तः १८५७		४२७ पं. ११, पृ. ४४६ पं. १२		
पणवणा	प्रज्ञापना १ गा. २, २ गा. ४, ३, १४७ [२], पृ. ४४६ पं. १३		पणवणापयं	प्रज्ञापनापदम्	पृ. ४५ पं. २६	
० पणवणा	,, ४, ५, ६, १३ [५], १४ तः १९, ५६ तः ५९		पणवणी	प्रज्ञापनी - भाषामेदः ८३२ तः ८३८, ८५४, ८५५, ८५७, ८९७		
पणवणाप्	प्रज्ञापनायाम्	पृ. ४५ पं. २६, पृ. ८० पं. ६, पृ. १११ पं. २१, पृ. १३५ पं. ११, पृ. १६२ पं. ६, पृ. १८३ पं. १२, पृ. १८७ पं. १६, पृ. १८९ पं. २५, पृ. १९२ पं. २६, पृ. २०८ पं. १०, पृ. २२२ पं. ५, पृ. २२८ पं. १९, पृ. २३३ पं. २०, पृ. २३६ पं. १०, पृ. २६० पं. २६, पृ. २७३ पं. १३, पृ. २९१ पं. २१, पृ. ३०० पं. ५, पृ. ३०३ पं. १४, पृ. ३१७ पं. १०, पृ. ३१८ पं. १६, पृ. ३२८ पं. २४, पृ. ३४९ पं. ६, पृ. ३६२ पं. २७, पृ. ३८४ पं. २१, पृ. ३८७ पं. १५, पृ. ३८८ पं. २०, पृ. ३९० पं. २८, पृ. ३९१ पं. २२, पृ. ४०० पं.		,,	,, - भाषाप्रमेदः ८६६ गा. १९६ ,, - भाषामेदः ८३५, ८३८, ८५६	
			० पणवणी			
			पणविटिया	त्रीन्द्रियजीवाः पृ. २८ टि. १		
			पणवीसा	पञ्चविंशतिः १७४ गा. १३६		
			पण्णा	पञ्चाशत् १८७ गा. १४०, २०६ [२] गा. १५४ गा. १५६ ३९६ [१]		
			पण्णास०	,, ३९६ [१]		
			पण्णासं	,, २०२ [१], ४१० [१, ३], ४१२ [१, ३]		
			० पण्णासं	,, १७२२		
			पण्णासाप्	पञ्चाशतः २०२ [२] पञ्चाशता ३९६ [३], ३९८ [१, ३]		
			,,	,, १७२१		
			० पण्णासाप्	,,		
			पतरस्स	प्रतरस्य ९११ [२], ९१२ [२]		
			पतरामेद्	प्रतरमेदः ८८१		
			० पतिट्ठिप्	प्रतिष्ठितः ९६० [१]		
			पत्त-	प्राप्त ९९, १००		

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तंकाह
पत्त०	पत्र ५५ [३] गा. १०९	
+ पत्तउर	वनस्पतिविशेषः	४२ गा. २१
पत्तविच्छ्रया	पत्रवृश्चिकाः	५८ [१]
पत्तविष्टिया	त्रीन्द्रियजीवाः	५७ [१]
पत्तस्स	पत्रस्य ५४ [३] गा. ६२,	५४ [४] गा. ७२
० पत्तस्स	प्राप्तस्य	१६७९
पत्तं	पत्रम् ५४ [७] गा. ८५	
पत्ता	पत्राणि ४०, ४१, ५३	गा. ४४, ५४ [२] गा. ५५, ५४ [८] गा. ९१
"	प्राप्ताः २११ गा. १७७,	२१७६ गा. २३१
० पत्ता	प्राप्ता	१२३७
पत्ताइं	पत्राणि ५४ [८] गा.	९३ गा. ९५
० पत्तातो	पत्रतः	२११
पत्तासवे	पत्रासवः	१२३७
पत्ताहारा	त्रीन्द्रियजीवाः	५७ [१]
पत्तिण्डजा	प्रत्ययेत् १४२० [४-५],	१४३७ [४]
पत्तिथ	चतुरिन्द्रियजीवः	पृ. २८ टि. ७
पत्ते	पत्रम् ५४ [३] गा. ६२,	५४ [४] गा. ७२
"	पत्रे ५४ [९] गा. ९७	
० पत्ते	पक्ष्म	१२२७
पत्तेय०	प्रत्येक	१९५ [१]
पत्तेयजिया	प्रत्येकजीवानि	५४ [२] गा. ५५
पत्तेयजीविया	प्रत्येकजीवकानि	४०, ४१
पत्तेयबुद्धिसिद्धा	प्रत्येकबुद्धिसिद्धाः	१६
पत्तेयसरीर०	प्रत्येकशरीर ३७, ३८,	५३ गा. ४६, २४२ तः २४४, २४५ [७], २४६ तः २४९, २५१, ३३४, १३०९, १३१८

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तंकाह
पत्तेयसरीरणामाण	प्रत्येकशरीरनामः	१७०२ [४८]
पत्तेयसरीरणामे	प्रत्येकशरीरनाम	१६९३
पत्तेयसरीराणं	प्रत्येकशरीराणाम्	५३ गा. ४५-४६
पत्तेयं	प्रत्येकम् ५४ [८] गा.	९१ गा. ९३ गा. ९५, ५७८, ७४३, ७८९, १०८३
पत्तेया	प्रत्येकाः - प्रत्येकवनस्पति-जीवाः ५४ [११] गा.	१०६
० पत्थडा	प्रस्तदाः २०७ तः २०९	
"	प्रस्तदानि १९५ [१]	
० पत्थडेसु	प्रस्तटेषु १४८, १५१,	१५७, १६०
पदाइं	पदानि ११० गा. १२५	
पदार्ण	पदानाम् १२५९ गा. २१२	
पदीसइ	प्रदश्यते पृ. २२ टि. ११	
पदीसई	प्रदश्यते ५४ [३] गा. ५८	गा. ६० तः ६३ गा. ६५, ५४ [४] गा. ६६ तः ६९
पदीसण	" ५४ [३] गा. ५६-५७	गा. ५९
पदीसति	" ५४ [४] गा. ७१	तः ७५, पृ. २२ टि. ११
पदीसती	प्रदश्यते ५४ [३] गा. ६४,	५४ [४] गा. ७०, पृ. २२ टि. ११
पदेस०	प्रदेश २११ गा. १५८	गा. १६२, ५२८, ५३४
पदेसट्टताण	प्रदेशार्थतया २७१, २७२	[१-४], २७३, ४४०, ४४४, ४५९ [१]
० पदेसट्टताण	" २७२ [१-५], २७३,	३३०, ३३९

मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ	मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
पदेसट्टयाए	प्रदेशार्थतया २७१, २७२ [५], ३३० तः ३३३, ४४१, ४४३, ४४५ तः ४४८, ४५५ [२-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८५ [१], ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९७, ५०५, ५०८, ५१४, ५३१ [१, ३], ५३२ [१], ५३३ [१], ५३५ [१], ५३७ [१], ५३८ [१], ५४३ [१], ५४५ [१], ५४७ [१], ७७९, ७८०, ८०२, ९७९, १२४७, १२४९, १५६५		० पदेसा	प्रदेशाः २७५, ७७७, ७९७, ८०२	
			० पदेसाण	प्रदेशानाम् ८०२ तः ८०४	
			० पदेसाणं	,, २७५	
			पदेसाभावा	प्रदेशाभावात् २७२ [६]	
			पदेसावगाह	प्रदेशावगाह १२१८ गा. २१०	
			० पदेसिए	प्रदेशकः ५०५, ५३५ [१], ५५२ [१], ५५४ [३]	
			,,	प्रदेशकम् ७९३ तः ७९५, ७९७, ७९९, ८०१	
			० पदेसिते	प्रदेशकः ५५४ [१]	
			,,	प्रदेशकम् ७९९	
			० पदेसियस्स	प्रदेशकस्य ५०५, ५३१ [३], ५३६ [१], ५४५ [१], ५५४ [३], ८०२, ८०४	
० पदेसट्टयाए	प्रदेशार्थतया ३३०, ३३२, ३३३		० पदेसिया	प्रदेशकाः ५०३	
पदेसट्टयाते	,, ४८७ [१], ५०४, ५३६ [१]		,,	प्रदेशका १२४३	
पदेसणामणिहत्ताउए	प्रदेशनामनिधत्तायुष्कः ६८४		० पदेसियाइं	प्रादेशकानि १७९७	
पदेसणामनिहत्ताउए	,, ६८५, ६९०		० पदेसियाणं	प्रदेशकानाम् ३३०, ५०५, ५०८, ५३५ [१], ५३७ [१], ५५४ [१, ३]	
पदेसवभलिते	प्रदेशाभ्यधिकः ५३३ [१]		० पदेसु	पदेसु १९०७	
पदेसमवभलिते	,, ५५४ [१]		पदेसेण	प्रदेशेन पृ. ३५९ टि. २	
पदेसमवभहिते	,, ५०५		पदेसेहिं	प्रदेशैः १००२, १००५	
पदेसहीणे	प्रदेशहीनः ५०५, ५३३ [१], ५३९ [१], ५५४ [१]		० पदेसेहिं	,, २११ गा. १६८	
पदेसं	प्रदेशम् १६१९		पदेसोगाढ	प्रदेशावगाढ पृ. २९१ टि. २	
पदेसं-	प्रदेशम् १६३६		० पदेसोगाढस्स	प्रदेशावगाढस्य ८०२	
पदेसा	प्रदेशाः ५, ५०१, ९८७ [१]		० पदेसोगाढाहं	प्रदेशावगाढानि १९९७	
			० पदेसोगाढे	प्रदेशावगाढम् ७९४, ७९५, ७९७ तः ७९९, ८०१	
			पनरसमं	पञ्चदशम् पृ. २६० पं. २६	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
पन्नत्ता	प्रज्ञता: ८ [२-३], २२, २३, २५ [१], २७, २८ [२], ३०, ३१ [२], ३६, ३८, ३९, ४६, ५६ [२], ८८, ९६, १०४, १२१, १३२, १३३, १४० [१], १४२ [१], १५३, ६०५, ९९८	
„	प्रज्ञता ३, ५, १६, १८, ३३, ५६ [१], ५७ [१], १०१० [१]	
„	प्रज्ञतानि १५५, १५८ तः १६०, १६३, १७१, २०१ [१]	
पन्नत्ते	प्रज्ञतः १९०८	
„	प्रज्ञतम् ९७४ [२]	
पन्नरसविहा	पञ्चदशविधा १६, ११०३	
पन्नरससु	पञ्चदशसु ९३	
पप्प	प्राप्य १११६, १२२० तः १२२३, १२२५, १२५१, १२५२, १२५४, १२५५, १६७९ तः १६८१ [१], पृ. ४०० टि. १-२, पृ. ४२२ टि. ४-५	
पप्पढमोदण	पर्वटमोदकः-मिष्टखाद्य-विशेषः १२३८	
० पप्पडिया	पर्वटिका ५३ गा. ४६	
पप्पा	प्राप्य १८६४, २०५२ [२]	
पव्वभारेसु	प्राग्भारेषु १४८	
पभंजणे	प्रभञ्जनः-वायुकुमारैन्द्रः १८७ गा. १४४	
० पभा	प्रभौ २०५ [१]	
*, „	प्रभाः १८७ गा. १४७	
*, „	प्रभा १६८	
पभाण	प्रभया १७७, १७८ [१], १८८, १९६	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० पभावणे	प्रभावने ११० गा. १३२	
पभासेमाणा	प्रभासमानाः १७७, १७८ [१], १८८, १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९९ [१], २०५ [१]	
„	प्रभासमानौ १७८ [२], १९५ [२]	
पभासेमाणे	प्रभासमानः १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८३ [२], १९० [२], १९७ [२], १९८ [२]	
*, ० पभे	प्रभः २०१ [१]	
पमत्तसंज्ञएहिंतो	प्रमत्तसंज्ञतेभ्यः ६६५ [२]	
पमत्तसंज्ञत-	प्रमत्तसंज्ञतसम्यग्दृष्टि	
सम्मद्विट्ठि०	६६५ [२]	
पमत्तसंज्ञयसम्मद्विट्ठि०	„ १५३३ [९-१०]	
पमत्तसंज्ञयस्स	प्रमत्तसंज्ञयस्स १६२२	
पमत्तसंज्ञया	प्रमत्तसंज्ञयाः ११४२	
पमत्ता	प्रमत्ताः ११५२	
पमाण	प्रमाण १९९५	
० पमाणमेत्ताओ	प्रमाणमात्राः ९२४	
० पमाणमेत्ते	प्रमाणमात्रम् ९७६ [४], ९८५ [४]	
पमाणं	प्रमाणम् १४७४ गा. २१४	
पमाणे	प्रमाणम् पृ. ३२९ टि. १	
० पमाणेहिं	प्रमाणैः ११० गा. १२७, १९६३	
पसुइय०	प्रसुदित १८८	
पसुह	प्रसुख २८ [४], ५६ [२], ८५ [५]	
*, „	„ २५ [३], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३], ५७ [२], ५८ [२], ६८ [४], ७५ [४], ८४ [४], ९१ [४]	
पसुह	पक्ष्मन् १९६	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
पम्हलेसट्टाणा	पद्मलेश्यास्थानानि १२४९		पयय ०	पदक, पदग, पतग-वान-	
पम्हलेसं	पद्मलेश्याम् १२२४			व्यन्तरदेवजाति १९४	
पम्हलेसेण	पद्मलेश्येन १२५८ [४]			गा. १५१	
पम्हलेस्स ०	पद्मलेश्या ११५५		पययदेवा	पदकदेवाः पदगदेवाः पतग-	
पम्हलेस्सट्टाणा	पद्मलेश्यास्थानानि १२४७,			देवा वा १९४ गा.	
	१२४९			१५१	
पम्हलेस्सं	पद्मलेश्याम् १२५८ [३]		पययपई	पदकपतिः, पदगपतिः,	
„	पद्मलेश्याम् १११६,			पतगपतिः-वानव्यन्त-	
	१२२१, १२२२, १२२४,			रेन्द्रः १९४ गा. १५३	
	१२२५, १२५४, १२५५		पयरएणं	प्रतरकेण ८८३	
पम्हलेस्सा	पद्मलेश्या १११६,		पयरस्स	प्रतरस्य ५४ [११] गा.	
	११५६, ११६९ [१],			१०६, ९१० [२], ९१८	
	१२२१, १२२४, १२३०,			[१], ९२२, ९२३	
	१२३२, १२३७, १२४०,		० पयरस्स	प्रतरस्य ९१८ [१]	
	१२५४, १२५५		पयरं	प्रतरम् ९१८ [१]	
„	पद्मलेश्याः २५५, ९४६,		पयराभेएणं	प्रतरभेदेन ८८७	
	११५५, ११७०,		पयराभेदे	प्रतरभेदः ८८३	
	११८० [५, ७-८],		पयला	प्रचला १६८०	
	११८२ [१, ३], ११८६		पयलाइया	भुजपरिसर्पविशेषः ८५ [१]	
	तः ११८८, ११९०,		पयलापयला	प्रचलाप्रचला १६८०	
	११९१		० पयरस्स	पदस्य ९२१ [१]	
पम्हलेस्साए	पद्मलेश्यायाः १२३७		पयंणे	पतङ्गः ५८ [१] गा. ११०	
„	पद्मलेश्यायाम् १८८५ [४]		पयाणं	पदानाम् १७९३ गा. २१८	
पम्हलेस्साओ	पद्मलेश्याः ११८० [७-८]		पयाणि	पदानि १७०९	
पम्हलेस्साठाणा	पद्मलेश्यास्थानानि १२४७		० परक्कमे	पराक्कमः १६८४ [१]	
पम्हलेस्साणं	पद्मलेश्यानाम् २५५,		परट्टाणे	परस्थाने १०४९, २१११,	
	११८६, ११८७			२११६ [१]	
पम्हलेस्सापरिणामे	पद्मलेश्यापरिणामः ९३०		० परट्टाणेषु	परस्थानेषु २१०४ [१],	
पम्हलेस्से	पद्मलेश्याः १२१६ [२],			२१४१	
	१३४०		परपत्तिट्ठिए	परप्रतिष्ठितः ९६० [१]	
पम्हलेस्सेहितो	पद्मलेश्याभ्यः ११९१		परपरिवाएणं	परपरिवादेन १५८०	
पयगदेवा	पतगदेवाः, पदकदेवाः,		परपुट्टे	परपुट्टः १२२६	
	पदगदेवा वा १८८		परभविआउयं	परभविआयुष्कम्-परभ-	
पयडी	प्रकृतयः १६६४ गा. २१७			विकायुः ५५९ गा.	
पयते	पदकः, पदगः, पतगः-			१८२, ६७७, ६७९,	
	वानव्यन्तरेन्द्रः १९४			६८१	
	गा. १५३		परमकण्हा	परमकृष्णाः १६७	

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तंकाइ
परमकिण्हलेस्से	परमकृष्णलेदयः	१७५०
परमकिण्हा	परमकृष्णाः	१६८ तः १७४
परमव्यसंथवो	परमार्थसंस्तवः	११० गा. १३१
परमदुब्धिभगंधा	परमदुरभिगन्धाः	१६७ तः १७४
परमं—	परमम्	१६७ तः १७४
परमाणुपोगलस्स	परमाणुपुद्गलस्य	५०४, ५३२ [१], ५३८ [१], ५४४, ५४७ [१], ५५३
परमाणुपोगगलं	परमाणुपुद्गलम्	१९६३, १९६४
परमाणुपोगगला	परमाणुपुद्गलाः	६, ३३०, ३३३, ५०३
परमाणुपोगगलाणं	परमाणुपुद्गलानाम्	३३०, ५०४, ५३२ [१], ५३८ [१], ५४७ [१], १११०
परमाणुपोगगले	परमाणुपुद्गलाः	५०२, ५०४, ५३२ [१], ५३८ [१], ७८१, ११०१, ११०६
परमाणुम्मि	परमाणौ	७९० गा. १८५
परमुचवाओ	परमोचपातः	६४७ गा. १८४
परस्स	परस्य	१५७०, १५७१
परस्सरा	पराशराः—सनखपदविशेषः	७४
परस्सरी	पराशरी—	८५.१
परस्सरे	पराशरः—	८४९, ८५२
परस्सरो	—, घृ. २.१२ टि. ४	
परं	परम्	२१०, २२३ [९], ८९९, १५७२
परंपरगत—	परम्परगताः	२११ गा. १७८
परंपरसिद्धअसंसार-	परम्परसिद्धासंसारसमा-	
समावण्णजीव-	पन्नजीवप्रज्ञापना	
पण्णवणा		१५, १७

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तंकाइ
परंपरसिद्धणोभवो-	परम्परसिद्धनोभवो-	
वचातगती	पातगतिः	११०२, ११०४
परंपरागता	परम्परागताः	१४१० [१]
परंपरागया	,, १४१० [१, ३], १४११ तः १४१३	
परंपराघाणुणं	परम्पराघातेन	२१५३ [६], २१६६ [४]
परंपरोगाढाई	परम्परावगाढानि	८७७ [१७]
परंपरोववन्नगा	परम्परौपपन्नकाः	९९८
पराघायणामाणु	पराघातनामः	१७०२ [३५]
पराघायणामे	पराघातनाम	१६९३, १६९४ [१५]
परिकहेडं	परिकथयितुम्	२११ गा. १७४
परिकखेवेणं	परिक्षेपेण	१९७ [१], २०६ [१], २११, २१६९
परिग्गहसण्णा	परिग्रहसंज्ञा	७२५, ७२६
परिग्गहसण्णा—०	,, ७३० तः ७३६	
परिग्गहिया	पारिग्रहिनी—क्रियामेदः	११२९, ११३९, ११४१, ११४२
परिग्गहियाणं	परिगृहीतानाम्	४११ [२-३], ४१५ [१, ३]
परिग्गहेणं	परिग्रहेण	१५७९ [१]
० परिणता	परिणताः	७, ८ [२-५], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [१-५], १२ [१-८], १३ [१-५]
० परिणतो	परिणतः	५४ [१०] गा. १०२
परिणमद्	परिणमति	२९३ टि. १
परिणमति	,, १११६, १२२० तः १२२३, १२२५, १२४२, १२५१ तः १२५३, १२५५	

मूलसद्वो	सकथत्यो	सुत्तकाह	मूलसद्वो	सकथत्यो	सुत्तकाह
परिणमन्ति	परिणमन्ति	१८०५, १८०६ [१], १८१२, १८१९, १८२३, १८२५, १८२९, १८६४, २०५२ [२, ४-६]	० परिणामो	परिणामः	९४० [१]
० परिणया	परिणताः	७, ८ [१], १० [२], ११ [१, ३], १२ [२, ४, ६-८], १३ [३], घृ. ७ टि. २	परिणिच्वाह	परिनिर्वृति	२१७४ [१]
परिणाम	परिणाम	१२१८ गा. २१०	परिणिच्चार्यति	परिनिर्वान्ति	६७३ [२]
परिणाम ०	,,	१२१८ गा. २१०	+ परिच	परीतः	२१२ गा. १८१, १२५९ गा. २१२
+ परिणाम	परिणामः	२ गा. ५	परित्तजीवं	परीतजीवम् - प्रत्येकजीवम्	५४ [११] गा. १०५
परिणामणया	परिणामनता-परिणामना	२०३३, २०३४ [१], २०३५	परित्तजीवा	परीतजीवाः - प्रत्येकजीवाः	५४ [८] गा. ८९
परिणामपथं	परिणामपदम्	घृ. २३३ पं. २०	,,	परीतजीवा - प्रत्येकजीवा	५४ [४] गा. ६९, ५४ [६] गा. ८० तः ८३
परिणामं	परिणामम्	१२४२, १६७९ तः १६८४ [१], १६८५ [१-२], १६८६	परित्तजीवे	परीतजीवः - प्रत्येकजीवः	५४ [४] गा. ६७-६८
० परिणामं	परिणामम्	१६७९ तः १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८५ [१-२]	,,	परीतजीवम् - प्रत्येकजीवम्	५४ [४] गा. ६६ गा. ७१ तः ७५
परिणामियस्स	परिणामितस्य	१६७९	,,	परीतजीवा - प्रत्येकजीवा	५४ [४] गा. ७०
० परिणामिया	परिणामकाः	२३२ टि. १	परित्तमिस्सिया	परीतमिश्रिता - भाषामेदः	८६५
परिणामे	परिणामः	९२५, १७९३ गा. २१७	परित्ता	परीताः - प्रत्येकशरीरिणः	२६५
० परिणामे	,,	९२५ तः ९३७, ९४६, ९४७, ९४९ तः ९५७	परित्ताणं	परीतानाम् - प्रत्येक- शरीरिणाम्	२६५
० परिणामेणं	परिणामेन	९३८, ९३९ [१], ९४० [१], ९४१ [१], ९४२, ९४३, ९४५, ९४६	परित्ते	परीतः - पर्थोपतः	१३७६
परिणामेन्ति	परिणामयन्ति	११२४, १८०२	० परित्ते	,,	१३७७; १३७९ तः १३८१
			परित्तो	,,	- प्रत्येकशरीरी ५४ [९] गा. ९८
			परिपील्लुत्ता	परिपील्लुत्त	१८०१
			परिमंडलसंठाण- परिणता	परिमण्डलसंस्थानपरिणताः	८ [५], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [१-५], १२ [१, ३, ५-८], १३ [१]

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्काह
परिमंडलसंज्ञाण- परिणया	परिमण्डलसंस्थानपरिणताः १२ [२, ४]	
परिमंडलसंज्ञाण- परिणामे	परिमण्डलसंस्थानपरिणामः ९५०	
परिमंडलस्स	परिमण्डलस्य - संस्थान- विशेषस्य ८०२ तः ८०६	
परिमंडलं	परिमण्डलम् - संस्थान- विशेषः ८५३	
परिमंडला	परिमण्डलानि - संस्थान- विशेषाः ७९२	
परिमंडले	परिमण्डलम् - संस्थान- विशेषः ७९१, ७९३ तः ८००	
० परियट्टं	परावर्तम् १३३१, १३४४, १३५२, १३५९, १३७८	
० परियट्टा	परावर्ताः १२६२ [१], १२८८, १३१०	
० परियरिया	परिवारितानि १७७, १७८ [१], १८८	
परियाहणया	पर्यादानता - पर्यादानम् पृ. ४१९ टि. २ तः ५	
परियाहत्ता	पर्यादाय १११७	
परियाहयणया	पर्यादानता - पर्यादानम् २०३३, २०३४ [१], २०३५	
परियागयाणं	पर्यागतानाम् ११२२	
परियादियणता	पर्यादानता - पर्यादानम् २०३३	
परियायणया	,, ,, पृ. ४१९ टि. २-३-४	
० परियारगा	परिचारकाः - प्रवीचारकाः २०५२ [१-६], २०५३	
० परियारगाणं	परिचारकाणाम् - प्रवीचार- काणाम् २०५३	
परियारणया	परिचारणता, परिचारणा- प्रवीचारणा २०३३, २०३४ [१], २०३५	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्काह
० परियारणं	परिचारणम् - प्रवीचारणम् २०५२ [२, ४-६]	
परियारणा	परिचारणा - प्रवीचारणा २०३२ गा. २२८, २०५२ [१]	
० परियारणा	,, ,, २०५२ [१]	
परियारणापयं	परिचारणापदम् - प्रवीचार- णापदम् पृ. ४२३ टि. ३	
० परियारिया	परिवारितानि पृ. ५६ टि. ३, पृ. ६४ टि. २	
० परियावणगा	पर्यापन्नकाः १५०, १५३, १५६, १५९, १६२	
परियावणगाणं	पर्यापन्नानाम् १२३६	
परियावैति	परितापयन्ति २१५३ [४]	
परिली	वनस्पतिविशेषः ४२ गा. २३	
परिवडितसम्मत्ता	परिपतितसम्यक्त्वाः ३३४	
परिवडितसम्मद्दिट्ठी	परिपतितसम्यग्दृष्टयः १११ टि. १	
परिवडुमाणाहं	परिवर्धमानानि ८८०	
परिवडुज्जंति	परिवृध्यन्ते ५२८	
० परिवडुी	परिवृद्धिः ५४९	
० परिवडुीप	परिवृद्ध्या ८८०	
परिवत्ताण	फलविशेषाणाम् २७३ टि. ६	
परिवसह	परिवसति १८५ [२]	
परिवसति	परिवसति १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८३ [२], १८६ [२], १९० [२], १९१ [२], १९७ तः २०६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका	
परिवसंति	परिवसन्ति १६७ तः १७४, १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३	

मूलसहो	सक्तयत्थो	सुत्तकाइ	मूलसहो	सक्तयत्थो	सुत्तकाइ
	[१], १९५ [१], १९६, १९७ तः २०६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, २०७ तः २११			१९० [२], १९५ [१-२], १९६, १९७ [२], १९८ [२]	
परिवसंति	परिवसतः १७८ [२], १८१ [२], १८४ [२], १८९ [२], १९३ [२], १९५ [२]		० परिहा	परिहाणि ११७, १७८ [१], १८८	
परिवाडी	परिपाटिः १००३ [२]		परिहाण०	परिधान १८७	
परिवाडीए	परिपाट्या १७०२ [३१]		० परिहाणीए	परिधान्या २११	
० परिवारिया	परिवारितानि पृ. ५६ टि. ३, पृ. ६४ टि. २		परिहायमाणी	परिहीयमाना २११	
परिनिद्धंसयित्ता	परिविद्ध्वस्य १८०१		परिहारविसुद्धिय	परिहारविशुद्धिक १३६	
० परिवुड्डी	परिवृद्धिः ५०७, ५२८, ५३४, ५४०, ५४१, [२], ९८७ [५], १०२२ [२]		परिहारविसुद्धिय०	परिहारविशुद्धिक १३३, १३६	
० परिवेष्टिण	परिवेष्टितः १०००		परिहारविसुद्धिय- चरित्तपरिणामे	परिहारविशुद्धिक- चारित्रपरिणामः ९३६	
० परिव्वायगणं	परिव्राजकानाम् १४७०		परिहिया	परिहितवन्तः १७८ [१] परिहितवन्तौ १७८ [२]	
परिसप्प	परिसर्प १५१८ [६]		”	परिहिताः १७७, १७८ [१], १८८, १९६	
परिसप्प०	” ६९, ७६, ६३९ [७, १२-१८]		० परिहिया	परिहितौ १७८ [२]	
परिसप्पथलयर-	परिसर्पस्थलचर-		”	परिहीणं २१७५	
तिरिक्खजोगिय-	तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौ-		परिहीणा	परिहीनाः २११ गा. १६६	
पंचेदियओरा-	दारिकशरी-		परुविया	प्रलुपिताः ५४ [११]	
लियसरीदे	रम् १४८५ [१, ५]		परेण	परेण ११० गा. १२२, १६७९	
परिसप्पथलयर-	परिसर्पस्थलचर-		परोक्खवयणं	परोक्खवचनम् ८९७	
पंचेदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः		परोक्खवयणे	” ८९६	
जोगिया	८५ [५]		परोप्परं	परस्परम् १६११, १६३५ [१, ३-४]	
परिसप्पाण	परिसर्पाणाम् १५२४ [२]		पलंघेज्ज	प्रलङ्घयेत् २१७४ [४]	
० परिसप्पाण	” १५२४ [२]		पलंहु[कंद]०	पलाण्डुकन्द ५४ [८] गा. ८९	
० परिसप्पाणं	” ८४ [४], ८५ [५]		पलंव	प्रलम्ब १८८	
परिसाडइत्ता	परिशाव्य १८०१		पलंव०	” १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
० परिसाडेसु	परिशाटेपु ९३		पलंवमाण०	प्रलम्बमान पृ. ६५ टि. ७	
परिसाणं	परिपदाम् १७७, १७८ [१-२], १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८८,		पलासे	पलाशः ४० गा. १३	
			पलिओवमट्टभागो	पत्योपमाष्टभागः ३९५ [१, ३], ३९६ [१, ३]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
पलिओवमपुहुत्तं	पल्योपमपृथक्त्वम्	१३२७
पलिओवमसतं	पल्योपमशतम्	१३२७
पलिओवमसयं	”	१३२७
पलिओवमस्स	पल्योपमस्य	३८७
	[१, ३], ३८९ [१, ३],	
	३०५, ६१६ [२],	
	१४७२, १६९८ [१],	
	१६९९ [२], १७००	
	[२, ४, ९, ११, १३],	
	१७०२ [१, ३-६, ८-९,	
	११, १३, १८-२२, २४-	
	२७; ३६-३९, ४३, ४५],	
	१७०५, १७०७ [१],	
	१७०८ [२, ४, ७-८],	
	१७११ [२] तः १७१३,	
	१७१५, १७१७, १७१८,	
	१७२१, १७२२, १७२५,	
	१७२७ तः १७३० [१],	
	१७३१ [१, ३-५]	
पलिओवमं	पल्योपमम्	३५० [१, ३],
	३५१ [१, ३], ३९३	
	[१, ३], ३९५ [१, ३],	
	३९७ [१, ३], ३९९	
	[१, ३], ४०१ [१, ३],	
	४०७ तः ४१६ सूत्राणां	
	प्रथम-तृतीयकण्डिके, पृ.	
	१२५ टि. १	
० पलिओवमं	पल्योपमम्	३९७ तः ४०६
	सूत्राणां प्रथम-तृतीयकण्डिके	
पलिओवमाइं	पल्योपमानि	३४४ [१,
	३], ३४६ [१, ३], ३४८	
	[१, ३], ३७२ [१, ३],	
	३७४ [१, ३], ३७८	
	[१, ३], ३८० [१, ३],	
	३९० [१, ३], ३९२	
	[१, ३], ४०८ [१, ३],	
	४१० [१, ३], ४१२ [१,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	३], ४१४ [१, ३], ४१५	
	[१, ३], ४१६ [१, ३],	
	१२६२ [२], १२६४	
	[२], १२६८ [२],	
	१२७० [२], १३२७,	
	१७०१ [२]	
पलिओवमाइं	पल्योपमे	३४९ [१, ३],
	३५१ [१, ३]	
पलिभागभाव-	प्रतिभागभावमात्रया	
मातापु		१२५२, १२५३
पलिभागं	प्रतिभागम्	९९९ [१]
० पलिभागी	प्रतिभागी	१७४७ [१],
	१७५० तः १७५२	
पलिभागेणं	प्रतिभागेण	९१८ [१]
० पलिभागो	प्रतिभागः	९२२, ९२३
पलिओवमासंख्येज्ज-	पल्योपमानसंख्येयभाग	
इभाग०		१३३७ तः १३३९
पलिसंथा	परिसंथाः	५० गा. ४२
पलुगा	वनस्पतिविशेषः	५४ [१]
	गा. ५२	
पल्लगसंठिण्	पल्लगसंस्थितः	२००९
		[१]
पल्लणसु	पल्लवकेषु	४७ टि. १
पल्लेसु	पल्लवेषु	१५१, १६०,
	१६३ तः १६६, १७५	
पल्लव	पल्लवः-पल्लवजातिविशेषः	
		९८
० पल्लवायणिज्जा	प्रल्लवानीया	१२३७
पवगदेवा	पदकदेवाः पदगदेवाः पतग-	
	देवा वा पृ. ६४ टि. ६	
पवडणथा	प्रपतनता	११२०
पवण	पवन [कुमाराः]	१७७
	गा. १३७	
पवत्तइ	प्रवर्तते	१०७, ११०६,
		११०७, ११२२
पवत्तत्ति	”	१११०
पवत्ति	प्रवर्तिनम्-प्रवर्तकम्	१११०

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
पवयणं	प्रवचनम् ११० गा. १२३	
पवयणे	प्रवचने ११० गा. १२९	
पवयदेवा	पदकदेवाः पदगदेवाः पतगदेवा वा पृ. ६७ टि. २	
पवर	प्रवर १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
पवर०	,, १९६	
+ पवर	प्रवराणि १७८ [१-२]	
पवहति	प्रवहति पृ. २१३ टि. ३	
० पवहा	प्रवहा पृ. २१३ टि. २	
पवंच	प्रपञ्च २११	
* पवाइत	प्रवादित १७८ [२], १९६	
* पवाइय	,, १७७, १७८ [१], १८८	
* पवाए	प्रपातः १०८५	
पवालस्स	प्रवालस्य ५४ [३] गा. ६१, ५४ [४] गा. ७१	
पवालंकुरूप	प्रवालाङ्कुरकः पृ. २९४ टि. १४	
पवालंकुरे	प्रवालाङ्कुरः १२२९	
पवाला	प्रवालानि ४०, ४१	
पवाले	प्रवालम् २४ गा. ९, ५४ [३] गा. ६१, ५४ [४] गा. ७१	
० पवालेसु	प्रवालेषु ५५ [३] गा. १०९	
+ पविट्ठ	प्रविष्टम् ९७२ गा. २०२	
पविट्ठाई	प्रविष्टान् ९९१ [१], ९९२ [१, ३]	
पविट्ठाणि	प्रविष्टाः ९९१ [२]	
* ० पविट्ठे	प्रविष्टः १७४४	
पविभत्त	प्रविभक्त ११०५, १११८, १११९	
पवियारण	प्रविचारणा २ गा. ७	
पवियारणापयं	प्रविचारणापदम् पृ. ४२३ पं. १०	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
पव्वइत्ताण्	प्रवजितुम् १४२० [८], १४२१ [२-३]	
पव्वण्	पर्वकम् ४७ गा. ३५	
० पव्वणसु	पर्वतेषु १४८	
पव्वगा	पर्वगाः ३८ गा. १२, ४६	
पव्वगाणं	पर्वगाणाम् ५४ [८] गा. ९२	
पव्वतगयं	पर्वतगतम् १२१५ [३]	
पव्वतस्स	पर्वतस्य १७९ [१], १८३ [१], १९७ [१], १९८ [१]	
पव्वतं	पर्वतम् १२१५ [३]	
पव्वय	पर्वत १०९८	
पव्वयस्स	पर्वतस्य १८० [१], १८२ [१], १९० [१], १९१ [१], १०९८ १०९८	
० पव्वयस्स	,, १०९८	
पव्वयं	पर्वतम् १२१५ [२]	
पव्वं	पर्व ५४ [८] गा. ९३, ८५३	
पसडिल ०	प्रशिथिल १९६	
पसत्थविहायगति-	प्रशस्तविहायोगतिनाम्नः नामाए १७०२ [४३]	
पसत्थविहाय-	प्रशस्तविहायोगतिनाम गतिणामे १६९४ [१८]	
पसत्था	प्रशस्ताः १७०२ [३२]	
पसत्था	प्रशस्तानि २०४७	
पसत्थाओ	प्रशस्ताः १२४१	
पसत्थेणं	प्रशस्तेन १२३६	
पसया	द्विखुरविशेषः ७२	
पसरई	प्रसरति ११० गा. १२५	
पसू	पशवः ८३२	
० पस्सी	पश्यति १९५४, १९५५, १९५७ [१], १९५८, १९६०	
पह	प्रभा १९५ [१]	

मूलसूचो	सहाय्यो	सुत्तकाह	मूलसूचो	सहाय्यो	सुत्तकाह
पहराज्ञा	प्रहारानिना-विधिनिर्देशः पृ. ३८ टि. ११		० पंकपभापुड- विनेरह्याणं	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयि- काणाम् ३३९ [२-३]	
पहराज्ञाओ	प्रहारानिना- १००		पंकसि	पङ्के ११२१	
पहवति	प्रभवति ८५९ गा. १९२		पंच	पञ्च १७४, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०६ [१], २१०, ४५८, ४६९, ४७६, ४८४, ४९३, ७९१, ९०१, ९०८, ९७३, १०५६ तः १०५९, १०६३, १०६५, ११२९, ११३९, ११४१, ११४२, १४१५ [२], १४१६ [३], १४७५, १५२९ [७-८], १५३२ [५], १५६७, १६०५, १६०६ [१], १६२१, १६२७ [१], १६३५ [३], १७०२ [२५], २०९० [१], २०९२, २०९४ [२], २०९८ [२], २१४९, २१५१	
० पहवा	प्रभवा ८५८				
०० पहवा	८५९ गा. १९३				
० पहा	पथा १६७, १६९, तः १७४				
०० पहा	१६७, १७०, १७१, १७३				
पहाण	प्रभया १७८ [२]				
पहारेति	प्रभारयति १५७०				
पहरिमाणोओ	प्रधारयन्त्यः २०५२ [६]				
० पहेणं	पथेन १११२				
पंकगती	पङ्गतिः ११०५, ११२१				
पंकपभा	पङ्कप्रभा ७७६				
पंकपभाण	पङ्कप्रभायाः ११७, २१७ [३], १५२९ [५], २००३				
॥	पङ्कप्रभायाम् १४८, १६७, २३४				
पंकपभापुडविगे-	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयिकः				
रह्य	१४४६		पंच-	पञ्च १७४ गा. १३६, १८८, २०९ गा. १५७, ९८३ [१], ९८४	
पंकपभापुडविगे-	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयिकेभ्यः				
इहृंहितो	१४४६				
पंकपभापुडविगे-	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयिकाः				
रह्या	१४१० [२], १४१४ [३], १९८७		+ पंच	पञ्चमम् ७९० गा. १८८ तः १९०	
पंकपभापुडविगे-	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयिकाणाम्		० पंचगु	पञ्चकम् १६८९ [१-२]	
रह्याणं	२०५७ [३]		० पंचकस्स	पञ्चकस्य १७०६	
पंकपभापुडविने-	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयिकेभ्यः		पंचकिरिण	पञ्चक्रियः १५८५ [१], १५८८, १५९०, १५९६, १५९८, २१५३ [४], २१६६ [३]	
इहृंहितो	२१७ [४]				
पंकपभापुडविने-	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयिकाः				
रह्या	६०, २१६ [५], ५७२, ६४४		पंचकिरिया	पञ्चक्रियाः १५८६ [१], १५९२, १५९४, १६००, १६०२, १६०४ [१], २१५३ [५-६], २१५६	
पंकपभापुडविने-	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयिकाणाम्				
रह्याणं	१७१, २३९ [१], ६४३				

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
	[२], २१५७, २१५९		पंचवण्णाहं	पञ्चवर्णानि ८७७ [७],	
	[२], २१६६ [४]			१७९८ [१]	
पंचक्खर-	पञ्चाक्षर	२१७५	पंचवण्णाथो	पञ्चवर्णाः १९५ [१]	
पंचगति०	पञ्चगति	२२५	पंचवन्नाहं	पञ्चवर्णानि १७९८ [१]	
० पंचगास्स	पञ्चकस्थ १७१६, १७३५	[१], १७३६ [२]	पंचविहा	पञ्चविधाः ७, ८ [१, ३, ५],	
				६२, ६५, १०८, १३३,	
पंचणह	पञ्चानाम्	१७०२		१४२ [१], १४७ [१],	
		[१५-१६]		१५२० [५]	
पंचणहं	,, १७९ [२], १८०	[२], १८२ [२]	,,	पञ्चविधा १८, १९,	
				१००९ [१], १०११	
पंचतीसइमं	पञ्चत्रिंशत्तमम् पृ. ४२७	पं. ११		[१], १०१२ [१],	
				१०१४, १०१६ [१],	
पंचदिलिं	पञ्चदिशम् १७४, २१०,	१५५३, १८०९		१०९३, १०९५, २०५२	
				[१]	
पंचधणुसयाहं	पञ्चधनुःशतानि १५२९	[१]	,,	पञ्चविधानि पृ. १४ टि. २	
			पंचविहाणं	पञ्चविधानाम् १५२० [४]	
पंचपणुसिण्	पञ्चप्रदेशके ७८५		पंचविहे	पञ्चविधः ८८१, ९२८,	
,,	पञ्चप्रदेशकः ७८५			९३३, ९३६, ९५० तः	
पंचफालाहं	पञ्चस्पर्शानि ८७७ [१३]			९५२, ९५४, १००७,	
पंचम०	पञ्चम ९२१ [१]			१००८ [१], १०१५	
पंचमण्	पञ्चमके ७९० गा. १८७			[१], १०७२, १०८५,	
पंचमं	पञ्चमम् ११८० [६]			१६८२, १६८६	
,,	पञ्चमीम् पृ. १७४ टि. १		,,	पञ्चविधम् १४७६,	
पंचमा	पञ्चमी १५९९ [१],	१६०१		१४७७, १५३६, १५३७,	
				१५५२, १६८८, १६८९	
पंचमाण्	पञ्चम्याम् २१७ [२],	३३४, २००४		[२], १६९४ [२, ३, ५-६,	
				९, ११], १६६९	
पंचमिं	पञ्चमीम् पृ. १७४ टि. १		पंचवीसइमं	पञ्चविंशत्तितमम् पृ. ३८८	
पंचमी	,, ६४७ गा. १८३			पं. २०	
पंचमे	पञ्चमे २१७२		पंचसु	पञ्चसु ८२, १५४,	
० पंचमेसु	पञ्चमेसु २१७३ [२]			१४२६ [१], १९०४	
पंचमो	पञ्चमः पृ. ३०१ पं. १०			[१]	
० पंचयस्स	पञ्चकस्थ १६९८ [१]		,, (वृ. स.)	पञ्चभिः १२३२	
पंचरसाहं	पञ्चरसानि ८७७ [११]		पंचहिं	पञ्चभिः ९६, ९७ [१],	
पंचवण्ण	पञ्चवर्ण १७७			४०० [१, ३], ६९१	
पंचवण्ण ०	पञ्चवर्ण १७८ [१],	१८८	० पंचगुलितला	पञ्चाङ्गुलितलानि १७७,	
				१७८ [१]	

मूलसहो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणिण्हितो	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्यः ६३९ [२-३], ६५० [२, १०]	
० पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणिण्हितो	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्यः ६३९ [३-२२]	
पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणिय ०	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक ६६८ [७], १०३४, ११५५, १४०४, १४२८ [४], १४५६	
पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणियखेत्तोच- वायगती	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकक्षेत्रो- पपातगतिः १०९५	
पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणियत्ते	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकत्वे १०४१ [५], १०४३ [२], १०४६ [२]	
पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणियस्स	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य ४८१ [१], ४८३ [१], ४८७ [१], १०६१, १५४९, १६३५ [४], १६६०, २१६३, २१६५	
पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणिया	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः ९१ [४], २१८, ६२०, ६५५ [१], ६७२ [१], ६८१, ८७५, ९४२, ९९५ [२], १०८२, ११८० [७-९], १२०५, १४१६ [२], १८२४, १८२५, १८९८ [२], १८९९ [२], १९३३, १९७१, १९७७, १९९४, २०३६, २०७५, २०८२, २१३०, २१४५ [२]	
० पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणिया	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः ६८ तः ७०, ७५ [४], ७६, ७७, ८५ [५], ८६, ३३४, ५८३, ५८४, ६३४, ११८० [५, ८]	

मूलसहो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
० पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणियाण	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम् ११८० [५], १७६०, १९८२, घ. १६५ टि. १	
पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणियाणं	,, १७५, ३७२ [१], ४५१, ४८१ [१], ४८२ [२], ४८३ [१], ४८७ [१], ६५६ [३], ७४५, १०७४, ११६३ [१], ११८० [१, ९], ११९७, १५३९ [३], १५४४ [२], १९२५, १९७७, २०१०, २०१९, २०२४, २०२९, २०४३, २०९२, २१३०, २१५१, घ. ४४२ टि. २	
० पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणियाणं	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम् ६८ [४], ७५ [४], ९१ [४], ३७२ [३] तः ३८१ [३], ३८२ [२-३], ३८३ [२] तः ३८९ [३], ७४६, ७४७, ७६१, ७६९, ११६३ [३], ११८० [१, ३, ५, ७-८]	
पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणियादिषु	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकादिषु १४२६ [१]	
पंचेन्द्रियतेयगसरीरे	पञ्चेन्द्रियतेयगसरीरम् १५३६, १५३९ [१]	
० पंचेन्द्रियवेउब्बि- यसरीरस्स	पञ्चेन्द्रियवैकियशरीरस्य १५२९ [१], १५३०, १५३१, १५३२ [६]	
पंचेन्द्रियवेउब्बि- यसरीरे	पञ्चेन्द्रियवैकियशरीरम् १५१४, १५१६	
० पंचेन्द्रियवेउब्बि- यसरीरे	,, १५१६, १५१७ [२], १५१८ तः १६२० [३], १५२३ [१-२], १५२४ [१], १५२५, १५२६ [१-२, ६]	

मूलसदो	सकथत्यो	सुत्तंकाइ
पंचेदियसरीराइं	पञ्चेन्द्रियशरीराणि	१८५३
पंचेदियसंसारसमा-	पञ्चेन्द्रियसंसारसमापन्नजीव-	
वण्णजीवपण्णवणा	प्रज्ञापना	१८
पंचेदियस्स	पञ्चेन्द्रियस्स	२१७५
पंचेदिया	पञ्चेन्द्रियाः	२२७ तः २२९, २३० [६], २३१, २३४, २४३, १७२८, १७३१ [१], १७३४, १७३५ [१]
पंचेदियाण	पञ्चेन्द्रियाणाम्	पृ. ८४ टि. १
पंचेदियाणं	,,	२२७ तः २२९, २३० [६], २३१, १९०४ [३]
पंजर-	पङ्गर	१९५ [०]
पंडगवणे	पण्डकवने	१७४८
पंडर ०	पाण्डुर	१७८ [२]
पंडरा	पाण्डुराः	१८७ गा. १४५
पंडुमत्तिया	पाण्डुमृत्तिकाः	२३
पंडोलं	पटोलम्	पृ. २५ टि. ९
पंडोला	पटोला-वल्ली	पृ. १९ टि. ७
० पंतियाण	पट्टिकानाम्	८८५
० पंतियासु	पट्टिकासु	१५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५
पाइ	वनस्पतिविशेषः	४९ गा. ३९
पाइण	प्राचीन	१५७, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०१ [१], २०२ [१], २०४ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७ तः २०९
पाइणयाण	प्राचीनवातः	३४ [१]
० पाउम्म	प्राशम्य	१७५, १७७
पाउण्णि	प्राप्नोति	२१७
पाउणित्ता	प्राप्य	२१७
पाओमिया	प्राप्तियन्ति-क्रियाभेदः	१६०८
पाओमियाण	प्राप्तियन्त-क्रियाभेदेन	१६०८

मूलसदो	सकथत्यो	सुत्तंकाइ
पागाडिय	प्रकटित	१९५ [१], १९६
पागसासणे	पाकशासनः	१९७ [२]
पागार- ०	प्राकार	१७७, १७८ [१], १८८
पाडइला	वनस्पतिविशेषः	पृ. २० टि. ३
पाडला	पाटला	४२ गा. २३
पाडिहारियं	प्रातिहारिकम्	२१७४ [४]
पाठा	पाठा-वनस्पतिविशेषः	५४ [१] गा. ५०, १२३४
पाडी	,,	२९६ टि. १
पाण	प्राण	२११
+ पाण	वनस्पतिविशेषः	४३ गा. २४, पृ. १८ टि. १०
पाणए	प्राणतः	२०५ [२]
,,	प्राणते	२०६ [२], ३३४, ४२४ [१-३], १८३९
पाणत्ता	प्राणताः	१४४ [१]
पाणमंति	प्राणमन्ति	६९३ तः ६९५, ६९७, ७००
पाणय	प्राणत	१९६, २०५ [१], २०६ [२] गा. १५४, २१०, ६२२, ६३५, १०३२ [५], १०३५, २००४, २०५१, २०५२ [१]
० पाणय	प्राणत	पृ. १८१ टि. २
पाणयदेवा	प्राणतदेवाः	७११
पाणयदेवाणं	प्राणतदेवानाम्	५९८
पाणयवेहंसण	प्राणतवत्सकः	२०५ [१]
० - पाणया	प्राणताः	२०५ [१]
० पाणयाणं	प्राणतयोः	२०६ [१]
,,	प्राणनानाम्	२०५ [१]
पाणं	पानम्	पृ. २४७ टि. १
पाणाट्टयाणं	प्राणातिपातेन	१५७४, १५७५ [१], १५८१ [१], १५८२, १५८३ [१]

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
पाणाइवातकिरिया	प्राणातिपातक्रिया	१५६७, १५७२
पाणाइवायकिरिया	,,	१६०५, १६०६ [१], १६१०, १६१२, १६१७
पाणाइवाय- किरियाए	प्राणातिपातक्रियया	१६२०
पाणाइवायविरए	प्राणातिपातविरतः	१६४२
पाणाइवाय- विरतस्स	प्राणातिपातविरतस्य	१७८४ [३]
पाणाइवाय- विरयस्स	,,	१६५० तः १६५३, १६५५
पाणाइवायविरया	प्राणातिपातविरताः	१६४३
पाणाइवायवेरमणे	प्राणातिपातविरमणम्	१६३७, १६३८ [१]
पाणाहं	प्राणान्	२१५३ [४], २१६६ [३]
पाणी	पानी - बल्लीविशेषः	४५ गा. ३१
पाणे	पानम्	पृ. २३७ टि. १
० पातालाणं	पातालानाम्	१५५१ [४]
० पादुब्भवंति	पादुब्भवन्ति	२०५२ [२]
पादे	पादौ	१२१५ [३]
पादोसिया	प्रद्वेषिकी-क्रियाभेदः	१५६७, १५७०
पादोसियाए	प्रद्वेषिकया-क्रियाभेदेन	१६२० गा. ३९
पायहंसा	पादहंसाः	८८
पायालेसु	पातालेषु	१४८, १५१, १५७, १६०
पाथीण०	प्राचीन	२०० [१], २०३ [१], पृ. ७१ टि. १
+ पारग	वनस्पतिविशेषः	४९ गा. ३९
पारगत-	पारगताः	२११ गा. १७८
पारस	पारस-ग्लेच्छजातिविशेषः	९८

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
पारिग्गहिया	पारिग्रहिकी-क्रियाभेदः	१६२१, १६२३, १६२८, १६३२, १६३६, १६५१
पारिग्गहियाओ	पारिग्रहिक्यः	१६६३
पारिजायकुसुमे	पारिजातकुसुमम्	पृ. २९४ टि. १६
पारिप्पवा	पारिप्लवाः-रोमपक्षिविशेषः	८८
पारियायकुसुमे	पारिजातकुसुमम्	पृ. २९४ टि. १६
पारियावणिया	पारितापनिकी-क्रियाभेदः	१५६७, १५७१, १६०९, १६१२
पारियावणियाए	पारितापनिकया-क्रियाभेदेन	१६२०
पारेवताण	पारापतानाम्-फलविशेषा- णाम्	पृ. २७३ टि. ६
पारेवयगीवा	पारापतग्रीवा-कपोतग्रीवा	१२२७
पारेवया	पारापताः-कपोताः	८८
पारेवयाण	पारापतानाम्-फलविशेषा- णाम्	१२३५, पृ. २७३ टि. ६
पारेवाण	,,	११२२
पालक्का	पालक्या-वनस्पतिः	४९ गा. ३९
पालंका	वनस्पतिविशेषः	पृ. २० टि. १५
पालियायकुसुमे	पारिजातकुसुमम्	१२२९
पालेमाणा	पालथमानौ-पालथन्तौ	१७८ [२]
,,	पालथमानाः-पालथन्तः	१७७, १७८ [१], १८८, १९६
० पावकम्मे	पापकर्मा	८९९
पाववह्लि	बल्लीविशेषः	४५ गा. २९

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाह
पिकाणं	पकानाम्	१२३६
० पिच्छण्	पिच्छकम्	पृ. २९३ टि. ११
० पिच्छे	पिच्छम्	१२२७
पिट्ठ	पिट्ठ	१२३७
० पिट्ठरासी	पिट्ठराशिः	१२३१
पिततरिया	प्रियतरिका	पृ. २९७ टि. ४
पित्तेसु	पित्तेषु	९३
पिपीलिया	पिपीलिका	५७ [१]
पिप्परि	पिप्पली	४१ गा. १७
पिप्पलिचुण्णाण	पिप्पलीचूर्णानाम्	८८४
पिप्पलिचुण्णे	पिप्पलीचूर्णम्	१२३४
पिप्पलिया	पिप्पलिका	४२ गा. २०
पिप्पली	पिप्पली	१२३४
पिप्पलीमूलम्	पिप्पलीमूलकम्	१२३४
पिय	प्रिय	पृ. ६४ टि. ७
पियतरिया	प्रियतरिका	१२३१, १२३८
० पियरो	पितरौ	८४१
पियस्सरया	प्रियस्वरता	१६८४ [१]
पियंगाला	चतुरिन्द्रियजीवाः	५८ [१]
पियंगुवण्णा	प्रियङ्गुवर्णाः	१८७ गा. १४६
* ० पिया	प्रियाः	१८८
पियाले	प्रियालः	४० गा. १४
पिलुक्खरुक्खे	लक्षवृक्षः	४१ गा. १७
पिलुक्खुरुक्खे	लक्षवृक्षः	पृ. १७ टि. १३
पिसापुहिंत्तो	पिशाचेभ्यः	६५० [१५]
पिसायइंदा	पिशाचेन्द्रौ	१८९ [२]
पिसायइंदे	पिशाचेन्द्रः	१९० [२], १९१ [२]
पिसायराया	पिशाचराजः	१९० [२], १९१ [२]
पिसायरायाणो	पिशाचराजौ	१८९ [२]
पिसायंदा	पिशाचेन्द्रौ	पृ. ६६ टि. १
पिसाया	पिशाचाः	१४१ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१]

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाह
पिसायाणं	पिशाचानाम्	१८९ [१], १९० [१], १९२
पिसुया	त्रीन्द्रियजीवाः	५७ [१]
पिहुजणस्स	पृथग्जनस्य	७७३ [४]
पिहुजणे	पृथग्जनः	७७३ [४]
पिहुजणो	,,	पृ. १९ टि. १
० पिंछे	पिच्छम्	पृ. २९३ टि. ११-१२
० पिंडितं	पिण्डितम्	२११ गा. १७२
० पिंडितो	पिण्डितः	२११ गा. १७३
पीईय	वनस्पतिविशेषः	४३ गा. २४
पीढ	पीठ	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६
पीणणिज्जा	प्रीणनीया	१२३७
पीयकणवीरए	पीतकरवीरकः	१२३०
पीयवंधुजीवए	पीतवन्धुजीवकः	१२३०
पीयवण्ण ०	पीतवर्ण	पृ. १३७ टि. १
पीयासोगे	पीताशोकः	१२३०
पीलु	पीलुः	४० गा. १३
पुक्खरकणिया- संठाण ०	पुष्करकर्णिकासंस्थान	१७७, १७८ [१], १८८
पुक्खरकणिया- संठाणसंठिते	पुष्करकर्णिकासंस्थान- संस्थितः	२१६९
पुक्खरदीवे	पुष्करद्वीपे	पृ. ३०२ टि. २
पुक्खरद्धे	पुष्कराद्धे	१२५७ [१६]
पुम्भवरवरदीवड्डु ०	पुष्करवरद्वीपार्द्ध	१०९८
पुक्खरसारिया	पुष्करसारिका-लिपिमेदः	१०७
पुक्खरिणीओ	पुष्करिण्यः	१५४८
पुक्खरिणीण	पुष्करिणीनाम्	८८५
पुक्खरिणीसु	पुष्करिणीषु	१५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५
पुक्खरे	पुष्करः-द्वीपः समुद्रश्च	१००३ [२] गा. २०४
पुग्गले	पुद्गलान्	१८११
पुच्छणी	पृच्छनी-भाषाप्रमेदः	८८६ गा. १९६

मूलसद्वो

सकयत्यो

सुत्तकाइ

१३५१ तः १३५४,
 १३५६ तः १३५९,
 १३६१, १३६२, १३६४,
 १३६७, १३६८, १३७०
 तः १३९५, १३९७,
 १३९८, १४०२, १४०३,
 १४०५, १४०८ [३],
 १४१० [३], १४१९,
 १४३३, १४४७ तः
 १४५०, १४५४ तः
 १४५६, १४६२, १४६३,
 १५०१ [४], १५०४
 [१], १५२९ [३],
 १६२९, १६३०, १६५४,
 १६६०, १६८१ [२],
 १६८३ तः १६८६,
 १६८९ [३], १६९०
 [२], १६९४ [२, १०-
 ११], १७०० [१, ५-१३],
 १७०१ [१-२], १७०२
 [१, ३-६, ८-९, ११,
 १८, २१-२२, २४-२७,
 २९, ३४-४०, ४२-४३,
 ४५, ५५, ५७], १७०३
 [१-२], १७०४, १७१४,
 १७३१ [५], १७५९
 [१], १७६१, १७६४,
 १७८१, १७८४ [३],
 १८१९, १८२२, १८२५,
 १८३१ तः १८५२,
 १८५५, १८६९ [१],
 १८७०, १८९१ [१],
 १९१६, १९२०, १९३१,
 १९३२ [१], १९५०,
 १९५७ [१], १९५८,
 १९६०, १९६६, १९६८,
 १९७३, १९७७, १९७८,

मूलसद्वो

सकयत्यो

सुत्तकाइ

१९८०, १९८८, १९९०,
 २००९ [१], २०१०,
 २०१२ तः २०१६,
 २०१९, २०२०, २०२४,
 २०२५, २०२९, २०४२,
 २०४३, २०४६, २०५७
 [२-३], २०५८, २०७०,
 २०८०, २०८३, २१४४
 [१], २१४५ [१],
 २१४९ तः २१५१, पृ.
 १२२ टि. १, पृ. १२३
 टि. २, पृ. ३२४ टि. १,
 पृ. ३९५ टि. १०, पृ.
 ४१४ टि. १
 पृच्छायाम् १०३२ [१],
 १०३३ [१], १४४१,
 पृ. ३९९ टि. २
 पृच्छया १९०७, २१२४
 [४]
 पृच्छाओ पृच्छाः ११५१
 पृच्छिज्जह पृच्छयेते २७२ [६]
 पृच्छिज्जति ,, १९०७
 पृच्छिज्जंति पृच्छयन्ते ८९०, ८९१,
 ८९५, ११४८, १५२६
 [३]
 ,, पृच्छयेते १८७६ [२],
 १८७८ [३]
 + पुट्ट स्पृष्टम् ९७२ गा. २०२
 + पुट्ट- स्पृष्ट ८७७ [२३] गा.म्
 १९८
 पुट्टस्स स्पृष्टस्य १६७९
 ० पुट्टत्स ,, १६७९
 पुट्टा स्पृष्टाः २११ गा. १६७-
 १६८
 पुट्टाहं स्पृष्टानि ८८७ [१५-१६],
 ९९० [२], १४४४,
 १८०० [३]

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
• पुढविकाइए	पृथ्वीकायिकः	१३०१, १३०६, १४३५
पुढविकाइएणं	पृथ्वीकायिकेन	१००५
पुढविकाइएसु	पृथ्वीकायिकेषु	१२०३ [१,३], १२१० [१], १४२५[१], १४२८[१]
पुढविकाइएहिंतो	पृथ्वीकायिकेभ्यः	१४२८ [१]
पुढविकाइओ	पृथ्वीकायिकः	१४२९
पुढविकाइय	पृथ्वीकायिक	१३१५, १५३७
पुढविकाइय •	„	१०३२ [१], १२९४, १३०३, १४३१ [१], १५८९ [३]
पुढविकाइयएगि-	पृथ्वीकायिकै-	
दियओरालिय-	न्द्रियौदारिकशरीरस्य	
सरीरस्स		१५०४ [१]
पुढविकाइयए-	पृथ्वीकायिकै-	
गिंदियओरालिय-	न्द्रियौदारिकशरीरम्	
सरीरे		१४७७, १४७८ [१], १४९० [१], १५४२
• „	„	१४७८ [१-२]
पुढविकाइयत्ते	पृथ्वीकायिकत्वे	२११३
पुढविकाइयस्स	पृथ्वीकायिकस्य	१६३५ [३], २११२, २११३
पुढविकाइया	पृथ्वीकायिकाः	११३७ तः ११३९, १२०५, १४०२, १४१६ [१], १४७८ [३], १८०९ तः १८१२, १९३१, १९५७ [१], २०३५, २०८०, २१२८ [१], २१४५ [१]
पुढविकाइयाओ	पृथ्वीकायिकात्	पृ. ३५३ टि. १
पुढविकाइयाण	पृथ्वीकायिकानाम्	११९५.
• पुढविकाइयाण	„	१४९० [२]

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
पुढविकाइयाणं	पृथ्वीकायिकानाम्	९०४, ९१६ [२], १०७२, ११६०, ११७४, १४०२, १७५९ [१], १८०८, १८१५, १८५५, १९१६ तः १९१८, १९३१, १९४४, १९४५, १९५७ [१], १९६८, २०८०, २०९१ [१], २१२८ [१], २१४५ [१]
पुढविं	पृथ्वीम्	६४७ गा. १८३-१८४, १९६३, १९६४
पुढवी	पृथ्वी	२४ गा. ८, २११, ७७५, ७७६, १५४८, १५५१ [१]
पुढवी •	„	पृ. २४ टि. १
पुढवी-	„	८५४ तः ८५६
पुढवीए	पृथिव्याः	१६८ तः १७४, १७७, १७८ तः १८४ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], २१०, २११, २१७ [१-६], ७७७, १५५१ [१], १९९८, २०००, २००२ तः २००६
„	पृथिव्याम्	३३४, २०५७ [१]
• पुढवीए	पृथिव्याः	पृ. १४ टि. १
पुढवीओ	पृथिव्यः	७७४
पुढवीसु	पृथ्वीषु	१४८, १६७
• पुढवीसु	„	६६७
पुढवीहिंतो	पृथ्वीभ्याम्	१४६५.

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
पुण	पुनः ६४७ गा. १८३, १४४६ तः १४५०, १४५४ तः १४५६, १५६०, १५६१, १६०९, १६१२, १६२८, १६२९, १६३४, १६३५ [१, ४], १७३७ [४]		० पुष्के	पुष्पम् १२३३	
पुणभभव	पुनर्भव २११		पुमनाणमणी	पुमाजापनी ८३४, ८३७, ८५५	
पुणरवि	पुनरपि २१७६		पुमपणवणी	पुम्पजापनी ८३५, ८३८, ८५६	
पुण्ण ०	पुण्य ११० गा. १२०		पुमवयणं	पुंवचनम् ८५७	
पुण्णकलस	पूर्णकलश १७७		पुमवयणे	,, ८९६	
पुण्णभद्र ०	पूर्णभद्र-ज्ञानव्यन्तरदेवेन्द्र १९२		पुमवयू	पुंवाक् ८३३, ८३६, ८५२, ८५४	
पुण्णभदे	पूर्णभद्रः-,, १९२ गा. १४९		पुरच्छिमद्ध ०	पूर्वादं पृ. २७० टि. १-२	
+ पुण्णाग	पुन्नागः ४० गा. १५		पुरत्थिम ०	पूर्व २१६ [१-८], २१७ [१-६], २२०, २२२, २२३ [१-८]	
पुण्णे	पूर्णः-द्वीपकुमारैन्द्रः १८७ गा. १४३		० पुरत्थिमद्ध	पूर्वादं पृ. २७० टि. २	
+ पुत्तजीवय-	पुत्रजीवकः ४० गा. १४		० पुरत्थिमद्धे	पूर्वादं पृ. ३०२ टि. १	
पुष्फ	पुष्प ५५ [३] गा. १०९, १७७, १७८ [१-२], १८७ गा. १४७, १८८, १७४ [१], १२२९, पृ. २४१ टि. १		पुरत्थिमिहं	पौरस्त्यम् ११०१	
पुष्फचंगेरिसंठि	पुष्पचङ्गेरीसंस्थितः २०१५		पुरत्थिमिह्लाओ	पौरस्त्यात् ११०१	
० पुष्फरासी	पुष्पराशिः १२३१		पुरत्थिमेणं	पूर्वेण २१३ तः २१५ [३], २१८, २१९, २२१, २२४, ३२७, ३२९	
पुष्फविटिया	श्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]		० पुरत्थिमेणं	पूर्वेण ३२७, ३२९	
पुष्फस्स	पुष्पस्य ५४ [३] गा. ६३, ५४ [४] गा. ७३		पुरंदरे	पुरन्दरः १९७ [२]	
पुष्फा	पुष्पाणि ४०, ४१, ५४ [८] गा. ८६-८७		पुरिमडू	पूर्वादं १०९८	
पुष्फाहं	,, ५४ [८] गा. ९३		पुरिमद्ध ०	,, १०९८	
पुष्फासवे	पुष्पासवः १२३७		० पुरिमद्धे	पूर्वादं १२५७ [१६]	
पुष्फुत्तरा	पुष्पोत्तरा-शर्कराविशेषः १२३८		पुरिस	पुरुष ९३, १२३०	
पुष्के	पुष्पम् ५४ [३] गा. ६३, ५४ [४] गा. ७३		पुरिसक्कार	पुरुषकार १६८४ [१]	
			पुरिसलिङ्गसिद्धा	पुरुषलिङ्गसिद्धाः १६	
			पुरिसवेण	पुरुषवेदः १६९१ [५]	
			पुरिसवेदगा	पुरुषवेदकाः २५३	
			पुरिसवेदगाणं	पुरुषवेदकानाम् २५३	
			पुरिसवेदणिज्जस्स	पुरुषवेदनीयस्य पृ. ३८२ टि. १	
			पुरिसवेदस्स	पुरुषवेदस्य १७०८ [७], १७३९ [२]	
			पुरिसवेदे	पुरुषवेदः १३२८	
			० पुरिसवेदेसु	पुरुषवेदेसु १९०२ [२]	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
पुरिसवेयना	पुरुषवेदकाः ९३८, ९३९ [१], ९४२, ९४३			१०४८ [१-२, ४], १०४९, १०५० [१-३], १०५२, १०५४ [१-३], १०५५ [१, ३-५], १०५८ तः १०६१, १०६३ तः १०६५, १०६६ [२-३], १०६७	
पुरिसवेयपरिणामे	पुरुषवेदपरिणामः ९३७		पुरेक्खडिया	पुरस्कृतानि १००६ गा. २०८	
पुरिसवेयस्स	पुरुषवेदस्य १७०० [१०], १७०२ [४], १७०८ [९]		पुरेक्खडेसु	पुरस्कृतेषु १०६७	
पुरिसं	पुरुषम् १११५, १२१५ [१-३]		पुरोहियरयणत्तं	पुरोहितरत्नत्वम् १४६७	
पुरिसा	पुरुषाः ६८ [३], ७५ [३], ८४ [३], ८५ [४], ९१ [३], ३३४, १११९		पुलप्प	पुलकः-पृथ्वीभेदः २४ गा. ११	
पुरिसे	पुरुषः १११५, ११२१, १२१५ [१-३]		पुलगा	प्राहविशेषः ६५	
० पुरिसेण	पुरुषेण १ [गा. १]		पुलाकिसिया	पायुकमयः-द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
पुरिसेहिंतो	पुरुषेभ्यः ६४५ [६]		पुलिंद	पुलिन्द-म्लेच्छजातिविशेष ९८	
पुरिसो	पुरुषः २११ गा. १७६, पृ. २७२ टि. ४		पुव्व०	पूर्व १०८९, २१७५, पृ. २६८ टि. ३	
पुरेक्खडा	पुरस्कृताः २०९३ [१], २०९५ [१] तः २०९७ [१], २०९९ [१] तः २१०१ [१], २१०२, २१०३ [१], २१०५ तः २१०९, २११२, २११३, २११९ [१-२, ४], २१२० [१-३], २१२१ [१], २१२३ [१-३], २१२४ [१-३], २१२५ [१], २१३७ [१], २१४० [१]		पुव्वकोडिति- भाग-०	पूर्वकोटिभाग १७०१ [२], १७३० [१]	
	पुरस्कृतानि १०३०, १०३१ [१], १०३२ [२], १०३४, १०३६ तः १०३८ [१], १०३९, १०४०, १०४१ [१-४, ६-९], १०४३ [१-३, ५-६], १०४५ [१], १०४६ [१, ३, ५, ७-८], १०४७ [२-४],		पुव्वकोडिपुहुत्त०	पूर्वकोटिपृथक्त्व १२६२ [२], १३२७	
			पुव्वकोडिं	पूर्वकोटिम् १३५०, १३५८, १३६०, १३६६, १७१९, १७२३, १७२६	
			पुव्वकोडी	पूर्वकोटिः ३७३ [१, ३], ३७५ [१, ३], ३७६ [१, ३], ३७७ [१, ३], ३८१ [१, ३], ३८३ [१, ३], ३८४ [१, ३], ३८६ [१, ३]	
			पुव्वकोडी	पूर्वकोटिम् १७१०	
			पुव्वकोडीण	पूर्वकोट्या १३५३	
			पुव्वकोडीति- भाग-०	पूर्वकोटिभाग १९०१ [१]	

मूलसदो	सक्यन्थो	सुत्तंकाह
पुत्रभावपणवणं	पूर्वभावप्रज्ञापनाम् १८५३, १८५५ तः १८५७	
पुत्रविदेह०	पूर्वविदेह १०९८, १२५७ [७]	
पुत्रवेयालीओ	पूर्वतदतः १११२	
पुत्रसुय०	पूर्वश्रुत १ [गा. १]	
पुत्रामेव	पूर्वमेव २१७५	
पुत्रोववणगा	पूर्वोपपत्तिकाः ११२५, ११२६, ११३२, ११३३ [१]	
पुत्रफलं	पुत्र्यफलीफलम् ५४ [८] गा. ९४	
पुहत्तस (स. प.)	पृथक्त्वे १८८६ [२], १८२८ तः १८३१	
• पुहत्तं	पृथक्त्वम् ९१० [३], १२७९, १२८४, १२९३, १२९९, १३३४, १३३०, १३२७, १३२८, १३८३, १३८९, १५११ [१३], १५१२, १५१२ गा. २१५-२१६, १५३०, २१०० [२], २१२४ [३], पृ. ३२ टि. १७	
• पुहत्तिया	पृथक्त्विकाः ८३, ८९५	
पुहत्तेण	पृथक्त्वेन ८८९, ८९२ १७६७ [२], १७६८ [३], १७७१, १७७३ [२], १७८८ [२], १७९२ [३], १८८६, १८८९ [३], १८९० [३], १८९२, १८९३, १८९८ [३], १९०५ [१]	
पुहत्तेणं	पृथक्त्वेन १८८२ [१], १८९१ [२], १८९५ [१]	
• पुहत्तेणं	,, ८९१, १९०७	
पुहत्त	पृथक्त्व १२६२ [२], १३२७	

मूलसदो	सक्यन्थो	सुत्तंकाह
पुंज-	पुंज १७७, १७८ [१], १८८	
पुंढरीया(य)	पुंढरीक १९५ [१]	
+ पृईकरंज	पृतिकरंजः - वनस्पतिः ४० गा. १५	
पृणसु	पृणेषु ९३	
पृय	पृति १६७	
पृयण्या	पशुविशेषः ७३	
पृयपडल	पृतिपडल १६८ तः १७४, पृ. ५० टि. ६	
पृयफली	पृणफली ४८ गा. ३८	
पृयलता	लताविशेषः पृ. १९ टि. १	
पृरे	पृम् १२३१	
पृरेह	पृयति २१७७	
पृयफलं	पुत्र्यफलीफलम् पृ. २५ टि. ७	
पृयफली	पुत्र्यफली ४५ गा. २८	
पेज्जणिम्मिया	प्रेमनिःश्रुता - भाषाप्रमेदः ८६३	
पेज्जे	प्रेम्णि ८६३ गा. १९५	
पेज्जेणं	प्रेम्णा १५८०	
पेज्जगा	वनस्पतिविशेषः पृ. २२ टि. ७	
पेसला	पेसला १२३७	
पेसुण्णेणं	पेसुन्येन १५८०	
पेहमाणे	प्रेक्षमाणः ९९९ [१]	
पेहुण०	मयूरपिच्छ १२३१	
पेहेति	प्रेक्षते ९९८ [१]	
पोक्खलत्थिभण	वनस्पतिविशेषः ५१	
पोक्खलत्थिमुण	,, पृ. २१ टि. २	
पोक्खलत्थिभण	,, पृ. २१ टि. २	
पोक्खले	पुष्करम् ५१	
पोगाल	पुद्गल ९३	
पोगाल०	,, पृ. २७० टि. ३५	
+ पोगाल	पुद्गलः २१२ गा. १८१	
पोगालगती	पुद्गलगतिः १११०, १११५	

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तकाह
पोगलच्चिण्णा	पुद्गलचयनम्	१४०६ गा. २१३
पोगलणोभवोव- वातगती	पुद्गलनोभवोपपातगतिः	११००, ११०१
पोगलत्थिकाण्	पुद्गलास्तिकायः	२७०, २७१, २७२ [५], २७३
पोगलत्थिकाय	पुद्गलास्तिकाय	२७०, २७१, २७३
पोगलत्थिकायस्स	पुद्गलास्तिकायस्य	२७२ [५]
पोगलपरिणामं	पुद्गलपरिणामम्	१६७९ तः १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८५ [१-२]
पोगलपरियट्ठं	पुद्गलपरावर्तम्	१३२६, १३३१, १३४४, १३५२, १३५९, १३७८
पोगलपरियट्ठा	पुद्गलपरावर्ताः	१२६२ [१], १२८८, १३१०
पोगलस्स	पुद्गलस्य	५११, ५१३ तः ५१५, ५१९, ५५५ [१, ३], ५५६ [१], ५५७ [१]
पोगलं	पुद्गलम्	१६७९ तः १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८५ [१-२], १६८६
पोगला	पुद्गलाः	२७५, ३२६, ३२७, ३३१, ३३२, ९९३, ९९४, १५५३, १५५४, १५५५, १८०५, १८१२, १८१८, १८२१, १८६४, २०५२ [२], २१५३ [४], २१६६ [३], २१६८, २१६९ पुद्गलान् १८२२, २०३२ गा. २२३, २१५३ [३], २१६६ [२]

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तकाह
०पोगला	पुद्गलाः	३३०, ९९३
पोगलाणं	पुद्गलानाम्	२७५, ३३१ तः ३३३, ५११, ५२५ [१], ५५५ [१, ३], ५५६ [१], ५५७ [१], १६७९ तः १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८५ [१-२], १६८६, १८०३, १८१०, १८१६, १८१८, १८२१
०पोगलाणं	पुद्गलानाम्	३३०, ९९४, १११०
पोगले	पुद्गलः	५११, ५१३ तः ५१५, ५५५ [१, ३], ५५६ [१], ५५७ [१] पुद्गलान् ९९२ [१-३], ११२४, ११४२, १६७९ तः १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८५ [१-२], १६८६, १८०१, १८०३ तः १८०५, १८१०, १८१२, १८१६, १८१७, १८१९, १८२५, २०४०, २१५३ [१], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६५, २१६६ [१]
०पोगले	पुद्गलः	११०६
०पोगले	पुद्गलान्	९९५ [१], ९९६, ९९८
पोगलेहिं	पुद्गलैः	२१५३ [१], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६५, २१६६ [१]
पोढइला	तृणविशेषः	४७ गा. ३५
पोत्तिय	चतुरेन्द्रियजीवः	पृ. २८ टि. ७
पोत्थारा	पुस्तकाराः, पुस्तककाराः-	शिल्पार्थाः १०६

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाह
+ पोरग	वनस्पतिविशेषः पृ. २० टि.	१३
पोराण	,, पृ. २९६ टि. ७	
पोराणे	पुराणान् १८०१, १८०६	[१], १८०९
पोरेवच्चं	पौरपत्यम्	१७७
पोलिंदी	पौलिन्दी-लिपिविशेषः	१०७
पोसहोववासं	पौपधोपवासम्	१४२०
		[६-७]
पोहत्तं	पृथुत्वम् ९७२ गा. २०२,	९८७ [१]
० पोहत्तिया	पार्थक्त्वकाः १५८४ [२],	१५८७ [२], १६७४ [२],
		१६७८ [३]
पोहत्तेणं	पृथुत्वेन ९७६ [१, ३-४],	९८५ [४]
,,	पृथक्त्वेन	१०६४
० पोहत्तेहिं	पृथक्त्वाभ्याम्	१७६२
पोंडरियदले	पुण्डरीकदलम्	१२३१
पोंडरीण्	पुण्डरीकम्	५१
पोंडरीया	रोमपक्षिविशेषः	८८
० प्पगारा	प्रकाराः २४, २८ [१],	३१ [१], ४० तः ४२,
		४४ तः ४६, ५१, ५२,
		५४ [११], ५७ [१],
		५८ [१], ६३, ६७,
		७१, ७३, ७४, ७९, ८०,
		८३, ८५ [१], ८७,
		१०५, १०६, ३५३,
		८४९, ८५०, ८५२
,,	प्रकारा	८५१
,,	प्रकाराणि	४७ तः ४९,
		८५३
० प्पगारे	प्रकाराः	३४ [१]
० प्पभा	प्रभाः	१८९ गा. १४७
,,	प्रभा पथा वा	१६८

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाह
० प्पमे	प्रभः	२०१ [१]
प्पमुह	प्रमुख २५ [३], ३१ [४],	३४ [४], ५५ [३], ५७
		[२], ५८ [२], ६८ [४],
		७५ [४], ८४ [४], ९१
		[४]
प्पवाइत	प्रवादित १७८ [२], १९६	
प्पवाइय	,, १७७, १७८ [१], १८८	
० प्पवाण्	प्रपातः	१०८५
० प्पविट्टे	प्रविष्टः	१७४४
० प्पहा	प्रभा पथा वा १६९, १७०,	१७३
प्पि	अपि	६९२
० प्पिया	प्रियाः	१८८
० प्फासेहि	स्पर्शैः ५३२ [१], ५३६	[१]

फ

+ फणस	पनसः	४१ गा. १६
फणसाण	पनसानाम् ११२२, १२३५	
फणिज्जण्	वनस्पतिविशेषः ४९ गा. ४१	
फरिसपरियारगा	स्पर्शपरिचारकाः— ० प्रवी-	
	चारकाः पृ. ४२३ टि. २	
फलगा	फलक	२१७४ [४]
फलपत्तस्स	फलप्राप्तस्य	१६७९
फलविट्ठिया	त्रीन्द्रियजीवाः	५७ [१]
फलस्स	फलस्य ५४ [३] गा. ६४,	५४ [४] गा. ७४
फला	फलानि	४०, ४१
फलासवे	फलासवः	१२३७
फलिह्वडेंसण्	स्फटिकवत्सकः १९८ [१],	२०६ [१]
० फलिहा	परिखाणि पृ. ५६ टि. २,	पृ. ५७ टि. ३, पृ. ६४
		टि. १
फलिहे	स्फटिकः	२४ गा. १९

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
फले	फले ५४ [२] गा. ५५	
„	फलम् ५४ [३] गा. ६४,	
	५४ [४] गा. ७४	
० फले	„	१२३३
० फलेसु	फलेषु ५५ [३] गा. १०९	
० फाणिषु	फाणितम्	१२३३
+ फाणिय	„	९७२ गा. २०३
फाणियं	„	९९९ [२]
फालियामया	स्फटिकमयानि १९५ [१]	
फास	स्पर्श ८ [४], ९ [१]	
	तः १३ [५], ४४४	
	तः ४४८, ४५२, ४५५	
	[१-३], ४५६ [१],	
	४५७ [१] ४५९ [१],	
	४६२ [१], ४६६ [१],	
	४६७ [१], ४६८ [१],	
	४७० [१], ४७३ [१],	
	४७४ [१], ४७५ [१],	
	४७७ [१], ४८१ [१],	
	४८२ [१], ४८३ [१],	
	४८५ [१], ४८७ [१],	
	४८९ [१], ४९० [१],	
	४९१ [१], ४९३ [१],	
	४९५ [१], ४९७, ५०४,	
	५०८, ५१०, ५१९, ५२५	
	[१], ५२९ [१], ५३८	
	[१], ५४५ [१], ५४७	
	[१], ५४८ [१], ५५०	
	[१], ५५१ [१], ५५२	
	[१], ५५४ [१-३], ५५५	
	[३], ५५६ [१], ५५७	
	[१], ५५८, १६७९	
फासजो	स्पर्शतः ९ [१-५], १०	
	[२], ११ [१, ३-४],	
	१२ [२-३, ५], १३	
	[२-३], ८७७ [१४],	
	१८०० [२], १८०१,	
	१८०६ [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
फासगुणे	स्पर्शगुणान्	१८०१
फासचरिमेणं	स्पर्शचरमेण	८२८ [१],
		८२९ [१]
फासणामे	स्पर्शनाम	१६९३,
		१६९४ [१२]
० फासणामे	„	१६९४ [१२]
फासतो	स्पर्शतः १० [१], ११	
	[२, ५], १२ [१-२, ४-८],	
	१३ [१, ४-५],	
		१८०९
फासपरिणता	स्पर्शपरिणताः ८ [४]	
० फासपरिणता	„ ८ [४], ९ [१] तः	
		१३ [५]
फासपरिणया	„	७
फासपरिणामे	स्पर्शपरिणामः ९४७, ९५५	
फासपरिचारगा	स्पर्शपरिचारकाः - प्रवी-	
	चारकाः २०५२ [१, ३],	
		२०५३
फासपरिचारणा	स्पर्शपरिचारणा - प्रवी-	
	चारणा २०५२ [१]	
फासमंताहं	स्पर्शवन्ति - स्पर्शोपेतानि	
	८७७ [६, १३], १७९७,	
		१८०० [१]
फासविण्णाणावरणे	स्पर्शविज्ञानावरणम् १६७९	
फासं	स्पर्शम्	२१६९
फासा	स्पर्शाः ३३३, ४५८,	
	४६९, ४७६, ४८४, ४९२,	
	५०४, १६८१ [१],	
	१६८४ [१], १७०२	
	[३२], १८०० [२]	
० फासा	स्पर्शाः १६७ तः १७४,	
		१९६
फासाहं	स्पर्शान्	९९० [४]
० फासाहं	स्पर्शानि	१८०० [१]
फासाणं	स्पर्शानाम्	३३३
० फासाणं	„ ५२४, घृ. १६२ टि. १	
फासाणि-	स्पर्शान्	९९० [४]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
फासादंसेणं	स्पर्शदिशेन २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]	
फासावरणे	स्पर्शावरणम् १६७९	
फासिदिण्	स्पर्शेन्द्रियम् ९७३, ९७४ [५], ९७५ [२], ९७६ [४], ९७७ [२], ९७८ [२], ९७९, ९८३ [१-२], ९८५ [१-७], ९८७ [१], ९८८, १०२८ [१], १०३२ [१], १०५६	
फासिदिबोवचपु	स्पर्शेन्द्रियोपचयः १००७, १००८ [१]	
फासिदियअत्थोग्गहे	स्पर्शेन्द्रियार्थावग्रहः १०१९, १०२१ [३]	
फासिदियउव- ओगद्धा	स्पर्शेन्द्रियोपयोगाद्धा १०१२ [१]	
फासिदियत्ताण्	स्पर्शेन्द्रियतया १८०५, १८०६ [१], २०५२ [२]	
फासिदियनिव्वत्तणा	स्पर्शेन्द्रियनिर्वर्तना १००९ [१], १०१० [१]	
फासिदियपरिणामे	स्पर्शेन्द्रियपरिणामः ९२८	
फासिदियलद्धी	स्पर्शेन्द्रियलब्धिः १०११ [१]	
फासिदियवज्जणोग्गहे	स्पर्शेन्द्रियव्यञ्जनावग्रहः १०१८, १०२१ [२]	
० फासिदियवेमाय-	स्पर्शेन्द्रियविमात्रतया	
त्ताण्	१८१९, १८२२, १८२३	
फासिदियस्स	स्पर्शेन्द्रियस्य ९७९, ९८० [२], ९८१ [२], ९८२, ९८५ [७-८], ९९२ [४]	
फासिदियं	स्पर्शेन्द्रियम् पृ. २५३ टि. १	
फासिदियाणं	स्पर्शेन्द्रियाणाम् ९७९, ९८२, १०१३	
फासे	स्पर्शः १०२५, १०२८ [२-३]	
„	स्पर्शं ८२९ [२] गा. १९१, २०३२ गा. २२४	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
फासेण	स्पर्शेन २१६९	
फासेणं	„ १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६, १२३५ तः १२३७, २१६९	
फासेहि	स्पर्शैः ५०५	
० फासेहि	स्पर्शैः ५०९, ५११, ५३० [१], ५३२ [१], ५३५ [१], ५३७ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१], ५४३ [१], ५५५ [१]	
* ० फासेहि	स्पर्शैः ५३३ [१], ५३६ [१]	
फासेहिं	„ ४४३, ५१९, ५३१ [१, ३]	
फासेदिण्	स्पर्शेन्द्रियम् ९८७ [१-२], १०२७ [१], १०५७	
फासेदियअवाण्	स्पर्शेन्द्रियापायः १०१५ [१]	
फासेदियइहा	स्पर्शेन्द्रियेहा १०१६ [१]	
फासेदियओगाहणा	स्पर्शेन्द्रियावगाहना १०१४	
फासेदियवेमायत्ताण्	स्पर्शेन्द्रियविमात्रतया १८१२	
० फासेदियवेमायत्ताण्	„ १८२५	
फासेदियस्स	स्पर्शेन्द्रियस्य ९८५ [९], ९८७ [२-४], १०१३	
० फासेदियाणं	स्पर्शेन्द्रिययोः ९८७ [२, ४]	
० फासो	स्पर्शः ५४७ [१]	
फिडित्ता	स्फुटित्वा पृ. २७१ टि. ८	
फुडित्ता	स्फुटित्वा ८८६	
फुडिया	„ पृ. २१९ टि. ९	
फुडे	स्पृष्टः १००३ तः १००५, २१९६	
„	स्पृष्टम् १००२, २१५३ [१-२], २१५६ [१-२], २१५७, २१५९ [१-२], २१६६ [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
फुला	द्वान्द्रियजीवाः पृ. २७टि. ७	
फुसइ	स्पृशति २११ गा. १६८	
फुसमाणगतिपरिणामे	स्पृशद्वतिपरिणामः ९४९	
फुसमाणगती	स्पृशद्वतिः ११०५, ११०६	
फुसंति	स्पृशन्ति ८८०	
फुसित्ता	स्पृष्ट्वा १०००, ११०६, २१६८, २१६९	
फूडिता	स्फुटित्वा पृ. २१९ टि. ९	

व

+ बउल	बकुलः ४० गा. १३
बउस	बकुश-म्लेच्छजातिविशेषः ९८
बगा	बकाः ८८
बज्जारा	शिल्पार्थविशेषः पृ. ३८टि. ६
बत्तीस	द्वात्रिंशत् २०६ [२] गा. १५४
बत्तीस०	द्वात्रिंशत् १९७ [२]
बत्तीसइमं	द्वात्रिंशत्तमम् पृ. ४१४पं. २०
बत्तीसं	द्वात्रिंशत् १९७ [१], १०८३
,,	द्वात्रिंशत् १७४ गा. १३३
बत्तीसाप	द्वात्रिंशतः १९७ [२]
बत्तीसुत्तर०	द्वात्रिंशदुत्तर १६९
बदरे	गुच्छवनस्पतिविशेषः ४२ गा. २०
बद्धफासपुट्टस्स	बद्धस्पर्शस्पृष्टस्य १६७९
बद्धस्स	बद्धस्य १६७९ तः १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८५ [१], १६८६
बद्धा	बद्धानि १००६ गा. २०८
० बद्धा	,, ५४ [८] गा. ८६-८७
बद्धाई	,, १४४४
बद्धेलग ०	बद्ध १०३३ [१]
बद्धेलगा	बद्धानि ९१० [१-३], ९११ [१-३], ९१४ [१-२], ९१६ [१-२], ९१८ [१-२], ९२०, ९२१

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
	[१-२], १०३१ [१], १०३२ [१], १०३३ [२-३], १०३६ तः १०४०, १०४१ [२, ४, ७-८], १०४२, १०४३ [३, ५-६], १०४५ [१], १०४६ [१, ३, ५, ७-८], १०४७ [१-४], १०४८ [१-२, ४], १०४९, १०५० [१-३], १०५२, १०५४ [२-४], १०५५ [१, ३-५], १०५८, १०६३ तः १०६५, १०६७	
बद्धेल्लोहेहिं	बद्धैः ९१८ [१]	
बद्धेल्लया	बद्धानि ९१० [१-२], ९११ [२], ९१४ [१], १०३०, १०४१ [१, ३], १०४३ [१]	
बव्वर	वर्वर-म्लेच्छजातिविशेष ९८	
बरहिणा	बर्हिणाः ८८	
बल	बल १६८४ [१]	
+ बल	बलदेवाः १४०६ गा. २१३	
+ बलदेव	बलदेवाः पृ. ३१९ टि. १	
बलदेव०	बलदेव ८२	
बलदेवत्तं	बलदेवत्वम् १४६४	
बलदेवा	बलदेवाः १००, ७७३ [२]	
बलविसिट्टया	बलविशिष्टा १६८५ [१]	
बलागा	बलाकाः - रोमपक्षिविशेषः ८८	
० बलाहप	बलाहकः १२३१	
बलि	बलिः - असुरकुमारैन्द्रः १८७ गा. १४४	
० बलिणो	बली, बलिः - असुरकुमारैन्द्रः १७८ [२]	
बलिमोडओ	पर्वपरिवेष्टनम् ५४ [८] गा. ६३	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तंकाइ
बली	बलिः - अनुरकुमारेन्द्रः १८० [२]	
बहलतरी	बहलतरा ५४ [५] गा. ७६ तः ७९	
बहलिय	बहलीक - म्लेच्छजाति- विशेष ९८	
बहवे	बहवः १६७ तः १७४, १७७, १७८ [१], १७९ [१], १८१ [१], १८२ [१], १८४ [१], १८५ [१], १८६ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९९ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७, २०८, २१०	
बहस्सती	बृहस्पतयः - बृहस्पति- निकायदेवाः १९५ [१]	
बहिं	बहिः १९५ [१]	
बहुपहिं	बहुभिः ५३ गा. ४६	
बहुगीशो	बह्नीः १९६, १९७ [१], १९९ [१], २०० [१], २०२ [१], २१०	
बहुतरयं	बहुतरकम् पृ. २९० टि. १	
बहुतराण	बहुतरान् ११२४, ११४२	
बहुतरागं	बहुतरकम् १२१५ [२-३]	
० बहुपण्से	बहुप्रदेशम् २१७० [१]	
० बहुप्पण्से	बहुप्रदेशम् २१७० [१]	
बहुवीयगा	बहुवीजकाः ३९, ४१	
”	बहुवीजकानि पृ. १८ टि. १	
बहुवीया	बहुवीजानि ४१	
बहुमज्झदेसभाग	बहुमध्यदेशभागे १९८ [१], २०६ [१], २११	
बहुमज्झदेसभागे	बहुमध्यदेशभागे १९७ [१], १९९ [१]	
बहुयतरागा	बहुकतरकाः २०५, ७ [३-४]	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तंकाइ
बहुयं	बहुकम् १२१५ [१]	
बहुया	बहुकाः २२५, तः २७२ [५], २७३ तः २७५, ३२५, ३३० तः ३३३, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ७७७, ७७९, ७८०, ९८५ [७, ९], ११८५, २१२५, २१२६	
”	बहुकानि ९७९	
बहुयाणं	बहुकानाम् ५४ [१०] गा. १००	
० बहुला	बहुलाः १८८	
बहुवत्तन्वथपयं	बहुवक्तव्यतापदम् पृ. १११ पं. २१	
बहुवत्तत्वं	बहुवक्तव्यम् २ गा. ४	
बहुवयणे	बहुवचनम् ८९६	
बहुवयू	बहुवाक् ८५०	
बहुविहं	बहुविधम् १२४२	
बहुविहे	बहुविधान् २११ गा. १७४	
बहुसम ०	बहुसम १९५ [१], १९६, १९८ [१], २१०, २२३, [९], १२१५ [१-३]	
बहुं	बहुम् १२४२	
बहूई	बहूनि १९६, १९७ तः २०२ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका, २१०	
बहूण	बहूनाम् ५४ [१०] गा. १००	
बहूणं	” १७७, १७८ [१-२], १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८८, १९० [२], १९५ तः १९७, १९८ [२], २०१ [२], २०२ [२], २०५ [२]	
बहूणि	बहूनि १९७ [१]	
बहेलण	विभीतकः पृ. १७ टि. ५	
बंध	बन्ध ९७१ गा. २०१	

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
बंधह	बन्धाति १७४९, १७५२, १७६६ तः १७६८ [१]	
बंधण	,, १६६४ गा. २१७	
० बंधण	बन्धकः १५८१ [१], १६४२, १६४६, १६४७ [१], १७४२ तः १७४४, १७५५, १७५६ [१], १७६०, १७६१, १७६३ [१], १७६५ [२], १७७६, १७७७ [१], १७७८, १७८१, १७८३ [१], १७८४ [३]	
० बंधण	बन्धकेन १७८१	
बंधगवेयगस्स	बन्धकवेदकस्य १७९१	
० बंधगं	बन्धकम् १६९९ [१]	
बंधगा	बन्धकाः ३२५, १५८२, १५८३ [१], १६४३, १६४९ [१], १७५७, १७५८ [१], १७५९ [१], १७६०, १७६१, १७६३ [३], १७६४, १७६५ [२], १७६६, १७७८, १७८०, १७८१, १७८३ [२], १७८४ [१-३]	
बंधगाणं	बन्धकानाम् ३२५	
० बंधगे	बन्धकः १५८३ [१], १६४२, १६४३, १७५७, १७५८ [१], १७६१, १७६४, १७६५ [२], १७७८, १७८१, १७८४ [२]	
बंधण	बन्धन २११ गा. १७९, २१७६ गा. २३१	
बंधणच्छेयणगती	बन्धनच्छेदनगतिः १०८५, १०९१	
बंधणपरिणामे	बन्धनपरिणामः ९४७, ९४८	

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
बंधणविमोयणगती	बन्धनविमोचनगतिः ११०५, ११२२	
बंधणाओ	बन्धनतः ११२२	
बंधणहिं	बन्धनैः २१७० [१] गा. २२८, २१७० [२] गा. २२९	
बंधति	बन्धाति १५८१ [१], १६४२, १६४६, १६४७ [१], १६६४ गा. २१७, १६६८, १६७०, १७४५ तः १७४७ [१], १७४९ तः १७५२, १७५५, १७५६ [१], १७६३ [१], १७६७ [१], १७६८ [१], १७७६, १७७७ [१], १७८३ [१]	
० बंधन्दाण	बन्धाद्धायाः १७४४	
बंधमाणा	बन्धनतः १७५७, १७५८ [१], १७६२, १७६५ [१-२], १७७४ [१], १७८६	
बंधमाणे	बन्धनम् १५८५ [१], १७५५, १७५६ [१], १७६३ [१], १७६६, १७६७ [१], १७६८ [१], १७७० [१], १७७३ [१]	
० बंधयं	बन्धकम् १७३६ [१]	
बंधति	बन्धन्ति ९७१, १५८२, १५८३ [१], १६४३, १६४८, १६४९ [१], १६७२, १७०५, १७०७ [१], १७०८ [१-४, ७-८], १७०९, १७१०, १७११ [२], १७१२, १७१३, १७१५, १७१७ तः १७१९, १७२१ १७२३, १७२५, १७२७,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाह	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाह
	१७२८, १७३० [१], १७३१ [१, ३, ५], १७३२, १७३४, १७३५ [१], १७३७ [१], १७३८, १७३९ [१], १७४१, १७५७, १७५८ [१], १७६५, [१-२], १७६९, १७७८, १७८४ [१]		वंमलोयवडिस्सणु वंमलोया वंमी वंमीण वंमे	ब्रह्मलोकवत्तंसकः २०१ [१] ब्रह्मलोकाः १४४ [१] ब्राह्मी १०७ ब्राह्म्याः १०७ ब्रह्मा-ब्रह्मलोकैन्द्रः २०१ [२]	
			वाउच्चा	वनस्पतिविशेषः- 'वापच्ची' इति भाषायाम् ४२ गा. २०	
वंधित्संति	भन्तस्यन्ति	९७१	वाणकुसुमणु	वाणकुसुमम्	१२२०
वंधिसु	अभान्तुः-यद्वन्तः ९७०		वातालीसं	द्विचत्वाग्निना	३८५ [३]
० वंघुजीवण	वन्धुजीवकः १२२६, १२२७, १२२९ तः १२३१		वादर	वादर १४९२ [२]	
+ वंघुजीवण	वन्धुजीवकः ४३ गा. २४		वादरअपजत्तगा	वादरपर्याप्तकाः २४३, २४६, ३३४	
वंघुया	म्लेच्छजातिविशेषः पृ. ३६ टि. १४		वादरअपजत्तगाणं	वादरपर्याप्तकानाम्	२४३
वंघे	वन्धे १७८६		वादरअपजत्तया	वादरपर्याप्तकाः २५१	
"	वन्धः २१२ गा. १८१		वादरआउकाइय०	वादरआक्यिका २४३, २४४, २४८, २४९	
० वंघे	" ६८४, ६८५		वादरआउकाइया	वादरआक्यिकाः २४३, २४४, २४५ [३], २४६ तः २४७, २५० [३], २५१, ३३४	
वंघेसु	अभान्तुः-यद्वन्तः ९७१				
वंघो	वन्धः ९४८ गा. १९९-२००		वादरआउकाइयाण	वादरआक्यिकानाम् २५० [३]	
वंम	ब्रह्मन्-देवलोक १०३५		वादरआउकाइयाणं	" २४२, २४५ [३], २४६, २४७, २५१, २५२ [१]	
वंमलोण	ब्रह्मलोकः २०१ [१] ब्रह्मलोके २०२ [१], २०३ [१], २०४ [१], २२३ [५], ३३४, ४१९ [१-२], ५९३, १४७०, १८३४		० वादरआउकाइयाणं	" ३५९ [२]	
"	ब्रह्मलोक २०५१		वादरआउकाइय	वादरआक्यिकाः १३००	
वंमलोण ०	ब्रह्मलोक २०१ [१], २००२		वादरआउकाइया	वादरआक्यिकाः २६, २८ [१, ४]	
वंमलोणदेवा	ब्रह्मलोकदेवाः ७०६		वादरआउकाइयाणं	वादरआक्यिकानाम् १५१, १५२	
वंमलोणस्स	ब्रह्मलोकस्स २०२ [१]				
वंमलोणाणे	ब्रह्मलोकाणाम् २०१ [१]		वादरकाण	वादरकायं २४ गा. ९	
वंमलोणे	ब्रह्मलोके २०३		वादरणामाण	वादरणाभ्यः ११०० [४६]	
वंमलोय	ब्रह्मलोक ११६, २१०, ६२२, ६३४		वादरणामे	वादरनाम १६९३	
वंमलोय ०	ब्रह्मलोके १५३२ [५], २०५२ [१]		वादरणिगोद ०	वादरनिगोद २४८	
			वादरणिगोदा	वादरनिगोदाः २४८, ३३४	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
वादरणिगोय०	वादरनिगोद	१३१९
वादरतसकाहण	वादरत्रसकायिकः	१३१२
वादरतसकाह्य०	वादरत्रसकायिक	२४३, २४४, २४८, २४९, १३२०
वादरतसकाह्या	वादरत्रसकायिकाः	२४३, २४४, २४५, [९] तः २४८, २५१
वादरतसकाह्याण	वादरत्रसकायिकानाम्	२४२, २४६, २४७, २५१
वादरतसकाह्याणं	,,	२४५ [९]
वादरतेउकाहण	वादरतेजःकायिकः पृ. ३०८	टि. २
वादरतेउकाह्य०	वादरतेजःकायिक	२४३, २४४, २४८, २४९
वादरतेउकाह्या	वादरतेजःकायिकाः	२४३, २४५ [४], २४६ तः २४९, २५० [४], २५१, ३३४
वादरतेउकाह्याण	वादरतेजःकायिकानाम्	२५० [४], २६२ [१]
वादरतेउकाह्याणं	,, १५४, १५५, २४२, २४५ [४], २४६, २४७, २५१, ३६२ [१]	
वादरतेउकाह्या	वादरतेजःकायिकाः	२९, ३१ [१, ४], २४४, २४५, [४], २५१, ३३४
वादरतेउकाह्याणं	वादरतेजःकायिकानाम्	१५४
वादरनिगोद०	वादरनिगोद	२४४, २४९
वादरनिगोद - ०	वादरनिगोद	२४३
वादरनिगोदा	वादरनिगोदाः	२४३, २४५, [८], २४६, २४७, २४९, २५० [७], २५१
वादरनिगोदाण	वादरनिगोदानाम्	२५० [७]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
वादरनिगोदाणं	वादरनि- गोदानाम्	२४२, २४५ [८], २४६, २४७, २५१
वादरनिगोदे	वादरनिगोदः	१३११
वादरपज्जत्तण	वादरपर्याप्तकः	१३१४
वादरपज्जत्तगा	वादरपर्याप्तकाः	२४६, २५१
वादरपज्जत्तया	,,	३३४
वादरपज्जत्तयाणं	वादरपर्याप्तकानाम्	२४४, २४९
वादरपुढविकाहणसु	वादरपृथ्वीकायिकेषु	६६८ [४-५]
० वादरपुढविकाह- एसु	,,	६६८ [४]
वादरपुढविकाहण- हिंतो	वादरपृथ्वीकायिकेभ्यः	६५० [४-५]
वादरपुढविकाह्य०	वादरपृथ्वीकायिक	२४३, २४४, २४८, २४९
वादरपुढविकाह्या	वादरपृथ्वीकायिकाः	२०, २२ तः २४, २५ [३], २४३, २४४, २४५ [२], २४६ तः २४९, २५० [२], २५१, ३३४
० वादरपुढविका- ह्या	वादरपृथ्वीकायिकाः	२२, २३
वादरपुढविकाह्याण	वादरपृथ्वीकायिकानाम्	२५० [१]
वादरपुढविकाह्याणं	,, १४९, २४२, २४५ [२], २४६ तः २४८, २५१, ३५६ [१]	
० वादरपुढविकाह्याणं,	,, ३५६ [२-३]	
वादरपुढविकाहण	वादरपृथ्वीकायिकः	१३०६
वादरपुढविकाह्य०	वादरपृथ्वीकायिक	१३१५
वादरपुढविकाह्य- एगिंदियओरालिय- सरीरे	वादरपृथ्वीकायिकै- केन्द्रियौदारिक- शरीरम्	१४७८ [१]
वादरपुढविकाह्या	वादरपृथ्वीकायिकाः	१४७८ [३]
० वादरवण- कड्काहण	वादरवनस्पतिकायिकः	१३०९

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
वायरनिगोदा	वादरनिगोदाः २४४, २५०	[७]
वायरपज्जत्तया	वादरपर्याप्तकाः २४४	
० वायरपुढविका-	वादरपृथ्वीकायिकेपु	
इएसु	६६८ [५]	
० वायरवणप्फह-	वादरवनस्पतिकायिकाः	
काइए	१३०९, १३१८	
० वायरवणप्फह-	वादरवनस्पतिकायिकाः	
काइया	२४४	
० वायरवणप्फह-	वादरवनस्पतिकायिकानाम्	
काइयाणं	२४७	
वायरवाउकाइयाणं	वादरवायुकायिका-	
	नाम् १५७	
० वायरवाउकाइय-	वादरवायुकायिकैकेन्द्रिय-	
एगिंदियवेड-	वैक्रियशरीरम् १५१५	
वियसरीरे	[२-३]	
वायरसंपराए	वादरसम्परायः १७४३	
वायरसंपराय०	वादरसम्पराय १२१	
वायरा	वादराः २४५ [१]	
वायराहं	वादराणि ८७७ [१९]	
वायराण	वादराणाम् १४९० [३]	
वायरे	वादरम् ८७७ [२३]	
	गा. १९८	
वाथालीसइविहे	द्विचत्वारिंशद्विधम् १६९३	
वाथालीसं	द्विचत्वारिंशत् २११,	
	३८५. [१]	
+ बार	द्वादशः ७९० गा. १८७	
वारवती	दारवती १०२ गा. ११४	
वारस	द्वादश ९१ [४], ९१	
	[४] गा. १११, १९९	
	[१], २०६ [२] गा.	
	१५४, ३९६ [१, ३],	
	५५९ गा. १८२, ५६०	
	तः ५६३, ५६५ तः ५६८,	
	५८४, ५८६, ५९२,	
	१०४१ [४], १०६६ [३],	
	११०७ [१], १६९९ [१],	
	१७०२ [१८]	

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
वारस०	द्वादश ८२	
० वारसगस्स	द्वादशकस्य १७०० [४],	
	१७०८ [४], १७३७	
	[३-४]	
वारसणहं	द्वादशानाम् १९९ [२]	
वारसमओ	द्वादशः पृ. २०२ टि. १	
वारसमं	द्वादशम् पृ. २२८ पं. १९	
वारसमो	द्वादशः ७९० गा. १८६	
वारसविहा	द्वादशविधाः १४४ [१],	
	१५२० [५]	
वारसहिं	द्वादशभ्यः ९९२ [१]	
वालदिवागरे	वालदिवाकरः १२२९	
वालिंदगोवे	वालेन्द्रगोपः १२२९	
वावट्ठिं	द्वापष्टिः १५२९ [५]	
वावत्तरि	द्वासप्ततिः २०६ [२] गा.	
	१५६	
वावत्तरिं	,, १७७, १८४ [१],	
	१८७ गा. १३८, ३८८	
	[१, ३]	
वावत्तरीए	द्वासप्ततेः १९९ [२]	
वावत्तरीणं	द्वासप्ततेः १९९ [२]	
वावीसइम०	द्वाविंशतितम ७९० गा.	
	१८९	
वावीसइमं	द्वाविंशतितमम् पृ. ३६२	
	पं. २७	
वावीसगं	द्वाविंशम् ७९० गा. १८८	
वावीसं	द्वाविंशतिः ३४१ [१, ३],	
	३४२ [१, ३], ३५४	
	[१, ३], ३५६ [१, ३],	
	४२६ [१, ३], ४२७ [१, ३]	
वावीसाणं	द्वाविंशतेः द्वाविंशत्या वा	
	७१३, ७१४	
,,	द्वाविंशती १८४१, १८४२	
० वाहल्लस्स	वाहल्यस्य १८८, १८९	
	[१], १९० [१], १९३	
	[१]	
वाहल्लं	वाहल्यम् ९७२ गा. २०२,	
	९८७ [१]	

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाह
वीयस्स	वीजस्य ५४ [३] गा. ६५, ५४ [४] गा. ७५	
वीयं	द्वितीयम् ५९ टि. २	
वीया	द्वितीया ७८१	
वीयाणं	वीजानाम् २१७६	
बुधामि	ब्रवीमि पृ. २१० टि. २	
बुज्झइ	बुध्यते २१७४ [१]	
बुज्झति	,, २१७५	
बुज्झंति	बुध्यन्ते ६७३ [२]	
बुज्झेज्जा	बुध्येत १४२० [३-४], १४२१ [५], १४३२ [३], १४३७ [३-४]	
बुत्तमाणे	ब्रुवाणः पृ. २१० टि. १	
+ बुद्ध	बुद्धाः २११ गा. १७८	
बुद्धबोहिय	बुद्धबोधित ११६, १२९	
बुद्धबोहिय०	,, ११४, ११६, १२७, १२९	
बुद्धबोहियसिद्धा	बुद्धबोधितसिद्धाः १६	
० बुद्धीण	बुद्धिना १ [गा. १]	
बुयमाणे	ब्रुवाणः ८३९, ८४४	
बुयामि	ब्रवीमि ८३९, ८४४	
बुयामि-	,, ८३९	
बुहा	बुधाः-बुधनिकायदेवाः १९५ [१]	
वेहंदिण्	द्वीन्द्रियः ४४८, ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], १२७३, १४३५	
वेहंदिण्सु	द्वीन्द्रियेषु ६६८ [२]	
वेहंदिण्हितो	द्वीन्द्रियेभ्यः १४३५	
० वेहंदिण्हितो	,, ६५० [८]	
वेहंदिय	द्वीन्द्रिय ६७०, ७४३, ११६२, १४१२, १४२६ [१], १४३१ [१], १५८९ [३], १८८० [४]	
वेहंदिय०	द्वीन्द्रिय ५६ [१], ६३९, [२], ६५४, ६८०, ८७४,	

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाह
	१०६०, १०७९, १२१० [४], १२८१, १४५५, १७११ [२], १८८७ [२], १८९८ [१], १९६९, पृ. १३ टि. १	
वेहंदियओरालिय-	द्वीन्द्रियौदारिकशरीरम्	
सरीरे	१४८०, १४९५ [१], १५०७ [१]	
० वेहंदियओरालिय-	द्वीन्द्रियौदारिकशरीरम्	
सरीरे	१४८०	
वेहंदियजातिणा-	द्वीन्द्रियजातिनाम्नः	
माण्	१७०२ [६]	
वेहंदियतिरिक्ख-	द्वीन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्यः	
जोणिण्हितो	६५० [८]	
वेहंदियत्ते	द्वीन्द्रियत्वे १०४१ [४], १०६६ [१]	
वेहंदियसरीरस्स	द्वीन्द्रियशरीरस्य १५४९	
वेहंदियसरीराहं	द्वीन्द्रियशरीराणि १८५६	
वेहंदियस्स	द्वीन्द्रियस्य ४४८, ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ९८७ [२], १५४७ [१], २१७५	
वेहंदिया	द्वीन्द्रियाः २१५ [१], २२७, २२८, २९५, २९६, ३३४, ४३९, ५८१, ६१९, ६३३, ९४१ [१], १०८१, १४०३, १७१५, १७१८, १८१४, १८१७, १८१९, १८५६, १८६१, १९३२ [१], २१२९ [१], पृ. २७ टि. ३, पृ. ४०३ टि. २	
वेहंदियाण	द्वीन्द्रियाणाम् १०२२ [१], १०३३ [१], १७१७	
वेहंदियाणं	,, ५६ [२], १६३, २२७ तः २२९, ३६९ [१], ४४८, ४७३ [१], ४७४	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
भगवथो	भगवते	१ [गा. २]
भगवतीण	भगवत्याम्	पृ. २३६ पं. १०, पृ. २६० पं. २६, पृ. २७३ पं. १३, पृ. २९१ पं. २०, पृ. ३०० पं. ५, पृ. ३१८ पं. १६, पृ. ३२८ पं. २४, पृ. ३४९ पं. ६, पृ. ३८४ पं. २१, पृ. ३८७ पं. १५, पृ. ३८८ पं. २०, पृ. ३९१ पं. २२, पृ. ४०० पं. १२, पृ. ४०६ पं. २०, पृ. ४०९ पं. २२, पृ. ४१२ पं. २६, पृ. ४१३ पं. २०, पृ. ४१४ पं. २०, पृ. ४१८ पं. २७, पृ. ४२३ पं. १०, पृ. ४२७ पं. ११, पृ. ४४६ पं. १२
भगवया	भगवता	१ गा. ३
भगवं !	भगवन् !	२१६९
भगवंतो	भगवन्तः	२११
भगस्स	भगस्स	५४ [३] गा. ५६ तः ५८ गा. ६१ तः ६५, ५४ [४] गा. ६६ तः ६८ गा. ७० तः ७५ भग्नायाः ५४ [३] गा. ६०
„	„	५४ [३] गा. ५९, ५४ [४] गा. ६९
भग्गाण	भग्गाणा	५४ [३] गा. ५९, ५४ [४] गा. ६९
भच्चाण	फलविशेषाणाम्	पृ. २७३ टि. ४, पृ. २९६ टि. ५
भज्जमाणस्स	भज्जमाणस्स	५४ [७] गा. ८४
भट्ठित्तं	भर्तृत्वम्	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६
भट्ठिदारण	भर्तृदारकः	८४३, ८४८
भट्टाण	फलविशेषाणाम्	१२३५
भडग	म्लेच्छजातिविशेष	९८
भणंति	भणन्ति	११९८, २०५७ [१]

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
भणिण	भणितः	२१०४ [१]
भणिओ	„ ५४ [९] गा. ९८, १०६४, १०८६, ११४५, १४२९, १५३८, १६१४, २१३९	
भणितं	भणितम्	१०२ गा. ११७, ३३३, १००३ [२]
भणिता	भणिताः	३३३
„	भणितौ	५४ [२] गा. ५५
„	भणितानि	५४ [८] गा. ८७
„	भणिता	१८७, २११ गा. १६५, ५५८
भणितो	भणितः	६२५, ६३८, ६५० [१०], ६५५ [४], ६५६ [३], ६६६ [३], १५३९ [३-४], पृ. ६५ टि. ११
भणियं	भणितम्	१७४ गा. १३५, १७०२ [३१], १७१७, १९२६, २०४६, २११०, पृ. २६८ टि. ३
० भणियं	„	पृ. २६८ टि. ३
भणिया	भणिताः	१९४, ९८७ [१], ११२७, १२०५, १७०२ [२३], १७६१, १७६२ भणिता २११ गा. १६१ गा. १६३-१६४, ५२४, ८८८ [१], ९८३ [२], १५५२, १७३६ [१], १७३७ [१], १७३८, १७४१, पृ. ३२४ टि. १
„	भणितानि	९११ [३], ९१२ [१], ९१४ [३]
भणियाण	भणितायाम्	१४४१
भण्णइ	भण्यते	५५३
भण्णन्ति	„ ५४४, ५४७ [१], २१५७, पृ. ३९५ टि. १	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
भण्णंति	भण्यन्ते	५४४
भत्ति	भक्ति	१९५ [१]
+ भत्तिय	तृणविशेषः	४७ गा. ३५
भद्दमुत्था	भद्रमुस्ता-वनस्पतिः	५४ [१] गा. ५२
भद्दाण	फलविशेषाणाम्	पृ. २७३ टि. ४
„	द्राक्षणांम्	पृ. २९६ टि. ५
भद्दिलपुरं-	भद्दिलपुरम्	१०२ गा. ११४
भद्दे	भद्रे	१७८ [१-२]
० भमररुया	भ्रमररुचः-म्लेच्छजाति-	विशेषः पृ. ३६ टि. ३
भमरा	भ्रमराः	५८ [१]
भमरावली	भ्रमरावलिः	१२२६
भमरे	भ्रमरः	१२२६
भमासे	वनस्पतिविशेषः	४६ गा. ३३
भय	भय	१७०० [१३], १७०८ [१०]
भयणा	भजना	५४ [८] गा. ९६
भयणिस्सिया	भयनिःसृता-भाषाभेदः	८६३
भयवया	भगवता	१ गा. २
भयसण्णा	भयसंज्ञा	७२५, ७२६
भयसण्णा-०	„	७३०, ७३१, ७३३ तः ७३६
० भयं	भयम्	१६७ तः १७४
भये	„	१६९१ [५]
भरह-	भरत	१०९८
भरह-०	„	१०९८, १२५७ [५]
भरहेहिं	भरतैः	९७ [१]
भरिली	भरिली-चतुरिन्द्रियजीवः	५८ [१]
भरु	म्लेच्छजातिविशेषः	पृ. ३६ टि. २३
भरुग	„	९८
ग्य	„	पृ. ३६ टि. २३

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
भल्लाए	भल्लातकः	४० गा. १४
भल्लाण	भल्लातकानाम्	११२२
भल्ली	वल्लीविशेषः	४५ गा. ३१
भव ०	भव २११ गा. १६६-१६७	
+ भव -	भवः २१२ गा. १८१, १२५९ गा. २१२	
० भवग्गहणं	भवग्रहणम्	१३६५
भवचरिमेणं	भवचरमेण	८१२ [१], ८१३ [१]
भवण०	भवन १७७, १८७, १८९ [१], १९०	
भवणछिद्देसु	भवनच्छिद्देसु	१५७
भवणणिखुडेसु	भवननिष्कुटेसु	१५७
भवणपत्थडेसु	भवनप्रस्तटेसु	१४८, १५१, १५७, १६०
भवणवड् ०	भवनपति १०९७, १४६३	
भवणवति ०	„ २०५१, २०५२ [१]	
भवणवतीसु	भवनपतिषु	६७२ [७-८]
भवणवास ०	भवनवास पृ. ५९ टि. ४	
भवणवासि ०	भवनवासिन् ६५० [१३]	
भवणवासिणीक्षो	भवनवासिन्यः २८५, ३३४, ११८३ [३], ११८९, ११९०	
भवणवासिणीण	भवनवासिनीनाम्	११६६ [२]
भवणवासिणीणं	„ ३४६ [१-३], ११८३ [२], ११८९	
० भवणवासिदेव-	भवनवासिदेवपञ्चेन्द्रिय-	
पंचिंदियवेउन्वि-	वैक्रियशरीरस्य	
यसरीरस्स		१५३२ [१]
भवणवासिदेव-	भवनवासिदेवपञ्चेन्द्रिय-	
पंचिंदियवेउ-	वैक्रियशरीरम्	
त्विवयसरीरे		१५२० [१-२]
० „	„ १५२० [२-३], १५२६ [१]	
भवणवासिदेवेहिंतो	भवनवासिदेवेभ्यः	६५० [१३-१४]

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाह
भवणवासी	भवनवासिनः १३९, १४० [१-२], १७७, १७७गा. १३७, २२०, २८४, ३३४, ११८३ [१, ३], ११८८, ११९०	
भवणवासीणं	भवनवासिनाम् १७७ तः १७९ [१], ३४५ [१], ११६६ [१], ११८३ [१, ३], ११८८, ११९०	
० भवणवासीणं	„ ३४५ [२-३],	
भवणवासीसु	भवनवासिषु १४७०, पृ. १८० टि. ३	
भवणं	भवनम् ८५३	
भवणा	भवनानि १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका पृ. ६६ टि. ३	
भवणाहं	„ १८७ गा. १४०-१४१	
भवणावास०	भवनावास १७७ तः १८१ [१], १८२ तः १८४ [१], १८५ [१], १८६ [१]	
भवणेषु	भवनेषु १४८, १५१, १५७, १६०	
भवति	भवति ८८२, ८८३, ८८५, ८८६, ९६१ [१], १६७९, १६८०, १८०९, १९६३, १९६४, २१७० [१], पृ. ४४५ टि. ६	
भवत्येकवलि-	भक्स्थकेवल्यनाहारकः	
अणाहारण	१३६९, १३७१	
० भवत्येकवलि-	„	
अणाहारण	१३७१ तः १३७३	
भवधारणिजा	भवधारणीया १५२९ [१-९], १५३३ [१, ५-६]	
भवधारणिजे	भवधारणीयम् ९८३ [२], ९८४, १५२३ [१-२], १५२६ [१, ६]	
वपपइया	भवप्रत्ययिक १९८२	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाह
भवसिद्धिण	भवसिद्धिकः १३९२, १८७१ [१]	
भवसिद्धिया	भवसिद्धिकाः २६९, ३३४, १८७२	
भवसिद्धियाणं	भवसिद्धिकानाम् २६९	
भवं	भवम् २११ गा. १६२, १६७९	
भवंति	भवन्ति ८९, ९०, १७९ [१], ४६१, १०८३, १४०९, १४४४, १६४३, १७१२, २१०४ [२], २१७० [१], २१७६	
भवंति-	भवन्ति ५६ [२], ५७ [२], ५८ [२], ६८ [४], ९१ [४], १६७, १६८, १७० तः १७२, १७७, १७९ [१], १८० [१], १८२ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९९ [१], २०२ [१], २०३ [१], २०४ [१], २०५ [१]	
भवंति-	भवति २०९	
भविता	भूत्वा १४२० [८], १४२१ [२-३]	
+ भविय	भव्यः १८६५ गा. २१९	
भविय ०	भव्य १ गा. २	
० भवियद्वदेवाणं	भव्यद्रव्यदेवानाम् १४७०	
भवे	भवेत् ५४ [५] गा. ७६ तः ७९, ५४ [६] गा. ८० तः ८३, ५४ [७] गा. ८४, १९४ गा. १५३, पृ. २९३ टि. ६, पृ. २९४ टि. १९	
„	भवति २०८५, गा. २२७	

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
भवे-	भवेत् १२२६ तः १२३१, १२३३ तः १२३५, १२३७, १२३८			१८८०[५], १८८२[२], १८८४, १८८५[१, ३-४], १८८७ [४], १८८८, १८९०[३], १८९१[२], १८९५ [१, ३], १८९८ [१-२], १८९९ [१-२], १९०० [१-३], १९०१ [१], १९०२ [१-३], १९०३[१-२, ५], १९०४ [१], १९०५ [३], १९०६, १९०७	
भवे	भवेयुः १००६ गा. २०७				
भवे	भवे ८२९ [२] गा. १९१				
० भवे	भवे २११ गा. १६१				
भवोवगगहकम्माइं	भवोपग्रहकर्मणि २१७० [२] गा. २२९				
भवोववातगती	भवोपपातगतिः १०९९				
० भवोववातगती	,, १०९९				
भवोववातगतीण्	भवोपपातगत्याम् १०९९				
भवोववायगती	भवोपपातगतिः १०९३		भंडवेयालिया	भाण्डवैचालिकाः- कर्मर्याः १०५.	
भच्चाण	फलविशेषाणाम् पृ. २७३ टि. ४		भंडारा	भाण्डकाराः-शिल्पार्याः १०६	
भंगा	भङ्गाः ७८१ तः ७८४, ७९० गा. १८६ गा. १९०, १०७७, १०८३, १०८९, १५८४ [१], १६४३, १६४४, १६४८, १७५८ [१], १७६१, १७६५, [२], १७७८, १७८१, १७८४ [१, ३], १८८० [१, ५]		भंडी	शिरीषवृक्षः ४२ गा. २३	
भंगा	भङ्गौ १७८१, १७८४[१]		भंते !	भदन्तः ८२, ९३, १४८ तः १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५, [१], १९६, १९७ तः २०६ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका, २०७ तः २११, २२५ तः २७२ [५], २७३ तः २७५, ३२५, ३३० तः ३५१ [१], ३५२ [१], ३५४ [१-३], ३५७ [१], ३६० [१], ३६३, ३६६ [१], ३६९ तः ३७२ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, ३७५ [१], ३८१ [१], ३८४ [१], ३८७ [१], ३९० [१], ३९३ [१], ३९४ [१-३], ३९५ [१], ३९६ [१], ३९७ [१-२], ३९८ [१-२], ३९९ [१],	
* भंगा	भङ्गाः १८८५[२], १८८७ [२], १८९५ [२-४], १९०५ [३] तः १९०७				
+ भंगी	भङ्गीषु १०२ गा. ११६				
,,	वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा. ५१, १२३४				
भंगीरण्	भङ्गीरजः १२३४				
भंगे	भङ्गे ५४ [४] गा. ६६ तः ७५.				
भंगो	भङ्गः ५४ [३] गा. ५६ तः ६५, १८७९				
० भंगो	,, १७६०, १७६६, १७७९, १७८१, १७८४ [१, ३], १८७२, १८७७,				

मूलसहो

सकयत्यो

सुत्तंकाह

मूलसहो

सकयत्यो

सुत्तंकाह

४०७ [१], ४०८ [१],
 ४०९ [१], ४३६ [१],
 ४३७ [१, ३], ४३८ तः
 ४४१, ४४३ तः ४४७,
 ४५२, ४५५ [१-३],
 ४५६ [१], ४५७ [१],
 ४५९ [१], ४६२ [१],
 ४६४ [१], ४६६ [१],
 ४६७ [१], ४६८ [१],
 ४७० [१], ४७३ [१],
 ४७४ [१], ४७५ [१],
 ४७७ [१], ४८१ [१],
 ४८२ [१], ४८३ [१],
 ४८५ [१], ४८७ [१],
 ४८९ [१], ४९० [१],
 ४९१ [१], ४९३ [१],
 ४९५ [१], ४९७, ५००
 तः ५०५, ५०८ तः ५११,
 ५१३ तः ५१५, ५१९,
 ५२५ [१], ५२६ [१],
 ५२७ [१], ५२९ [१],
 ५३० [१], ५३१ [१, ३],
 ५३२ [१], ५३३ [१],
 ५३५ [१], ५३९ [१],
 ५४१ [१], ५४२ [१],
 ५४३ [१], ५४७ [१],
 ५५० [१], ५५४ [१-३],
 ५५५ [१, ३], ५५६ [१],
 ५५७ [१], ५६०
 तः ५७७, ५७९, ५८१,
 ५८३ तः ५८५, ५८९,
 ६०५ तः ६०७, ६०९ तः
 ६१३, ६१५, ६१७, ६१९,
 ६२१, ६२३, ६२४, ६२६,
 ६२८, ६३०, ६३२, ६३३,
 ६३६, ६३७, ६३९ [१],
 ६४२, ६४५ [१], ६४६,

६४८, ६५० [१], ६५५
 [१], ६५६ [१], ६५७,
 ६५८, ६६२ [१], ६६६
 [१], ६६८ [१], ६६९
 [१], ६७२ [१], ६७३
 [१], ६७७, ६७९, ६८१,
 ६८४, ६८५, ६८७,
 ६८८, ६९१ तः ६९५,
 ६९७, ७०० तः ७२७,
 ७३० तः ७४०, ७४२,
 ७४५, ७४७ तः ७५१,
 ७५३ तः ७५६, ७५८,
 ७६३ तः ७६५, ७७२,
 ७७३ [१], ७७४, ७७५,
 ७७७, ७७९ तः ७८७,
 ७९१ तः ८००, ८०२
 तः ८०७, ८०८ तः
 ८२९ सूत्राणां प्रथम-
 कण्डिका, ८३० तः ८५८,
 ८६० तः ८७२, ८७५,
 ८७७ [१-२, १७-२३],
 ८७८ तः ८८१, ८८७,
 ८८८ [१], ८८९ तः
 ८९३, ८९६ तः ९०२,
 ९०४, ९०६, ९०८,
 ९१० [१-४], ९११
 [१-३], ९१२ [१-२],
 ९१४ [१-२], ९१६ [१],
 ९१८ [१], ९२०, ९२१
 [१-२], ९२५ तः ९३७,
 ९४७ तः ९५९, ९६०
 तः ९६८ सूत्राणां प्रथम-
 कण्डिका, ९७०, ९७३,
 ९७४ [१-२], ९७५ [१],
 ९७६ [१], ९७७ [१],
 ९७८ [१], ९७९, ९८०
 [१], ९८१ [१], ९८२

मूलसदो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

तः ९८५, ९८७ [१-४],
९९० [१-३], ९९१ [१],
९९२ [१-२], ९९३ तः
९९५ [१], ९९६, ९९८,
९९९ [१], १००० तः
१००३ [१], १००४,
१००५, १००७, १००८
तः १०१२ सूत्राणां प्रथम-
कण्डिका, १०१३, १०१४
[१], १०१५ [१],
१०१६ [१], १०१७ तः
१०२० [१], १०२१
[१-३], १०२४ तः
१०२७ [१], १०२८ [१],
१०३०, १०३१ [१],
१०३६, १०३८, १०४१
[१-४, ८], १०४३ [१,
३, ५-६], १०४६ [१, ८],
१०४७ [१, ४], १०४८
[१-२, ४], १०५० [३],
१०५४ [१], १०५५
[१-५], १०५६ तः
१०५८, १०६४, १०६५,
१०६८ तः १०७०,
१०७७, १०७८, १०८०,
१०८१, १०८३, १०८५,
१०८७ तः १०८९,
११२४ तः ११२६,
११२८ तः ११३२,
११३८, ११३९, ११४२,
११४५, ११४६, ११५१,
११५६ तः ११६०,
११६६ [१], ११७०
तः ११७४, ११७६,
११७८, ११७९, ११८०
[१, ५-१०], ११८२
[१-३], ११८३ [१-३],

मूलसदो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

११८५. तः ११९४,
११९९ [१], १२००
[१], १२०१ [१],
१२०३ [१, ३], १२०७
[१], १२०८, १२०९,
१२१० [१, ३], १२११,
१२१५ [१-३], १२१६
[१], १२१७, १२१९,
१२२०, १२२२, १२२३,
१२२५. तः १२३३,
१२३८ तः १२४०,
१२४२ तः १२५३,
१२५५, १२५६, १२५७
[१, ३, ५, ७], १२५८
[१-२, ५-८], १२६०
तः १२६२ [२], १२६४
[१-२], १२६५, १२६६
[१], १२६७, १२६८
[१], १२७१ तः १२७३,
१२७५, १२७७, १२७९
तः १२८५, १२८९
तः १३००, १३०२,
१३०५, १३०६, १३०८
तः १३१२, १३१४,
१३१५, १३१७, १३२०,
१३२२, १३२४ तः
१३४१, १३४३, १३४४,
१३४६, १३४७, १३५०,
१३५३ तः १३५५,
१३५८, १३५९, १३६२,
१३६४ तः १३६९,
१३७१, १३७२, १३७६,
१३८६, १३८८ तः
१३९०, १३९२, १३९३,
१३९९, १४०७ [१],
१४०८ [१-२], १४१०
[१, ३], १४१४ [१, ३],

मूलसङ्घो

सकयत्यो

सुत्तंकाद

मूलसङ्घो

सकयत्यो

सुत्तंकाद

१४१५ [१-२], १४१६
 [१], १४१७, १४१८,
 १४२० तः १४२५ [२],
 १४२६ [१], १४२७ [१],
 १४२८ [१-२], १४३०
 [१], १४३१ [२], १४३२
 [१-३], १४३५, १४३६
 [२], १४३७ [१-२,
 ४-६], १४४४, १४४६,
 १४५२, १४५७, १४५९,
 १४७० तः १४७३, १४७५
 तः १४७८ [२], १४८०,
 १४८२ तः १४८४ [२],
 १४८५ [१-३, ५-६],
 १४८७ [१-२], १४८८
 तः १४९० [१], १४९१
 [१], १४९२ [१], १४९५
 [१], १४९७ [१-३],
 १४९८ [१], १५०१ [१],
 १५०२, १५०४ [१],
 १५०६ [१], १५०७ [१],
 १५१३ [१], १५१४,
 १५२१ तः १५२३ [२],
 १५२४ [२], १५२५,
 १५२६ [३-४, ७], १५२७
 तः १५२९ [२], १५३०
 तः १५३२ [१, ६], १५३३
 [१], १५३४ तः १५३७,
 १५३९ [१], १५४० तः
 १५४३, १५४४ [१-३],
 १५४५ तः १५४७ [१],
 १५४८ तः १५५०, १५५१
 [१, ८, ९], १५५२ तः
 १५५४, १५५७, १५५९
 तः १५६१, १५६३ [१],
 १५६४ तः १५७४,
 १५७५ तः १५७७, मृगाणां

प्रथमकण्डिका, १५८१
 [१], १५८२, १५८३
 [१], १५८५ [१], १५८६
 [१], १५८८, १५८९
 [१], १५९० तः १५९५
 [१], १५९६, १५९७
 [१], १५९८, १५९९
 [१], १६००, १६०२,
 १६०३ [१], १६०४
 [१], १६०५, १६०६
 [१], १६०७ तः १६०९,
 १६१२, १६१३ [१],
 १६१४ तः १६१६ [१],
 १६१७, १६१९ तः
 १६२६, १६२८ तः
 १६३३, १६३५ तः
 १६३८ [१], १६४०,
 १६४२, १६४३, १६४६,
 १६४७ [१], १६४८,
 १६४९ [१], १६५०
 तः १६५३, १६५७,
 १६५८, १६६०, १६६३,
 १६६५ तः १६७०,
 १६७२, १६७५, १६७६
 [१], १६७७ [१], १६७९
 तः १६९४ [१०], १६९५
 [१-२], १६९६ तः
 १६९८ [२], १७०२
 [१, ११], १७०५, १७०७
 [१], १७०८ [१-४],
 १७१५, १७१८, १७२१,
 १७२५, १७२८, १७३१
 [१], १७३४, १७३५ [१],
 १७४२ तः १७४७ [१],
 १७४९ तः १७५२, १७५४
 [१], १७५५ तः १७५८
 [१], १७६१, १७६४,

मूलसहो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

मूलसहो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

१७६५, १७६७ [१],
 १७६९[१], १७७०[१],
 १७७३[१], १७७४[१],
 १७७५ [१], १७७६,
 १७७७ [१], १७७८,
 १७८३[१], १७८४[१],
 १७८७[१], १७८८[१],
 १७८९, १७९२, १७९४
 [१], १७९५.तः १७९७,
 १८०० [३], १८०२ तः
 १८०६ [१], १८०७ तः
 १८१२, १८१४ तः
 १८१९, १८२१, १८२२,
 १८२५, १८५३, १८५९,
 १८६२, १८६६ तः
 १८६८, १८७१ [१],
 १८७२, १८७४ [१],
 १८७५[१], १८७६ [१],
 १८७७, १८७८ [१],
 १८७९, १८८० [१],
 १८८१[१], १८८३[१],
 १८८४, १८८७ [१],
 १८९० [१], १८९४
 [१], १९०८तः १९१०,
 १९१२ तः १९१४,
 १९१७, १९१८, १९२१,
 १९२२, १९२८, १९२९,
 १९३६ तः १९३८,
 १९४० तः १९४२,
 १९४४, १९४५, १९४७,
 १९४८, १९५१, १९५४,
 १९५५, १९५७ [१],
 १९५८, १९६३ तः
 १९६६, १९७४, १९७५,
 १९७८, १९८२ तः
 १९८४, १९९१, १९९४,
 १९९५, १९९७, १९९८,

२००६ तः २००९ [१],
 २०१७, २०२२, २०२७,
 २०३३, २०३४ [१],
 २०३५, २०३८, २०४०,
 २०४७, २०४९, २०५१,
 २०५२ [१], २०५३,
 २०५५, २०५६, २०५७
 [२], २०६०, २०६१,
 २०६३, २०६४, २०६६,
 २०६७, २०६९, २०७०,
 २०७२, २०७३, २०७७,
 २०७८, २०८६, २०८७
 [१], २०८८, २०८९,
 २०९०[१], २०९१[१],
 २०९२, २०९३ [१],
 २०९५[१], २०९६ [१],
 २०९७ [१], २०९९
 [१-२], २१०० [१-२],
 २१०२, २१०३ [१],
 २१०५, २१०६, २११९
 [१], २१२०[१], २१२१
 [१], २१२३[१], २१२४
 [१], २१२५ तः २१२७
 [१], २१२८[१], २१२९
 [१], २१३०, २१३१,
 २१३३, २१३४ [१],
 २१३५[१], २१३७[१],
 २१३९, २१४० [१],
 २१४२, २१४३, २१४७,
 २१४८, २१५२तः २१५४
 [१], २१५६ [१-२],
 २१५९ [१-२], २१६५,
 २१६६ [१-४], २१६८
 तः २१७४ [१], २१७५
 भागे १६३ तः १६६,
 १७५, १७८ [१], २०६
 [१], २११

० भाण

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ			
भाग	भाग ९३, ४४०, ४४३, ९१६ [२]		० भागावो	भागात् १९८ [१], ९९२ [२]				
भाग -	,, ६७७, ६७९, ९१० [४]		० भागातो	,, १९६				
भाग -	भागाः १७२८		० भागे	भागः २११				
भागसहस्राइं	भागसहस्राणि १८१७, १८२०		,,	भागान् १७०५, १७०८ [४], १७११ [२], १७२५				
० भागं	भागम् २११, ६०५, १३०५, १३०८, १३६५, १३८७, १४७२, १५०२, १५०४ [१], १५०६ [१-५], १५०७ [१-२], १५१३ [१-४], १५२७, १५२८, १५२९ [१-३, ९], १५३०, १५३१, १५३२ [१, ५-६], १५४७ [१], १५५१ [१, ४, ६], १७०८ [७], १७१३, १७३० [१], १७३१ [३-४], १८०३, १९९४, १९९५, १९९८, २००६, २१५६ [१], २१५९ [१], २१६०, २१६५, २१६६ [१], घृ. ४४१ टि. १		,,	भागी १७३१ [१, ५]				
भागा	भागाः १७२१, १७२५, १७३३		,,	भागे १४८, १४९, १५१, १५२, १५४, १५५, १६०, १६१, १६३तः १७८ [१], १७९ [१], १८१ [१], १८२ [१], १८४ [१], १८५ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७, २०८, २१०		० भागेण	भागेन १७१०, १७२३	
० भागा	,, १६९७ [१], १६९९ [२], १७०० [४], १७०२ [६, ८, १८-२१, २५-२७, ४५], १७११ [२]		० भागेणं	,, १६९८ [१], १६९९ [२], १७०० [२, ४, ९, ११, १२, १३], १७०२ [१, ३-६, ८, ९, ११, १३, १८-२२, २४-२७, ३६ ३९, ४३, ४५], १७०५, १७०७ [१], १७०८ [२, ४, ७-८], १७११ [२], १७१२, १७१३, १७१५, १७१७, १७१८, १७२१, १७२२, १७२५, १७२७ तः १७२९, १७३१ [१, ३-५]		भागेसु	भागेषु १५७, १५८	
० भागा	भागान् १७१५		० भागो	भागः ९१२ [२], ९१४ [१], ९१८ [१], ९२०, १२८८, १५४५, १७१२				
,,	भागानि १७७, १७८ [१], १८८							

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
+ भासा	भापायाम् ८२९ [२]	गा. १९.१	भुजो भुजो	भूयोभूयः १११६, १८१२,	१८२३
भासा ०	भापा १९०४ [१, ३],	१९०६, १९०७	भुजो २	,, १२२० तः १२२३,	१२२५, १२५.१ तः १२५३,
भासाप	भापया १०७, १७८ [२]			१८०५, १८०६ [१],	१८१९, १८२२, १८२५,
भासाचरिमेणं	भापाचरमेण ८१४ [१],	८१५ [१]		१८२९, २०५२ [२, ४-६]	
भासापयं	भापापदम् पृ. २२२ पं. ५.		भुयण	भुजपरिसर्पे १५१२ गा.	२१५
भासारिया	भापायाः १०१, १०७		भुयग	भुजग १९६	
भासिति	भापन्ते १०७		भुयगवहणो	भुजगपतयः १८८	
भासुद्देशप	भापोद्देशके १८०० [३]		भुयपरिसर्प	भुजपरिसर्प ३८४ [२-३],	३८५ [१-३], ३८६
भासुर ०	भासुर-भास्वर १७७, १७८	[१], १८८		[१-३], ६३९ [१६-१८]	
भिजमाणाइं	भिद्यमानानि ८८७		भुयपरिसर्प ०	भुजपरिसर्प ७६, ३८४	[१], ६३९ [१२, १६]
भिजमाणाणं	भिद्यमानानाम् ८८७			भुजपरिसर्पस्थलचर-	
भिण्णाइं	भिन्नानि ८८०		भुयपरिसर्पस्थल-	तिर्यग्योनिक-	
भिह	भिह-भ्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि. ३	भुयपरिसर्पस्थल-	पञ्चेन्द्रियौदागिकशरीरम्	१४८५ [५]
भिह्णाप	भिलातकः पृ. १७ टि. ७		भुयपरिसर्पस्थल-	पञ्चेन्द्रियनिर्य-	
भिस ०	भिस ५.४ [८] गा. ८८		भुयपरिसर्पस्थल-	ग्योनिकाः ८५ [५]	
भिसकंदे	भिसकन्दः-मिष्टखाद्य-	विशेषः १२३८	भुयपरिसर्पस्थल-	भुजपरिसर्पस्थलचराणाम्	१४९९ [२]
भिससुणाले	भिससृणालः-सृणालिनी	५.१	भुयपरिसर्पस्थल-	भुजपरिसर्पाः ८५ [१],	१४८५ [९]
भित्ते	भिसः ५.१		० भुयपरिसर्पस्थल-	भुजपरिसर्पाणाम्	१५२४
भिगप	भृङ्गकः पृ. २९३ टि. १०			[२]	
भिगपत्ते	भृङ्गपत्रम्-भृङ्गपक्ष्म	१२२७	भुयपरिसर्पस्थल-	,, ८५ [५], १५.११ [३]	
भिगारं	भृङ्गारः ८५.३		भुयपरिसर्पस्थल-	भुजपरिसर्पेभ्यः ६४२	
भिने	भृङ्गः १२२७		भुयपरिसर्पस्थल-	भुजमोचः पृ. १४ टि. १	
भीता	भीताः १६७ तः १७४		भुयपरिसर्पस्थल-	भुजमोचकः २४ गा. १०	
भीम ०	भीम-राक्षसामिथानवान-	व्यन्तरदेवेन्द्र १९२	+ भुयमोय	भुजवृक्षः ४८ गा. ३८	
भीमा	भीमाः १६७ तः १७४		+ भुयमोचग	भुजाः १७७, १७८ [१],	१८८, १९६
भीमे	भीमः-राक्षसामिथानवान-	व्यन्तरदेवानामिन्द्रः १९२	० भुया	भुजा १७८ [२]	
	गा. १४१				

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाद
भुसे	तृणविशेषः पृ. २० टि. ४	
भुंजमाणा	भुञ्जमानाः १७७, १७८ [१], १७९ [१], १८८. १९६	
,,	भुञ्जमानौ १७८ [२]	
भूक्षत्येण-	भूतार्थेन-भूतार्थत्वेन ११० गा. १२०	
भूष	भूतः-भूताभिधद्वीपसमुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०६	
भूत	भूत-जीव २११	
भूतलता	भूतलता पृ. १९ टि. १	
० भूता	भूतानि १७७, १७८ [१], १८८	
भूमिभागंति	भूमिभागे १२१५ [१]	
भूमिभागाक्षो	भूमिभागात् १९५ [१], १९७ [१], १९८ [१], २१०, १२१५ [२-३]	
० भूमिभागातो	,, १९६	
भूमि	भूमिम् ८२	
भूयण	वनस्पतिविशेषः ४९ गा. ४१	
भूयवाइय	भूतवादित्, भूतवादिक-वानव्यन्तरभेदः १८८	
भूयवाइया	भूतवादिता भूतवादिका वा १९४ गा. १५१	
भूया	भूताः १४१ [१], १८८	
भूयादं	भूतान् २१५३ [४], २१६६ [३]	
भूयाणं	भूतानाम् १९२	
० भूयाणंदा	भूतानन्दौ, भूतानन्दः-नागकुमारेन्द्रः १८१ [२]	
भूयाणंदे	भूतानन्दः-नागकुमारेन्द्रः १८३ [२], १८७ गा. १४४	
भूसण	भूषण १७७, १७८ [१-२], १८८	
भेप	भेदः ८८१, ८८३	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाद
० भेप	भेदः ८८१, ८८४, ८८६, १२३०	
भेण	भेदेन ५४ [७] गा. ८४	
० भेण	,, ८८७	
भेओ	भेदः १०९९, १५३९ [४]	
+ भेद	,, १९८१ गा. २२२	
भेदपरिणामे	भेदपरिणामः ९४७	
भेदे	भेदः ८८२, ८८४ तः ८८६	
० भेदे	,, ८८५, ८८६, १२३०	
भेदेणं	भेदेन ६५० [७], १००२	
० भेदेणं	,, ८८७, पृ. ३५१ टि. १	
० भेदेसु	भेदेपु १५८०	
भेदो	भेदः १४८५ [८], १५०४ [४], १५०९ तः १५११ [१], १५१७ [३], १५२० [३, ५], १५३८, १५३९ [२-३], १५५२	
भेयपरिणामे	भेदपरिणामः ९५१	
भेयं-	भेदम् ८८०	
भेये	भेदः ८८१	
भोगभोगाई	भोगभोगान् १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
भोगवईया	भोगवतिका-लिपिभेदः १०७	
भोगविस्ता	भोगविपाः-सर्पविशेषः ७९	
भोगंतराण	भोगान्तरायः १६८६	
भोगा	भोगाः-भोगकुलीनाः, कुलार्थाः १०४	
भोत्तूण	भोक्तुम् २११ गा. १७६	
भोमेज	भौमेय १८८, १८९ [१], १९० [१]	
भोमेजग०	भौमेयक १८८, १९० [२]	
भोमेजा	भौमेयानि १८८, पृ. ६५ टि. १०	
भोयणं	भोजनम् २११ गा. १७६	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
	म		मगमिगकीडे	चतुरिन्द्रियजीवः	५.८ [१] गा. ११०
मङ्गलपणाणी	मत्तज्ञानां ४८८, १३५.२, १८९९. [१]		मगर	मकर	१७७
,,	मत्तज्ञानिनः २५८, २५९		मगरा	मकराः	६२, ६६
० मङ्गलपणाणी	मत्तज्ञानी ४७० [३]		मगरिमच्छा	मकरीमत्स्याः	पृ. २९ टि. ६
मङ्गलपणाणीणं	मत्तज्ञानिनाम् २५.८		मगसा	चतुरिन्द्रियजीवाः	पृ. २८ टि. ८
मउड	मुकुट १७७, १९६		मगसिरकीडे	चतुरिन्द्रियजीवः	पृ. २८ टि. ८
मउड ०	,, १९६		+ मगह	मगधेषु १०२ गा. ११२	
० मउडा	मुकुटाः १७७, १९५. [१], १९६		मगासकीडे	चतुरिन्द्रियजीवः	पृ. २८ टि. ८
० मउडे	मुकुटः १९७ [२]		मगसाण	(?)	८८६
मउय	मृदुक-स्पर्शविशेष ३३३, १८०९		० मगनां	मार्गणम् १७९८ [१], १८०० [१]	
मउय ०	,, ,, ५४६, १८०६ [१]		मगर	म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि. १६
मउयफास ०	मृदुकस्पर्श ४४०, ४४१		मगरिमच्छा	मकरमत्स्याः	६३
मउयफासपरिणता	मृदुकस्पर्शपरिणताः ८ [४], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [१-५], १२ [२-८], १३ [१-५]		मगिजङ्घ	मृस्यते	९२१ [१]
मउयलहुयगुणा	मृदुकलघुकगुणाः ९८१ [१], ९८२, ९८५. [८-९], ९८७ [३-४]		मगुसा	नकुलाः	पृ. ३३ टि. ३
० मउयलहुयगुणाण	मृदुकलघुकगुणानाम् ९८७ [४]		मयसर्वत	मघमघायमान	१७७, १७८ [१], १८८
मउयलहुयगुणाणं	,, ९८२, ९८५ [९], ९८७ [४]		मयवं	मघवा	१९७ [२]
मउल	मुकुट १८८		मच्छंडिया	मत्स्यण्डिका-शर्कराविशेषः	१२३८
मउलिणो	मुकुलिनः-सर्पमेदः ७८, ८०, पृ. ३२ टि. ५.		मच्छा	मत्स्याः ६२, ६३, ६४, ७५ गा. १८४	
० मउली	मौली १७८ [२]		मच्छिय	मक्षिका ५८ [१] गा. ११०	
० मउली	मौलयः १७८ [१], १८८, १९६		मच्छियपत्तावो	मक्षिकापत्रतः	२११
मउलीमउडा	मौलिमुकुटाः १७७		मच्छिडिया	मत्स्यण्डिका	पृ. २९७ टि. २
मगदंतिया	मगदन्तिका-गुल्मवन- स्पतिः ४३ गा. २५		+ मज्जार	मार्जारः-हरिद्वनस्पतिः	४९ गा. ३९.
			मज्जारय-	मार्जारक	,, पृ. २० टि. १४
			मज्ज	मध्य ५५. [३] गा. १०८, १९७ [१], १९८ [१], १९९. [१], २०६ [१]	

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
मज्झदेस	मध्यदेश	२११
मज्झिम	मध्यमा	२११ गा. १६४
”	मध्यम	२००५
मज्झिम०	”	१७७
मज्झिमउवरिम- गेवेज्जग०	मध्यमोपरितनप्रैवेयक	४३२ [२-३]
मज्झिमउवरिम- गेवेज्जगा	मध्यमोपरितनप्रैवेयकाः	१४६ [१], ७१९
मज्झिमउवरिम- गेवेज्जाणं	मध्यमोपरितनप्रैवेयकाणाम्	४३२ [१]
मज्झिमउवरिमाणं	मध्यमोपरितनानाम्-प्रैवेय- काणाम्	१८४७
मज्झिमए	मध्यमंके [प्रैवेयके]	२०९ गा. १५७
मज्झिमगाणं	मध्यमकानाम्-प्रैवेयकाणाम्	२०८
मज्झिमगेवेज्जग	मध्यमप्रैवेयक	६२२
मज्झिमगेवेज्जग- देवाणं	मध्यमप्रैवेयकदेवानाम्	२०८, २०९
मज्झिमगेवेज्जगा	मध्यमप्रैवेयकाः	२०८, ३३४
मज्झिमगेवेज्जगाणं	मध्यमप्रैवेयकाणाम्	२०८
मज्झिमगेवेज्जाणं	मध्यमप्रैवेयकाणाम्	६०२
० मज्झिमपरिणामे	मध्यमपरिणामः	१७४६
मज्झिममज्झिमगे- वेज्जग०	मध्यममध्यमप्रैवेयक	४३१ [१-३]
मज्झिममज्झिमगे- वेज्जगदेवा	मध्यममध्यमप्रैवेयकदेवाः	७१८
मज्झिममज्झिमगे- वेज्जगा	मध्यममध्यमप्रैवेयकाः	१४६ [१]
मज्झिममज्झिममाणं	मध्यममध्यमानाम्- प्रैवेयकाणाम्	१८४६
मज्झिमहेट्ठिमगेवे- ज्जग०	मध्यमाधस्तनप्रैवेयक	४३० [१-३]
मज्झिमहेट्ठिमगे- वेज्जगा	मध्यमाधस्तनप्रैवेयकाः	१४६ [१], ७१७
मज्झिमहेट्ठिमाणं	मध्यमाधस्तनानाम्- प्रैवेयकाणाम्	१८४५

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
मज्झिमे	मध्यमे	पृ. ५५ टि. ३
मज्झे	मध्ये	१६८ तः १७४, १७४ गा. १३५, १७८ तः १८३ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका, १८५ [१], १८८, १८९ [१], १९९ तः २०६ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका, ८७७ [२०-२१] मकरविशेषः पृ. ३० टि. ३ सृष्ट १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६
मट्टमगरा	मकरविशेषः	६६
मट्टा	मृष्टा	२११
”	मृष्टौ	२०६ [१]
”	मृष्टानि	१७७, १७८ [१], १८८, १९६, २०६ [१], २१०
मडंवनिवेसेसु	मडम्बनिवेशेषु	८२
मण	मनः-मनःपर्यवज्ञान	१९२८
० मणक्षपज्जत्तीप्पु- (जत्तप्पुसु)	मनोऽपर्याप्तकेषु	१९०६
मणजोगपरिणामे	मनोयोगपरिणामः	९३१
मणजोगं	मनोयोगम्	२१७३ [१], २१७५ २१७४ [१], २१७५ २१७४ [२]
मणजोगं-	”	२१७४ [२]
मणजोगी	मनोयोगी	१३२२, १९०० [२]
”	मनोयोगिनः	२५२, ९३८, ९४३
मणजोगीणं	मनोयोगिनाम्	२५२
० मणपज्जत्ती	मनःपर्याप्तिः	१९०४ [३]
० मणपज्जत्तीप्पु	मनःपर्याप्त्या	१९०७, पृ. ४०६ टि. १ तः ५
० मणपज्जत्तीपज्जत्तप्पु	मनःपर्याप्तिपर्याप्तके	१९०४ [१]
मणपज्जवणाण	मनःपर्यवज्ञान	२५२

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाह	मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाह
मणपज्जवणाण ०	मनःपर्यवज्ञान ४९५, [१]		मणभक्खत्ताए	मनोभक्षतथा	१८६४
मणपज्जवणाण-	मनःपर्यवज्ञानपरिणामः		मणभक्खी	मनोभक्षी १७९३ गा. २१८	
परिणामे	९३३		,,	मनोभक्षिणः	१८६२, १८६४
मणपज्जवणाण-	मनःपर्यवज्ञानसाकार-		मणसीकते	मनसिक्कते	१८६४, २०५२ [२, ४-६]
सागारपासणप्रा	पश्यता	१९३७	मणं	मनः	१५७०
मणपज्जवणाण-	मनःपर्यवज्ञानसाकारो-		मणाहं	मनांसि	२०५२ [६]
सागारोवञ्जोगे	पयोगः	१९०९	मणापत्ताए	मनआपतथा	पृ. ४२२ टि. ६
मणपज्जवणाणं	मनःपर्यवज्ञानम्	१४२१ [३], १४३५, १४५५	मणामतरिया	मनोऽमतरिका	१२२९ तः १२३१, १२३७
मणपज्जवणाणारिया	मनःपर्यवज्ञानार्थाः	१०८	मणामत्ताए	मनोऽमतया	१८०६ [१], २०५२ [२]
मणपज्जवणाणि-	मनःपर्यवज्ञानी	१३५०	मणामयरिया	मनोऽमतरिका	१२३६, १२३८
मणपज्जवणाणी	मनःपर्यवज्ञानी	४९६, १३५०	मणामा	मनोऽमाः	१८६४
,,	मनःपर्यवज्ञानिनः	२५७, २५९, १८९८ [३], १९५४, १९५५	मणि	मणि १७८ [१-२], १८८, १९५, [१]	
मणपज्जवणाणीणं	मनःपर्यवज्ञानिनाम्	२५७, २५९	मणि०	,,	१९५, [१]
० मणपज्जवणाणेसु	मनःपर्यवज्ञानेषु	१२१६ [१]	मणिमय	मणिमय	१९५, [१]
मणपज्जवणाणं	मनःपर्यवज्ञानम्	१४३६ [१-२]	मणिरयणत्तं	मणिरत्नत्वम्	१४६९
मणपरियारगा	मनःपरिचारकाः- ^० प्रवी- चारकाः २०५२ [१, ६], २०५३		मणिविहाणा	मणिविधानानि	२४ गा. ९
मणपरियारगाणं	मनःपरिचारकाणाम्- ^० प्रविचारकाणाम्	२०५३	मणिसलागा	मणिशलाका	पृ. २९६ टि. १३
मणपरियारणं	मनःपरिचारणम्- ^० प्रवीचारणम् २०५२ [६]		मणिसिला	मणिशिला	,,
मणपरियारणा	मनःपरिचारणा- ^० प्रवि- चारणा २०५२ [१]		मणिसिलागा	मणिशलाका	१२३७
० मणप्पक्षोगी	मनःप्रयोगिणः	१०७७, १०७८, १०८३	मणि	मणिम्	९९९ [२]
० मणप्पक्षोगे	मनःप्रयोगः	१०६८ तः १०७०, १०७४, १०७५	मणी	मणिः	९७२ गा. २०३
मणभक्खणं	मनोभक्षणम्	१८६४	० मणी	,,	१२२९
मणभक्खणे	मनोभक्षणे	१८६४	मणुणसु	मनुजेपु	१९०६
			० मणुणसु	,,	१९०७
			मणुणह्मितो	मनुजेभ्यः	६४८
			० मणुणह्मितो	मनुजेभ्यः	१४६२
			मणुणत्तरिया	मनोज्ञतरिका	१२३१
			मणुणत्ताए	मनोज्ञतथा	२०५२ [२]
			मणुणस्सरया	मनोज्ञस्वरता	१६८४ [१]
			मणुण्णा	मनोज्ञाः	१६८९ [१], १६९० [२]

मूलसदो	सकथयो	सुत्तंकाइ
मणुणा	मनोज्ञानि	१६८१ [१]
मणुणाइं	,,	२०५२ [२]
मणुयअसणिण-	मनुजासंझायुष्कम्	
आउण्		१४७३
मणुयगतिणामाण्	मनुजगतिनाम्नः	१७०२ [३], १७११ [१], १७३१ [३]
मणुयगतिणामे	मनुजगतिनाम	१६९४ [१]
मणुयगतिपरिणामे	मनुजगतिपरिणामः	९२७
मणुयगतिया	मनुजगतिः	९४३
मणुयगती	मनुजगतिः	५६२, ५६७
मणुयजोणिण्हितो	मनुजयोनिकेभ्यः	६५० [१]
मणुया	मनुजाः	६४७ गा. १८४, १९७३ गा. २२०, १९८० गा. २२१
मणुयाडअस्स	मनुजायुषः	१७१९
मणुयाडण्	मनुजायुः	१६८३
मणुयाडयं	मनुजायुष्कम्	१४७२
मणुयाणुपुव्विणा-	मनुजानुपूर्विनाम्नः	
माण्		१७०२ [३८]
मणुस्स	मनुष्य	६४८
मणुस्स ०	,,	५९, ६७१
० मणुस्सखेत्ते	मनुष्यक्षेत्रे	८२, ९३, १५४, १७६
० मणुस्सखेत्तोव-	मनुष्यक्षेत्रोपपातगतिः	
वायगई		१०९६
मणुस्सपंचेदिय-	मनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिक-	
भोराणियसरीरे	शरीरम्	१४८२
मणुस्सरुहिरे	मनुष्यरुधिरम्	१२२९
मणुस्सस्स	मनुष्यस्य	४५२
मणुस्सा	मनुष्याः	९२, १३८, २१९, २२५, २२६, २८०, ३३४, ४३९, ६११, ६२१, ८५६ [१], ६७३ [१], ७३३, ८५०, ८७६, ९४३, २०३६, २१४६
० मणुस्सा	मनुष्याः	९२, ९३, ५८५, १४०४, घृ. १०९ टि. १

मूलसदो	सकथयो	सुत्तंकाइ
मणुस्साडअस्स	मनुष्यायुषः	१७१०, १७२६, १७३० [३]
मणुस्साडयस्स	,,	१७२३
मणुस्साण	मनुष्याणाम्	६५६ [३]
० मणुस्साण	,,	७६०, ७६१, ७६९, ७७०
मणुस्साणं	,,	१७६, २२५, २२६, ३९० [१], ४५२, ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७, ७३५, ७४८, ९२१ [१], १०५० [१], ११६४ [१], १९२६, २१३१, घृ. ७९ टि. २, घृ. ४३३ टि. १
० मणुस्साणं	मनुष्याणाम्	९३, ३९० [२-३], ३९१, ३९२ [१-३], ५८६, ७४९, ७५०, ११६४ [३], १२५७ [१३-१४], २०८५ गा. २२७
मणुस्सी	मानुषी	८५१, १७४५, १७४९, १७५२
मणुस्सीओ	मानुष्यः	२२६, २८१, ३३४
मणुस्सीण	मानुषीणाम्	१२५७ [६]
मणुस्सीणं	,,	२२६, ११६४ [४]
मणुस्से	मनुष्यः	४५२, ४९० [१], ४९५ [१], ८४९, ८५२, १२५८ [७]
मणुस्सेसु	मनुष्येषु	६६६ [१], ६६७, ६६८ [१], ६७२ [५]
० मणुस्सेसु	,,	६७२ [५]
मणुस्सेहिं	मनुष्यैः	९२१ [१]
मणुस्सेहिंतो	मनुष्येभ्यः	६३९ [१, २३], ६४५ [३],

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाह
मणूसाण	[३], १५४४ [२], १६४४, २०११, २०३०, २०४४, २०९९ [२]	
मणूसाणं	मनुष्याणाम् ९०८, १०३८ [२], १०५० [३], १०७५, ११४२, ११४७, ११८१, १२५७ [१], १६३८ [२], १६४९ [२], १७८१, १७८४ [३], १९५२, १९८२, २०२०, २०२५, २०९२, २०९९, २१२३ [३], २१२४ [३], २१५२, पृ. ४३३ टि. १	
० मणूसाणं	मनुष्याणाम् ११६४ [३], १२५७ [३, ५, ७, ११, १२]	
० मणूसातो	मनुष्यात् १५८९ [३]	
मणूसी	मानुषी १२६३ [२], १२६९, १७४७ [२], १७५२	
मणूसीओ	मानुष्यः १४१६ [२]	
मणूसीण	मानुषीणाम् १२५७ [८, ११-१३]	
० मणूसीण	,, १२५७ [४, १०]	
मणूसीणं	,, १२५७ [२]	
मणूसे	मनुष्यः ४८९ [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९७, ४९८, ९९४, ९९९ [१], १२१२, १२५८ [१-२, ६, ८], १२६३ [१], १२६९, १४४२, १६०४ [१], १६४२, १६४७ [२], १६७६ [२], १६७८ [२], १७४७ [२], १७५१, १७५६ [२], १७६३ [२], १७७३ [२], १७७७ [२],	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाह
	१७८३ [२], १७८८ [२], १८८१ [२], १८९० [२], १८९२, २११४ २१६७, २१६९	
मणूसेसु	मनुष्येषु ६७६, १४०८ [३], १४२१ [१], १४३५, १४४०, १८८२ [२], १९०४ [१], २११९ [३]	
० मणूसेसु	मनुष्येषु ६६८ [७], ६६९ [१], ६७२ [५], ६७६, १४२८ [४], १९०३ [२], १९०५ [२], २१०० [२]	
मणूसेहितो	मनुष्येभ्यः ६५५ [१], ६६२ [६]	
० मणूसेहितो	,, ६६२ [३]	
मणे	मनः पृ. ४०० टि. १	
,,	मनसि २०३४ गा. २२४	
मणोजे	मनोज्ञः—गुल्मवनस्पतिः ४३ गा. २४	
मणोरमाहं	मनोरमाणि २०५२ [२, ४]	
मणोसिला	मनःशिला २४ गा. ९	
मणोसुहता	मनःसुखता १६८१ [१]	
मणोहराहं	मनोहराणि २०५२ [२]	
मण्णामि-	मन्ये ८३०	
मत्तिअण्णाण	मत्यज्ञान ४४४ तः ४४८, ४६७ [१], १९२८, १९२९, १९३२ [१]	
मत्तिअण्णाण०	,, ४४०, ४४१, ४४३, ४७० [१], १९३१	
मत्तिअण्णाणसागा-	मत्यज्ञानसाकारोपयोगः	
रोवओगे	१९०९, १९१३, १९२१	
० मत्तिअण्णाणिस्स	मत्यज्ञानिनः ४७० [१]	
मत्तिअण्णाणी	मत्यज्ञानी ४७८, ४९६, १३५२	
,,	मत्यज्ञानिनः ९३८, ९४० [१], ९४१ [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाह
० मतिअण्णाणी	मत्यज्ञानी	४७० [१-२]
मतिअण्णाणीणं	मत्यज्ञानिनाम्	२५९
० मतिअण्णाणीणं	,,	४७० [१]
मतिअण्णाणे	मत्यज्ञाने	१९१७
मतिपाणसागारोव-	मतिज्ञानसाकारोपयोगः	
क्षोणे		१९१३
० मत्तिया	मृत्तिकाः	२३
मत्तियावह	मृत्तिकावती-नगरी	१०२
		गा. ११५
मदणसलागा	मदनशलाका-रोमपक्षी	८८
+ मद्ग	गुच्छवनस्पतिविशेषः	४२
		गा. २२
मधू	मधु	१२३७
ममसा	वनस्पतिविशेषः	पृ. २५
		टि. ५
मय	मद	१२३७
मयणिज्जा	मदनीया	१२३७
मयहरगत्तं	प्रधानत्वम्	पृ. ५७ टि.
		२, पृ. ५९ टि. ५, पृ.
		६५ टि. ९
मयूरा	मयूराः	८८
+ मरगय	मरकतः	२४ गा. १०
मरण	मरण	१ गा. १, २११,
		२११ गा. १६६ गा.
		१७९, २१७० [२] गा.
		२३०, २१७६ गा. २३७
मरणे	मरणसमुद्घातः	२०८५ गा.
		२२७
+ मरुयग	मरुवकः-हरितवनस्पतिः	
		४९ गा. ४१
+ मलया	मलयेषु	१०२ गा. ११४
० मलया	मलयाः-म्लेच्छजाति-	
	विशेषः	९८
मल	मात्य	१७८ [१], १८८,
		१२३०
मल-	,,	१७७, १७८ [१-२],
		१८८, १९६

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाह
० मल्लदामकलावा	मात्यदामकलापानि	१७७
० मल्लदामे	मात्यदाम	१२३१
मल्लिया	मल्लिका	४३ गा. २५
मविज्जमाणा	मीयमानाः	५४ [११]
		गा. १०४-१०५
मसमा	वनस्पतिविशेषः	५४ [८]
		गा. ९२
मसारगल्ले	मसारगल्लः-मणिविशेषः	
		२४ गा. १०
+ मसूर	मसूरः	५० गा. ४२
मसूरचंदसंठाण-	मसूरचन्द्रसंस्थानसंस्थितम्	
संठिण्		९७४ [२], १४९० [१]
		१५४२, पृ. २४१ टि. ३
मसूरचंदसंठिण्	मसूरचन्द्रसंस्थितम्	
		९८५ [२]
मसूरा	रोमपक्षिविशेषः	८८
मसूराचंदसंठाण-	मसूरचन्द्रसंस्थानसंस्थितम्	
संठिण्		पृ. ३३२ टि. १
महइमहालया	महामहालयाः	१७४
महज्जुईया	महाद्युतिकौ	१७८ [२],
		१८९ [२]
महज्जुतीया	महाद्युत्यः	१७७, १७८
		[१]
महड्डिया	महर्द्धिकाः	१९३ [१], पृ.
		२८६ टि. १
महड्डूया	महर्द्धिकौ	१८४ [२]
महता-	महता	१७७, १७८
		[१-२], १९६
महतिमहालया	महामहालयानि	२१०
महत्तरगत्तं	महत्तरकत्वम्	१७८ [१],
		पृ. ५७ टि. २, पृ. ५९
		टि. ५, पृ. ६५ टि. ९
महत्ये	गुच्छवनस्पतिविशेषः	पृ.
		१८ टि. १२
महदंठण्	महादण्डकः	२१२ गा. १८१
महद्वल्ला	महाधलाः	१७७, १७८ [१]
महयगरत्तं	महानरकत्वम्	१७७, १७८
		[२], १८८, १९६

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
महया-०	महता	१८८	महाणुभागा	महाणुभागा: १७७, १७८	
महल	महत	पृ. ५६ टि. ५		[१], १८८, १९६	
महं	महान्तम्	२१६१	,,	महाणुभागी १७८ [२]	
० महंतीण	महत्या:	१७४४	महाणुभावा	महाणुभावा: पृ. ५६ टि.	
महाकम्मतरागा	महतरकर्माण:	११२५, ११३२		१५, पृ. ६५ टि. ४	
+ महाकंदिय	महाकन्दित:-वानव्यन्तर-		महादंडयं	महादण्डकम्	३३४
	देवजाति: ९४ गा. १५१		महानील ०	महानील १७८ [२],	
० महाकंदिया	महाकन्दिता:-वानव्यन्तर-			१७९ [२], १८० [२]	
	देवविशेषा: १८८		महापातालानं	महापातालानाम्	१५५१ [४]
महाकाए	महाकाय:-भुजगपत्यमि-		० महापुरिसा	महापुरिषौ, महापुर्य:-	
	धानवानव्यन्तरदेवाना-			किम्पुरुषाभिधानव्य-	
	मिन्द्र: १९२ गा. १५०			न्तरदेवानामिन्द्र: १९२	
महाकाया	महाकाया:-वानव्यन्तर-		महापुरिसे	महापुर्य:-किम्पुरुषाभिधा-	
	देवविशेषा: १८८			नवानव्यन्तरदेवानामिन्द्र:	
० महाकाया	महाकायौ, महाकाय:-			१९२ गा. १५०	
	महोरगाभिधानवानव्य-		महापोंडरीए	महापुण्डरीकम्	५१
	न्तरदेवानामिन्द्र: १९२		महावला	महावला: १८८, १९६	
० महाकाला	महाकालौ, महाकाल:-		,,	महावलौ १७८ [२]	
	पिशाचाभिधानवानव्य-		० महाभीमा	महाभीमौ, महाभीम:-	
	न्तरदेवानामिन्द्र: १८९			राक्षसाभिधानवानव्यन्तर-	
	[२], १९३ [२]			देवानामिन्द्र: १९२	
= महाकालाणं	महाकालयो: महाकाल:-		महाभीमे	महाभीम:-राक्षसाभिधान-	
	पिशाचाभिधानवानव्यन्तर-			वानव्यन्तरदेवानामिन्द्र:	
	देवानामिन्द्र: १९४			१९२ गा. १४९	
महाकाले	महाकाल:-पिशाचाभिधा-		महामंडलिय ०	महामण्डलिक	८२
	नवानव्यन्तरदेवानामिन्द्र:		महायसा	महायशस: १७७, १७८	
	१९१ [२], १९२ गा.			[१], १८८, १९६	
	१४९		,,	महायशसौ १७८ [२]	
महाकाले	महाकाल:-महानरक:		महारौरव	महारौरव:	१७४
	१७४		० महालया	महालया:	१७४
महाघोमे	महाघोष:-स्तनितकुमा-		० महालिया	महती १५०२, १५०४	
	रेन्द्र: १८७ गा. १४४			[१], १५०६ [१],	
महाजाइ	महाजाति: ४३ गा. २६			१५०७ [१], १५१३	
महानुइया	महानुतिका:	१९६		[१], १५२७ त: १५२९	
महानुनीया	,,	१८१ [१]		[२], १५३०, १५३१,	
महाणिरया	महाणिरया:	१७४		१५३३ [१,६], १५३५	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	१५४५ तः १५४७ [१], १५४८ तः १५५०, १५५१ [१, ४, ६, ९]	
महाविदेहेसु	महाविदेहेसु	८२, १५४
महाविदेहेहि	महाविदेहैः	९७ [१]
महाविमाणस्य	महाविमानस्य	२११
महाविमाणा	महाविमानानि	
		पृ. ७७ टि. २
महावीरं	महावीरम्	१ गा. १
महावेदणतरागा	महत्तरवेदनाः	११२८, ११४४
महासक्खा	महाश्वाक्षाः	पृ. ५६ टि. १६
महासक्खे	महाश्वाक्षः	पृ. ४४३ टि. १
महासरीरा	महासरीराः	११२४, ११४२
महासुक	महाशुक	१९६, ६२२, पृ. १६९ टि. १
महासुक ०	,,	१५३२ [५], २००३, २०५१, २०५२ [१]
महासुकदेवा	महाशुकदेवाः	७०८
महासुकदेवानं	महाशुकदेवानाम्	५९५
महासुकवडंअण	महाशुकवतंसकः	२०३ [१]
महासुकस्य	महाशुकस्य	२०४ [१]
महासुका	महाशुकाः	२०३ [१], पृ. ४५ टि. २
महासुकाणं	महाशुकाणाम्	२०३ [१]
महासुके	महाशुकः	२०३ [१-२]
"	महाशुके	२२३ [७], ३३४, ४२१ [१-३], १८३६
महाधेने	महाधेनः-वानव्यन्तरेन्द्रः	१९४ गा. १५३
महाधेयिता	महाधेयिता	१७८ [२]
महाधेयिता	महाधेयिताः	१७७, १७८ [१], १८८, १९६, २०७, २१०

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
महासोक्खे	महासौख्यः	२३६९
महाहिमवन्त ०	महाहिमवन्त	१०९८
महिड्डिण	महर्द्धिकः	१९७ [२]
महिड्डिया	महर्द्धिकाः	१७८ [१], १८४ [१], १८६ [१], १८९ [१], १९० [१], १९५ [१], १९९ [१], १९९१ तः १९९४
महिड्डिया	महर्द्धिकौ	१८९ [२], १९५ [२]
० महिड्डिया	महर्द्धिकाः	१९९१, १९९२, १९९४, १९९७
महिड्डिण	महर्द्धिकः	१८२ [२], १८३ [२], १८६ [२], १९० [२], २१६९
महिड्डिया	महर्द्धिकौ	१७८ [२], १८१ [२], १९३ [२]
महिड्डिया	महर्द्धिकाः	१७७, १८१ [१], १८२ [१], १८८, १९६, १९७ [१], २०५ [१]
० महिड्डिया	,,	पृ. २८६ टि. ४०५-७-८-१०
महित्ये	गुच्छवनस्पतिविशेषः	४२ गा. २२
महिया	महिका	२८ [१], पृ. १४ टि. १
० महिया	महितानि	१७७, १७८ [१], १८८
महिल	मिथिला	१०२ गा. ११४
महिस	महिष	१९६
महिसा	महिषाः	७२
महिमी	महिषी-राक्षी	१९९ [२]
"	,,-वातरी	८५१
० महिमीजो	महिष्यः-राक्षः	१९९ [१]
० महिमीजो	महिषीणाम् - गर्भनाम	१७८ [१], १७९ [२],

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
० महिसीणं	१८० [२], १८२ [२], १८८, १९० [२], १९५ [१], १९६, १९७ [२], १९८ [२]		मंगुसा	नकुलाः	८५ [१]
महिसे	महिषः	८४९, ८५२	मंगसा	,,	पृ. ३३ टि. ३
महिसो	,,	पृ. २१२ टि. ४	मंडल	मण्डल	१९५ [१]
महुओ	मधुकः	५४ [१] गा. ४९	मंडलियो	मण्डलिनः	८०
+ मधुरत्तण	तृणविशेषः	४७ गा. ३६	मंडलिय ०	माण्डलिक	८२
मधुररस	मधुररस	५४४	+ मंडलिय	माण्डलिकाः	१४०६ गा. २१३
मधुररस ०	,,	४४०, ४४१	मंडलियत्तं	मण्डलिकत्वम्	१४६६
मधुररसणामे	मधुररसनाम	१६९४ [११]	० मंडलिया	मण्डलिका	३४ [१]
मधुररसपरिणता	मधुररसपरिणताः	८ [३], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [५], १२ [१-८], १३ [१-५]	मंडलियावाण	मण्डलिकावातः	३४ [१]
मधुररसपरिणामे	मधुररसपरिणामः	९५४	मंडलियावा	मण्डलिकावातः	पृ. १६ टि. ३
मधुररसा	मधुररसा-वनस्पतिः	५४ [१] गा. ५०	मंडित	मण्डित	१७८ [१-२]
मधुररसो	मधुररसः	पृ. २१७ टि. ३	मंडित-	,,	१७८ [१-२]
मधुरा	मधुरा	१०२ गा. ११६	मंडुकी	मण्डुकी-वनस्पतिः	४९ गा. ४०
० मधुराहं	मधुराणि	१८०६ [१], १८०९	मंडूए	मण्डूकः	११११
मधुरादीणं	मधुरादीनाम्	१७०२ [३१]	मंडूओ	,,	पृ. २७१ टि. ८
मधुरो	मधुरः	८७७ [१२]	मंडूयगती	मण्डूकगतिः	११०५, ११११
मधुसिंगी	मधुश्चक्री-वनस्पतिः	५४ [१] गा. ४९	मंडूसाण	(?) पृ. २१९ टि. ८	
महेसकखा	महेशाख्याः	पृ. ५६ टि. १६	मंड	म्लेच्छजातिविशेष	९८
महेसकखे	महेशाख्यः	पृ. ४४३ टि. १	+ मंतिथ	तृणविशेषः	पृ. २० टि. १
महेसरे	महेश्वरः-वानव्यन्तरेन्द्रः	१९४ गा. १५२	मंथं	मन्थानम्	२१७२
महोरगच्छायं	महोरगच्छायाम्	१११४	मंदकुमारए	मन्दकुमारकः	८३९ तः ८४३
महोरगा	महोरगाः-उरःपरिसर्पवि- शेषाः	७७, ८३	मंदकुमारिया	मन्दकुमारिका	,,
,,	,, -वानव्यन्तरदेवविशेषाः	१४१ [१]	मंदर	मन्दर-मन्दरनासकद्वीप- समुद्रार्थे	१००३ [२] गा. २०६
महोरगाणं	महोरगाणाम्	१९२	मंदरपच्चय	मन्दरपर्वत	१०९८
मंकुणहत्थी	मत्कुणहस्ती	७३	मंदरस्स	मन्दरस्य	१७९ [१], १८० [१], १८२ [१], १८३ [१], १९० [१], १९१ [१], १९७ [१], १९८ [१], १०९८
			मंस	मांस	१६७, १६८, १७० तः १७४

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
मंसकच्छभा	मांसकच्छपाः	६४
मंसकडाहं	मांसकडाहम् पृ. २५ टि. ११	
मंसला	मांसला पृ. २६९ टि. १८	
माइमिच्छद्विट्टिउव-	मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नकाः	
वण्णगा	९९८, २०४६, २०८३	
माइमिच्छद्विट्टी	मायिमिथ्यादृष्ट्यः ११३९	
माइमिच्छद्विट्टी-	मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नकाः	
उववण्णगा	११४४	
माइमिच्छद्विट्टी-	,,	११४६
ववण्णगा		
माइवाहा	द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
+ माउलिं	मातुलिङ्गः ८१ गा. १६	
माउलिंगाण	मातुलिङ्गानाम् पृ. २९६ टि. ४	
माउलिंगी	मातुलिङ्गी ४२ गा. १९	
माउलुंगाण	मातुलिङ्गानाम् ११२२, १२३५	
० माऊणं	मातृणाम् ७७३ [२]	
माएजा	मायात् २११ गा. १७३	
माडंविथं	माडम्बिकम् ११०८	
माढरी	माढरी-वनस्पतिः ५४ [१] गा. ५०	
माण	मान १७३७ [४]	
माण ०	,, पृ. ३११ टि. १	
माणकसाईणं	मानकपायिणाम् २५४	
माणकसाईसु	मानकपायिपु १८९५ [३]	
माणकसाए	मानकपायः ९५८	
माणकसायपरिणामे	मानकपायपरिणामः ९२९	
माणकसायी	मानकपायिणः २५४	
माणनिस्सिया	माननिःसृता-भाषाभेदः ८६३	
माणसण्णा	मानसंज्ञा ७२५, ७२६	
माणसमुग्घाए	मानसमुद्घातः २१३३	
माणसमुग्घाएणं	मानसमुद्घातेन २१४२ तः २१४५ [१], २१४६	
माणसमुग्घाओ	मानसमुद्घातः २१३९	
माणसरदियं	मानसगदिताम्-मनोरहिताम् २०५४ गा. २२६	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
माणमं	मानसीम्-वेदनाभेदम् २०६४, २०६५	
माणसंजलणाए	मानसज्वलनस्य-संज्वलन-मानस्य १७०० [६]	
माणसंजलणे	मानसज्वलने पृ. ३७२ टि. २	
माणसा	मानसी-वेदनाभेदः २०६३	
० माणिभट्टा	माणिभट्टो, माणिभट्टः-यक्षाभिधवानव्यन्तर-देवानामिन्द्रः १९२	
माणिभट्टे	माणिभट्टः-यक्षाभिधान-वानव्यन्तरदेवानामिन्द्रः १९२ गा. १४९	
माणुखाणं	मातुषाणाम् २११ गा. १७१	
माणे	मानः १६७०, १६९१ [४]	
,,	माने ८६३ गा. १९५	
माणेण	मानेन ९६० [३], ९६१ [३], ९६२ [३], ९६३ [३], ९६४ [१], ९६५ [१], ९६६ [१], ९६७ [१], १५८०	
माताए	मात्रया २११	
० माताए	,, १२५२, १२५३, १२५५	
मादि ०	मायिन् पृ. ४२० टि. २	
मायकसाई	मायाकपायी १३३२	
,,	मायाकपायिणः २५४	
मायकसाईणं	मायाकपायिणाम् २५४	
मायमिच्छद्विट्टिउव-	मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नकाः	
वण्णगा	पृ. ४२७ टि. १-३	
माया	माया १६७०, १६९१ [४], १७३७ [४]	
+ माया	मायायाम् ८६३ गा. १९५	
मायाए	मायया ९६० [३], ९६१ [३], ९६२ [३], ९६३ [३], ९६४ [१], ९६५ [१], ९६६ [१], ९६७ [१], १५८०	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
मायाकसाई	मायाकपायी पृ. ३११ टि. २	
मायाकसाईसु	मायाकपायिपु १८९५ [३]	
मायाकसाए	मायाकपायः ९५८	
मायाकसायपरिणामे	मायाकपायपरिणामः ९२९	
मायाणिस्सिया	मायानिःसुता-भापाभेदः ८६३	
मायामोसविरयस्स	मायामृपाविरतस्य १६४५, १६५६	
मायामोसेणं	मायामृपेण १५८०, १६३९	
मायावत्तिया	मायाप्रत्यया-क्रियाभेदः ११२९, ११३९, ११४१, ११४२, १६२१, १६२४, १६२९, १६३३, १६५२, १६६०	
मायावत्तियाओ	मायाप्रत्ययाः १६६३	
नायासण्णा	मायासंज्ञा ७२५, ७२६	
मायासमुग्वाए	मायासमुद्धातः २१३३	
मायासमुग्वाएणं	मायासमुद्धातेन २१४२ तः २१४४ [१], २१४५ [१]	
मायासमुग्वातो	मायासमुद्धातः २१३९	
मायासंजलणाए	मायासडवलनस्य-संजव- लनमायायाः १७०० [७]	
मारणंतियसमुग्वाए	मारणान्तिकसमुद्धातः २०८६, २०८९, २०९० [१], २०९१ [१-२], २०९२, २१४७ तः २१५२	
मारणंतियसमुग्वा- एणं	मारणान्तिकसमुद्धातेन ९९३, १५४५ तः १५४७ [१], १५४८ तः १५५०, १५५१ [१, ४, ६, ९], २१२५ तः २१२७ [१], २१२८ [१], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१५६ [१]	
मारणंतियसमु- ग्वाओ	मारणान्तिकसमुद्धातः २०१६ [१], २११८ [१], २१३९	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
+ माल	मालः-गुच्छवनस्पतिविशेषः ४२ गा. २३	
माल	माला १९७ [२]	
मालव	मालव-म्लेच्छजातिविशेष ९८	
मालवंतपरियाय	माल्यवत्पर्याय-पर्वत १०९८	
माला	माला १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
माला-	१८८	
मालिणो	सर्पभेदः ८०	
+ मालुय	मालुकः-वृक्षविशेषः ४० गा. १३	
मालुया	मालुका-वल्लीविशेषः ४५ गा. ३२	
,,	त्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]	
मास ०	माष ५० गा. ४२	
मासचुण्णाण	माषचूर्णानाम् ८८४	
मासपणी	माषपर्णी-वनस्पतिः ५४ [१] गा. ५१	
मासपुरि	मासपुरी-नगरी १०२ गा. ११६	
मासला	मांसला १२३७	
माससिंमाण	माषफलीनाम् ८८६	
मासं	मासम् ५७२, १७०० [६]	
० मासं	५७२	
मासा	मासौ ५७३, १७०० [५], १७३७ [४]	
मासा	मासाः ५७४, ५९७, ५९८, १२८३	
मासावल्ली	वल्लीविशेषः ४५ गा. ३१	
मासे	पर्वगवनस्पतिविशेषः पृ. १९ टि. १५	
मासेहिं	मासाभ्याम् १७२६	
मासो	मासः १७३७ [४]	
माहिंद	माहेन्द्र १९६, २१०, ६३२, ६३४, १०३५, २०५१	

मूलसदो

सकयथो

सुत्तकाह

य

९५५, ९५७, ९७२ गा.
 २०३, ९८२, ९८३ [२],
 ९८४, ९८७ [१, ४],
 ९८८, ९९३, ९९४,
 ९९६, ९९८, १०००,
 १००१, १००३ [२]
 गा. २०४ तः २०६,
 १००६ गा. २०७, १०१७,
 १०२० [१], १०२१ [१],
 १०२४, १०२८ [१],
 १०३५, १०४९, १०७२,
 १०७७, १०७८, १०८१
 तः १०८३, ११००,
 ११०२, ११०३, ११२४
 तः ११२८, ११३२,
 ११४१, ११४२, ११४४,
 ११४६, ११४७, ११५२,
 ११७० तः ११७४,
 ११७६, ११७८, ११८०
 [१, ५-१०], ११८२
 [१-३], ११८३ [१-३],
 ११८५ तः ११९४,
 ११९७, १२०५, १२४७
 तः १२४९, १२५७
 [१२-१३], १२५९ गा.
 २११-२१२, १३०३,
 १३१८, १३१९, १३६४,
 १३६७, १३६९, १३७१,
 १३७६, १३७९, १४०४,
 १४०६, १४०६ गा.
 २१३, १४११, १४४०,
 १४६५, १४७३, १४७८
 [१-२], १४८०, १४८२,
 १४८३, १४८४ [१-२],
 १४८५ [१-३, ५-७],
 १४८६ [१-३], १४८७
 [१-२], १५०६ [५],

मूलसदो

य

सकयथो

सुत्तकाह

१५११ [१, ३], १५१२,
 १५१२ गा. २१५-२१६,
 १५१३ [४], १५१४,
 १५१९ [२], १५२० [५],
 १५२३ [१-३], १५२६
 [१], १५२९ [१-५],
 १५३२ [१], १५३९ [३],
 १५४४ [२], १५५१ [३],
 १५६३ [१], १५६८,
 १५६९, १५७३, १५८३
 [१-३], १५९९ [२],
 १६०१, १६०४ [१-२],
 १६३९, १६४३, १६४५,
 १६४९ [१], १६५६,
 १६६३, १६६४ गा. २१७,
 १६७०, १६८९ [१],
 १६९० [१], १६९१
 [१-३], १६९४ [१८],
 १६९५ [१], १६९७,
 १६९८ [१-२], १६९९
 [१-२], १७०० [२, ९-
 १०, १२], १७०२ [१, ३,
 ५-९, ११, १३, १८-
 २२, २४-२७, ३६-३९,
 ४२-४५, ५४, ५८],
 १७०३ [१], १७०४,
 १७१०, १७११ [२],
 १७२३, १७३२, १७३४,
 १७३५ [१], १७३७
 [१-४], १७३९ [१-३],
 १७४१, १७५७, १७५८,
 १७६०, १७६१, १७६३
 [३], १७६४, १७६५
 [२], १७७४ [१],
 १७७८, १७८०, १७८१,
 १७८३ [२], १७८४
 [१-३], १७८९, १७९६,

मूलसदो	सकयस्थो	सुत्तकाइ
	र	
रहणप्पभा	रत्तप्रभा पृ. १९३ टि. १	
० रहणो	रतयः १८८	
रहत	रचित २१७५	
रहय	१८८	
० रहया	रचितानि १७७, १७८ [१], १८८	
॥	रतिकाः १९५ [१]	
० रई	रतयः १८८	
रक्खसा	राक्षसाः १४१ [१], १८८	
रक्खसाणं	राक्षसानाम् १९२	
रतण	रत्त १९५ [१]	
रतणप्पभा	रत्तप्रभा ७७५	
रतणप्पभाए	रत्तप्रभायाः १९५ [१], १९६, ७७७	
॥	रत्तप्रभायाम् ३३४	
रतणप्पभापुढविनेर-	रत्तप्रभापृथ्वीनैरयिकेभ्यः	
इएहिंतो	६५६ [२]	
रतणवडेंसए	रत्तवत्तंसकः १९८ [१]	
० रतणामया	रत्तमथानि १९६	
रतिणामाए	रतिनाम्नः १७०२ [१७]	
रती	रतिः १६९१ [५]	
० रतीए	रत्योः १७० [९]	
० रतीणं	१७०० [१२]	
रत्त	रक्त १७८ [२]	
रत्तकणवीरए	रत्तकरवीरकः १२२९	
रत्तचंदण	रत्तचन्दन १७७, १७८ [१], १८८	
रत्तबंधुजीवण	रत्तबन्धुजीवकः १२२९	
रत्ता	रक्ताः १८७ गा. १४७	
रत्ताभा	रक्ताभाः १९६	
रत्तासोने	रक्ताशोकः १२२९	
रत्तुप्पले	रत्तोत्पलम् १२२९	
रमणिज्ज	रमणीय १७८ [२]	
० रमणिज्जंस्सि	रमणीये १२१५ [१]	
० रमणिज्जाओ	रमणीयात् १९५ [१],	

मूलसदो	सकयस्थो	सुत्तकाइ
	१९७ [१], १९८ [१], २१०, १२१५ [२-३]	
० रमणिज्जातो	रमणीयात् १९६	
रम्मग	रम्यक १०९८	
रम्मगवासेहिं	रम्यकवपैः ९६	
रम्मय	रम्यक १२५७ [१३]	
रय	रजस् २११	
रयण	रत्त १७७, १७८ [१-२], १८८	
रयण ०	रत्त १ गा. २	
रयण-	१९५ [१]	
० रयणत्तं	रत्तत्वम् १४६७तः १४६९	
रयणप्पभं	रत्तप्रभाम् १९६३, १९६४	
रयणप्पभा	रत्तप्रभा ७७४, ७७५	
रयणप्पभाए	रत्तप्रभायाः १६८, १७७, १७८तः १८४ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८६ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९७ [१], १९८ [१], २१०, २१७ [६], ७७७, ८०४, ८०६, १९९८	
॥	रत्तप्रभायाम् १४८, १६७	
रयणप्पभाओ	रत्तप्रभातः १४६८	
रयणप्पभापुढविणे-	रत्तप्रभापृथ्वीनैरयिकः	
रइए	१४४४, १४५७, १४५९	
रयणप्पभापुढविणे-	रत्तप्रभापृथ्वीनैरयिकेभ्यः	
रइएहिंतो	१४४४	
रयणप्पभापुढविणे-	रत्तप्रभापृथ्वीनैरयिकः	
रइयखेत्तोववा-	क्षेत्रोपपातगतिः	
त्तगती	१०९४	
रयणप्पभापुढविणे-	रत्तप्रभापृथ्वीनैरयिकयक्षे-	
रइयपंचेंदियवे-	न्द्रियवैकियशरीरम्	
उद्वियसररीरे	१५१७ [१-२], १५२३ [२]	
० ॥	१५१७ [२]	
रयणप्पभापुट-	रत्तप्रभापृथ्वीनैरयिकत्त्य	
विणेरइयस्स	१४४४, १४५९	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
रसचरमेणं	रसचरमेणं	८२६ [१], ८२७ [१]
रसणामे	रसनाम	१६९३, १६९४ [११]
० रसणामे	रसनाम	१६९४ [११]
रसतो	रसतः	१० [२], १२ [६-७], १३ [१, ४-५], ८७७ [१२], १७९९, १८०१
रसपरिणता	रसपरिणताः	८ [३]
रसपरिण्या	"	७
रसपरिणामे	रसपरिणामः	९४७, ९५४
+ रसमेय	रसमेदः-वनस्पतिः	५४ [१] गा. ५.१
रसब्रंताइं	रसबन्ति-रसोपेतानि	८७७ [६, ११], १७९७
रसविण्णणावरणे	रसविज्ञानावरणम्	१६७९
रसं	रसम्	२१६९
रसा	रसाः	४५८, ४६९, ४७६, ४८४, ४९२, १६८१ [१], १६८४ [१]
० रसा	"	३३३
रसाइं	रसान्	९९० [४]
रसानं	रसानाम्	१७०२ [३१]
रसाणि-	रसान्	९९० [४]
रसादेसेणं	रसादेशेन	२५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]
रसावरणे	रसावरणम्	१६७९
रसिंदियत्ताण्	रसेन्द्रियतया	२०५२ [२]
रसे	रसे	८२९ [२] गा. १९१
० रसे	"	१२२९, १२३७
रसेणं	रसेन	२१६९
रसेहिं	रसेः	४४३
० रसेहिं	"	५४५, [१], ५४७ [१]
रसा	रसाः	८७७ [१२]
रसोटण्	रसोदकम्	२८ [१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
रहचकःवालसंठाण-	रथचकवालसंस्थानसंस्थितः	
संठिण्		२१६९
रहच्छायं	रथच्छायाम्	१११४
राइण्णा	राजन्याः-राजन्य-	
	कुलीनाः, कुलार्थाः	१०४
राइंदिणुहिं	रात्रिन्दिवैः	१७२३
राइंदियत्तिभागेण	रात्रिन्दिव्यभिभागेन	१७२३
राइंदियाइं	रात्रिन्दिवानि	५९२, १२९६, १३१७
राग	राग	१८८
रागं	रागम्-रक्तवर्णम्	१२२०
रागे	रागः-कपायमेदः	१६७०
० रागे	रागः-रक्तवर्णः	१२२९, १२३०
रागेण	रागेण	१६७०
राविंदियसत्तं	रात्रिन्दिवशतम्	५९६
रातिंदियाइं	रात्रिन्दिवानि	३६० [१, ३], ३६२ [१, ३], ३७० [१, ३], ५९१, ५९३ तः ५९५, १२८२
रातिंदियाणं	रात्रिन्दिवानाम्	पृ. ११९ दि. १
रातिंदियाणि	रात्रिन्दिवानि	५७०
राम०	राम	१०२ गा. ११७
+ रायगिहं	राजगृहम्	१०२ गा. ११२
रायवल्ली	राजवल्ली	५४ [१] गा. ५०
रायहंसा	राजहंसाः	८८
रायहाणीनिवेसेसु	राजधानीनिवेशेषु	८२
रायं	राजानम्	११०८
० राया	राजः	१७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८३ [२], १८५ [२], १८६ [२], १९० [२], १९१ [२], २०१ तः २०६
	सूत्राणां	द्वितीयकण्टिका
० रायाणो	राजौ	१७८ [२], १८१ [२], १८४ [२], १८९ [२], १९३ [२]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
रोम	रोम-म्लेच्छजातिविशेष	९८	लयाओ	लताः	४४
रोमग	रोमक-,, पृ. ३६ टि. २२		ललंत	ललत् पृ. ६५ टि. १	
रोयण	रोचते ११० गा. १२३		लवणसमुद्रे	लवणसमुद्रः १००३ [२]	
रोरुण	रौरवः १७४		,,	लवणसमुद्रे १०९८	
रोवेह	रोचते पृ. ३९ टि. ३		लवणे	लवणः-समुद्रः १००३	
रोसग	म्लेच्छजातिविशेष ९८			[२] गा. २०४	
रोहिणीया	त्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]		लवणोदण	लवणोदकम् २८ [१]	
रोहियमन्त्रा	रोहितमत्स्याः ६३		लवंगरुक्खे	लवङ्गवृक्षः ४८ गा. ३८	
रोहियंसे	तृणविशेषः ४७ गा. ३५		लहुअ	लघुक-स्पर्शविशेष १८०६	
	ल			[१]	
लउण	वृक्षविशेष ४१ गा. १८		० लहुए	लघुकाः-स्पर्शविशेषाः ५४६	
लउस	लकुश-म्लेच्छजातिविशेषः		लहुय	लघुक-स्पर्शविशेष ९८१	
	९८			[१], ९८२, ९८५ [८-९],	
+ ० लकख	लक्षाणि ९१ [४] गा. १११		लहुयत्तं	९८७ [३-४], १८०९	
लक्खणं-	लक्षणम् २११ गा. १६९		लहुयत्तं	लघुकत्वम् ९९४	
० लक्खणं	लक्षणम् ५४ [१०] गा.		लहुयकास ०	लघुकस्पर्श ४४०, ४४१,	
	१०१		लहुयकासपरिणता	लघुकस्पर्शपरिणताः ८ [४],	
लक्खारसे	लाक्षारसः १२२९			९ [१-५], १० [१-२],	
लट्टदंता	लट्टदन्ताः-अन्तर्द्वीप-			११ [१-५], १२ [१-२,	
	मनुष्याः ९५			४-८], १३ [१-५].	
लण्हा	लक्षणानि-मृत्तानि १७७,		लहुया	लघुकाः-त्रीन्द्रियजीवाः	
	१७८ [१], १८८, १९६,			पृ. २८ टि. ४	
लता	२०६ [१], २१०, २११		० लहुयाणं	लघुकानाम्-स्पर्शविशेषा-	
० लद्धिं	लताः ३८ गा. १२			णाम् ३३३	
लद्धी	लद्धिम् ८७५		लंतण	लान्तकः २०२ [१-२]	
० लद्धी	लद्धिः १००६ गा. २०७		,,	लान्तके २२३ [६],	
लमेज्जा	,, १०११ [१]			३३४, ४२० [१-३],	
	लमेत १४२० [२-३],			१४७०, १८३५	
	१४२१ [२], १४२५		लंतग	लान्तक १९६, २१०,	
	[२], १४२८ [२], १४३१			६२२, ६३४, १०३५,	
	[२], १४३२ [२-३],			२०५१	
	१४३७ [२-३], १४४४		लंतगदेवा	लान्तकदेवाः २०२ [१],	
	तः १४८९, १४५२,			७०७	
	१४५७, १४५९, १४६०,		० लंतगदेवा	,, २००२	
	१४६३, १४६४, १४६८		लंतगदेवाणं	लान्तकदेवानाम् २०२	
				[१], ५९४	
			लंतगवडंसण	लान्तकवतंसकः २०२ [१]	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० लंतगेसु	लान्तकयोः १५३२ [५], २०५२ [१]	
लंतयस्स	लान्तकस्य २०३ [१]	
लंतया	लान्तकाः १४४ [१]	
लंभणमच्छा	मत्स्यविशेषः ६३	
लाअ-०	गोमयोपलेपन १७७, १७८ [१], १८८	
+ लाढा	लाढासु १०२गा. ११३	
लाभविसिद्धया	लाभविशिष्टता १६८५ [१]	
लामंतराए	लाभान्तरायः १६८६	
० लायणत्ताए	लावण्यतया २०५२ [२]	
लालाविसा	लालाविपाः-सर्पभेदः ७९	
लावगा	लावकाः-रोमपक्षिणः ८८	
लावणे	लावण्यम् १६८४ [१]	
लित्त-	लिप्त १६७ तः १७४	
लित्री	लिपिः १०७	
लित्रीए	लिप्याः १०७	
लुक्ख	रुक्ष-स्पर्शविशेषः ५२५ [१], ५४७ [१], ५४८ [१], ५५१ [१]	
० लुक्खत्तगेण	रुक्षत्वेन ९४८ गा. १९९	
लुक्खफास०	रुक्षस्पर्श ४४०, ४४१	
लुक्खफासणामे	रुक्षस्पर्शनाम १६९४ [१२]	
लुक्खफासपरिणता	रुक्षस्पर्शपरिणताः ८ [४], ९ [१५], १० [१२], ११ [१५], १२ [१- ३, ५, ६, ८], १३ [१५]	
लुक्खफासपरिणया	रुक्षस्पर्शपरिणताः १२ [४]	
लुक्खफासपरिणामे	रुक्षस्पर्शपरिणामः ९५५	
लुक्खफासाई	रुक्षस्पर्शानि ८७७ [१३]	
लुक्खबंधणपरिणामे	रुक्षवन्धनपरिणामः ९४८	
० लुक्खयाए	रुक्षतया ९४८ गा. १९९	
लुक्खस्स	रुक्षस्य ९४८ गा. २००	
लुक्खाई	रुक्षाणि-रुक्षस्पर्शानि १८०० [१]	
० लुक्खाई	,, ,, ८७७ [१४],	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	१८०० [२-३], १८०१, १८०९	
० लुक्खाओ	रुक्षाः-रुक्षस्पर्शाः १२४१	
लुक्खे	रुक्षः-रुक्षस्पर्शः ५५३	
० लुक्खे	,, ,, ५५८	
लुक्खेण	रुक्षेण ९४८ गा. २००	
० लुक्खेहिं	रुक्षैः-रुक्षस्पर्शैः ५०४, ५५० [१], पृ. १५४ टि. ३	
+ लुणय	तृणविशेषः ४७ गा. ३६	
लेक्खविहाणे	लेख्यविधानानि १०७	
लेप्पारा	लेप्यकाराः-शिल्पार्याः १०६	
लेमूलमच्छा	मत्स्यविशेषः पृ. २९ टि. १०	
लेसणया	श्लेषणता ११२०	
लेसा	लेइया २ गा. ५	
लेसाए	लेइयया १७७, १७८ [१२]	
लेसाओ	लेइयाः १२०५, १२१९, १२५०, १२५६, १२५७ [१२, ७]	
लेसागती	लेइयागतिः ११०५	
लेसापरिणामे	लेइयापरिणामः ९२६	
लेसासु	लेइयासु १२०४, १२०५, १२५८ [८]	
लेसेंति	लेशयन्ति २१५३ [४]	
० लेस्सं	लेइयाम् १२२० तः १२२५, १२५१ तः १२५५	
लेस्सा	लेइया २१२ गा. १८०, १२५९ गा. २११, १८६५ गा. २१९	
० लेस्सा	लेइयाः-लेइयायुक्ताः २५५	
लेस्साए	लेइयया १८८, १९६	
लेस्साए	लेइयायाम् ११३३ [२]	
० लेस्साए	लेइययोः ११३३ [१]	
लेस्साओ	लेइयाः ११५६ तः ११६०,	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
लेस्साओ	११९६, १२१९, १२३२, १२३९, १२४०, १२५०, १२५६, १२५७ [१, ३, ५, ७, ९, १२]	
* लेस्साओ	लेइया: ११५६, ११५८, ११६३ [१, ३-४], ११६४ [१, ३]	
लेस्सागती	लेइयागति: १११६	
० लेस्साणं	लेइयानाम्- लेइयायुक्तानाम् २५५	
लेस्साणुवायगती	लेइयाणुपातगति: ११०५, १११७	
लेस्सापण्	लेइयापदे पृ. २७९ पं. १५	
लेस्सापदे	,, पृ. २९१ पं. २१, पृ. ३०० पं. ५, पृ. ३०१ पं. १०	
लेस्सापयं	लेइयापदम् पृ. ३०३ पं. १४	
लेस्सापरिणामे	लेइयापरिणाम: ९३०	
लेस्सापरिणामेणं	लेइयापरिणामेन ९३८, ९४० [१, ३,], ९४२, ९४३, ९४५, ९४६	
० लेस्सासु	लेइयासु ११२३ गा. २०९, ११२७, ११४८, १२०५	
० लेस्साहिं	लेइयाभि: ११३७	
लेस्सुदेसण्	लेइयोदेशके पृ. २९० टि. १	
लोण्	लोके पृ. ३ पं. ४	
० लोण्	,, १४९, १५१, १५२, १५५, १५७, १५८, १६०, १६१, १६३, १६४, १६६	
+ लोग-	लोक: ९७२ गा. २०३	
लोग-	लोक १९७ [२], १९८ [२]	
लोगनालिं	लोकनाडीम् २००७	
लोगनिखुदेसु	लोकनिष्कुरेयु १५७	
० लोगपाला	लोकपाला: १७९ [१]	
लोगपालाणं	लोकपालानाम् १७७, १७८ [१-२], १७९ [२], १८०	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	[२], १८२ [२], १९६, १९७ [२], १९८ [१]	
लोगसण्णा	लोकसंज्ञा ७६५, ७२६	
लोगस्स	लोकस्य १६३, १७०, १७५, १७७, १७९ [१], १८१ [१], १८२ [१], १८४ [१], १८५ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९५ [१], १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७, २०८, २१०, ७७८, ७८०, ११०१, पृ. ४७ टि. ५	
लोगं	लोकम् २१७२	
० लोगं	लोकम् ९९३, २१६८, २१६९	
लोगंतपज्जवसिया	लोकान्तपर्यवसिता ८५८	
लोगंताओ	लोकान्तात् १५४५	
लोगंतो	लोकान्त: २११, १५४५, १५४७ [१], १५५०	
लोगा	लोका: ९१० [१, ४], ९१४ [१], १२६२ [१], १२८६, १२८८, १३००, १३०१	
लोगा-	,, ५४ [११] गा. १०६	
लोगागासच्छिदेसु	लोकाकाशच्छिद्रेषु १५७	
लोगागासपण्से	लोकाकाशप्रदेशेषु [११] गा. १०४-१०५	
लोगालोगस्स	लोकालोकस्य ७८०	
लोगे	लोक: १००४	
लोगे	लोके ७७६	
+ लोण-	लवणम् २४	
+ लोद	लोघ्रः-वृक्षविशेष: ४१ गा. १८	
लोभ	लोभ १७३७ [४]	
लोभकसाई	लोभकपायी १३३३	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
लोभकसाई	लोभकपायिणः	९३८
लोभकसाईणं	लोभकपायिणाम्	२५४
लोभकसाईसु	लोभकपायिणेषु	१८९५ [४]
लोभकसाएणं	लोभकपायेण	२१३९
लोभकसायपरिणामे	लोभकपायपरिणामः	९२९
लोभणिहिसया	लोभनिःश्रुता	८६३
लोभसण्णा	लोभसंज्ञा	७२५, ७२६
लोभसमुग्धाण्	लोभसमुद्घातः	२१३३, २१३६, २१३८
लोभसमुग्धाण्ण	लोभसमुद्घातेन	२१४२
लोभसमुग्धाण्णं	,,	२१४३, २१४४ [१], २१४५ [१]
लोभसमुग्धाजो	लोभसमुद्घातः	२१३९
लोभसमुग्धातो	,,	२१४१
लोभसंज्ञलणाण्	लोभसङ्गलनस्य-सङ्गलन-लोभस्य	१७०० [७], १७०८ [५]
लोभे	लोभः	१६७०, १६९४ [४]
,,	लोभे	८६३ गा. १९५
लोभेण	लोभेन	९६१ [३], ९६३ [३]
लोभेणं	,,	९६० [३], ९६२ [३], ९६४ तः ९६८ मूत्राणां प्रथमकण्डिका, ९७०, १५८०
लोमपक्खी	रोमपक्षिणः	८६, ८८
० लोमहरिसा	रोमहर्षाः	१६७ तः १७४
लोमाहारत्ताण्	रोमाहारतथा	१८१७
लोमाहारा	रोमाहाराः	१८५९, १८६१
लोमाहारं	रोमाहारः	१७९३ गा. २१८, १८१७
लोय	लोक	१५०, १५३, १५६, १५९, १६२
लोयगायूमिया	लोकाग्रस्तृप्तिका-इपत्प्राग्भारैकार्थं	२११
लोयगापडिवुज्झणा	लोकाग्रप्रतिवाहिनी-इपत्प्राग्भारैकार्थं	२११

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
लोयग्गे	लोकाग्रम्-	२११
,,	लोकाग्रे	२११ गा. १६०
लोयपमाणमेत्ताई	लोकप्रमाणमात्राणि	१९९५
लोयस्स	लोकस्य	१४८, १४९, १५१, १५२, १५४, १५५, १५७, १५८, १६०, १६१, १६४ तः १७८ [१], १९३ [१], १९६
० लोयस्स	लोकस्य	पृ. ५० टि. १-२
लोयं	लोकम्	२१७२
लोयंतं	लोकान्तम्	८८०
लोयंते	लोकान्ते	२११ गा. १६७
लोया	लोकाः	५४ [११] गा. १०४-१०५
लोयाणी	वनस्पतिविशेषः	५४ [१] गा. ५२
लोहकसाई	लोभकपायिणः	२५४
लोहकसाण्	लोभकपायः	९५८, ९५९
लोहिण्णं	लोहितेन	१२३२
लोहिणी	वनस्पतिविशेषः	५४ [१] गा. ४७
लोहित	लोहित	५४४
लोहिय	,,	१८०९
लोहियक्ख ०	लोहिताक्ष	१७८ [१]
लोहियक्खमणी	लोहिताक्षमणिः	१२२९
लोहियक्खा	लोहिताक्षाः	१७९ [१]
लोहियक्खे	लोहिताक्षः-मणिमेदः	२४ गा. १०
लोहियपत्ता	लोहितपत्राः-चतुरिन्द्रिय-जीवाः	५८ [१]
लोहियमच्छा	लोहितमत्स्याः	पृ. २९ टि. ७
लोहियमत्तिया	लोहितमृत्तिकाः-पृथ्वी-कायजीवाः	२३
लोहियवण्ण ०	लोहितवर्ण	४४०, ४४१
लोहियवण्णणामाण्	लोहितवर्णनाम्नः	१७०२ [२६]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
लोहियवण्ण- परिणता	लोहितवर्णपरिणता: ९ [३], १० [१], ११ [१-५], १२ [१-८], १३ [१-५]	
लोहियवण्ण- परिणया	लोहितवर्णपरिणता: ८ [१], १० [२]	
लोहियसुत्तए	लोहितसूत्रके १२२२	
लोहियाहं	लोहितानि ८७७ [७]	
० लहसणकंदे	लशुनकन्दौ ५४ [८] गा. ८९	
लहसिय ०	लहासिक-म्लेच्छजाति- विशेष ९८	

व

व	वा ५४ [९] गा. ९७, ५४ [१०] गा. १०३, ११० गा. १२२ गा. १२४, १६६४ गा. २१७
वइडला	सर्पविशेष: ८०
वइजोगपरिणामे	वाग्योगपरिणाम: ९३१
वइजोगं	वाग्योगम् २१७३ [१], २१७४ [१], २१७५
वइजोगी	वाग्योगी १९०० [२]
वइजोगी	वाग्योगिन: २५२, ९३८, ९४१ [१]
वइजोगीणं	वाग्योगिनाम् २५२
वइजोगो	वाग्योग: १९०० [२]
वइप्पओगे	वाक्प्रयोग: १०६८, १०७४
० वइप्पओगे	,, १०७०, १०७३
वइर	वज्र १७७
+ वइराड	वैराट्-वैराट्पुरम् १०२ गा. ११५
वइरे	वज्र: २४ गा. ८
वइरोयणगाया	वैरोचनराजा-अमुर- कुमारेन्द्र: १८० [२]
वइरोयणिंद	वैरोचनेन्द्र:-अमुर- कुमारेन्द्र: १८० [२]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
वइरोसभणाराय-	वज्रपभनाराचसंहनन-	
संघयणणामाण	नाम्न: १७०२ [१७]	
वइरोसभणाराय-	वज्रपभनाराचसंहनननाम	
संघयणणामे	१६९४ [७]	
वइसुहया	वाक्सुहता १६८१ [१]	
वक्कमइ	व्युत्कामति ५४ [९] गा. ९७	
वक्कमंति	व्युत्कामन्ति २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३], ७७३ [२, ४]	
वक्कंताणं	व्युत्कान्तानाम् ५४ [१०] गा. ९९	
वक्कंतिपयं	व्युत्कान्तिपदम् पृ. १८३ पं. १२	
वक्कंतिया	व्युत्कान्तिका: ८४ [३], ८५ [२, ४], ९१ [१, ३], १३८	
वक्कंती	व्युत्कान्ति: २ गा. ४	
वक्खार ०	वक्षस्कार-वक्षस्कारगिरि- नामाभिषद्वीपसमुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०५	
वक्खारेसु	वक्षस्कारेषु १४८	
वगी	वृकी ८५१	
वगे	वृक: ८४९, ८५२	
वगो	,, पृ. २१२ टि. ४	
वग्ग	वर्ग ९२१ [१], ९२३	
वग्गण	वर्गणा १२१८ गा. २१०	
वग्गणाओ	वर्गणा: १२४५	
० वग्गणाओ	,, ८८०	
वग्गमूल	वर्गमूल ९११ [२], ९२१ [१], ९२४	
० वग्गमूलस्स	वर्गमूलस्य ९१२ [२], ९२०	
० वग्गमूलं	वर्गमूलम् ९११ [२], ९२१ [१], ९२४	
० वग्गमूलाहं	वर्गमूलानि ९१८ [१]	
वग्गवग्गुहिं	वर्गवर्गै: २११ गा. १७२	

मूलसदो	सफयथो	सुत्तकाह
वट्टसंज्ञापपरिणया	वृत्तसंस्थानपरिणताः	११ [१], १२ [४]
वट्टा	वृत्ताः	१६७ तः १७४
"	वृत्तानि	१७७, १७८ तः १८५ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१]
+ वट्टा	वर्तेषु	१०२ गा. ११६
वट्टागा	रोमपक्षिविशेषः	पृ. ३४ टि. ६
वट्टि	वर्ति	१७७, १८८, १८९ [१]
वट्टिया	वर्तिता	५३ गा. ४५
वट्टी	वर्तिः	५३ गा. ४५
वट्टे	वृत्तः	२१६९
"	वृत्तम्	७९१
वट्टगरा	भत्स्यविशेषः	६३
वट्टा	"	६३
० वट्टिप	पतितः	४४०, ४८१ [३], ४९० [३], ४९५ [१, ३], ४९६, ५४८ [१, ३]
० वट्टिता	पतिताः	४५३, ४५४
० वट्टिते	पतितः	४४०, ४४१, ४४३ तः ४४८, ४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१-३], ४५७ [१, ३], ४५९ [१, ३], ४६२ [१, ३], ४६४ [१-३], ४६६ [१, ३], ४६७ [१, ३], ४६८ [१, ३], ४७० [१, ३], ४७३ [१, ३], ४७४ [१, ३], ४७५, [१, ३], ४७७ [१, ३], ४८१ [१, ३], ४८२ [१, ३], ४८३ [१, ३], ४८५ [१-३], ४८७ [१, ३], ४८९

मूलसदो	सफयथो	सुत्तकाह
		[१, ३], ४९० [१, ३], ४९१ [१, ३], ४९३ [१-३], ४९७, ४९९ [२], ५०४, ५०५, ५०८ तः ५११, ५१३ तः ५१५, ५१७ तः ५१९, ५२१ तः ५२३, ५२५ [१], ५२९ तः ५३३ सूत्राणां प्रथम- तृतीयकण्डिके, ५३५ तः ५३९ सूत्राणां प्रथम-तृतीय- कण्डिके, ५४१ [१, ३], ५४२ [१, ३], ५४३ [१, ३], ५४५ [१, ३], ५४७ [१, ३], ५५१ [१, ३], ५५२ [१, ३], ५५४ [१, ३], ५५५ [१, ३], ५५६ [१, ३], ५५७ [१, ३], ५५८ वट्सिण
वट्सिण	वत्सकः	२०१ [१]
वट्सिगा	वत्सकाः	२०१ [१]
वट्टे	वटः	४१ गा. १६
० वट्सिण	वत्सकः	१९७ [१], १९९ [१], २०० [१], २०२ [१], २०३ [१], २०४ [१], २०६ [१] वत्सकाः १९८ [१], १९९ [१], २०२ [१], २०३ [१], २०४ [१], २०५ [१], २०६ [१] २०६ [१]
वट्सिगा	वत्सकाः	१९८ [१], १९९ [१], २०२ [१], २०३ [१], २०४ [१], २०५ [१], २०६ [१]
० वट्सिगा	"	२०६ [१]
वट्सिया	"	१९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०० [१], २०६ [१] २०१ [१]
० वट्सिया	"	२०१ [१]
वट्सियणत्तं	वर्धकिरत्नत्वम्	१४६७
वट्समाण	वर्धमानकः	२०२७
वट्सिन्ति	वृथ्यन्ते	५३४, ५४९

मूलसङ्घो	सङ्ख्ययो	सुत्तंकाइ
वणस्सइ	वनस्पति ६७०, ११५२, १४३१ [१]	
० वणस्सइकाइए	वनस्पतिकायिकः १३०८	
वणस्सइकाइएसु	वनस्पतिकायिकेषु ६६८ [३]	
वणस्सइकाइए- गिदिणसु	वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियेषु ६६८ [३]	
वणस्सइकाइए- गिद्वयओरालिया	वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियौदा- रिकाणि १४७९	
वणस्सइकाइए- ओरालियसरीरस्स	वनस्पतिकायिकौदारिक- शरीरस्य १५०६ [१]	
० वणस्सइका- इयस्स	वनस्पतिकायिकस्य १०६०	
वणस्सइकाइया	वनस्पतिकायिकाः १९, ३५, ५५ [३], २१४ [५], २३२, २३६, ३१९ तः ३२१, ६१८, ६५३	
० वणस्सइकाइया	वनस्पतिकायिकाः ३५ तः ३७, ५४ [१], १६२, २४६, २४७, २५० [६], ३३४, १४११	
० वणस्सइकाइयाण	वनस्पतिकायिकानाम् १३०३	
वणस्सइकाइयाणं	,, २३४, २३५ [६], २३६, ७६६, २१३३ [३]	
० वणस्सइकाइयाणं	,, १६० तः १६२, २४१, २४२, २४६, २५१	
वणस्सति	वनस्पति ७४३	
वणस्सतिकाइया	वनस्पतिकायिकाः ३५, २३२, १७५९ [२], १९५७ [१]	
० वणस्सतिकाइया	,, २५० [६], ३३४	
वणस्सतिकाइयाओ	वनस्पतिकायिकाव पृ. ३५३ टि. १	
० वणस्सतिकाइयाण	वनस्पतिकायिकानाम् २५० [६]	

मूलसङ्घो	सङ्ख्ययो	सुत्तंकाइ
वणस्सतिकाइयाणं	वनस्पतिकायिकानाम् २३२, २३३, १०४९	
० वणस्सतिका- इयाणं	,, २५० [६], २५१	
० वणस्सतीसु	वनस्पतिषु ६६८ [६]	
वण्ण	वर्ण ८ [१], ९ [१.५], १० [१-२], ११ [१.५], १२ [१-८], १३ [१.५], १८८, १९६, ५०४, ५५७ [१], ५५८, ११२३ गा. २०९, ११२६, ११३७, १२१८ गा. २१०	
वण्ण ०	वर्ण १८७, ३३३, ४४४ तः ४४८, ४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५८ [१], ४६२ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७, ५१०, ५१९, ५२४, ५२५, ५४५ [१], ५४७ [१], ५४८ [१], ५५४ [१], ५५७ [१], ५५८, ११३३ [१]	
+ वण्ण	वर्ण ८२९ [२] गा. १९१	
वण्णइस्सामि	वर्णयिध्यामि १ गा. ३	
वण्णओ	वर्णतः ९ [१.५], १० [२], ११ [१.५], १२ [१,४], १३ [२], ८७३ [८], १७९८ [२], १८०१, १८०६ [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० वत्तियाण	प्रत्ययथा	१६३१
„	प्रत्ययायाः प्रत्ययायां वा	१६५४
० वत्तियाण	प्रत्ययानाम्	१६६३
वत्तेति	वर्तयन्ति	२१५३ [४]
वत्थ	वत्थ १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६, १९७ तः २०१ सूत्राणां द्वितीय- कण्डिका	
„	वत्थ - वत्थनामाभिधद्वीप- समुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०५	
वत्थ -	वत्थ पृ. ६५ टि. ६	
वत्थाइं	वत्थानि १७८ [१-२]	
+ वत्थुल	वत्थुलः - वनस्पतिविशेषः ४३ गा. २५, ४९ गा. ३९	
वत्थुले	वत्थुलः ४२ गा. २०	
वत्थुं	वत्थु ९६१ [१]	
वत्थे	वत्थम् १२२०	
वत्थमाण	वर्धमान - शरावसम्पुट १७७	
० वनमाला	वनमाला १७७	
वत्थ	वर्ण पृ. ७ टि. २	
० वत्था	वर्णाः १८७ गा. १४६	
वत्थादीहिं	वर्णादिभिः ४६४ [१]	
वत्थेणं	वर्णेन १२२९	
वत्थाया	श्रीन्द्रियजीवाः पृ. २७ टि. १०	
वत्थिणसु	वत्थेणु - केदारेणु १५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५	
वयजोगपरिणामे	वाग्योगपरिणामः पृ. २२९ टि. २	
वयजोगं	वाग्योगम् २१७४ [३], पृ. ४४४ टि. २	
वयजोगी	वाग्योगी १३२३	
० वयणं	वचनम् ८५७	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
वयणे	वचनम्	८९६
० वयणे	„	८९६
वयमाणं	वदन् ८५७, ८९७	
वयसुहया	वाक्कुवता पृ. ३६६ टि. २	
वयं	वयः १७८ [१-२], व्रतम् १४२० [६]	
„	वाक् ८३३, ८३६, ८५४	
० वयू	वर १ [गा. १], १९६	
वर	„ १९६	
वर०	वरकनकनिकप १८७ गा. १४५	
वरकणगणिहस	वरकनकनिकपः १२३०	
वरकणगणिहसे	वरगतिम् २१७० [२] गा. २३०	
वरगतिं	वरगन्ध १७७, १७८ [१], १८८, १९६	
वरगंध	शिल्पार्थविशेषः १०६	
वरणा	वरणेणु १०२ गा. ११५	
+ वरणा	वरप्रसन्ना १२३७	
वरपसण्णा	वरपुरुषवसनम् १२३०	
वरपुरिसवसणे	वरमाल्यदाम १२३१	
० वरमल्लदामे	वरवारुणी १२३७	
वरवारुणी	वरश्यामाकः - धान्यविशेषः ५० गा. ४३	
+ वरसामग	वरसीधु १२३७	
वरसीधु	वराटाः - द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
वराडा	वराह १९६	
वराह	वराहरुधिरम् १२२९	
वराहरुहिरे	वराहाः ७२	
वराहा	शिल्पार्थविशेषः पृ. ३८ टि. ५	
वरुटा	„ पृ. ३८ टि. ५	
वरुणा	वरुणः - द्वीपः समुद्रार्थ १००३ [२] गा. २०४	
वरुणे	रोमपक्षिविशेषः ८८	
वरुणग ०	वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा. ४९	
वरुणै		

मूलसहो

सफ्यत्यो

सुत्तकाइ

वा

१००४, १००५, १०१३,
 १०३०, १०३१ [१],
 १०३२ [२], १०३४,
 १०३६, १०४१ [१-४,
 ६-८], १०४३ [१, ३,
 ५], १०४५ [१], १०४६
 [३, ५], १०५८ तः
 १०६०, १०६३, १०६५,
 १०६६ [२-३], १०९०,
 १०९१, ११०१, ११०८,
 १११२, १११४, १११७,
 १११८, ११२१, ११७०
 तः ११७४, ११८० [१,
 ५-१०], ११८२ [१-३],
 ११८३ [१-३], ११८५
 तः ११९४, १२१६ [१],
 १२१७, १२२०, १२२२,
 १२२६ तः १२३१, १२३३
 तः १२३८, १२४२,
 १२४७ तः १२४९,
 १२५२, १२५३, १२५५,
 १३२१, १३२६, १३३०,
 १३३१, १३३४, १३३५,
 १३४३, १३४४, १३४६,
 १३५२, १३५५, १३५९,
 १३७५, १३८१, १३९८,
 १४१४ [१, ३], १४१५
 [१-२], १४१६ [१],
 १४२० [६-७], १४३७
 [६], १४७३, १५६५,
 १५६६, १५७० तः
 १५७२, १५७८ [१],
 १५८१ [१], १६३९,
 १६४२, १६४६, १६४७
 [१], १६६३, १६७९
 तः १६८१ [१], १६८२
 तः १६८४ [१], १६८५

मूलसहो

वा

सफ्यत्यो

सुत्तकाइ

[१-२], १६८६, १७१२,
 १७४२, १७४३, १७४६,
 १७४७ [१], १७५० तः
 १७५२, १७५५, १७५६
 [१], १७६३ [१], १७७३
 [१], १७७६, १७७७
 [१], १७८३ [१], १७८८
 [१], १७९३ गा. २१७,
 १८२१, १८६४, १८८०
 [१], २०५२ [२],
 २०५३, २०९३ [१],
 २०९५ [१], २१००
 [२], २१०१ [१],
 २१०३ [१], २११९
 [२, ४], २१२४ [३],
 २१२५ तः २१२७ [१],
 २१२९ [१], २१३०,
 २१३१, २१३५ [१],
 २१४२, २१४३, २१५३
 [२], २१५६ [२],
 २१५७, २१५९ [१-२],
 २१६१, २१६६ [१],
 २१६९, २१७४ [४]

वाञ्ज-०

वाइत

वाइय

+वाइंगण

वाइंगणि

वाइंगणिकुसुमण

वाड

वात १९५ [१]
 वादित १७७, १७८ [२],
 १९६
 ,, १७८ [१], १८८
 वृन्ताक ४२ गा. १९
 वृन्ताकी पृ. १८ टि. ४
 वृन्ताकीकुसुमम् १२२८
 वायु-वायुकायिक ६८०,
 ७४३, ११६२, १२८७,
 १४१२, १४२६ [१],
 १४३१ [१], १४६६,
 १५४६, १५८३ [३]
 ० वाडकाइण्हितो वायुकायिकेभ्यः ६५६ [३],
 ६६८ [३]

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
वाउकाइय	वायुकायिक २३८, २३९, २४६, २४८, २४९	
वाउकाइया	वायुकायिका: १९, २१४ [४], २३२ त: २३४, २३५ [५], २३६, २४२, ३१६ त: ३१८, ४३९, ६३१, १०८०, पृ. ४८ टि. ३	
० वाउकाइया	वायुकायिका: १५९, २३७ त: २३९, २४० [५], २४१, २४३, २४४, २४५ [५], २४६ त: २४९, २५१, ३३४	
वाउकाइयाण	वायुकायिकानाम् ५८०	
० वाउकाइयाण	,, २५० [५]	
वाउकाइयाणं	वायुकायिकानाम् २३२ त: २३४, २३५ [५], २३६, ३६३ [५] ४४६	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
वाउकाइय ०	वायुकायिक ९०५, १२९७	
वाउकाइयपुगिंदिय-	वायुकायिकैकेन्द्रियवैक्रिय-	
वेउव्वियसरीरस्स	जरीरस्स	१५२८
वाउकाइयपुगिंदि-	वायुकायिकैकेन्द्रियवैक्रिय-	
यवेउव्वियसरीरे	जरीरम् १५, १५, [१-२], १५२२	
० वाउकाइयपुगिं-	,,	
द्वियवेउव्वियसरीरे	१५, १५ [२-३]	
वाउकाइयस्स	वायुकायिकस्य ४४६, १०३२ [२], २१६२	
० वाउकाइयस्स	वायुकायिकस्य १०६०	
वाउकाइया	वायुकायिका: ३२, ३४ [४], १२१० [४], २०३६, २१२८ [२]	
० वाउकाइया	,, ३२, ३३, ३४ [४]	
वाउकाइयाओ	वायुकायिकान पृ. ३५३ टि १	
वाउकाइयाण	वायुकायिकानाम् ११७७,	

मूलसदो	सक्यस्यो	सुत्तकाद
वाणमंतर	वानव्यन्तर ६५० [१३], १०३४, १४३३, १४५६, १४६३, २०५१, २०५२ [१], २१६४	
वाणमंतर ०	,, ६३४, ६७२ [९], ६७४, ६८३, ७६२, ७७१, ९०९, ९८९, ९९७, १०४१ [७], १०४३ [४], १०४८, १०४६ [४], १०५१, १०७६, १०८४, १४०४, १४२२, १४२८ [५], १४४१, १४४३, १५५१ [३], १५८९ [४], १६३५ [६], १६४७ [३], १६६२, १९२७, १९३५, १९७९, २०२१, २०२६, २०३१, २०३७, २०४५, २०७६, २११५ [१], २१३२	
वाणमंतरसै	वानव्यन्तरसै २१०७, २११३	
वाणमंतरदेवा	वानव्यन्तरदेवाः ६५७	
वाणमंतरदेवाण	वानव्यन्तरदेवानाम् ७५१, ११६७ [१]	
वाणमंतरा	वानव्यन्तराः १३९, १४१ [१-२], १८८, २२१, २८६, ३३४, ४३९, ४५३, ४९९ [१], ६२२, ६९९, ९४४, ११४७, ११५०, ११५३, ११८८, ११९०, १२०६, १४१६ [२], १५२६ [३], १८२७, १९७१, १९७६, २०८२, पृ. १७७ टि. १, पृ. २४५ टि. ६	
वाणमंतराह्य	वानव्यन्तरादिकाः १७६१	

मूलसदो	सक्यस्यो	सुत्तकाद
वाणमंतराण	वानव्यन्तराणाम् ११८४, १५२६ [३]	
वाणमंतराण	,, १८८, १९० [२], ३९३ [१, ३], ५८७, ९२२, ११४३, ११८८, १५२० [४], १५३२ [३], २०१२	
० वाणमंतराणं	वानव्यन्तराणाम् ३९३ [२]	
वाणमंतरीशो	वानव्यन्तरैः २८७, ३३४, ११८९, ११९०, १४१४ [२]	
वाणमंतरीण	वानव्यन्तरीणाम् ११६७ [२]	
वाणमंतरीणं	,, ३९४ [१-३], ११८९	
वाणमंतरे	वानव्यन्तरः १२१३, १८७८ [२]	
वाणमंतरेसु	वानव्यन्तरेषु १४७०, १८८० [५]	
वाणमंतरेहितो	वानव्यन्तरेभ्यः ६५० [१५]	
वाणारसि	वाराणसी १०२ गा. ११२	
० वाते	वातः पृ. १६ टि. १	
वाणसंस्थानाणामे	वामनसंस्थाननाम १६९४ [८]	
वामणे	वामनम्-संस्थानम् ९८८	
वामेयं०	वामेय १७८ [१-२]	
वाय	वात १५७	
वायगं०	वाचक १ [गा. १]	
वायपडागा	सर्पभेदविशेषः पृ. ३२ टि. ६	
वायमंडलिया	वातमण्डलिका ३४ [१]	
वायसा	वायसाः ८८	
+ वारग	वनस्पतिविशेषः पृ. २० टि. १६	
० वारुणी	वारुणी १२३७	
वारुणोदृष्ट	वारुणोदकम् २८ [१]	
वालजणविच्छ्रुता	चतुरिन्द्रियजीवाः पृ. २८ टि. १२	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
वालुयप्पभा	वालुकाप्रभा	७७४
वालुयप्पभाप	वालुकाप्रभायाम्	१४८, १२७, ३३४, १५२९ [४]
"	वालुकाप्रभायाः	१७०, २१७ [४]
वालुयप्पभापुढ-	वालुकाप्रभापृथ्वीनैर-	
विनेरइण्हितो	यिकेभ्यः	१४४५.
वालुयप्पभापुढ-	वालुकाप्रभापृथ्वीनैरयिकाः	
विनेरइया		१४१४ [२], १९८६, २०५७ [२]
वालुयप्पभापुढ-	वालुकाप्रभापृथ्वीनैर-	
विनेरइण्हितो	यिकेभ्यः	२१७ [५]
वालुयप्पभापुढ-	वालुकाप्रभापृथ्वीनैरयिकाः	
विनेरइया		६०, २१६ [४], ५७१, ६४२, ६४३
वालुयप्पभापुढ-	वालुकाप्रभापृथ्वीनैरयिका-	
विनेरइयाणं	णाम्	१७०, ३३८ [१]
० वालुयप्पभापुढ-	वालुकाप्रभापृथ्वीनैरयिका-	
विनेरइयाणं	णाम्	३३८ [२-३]
वालुया	वालुका	२४ गा. ८, १९५ [१]
वालुकिं	वालुङ्गम्-चिर्मटम्	५४ [८] गा. ९४
वावण ०	व्यापन	११० गा. १३१
० वावणराणं	व्यापनकानाम्	१४७०
वावीण	वार्षानाम्	८८५.
वावीसु	वापीयु	१५.१, १६०, १६३ तः १६६ १७५.
वास	वर्ष-क्षेत्र	१०९८
वास	वर्ष-अब्द	१२८९, १३१२
वास-	,, ,,	६३९ [१०-११, २१, २२, २५-२६], ६४५ [४-६], ६४८, ६५८, ६६०, ६६२ [४-७], ६६५ [२], ६७२ [४, ६], ६७६
वासपढागा	(२) सर्पमेदः	पृ. ३२ टि. ६

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
वाससतसहस्स	वर्षगतसहस्र	३९५ [१, ३], ३९७ [१, ३]
वाससतसहस्साइं	वर्षगतसहस्राणि	६०३
वाससताइं	वर्षगतानि	६०१, १६९९ [१], १७०० [४.५, ९, ११-१३], १७०२ [३, ५-७, ११, १३, १९-२०, ३७, ३९, ४२, ५४]
वाससतेहिं	वर्षगतैः	४०० [१, ३]
वाससयाइं	वर्षगतानि	१७०० [१०], १७०२ [८, ९, १८, २१-२२, २४-२७, ३६, ३८, ४३, ४५, ५८], १७०३ [१], १७३७ [३], १७३९ [२]
वाससहस्स	वर्षसहस्र	३९६ [१, ३], ३९९ [१]
वाससहस्सनि-	वर्षसहस्रविभागेन	
भागेण		१७१०
वाससहस्सत्स	वर्षसहस्रे	
(स. प.)		१८०६ [१]
वाससहस्साइं	वर्षसहस्राणि	३३५ [१, ३], ३३६ [१-३], ३४३ तः ३५२ सूत्राणां प्रथम- तृतीयकण्डिके, ३५४ [१, ३], ३५६ [१, ३], ३५७ [१, ३], ३५९ [१, ३], ३६३ [१, ३], ३६५ [१, ३], ३६६ [१, ३], ३६८ [१, ३], ३७९ [१, ३], ३८२ [१, ३], ३८५ [१, ३], ३८८ [१, ३], ३९३ [१, ३], ३९४ [१, ३], ६०२, १२६१, १२६४ [२], १२६७, १२७० [२], १२८०, १२९४, १२९७, १२९८,

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाह
वाससहससाई	१३१५, १३१८, १४७३, १६९७, १६९८ [१-२], १६९९ [२], १७०० [२], १७०१ [१], १७०४, १७३० [१], १७३४, १७३५ [१], १७३७ [२]	
वाससहससाणं (स. प.)	वर्षसहस्रयोः १८३० तः १८३३	
„ (स. प.)	वर्षसहस्रेषु १८२९, १८३२ तः १८४२, १८५२	
वाससहस्रसेहिं	वर्षसहस्रैः ३९६ [३], ३९८ [३], १७१०	
वाससहस्रसेहिं— वासहर ०	„ ३९८ [१] वर्षधर-वर्षधरपर्वतनामा- मिघद्वीप-समुद्रार्धे १००३ [२] गा. २०५	
वासहरपञ्चपुसु	वर्षधरपर्वतेषु १४८	
वासहरपञ्चवय	वर्षधरपर्वत १०९८	
वासंती	वासन्ती-गुल्मवनस्पतिः ४३ गा. २५	
वासंतीलथा	वासन्तीलता ४४ गा. २७	
दासा	द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
„	वर्षाणि-अन्दाजि ५९९, ६००	
वासाहं	„ „ १२८१	
० वासी	वासी ९८	
० वासीणं	वासिनाम् १९७ [१-२], १९८ [२]	
वासुदेव ०	वासुदेव ८२	
+ वासुदेव	वासुदेवाः १४०६ गा. २१३	
वासुदेवत्तं	वासुदेवत्वम् १४६५	
वासुदेवा	वासुदेवाः १००, ७७३ [२]	
वासेसु	वपेसु-क्षेत्रेषु १४८	
वासेहिं	वपेः-अन्दैः १७१९	

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाह
० वाहणे	वाहनः १९७ [२], १९८ [२]	
त्रि	अपि ९ [१-५], १० [१-२], ११ [१-५], १२ [१-८], १३ [१-५], ४०, ४१, ४५ गा. ३०, ५३ गा. ४४, ५४ [९] गा. ९७-९८, ८३, १०२ गा. ११७, १०७, ११० गा. १३१, १७३, १७४, १७९ [१], १८१ [१], १८२ [१], १८४ [१], १८५ [१], १८७ गा. १४५, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९४ गा. १५२-१५३, १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०६ [२] गा. १५५, २०७, २०८, २१०, २११ गा. १५८ गा. १६७-१६८ गा. १७१-१७२, २५७ तः २५९, २७०, २७१, २७३, ३२७, ३२९, ३३३, ३३५ तः ३५२ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका, ३५४ [२], ३५५ [१-३], ३५६ [२], ३५७ [२], ३५९ [२], ३६० [२], ३६१, ३६२ [२], ३६३ [२], ३६४ [१-२], ३६५ [२], ३६६ [२], ३६७, ३६८ तः ३९० सूत्राणां द्वितीयकण्डिका, ३९१, ३९२ तः ४३७ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका,	

मूलसद्वो
वि

सकयत्यो सुत्तंकाइ
४४२, ४४९, ४५०,
४५४, ४५६ [२-३],
४५७ [२-३], ४५९
[२-३], ४६०, ४६१,
४६२ [२-३], ४६३,
४६४ [२], ४६६ [२-३],
४६७ [२-३], ४६८
[२-३], ४७० [२-३],
४७१, ४७३ [२], ४७४
[२], ४७५ [२-३], ४७७
[२-३], ४७८ तः ४८०,
४८१ [२-३], ४८२
[२-३], ४८३ [२-३],
४८५ [२-३], ४८६,
४८७ [२-३], ४८८,
४८९ [२-३], ४९०
[२-३], ४९१ [२-३],
४९३ [२], ४९४, ४९५
[२-३], ४९६, ४९८,
५०६, ५०८, ५१२,
५२१ तः ५२४, ५२५
[२], ५२६ [२-३], ५२७
[२-३], ५२९ [२-३],
५३० [२-३], ५३१ [२],
५३२ [२-३], ५३३
[२-३], ५३४, ५३५
[२], ५३६ [२-३],
५३७ [२-३], ५३८
[२-३], ५३९ [२-३],
५४१ [२-३], ५४२
[२-३], ५४३ [२-३],
५४४, ५४५ [२-३],
५४६, ५४७ [२-३],
५४८ [२-३], ५५०
[२-३], ५५१ [२-३],
५५२ [२-३], ५५५
[२], ५५६ [२-३], ५५७

मूलसद्वो
वि

सकयत्यो सुत्तंकाइ
[२-३], ५५८, ५८०,
६०८, ६२५, ६२९,
६३८, ६३९ [३-४, ७-८,
१२-१३, १६, १९],
६४० तः ६४४, ६४५
[१, ६], ६४८, ६५०
[१-६, ८-१६], ६५१,
६५२, ६५५ [१-४], ६५६
[१-३], ६५९, ६६०,
६६२ [६-७], ६६४,
६६५ [१, ३], ६६६ [३],
६६८ [३, ६], ६६९ [२],
६७०, ६७१, ६७२
[२-३, ५-६], ६७३ [१],
६७८, ६८०, ६८२,
६९०, ६९१, ७३०, ७३२,
७३४, ७३६, ७३९, ७४२,
७४५, ७४६, ७४७, ७४९,
७८०, ८०२, ८०३, ८०९
[१], ८११ [१], ८१३
[१], ८१५ [१], ८१७
[१], ८१९ [१], ८२१
[१], ८२३ [१], ८२५
[१], ८२७ [१], ८२९
[१], ८६७, ८६८, ८७७
[२, १९-२१], ८८९ तः
८९२, ८९४, ८९५, ९०३,
९०७, ९१० [२, ५],
९११ [३], ९१२ [४],
९१४ [३], ९१५,
९१६ [१], ९३८, ९३९
[१], ९४० [१-२], ९४१
[१], ९४२, ९४३, ९४५,
९४६, ९४८गा. १९९,
९६१ [३], ९६२ [३],
९६३ [३], ९७६ [२],
९८३ [२], ९८७ [३],

मूलसद्वो
वि

सकयत्थो सुत्तंकाइ
९९१ [२], ९९२ [४],
९९४, १००२, १००३
[१], १०२२ [१-२],
१०२६ [२], १०३२
[१-२], १०३३ [१-३],
१०४१ [४, ६], १०४२,
१०४५ [१], १०४८
[५], १०५० [३],
१०५९, १०६०, १०६४,
१०६६ [३], १०७१,
१०७७ तः १०८३,
१०८६, १०८९, १११३,
१११६, ११२७, ११३३
[२], ११४४, ११४५,
११४९, ११५४, ११५५,
११६१, ११६६ [२],
११६७ [२], ११६८
[२], ११७५, ११७७,
११८० [४], ११९५,
१२०१ [२], १२०२,
१२०३ [२, ४], १२०५,
१२०७ [२], १२०९,
१२१० [२, ४], १२१२,
१२१४, १२१५ [३],
१२५७ [४, ६, ८, १०-११,
१६], १२५८ [४-५, ८],
१२६३ [१-२], १२६६
[१], १२६८ [२],
१२६९, १२७४, १२७७,
१२८७, १२९१, १२९५,
१३०१, १३०२, १३०४,
१३०७, १३१३, १३१६,
१३१९, १३२३, १३३२,
१३४५, १३४८, १३४९,
१३६२, १३६३, १३७३,
१३८४, १३९९, १४००,
१४०१, १४०३, १८०४,

मूलसद्वो
वि

सकयत्थो सुत्तंकाइ
१४१० [१-२], १४११,
१४१३, १४१४ [२],
१४१६ [२], १४२५ [३],
१४२७ [२], १४२९,
१४३० [२], १४३४,
१४३६ [१], १४३८,
१४४२, १४५३, १४६४,
१४७०, १४७८ [३],
१४८१, १४८४ [३],
१४८५ [४], १४९०
[२, ४], १४९१ तः १४९५
सूत्राणां द्वितीयकण्डिका,
१४९६, १४९७ [१-३],
१४९८ [२-४], १४९९
[१-२], १५००, १५०१
[२-३], १५०३, १५०४
[१-४], १५०५, १५०६
[२, ४-५], १५०७ [२],
१५०९ तः १५११ [२],
१५१२, १५१३ [२-३],
१५१६, १५१७ [१-२],
१५१८ [४, ६], १५२०
[१-३], १५२३ [१-२],
१५२४ [२], १५२५,
१५२६ [३-४, ७],
१५२८, १५३२ [४-५,
७], १५३८, १५५१
[१०], १५५५, १५६३
[१-२], १५६४ तः १५६६,
१५७३, १५८२, १५८३
[१-३], १५८६ [१],
१५९१, १५९२, १५९४,
१५९५ [१-२], १५९९
[१], १६०२, १६०३
[१], १६०४ [१-२],
१६०७, १६१०, १६१३
[१], १६३१ तः १६३३,

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाद
विउव्वणया	विकुर्वणता-विकुर्वणा	२०३३, २०३४ [१], २०३५
विउव्वंति	विकुर्वन्ति	२०५२ [२, ४, ५]
विउव्वित्ता	विकुर्व्य २०५२	[२, ४, ५]
विउव्विय -	विकुर्वित	१८८
विक्खंभ ०	विष्कम्भ ८२, १५४५, १५४७ [१], १५४८, १५५१ [१, ४, ६, ९], २१५३ [१], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६६ [१]	
विक्खंभसूई	विष्कम्भसूचिः ९११ [२], ९१२ [२], ९१८ [१], ९२०, ९२२ तः ९२४	
० विक्खंभेण	विष्कम्भेण १९७ [१], २०६ [१], २११, २१६९	
विगतजीवकलेवरेसु	विगतजीवकलेवरेषु	९३
विगयमिस्सिया	विगतभिन्निता-भाषाभेदः	८६५
विगलिंदिण्	विकलेन्द्रियः	८९१
० विगलिंदिणसु	विकलेन्द्रियेषु १०४३ [२], १४३९	
विगलिंदिय	विकलेन्द्रिय ८९२, १८८९	[२]
विगलिंदिया	विकलेन्द्रियाः ८९१, ८९५, १९७३ गा. २२०, २०५४ गा. २२६	
० विगलिंदिया	विकलेन्द्रियौ १८७६ [२]	
„	विकलेन्द्रियाः १८७१ [१], २०५०, २०६५	
विगलिंदियाण	विकलेन्द्रियाणाम्	१९०० [२]
विगलेंदिया	विकलेन्द्रियाः	८९०
० विगलेंदियाणं	विकलेन्द्रियाणाम्	१६४१, २१५०
० विगिण्णा	विकीर्णानि	पृ. ५६ टि. ७

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाद
विगी	वृकी	पृ. २११ टि. ६
विगे	वृकः	पृ. २११ टि. ४, पृ. २१२ टि. ६
विगहेण	विग्रहेण	२१५३ [२], २१५९ [२]
विगहेणं	„ २१५६ [२], २१५७, २१६६ [१]	
विगहो	विग्रहः	२१५८ [१]
विचित्त	विचित्र	१८८
विचित्त ०	„ १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
विचित्तपक्खा	विचित्रपक्षाः-चतुरिन्द्रिय- जीवाः	५८ [१]
० विच्छिण्णा	विस्तीर्णाः	२०७
„	विस्तीर्णौ	२०६ [१]
० विच्छिण्णे	विस्तीर्णः	१९८ [१], १९९ [१], २०१ [१], पृ. ७३ टि. २
विच्छुता	वृश्चिकाः	५८ [१]
विजएसु	विजयेषु-देवलोकेषु	१४८
विजय	विजय-देवलोक	६२२
विजय ०	„ ४३६ [१-३], ६०४, ७२३, १०३६, १०३९, १०४१ [८], १०४३ [५], १०४५ [१], १०४६ [१, ७, ८], १०४७ [३], १०४८ [४], १०४९, १०५० [३], १०५४ [१], १०५५ [४], १०६३, १८५१	
विजयवेजयंतीपढाण	विजयवैजयन्तीपताका	१९५ [१]
विजया	विजयाः-विजयनामाभिष- द्दीप-समुद्रार्थे	१००३ [२] गा. २०५
„	„-देवविशेषाः	१४७ [१]
विजये	विजयः	२१०

मूलग्रहो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
विज्ञाहरसेहीबो	विद्याधरश्रेण्यः १५५.१ [९]	
विज्ञाहरा	विद्याधराः १००, पृ. ३६	टि. २६
विज्जुकुमारा	विद्युत्कुमाराः १४० [१],	४३९
विज्जुकुमाराणं	विद्युत्कुमाराणाम् ५.७८	
विज्जुकुमारिंद०	विद्युत्कुमारिन्द १८७ गा.	१३९
विज्जुदंता	विद्युदन्ताः-अन्तर्द्वीप	
	मनुष्याः	९५
विज्जुमुहा	विद्युन्मुखाः- „	९५
विज्जू	विद्युन्-अग्निकायविशेषः	३१ [१]
„	„ [कुमाराः] १७७ गा.	१३७, १८७ गा. १४६
		गा. १४८
विज्जडिमच्छा	मत्स्यविशेषः पृ. २९.टि. ४	
विज्जिडियमच्छा	„	६३
विडिम	वालमृग	१९६
० विणणु	विनये ११० गा. १२८	
विणालेसु	विनाशेषु	८२
विणेऊण	वीनयित्वा १ [गा. २]	
विण्णण	विज्ञान	१६७९
विततपक्खी	विततपक्षिणः	९०
वित्तिमिरतराणं	वित्तिमिरतरकम् १२१५	[२-३]
वित्तिमिरा	वित्तिमिराः	२१७६
„	वित्तिमिराणि	२१०
विस्ताररुद्ध	विस्ताररुचिः ११० गा.	१२७
० विस्ताररुद्धं	विस्ताररुचिः ११० गा.	११९
० विस्थिण्णा	विस्तीर्णा २०५ [१]	
० विस्थिण्णे	विस्तीर्णः १९७ [१], २०३	[१]
विदिमि	विदिशम् २१५९ [१].	२१६१

मूलग्रहो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
विदिसीबाण	विदिग्वातः ३४ [१]	
+ विदेहा	विदेहेषु १०२ गा. ११४	
विदेहा	वैदेहाः-जात्यार्याः १०३	गा. ११८
विद्वंसं	विद्वंसम् ८८०, १८१७,	१८२०
० विधा	विधा	१६
विधाण	विधाता-वानव्यन्तरेन्द्रः	१९४ गा. १५२
विपरिणामइत्ता	विपरिणमय्य १८०१	
विप्पजहणाहिं	विप्रहर्णैः २१७५	
विप्पजहति	विप्रजहति २१७५	
विप्पजहित्ता	विप्रहाय २१७५	
० विप्पमुक्का	विप्रमुक्ताः २११गा. १५८,	२१७० [२] गा. २३०
विप्पमुक्काणं	विप्रमुक्तानाम् ११२२	
० विप्पमुक्काणं	„ २११ गा. १६६	
विट्ठिभडियमच्छा	मत्स्यविशेषः पृ. २९ टि. ४	
विभंगणाण ०	विभङ्गज्ञान ४४०, ४४१	
विभंगणाण -	„	१९२८
विभंगणाणपरिणामे	विभङ्गज्ञानपरिणामः ९३४	
विभंगणाणसागार-	विभङ्गज्ञानसाकारपश्यता	
पासण्या	१९४१	
विभंगणाणसागारो-	विभङ्गज्ञानसाकारोपयोगः	
वञ्जोणे	१९०९, १९१३	
विभंगणाणी	विभङ्गज्ञानी ४८८, ४९६,	१३५३
विभंगणाणी	विभङ्गज्ञानिनः २५८,	९३८, ९४१ [१], १८९९
	[२], १९५४	
० विभंगणाणो-	विभङ्गज्ञानोपयुक्ताः	
वउत्ता	१९२९	
विभंगनाणसागार-	विभङ्गज्ञानसाकारपश्यता	
पासण्या	१९३७	
विभंगनाणीण	विभङ्गज्ञानिनाम् २५९	
विभंग	तृणविशेषः ८७ गा. ३६	
विभावणा	विभावना १७९३ गा. २१८	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
विमए	वनस्पतिविशेषः ४६ गा. ३४	
विमल	विमल १७८ [२], २११	
विमाण	विमान २०७, २०८	
विमाण ०	,, २०६ [२] गा. १५५	
विमाण—	,, २१०	
विमाणछिदेसु	विमानज्जिद्रेषु १५७	
विमाणणिसुडेसु	विमाननिष्कुटेपु १५७	
विमाणपथडेसु	विमानप्रस्तटेपु १४८, १५१, १५७, १६०	
विमाणं	विमानम् ८५३	
विमाणा	विमानानि १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०६ [१], २०७, २०८, २१०	
० विमाणा	,, २०९ गा. १५७, १९६३	
विमाणाई	,, १५५१ [८-९], १९९८, २००६	
विमाणाणं	विमानानाम् १९७ [१], १९९ [१], २०६ [१]	
विमाणावलियासु	विमानावलिकासु १४८, १५१, १५७, १६०	
विमाणावास ०	विमानावास १९५ तः २०७	
० विमाणे	विमानम् पृ. ४१२ टि १-२	
,,	विमाने ३९७ तः ४०६	
विमाणेसु	विमानेषु १४८, १५१, १५७, १६०	
० विमाणेसु	,, ७२३	
० विमुक्का	विमुक्ताः २११ गा. १६७ गा. १७९, २१७६ गा. २३१	
विमुक्काणं	विमुक्तानाम् पृ. २७३ टि. १०	
० विमुक्को	विमुक्तः २११ गा. १७६	
विमोयण	विमोचन ११०५, ११२२	
वियडजोणिया	विवृतयोनिकाः ७७२	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
वियडजोणियाणं	विवृतयोनिकानाम् ७७२	
वियडा	विवृता—योनिभेदः ७६४, ७६५, ७६७, ७७०	
वियडावति	विकटापातिन—पर्वत १०९८	
वियतपक्खी	विततपक्षिणः ८६	
वियत्थिपुहत्तिया	वितस्तिपृथक्त्वकाः ८३	
वियत्थि	वितस्तिम् ८३	
वियलाणं	विकलानाम्—विकलेन्द्रि- याणाम् १७६०	
वियसंत	विकसत् १८८	
वियसिय ०	विकसित १७८ [२], १९५ [१]	
विशान्तो	विज्ञानम् २११ गा. १७४	
विशानाहि	विज्ञानीहि ५४ [७] गा. ८४-८५	
० विरए	विरतः १६४२, १६४६, १६४७ [१]	
० विरतस्स	विरतस्य १७८४ [३]	
विरतिं	विरतिम् १४४७	
० विरयस्स	विरतस्य १६४५, १६५० तः १६५३, १६५५ तः १६५८, १६६०	
० विरया	विरताः १६४३, १६४८, १६४९ [१]	
विरयाविरयं	विरत्यविरतिम् १४४८, पृ. ३५५ टि. २	
विरल्लिप्प	विरलितः १०००	
विरहिता	विरहिता ५६४, ५६५	
,,	विरहिताः ५७३	
विरहिया	विरहिता ५६० तः ५६३, ५६६ तः ५६८	
,,	विरहिताः ५६९ तः ५७२, ५७४ तः ५७७, ५७९, ५८१, ५८३ तः ५८५, ५८९, ६०५, ६०६	
विराड्य	विराजित १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
विराली	विडाली	८५.१
विराले	विडालः	८४९, ८५२
विराहण	विराधकः	८९९
विराहणी	विराधनी	८३१
विराहियसंजमाणं	विराधितसंयमानाम्	१४७०
विराहियसंजमा- संजमाणं	विराधितसंयमा- संयमानाम्	१४७०
विरिय	वीर्य	१६८४ [१]
विरुहा	वनस्पतिविशेषः	पृ. २२ टि. ५.
विलंवे	वेलम्बः-वायुकुमारेन्द्रः	१८७ गा. १४३
० विलायविसय- वासी	विलायविपयवासी- म्लेच्छजातिविशेषः	९८
विलिहिजमाण	विलिख्यमान	१९७ [२]
विल्लस	म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि. ८
विवहुंतो	विवर्धमानः	५४ [९] गा. ९८
विवागपत्तस्स	विपाकप्राप्तस्य	१६७९
विविह	विविध	१८८
विविह ०	,,	१८८, १९५ [१]
विसए	विपयः	९९२ [१-२]
विसमसमी- करणयाए	विपमसमीकरणाय	२१७० [१] गा. २२८
विसमं	विपमम्	१११९, २१७० [१] गा. २२८
विसमाउया	विपमाश्रुपः	११३०
विसमो	विपमः	९४८ गा. २००
विसमोववण्णगा	विपमोपपन्नकाः	११३०
विसय	विपय-देश	९८
+ विसय	विपयः	९७२ गा. २०२, १९८१ गा. २२२
+ विसय-	विपयः	८७७ [२३] गा. १९८
विसंग	वनस्पतिविशेषः	पृ. २० टि. ६

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
विमाले	विमालः-वानव्यन्तरेन्द्रः	१९४ गा. १५२
० विसिट्टया	विशिष्टता	१६८५ [१], १६९५ [३]
विसुञ्जमाण ०	विशुध्यत	१३७
० विसुञ्जमाण- परिणामा	विशुध्यत्परिणामा	१७५, २
० विसुञ्जमाण- परिणामे	विशुध्यत्परिणामः	१७५, १
विसुञ्जमाणा	विशुध्यन्तः	१२२
विसुद्धतरागं	विशुद्धतरकम्	१२१५ [२-३]
विसुद्धलेसतरागा	विशुद्धतरलेदयाः	पृ. २७५, टि. १-२
विसुद्धलेस्सतरागा	,,	११२६
विसुद्धवण्णतरागा	विशुद्धतरवर्णाः	११२६, ११३३ [१]
विसुद्धा	विशुद्धाः	२१७६
,,	विशुद्धानि	२१०
विसुद्धाजो	विशुद्धाः	१२४१
विसेसपयं	विशेषपदम्	पृ. १६२ पं. ६
विसेसा	विशेषाः	२ गा. ४
विसेसाधिया	विशेषाधिकाः	२१३, २२९, २३६, २३९, २४० [४], २४१, २५५, ३०८, ३०९, ३११, ३१७ तः ३१९, ३२७
विसेसाधियाइं	विशेषाधिके	७८०
,,	विशेषाधिकानि	७८०
विसेसाहिण	विशेषाधिकः	२१६९
,,	विशेषाधिके	२११
विसेसाहिया	विशेषाधिकौ	७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३
,,	विशेषाधिकाः	२१३ तः २१५, २१८, २१९, २२१ तः २२३ [४], २२४ तः २४० [२],

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाद
विसेसाहिया	२४० [४] तः २७०, २७२ [१.५], २७३ तः २७६, २७८, २९२ तः २९४, ३०७, ३१०, ३१३ तः ३१८, ३२०, ३२१, ३२५ तः ३२७, ३३० तः ३३४, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ७७७, ७७९, ७८०, ९७९, ९८५ [७,९], ११७०, ११७३, ११७६, ११८० [५, ७-९], ११८२ [१,३], ११८३ [१,३], ११८५, ११८८, ११९०, २१२५, तः २१२७ [१], २१२८ [१-२], २१४२, २१४५ [१] विशेषाधिका १००६ गा. २०७, १०१३, १५६६ विशेषाधिकानि २७५ विशेषाधिके ७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३ विशेषाधिकानि ३२८, ३२९, ७८० विशेषाधिकाः ११८० [७-९], ११८२ [२-३], ११८३ [३], ११८९, ११९०, १६६३ विशेषेण २११ गा. १७५ विशेषः ९२०, ९८६, ९८७ [१], ११४७ विशेषः १२४९ विश्वम्भराः—भुजपरिसर्प- मेदः ८५ [१] विस्त्राः पृ. ५१ टि. ३	
विसेसाहियाइं	विशेषाधिके ७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३ विशेषाधिकानि ३२८, ३२९, ७८० विशेषाधिकाः ११८० [७-९], ११८२ [२-३], ११८३ [३], ११८९, ११९०, १६६३ विशेषेण २११ गा. १७५ विशेषः ९२०, ९८६, ९८७ [१], ११४७ विशेषः १२४९ विश्वम्भराः—भुजपरिसर्प- मेदः ८५ [१] विस्त्राः पृ. ५१ टि. ३	
विसेसाहियाओ	विशेषाधिकाः ११८० [७-९], ११८२ [२-३], ११८३ [३], ११८९, ११९०, १६६३ विशेषेण २११ गा. १७५ विशेषः ९२०, ९८६, ९८७ [१], ११४७ विशेषः १२४९ विश्वम्भराः—भुजपरिसर्प- मेदः ८५ [१] विस्त्राः पृ. ५१ टि. ३	
विसेसेण — विसेसो	विशेषेण २११ गा. १७५ विशेषः ९२०, ९८६, ९८७ [१], ११४७ विशेषः १२४९ विश्वम्भराः—भुजपरिसर्प- मेदः ८५ [१] विस्त्राः पृ. ५१ टि. ३	
० विसेसो विस्संभगा	विशेषः १२४९ विश्वम्भराः—भुजपरिसर्प- मेदः ८५ [१] विस्त्राः पृ. ५१ टि. ३	
विस्सा	विस्त्राः पृ. ५१ टि. ३	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाद
विहरद्व	विहरति १९७ [२], १९९ [२], २०० [२]	
विहरति	,, १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८३ [२], १९० [२], १९१ [२], १९२, १९८ [२], २०० [१-२], २०१ [२], २०३ [१-२], २०४ [२], २०५ [२], २०६ [२]	
विहरन्ति	विहरतः १७८ [२], १८१ [२], १८४ [२], १८९ [२], १९५ [२]	
,,	विहरन्ति १६७ तः १७४, १७७, १७८ तः १८४ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८६ [१], १८७ तः १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०१ [१], २०२ [१], २०४ [१], २०५ [१]	
विहसंत	विहसत् पृ. ६४ टि. ९	
विहंगाणी	विभङ्गज्ञानिनः २५९	
विहंगाणीण	विभङ्गज्ञानिनाम् २५८	
विहंगुं	वनस्पतिविशेषः ५४ [८] गा. ९२	
विहंगू	,, पृ. २५ टि. ६	
• विहा	विधा १७	
,,	विधाः १९५ [१]	
विहाणमग्गणं	विधानमार्गणम् १७९८ [१], १८०० [१]	
• विहाणा	विधानानि पृ. १४ टि. २	
विहाणाई	,, २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]	
• विहाणं	,, १०७	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
विहायगतिणामे	विहायगतिनाम	१६९३, १६९४ [१८]
० विहायगतिणामे	,,	१६९४ [१८]
विहायगती	विहायगतिः	११०५, ११२२, ११८५
विहि	विधिः	१४७४ गा. २१४
विहिणा	विधिना	१९२
० विहीण्या	विहीनता	१६८५ [२], १६९५ [३]
० विहीहिं	विधिभिः	११० गा. १२७
विहुंगुं	वनस्पतिविशेषः	५४ [८] गा. ९२
० विहूणा	विहीनाः	७९० गा. १८९
+ विंटे	वृन्तम्	५४ [८] गा. ९५
विंटे	,,	पृ. २५ टि. ११
विंदगा	जात्यार्यविशेषः	पृ. ३८ टि. १

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० वीयरायचरि- चारिया	वीतरागचारित्रार्थाः	१२४, १२६, १२७, १२९, १३१
वीयरायदंस- णारिया	वीतरागदर्शनार्थाः	११९
० वीयरायदंसणा- रिया	,,	१११ तः ११९
+ वीरण	वीरणः	४६ गा. ३३
वीरिभोवग्गहिण्हिं	वीर्योपगृहीतैः	१६७०
वीरियंतराहण	वीर्यान्तरायकम्	१६९६
वीरियंतराण	वीर्यान्तरायः	१६८६
वीस	विंशतिः	१७०२ [५, ९, १३, २२, ३६, ३७, ४३, ५८]
+ वीस -	विंशम्	७९० गा. १८८
वीसइमं	विंशतितमम्	पृ. ३२८ पं. २४

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
वेडव्वियसमुत्थाओ	वैक्रियसमुद्धातः	२११७			
		[१]			
वेडव्वियसरीरपुसु	वैक्रियशरीरक्रेपु	९२०			
वेडव्वियसरीरकाय-	वैक्रियशरीरकाययोगम्		वेडव्वियस्स	वैक्रियस्य	१५२३ [१-२], १५२४ [१], १५२५, १५२६ [१ २, ६]
जोगं		२१७३ [०]			
वेडव्वियसरीरकाय-	वैक्रियशरीरकायप्रयोगिणः		वेडव्विया	वैक्रियाणि	९१२ [४], ९१८ [२], ९२२
प्यओगी		१०८०, १०८३			
वेडव्वियसरीर-	वैक्रियशरीरकायप्रयोगः		वेडव्वियाइं	”	९११ [४]
कायप्यओगे		१०६८, १०७०, १०७४	वेडव्वियाणं	वैक्रियाणाम्	९१६ [२], ९२१ [२]
वेडव्वियसरीरगा	वैक्रियशरीरकाणि	९२२			
वेडव्वियसरीरणाम	वैक्रियशरीरनाम	१७०९	वेडव्वियातिं	वैक्रियाणि पृ. २२५ टि. ३	
वेडव्वियसरीर-	वैक्रियशरीरनाम्नः	१७०२	वेणुइ	वेदयते	१६८१ [१], १६८३, १६८४ [१], १७७३ [१], पृ. ३९ टि. ३
णामाण्		[११], १७३१ [५]			
वेडव्वियसरीरया	वैक्रियशरीरकाणि	९१०			

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० वेणुदाली	वेणुदाली—,, १८४ [२]	
+ वेणुदेव	वेणुदेवः—,, १८७ गा. १४३	
वेणुदेव ०	वेणुदेव—,, १८४ [२]	
वेणुदेवे	वेणुदेवः—,, १८५ [२]	
वेत्ताण	वेत्ताणम् ८८३	
वेत्ते	वेत्तः ४६ गा. ३३	
० वेदए	वेदकः १७८८ [१]	
वेदगा	वेदगाः—जात्यायाः १०३ गा. ११८	
० वेदगा	वेदकाः २५३, १७७४ [१], १७८९	
० वेदगाण	वेदकानाम् २५३	
० वेदगाणं	,, २५३	
० वेदगे	वेदक. १७७४ [१], १७८९	
वेदणं	वेदनाम् ११३८, १५७१, २०५६, २०५७ [२-५], २०५८, २०६१, २०६४, २०६५, २०६७, २०७०, २०७३, २०७५, २०७८, २०८०, २०८३	
वेदणा	वेदना २०५४ गा. २२५, २०५५, २०६०, २०७२, २०७७	
वेदणाए	वेदनया ११४४, ११४६, ११५०, ११५१	
”	वेदनायाम् ११३४	
वेदणाओ	वेदनाः १७०, १७३, २०५७ [१]	
वेदणासमुग्धाए	वेदनासमुद्धातः २०८६, २०८७ [१], २०८९, २०९० [१], २०९१ [१-२], २०९२, २१४७ तः २१५२	
वेदणासमुग्धाएणं	वेदनासमुद्धातेन २१२६, २१२७ [१], २१२८ [१-२], २१३०, २१३१, २१५३ [१], २१५४ [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
वेदणासमुग्धाओ	वेदनासमुद्धातः २१३९	
वेदणासमुग्धाया	वेदनासमुद्धाताः २०९३ [१], २०९७ [१], २१०१ [१], २१०३ [१], २१०१ [१]	
वेदणिज्ज ०	वेदनीय १७९१	
वेदणिज्ज - ०	,, १६७८ [२], २१७५	
वेदणिज्जं	वेदनीयम् १६६५, १७६५ [२], १७७४ [१], १७८४ [१], १७८५, १७९१	
वेदणिज्जे	वेदनीयम् २१७० [१]	
वेदपरिणामे	वेदपरिणामः ९२६	
वेदपरिणामेणं	वेदपरिणामेन ९३८, ९३९ [१], ९४२, ९४३	
वेदमा	जात्यार्थविशेषः घृ. ३८ टि. १	
वेदस्सर्वंधए	वेदस्य बन्धकः २ गा. ६	
वेदिंति	वेदयन्ते २०७८	
वेदे	वेदः २१२ गा. १८०, १२५९ गा. २११, १८६५ गा. २१९	
वेदेइ	वेदयते १६६४ गा. २१७	
वेदेति	,, १६७५, १६७६ [१], १६७८ [२], १६७९ तः १६८१ [१], १६८२ तः १६८६, १७७० [१], १७८८ [१], १७९१, १७९२ [१]	
वेदेमाणा	वेदयमानाः १७७८, १७८४ [१], १७८९	
वेदेमागे	वेदयमानः १७७६, १७७७ [१], १७८३ [१], १७८६, १७८८ [१], १७९१, १७९२ [१]	
वेदंति	वेदयन्ते ११३८, १६७७ [१], १७७३ [२], १७७४ [१], १७८८ [२],	

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाइ
	१७८९, २०५६, २०५७ [२.५], २०५८, २०६१, २०६४, २०६५, २०६७, २०७०, २०७३, २०७५, २०७८, २०८०	
वेमाणिण	वैमानिकः ८०८ [२], ८१० [२], ८१२ [२], ८१४ [२], ८१६ [२], ८१८ [२], ८२० [२], ८२२ [२], ८२४ [२], ८२६ [२], ८२८ [२], ८२९, १२०० [२], १४०७ [२], १४०९, १५८१ [२], १५८५ [२], १६६८, १६७१, १६७३ [२], १७५६ [२], १७६३ [३], १७६७ [१], १७६८ [२], १७७० [२], १७७७ [२], १७८३ [२], १७९२ [२], १८६६ [२], १८७१ [२], १८७६ [२], १८८३ [२], १८८९ [२], १८९४ [२], २१५४ [२], २१५८ [२]	
० वेमाणिण	वैमानिकाः १२१४, १४४३, १६४७ [३]	
वेमाणिणसु	वैमानिकेषु ६७२ [७]	
० वेमाणिणसु	,, ६०८, ६२५, ६७२ [९], १२०० [२], १४०८ [३], १४२२, १४२८ [५], १४३३, १४४१	
वेमाणिणहिंतो	वैमानिकेभ्यः १४६५, १५९५ [२], १५९९ [२], १६०३ [२]	
० वेमाणिणहिंतो	,, ६५० [१३], १४६३	
वेमाणिणीओ	वैमानिक्यः २९१, ११८७, ११८९, ११९०, १४१६ [२]	

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाइ
वेमाणिणीण	वैमानिकीनाम् ११८९	
वेमाणिणीणं	,, ४०८ [१-३], ११६९ [२]	
वेमाणित्ता	वैमानिकाः ६२५.	
वेमाणिय	वैमानिक ६५६ [३], २१०४ [१]	
वेमाणिय ०	वैमानिक ९७१	
वेमाणिय- ०	,, ७२९	
वेमाणियत्ते	वैमानिकत्वं २१०१ [२], २१०३ [२], २१०४ [१], २१०७, २११०, २१११, २११५ [१], २११६ [१], २११९ [२, ५], २१२० [२], २१२१ [१], २१२३ [२], २१२४ [२, ४], २१३९, २१४० [२], २१४१	
० वेमाणियत्ते	वैमानिकत्वं २११३	
वेमाणियदेव	वैमानिकदेव १५३२ [६]	
वेमाणियदेवखेत्तोत्र-	वैमानिकदेवक्षेत्रो-	
वायगती	पपातगतिः १०९७	
वेमाणियदेवपंचेंदि-	वैमानिकदेवपञ्चेन्द्रिय-	
यवेडव्वियसरीरे	वैक्रियशरीरम् १५२० [१]	
० वेमाणियदेवपंचेंदि-	,,	
यवेडव्वियसरीरे	१५२६ [६]	
० वेमाणियदेवा	वैमानिकदेवाः ६६१	
वेमाणियदेवाणं	वैमानिकदेवानाम् पृ. ६९ टि. ३	
वेमाणियदेवेहितो	वैमानिकदेवेभ्यः ६५० [१३, १७]	
वेमाणियस्स	वैमानिकस्य १६१३ [२] तः १६१६ [१], २०९३ [२], २०९५ [२], २०९६ [२], २१०४ [१], २११५ [१], २११६ [१], २११९ [५], २१३५ [२], २१६५	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० घेमाणियस्स	वैमानिकस्य	१६३५[६], २१६४
घेमाणिया	वैमानिकाः	१३९, १४३, १४७ [२], १९६, २९०, ४३९, ४९९ [२], ६५९, ६८९, ७०१, ८०९ [२], ८११ [२], ८१३ [२], ८१५ [२], ८१७ [२], ८१९ [२], ८२१ [२], ८२३ [२], ८२५ [२], ८२७ [२], ८२९ [२], ८७६, ८८८ [२], ८८९, ९४६, ९६५[२], ९६६ [२], ९६७[२], ९६८ [२], ९७१, ९९८, ११४५, ११८६तः ११८८, ११९०, ११९७, १२०७ [२], १४१६[२], १५२० [५], १५८६[२], १६४९ [२], १६६९, १६७३, १६७७ [२], १७६१, १७६५ [१], १७७३ [२], १७८८[२], १७९४ [२], १८२९, १८५८, १८६०, १८६४, १८६९ [१], १८७७, १९५३, १९६२, २०४६, २०५०, २०५९, २०६२, २०६५, २०६८, २०७१, २०८४, २१२४[३], २१४४[२]
वेमाणिया—	वैमानिकाः	१५९३, पृ. ३५३ टि. २
० घेमाणिया	वैमानिकाः	४५४, ६७४, ६८३, १०८४, ११४८, ११५४, १४०४, १९३५, १९७२, १९७३ गा. २२०, १९७९, २०३७, २०७६,

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० घेमाणिया	वैमानिकौ	२११५ [१], २१३२
वेमाणियाओ	वैमानिकात्	१८७८ [३], वैमानिकात् १५९७ [२], १६०१
० घेमाणियाओ	,,	१५८९ [४]
वेमाणियाण	वैमानिकानाम्	६७४, ११८८, पृ. ३९७ टि. १
० घेमाणियाण	,,	७५२, ११४४
वेमाणियाणं	,,	१९६, १९७ [१-२], १९८ [२], ४०७ [१-३], ६८६, ९२४, ९५९ तः ९६४ सूत्राणां द्वितीय कण्डिका, १००८ तः १०१२ सूत्राणां द्वितीय- कण्डिका, १०१४ [२], १०१५[२], १०१६[२], १०२३, १०२९, १०५७, १०८८, १०८९, ११६९ [१], ११८०, ११८६, ११९०, ११९९ [२], १५७५ तः १५७९ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका, १५८०, १६०६ [२], १६१६, १६१८, १६१९, १६२७ [२], १६३६, १६३८ [२], १६४१, १७५४[२], १७६९[२], १७७५ [२], १७७९, १७८४[३], १७८७[२], २०३९, २०४६, २०४८, २०९२, २०९७ [२], २०९९[२], २१००[२], २१२३[३], २१२४[४], २१३४ [२], २१३७ [२], २१४१ वैमानिकानाम् ४०७[२], ६३८, ७६२, ७७१,
० घेमाणियाणं	वैमानिकानाम्	४०७[२], ६३८, ७६२, ७७१,

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाइ
	९०९, ९८९, १०७६, ११६२, १९२७, २०२१, २०२६, २०३१	
वेमाय ०	विमात्र ९४८ गा. १९९	
० वेमायत्ताए	विमात्रतया १८१२, १८१९, १८२२, १८२३, १८२५	
वेमायाए	विमात्रतया ६९७, १८१५	
+ वेय	तृणविशेषः ४७ गा. ३५	
वेय	वेद ९३७, ९७१ गा. २०१	
० वेयए	वेदकः १७७३ [१]	
० वेयगा	वेदकाः २५३	
वेयण	वेदना-समुद्रातः २०८५, गा. २२७	
वेयणं	वेदनाम् २०५.७ [४], २०६४, २०६५, २०६७, २०८०	
वेयणा	वेदना २ गा. ७, २०६३, २०६६, २०६९, २०७७	
वेयणाओ	वेदनाः १६७ तः १६९, १७१, १७२, १७४	
वेयणापयं	वेदनापदम् पृ. ४२७ पं. ११	
वेयणाससुग्वाएणं	वेदनासमुद्रातेन २१२५, २१२९ [१]	
वेयणाससुग्वाया	वेदनासमुद्राताः २१०२	
वेयणिज्ज ०	वेदनीय १७७२	
वेयणिज्जं	वेदनीयम् १५८७ [१], १७६३, १७६४, १७७३ [१], १७८३ [१]	
वेयणिजे	,, १६९० [१], २१७० [१]	
वेयपरिणामे	वेदपरिणामः ९३७	
वेयवेयए	वेदवेदकः २ गा. ६	
० वेयालिं	तटम् १११२	
० वेयालीओ	तटतः १११२	
वेरमणं	विरमणम् १८२० [६]	

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाइ
० वेरमणे	विरमणम् १६३७, १६३८ [१], १६४०	
वेरुलिण	वैदूर्यः २४ गा. ११	
वेरुलियमणिद्रिटुतो	वैदूर्यमणिदृष्टान्तः १२५१	
वेरुलियमणी	वैदूर्यमणिः १२२२	
वेलासु	वेलासु १४८	
वेलुयाणि	वेणुकाः ५५ [३] गा. १०७	
वेल्	वेणुः ४६ गा. ३४	
० वेसा	वेषाः १८८	
वेसाणिया	वैपाणिकाः-अन्तर्द्वीप- मनुष्याः ९५	
वेँटयद्धा	वृन्तवद्धानि ५४ [८] गा. ८६	
वेँटं	वृन्तम् ५४ [८] गा. ९१	
वोक्काण	ग्लेच्छजातिविशेष ९८	
वोच्छं	वक्ष्ये २११ गा. १७५	
वोच्छेय ०	व्युच्छेद १२३७	
वोडाणे	वनस्पतिविशेषः ४९ गा. ३९	
वोयद्ध	व्याकृता-भाषाप्रमेदः ८६६ गा. १९७	
व्व	इव ११० गा. १२५, १९५ [१]	
स		
स	स्व पृ. ६८ टि. ३	
सअंतरं	सान्तरम् ५५९ गा. १८२	
सहखू	वनस्पतिविशेषः ५४ [८] गा. ९२	
सहंदिण	सेन्द्रियः १२७१	
सहंदिय ०	सेन्द्रिय १२७९	
सहंदियअपज्जत्तए	सेन्द्रियापर्याप्तकः १२७७	
सहंदिया	सेन्द्रियाः २२७ तः २२९, २३० [१], २३१	
सहंदियाणं	सेन्द्रियाणाम् २२७ तः २२९, २३० [१], २३१	
सउज्जोता	सोद्योता २११	
„	सोद्योतानि १८८, २०६ [१], पृ. ५६ टि. ९	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सउज्जोया	सोद्योतौ	२०६ [१]
„	सोद्योतानि	१७७, १७८ [१], १९६, २१०
सउज्जोवा	„	पृ. ६९ टि. ४
० सपसु	शतेपु	१८८, १८९ [१], १९० [१]
सकसाई	सकपायी	१३३१, १८९४ [१]
„	सकपायिणः	२५४, ३३४
सकसाई-	सकपायी	१३३१
सकसाईणं	सकपायिणाम्	२५४
सकाइए	सकायिकः	१२८५
सकाइय ०	सकायिक	१२९१, १२९३
सकाइया	सकायिकाः	२३२ तः २३५ [१], २३६
सकाइयाणं	सकायिकानाम्	२३२ तः २३५ [१], २३६
सकिरिया	सक्रियाः	१५७३
सकेसरं-	सकेसरम्	५४ [८] गा. ९५
सकरप्पभा	शर्कराप्रभा	७७४
सकरप्पभाए	शर्कराप्रभायाः	१६९, २१७ [५], १५२९ [३], २०००
„	शर्कराप्रभायाम्	१४८, १६७, ३३४
सकरप्पभापुढ-	शर्कराप्रभापृथ्वीनैर-	
विगेरइए	यिकः	१४६०, १४६४
सकरप्पभापुढ-	शर्कराप्रभापृथ्वीनैर-	
विगेरइया	यिकाः	१९८५
सकरप्पभापुढ-	शर्कराप्रभापृथ्वीनैर-	
विनेरइएहिंतो	यिकेभ्यः	२१७ [६]
सकरप्पभापुढविने-	शर्कराप्रभापृथ्वीनैर-	
रइया	यिकाः	६०, २१६ [३], ५७०, ६४२
सकरप्पभापुढविने-	शर्कराप्रभापृथ्वीनैर-	
रइयाणं	यिकाणाम्	१६९, ३३७ [१-३], ६४१

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सकरा	शर्करा-पृथ्वीभेदः	२४ गा. ८
„	शर्करा	१२३८
सकरापुढवि ०	शर्करापृथ्वी	पृ. ५१ टि. ५
सकरस्स	शकरस्य	१९८ [२], १९९ [२]
सका	शक्यानि	५४ [१०] गा. १०३
सकुलिकण्णा	शकुलिकर्णाः-अन्तर्द्विप-	
	मनुष्याः	९५
सके	शकः	१९७ [२]
सग ०	शक-म्लेच्छजातिविशेष	९८
सगल	शकल-खण्ड	१७८ [२]
सगल ०	सकल	५३ गा. ४५
सगाइं	रवकानि	१५५१ [८-९], १९९८, २००६
+ सचित्त-	सचित्तः	१७९३ गा. २१७
सचित्तजोणिया	सचित्तथोणिकाः	७६३
सचित्तजोणीणं	सचित्तथोणीनाम्	७६३
सचित्ता	सचित्ता	७५४ तः ७५६, ७५८, ७६१
सचित्ताहारा	सचित्ताहाराः	१७९४ [१, ३]
सच्चभासगा	सत्यभाषकाः	९००
सच्चभासगाणं	सत्यभाषकाणाम्	९००
सच्चभासत्ताए	सत्यभाषात्वेन	८९०, ८९२, ८९३
सच्चमणजोगं	सत्यमनोयोगम्	२१७४ [२]
सच्चमणप्पजोगगती	सत्यमनःप्रयोगगतयः	१०८६ तः १०८९
„	सत्यमनःप्रयोगगतयः	१०८९
सच्चमणप्पजोगी	सत्यमनःप्रयोगिणः	१०७७, १०७८, १०८३
सच्चमणप्पजोगे	सत्यमनःप्रयोगः	१०६८ तः १०७०, १०७४, १०७५

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सच्चवङ्गजोगं	सत्यवास्योगम् २१७४ [३]	
सच्चं	सत्याम् ८७१, ८७२, ८७३, ८७८, ८९९	
सच्चं-	सत्यम् ८७०, ८९८	
सच्चा	सत्या-भाषामेदः ८३१, ८६१, ८६२	
सच्चामोसभासगा	सत्यामृषाभाषकाः ९००	
सच्चामोसभासगाणं	सत्यामृषाभाषकाणाम् ९००	
सच्चामोसभाससाण	सत्यामृषाभाषात्वेन ८९२ तः ८९४	
सच्चामोसभासाण	सत्यामृषाभाषया ८९०	
सच्चामोसमणजोगं	सत्यामृषासनोयोगम् २१७४ [२]	
सच्चामोसमणय्य- जोगे	सत्यामृषासनः प्रयोगः १०६८, १०७४	
सच्चामोसवङ्गजोगं	सत्यामृषावास्योगम् २१७४ [३]	
सच्चामोसं	सत्यामृषाम् ८७१, ८७४, ८७५, ८९९	
„	सत्यामृषम् ८७०, ८९८	
सच्चामोसा	„ ८३१, ८६४, ८६५	
सच्चित्त	सच्चित्त १७९३ गा. २१७	
सच्छन्द	स्वच्छन्द १८८	
सच्छीरं	सक्षीरम् ५४ [७] गा. ८५	
सजोगि	सयोगी १३२१	
सजोगिकेवल्लि	सयोगिकेवल्लि ११८, १३१	
सजोगिकेवल्लि०	„ ११७, ११८, १३०, १३१	
सजोगिभवत्थ- केवल्लिजणाहारण	सयोगिभवत्थकेवल्ल्यना- हारकः १३७१, १३७२	
सजोगी	सयोगी १३२१	
„	सयोगिनः २५२, ३३४	
सजोगी-	सयोगी १३२१	
सजोगीणं	सयोगीयम् २५२	
सजोगीनु	सयोगिणु १९०० [१]	
सज्जाण	वनस्पतिविशेषः ५२, ५४ [५] गा. ९६	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सज्जाण	वनस्पतिविशेषः पृ. २१ टि. ५.	
सद्वाण ०	स्वस्थान २१०४ [१], २१४१	
सद्वाणुववायं	स्वस्थानोपपातम् ६३२	
सद्वाणे	स्वस्थाने ४५६ [३], ४५९ [३], ४६२ [३], ४६६ [३], ४६७ [३], ४६८ [३], ४७० [३], ४७३ [३], ४७५ [३], ४७७ [३], ४८३ [३], ४८५ [२-३], ४८७ [३], ४९१ [३], ४९३ [३], ४९५ [३], ४९९ [२], ५२१ तः ५२३, ५२९ [३], ५३० [३], ५३८ [३], ५३९ [३], ५४१ [३], ५४२ [३], ५४३ [३], ५४५ [३], ५४७ [३], ५४८ [३], ५५० [३], ५५१ [३], ५५२ [३], ५५७ [३], ५५८, १०४२, १०४९, १०५० [३], १०५४ [३], २१११, २११५ [१], २११६ [१]	
सद्वाणेण	स्वस्थानेन १७६	
सद्वाणेणं	„ १४८, १४९, १५१, १५२, १५४, १५५, १५७, १५८, १६०, १६१, १६४ तः १७१, १७४, १७५, १७७, १७८ [१], १९३ [१]	
सद्दी	पट्टिः १८७ गा. १४२, २०६ [२] गा. १५६	
सद्दीण	पट्टेः १८० [२], २०१ [२]	
सद्दीणं	„ १८० [२], २०१ [२]	
+ सण	शगः-गुच्छवनस्पतिः ४२ गा. ८०	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाह
+ सण	शणः—औपधिवनस्पतिः	५० गा. ४३
सणफदा	सनखपदाः	७१, ७४
सणकुमार	सनत्कुमार १९६, २१०, ६२२, ६३४, ६५० [१८], १०६२	
सणकुमार ०	सनत्कुमार १९९ [१], २०१ [१], १०३५, २०५१, २०५२ [१]	
सणकुमारग ०	सनत्कुमारक २०० [१]	
सणकुमारगा	सनत्कुमारकाः	६६०
सणकुमारदेवस्स	सनत्कुमारदेवस्य	१५५१ [४]
सणकुमारदेवा	सनत्कुमारदेवाः	७०४, २०००
सणकुमारदेवाणं	सनत्कुमारदेवानाम्	५९१, ६७५
सणकुमाररायाणो	सनत्कुमारराजानौ	१८४ [२]
सणकुमारवडंसण	सनत्कुमारवत्तसकः	१९९ [१]
सणकुमारा	सनत्कुमाराः	१४४ [१], १९९ [१]
सणकुमाराणं	सनत्कुमाराणाम्	१९९ [१], १८३२
सणकुमारै	सनत्कुमारः	१९९ [१], २०० [२], २०१ [१-२], २०२ [२], २०३ [२], २०४ [२], २०५ [२]
"	सनत्कुमारः—	
"	सनत्कुमारैन्द्रः	१९९ [२]
"	सनत्कुमारै	२०५ [१], ३३४, ४१७ [१-३], १५३२ [५], पृ. १६५. टि. ३
सणिय्ठा	शनैथराः—शनैथरनिकाय-	
"	देवाः	१९५ [१]
सणणा	संज्ञा	२ गा. ४

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाह
सणणाओ	संज्ञाः	७२५ तः ७२७
सणणापयं	संज्ञापदम्	पृ. १८९ पं. २५
सण्णि	संज्ञी	२ गा. ७
सण्णिणो	संज्ञिनः	८३९ तः ८४८
सण्णिपयं	संज्ञिपदम्	पृ. ४१३ पं. २०
सण्णिभूया	संज्ञिभूताः	९९६, २०७८
सण्णिवेसं	संज्ञिवेशम्	१०९०
सण्णिस्स	संज्ञिनः	२१७५
सण्णिहिया	संज्ञिहितः—वानव्यन्तरेन्द्रः	१९४ गा. १५२
सण्णी	संज्ञी	२१२ गा. १८१, १२५९ गा. २१२, १३८९, १७४६, १७४७ [१], १७५०, १८६५ गा. २१९, १८७६ [१]
"	संज्ञिनः	२६८, १७३४, १७३५ [१], १८७७, १९६५, १९६६, १९६८, १९७२, १९७३, १९७३ गा. २२०
सण्णीणं	संज्ञिनाम्	२६८
सणहवादारपुढ-	श्लक्ष्णवादारपृथ्वीकायिकाः	
विकाइया		२२, २३
सणहमच्छा	श्लक्ष्णमत्स्याः	६३
सणहा	श्लक्ष्णानि	१७७, १७८ [१], १८८, १९५ [१], १९६, २०६ [१], २१०
सणहा	श्लक्ष्णौ	२०६ [१]
सत	शत	८३, १९५ [१], १९९ [१], २१०
सतकत्	शतकतुः	१९७ [२]
सतत्तं	सततम्	६९३
सतपुहत्तं	शतपृथक्त्वम्	२१०० [२], २१२४ [३]
० सतपुहत्तं	"	१२७९, १३१४, १३२०, १३२८, १३८९, १५३०

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सत्त -	सप्त ९१ [४] गा. १११, २०८५ गा. २२७		सत्तमि	सप्तमीम् ६४७ गा. १८४	
सत्त - ०	सप्तम् ५४५ [१], ५५२ [१]		सत्तमे	सप्तमे २१७२	
सत्तण्हं	सप्तानाम् १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १९० [२], १९५ [२], १९७ [२], १९८ [२], १७४८		० सत्तमेसु + सत्तर -	सप्तमेसु २१७३ [२] सप्तदशम् ७९० गा. १८८-१९०	
सत्तण्हं (पट्ट. प.)	सप्तभ्यः सप्तभिर्वा ६९४, ६९५, ७०४ तः ७०६		सत्तरस	सप्तदश ३४० [१, ३], ३४१ [१, ३], ४२१ [१, ३], ४२२ [१, ३], १०३०	
,, (स. प.)	सप्तसु १८३२ तः १८३४		सत्तरसण्हं (पट्ट. प.)	सप्तदशभ्यः सप्तदशभिर्वा ७०८, ७०९	
सत्तपण्हसिण्	सप्तप्रदेशके ७८७		,, (स. प.)	सप्तदशसु १८३६, १८३७	
,,	सप्तप्रदेशकः ७८७		सत्तरसमं	सप्तदशम् पृ. ३०३ पं. १४	
सत्तपदेसम्मि	सप्तप्रदेशे ७९० गा. १८९		सत्तरसविहा	सप्तदशविधा ११०५	
सत्तभागं	सप्तभागम् १७०० [९, १२], १७०२ [३, ४, २४, ३८, ३९, ४२, ४९], १७०७ [१], १७०८ [७], १७१३, १७३१ [३-४]		सत्तरिसागरोवम- कोडाकोडीओ	सप्ततिसागरोपमकोटाकोटयः १३०६, १३०९, १३११	
सत्तभागा	सप्तभागौ १७०० [११], १७०२ [१, ५, ९, ११, १३, २२, ३६, ३७, ४३, ४८, ५८], १७१२		सत्तरिं	सप्ततिः १७०० [२]	
,,	सप्तभागाः १६९८ [१], १६९९ [२], १७०० [४], १७१२		,,	सप्ततिम् १७३७ [२]	
,,	सप्तभागान् १७१५, १७२१		सत्तरी	सप्ततिः २०६ [२] गा. १५६	
सत्तभागो	सप्तभागौ १७०८ [८], १७३१ [५]		सत्तरीण्	सप्ततेः २०० [२]	
,,	सप्तभागान् १७०४, १७०८ [४], १७२५, १७२८, १७३१ [१]		+ सत्तवण्ण	,, २०० [२]	
सत्तभागो	सप्तभागः १७०२ [५८], १७१२		सत्तविह्वंघण	सप्तपर्णः पृ. १७ टि. १६	
	गा. १८७		सत्तविह्वंघण	सप्तविधवन्धकः १५८१ [१], १६४२, १६४६, १६४७ [१], १७५५, १७५६ [१], १७६३ [१], १७७६, १७७७ [१], १७८३ [१]	
	३७ पं. १६		सत्तविह्वंघगा	सप्तविधवन्धकाः १५८२, १५८३ [१], १६४३, १६४९ [१], १७५७, १७५८ [१], १७५९ [१], १७६०, १७६१, १७६३ [३], १७६४, १७६५ [२], १७६६, १७७८, १७८०, १७८१, १७८३ [२], १७८४ [१, ३]	
			सत्तविह्वेदण	सप्तविधवेदकः १७८८ [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाह
सत्तविहवेदगा	सत्तविहवेदकाः १७७४ [१]	
सत्तविहवेदगे	सत्तविहवेदकः १७७४ [१], १७८९	
सत्तविहवेदयए	,, १७७३ [१]	
सत्तविहा	सत्तविधा १०९४, १०९९	
,,	सत्तविधाः २३, ६०	
सत्तविहादिदंधगा	सत्तविधादिदन्धकाः १७६१	
सत्तविहे	सत्तविधः २०९२, पृ. ३६६ टि. १-३-५	
सत्तसु	सत्तसु १५१, १५७, १६०, १६७	
सत्तहत्या	सत्तहस्ताः-रोमपक्षिणः पृ. ३४ टि. ४	
सत्तहिं	सत्तभिः ६९१, १७१०	
सत्ताइं	सत्त्वान् २१५३ [४], २१६६ [३]	
सत्ताए	वनस्पतिविशेषः पृ. २१ टि. ६	
सत्ताणउइं	सत्तनवतिः १९६	
सत्ताणउते	सत्तनवते १९५ [१]	
सत्तावीसतिमं	सत्तविंशतितमम् पृ. ३९१ पं. २२	
सत्तावीसतिविहं	सत्तविंशतिविधम् १२४२	
सत्तावीसं	सत्तविंशतिः ४३१ [१, ३], ४३२ [१, ३], १६४३, १६४४, १६४८, १७८१, १७८४ [३]	
सत्तावीसाण	सत्तविंशतेः-सत्तविंशत्या वा ७१८, ७१९	
,,	सत्तविंशतौ १८४६, १८४७	
सत्तावीसे	सत्तविंशे २१६९	
सत्ति	शक्ति-आयुधविशेषः १८८	
+ सत्तिवण्ण	सत्तपर्णः ४१ गा. १८	
सत्तिवण्णवडंसण	सत्तपर्णवतंसकः १९७ [१], १९९ [१]	
सत्तुत्तरं	सत्तोत्तरम् २०९ गा. १५७	
सत्तुत्तरे	सत्तोत्तराणि २०८	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाह
सत्थवाहं	सार्थवाहम् ११०८	
सदागुत्ता	सदागुत्तानि १७७, १७८ [१], १८८	
सदाजता	सदाजयानि १७७, १८८	
सदाजदा	,, पृ. ५६ टि. ४	
सदाजया	,, १७८ [१]	
नदेवीया	नदेवीकाः १४१५ [३], २०५१	
मह	शब्द १७७, १७८ [१], १८८, १९१३	
सहपरिणामे	शब्दपरिणामः ९४७, ९५७	
सहपरियारगा	शब्दपरिचारकाः-°प्रवी- चारकाः २०५२ [१, ५], २०५३	
सहपरियारणं	शब्दपरिचारणम्- °प्रविचारणम् २०५२ [५]	
सहपरियारणा	शब्दपरिचारणा- °प्रविचारणा २०५२ [१]	
सहहइ	श्रद्धाति ११० गा. १२२ गा. १३०	
० सहहणा	श्रद्धानम् ११० गा. १३१	
सहहाइ	श्रद्धाति ११० गा. १२१	
सहहेजा	श्रद्धीत १४२० [४, ५], १४३७ [४, ५]	
सहा	शब्दाः १६८१ [१-२], १६८४ [१-२], १६९० [२-३]	
सहाइं	शब्दान् ९९० [१], ९९१ [१], ९९२ [१], २०५२ [५]	
सहावति ०	शब्दापातिन-पर्वत १०९८	
सहे	शब्दे २०३२ गा. २२४	
सहिं	सार्धम् २०५२ [२, ४-६]	
सन्निभ -	सन्निभ १७८ [२]	
सन्निहिय ०	सन्निहित-अणपन्निकाभिध- वानव्यन्तरदेवानाभिन्ना १९३ [२], १९४	

मूलसदो	सण्यथो	सुत्तकाद
समत्तो	पं. २१, पृ. ३०० पं. ५, पृ. ३०१ पं. १०, पृ. ३०३ पं. १३, पृ. ३६७ पं. २४, पृ. ४०० पं. १२, पृ. ४०६ पं. १९.	
समवला	समवलाः २०७, २१०	
समभिरुड	समभिरुड १११३	
समभिलोण्णा	समभिलोकेत्त १२१५ [१-३]	
समभिलोण्माण	समभिलोकमानाः पृ. २९० टि. १	
समभिलोण्माणे	समभिलोकमानः १२१५ [१-३]	
समय	समय-कालविशेष १७, ११२, ११५, ११६, ११८, ११९, १२२, १२३, १२५, १२८, १२९, १३१, ५१५ तः ५१८, ८७७ [५]	
० समय	समय-कालविशेष ५५९ गा. १८२	
समयकंता	समतिक्रान्ताः पृ. ५९ टि. १	
समयखेत्ताओ	समयक्षेत्रात् १५५०	
समयम्मि	समये २११ गा. १६२	
समयं	समकम् ५४ [१०] गा. ९९	
”	समयम्-कालविशेषम् ५६० तः ५७८, ५८१, ५८३ तः ६०७, ८७८, १३२२, १३२७, १३२९, १३३०, १३३३, १३३४, १३४९, १३५०, १३५६, १३५८, १३६८, १३७४	
समयं	समयम्-समये, कालविशेषे १६१४, १६१६ [२], १६१९, १६२०, १६३६, १९६३	
० समयंसि	समये १७४४	

मूलसदो	सण्यथो	सुत्तकाद
समया	समयो-कालविशेषौ १३६८, १६९९ [१]	
समया	समयाः-कालविशेषाः १००६ गा. २०७, १३७२	
समये	समये-कालविशेषे २१७२	
समरिया	समरीचीनि १७७	
समरीइया	समरीचीनि पृ. ५७ टि. ६	
समरीइया	समरीचीनि पृ. ५६ टि. ११	
समरीया	समरीचीनि १७८ [१], १८८	
समलुक्खयाण	समलुक्खतया ९४८ गा. १९९	
समवण्णा	समवर्णाः ११२६, ११३३ [१]	
+ समवेदण	समवेदनाः ११२३ गा. २०९	
समवेदणा	समवेदनाः ११३८	
समवेयणा	” ११२८, ११३८	
समसरीरा	समशरीराः ११२४, ११४५	
समं	समम् १५६३ [३], १६३१, १६३२, १७२८, १७८१, १७८४ [१], २१७० [१] गा. २२८	
समंता	समन्तात् १२१५ [१-३]	
समंस ०	समांस-सगिर ५४ [८] गा. १५	
समाडया	समायुपः ११२३ गा. २०९, ११३०	
समाणा	सन्तः २१५३ [४], २१६६ [३]	
समाणी	सती १००१	
समाणीओ	सत्यः २०५२ [६]	
समाणुभावा	समानुभावाः २०७, २१०	
समाणे	समानः-सत् १०००, १२२२	
”	समाने-सति १८६४, २०५२ [२, ४, ६]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
समचउरंसंठाण- संठिण	समचतुरससंस्थान- संस्थितम् ९८४, १८९७ [१], १५२६ [१,६], १५३४	
समचउरंसा	समचतुरस्राणि १७७	
समचउरंसे	समचतुरस्रम् ९८८, १४९७ [३], १४९८ [१], १५०१ [१]	
समजसा	समयशसः २०७	
समजुतीया	समद्युतिकाः २७०	
समट्टे	समर्थः ८३९ तः ८४६, ९९४, ११२४ तः ११२६, ११२८ तः ११३२, ११४२, १२२६, १२२८ तः १२३१, १२३४, १२३५, १२३७, १२३८, १४०८ [१-२], १४१७ तः १४१९, १४२० [८], १४२२ तः १४२४, १४२५ [२], १४२६ [१], १४२७ [१], १४२८ [२], १४३० [१], १४३१ [२], १४३२ [३], १४३३, १४३६ [२], १४३७ [६], १४४६ तः १४४९, १४५०, १४५२, १४५४ तः १४५६, १४६०, १४६२, १४६५, १४६९, १६३८ [१], १६३९, १६४१, १६५१, १६५३, १६५४, १९६३, २१६९, २१७० [२], २१७४ [१], २१७५	
समद्वितीया	समर्द्धिकाः पृ. ७७ टि. ३	
समणाउसो !	श्रमणायुष्मन् ! १५०, १५३, १५६, १५९, १६२, १६७ तः १७४,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
समणिद्वयाण	२०७ तः २१०, २२३ [९], ९९३, २१६८, २१६९ समस्तिनगधतया ९४८ गा. १९९	
० समतिक्रंता	समतिक्रान्ताः २११	
समत्तं	समस्तम् २११ गा. १७२	
समत्तं	समाप्तम् पृ. ४५ पं. २६, पृ. ८० पं. ६, पृ. १११ पं. २१, पृ. १३५ पं. ११, पृ. १६२ पं. ६, पृ. १८३ पं. १२, पृ. १८७ पं. १६, पृ. १८९ पं. २५, पृ. १९२ पं. २६, पृ. २०८ पं. १०, पृ. २२२ पं. ५, पृ. २२८ पं. १९, पृ. २३३ पं. २०, पृ. २३६ पं. १०, पृ. २६० पं. २६, पृ. २७३ पं. १३, पृ. ३०३ पं. १४, पृ. ३१७ पं. १०, पृ. ३१८ पं. १६, पृ. ३२८ पं. २४, पृ. ३४९ पं. ६, पृ. ३६२ पं. २७, पृ. ३८४ पं. २१, पृ. ३८७ पं. १५, पृ. ३८८ पं. २०, पृ. ३९० पं. २८, पृ. ३९१ पं. २२, पृ. ४०६ पं. २०, पृ. ४०९ पं. २२, पृ. ४१२ पं. २६, पृ. ४१३ पं. २०, पृ. ४१४ पं. २०, पृ. ४१८ पं. २७, पृ. ४२३ पं. १०, पृ. ४२७ पं. ११, पृ. ४४६ पं. १२ समाप्ता पृ. ४४६ पं. १३ समाप्तः पृ. २७९ पं. १५, पृ. २८७ पं. ८, पृ. २९१	
समस्ता		
समत्तो		

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
सपक्ख ०	सपक्ष	पृ. ७२ टि. २
सपक्खि	सपक्षम्	१९९ तः २०६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, २०८
० सपक्खि	,,	१०९८
सपज्जवसिण	सपर्यवसितः	१२७१, १२८५, १३२१, १३२६, १३३०, १३३१, १३३४, १३३५, १३४३, १३४४, १३४६, १३५२, १३५५, १३५९, १३७५, १३८१, १३९२, १३९७
सपज्जवसिते	सपर्यवसितः	पृ. ३१५ टि. २
सपडिदिंसि	सप्रतिदिशम्	१९९ तः २०६ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका, २०८, १०९८
सपरियारा	सपरिचाराः—सप्रवीचाराः	२०५१
सपरिवाराणं	सपरिवाराणाम्	१७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १९० [२], १९५ [१-२], १९६, १९७ [२], १९८ [२]
सप्पभा	सप्रभा	२११
,,	सप्रभौ	२०६ [१]
,,	सप्रभाणि	१७८ [१], १८८, १९६, २०६ [१], २१०
सप्पसुयंधा	सर्पसुगन्धा—वनस्पतिः	५४ [१] गा. ४९
सप्पहा	सप्रभाणि	१७७
सप्पाण	वनस्पतिविशेषः	पृ. २१ टि. ४
,,	शष्पकम्	पृ. २५ टि. १३
सप्पुरिस०	सत्पुरुष—किम्पुरुषाभिध- वानव्यन्तरदेवानामिन्द्र	१९२

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
सप्पुरिसे	सत्पुरुषः,,	१९२ गा. १५०
सप्पाण	प्रत्येकवनस्पतिविशेषः	५२
,,	साधारणवनस्पतिविशेषः	५४ [८] गा. ९६
सवर	शवर—म्लेच्छजातिविशेष	९८
सम	सम १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], २१०, २२३ [९], ११२३ गा. २०९, १२१५ [१-३]	
० समइण	सामयिकः	१७९६, १८१५, २०८७ [१], २०८८, २१७१, २१७२
० समइण	सामयिकेन	२१५३ [२], २१५६ [२], २१५७, २१५९ [२], २१६६ [१]
० समइओ	सामयिकः	२१५८ [१]
समइकंता	समतिक्रान्तौ	१७८ [२]
,,	समतिक्रान्ताः	१७८ [१]
० समइयं	सामयिकम्	८७९
समण	समथा	८७८
,,	समये	९१६ [२], ९२१ [२], २१७२
० समणं	समयेन	६२६, ६२८, ६३०, ६३२, ६३४, ६३६, ६३७, ८७९, १००३ [१], १००५, ११०१
समणसु	समययोः	२१७३ [२]
,,	समयेषु	२१७३ [२]
समणहिं	समयाभ्याम्	८५९ गा. १९३
,,	समयैः	८५९ गा. १९२
समकम्मा	समकर्माणां	११२५, ११३२
समकिरिया	समक्रियाः	११२३ गा. २०९, ११२९, ११३८
समनं	समकम्	१११९
समचउरंससंठाण-	समचतुरस्रसंस्थाननाम	
णामे		१६९४ [८]

मूलसद्दो	सकयल्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्दो	सकयल्यो	सुत्तकाइ
समचउरंससंठाण- संठिण्	समचतुरससंस्थान- संस्थितम् ९८४, १४९७ [१], १५२६ [१, ६], १५३४		समणिन्द्याण्	२०७ तः २१०, २२३ [९], ९९३, २१६८, २१६९ समस्तिग्वतथा ९४८ गा. १९९	
समचउरंसा समचउरंसे	समचतुरस्त्राणि १७७ समचतुरलम् ९८८, १४९७ [३], १४९८ [१], १५०१ [१]		० समतिकंता समत्तं समत्तं	समतिक्रान्ताः २११ समस्तम् २११ गा. १७२ समातम् पृ. ४५ पं. २६, पृ. ८० पं. ६, पृ. १११ पं. २१, पृ. १३५ पं. ११, पृ. १६२ पं. ६, पृ. १८३ पं. १२, पृ. १८७ पं. १६, पृ. १८९ पं. २५, पृ. १९२ पं. २६, पृ. २०८ पं. १०, पृ. २२२ पं. ५, पृ. २२८ पं. १९, पृ. २३३ पं. २०, पृ. २३६ पं. १०, पृ. २६० पं. २६, पृ. २७३ पं. १३, पृ. ३०३ पं. १४, पृ. ३१७ पं. १०, पृ. ३१८ पं. १६, पृ. ३२८ पं. २४, पृ. ३४९ पं. ६, पृ. ३६२ पं. २७, पृ. ३८४ पं. २१, पृ. ३८७ पं. १५, पृ. ३८८ पं. २०, पृ. ३९० पं. २८, पृ. ३९१ पं. २२, पृ. ४०६ पं. २०, पृ. ४०९ पं. २२, पृ. ४१२ पं. २६, पृ. ४१३ पं. २०, पृ. ४१४ पं. २०, पृ. ४१८ पं. २७, पृ. ४२३ पं. १०, पृ. ४२७ पं. ११, पृ. ४८६ पं. १२ समाप्ता पृ. ४४६ पं. १३ समाप्तः पृ. २७९ पं. १५, पृ. २८७ पं. ८, पृ. २९१	
समजसा समज्जुतीया समद्वे	समयशसः २०७ समयुक्तिकाः २७० समर्थः ८३९ तः ८४६, ९९४, ११२४ तः ११२६, ११२८ तः ११३२, ११४२, १२२६, १२२८ तः १२३१, १२३४, १२३५, १२३७, १२३८, १४०८ [१-२], १४१७ तः १४१९, १४२० [८], १४२२ तः १४२४, १४२५ [२], १४२६ [१], १४२७ [१], १४२८ [२], १४३० [१], १४३१ [२], १४३२ [३], १४३३, १४३६ [२], १४३७ [६], १४४६ तः १४४९, १४५०, १४५२, १४५४ तः १४५६, १४६०, १४६२, १४६५, १४६९, १६३८ [१], १६३९, १६४१, १६५१, १६५३, १६५४, १९६३, २१६९, २१७० [२], २१७४ [१], २१७५		समतिता समत्तं समत्तं	समतिक्रान्ताः २११ समस्तम् २११ गा. १७२ समातम् पृ. ४५ पं. २६, पृ. ८० पं. ६, पृ. १११ पं. २१, पृ. १३५ पं. ११, पृ. १६२ पं. ६, पृ. १८३ पं. १२, पृ. १८७ पं. १६, पृ. १८९ पं. २५, पृ. १९२ पं. २६, पृ. २०८ पं. १०, पृ. २२२ पं. ५, पृ. २२८ पं. १९, पृ. २३३ पं. २०, पृ. २३६ पं. १०, पृ. २६० पं. २६, पृ. २७३ पं. १३, पृ. ३०३ पं. १४, पृ. ३१७ पं. १०, पृ. ३१८ पं. १६, पृ. ३२८ पं. २४, पृ. ३४९ पं. ६, पृ. ३६२ पं. २७, पृ. ३८४ पं. २१, पृ. ३८७ पं. १५, पृ. ३८८ पं. २०, पृ. ३९० पं. २८, पृ. ३९१ पं. २२, पृ. ४०६ पं. २०, पृ. ४०९ पं. २२, पृ. ४१२ पं. २६, पृ. ४१३ पं. २०, पृ. ४१४ पं. २०, पृ. ४१८ पं. २७, पृ. ४२३ पं. १०, पृ. ४२७ पं. ११, पृ. ४८६ पं. १२ समाप्ता पृ. ४४६ पं. १३ समाप्तः पृ. २७९ पं. १५, पृ. २८७ पं. ८, पृ. २९१	
समद्वितीया समणाउसो !	समद्विकाः पृ. ५७ टि. ३ श्रमणायुष्मन् ! १५०, १५३, १५६, १५९, १६२, १६७ तः १७४,		समप्ता समत्तो		

मूलसद्दो	सकयल्यो	सुत्तकाह
समत्तो	पं. २१, पृ. ३०० पं. ५, पृ. ३०१ पं. १०, पृ. ३०३ पं. १३, पृ. ३६७ पं. २४, पृ. ४०० पं. १२, पृ. ४०६ पं. १९	
समवला	समवला: २०७, २१०	
समभिरुढ	समभिरुढ १११३	
समभिलोएज्जा	समभिलोकेत १२१५ [१-३]	
समभिलोएमाणा	समभिलोकमाना: पृ. २९० टि. १	
समभिलोएमाणे	समभिलोकमान: १२१५ [१-३]	
समय	समय-कालविशेष १७, ११२, ११५, ११६, ११८, ११९, १२२, १२३, १२५, १२८, १२९, १३१, ५१५ तः ५१८, ८७७ [५]	
० समय	समय-कालविशेष ५५९ गा. १८२	
समयकंता	समतिकान्ता: पृ. ५९ टि. १	
समयखेत्ताओ	समयक्षेत्रात् १५५०	
समयस्मि	समये २११ गा. १६२	
समयं	समकम् ५४ [१०] गा. ९९	
”	समयम्-कालविशेषम् ५६० तः ५७८, ५८१, ५८३ तः ६०७, ८७८, १३२२, १३२७, १३२९, १३३०, १३३३, १३३४, १३४९, १३५०, १३५६, १३५८, १३६८, १३७४	
समयं	समयम्-समये, कालविशेषे १६१४, १६१६ [२], १६१९, १६२०, १६३६, १९६३	
० समयंसि	समये १७४४	

मूलसद्दो	सकयल्यो	सुत्तकाह
समया	समयौ-कालविशेषौ १३६८, १६९९ [१]	
समया	समथा:-कालविशेषा: १००६ गा. २०७, १३७२	
समये	समये-कालविशेषे २१७२	
समरिया	समरीचीनि १७७	
समरीइया	समरीचीनि पृ. ५७ टि. ६	
समरीईया	समरीचीनि पृ. ५६ टि. ११	
समरीया	समरीचीनि १७८ [१], १८८	
समलुक्खयाए	समरुक्षतथा ९४८ गा. १९९	
समवण्णा	समवर्णा: ११२६, ११३३ [१]	
+ समवेदण	समवेदना: ११२३ गा. २०९	
समवेदणा	समवेदना: ११३८	
समवेयणा	” ११२८, ११३८	
समसरीरा	समशरीरा: ११२४, ११४५	
समं	समम् १५६३ [२], १६३१, १६३२, १७२८, १७८१, १७८४ [१], २१७० [१] गा. २२८	
समंता	समन्तात् १२१५ [१-३]	
समंसं ०	समांस-सगिर ५४ [८] गा. ९५	
समाउया	समायुप: ११२३ गा. २०९, ११३०	
समाणा	सन्त: २१५३ [४], २१६६ [३]	
समाणी	सती १००१	
समाणीओ	सत्य: २०५२ [६]	
समाणुभावा	समाणुभावा: २०७, २१०	
समाणे	समान:-सन् १०००, १२२२	
”	समाने-सति १८६४, २०५२ [२, ४, ६]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
समालुया	श्रीन्द्रियर्जीवाः	पृ. २७ टि. १०
समावण्ण	समापन्न	१४ तः १९, ५६ [१], ५७ [१-२], ५८ [१-२]
० समावण्णगा	समापन्नकाः	८६७
० समावण्णया	,,	८६७
समावन्न	समापन्न	१८
समास	वनस्पतिविशेषः	पृ. २५, टि. ५
समासको	समासतः	५४ [१०] गा. १००, ५५ [१]
समासतो	,,	७, २५ [१], २८ [२], ३१ [२], ३४ [२], ५६ [२], ५७ [२], ५८ [२], ६०, ६८ [१], ७५ [१], ८४ [१], ८५ [२], ९१ [१], ९७ [२], १४० [२], १४१ [२], १४२ [२], १४४ [२], १४६ [२], १४७ [२]
समासेण	समासेन	२२५, २२६
समाहारा	समाहाराः	११२४, ११२१, ११४२, ११४५, ११४६
समिद्ध	समिति	११० गा. १२८
समिद्धिया	समर्द्धिकाः	२०७, २१०
समिद्ध	समिद्ध	१ [गा. १]
समिद्धितीया	समर्द्धिकाः	पृ. ७७ टि. ३
समिरिया	समरीचीनि	पृ. ५६ टि. ९
० समीकरणाय	समकरणाय	२१७० [१] गा. २२८
समुग्गयक्की	समुद्रकपक्षिणः	८६, ८९
समुग्गवाण्	समुद्रातः	२ गा. ७, २०९२
समुग्गवाण्णं	समुद्रातेन	१४८, १८९, १५१, १५२, १५४, १५५, १५७, १५८,

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
		१६०, १६१, १६३ तः १६७, १६९ तः १७१, १७४ तः १७८ [१], १९३ [१]
० समुग्गवाण्णं	समुद्रातेन	१५४५, तः १५४७ [१], १५४८ तः १५५०, १५५१ [१, ४, ६, ९]
समुग्गवातेणं	समुद्रातेन	१६८
समुग्गवायपदं	समुद्रातपदम्	पृ. ४४६ पं. १२
समुग्गवायं	समुद्रातम्	२१७० [१-२], २१७० [२] गा. २२९- २३०
समुग्गवाया	समुद्राताः	२०८६, २०८९, २०९० [१], २०९१ [१-२], २०९२, २१४१, २१४७ तः २१५२
० समुद्धिण्	समुत्थितः	३१ [१]
समुद्धेति	समुत्तिष्ठति	८२
समुद्धरेमार्णाओ	समुद्धरेयन्त्यः	२०५२ [५]
० समुद्धपसु	समुद्धेयु	८३, ८९, ९०
समुद्धल्लिक्खा	समुद्धल्लिक्खाः-द्वीन्द्रिय- जीवाः	५६ [१]
समुद्धवायसा	समुद्धवायसाः-चर्मपक्षिणः	८७
० समुद्धानं	समुद्धानाम्	२१६९
समुद्धे	समुद्रः	१००३ [२], १५४८
० समुद्धे	समुद्धे	१०९८
"	समुद्धान्	१९९१, १९९२, १९९४, १९९७, १९९८, २००६
समुद्धेसु	समुद्धेयु	१४८, १५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५
० समुद्धेसु	,,	९३, १५४, १७६
समुद्धज्जह	समुद्धज्जते	१८३०, १८३५, १८६४, २०५२ [२-४, ६]

मूलसद्दो	सकयल्यो	सुत्तकाह
समत्तो	पं. २१, पृ. ३०० पं. ५, पृ. ३०१ पं. १०, पृ. ३०३ पं. १३, पृ. ३६७ पं. २४, पृ. ४०० पं. १२, पृ. ४०६ पं. १९	
समवला	समवलाः २०७, २१०	
समभिरूढ	समभिरूढ १११३	
समभिलोपुज्जा	समभिलोकेत १२१५ [१-३]	
समभिलोपुमाणा	समभिलोकमानाः पृ. २९० टि. १	
समभिलोपुमाणे	समभिलोकमानः १२१५ [१-३]	
समय	समय-कालविशेष १७, ११२, ११५, ११६, ११८, ११९, १२२, १२३, १२५, १२८, १२९, १३१, ५१५ तः ५१८, ८७७ [५]	
० समय	समय-कालविशेष ५५९ गा. १८२	
समयकृता	समतिक्रान्ताः पृ. ५९ टि. १	
समयखेत्ताओ	समयक्षेत्रात् १५५०	
समयस्मि	समये २११ गा. १६२	
समयं	समकम् ५४ [१०] गा. ९९	
”	समयम्-कालविशेषम् ५६० तः ५७८, ५८१, ५८३ तः ६०७, ८७८, १३२२, १३२७, १३२९, १३३०, १३३३, १३३४, १३४९, १३५०, १३५६, १३५८, १३६८, १३७४	
समयं	समयम्-समये, कालविशेषे १६१४, १६१६ [२], १६१९, १६२०, १६३६, १९६३	
० समयंसि	समये १७४४	

मूलसद्दो	सकयल्यो	सुत्तकाह
समया	समयौ-कालविशेषौ १३६८, १६९९ [१]	
समया	समयाः-कालविशेषाः १००६ गा. २०७, १३७२	
समये	समये-कालविशेषे २१७२	
समरिया	समरीचीनि १७७	
समरीइया	समरीचीनि पृ. ५७ टि. ६	
समरीईया	समरीचीनि पृ. ५६ टि. ११	
समरीया	समरीचीनि १७८ [१], १८८	
समलुक्खयाण	समलुक्खतया ९४८ गा. १९९	
समवण्णा	समवर्णाः ११२६, ११३३ [१]	
+ समवेदण	समवेदनाः ११२३ गा. २०९	
समवेदणा	समवेदनाः ११३८	
समवेयणा	” ११२८, ११३८	
समसरीरा	समशरीराः ११२४, ११४५	
समं	समम् १५६३ [२], १६३१, १६३२, १७२८, १७८१, १७८४ [१], २१७० [१] गा. २२८	
समंता	समन्तात् १२१५ [१-३]	
समंस ०	समांस-सगिर ५४ [८] गा. ९५	
समाडया	समायुषः ११२३ गा. २०९, ११३०	
समाणा	सन्तः २१५३ [४], २१६६ [३]	
समाणी	सती १००१	
समाणीओ	सत्यः २०५२ [६]	
समाणुभावा	समाणुभावाः २०७, २१०	
समाणे	समानः-सन् १०००, १२२२	
”	समाने-सति १८६४, २०५२ [२, ४, ६]	

मूलसद्दो सकयत्थो सुत्तंकाइ
समुप्पज्जति समुत्पज्जते १७९६, १८०६
[१-२], १८०८, १८१५,
१८२४, १८२६, १८२८,
१८२९, १८५२, २०५२
[५]

समुस्सासणिस्सासा समुच्छ्वासनिःश्वासाः
११२४, ११४५

समो समः ५४ [३] गा. ५६-
६५, ९४८ गा. २००

० समोगाढा समवगाढाः २११गा. १६७
समोववण्णगा समोपपन्नकाः ११३०
समोहण समवहतः २१५३ [१],
२१५४ [१], २१५६
[१], २१५९ [१],
२१६५, २१६६ [१]

समोहणित्ता समवहत्य २१५३ [१],
२१५६ [१], २१५९
[१], २१६५, २१६६ [१]

समोहण्णन्ति समवहन्ति २१७० [१]
समोहण्णन्ति समवहन्ति २१७० [२]
समोहता समवहताः ३२५
समोहयस्स समवहतस्य ९९३, १५४५
तः १५४७ [१], १५४८ तः
१५५०, १५५१ [१, ४, ६,
९], २१६८

समोहया समवहताः २१२५ तः
२१२७ [१], २१२८
[१-२], २१२९ तः २१३१,
२१४२ तः २१४४ [१],
२१४५ [१], २१४६

समोहयाणं समवहतानाम् ३२५, २१२५
तः २१२७ [१], २१२८
[१], २१२९ [१],
२१३०, २१३१, २१४२,
२१४३

सम्मत्तसच्चा सम्मतसत्या-भापाप्रमेदः
८६२

मूलसद्दो सकयत्थो सुत्तंकाइ
सम्मत्त[सच्चा] सम्मतसत्या-भापाप्रमेदः
८६२ गा. १९४
सम्मत्ति सम्मत्ति पृ. २१३ टि. ६
+ सम्मत्त सम्यक्त्वम् २१२गा. १८०,
१२५९ गा. २११

सम्मत्त ० सम्यक्त्व ११०गा. १३१,
१७३२

सम्मत्तपयं सम्यक्त्वपदम् पृ. ३१८
पं. १६

सम्मत्तवेदणिज्जस्स सम्यक्त्ववेदनीयस्य
१७३७ [१]

सम्मत्तवेयणिज्जस्स सम्यक्त्ववेदनीयस्य १७००
[१], १७०८ [१]

सम्मत्तवेयणिज्जे सम्यक्त्ववेदनीयम् १६८२,
१६९१ [२]

सम्मत्तस्स सम्यक्त्वस्य २०३२ गा.
२२४

सम्मत्तं सम्यक्त्वम् ११०गा. १२४,
१२५, १४४९

० सम्मत्ता सम्यक्त्वाः ३३४
सम्मत्ताभिगमी सम्यक्त्वाभि(धि)गमिनः
२०४९, २०५०

सम्मत्ते सम्यक्त्वम् २गा. ५
सम्मद्दसणपरिणामे सम्यग्दर्शनपरिणामः ९३५

सम्मद्दिट्ठि सम्यग्दृष्टि ६६५ [२],
९९८, १३४३, १५३३
[९-१०], २०४६

सम्मद्दिट्ठि ० ,, ६६२ [६-७], १५३३
[७-८]

० सम्मद्दिट्ठिउच्चवण्णगा सम्यग्दृष्ट्युपपन्नकाः
पृ. २७८ टि. १ तः ४

सम्मद्दिट्ठी सम्यग्दृष्टिः १३४३,
१७५१, १७५२, १८८७
[१], १८९७

,, सम्यग्दृष्टयः २५६, ९३८,
९४१ [१], ११२९,
११४१, ११४२, ११४५,
१३९९, १४०२ तः १४०५

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तंकाइ
० सम्मदिट्ठी	सम्यग्दृष्टयः पृ. १११टि. १	
० सम्मदिट्ठीउव-	सम्यग्दृष्ट्युपपन्नकाः	
वणणा	पृ. २७८ टि. २	
सम्मदिट्ठीणं	सम्यग्दृष्टीनाम् २५६	
० सम्मदिट्ठीहितो	सम्यग्दृष्टिभ्यः ६६२ [७]	
० सम्मदिट्ठो-	सम्यग्दृष्ट्युपपन्नकाः	
ववणणा	११४६	
सम्मामिच्छत्त	सम्यग्मिथ्यात्व १७३२	
सम्मामिच्छत्त-	सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीयस्य	
वेदणिजस्स	१७०० [३], १७३७ [१]	
सम्मामिच्छत्त-	„	
वेयणिजस्स	१७०८ [३]	
सम्मामिच्छत्त-	सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीयम्	
वेयणिज्जे	१६८२, १६९१ [२]	
सम्मामिच्छत्ता-	सम्यग्मिथ्यात्वाभि (धि)-	
भिगमी	गमिनः २०४९, २०५०	
सम्मामिच्छदिट्ठि०	सम्यग्मिथ्यादृष्टि ६६२	
	[६], १५३३ [७]	
सम्मामिच्छदिट्ठी	सम्यग्मिथ्यादृष्टिः १३४५,	
	१८८९ [१], १९०० [२]	
„	सम्यग्मिथ्यादृष्टयः २५६,	
	९३८, ९४१ [१], ११२९,	
	११४१, ११८२, १३९९,	
	१४०२ तः १८०५	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तंकाइ
सम्मृच्छिमउर-	सम्मृच्छिमोरःपरिसर्पस्थल-	
परिसप्पथलयरति-	चरतिर्यग्योनिकपञ्चे-	
रिक्खजोणियपंचं-	न्द्रियौदारिकशरीरम्	
दियबोरोल्लिय-		
सरीरे	१४८५ [६]	
० „	„ १४८५ [७]	
सम्मृच्छिमउरपरि-	सम्मृच्छिमोरःपरिसर्पस्थल	
सप्पथलयरपंचं-	चरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-	
दियतिरिक्ख-	निकेभ्यः	
जोणियणं	६३९ [१३-१४]	
० „	„ ६३९ [१४]	
० सम्मृच्छिमउर-	सम्मृच्छिमोरःपरिसर्पस्थल-	
परिसप्पथलयर-	चरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-	
पंचंदियतिरिक्ख-	निकानाम्	
जोणियणं	३८२ [३]	
सम्मृच्छिमउरहयर-	सम्मृच्छिमखचरपञ्चेन्द्रिय-	
पंचंदियतिरिक्ख-	तिर्यग्योनिकेभ्यः	
जोणियणं	६३९ [१९-२०]	
सम्मृच्छिमउरहयर-	सम्मृच्छिमखचरपञ्चेन्द्रिय-	
पंचंदियतिरिक्ख-	तिर्यग्योनिकानाम्	
जोणियणं	३८८ [१]	
० „	„ ३८८ [२-३]	
सम्मृच्छिमउरप्प-	सम्मृच्छिमचतुप्पदेभ्यः	
गृहितो	६३९ [९]	

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
समुप्पज्जति	समुत्पद्यते १७९६, १८०६ [१-२], १८०८, १८१५, १८२४, १८२६, १८२८, १८२९, १८५२, २०५२ [५]	
समुत्सासणिस्सासा	समुच्छ्वासनिःश्वासाः ११२४, ११४५,	
समो	समः ५४ [३] गा. ५६- ६५, ९४८ गा. २००	
• समोगाढा	समवगाढाः २११गा. १६७	
समोववण्णगा	समोपपन्नकाः ११३०	
समोहण	समवहताः २१५३ [१], २१५४ [१], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६५, २१६६ [१]	
समोहणित्ता	समवहत्य २१५३ [१], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६५, २१६६ [१]	
समोहण्णति	समवहन्ति २१७० [१]	
समोहण्णंति	समवघ्नन्ति २१७० [२]	
समोहता	समवहताः ३२५	
समोहयस्स	समवहतस्य ९९३, १५४५ तः १५४७ [१], १५४८ तः १५५०, १५५१ [१, ४, ६, ९], २१६८	
समोहया	समवहताः २१२५ तः २१२७ [१], २१२८ [१-२], २१२९ तः २१३१, २१४२ तः २१४४ [१], २१४५ [१], २१४६	
समोहयाणं	समवहतानाम् ३२५, २१२५ तः २१२७ [१], २१२८ [१], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४२, २१४३	
सम्मत्तसच्चा	सम्मत्तसत्या-भाषाप्रभेदः ८६२	

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
सम्मत्त[सच्चा]	सम्मत्तसत्या-भाषाप्रभेदः ८६२ गा. १९४	
सम्मत्ति	सम्मति पृ. २१३ टि. ६	
+ सम्मत्त	सम्यक्त्वम् २१२गा. १८०, १२५९ गा. २११	
सम्मत्त ०	सम्यक्त्व ११०गा. १३१, १७३२	
सम्मत्तपथं	सम्यक्त्वपदम् पृ. ३१८ पं. १६	
सम्मत्तवेदणिज्जस्स	सम्यक्त्ववेदनीयस्य १७३७ [१]	
सम्मत्तवेयणिज्जस्स	सम्यक्त्ववेदनीयस्य १७०० [१], १७०८ [१]	
सम्मत्तवेयणिज्जे	सम्यक्त्ववेदनीयम् १६८२, १६९१ [२]	
सम्मत्तस्स	सम्यक्त्वस्य २०३२ गा. २२४	
सम्मत्तं	सम्यक्त्वम् ११०गा. १२४, १२५, १४४९	
० सम्मत्ता	सम्यक्त्वाः ३३४	
सम्मत्ताभिगामी	सम्यक्त्वाभि(धि)गामिनः २०४९, २०५०	
सम्मत्ते	सम्यक्त्वम् २गा. ५	
सम्मद्दं सणपरिणामे	सम्यग्दर्शनपरिणामः ९३५	
सम्मद्दिट्ठि	सम्यग्दृष्टि ६६५ [२], ९९८, १३४३, १५३३ [९-१०], २०४६	
सम्मद्दिट्ठि ०	,, ६६२ [६-७], १५३३ [७-८]	
० सम्मद्दिट्ठिउच-	सम्यग्दृष्ट्युपपन्नकाः	
वण्णगा	पृ. २७८ टि. १ तः ४	
सम्मद्दिट्ठि	सम्यग्दृष्टिः १३४३, १७५१, १७५२, १८८७ [१], १८९७	
,,	सम्यग्दृष्टयः २५६, ९३८, ९४१ [१], ११२९, ११४१, ११४२, ११४७, १३९९, १४०२ तः १४०५	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० सम्महिट्टी	सम्यग्दृष्टयः पृ. १११ वि. १	
० सम्महिट्टीउव-	सम्यग्दृष्ट्युपपन्नकाः	
वणणा	पृ. २७८ वि. २	
सम्महिट्टीणं	सम्यग्दृष्टीनाम् २५६	
० सम्महिट्टीहिंतो	सम्यग्दृष्टिभ्यः ६६२ [७]	
० सम्महिट्टो-	सम्यग्दृष्ट्युपपन्नकाः	
ववणणा	११४६	
सम्मामिच्छत्त	सम्यग्मिथ्यात्व १७३२	
सम्मामिच्छत्त-	सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीयस्य	
वेदणिजस्स	१७०० [३], १७३७ [१]	
सम्मामिच्छत्त-	,,	
वेयणिजस्स	१७०८ [३]	
सम्मामिच्छत्त-	सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीयम्	
वेयणिज्जे	१६८२, १६९१ [२]	
सम्मामिच्छत्ता-	सम्यग्मिथ्यात्वाभि(धि)-	
भिगमी	गमिनः २०४९, २०५०	
सम्मामिच्छहिट्टी०	सम्यग्मिथ्यादृष्टि ६६२	
	[६], १५३३ [७]	
सम्मामिच्छहिट्टी	सम्यग्मिथ्यादृष्टिः १३४५,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सम्मूच्छिमउर-	सम्मूच्छिमोरःपरिसर्पस्थल-	
परिसप्पथलयरति-	चरतिर्यग्योनिकपञ्चे-	
रिक्खजोणियपंचे-	न्द्रियौदारिकशरीरम्	
दियवोरालिय-		
सरीरे	१४८५ [६]	
०,,	,, १४८५ [७]	
सम्मूच्छिमउरपरि-	सम्मूच्छिमोरःपरिसर्पस्थल	
सप्पथलयरपंचे-	चरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-	
दियतिरिक्ख-	निकेभ्यः	
जोणिण्हितो	६३९ [१३-१४]	
०,,	,, ६३९ [१४]	
० सम्मूच्छिमउर-	सम्मूच्छिमोरःपरिसर्पस्थल-	
परिसप्पथलयर-	चरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-	
पंचेदियतिरिक्ख-	निकानाम्	
जोणियाणं	३८२ [३]	
सम्मूच्छिमखहयर-	सम्मूच्छिमखचरपञ्चेन्द्रिय-	
पंचेदियतिरिक्ख-	तिर्यग्योनिकेभ्यः	
जोणिण्हितो	६३९ [१२-२०]	
सम्मूच्छिमखहयर-	सम्मूच्छिमखचरपञ्चेन्द्रिय-	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० सम्मुच्छिमच-	सम्मुच्छिमचतुप्पदस्थल-	
उप्पयथलयर-	चरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-	
पंचेदियति-	निकानाम्	
रिक्खजोणियाणं		३७९ [२-३]
सम्मुच्छिमजलयर-	सम्मुच्छिमजलचर-	
तिरिक्खजोणि-	तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रि-	
यपंचेदियओरा-	यौदारिकशरीरम्	
लियसरीरे		१४८४ [१-२]
सम्मुच्छिमजलयर-	सम्मुच्छिमजलचर-	
पंचेदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनि-	
जोणिपुहिंतो	केभ्यः	६३९ [४-५]
० ,,	,,	६३९ [५]
सम्मुच्छिमजलयर-	सम्मुच्छिमजलचरपञ्चेन्द्रि-	
पंचेदियतिरिक्ख-	यतिर्यग्योनिकानाम्	
जोणियाणं		३७६ [१]
० ,,	,,	३७६ [२-३]
सम्मुच्छिमजलयरा	सम्मुच्छिमजलचराः	
		१४९८ [३]
० सम्मुच्छिमति-	सम्मुच्छिमतिर्यग्योनिक-	
रिक्खजोणियपंचे-	पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरम्	
दियओरालिय-		१४८४ [२], १४९७
सरीरे		[२]
सम्मुच्छिमतिरि-	सम्मुच्छिमतिर्यग्योनिक-	
क्खजोणियपंचेदि-	पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्	
यवेडव्वियसरीरे		१५१८ [१]
सम्मुच्छिमपज्जत्तय-	सम्मुच्छिमपर्याप्तकार्तिर्य-	
तिरिक्खजोणियाणं	ग्योनिकानाम्	३७३ [१]
सम्मुच्छिमपंचे-	सम्मुच्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
दियतिरिक्ख-	ग्योनिकाः	५८३, ६३४,
जोणिया		११८० [५, ८]
सम्मुच्छिमपंचेदि-	सम्मुच्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
यतिरिक्खजोणि-	ग्योनिकानाम्	३७३ [१],

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सम्मुच्छिमभुय-	सम्मुच्छिमभुजपरिसर्प-	
परिसप्पथलयर-	स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-	
पंचेदियतिरिक्ख-	निकेभ्यः	६३९ [१६-
जोणिपुहिंतो		१७]
० ,,	,,	६३९ [१७]
सम्मुच्छिमभुयपरि-	सम्मुच्छिमभुजपरिसर्प-	
सप्पथलयरपंचे-	स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-	
दियतिरिक्ख-	निकानाम्	
जोणियाणं		३८५ [१]
० ,,	,,	३८५ [२-३]
सम्मुच्छिममणुस्सा	सम्मुच्छिममनुष्याः	९२,
		९३, ३३४, ५८५
सम्मुच्छिममणु-	सम्मुच्छिममनुष्याणाम्	
स्साण		७६०, ७६९
सम्मुच्छिममणु-	,,	३९१, ७४९, ११६४,
स्साणं		[२]
सम्मुच्छिममणु-	सम्मुच्छिममनुष्येषु	६७२
स्सेसु		[५]
सम्मुच्छिममणुस्से-	सम्मुच्छिममनुष्येभ्यः	६३९
हिंतो		[२३], ६५० [११], ६६२
		[२]
सम्मुच्छिममणुस-	सम्मुच्छिममनुष्याहारक-	
आहारणसरीरे	शरीरम्	१५३३ [३]
सम्मुच्छिममणुस-	सम्मुच्छिममनुष्यक्षेत्रोप-	
खेत्तोव्वायराती	पातगतिः	१०९५
सम्मुच्छिममणुस-	सम्मुच्छिममनुष्यपञ्चेन्द्रि-	
पंचेदियओरा-	यौदारिकशरीरम्	
लियसरीरे		१४८७ [१]
सम्मुच्छिममणुस-	सम्मुच्छिममनुष्यपञ्चेन्द्रिय-	
पंचेदियवेड-	वैक्रियशरीरम्	
व्वियसरीरे		१५१९ [१]
सम्मुच्छिममणुस्सा	सम्मुच्छिममनुष्याः	६३४

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुतंकाइ
सम्मुच्छिमाण	सम्मुच्छिमाणाम्	१५.१२
सम्मुच्छिमाणं	सम्मुच्छिमाणाम्	११९.७, १५.०१ [४], १५.०९, १५.११ [१-३], १५.१३ [३]
सम्मुच्छिमे	सम्मुच्छिसम्	१४८५. [७]
"	सम्मुच्छिमे	१५.१२ गा. २१६
सम्मुच्छिमेसु	सम्मुच्छिमेसु	६६६ [३]
सम्मुच्छिमेहिंतो	सम्मुच्छिमेभ्यः	६३९ [८, १३, १४], ६४१
सम्मुत्ति	सम्माति	पृ. २१३ टि. ६
सम्मुदि	"	पृ. २१३ टि. ६
सय	शत२८ [४], १७२, ९२३, २१६९	
सयग्वि	शतर्षा १७७, १७८ [१], १८८	
सयणं	शयनम्	८५३
सयपत्ते	शतपत्रम्	५.१
सयपुष्पिन्दीवरे	शतपुष्पेन्दीवरम्	४९ गा. ४१
० सयपुहत्तं	शतपृथक्त्वम्	१२८४, १२९३, १२९९, १३८३
सयरी	वृक्षविशेषः	४१ गा. १७
० सयवग्गपलि- भागो	शतवर्गप्रतिभागः	९२२
सयवत्त	शतपत्र	१७८ [२], १९५ [१]
सयसहस्स	शतसहस्र	१६९, १८० [१], १८१ [१], १८२ [१]
सयसहस्सा	शतसहस्राणि	५.८ [२]
० सयसहस्सा	"	६८ [४], ७५. [४], १८१ [१], १९३ [१]
सयसहस्साइं	"	३४ [४], १७४ गा. १३६, १८७ गा. १४०- १४१
० सयसहस्साइं	"	३१ [४], ५५ [३], १९६

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुतंकाइ
० सयसहस्साणं	शतसहस्राणाम्	१७७, १८० [२], १८२ [२], १९६
० सयसहस्से	शतसहस्रे	१८१ [१]
० सयसहस्सेसु	शतसहस्रेषु	९३
सयं	स्वयम्	१६७९
सयं-	"	११० गा. १२१
"	शतम्	२०९ गा. १५७
० सयं	"	१९३ [१], १३२७, १६०४ [२]
सयंबुद्ध	स्वयंबुद्ध	११५, १२८
सयंबुद्ध ०	"	११४, ११५, १२७, १२८
सयंभुरमणसमुद्दस्स	स्वयंभूरमणसमुद्दस्य	१५५.१ [१]
सयंभुरमणसमुद्दे	स्वयंभूरमणसमुद्दः	१५५.१ [४]
सयंभुरमणे	स्वयंभूरमणः	१००३ [२], १५४८
"	"	-द्वीपः समुद्रश्च १००३ [२] गा. २०६
सया	शतानि	२११ गा. १६३
सया-	"	२०६ [२] गा. १५५
० सयाइं	"	२०२ [१], २०६ [२] गा. १५५, २१०, ६०१, १५२९ [१], १७०० [१०], १७०२ [८, ९, १८, २१, २२, २४-२७, ३६, ३८, ४३, ४५, ५८], १७०३ [१], १७३७ [३], १७३९ [२]
० सयाणं	शतानाम्	२०५. [१-२]
सयातिं	स्वकानि	पृ. ४१७ टि. ४
सरडा	सरटाः	८५. [१]
सरपत्तियाण	सरःपट्टिकानाम्	८८५
सरपत्तियासु	सरःपट्टिकासु	१५.१, १६०, १६३ तः १६६, १७५.

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाह
सरभ	शरभ	७२
सरल	सरल-वृक्षविशेष	५३ गा. ४४
सरले	सरलः-	४८ गा. ३७
सरस	सरस	१७७, १७८ [१], १८८
सरसरपंतियाण	सरःसरःपडिकानाम्	८८५
सरसरपंतियासु	सरःसरःपडिकासु	१५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५
सरंठा	भुजपरिसर्पविशेषः	८५[१]
सरंसि	सरसि	पृ. २७३ टि. १
सरागचरित्त्वारिया	सरागचारित्रार्थाः	१२०, १२१
०सरागचरित्त्वारिया	„	१२३
सरागदंसणारिया	सरागदर्शनार्थाः	१०९, ११०
सरागसंजया	सरागसंयताः	११४२
सरागा	सरागाः	११५२
सराण	सरसाम्	८८५
सरिस	सदृश	पृ. २४ टि. १
+ सरिसव	सर्पपः	४९ गा. ४०, ५३ गा. ४३
० सरिसवाणं	सर्पपाणाम्	५३ गा. ४५
० सरिसा	सदृशौ	१७८ [२]
० सरिसे	सदृशः	१७९ [२], १८० [२]
० सरिसेण	सदृशेन	५४ [७] गा. ८४
+ सरीर	शरीरम्	२ गा. ५, १८६५ गा. २१९
सरीर	शरीर	३७, ३८, ५५ [३]
सरीरण	शरीरकर्म-शरीरम	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाह
० सरीरगा	शरीरकाणि-शरीराणि	९१४ [१], ९२२
सरीरणामाए	शरीरनाम्नः	१७०२ [१६]
सरीरणामे	शरीरनाम	१६९३, १६९४ [३]
सरीरत्ये	शरीरस्थः	२१७२
सरीरनिव्वत्ती	शरीरनिवृत्तिः	५४ [१०] गा. ९९
सरीरपज्जत्ती-	शरीरपर्याप्त्यपर्याप्तकः	
अपज्जत्तए		१९०५ [२]
सरीरपज्जत्ती-	शरीरपर्याप्तिपर्याप्तके	
पज्जत्तए		१९०४ [१]
सरीरपमाणमेत्ता	शरीरप्रमाणमात्रा	१५४५, १५४७ [१], १५४८, १५५१ [१, ४, ६, ९]
सरीरपमाणमेत्ते	शरीरप्रमाणमात्रम्	९७६ [४], ९८५ [४], २१५३ [१], २१५६ [१], २१६६ [१]
सरीरपयं	शरीरपदम्	पृ. २२८ पं. १९
सरीरपवहा	शरीरप्रवहा	पृ. २१३ टि. २
सरीरपहवा	शरीरप्रभवा	८५८
सरीरप्पमाणमेत्ते	शरीरप्रमाणमात्रम्	२१५९ [१]
सरीरप्पवहा	शरीरप्रवहा	पृ. २१३ टि. ४
सरीरप्पहवा	शरीरप्रभवा	८५९ गा. १९३
सरीरवंधणणामाए	शरीरवन्धननाम्नः	१७०२ [१५]
सरीरवंधणणामे	शरीरवन्धननाम	१६९४ [५] १६९४ [५]
० सरीरवंधणणामे	„	१६९४ [५]

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० सरीरसंघातणामे	शरीरसङ्घातनाम	१६९४ [६]
सरीरसंघायणामाणु	शरीरसङ्घातनामः	१७०२ [१६]
सरीरसंघायणामे	शरीरसङ्घातनाम	१६९३, १६९४ [६]
० सरीरसंघायणामे	,,	१६९४ [६]
सरीरसंघाया	शरीरसङ्घाताः	५३ गा. ४५-४६
सरीरसंजोगो	शरीरसंयोगः	१४७४ गा. २१४
० सरीरस्स	शरीरस्य	१५०६ [१], १५०७ [१], १५२७ तः १५२९ [१], १५३० तः १५३२ [१]
सरीरं	शरीरम्	९६१, १०९१
सरीरंगोवंगणामे	शरीराङ्गोपाङ्गनाम	१६९४ [४]
० सरीरंगोवंगणामे	,,	१६९४ [४]
सरीरा	शरीराणि	९०१
सरीरा	[सम]शरीराः	११२३ गा. २०९
० सरीरा	शरीराणि	९१२ [३-४], ९१४ [३], ९१६ [१], ९२१ [३], पृ. २२८ टि. १
सरीराइं	,,	५४ [१०] गा. १०३, पृ. ३९९ टि. २
० सरीराइं	,,	१८५३, १८५५ तः १८५७
सरीराओ	शरीरतः	१०९१
० सरीराद्दी	शरीरादि	१७९३ गा. २१८
सरीरे	शरीरम्	१५१८ [६], १५२३ [२], १५२६ [१]
० सरीरे	,,	१४७६ तः १४७८ [२], १४८०, १४८२, तः १४८४, [२], १४८५ [१-३, ६-७],

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
		१४८७ [१-२], १४८८ तः १४९० [१], १४९१ [१], १४९२ [१], १४९५ [१], १४९७ [१-३], १४९८ [१], १५०१ [१], १५१४ तः १५१६, १५१८ [१-५], १५१९ [१-४], १५२०, [१-३], १५२१ तः १५२४ [१], १५२५, १५२६ [१-२, ५-६]
सरीरेहिं	शरीरैः	५४ [११], ९१८ [१]
सरीरोगाहणा	शरीरावगाहना	१५०२, १५०६ [१], १५०७ [१], १५१३ [१], १५२७ तः १५२९ [२], १५३०, १५३१, १५३२ [१, ६], १५३५, १५४५, तः १५४७ [१], १५४८ तः १५५०, १५५१ [१, ४, ६, ९]
सरे	शरः	४६ गा. ३३
सरेसु	सरः	१५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५
सलिच्छियामच्छा	मत्स्यविशेषाः	पृ. २९ टि. १०
सलिंगसिद्धा	स्वलिङ्गसिद्धाः	१६
सलिंगीणं	सलिङ्गिनाम्	१४७०
सलेसा	सलेश्याः	१८८४
सलेसे	सलेश्यः	१३३५, १८८३ [१]
सलेस्स	सलेश्य	पृ. २८१ टि. १
सलेस्स ०	,,	११४५
सलेस्ता	सलेश्याः	२५५, ११४५, ११७०
सलेस्ताणं	सलेश्यानाम्	२५५, ११७०
सलेस्से	सलेश्यः	१३३५
सल्लइ	सल्लकी	४० गा. १३, ४२ गा. १९

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
सल्ला	भुजपरिसर्पविशेषाः ८५ [१]	
सवणताए	श्रवणतथा १४३१ [२]	
सवणयाए	,, १४२० [२-३], १४२१ [२], १४२५ [२], १४२८ [२], १४३१ [२], १४३२ [२-३], १४३७ [२-३], १४५२	
सविलेवणं	सविलेपनम् २१६९	
सविसए	स्वविषयान् ८७७ [२१-२२]	
सवेदए	सवेदकः—सवेदः १३२६	
सवेदगाणं	सवेदकानाम् २५३	
सवेदे	सवेदे १९०२ [१]	
सवेथगा	सवेदकाः २५३	
सव्व	सर्व २१७६ गा. २३१	
सव्व ०	,, ११० गा. १२८, १७७, १७८ [१], १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७, २१०, २११, २११ गा. १६८ गा. १७१, गा. १७६-१७७, गा. १७९, ६५३ [३], ६६७, ७८०, ९१० [४], ११९१, ११९७.	
सव्व — ०	सर्व १८८, २११, ११९२, ११९४, पृ. २८६ टि. २-६-९	
सव्वसो	सर्वतः १२१५ [१-३], १७९३ गा. २१७, १८०२	
सव्वसुड्डाए	सर्वधुत्तकः २१६९	
सव्वगाहणं	सर्वग्रहणम् ८७७ [११]	
सव्वगाहणं	,, ८७७ [७, ९, १३]	
सव्वगहणियं	सर्वजघन्यिकाम् १७४४	
सव्वजीव — ०	सर्वजीव ३३४	
सव्वजीवा	सर्वजीवाः ३३४, २०६८, २१३९.	

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
सव्वजीवाणं	सर्वजीवानाम् २११९ [३], २१२१ [२], २१४१	
सव्वजीवेहितो	सर्वजीवेभ्यः ९१० [४]	
सव्वट्ठगदेवाणं	सर्वार्थकदेवानाम् १८५२	
सव्वट्ठगसिद्धदेवाणं	सर्वार्थकसिद्धदेवानाम् पृ. १३५ टि. १-२, पृ. ३९९ टि. १	
सव्वट्ठगसिद्धदेवेसु	सर्वार्थकसिद्धदेवेषु ६७३ [२]	
सव्वट्ठसिद्धग ०	सर्वार्थसिद्धक १०४९	
सव्वट्ठसिद्धगदेवस्ते	सर्वार्थसिद्धकदेवस्ते १०४१ [९], १०४३ [६], १०४५ [१-२], १०४६ [८], १०४७ [४], १०४८ [५], १०४९, १०५० [३], १०५२, १०५४ [४], १०५५ [५], १०६७	
सव्वट्ठसिद्धग- देवस्स	सर्वार्थसिद्धकदेवस्य १०३७, १०४७ [१, ४], १०६३	
सव्वट्ठसिद्धगदेवा	सर्वार्थसिद्धकदेवाः ६०५, ७२४	
सव्वट्ठसिद्धगदेवाणं	सर्वसिद्धकदेवानाम् ४३७ [१-३], १०४०, १०५५ [१, ५], १०६७	
सव्वट्ठसिद्धगदेवे	सर्वार्थसिद्धकदेवः १४५८	
० सव्वट्ठसिद्धदेवा	सर्वार्थसिद्धदेवाः ६२२	
सव्वट्ठसिद्धदेवे	सर्वार्थसिद्धदेवः १५३९ [४]	
० सव्वट्ठसिद्धदेवे- हितो	सर्वार्थसिद्धदेवेभ्यः ६५६ [३]	
सव्वट्ठसिद्धस्स	सर्वार्थसिद्धस्य २११	
सव्वट्ठसिद्धा	सर्वार्थसिद्धाः १४७ [१]	
सव्वट्ठसिद्धे	सर्वार्थसिद्धः २१०	
,,	सर्वार्थसिद्धे १४७०	
सव्वट्ठं	सर्वार्थम्-देवलोकम् १८४२	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सव्वणया	सर्वनयाः	१११३	सव्वत्योवे	सर्वस्तोकः	२७२ [१-५], ८०२
सव्वणिह्वे	सर्वनिह्वे	१७४४	,,	सर्वस्तोकम्	७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३, ९७९, ९८५ [७], ९८७ [२], १४७३, २१७० [१]
सव्वतो	सर्वतः	२११ गा.१७०, १८०२		सर्वद्रव्याणि	२७५
सव्वत्थ	सर्वत्र	१७९ [१], १५००, १५०७ [२], १५८४ [१], १८४२, २१४१	सव्वद्व्या	सर्वद्रव्याणाम्	२७५
सव्वत्योवा	सर्वस्तोकौ	२७१	सव्वद्व्याणं	सर्वद्रव्येषु	१५७६ [१], १५७९ [१], १६३९, १६४०
सव्वत्योवा	सर्वस्तोकाः	२१३तः २१६, २१८ तः २२३ [८], २२४, २२५, २२७ तः २७०, २७४ तः २७८, २८०, २८२, २८४, २८६, २८८, २९०, २९२ तः ३२७, ३३० तः ३३२, ३३४, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३,	सव्वदीव ०	सर्वद्वीप	२१६९
			सव्वद्वुक्खाणं	सर्वदुःखानाम्	६७३ [२], १४२१ [५], २१७४ [१]
			सव्वदेवा	सर्वदेवाः	२१४४ [२]
			सव्वदेवानं	सर्वदेवानाम्	१६३६
			सव्वद्वं	सर्वीद्वाम्	१२६०, १३९५

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सव्वलोगं	सर्वलोकम्	९९३, २१६८, २१६९
सव्वलोयपरिया-	सर्वलोकपर्यापन्नकाः	१५०,
वण्णगा		१५३, १५६, १५९, १६२
सव्वसाहूणं(च.प.)	सर्वसाधुभ्यः	पृ. १ पं. ४
सव्वं	सर्वम्	८५३, ११५५
सव्वा	सर्वा	८४९ तः ८५२
सव्वागासे	सर्वाकाशे	२११ गा. १७३
सव्वाणि	सर्वाणि	१६९४ [१८]
सव्वायासे	सर्वाकाशम्	१००५
सव्वाहिं	सर्वैः	११० गा. १२७, २१७५
„	सर्वाभिः	९३, १७४६, १७४७ [१], १७५०
सव्विंदिय	सर्वेन्द्रिय	१२३७
सव्वे	सर्वे	६८ [२], ७५ [२], ८४ [२], ८५ [३], ९१ [२], १५०, १५३, १५६, १५९, १६२, २०७, २१०, २११ गा. १६७, १०७७, १०७८, १०८१, १०८३, १०८९, ११२४ तः ११२६, ११२८ तः ११३३ [१], ११३८, ११३९, ११४२, ११४५, ११४६, १३१३, १५८३ [१, ३], १६०४ [१-२], १६४३, १६४९ [१], १७५७, १७५८ [३], १७६०, १७६१, १७६४, १७६५ [२], १७७४ [१], १७७८, १७८१, १७८४ [१, ३], १७८९, १८६०, १८६३, १८६४, १८६९ [१], २०५४ गा. २२६, २०८०, २१२३ [३], २१२४ [४], २१७० [२]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सव्वे	सर्वान्	१७९३ गा. २१७, १८०४, १८११, १८१७
सव्वे -	सर्वे	५६ [१], ५७ [१], ५८ [१]
सव्वेसिं	सर्वेषाम्	५५३, १०४१ [६], १०४९, ११९७, १७३३, १७४१, २१११
सव्वेसु	सर्वेषु	९३, १५१, १५७, १६०, १६३ तः १६६, १७५, २११, ६७२ [७-८], ६७३ [२], १५८०, १७४०, पृ. ३५९ टि. ४
सव्वो	सर्वः	५४ [९] गा. ९८, ५४ [१०] गा. १०२
सव्वोही	सर्वावधयः	२०२२, २०२४, २०२५
ससण्	शशकः	८४९, ८५२
ससगा	शशकाः	७४
ससत्तो	शशकः	पृ. २१२ टि. ४
ससविंदु	वल्लीविशेषः	४५ गा. ३२
ससरीरी	सशरीरी	१९०३ [१]
ससरुहिरे	शशरुधिरम्	१२२९
ससि	शशिन्	१७८ [२]
ससिया	शशकी	८५१
ससिवी	वल्लीविशेषः	पृ. १९ टि. १२
सस्सिरिया	सश्रीकाणि	१७७
सस्सिरीया	„	१९५ [१], १९६, २०६ [१], २१०, २११, पृ. ५७ टि. ६, पृ. ६४ टि. ५
सह	सह	१७१७, १७२१, १७२५, १७३३
सहसम्मसुइया	सहसम्मत्या	११० गा. १२०
सहस्स	सहस्र	१६८, १७० तः १७४, १७७, १७८ तः १८३ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९०

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
	[१], १९३ [१], १९८			१३९, १८८, १८९ [१],	
	[२], ३९५ [१, ३],			१९० [१], १९३ [१],	
	३९६ [१], ३९७ [१, ३],			१९५ [१], १९६, १९७ तः	
	३९९ [१, ३]			२०४ सूत्राणां प्रथमक-	
० सहस्स -	सहस्र	१९७ [२]		ण्डिका, २०६ [२] गा. १५४	
सहस्सक्खे	सहस्राक्षः	१९७ [२]	सहस्साइं	सहस्राणि २११, २१६९	
सहस्सगासो	सहस्राग्रशः २५ [३], २८		० सहस्साइं	सहस्रे १२८९, १३१२	
	[४], ३१ [४], ३४ [४],		० सहस्साइं	सहस्राणि २८ [४], ३१ [४],	
	५५ [३]			३४ [४], ५५ [३], १७४,	
सहस्सपत्ते	सहस्रपत्रम्	५१		१८७ गा. १४० गा. १४१,	
सहस्सपुहुत्तं	सहस्रपृथक्त्वम् ९१० [३]			१९६, १९७ [१], १९८	
० सहस्सवत्ताणं	सहस्रपत्राणाम् ५४ [८]			[१], १९९ [१], २१०,	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तंकाइ
सव्वलोगं	सर्वलोकम् ९९३, २१६८, २१६९	
सव्वलोगपरिया- चण्णगा	सर्वलोकपर्यापन्नकाः १५०, १५३, १५६, १५९, १६२	
सव्वसाहूणं(च.प.)	सर्वसाधुभ्यः पृ. १ पं. ४	
सव्वं	सर्वम् ८५३, ११५५	
सव्वा	सर्वा ८४९ तः ८५२	
सव्वागासे	सर्वाकाशे २११ गा. १७३	
सव्वाणि	सर्वाणि १६९४ [१८]	
सव्वायासे	सर्वाकाशम् १००५	
सव्वाहिं	सर्वैः ११० गा. १२७, २१७५	
„	सर्वाभिः ९३, १७४६, १७४७ [१], १७५०	
सव्विन्दिय	सर्वेन्द्रिय १२३७	
सव्वे	सर्वे ६८ [२], ७५ [२], ८४ [२], ८५ [३], ९१ [२], १५०, १५३, १५६, १५९, १६२, २०७, २१०, २११ गा. १६७, १०७७, १०७८, १०८१, १०८३, १०८९, ११२४ तः ११२६, ११२८ तः ११३३ [१], ११३८, ११३९, ११४२, ११४५, ११४६, १३१३, १५८३ [१, ३], १६०४ [१-२], १६४३, १६४९ [१], १७५७, १७५८ [१], १७६०, १७६१, १७६४, १७६५ [२], १७७४ [१], १७७८, १७८१, १७८४ [१, ३], १७८९, १८६०, १८६३, १८६४, १८६९ [१], २०५४ गा. २२६, २०८०, २१२३ [३], २१२४ [४], २१७० [२]	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तंकाइ
सव्वे	सर्वान् १७९३ गा. २१७, १८०४, १८११, १८१७	
सव्वे -	सर्वे ५६ [१], ५७ [१], ५८ [१]	
सव्वेसिं	सर्वेषाम् ५५३, १०४१ [६], १०४९, ११९७, १७३३, १७४१, २१११	
सव्वेसु	सर्वेषु ९३, १५१, १५७, १६०, १६३ तः १६६, १७५, २११, ६७२ [७-८], ६७३ [२], १५८०, १७४०, पृ. ३५९ टि. ४	
सव्वो	सर्वः ५४ [९] गा. ९८, ५४ [१०] गा. १०२	
सव्वोही	सर्वावधयः २०२२, २०२४, २०२५	
ससण्	शशकः ८४९, ८५२	
ससगा	शशकाः ७४	
ससतो	शशकः पृ. २१२ टि. ४	
ससविंदु	वल्लीविशेषः ४५ गा. ३२	
ससरीरी	सहसरीरी १९०३ [१]	
ससरुहिरे	शशकधिरम् १२२९	
ससि	शशिन १७८ [२]	
ससिया	शशकी ८५१	
ससिवी	वल्लीविशेषः पृ. १९ टि. १२	
ससिसरिया	सश्रीकाणि १७७	
ससिसरीया	„ १९५ [१], १९६, २०६ [१], २१०, २११, पृ. ५७ टि. ६, पृ. ६४ टि. ५	
सह	सह १७१७, १७२१, १७२५, १७३३	
सहसम्मुद्दया	सहसममत्या ११० गा. १२०	
सहरस	सहस्र १६८, १७० तः १७४, १७७, १७८ तः १८३ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९०	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	[१], १९३ [१], १९८	
	[२], ३९५ [१,३],	
	३९६ [१], ३९७ [१,३],	
	३९९ [१,३]	
० सहस्स -	सहस्र	१९७ [२]
सहस्सकखे	सहस्राक्षः	१९७ [२]
सहस्सगसो	सहस्राग्रशः	२५ [३], २८
	[४], ३१ [४], ३४ [४],	
	५५ [३]	
सहस्सपत्ते	सहस्रपत्रम्	५१
सहस्सपुहुत्तं	सहस्रपृथक्त्वम्	९१० [३]
० सहस्सवत्ताणं	सहस्रपत्राणाम्	५४ [८]

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	१३९, १८८, १८९ [१],	
	१९० [१], १९३ [१],	
	१९५ [१], १९६, १९७ तः	
	२०४ सूत्राणां प्रथमक-	
	ण्डिका, २०६ [२] गा. १५४	
सहस्साइं	सहस्राणि	२११, २१६९
० सहस्साइं	सहस्रे	१२८९, १३१२
० सहस्साइं	सहस्राणि	२८ [४], ३१ [४],
	३४ [४], ५५ [३], १७४,	
	१८७ गा. १४० गा. १४१,	
	१९६, १९७ [१], १९८	
	[१], १९९ [१], २१०,	

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
० सहस्साणं	१८० [२], १८२ [२], १८३ [२], १८८, १९० [२], १९५ तः १९७, १९८ तः २०४ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका, १८२९, १८३२ तः १८४२, १८५२	
० सहस्साणं	सहस्रयोः १८३० तः १८३३	
सहस्साणि	सहस्राणि १८४२	
० सहस्साणि	,, २११	
सहस्सार	सहस्रार २०९, २१०, ६२२, ६३४, १०३५, २०५१	
सहस्सारकप्पोवग-	सहस्रारकल्पोपक-	
वेमाणियदेवा	वैमानिकदेवाः ६६१	
सहस्सारकप्पोवग-	सहस्रारकल्पोपकवैमानिक-	
वेमाणियदेवेहिंतो	देवेभ्यः ६५५ [४]	
सहस्सारगदेवा	सहस्रारकदेवाः ६७५, ७०९	
० सहस्सारगदेवा	,, २००२	
सहस्सारदेवस्स	सहस्रारदेवस्य १५५१ [५]	
सहस्सारदेवा	सहस्रारदेवाः २०४ [१]	
सहस्सारदेवाणं	सहस्रारदेवानाम् २०४ [१], ५९६	
सहस्सारवडंसण	सहस्रारवत्तंसकः २०४ [१]	
सहस्सारस्स	सहस्रारस्य २०५ [१]	
सहस्सारा	सहस्राराः १४४ [१]	
सहस्सारे	सहस्रारः—देवलोकः २०४ [१]	
,,	,, —देवेन्द्रः २०४ [२]	
,,	सहस्रारे २०६ [२] गा. १५४, २२३ [८], ३३४, ४२२ [१-३], १४७०, १८३७, पृ. १६६ टि. १	
० सहस्सारेसु	सहस्रारयोः १५३२ [५], २०५२ [१]	
सहस्सारी	सहस्रारः ६७२ [९], १४६८	

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
० सहस्से	सहस्रम् १७३	
,,	सहसे १६८ तः १७३, १७७, १७८ तः १८३ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८५ [१]	
० सहस्सेण	सहसेण १७२८	
० सहस्सेणं	,, १७२३	
सहस्सेसु	सहसेषु १७४ गा. १३५	
० सहस्सेसु	,, ९३, १७४, १७६	
० सहस्सेसुं	,, पृ. ५५ टि. १	
० सहस्सेहिं	सहस्रैः ३९६ [३], १७१०	
संकमे	सङ्क्रमे ८०५, ८०६	
संकमेणं	सङ्क्रमेण पृ. २०५ टि. १-२	
० संकासो	संकाशः ५४ [१०] गा. १०२	
संकिलिट्ट-	संक्लिष्ट १२१८ गा. २१०	
० संकिलिट्टपरिणामे	संक्लिष्टपरिणामः १७४६, १७५०, १७५१	
संकिलिट्टाओ	संक्लिष्टाः १२४१	
संकिलिस्समाण ०	संक्लिश्यमान १३७	
० संकिलिस्समाणा	संक्लिश्यमानाः १२२	
० संकिलेसपरिणामे	संक्लेशपरिणामः पृ. ३८४ टि. १	
संख	शङ्ख १७८ [२]	
संखणगा	शङ्खनकाः—द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
संखत्तल ०	शङ्खत्तल पृ. ७८ टि. २	
संखदल ०	शङ्खदल २११	
संखा	शङ्खाः—द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
संखारा	शङ्खकाराः—शिल्पायाः १०६	
संखावत्ता	शङ्खावर्ता—योनिभेदः ७७३ [१, ३]	
संखावत्ताण	शङ्खावर्तायाम्—योनिविशेषे ७७३ [३]	

मूलसदो	सङ्कयत्यो	सुत्तंकाइ
संखिज्जगुणहीणे	सङ्खयेयगुणहीनः	४४०
संखिज्जगुणा	सङ्खयेयगुणाः	२३५ [१]
संखिज्जगुणाखो	,,	२९१
संखिज्जा	सङ्खयेयाः	२१०३ [१]
संखिज्जे	सङ्खयेयान्	१९९७
संखे	शङ्खः	१२३१
+ संखिज्ज -	सङ्खयेयानि-सङ्खयेय- जीवानि	५४ [८] गा. ८६
संखिज्जगुणवन्म-	सङ्खयेयगुणाभ्यधिकः	
हिण्		४४०
संखिज्जगुणवन्म-	सङ्खयेयभागाभ्यधिकः	
हिण्		४४०, ४५५ [२]
संखिज्जगुणवन्म-	सङ्खयेयभागम्	६०५

मूलसदो	सङ्कयत्यो	सुत्तंकाइ
	२४१, २५० [१-७],	
	२५१, २५३, २५५, २६२,	
	२६६, २८०, २८२, २८४,	
	२८६, २८८, २९०, २९५	
	तः ३०६, ३२२ तः ३२५,	
	३३० तः ३३२, ३३४,	
	६९१, ७३१, ७३३, ७३५,	
	७३७, ८०२, ८०३,	
	११७०, ११८० [३, ५,	
	८], ११८२ [१, ३],	
	११८८, ११९०, २०५३,	
	२१२५ तः २१२७ [१],	
	२१२८ [१], २१२९ [१],	
	२१३०, २१३१, २१४२	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० सहस्साणं	१८० [२], १८२ [२], १८३ [२], १८८, १९० [२], १९५ तः १९७, १९८ तः २०४ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका, १८२९, १८३२ तः १८४२, १८५२	
० सहस्साणं	सहस्रयोः १८३० तः १८३३	
सहस्साणि	सहस्राणि १८४२	
० सहस्साणि	,, २११	
सहस्सार	सहस्रार २०९, २१०, ६२२, ६३४, १०३५, २०५१	
सहस्सारकप्पोवग-	सहस्रारकल्पोपक-	
वेमाणियदेवा	वैमानिकदेवाः ६६१	
सहस्सारकप्पोवग-	सहस्रारकल्पोपकवैमानिक-	
वेमाणियदेवेहिंत्तो	देवेभ्यः ६५५ [४]	
सहस्सारगदेवा	सहस्रारकदेवाः ६७५, ७०९	
० सहस्सारगदेवा	,, २००२	
सहस्सारदेवस्स	सहस्रारदेवस्य १५५१ [५]	
सहस्सारदेवा	सहस्रारदेवाः २०४ [१]	
सहस्सारदेवाणं	सहस्रारदेवानाम् २०४ [१], ५९६	
सहस्सारवडेलणु	सहस्रारवत्तंसकः २०४ [१]	
सहस्सारस्स	सहस्रारस्य २०५ [१]	
सहस्सारा	सहस्राराः १४४ [१]	
सहस्सारे	सहस्रारः—देवलोकाः २०४ [१]	
,,	,, —देवेन्द्रः २०४ [२]	
,,	सहस्रारे २०६ [२] गा. १५४, २२३ [८], ३३४, ४२२ [१-३], १४७०, १८३७, पृ. १६६ टि. १	
० सहस्सारेसु	सहस्रारयोः १५३२ [५], २०५२ [१]	
सहस्सारे	सहस्रारः ६७२ [९], १४६८	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० सहस्से	सहस्रम् १७३	
,,	सहसे १६८ तः १७३, १७७, १७८ तः १८३ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८५ [१]	
० सहस्सेण	सहसेण १७२८	
० सहस्सेणं	,, १७२३	
सहस्सेसु	सहसेषु १७४ गा. १३५	
० सहस्सेसु	,, ९३, १७४, १७६	
० सहस्सेसुं	,, पृ. ५५ टि. १	
० सहस्सेहिं	सहस्रैः ३९६ [३], १७१०	
संकमे	सङ्क्रमे ८०५, ८०६	
संकमेणं	सङ्क्रमेण पृ. २०५ टि. १-२	
० संकासो	संकाशः ५४ [१०] गा. १०२	
संकिलिट्ट-	संक्लिष्ट १२१८ गा. २१०	
० संकिलिट्टपरिणामे	संक्लिष्टपरिणामः १७४६, १७५०, १७५१	
संकिलिट्टाओ	संक्लिष्टाः १२४१	
संकिलिस्समाण ०	संक्लिश्यमान १३७	
० संकिलिस्समाणा	संक्लिश्यमानाः १२२	
० संकिलेसपरिणामे	संक्लिष्टपरिणामः पृ. ३८४ टि. १	
संख	शङ्ख १७८ [२]	
संखणगा	शङ्खनकाः—द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
संखतल ०	शङ्खतल पृ. ७८ टि. २	
संखदल ०	शङ्खदल २११	
संखा	शङ्खाः—द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
संखारा	शङ्खकाराः—शिल्पार्याः १०६	
संखावत्ता	शङ्खावर्ता—योनिभेदः ७७३ [१, ३]	
संखावत्ताणु	शङ्खावर्तायाम्—योनिविशेषे ७७३ [३]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
संखेज्जतिभाग-	सङ्खयेयभागाभ्यधिकः	
मव्वहिण		५०४
संखेज्जतिभाग-	„	
मव्वहिते		५०४
संखेज्जतिभागाहीणे	सङ्खयेयभागहीनः ४४०, ४४३, ४४८, ४५५ [३],	५०४
संखेज्जतिभागं	सङ्खयेयभागम् पृ. ४४१ टि. १	
संखेज्जतिभागाओ	सङ्खयेयभागात् ९९२ [२]	
संखेज्जतिभागो	सङ्खयेयभागः ९९२ [२]	
संखेज्जपणसिण	सङ्खयेयप्रदेशकः ५०८, ५२९ [१], ५४१ [१], ५५० [१], ७८९	
„	सङ्खयेयप्रदेशकम् ७९३	
संखेज्जपणसियस्स	सङ्खयेयप्रदेशकस्य ५०८, ५२९ [१], ५३५ [१], ५४१ [१], ५५० [१], ८०२, ८०५	
संखेज्जपणसियाणं	सङ्खयेयप्रदेशकानाम् ५२९ [१], ५४१ [१], ५५० [१]	
संखेज्जपणसोगा-	सङ्खयेयप्रदेशावगाढस्य	
ढस्स	५१३, ८०२, ८०३, ८०५	
संखेज्जपणसोगाढा	सङ्खयेयप्रदेशावगाढाः ३३१	
संखेज्जपणसोगाढां	सङ्खयेयप्रदेशावगाढानि ८७७ [४]	
संखेज्जपणसोगाढाणं	सङ्खयेयप्रदेशावगाढानाम् ३३१, ५१३	
संखेज्जपणसोगाढे	सङ्खयेयप्रदेशावगाढम् ७९५ तः ७९८, ८००	
संखेज्जपणसिण	सङ्खयेयप्रदेशकः ५३५ [१]	
„	सङ्खयेयप्रदेशकम् ७९३, ७९४, ७९७	
संखेज्जपणसिया	सङ्खयेयप्रदेशकः ३३०, ५०३	
संखेज्जपणसियाणं	सङ्खयेयप्रदेशकानाम् ३३०, ५०८, ५३५ [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
संखेज्जपणसोगाढस्स	सङ्खयेयप्रदेशावगाढस्य	८०२
संखेज्जपणसोगाढा	सङ्खयेयप्रदेशावगाढाः ३३१	
संखेज्जपणसोगाढे	सङ्खयेयप्रदेशावगाढम् ७९४, ७९५, ७९७ तः ७९९, ८०१	
संखेज्जभागव्वम-	सङ्खयेयभागाभ्यधिकः	
तिण		४४३
संखेज्जभागव्वमहिण	„	४४०
संखेज्जभागव्वमइण	„	४४८
संखेज्जभागहीणे	सङ्खयेयभागहीनः ४४३, ४५५ [२-३], ५०४, ५०८	
संखेज्जवासव्वम-	सङ्खयेयवर्षाभ्यधिकानि	
इयाइं	१२८९, १३१२	
संखेज्जवासाउण-	सङ्खयेयवर्षागुक्केभ्यः	
हिंतो	६३९ [१०, २१, २५], ६४५ [४-५], ६६२ [४]	
० संखेज्जवासाउण-	„	
हिंतो	६३९ [११]	
० संखेज्जवासाउय-	सङ्खयेयवर्षागुक्कर्मभूम-	
कम्मभूमणहिंतो	केभ्यः ६४५ [६]	
० संखेज्जवासाउ-	सङ्खयेयवर्षागुक्कर्मभूमक-	
यकम्मभूमगग-	गर्मव्युत्क्रान्तिकमनुप्ये-	
व्वमवक्कतिय-	भ्यः ६६२ [६-७], ६६५ [२]	
मणुस्सेहिंतो		
संखेज्जवासाउय-	सङ्खयेयवर्षागुक्कर्म-	
कम्मभूमगगव्वम-	भूमकगर्मव्युत्क्रान्तिक-	
वक्कतियमणुस्स-	मनुप्याहारक-	
आहारगसरीरे	शरीरम् १५३३ [५-६]	
० „	„ १५३३ [७-१०]	
संखेज्जवासाउय-	सङ्खयेयवर्षागुक्कर्मभूमक-	
कम्मभूमगगव्वम-	गर्मव्युत्क्रान्तिकमनुप्य-	
वक्कतियमणुस्स-	पथेन्द्रियवैकियशरीरम्	
पंचेदियवेउ-		
व्वियसरीरे	१५१९ [३-४]	
० „	१५१९ [५]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
संगहणिगाहा	सङ्गहणीगाथाः ८२९ [२]	
संगहणिगाहाओ	,,	१५१२
० संगहणीगाहा	सङ्गहणीगाथा २०६ [२]	
संव	सङ्घ १७७, १७८ [१],	१८८
संवट्ट	सङ्घट्टा-वल्ली ४५ गा. ३०	
संवट्टेति	सङ्घट्टयन्ति २१५३ [४]	
संघयणणामाए	संहनननाम्नः १७०२	[२३]
संघयणणामे	संहनननाम १६९३,	१६९४ [७]
० संघयणणामे	,,	१६९४ [७]
संघयणेणं	संहननेन १७७, १७८	[१-२], १८८, १९६
संघयणेसु	संहननेषु १७४१	
संघरिससमुट्ठिए	सङ्घर्षसमुत्थितः ३१ [१]	
संघाएुंति	सङ्घातयन्ति २१५३ [४]	
संघाडे	वनस्पतिविशेषः ५५ [३]	गा. १०८
० संघाया	सङ्घाताः ५३ गा. ४५-४६	
संघाएजा	शक्नुयात् १४२० [६-८],	१४२१ [२-३], १४३७
		[६]
संचितस्स	सञ्चितस्य १६७९	
संजए	संयतः १३५८, १८९० [१]	
० संजएहिंतो	संयतेभ्यः ६६५ [२-३]	
संजतसम्महिट्टि०	संयतसम्यग्दृष्टि ६६५ [२],	१५३३ [९]
संजतसम्महिट्टी-	संयतसम्यग्दृष्टिभ्यः ६६२	
हिंतो	[७], ६६५ [२]	
संजता	संयताः २६१	
संजतासंजतसम्म-	संयतासंयतसम्यग्दृष्टि	
हिट्टि	१५३३ [८]	
० संजतासंजता	संयतासंयताः १९७४,	१९७७
० संजतासंजतेहिंतो	संयतासंयतेभ्यः ६६४	
संजतासंजया	संयतासंयताः १९७८	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
संजते	संयतः १३५८	
० संजतेहिंतो	संयतेभ्यः ६६५ [२-३]	
संजमपयं	संयमपदम् पृ. ४१४पं. २०	
० संजमाणं	संयमानाम् १४७०	
० संजमासंजमाणं	संयमासंयमानाम् १४७०	
संजमे	संयमः २ गा. ७	
संजय	संयत १५३३ [१०]	
+ संजय	संयतः २१२ गा. १८०,	१२५९ गा. २११, १८६५
	गा. २१९, १९८० गा.	२२१
संजयरहिया	संयतरहिताः १९८० गा.	२२१
संजयसम्महिट्टि	संयतसम्यग्दृष्टि १५३३ [९]	
संजयसम्महिट्टि०	,,	१५३३ [८]
० संजयस्स	संयतस्य १६२२, १६२४	
संजया	संयताः ६६५ [१],	११४२, ११४७, ११५२,
	१९७४, १९७५, १९७७,	१९७८, १९८०
० संजया	,,	११४२
संजयाणं	संयतानाम् २६१	
संजयासंजए	संयतासंयतः १३६०	
संजयासंजता	संयतासंयताः २६१	
संजयासंजयसम्म-	संयतासंयतसम्यग्दृष्टि ६६२	
हिट्टि०	[७], १५३३ [८]	
संजयासंजयस्स	संयतासंयतस्य १६२३	
संजयासंजया	संयतासंयताः ११४१,	११४२, ११४७, १९७४,
	१९७५, १९८०	
संजयासंजयाणं	संयतासंयतानाम् २६१	
संजयासंजये	संयतासंयतः १८९२	
० संजलणाए	सङ्कलनायाः-सङ्कलनस्य	१७३७ [४]
संजलणे	सङ्कलनः ९६२ [१],	१६९१ [४]
संजुत्ते	संयुक्तः १००५.	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तंकाइ
	१५४० तः १५४२, १५४४	
	[१], पृ. २४१ टि. १ तः ३	
० संठिता	संस्थिताः १६७ तः १७४,	
	२०७	
,,	संस्थिता २११	
,,	संस्थितौ २०५ [१], २०६	
	[१]	
,,	संस्थितानि १७७, १७८	
	[१], १८८, १९५ [१]	
० संठिते	संस्थितः १९७ [१], २०१	
	[१], २१६९	
० संठिया	संस्थिता ८५८	
,,	संस्थिताः १४९८ [३-४],	
	१५००, १५०१ [४]	
० संठियाओ	संस्थिताः १९५ [१]	
संड	पण्ड १२५७ [१६]	
+ संडिय	तृणविशेषः पृ. २० टि. १	
+ संडिल्ला	शाण्डिल्येषु १०२ गा. ११४	
संतइभावं	सन्ततिभावम् ७३०, ७३२	
संततिभावं	,, ७३४, ७३६	
संतयामेव	सततमेव ६९३	
संतरं	सान्तरम् ६०९ तः ६१९,	
	६२१ तः ६२४, ८७८, ८७९	
संती	सती ५३ गा. ४६	
० संथवो	संस्तवः ११० गा-१३१	
० संथारगं	संस्तारकम् २१७४ [४]	
० संधिं	सन्धिम् ५४ [७] गा. ८५	
संपट्टिते	सम्प्रस्थितः १०९०	
० संपणदित्ता	सम्प्रणदितानि १७७, १८८	
० संपणदिया	,, १७८ [१]	
संपराइयबंधगं	साम्परायिकबन्धकम्	
	१६९९ [१]	
संपराइयबंधयं	,, १७३६ [१]	
संपराय	सम्पराय १२१ तः १२३,	
	१३३, १३७	
संपहारेमाणीओ	सम्प्रधारयन्त्यः पृ. ४२३	
	टि. १	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तंकाइ
संपिंडिया	सम्पिण्डिताः १०८३	
संबद्धं	सम्बद्धम् १६७ तः १६९,	
	१७१ तः १७४	
संवररुहिरै	शम्बररुधिरम् १२२९	
संभिन्नं	सम्भिन्नाम्-परिपूर्णम्	
	२००७	
संवच्छराइं	संवत्सराः ३६९ [१, ३],	
	१७०० [१०], १७३९	
	[२]	
संवट्टगवाए	संवर्तकवातः ३४ [१]	
संवट्टवाए	संवर्तवातः पृ. १६ टि. ६	
संवट्टावाए	,, पृ. १६ टि. ६	
संवरा	संवराः-द्विखुरपशुविशेषः	
	७२	
० संवरे	संवरा ११० गा-१२०	
संवाहनिवेसेसु	सम्वाधनिवेशेषु ८२	
० संविकिण्णा	संविकीर्णानि १८८	
० संविगिण्णा	,, १७७, १७८ [१]	
संवुक्का	द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
संवुडजोणिया	संवृतथोनिकाः ७७२	
संवुडजोणियाणं	संवृतथोनिकानाम् ७७२	
संवुडवियडजोणिया	संवृतविवृतथोनिकाः ७७२	
संवुडवियड- जोणियाणं	संवृतविवृतथोनिकानाम्	
	७७२	
संवुडवियडा	संवृतविवृता-योनिभेदः	
	७६४, ७६५, ७६७, ७७०	
संवुडा	संवृता-योनिभेदः ७६४,	
	७६५, ७६७, ७७०	
संसयकरणी	संशयकरणी-भाषाप्रभेदः	
	८६६ गा. १९७	
संसार	संसार १९, २११	
संसार०	,, २११ गा. १५८	
संसारअपरित्ते	संसारपरीतः १३७९,	
	१३८१	
संसारत्या	संसारस्थाः ३३४	
संसारपरित्ते	संसारपरीतः १३७६,	
	१३७८	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
संसारसमावण्ण	संसारसमापन्न ५७ [१-२], ५८ [१-२], ५९	
संसारसमावण्णगा	संसारसमापन्नकाः ८६७, १५७३	
संसारसमावण्ण- जीवपण्णवणा	संसारसमापन्नजीवप्रज्ञापना १४, १८, १४७ [२]	
संसारसमावण्णया	संसारसमापन्नकाः ८६७	
संहिता	संहिता-मिश्रिता ५३ गा. ४६	
सा	सा ५४ [३] गा. ५९, ५४ [४] गा. ६९, ५४ [५], गा. ७६ तः ७९, ५४ [६] गा. ८० तः ८३, ८३१, ८४९ तः ८५२, १२५२, १२५३, १२५५, १५२९ [१-३], १५३२ [१, ६]	
सा -	सा ११३१, ११४५	
साहयार ०	सातिचार १३५	
साइरेगाइं	सातिरेकाणि १३४६, १७०० [१]	
+ साएय	साकेतम् १०२ गा. ११३	
० सागरा	सागरात् १ [गा. २]	
सागरोवमकोडा- कोडीओ	सागरोपमकोटीकोटयः १३०६, १३०९, १३११, १६९७ तः १६९९, १७०० [४-५, ९-१३], १७०२ [३, ५-९, १३, १८-२२, २४-२७, ३६-३९, ४२-४३, ४५, ५४, ५८]. १७०३ [१], १७०४	
सागरोवमकोडां- कोडीओ	सागरोपमकोटीकोटीः १७३४, १७३५ [१], १७३७ [२-३], १७३९ [१-२], १७४१	
सागरोवमपणुवीसं	सागरोपमपञ्चविंशतिः १७१८	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सागरोवमपणुवी-	सागरोपमपञ्चविंशत्या	
साए	१७१७	
”	सागरोपमपञ्चविंशतेः १७१५,	
सागरोवमपण्णासं	सागरोपमपञ्चाशत् १७२२	
सागरोवमपण्णा-	सागरोपमपञ्चाशता	
साए	१७२१	
”	सागरोपमपञ्चाशतः १७२१	
सागरोवमसत-	सागरोपमशतपृथक्त्वम्	
पुहुत्तं	१३१४, १३२०, १३२८	
सागरोवमसतं	सागरोपमशतम् १७२७	
सागरोवमसतेण	सागरोपमशतेन १७२५	
सागरोवमसयपुहुत्तं	सागरोपमशतपृथक्त्वम् १२७९, १२८४, १२९३, १२९९, १३८३	
सागरोवमसयस्स	सागरोपमशतस्य १७२५	
सागरोवमस-	सागरोपमसहस्रस्य १७०२	
हस्सस्स	[१, ४, ११, ३६, ३९], १७२८, १७३१ [१, ३-५]	
सागरोवमसहस्सं	सागरोपमसहस्रम् १२७५, १३५४, १७२९	
सागरोवमसहस्साइं	सागरोपमसहस्रे १२८९, १३१२	
सागरोवमसहस्सेण	सागरोपमसहस्रेण १७२८	
सागरोवमसहस्सेणं	” १७३३	
सागरोवमस्स	सागरोपमस्य १६९८ [१], १६९९ [२], १७०० [४, ९, ११-१३], १७०२ [३, ५-६, ८-९, १३, १८-२२, २४-२७, ३७-३८, ४२- ४३, ४५], १७०५, १७०७ [२], १७०८ [४, ७-८], १७११ [२], १७१३	
सागरोवमं	सागरोपमम् ३३६ [१, ३], ३३७ [१, ३], ३४५ [१, ३], ३४७ [१, ३], १७०० [२], १७०८ [२]	

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ	मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
सागरोवमाइं	सागरोपमाणि ३३५ [१, ३], ३३७ तः ३४३		सागरोवउत्ताणं	साकारोपयुक्तानाम् २६२, ३२५	
	सूत्राणांप्रथम-तृतीयकण्डिके, ४०७ [१, ३], ४१७ तः ४३७ सूत्राणां प्रथम-तृतीय-कण्डिके, १२६१, १२६७, १३३६ तः १३३८, १३४०, १३४१, १३४३, १३४६, १३५३, १७०० [१], १७०१ [१]		सागरोवउत्ते	साकारोपयुक्तः १३६२, २१७५	
सागरोवमाइं	सागरोपमे ४०९ [१, ३], ४१३ [१, ३], ४१७ [१, ३], ४१८ [१, ३], १३३९		सागरोवओग-परिणामे	साकारोपयोगपरिणामः ९३२	
सागरोवमाणं	सागरोपमाणाम् १३५६		सागरोवओगे	साकारोपयोगः १९०८, १९०९, १९१२, १९१३, १९१६, १९१७, १९२१, ४०८ टि. २	
सागार - ०	साकार १९०१ [१]		० सागरोवओगे	१९०९, १९१३, १९२१	
सागारपस्सी	साकारपश्यत्तिनः १९५४, १९५५, १९५७ [१], १९५८, १९६०		सागरोवओगोव-उत्ते	साकारोपयोगोपयुक्तः ३१४ टि. १	
सागारपासणता	साकारपश्यता १९४५, १९४७, १९४८, १९५०		० साडण्	शाटकः १०००	
० सागारपासणता	साकारपश्यता १९४८		साणं	स्वेषाम् १७७, १७८ [१-२], १८८, १९५ [१-२], १९६, १९७ [१], २०५ [१]	
सागारपासणताए	साकारपश्यत्तया १९५५		„	स्वासाम् १७७, १७८ [१-२], १८८, १९५ [१], १९६, १९७ [१]	
सागारपासणया	साकारपश्यता १९३६, १९३७, १९४०, १९४४, १९५०, १९५८		सात	साता २०५४ गा. २२५	
० सागारपासणया	साकारपश्यता १९३७, १९४१, १९४५, १९५७ [१], १९५८		सातं	साताम् २०५४ गा. २२६	
० सागारमणागारं	साकारानाकारम् २११ गा. १६९		साता	साता २०६६, ४२४ टि. १	
सागारे	साकारः १७४६, १७५०, १९२०		सातावेदगा	सातावेदकाः ३२५	
„	साकारम् १९६३, १९६४		सातावेदगाणं	सातावेदकानाम् ३२५	
सागारोवउत्ता	साकारोपयुक्ताः २६२, ३२५, ९३८, १९२८, १९२९, १९३२ [१]		सातावेदणिजस्स	सातावेदनीयरथ १६८१ [१], १७११ [१], १७३६ [१]	
			सातावेदणिजं	सातावेदनीयम् १६८१ [१]	
			सातावेदणिजे	„ १६८१ [१], १६९० [१]	
			सातावेयणिजस्स	सातावेदनीयस्य १६८१ [१], १६९९ [१], १७०७ [१]	
			सातावेयणिजे	सातावेदनीयम् १६९० [२]	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सातासायं	सातासाताम्	२०६७
सातिरेगस्स	सातिरेकेण सातिरेकाद् वा	
(तृप. प.)		६९४, ७०३
„ (स. प.)	सातिरेके	१८०६
		[१], १८३१
सातिरेगं	सातिरेकम् ३४५ [१, ३],	
	३४७ [१, ३], ४०४	
	[१, ३], ४०६ [१, ३],	
	४१३ तः ४१६ सूत्राणां	
	प्रथम-तृतीयकण्डिके,	
	१२७५, १२७९, १२९३,	
	१२९९, १३१४, १३२०,	
	१३२८, १३५४, १३८३,	
	१३८९, १५०२, १५०६	
	[१, ३-४], १५२७,	
	१५३५, १५४८, २१५७,	
	पृ. १२५ टि. १	
सातिरेगाइं	सातिरेकाणि	१३४३
„	सातिरेके ४१३ [१, ३],	
	४१८ [१, ३]	
सातिरेगाओ	सातिरेकात्	९९२ [२]
„	सातिरेके	१३५६
सातिरेगाणं	सातिरेकैः सातिरेकेभ्यो वा	
„ (तृप. प.)		७०३, ७०५
„ (स. प.)	सातिरेकेषु	१८३३
„ (स. प.)	सातिरेकयोः	१८३१,
		१८३३
सातिसंठाणणामे	सादिसंस्थाननाम	१६९४
		[८]
साती	सादि-संस्थानम्	९८८
सातीते	सादिकः पृ. ३१५ टि. २	
सादीण्	„ १२६५, १२७६,	
	१२९०, १३२५, १३२६,	
	१३३०, १३३१, १३३४,	
	१३४२ तः १३४४,	
	१३४६, १३५१, १३५२,	
	१३५७, १३५९, १३६१,	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	१३७०, १३७५, १३८२,	
	१३८५, १३८८, १३९१,	
		१३९४
सादीया	सादिकाः	२११
+ साम	वनस्पतिविशेषः ४२ गा. २२	
सामण्ण	सामान्य	३८२ [१]
० सामलता	श्यामलता ४४ गा. २७	
सामावल्ली	श्यामवल्ली पृ. १९ टि. ११	
० सामंते	समीपे	२०५२ [४.५]
सामा	श्यामाः १८७ गा. १४६	
„	श्यामा-प्रियङ्गुः १२२७	
सामाइय ०	सामायिक	१३३, १३४
सामाइय	„	१३४
सामाइयचरित्त-	सामायिकचारित्रपरिणामः	
परिणामे		९३६
सामाण -	सामान-अणपन्निकाभि-	
	धानव्यन्तरदेवानामिन्द्र	
		१९४
सामाणा	सामानः-अणपन्निकाभि-	
	धानव्यन्तरदेवानामिन्द्रः	
		१९४ गा. १५२
० सामाणा	सामानौ (सामानः-अण-	
	पन्निकाभिधानवानव्य-	
	न्तरदेवानामिन्द्रः)	
		१९३ [२]
सामाणिय ०	सामानिक	१७७, १७८
	[१], १७९ [२], १८०	
	[२], १८२ [२], १८८,	
	१९० [२], १९५ तः १९७,	
	१९८ तः २०६ सूत्राणां	
	द्वितीयकण्डिका	
सामाणिथा	सामानिकाः १८७ गा. १४२	
सामिच्चं	स्वामित्वम्	१७८ [१]
सामित्तं	„ १७७, १७८ [२],	
		१८८, १९६
सायं	साताम्	२०६७
सायावेदणिज्जस्स	सातावेदनीयस्य १६८१ [१]	

मूलसद्दो	सकयल्यो	सुत्तकाइ
सायावेयणिजस्स	सातावेदनीयस्य १७०८ [६]	
सायासाया	सातासाता २०६६	
सारइय ०	शारदिक १२३१	
० सारए	सारकः-सारः १२३७	
सारकह्माणे	सारकल्याणः-	
	वनस्पतिः ४८ गा. ३७	
सारसा	सारसाः ८८	
सारंगा	सारङ्गाः-चतुरिन्द्रियजीवाः	
	५८ [१]	
सारा	भुजपरिसर्पविशेषाः ८५ [१]	
सारिक्खं-	साहइयम् २११ गा. १७५	
सारीर	शारीरी २०५४ गा. २२५	
सारीरमाणसं	शारीरमानसीम् २०६४,	
	२०६५	
सारीरमाणसा	शारीरमानसी २०६३	
सारीरं	शारीरीम् २०६४, २०६५	
सारीरा	शारीरी २०६३	
सारे	सारः-वनस्पतिविशेषः	
	४८ गा. ३७	
० सारे	सारः १२२८, १२३३	
+ साल	सालः-वृक्षविशेषः ४०	
	गा. १३	
सालकह्माणे	वनस्पतिविशेषः पृ. २० टि. ९	
सालस्स	शाखायाः ५४ [३] गा.	
	६०, ५४ [४] गा. ७०	
साला	शाखाः ४०, ४१	
सालाए	शाखायाः ५४ [५] गा.	
	७९, ५४ [६] गा. ८३	
सालिपिट्ठरासी	शालिपिट्ठाशिः १२३१	
सालिसच्छियामच्छा	मत्स्यविशेषाः ६३	
साली	वलयवृक्षविशेषः पृ. २०	
	टि. ९	
”	शालिः ५० गा. ४२	
साले	शाखा ५४ [३] गा. ६०,	
	५४ [४] गा. ७०	
”	सालः-वलयवनस्पतिः	
	पृ. २० टि. ९	

मूलसद्दो	सकयल्यो	सुत्तकाइ
सावत्थी	श्रावस्ती १०२ गा. ११६	
+ सासग	पारदः २४ गा. ९	
सासतं-	शाश्वतम् २१७६	
सासयं	” २११ गा. १७९	
सासयं-	” २११, २११ गा.	
	१७७, २१७६ गा. २३१	
० साहस्सीए	साहइयाः पृ. ७२ टि. ३	
० साहस्सीणं	साहइणीणम् १७७, १७८	
	[१-२], १७९ [२]	
	१८० [२], १८२ [२],	
	१८८, १९० [२], १९५	
	तः १९७, १९८ तः २०६	
	सूत्राणां द्वितीयकण्डिका	
+ साहारण-	साधारणवनस्पतिजीवानाम्	
	५४ [११] गा. १०६	
साहारण ०	साधारण ५४ [१०]	
	गा. १०१	
साहारणजीवाणं	साधारणजीवानाम् ५४	
	[१०] गा. १०१	
साहारणलक्खणं	साधारणलक्षणम् ५४ [१०]	
	गा. १०१	
साहारणसरीरणा-	साधारणशरीरनाम्नः	
माण	१७०२ [४८]	
साहारणसरीरणासे	साधारणशरीरनाम १६९३	
साहारणसरीरवादर-	साधारणशरीरवादरवनस्प-	
वणप्फइकाइया	तिकायिकाः ३७	
साहारणसरीरवादर-	”	
वणस्सइकाइया	५५ [३], ५४ [१]	
साहारणाण	साधारणानाम् ५४ [१०]	
	गा. १००	
साहिज्जति	कथ्यते-प्ररूप्यते १२३२	
साहिज्जति	कथ्यन्ते-प्ररूप्यन्ते १२३२	
साहियाइं	साधिकानि ४१८ [१]	
साहीया	साधिका २११ गा. १६५	
० साहूणं (च.प.)	साधुभ्यः पृ. १ पं. ४	
सिउंढि	वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा.	
	४७	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सिक्खापुच्चगं	शिक्षापूर्वकम्	८७५
सिज्झइ	सिध्यति २११ गा. १५९	
सिज्झई	,, २११ गा. १६०	
सिज्झणयाण्	सेधनया ५६४, ६०६	
सिज्झति	सिध्यति २१७४ [१], २१७५	
सिज्झंति	सिध्यन्ति ६२३, ६३६, ६७३ [२]	
सिज्झेज्जा	सिध्येत् १४२१ [५]	
सिट्ठिं	श्रेष्ठिनम् ११०८	
सिणिद्ध	स्निग्ध पृ. १५४ टि. २	
सित	सित १७८ [२]	
सित्तिरिं	सत्तति: पृ. ३७१ टि. २	
सित्ताण्	वनस्पतिविशेषः ५२	
सिद्ध	सिद्ध १५ तः १७	
+ सिद्ध	सिद्धः २११ गा. १७८	
सिद्धकेवल्लि-	सिद्धकेवल्यनाहारकः	
भणाहारण्	१३६९, १३७०	
सिद्धखेत्तोव-	सिद्धक्षेत्रोपपातगतिः	
वातगती	१०९८	
सिद्धखेत्तोव-	,,	
वायगती	१०९३, १०९८	
सिद्धगती	सिद्धगतिः ५६४	
सिद्धणोभवोव-	सिद्धनोभवोपपातगतिः	
वातगती	११००, ११०२, ११०४	
० सिद्धणोभवोव-	,,	
वातगती	११०२, ११०३	
० सिद्धणोभवोव-	,,	
वायगती	११०४	
सिद्धणोभवोव-	,,	
वातगती	पृ. २७१ टि. १-२	
सिद्धत्थिया	सिद्धार्थिका-मिष्टखाद्य- विशेषः १२३८	
सिद्धवज्जा	सिद्धवर्जा ६०८, ६२५, ६३८	
सिद्धवज्जो	सिद्धवर्जः १०९९	
सिद्धस्स	सिद्धस्स २११ गा. १७३	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सिद्धा	सिद्धाः २११, २११ गा. १५९-१६०-१६६-१७७- १७९, २२४ तः २२६, ३३४, ४३९, ६०६, ६२३, ६३६, ८६७, १४०५, १५७३, १८७५ [२], १८८२ [३], १८८६, १८८७ [३], १९०१ [२], १९०३ [६], १९७९, २१७६	
० सिद्धा	सिद्धाः १६, १७, १९०० [४]	
सिद्धाण	सिद्धानाम् २२५, २२६, २१७६	
सिद्धाण-	,, २११ गा. १६१, पृ. २२३ टि. १	
सिद्धाणं	सिद्धानाम् २११, २११ गा. १६३ तः १६५-१६९ १७१-१७५, ९१० [१], ९१४ [१], १४०५, १८७०, १९७३, १९८०	
,, (च. प.)	सिद्धेभ्यः पृ. ३ पं. ३	
सिद्धालण्	सिद्धालयः-ईषत्प्रागभारै- कार्थं २११	
० सिद्धियाण	सिद्धिकानाम् २६९	
० सिद्धियाणं	,, २६९	
सिद्धिं	सिद्धिम् २१७० [२] गा. २३०	
सिद्धी	सिद्धिः-ईषत्प्रागभारैकार्थं २११	
सिद्धे	सिद्धः १२६५, १८६७, १८७४ [२], १८८१ [३], १८९३	
,,	सिद्धान् १ गा. १, २११ गा. १६८	
सिद्धेहिंवो	सिद्धेभ्यः ९१० [४]	
सिद्धो	सिद्धः २११ गा. १६७- १६८, पृ. ५४५ टि. ६	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सिप्पारिया	शिल्पार्याः १०१, १०६	
+ सिप्पिय	तृणविशेषः ४७ गा. ३६	
सिप्पिसंपुडा	शुक्तिसम्पुटाः—द्वीन्द्रिय-	
	जीवाः ५६ [१]	
० सिप्पी	शुक्तिः १२३०	
सिय	स्यात् ५५ [३], ४४०, ४४३, ४४८, ४५५ [२-३], ४८९ [२], ५०४ तः ५०६, ५०८, ५२७ [३], ५३३ [१], ५३९ [१], ५४८ [१], ५५४ [१], ६७९, ६८१, ७८२ तः ७८७, ७९३, ७९५, ७९६, ८०७, ८०८ [१], ८१० [१], ८१२ [१], ८१४ [१], ८१६ [१], ८१८ [१], ८२० [१], ८२२ [१], ८२४ [१], ८२६ [१], ८२८ [१], ८३१, ९१० [३], १००२ [१], १००३ [१], १२०३ [१, ३], १२१० [१, ३], १२११, १५५३, १५५९ तः १५६१, १५८५ [१], १५८८, १५८९ [१], १५९०, १५९१, १५९६, १५९७ [१], १५९८, १५९९ [१], १६०९, १६११, १६१२, १६२८	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	[१], १८९४ [१], १९०५ [२], २१५३ [४]	
सिय	स्युः ९२१ [१], १०३८ [२], १०५० [२-३], १५९२, १६००, २०९९ [२], २१०० [२], २१०२, २१०६ तः २१०८, २११२, २११३, २१२३ [३], २१२४ [३], २१५३ [५]	
सिया	स्यात् १२२२, १२५२, १२५३	
॥	स्युः ९१६ [२], ९२१ [२]	
० सिया	सितानि १९५ [१]	
सियाला	शृगालाः ७४	
सियाली	शृगाली ८५१	
सियाले	शृगालः ८४९, ८५२	
सियालो	॥ पृ. २१२ टि. ४	
० सिरया	शिरस्काः १९६	
सिरिकंदलगा	श्रीकन्दलकाः—एकखुर-पशुविशेषाः ७१	
सिरीसिवा	सरीसृपाः ६४७ गा. १८३	
सिरीसे	शिरीषः ४१ गा. १८	
सिलप्पवाल	शिलाप्रवाल १७८ [२]	
सिला	शिला—पृथ्वीकायभेदः २४ गा. ८	
॥	रोमपक्षिविशेषः पृ. ३४ टि. ७	
सिलिंधपुप्फ	शिलिन्ध्रपुप्फ १७८ [१-२]	
सिलिंधपुप्फ ०	॥ १८७ गा. १४७	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सिङ्गवेरचुण्णे	शृङ्गवेरचूर्णम्	१२३४
सिङ्गवेरे	शृङ्गवेरम्	५४ [१]
	गा. ४८, १२३४	
० सिङ्गाण	फलीनाम्	८८६
सिङ्गाराइं	शृङ्गाराणि	२०५२ [२]
सिङ्गिरिडे	चतुरिन्द्रियजीवः	५८ [१]
	गा. ११०	
सिङ्गाडगस्स	शृङ्गाटकस्य	५४ [२]
	गा. ५५	
सिङ्गाणसु	श्लेष्मसु	पृ. ३५ टि. ३
सिङ्गाणसु	„	९३
सिङ्गुवार ०	सिन्दुवार	१२३१
सिङ्गुवारे	सिन्दुवारः	४२ गा. २२
+ सिङ्गुसोवीरा	सिन्धुसौवीरेषु	१०२
	गा. ११५	
सिंसुमारा	शिङ्गुमाराः—जलचरभेदः	
	पृ. २९ टि. २	
सिंहल	सिंहल—म्लेच्छजातिविशेष	
	९८	
० सीए	शीतः	५४८ [२], ५५० [२-३]
सीओसिणं	शीतोष्णम्	२०५७ [३, ५]
सीतजोणिया	शीतयोनिकाः	७५३
सीतजोणियाणं	शीतयोनिकानाम्	७५३
सीतफास ०	शीतस्पर्श	४४१, ५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१], ५५२ [१]
सीतफासपरिणता	शीतस्पर्शपरिणताः	९ [२-४], ११ [१-४], १२ [१-२, ७], १३ [३-५]
० सीतस्स	शीतस्य	५४७ [१], ५५२ [१]
सीतं	शीताम्	२०५६
सीता	शीता—योनिभेदः	७३८ तः ७४०, ७४२, ७४४, ७४५, ७४७ तः ७५१

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सीता	शीता—वेदनाभेदः	२०५४ गा. २२५, २०५५
„	शीताः	१८६४
सीताए	श्रितया—निःश्रेणिगत्या	२११
० सीताणं	शीतानाम्	५५१ [१], ५५२ [१]
सीते	शीतः—स्पर्शः	५५३
० सीते	„ „ ५४७ [१-३], ५४८ [१, ३], ५५० [१], ५५१, ५५२	
सीतोदए	शीतोदकम्	२८ [१]
सीतोसिणजोणिया	शीतोष्णयोनिकाः	७५३
सीतोसिणं	शीतोष्णाम्—वेदनाभेदम्	२०५६, २०५७ [२], २०५८
सीतोसिणा	शीतोष्णा—योनिभेदः	७३८ तः ७४०, ७४२, ७४४, ७४५, ७४७ तः ७५१
„	„ —वेदनाभेदः	२०५५
० सीधु	सीधु	१२३७
सीमागारा	ग्राहविशेषः	६५
सीय	शीत—स्पर्श	१८०१, १८०९
सीय ०	„ „ ५०४, ५२५ [१]	
सीयउरए	वनस्पतिविशेषः	४२ गा. २१
सीयफास ०	शीतस्पर्श	४४०
सीयफासपरिणता	शीतस्पर्शपरिणताः	८ [४], ९ [१, ५], १० [१-२], ११ [५], १२ [३, ५, ८], १३ [१, ३]
सीयफासपरिणया	„	१२ [४]
सीयफासाइं	शीतस्पर्शानि	८७७ [१३]
सीयलुक्खाओ	शीतरक्षाः	१२४१
० सीयस्स	शीतस्य	५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१]

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
सीयं	शीतम्	१८६४, २०५२ [२]
„	शीताम्-वेदनाभेदम्	२०५७ [२५], २०५८
सीया	शीताः	२०५२ [२]
सीयाइं	शीतानि	८७७ [१४]
सीयाणं	शीतानाम्	५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१]
सीलं	शीलम्	१४२० [६-७], १४३७ [६]
सीवणिण	श्रीपर्णी	४० गा. १५
सीसगखंडाण	सीसकखण्डानाम्	८८२
+ सीसय	सीसकम्	२४ गा. ८
सीसवा	शिशपा	४० गा. १५
सीह	सिंह	१९६
सीह[अंक]	सिंहाङ्क	१७७
सीहकण्णा	सिंहकर्णाः-अन्तर्द्वीप-	मनुष्याः ९५
सीहकण्णी	सिंहकर्णी-वनस्पति-	विशेषः ५४ [१] गा. ४७
सिहकिण्ही	(?) „	पृ. २१ टि. ९
सीहमुहा	सिंहमुखाः-अन्तर्द्वीप-	मनुष्याः ९५
सीहल	सिंहल-भ्लेच्छजाति-	विशेष पृ. ३६ टि. ६
सीहा	सिंहाः	७४, ६४७ गा. १८३
सीही	सिंही	८५१
सीहे	सिंहः	८४९, ८५२
सीहो	सिंहः	पृ. २१२ टि. ४
सुण	शुकः	१२२७
सुण्ण	श्रुतेन	११० गा. १२४
सुकत	सुकृत	१७७
सुकय	„	१७८ [१], १८८
सुक	शुक-द्रवलोकर	१०, ६३४, १०३५

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
सुकछिवाडिया	शुकछिवाडिका-शुकवला-दिफलिका	१२३१
सुकपोगलपरिसा-	शुकपुद्गलपरिशाटेषु	९३
हेसु		
सुकपोगला	शुकपुद्गलाः	२०५२ [२]
सुकलेसट्टाणा	शुकलेश्यास्थानानि	१२४९
सुकलेसट्टागेहिंतो	शुकलेश्यास्थानेभ्यः	१२४९
सुकलेसं	शुकलेश्याम्	पृ. २९३ टि. १
सुकलेसं	शुकलेश्याम्	पृ. ३०२ टि. ४
सुकलेसा	शुकलेश्या	११६४ [३]
„	शुकलेश्याः	११७२
सुकलेसे	शुकलेश्याः	१२११, १७५१
सुकलेसेण	शुकलेश्याः	१२५८ [४]
सुकलेसेसु	शुकलेश्याः	१२११
सुकलेस्सट्टाणा	शुकलेश्यास्थानानि	१२४७, १२४९
सुकलेस्सट्टाणाण	शुकलेश्यास्थानानाम्	१२४८, १२४९
सुकलेस्सट्टागेहिंतो	शुकलेश्यास्थानेभ्यः	१२४७, १२४९
सुकलेस्सं	शुकलेश्याम्	१११६, १२२१ तः १२२४, १२५४
सुकलेस्सं	शुकलेश्याम्	१२५८ [३]
सुकलेस्सा	शुकलेश्या	११५६, ११५८, ११६३ [१, ३], ११६९ [१], ११८० [९], १२१९, १२२५, १२३१, १२३२, १२३८, १२४०, १२४२ तः १२४४, १२५०, १२५५, १२५६, १२५७ [१-३, ५, ७], १७५२
	शुकलेश्याः	२५५, ९४२, ९४६, ११५५, ११७०, ११८० [५, ७-८], ११८२ [१, ३], ११८६ तः ११८८, ११९०, ११९१, ११९७

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
सुकलेस्साए	शुक्लेइयायाः १२४५, १२४६	
„	शुक्लेइयायाम् १८८५ [४]	
सुकलेस्साओ	शुक्लेइयाः ११८० [७-९]	
० सुकलेस्साओ	„ ११५५	
सुकलेस्साठाणा	शुक्लेइयास्थानानि १२४७	
सुकलेस्साण	शुक्लेइयानाम् ११७२, ११८० [१, ५, ८, १०], ११८२ [१, ३], ११८६ तः ११८८, ११९०, ११९१, ११९३, पृ. २८४ टि. १	
सुकलेस्साणं	शुक्लेइयानाम् २५५, ११७०	
सुकलेस्सापरिणामे	शुक्लेइयापरिणामः ९३०	
सुकलेस्से	शुक्लेइयः १२११, १२१७, १३४१	
सुकलेस्सेसु	शुक्लेइयेषु १११७, १२११	
सुका	शुकाः-वैमानिकदेवविशेषाः १४४ [१]	
„	शुकाः-शुक्रनिकायदेवाः १९५ [१]	
सुकिल्पणं	शुक्लेकेन-शुक्लेन १२३२	
सुकिल्पत्ता	शुक्लेपत्ताः-चतुरिन्द्रिय- जीवाः ५८ [१]	
सुकिल्पवण्ण ०	शुक्लेवर्ण पृ. १३७ टि. २	
सुकिल्पवण्णणा-	शुक्लेवर्णनाम्नः १७०२ [२९, ३२]	
मस्स		
सुकिल्पवण्णणामे	शुक्लेवर्णनाम् १६९४ [९]	
सुकिल्पवण्णणा-	शुक्लेवर्णनाम्नः १७०२ [२४]	
माए		
सुकिल्पवण्णपरि-	शुक्लेवर्णपरिणताः ९ [५], १० [१], ११ [१-५], १२ [१, ३-८], १३ [१-२, ४-५]	
णता		

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
सुकिल्पवण्णपरिणया	शुक्लेवर्णपरिणताः ८ [१], १० [२], १२ [२], १३ [३]	
सुकिल्पवण्णपरिणामे	शुक्लेवर्णपरिणामः ९५२	
सुकिल्पाइं	शुक्लानि ८७७ [७-८], १७९८ [१-२]	
० सुक्लिइं	„ १८०६ [१], १८०९	
सुकिल्	शुक्ल ५४४	
सुकिल्पणं	शुक्लेकेन-शुक्लेन पृ. २९५ टि. ४	
सुकिल्मत्तिया	शुक्लेमत्तिकाः २३	
सुकिल्पवण्ण ०	शुक्लेवर्ण ४४०, ४४१	
सुकिल्पसुत्तए	शुक्लेपूत्रके १२२२	
सुकेसु	शुक्लेपु-वीथेपु ९३	
सुगइगामिणीओ	सुगतिगामिन्यः १२४१	
सुगंध ०	सुगन्ध १७७, १७८ [१], १८८	
सुगंधि ०	सुगन्धि पृ. ५६ टि. ६	
सुगंधिए	कमलविशेषः ५१	
सुगा	शुकाः ८८	
सुणए	शुनकः ८४९, ८५२	
सुणओ	„ पृ. २१२ टि. ४	
सुणगा	शुनकाः ७४	
सुणह	शुणुत २११ गा. १७५	
सुणिया	शुनिका ८५१	
सुणेइ	शुणोति ९९० [१], ९९१ [१]	
सुणेति	„ ९९१ [१], ९९२ [१]	
सुणहा	बहुवीजवनस्पतिः पृ. १७ टि. ९	
सुत	श्रुत-श्रुतज्ञान १९२९	
सुतअण्णणा	श्रुताज्ञान ४४८, ४६७ [१], १९२८, १९२९	
सुतअण्णणासागा-	श्रुताज्ञानसाकारोपयोगः १९२१	
रोवओगे		
सुतअण्णणाणी	श्रुताज्ञानी ४७८, ४९६	
„	श्रुताज्ञानिनः २५८, २५९, १९६०	

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सुतअण्णाणीणं	श्रुताज्ञानिनाम् २५८, २५९	
सुतअण्णाणे	श्रुताज्ञाने १९१७	
० सुतअण्णाणोव-	श्रुताज्ञानोपयुक्ताः	
उत्ता		१९३१
सुतणाण	श्रुतज्ञान ४४८, ४५२, ४६४	
	[१], १९२८, १९२९	
सुतणाण ०	„ ४४९, ४५९ [१]	
० सुतणाणपज्जवेहि	श्रुतज्ञानपर्यवैः ४८७ [१]	
सुतणाणपज्जवेहिं	„ ४४९, ४९३	
	[१]	
सुतणाणसागारपा-	श्रुतज्ञानसाकारपर्ययता	
सणत्ता		१९४८
सुतणाणसागारपा-	„	
सणत्ता		१९४९
० सुतणाणिसु	श्रुतज्ञानिषु १८९८ [१]	
सुतणाणी	श्रुतज्ञानी ४६०, ४७८,	
	४८६, ४९४	
„	श्रुतज्ञानिनः २५९	
सुतणाणीणं	श्रुतज्ञानिनाम् २५७	
सुतोवउत्ता	श्रुतोपयुक्ता १७५२	
सुतोवउत्ते	श्रुतोपयुक्तः १७४६,	
	१७५०, १७५१	
० सुत्तए	सूत्रके-सूत्रे १२२२	
० सुत्तत्तयं	सूत्रत्रयम् ३५३	
सुत्तरुइ	सूत्ररुचिः ११० गा. १२४	
सुत्त[रुइ]	„ ११० गा. ११९	
सुत्तवेयालिया	सूक्तवैतालिकाः-कर्मार्याः	
	१०५.	
सुत्तं-	सूत्रम् ११० गा. १२४	
सुत्ता	सुताः ३२५.	
सुत्ताणं	सुतानाम् ३२५.	
सुत्ताणि	सूत्राणि १४९९ [१],	
	१५००	
सुत्तोमई	शौक्तिकावती १०२	
	गा. ११५.	
सुत्तिट्ठ ०	सुत्तिट्ठ ११० गा. १३१	
सुद्ध	सुद्ध १२१८ गा. २१०	

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सुद्धदंता	सुद्धदन्ताः-अन्तर्द्वीप-	
	मनुष्याः ९५	
सुद्धया	ग्राहविशेषः पृ. ३० टि. २	
सुद्धवाए	सुद्धवातः ३४ [१]	
सुद्धागणी	सुद्धाग्निः ३१ [१]	
सुद्धे	सुद्धम् १२२०	
सुद्धोदए	सुद्धोदकम् २८ [१]	
सुपक्खोयरसे	सुपक्खेसुरसः पृ. २९६	
	टि. १५	
सुपिक्खोयरसे	सुपक्खेसुरसः १२३७	
सुत्तिभगंध	सुरभिगन्ध ५४४	
सुत्तिभगंध ०	„ ४४९, १८०९	
सुत्तिभगंधणामाए	सुरभिगन्धनाम्नः १७०२	
	[२९]	
सुत्तिभगंधपरिणता	सुरभिगन्धपरिणताः ८ [२],	
	९ [१-५], १० [१], ११	
	[१-५], १२ [१-८], १३	
	[१-५]	
सुत्तिभगंधपरिणामे	सुरभिगन्धपरिणामः ९५३	
सुत्तिभगंधरस	सुरभिगन्धरस्य ५४४	
सुत्तिभगंधाई	सुरभिगन्धानि ८७७ [१०],	
	१८०६ [१]	
सुत्तिभगंधाओ	सुरभिगन्धाः १२४०	
सुत्तिभगंधो	सुरभिगन्धः ५४४	
सुत्तिभसदपरिणामे	सुरभिश्चदपरिणामः-	
	शुभश्चदपरिणामः ९५७	
सुभए	सुभगम्-पद्मविशेषः ५१	
सुभग ०	सुभग-पद्मविशेष ५४ [८]	
	गा. ९०	
सुभगणामाए	सुभगनाम्नः १७०२ [५१]	
सुभगणामे	सुभगनाम् १६९३	
सुभगत्ताए	सुभगतया २०५२ [२]	
सुभगा	सुभगा-बल्लीविशेषः ४५	
	गा. २९	
„	सुभगाः-त्रौन्द्रियजीवाः	
	५७ [१]	
सुभणामस्स	शुभनाम्नः १६८४ [१]	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाह	मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाह
सुभणामं	शुभनाम १६८४ [१]		० सुयणाणाइं	श्रुतज्ञाने १४२० [५-६]	
सुभणामाए	शुभनाम्नः १७०२ [५०]		सुयणाणारिया	श्रुतज्ञानार्थाः १०८	
सुभणामे	शुभनाम १६९३		सुयणाणी	श्रुतज्ञानी १३४८	
सुमणसा	सुमनाः-वज्जीविशेषः ४५	गा. ३०	„	श्रुतज्ञानिनः २५७, ९३८, ९४१[१], १९५४, १९६०	
सुमत्तओ	वनस्पतिविशेषः पृ. २२	टि. १	सुयणाणीणं	श्रुतज्ञानिनाम् २५९	
सुय	श्रुत १ [गा. १]		० सुयणागेषु	श्रुतज्ञानयोः १२१६ [१]	
+ सुय	तृणविशेषः ४४ गा. ३५		सुयधम्मं	श्रुतधर्मम् ११० गा. १३०	
सुयअण्णाण	श्रुताज्ञान ४४५, तः ४४७		सुयपिच्छे	गुक्पिच्छम् १२२७	
सुयअण्णाण ०	„ ४४०, ४४१, ४४३, ४७० [१]		सुयपिंछे	„ पृ. २९३ टि. १२	
सुयअण्णाणपरिणामे	श्रुताज्ञानपरिणामः ९३४		सुययणनिहाणं	श्रुतरत्ननिधानम् १ गा. २	
सुयअण्णाणसागार-	श्रुताज्ञानसाकारपश्यता		सुययणं	श्रुतरत्नम् १ गा. ३	
पासणत्ता	१९४५, १९४८		सुययणं-	श्रुतरत्नम् १ [गा. २]	
सुयअण्णाणसागार-	„ १९४१, १९५७ [१],		सुयविमिद्व्या	श्रुतविशिष्टता १६८५ [१]	
पासणत्ता	१९५८		सुयविंदा	त्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]	
सुयअण्णाणसागार-	श्रुताज्ञानसाकारोपयोगः		सुयसागरा	श्रुतसागरात् १ [गा. २]	
रोवओगे	१९०९, १९१३		सुरद्वय	सुरचित १८८	
सुयअण्णाणी	श्रुताज्ञानी ४७१, ४८८, १३५२, १८९९ [१]		सुरगण ०	सुरगण २११ गा. १७२	
„	श्रुताज्ञानिनः ९३८, ९४० [१], ९४१ [१], १९५४		+ सुरद्व्या	सुराष्ट्रेषु १०२ गा. ११४	
० सुयअण्णाणोव-	श्रुताज्ञानोपयुक्ताः १९३२		सुरभि	सुरभि १७८ [१], १८८	
उत्ता	[१]		सुरभिगंधणामे	सुरभिगन्धनाम १६९४ [१०]	
सुयअण्णाणसागार-	श्रुताज्ञानसाकारपश्यता		सुरभिगंधपरिणता	सुरभिगन्धपरिणताः पृ. ६	
पासणत्ता	१९३७		सुरिंदे	टि. १-२, पृ. ७ टि. ३, पृ. ८	
सुयणाण	श्रुतज्ञान १२१६ [१], १४३७ [५-६]		सुरूप ०	टि. १-३-५, पृ. १० टि. १	
सुयणाण ०	„ ४४०, ४७७ [१], ४८५ [१]		+ सुरूप	सुरभि १७७	
सुयणाणपरिणामे	श्रुतज्ञानपरिणामः ९३३		सुरेन्द्रः	सुरूपः-भूताभिधानवान-	
सुयणाणसागारपा-	श्रुतज्ञानसाकारपश्यता		सुरूप	व्यन्तरदेवानामिन्द्रः १९२	
सणत्ता	१९३७		सुरूवा	गा. १४९	
सुयणाणसागारोव-	श्रुतज्ञानसाकारोपयोगः		सुरूपाः	१७७, १७८	
ओगे	१९०९, १९१३, १९२१		„	[१], १८८	
सुयणाणं	श्रुतज्ञानम् ११० गा. १२६		सुरूपां	१७८ [२]	
			„	१९५ [१]	
			सुवच्छे	सुवत्सः-वानव्यन्तरेन्द्रः	
				१९४ गा. १५२	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सुवण्णकुमारराया	सुपर्णकुमारराजा	१८५ [२], १८६ [२]
सुवण्णकुमारा	सुपर्णकुमाराः	१४० [१], १८४ [१], १८५ [१], १८६ [१]
सुवण्णकुमाराणं	सुपर्णकुमाराणाम्	१८४ [१], १८५ [१], १८६ [१], १८७, ३५१ [१], ५७८
सुवण्णकुमारिंदो	सुपर्णकुमारेन्द्रौ	१८४ [२]
सुवण्णकुमारिंदे	सुपर्णकुमारेन्द्रः	१८६ [२]
सुवण्णकुमारीणं	सुपर्णकुमारीणाम्	३५२ [१]
सुवण्णजूहिया	सुवर्णयूथिका	१२३०
० सुवण्णमती	सुवर्णवती	२११
सुवण्णसिन्धी	सुवर्णशुक्तिः	१२३०
सुवण्णा	सुपर्णाः—सुपर्ण[कुमाराः]	१७७ गा. १३७, १८७ गा. १४५ गा. १४७, ४३९
सुवण्णिंदे	सुपर्णेन्द्रः—सुपर्णकुमारेन्द्रः	१८५ [२]
सुवण्णे	सुपर्णे—सुपर्णकुमारेणु	१८७ गा. १३८
„	सुवर्णम्	२४ गा. ८
सुसुमारा	शिशुमाराः	पृ. २९ टि. २
सुह ०	शुभ	१९६
सुहत्ताए	सुखतया	१८०५, १८०६ [१]
सुहफासा	सुखरपशानि	१९५ [१]
० सुहया	सुखता	१६८१ [१], १६९० [२]
सुहं	सुखम्	२११ गा. १७७, २१७६ गा. २३१
„	सुखाम्	२०५४ गा. २२६, २०७०
० सुहं	„	२११ गा. १७२
सुहा	शुभा—वेदनामेदः	२०६९
० सुहावहा	शुभावहा	२११

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सुहिरणियाकुसुमे	सुहिरणियाकुसुमम्	१२३८
सुही	सुखिनः	२११ गा. १७७, २१७६ गा. २३१
सुहुम ०	सूक्ष्म १४९१ [२], १४९२ [२], १४९३ [२], १४९४ [२]	
+ सुहुम	सूक्ष्मः	२१२ गा. १८१, १२५९ गा. २१२
सुहुमअपज्जत्तगाणं	सूक्ष्मापर्याप्तकानाम्	२३८
सुहुमअपज्जत्तयाणं	सूक्ष्मापर्याप्तकानाम्	२४८
सुहुमआउकाइय ०	सूक्ष्माप्यायिक २३९, २४९	
सुहुमआउका-	„	
इय-०		२३८
सुहुमआउकाइया	सूक्ष्माप्यायिकाः	२३७ तः २३९, २४० [३], २४१, २४७तः २४९, २५० [३] ३३४
सुहुमआउकाइयाणं	सूक्ष्माप्यायिकानाम्	२३७, २४० [३], २४१, २४७, २४८, २५० [३], २५१, ३५८
सुहुमआउकाइए	सूक्ष्माप्यायिकः	१३०१
सुहुमआउकाइया	सूक्ष्माप्यायिकाः	२६, २७, १५३
० सुहुमआउकाइया	„	२७
सुहुमआउकाइयाणं	सूक्ष्माप्यायिकानाम्	१५३
सुहुमणामस्त	सूक्ष्मनाम्नः	१७०२ [४७]
सुहुमणामाए	„	१७०२ [४५]
सुहुमणामे	सूक्ष्मनाम	१६९३
सुहुमणिजोया	सूक्ष्मनिगोदाः	२३९
सुहुमणिजोयाण	सूक्ष्मनिगोदानाम्	२३७
सुहुमणिगोद-०	सूक्ष्मनिगोद २३८, २४८	
सुहुमणिगोदा	सूक्ष्मनिगोदाः	२४७, २४८, ३३४
सुहुमणिगोदे	सूक्ष्मनिगोदः	१३०१
सुहुमतेउकाइय ०	सूक्ष्मतेजःकायिक	२३९, २४९

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सुहुमतेउकाइय-०	सूक्ष्मतेजःकायिक	२३८
सुहुमतेउकाइया	सूक्ष्मतेजःकायिकाः १५६, २३७, २३८, २४० [४], २४१, २४७ तः २४९, २५० [४], २५१, ३३४	
सुहुमतेउकाइयाणं	सूक्ष्मतेजःकायिकानाम् १५६, २४० [४], २४१, २४७, २४८, २५० [४], २५१, ३६१	
सुहुमतेउकाइए	सूक्ष्मतेजःकायिकः १३०१	
सुहुमतेउकाइया	सूक्ष्मतेजःकायिकाः २९, ३०, २३९	
सुहुमतेउकाइयाणं	सूक्ष्मतेजःकायिका- नाम् २३७	
सुहुमनिगोद०	सूक्ष्मनिगोद	२३९
सुहुमनिगोदा	सूक्ष्मनिगोदाः २३७, २३८, २४० [७], २४१, २४९, २५० [७], २५१	
सुहुमनिगोदाण	सूक्ष्मनिगोदानाम् २४१	
सुहुमनिगोदाणं	,, २४० [७], २४७, २५० [७], २५१	
सुहुमनिगोय०	सूक्ष्मनिगोद	२४९
सुहुमनिगोया	सूक्ष्मनिगोदाः २५० [७]	
सुहुमपजत्तगाणं	सूक्ष्मपर्याप्तकानाम् २३९	
सुहुमपजत्तया	सूक्ष्मपर्याप्तकाः २५१, ३३४	
सुहुमपजत्तयाण	सूक्ष्मपर्याप्तकानाम् २४९	
सुहुमपुढविकाइएसु	सूक्ष्मपृथ्वीकायिकेषु ६६८ [४]	
सुहुमपुढविकाइए- हिंनो	सूक्ष्मपृथ्वीकायिकेभ्यः ६५० [४.५]	
० सुहुमपुढविका- इएहिंनो	सूक्ष्मपृथ्वीकायिकेभ्यः ६५० [५]	
सुहुमपुढविकाइय ०	सूक्ष्मपृथ्वीकायिक २३९, २४९	
सुहुमपुढविका- इय-०	,,	२३८

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सुहुमपुढविकाइया	सूक्ष्मपृथ्वीकायिकाः २०, २१, १५०, २३७ तः २३९, २४० [२], २४१, २४७ तः २४९, २५० [२], २५१, ३३४	
० सुहुमपुढविकाइया	सूक्ष्मपृथ्वीकायिकाः २१	
सुहुमपुढविका- इयाणं	सूक्ष्मपृथ्वीकायिकानाम् १५०, २३७, २४० [२], २४१, २४७, २४८, २५० [२], २५१, ३५५ [१]	
० सुहुमपुढविका- इयाणं	सूक्ष्मपृथ्वीकायिकानाम् ३५५ [२-३]	
सुहुमपुढविकाइए	सूक्ष्मपृथ्वीकायिकः १३०१	
सुहुमपुढविकाइय- एगिंदिय-	सूक्ष्मपृथ्वीकायिकैकेन्द्रियौ- दारिकशरीरम्	
ओरालियसरीरे	१४७८ [१-२]	
०,,	,, १४७८ [२]	
सुहुमपुढविकाइ- याण	सूक्ष्मपृथ्वीकायिकानाम् १४९० [२]	
सुहुमवणफइ- काइए	सूक्ष्मवनस्पतिकायिकः १३०१	
सुहुमवणफइका- इय ०	सूक्ष्मवनस्पतिकायिक २३९, २४९	
सुहुमवणफइका- इय-०	,,	२३८
सुहुमवणफइ- काइया	सूक्ष्मवनस्पतिकायिकाः २३७, २३९, २४० [६], २४१, २४८	
सुहुमवणफइका- इयाणं	सूक्ष्मवनस्पतिकायिकानाम् २३७, २४० [६], २४७, २४८, ३६७	
सुहुमवणफनिका-	सूक्ष्मवनस्पतिकायिकाः	
इया	२३८, २५१	
सुहुमवणफसइका-	,, ३५, ३६, १६२, २४७, इया २४९, २५० [६], ३३४	
० सुहुमवणफस- इकाइया	,,	३६

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सुहुमवणस्सइकाइ-	सूक्ष्मवनस्पतिकायिकानाम्	
याणं	१६२, २४१, २५१	
सुहुमवणस्सति-	„	
काइयाणं	२५० [६], ३३४	
सुहुमवाउकाइय	सूक्ष्मवायुकायिक	२३९, २४९
सुहुमवाउका-	„	
इय - ०		२३८
सुहुमवाउकाइया	सूक्ष्मवायुकायिकाः	१५९, २३७तः २३९, २४० [५], २४७तः २४९, २५० [५], ३३४
सुहुमवाउकाइयाणं	सूक्ष्मवायुकायिकानाम्	१५९, २३७, २४० [५], २४१, २४७, २४८, २५० [५], २५१, ३६४ [१]
० सुहुमवाउकाइ-	सूक्ष्मवायुकायिकानाम्	
याणं		३६४ [२]
सुहुमवाउकाइए	सूक्ष्मवायुकायिकः	१३०१
सुहुमवाउकाइयए-	सूक्ष्मवायुकायिकैकेन्द्रिय-	
गिंदियवेउन्विय-	वैक्रियशरीरम्	
सरीरे		१५१५ [२]
सुहुमवाउकाइया	सूक्ष्मवायुकायिकाः	३२, ३३
० सुहुमवाउकाइया	„	३३
सुहुमसंपराए	सूक्ष्मसम्परायः	१७४२
सुहुमसंपराय	सूक्ष्मसम्पराय	१२२, १३७
सुहुमसंपराय ०	„	१२१, १२२, १३३, १३७
सुहुमसंपरायच-	सूक्ष्मसम्परायचारित्र	
रित्तपरिणामे	परिणामः	९३६
सुहुमस्स	सूक्ष्मस्य	१७०२ [४८], २१७५
सुहुमा	सूक्ष्माः	५४ [११] [गा. १], २३७तः २४० [१], २४१, २४७तः २५० [१], २५१, २६७, ३३४, ९९३, ९९४, २१६८, पृ. ४८ टि. ३

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सुहुमाइं	सूक्ष्माणि	१७८ [१-२]
सुहुमाण	सूक्ष्माणाम्	१५०४ [३]
सुहुमाणं	सूक्ष्माणाम्	२३७, २४० [१], २४१, २४७, २५० [१], २५१, २६७, १५०६ [५]
सुहुमे	सूक्ष्मः	१३००, १३०२, १३८६
सुहो	शुभः	२११ गा. १७३
सुकलितणा	तृणविशेषः	४७ गा. ३६
सुंठि	शुण्ठी	५४ [८] गा. ९२
सुंठे	तृणविशेषः	४७ गा. ३६
सुंवे	पर्वगवनस्पतिविशेषः	४६ गा. ३३
सुंमुमारा	शिशुमाराः-जलचरमेदः	६२, ६७
० सूई	सूचिः	९११ [२], ९१२ [२], ९१८ [१], ९२०, ९२२ तः ९२४
सूईकलावसंठाण-	सूचिकलापसंस्थानसंस्थि-	
संठिए	तम्	१४९२ [१]
सूईमुहा	सूचिमुखाः-द्वीन्द्रियजीवाः	५६ [१]
सूयलि ०	म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि. १५
सूयीकलावसंठाण-	सूचिकलापसंस्थानसंस्थि-	
संठिए	तम्	९८६
सूयीमुहा	सूचिमुखाः-द्वीन्द्रियजीवाः	पृ. २७ टि. ५
सूर	सूर्य	१६७ तः १७४
सूरकंतमणिणिस्सिए	सूर्यकान्तमणिनिश्रितः	३१ [१]
सूरकंते	सूर्यकान्तः	२४ गा. ११
सूरणकंदे	सूरणकन्दः	५४ [१] गा. ५३
० सूरवल्ली	सूरवल्ली	४५ गा. ३०
सूरविमाणे	सूर्यविमाने	३९९ [१-३], ४०० [१-३]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
+ सूरसेणा	शूरसेनेषु १०२ गा. ११६			१२०९, १२१० [१,३],	
सूरा	सूर्याः-सूर्यनिकायदेवाः			१२११, १२१५ [१-३],	
	१४२ [१], १९५. [१]			१२२०, १२२२, १२२३,	
० सूरा	सूराः-सूर्यनामाभिधद्वीप-			१२२५, १२५१ तः	
	समुद्रार्थे १००३ [२]			१२५३, १२५५, १९५४,	
	गा. २०६			१९५७ [१], १९५८,	
सूरिय	सूर्य १९६, १९७ [१],			१९६०, १९६३, १९६४,	
	१९८ [१], २१०			२०४६, २०५१, २०५२	
० सूरिया	सूर्यां १९५. [२]			[१-२], २०७८, २०८०,	
सूलपाणी	शूलपाणिः १९८ [२]			२०८३, २१६९, प्र. २७५.	
सूसरणामाण	सुस्वरनाम्नः १७०२ [५.२]			टि. ६	
सूसरणामे	सुस्वरनाम १६९३		से	तद् ५, १३ [५], १६, १७,	
से					

मूलसहो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

मूलसहो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

४४३ तः ४४८, ४५२,
 ४५५ [१-३], ४५६ [१],
 ४५७ [१], ४५९ [१],
 ४६२ [१], ४६४ [१],
 ४६६ [१], ४६७ [१],
 ४६८ [१], ४७० [१],
 ४७३ [१], ४७४ [१],
 ४७५ [१], ४७७ [१],
 ४८१ [१], ४८२ [१],
 ४८३ [१], ४८५ [१],
 ४८७ [१], ४८९ [१],
 ४९० [१], ४९१ [१],
 ४९३ [१], ४९५ [१],
 ४९७, ४९९ [२], ५०३ तः
 ५०५, ५०८ तः ५११,
 ५१३ तः ५१५, ५१९,
 ५२५ [१], ५२६ [१],
 ५२९ [१], ५३० [१],
 ५३१ [१, ३], ५३२
 [१], ५३३ [१], ५३५
 तः ५३९ सूत्राणां प्रथम-
 कण्डिका, ५४१ [१],
 ५४२ [१], ५४३ [१],
 ५४५ [१], ५४७ [१],
 ५४८ [१], ५५० [१],
 ५५१ [१], ५५२ [१],
 ५५४ [१-३], ५५५
 [१], ५५६ [१], ५५७
 [१], ५५८, ८८२ तः
 ८८६, ९४६, ९५७,
 ९८३ [२], ९८४, ९८५
 [७], ९९६, १०८९ तः
 १०९१, १०९४ तः
 १०९९, ११०१, ११०२,
 ११०४, ११०६ तः
 ११२२, १२१५ [१-३],
 १२२०, १२२२, १२२६

तः १२३१, १२३३ तः
 १२३८, १२५२, १२५३,
 १३२६, १३३०, १३३४,
 १३४३, १३४४, १३४६,
 १३५२, १३५९, १३७५,
 १४३२ [२], १४३६
 [२], १४३७ [२-६],
 १४४४, १४५९, १५२३
 [१-२], १५२६ [१-६],
 १५७० तः १५७३,
 १७९६, १८०६ [१],
 १८१५, १८२४, १८६४,
 १९२८, १९२९, २१५३
 [२, ४, ६], २१५६ [२],
 २१५९ [२], २१६६
 [४], २१६९, २१७०
 [१], २१७० [२] गा.
 २२९, २१७३ [१],
 २१७४ [१], २१७५,
 २१७६, घृ. २४६
 टि. १.

से-

तद् ९९४, ९९८, ११२५,
 ११२६, ११२८ तः
 ११३०, ११३२, ११३३
 [१], ११३८, ११४२,
 ११४४, १२१५ [१, ३],
 १२२०, १२५३, १२५५,
 १२२८, १२३१, १२३२
 [१], १२५४, १२५७
 [१], १२५८, १२६०,
 १२६३, १२६४, २०४६,
 २०५१, २०५२ [१],
 २०७८, २०८०, २०८३,
 २१६९, २१७६, घृ. १६१
 टि. २, घृ. २४५ टि. ४,
 घृ. २७४ टि. १, घृ. २७६
 टि. २

वीयं परिसिद्धं-सद्वाणुकमो

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
से	तस्य १७४४, १८६४, १९६३, १९६४, २०५२	[२]
सेकालंसि	भविष्यत्काले	पृ. ३९४ टि. १
सेज्जा	शय्या	२१७४ [४]
+ सेडिय	तृणविशेषः	४७ गा. ३५
सेडी	रोमपक्षिविशेषः	८८
सेडिबग्गमूलान्	श्रेणिवर्गमूलानि	९१८ [१]
सेडी	श्रेणिः	९२१ [१]
सेडीणु	श्रेण्याः	९२१ [१]
सेडीभो	श्रेण्यः ९१० [२], ९११ [२], ९१२ [२], ९१८ [१], ९२४	
० सेडीभो	,,	१५५१ [९]
सेडीणं	श्रेणीनाम् ९११ [२], ९१२ [२], ९१८ [१], ९२०, ९२२ तः ९२४	
सेडीहिं	श्रेणिभिः पृ. २२७ टि. ४	
सेणयणु	वनस्पतिविशेषः पृ. १८ टि. १५	
सेणावद्वरयणत्तं	सेनापतिरत्नत्वम्	१४६७
सेणावई	सेनापतिम्	११०८
० सेणावच्चं	सेनापत्यम् १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
सेणियणु	वनस्पतिविशेषः पृ. १८ टि. १५	
सेण्हा (सण्हा)	,,	४० गा. १५
सेता	श्वेता	२११
सेते	श्वेतः-वानव्यन्तरेन्द्रः १९४ गा. १५३	
सेदसप्पा	श्वेतसर्पाः	७९
सेयकणवीरे	श्वेतकरवीरः	१२३१
सेयवंधुजीवणु	श्वेतवन्धुजीवकः	१२३१
सेयविया	श्वेताम्बिका	१०२गा. ११७
सेयंसि	सेये-कर्दमे	११२१
सेया	श्वेताः	१९६

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तं
सेयालंसि	एष्यत्काले	१८० १८१०, १८८
सेयासोणु	श्वेताशोकः	१२३
सेरियणु	वनस्पतिविशेषः ४३ गा. ५	
सेलं	शैलः	८५
सेल	शैलः-वृक्षविशेषः ४० ग	१
सेलेसिपडिवण्णगा	शैलेशीप्रतिपन्नकाः	८६ १५७
सेलेसिमद्वाणु	शैलेष्यद्वायाः	२१७
सेलेसिं	शैलेपीम्	२१७
सेलेसु	शैलेपु	१४
सेल्लगारा	शैलकाराः-शिल्पार्याः १०	
सेल्लारा	,,	पृ. ३८ टि.
सेवट्टसंघयण-	सेवार्तसंहनननाम्नः	१७०२ [२२]
णामस्स		१७०२ [२२]
सेवट्टसंघयणस्स	सेवार्तसंहननस्य	१७०२ [२८, ३०]
सेवट्टस्स	सेवार्तस्य	१७०२ [३२-३३]
० सेवणा	सेवनम् ११० गा. १३९	
+ सेवाल	शैवलः ४३ गा. २५, ५५ [३] गा. १०८	
सेवाले	,,	५१, ५४ [१] गा. ४५
सेस ०	शेष ५२५ [१], १७४२	
सेसणुसु	शेषकेपु	१७४१
सेसरा	रोमपक्षिविशेषः पृ. ३४ टि. ३	
सेससप्पा	शेषसर्पाः पृ. ३२ टि. १	
सेसं	शेषम् १८१ [१-२], १८३ [१], १८४ [१], १८५ [२], १८६ [२], १९८ [१-२], १९९ [२], २०० [१], २०१ [१], २०५ [१], २०७, २०९, ५४४, ६४८, ६५०	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तंकाइ
	[१०, १२], ९२४, ९३९	
	[१], ९४० [१], ९४१	
	[१], ९४२, ९८३ [२],	
	९८४, ९८७ [५], ११४१,	
	११४२, ११४४, ११४६,	
	११५४, १६८४ [२],	
	१७१७, १७२०, १७२४,	
	१७२७, १७४७ [१],	
	१८०६ [१], १८०९,	
	१८१५, १८२३, १८२९,	
	२०५२ [४-६], २१५६	
	[२], २१५७, २१५८ [१],	
	२१५९ [२], २१६५	
सेसा	शेषाः ३३३, ७८१ तः	
	७८४, ७९० गा. १९०,	
	१४१३, १६०४ [१],	
	१७६१, १७६३ [३],	
	१७७३ [२], १८५८,	
	१९५३, १९८० गा.	
	२२१, २०५४ गा. २२६,	
	२१२३ [३]	
सेसाण	शेषाणाम् १८७, ५२४,	
	५५८	
सेसाणं	,, १०२३, १०२९,	
	११५५, १६३९, १८८५	
	[३]	
सेसाणि	शेषाणि १६९४ [१८]	
सेसिदा	सर्पभेदः पृ. ३२ टि. ४	
सेसे	शेषः १७४४	
सेसेसु	शेषेषु ११० गा. १२९,	
	४८५ [२], ७९० गा.	
	१९०, १४६५, १९०७	
सेसेहितो	शेषेभ्यः १४६९	
सेहा	रोमपक्षिविशेषः ८८	
"	भुजपरिसर्पविशेषः पृ. ३३	
	टि. २	
सो	सः ५४ [९] गा. ९७-९८,	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तंकाइ
	११० गा. १२४ तः १२६ गा.	
	१२८ गा. १३०, १७९	
	[१], १०९९, १७२८	
सो-	सः २११ गा. १७३	
सोइंदिण	श्रोत्रेन्द्रियम् ९७३, ९७४	
	तः ९७८ सूत्राणां प्रथम-	
	कण्डिका, ९७९, ९८३	
	[१-२], १०५६, १०५७	
सोइंदिओवचण	श्रोत्रेन्द्रियोपचयः १००७,	
	१००८ [१]	
सोइंदिय०	श्रोत्रेन्द्रिय ९७९, ९८२,	
	१०१३, १८२५	
सोइंदियअथोगाहे	श्रोत्रेन्द्रियार्थवग्रहः १०१९	
सोइंदियअवाए	श्रोत्रेन्द्रियापायः १०१५	
	[१]	
सोइंदियईहा	श्रोत्रेन्द्रियेहा १०१६ [१]	
सोइंदियउव-	श्रोत्रेन्द्रियोपयोगाद्धा	
ओगद्धा	१०१२ [१]	
सोइंदियओगाहणा	श्रोत्रेन्द्रियावगाहना	
	१०१४ [१]	
सोइंदियत्ताए	श्रोत्रेन्द्रियतया १८०५,	
	२०५२ [२]	
सोइंदियनिब्वत्तणा	श्रोत्रेन्द्रियनिर्वर्तना १००९	
	[१], १०१० [१]	
सोइंदियपरिणामे	श्रोत्रेन्द्रियपरिणामः ९२८	
सोइंदियलद्धी	श्रोत्रेन्द्रियलद्धिः १०११	
	[१]	
सोइंदियवज्जणो-	श्रोत्रेन्द्रियव्यञ्जनावग्रहः	
ग्गहे	१०१८	
सोइंदियस्स	श्रोत्रेन्द्रियस्य ९८० [१],	
	९८१ [१], ९८२, ९९२	
	[१], १०१३	
सोइंसि	श्रोतसि पृ. २७३ टि. १	
सोक्खं	सौख्यम् २११ गा. १७१	
	गा. १७५ गा. १७९	
सोग	शोक १७०० [१३],	
	१७०८ [१०]	

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तंकाइ
सोमंघिण्	सौगन्धिकः २४ गा. ११	
० सोमंघियाण	सौगन्धिकानाम् ५४ [८]	
	गा. ९०	
सोमो	शोकः १६९.१ [५]	
सोणिप्सु	शोणितेषु ९३	
सोत्तियमडं	शौक्तिः कावती पृ. ३ अटि. ६	
सोत्तिया	शौक्तिकाः-द्वौन्द्रियजीवाः	
	५६ [१]	
„	सौत्रिकाः-कर्मार्याः १०५	
सोत्थिय	स्वस्तिक २११	
सोत्थियसाम्	वनस्पतिविशेषः ४९ गा. ४०	
सोमंगलगा	द्वौन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
सोयविण्णागावरणे	श्रोत्रविज्ञानावरणम् १६७९	
सोया	श्रोत्रे १०२५	
सोयावरणे	श्रोत्रावरणम् १६७९	
+ सोरट्टा	सौगट्टेषु पृ. ३ अटि. ३	
सोरियं	सौरिकम्-सौरिकपुरम्	
	१०२ गा. ११३	
सोलस	पोडश १०३०, १०३६,	
	१०४१ [१-२, ६-८],	
	१०४३ [१, ३, ५],	
	१०४५ [१], १०४६	
	[३, ५], १०८३, १२५८	
	[८], १५८७ [२],	
	१६७४ [२], १६७८ [३],	
	१७०२ [२०], २१६९,	
	पृ. २५५ अटि. २	
सोलस -	पोडश १७३	
सोलसगं	पोडशकम् १७४ गा.	
	१३३-१३४	
सोलसण्हं	पोडशानाम् १९० [२],	
	१९५ [२]	
सोलसमं	पोडशम् पृ. २७३ पं. १३	
सोलसविहे	पोडशविधम् ८९६,	
	१६९१ [४]	
सोलसहिं	पोडशभिः १७२३	
सोलसुत्तर ०	पोडशोत्तर १७३	

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तंकाइ
सोलसुत्तरे	पोडशोत्तर १७२	
सोलं	पोडशम् ७३० गा.	
	१८८ तः १९०	
सोवकमाउया	सोपक्रमावुष्काः ६७९, ६८१	
सोवच्छ्रिया	त्रौन्द्रियजीवाः ५७ [१]	
सोहरग ०	सौभाग्य २०५२ [२]	
सोहम्म	सौधर्म १५२६ [५]	
सोहम्म -	„ ६३४, १०३४,	
	२०५१, २०५२ [१]	
सोहम्म ०	„ ६२२	
सोहम्म - ०	„ १९६, २१०, ६५०,	
	[१८], ६५९, ६७६,	
	१५३२ [५], १५५१ [३]	
सोहम्मकप्पे	सौधर्मकप्पे ५८९	
० सोहम्मग	सौधर्मक १०४१ [७]	
सोहम्मगकप्प ०	सौधर्मककप्प १९७ [१-२]	
सोहम्मगदेवत्ते	सौधर्मकदेवत्ते १०४६ [५]	
सोहम्मगदेवस्स	सौधर्मकदेवस्स १०४५ [१]	
सोहम्मगदेवा	सौधर्मकदेवाः ७०२,	
	१९९८	
सोहम्मगदेवाणं	सौधर्मकदेवानाम् १९७	
	[१], १०५२, २०१४ [१]	
सोहम्मगदेवे	सौधर्मकदेवः १०४५ [१],	
	१४५७	
सोहम्मवडेंसम्	सौधर्मवत्तंसकः १९७ [१]	
सोहम्मवडेंसगा	सौधर्मवत्तंसकाः २०३ [१]	
सोहम्मवडेंसया	„ २०१ [१]	
सोहम्मस्स	सौधर्मस्स १९९ [१], ७७८	
सोहम्मं	सौधर्मम् १९६३	
सोहम्मो	सौधर्माः १४१ [१]	
सोहम्मोदी	सौधर्मादि ७७६	
सोहम्मो	सौधर्मे १९८ [१], १९९	
	[१], २२३ [१], ३३४,	
	४०९ [१] तः ४१२ [३],	
	१४७०	
„	सौधर्मः १९७ [१], १८३०	
सोहम्मोहितो	सौधर्मम्यः ६५० [१८]	

मूलसदो	सक्रयत्यो	सुत्तकाइ
सोहंत	शोभमान	१८८
सौंडमगरा	मकरविशेषः	६६
	हं	
हडे	वनस्पतिविशेषः ५१, पृ. २७	टि. १
हत्थ —	हस्त १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
० हत्था	हस्ताः	१८८
० हत्थाभरणा	हस्ताभरणाः १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
हत्थिगिया	हस्तिनिका-हस्तिनी ८५१	
हत्थिपूयण्या	गण्डीपदपञ्चविशेषः पृ. ३१	टि. २
हत्थिपूयणा	„ पृ. ३१ टि. २	
हत्थिमुहा	हस्तिमुखाः-अन्तर्द्वीप- मनुष्याः	९५
हत्थिरयणत्तं	हस्तिरत्नत्वम्	१४६८
हत्थिसौंडा	हस्तिशुण्डाः-त्रीन्द्रिय- जीवाः	५७ [१]
हत्थी	हस्ती ७३, ८४९, ८५२	
हय	हय	१९६
हयकण्णा	हयकर्णाः-अन्तर्द्वीप- मनुष्याः	९५
हयकन्ना	हयकर्णाः-म्लेच्छजाति- विशेषः पृ. ३६ टि. ३	
हयच्छायं	हयच्छाशाम्	१११४
हयमुह	हयमुख-म्लेच्छजाति- विशेष पृ. ३६ टि. ३	
हयवर	हयवर	१७७
हरडण्	हरीतकः-वृक्षविशेषः ४० गा. १४	
हरतणुया	हरतनुका-वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा. ५२	
हरतणू	हरतनुः-अपक्रायभेदः पृ. १४ टि. २	
हरतणू	„ „ २८ [१]	

मूलसदो	सक्रयत्यो	सुत्तकाइ
+ हरिकंत	हरिकान्तः-वानव्यन्त- रेन्द्रः १८७ गा. १४३	
हरिडण्	हरीतकः-वृक्षभेदः पृ. १७ टि. ६	
हरितग	हरितक-वनस्पतिविशेषः ४९ गा. ३९	
+ हरिय	हरितानि ३८ गा. १२	
हरिया	हरिताः-जात्यार्थाः १०३ गा. ११८	
„	हरितानि ४९	
हरियालगुलिया	हरितालगुटिका १२३०	
हरियालभेण्	हरितालभेदः १२३०	
हरियाले	हरितालः २४ गा. ९, १२३०	
हरिवास ०	हरिवर्ष १०९८, १२५७ [१३]	
हरिवासेहिं	हरिवर्षैः ९६	
० हरिसा	हर्षाः १६७ तः १७४	
हरिस्सहे	हरिस्सहः-विशुत्तुमारैन्द्रः १८७ गा. १४४	
हलधरवसणे	हलधरवसनम्-बलदेव- वसनम् १२२७	
हलिहगुलिया	हरिद्रागुटिका १२३०	
हलिहपत्ता	हारिद्रपत्राः-चतुरिन्द्रिय- जीवाः ५८ [१]	
हलिहमच्छा	मत्स्यविशेषः पृ. २९ टि. ५	
हलिह्वा	हरिद्रा ५४ [१] गा. ४८, १२३०	
हलिहामेण्	हरिद्राभेदः १२३०	
हलिमच्छा	मत्स्यविशेषः ६३	
हलीसागरा	„ ६३	
हवइ	भवति १९४ गा. १५२, २१७६	
हवति	„ ४२ गा. २१, २०५४ गा. २२५, पृ. ३९५ टि. १	
हवन्ति	भवन्ति ४३ गा. २६, ५४ [११] गा. १०४-१०५, ८३	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
हवंति -	भवन्ति ७५ [४], ८४ [४], ८५ [५], १६९, १७३, १७८ [१], १८१ [१], १९७ [१], १९८ [१], २०६ [१], २०७, २०८		हंसा	हंसा:	८८
			हंसे	हंसः-मणिभेदः २४ गा. ११	
			हायमाणु	हायमानकः	२०२७
			हार	हार	२११
			हार०	,, १७७, १७८ [१-२],	१९६
हवेज	भवेत् २११ गा. १६१		हारोस	भ्लेच्छजातिविशेष	९८
हवेजा	,, २११ गा. १७३		हालाहला	त्रीन्द्रियजीवाः	५७ [१]
हव्यं -	शीघ्रम् २१६९		हालिद्	हारिद्र ५४४, १८०९	
हसिय	हसित १८८		हालिद् ०	,, १८०६ [१]	
हस्स	हूस्व २१७५		हालिद्गुण	हारिद्रकेण	१२३२
हस्स ०	हास्य पृ. ३७२ टि. ३		हालिद्मत्तिया	हारिद्रमृत्तिका	२३
हस्सगह्वपरिणामे	हूस्वगतिपरिणामः ९४९		हालिद्द्वर्ण ०	हारिद्रवर्ण ४४०, ४४१	
हस्से	हासः-वानव्यन्तरेन्द्रः पृ ६७ टि. ३		हालिद्द्वर्णणामाण	हारिद्रवर्णनामनः	१७०२ [२५]
हंता	हन्त ८३०, ८३२ तः ८३८, ८४९, ८५१ तः ८५७, ८९७, ९९३, १०००, १००१, ११३८, ११३९, १२०१ [१], १२०३ [१, ३], १२०८, १२१० [१], १२११, १२२०, १२२२, १२२३, १२२५, १२५२, १२५३, १२५५, १२५८ [१-२, ५-८], १४२० [५], १४२५ [१], १४३७ [४.५], १५७४, १५७६ [१], १५७७ [१], १५७८ [१], १५७९ [१], १६३७, १६४०, १७९५, १८०२, १८०६ [१], १८०७, १८१४, १९६४, २०३३, २०३४ [१], २०३५, २१६९		हालिद्द्वर्णपरि- णता	हारिद्रवर्णपरिणताः ९ [४], १० [१], ११ [१] तः १३ [५]	
			हालिद्द्वर्णपरिणया	,, ८ [१], १० [२]	
			हालिद्सुत्तण	हारिद्रसूत्रके	१२२२
			हालिद्दाइ	हारिद्राणि ८७७ [७]	
			हास ०	हास्य-मोहनीयकर्मभेदः १८८, १७०० [१२], १७०८ [९]	
			+ हास	हास्ये ८६३ गा. १९५	
			हासणिरिसया	हास्यनिःसृता ८६३	
			हासरई	हासरतिः-वानव्यन्तरेन्द्रः १९४ गा. १५३	
			हासे .	हासः-, १९४ गा. १५३	
			,,	हास्यम्-मोहनीयकर्मभेदः १६९१ [५]	
			हिट्टं	अधः पृ. २२७ टि. ३	
			हिट्टा	अधस्तात् १७१ तः १७४	
			+ हिट्टिमया	अधस्तन्याः १७४ गा. १३३	
			हिमण	हिमकम्-हिमम् २८ [१]	
			हिमे	,, पृ. १४ टि. २	
			हिरण्यवपुहिं	हैरण्यवतैः ९६	
+ हंसग	हंसकः-मणिभेदः पृ. १४ टि. १				
+ हंसगवभ	हंसगर्भः-, पृ. १४ टि. १				

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
हिहिया	त्रीन्द्रियजीवाः	५७ [१]
हिंगुरुक्खे	हिङ्गुवृक्षः	४८ गा. ३८
हिंगुलुप	हिङ्गुलुकः	२४ गा. ९
० हिंगुलुप	,,	१२२९
हीणस्सरया	हीनस्वरता	१६८४ [२]
० हीणा	हीनाः	२११ गा. १६१
हीणे	हीनः	४४०, ४४३, ४४८, ४५५ [२-३], ४८९ [२], ५०४ तः ५०६, ५०८, ५२७ [३], ५३३ [१], ५३९ [१], ५४८ [१], ५५४ [१]
० हीणे	हीनः	४४०, ४४८, ४५५ [२-३], ४८९ [२], ५०४ तः ५०८, ५२७ [३], ५३३ [१], ५३९ [१], ५४८ [१], ५५४ [१]
हीरो	हीरः-विषमच्छेदम्	उद्गन्तुरं वा ५४ [४] गा. ६६ तः गा. ७५
हुजा	भवंत्	१२१६ [१]
हुंडसंठाणणामे	हुण्डसंस्थाननाम	१६९४ [८]
हुंडसंठाणसंठिण्	हुण्डसंस्थानसंस्थितम्	९८३ [२], ९८७ [१], १४९५ [१], १४९७ [१-३], १५२३ [१]
हुंडसंठाणसंठिया	हुण्डसंस्थानसंस्थिताः	१४९८ [३], १५००, १५०१ [४]
हुंडे	हुण्डम्-संस्थानम्	९८८, १४९८ [१], १५०१ [१], १५२३ [२]
हुयवह ०	हुतवह	१७८ [२]
हुरसं	ह्रस्वम्	२११ गा. १६१
हृण ०	हृण-म्लेच्छजातिविशेष	९८
हंवं-	हेतुम्	११० गा. १२३

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
हेट्टा	अधस्तात्	१६८ तः १७०, १७७, १७८ तः १८३ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९१ [१], २१७५, पृ. ५३ टि. ३
हेट्टिमउवरिम-गेवेज्ज ०	अधस्तनोपरितनग्रैवेयक	४२९ [१-३]
हेट्टिमउवरिमगे-वेज्जगा	अधस्तनोपरितनग्रैवेयकाः	१४६ [१], ७१६
हेट्टिमउवरिमाणं	अधस्तनोपरितनानाम्-ग्रैवेयकाणाम्	१८४४
हेट्टिमगेविज्जगाणं	अधस्तनग्रैवेयकाणाम्	२०९
हेट्टिमगेवेज्जगा	अधस्तनग्रैवेयक	६२२
हेट्टिमगेवेज्जगादेवाणं	अधस्तनग्रैवेयकदेवानाम्	२०७
हेट्टिमगेवेज्जगा	अधस्तनग्रैवेयकाः	२०७, ३३४
हेट्टिमगेवेज्जगाणं	अधस्तनग्रैवेयकाणाम्	२०७, २०८
हेट्टिमगेवेज्जगाणं	,,	६०१
हेट्टिममज्झिम ०	अधस्तनमध्यम	४२८ [२]
हेट्टिममज्झिमगे-वेज्ज ०	अधस्तनमध्यमग्रैवेयक	४२८ [१, ३]
हेट्टिममज्झिमगेवे-ज्जगादेवा	अधस्तनमध्यमग्रैवेयक-देवाः	७१५, २००५
हेट्टिममज्झिमगेवे-ज्जगा	अधस्तनमध्यमग्रैवेयकाः	१४६ [१]
हेट्टिममज्झिमाणं	अधस्तनमध्यमानाम्-ग्रैवेयकाणाम्	१८४३
हेट्टिमहिट्टिमगेवि-ज्जगादेवा	अधस्तनाधस्तनग्रैवेयक-देवाः	७१४
हेट्टिमहेट्टिम ०	अधस्तनाधस्तन	४२७ [१-३]
हेट्टिमहेट्टिमगे-वेज्ज ०	अधस्तन, अधस्तनग्रैवेयक	४२७ [१]
हेट्टिमहेट्टिमगेवे-ज्जगा	अधस्तनाधस्तनग्रैवेयकाः	१४६ [१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
हेट्टिमहेट्टिमगेवेज्ज-	अधस्तनाधस्तनप्रैवेयका-	
गाणं	णाम्	१८४२
हेट्टिमिले	अधस्तनम्	पृ. ४१७
		टि. १ तः ३
हेट्टिमेसु	अधस्तनपु[प्रैवेयकेसु]	२०९
		गा. १५७
हेट्टिलं	अधस्तनम्	११०१
हेट्टिल्लाओ	अधस्तनान्	११०१
हेट्टिले	अधस्तनः	१५५१ [१]
"	अधस्तनम्	१९९८,
		२०००, २००२ तः २००६
हेत्तुहिं	हेत्तुभिः	१९६३
हेम	हेमन्	१९७ [२]
हेमवण्हिं	हेमवतैः	९६
हेमवय ०	हेमवत	१०९८,
		१२५७ [१२]
हेरन्नवय	हेरण्यवत	१०९८
हेलियमच्छा	मत्स्यविशेषः	पृ. २९ टि. ५
होइ	भवति	११० गा. १२६
		गा. १२९, १७४ गा.
		१३३, २११ गा. १६५,
		१२६० तः १२६२ [२],
		१२६४ [१] तः १२६६
		[१], १२६७, १२६८
		[१], १२७० [२],
		१२७१ तः १२७३,
		१२७५, १२७९, १२८४,
		१२८५, १३०५, १३१०,
		१३१२, १३२० तः
		१३२२, १३२५, १३३१,
		१३३४, १३३६, १३४३,
		१३४६, १३५०, १३५५,
		१३६५, १३६६, १३६९,

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
		१७९३ गा. २१८, पृ. १४
		टि. १, पृ. ३१५ टि. १
होज्ज	भवेयुः	१६४९ [१]
होज्जा	भवेत् १२१६ [१], १२१७	
"	भवेयुः	१०७७, १०७८,
		१०८१, १०८३, १०८९,
		१५८३ [१], १६४३.
		१७५७, १७५८ [१],
		१७६०, १७६१, १७६४,
		१७६५ [२], १७७४ [१],
		१७७८, १७८१, १७८४
		[१, ३], १७८९, १८६९
		[१]
होण	हूण-म्लेच्छजातिविशेष	
		पृ. ३६ टि. ३
होति	भवति ४८ गा. ३८, ५४ [२]	
		गा. ५५, ५४ [७] गा. ८५,
		५४ [८] गा. ९६, २११ गा.
		१६३, ७९० गा. १८५,
		९४८ गा. १९९, १२५९
		गा. २१२, १३००, १३२७
		होत्रिकम्-तृणविशेषः ४७
		गा. ३५
+ होत्तिय		
होमाणे	भवन् १२१६ [१], १२१७	
होति	भवन्ति ५३ गा. ४५-४६,	
	५४ [८] गा. ९३ गा. ९५,	
	९१ [४] गा. १११, १७४	
	गा. १३५, १८७ गा. १३८	
	गा. १४०-१४१ गा. १४५	
	तः गा. १४८, २११ गा.	
	१६६, १५८४ [२],	
	१६१३ [२], १९८० गा.	
		२२१

तद्वयं परिसिद्धं

विसेसणामाणुकमो

विसेसणाम	किं ?	पिटुको
अ		
अक्षरपुट्टिया	लिपिविशेषः	३८
अच्छा	नगरी	३७
अच्छादेश	जनपदः	३७ टि. ४
अच्छापुरी	नगरी	,,
अजल	म्लेच्छजातिः	३६
अजसाम	निर्ग्रन्थः—स्थविरः,	
	प्रज्ञापनासूत्रकारः	३
अजल	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ११
अनुयोगद्वार	जैनागमः	१२५ टि. १
अन्ध	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
अभिधानराजेन्द्र	जैनागमकोशः	२४६ टि. २
अरवाग	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
अरवाग	,,	३६
अन्वद	,,	३६ टि. ७
अहिच्छा	नगरी	३७
अंकलिनी	लिपिविशेषः	३८
अंगा	जनपदः	३७
अंतकिरिया	प्रज्ञापनासूत्रस्य	
	विंशं पदम्	४
अंतकुरिया	लिपिविशेषः	३८
अंध	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
अंध	,,	३६ टि. ७
अंधड्ड	,,	,,
आ		
आचाराङ्गचूर्णि	जैनागमव्याख्या-	
	ग्रन्थः	१४ टि. १
आचाराङ्गसूत्र-	,,	
नियुक्ति	,,	,,

विसेसणाम	किं ?	पिटुको
आचाराङ्गसूत्र-		
नियुक्ति	निर्ग्रन्थः—स्थविरः,	
आभासिय	श्रीभद्रबाहुस्वामी	१४ टि. २
आयंसलिवी	म्लेच्छजातिः	३६
आहार	लिपिविशेषः	३८
	प्रज्ञापनासूत्रस्याष्टा-	
	विंशं पदम्	४
इ		
इंदिय	प्रज्ञापनासूत्रस्य पञ्च-	
	दशं पदम्	४
उ		
—उट्ट	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ५
—उड्ड	,,	३६
उत्तराध्ययन-	जैनागमव्याख्या-	
चूर्णि	ग्रन्थः	३६ टि. ५
उत्तराध्ययनसूत्र	जैनागमः	१४ टि. १
उवओग	प्रज्ञापनासूत्रस्यैको-	
	नविंशं पदम्	४
उस्सास	प्रज्ञापनासूत्रस्य	
	सप्तमं पदम्	४
ओ		
ओगाहणसंठाण	प्रज्ञापनासूत्रस्यैक-	
	विंशं पदम्	४
ओही	प्रज्ञापनासूत्रस्य त्रय-	
	स्त्रिंशं पदम्	४
क		
कण	म्लेच्छजातिः	३६ टि. १७
कणवीर	,,	,,

विसेसणाम	किं ?	पिट्टको	विसेसणाम	किं ?	पिट्टको
कम्म	प्रज्ञापनासूत्रस्य		कोसला	जनपदः	३७
	त्रयोविंशं पदम्	४	कोसंब्री	नगरी	३७
कम्मबंधश्च	प्रज्ञापनासूत्रस्य चतु-		कोंकणग	म्लेच्छजातिः	३६
	विंशं पदम्	४	कोंच	,,	३६ टि. ७
कम्मवेदश्च	प्रज्ञापनासूत्रस्य पञ्च-		कौशाम्बी	नगरी	३७ टि. ४
	विंशं पदम्	४			
कलिंगा	जनपदः	३७	ख		
कसाश्च	प्रज्ञापनासूत्रस्य चतु-		खग्ग	म्लेच्छजातिः	३६ टि. १८
	दशं पदम्	४	खरमुख	,,	३६ टि. ३
कंचणपुर	नगरम्	३७	खरमुह	,,	,,
कंचणपुरी	नगरी	३७ टि. २	खरोट्टी	लिपिविशेषः	३८ टि. १०
कंपिल्ल	नगरम्	३७	खरोट्टी	,,	३८
काय	म्लेच्छजातिः	३६	खस	म्लेच्छजातिः	३६
कायट्ठि	प्रज्ञापनासूत्रस्याष्टा-		खासिक	,,	३६ टि. ३
	दशं पदम्	४	खासिय	,,	३६
कासी	जनपदः	३७			
किरात	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३	ग		
किराय	,,	,,	गग्गर	म्लेच्छजातिः	३६
किरिया	प्रज्ञापनासूत्रस्य		गजकर्ण	,,	३६ टि. ३
	द्वाविंशं पदम्	४	गजमुख	,,	,,
कुञ्ज	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३	गणितलिखी	लिपिविशेषः	३८
कुणाल	जनपदः	३७ टि. ४	गयकन्न	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
कुणाला	,,	३७	गयपुर	नगरम्	३७
कुणालादेश	,,	३७ टि. ४	गय[सुह]	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
कुरु	,,	३७	गंधव्वलिखी	लिपिविशेषः	३८
कुलक्ख	म्लेच्छजातिः	३६	गंधाहार	म्लेच्छजातिः	३६ टि. १०
कुलगघ	,,	३६ टि. ३	गंधाहारग	,,	३६
कुलार्घ	म्लेच्छजातिः	,,	गंधाहारवा	,,	३६ टि. १०
कुसट्ठा	जनपदः	३७	गोण	,,	३६ टि. ३
कुंच	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३	गोतम	गणधरः	४३०
ककय	,,	,,	गोधा	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ७
ककय	,,	३६	गोधोइच्च	,,	,,
कक्केय	,,	३६ टि. २०	गोयम	गणधरः	
कयड्ठल्ल	जनपदखण्डः	३७		शब्दस्यास्य स्थानानि	
कोडीवरिस	नगरम्	३७		द्वयन्तां १३१तः १३६	
कोपक	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३		पर्यन्तेषु पृष्ठेषु	
कोवाय	,,	,,	गोंड	म्लेच्छजातिः	३६

विसेसणाम	किं ?	पिट्ठको
गोंधोडंब	म्लेच्छजातिः	३६
गौडु	,,	३६ टि. ३
	घ	
घासिय	म्लेच्छजातिः	३६ टि. १८
	च	
चउस	म्लेच्छजातिः	३६ टि. १९
चञ्जुक	,,	३६ टि. ३
चरिम	प्रज्ञापनासूत्रस्य	
	दशमं पदम्	४
चंचुय	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
चंपा	नगरी	३७
चिलाय	म्लेच्छजातिः	३६
चिल्ल	,,	३६
चिल्लस	,,	३६ टि. ८
चीण	,,	३६
चीन	,,	३६ टि. ३
चुंचुय	,,	३६
चेदि	जनपदः	३७ टि. ४
चेदी	,,	३७
चोव	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ९
	ज	
जवण	म्लेच्छजातिः	३६
जवणालिया	लिपिविशेषः	३८
जंगला	जनपदः	३७
जीवविजयगणिन्	निर्ग्रन्थः—गणी, प्रज्ञापना- सूत्रगूर्जरभाषास्तवककारः २३७ टि. १, २४६ टि. २, २७३ टि. ४-६-८-९, २९४ टि. ११, २९६ टि. ३-५-८, ३३४ टि. २	
जोणी	प्रज्ञापनासूत्रस्य नवमं पदम्	४
	ट	
जंय	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ९

विसेसणाम	किं ?	पिट्ठको
	ठ	
ठाण	प्रज्ञापनासूत्रस्य	
	द्वितीयं पदम्	४
ठिई	प्रज्ञापनासूत्रस्य चतुर्थं पदम्	४
	ड	
डंब	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ७
डुंविलय	,,	३६ टि. ३
डोंव	,,	३६
डोंविलग	,,	३६
	ण	
णक	म्लेच्छजातिः	३६
णंदिपुर	नगरम्	३७
णिणग	म्लेच्छजातिः	३६
णिणहड्या	लिपिविशेषः	३८
णेडूर	म्लेच्छजातिः	३६
	त	
तामलित्ति	नगरी	३७
तामलिही	,,	३७ टि. १
तुरङ्गमुख	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
तुरय[सुह]	,,	,,
	द	
दमिल	म्लेच्छजातिः	३६
दशार्ण	जनपदः	३७ टि. ४
दसण्णा	,,	३७
दामिली	लिपिविशेषः	३८
दासापुरिया	,,	३८ टि. ९
दिट्टिवाय	जैनागमः	३
हुंविलय	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
दोव	,,	३६ टि. ९
दोमिलिवी	लिपिविशेषः	३८ टि. १२
दोमिली	,,	,,

विसेसणाम	किं?	पिटुंको	विसेसणाम	किं?	पिटुंको
दोसापुरिया	लिपिविशेषः	३८	पंचाला	जनपदः	३७
द्रविड	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३	पापा	नगरी	३७ टि. ४
द्रुम्विलक	"	"	पारस	म्लेच्छजातिः	३६
	ध		पावा	नगरी	३७
			पास	म्लेच्छजातिः	३६
धनपतवान्	जैनागमप्रकाशकः	२४६ टि. २	पासण्या	प्रज्ञापनासूत्रस्य त्रिशं	पदम् ४
धनविमलगणिन्	निर्ग्रन्थः-गणी, प्रज्ञापना- सूत्रगूर्जरभापास्तवककारः	२३७ टि. १, २४६ टि. २, २७३ टि. ४-६-८-९, २९४ टि. ११, २९६ टि. ५-७	पुक्खरसारिया	लिपिविशेषः	३८
	न		पुलिन्द	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
			पुलिन्द	"	३६
			पुप्पभिधु	निर्ग्रन्थः-स्थानकवासी	मुनिः २३७ टि. १, २४६ टि. २
			पोलिंदी	लिपिविशेषः	३८
नन्दिपुर	नगरम्	३७ टि. ४	प्रज्ञापनासूत्र	जैनागमः २३७ टि. १, २४६ टि. २, २९० टि. १	
नन्दीटीका	जैनागमव्याख्याग्रन्थः, श्रीमलयगिरिसूरिकृतः	३५ टि. ४-५	प्रज्ञापनासूत्रगूर्जर- भापास्तवक	जैनागमव्याख्याग्रन्थः- गूर्जरभापानिवद्धः	२३७ टि. १, २४६ टि. २
निशीथसूत्र	जैनागमः	२३७ टि. १	[प्रज्ञापनासूत्र] टीका	जैनागमव्याख्याग्रन्थः -मलयगिरीयः	३३४ टि. २
	प		[प्रज्ञापनासूत्र] टीकाकृत	निर्ग्रन्थः-आचार्यः, श्रीमलयगिरिसूरिः	१५ टि. १, ३८ टि. ५, ८३ टि. १-२
पउस	म्लेच्छजातिः	३६	"	"-,, श्रीहरिभद्रसूरिः	श्रीमलयगिरिसूरिश्च २६ टि. २
पओग	प्रज्ञापनासूत्रस्य षोडशं			[प्रज्ञापनासूत्र]- प्रदेशव्याख्या	हरिभद्रीयः २७ टि. ७, ५१ टि. २, २९३ टि. १३
पओस	पदम्	४		[प्रज्ञापनासूत्र] प्रदेशव्याख्याकृत	निर्ग्रन्थः-आचार्यः, श्रीहरि- भद्रसूरिः ४७ टि. ५
पङ्कणग	म्लेच्छजातिः	३६ टि. १३		[प्रज्ञापनासूत्र]- मलयगिरिटीका	जैनागमव्याख्याग्रन्थः १८१ टि. ३, २४८ टि. १, ४३५ टि. १
पङ्कणय	"	३६ टि. ३			
पङ्कणय	"	"			
पङ्कणिय	"	३६			
पणवणा	प्रज्ञापनासूत्रस्य प्रथमं				
	पदम्	४			
परिणाम	प्रज्ञापनासूत्रस्य त्रयोदशं				
	पदम्	४			
पल्हव	म्लेच्छजातिः	३६			
पवियारण	प्रज्ञापनासूत्रस्य चतुस्त्रिंशं				
	पदम्	४			
पहराड्या	लिपिविशेषः	३८ टि. ११			
पद्मार्ड्याओ	"	३८			

विसेसणाम	किं?	पिटुंको
मलयगिरिवृत्ति	२३७ टि. १, ४३५ टि. १	
[प्रज्ञापनासूत्र]-	जैनागमव्याख्याग्रन्थः	
मलयटीका	३२ टि. ९-१०-१२, ४७ टि. ४-६, ५६ टि. २-३-७-१०-१३-१६-१७, ६४ टि. १०, ६८ टि. ३, ७६ टि. २, ७८ टि. ३	
[प्रज्ञापनासूत्र]-	जैनागमव्याख्याग्रन्थः	
मलयवृत्ति	३२ टि. ११, ५० टि. ८, २११ टि. ५, २७६ टि. १, २९१ टि. १, २९३ टि. ३ तः ६-९- १५, २९४ टि. १०-१९ २१, २९६ टि. २-१७, २९७ टि. १, २९९ टि. १, ३२९ टि. १, ३९४ टि. १, ३९५ टि. १, ४०० टि. १, ४२२ टि. २२, ४४३ टि. १	
[प्रज्ञापनासूत्र]-	जैनागमव्याख्याग्रन्थः	
मलयव्याख्या	५८ टि. २	
[प्रज्ञापनासूत्र]-	निर्ग्रन्थः-आचार्यः, श्रीमलयगिरिसरिः ४३६	
वृत्तिकृत्	टि. १	
प्रज्ञापनासूत्रस्त-	जैनागमव्याख्याग्रन्थः-	
वक	गूर्जरभाषानिवदः २७३ टि. ४	
[प्रज्ञापनासूत्र]-	जैनागमव्याख्याग्रन्थः	
हरिभद्रटीका	५६ टि. १	
„ „ वृत्ति	२३७ टि. १	
„ हरिवृत्ति	१६३ टि. १, ३२९ टि. १	
प्रज्ञापनोपाङ्ग	जैनागमः १४ टि. १	
प्रवचनसारोद्धार	जैनप्रकरणग्रन्थः ३६ टि. ३, ३७ टि. ४	
व		
यउस	म्लेच्छजातिः	३६
वन्वर	„	३६

विसेसणाम	किं?	पिटुंको
वर्वर	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
बहलिय	„	३६
बहुवत्तव्व	प्रज्ञापनासूत्रस्य तृतीयं पदम्	४
बंथुय	म्लेच्छजातिः	३६ टि. १४
बंभी	लिपिविशेषः	३८
बारवती	नगरी	३७
वोक्स	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
वोक्स	„	„
भ		
भङ्ग	जनपदः	३७ टि. ४
भङ्गि	„	„
भडग	म्लेच्छजातिः	३६
भदिलपुर	नगरम्	३७
भमररुय	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
भरु	„	३६ टि. २३
भरुग	„	३६
भरुय	„	३६ टि. २३
भंगी	जनपदः	३७
भासा	प्रज्ञापनासूत्रस्यैकादशं पदम्	४
भिल्ल	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
भोगवईया	लिपिविशेषः	३८
अमररुच	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
म		
मगह	जनपदः	३७
मग्गर	म्लेच्छजातिः	३६ टि. १६
मत्तिवाचइ	नगरी	३७
मथुरा	„	३७ टि. ४
मलय	म्लेच्छजातिः	३६
„	जनपदः	३७ टि. ४
मलयगिरि-सूरि,	निर्ग्रन्थः-आचार्यः ३ टि. १-२-३, १७ टि. १५, २५ टि. १५, २७ टि. २, ३२ टि.	
पाद		

विसेसणाम	किं?	पिटुंको
	९-१०-१२, ३९ टि. ३'	
	५० टि. ८, ८८ टि. १,	
	२३७ टि. १, २४६ टि. २,	
	३६३ टि. ५, ४३५ टि. १	
मलयगिरिनन्दी-	जैनागमव्याख्याग्रन्थः ३५	
टीका	टि. ४.५	
मलया	जनपदः ३७	
मलयादेश	३७ टि. ४	
महावीर	तीर्थङ्करः ३	
महिल	नगरी ३७	
महुरा	३७	
मंड	म्लेच्छजातिः ३६	
मालव	३६	
मासपुरिवट्टा	नगरी ३७	
मासपुरी	३७ टि. ४	
माहेसरी	लिपिविशेषः ३८	
मिण्डकमुख	म्लेच्छजातिः ३६ टि. ३	
मिहिल	नगरी ३७ टि. ३	
मिंदयमुह	म्लेच्छजातिः ३६ टि. ३	
मुरुण्ड	३६	
मुरुंड	३६	
मूयलि	३६	
मृत्तिकावर्ता	नगरी ३७ टि. ४	
मेय	म्लेच्छजातिः ३६	
मोस	३६ टि. १२	
	य	
यवन	म्लेच्छजातिः ३६ टि. ३	
येचस	३६ टि. ९	
	र	
रायगिह	नगरम् ३७	
रय	म्लेच्छजातिः ३६	
रोम	३६	
रोमक	३६ टि. ३	
रोमग	३६ टि. २२	

विसेसणाम	किं?	पिटुंको
रोमय	म्लेच्छजातिः ३६ टि. ३	
रोसग	३६	
	ल	
लउस	म्लेच्छजातिः ३६	
लकुश	३६ टि. ३	
लाढा	जनपदः ३७	
लेसा	प्रज्ञापनासूत्रस्य सप्तदशं	
	पदम् ४	
ल्हसिय	म्लेच्छजातिः ३६	
	व	
वइराड	नगरम् ३७	
वकंती	प्रज्ञापनासूत्रस्य षष्ठं	
	पदम् ४	
वच्छ	जनपदः ३७	
वत्स	३७ टि. ४	
वत्सा	नगरी	
वत्सादेशः	जनपदः	
वरण	३७	
वरणा	३७	
वरुणानगर	नगरम् ३७ टि. ४	
वर्त	जनपदः	
वंगा	३७	
वाणारसी	नगरी ३७	
वायगवरवंस	निर्ग्रन्थवंशः ३	
विदेहा	जनपदः ३७	
विलाय	म्लेच्छजातिः ३६	
विल्लस	३६ टि. ८	
विसेस	प्रज्ञापनासूत्रस्य पञ्चमं	
	पदम् ४	
वीडभय	नगरम् ३७	
वीतभय	३७ टि. ४	
वीयभय	३७ टि. ६	
वेणह्या	लिपिविशेषः ३८	
वेदवंधश्च	प्रज्ञापनासूत्रस्य षड्विंशं	
	पदम् ४	

विसेसणाम	किं ?	पिट्टंको
मलयगिरिवृत्ति	२३७ टि. १, ४३५ टि. १	
[प्रज्ञापनासूत्र]-	जैनागमव्याख्याग्रन्थः	
मलयटीका	३२ टि. ९-१०-१२,	
	४७ टि. ४-६, ५६ टि.	
	२-३-७-१०-१३-१६-१७,	
	६४ टि. १०, ६८ टि. ३,	
	७६ टि. २, ७८ टि. ३	
[प्रज्ञापनासूत्र]-	जैनागमव्याख्याग्रन्थः	
मलयवृत्ति	३२ टि. ११, ५० टि.	
	८, २११ टि. ५, २७६	
	टि. १, २९१ टि. १,	
	२९३ टि. ३ तः ६-९-	
	१५, २९४ टि. १०-१९	
	२१, २९६ टि. २-१७,	
	२९७ टि. १, २९९ टि. १,	
	३२९ टि. १, ३९४ टि. १,	
	३९५ टि. १, ४०० टि. १,	
	४२२ टि. २२, ४४३ टि. १	
[प्रज्ञापनासूत्र]-	जैनागमव्याख्याग्रन्थः	
मलयव्याख्या	५८ टि. २	
[प्रज्ञापनासूत्र]-	निर्ग्रन्थः-आचार्यः,	
वृत्तिकृत्	श्रीमलयगिरिसरिः ४३६	
	टि. १	
प्रज्ञापनासूत्रस्त-	जैनागमव्याख्याग्रन्थः-	
वक	गूर्जरभाषानिवद्धः २७३	
	टि. ४	
[प्रज्ञापनासूत्र]-	जैनागमव्याख्याग्रन्थः	
हरिभद्रटीका	५६ टि. १	
„ „ वृत्ति	„ २३७ टि. १	
„ हारिवृत्ति	„ १६३ टि. १, ३२९	
	टि. १	
प्रज्ञापनोपाङ्ग	जैनागमः १४ टि. १	
प्रवचनसारोद्धार	जैनप्रकरणग्रन्थः ३६ टि. ३,	
	३७ टि. ४	
	व	
वडस	म्लेच्छजातिः ३६	
वन्दर	„ ३६	

विसेसणाम	किं ?	पिट्टंको
वर्वर	म्लेच्छजातिः ३६ टि. ३	
वहलिय	„ ३६	
बहुवत्तव	प्रज्ञापनासूत्रस्य तृतीयं	
	पदम् ४	
बंध्य	म्लेच्छजातिः ३६ टि. १४	
वंभी	लिपिविशेषः ३८	
वारवती	नगरी ३७	
वोक्स	म्लेच्छजातिः ३६ टि. ३	
वोक्स	„ „	
	भ	
भङ्ग	जनपदः ३७ टि. ४	
भङ्गि	„ „	
भडग	म्लेच्छजातिः ३६	
भदिलपुर	नगरम् ३७	
भमररुच	म्लेच्छजातिः ३६ टि. ३	
भरु	„ ३६ टि. २३	
भरुग	„ ३६	
भरुथ	„ ३६ टि. २३	
भंगी	जनपदः ३७	
भासा	प्रज्ञापनासूत्रस्यैकादशं	
	पदम् ४	
भिल्ल	म्लेच्छजातिः ३६ टि. ३	
भोगवईया	लिपिविशेषः ३८	
भ्रमररुच	म्लेच्छजातिः ३६ टि. ३	
	म	
मगह	जनपदः ३७	
मग्गर	म्लेच्छजातिः ३६ टि. १६	
मत्तियावड्	नगरी ३७	
मथुरा	„ ३७ टि. ४	
मलय	म्लेच्छजातिः ३६	
„	जनपदः ३७ टि. ४	
मलयगिरि-सूरि,	निर्ग्रन्थः-आचार्यः ३ टि.	
पाद्	१-२-३, १७ टि. १५, २५	
	टि. १५, २७ टि. २, ३२ टि.	